

रणपिंगल.

प्रथम भाग.

रणछोडभाइ उदयरामे

रचने

भुज,

कच्छ दरबारी मुद्रायन्त्रमां छपावी प्रासिद्ध कस्यो.

संवत् १९५९

सन १९०२

मार्गशीर्ष.

डिसेम्बर.

मूल्य रुपिया २-८-०

१४०४

1404

११

પ્રસ્તાવના.

મર્વ વિદ્યાઓનુ મૂળ વેદ છે. એજ પ્રમાણે આ છદ શાસ્ત્રનું
કંચન પણ વેદમા છે. ઋષિઓ તેને વેદનું અંગ માનેછે. અને તેના
વિરાટ સ્વરૂપમા તે પાંદ સ્થળે તેની ગણના કરેછે જેમકે,

(સર્ગવિણીવૃત્ત)

શબ્દશાસ્ત્રં મુખં જ્યોતિષ ચક્ષુષી.
શ્રોત્રમુક્ત નિરુક્તં ચ કલ્પઃ કરૈ
યા તુ શિક્ષાસ્ય વેદસ્ય સા નાસિત્વ
પાદપદ્મદ્વયં છદ આદ્યર્વુધૈ.

વ્યાકરણ વેદનુ મુખ છે, જ્યોતિષ નેત્ર છે, નિરુક્ત કાન છે,
કલ્પ હાથ છે, શિક્ષા નાક છે, અને છદમ્, તે ચરણ કમલ છે,
એમ પ્રાચીન વિદ્વાનોએ કહેલું છે, અને પાદ વિનાનો મનુષ્ય જેમ
લંગડો ગણાયછે, તેમ વેદ પણ છદ શાસ્ત્ર વિના પાગલો મના-
યછે, અને તેટલા માટે છદોગબ્રાહ્મણમા અને વેદના સર્વાનુક્રમ
સૂત્રમાં મગવાન્ કાત્યાયન ઋષિયે લખ્યું છે કે —

યોહ વા અવિદિતાર્પચચ્છન્દોદૈવતાવિનિયોગેન
મૌત્રેણ યાજયતિ વાઽધ્યૈર્પયતિદૌ સં સ્થાણું
'વર્ચ્છતિ ગર્ત્ત વા પદ્યતે વા પ્રમ્રિયતે પાપીયાન્
ભવન્તિ યાતયામાન્યસ્ય ચ્છન્દાસિ ભવન્તિ

જે કોઈ મનુષ્ય મંત્રના ઋષિ, છદ, અને દેવતાદિ સ્વરૂપ જાણ્યા
વિના વેદ મંત્રથી યજન કરેછે વા કરાવેછે, તેમનું અધ્યયન કરેછે,
વા કરાવેછે, તે પાપિષ્ઠ થાયછે. વૃક્ષના થડની પેઠે સ્થાણુ (સ્થિત,
અચળ) થાયછે, અધકારવાળા ગર્ત (કૂપ વા નરક)મા પડેછે,
મેરેછે અને તેના છદો નષ્ટ થઈ જાયછે.

વેળા તે કેટલું વધું ઉપયોગી છે તે દર્શાવવા માટે તેઓ
લખેછે કે, (અનુષ્ટુભા યજતિ, બૃહત્યા ગાયતિ, ગાયત્ર્યા ર્વૈતિ

અર્થાત્) અનુષ્ટુપ્ છંદવડે યજન કરવું. વૃહતિ છંદવડે ગાન કરવું અને ગાયત્રી છંદવડે સ્તુતિ કરવી इत्यादि.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જોતાં છંદોનું ગૌરવ અને માહાત્મ્ય આટલું વધું છે તેથી એ શાસ્ત્રનું થોડુંક પણ જ્ઞાન પ્રત્યેક મનુષ્ય માટે પરમાવશ્યક છે એમ માનવામાં આવે નથી. આપણા ઋષિવરોએ જેટલા ગ્રંથ નિર્માણ કર્યા છે તે સવળા પ્રાયઃ છંદોવદ્ધ છે. વેદ, સ્મૃતિ, પુરાણ, ધર્મશાસ્ત્ર, યજોતિષ, શિલ્પશાસ્ત્ર, વૈદ્યકં इत्यादि ગ્રંથો છંદોવદ્ધ જ જોવામાં આવે છે. તે જો છંદોગૌરવ એવડું વધું ન હોત તો આપણા મહા-ઓએ એને માટે આવડો વધો પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હોત નહિ.

ધાર્મિક દૃષ્ટિને એક બાજુ રાખી લૌકિક નજરે જોવા જતાં પણ છંદોગૌરવમાં કશી ન્યૂનતા નહિ જોવામાં આવે. છંદસ્ જેને આપણે હાલ સામાન્ય કવિતાના નામથી ઓઠાંચિયે છિયે તે “બ્રાહ્મ સત્યજ્ઞો જીવતરની સ્વરેખરી પ્રતિમા છે” એક મહાન્ કવિ તે દ્વારા કોઈપણ વસ્તુ, સૃષ્ટિસૌંદર્ય વા જનસ્વભાવનું વર્ણન કરતાં જે વિચારો પ્રકટ કરે છે તે, તે વેળા જે કારણથી ઉત્પન્ન થયા હોય છે તે કારણ નષ્ટ થઈ ગયા પછી પણ, આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી રીતે ત્યાંના ત્યાં, તેવીજ ઇટ્ટે તેની મૂળસ્થિતિમાં જ જડાયા-રોપાયા રહે છે. જો કવિતાનું અસ્તિત્વ ન હોત અને તેની સ્વરી સ્વૂત્રી જન સમાજના મનમાં ન રોપાયેલી હોત, તો રામાયણાદિ મહા કાવ્યોની પ્રસાદી જે હાલ આપણે મહત્ પ્રેમથી પ્રાણિયે છિયે તે પામવાનો સમય આવત નહિ, અને બાલ્મીકિ, કાલિદાસ, ભવભૂતિ, ભારવિ, પતંજલી, શંકરાચાર્ય અને બીજા મહાન્ કાવ્ય કરનારાઓનાં નામ આપણા શ્રવણપર પણ આવવા પામત નહિ. પરંતુ સ્થિતિ તેથી ઉલટી છે. મનુષ્ય મન પ્રાચીન કાળથી

* Poetry is the very image of life in its external truth

કાવતા મગા દારાયલુ છે અને તેને દૈવી અને લૌકિક શક્તિના ઉત્તેજક રૂપે આત્માને આનંદ આપનાર માને છે અને તેટલા માટે એ સંબંધી જ્ઞાન આપનાર શાસ્ત્રને છંદશાસ્ત્ર એટલે ચિત્તને આનંદ આપનાર વાર્ણી ગોઠવવાના નિયમવાલુ શાસ્ત્ર કહે છે.

છંદ શાસ્ત્રના મૂળ યોજક કોણ અને એ ક્યારે અને કયા યોજાયું એ હજુ સ્પષ્ટપણે જાણવામાં આવ્યું નથી. આપણા મહાર્ષિઓ તેને વેદનુ અંગ માને છે અને વેદ રચના વધુથા છંદોમય છે તેથી તે વેદકાલથી પહેલાં હશે એમ કલ્પો શકાય છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આ શાસ્ત્રનો પરંપરા જોવા જડ્યે હિંચે તો તેના મુખ્ય આચાર્ય મહાદેવ છે. તેમની પાસેથી દેવતાના પતિ ઇન્દ્રદેવ શીખ્યા છે ઇન્દ્ર પાસેથી ચ્યવનમુનિ શીખ્યા અને તેમની પાસેથી વૃહસ્પતિ, વૃહસ્પતિ પાસેથી માંડવ્યઋષિએ છંદોજ્ઞાન મેળવ્યું છે. માંડવ્ય પાસેથી સૈતવ ઋષિએ અને સૈતવ પાસેથી યામ્ક મુનિએ અને તેમની પાસેથી પિંગલઋષિએ એ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું છે અને તેમની પાસેથી અન્યાચાર્યોએ એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એ પ્રમાણે શ્રીમાન્ રામાનુજાચાર્યના ગુરુ, છંદ. સૂત્રપરની પોતાનો યાદવ-પ્રકાશ નામની ટીકામાં જણાવે છે^૧

આ ઉપરથી એટલું તો નક્કી થાય છે કે, પિંગલઋષિ પહેલાંના ગમે તે છંદશાસ્ત્રકારો હોય પરંતુ તેમના ગ્રંથો પિંગલ મુનિના ગ્રંથ જેટલા આ દેશમાં પ્રવર્ત્યા નથી. લૌકિક છંદ અને વૈદિક છંદનું વિવરણ પ્રાચીન આચાર્યોમાં જેવું મહાર્ષિ પિંગલે કર્યું છે તેવું અન્યાચાર્ય કરેલું નથી. તેથી તેમને છંદશાસ્ત્રના મૂળ પ્રવર્તક માન્યા છે. પિંગલમુનિ કોણ હતા, ક્યારે અને

૧ છંદોજ્ઞાનમિદ મન્વાદ્રગવતો લેભે સુરાણા પતિ

તન્માદિદુઃચ્યવનગતત. સુરગુરુર્ગાણ્ડવ્યનામા તત^૧ ।

માણ્ડવ્યાદપિ નેતચન્તન નાર્પિર્યાસ્કસ્તન પિંગલ

તન્યંદ યગગા ગુરોર્મુવિ ધૃત પ્રાધ્યાસદાદે

વ્યાં થઈ ગયા અને તેમને છંદ:શાસ્ત્ર શા માટે બનાવવું પડ્યું
 એ સંબંધમાં એક દંતકથા ચાલેછે તે વાંચનારને રમુજ આપશે
 એમ જાણી અત્ર આપિયે છિયે.

સોપનાગનું વીજું નામ પિંગલના છે. એ પિંગલનાગ પોતા
 પદ્ કેટલી પૃથ્વી રહી છે તે જોવાની ઇચ્છા થતાં સ્વરૂપાન્તરે
 બ્રાહ્મણનો વેશ લઈ સૃષ્ટિપર તેનું સૌંદર્ય જોતા જોતા વિચરવા
 લાગ્યા. આ વાત ગરુડના જાણવામાં આવતા તેમને તેમની સાથે,
 પ્રસિદ્ધ વૈર હોતાં તેને મારી खावानો ઇચ્છાથી તેની પૂઠ પકડી.
 બ્રાહ્મણના રૂપમાં નાગ આગળ, અગ્નિ ગરુડ પાછળ, એમ દોડવા લાગ્યા,
 ગરુડ છેક પાસે આવી ગયો અને તે તરત જ મારી खाશે-એવું
 જ્યારે, તેને જણાયું ત્યારે તે ડાકી રહ્યો, અને મોતમાંથી બચવા માટે
 કંઈ ઉપાય સૂઝી આવ્યો હોય એમ ડોક કરી-ગરુડને વિનવવા
 લાગ્યો કે, હે નાગારિ! હું કનિષ્ઠ, મારું કૌશલ્ય-જુઓ. જે હું
 એક વ્યવત લખીશ તે ફરીને લખીશ નહિ લખાઈ ગયેલ અંક
 ફરી આપના જોવામાં આવે તો મને સુન્વથી खाइ જવો. ગરુડને
 આ વાત રુચી તેથી તેમ કરવા તેણે પિંગલને સૂચના કરી.
 એટલે બ્રાહ્મણના વેશમાં રહેલા પિંગલનાગે એક અક્ષરથી આરં-
 ભીં લખીશ અક્ષર પર્યંતના પ્રન્તારમાં જેટલા જેટલા ભેદ થતા
 હતા તે સવજ્ઞ લેખતો જઈ છેવટ સમુદ્રના કિનારા પાસે-
 તે જઈ પોહોચ્યો દરિયો પાસેછે અને તે માર્ગે ગરુડના પંજા-
 ધારી બચી જવાશે એમ તેને નક્કી જણાયાથી છેવટે એક વૃત્ત
 કરી પાળીયાં પેસી ગયો જલમાં પેસતાં નાગ જે છેલ્લું વૃત્ત
 બોલ્યો તે વૃત્ત એટલા માટે યુજંગપ્રયાત નામે ઓળખાયે.

કેટલાએક એમ કેહેછે કે, લૌકિક છંદ:શાસ્ત્રના મૂળપ્રવ-
 ત્તીક પિંગલાચાર્ય કેહેવાયછે. એમના વીજાં નામ પિંગલનાગ,
 પિંગલમુનિ છે. વઠી કેટલાક એમ પણ કેહેછે કે, વેદના મહા
 પ્રાપ્તના રચનાર પદ્મજાતિ હતા, તેનું વીજું નામ પિંગલાચાર્ય

હું. વઢી કેટલાક એમ પણ કેહેછે કે, પિંગલનાગના ઉપા-
સક કોઈ સમર્થ હંદોજ્ઞાન ધરાવનાર વ્રાહ્મણ હતા. તેણે શમ્ભુ
નામના પોતાના ગુરુ પાસેથી એ શાસ્ત્ર શીખી પોતાના ઉપાસ્ય
દેવની પ્રશસ્તિ માટે હંદ.શાસ્ત્રને પિંગલનુ નામ આપ્યું છે, ને
ત્યારથી તે નામ જગત્સા પ્રવર્ત્યું છે. વઢી કેટલાક એમ કેહેછેકે
પિંગલ એ નામ કલ્પિત છે. એ નામનો કોઈ મતુપ્ય નથી થઈ
ગયો, પરંતુ (પિ=પિંડ, ગ=ગુરુ, લ=લઘુ.) ગુરુ અને લઘુના
પિંડનું જેમા વ્યાખ્યાન છે એવો એ શબ્દનો અર્થ થાયછે. મને
તેમ હો, તોપણ એ પિંગલમૂત્ર પછી હંદ શાસ્ત્રપર જે જે ગ્રંથો
રચાયા છે તે સઘળા સામાન્ય રીતે પિંગલનામે ઓળખાયછે
તેથી એમ નો કલ્પના થાયછે કે એ નામ તેવા નામના કોઈ
હંદ.શાસ્ત્રકાર પરથી પ્રવર્ત્યું હોય, વા સૂત્ર ગ્રંથકોર ગૃહ્ય
દર્શક પિંગલ એવું તેને નામ આપ્યું હોય અને તેથી તેની
પ્રવૃત્તિ થઈ હોય એમ માની લેવામાં કશું વાધકારક નથી.
તથાક (નાક) વગમા ઉત્પન્ન થયેલા નાગરાંજને કેટલાક
પિંગલ તરીકે માનેછે એ યોગ્ય નથી. પિંગલ અને નાગરાંજ
એ ભિન્ન ભિન્ન હોવા જોઈએ. પણ નાગકુલ અને તાકકુલ એક જ
હોય તો એ વગમા ઉત્પન્ન થયેલ કોઈ તેનો મૂળ પુરુષ એ નામે
થયો હોય તે પિંગલચાર્ય હોય એમ સંભવે સરઃ.*

"શીર્વાણવાળીમા અને મોષામાં પિંગલચાર્યઆદિ વળા
આચાર્યો અને કવિઓએ હંદ શાસ્ત્રવિષે ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે, તો
આ ગ્રંથની શી અગત્ય હતી, એમ કોઈ પ્રશ્ન કરે, તો તેના ઉત્ત-
રમા મારે જણાવવું જોઈએ કે, આંધળી માતૃભાષા સાંપ્રત કા-

* તાક વગના રાજાઓ કાશ્મિર, સિંધ અને પંજાબપર-જુના વચ્ચેના
રાજ ચલાવી ગયા છે તેમા કાશ્મિરના રાજાઓ તો નાગના પૂજકો
પણ હતા તેથી પિંગલને એ વગમાં ઉત્પન્ન થયેલ માનવામા આવે
તો એ ગ્રંથ એ વગમા પેહેલા રચાયો હોય એમ માની શકાય.

ઠમાં ગૂજરાતી છે; એટલે અન્ય ભાષામારચાયલા ગ્રંથો એ ભાષા બોલનારને એક સરસા ઉપયોગી નથી. વઢી ગૂર્જર ગિરામાં જે થોડા પળ ગ્રંથ રચાયા છે, તેથી હંદ:શાસ્ત્રનું આદ્યોપાન્ત યથા વિવિ જ્ઞાન થતું નથી, તેમ જ તે અપૂર્ણ હોવાના કારણસર બહુ ઉપયોગી થતા નથી. અને પ્રાચીન આચાર્યોએ જે સૂત્રદ્વારા સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે, ને જેમાં તે પછીના વિદ્વાનોએ અનેક વિધ વિવૃત્તિ કરી વૃદ્ધિ કરી છે, તે સઘલું એક ગ્રંથ પરથી જાણી શકાય એમ ન હોવાથી હંદ:શાસ્ત્રના પ્રવર્તક પિંગલાચાર્ય-થી આરંભી આજસુધી થઈ ગયેલા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને વ્રજભાષાના કવિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોપરથી હંદ:શાસ્ત્રસારના દોહનરૂપ એક ગ્રંથ હોય, તો આ શાસ્ત્રના જિજ્ઞાસુને બહુ લાભ થાય, એવું સમજી આ હંદોગ્રંથ લખવાનો મને ઉત્સાહ થયો છે અને હંદ:શાસ્ત્રના ગ્રંથોને પિંગલ એવું નામ આપવાનો ગ્રંથા પૂર્વથી પ્રચલિત છે તે લોપત્રો મને યોગ્ય ન લાગવાથી મેં પણ આ ગ્રંથને રણપિંગલ એવું નામ આપેલ છે.

વેદકાલથી હંદ અને ગાન પૃથક્ છે અને તેના નિયમો પણ ભિન્ન છે; તેથી આ હંદ:શાસ્ત્રમાં કેવલ હંદોજ્ઞાન થવાના નિયમ આપેલા છે, અને ગાન અથવા ગીત, સંગીત, પદ્ય ઇત્યાદિક જૂદા જૂદા તાલ અને લયથી થયેલ હંદોનું રૂપાન્તર છે, છતાં તે કેમ યોજવા એ નિયમ અગત્યના હોતાં તેનો પૃથક્ ગ્રંથ રચાય તો સારૂ એવી ઇચ્છા રાખું છું.

આ ગ્રંથના મુખ્ય પાંચ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પ્રવેશક, ચૈદિકહંદ, માત્રામેલજાતિ, વર્ણમેલહંદ અને ત્રિવિધ પ્રસ્તારાદિ પ્રક્રિયા.

પ્રવેશક પ્રકરણમાં હંદ:શાસ્ત્રોપયોગી સઘલા પ્રકારની સંજ્ઞાઓ અને પારિભાષિક શબ્દોની બહુ સમત વ્યાખ્યાઓ અને ઉદાહરણ આપ્યાં છે.

વૈદિક છંદ પ્રકરણમાં ચાર વેદમાં જે જે છંદો વપરાયલા છે તેમના વ્યારણના નિયમો, ઉદાહરણ અને તેપર જોડતી ટીકા વાંચનારને વગવર સમજાય એ માટે આપવામાં આવેલ છે. વૈદિક છંદોનાં જે ઉદાહરણ આપ્યા છે તેનો ગૂજરાતી અર્થ પણ તે સાથે આપેલ છે. આ ભાગ જૂઠો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

યાત્રામેઠ છંદોના સમજાતિ, દંડક, અર્દ્ધ સમજાતિ, શિલા-જાતિ, આર્યા, પ્રચુર્ણગીતિ અને વિપમ જાતિ, માત્રાસમક, ત્રૈતાલીય, અને ગલિતક એવા પેઠાભેદ પાડેલા છે.

વર્ણમેઠ છંદના પેઠા વિભાગમાં ક્રમે સમવૃત્ત, દંડક, અર્દ્ધ સમવૃત્ત, સંકીર્ણ, વિપમવૃત્ત, સંકીર્ણ અસંકીર્ણ અને અનુષ્ટુપ્ વક્રાદિ ભેદ છે.

વિદેશી છંદોનું જ્ઞાન આપણને કેટલીક વેળા ઘણા સંસર્ગમાં આવ્યાથી જાણવાનું મન થાયછે તેથી દક્ષિણ ભણીના કેટલાક છંદ આપણી ગૂજરાતી ભાષામાં પ્રચલિત થયા છે તેનું માપ અને ઉદાહરણ કેટલાક સરાઠી ગ્રંથોના આધારે લઈને દાખલ કરેલું છે.

છેલ્લો ભાગ પ્રસ્તારાદિ પ્રકરણનો છે તેમાં માત્રા, વર્ણ અને તજ્જન્ય ગણનો પ્રસ્તાર શી રીતે કરવો તેનો પૃથક્ પૃથક્ ગીતિઓ, ઉદાહરણો અને કોષ્ટકો તેમાં આપવામાં આવ્યાં છે, અને આર્યા, દુહા તથા અનુષ્ટુપનાં પ્રસ્તારાદિ પ્રકરણ કેટલાક પ્રાચીન પિંગલશાસ્ત્રકારોએ પૃથક્ પૃથક્ પાડેલાં છે તેથી તેમને તેવાં જ રૂપમાં ગણપ્રસ્તારના ઉદાહરણમાં સૂકવામાં આવ્યાં છે.

મારી આ વિષય સકલના પ્રાચીન છંદશાસ્ત્રકારોથી કેટલેક અંશે ભિન્ન છે, એમ જોતાંવાંત્ર વાંચનારને જાણવામાં આવશે; તેથી તેમ કશાનું પ્રયોજન અત્ર જણાવવાનું ઠીક પડશે એવું જાણી આપું છું.

છંદપ્રસ્તારાદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રથમ વૈદિકછંદ અને તેના પાછલ ક્રમે ગણછંદ, માત્રાછંદ અને વર્ણછંદ અને પ્રસ્તાવના

ક્રિયા આપવામાં આવેલ છે. તે ક્રમમાં ગગચંદ માત્રાચંદ (જાતિ) નો પેટાભેદ હોતાં ક્રમવાર માત્રાચંદોમાં તેની ગણના કરવી સારી લાગવાથી મેં માત્રિકગણ ચંદને માત્રામેલ જાતિના પ્રકરણમાં મેલવી દીધા છે, અને કયા ચંદ પછી કયા ચંદ અથવા જાતિનું માપ અને ઉદાહરણ સૂચવ્યાં એવો સ્વાસ નિયમ ન હોતાં પાત્રમાત્રાથી આરંભી ૧૨૦ માત્રા સુધીમાં ક્રમવાર જે જૂદા જૂદા ચંદ અને જાતિઓ બનેછે અને તેનાં નામ પૂર્વ ચંદ શાસ્ત્ર-કારોએ નક્કી કરેલ છે તે વિગતવાર આપેલ છે તેથી કોઈ પણ સંખ્યાની માત્રા અથવા વર્ણનો ચંદ બનાવવાનો વિધિ અથવા ઉદાહરણ ગ્રંથમાં કયે સ્થળે છે એ તુરત જ મળી આવશે.

અમુક માત્રાના ચંદનું ગ્રંથાન્તરોમાં કયું નામ છે, અથવા તે નામના બીજા ચંદોમાં શો શો તફાવત છે, એ પિંગલના અભ્યાસીને જાણવું અમત્યનું હોતા ઘણામ્બરા પ્રત્યેક ચંદની નીચે ફૂટ-નોટમાં તેમનાં નામો અને તેમના તફાવતનાં વિવરણ સાથે તેના યોજક અથવા ગ્રંથનાં નામ સાથે આપવામાં આવેલ છે.

ચંદ:શાસ્ત્ર જેમ સરલ હોય તેમ લાભદાયક છે. અને જેટલું કઠિન હોય તેટલું મશયાત્મક થઈ પડે, કારણ કે, જો ચંદો-નિયમ કઠિન હોય અથવા તેમાં ગઢવડ-હોય તો તેથી તે વિદ્યાના અનુરાગિયો અને અભ્યાસિયોને મુશ્કેલી પડે છે માટે ક્ષિપ્તતા દૂર કરી, ચંદોરચના સુલભ થાય અને તે સાથે ગ્રંથરચના પણ ઉદાહરણ ટીકા અને વિવરણને લીધે અતિ વિસ્તારવાળી થઈ ન જાય, એની સંભાલ રાખી પ્રત્યેક જાતિ, વૃત્ત અને ચંદના નિયમ આપવામાં મેં નીચે પ્રમાણે ગોઠવણ રાખી છે.

પ્રત્યેક જાતિ અથવા ચંદના નામની જોડે ગ્રંથાન્તરોમાં તેનાં શા નામ છે, તે કેટલી માત્રા અથવા વર્ણનો છે, તે જણાવવામાં આવેલ છે. તે તલે તાલના નિયમસર જ્યાં જ્યાં તેના ટુકડા

પાડનાની જરૂર જગાઈ છે અને જેને માટે પૂર્વાચાર્યોના નક્કી કરેલ નિયમો મઠી આવ્યા છે તે દાખલ કરેલ છે. તે તહે જરૂર જોગ સ્પષ્ટીકરણ હોય છે તે તે અપાયા બાદ, પ્રત્યેક છંદની રચનાનો નિયમ તે છંદ અથવા જાતિનાં, એક પાદને માટે આપેલ છે અને તે આપતાં નિયમ અને ઉદાહરણ સાથે આવી જાય અને ગ્રંથનો વૃથા વિસ્તાર ન થાય, તેની સંભાલ રાખવામાં આવી છે. પ્રત્યેક જાતિ અથવા છંદના નિયમ માટે ઉદાહરણ રૂપે આપવામાં આવેલ જાત્યાદિના પ્રત્યેક પદ છંદને ન્યગતી માત્રા અથવા વર્ણના પ્રરતારજન્ય કોટલામાં રૂપને લગતાં છે, તેની મંસ્વ્યા પ્રત્યેક છંદના પ્રતિપાદની સાથે લખવામાં આવેલ છે.

માત્રિકા સમ અને વિષમ માત્રિકા, એમ પૃથક્ પૃથક્ ભેદ પાડી એ વર્ણના છંદોનું કોઈ પણ પૂર્વાચાર્યોએ જૂદું વર્ણન કશું નથી. તે એમ પિંગલ શાસ્ત્રના અભ્યાસિઓની સુગમતા માટે સ્વાસ વિસ્તૃત કરી, ક્રમવાર આ ગ્રંથમાં દાખલ કરેલ છે. તેમ કરવામાં તદન્તર્ગત આર્યા અને વૈતાલીય છંદનું તે તે નામ તહેના પ્રકરણમાં તેના ભિન્ન ભિન્ન જેટલા ભેદ પડે છે, તે સહિત વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન કરેલ છે.

વૈદિક છંદોને વાજુએ મૂકતાં વાકીના વર્ણમેલ છંદોમાંના ઘણાંબરા લૌકિક વર્ણમેલ છંદો ગણવદ્ધ છે. છંદોરચનાનો નિયમ આપતાં અમુક ગણ અમુક સ્થળે લાવવો, એમ કેહેવામાં હ્રસ્વગણનું આહું નામ આપવા જતાં, નિયમ અને ઉદાહરણ એક જ વૃત્તમાં આવી શકે નહિ, એટલા માટે પિંગલાદિ આચાર્યોએ પૂર્વથી પ્રણાલિકા પાડી છે, તે પ્રમાણે તે તે ગણના આદ્યાક્ષરોને જ તે તે ગણ સૂચવવા માટે ડક્ષણવા આપવામાં આવેલ છે.

માત્રિકાજાતિ પ્રકરણમાં જરૂર જોગ સ્થળે ટગણાદિ પ્રાચીન માત્રિકા ગણોનો ઉપયોગ કશો છે અને જ્યાં તેવી ગણનાની જરૂર નથી જણાઈ, ત્યાં ઉદાહરણના ઉપર અને છંદના

નામની નીચે કેટલી કેટલી માત્રાના ટુકડા લાવવા તેની સંખ્યા મૂકવામાં આવેલ છે. માત્રિક છંદમાં અમુક તાલ અમુક માત્રાએ લાવવો અને તે લાવવામાં અમુક માત્રા તેની સાથે ન આવી જાય એમ કેટલેક ઠેકાણે સ્વાસ જરૂર જણાયાથી લેખવામાં આવેલ છે. આ નિધિ સર્વત્ર યોજાયાથી સ્વચ્છા પ્રકારની તાલવદ્ધ છંદોરચના થાય તેમ છે અને ટગણાદિથી નવા નિયમે લક્ષણો બાંધી શકાય તેમ છે; તેથી આ કાર્ય પૂરું થતાં જ માત્રિક ગણવદ્ધ નવિન રચના કરવાનો મેં ધારણા રાખી છે.

કવિત્વ અને મનહરને ઘણા લોકો એકજ માનતા આવેછે અને તેની રચના બધા વર્ણમેલ છંદને અનુસરીને કરવામાં આવેછે. આમ કરવામાં તેઓ કેટલેં દરજ્જે ભૂલાવામાં પડેછે, તે આ મથાલના છંદતલે આપેલા લાવા લેખથી વાંચનારને રપટ જાણવામાં આવશે. અને કવિત્વમાં પણ તાલાદિ નિયમ જાલવવા માટે કેટલી કાઠની રાખવાની અગત્ય છે, તે પણ રપટ જણાઈ રહેશે.

માત્રિક પ્રકરણમાં કોઈ પણ ગૂજરાતી ધિંગલમાં ન આવેલ એવા ગલિતક અને શિશ્વાજાતિના ભેદ અને વૃત્ત પ્રકરણમાં અર્દ્ધસમ અને વિષમ વૃત્તના સંકીર્ણ અને અસંકીર્ણ એવા છંદના જેટલા છંદો થાયછે તેનું વિગતવાર વર્ણન ક્રમવાર આપવામાં આવ્યું છે.

માત્રા પ્રકરણમાં એકથી આરંભી અનેક માત્રા પર્યંતના છંદોના કેટલા ભેદ અથવા વૃત્તિ થઈ શકેછે, તે તથા અમુક સંખ્યાની વૃત્તિ અથવા ભેદ ક્રમવાર કેટલા ગુરુ અથવા લઘુ વર્ણની થાય, એ તરત સમજાય અને તેઓ છંદ રચવામાં કવિને સુગમતા મળે; એટલા માટે સંખ્યા, પ્રસ્તાર, સૂચી, નષ્ટ, હ્રદિષ્ટ, મેરુ, પતાકા, અને મર્કટી આદિ પ્રકરણો પાઠી તે કેમ સાચવા, અને તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો, એની રીતિ, ઉદાહરણો

અને એ માટે જોડતાં કોષ્ટકો વિગેરે આ રણપિંગલના લીજા યાગમાં આપવામાં આવ્યા છે.

જે છદ્દનું નામ પિંગલમાં ન મળે, તે છદ્દને ગાથા કહેવી એમ પૂર્વાચાર્યોનો આદેશ છે તે તે શ્રીમદ્ભાગવતમાં તેવા છદ્દો વાપરી કેટલેક અંગે પ્રાચીન કવિઓએ જાણવ્યો પણ છે, તેપણ પ્રત્નાર વિધિએ કેટલાક નવીન છદ્દ બનેછે તેમને એ પ્રમાણે સામાન્ય ગાથા નામ આપવાની અગત્ય સર્વ કવિઓએ ગણી નથી. અને નવા છદ્દને નવાં નામ આપ્યા છે, તેથી મેં પણ મારા મનના વલ્લણને વશ થઈ કેટલાક છદ્દને રણગૂર, રંગારવૃત્ત, મનપુત્રાદિ મનગમતાં નામો આપેલ છે અને વાકીનાં નામો પૂર્વાચાર્યોએ જે કલ્પેલાં છે તે જ સ્વીકાર્યા છે.

આ રણપિંગલ તૈયાર કરવામાં જે જે સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગૂજરાતી ગ્રંથોનો આશય લેવામાં આવ્યો છે તે ગ્રંથો કયા કયા છે એ છદ્દઃશાસ્ત્રના અધ્યાયોને જાણવાની અગત્ય હોતા તેમનું નામવાર લિપ્ત આ નીચે આપીએ છીએ.

રણપિંગલ તૈયાર કરવા માટે જોવામાં આવેલા ગ્રંથોની યાદી.

- ૧ યજુર્વેદ, મહીધરભાષ્યોપેત.
- ૨ યજુર્વેદ સર્વાનુક્રમણિમૂત્ર. કાત્યાયન.
- ૩ ઋગ્વેદ સાયણભાષ્યોપેત.
- ૪ વેદાર્થયત્ન માસિક.
- ૫ સામવેદ આર્ચક.
- ૬ ઋગ્વેદ સર્વાનુક્રમમૂત્ર શૌનક.
- ૭ અથર્વવેદ સાયણભાષ્ય.
- ૮ અથર્વવેદ સર્વાનુક્રમમૂત્ર
- ૯ સુવૃત્તનિલક. પ્રકાશેન્દ્ર પુત્ર ક્ષેમેન્દ્ર
- ૧૦ શબ્દકલ્પદ્રુમ.

- ११ वृत्तप्रदीप. जनार्दन
 १२ वाग्वल्लभ दुःखमंजन.
 १३ वृत्तरत्नाकर. केदारभट्ट.
 १४ " " टीका हरिभास्कर. सं. १७३९.
 १५ छंदोमंजरी. गंगादारा पंडित.
 १६ भावप्रदीपिका.
 १७ छंदःशास्त्र. पिगलाचार्य
 १८ छंदोवृत्ति. भट्टहत्यायुध, मोनचंद्र सं. १३२९.
 १९ वृत्तमौक्तिका. चन्द्रशेखर, लक्ष्मीनाथ. सं. १६७९.
 २० छंद कांसदुष्कावत्स. सुखानंद.
 २१ प्राकृतपिगलसूत्र
 २२ पिगलप्रदीपटीकोपेत. } टीकाकार रामभट्ट पुत्र लक्ष्मीनाथ.
 २३ नागपिगल भाग्यगी.
 २४ मंदारमरंदचंपू.
 २५ साधुर्यरजनीव्याख्योपेत } कृष्णकवि.
 २६ छंदोवृत्तमुक्तावली. कृष्णकवि.
 २७ श्रुतबोध. कालिदास.
 २८ वाणीभूषण. मैथिल दामोदरमिश्र.
 २९ वृत्तरत्नावली. गौडवंशज भट्टाचार्य शतानुवाच पुत्र.
 ३० छंदोलता. वसंत.
 ३१ भास्करीयसेतु भास्कर.
 ३२ नागराजपिगल. पिगलाचार्य.
 ३३ छंदकोश. रत्नशेखरसूरी.
 ३४ भाग्यगी पिगल टी चित्रसेन.
 ३५ " " मुनि मुंदर सूरी.
 ३६ चूडामणि नागराज पिगलान्तर्य.

- ३६ छंदोनुशासन. हेमचंद्र.
- ३७ हरिजशापिंगल(मारवाडी) हमीर कवि
- ३८ छंदःशतक. चंद्रकीर्तिसृग्नि शिष्य हरिवीर्तिसूरि.
- ३९ छंदतरंगिणी. प्रेमरत्न कवि.
- ४० छंदोबोध (भाषा) श्री हृदीकेश शर्मा.
- ४१ चिन्तामणि पिंगल. चिन्तामणि.
- ४२ रूपप्रदीप. जयकृष्ण भवानीदास.
- ४३ छंदरत्नावली. साधु हरिरामदास निरंजनी.
- ४४ शृंगार पिंगल. कवि मिहविरचित.
- ४५ प्रवीणसागर. } आ ग्रंथमां आवेला
- ४६ रामचंद्रिका. } सर्व छंद
- ४७ वृत्तसारावली.
- ४८ छंद प्रभाकर. बाबु जगन्नाथ प्रसाद.
- ४९ भाषा छंदोमञ्जरी. कवि पद्माकर पौत्र गजोधर.
- ५० कलपतरुजशमिधु. कवि हमीरजी.
- ५१ भगवत्पापगल. स्वामिनी कवि उन्नडजी. सं० १८६५
- ५२ छंद शृंगार. कविमिधु सेवक (भोजक) सं० १८९३
- ५३ काव्य सुधाकर. महंत जैनकीप्रसाद.
- ५४ गणप्रस्तारप्रकाश. बाबा रामदास.
- ५५ छंदोमालिका. मिश्र केगवराम कलि.
- ५६ काव्य रसायन / कवि देवदन.
- ५७ काव्यार्णव कवि सधाममिह
- ५८ नामार्णव. राजा गङ्गाधरगिह
- ५९ साहित्यानंद कवि ज्ञानलालकृत.

- ८४ मात्रा परिच्छेद.
 ८५ आर्या प्रन्तारोदाहरण.
 ८६ वर्णभेद.
 ८७ काव्यकल्पलता. अमरचंद्र.
 ८८ कविकल्पलता
 ८९ रघुनाथरूपक.
 ९० बुद्धिविलास.
 ९१ छंदोहृदयप्रकाश.
 ९२ छंदोलघुविवेक.
 ९३ छंदःशुद्धचिल्लेहरी.
 ९४ कर्णशमेप. मु० दु० ल.
 ९५ पिंगलवृत्तान्त हिन्दी. त्रिन्तामणि.
 ९६ प्राकृतछंदःकोष.
 ९७ वृत्तमुक्तावली. वैद्यगोपालदास

आ सिदाय छंदःशास्त्ररचना बांजा जे ग्रंथोनां नाम अमने मेळलां पण प्रति मेळववामां नहि आवेली ते ग्रंथोनी टीप पण आनी छे; ते उतरशी छंदो विद्याना उत्तुकोने शोध करवानो लाभ थरो. अने कोइ छंद नदो हरो तो आ ग्रंथ साथे तुलना करवा जतां तरी आवगे, अने ते जां अमने जणावळामां जावरो तो आभार साथे स्वीकारी द्वितीय संस्करणमां तेनो उपयोग करवामा आवरो.

आ छंदःशास्त्ररूपी समुद्र तरी न शकाय तेचो छे. तेमां जेम जेम डुवकी मारवामां आवेछे; अने जेम-जेम वगारे नाचे पोहोळायछे तेम तेम अमल्य रत्न डुवकी मारनार मेळववा पामे.

છે- પ્રસ્તાર વિધિથી અનેક વિધ છંદો બનેછે, અને તેમને સત્ક-
વિયો પોતાને ગમે તેવાં નામ આપેછે, એ સર્વને આદર કરવા
એવું છે. કેવળ પાત્ર મનુષ્યોને નવા છંદ રચી નવાં નામ આ-
પવાનો અધિકાર છે વીજાઓને નથી અધિકારી-જન પણ તેજ
છે કે જે છંદનાં લક્ષણ સારી-રીતે સમજેછે, પોતે મળેછે અને
તેજ વીજાને મળાવી શકેછે એક છંદને એક કવિયે એક જાતનું
નામ આપી દીધું હોય તેજ નામ તે પછીના વીજા કવિયે
તેજ છંદને વા વીજા છંદને ન આપવું, અથવા નામને બદલાવી
વીજું નામ ન ઘુસાડવું, એવી પૂર્વની પ્રથા છે તેનો ત્યાગ નક-
રવો. એમ કરવાથી નવા વાંચનારને ભ્રમ ઉત્પન્ન થાયછે, અને
તેને પોતાને કશા પ્રકારનો લાભ થતો નથી.

વર્ણવૃત્ત-કરતાં માત્રિક જાતિ અથવા છંદનો વિષય વિશેષ
વિચારવા જોવો છે, એટલા માટે માત્રિક છંદની શ્રેણીમાં જો કોઈ
ચારે પદમા વર્ણક્રમ અને સંજ્ઞા સમાન જોવામાં આવે, તો
સત્કવિયે તેને માત્રિક છંદ ન માનતા જેટલા વર્ણનો તે છંદ
હોય તેટલા વર્ણના છંદના ભેદમાં તે આવી જતો હોય તો ઠીક
નહિકર તેને તેના ઇતર ભેદ તરીકે ગણવો જોઈયે.

આ સૃષ્ટિમાં જેટલી ભાષા પ્રચલિત છે, તેમાં સૌંદર્ય
તેમની કવિતામાં જોવામાં આવેછે, જ્યાં સુધી છંદોજ્ઞાન યથા-
વિધિ થતું નથી ત્યાં સુધી માતૃભાષા પણ સારી રીતે જાણી
શકાતી નથી. માતૃભાષાર્થ અજાણ મનુષ્ય વીજા વિદ્યાની સ્ત્રી,
શ્રી રીતે જાણી શકે? માતૃભાષાનું સૌંદર્ય વધારવા અથવા
એમાં રહેલું સૌંદર્ય જાણવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે છંદોજ્ઞાન સુવિ-
ધિયે મેળવવું જોઈયે.

जीवानां पुस्तकोनीदीप.

पुस्तकानां नाम. कर्त्तानां नाम. विशेषहकीकत.

- १ छन्दःकल्पलता. मयुरानाथ. { अलहबादमा प्रकट थएल
वायव्यप्रान्तनी ग्वानगी स्टा-
यवेरीना हस्तलिखित संस्कृत-
त पुस्तकनी सूची जूओ. १२६
- २ छन्दः कैम्तुम विद्याभूषण. ,,
- ३ छन्दः प्रकाश गेपचिन्तामणि. { एफ किलहोर्नकृत मध्यप्रा-
न्तानां हस्तलिखित संस्कृत पु-
स्तकोनी सूची ९४.
- ४ छन्दः श्लोक. { गुस्तव ओपर्टनी संस्कृत पुस्त-
कोनी सूची १८२८.
- ५ छन्दसंग्रह्या. { जी डुलर साहेवनी मुंबई इलाका
नाटुपुस्तकोनी सूची ३. ६०.
- ६ छन्दः संग्रह. { स. १८६४नी वाइव्लेयेटीकानी
संस्कृत पुस्तकोनी सूची ९९
- ७ छन्दः सुधाकर. कृष्णाराम बनारस कोलेज लायवेरीनी सू. ३३
- ८ छन्दश्चूडामणि. हेमचन्द्र. जुवो छन्द संग्रह. २११अ
- ९ छन्दस्. भास्करराय. जुवो छन्द प्रकाश. ९४
- १० छन्दोगोविन्द. गंगादास. जुवो छन्द संग्रह. १९८ब
- ११ छन्दोदर्पण. गोविन्द. ,, छन्दः सुधाकर. ३३
- १२ छन्दोदीपिका. कृष्णाराम. ,, छन्दः कल्पलता. ६१६
- १३ छन्दोनुक्रमणि. सद्गुरुशिष्य. सद्गुरुशिष्य सूची.
- १४ छन्दोनुशासन. वाग्भट. { किलहोर्नकृत मुंबई इलाकांनां
संस्कृत पुस्तकोनी रिपोर्ट.

- १५ छदोमंजरी. } राजेन्द्रलालमित्रनी संस्कृत पुस्त-
को संबंधी, नोटीस ८७७.
ए. सी. बर्नेल एन्जोर लायब्रेरी
सं. पु. सूची ३ व.
- १६ छन्दोमातंग स्वेतांबर. } वृत्तरत्नाकरादर्शमां आ ग्रं-
थोनां नाम छे.
- १७ छन्दोमार्तण्ड.
- १८ छन्दोमाला. करंगधर.
- १९ छन्दोऽवुधि. ओपर्टनी सूची. ५५१
- २० छन्दोरत्न. हलायुध. " ३१३१
- २१ छन्दोरत्नाकर. जुर्बो छन्दःप्रकाश. २०१अ
- २२ छन्दोरत्नावली. अमरचन्द्र. " ओपर्ट सूची. ४५९३
- २३ छन्दोलक्षण. "
- २४ छन्दोलक्ष्यलक्षण. बर्नेल सूची. ५३. व
- २५ छन्दोलघुविवेक. वीकानेर महाराजाना पुस्तकालयमां,
सूची.
- २६ छन्दोलंकरण. सूची.
- २७ छन्दोविचयः. पीटरसन साहेबनी सूची. १८५
- २८ छन्दोविचार. बर्नेल सूची. ५३. व
- २९ छन्दोविचितिः. पतंजलि. ओपर्ट-सूची. १८२९.
- ३० छन्दोविलासः. पेसीसनाएसमन्कनी सू. १२५ अ
- ३१ छन्दोविवेक. ओपर्ट सूची. ४६३७
- ३२ छन्दोवृत्तरत्नः. सूची.
- ३३ छन्दोष्टादशकः. रुपगोस्वामी. राजेन्द्रलालमि. नो. २१२५
- ३४ पिंगलार्या. ओपर्टसूची. ३४२२
- ३५ पिंगलसारः. हरिप्रसाद. राजेन्द्रलालमि. नो. २९१२
- ३६ वृत्तकल्पद्रुम. जयगोविद. एफ. किल्होर्न सूची. ९४
- ३७ वृत्तकौतुकः. विश्वनाथः. " ३२६.

- ३८ वृत्तकौमुदी. जगद्गुरु. अयोध्याप्रांत सूची. १८
- ३९ वृत्तचंद्रिका. रामदयालु. „ २१८-३०
- ४० वृत्तचंद्रोदय. भास्कर. { किल्होर्न सूची. बनारस को-
लेज पुस्तकालय. ३३-
- ४१ वृत्ततरंगिणी. { दिलीप्रान्तनां पुस्तकोनी सू-
काशीनाथ कुन्ते.
- ४२ वृत्तदर्पण. गंगाधर. अयोध्याप्रांत सं. पु. सू. १९-५८
- ४३ वृत्तदीपव्याख्यान. राइसकृत सूची. २८
- ४४ वृत्तदीपिका कृष्ण. दक्षिण मुंबई इलाकानी सू. ५०
- ४५ वृत्तद्युमणि. यश्वन्त. ओपर्ट सूची. १०३१
- ४६ वृत्तप्रत्यय. शंकरदयालु अ. प्रा. सं. पु. सू. ८, १०
- ४७ वृत्तप्रत्ययकौमुदी. पिंगल. काशी. कु. कृ. दि. ना पु. रि.
- ४८ वृत्तप्रदीप. जनार्दनविवुध. बर्नेलसूची ५३. व भान्डारकर री.
- ४९ वृत्तमाणिकोश. „ „
- ५० वृत्तमाणिक्यमाला. सुसेन. अयोध्या. सं. पु. सूची. १०, १०-
- ५१ वृत्तमाला. वल्लभजी. भांडारकरनो रीपोर्ट.
- ५२ वृत्तमुक्तावली. कृष्णाराम. वायव्यप्रान्त सं. पु. सूची. ६१८
- ५३ „ मल्लारी किल्होर्न सूची. ९४
- ५४ वृत्तरामायण. अयोध्या सं. पु. सूची. १०.
- ५५ वृत्तलक्षण „ ओपर्टसूची. २५५२.
- ५६ वृत्तवार्तिक. उमापति „ ३२१८.
- ५७ वृत्तविनोद. फतेहगिरि. अयोध्याप्रान्त. सं. पु. सूची १०.
- ५८ वृत्तविवेचन. दुर्गासहाय. बनारस कोलेज पुस्तकालय सू. ३२.
- ५९ वृत्तशतक. मार्तिण्डवल्लभ. प्रो. पीटरसन सूची. २ १३१
- ६० वृत्तसुधोदय. मथुरानाथ. वायव्यप्रान्त सं पु. सूची. ६०४-
- ११ वृत्तार्क. राइससाहेबनी सूची. २८.

પ્રવેશક.

સંજ્ઞાપ્રકરણ.

વેદનાં છ અંગ ગણવામાં આવ્યાછે; તેમાંનું એક અંગ આ છંદઃશાસ્ત્ર^૧ છે; કેટલાક તેના મૂળ યોજક પિંગલાચાર્યના નામપરથી તેને પિંગલ પણ કેહેછે. તેમાં મનને આલ્હાદ આપે એવી છાન્દસ્ વાણીનાં વિવિધ પ્રયોગો કરવાના નિયમ આપવામાં આવેલાં છે.

છંદ ૨ વે પ્રકારના છે, ૧વૈદિક (અલૌકિક) અને ૨લૌકિક.

વેદમાં વપરાયેલા છંદ વૈદિક, અને લોકમાં પ્રવર્તતા લૌકિક છંદઃ કેહેવાયછે.

લૌકિકછંદના ૨ વે ભેદ છે,

૧ માત્રામેઠ અને ૨ વર્ણમેઠ.

માત્રામેઠ અથવા માત્રિક છંદનાં ૩ પેટાં પડેછે,

૧ માત્રિક ગણવદ્ અને ૨ માત્રાવદ્.

૧ છંદ=ચદિ આલ્હાદને, તે ઉપરથી તેને અમુન્ ઉણાદિ પ્રત્યય લાગતાં ચ સ્થાને છ થઈ છંદઃશબ્દ સિદ્ધ થાયછે અને તેનો અર્થ આનંદ ઉપજાવનાર-આલ્હાદકારક, એવો થાયછે. અથવા છદિ=આચ્છાદને, ઇટલે, જે માપે કરીને આચ્છાદિત અથવા મર્યાદામા રહેલ તે, એવો અર્થ પણ થાય.

૨ આ પ્રકરણ નોંધુ છપાવાનું છે.

૩ એકદશે સ્થિરા જાતિ વૃત્ત ગુરુલઘુસ્થિરમ્,

આદો તાવદ્ ગણચ્છદો માત્રાચ્છદસ્તતઃપરંમ્;

તૃતીયમક્ષરચ્છદ છદસ્ત્રોધાતુ લૌકિકમ્ ॥

તેન પ્રાકૃત લૌકિક છદોજાત જાતિરિત્યુચ્યતે.

માત્રિકગણવદ્ધને પદ્ય^૧ કેહેછે, અને માત્રાવદ્ધને વૃત્તિ અથવા જાતિ કેહેછે.

વર્ણમેઝથી જેનો રચના કરવામાં આવેછે એવા અક્ષરવદ્ધ છંદનો અનેક વૃત્તિઓ થાયછે, તેથી તે વૃત્ત કેહેવાયછે જાતિ અને વૃત્તના મુખ્ય ત્રણ ભેદ પડેછે.

૧ સમ, ૨ અર્ધસમ અને ૩ વિષમ.

જેના ચાર ચરણ સમાન માપનાં હોય તે સમ કેહેવાયછે. જેનું પેહેલું તથા ત્રીજું ચરણ સમાન માપનું હોય તે અર્ધસમ કેહેવાયછે; અને જેના સર્વ ચરણ વિષમ માપના હોય તે વિષમ કેહેવાયછે.

સમજાતિ અને વૃત્તના બે ભેદ છે.

૧ સામાન્ય સમ અને ૨ દંડક.

પ્રત્યેક ચરણમાં ૩૨ માત્રાથી વધારે માત્રાવાળાં જે જાતિના ચરણ હોય તે જાતિદંડક અથવા માત્રિકદંડક ગણાયછે.

તેમજ ૨૬ અક્ષરથી વધારે વર્ણનાં ચરણવાળાં વૃત્ત વર્ણદંડક કેહેવાયછે.

વિશેષ સમજુતી માટે જુઓ પૃ. ૨૨ માનું છંદોવૃક્ષ.

૩ અર્થ એક દેશમાં (ભાગમાં) સ્થિર એટલે નિયમિત લક્ષણ હોય તે જાતિ કેહેવાય જેમાં ગુરુ લઘુ નિયમિત હોય તે વૃત્ત કેહેવાય. પ્રથમ ગણછદ, વીજા માત્રાછદ, અને ત્રીજા વર્ણછદ એ પ્રમાણે લૌકિકછદ ત્રણ પ્રકારના છે. પ્રાકૃત અને લૌકિકછંદના સમૂહને જાતિ કેહેછે.

૧ પદ્ય ગણનામ્ ભવેત્ (વાગ્વલ્લભ)

छंद

वैदिक छंद

लौकिक छंद

वर्णवृत्त

मात्रा मेलजाति

जाति

षट्

समजाति

अर्धसमजाति

विषमजाति

समजाति

दंडक

समवृत्त

अर्धसमवृत्त

विषमवृत्त

समवृत्त

दंडक

અ, આ ઇત્યાદિ સ્વર અને તે સહિત ક, ख, આદિ વ્યંજનો
 એ વર્ણ અથવા અક્ષર કહેવાયછે. તેમના બે પ્રકારછે. ૧ દિ-
 ઘ, અથવા ગુરુ અને ૨ હસ્વ અથવા લઘુ. એ સંક્ષેપે વતાવવાને
 ગુરુને માટે ગ અને લઘુને માટે લ મૂકવામાં આવેછે.

(દુહા)

બે ઍણુ દ્રુત કેવાયછે, બે દ્રુત લઘુ લેવાય,

બે લઘુ તે ગુરુ જાણવો, ત્રણ લઘુ પ્લુત મેંવાય.

ગુરુ લઘુને ગલ કવિ કહે, ગલ રેખા આકાર—

કુટિલ ફળાકારે (S) ગુરુ, લઘુ છે (I) દંડાકાર.

લઘુ વર્ણની એક માત્રા, અને ગુરુ વર્ણની બે માત્રા ગણાયછે.
 લઘુની માત્રા સૂચવવા માટે I ચિન્હ અને ગુરુની બે માત્રા અ-
 થવા ગુરુ વર્ણ સૂચવવા માટે S આવું વક્રચિન્હ મૂકાયછે.

શુદ્ધ જોડણીવાળા શબ્દોમાં જ્યાં હસ્વ ઇ, ઉ અથવા રૂ
 હોય ત્યાં દીર્ઘ ગણવા જેવું હોય અને જ્યાં દીર્ઘ હોય ત્યાં
 હસ્વ ગણવા જેવું હોય તો તે અક્ષર ઉપર — આવા ચિન્હ
 અનુક્રમે મૂકવામાં આવેછે. જેમકે જુવો રણપિગલ પૃ. ૧૧.

જાતિ જયકર્મી જુગતે કરો.

ઉપર પ્રમાણે છૂટ લેવી એ સશાસ્ત્રનથી પણ ગૂજરાતી ભાષામાં
 બોલાય તેવું લખવાનો પરિચય પડી જવાથી એવી છૂટ લેવામાં
 આવીછે; તથાપિ વનતા સુધી તેમ ન થવા દેવું એ સારૂ છે.

માત્રાને કેટલાક કલા પણ કહેછે.

લઘુવર્ણનાં પારિભાષિક અન્ય નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

ક્લક, ઝંખલતા, રવિ, મેરુ, દંઢ અને તેમના પર્યાય; પુષ્પ,
 (કુમુદ, ફૂલ) રુપ, રસ, ગંધ, કાહણ, રેખા, કલ્હાર, શર
 (શરૂપ, શ્રાણ) અને તેમના પર્યાય, એક માત્ર ઇત્યાદિ.

ગુરુવર્ણનાં નામ.

ધવલકમલ	વાજી	અલિ	આહાર	કુન્દ	અચ
શાળ	અલ	ગમલ	સ્નાય	ખન્દ	અજા
ચક્ર	ગરુડ	ખજુલ	સમર	કુંજર	મેઢો
સુર	કપોત	સમાર	કીલ	કલીર	નારાચ
શશી	કમલ	નીર	શંગલ	કેશ	દ્વિમાત્ર
જલહર	વૈકાસ	નિર્ઘટ	મરુડ	કુમકા	ચામર
અગ	ઘરહ	માસુર	માલ	સિનિકિરણ	હાર
વસ	વલ્લભ	સાર	કુલ	કુર્વ	તાડકા

આ, ઈ, ઊ, ઋ, ૠ, લૃ, ણ, એ, ઓ, ઔ, અં, અઃ, આ સ્વર અને તેમની સાથે સંયુક્ત થયેલા વ્યંજનો ગુરુવર્ણ કેહેવાયછે. એ સિવાયના સ્વર અને તેમની સાથે જોડાયેલા વ્યંજન લઘુવર્ણ કેહેવાયછે.

ગુરુવર્ણ. ઓ, ઔ, ગૌ, ગા, યા, ઇત્યાદિ

લઘુવર્ણ અ, ઇ, ઉ, ક, ખ, ગિ, નિ, ઇત્યાદિ.

લઘુવર્ણ જોડાક્ષરની પેહેલાં આવેલો હોય અને તે જો વોલતાં થડકતો હોય તો ગુરુ ગણાયછે.

જેમકે “મધ્ય” આ શબ્દમાં જોડાક્ષર “ધ્ય” છે તેની પેહેલાં “મ” છે તેનો ઉચ્ચાર કરતાં થડકે છે માટે મ એ લઘુ છે છતાં ગુરુ ગણાશે. પશ્ચિમ, દક્ષિણ, ભક્ત, દક્ષ, એ શબ્દોમાં ક્રમે પ, દ, મ, દ એ લઘુ વર્ણ છે તે ગુરુવર્ણ ગણાયછે.

ગૂજરાતી ક્રિયાપદોમાં અલ્પ ચકારયુક્ત ભૂતકાળનાં રૂપ થાયછે તેમાં ચકાર લખવાનો પરિચય છે.

મઠ્ઠચો, મઠ્ઠચો, રઠ્ઠચો, મઠ્ઠચો, સઠ્ઠચો, હઠ્ઠચો, જઠ્ઠચો, આ શબ્દોમાંના જોડાક્ષર ળ્યોની પેહેલાંનો વર્ણ ઉચ્ચાર કરતાં થડકતો નથી માટે ગુરુ નહિ ગણાય.

કોઈ કોઈ સ્થળે સમપદની અન્તે રહેલો લઘુવર્ણ ગુરુ ગણાયછે, તેમજ કોઈ કોઈ સ્થળે વિપમ પદની અન્તે રહેલો લઘુ, ક્ષિત ગુરુ^૧ ગણવામાં આવેછે.

ગુરુવર્ણ હોય અને તેનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ થતો ન હોય તો તે ગુરુ છતાં લઘુ ગણવો. જેમ કે “અરેરે કૃષ્ણ” આ વાક્યમાં “રે રે” એ દીર્ઘ વર્ણ છે તેનો ઉચ્ચાર લઘુ સમાન થાયછે માટે તેમને લઘુ ગણવા. તેમજ ઙમ મમ આ ચાર માત્રા છે પણ ઉચ્ચાર કરતાં તેમાંના મ હલ બોલાયછે માટે તેની બે માત્રા ગણવી.

સવઠ્ઠા મઠ્ઠાને ૩૪ વ્યંજન છે, તેના ફઠ પરત્વે નીચે જણાવેલા ત્રણ ભેદ પાડવામાં આવ્યા છે. શુભવર્ણ, અશુભવર્ણ અને દગ્ધવર્ણ અથવા દગ્ધાક્ષર. ક, ળ, ગ, ઘ, ચ, છ, જ, ઙ, ઢ, ઢ, ધ, ન, ય, ર, સ, અને ક્ષ એ શુભવર્ણ કહેવાયછે. ઢ, ઙ, ઙ, ટ, ઠ, ઢ, ણ, ત, થ, પ, ફ, વ, મ, મ, ર, લ, વ, ષ. અને હ, અશુભવર્ણ કહેવાયછે ઙ, હ, ર, મ, અને ષ, એ દગ્ધવર્ણ કહેવાયછે. કેટલાક તેને શુભ માનેછે અને ઘ, ધ, અને નને

૧ સંસ્કૃતમાં નીચેનો નિયમ પણ લાગુ પડેછે

ક્યારેક મયુક્ત જોડાક્ષર ‘હ અને પ્ર’ ની પેહેલાનો લઘુ વર્ણ વિકલ્પે ગુરુ ગણવામાં આવેછે. જેમકે જયતિપ્રદાપિત એ શબ્દમાં પ્રની પેહેલાની તિ વિકલ્પે ગુરુ ગણાયછે તેમજ માનસહદિ આમાં હની પેહેલાનો સ પણ વિકલ્પે ગુરુ ગણાયછે.

અશુભ માનેછે; અને સ્વ, અને ન, ને કેટલાક દગ્ધાક્ષર માનેછે, પણ આ વિષે ઘણા વિદ્વાનોની સંમતિ નથી.

દગ્ધવર્ણ અથવા અશુભ વર્ણને આરંભમાં મૂકી કોઈ પણ લૌકિક છંદની રચના કરવી નહિ એમ કવિયોનું માનવું છે. વૈદિક છંદને એ અપવાદ લાગુ પડતો નથી. વઠ્ઠી અશુભ વર્ણને છંદના આદ્ય ભાગમાં ન ચાલતે મૂકવા; પણ દગ્ધ વર્ણનો કોઈ પણ છંદના આદ્ય ભાગમાં ઉપયોગ ન કરવો એમ પણ કેટલાકનું કેહેવું છે.

દગ્ધાક્ષર દીર્ઘ હોય અથવા તેનો પ્રયોગ મંગલવાચક શબ્દમાં અથવા કોઈ દેવવાચક શબ્દમાં થયો હોય તો તે અશુભ નથી ગણાતો. તેમજ તેવા જ શબ્દના ગણમાં એ અક્ષર આવેલો હોય ને તે ગણ જો કોઈ છંદમાં વર્જ્ય ગણાતો હોય તો તે પણ ગ્રાહ્ય બનેછે, અર્થાત્ એ દોષથી મુક્ત થાયછે. જેમકે. —

“રઘુપતિ પ્રજા પ્રેમવશ દેસી,
સદયહૃદય દુર્લ્લો થયા વિશેલી॥”

ઉપરના રઘુપતિ શબ્દમાં ર દગ્ધાક્ષર છે પરંતુ રામના વર્ણન માં એ દોષમુક્ત થાયછે.

મ્લેચ્છ, ત્રાણડાલ અને ફત્તર કનિષ્ઠ જાતિની કવિતામાં ઘ, સ્, મ્, જો સ્થાનો દગ્ધાક્ષર દોષ રહેતો નથી.

બ્રાહ્મણ અથવા દ્વિજના વર્ણનની કવિતામાં ન અને જ વર્ણ થી શિરુ થતા શબ્દો પ્રારંભમાં આવે તો દોષ ગણાતો નથી.

વૈશ્યના વર્ણનની કવિતા હોય તો તેના શબ્દના આરંભમાં સ્વ, ર, મ્, વર્ણ આવવા દેવા નહિ.

રત્નના ધારેલો છંદ કોઈપણ સ્ત્રી સંબંધી હોય તો તેના આદ્યમાં ઢ, ઙ્, અને ઘ, થી શિરુ થતા શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ,

દગ્ધાક્ષરનો પ્રયોગ છંદના આઘ ભાગમાં કરવાથી નીચે પ્રમાણે વર્ણ પરત્વે ફલ થવાનું કેટલાક કવિવરો જનાવેછે.

કવિતાના પ્રારંભમાં હ હોય તો હાનિ કરે, જ હોય તો જગડો કરાવે; ન હોય તો ઘોર કરાવે, ર હોય તો રલ્લતા કરાવે; મ હોય તો મય ઉપજાવે, ધ હોય તો ધનની હાની કરાવે; અને ર હોય તો અહિત કરે.

વળી કેટલાક કવિવરો^૧ માતૃકાક્ષરોનાં શુભાશુભ ફલ નીચે પ્રમાણે થવાનુંકહેછે ક્ષ અને જૃ સિવાયના સવ્રજા સ્વરો સપત્તિ-કારક છે, ક, ર, ગ, ઘ સંપત્કરેછે, ઙ અપકીર્તિકર્તા છે, ચ સુખ આપેછે, છ પ્રેમનો વધારો કરેછે. જ મિત્રલાભ કરાવે છે; ઝ મય ઉપજાવેછે; ઞ મરણ નિપજાવેછે, ટ, ઠ દુઃખ આપે છે; ડ શોભામાં વધારો કરેછે, ઢ શોભા ઘટાડેછે, ણ શ્રમ કરાવેછે, ત મુલ્લ આપેછે, થ જગડો કરાવેછે; દ સુખ આપેછે. ધ અત્તે ન સતોષ ઉપજાવેછે, પ મુલ્લ આપેછે; ફ મય ઉપજાવેછે, વ મરણ નિપજાવેછે, મ હેરા કરાવેછે, મ દુઃખ આપેછે ય લક્ષ્મીનો વધારો કરેછે, ળ અને વ વ્યમની બનાવેછે; ર દાહ પેદા કરેછે, શ શુભ આપેછે; ષ દુઃખ કરાવેછે, અને સ સુખ તથા ક્ષ સમૃદ્ધિ આપેછે.

ગણ.

છંદ શાસ્ત્રનો આ પારિમાણિક શબ્દ છે તેનો અસરગર્થ “સમૂહ” થાયછે; પરંતુ પ્રકૃત પ્રકરણમા માત્રા અથવા વર્ણનો સમૂહ એટલે અર્થે એ વપરાયછે, તેના ભેદ બે છે; માત્રિક ગણ, અને વર્ણ ગણ.

માત્રાના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલા ગણ માત્રિક ગણ કેહેવાયછે અને વર્ણ સમૂહજન્ય ગણને વર્ણગણ કેહેછે.

માત્રિકગણ પાંચ છે અને વર્ણગણ આઠ છે.

માત્રિકગણનાં નામ:—ટગણ, ઠગણ, ડગણ, ઢગણ અને ણગણ છે. કેટલાક એ નામને બદલે છગણ, પગણ, ચગણ, તગણ અને દગણ એવાં નામ પણ વાપરેછે, કારણ કે એ નામથી જે ગણ કેહેવાયછે તેનો આઘાક્ષર તે ગણની માત્રાસંખ્યા સૂચવેછે

ગણ વિમ્વ

ગણનું નામ	માત્રા સંખ્યા	ભેદ
ટ અથવા છ	૬	૧૩
ઠ અથવા પ	૫	૮
ડ અથવા ચ	૪	૫
ઢ અથવા ત	૩	૩
ણ અથવા દ	૨	૨

માત્રિકગણનાં જૂદા જૂદાં રૂપ થવાથી તેના ભેદ પાડવામાં આવેછે, જે ગણ જેટલી માત્રાનો હોય તેના માત્રા પ્રસ્તાર વિધિએ જેટલા ભેદ થતા હોય તેટલા તે ગણના રૂપ થાયછે.

ટગણાદિ ગણના ભેદજન્ય રૂપનું દર્શન નીચેના વિમ્વ પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.

ટગણના ૧૩ ભેદ અને તેના રૂપ.

૧. SSS. ૨. ||SS. ૩. |S|S. ૪. S||S. ૫.
|||S. ૬. |SS| ૭. S|S|. ૮. |||S|. ૯. SS||.
૧૦. ||S||. ૧૧. |S||| ૧૨. S|||. ૧૩. |||||.

ઠગણના ૮ ભેદ અને તેના રૂપ.

૧. |SS. ૨. S|S. ૩. |||S. ૪ SS|. ૫. |S|. ૬. |S||. ૭. S|||. ૮. |||||.

ડગણના ૫ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. SS. ૨. ||S. ૩. |S|. ૪. S|| ૫. ||||.

ઢગણના ૩ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. S. ૨. S|. ૩. |||.

ણગણના ૨ ભેદ અને તેનાં રૂપ.

૧. S. ૨. ||.

કેટલાક ઇંદ્ર:શાસ્ત્રવેત્તા ટગણાદિ ગણનાં ધેદનન્ય રૂપનાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે નામ આપેછે:—

ટગણ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ ચિન્હ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	S S S	શિવ, હર, શકર इत्यादि.
૨	S S	શશિ, ઇન્દુ इत्यादि.
૩	S S	દિનપતિ, સૂર્ય, રવિ, इत्यादि.
૪	S S	શક્ર, ઇન્દ્ર. મધવા इत्यादि.
૫	S	શેષ इत्यादि.
૬	S S	અહિ, કૃષ્ણ, હરિ इत्यादि.
૭	S S	સરોજ, કમલ, પદ્મ इत्यादि.
૮	S	બ્રહ્મા, ધાતા, વિરચિ इत्यादि.
૯	S S	કલિ, વિણ इत्यादि
૧૦	S	કમઠ, કામઠું, વન્ધુ ^૧ , ચન્દ્ર इत्यादि.
૧૧	S	ધ્રુવ,
૧૨	S	ધર્મ,
૧૩		શાલિવર, શાલી, શાલિક્કર. માલરો इत्यादि

૧ વન્ધુ, ચંદ્ર નામ પ્રાકૃત પિંગળી એક ટીકામા આપ્યા છે, તેમજ પ્રાકૃત પિંગલ સૂત્ર પૃ ૮ મા ચન્દ્ર નામ છે નાટે વીજા રૂપના શશિ, ઇન્દુ નામ છે તેના પર્યાય ચંદ્ર, વન્ધુ જે દશમા રૂપના નામ છે તે સાથે મેલવી દેવાં નદિ.

पांचमात्राना गणने ठगण केहेछे. तेनां सषळां मळीने ८.
रूप थायछे ते नीचे मुजव. —

ठगण.

क्रमाङ्क	स्वरूप	नाम अने तेना पर्याय
१	१५५	इन्द्रासन. इन्द्रगण, तारापति, ऐरावत, अहिक, हय, सुरेन्द्र, मुरनरेन्द्र, कुजर, मेघ, गजवर, ग्रह, गज, वाजी, दत्त, गगन, दंती, नरेन्द्र. वसंत, सुरगज, रत्न, वीर, धीर, मयक, किरण, वेयाल, केसरी, भ्रमर, इत्यादि.
२	५१५	अन्यसूर, सूर्य, वीर, वीर, विहग, पक्षी, बिडाल, सिंह, सुधा, केकी, मृगेन्द्र, अमृ- तवीणा, सर्प, यक्ष, गरुड, पक्षीन्द्र, पञ्च- गासन, जोहलक, विराट, सुपर्ण, अहि इ०.
३	१११५	चाप, धनुष इ०.
४	५५१	हीर, हारु, हीरु, नभ इ०.
५	११५१	शेखर, केमरी, सेहर, सेहर, इ०.
६	१५११	कुसुम, कनक इ०
७	५१११	अहिगण, ऐरावत इत्यादि. केटलाक कुसु- मना नामधी पण आने ओळखावेछे.
८	१११११	पापगण, पवन, पवणो, वान इ०.

હગળ. આ ગણ ૪ માત્રાનો છે, તેનાં સઘઠાં મઠ્ઠીને ૧ રૂપ થાયછે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

હગળ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	૫૫	કર્ણ, કર્ણિકા, ગુરુયુગ, મુરતલતા, રસિક, રસલગ્ન, લંબિત, સુમતિ, મુરતનય, મનહરણ, કુંતિજાયા, કુન્તયલુ, કુંતિપુત્ર, લહલહિત, આભરણ, તરણિ-યંદો, કર અને ભુજ વાચક સઘઠાં નામ ઇત્યાદિ, કેટલાક આને પ્રહરણના નામથી ઓઠાવાવેછે.
૨	૧૧૫	કરતલ, કરચલ, કેટલાક કવિના મત પ્રમાણે હાથ, પાણિ, કમલ, હસ્ત, ભુજા, હથિયાર, શૃંગાર, ભુજદંડ, વાહુ, ગજાભરણ, વાહક, વજ, રત્ન, પ્રહરણ, અશનિ, પ્રહર. પૌન, શારદૂલ, ૬૦.
૩	૧૫૧	અશ્વ, પયોધર, પયોહર, પડહર, પયોધી, મનુ-જપતિ, ભૂપતિ, ગજપતિ, સેનાઅંગ, વસુધાપતિ, પવન, રજ્જુ, ગોપાલ, જલદ, નાયક, વસુધાધિપ, ચક્રવર્તી, ચક્રપતિ, ચક્રાધીશ, કુચ, નર, રાજા, મુરારિ ૬૦. કેટલાક કરપાણિ અને કમલનું નામ પળાવેછે. કેટલાક અશ્વપતિ, સરોજ, ઉરોજ, સ્તન, નરિન્દ્ર, નરેન્દ્ર, સુનાયક, ઉન્નાયક, ઉદ્ભવ નાયક, તુરગપતિ, વર્ષ, ફળી, ગણપતિ અને ભૂપ ૬ વસુચરણ, વસુપદ, ચલણ, વસુચર, તાત, પિતામહ.
૪	૫૧૧	દહન, વઠભદ્ર, ગંડ, જંઘાયુગલ, રતિ, ચરનયુગ, નેપુરગંજક, પાય, પય, પદ, પાદ, ચરણયુગલ, રાક્ષસ, શશિ અને રૈનપતિ ૬૦.
૫	૧૧૧૧	દ્વિજવર, વિપ્ર, ઋષિ, પરમઉપાય, શિખર, જાતિ, ઉમાતિ નલ, રથ પદાર્થ, ગજ, તુરગ, પચશર ૬૦

ઢગણ. જા ગણ ત્રણ માત્રાનો થાયછે. તેનાં સઘઠાં મઠીને ૩ રૂપ બનેછે. તે નીચે પ્રમાણેછે.

ઢગણ.

ક્રમાંક	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	૧૬	<p>રસવામ, દ્વજ, તોમર, ચિન્હ, ચિર, ચિરાલય,</p> <p>તંબૂર, તુંવરુ, ચૂડા, માલા, પત્ર, દામ, વસુ,</p> <p>વાસ, તુર, તુરગ, મૂર, ચૂતમાલા, તામ્બૂલપત્ર,</p> <p>રાસ, પવનવલય, વાસવ, કેડર, કેયૂર,</p> <p>વસન, ૬૦.</p>
૨	૬૧	<p>પરહતાલ, સુરપતિ, સુર, આનંદ, સમુદ્ર, સિંધુ,</p> <p>તુરજવાન, તૂર્ય, તૂર, કરતાલ, નિર્વાણ, નંદ,</p> <p>છંદ, સરિ, પૌન, ગ્વાલ, પવન ૬૦.</p>
૩	૧૧૧	<p>વલય, તાંડવ, સાત્વિકભાવ, નારી, તિલ્લહુ,</p> <p>રસ, મુનિ, અને નારી, ભાવ રસ તથા તાંડ-</p> <p>વનાં બીજાં પર્યાયિક નામો છે.</p>

જગણ. આ ગણ બે માત્રાનો થાયછે તેનાં સવલ્લાં મલીને ૨ રૂપ થાયછે તે નીચે પ્રમાણે છે.

જગણ.

ક્રમાઢ્ક	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
૧	૬	મંજીર, નૂપુર, નેઝર, ચામર, ચમર, હાર, વલય, કંકણ, તાટંકાદિઅલંકાર અને તેના પર્યાય, કનક, કુંડલ, આવલી, રસના, રસનાભરણ, મુશ્વ, અહિ, ફળી, માનસ, કેયૂર, કેઝર, બંક, વક્ર, વક્ત્ર, વકંડ, મુક્તાફલ, કિરણ, લોચન, મણિ શૂલ, કરિ- વર, મત્ત, રત્ન અને તેના પર્યાય, મણિના પર્યાય, અલંકારના પર્યાય, દીહા, દીહ, કિંશુક, કંચકા, દીર્ઘ, શ્રુ, શુક. તુંડક ૬૦
૨	૧૧	પરમ, જેવર. અતિપ્રિય, પરમપ્રિય, સુપ્રિય, નિજપ્રિય, દ્વિલઘુ ૬૦.

મગણ, યગણ, રગણ, સગણ, તગણ, ભગણ, અને નમણ એ આઠ પ્રકારના વર્ણગણ છે. તેમનાં બીજાં નામ નીચે પ્રમાણે છે.

મ ગણાદિ ગણ વિસ્તર.

ગણ	અક્ષર	સ્વરૂપ	નામ અને તેના પર્યાય
મગણ	મ	S S S	મંદાર, મયંક, મકરંદ, મદનાવતાર ઇં.
યગણ	ય	I S S	યશોધર, જયમત, જયત, ઇં.
રગણ	ર	S I S	રાજિત, રયગણ, રમણ, રયકર ઇં.
સગણ	સ	I I S	સહિત, સત્તલ, શિવકર, ઇં.
તગણ	ત	S S I	તીર્થેશ, ત્રિભુવનપતિ, તરુણ ઇં.
જગણ	જ	I S I	જયકર, જગપતિ ઇં.
ભગણ	ભ	S I I	ભુજપતિ, ભાવંત, ભાવત, ભીમ ઇં.
નમણ	ન	I I I	નયત, નરેન્દ્રપતિ ઇં.

હવે શુદ્ધ બને અને તે કરનાર તથા જેને માટે તે કરવામા આવ્યો હોય તેને તે સુઘ્ન આપનાર નોકડે એટલામાંટ પૂર્વાચાર્યો-એ ઉપર જન્માવેલા મગણાદિ અષ્ટગણના સ્વામિ, કલ્લ, માસ, પક્ષ, તિથિ, વાર, તક્ષણ, વર્ષ, વસ્ત્ર, રંગ, ભૂષણ, કુલ, માતા, પિતા અને લોક જૂદાં જૂદાં કરણ્યાં છે, તે આ સાથે આપેલા પત્રક પરથી સ્પષ્ટ સમજાશે એટલે ગણવાર પૃથક પૃથક અત્ર આપવામાં આવ્યાં નથી.

गण देवतादि विंव.

गणनाम	मगण	यगण	रगण	सगण	तगण	जगण	भगण	नगण
रूप	SSS	ISS	SIS	IIS	SSI	ISI	SII	III
देवता	पृथ्वी	जल	आग्नि	वायु	व्योम	रवि	चंद्र	नाग
फल	श्री	संपत्ति	मृत्यु	भ्रमण	अर्थनाश	शोक	मगल	सुख
मास	वैशाख	कार्तिक	ज्येष्ठ	पौष	आषाढ	चैत्र	श्रावण	मार्गशीर्ष
पक्ष	शुक्ल	शुक्ल	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	शुक्ल	शुक्ल
तिथि	३	११	२	४	१	१२	५	१२
वार	रवि	मंगल	मंगल	भृगु	बुध	गुरु	भृगु	बुध
नक्षत्र	मघा	ज्येष्ठा	चित्रा	शत तारका	स्वाती	उतरा आषाढा	मूल	अनुराधा
वर्ण	क्षत्रिय	विप्र	वश्य	शूद्र	शूद्र	वैश्य	क्षत्रिय	ब्राह्मण
वस्त्र	श्वेत	श्वेत	लाल	हरित	नील	श्याम	पीत	सुवर्ण
रंग	श्वेत	श्याम	लाल	धूम्र	श्वेत	श्याम	पीत	कनक
भूषण	श्वेत	रुपुं	लाल	सुवर्ण	लाल	मणि	चूनी	सुवर्ण
कुल	द्विज	क्षत्रिय	काळ	वायु	शूद्र	वैश्य	वैश्य	
माता	सरस्वती	सरस्वती	जरा	जरा	धीष्ण्या	धीष्ण्या	धीष्ण्या	सावित्री
पिता	पिंगल	समुद्र	मृत्यु	मृत्यु	यम	यम	यम	ब्रह्मा
लोक	सत्य	पाताल	सयमनी	व्योम	स्वर्ग	मृत्यु	अमरा- वती	स्वर्ग

ગણનામ	મગણ	યગણ	રગણ	સગણ	તગણ	જગણ	ભગણ	નગણ
દિશા	પૂર્વ	ઈશાન	ઉત્તર	વાયવ્ય	પશ્ચિમ	નૈર્ઋત્ય	દાક્ષિણ	અગ્નિ
વાહન	કાચવો	મોર-મગર	મેંઢો	તુરગ	ચલદ	હરણ	સમલો	હાથી, ઝ
નેત્ર	૩	૩	૧	૨	૨	૧	૩	૩
રસ	શ્રદ્ધા	કરુણ	રૌદ્ર	વીર	શાન્ત	મયા- નક	હાસ્ય	નવરસમ અભંગ
દેશ	મગધ	મેરુગિરિ	ઉજ્જૈન	કલિ જર	ઉજ્જૈન	મોરઠ	કાલિ- ન્દર્બી	માગધ
ઋષિ	ઋગ્વેદ	આત્રેય	અગ- રક	ગૌતમ	વશિષ્ઠ	કોશિક	અર્ગીરા	મૃગુ
સ્થાન	શીર્ષ	નેત્ર	કંઠ	હૃદય	પેટ	નાભી	ગુહ્યસ્થાન	
ભોગ	તાન્દુલ	મિઠાઈ	લૂની	જલ	દાઢમ	મસૂર	હરડે	ઇચ્છિત
શસ્ત્ર	ચક્ર	ત્રિશૂલ	વાળ	પર્વત	વાળપીલુ	ગુડજ	ફરસી	શસ્ત્ર
મિત્રામિત્ર	મિત્ર	દાસ	શત્રુ	ગત્રુ	ઉદાર્ભાન	ઉદ સી	મૃત્યુ	મિત્ર
શુભાશુભ	શુભ	શુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	અશુભ	શુભ	શુભ

વિશેષ. કોઈ હંદોગ્રંથમાં મ ય થ ન ગણના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય,
વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ક્રમે વર્ણ કહેલા છે, અને શુક્લ, પીત, સ્ફટિક

૦ પૃષ્ઠ ૨૬ ના કોઠામાં મળેલી માતા અને પિતાના આસનમાં જ્યાં
શૂન્ય મૂક્યું છે ત્યાં એમ સમજવાનું છે કે, જે ગણતું એ આમન છે તે ગણના માત
પિતાના નામ કોઈ પ્રથમા અમારા જોવામાં આવ્યા નથી તેમ છતાં નામ
છપાડે ગયા છે તે સ્ત્રી નથી

અને શ્યામ એ ક્રમે રંગ હોવાનું કહેલું છે. મગણનું વાહન કેટલાકે ગયંદ ગણે છે અને ફલ સ્થિરતા જણાવે છે. માગધી પિંગલમાં રગણનો સ્વામી મેઘ હોવાનું જણાવ્યું છે. ભગણનું કુલ કેટલાકે ઇન્દ્ર હોવાનું કહે છે અને તેનું વાહન વાઘ હોવાનું લેખે છે. કેટલાક તગણનું કુલ પવન માને છે. જગણનું વાહન કેટલાકે ચિલાડી માને છે.

(દુહો.) મન ભય સુખ દેનાર છે, જર સત દુઃખ દેનાર;

અશુભ, ન આપે પ્રથમમાં, મનુજ કવન કથનાર.

દૃષ્ટે મગણ નગણ ભગણ અને યગણનો પ્રયોગ સુખ આપનાર છે. જગણ, રગણ સગણ, તગણનો પ્રયોગ દુઃખ આપનાર થાય છે. માટે મનુજની-મનુષ્યની-કવિતા કરવાવાળા તેમનો ઉપયોગ આરંભમાં કરે નહિ-અર્થાત્ ईश्वरના ગુણગાન ઇત્યાદિમાં તેનો વાધ નથી.

મગણ અને નગણ મિત્ર ગણ છે, ભગણ અને યગણ દાસગણ છે. જગણ અને તગણ ઉદાસીન ગણ છે; રગણ અને સગણ શત્રુ ગણ છે.

મિત્રગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો સિદ્ધિદાયક મનાય છે; મિત્રની પાછલ દાસગણ આવે તો જય કરાવે છે, મિત્રગણની પાછલ ઉદાસીન ગણ આવે તો હાની કરાવે છે; અને મિત્રગણની પાછલ જો શત્રુગણ આવે તો તે મિત્રનો નાશ કરાવે છે.

દાસગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો સિદ્ધિ આપે, દાસગણ આવે તો હાની કરાવે, ઉદાસીન ગણ આવે તો પીડા કરાવે, અને શત્રુગણ આવે તો પરાજય કરાવે.

ઉદાસીન ગણની પાછલ મિત્રગણ આવે તો રચનારને અર્થ જાેના આશ્વાસનમાં તે મૂક્યો હોય તેને તે અલ્પ ફલ આપે છે.

दासगण आवे तो दुःख आपेछे, उदासीन गण आवे तो कार्य अफल थायछे, अने शत्रुगण आवे तो दुःख देवरावेछे.

शत्रुगणनी पाछळ मित्रगण आवे तो शून्य फल मळे, दास गण आवे तो प्रियनो नाश थाय, उदामीन गण आवे तो शत्रु उत्पन्न करावे, अने शत्रुगण आवे तो नाश करावेछे.

स्लेच्छादि अन्त्यजवर्ण विषेनी कविताना आरंभमां रगण, सगण, तगण अने जगण लेवा; द्विजनी कवितामा नगण अने सगण सिवायना गण वापरवा; वैश्य विषेनी कवितामा भगण अने सगण वर्ज्य छे; अने स्त्री विषेनी कविताना प्रारंभमां यगण अने मगण वर्ज्य छे, एम केटलाक केहेछे.

दग्धाक्षरोनी पठे आ दोष मात्र लौकिक छंदोने लागु पडेछे; वैदिक छंदमा ए बाधकर्त्ता नथी गणातो. तेमज मगळवाचकशब्द अथवा देववाचकशब्दमां पण ए गणनो प्रयोग बाधकारक नथी. वळी आरंभ गण शुभ फलदाता मुक्कवामा आव्यो होय तो तेना पछीना गणनु मित्र अमित्रपणुं जोवानु नथी. केटलाक आर्याना गणोनुं प्रथक फळ वर्णवेछे ते पूर्व जणाव्या सदृश छे, एटले ओमे ते अत्र जूदुं जणाव्युं नथी.

संग्र्या विषे.

छंदमां एकादि मग्या जणाववा मोटे इष्ट संग्र्यातुल्य जेनो अर्थ थतो होय अथवा जेनी मग्या इष्ट मग्या तुल्य न होय तेवा शब्दो, कविताना मापमां मळता आवे तेवा ते मग्या मोटे मुक्कवा प्रथा छे, तेथो ते सूत्रवनार शब्दोनो मग्रह आ नीचे आपिये छिये तेथी स्पष्ट समजाशे.

०	१	२	३	४	५
आत्मश नभ गगन- ख शून्य अध्र त्रियत् पूर्ण मख	शशी चद्रमा शशभृन् आत्मा भू नाक पृथिवी धरा मही कु धराणि एक गजमुख- दत्त स्थवक कन्द ध्रुव	नयन युरन नेत्र पाद द्वि सर्पजीम युगल जट दत्त अश्वि चक्षु द्वि-ज अश्विनो यमल पक्ष कर हस्त भुज अश्वत नदीतीर ओष्ठ जालु	शिखी दहन अग्नि अनल हुताशन बन्धि पावक गुण नाडी क्षत्र त्रि दोष विक्रम लोक हरनयन भुवन गगाधर गगापथ सध्या राम ताप अर्चिस् शूल ग्राम तिश्र त्रय गुण, गायत्री अग्निचरण शक्ति	श्रुति भुक्ति मोक्ष फल चचार चरण चतुर् पुरुषार्थ तुर्य उपाय युग आश्रम ब्रह्ममुख विधिवदन समुद्र वेद वारिनिधि अब्धि व्यूह कृत सेनांग हरिभुज वाणी गोस्तन वर्ण ग्राम पशुपद मन्त्रपद	वाण भूत शर इन्द्रिय यज्ञ असु (प्राण) गव्य पच अजु पांच सधि इषु प्राण वर्म पाडव हरवदन तत्त्व पाप क्लेश पचामृत नियम कन्या ग्रास कोष अनिल अग कल्पवृक्ष महायज्ञ पल्लव

શૂન્યના કોઠામાં જળાવેલા શબ્દ અને બીજા તેવાજ શૂન્ય અર્થ સૂચવતા શબ્દો શૂન્ય દર્શાવવા માટે મૂકવામાં આવેછે; તેમજ એક ૧ દર્શાવવા માટે રાગી આદિ શબ્દો અને તેમના પર્યાય વપરાયછે. રાગી શબ્દના પર્યાય નીચે પ્રમાણે છે —

કવિત.

અઘ્નિ નવનીતક એ, અઘ્ન અમૃતદીધિનિ,
 અમૃતમૃત ને આપ-અમૃતાધાર ગળો;
 અમૃતમૂંદુ અને ઓષધીશ, ઉડુપ છે,
 ઉડુપતિ ઉડુરાટ એને, ઋક્ષેશ મળો;
 કલાનિધિ કલ્યાપતિ કલાપિની, કલાપૂર્ણ,
 કલામૃત્ કલાવાન્, કુમુદપતિ કહો;
 કુમુદપ્રિયને કહો, કુમુદચાંધવ-વંધુ,
 કુમુદિનીપતિ એને, કુમુદેશ તો લહો. ૧
 કૈરવી કૌમુદીપતિ, ગ્લૌ ચંદ્ર ચંદ્રમા ચાંદ,
 છાયાનિધિ, છાયામૃત, છાયામૃગધર છે,
 જૈવાતૃક તમોઘ્ન ને, તમોનુદ તમોપહ,
 તિમિરરિપુ અરિનું નામ તમોહર છે;
 તારાધિપતિ ને નાથ, તારાપીઠ તિથિપ્રણી,
 તુહિનાંશુ દશવાજી, દ્રાક્ષાયિનીપતિ છે,
 દ્વિજપતિ, દ્વિજરાજ, નક્ષત્રપતિ ને નાથ,
 નક્ષત્રપ નિશાક્રેતુ, નિશામણિ વતી છે. ૨
 નિશીથિની નાથ એ તો, પર્વધિ પિયૂષનિધિ,

कवियो, पीयूष रुचि पीयूष महा भणे;
 प्रालेयांशु भपाता ने भपति, मृगांक मास्,
 मृगधर मृगवि प्लु, मृगलाञ्छन गणे;
 रजनीपति ने नाथ, रात्रिनाथ रात्रिमणि,
 राजराज रोहिणीश, रोहिणीपति कहो;
 लक्ष्मीसहज ए विधु, शशधर शशभृत,
 शर्वरीकान्त शशांक, शशलाञ्छन लहो. ३
 शशविन्दु, शशी थाय, शिवशेखर शीतगु,
 शीतांशु शीतमयुख, शीतमरिची कहो;
 शीतमानु, शीतरुक् श्रीसहोदर, शुभ्रांशु,
 शुचिरोची श्वेतधामा, श्वेतवाहन लहो;
 श्वेतरोची श्वेतवाजी, सित दीधिति सितांशु,
 सितरश्मि सुधाकर, सुधाधार गायछे;
 सुधाभृति सुधानिधि, सुधासूति ने सुधांग,
 सुधांशु ने सोम हरि, हरिणांक थायछे. ४
 हरिण कलंक एने हर चूडामणी वदे,
 हरशेखरनुं नाम, हिमकर छे हवे;
 हिमद्युति हिमरश्मि, हिमश्रथ एक लेखी,
 क्षमाकर क्षमानाथ, यामिनीपति कवे;
 शशीनां आ नाम वधां, एक संख्या सूचक छे,
 तेम पृथीविनां नाम एकमां गणायछे;
 मोटे ज्यां प्रयोग जेवो योजवानो होय तेवो;
 कवि इच्छा अनुसार भकमां योजायछे. ५

६	७	८	९	१०	११	१२
पट्	मुनि	वसु	भक्ति	दश	रुद्र	रवि
शास्त्र	अग	आठ	नव	पक्ति	शिव	द्वादश
गुहक	हय	इम	खड	दिसि	अगियार	वार
खट	वार	अष्ट	निवि	दिशा	हर	भानु
इति	सात	गज	ग्रह	आशा	भव	सूर्य
छ	द्विप	दिग्गज	नद	दिग्	शर्व	आदित्य
माखानापग	सरोवर	नाग	अंक	दाघ	पशुपति	भग
पट्	सर	चागाग	सख्या	अवतार	स्थाणु	इन
रस	नग	सर्प	द्वार	रावणाशिर	करण	खराशु
ऋतु	अश्व	तह	काणु	स्नान	कुरुसेना	चुवन
जख	लोक	अहि	व्याघ्रस्तन	कामदगा		साध्य -
दर्शन	तुरग	सुख	ऋचा	धूप		(देवगण)
चक्र	घोटक	गिद्धि	सुधाकुड	रूपक		तराणि
रिपु	ऋषि	योग	नाथ			क
राग	पर्वत	हस्ति	रत्न			माम
अरि	ताल	द्वरद	धान्य			राशि
तर्क	पाताल	याम	अबुद			ऋक्ष
अग	धातु	प्रहर				गृह
वेदाग	उपविष	करि				भवन
कृतिकातारा	चिराजि	सात्विक-				सक्रान्ति
आततायी	मातृ	भाव				गुहवाहु
अमरपद	राज्याग	धरावर				भूपमडल
जिज्जर्म	ताडव	दिक्पाल				
छापयपद	नदी	शिवमूर्ति				
अयनभास	अग्निजि-	सिरात				
धात	ह्वा	गध				
गुहानन		मद				
		ब्रह्मकर्म				

१३	१४	१५	१६	१७	१८
विश्व जगत् त्रयोदश तेर रामचन्द्र मलमास यक्ष जख	चौद रत्न मनु विद्या मह (७+७) इन्द्र चोकडी अभिनय	पदर तिथि घस्र पंचदश	सोल पोडश नृप भृप कळा सस्कार	सत्तर अत्यष्टि	अष्टादश वनस्पति पुराण धृति भारतपर्व अडार उपद्विप
१९	२०	२१	२२	२४	२५
ओगणिश अतिधृति नवदश अकनंद ग्रहाब्ज विराट्मुख देववाय	नख अंगुल कोडी वसा वीस रावणभुज	एकवीश मूर्च्छना अनुस्मृति समित	बावीश उपसर्ग	सिद्ध जिन तीर्थकर चोर्वाश अवतार	पासो तत्व पच्चीस पचर्विंश
२७	३२	४९	१००	१०००	१००००
भ नक्षत्र उडु कृक्ष सत्यावीश	रद दत्त दात द्विज वर्त्राश	वायु ओगणपचार	शत सौ नरायुष कमलदल इन्द्रयज्ञ	दशशत महस्र हजार गगामुख शेषशीर्ष अर्जुनहस्त वेदशाखा इन्द्रनेत्र	लक्ष लाख

चरण अथवा पाद.

सामान्य रीते छंदना चौथा भागने पाद अथवा चरण केहेंछे. लौकिक छंदना सामान्य रीते चार पाद अथवा चरण करवामां आवेछे. वैदिक छंदोंमां ए नियम जेम जळवातो नथी तेम विषम जातिमां पण ते जळवातो नथी. तेवां वृत्तमां तेना चारथी वधारे के ओछा पाद अथवा चरण थइ शकेछे.

जेटली मात्रा अथवा जेटला वर्णनुं एक चरण बनाववानुं केहेवामां आव्युं होय ते तेनुं माप गणायछे.

विश्राम.

यति, विरति, विराम, अवरति, उपरति, विच्छेद, श्रसन, श्वाथी, भेद, भिदा, आश्वाथी, छेद आदि विश्रामना पर्याय छे. कविता कथतां विश्राम लेवो पडे ते कयां अगळ लेवो तेनो निर्णय केटलांक वृत्तमां करेलो छे; बाकी तेनो घणो खरो आधार ते वृत्त बोलवानी दब अने तेना राग उपर रेहेछे.

घणुं करीने पदने छेडे विश्राम आवेछे; अथवा तो मध्यमां आवेछे.

पाद पूर्णार्थे ज अथवा एवो ज कोइ बीजो अक्षर आवे तो तेनो जे साथे संबध होय तेनी साथे अंगभूत गणतां विश्राममां छूटो पाडी शकाय नहि.

यति, आवतां शब्दना अक्षरो छूटा पडी जाय तो ते यतिभंग केहेवायेछे.

शब्दनी विभक्ति छूटी पाडवामां पण यतिभंग थायछे.

छंदशास्त्रमां कह्युंछे के—मध्यमां यति होय तेमां शब्द-नो एक अक्षर आवी जाय तो यतिभंग केहेवाय, पण वधारे अक्षर आवे तो यतिभंग थाय नहि. जेम के —“कौलाहल”

આમાં “કોલા” આગળ યતિ આવતો હોય તો યતિભંગ નહિ. “સંવાહન” શબ્દમાં “સંવા” આગળ યતિ આવે તો શબ્દભંગ થાયછે, પણ એ યતિભંગ ગણાતો નથી. “ઉચ્ચારિત” આમાં ઉચ્ચા, રિત એમ યતિ પડી શકે. “આલ્હાદક” આમાં આલ્હા, દક થાયછે.

અનુપ્રાસ અથવા યમક.

છંદના ચરણના અન્ત્યાક્ષરોને નિયમમાં મૂકી છંદને સુશોભિત બનાવવાની પ્રથા જેવી પ્રાકૃત ભાષાછંદો માટે છે તેવી સંસ્કૃત છંદ માટે પૂર્વાચાર્યોએ આવશ્યક ગણી નથી. એ પ્રથાને ભાષા-શાસ્ત્રિયો અનુપ્રાસના નામથી ઓળખેછે; ને કહેછે કે એ વિના છંદોરચના નીરસ થઈ જાયછે.

અર્થાલંકારના ૧૦૮ ભેદ કેટલાક સાહિત્યશાસ્ત્રકારો માને છે, તેમાંના શબ્દાલંકારનો એક ભેદ આ અનુપ્રાસાલંકાર છે.

છંદોલાલિત્યમાં વધારો કરવા માટે વર્ણસામ્ય લાવવામાં આવેછે; તેનું નામ અનુપ્રાસ. તેના મુખ્ય ભેદ ૬ છે. ૧ વૃત્યનુપ્રાસ, ૨ છેકાનુપ્રાસ, ૩ લાટાનુપ્રાસ, ૪ અન્ત્યાનુપ્રાસ, ૫ શ્રુત્યનુપ્રાસ. કેટલાક આ ઉપરાંત યમક નામનો છઠ્ઠો ભેદ છે એમ કહેછે; અને કેટલાક આ સર્વ ભેદને સામાન્ય રીતે યમક એવું નામ આપેછે.

એકના એક વર્ણની જેમાં અનુવૃત્તિ થતી હોય, અર્થાત્ જે છંદમાં એકનો એક વર્ણ ઘણી વાર આવતો હોય ત્યાં વૃત્યનુપ્રાસ થયેલો સમજવો.

“મયા કરો દયા નિધિ, જયા ગયા જતી વદે.”

આમાં ય અક્ષરનો એક કરતાં વધારે વાર પ્રયોગ થયો છે માટે આ વૃત્યનુપ્રાસ^૧ જાણવો.

૧ અને કેટલાક ગૂર્જર કવિયો “જ્ઞટ” એણે નામ આપેછે

જે છંદમાં એક કરતા વધારે વર્ણની આવૃત્તિ થઈ હોય ત્યાં
છેકાનુપ્રાસ^૧ થઈ જાણવો.

અમારી તમારી કુમારી તુકારી;

વિચારી સુચારી વિચારી ન મારી.

આમાં મ ર અને ચ અક્ષરોની એક કરતા વધારે વાર આવૃત્તિ
થઈ છે માટે અને છેકાનુપ્રાસ જાણવો.

જે છંદમાં આઠ પદની આવૃત્તિ થાય અને તેમનો શબ્દાર્થ
જૂદો જૂદો ઇટલે ભિન્ન હોય તે લાટાનુપ્રાસ કેહેવાય છે.

“પતિપાસ જેને, નહિ ઘામ ચાંદની થાય;

પતિપારા જેને નહિ, ઘામ ચાંદની થાય.”

છંદના પ્રત્યેક ચરણના અન્ત્યાક્ષરો અમુક પ્રકારના લાવી
અમુક સ્થિતિમાં ગોઠવવાં એનું નામ અન્ત્યાનુપ્રાસ કેહેવાય છે.
ભાષા શાસ્ત્રિયો અને તુકાન્તના નામથી ઓઝણે અને તેની પદ
પરત્વે જૂદી જૂદી સ્થિતિ થાય છે તે પરથી તેના છ ભેદ પાડે છે.

૧ સર્વાન્ત્યતુકાન્ત. ૨ સમાન્ત્ય વિપમાન્ત્યતુકાન્ત.

૩ સમાન્ત્યતુકાન્ત. ૪ વિપમાન્ત્યતુકાન્ત.

૫ સમવિપમાન્ત્યતુકાન્ત. ૬ ભિન્નતુકાન્ત.

જે છંદના ચારે ચરણના તુકાન્ત ઇટલે અન્ત્યાક્ષરો એક જ
હોય તે સર્વાન્ત્યતુકાન્ત કેહેવાય છે.

જેમકે—પાચ પર લ લખાય, જગણ તે પર થાય,

ચરણ કલ દશમાંય, રતિકરી રચુ ત્યાંય.

આમાં દરેક ચરણના અન્ત્યમાં ય છે માટે તે સર્વાન્ત્યતુકાન્ત.

જે છંદના સમ ચરણાન્ત અક્ષર સમાન હોય તેમજ વિપમ

^૧ આને ફેટલાક મૂર્જર કવિયો “વર્ણમગાહ” કેહે છે.

ચરણાન્ત્ય અક્ષર સમાન હોય તે સમાન્ત્યવિષમાન્ત્યતુકાન્ત
કેહેવાયછે.

જેમકે:—મા પડ મુજ આધાર, ચોસલાં કોણ ચડાવશે;
મૂવા ચડાવળ હાર, જીવતાં જાતર આવશે.

(રાસમાળા)

આમાં બીજા અને ચોથા ચરણાન્ત્ય અક્ષર શે સમાન છે એ
પેહેલા તથા ત્રીજા ચરણાન્ત્ય અક્ષર ર સમાન છે માટે
સમાન્ત્યવિષમાન્ત્યતુકાન્ત.

જેના સપ ચરણના તુકાન્ત મળતા હોય અને વિષમ ચરણ
તુકાન્ત ન મળતા હોય તે સમાન્ત્ય કેહેવાયછે.

જેમકે:—દશ માત્રિકા દેશ, વરણો મુનિ ભાળ;
જાતિ જ રુડા જાળ, ત્રણ આઠ છે તાલ.

આમાં બીજા તથા ચોથા ચરણના તુકાન્ત ળ લ સમાન
માટે એ સમાન્ત્ય તુકાન્ત.

જે છદના વિષમ ચરણના તુકાન્ત એક સરસા હોય અને સ
ચરણના તુકાન્ત અસમાન હોય તે વિષમાન્ત્યતુકાન્ત કેહેવાયછે

જેમકે:—બાલુ પાટળ દેશ, જિસેં પટોળાં નોપજે,
સરસો સોરઠ દેશ, લાલેણો મળે લોલકો.

(રાસમાળા)

આમાં પેહેલા તથા ત્રીજા ચરણના તુકાન્ત શ સમાન છે
અને બીજા તથા ચોથા ચરણના તુકાન્ત અસમાન છે માટે એ
વિષમાન્ત્ય તુકાન્ત.

જે છદના પેહેલા ચરણના તુકાન્ત બીજા ચરણના તુકાન્ત
સદશ અને ત્રીજા ચરણના તુકાન્ત ચોથા ચરણના તુકાન્ત
સદશ હોય તે સમવિષમાન્ત્ય તુકાન્ત કેહેવાયછે.

(मालिनी)

जेमके—मधुर वचनथी तो, भोळवाया जनो जे,
जन वश थयुं मिथ्या उपचारैथी को'जे;
मतलबीं विशवासु, आश हैये भरेलां,
झटपट ठगी लेवा, ए खरेखात से'लां.

(ग्र० हितोपदेश)

आमा पेहेला तथा बीजा चरणना तुकान्त "जे" अने बीजा
अने चौथा चरणना "लां" सरखा छे माटे ए समविषमान्त्य.

जेना कोइ पण चरणना तुकान्त एक बीजाने मळता न-
आवता होय ते भिन्नतुकान्त्य केहेवायछे.

जेमके—शशि जता, प्रिय रम्य विभावरी,
थइ रखे जतीं अंध वियोगथी,
दिनरूपे सुभगा बनीं रहे, ग्रही
कर प्रभाकरना मन मानौता.

(सरस्वतीचंद्र)

आमां चरे चरणना तुकान्त री, थी, ही, अने ता ए अ-
ममान छे माटे भिन्नतुकान्त्य.

आवा तुकान्तवाळी कविताने अंग्रेजीमां "व्हाइवर्स" केहेछे.
केटलाक आ भिन्नतुकान्त्यना नीचे जणांवला त्रण भेद पाडेछे.
१ प्रतिपद भिन्नान्त्य २ पूर्वार्द्ध तुकान्त्य ३ उत्तरार्द्ध
तुकान्त्य.

जेना सघळा चरणोना तुकान्त एक सरखा न होय तेने
प्रतिपद भिन्नान्त्य केहेछे.

जेमके:—आ एकपास उतरे शशो अस्त मार्ग
आ उगता रवितणा ज कुसुंवा पाद!

संसार आ अहि दशा—युग—अन्तराळे

बे तेजना उदय—अस्तथी बांधीं राख्यो

(सरस्वतीचंद्र)

जेना पूर्वाद्धना चरणोना तुकान्त समान होय तेने पूर्वाद्धतुकान्त
केहेछे. जेमके:— वि० नाटक.

(अनुष्टुप) सिचतो माधवीने ने,

नचावे कुंदवेलीने;

स्नेह दाक्षिण्यथी,

कामी सरस्वो मने ए.

जेना उत्तराद्धना चरणोना तुकान्त समान होय तेने
उत्तराद्धतुकान्त केहेछे. जेमके:—

(आभीर) बुद्धिकेरी वात, साक्षात जो लखाय;

बुद्धिवाळा जेह, करे प्रमाण ज तेह.

(पादशाही राजनीति)

आपणा प्राचीन गूर्जर, तेमज हिंदी कविवरोए भिन्नतुकान्त
वाळा छंदो रचवा तरफ पोतानुं वळण राख्यु होय एम जण्णतु
नथी; पण हालना केटलाक गूर्जर कवियो एनो उपयोग करवा
लाग्या छे.

सस्कृत ग्रंथोमां पट्पदी अथवा अष्टपदीम्हो बब्बे पदना
अन्त्याक्षरो समान लाववामां आब्या छे.

रागरागणीमां गाइ शकाय एवा छंदोनी रचनामां आ
तुकान्तपर विशेष लक्ष देवानीं अगत्य छे. तेमां पदान्त अथवा
तुकान्त मळवा ज जोइए एटलुंज नहि परंतु स्वर पण एकना
एकज मळवा जोइये. तेमां पण पदान्तनी पांच मात्राना स्वर
जो मळता आवे ते ते उत्तम केहेवायछे.

सतोपाँ राजा नकि थाय नष्ट,
सतोपहीनो द्विज थाय नष्ट;
मलज्ज बेइया पण थाय नष्ट,
कुलांगना निर्लेज थाय नष्ट.

(गू० हितोपदेश)

जेना अन्तमां बे गुरु आवी पड्या होय त्या तुकान्तनी
पाच मात्रा एक सग्वी मळे तो उत्तम, चार मळे तो मध्यम,
अने तेथी ओछी मळती आवे तो ते कनिष्ठ गणायछे. जेमके:—
गीति—दूत सुख नृप छे माटे, दूत यवन पण न योग्य हणवाने;
शस्त्र उगामे तोपण, दूत प्रवर्त्त न अन्य वदवाने.

(गूजरानी हितोपदेश)

जेना पदना अन्तमां (। ५, ५।) आवा त्रण मात्राना वर्ण
आवता होय तेवा पदना तुकान्तमा जो पाच मात्रा मळे तो
उत्तम, त्रण मात्रा मळती आवे तो मध्यम, अने त्रणथी ओछी
मळती आवे तो ते कनिष्ठ केहेवायछे. जेमके । ५ दृष्टान्त —

वण विग्वराये लडवु, जालवणी बहु पगस्पर करवी;
जे कइ निर्वल सेना, व्यूहतणा मय्यमाय ते धरवी.

(सर्वयो)

नियमित विषये दंडवाकथी वणुंकरी चाले सौ कोय,
परवश आ जग केरीमाहे साधु पुरप विरला को होय,
विकल दुर्बला व्याधिवाळा निर्धन एवा पतिनी पाम,
कुळनारी पण दंडवाकथी शरणे रहाँने करे निवास.

(गूजरानी हितोपदेश)

जेना पदान्तमां बे लघु आवता होय तेवा पदना तुकान्तमां
चार मात्रा मळे तो ते उत्तम, बे मळे तो मध्यम अने बेथी
ओछी मळती आवे तो ते कनिष्ठ केहेवायछे. जेमके:—

अंक.	छंदसु नाम.	वर्ण.	मात्रा.	प्रकार.	पृष्ठ.
९०४	अडमरु.....	१३	सम.	३३२
४६	अडल, डारिल, चौपाइकुलक...		१६	समजा.	१७
५१	—अडिल.		१६	समजा.	२०
१२३	अतिकलि.	६	...	सम	२३९
२५	अतिकृति अथवा अभिकृति...२५		...	सम.	४०७
१०९	अतिगीता.....		२७	समजा.	४३
१३	अतिजगातिछंद.....	१३	...	सम.	३१८
३४३	अतिजनि	८	...	सम.	२६१
१९	अतिधृति छंद.....	१९	...	सम.	३७५
७५	अतिप्रतिबिनीता.....		...	अ.स.वृ.	४८९
३३३	—अतिप्रीता.....	८	...	सम.	२६०
२८४	अतिमोहा	८	...	सम.	२५५
८६०	—अतिरुचिरा.....	१३	...	सम	२२७
३८	अतिरुचिरा		२९	शि जा.	९३
८१४	अतिरह	१३	...	सम.	३२०
७४७	अतिवासिता	१२	सम	३१२
१५	अतिशर्करी छंद	१५	सम.	३४४
१११६	अतिगायिनी, चित्रलेखा.....	१७	सम	३६२
४४	अतिगिखा, गुणित.		३२	शि जा.	९४
११७	अतिसुरहिता	अ स वृ.	४९८
१८१	अतुल.	वि वृ	५२०
१३६१	(अं) अतुलपुलक.	२४	सम.	४०६
३	अतुल.....		कुल ९४	वि जा.	१३१
९०	अतैल, अर्तिल.....		...	अ स.वृ.	४९२
१७२	अत्सर	वि.वृ	५१५
२	अत्युक्ता छंद.....		...	वैशंभेल छंद	२२५
१३२८	अद्वितनया.....	२३	सम.	४६१
१७८	अधिकारी	७	सम.	२४५
१३४६	अधारिकरीर.....	२४	सम.	४०४

१३३	अवीरा.....	७	सम.	२४०
३९८	—अवीरा.....	९	सम.	२६६
३६	—अनङ्गक्रीडा.....		६४	गिजा,	९२
११५	अनङ्गपद.....		अ.म.वृ	४९८
१४४८	अनङ्गशेखर, महीधर.....	२८	दंटक	४२८
१२५	अनति.....	६	सम.	२३९
९३८	अनन्तदामा	१४	सम.	३३५
१०८	अन्तविपुला उद्गीति	उ गी मे	११८
९१	अन्तविपुला उद्गीति	,,	११५
७४	अन्तविपुलागीति.	गी मे.	११२
५७	अन्त (जघन) विपुलार्था	आ मे.	१०९
१२५	अन्तविपुलार्थागीति	आ.गी मे.	१२१
५२६	अन्तर्वनिता.....	११	सम	२८०
७२३	अन्तर्विकाशवासक	१२	सम	३०७
५७६	—अनवसिता	११	सम	२८८
३९९	अनवीरा.	९	सम	२६७
१८८	अनमूय.	वि वृ	५२२
७४	अनालेखन	अ.स.वृ	४८८
८६	अनाश्रववासिता.....		,,	४९१
२०१	अनायादि	७	सम.	२४७
९१५	अनिन्दगुर्विन्दु, गुर्विन्दु, पूर्वैन्दु १४		सम	३३३
१०९	अनिभृत,	६	सम	२३७
१२६	अनिरया	अ.स.वृ	५००
२५६	अनिर्भार.	८	सम	२५२
५५	—अनिला ...		१६	मा स जा	२१
८८१	अनिलोद्धतमुखी.	१३	सम	३२९
१०७१	अनिलोहा	१६	सम.	३५५
७७७	अनीचक	१२	सम	३५५
२०६	अनु.....	७	सम.	२४७
३८	अनूक्त.....		अ.स.वृ	४८९

५८६ अनुकूला, सांद्रपदा.....	११	सम.	२८९
१४४ अनुगीति.....		कुल ५६	गी. भे.	१२४
४७१ अनुचायिता	१०	सम.	३७४
१८ अनुफल		१२	मा. स.जा.	८
८ अनुष्टुप्छंद	८	सम.	२९२
२९ —अनृजु.....	४	सम.	२२९
३२५ अनृतनर्म, नृतनर्म	८	सम.	२५९
५२५ अपयोधा	११	सम.	२८०
८५ अपरप्रीणिता	अ स.वृ.	४९१
९२ —अपरभा.....	६	सम.	२३६
२५ अपरवक्त्र.	अ.स.वृ.	४७७
४२ (अपर) शिखा,		६२	शि.जा.	९४
१४३ अपरा उद्गता	वि. वृ.	५०५
४३ (अपरा) खञ्जा (शिखा).....		६२	शि.जा.	९४
९६९ अपराजिता.....	१४	सम.	३४०
८ अपरान्तिका		६४	वै.प्र.	२११
१४८ (अपरा) सपादी	२२	३४	मा. द.	६२
१४४ अपरोद्गता	वि. वृ.	५०८
१४५ अपरोद्गता	,,	५०८
१४०० अपवाह, अपवाहक.	२६	सम-	४१
१४०० —अपवाहक	२६	सम.	४१
५३ अप्रमाथिनी	अ स वृ.	४८२
३३३ अप्रीता, प्रीता, अतिप्रीता, अलिप्रीता. ८		सम.	२६०
६६ अभिख्या	६	सम.	२३.
६९९ —अभिनवतामरस	१२	सम.	३०१
८८६ अभिरामा	१३	सम.	३३०
८९३ आभीष्टका	१३	संम.	३३०
१३६ अभीक	७	सम.	२४१
१०६८ अभिवात्री	१६	सम.	३५१
१३८४ अभ्रभ्रमण	२५	सम.	४९०

૮૭૫	અબ્રશ્રમશીલા	૧૩	સમ.	૩૨૯
૨૪૭	અમતિ	૭	,,	૨૫૧
૫૬૯	અમન્દપાદ	૧૧	,,	૨૮૪
૩૪૦	અમના, અમનસુ	૮	,,	૨૬૧
૩૪૦	—અમનસુ	૮	,,	૨૬૧
૧૩૩૧	અમરસમરી	૨૩	,,	૪૦૨
૩૨૬	અમરન્દિ, હનુમન્ત	૮	,,	૨૫૯
૫૨	—અમરાવતી	અ સ ધ્ર.	૪૮૩
૧૩૬૯	—અમલા	૨૫	સમ.	૪૦૮
૩૧૯	અમાનિકા	૮	,	૨૫૯
૫૨૨	અમાલીન	૧૧	,,	૨૭૯
૮૬૬	અમિતનગાનિકા	૧૩	,,	૩૨૮
૪૯૬	—અમૃતગતિ	૧૦	,,	૨૭૭
૪૯૬	—અમૃતતિલકા	૧૦	,,	૨૭૭
૧૩૬	અમૃતધારા, મઝ્જરી	વિ. ધ્ર.	૫૦૪
૧૩૭	અમૃતધારા (દ્વિતીય)	,,	૫૦૪
૧૩૦૦	અમૃતધ્વનિ	૨૨	સમ.	૩૯૪
૧૬	અમૃતધ્વનિ		૧૪૪	વિ જા.	૧૪૨
૫૩૬	અમૌષમાલિકા	૧૧	સમ	૨૮૧
૧૪૨૩	—અમ્બુજ	૨૬	,,	૪૧૬
૮૫૫	અમ્બુદાવલી	૧૩	,,	૩૨૬
૧૪૮૪	અમ્મોલિ	૩૧	દ. વ	૪૩૮
૬૫૬	—અમ્મોજાલી	૧૨	સમ.	૨૯૮
૨૦૭	અમ્મેયી.	૭	,,	૨૪૭
૩૬૪	અયનપતાકા	૯	,,	૨૬૩
૧૨૮૭	અયમાન	૨૨	,,	૩૯૧
૧૧૮	અયમિત.	૬	,,	૨૩૯
૧૦૩	અયવતી	અ.સ.ધ્ર.	૪૯૫
૭૬	અરજસ્કા	૬	સમ.	૨૩૮
૧૩૮૯	—અરાવિદ	૨૫	,,	૪૧૧

१४६३ —अरविद.....	२९	सम.	४३३
१३८९ अरविंदमुखी, अरविंद.....	२५	„	४११
३०८ अराली	८	„	२५८
३१४ अरि	८	„	२५८
१४२० अरिदमन, अरिदलन	२६	„	४१५
१४२० —अरिदलन	२६	„	४१५
५१ अरिल्ल, अडिल्ल, अलिला, अलक...	१६	समजा	२०	
७८८ अरिला	१२	सम.	३१७
१५ अरुन्नुद	अ स.वृ.	४७४	
१५२६ —अर्क	५१	द व.	४६५
९० —अर्कच्छाया	२४	समजा.	३७	
९३२ अर्कशेषा	१४	सम.	३३५
७४९ अर्जितफणिका.....	१२	„	३१२
१४७४ अर्णद्वकत्रिभंगी.....	३०	द. व	४६६
१५०६ अर्णव.....	३३	„	४६०
१२० अर्ति	६	सम.	२३९
९० —अर्तिल	अ स.वृ.	४९२	
३९१ अर्थ ..	९	सम.	२६५
६२७, अर्थशिखा	११	„	२९४
१३४८ अर्दित, नर्दित.....	२४	„	४०४
७०५ अर्दितपाद	१२	„	३०४
अर्द्धसमवृत्त.....	अ.स वृ.	४७१	
३९६ अर्द्धकला	९	सम.	२६६
८१ —अर्द्धकाममोहिनी.	६	„	२३५
८९० अर्धकुसुमिता	१३	„	३३०
९० —अर्धतोटक	६	„	२३६
२९५ —अर्द्धनाराच.....	८	„	२५६
७२ —अर्द्धभुजगी	६	„	२३३
३६९ अर्धक्षा मा	९	„	६३२
११८७ —अर्द्धान्तरालापि	१८	सम	३७४

११८७ अर्धान्तरालापि, अद्धान्तरालापि. १८	सम	३७४
१२१ अर्द्धरुत	अ.स.वृ.	४९९
७१२ अर्पितमदना	१२	सम ३०५
११० अर्भकपक्षि	अ.स.वृ.	४९७
१२८८ अर्भकमाला	२२	सम. ३९१
१३५५ अरसात, मकरंद, अलसा.....	२४	,, ४०५
५१ —अलक	१६	समजा.	२०
१३८६ अलका, अलिका	२५	सम ४११
९६७ अलकालिका, अलिकालका.....	१८	,, ३४०
१२२ अल्परुत.....	अ.स.वृ.	४९९
१३५५ —अलसा.....	२४	सम. ४०५
२०२ अलालापि	७	,, २४७
१३८६ —अलिका	२५	,, ४११
९६७ —अलिकालका	१८	,, ३४०
९५३ अलिपद, नद्यगति.....	१४	,, ३३८
६१ अलिपद	अ.स.वृ.	४८५
३३३ —अलिप्रीता ..	८	सम २६०
५१ —अलिला	१६	समजा.	२०
५५ अलिला, अनिला	१६	,,	२१
९४२ अलोला, लोला	१४	सम. ३३७
३८२ अवनिजा	९	,, २६५
१३ अवनीलता, नवनीलता, अवलीलता:	अ.स.वृ.	४७५
२२ अवलोक.....	१३	मा.म.जो.	९
१२४० अवन्ध्योपचार	२०	सम. ३८२
७९ अदरोधवनिता	अ.म.वृ.	४८९
१३ —अवलीलता	,,	४७५
९५ अवहित्र, अवहित्रा	,,	४९४
९५ —अवहित्रा	,,	४९४
४६ अवार्चाकृतवदना	,,	४८३
११३४ अवितथ, नर्दटक, नर्कुटक, नर्दटक, मर्कुटक	१७	,, ३६९

७३५ अविरलरतिका.....	१२	सम.	३१०
१५६ —अविराम.....	७	„	२४२
३९८ —अवीरा.....	९	„	२६६
७९ अवौढा.....	६	„	२३४
९०३ अशनि.....	१३	„	३३२
४१ अशिखा, नार्कि.....	६०	शि.जा.		९३
६३४ अशुर्विलास.....	११	सम.	२९५
१४६४ —अशोक.....	२९	द.व.	४३३
८५२ अशोकपुष्प.....	१३	सम.	३२५
१४४९ अशोकपुष्पमणजरी.....	२८	द.व.	४२९
१२५३ अशोकलोक, अशोकलोकालोक...	२१	सम.	३८५
१२५३ —अशोकलोकालोक.....	२१	„	३८५
१३९६ अशोकानोकह.....	२६	„	४१२
१०८८ —अश्वगति.	१६	„	३५८
११८५ अश्वगति	१८	„	३७४
१४५७ अश्वधाटी.....	२९	द.व.	४३१
१२९८ —अश्वधाटी.....	२२	सम.	३९४
१३२९ अश्वलक्षित, ललित	२३	„	४०१
१६ अष्टि छंद.....	१६	„	३५४
असम अयवा विषम वृत्त.....	अ वि वृ	५०१
९१८ —असम्बन्धा.....	१४	सम.	३३३
९१८ असम्बाधा, असम्बन्धा.....	१४	„	३३३
४५० असितधारा	१०	„	२७२
३० असुवा.....	अ.स वृ.	४७६
४६६ —असुधा.....	१०	सम.	२७३
६७९ —असुधारा ...	१२	„	३००
६७९ अस्त्रधारा, असुधारा	१२	„	३००
३० असुराद्या	अ स वृ	४७८
२४८ अहति.....	७	सम.	२५१
२२२ अहरि, करहंत, कलहस, कर- हन्ता, करहज, करहच, करहची करहस, करहत, वच्छ.	७	„	२४८

१९४ अहानिगा.....	वि. वृ	५२५
२२५६ अहि..... २१	सम.	३८५
४६९ आहिला..... १०	,,	२७४
३६६ —अहिशिशु..... ९	,,	२६३
१३७ अहिंसा..... ७	,,	२४१
६९ अर्हानताली.....	अ.स.वृ.	४८७
४१३ —अहीरि..... ९	सम.	२६८
३७ —अक्षरपक्ति..... ५	,,	२३०
४६७ अक्षरावलि, लालिनी..... १०	,,	२७४

आ.

३४१ आकतनु..... ८	,,	२६१
२२ आकृतिछद..... २२	,,	३८९
४०२ आकेकर, पद्मावती..... ९	,,	२६७
५७३ —आख्यानकी..... ११	,,	२८५
९६ आख्यानकी.....	अ.स.वृ	४९४
२९४ —आणन्द..... ८	सम	२५६
६२ —आत्मक..... ५	,,	२३२
१०७ आत्रेय..... २७	मा स जा.	४३
१०७ आदिविपुला, उद्गीति.....	उ गी भे.	११८
९० आदिविपुला, उपगीति.....	,,	११५
७३ आदिविपुलागीति.....	,,	११२
५६ आदिविपुलार्या..... ५७	आ.जा.	१०८
१२४ आदिविपुलार्यागीति.....	आ.गी.भे	१२१
६७४ आधिदेवी..... १२	सम.	२९९
८०८ आनता..... १३	,,	३१९
१००५ आनद्ध..... १५	,,	३४५
९६३ —आनन्दा..... १४	,,	३३९
८२० आननमूळ..... १३	,,	३२१
२९४ —आनन्दरूपक..... ८	,,	२५६

१६	आनन्दवस्तु	चारैपादनी ९०	वि.जा.	१६३
४३७	आनन्दोलिका	१०	सम.	२७०
१५०	—आन्दोलिता.	३७	मा.स जा.	६४
८६८	आपणिका	१३	सम.	३२८
३	आपातालिका, आपाताली.....	६०	वै. प्र.	२१४
१३०	आपीड.....	अ.स वृ.	५०१
१३६२	आभार, सवैया.....	२४	सम.	४०७
१३९७	आभासमान.....	२६	सम.	४१२
१३	आभीर, आहीर.....	२१	मा.स जा.	६
१४६५	—आम्र	२९	द. व.	४३४
१०६५	आरभटो	१६	सम.	३५४
५२१	आराधिनी.....	११	सम.	२७४
१५२६	आराम, पद्मक, विश्ववाह, अर्क...५१	दं. व.	४६५
१४७६	आर्द्रस्तवक.....	३०	द. व.	४३६
९	आर्द्रा	११	सम.	२८६
४५	आर्या, गाथा, गाहा.....	५७	आ. प्र.	१००
१३२	आर्या गीति.....	आ गी मे.	१२०
१४५४	आलानिक.....	२८	सम.	४३१
६७	आलेपन.....	अ.स.वृ.	४८७
९२	आलोलघटिका.....	,,	४९३
१	आवृत्त	,,	४७१
६१५	आशापाद.....	११	सम.	२९३
८३	आसववासिता.....	अ स वृ	४९०
१३	—आहीर	११	मा.स जा.	६

इ.

१३०७	इच्छा.....	२३	सम.	३९७
३१३	इडा, इला	८	सम.	२५८
७७	इति, कामलता	६	सम.	२३४
१२५०	—इतिश.....	२०	सम	३८४
१३११	—इन्दुव	२३	सम.	३९७

५९७	—इन्दिरा .. ११	सम	२९०
४९२	—इन्दुमुखी, चन्द्रमुखी.. १०	सम.	२७६
९५०	इन्दुवदना, इन्द्रवदना, वरमुदरी १४	सम.	३३८
७२७	—इन्दुवंशा..... १२	सम	३०८
४३४	इन्द्र, ऐन्द्री..... १०	सम	२७०
५५३१	—इन्द्र. ६३	दडक	४६६
२५७	इन्द्रफला, इन्द्रवला, दडलिया.. . ८	सम.	२५२
५७१	इन्द्रवज्रा..... ११	सम.	२८४
	इन्द्रवज्राभेद ११	सम.	२८५
९५०	—इन्द्रवदना १४	सम.	३३८
२५७	—इन्द्रवला. ८	सम.	२५२
७२७	—इन्द्रवगा. १२	सम.	३०८
१३११	—इन्द्रविजय २३	सम	३९७
१३१५	इन्द्रविमान..... २३	सम	३९८
११५	इन्धा..... ६	सम.	२३८
१३५	इमभ्रान्ता..... ७	सम	२४०
३१३	—इला. ८	सम	२५८
१५२८	—ईश..... ५७ दं व		४६५
४२	इहा ७७ स वृ.		४८१
५६२	इहामृगी ११	सम.	२८३
	उ,		
१	उक्कच्छा ६६ वि.जा		१२९
१	उक्ताछद १	सम.	२२५
५३९	उज्ज्वला, महोज्ज्वला १२	सम.	३११
१४०७	उज्जितकदन २६	सम.	४१४
२२	उडुराजा २९ सम.जा.		८५
१३५३	उत्कटपाटिका २४	सम	४०५
१	उत्कथा ६६ वि जा		१२९
२६	उत्कृति छद..... २६	सम	४१२
१३४२	उत्पलमालिका... २०	सम.	३८२

८४३ — उत्पलिनी.....	१३	सम.	३३४
१७७ उदक्.....		वि. वृ.	५१९
४१६ — उदधि.....	९	सम.	२६८
७६९ उदयनमुखि.....	१३	सम.	३१४
३५८ उदरश्री, उदरस्रक, उदरास्रक ..	९	सम.	२६२
५३४ उद्धतिकरी.....	११	सम.	२७९
३५८ — उदरस्रक.....	९	सम.	२६२
३५८ — उदरास्रक.....	९	सम.	२६२
८७३ उदात्तहास.....	१३	सम.	३२९
१५३० उदारपाद, वैकुठ, भोगी.....		६०	द. व.	४६६
४४६ उदित, कीर्ति.....	१०	सम.	२७१
५४१ उदितदिनेश.....	११	सम.	२८१
५८५ उदितविजोहा.....	११	सम.	२८९
५ उदीच्यवृत्ति.....		३०	वै. प्र.	२१५
१३८ उद्गता.....		वि. वृ.	५०५
१४० उद्गता.....		,,	५०५
१६ उद्गलितक.....		ग. प्र.	२२४
१०५ उद्गीति, विगाथा, विगाहा, विगाथ.		उ. गी. भे.	११७
१४२५ — उद्घर्ष.....	२७	दंडक	४१९
१५१२ उद्दाम.....	४५	,,	४१९
११२१ — उद्दाम.....	४५	,,	४६४
१५२१ उद्दामा, उद्दाम.....	४५	,,	४६४
१४५३ — उद्दाल.....	२८	,,	४३०
१४३४ उद्दाल, उद्दालक.....	२७	,,	४२५
१४३४ — उद्दालक.....	२७	सम.	४२५
३०७ उद्ध्या.....	८	,,	२५८
१५५ उद्ध्या.....		वि. वृ.	५११
७६२ उद्धर्करचिता.....	१२	सम.	३१३
३२ उधोर.....		१४	सम जा	१३
१५७ — उद्धतचाली.....		६०	मा. द.	६८

१५७ — उद्धत	४०	मा. दं.	६८
१४० — उद्धर्षिणी	१४	सम. वृ.	३३६
३०६ उद्धरा	८	"	२५७
१०३ उन्दरि	७	"	२४४
१८८ उन्नय	१४	"	३४३
४५१ उन्नाल	१०	"	२७२
९९३ उपकारिका	१४	"	३४३
८६७ उपगतायिस्ता	१३	"	३२८
८८ उपगीति, गाहू, गाहो		गी. भे.	११४
८७२ उपचितरतिका	१३	सम.	३२९
६०६ उपचित्र, मुचित्र, नरेश	११	"	२९२
९४ उपचित्र, उपचित्रा		अ.स.वृ.	४९३
६ उपचित्रा (पेहेली)	१६	मात्रायमक	२१०
७ उपचित्रा (बीजी)	१६	"	२१०
८ उपचित्रा (बीजी)	१६	"	२११
९४ — उपचित्रा		अ.स.वृ.	४९३
५७३ उपजाति, उपेन्द्रमाला, आख्यानकी	११	सम.	२८५
१२ उपजाति भेद	१२	"	३०८
६०९ उपदारिका, राजिता	११	"	२९२
७०८ उपदान	१२	"	३०५
४५३ उपधाव्या	१०	"	२७२
८९५ — उपनामिता	१३	"	३३१
१८५ उपनय		वि. वृ.	५२१
८४ उपमान	२३	समजा	२९
१०३९ उपमालिनी	१५	सम.	३४९
२९७ उपलिनी, कृतवती	८	"	२५६
७४२ उपलेखा	१२	"	३११
७६३ — उपवनमालिका	१२	"	३१३
१२६ — उपवलि	६	"	२३९
१४९२ उपविशाल	३२	"	४५७

१६७ उपवैतालिक.	वि. वृ.
२८७ उपसरसी. १३	सम.
१०८ उपसरसीक.	अ.स.वृ.
४५८ उपसंकुला. १०	सम.
५५७ उपस्थित, शिखडित. १५	"
८२७ उपस्थित. १६	"
१४६ उपस्थितप्रचुपित.	वि. वृ.
४७४ उपस्थिता. १०	सम.
५७५ उपस्थिता. १५	"
५५३ उपहितचंडी. ११	"
२७ उपाध्य.	अ.स.वृ.
१६० उपैक. ७	सम.
५७३ —उपेन्द्रमाला. ११	"
५७२ उपेन्द्रवज्रा. ११	"
२३६ उपोदरि. ७	"
३६ उपोद्गता, फलिताग्र.	अ.स.
२३२ उपोहा. ७	सम
५४ उभय (महा) चपला. ५७	आ.गी.
१२१ उभय (महा) चपला अन्तविपुला, } उद्गीति. }	"
१०९ उभयविपुलाउद्गीति.	"
१२ उभयविपुला उपगीति.	"
७५ उभयविपुलागीति.	"
५८ उभयविपुलार्था.	"
१२६ उभयविपुला आर्यागीति.	"
१३२ उभयापीड.	वि. वृ.
१२९५ उमा. २२	सम.
७९३ उल्काभास. १३	"
१८९ उलपा. ७	"
१११ उलसेटा.	अ.स.वृ.

३०	उद्धन, फुल्लगा.....	३७	अर्द्धमम.	६९
१५	—उल्लाल.....	२८	„	६०
१५	उल्लाल, उल्लाल, उल्लास	„	„	„
१५	—उल्लास.....	„	„	„
३२	उल्लास	१९२	त्रि जा	२०२
८१०	—उर्वसी.....१३	सम,	३२०
६	—उप्सी.....	१९९	वि जा	१२८
७	उष्णिक..... ७	सम	२४०
०५५	उहिनी.....१५	„	३५३
३०४	कचा..... ७	„	२४७
५१३	कन	१०	„	३७८
१३	कद्धि.....११	„	२८६
०९८	कृष्णभगज विलसित, गजविल- सित, गजनुरगविलसित. } १६	„	३५९
८१३	कृशपाद.....१३	„	३२०
३१	एकत्रीश वर्णना दडक.....३१	४३७
१०८	एकसो आठ वर्णना दडक...१०८	४७०
३७	एकत्रीश मात्रानी विष्णुपदजाति.	३१	२९५
१०२	एकसो वे वर्णना दडक.....१०२	४६९
१०५	एकसो पांच वर्णना दडक... १०५	८५०
५१	एकावन वर्णना दडक,.....५१	४६५
९०१	—एकावली	१३	सम ३३१
८१	एकाशी वर्णना दडक.....८१	४६८
०१८	एला, रेखा, कवितरल.....१५	सम.	३६७
६२	एला.	२२	समजा	२९
८०	एशी वर्णना दडक.....८०	४६७
६३४	—एन्डी	१०	सम.	३४०
३९	ओगणचलीश वर्णना दडक ...३९	४६२
४९	ओगणपचास वर्णना दडक.....४९	४६४
५	ओवी.....	...	अन्यदेशीय	५३६

१०४ औषगव	अ.स.सू.	१०४
१०५ औषगगत	"	१०५
२ औगन्धन्दीमिह	६८	वैना.	१०६
२६ —औषधवसिक	अ.स.सू.	१०७
क.			
११६ ककुभा	२८	सम.	११६
१२८१ कद्राणकवाण	२२	"	१२८
१२८९ कद्राणकवाणवाणी	२२	"	१२९
२ कजला, कच्छी	८६	वि.जा.	१३०
२ —कच्छी	८६	"	१३१
८० कच्छी	६	सम.	१३२
२७ कजमल, कदली	१४	"	१३३
६८ कजला	६	"	१३४
७ कद्राण, कद्रिय	अ.सू.	१३५

३० उल्लन, फुलगा.....	३७	अर्द्धसम.	६९
१५ —उल्लाल.....	२८	"	६०
१५ उल्लाला, उल्लाल, उल्लास	"	"	"
१५ —उल्लास.....	"	"	"
३२ उल्लास	१९२	त्रि जा	२०२
८१० —उर्वसी.....१३	सम.	३२०
६ —उष्णी.	१२९	वि.जा.	१२४
७ उष्णिक..... ७	सम	२४०
१०५५ उद्धिनी.....१५	"	३५३
३०४ कृत्वा..... ७	"	२८७
५१३ कृत	१०	"	३७८
१३ कृद्धि	११	"	२८६
१००८ कृपभगज विलसित, गजविल- मित, गजतुरगविलसित. }	१६	"	३५९
८१३ कृत्तपाद..... १३	"	३२०
३१ एकत्रीश वर्णना दडक.....३१	४३७
१०८ एकसो आठ वर्णना दडक...१०८	४७०
३७ एकत्रीश मात्रानी विषमपदजाति.	३१	३०५
१०२ एकसो वे वर्णना दडक	१०२	४६९
१०५ एकसो पांच वर्णना दडक .. १०५	४५०
५१ एकावन वर्णना दडक.....५१	४६५
९०१ —एकावली	१३	३३१
८१ एकाशी वर्णना दडक.....८१	४६८
१०१८ एला, रेखा, कवितरल.....१५	सम.	३४७
८२ एला.	२२	समजा.	२९
८० एशी वर्णना दडक.....८०	४६७
३३४ —एन्द्रा	१०	सम.	३७०
३९ ओगणचलीश वर्णना दडक ...३९	४६२
४९ ओगणपचास वर्णना दडक.४९	४६४
५ ओवी.....	...	अन्यदेगीय	५३६

२४ — कर्तृ	४	सम.	२२८
३ — कन्ता		७	„	२
५७ कर्पूरद्विपदी		२८	अ स जा.	८३
८७९ कर्मठ	१३	सम.	३२९
८९ कर्मदा, तिल	६	„	१३६
३६१ कर्मिष्ठा, किमिष्ठा	९	„	२६३
१८१ — कलका	७	„	२८५
१३८२ कलकंठ	२५	„	४१०
४३३ — कलगीत	१०	„	२७०
६ — कलभी		१०९	वि जा.	१३४
१४२२ कलधुनि	२६	„	४१६
१०७३ कलव्रीतपद	१६	„	३५५
३५ कलना		१४	समजा.	१४
१२३ कलना			अ स वृ.	४९९
१२४ कलनावती			„	४९९
८७८ कलनायिका	१३	सम.	३२९
१२६४ कलमतायिका	२१	„	३८६
१२७० कलमगिखा	२१	„	३८८
१९० कलम्वडम्बर			वि वृ	५२३
४६ — कलमुखी	५	„	२३१
३८ कललि, सुतमगक	५	„	२३०
६७ कलवलीविहग	१२	सम.	३००
६१८ कलस्वनवग, पायका	११	„	२९३
६६३ कलह	९	„	२६३
१०९० कलहकर	१६	„	३५८
९८१ कलहेतिका	१४	„	३४५
२२२ — कलहम	७	„	२४८
८२३ कलहस, सिंहनाद, कुटजा, प्राणपियारी.	१३	„	३२३
१०९० — कलहस	१३	„	३४५

३४ — कर्तृ	४	सम.	२२८
३ — कन्ता		७	,,	२
५७ कर्पूरद्विपदा		२८	अ स जा.	८३
८७९ कर्मठ.	१३	सम	३२९
८९ कर्मदा, तिल	६	,,	१३६
२६१ कर्मिष्ठा, किमिष्ठा.	९	,,	२६३
१८१ — कलका	७	,,	२४५
५३८२ कलकठ	२५	,,	४१०
४३३ — कलगीत.	१०	,,	२७०
६ — कलभी		१०९	वि जा	१३४
१५२२ कलधुनि.	२६	,,	४१६
१०७३ कलधौतपद	१६	,,	३५५
३५ कलना		१४	समजा.	१४
१२३ कलना	अ.स वृ.	४९९
१२४ कलनावती	,,	४९९
८७४ कलनायिका	१३	सम.	३२९
५२६४ कलमतालिका ..	२१	,,	३८६
५२७० कलमगिखा	२१	,,	३८८
१९० कलम्बडम्बर	वि वृ	५२३
४६ — कलमुखी ..	५	,,	२३१
३८ कललि, सुतसगक.	५	,,	२३०
६७ कलवल्लीविहग	१२	सम.	३००
६१८ कलस्वनवश, पायका ..	११	,,	२९३
३६३ कलह	९	,,	२६३
५०९० कलहकर	१६	,,	३५८
९८१ कलहेतिका.	१४	,,	३४५
२२२ — कलहस	७	,,	२४८
८२३ कलहंस, मिहनाद, कुटजा, प्राणपियारी	१३	,,	३२३
५४३० — कलहस.	१५	,,	३४६

८५८ —कलहस...	१३	सम.	३२६
९४५ कलहसी	१४	,,	३३७
१६५ कल्पमुखी, लीला.....	७	,,	२४३
२० कला, नगानिका, कुमारिका, नगा, नगणिका, नगी, नगसिका, जया, निर्गला, नगालिका, लग्गणिय }	४	,,	२२८
१३९१ —कळाकुशळ	२५	,,	४११
९६२ कलाधर	१४	,,	३३९
७९५ कलाधाम.....	१३	,,	३१८
८५१ कलापतिप्रभा, राग, नदराग.....	१३	,,	३२५
१२०९ कल्पदीपक.....	१९	,,	३७७
४३१ कलापान्तरिता	१०	,,	२७०
८६० —कलावती	१३	,,	३२७
१३३ कलिका, मञ्जरी, मढरी.....		वि. वृ.	५०३
८८ कलिक्ताललिता	अ. स. व.	४९२
५३२ कलितकमलमाला	११	सम.	२८०
१८१ —कलिना	७	,,	२४५
२९८ कलिला, करिला	८	,,	२५६
५७ कलिक	५	,,	२३२
९२७ कल्पकान्ता	१४	,,	३३४
११०२ —कल्पचारी	१६	,,	३६०
११०२ कल्पवारी, कल्पचारी	१६	,,	३६०
९६० कल्पमीलिता.....	१४	,,	३३९
१६५ कल्पमुखी, लीला.....	७	,,	२४३
१२११ कल्पलतापताकिनी	१९	,,	३७८
१०६३ कल्माहारि	१६	,,	३५४
१४८७ कवित, मनहरण	३१	व. द.	४५४
कवित प्रकरण.....	३१-३३	...		४३९-६०
१०९८ —कवितरेला	१५	सम	३४७
१४८० कळाधर	३१	व. द.	४३७
१४१५ काकलीकलकौकिल	२६	सम.	४१५

९७७	काकिणिका.....	१४	सम.	३४१
४८९	काण्डमुखी.....	१०	,,	२७६
३	कान्ता, कन्ता.....		७	,,	२
१७	—कान्ता	अ स वृ	४७६
११३०	कान्ता	१७	सम.	३६४
११४५	कान्तार.....	१७	,,	३६७
६६१	कान्तोत्पीडा.....	१२	,,	२९८
१४९	कानर.....		३५	मा द	६४
७८१	—काम	१२	,,	३१६
३	—काम उत्ताल		६०	वि जा	१७५
३	—काम	२	सम	२२५
१६५	कामकलशिका	वि. वृ.	५१५
१३७	कामकला.		३२	सम.	५७
१०००	—कामकिडा	१५	,,	३४४
५०१	कामचारि.	१०	,,	२७७
२७६	—कामताका	८	,,	२५४
४६३	—कामश	१०	,,	२७३
५१६	कामनिभा	१०	,,	२७९
७१७	—काममोहिनी	१२	,,	३०६
१११४	कामरूप.....	१७	,,	३६२
१०६	कामरूप		२६	,,	४३
७७	—कामलता	६	,,	३३४
९५५	कामला.....	१४	,,	३३८
९८७	कामशाला.....	१४	,,	३४३
३	कामा, स्त्री, काम	२	,,	२२५
३७६	कामा	९	,,	२६४
१५	—कामावतार.....	३	,,	२२७
६२	कामाक्षी.	अ स वृ	४८६
७१७	—कामिनिमोहन ...	१२	सम	३०६
६३९	कामुकलेखा.	११	,,	२९६

२२७ कामोद्धता	७	सम.	२४९
२३३ कार्पिका.	७	,,	२४९
९७८ कारविणी.	१४	,,	३४१
२६ काह, वीर, वीर.....	४	,,	२२९.
१५२७ —कालदंड.	५४	दुंडक.	४६५
९०९ कालध्वान्त, कालध्वान.....	१४	सम.	३३२
,, —कालध्वान.....	,,	,,	,,
६४३ कालधर्म.	११	,,	२९६
११२४ कालसारोद्धत	१७	,,	३६४
६३९८ —कालका.....	२३	,,	३९९
२५ कालिक.....	१४	,,	१०
१३१८ कालिका, कालका	२३	,,	३९९
२३१ कालम्बी.	७	,,	२४९
८८ काव्य, वास्तुक.....	२४	,,	३१
११३२ कासार	१७	,,	३६५
१५३३ कामार, वाराह.....	६९	दुंडक	४६६
६९५ कासारक्रान्ती.....	१२	सम.	३०१
६३६ काहाली	११	,,	३६५
३२६ काही.....	७	,,	२४९
३८ किञ्जलक.....	१४	,,	१५
५१ किञ्जलि.....	५	,,	२३३
१४१ किण्पा	७	,,	३४१
३२ किन्नटक	अ.स.वृ.	४७९
१२०३ किरणकीर्ति	१९	सम	३७६
१३६४ —किरत	२४	,,	४१७
१४९४ —किरणपाण.	३२	दुंडक.	४५७
३६१ —किर्मिष्टा	९	सम	३६३
१४३ किमीर.....	७	,,	२४१
८४२ किरात, कुटिलगति.....	१३	,,	३२४
१३६४ —किरीट	२४	,,	४०७
३१ —किलकिता.....	अ.स.वृ.	४५९

३१	किङ्किता, किलकिता.....	अ.स.वृ.	४७६
१९८	किशलय.	७	सम. २४६
१४२३	—किशोर.	२६	” ४१६
३२२	किञ्चु ८	”	२५९
६०	किञ्चुकावलि.	अ.स.वृ.	४८५
६५४	किञ्चुकास्तरण १२	सम.	७९७
४०६	कीटमाला ९	”	२६७
८१८	कीरलैखा १३	”	३२१
१५	—कीर्णा ४	”	२१७
१	कीर्ति ११	”	२८५
४४६	—कीर्ति १०	”	२७१
११५८	—कीलानद १८	”	३६९
५१४	कीलाल १०	”	२७८
८३६	कुटजगति १३	”	३२३
८२३	—कुटजा १३	”	३२१
८४२	—कुटिलगति १३	”	३२४
११२	कुटिल. १४	”	३२३
१६४	कुठारिका ७	”	२४३
५८७	कुड्मलदन्ति ११	”	२८९
१६३	कुड्मिका, हरी, आनन्दा..... १४	”	३३९
२२	—कुंडलिणी.	१५३	वि.जा.	१६२
१३	कुंडलिया तोटक.	११२	”	१४०
१७	—कुण्डलिया.	१४४	”	१४३
२२	कुडलिनी, कुडलिणी १५३	”	१८२
१७	कुण्डलि, कुण्डलिया.	१४४	”	१८३
१६४	कुथिनी.	वि.वृ.	५१८
१४२३	—कुन्दलता..... २६	सम.	४१६
१३२५	—कुन्दसवैया. २३	”	४००
४७०	कुय १०	”	२७५
१४८	कुपुरुषजनिता ११	सम.	२८२

५८३	कपुरुषजनिता	११	...	सम.	२८९
८३०	कुबेरकटिका	१३	,,	३२३
४७	कुम्भारि	५	,,	२३१
७६८	कुमारगति	१२	,,	३१४
१५६	कुमारललिता, ललत, अविराम, } रायपति. } ७	,,	२४२
२९९	कुमारललिता, कुमारिका	८	,,	२५६
१०१२	कुमारलीला	१५	,,	३४६
१६८	कुमारिका	७	,,	२४४
९४१	—कुमारिका.....	१४	,,	३३७
२०	—कुमारिका	४	,,	२२८
२९९	—कुमारिका	८	,,	२५६
९४१	कुमारि, कुमारिका.....	१४	,,	३३७
४१८	—कुमुद	९	,,	२६८
१३७१	कुमुदमाला	२५	,,	४०८
६८६	कुमुदिनिविकास	१२	,,	३०१
१४२१	कुम्भक	२६	,,	४१५
७००	कुम्भोष्णी.....	१२	सम.	३०४
२५२	कुरदि.....	७	,,	२५१
२६९	कुररिका.....	८	,,	२५३
९७९	—कुररीरुता, धृति, प्रमदा....	१४	,,	३४१
४९६	—कुलटा.....	१०	,,	२७७
३१०	कुरुचरी.....	८	,,	२५८
९९०	—कुरंग.....	१४	,,	३४३
७५१	कुरंगवतार.....	१२	,,	३१२
३२७	कुलचारी.....	८	,,	२५९
२६६	कुलधारी, शुद्धगा.....	८	,,	२५-
११०५	कुल्यावर्त, कल्यावृत्त.....	१६	,,	३६१
११०५	—कुल्यावृत्त.....	१६	,,	३६१
३४७	कुशक	८	,,	२६१
६३६	कुशलकलावतिक.....	११	,,	२९

११५९	—कुसुमिलता	१८	„	३६९
१४८	कुसुमचर	अ.स.वृ	४८२
१४३७	कुसुमस्तवक, कुसुमास्तरण	२७	व.द.	४२६
११५९	कुसुमलतावेलिता	१८	सम.	३६९
७११	कुसुमविचित्रा	१२	सम.	३०५
१४३७	—कुसुमास्तरण	२७	व.द.	४२६
१५३७	कुसुमितकाय	८०	„	४६७
११५९	कुसुमितलता, कुसुमितलतावे लिता, कुसुमलतावेलिता, फूलमाला, कुसुमिलता. }	१८	„	३६९
११५९	—कुसुमितलतावेलिता	१८	सम	३६९
९३६	कुसुम्भिनी	१४	„	३३५
१४०८	कुहककुहर	२६	„	४१४
९२	कुही, अपरभा	६	„	२३६
४११	कुहू	९	„	२६८
९८०	कूर्चललित	१४	„	३४१
११७६	—कूर्पर	१८	„	३७२
१११२	कूराशन, कूराशन, करासन कूरासन, }	१७	„	३६१
४२८	कूल	१०	„	२६९
५२९	कूलिका, कूलचारिणी	११	„	२८०
५२९	—कूलचारिणी	११	„	२८०
५०६	कुकपादि	१०	„	२७८
७७९	कृतकतिका, कतिका	१२	„	३१५
५१९	कृतकवलि	१०	„	२७९
४९८	कृतमणिता, मणिता	१०	„	२७७
९४३	कृतमाल	१४	„	३३७
३५२	कृतयु, कृतयु, नरहरी	८	„	२६२
२९७	—कृतवती	८	„	२५६
२०	कृतिछद	२०	„	३८०
१४९४	कृपाण, किरपाण	३२	दंडक.	४५७

३५२	—कृपयु	८	सम	२६२
२७	—कृष्ण	४	,,	२२९
२८२	कृष्णगतिका	८	,,	२५३
१२८०	—कैकनी	२२	,,	३९०
१३३२	कैकनीशारदा	२३	,,	४०३
१३०	केतकी (सवैया)	२२	,,	५१
१८	केतु	अ.स.वृ.	४७६
६	केतुमती	,,	४७३
२७६	—केतुमाला	८	सम	२५४
१५३९	केदार	८४	दंडक	४६८
४४५	केर	१०	सम	२७०
१५१७	केली	४०	दंडक	४६०
६४७	केलीचर	११	सम	२९१
११६३	केसर	१८	,,	३७०
१०००	—कैशवलेरा	१५	,,	३४३
१७६	केशवती	७	,,	३४१
१३५०	कोकपद्	२४	,,	४०१
१३४३	—कोक	२४	,,	४०१
१३६३	कोकी	२४	,,	४०१
११३५	कोकिल, कोकिलक	१७	,,	३६१
,,	—कोकिलक	,,	,,	,,
८८३	कोमलकल्पकालिका	१३	,,	३३१
२४	कोराकिता	अ.स.वृ.	४७१
१३३	कोशि	७	सम.	२५१
२७५	कौचमार	८	,,	२५१
१०७	कोमुदी	अ.स.वृ.	४९१
१५१९	ककेली	४३	व. द.	४६६
१०१	—कजअवली	१३	सम.	३३३
३६	कठी, विलास, यशोदा	५	,,	२३३
७९९	—कद	१३	,,	३११

७९९ कटुक, कद.....	१३	सम	३१८
१११ कसारी.....	६	„	२३८
१९२ कसासारी	७	„	२४६
३७४ कासिक	९	„	२६४
७६५ —कमुकवर्ता.....	१२	„	३१४
१०६१ —कामक्री.....	१६	„	३५४
९७३ क्रीडायतन, क्रीडावसथ ..	१४	„	३४१
११५८ —क्रीडगा.....	१८	„	३६९
११५८ —क्रीडचक्र	११	„	३६९
१६ —क्रीडा	४	„	२२७
११५८ —क्रीडाचक्र	१८	„	३६९
११५८ —क्रीडाचक्र	१८	„	३६९
११५८ क्रीडचन्द्र, वारवाणाकृत, क्रीडगा, चट्टिका, क्रीडाचक्र क्रीडाचक्र, कालानन्द, चट्टक्री- डा, महामोदकारी, महामोद, क्रीडचक्र	१८	„	३६९
९७३ क्रीडावसथ ..	१४	सम	३४१
१००३ क्रीडितकटका .	१५	„	३४५
१११२ —कुरागत .	१७	„	३६१
१११२ —कुरासन	११	„	३६१
११७३ क्रीडक्रीड	१८	„	३७१
२४३ क्रीडातिक	७	„	२५०
५५२ क्रीडितकुशला	११	„	२८२
१३८५ क्रीडपदा, क्रीडपदा	२५	„	४१०
१३८५ —क्रीडपदा	२५	„	४१०
रव.				
१०८८ —खगानि ..	१६	सम	३५८
१७५ —खगानि ..	७	„	२४४
६२१ खटका, हरिणी	११	„	२९८
१७५ —खगानि ..	७	„	२४४

२८३	—खज	८	सम.	२५५
४७३	खज	३०	व. दं.	४३५
३५२	—खजना.	२४	सम.	४०४
४८९	खंजविशाळ.	३२	व. दं.	४५६
१७५	—खंजा,	७	सम.	२४४
४१	—खंजा.	५	,,	२३०
२८३	—खजा	८	,,	२५५
३३	खजा, खजिका.		४१	अ. स.	९०
३३	—खजा		४१	,,	९०
५०३	खजोपविशाळ	३२	व. द.	४५६
१७५	—खडका	७	सम.	२४४
१०	—खडलिया	६	,,	२३६
१५१	—खधा.		६४	आ. गी. प्र.	१२६
१५१	—खधान.		६४	,,	१२६
१५१	—खधो.		६४	आ. गी. प्र.	१२६
१५०	खरकरा.	७	सम.	२४२
२२९	खर्परि.	७	,,	२४९
१४६	खरारि.		३२...	,,	६२
१९३	खर्विणी.	७	,,	२४६
१९७	खांग, गयणग, गगनागन, गगनाग		२५	,,	३९
४५९	खेटक	१०	,,	२७३
१९३	खेंगार.	वि. वृ.	५२५
३५७	खेलाव्य.	९	सम.	२६२
५१५	खौरलि.	१०	,,	२७८
	ग.				
१८३	गगनगतिका	१४	सम.	३४२
१९७	—गगनांग.		२५	,,	३९
१९७	—गगनागन.		२५	,,	३९
१६८	गगनोद्वता.	१४		३४०

१३५२ — गङ्गाधर.	२४	सम.	४०४
१३५२ — गङ्गादक.	२४	॥	॥
३११ गजगति.	८	॥	२५८
२६ गजल.	१४	॥	१२
१०९८ — गजतुरगविलसित.	१६	॥	३५९
१०९८ — गजविलसित.	१६	॥	३५९
११७१ गजेन्द्रलता, लता.	१८	॥	३७१
४४१ गणदेहा.	१०	॥	२७१
८६९ — गणसारिका.	१३	॥	३२८
१२५० गडका, गडकी, गडिका, गजिका, } इद्रका, माद्राग, दडिका, वृत्त, } त्रिचवृत्त, रल्यका. } २०	॥	३८४
१२५० गजिका.	२०	॥	३८४
१२५० — गडकी.	२०	॥	३८४
१२५० गडिका.	२०	॥	३८४
३१ गयान, गयानक.	कुल ३५	४४	अ. स	८९
३१ — गयानक.	कुल ३५	॥	॥	८९
१ गमक.	५	सम.	१	
६३८ गम्भारी.	११	॥	२९६
९७ — गयणग.	२५	॥	३९
२१ गयवन्ध छपय.	कुल १४६	वि. जा.	१८२	
१०८२ — गरुडधृत.	१६	सम	३५६
१०८२ गरुडरुत, गरुडधृत.	१६	॥	३५६
८६५ गरुदवारिता.	१३	॥	३२८
५९३ गल्लक.	११	॥	२९०
५ गलितक.	८४	ग. प्र.	२१९	
७१५ गलितमाला.	१२	सम	३०५
४९३ गहना.	१०	॥	२७६
५९५ गह्वर.	११	॥	२९०
४५ — गाथा.	५७	आ. गी. प्र.	१००	
१४९ — गायिनी.	६३	॥	१२२	

६ गायत्रीछन्द	६	सम.	२३२
४५ —गाहा	कुल ५७	आ.गी.प्र.	१००
१३४५ —गाहितगेह	२४	सम.	४०४
१३४५ —गाहितदेह	२४	,,	४०४
१४९ —गाहिनी	कुल ६२	आ.गी.प्र.	१२५
१४९ —गाहिणी	कुल ६२	,,	१२५
८८ —गाहू	गी.भे.	११४
८८ —गाहो.	गी.भे.	११४
१३९ गाहो	कुल ५३	आ.गी.प्र.	१२३
१२१८ ब्रावास्तरण	१९	सम.	३७८
५५९ —ब्राही	११	,,	२८३
११३ गिया, गीता, गीयऊ, हरिगीता. { गियामालती, बैताल, बैतालिक, गीतक	२८	,,	४५
११३ —गियामालती	२८	,,	४५
८६ गिरा .. :	६	,,	२३५
१७० गिरिकन्या	वि. वृ.	५१६
४७३ —गीतक ..	१०	सम.	२७४
११३ —गीतक	२८	,,	४५
१२८३ —गीतक	२०	,,	३८२
११९७ गीतका, भेरौ	१९	,,	३७५
१०४ —गीता	२६	,,	४२
१२४३ —गीता	२०	,,	३८२
७१ गीति, उद्गाथा, उग्गाहा	कुल ६०	आ.गी.प्र.	१११
१०५ गीतिक्रा.	२६	सम.	४२
१२४३ गीतिका, मुनिशेखर, शेखर, गीता, शर्वरी, गीतक. }	२०	,,	३८२
११३ —गीयउ	२८	,,	४५
२०३ गुब्जा	७	,,	२४७
१३४६ गुणमालाधरा	२५	,,	४८९
७० गुणवती, शशिभृता.	६	,,	२३३

८६९ गुणसारिका, गणसारिका.	१३	...	सम	३२८
४४ — गुणित		३२	गि, जा	९४
९१ गुप्त		२४	सम,	३८
९१५ — गुर्विन्दु	१४	...	„	३३३
२२५ गूर्णिका	७	...	„	२४९
१९४ गृहिणी	७	...	„	२४६
२१८ गोधि	७	...	„	२४८
९९० गोप, कुरग	१४	...	„	३८३
४४ गोपाल		१५	„	१६
२३ — गोपाल	४	...	„	२२८
२५८ गोपावेदी	८	...	„	२५२
१५४४ गोविद	९९	...	व. द	४६९
६९६ — गोरी	१२	...	सम.	३०१
१३९२ — गौरी	२६	...	„	४१२
७२० गौरी, प्रभा, मन्दाकिनी, प्रसु- दितमदना, प्रसुदितवदना }	१२	...	„	३०६
९ गंग		९	„	५
५५९ — गभीर	११	...	„	२८३
घ.				
९३ — घटिका			अ म वृ.	४९३
२६ घत्ता, ध्वाता		३१	अ स	८७
२७ घत्तानन्द, घातोन्नन्द		३१	„	८८
११२१ घनमयूर	१७	...	सम.	३६५
३४ घनपत्ति	५	...	„	२२९
१४८६ — घनाक्षर	३१	..	व द	४३८
१४८६ “घनाक्षरी, घनाक्षर	३१	..	„	”
६ घनाक्षरीकवित	अ दे.	५३६
४८ घातक		१६	मम.	१८
२७ — घातोन्नद		३१	अ.स.	८८
१३५७ — घोटक	२४	...	मम.	४०५

च.

२४ —चउबोला	३०	अ.स.	८६
७८ —चउरंसा.....	६	सम.	२३४
७९ —चउवसा	॥	॥	॥
११७६ —चक्का.	१८	॥	३७२
१०९५ चकिता.....	१६	॥	३५९
१३३४ चकोर, चित्तपदा, सवैया, ललिता. २३-	४०२
९८६ चक, चक्रपद, चक्रवर्ती, वृत्तचक्र } चक्रविराति, देवरवरतनु, चकुरा. }	१४	३४२
९८६ —चक्रपद.....	॥	॥	॥
९८६ —चक्रवर्ती	॥	॥	॥
९८६ —चक्रविराति.....	॥	॥	॥
१०६६ —चक्रावलोक.....	१६	॥	३५५
९८६ —चकुरा	१४	॥	३४२
८०३ चञ्चरीकावली	१३	॥	३१९
११७६ —चञ्चरी	१८	सम.	३७२
१६२ चञ्चरी....	४६	म.द.	७१
११०३ —चञ्चला	१६	सम.	३६०
७२१ —चञ्चलाक्षिका.	१२	॥	३०७
११७६ —चञ्चली	१८	॥	३७२
५ —चटुल	७	॥	३
७८ —चण्डरसा	६	॥	२३४
१४२५ —चण्डवृष्टिप्रपात ...	२७	वा.द.	४१९
१४२५ चण्डवृष्टिप्रयात, चण्डवृष्टिप्र- पात, चण्डवृष्टि, उर्ध्व }	२७	व.द.	४१९
१४२५ चण्डवृष्टि.....	॥	॥	॥
१५१० चण्डवेग.	३६	॥	४६१
८२५ चण्डी	१३	सम.	३२२
१२३ —चतुरपद	३०	॥	४८
१३२९ चतुरानन.	२०	॥	३८०
२८५ चतुरीहा.	८	॥	२५५

७८	—चतुरंशा.	६	सम	२३४
१२४	—चतुर्वचन		अ.स.भ.	८६
१२४	—चतुर्वचा		"	"
७८	—चतुर्वर्णा	६	सम.	२३४
१३४	—चतुर्वंशा	५	"	२२९
२४	—चतुष्पथा.		अ.म.जा.	८६
४२	—चतुष्पदी.	१५	सम.	११५
१६४	—चतुष्पदी(वडी)	१२०	मा.दं.	७२
१२३	—चतुष्पदी	३०	सम.	४८
९०	—चतुष्पदी	२४	"	३७
७८	—चतुरस्र.	६	"	२३४
७१७	—चन्दाणा.	१२	"	३०६
७१७	—चन्दाना.	"	"	"
४९२	—चन्द्रमुखी	१०	सम.	२७६
१०२१	—चन्द्ररेखा	१५	"	३४७
८०७	चन्द्ररेखा, चन्द्रलेखा	१३	"	३१९
८७७	—चन्द्रलेखा	१३	"	३१९
११६०	चन्द्रलेखा, चित्रलेखा	१८	"	३६९
१००९	चन्द्रलेखा, चन्द्रसेना	१५	"	३४६
७६७	—चन्द्रवर्त्तन	१२	"	३१४
७६७	चन्द्रवर्त्तन, चन्द्रवर्त्तन, चन्द्रमग चन्द्रमगा, चन्द्रमग	१२	"	३१४
१००९	—चन्द्रसेना	१५	"	३४६
८६२	चन्द्रहासकरा	१३	"	३२८
७१७	—चन्द्रानन	१२	"	३०६
१०६१	चद्रापीड, ब्रह्म, ब्रह्मरूप, ब्रह्म- रूपक, ब्रह्मारूपा, कामक्री, माधोराधा, वभाण.	१६	"	३५४
७१७	—चन्द्रायणा	१२	"	३०६
१५२७	—चन्द्र	५४	व. द.	४६५
१२२७	—चन्द्र.	१९	सम.	३८०

१४४६ चन्द्र.	२८	व द.	४२८
१३५७ —चन्द्रकला	२४	सम.	४०५
१३६९ —चन्द्रकला	२५	,,	४०६
१०१३ चन्द्रकान्ता.	१५	,,	३४६
११५८ —चन्द्रकीडा.....	१८	,,	३६९
७६७ —चन्द्रमग ..	१२	,,	३१४
,, —चन्द्रमगा	,,	,,	,,
,, —चन्द्रमगा	,,	,,	,,
३१ चन्द्रमाणि	१३	,,	,,	३९
१२२७ चन्द्रमन, चन्द्रमाला, चद, } शशिसृ, चदमालु }	१९	,,	३८०
,, —चन्द्रमाला	,,	,,	,,
८१ —चन्द्रमाला	६	,,	३३५
१२२७ —चन्द्रमालु	१९	,,	३८०
१५ चन्द्रायणा	कुल १२८	वि. जा	१४२	
१४ चन्द्रावली, चन्द्राली.....	कुल ११८	,,	१४१	
१०४८—चन्द्रावर्ता.....	१५	सम	३५२
८४३ चन्द्रिका,उत्पलिनी,क्षमा,विद्युत .	१३	,,	३२४
११५८—चन्द्रिका	१८	,,	३६९
१४१ चन्द्रिकागीति.....	५९	आ गी.प्र.	१२३	
१५२७—चन्द्रेश.....	५४	व द.	४६५	
९५९ चन्द्रौरस	१४	सम.	३३९
६२५ चपला	११	,,	३९४
५१ चपला	५७	आ गी.प्र.	१०७	
२०० चपलावक्त्र	अ व भे.	५२९	
७२१ चपलाक्षिका, चचलाक्षिका	१२	सम.	३०७
१०३५ चमरीचर	१५	,,	३५०
३३ चम्पक.	१४	,,	१३	
४४२ चम्पकमाला, चम्पासाली, रुका- वती, रुक्मावती, रूपवती, सौ- भाग्यवती, पचकमाला.....	१०	,,	३७१

१२६५ चम्पकमालिका, चम्पकावली....२१	”	३८७
१२६५—चम्पकावली.....२१	”	३८७
४४२—चम्पामाली.....१०	”	२७१
६६ चमूक.....	अ.स.वृ.	४८७
५५ चमूकभीरु.....	”	४८४
४४६ चयन.....८	”	२६१
८ चरण.....	९	”	४
४५ चरणाकुल.....	१६	”	१७
४५७ चरपद.....१०	”	२७१
११७६—चर्चरी.....१८	”	३७२
२ चर्पट.....	१६	मा म	२०७
११७७ चल.....१८	सम	३७३
१०२१—चामर.....१५	”	३४८
१६९ चामर, समानिका, समाना, वाणी. ७	सम.	२४४
५ —चार.....२	”	२२६
१२८० —चार.....२५	”	४०९
१४०२ चारुगानि२६	”	४१३
१४५ चारुगानि.....	५८	आ.गी प्र.	१२४
५१० चारुचारुण.....१०	सम.	२७८
४८२ —चारुमुखी.....१०	”	२७५
८ चारुसेना, (वस्तुवा-वस्तुजाति). कुल ११५	वि जा	१३६
३४९ चारुहामिनी.....९	सम.	२६४
९ चारुहामिनी.....	५३	वै प्र.	२१७
४० चालीशवर्णना दटक.....४०	व द.	४६३
१००८ चार्चितक.....१५	सम.	३४५
१०१ —चावर.....	२६	”	४१
१३३४ —चित्तपदा.....२३	”	४०२
१३७५ चित्तचिन्तामणि.....२५	”	४०९
४७९ चितिभूत.....१०	”	२७५
१००८ —चित्र.....१५	”	३४५
११०३ चित्र. चञ्चला चित्रसग.....१६	”	३६४

२८६	—चित्रपद.	८	२५५
॥	चित्रपदा, चित्रपद.	॥	॥
३१५३	चित्रलेखा	१८	३६८
३११६	—चित्रलेखा	१७	३६२
३१६०	—चित्रलेखा	१८	३६९
८५८	—चित्रवती	१३	३२६
१२५०	—चित्रवृत्त	२०	३८४
१००८	चित्रा, चित्र	१५	३४५
५	चित्रा	१६	मा. स.	२०९
३१०३	—चित्रसग	१६	सम. ३६०
१६०	चिरकरका	वि. वृ.	५१३
१८४	चिरसचि	७	सम. २४५
३१	चुलियाला, चूडाला, चूडियाला, } चुडिया, चूलका, चोटियाल }	२९	अ. स.	८४
४१८	चुलक, कुमुद	९	सम. २६८
२१	चुडिया	२९	अ. स.	८४
२५	चूडाणादोहाउपगीति(गाहू) कुडलिनी	कुल १०२	वि. जा.	१९३
२४	—चूडाणापन्वाउपगीति (गाहू,) कुडलिनी	१००	॥	१९२
३२	चूडाणा.	४८ ५७	अ. स.	८९
२६	चूडाणापन्वागाहा(आर्या) कुडलिनी.	१०३	वि. जा.	१९४
२८	चूडाणापन्वागीति(उग्गाहा) कुडलिनी	१०६	॥	१९६
२७	चूडाणाउपदोहा विगाहा (उद्गीति) कुडलिनी	१०५	॥	१९६
२९	चूडाणापन्वासिहिनीकुडलिनी....	१०८	॥	१९७
३०	चूडाणादोहागाहिनीकुडलिनी....	११०	॥	१९८
३१	चूडाणा उपदोहा गीति (उग्गाहा) कुडलिनी	१०८	॥	१९९

९११ चूडापीठ.	१४	सम.	३३३
१०९ —चूडामणि	७	,,	२४५
१२४ चूडामणि		३०	,,	४९
२१ —चूडाला.		२९	अ.स.	८४
१०३० —चूरियार.	१५	सम	३४९
२१ —चूडियाला.		२९	अ.स.	८४
३७ चूलिका		६०	शि.जा.	९२
२१ —चूलका.		२९	अ.स.	८४
१०३० —चूलियारा	१५	सम	३४९
९४० —चेतोहिता	१४	,,	३३६
९३५ चेलाचल, वेलाचल, वेलातर.	१४	,,	३३५
२१ —चोटियाल		२९	अ.स.	८४
३४ चौत्रीश वर्णना दडक.	१४	ब.द.	४६०
५४ चौपन वर्णना दडक	५४	..	,,	४६५
४२ चौपाइ, चतुष्पदी. . . .		१५	सम	१६
४६ —चौपाइकुलक		१६	सम	१७
११५ चौपाया		२८	,,	८६
६४ चौबोला, चौयाल, चतुष्पया, } चतुर्वेचा, चतुर्वेचन, चउबोला. }		३०	अ.स.	८६
७८ —चोरसा....	६	..	सम	२३८
८४ चोराशी वर्णनादडक	८८	..	ब.द.	४६८
३३ चोर्बाश मात्रानीविषमपदजाति .		२४	वि.जा.	२०३
१२३ चौपैया, चतुष्पदी, चतुर्पद		१६	सम	४८
६४ —चौयाला		३०	अ.स.	८६
७५ —चौरस	६	सम	२३८
१४४६ चद्र	२८	ब.द.	४२८
७२ चंद्रायन, चांद्रायन		२१	सम	२६
७१७ —चंद्रायणा	१२	,,	३०६
९०१ —चपकवाटिका	१३	,,	३३१
७२ —चांद्रायन		२१	,,	२६

छ

३६	छत्रीस वर्णनादडक.....३६	...	च.द.	४६१
९६	छन्नु वर्णनादडक	९६	...	४६९
१८	—छप्पय	कुल १५२	वि.जा.	१४५
७	—छवी	८	सम.	३
४८५	छलितक	१०	...	२७६
७०७	छलितकपद	१२	...	३०५
३४	छव्वीश मात्रानी विषमपदजाति.	२६	वि.जा.	२०४
१२०५	छाया.....	१९	...	३७७
६६	छासठ वर्णनादडक	६६	...	४६६
५९	छिद्र.....	५	...	२३३
१७३	छेकवती	वि.वृ.	५१७
४६	छेतालीश वर्णनादडक	४६	...	४६४
११८८	छेल.	१८	...	३७४

ज.

१४६५	ज कामबाण,आम्र.....	२९	...	व.द.	४३४
१२	जगतीछद	१२	...	सम.	२९७
८१२	जंगत्समानिका.....	१३	३२०
५३	जघनचपला.	५७	...	आ.गी.प्र.	१०७
६३	जघनचपलापथ्यार्या.	आ.भे.	११०
६४	जघनचपलादिविपुलावी.
६५	जघनचपलान्तविपुलार्या.
६६	जघनचपलोभयविपुलार्या.....
८०	जघनचपलापथ्यागीति	गी.भे.	११३
८१	जघनचपलाआदिविपुलागीति...
८२	जघनचपलान्तविपुलागीति
८३	जघनचपलाउभयविपुलागीति...
९७	जघनचपलापथ्याउपगीति.....	उ.गी.भे.	११६
९८	जघनचपलाआदिविपुलाउपगीति.	उ.गी.भे.	११६
९९	जघनचपलाअन्तविपुलाउपगीति

१०० जघनचपलाउभयविपुलाउपगीति	"	"	"
११४ जघनचपलापथ्याउद्गीति.	"	उद्. गी. भे.	११९
११५ जघनचपलाआदिविपुलाउद्गीति	"	"	"
११६ जघनचपलाअन्तविपुलाउद्गीति	"	"	"
११७ जघनचपलाउभयविपुलाउद्गीति	"	"	"
१३१ जघनचपलापथ्यार्थगीति.....	"	आ. गी. भे.	१२२
१३२ जघनचपलाआदिविपुलार्थगीति.	"	"	"
१३३ जघनचपलान्तविपुलार्थगीति...	"	"	"
१३४ जघनचपलाउभयविपुलार्थगीति.	"	"	"
४९ जघन(अन्त)विपुला.	५७	आ. भे.	१०६
११८१ जगद्दय १८	सम.	३७३
११८१ जगद्दय, जगद्दय १८	"	"
६२ — जनमि. ५	"	२३२
१८१ जनहरण ३२	"	६९
१४९० जनहरण ३१	व. द.	४१६
५८ जतु, नायक. ५	सम.	२३२
६२ — जमक. "	"	"
६२ — जमकाणा "	"	"
५२ — जमवर्ता "	अ. स. वृ.	४८३
४० जयफरी १५	सम.	१५
१४८ — जयमगळ ७	"	२८१
२० — जया. ४	"	२२८
३५ ज्योतिःशिखा ६४	शि. जा.	९१
४७५ जरा. १०	सम.	२७४
२३ जलतरण १३	"	१०
९५७ जलधरसिवा १४	"	२३९
६६३ जलधरमाळा १२	"	२९८
११४२ — जलधररसित १७	"	३६६
१०३७ जलनिधिवेला १५	"	३५९
७४६ जलमाला १२	"	३१२

१३९ जलहरण, कमलावती, धर	३२	..	५४
१४९६ जलहरण, वन्रीशुकवित.	३२	..	व. द. ४५८
७६४ जलोद्धतगति	१२	..	सम. ३१३
५९१ जवनशालिनी	११ २९०
२११ जविपुला	अ. व. भे. ५३३
७७५ ज्वलिता	१२	..	सम. ३१९
१३५२ — जानकी.	२४ ४०४
७ जाया	११ २८६
१५ जारिणी	अ. स. वृ. ४७५
५४४ जालपाद	११	..	सम. २८१
२३७ जातरि	७ २५०
९४९ जाहमुखी	१४ ३३७
६२४ जिह्वाशया	११ २९४
१३९२ जीमूतद्वान, गौरी	२६ ४१२
१५१४ जीमूत	३९	..	व. द. ४६२
३६६ — जुक्रता	९	..	सम. २६२
८१ — जोहा	६ २३५
झ.			
६२ — झमक	५ २३३
११९५ झिलीलीला	१९ ३७५
२० — झील ..	६ २३६
१५० — झुल्लन	३७	मा. द. ६४
१५० — झुल्लणा.	३७	.. ६४
१३९९ — झुल्लणा	३६	..	सम. ४१२
१५० झुलगा, आन्देलिता, झुल्लणा, झुल्लन	...	३७	मा. द. ६४
१२०२ झुलना	१९	..	सम. ३७६
१३४० झुलना	२४ ४०३
१३९९ झुलना, झुल्लणा	२६ ४१२
७१७ — झपताल	१० २०६

द.

१२२१ टह्कण १९ संम. ३७९

ह.

१४९९ ठमर ३२ व.द. ४५८

१३२४ ठम्बलया २३ सम. ४००

४६ —डारिल १६ ,, १७

९० —डिल्ल ६ ,, २३६

९० —डिल्ला ६ ,, २३६

५३ डिल्ला १६ ,, २०

ढ.

९८ ढुण्ड ६ ,, २३७

त.

९४० —तक्का १४ ,, ३३६

१४६३ तकामवाण, अरविंद, (पद्म) . २९ .. . व द ४३३

१२७३ तडिदम्बग,मदिरा २१ सम ३८८

८६० —तनरचिरा..... १३ ,, ३७२

४५४ तनिमा,वाणी १० ,, २७२

१३९३ तनुकिलकिञ्चित. २६ ,, ४९२

७५ तनुमध्या, चौरस..... ६ ,, २३४

७१ तन्त्री..... ६ ,, २३३

१३४७ तन्वी, तन्वीसं... .. २४ ,, ४०४

१३४७ —तन्वीस २४ ,, ४०४

२२ —तरणीजा ४ ,, २२८

७९० —तरल १२ ,, ३१७

७९० —तरलदृक्. १२ ,, ३१७

७९० तरलनयन,तरल,तरलनयनी, तरलदृक् १२ ,, ३१७

७९० —तरलनयनी १२ ,, ३१७

१०८४ तरवारिका..... १६ ,, ३५७

१८० तरुणशाय. वि वृ ५२०

१२५५	तल्पकतल्लज.	२१	सम.	३८५
४९६	—त्वरितगति.	१०	,,	२७७
२०७	त विपुला.	वि.वृ.	५३२
१५२७	—तक्षक.	५४	च.द.	४६५
१२२	ताटंक.		३०	सम.	४८
७	—ताणी.	३	,,	१२६
३२४	ताणी.	८	,,	२५६
९३	ताणु वर्णनादंडक.	९३	च.द.	४६९
६९९	तामरस, अभिनवतामरस, ललितपद. } १२		सम.	३०४
८२२	तारक.	१३	,,	३२१
११६८	तारका, महामालिनी.	१८	,,	३७१
५९८	—ताल.	११	,,	२९१
११	तालङ्किनी.	कुल ११९	वि.जा.	१३८	
७	—ताली.	३	सम.	२२६
२७	तावुरी, कृष्ण.	४	,,	२२९
१११९	तितिक्षा.	१७	,,	३६३
१५	—तिन्ना.	४	,,	२२७
८९	—तिल.	६	,,	२३६
३६८	—तिलका.	९	,,	२६३
९०	तिलका, अर्द्धतोटक, झील, ति- ल्लना, दडलय, तिल्ल, ध्वज, डिल्ल, खडलया, डिल्ला, वनिता, तिल्ला. }		,,	२३६
९०	—तिल्ल.	,,	,,	,,
९०	—तिल्लना.	,,	,,	,,
९०	—तिल्ला.	,,	,,	,,
१५	—तीर्णा.	४	,,	२२७
२९०	—तुङ्ग.	८	सम.	२५५
२९०	तुङ्गा, तुग, तुरंग.	८	,,	२५५
११९३	तुमुलक.	१८	,,	३७५
१६	तुरग.		१.२	,,	८

२९० —तुरंग.....	८	सम.	२५५
१०२४ तूणक, तूण, चामर, पचयामल. १५		”	३४८
१०२४ —तूण	”	”	”	”
३३ तेत्रीश वर्णनादङ्क.....	३३	व.द.	४६०
१५०५ तेत्रीशुकवित	३३	”	४६०
४३ तेतालीश वर्णनादङ्क.....	४३	”	४६३
१५ तैथिक	१५	सम.	१५
७५३ तोटक, नंदिणी	१२	”	३१२
१७ तोमर	१२	”	८
४१० तोमर	९	”	२६४
१००० —त्रिनयन	१५	”	३४४
१३४ त्रिमगी	३२	”	५३
११ त्रिष्टुपछंद	११	”	२७९
३० त्रीश वर्णनादङ्क	३०	व.द.	४३५
१४७९ त्रीशुकवित	३०	”	४३६
६३ त्रैसठ वर्णनादङ्क.....	६३	”	४६६
१०८७ त्रोटक, मणिकल्पलता	१६	सम.	३५८
४९६ —त्वरितगति	१०	”	२७७
द.				
८५ —दटपट	२३	”	३०
दण्डक	”	४१७
१४० दण्डक.	३२	”	५९
१४७४ —दण्डकत्रिमङ्गी.	३०	व.द.	४३६
१३२ दण्डकला	३२	सम.	५२
९० —दण्डलय.	६	”	२३६
१२५० —दण्डिका	२०	”	३८४
१०४३ —दण्डिका.	१५	”	२५९
४१६ दधि, उदधि, शुभोदर	९	”	२६८
११०० दन्तालिका	१६	”	३६०
१२६ —दमन,	६	”	२३६

६३७ दमनक.....	११	सम.	२९५
१२६ दमनक, उपवलि, दमन, मदनक, } मदन, मदकल.	६	”	२६९
१७९ दरदपूर	वि. वृ.	५१९
८०४ दर्पमाला, दर्भमाला	१३	सम.	३१९
८०४ — दर्भमाला	”	”
६८७ दल.....	१२	”	३०१
४ दक्षिणान्तिका	६०	वै. प्र.	२१४
१४३८ दाम.	२७	व द	४२६
६३१ दामघटिता.....	११	सम.	२९५
५४५ दारदेहा, दारुदेहा	११	”	२८१
६१० दारिका, नन्दिनी. ..	११	”	२९३
५४५ — दारुदेहा.	११	”	२८१
१३७८ दास	२५	”	४०९
९४ दिक्षपाल	२४	”	३८
२८० दिगीग	८	”	२५४
३ दिण्डो (अन्यदेशीय)	अ दे	५३५
१४४३ दिनकर.....	२७	व द	४२६
१२९३ — दिवा	२२	सम.	३९२
१०१५ दीपक	१५	”	३४६
१० दीपक	१०	”	५
४६२ दीपकमाला	१०	”	२७३
३२८ दीपका	८	”	३५९
६७ दीपकी.	२०	”	२४
१५८ दीपमाला	४०	सा द.	६९
१४२८ दु. खाकर	२७	व द.	४२१
११७ — दुमन्दर.	६	सम.	२३९
१३५७ दुमिला, मादिरा, द्विमिला, दुर्मिल, चद्रकला, दोमलया, सवया, मुकुन्द, रूपमकरद,	२४	”	४०५

१३८	—दुमिला.....	३२	सम.	५८
१३८	—दुमिलिया	३२	,,	५८
१३५७	—दुर्मिल २४	...	,,	४०५
१३८	दुर्मिला, दुमिलिया, दुमिला.....	३२	,,	५८
१३५८	—दुर्मिला	२४	...	,,
१३५८	—दुर्मिलका.....	२४	...	,,
१३५८	दुर्मिलिका, माधर्वा, दुर्मिला, दु- मिलका, दुमेली. } २४	...	,,	४०६
१३५८	—दुमेली	,,	...	,,
८	—दूहा	२४	अ.स.	७५
१२६२	दूरावलोक.....	२१	...	सम
८५	दृष्टपटा, दृष्टपट.. ..	२३	,,	३०
१५८	दृग्नि, कर्ह	७	...	,,
१२२	दृमदेहा.	१४	...	,,
१३३९	देन, महाभुजङ्गप्रयातु, महाभुजङ्ग, भुजङ्ग, सुधाप, महानाग, संवया } २४	...	,,	४०३
९८६	—देवरवरतनु.....	१४	...	,,
१९९	देवल	७	...	,,
५८०	—दोषक	११	...	,,
१३५७	—दोमलया	२४	...	,,
१८	दोला, रामा, राम, विमला, भ्रमरी	४	...	,,
६५५	दोर्लीला	१२	...	,,
२३५	दोषा	७	...	,,
१०	दोहडिका.....	३४	अ.स.	७९
८	दोहा, दूहा, द्विपथा, दोहरा	२४	,,	७५
११	दोही	२६	,,	७९
७०४	द्रुतपट, द्रुतपा	१२	सम.	३०४
७०४	—द्रुतपा.....	,,	,,	,,
२२	द्रुतमध्या	अ.स.वृ	४७७
१२७६	द्रुतमुख	२२	...	सम.

८६३ हुतलम्बिनी.....	१३	सम.	३२८
७३७—हुताविलम्ब.....	१२	,,	३११
७३७ हुताविलम्बित, सुन्दरी, हुताविलम्ब.....	१२	सम.	३११
४०४ —हुहणा.....	६	,,	३६७
४३२ द्वारवहा, भारवहा.....	१०	,,	२७०
१४९३ द्वितीयउपविंशाल.....	३२	व.द.	४५७
१४०३ द्वितीयझूलणा.....	२६	सम.	४१३
११४७ द्वितीयपचचामर.....	१७	,,	३६७
१५०२ द्विनाराचिका, महानाराच.....	३२	व.द.	४५९
१६ द्विपदी, द्विंदला, दुविया, दुबैया, } दोपै.		२८	अ.स.	८३
१३५७ —द्विमिला.....	२४	सम.	४०५
११९२ —दंडक.....	१८	,,	३७५
१२७५ दाडिका.....	२२	,,	३८९
२५७ —दडलिया.....	८	,,	२५२
११९२ दंडी, दडक.....	१८	सम.	३७५
१५ दंडी.....	१८	२४	,,	३९
१४८३ दमौलि.....	३१	व. द.	४३८
ध.				
२५० धनधरि.....	७	सम.	२५१
१५०१ धनपाल.....	३२	व.द.	४५९
४९५ धमनिका.....	१०	सम.	२७६
१२७२ धर्म.....	२१	,,	३८८
१३९—धर.....	३२	,,	५९
१९ धरा, विजया.....	४	,,	२२८
५२—धवमती.....		अ.स.वृ.	४८३
१२२२ धक्क, धक्का, धक्का, शशि.....	१९	सम.	३७९
६६८ धक्कलकरी.....	१२	,,	२९९
१२२२—धक्का.....	१९	,,	३७९
१२२२—धक्का.....	१९	,,	३७९
१०४८—धक्का.....	१५	,,	३५२

२५—धारा	४	सम.	२२६
२५ धारि, धारा, धारी, धारिया	४	,,	२२८
१०५ धारिका, आर्भव	६	,,	२३७
२५—धारिया	४	,,	२२८
२५—धारी	४	,,	२२८
६९७—वारी	१२	,,	३०२
९१६ धीरवान	१४	,,	३३३
१०९२ धीरललिता	१६	,,	३५९
१२० धीरावर्त	अ.स.वृ	४९९
५६३ धीरा	११	सम.	२८३
४२१ धूम्राली	१०	,,	२६९
१५१३ धूली	३७	व.दं	४६२
१३४२ धूवा	२४	सम	४०३
१२६६—धृतश्री	२१	,,	३८७
३६२ धृतहाला	९	,,	१६३
९७९—धृति	१४	,,	३४१
१८ धृतिछद	१८	,,	३६७
७०३ धृष्टपद	१२	,,	३०४
१०४० धोरित	१५	,,	३५१
४०३ धौनिक	९	,,	३६७
१३३८ धोरेय, मानविम्ब	२४	,,	४०२
३ —ध्रुव	१९	अ.स.	७४
३ —ध्रुवा	१९	,,	७४
९७ —ध्वज	६	सम.	२३६
२६ —ध्वाता	३१	अ.स.	८७

न

३३० नखपदा, मालती	८	सम.	३५९
६० —नगणिका	४	,,	२२८
२० —नगत्रिका	४	,,	२२८
७६५ नगमहिता, कमुकवती	१२	,,	३१४
९५१ —नगरालिका	१४	,,	३४०

२९५ — नगस्वरूपिणी	८	सम.	२५६
२० — नगानिका	४	„	२२८
२० — नगा.	„	„	„
२० — नगालिका	„	„	„
२० — नगी	„	„	„
१४९ नगोनिता	वि.वृ.	५१०
१५१ नगोपमा	„	„
४५ नरक.	अ.स.वृ.	४८२
९५३ — नटगति	१४	सम.	३३८
१७५ नतभृगु	वि.वृ.	५१८
८२४ नदिनी	१३	सम	३२२
७५३ — नदिणी	१२	„	३१२
९३९ नदी	१४	„	३३६
८५१ — नन्दराग	१३	„	३२५
१७ नन्द.	४	„	२२८
१५४७ नन्द	१०८	वे.द.	४७०
२ नन्दक, वडवा, घरवा, वरवै, वरवा, वरवय, वेर, }	१९	अ.स.	७३
२०५ नन्दधु	७	सम.	२४७
११७० नन्दन	१८	„	३७१
७ नन्दा, णदा.	११२	वि.जा.	१२५
११७ नन्दि, दुसन्दर	६	„	२३६
८२६ नन्दिनी.	१३	सम	३२२
६१० — नन्दिनी	११	„	२९३
६९ नन्दी	२०	„	२५
४४० नमोः	१०	„	२७१
१९५ नयनपाला	वि.वृ.	५२६
७१० नयमालिनी, वनमालिका, नवमा- लिनी, नवमालिका, नवमालती. }	१२	सम	३०५
३०३ — नरक्रीड	८	„	२५७

४४३	नरगा.....	१०	सम.	२७१
१०५४	नरासीसी	१६	„	३५९
१०६६	नरहरि.....	१९	„	२४
३५२	—नरहरी	८	„	२६२
१०८३	नराच, नाराच, नराग, नाराज,) नागराज, पञ्चनामर, विपत्र. }	१६	„	३५६
२१६	नराची, नाराची.	८	„	२५६
११६६	—नराज	१८	„	३७०
१०८३	—नराच	१६	„	२५६
८९२	नरानलि, मिशवलि	१३	„	४५०
१२४१	—नराय	२०	„	३८२
४०	नरी.	५	„	२६०
१२	—नरेन्द्र	३	„	२२७
१२	—नरेन्दु	„	„	„
१२६१	नरेन्द्र, नमुच्यय	२१	„	३८६
६०६	—नरेश	११	„	२९२
११३४	—नरुटक.	१७	„	३६५
११३४	—नरुटक	„	„	„
११३४	—नरुटक	„	„	„
२००	नरि	७	„	२४७
१३४८	—नरित	२६	„	४०४
१०४३	—नलिनी..	१५	„	३५१
१३	—नवनीलता	अ. स.	४७५
१४६६	—नवमल्लिका	२९	व. द.	४३४
७१०	—नवमालिका	१२	सम.	३०५
७१०	—नवमालिनी	„	„	„
७१०	—नवपालती.	„	„	„
१८३	नवमरा, मदलेखा	७	„	२४५
९९	नवाणुं वर्णना दडक	९९	व. द.	४६९
४	नवासिका, वानवासिका,	१६	मा. स.	२०८

२०६ न विपुला.	अ.व.भे.	५२६
४१ —नाकि.....	६०	शि.जा.	९३
१०८३ —नागराज १६	सम	३५६
५६० —नागसरूपी ११	,,	२८८
३१६ नागारि..... ८	,,	२५८
६१९ नान्दीमुखी, वसत..... १४	,,	३३५
६१२ नामस ११	,	२९३
५८ —नायक ५	,,	२३२
२९४ —नाराच ८	,,	२५६
१०८३ —नाराच १६	,,	३५६
१०८३ —नाराज ,	,,	,,
११६६ —नाराच १८	,,	३७६
२९६ —नाराची ८	,,	२५६
११६६ —नाराचक १८	,,	३७०
२९४ नाराचिका, नाराच, अणन्द, } आनन्दरूपक. }	८	२५६
७ नारी, ताणी, ताली, माली, सीसा ३	,,	२२६
१५६ नालिका ५	चि.वृ.	५१२
३२ नाली ५	सम.	२२९
९७४ नासाभरण..... १४	,,	३४१
३७८ निभालिता..... ९	,,	२६४
७८३ निमग्नकीला १२	,,	३१६
१३१ निम्नाशया ७	,,	२४०
३४८ —निरद ८	,,	२६१
४५२ निरन्तिक १०	,,	२७२
६२९ निरवधिगति... ११	,,	२९४
८६ निरसिका, गिरा... .. ६	,,	२३५
८९२ —निरावली १३	,,	३३०
३४८ निरुद, निरद..... ८	,,	२६१
२० —निर्गला..... ४	,,	२३८

१२१६ निर्मलितमेखला	१९	सम	३७८
१७९ विद्याधिका, चूडामणि	७	..	,,	२४५
११९ निर्मधुवारी	अ.स.सू	६९८
९४४ निर्धुक्तमाला	१४		सम.	३४९
४२४ निर्मधा	१०	,,	२६९
९२६ निर्यत्पारावार	१४	,,	३३४
३६० निर्दिन्ध्या, निर्वन्ध्या	९	,,	२६२
३६० —निर्वन्ध्या	९	,,	२६२
१०३६ —निशम्पालिका	१५	...	,,	३५०
७८० निशानी	१२	,,	३१५
११६७ निशा, सालसा	१८	,,	३७०
६ निशानी		२३	अ.स.	७५
१०३६ निशापाल	१५	सम.	३५०
२९ निशि, अनृजु	४	,,	२२९
१०३६ निशिपाल, निशिपालक, निशि- पालिका, शम्भु, निशपालिका, निशापाल		१५	३५०
१०३६ —निशिपालक	१५	,,	३५०
१०३६ —निशिपालिका	१५	..	,,	३५०
१०५३ निश्चल	१५	,,	३५३
८६ निश्च्रेणी		२३	,,	३०
१२९२ निष्कलरुण्ठी	२२	,,	३९२
३९४ निषध	९	...	,,	२६६
८७ निस्का, सोमकुल, वीर्या	६	,,	३३५
८४९ —निस्तुया	१३	.	,,	३२५
१३७० —नीपक	२५	,,	४०८
१३७० नीपयनीयक, वनीपक, नीपक	,,	,,
५१८ नीरनिधि	१०	,,	२७९
४६१ नीराञ्जलि	१०	,,	२७३
७०२ नीरान्तिक	१२	,,	३०४

१०८८	नील, अश्वगति, नीलस्वरूप, विशेषिका, विशेषक, विशेष, लीला, पदनील, खगति.....	१६	सम.	३५८
७५६	नीलगिरिका.	१२	„	३१३
१४७२	नीलवक्र	३०	व.द.	४३५
११५७	—नीलमालूर.....	१८	सम.	३६९
११५७	नीलशार्दूल, नीलमालूर, नीलमालूर	१८	„	३६९
११५७	—नीलशालूर.....	„	„	„
५८०	नीलसरूपी, नागसरूपी, दोधक, वन्धु, बवा.....	११	„	२८८
१०८८	—नीलस्वरूप	१६	„	३५८
१४६७	नीलोत्पल	२९	व.द.	४३४
९०६	नीलोद्दामा... ..	१४	सम.	३३२
६०२	नीला	११	„	२९१
१५३६	नीहार	७८	व.द.	४६५
१९१	नीहारी	७	सम.	२४६
१०१०	—नूतनमाला	१५	„	३४६
७३३	—नूतन	१५	„	३४९
१	नृगण, सुगण.....	१७	अ.स.	७३	
३२५	—नूतनर्म.....	८	सम.	२५९
१८२	नेदिष्ठा.....	वि.वृ.	५२०	
५०२	नेमधारि	१०	सम.	२७७
९०	नेवु वर्णना दृष्टक	९०	व.द.	४६८
१३५९	नेहपाल	२४	सम.	४०६
२	न्हानो अभंग	अ.दे.क.	५३४	

प.

३६८	—पङ्क	९	सम.	२६३
९०१	—पङ्क	१३	„	३३१
९०१	—पङ्कज	१३	„	३३१
८२९	पङ्कजधारिणी.....	१३	„	३२३
९०१	—पङ्कजमाला	१३	„	३३१

१०१ — पद्मकजवाटिका.....	१३	सम.	॥
१०१ — पद्मकजावलि	१३	॥	॥
१०१ पद्मकयती, पद्मकजमाला, पद्मक, पद्मकजावली, एकावली, कम- ळावली, पद्मका, कञ्जअवली, पद्मकजवाटिका, चम्पकवाटि- का, पद्मकज	१३	॥	३३१
३६८ — पद्मका	९	॥	२६३
१०१ — पद्मका	१३	॥	३३१
१०२ पद्मकावली	१३	॥	३३०
३७ — पद्मकति.....	५	॥	२३०
६१ — पञ्च	५	॥	२३२
४८२ — पञ्चकमला	१०	॥	२७१
१२६६ — पञ्चकावली	२१	॥	३८७
१०८३ — पञ्चचामर	१६	॥	३५६
७८५ पञ्चचामर, विभावरी.....	१२	॥	३१७
१२१० — पञ्चचामर.	१९	॥	३७७
१२४१ पञ्चचामर, नराय	२०	॥	३८२
१०२४ — पञ्चयामल	१५	॥	३४८
५७० पञ्चमास्त्री.	११	॥	२८४
२७१ — पञ्चमिस्ता ...	८	॥	२५३
६१ — पञ्चा.....	५	॥	२३२
२३ पञ्चा	७४	वि जा.		१८९
११ पञ्चाल, पञ्चालि, कामावतार ...	३	सम.	२२७
२६४ — पञ्चास्यांग्रि	८	॥	२५३
५३२ पञ्जरी.	८	॥	२६०
१५४ पञ्जी	वि दृ		५११
४९ पञ्जाटिका, पद्मरी, पाधरी, } पद्मली, पञ्जाटिका, प्रजाटिका }	१६	सम.		१८८
४९ — प्रजाटिका	॥	॥	॥
३० पट्ट, हरि.	४	॥	२२९

अनुक्रमणिका.

४४	प्रसरा.....	१०	सम.	२७१
३६	प्रसूतर सरालिका.....	१२	"	३०८
१२	प्रसूतरकरा.....	११	"	३९०
८५	प्रहरणकलिका, प्रहरणकलिता ...	१४	"	३४२
८५	—प्रहरण कलिता.....	१४	"	३४२
८१६	प्रहर्षिणी.....	१३	"	३२०
१२८	प्रहाण.....	७	"	३४०
८०२	प्रज्ञामूल.....	१३	"	३१९
५५९	प्राकारबन्ध, प्राही, विध्वक् } माला, गभीर,.....	११	"	२८३
६	प्राच्यवृत्ति.....		त्रै.प्र.	२१६
३९८	—प्राप्ति.....	९	सम.	२६६
८२३	—प्रानपियारी.....	१३	"	३२१
१४०४	प्रियर्जावित.....	२६	"	४१३
४००	प्रियतिलका.....	९	"	२६७
९४४	—प्रिया.....	१४	"	३३७
९	—प्रिया.....	३	"	२२६
४२	प्रिया, रमा.....	५	"	२३०
७३३	प्रियंवदा, प्रियवदा.....	१२	"	३१७
७३३	—प्रियंवदा.....		"	"
३३३	—प्रीता.....	८	"	३६०
१३२५	प्रेम.....	१९	"	३७९
११	प्रेमा.....	११	"	२८६
१३५	प्रेमावती, पोमावती.....	३२	"	५६
२१०	प्रोञ्छिता.....	७	"	२४७
११९	प्रोथा.....	६	"	२३९
१०२८	प्लवगम.....	१५	"	३४९
७४	प्लवगम.....	२१	"	३६

फ.

४९४	फलधर.....	१०	सम.	२७६
३६	—फलिताप्र.....		अ.स.वृ.	४८०

४८२ फलिनी, चारुमुखी	१०	सम.	२७५
११४६ फल्गु	१७	,,	३६७
३५ —फारीआ	५	,,	२२९
३७ —फारी	५	,,	२३०
३० —फुलणा		३७	अ.स.जा.	८९
१२०१ फुल्लशम, पुष्पदाम.	१९	सम.	३७६
११५९ —कलमाला	१८	,,	३६९
व.				
३२ वत्रिशवर्णना दष्टक	३२	व.दं.	४५७
१२९ वत्रिशसर्वया		३२	सम.	५१
१४९६ —वत्रिशुकवित	३२	व.द.	४५८
५८० —वधा	११	सम.	२८८
३७ वछास्य.			अ स च.	४८०
६८१ वविरा	१२	सम.	३००
७८९ —वन्धा	१२	,,	२१७
५८० —वन्धु.	११	,,	२८८
४२७ —वन्धूक	१०	,,	२६९
१३७९ वन्धूर ..	२५	,,	४०९
६७ वधू	६	,,	२३३
९२३ वधूलक्ष्मी	१४	,,	३३४
१०६१ —वम्भाण.	१६	सम.	३५४
२ —वरवा		१९	अ.स.जा.	७३
२ —वरवे		,,	,,	,,
५ वर्वरा		१९	,,	७५
७२४ वरायति.	१२	सम.	१०७
४४८ वलधारी	१०	,,	२७२
८ —वलाका.	३	,,	२२६
१०७४ वलिवदन	१६	,,	३५५
६८० वलोजिता अचलचर्चिका	१२	,,	३००
३५ —वहारी	५	,,	२२९

१८५ बहुलया	७	सम.
१००६ बहुलाभ्र	१५	,,
१३४३ —वाम	२४	सम.
१४७७ बाललीलातुर	३०	व.द.
११२२ बालविक्रीडित	१७	सम.
८ बाला	११	,,
४३६ —बाला	१०	,,
४४९ —बालिका	१०	,,
२७७ —बितान	८	,,
९६ बिन्दु	६	,,
४२७ बिन्दु, बन्धूक	१०	,,
३६८ बिम्ब, बिम्बा, ललिततिलका, } विश्वा, पक, पका.....	९	,,
१२०६ बिम्ब.....	१९	,,
३६८ —बिम्बा	९	,,
९२१ बिम्बालक्ष्य.....	१४	,,
७९ बिहारी.....	२२	सम.
२५५ —बीजुमाला	८	,,
२८ बुद्धि	४	,,
८१ बृहच्छरावती			अ.स.वृ
९ बृहतिछद	९	सम.
४२ बेतालीश वर्णना दृढक	४२	व.द.
७२ बोतेरवर्णना दृढक	७२	,,
६३ बोधक	१९	सम.
२८९ बोधा	८	,,
४२९ बोधातुरा, सकुन्दबोधा	१०	,,
१०६१ —ब्रह्म	१६	,,
१०६१ —ब्रह्मरूप.....	१६	,,
१०६१ —ब्रह्मरूपक	,,	,,
१०६१ —ब्रह्मारूपा	,,	,,

भ.

२४६७ भकामवाण,भास्मरवाण,नीलो- तपल,भुजगाविलास	२९	व द	४३४
१३९ —भक्ति.....	७	सम	२४१
१४५६ भगवता.	३१	व द.	४३१
१३०१ भद्रक,भद्रिक,प्रभद्रक,भद्रिका...२१	सम.	३९४
५ भद्रविराट,समुद्रकान्ता	क्ष स.वृ	४७३
१० भद्रा.	११	,,	२८६
१० भद्रा,भद्रिका,(उ.जा.भे.)कुल.	११७	वि जा	१३७
१३०१ —भद्रिक.....	२२	सम.	११४
६०३ —भद्रिका	११	,,	२९१
३८९ भद्रिका.....	९	,,	२६५
१० —भद्रिका	कुल.	११७	वि जा.	१३७
१३०१ —भद्रिका	२२	सम.	३९४
१०४३ —भमरावली	१५	,,	३५१
१४६९ भवनिधि	२७	व द.	४३४
१०४३ —भवरावलि.....	१५	सम.	३५१
२०४ भविपुला	अ म भे	५३२
८४४ —भसलपद	१३	सम	३२५
८४४ भसलमद,भसलपद	१३	,,	३२५
७४३ भसलविनोदिता	१२	,,	३११
१४०६ भसलसलाका	२६	,,	४१३
१२८५ भस्त्रानिस्तरण	२२	,,	३९१
१०४२ भाम	१५	,,	३५१
८०५ भाजनशीला.	१३	,,	३१९
१४७८ भाधर.....	३०	व द	४३६
५९७ —भामिनी.	११	सम.	२९०
५२० —भारती	११	,,	२७९
४३२ —भारवहा	१०	सम.	२७०

१२३७ भारवतार, हारावतार	२०	सम.
२७२ भाङ्गी	८	”
५९७ — भाविनी	११	”
१३८१ भाविनीविलसित	२५	”
३३७ भाषा, भासा, संभाषा, सभासा..	८	”
१३४१ — भासमान	२४	”
१३४१ भासमानविम्ब, भासमान	२४	”
३३७ — भासा	८	”
६५० भासितभरण	१२	”
७७८ भासितसरणि	१२	”
५६० — भासिनी	११	”
१३७४ भास्कर, भास्करविलसित	२५	”
१४६७ — भास्मरवाण	२९	व.द.
४७६ भिन्नपद	१०	सम.
४७ भिन्ना	१६	”
१६३ — भिन्ना	७	”
१२७७ भीमाभोग	२२	”
१४७ भीमार्जन	७	”
१०७८ भीमावर्त्त	१६	”
६०५ भुजगहारिणी	११	”
३६६ भुजगशिशुभृता, भुजगशि- शुवृता, भुजगशिशुसृता, भुजग- शिशुयुता, अहिशिशु, भुजगश- शिभृता, भुजगशिशुसृता, शुक्ता }	९	”
३६६ — भुजगशिशुभृता	९	”
३६६ — भुजगशिशुयुता	९	सम.
३६६ — भुजगशिशुवृता	”	”
३६६ — भुजगशिशुसृता	”	”
३६६ — भुजगशिशुसृता	”	”
७४८ भुजङ्गजुषी	१२	”
१०५ भजङ्गप्रयात, भुजङ्गपथाञ्ज	१२	”

११४ भुजङ्गभृता	अ स. वृ.	४९७
१४६७ —भुजङ्गविलास	२९	व द.	४३४
१४१४ भुजङ्गविजृम्भित	२६	,,	४१४
३८० भुजगसङ्गता	९	सम.	२६४
१३३९ —भुजङ्ग	२४	,,	४०३
५९० भुजङ्गी, कर्ण, सेहेल	११	,,	२९०
१४१३ भुजगेरित	२६	सम.	४१४
१२९६ भुजङ्गोद्धत	२२	,,	३९३
६१६ भुजलता	११	,,	२९३
३७५ —भुयगपथाउ	१२	,,	२९९
१७६ भुवनाविराति		वि. वृ.	५१८
३७ —भूतलमान्या	५	सम.	२३०
२५९ भूमधारी	८	,,	२५२
५३१ भूरिघटक	११	,,	२८०
१४५ भूरिवामा	७	,,	२४१
२३९ भूरिमधु	७	,,	२५०
२४० भूरिवसु ...	७	,,	२५०
९७२ भूरिशिखा	१४	,,	३४०
१२३४ भूरिशोभा	२०	,,	३८१
३ भूषणगलितक	१६	ग प्र.	२१९
१२३१ भेकालोक	२०	सम	३८०
११९७ —भेरौ	१९	,,	३७५
४१२ भैरव	९	,,	२६८
१०७२ भोगावली	१६	,,	३५५
१२९० भोगावली	२२	,,	३९२
१५३० —भोगी	६०	व द	४६६
१८४ भौजङ्ग		वि वृ	५२१
३७७ भौरिक, महालक्ष्मीका, महालक्ष्मी, महालक्षी	९	सम.	२६४
६०४३ —भ्रमर	१५	,,	३५९

१८ भ्रमराद्विपदी	२८	अ.स.	८४
१८६ भ्रमरपद	१८	सम.	३४४
६३५ —भ्रमरललित	११	"	२९५
६३५ —भ्रमरविलसित	११	"	२९५
६३५ भ्रमरविलसिता, भ्रमरविलसि- त, भ्रमरललित, भ्रमरवित ... }	११	"	२९५
६३५ —भ्रमरवित	११	"	२९५
१०४३ भ्रमरावती	१५	"	३५१
१०४३ भ्रमरावलिका, मनहरण, भ्रमरा- वल, हाडिका, रत्न, मनोहरण, भ्र- मरावती, भ्रमरावली, भ्रमराव- ली, भवरावलि, नलिनी, भ्रमर .. }	१५	"	३५१
१०४३ —भ्रमरावल	१५	"	"
१०४३ —भ्रमरावली	"	"	"
१८ —भ्रमरी	४	"	२२८
४८ भ्रू	५	"	२३१

म.

१४३० मकर, मतिकर	२७	व.द.	४३१
१३४३ —मकरन्द	२४	सम.	४०३
१३५५ —मकरन्द	२४	"	४०५
१२१५ —मकरन्दी	१९	"	३७८
१२१५ मकरन्दिका, मकरन्दी	१९	"	३७८
१४९९ मकरमुखी	१०	"	२७७
१४४५ मकरालय	२८	व.द.	४२७
१०३ मङ्कुर	६	सम.	२३७
९६४ मङ्गली	१४	"	३३९
१३४३ —मञ्जरी	२४	"	४०३
९५८ —मञ्जरी	१४	सम.	३३९
१९६ मञ्जिष्ठा		वि.द.	५२६
११५२ —मञ्जरी	१८	सम.	३६८
११५० मञ्जरी, मञ्जरी	१८	"	३६८

८५८ मञ्जुभाषिणी, प्रबोधिता, प्रति- बोधिता, कलहस, कनकप्रभा, सुनदिनी, चित्रवती, हसनाद	१३	सम.	३२६
८५७ मञ्जुमालती	१३	,,	३२६
१३३५ मञ्जुल	२३	,,	४०२
८५६ —मञ्जुवादिनी	१३	,,	३२६
८५६ मञ्जुहासिनी, मञ्जुवादिनी, मन्दभाषिनी	१३	,,	३२६
१३३ —मञ्जरि			वि.वृ.	५०३
१३६ —मञ्जरी			वि.वृ.	५०४
१३३ —मडरी			वि.वृ.	५०३
११०९ मञ्जारी	१७	सम	३६१
१४३ मञ्जुगीति	आ.गा.प्र.	१२४
४५ मण्डल	५	सम	२३१
१०८७ —मणिकल्पलता	१६	,,	३५८
१०४८ मणिगुण, धवलगा, शशिकला चन्द्रावर्त्ता, शशिलेखा	१५	,,	३५२
१०५० मणिगुणनिकर	१५	,,	३५२
१६१ मणित्थक			वि.वृ.	५१३
४९८ —मणिता	१०	सम.	२७७
१०४९ मणिनिकर	१५	,,	३५२
* ३९२ मणिवन्ध, मणिमध्य	९	,,	२६६
१२१३ मणिमञ्जरि	१९	,,	३७८
३९२ —मणिमध्य	९	,,	२६६
३५५ —मणिमध्या	९	,,	२६२
१२२३ मणिमाल	१९	,,	३७९
६८९ मणिमाला, पुष्पविचित्रा	१२	,,	३०१
२१४ मणिमुखी	७	,,	२४८
१०३० मणिहस, मानहस, मनहंस, रण- हस, मनहसरूप, हस, कलहस, मनोहस, मानसहस, पदहसक,	१५	,,	३४६

१९०	मधुमती, मधुमत, वास्तुमति	७	सम.	२४६
३८५	मधुमल्ली	९	,,	२६५
१३११	—मधुमालतिका	२३	,,	३९७
९४०	—मधुमाधवी	१४	,,	३३६
१०६	मधुमारक	६	,,	२३७
१६३	मधुरा		५६	मा.दं.	७१
११८	मधुवारी			अ.स.वृ.	४९८
३	—मध्यमाछंद	३	सम.	२२६
९१०	मध्यक्षामा	१४	,,	३३३
३	मध्या, मध्यमाछंद	३	,,	२२६
४२५	मध्याधार	१०	,,	२६९
३६	मनमोहन		१४	,,	१४
१४८२	मनहर (वीजो)	३१	व द.	४३७
१०४३	—मनहरण	१५	सम.	३५१
१४८१	मनहर	३१	व दं.	४३७
१९१	मनसुख			वि.वृ.	५२३
१०३०	—मनहस	१५	सम.	३४९
१०३०	—मनहसरूप	१५	,,	३४९
६२०	—मनिमाल	११	,,	२९४
१२५२	मनोभव	२०	,,	३८४
९९६	—मनोरम	१४	,,	३४४
४६५	मनोरमा	१०	,,	२७३
२९	मनोरमा		३७	अ स	८८
२७०	मनोला	८	सम.	२५३
१०८	—मनोहर	६	,,	२३८
१०४३	—मनोहरण	१५	,,	३५१
१४९७	मनोहरण	३२	व द.	४५८
१०३०	—मनोहस	१५	सम.	३४९
९७	मन्त्रिका	६	,,	२३५

१३१२	मन्धरायन, मन्धर.....	२३	सम.	३९८
३३४	मन्धरि.....	८	,,	२६०
९९	—मन्धाण.	६	,,	२३७
९९	—मन्धाणा.	७	,,	२३७
९९	मन्धान,मन्धाणा,मन्धाण, मन्धानक	४	,,	२३७
१०७	—मन्धान.	६	,,	,,
९९	—मन्धानक	६	,,	,,
१३	—मन्दर	३	,,	२२७
१३	—मन्दरा	३	,,	२२७
१३	मन्दरि,मन्दर,मन्दरा	३	,,	२२७
१०८१	मन्दाकिनी.....	१६	,,	३५६
७२०	—मन्दाकिनी.....	१२	,,	३०६
१११३	मन्दाकान्ता	१७	,,	३६२
१२५४	मन्दाक्षमन्दर	२१	,,	३८५
१६३	मन्देहा.....	वि.वृ.	५१४
९४८	मन्मथ	१८	सम.	३३७
८३२	मयूपमरणि	१३	,,	३२३
४३८	मयूरसारिणी,शिखिसारिणी.	१०	,,	२७०
२०८	मयूरी	७	,,	२४७
१०३१	मयूषदना	१५	,,	३४९
७८६	—मयवरमालव	१२	,,	३१७
१२१	—मरहटा.	२९	,,	४७
४६३	—मरालिका	१०	,,	२७३
३४५	मरु.....	८	,,	२६१
११३४	मरुटफ.....	१७	,,	३६५
८४७	मर्मस्फुर	१३	,,	३२५
६७०	मलयजमुरभी	१२	,,	२९९
७१७	—मरुवा	१२	,,	३०६
१३८७	मरुपञ्जीप्रकाश	२५	,,	४११

१३६ महाचपलाभादिविपुलाचार्यागीति	अ.स.	५२२
१३७ महाचपलाअन्तविपुलाचार्यागीति	"	"
१३८ महाचपलाउभयविपुलाचार्यागीति	"	"
१६८ महातुरा.	वि.वृ.	५१६
१४ —महादोहा.	२८	अ.सम.	६०
१३३९ —महानाग२४	सम.	४०३
७२८ —महानिवन्धा.१२	"	३०८
१३३९ —महाभुजङ्ग६४	"	४०३
१३३९ —महाभुजङ्गप्रयात.	"	"	"
१५५ —महाणी८	"	१५२
११६६ —महामाला१८	"	३७०
११६८ —महामालिनी.१८	"	३७१
११६६ महामालिका, नाराच, नराच, } नाराचक, महामाला..... }	१८	"	३७०
११५८ —महामोढकारी१८	"	३६९
११५८ —महामोद "	"	"
१२१ महाराष्ट्र, मरहडा २९	"	"	४७
३७७ —महालक्ष्मी ९	"	२६४
३७७ —महालक्ष्मीका "	"	"
३७७ —महालक्ष्मी "	"	"
१७ महासंस्कारी १७	"	"	२९
१२८२ महास्रग्धरा.१२	"	३९१
१०५७ महाहव१५	"	३५३
७५ महिदीप २२	"	"	३७
५०० महिमावसावि१०	"	३७७
४ मही २	"	२२५
१४४८ —महीधर.२८	व.द.	४२८
१२५१ —महूअर२०	सम.	३८४
७२९ —महोज्वला.१२	सम.	३९१
१६८ महोद्धता, कुमारिका ७	"	३४४

१८०	महोधिका	७	सम.	२४५
१६७	महोन्मुखी	७	,,	२४३
१५४३	माकंद, विमर्ष	९६	घ.दं.	४६९
१४४	मागधीसवैयो	३२	सम.	६१
१४२३	—मागधी	२७	,,	४१६
३०३	—माणव	८	,,	२५७
३०३	माणवक, माणवकक्रीड, माण- वकक्रीडित, पायक, नरक्रीड, मानवक्रीडा, सुरक्रीडा, माणव	८	,,	२५७
३०३	—माणवकक्रीड	८	सम.	२५७
३०३	—माणवकक्रीडित	,,	,,	,,
८१७	माणविकाविकास	१३	,,	३२१
३०४	माण्डवक	८	,,	२५७
५७६	—माणिक्यमाला	११	,,	२८८
८०	मातङ्गी, मार्दगी	अ.स.वृ.	४९०
१५१६	मातली	४०	व.दं.	४६३
४४७	—माता	१०	सम.	२७१
५८८	मात्रा	११	,,	२८९
१२५०	—मादृश	२०	,,	३८४
१३४३	माधविका, कोक, सवैया, ... माधवी, मकरद, वाम, वाम, वामा, मजरी	२४	सम.	४०३
१३६४	—माधविका	२४	सम.	४०७
१३४३	—माधवी	२४	,,	४०३
१३५८	—माधवी	२४	,,	४०६
१३६३	—माधवी	२४	,,	४०७
१३६९	—माधवी	२५	,,	४०८
५७९	माधो	११	,,	२८८
१०६१	—माधोराधा	१६	,,	३५४
१३३८	—मानविम्ब	२४	,,	४०३

१७४ मानमुखी	वि.वृ.	५१८
१४६८ मानदकर्षा	२९	व.दं.	४३४
१०८ —मानव	६	सम.	२३८
१०८ —मानवक.	६	"	"
३०३ —मानवक्रीडा.	८	"	२५७
१०३० —मानहस	१५	"	३४९
१०३० —मानसहस	१५	सम.	३४९
११०८ मानाक्रान्ता	१७	"	३६१
१२९३ —मानिनी	२२	"	३९२
१०१० —मानिनी	१५	"	३४६
१३२५ —मानिनी	२३	"	४००
८१९ —मायक	१३	"	३२३
६९६ माया, गौरी	१२	"	३०९
८१९ —माया	१३	"	३२१
६ माया	११	उ.जा.भे.	२८६
१६२ मायाविनी	७	सम.	२४३
३५६ मायासारी	९	"	२६२
५२० —मारती	११	"	२७९
११९८ माराभिसरण	१९	"	३७५
६० —मार्दगी	अ.स.वृ.	४९०
१०८ —मालतिका	६	सम.	२३८
३२० —मालती	८	"	२५९
५२० —मालती	११	"	२७९
७३१ मालती, शुभ, वरतनु, यमुना. १२	"	३१०
१४२३ —मालती	३६	"	४१६
३४ मालती	१४	"	१४
१३११ —मालती	२३	"	३९७
१०८ —मालती	६	"	२३८
५३३ —मालतीमाला.	११	"	२८०
३५१३ मालती	३७	व.द.	४६३

२६	मात्रभारिणी, औपच्छदसिक, } वसतमालिका, परिश्रुता.... }	अ.स.वृ.	४७८
१२४५	मालव.....२०	सम.	३८३
६११	मालविका.....११	,,	२९३
१३	—मालविका.....	२८	अ.स.	८०
१०५२	माला.....१५	सम.	३५२
५२०	माला, मालती, भारती, } हीमाली, मारती..... }	११	,,	२७५
३४	माला.....	४५	अ.स.	९०
३	माला.....११	सम.	२८६
५५९	माला.....११	,,	२८३
४५०	माला.....२८	व.द.	४३०
११२३	मालाधर, मालाहरा.....१७	सम.	३६३
१०७७	मालावल्लय.....१६	,,	३५६
१११२३	—मालाहरा.....१७	,,	३६३
३२३	—मालिका.....८	,,	२५९
५५	मालिन.....५	,,	२३२
१०१०	मालिनी, मानिनी, नूतनमाला...१५	,,	३४६
१२९३	—मालिनी.....२२	सम.	३९२
५५८	—मालिनी.....११	,,	२८३
७	—माली.....३	,,	२२६
५८	माली.....	१८	,,	२२
१०६२	माल्योपस्थ.....१६	,,	३५४
६५	मितभाषिणी.....	अ.स.वृ.	४८६
१०५६	मितसक्थि.....१५	सम.	३५३
६५३	मिथुनमाली.....१२	,,	२९७
६७७	मिहिरा.....१२	,,	३००
२१३	मीनपदी.....७	,,	२४८
१३६३	—मुक्तहरा.....२४	,,	४०७
९८	मुक्तामणि.....	२५	,,	४०
१४८५	मुक्तामणि.....३१	व.द.	४३६

१३६३	—मुक्ताहरा	२४	सम.	४०७
१३७	—मुक्तागुफ.....	७	„	२४०
१३५७	—मुकुन्द.....	२४	„	४०५
१०४५	मुकुलितकलिकावली	१२	„	३१३
४	मुखमलितक	८०	ग.प्र.	११९	
६१	मुखचपलान्त विपुलार्था		„	आ.भे.	११०
५९	मुखचपलापथ्यार्था.		„	„	„
१६०	मुखचपलादिविपुलार्था.		„	„	„
१६२	मुखचपलोभयविपुलार्था.		„	„	„
५९	मुखचपलाभ्यार्था	३०	„	१०७	
७६	मुखचपलापथ्यागीति		„	गी.भे.	११२
७७	मुखचपलाआदिविपुलागीति ...		„	„	„
७८	मुखचपलाअन्तविपुलागीति ...		„	„	११३
७९	मुखचपलाउभयविपुलागीति	आ.गी.प्र.	११३	
९१	मुखचपलापथ्याउपगीति	उ.गी.भे.	११५	
९४	मुखचपलाआदिविपुलाउपगीति	„	११६	
११५	मुखचपलाअन्तविपुलाउपगीति..	„	„	
९६	मुखचपलाउभयविपुलाउपगीति	„	„	
११०	मुखचपलापथ्याउद्गीति	उद्.गी.भे.	११८	
१११	मुखचपलाआदिविपुलाउद्गीति	„	„	
११२	मुखचपलाअन्तविपुलाउद्गीति...	„	„	
११३	मुखचपलाउभयविपुलाउद्गीति..	„	११९	
१२७	मुखचपलापथ्याभार्यागीति.	आ.गी.भे.	१२१	
१२८	मुखचपलाआदिविपुलाभार्यागीति	„	„	
१२९	मुखचपलाअन्तविपुलाभार्यागीति	„	„	
१३०	मुखचपलाउभयविपुलाभार्यागीति	„	„	
३९३	मुखला, सारङ्गिका, सारङ्ग, } राङ्गिका, सारङ्गीक, सारङ्गिय, सारङ्गक, मथना.	१	सम.	२६६
४४८	मुख(श्वादि)विपुला	आ.प्र.	१०६	

१५ सुग्धगलितक.....	ग.प्र.	२२३
२३ सुग्ध, गोपाल..... ४	सम.	२२८
१७ सुग्धमाला गलितक.....	ग.प्र.	२२४
७८६ —मुत्तिवदाम..... १२	सम.	३१७
१३६९ —मुदिर..... २५	,,	४०८
२४ —मुद्रा..... ४	,,	२२८
१२२४ मुनि, मुनीश..... १९	,,	३७९.
१२२४ —मुनीश..... १९	,,	३७९
१२४३ —मुनिशेखर..... २०	,,	३८२
१४३३ मुनीन्द्र..... २७	व.दं.	४२४
२३० मुरजिका..... ७	सम.	३४९
१०१९ मुरेला..... १५	,,	३४७
२५१ मुषकि..... ७	,,	३५१
२३४ मुहुरा..... ७	,,	२५०
२०० मूलचन्द्र..... १३	,,	९.
४९६ मृगतिलका, अमृतगति, त्वरि- तगति, अमृततिलका, कुलटा, सुधागत.....	१०	,,	२७७
७३ मृगाङ्क..... २३	,,	२९५
९ मृगी, प्रिया, विद्युत..... ३	,,	२२६.
५१ मृगी, यवानी.....	अ.स.वृ.	४८३.
१२ मृगेन्दु, नरेन्दु, मृगेन्द्र, नरेन्द्र... ३	सम.	२२७.
१२ —मृगेन्द्र.....	,,	,,
४१५ मृगेन्द्रमुख, हरिमुख!..... १३	,,	३२०.
१०२५ मृदग..... १५	,,	३४८
१८९ मृदव.....	वि.वृ.	५२३
८९ मृदुकीला..... ६	सम.	२३५.
१९ मृदुगति..... १२	,,	८
४९ मृदुमालती.....	अ.स.वृ.	४८९.
१६५ मृष्टपादा..... ७	सम.	२४३.

१२३ मेघध्वनिपूर	११	सम.	२७९
१२०० मेघविस्फूर्जिता, विस्मिता, मेघवश १९	,,	३७६
१२०० — मेघवश	,,	,,
७८१ — मैणाञ्जल.	१२	,,	३१६
२१७ मेथिका	७	,,	२४८
१३६४ मेढुरदन्त, किराट, किरत, मा- धविका, करीटी.	२४	,,	४०७
१२७ — मेधाइ	७	,,	२४०
३५४ मेधालोक.	९	,,	२६२
७८१ — मेनावली.	१२	,,	३१६
७८१ — मेनिका.	१२	,,	३१६
७८९ — मोटक.	१२	,,	३१७
६२० — मोटक	११	,,	२९४
६२० मोटनक, मोटक, मनिसाल.	,,	,,	,,
७८६ — मौतीदाम.	१२	,,	३१७
७८९ मोदक, वन्धा, मोटक	,,	,,	,,
१२८३ मोद	२२	,,	३९१
१३०४ — मोद	२२	,,	३९५
१३०४ मोदक, मोद	२२	,,	३९५
११२८ मोहन	१७	,,	३६४
१८ मोहनवस्तू		९६	वि. जा.	१६०
६४ मोहनी		१९	सम.	२३
६७८ मोहप्रलाप	१३	,,	३२९
३ मोहिनी, ध्रुव, ध्रुवा		१९	अ स जा.	७४
१०३९ मोहनी	१५	सम.	३५०
१ म्होटोअमग	अ दे.	५३४
१२ मोहिनीरडा		१२७	वि जा.	१३९
७८६ मौक्तिकदाम, मोतीदाम, मुक्तियदाम, मयधरमाला }	१२	सम.	३१७
५८७ — मौक्तिकमाला	११	,,	३८७

२५५	—मौक्तिकतिलक.....	८	सम	२५२
१८१	मौरलिक, कलिता, कलका.....	७	,,	२४५
२६०	मौलिमालिका	८	,,	२५२
२१५	मौलिसूक्	७	,,	२४८
१८	मंगलवस्तू.	८८	वि जा	१७०	
	मंगलवस्तूनाभेद.	४१	,,	१७१	
१५८	—मजरी	१४	सम.	३३९
११०९	मजारी.....	१७	सम.	३६१
५७	मजुपौरभ	अ.स.वृ.	४८४
८५६	—मंदभाषिनी.	१३	सम.	३२६
१५३८	मदार	८१	व.दं.	४६८
१२८९	मंदारमाला.	२२	सम.	३९२
१५८	मञ्जुमतिता.	वि वृ.	५१२
	य.				
१४६६	यकामेषाण, नवंमात्रिका.	२९	व.दं.	
१६२	—यमक	५	सम.	
१८६	यमनक.....	७	,,	
५२	—यमवती.	अ.स.वृ.	
७३१	—यमुना	१२	सम.	
५१	—यवानी.....		अ.स.वृ.	
५२	—यवामती.	,,	
२०९	यविपुला.	अ.व.भं.	
२६८	यशस्करी	८	सम.	
३६	—यशोदा.....	५	,,	
२६१	युगधारि	८	,,	
२०३	—युग्मविपुला.....		अ.व.भं.	
१८७	युक्तक.	वि वृ.	
३६६	—युता.	९	सम.	
१७	युद्धविराट, कान्ता	अ.स.वृ.	
७३६	युथिका	१२	,,	

६८ योग. २५ सम. २५

र

३९३	रक्षिका.....	५	॥	२६६
१४७	रक्षिता.....	३३	मा.दं.		६३
१४५५	रक्षियो,वर्णरंगी.....	२८	व.दं.		४३१.
१४९८	रक्षिका.....	३२	व.दं.		४५८
१२८८	रजतहंसी.....	२२	सम		३९१
१०	रजनी.....	३	॥		२२७
३९७	रञ्जक.....	९	॥		२६६
१४०५	रञ्जन.....	२६	॥		४१३
६०९	—रञ्जिता.....	११	॥		२९२
५	—रङ्गा.....	१६६	वि.जा.		१३१.
५	—रङ्गा.....	॥		॥
६०	रण.....	१८	सम.		२२
५	रण्डा, रुण्डा, रङ्गा, रङ्गा. ...	१६६	वि.जा.		१३१
११५०	रणशूर.....	१८	सम.		३६७
१०३०	—रणहंस.....	१५	॥		३४९
८७	रणोदय.....	अ.स.वृ.		४९२
१०४३	—रत्न.	१५	सम:		३५१
३९५	रत्नकरा,रत्नाः.....	९	॥		२६६
८३५	रति.....	१३	॥		३२३
१३	रतिकरी.....	१०	॥		६
४०४	—रतिपद.....	९	॥		२६७
९४७	रतिरेखा.....	१४	॥		३३७
१०७९	रतिलेखा.....	१६	॥		३५६
५५५	रथपद,वृत्ता,सुकृति,सुमनक, } वक्त्रा,वृन्ता..... }	११	॥		२८२
६००	रथोद्धता,रथोध्रता.....	११	॥		२९१
१०	रमण,रमणी,रमुना,रजनी ...	३	॥		२२७
१,०५९	रमण.....	१५	॥		३५३

२५५ —मौक्तिकतिलक.....	८	सम.	२५२
१८१ मौरलिक, कलिता, कलका	७	„	२४५
२६० मौलिमालिका	८	„	२५२
२१५ मौलिल्लक्	७	„	२४८
१८ मगलवस्तू	८८	वि जा.		१७०
य मगलवस्तूनाभेद.	४१	„		१७१
१५८ —मजरी	१४	सम.	३३९
११०९ मजारी.....	१७	सम.	३६१
५७ मजुवीरम	अ.स.वृ.	४८४
८५६ —मंदभाषिणी.	१३	सम	३२६
१५३८ मदार.....	८१	व द.	४६८
१२८९ मदारमाला.	२२	सम.	३९२
१५८ मञ्जुमति.	वि वृ.	५१९

य.

१४६६ यकामेषाण, नवमालिका.	२९	व दं.	४३४
६२ —यमक	५	सम.	२३२
१८६ यमनक.....	७	„	२४५
५२ —यमवती.	अ स वृ.	४८३
७३५ —यमुना	१२	सम.	३१०
५१ —यवानी.....		अ स.वृ	४८३
५२ —यवामती.	„	
२०९ यविपुला.	अन्वि.मे.	
२६८ यशस्करी	८	सम.	
३६ —यशोदा.....	५	„	
२६१ युगधारि.	८	„	
२०३ —युग्मविपुला.....		अ व मे.	
१८७ युतक.	वि.वृ.	
३६६ —युता.	९	सम.	
१७ युद्धविराट, कान्ता	अ स वृ	
५७३८ यूथिका	१२	„	

६८ योग. २७ सम. ३५

र

३९३ रक्षिका.....	५	॥	२६६
१४७ रक्षिता.....	३३	मा.द.		६३
१४५५ रक्षियो,वर्णरंगी.....	२८	व.द.		४३१
१४९८ रक्षिका.....	३२	व.द.		४५८
१२८८ रजतहंसी	२२	सम		३९१
१० रजनी	३	॥		२२७
३९७ रञ्जक	९	॥		२६६
१४०५ रञ्जन	२६	॥		४१३
६०९ —रञ्जिता.....	११	॥		२९२
५ —रङ्गा	१६६	वि.जा.		१३१
५ —रङ्गा	॥		॥
६० रण.....	१८	सम.		२२
५ रण्डा, रुण्डा, रङ्गा, रङ्गा. ...	१६६	वि.जा.		१३१
११५० रणशूर.....	१८	सम.		३६७
१०३० —रणहंस.....	१५	॥		३४९
८७ रणोदय	अ.स.वृ.		४९२
१०४३ —रत्न.	१५	सम.		३५१
३९५ रत्नकरा,रत्नका:	९	॥		२६६
८३५ रति	१३	॥		३२३
१२ रतिकरी	१०	॥		६
४०४ —रतिपद	९	॥		३६७
९४७ रतिरेखा	१४	॥		३३७
१०७९ रतिलेखा	१६	॥		३५६
५५५ रथपद,वृत्ता,सुकृति,सुमनक, } वक्रा,वृन्ता..... }	११	॥		२८२
६०० रथोद्धता,रथोध्रता	११	॥		२९१
१० रमण,रमणी,रमुना,रजनी. ...	३	॥		२१७
१०५९ रमण	१५	॥		३५३

२७१ रमणियशिखा, पञ्चशिखा.....	८	सम.	२५६
८८४ रमणी.....	१३	,,	३३०
१० —रमणी.....	३	,,	२२७
३६५ रम्भा.....	९	,,	२६३
४२ रमा.....	५	,,	२३०
१० —रमुना.....	३	,,	२२७
१९ रथणछप्पय.....	कुल १२०	वि जा.	१८१	
३९५ —रत्ना.....	९	,,	२६६
१२५० —रत्नका.....	२०	सम.	३८४
२०५ रविपुला.....	अनुष्टुप्. व. भे.	५३२	
१२७ रविरुचि.....	३१	मा.स.	५०	
३८१, रवोन्मुखी.....	९	सम.	२६५
१ रसउल्लाल.....	५६	वि. जा.	१७३
८०१ रसधारा.....	१३	सम.	३१९
१३८ रसधारि.....	७	,,	२४१
५०९ रसभूम.....	१०	,,	२७८
१२६ रसाला.....	१९	,,	३८०
९० रसावली, रोडक, चतुष्पदी, अर्कच्छाया.....	२४	,,	३७
८१ —रसावली.....	६	,,	२३५
१४ रसिक.....	११	सम.	७
७७० रसिकपरिचिता.....	१२	,,	३१४
१३७२ रसिकरसाला.....	२५	,,	४०९
१ रसिका, उत्कृष्टा, उक्कच्छा, सुललित	६६	वि जा.	१२९	
८५१ राग.....	१३	सम.	३२५
१५४ राजचन्द्र.....	३८	मा. दं.	६६	
१६३ राजराजि, मित्रा.....	७	सम.	२४३
९ राजसेना.....	११६	वि. जा.	१३५	
५९७ —राजहसी.....	११	सम.	२९०
६१ राजीवगण.....	१८	,,	३३

१०१ राठि.....	६	सम.	३३७
७९८ राधा.....	१३	,,	११८
७८ राधिका.....	२२	,,	२८
७३६ राधिका.....	१२	,,	३११
१८ —राम.....	४	,,	२२८
५७ राम.....	१७	,,	२२
१९२ रामरक्षा	वि.वृ.	५२४
१२ रामा	११	सम.	२८६
१८ —रामा	४	,,	२२८
३३६ रामा	८	,,	२६०
१३२० रामावद्ध	२३	,,	३९९
१५६ —रायपाति.	७	सम	२४२
१८ रायवस्तू	८४	वि.जा.	१६६
७७ रास	२२	सम	२७
७४० रास,मता	१२	,,	३११
७३ रासा.	२१	,,	२६
११०६ रासा	१६	,,	३६१
२३८ —रासा	७	,,	२५०
२० रासाउलाल छप्पय.....	१४०	वि जा	१८१
४४२ —रुक्मावती	१०	सम.	१७१
४४२ —रुकावती.	१०	,,	२७१
१०५८ रुचि.	१५	,,	३५३
११२ रुचिमुखी.	अ.स.नृ	४९७
१५७ रुचिर.	७	सम.	२४२
८३१ रुचिरवर्णा,साला.	१३	,,	३२३
८६६ रुचिरा,आतिरुचिरा,तनरुचि- रा,कलावती	१३	,,	३२७
२३ रुचिरा.....	३०	अ.स.जा.	८५
१८ रुद्र,बुद्धि.	४	सम.	२२१
१५ रुद्र,वर्णा	१०	६

१ रुण्डी.....	१६६	वि.जा.	१३१
१५२० रुद्रसारंग.....	४५	ष.द.	४६३
२७३ रुद्राली.....	८	संम.	२५४
१४९५ रूपकधनाक्षरी, रूपधनाक्षरी. } वर्णकमनहर.....	३२	व.द.	४५७
१२५८ —रूपकमाला.....	२१	संम.	३८५
१४९५ —रूपकधनाक्षरी.....	३२	व.द.	४५७
१३५७ रूपमकरद.....	२४	संम.	४०५
११४८ रूपमाल, रूपमाला.....	१७	,,	३६७
३५३ —रूपमाला.....	९	,,	२६२
१०५४ —रूपमाला.....	१५	,,	३५३
११४८ —रूपमाला.....	१७	,,	३६७
३५३ रूपमाली.....	९	संम.	२६२
९३ रूपमाला.....	२४	,,	३८
४४२ —रूपवती.....	१०	,,	२७१
३५३ —रूपा.....	९	,,	२६२
१२५८ रूपामाला.....	२१	,,	३८५
३५३ रूपामाली, रूपमाला, रूपमाली, } रूपा.	९	,,	२६२
७७६ रूपायली.....	१२	,,	३१५
१०५४ रूपामाला, रूपमाला.....	१५	,,	३५३
५२५८ रूपामाला.....	२१	,,	३८५
१०१८ —रेखा.....	१५	,,	३४७
१३१ रेणकी.....	३२	,,	५२
१५४ —रैरंग.....	७	संम.	३४२
९० रोडक.....	२४	,,	३७
८९ —रोडा.....	२४	,,	३५
५८१ रोधक.....	११	,,	२८८
८९ रोला, रोडा.....	२४	,,	३५
१८ रोलावस्तू (वत्थू-वास्तूक).....	कुल. ९६	वि.जा.	१६६

२	रगजलाल	५६	सम.	१७५
२०	लगणिय	४	२२८
१०३	लघुझूलणा	२६	४२
२९५	—लघुनाराच	८	२५६
१३५२	लच्छी	२४	४०४
११७१	—लता.	१८	३७१
७	लम्बितगलितक	गलि.प्रक.	२२०
१४	लयद्विपदी,महादोहा	२८	अ.स.जा.	८०
१५६	—ललत.....	७	सम २४२
७५०	ललना.....	१२	३१२
७२४	ललामललिताधरा,वसन्त- चत्वर, परावृत्ति.....	१२	३०७
७१४	—ललित.....	१२	३०५
१३२९	—ललित.....	२३	४०१
१४४७	ललित... ..	२८	४७८
१४२	ललित (विषम).....	वि.वृ.	५०७
५९७	ललित, भाविनी, कनकर्मजरी, भागिनी छन्दिरा, शुद्धकामदा, विदुषवदिता, राजहंसी.....	११	२९६
१३	ललित,ललितपद,मालविका. ...	२८	अ.स.जा.	८०
९	ललितगलितक.	२४	ग.प्र.	२२१
३६८	—ललिततिलका	९	सम. २६३
९१७	ललितपताका	१४	३१६
१३	—ललितपद.	२८	अ.स.जा.	८०
६९९	—ललितपद	१२	सम ३०४
१२७१	ललितललाम	२१	३८८
७३२	ललिता सुललित	१२	३१०
१३३४	—ललिता	२३	४०२
५३७	ललितागमन.	११	२८१
१२९३	—ललिता	२२	३९२
२	ललिता	अ.स.वृ.	४७२

१४९	ललितागीति, ग्राहिनी, ग्राहिणी } ग्राहिनी.	६२	आ. गी. प्र.	१२५
५३९	ललितालवाल. ११	सम	२८१
१३४	लवली.	वि. वृ.	५०३
१३५	लवली (द्वितीय)	वि. वृ.	५०३
८८०	लवलीलता. १३	सम.	३२९
१३९१	लविङ्गलता, कलाकुशल, ... } विजय (विजै)	२५	..	४११
३००	लसदसु, कमल, पद्म, कमला ८	२५७
५४	लहुआ.	१६	..	२१
५२८	लक्षणलीला. ११	२८०
१२७	—लक्ष्मी. ७	२४०
१३५२	—लक्ष्मी. २४	४०४
३१७	लक्ष्मी. ८	२५८
२५१	लक्ष्मी. १४	३३६
७१७	—लक्ष्मीघर. १२	३०६
७१७	—लक्ष्मीघरा. १२	३०६
११६५	लालसा. १८	३७०
१३०२	लालित्य. २२	३९५
४६७	—लालिनी. १०	२७४
१४५३	लावण्यलीलाप्लुत, उद्दाल. २८	४३०
७७	लास्यलीला.	अ. स. वृ.	४८९
१०२१	लास्यकारी, चन्द्ररेखा. १५	सम.	३४७
७०	लास्यलीलालय.	अ. स. वृ.	४८७
३८४	लीढालर्क. १२	सम.	३००
३८९	लीला. १४	३४३
४०६	लीला. ७	३६७
७३	लीला. २२	३७
२६	लीला. २४	३९
१६५	—लीला. ७	२४३
३२९	—लीला. ७	सम.	२४९

१०८८	—लीला	१६	सम.	३५८
१५२२	लीला	४६	घ.द.	४६४
१५१८	लीलाकर	४२	,,	४६३
१०००	—लीलाखेल	१५	सम.	३४४
१०३०	लीलाचन्द्र	१५	,,	३५०
६६०	लीलारत्न ..	१३	,,	२९६
१०००	—लीलालेख	१५	,,	३४४
७९४	लीलालोल	१३	,,	३१८
१३३	लीलावती	३२	,,	५३
४७	लुप्ता	अ.स.वृ.	४८२
६६९	—लुब्धाक्षी	१२	सम	२९९
६६९	लुम्बाक्षी, लुब्धाक्षी	१२	,,	२९९
५०७	लुक्ति.....	१०	सम.	२७८
८२१	लोभागिज्ञा	१३	,,	३२१
३५	—लोल	५	,,	२२६
९३	लोलघटिका, घटिका	अ.स.वृ.	४९३
२४२	लोलतनु.	७	सम.	२५०
११९९	लोललोलम्बलील	१९	,,	३७६
९४२	—लोला.	१४	,,	३३७

व.

१९९	वक्त्र	अनु.व.भे.	५२७
५५५	—वक्त्रा	११	सम	३८३
१०६६	वक्रावलोक, चक्रावलोक.....	१६	,,	३५५
२२२	—वृच्छ	७	,,	२४८
३७	वज्रचन्द्र	१४	,,	१४
१००१	वज्राली.....	१५	,,	३४५
२	—वडवा	१९	अ.स.जा.	७३
४७७	वडिशमेदिनी	१०	सम	२७५
१४४०	वर्तुल	२७	घ.द.	४२६
१८	वर्तु	९६	वि.वृ.	१६७

४१५ वन्दारु	९	सम.	२६८
९२० —वन्द्यारूढ	१४	,,	२३४
७१० —वनमालिका	१२	,,	३०५
१३०६ वनवासिनी	२२	,,	३९६
९० —वनिता	६	,,	२३६
७५७ वनिताभरण.	१२	,,	३१३
५०४ वनिताविनोदी	१०	,,	२७८
६८५ वनिताविलोक	१२	,,	३००
८९१ —वनिताक्षी	१३	,,	३३०
१३७० —वनीपक	२५	,,	४०८
१४४ वयस्य, जयमगल	७	,,	२४१
२२१ वरजापि.	७	,,	२४८
७३१ —वरत्तनु.	१२	,,	३१०
१०९७ वरयुवति	१६	,,	३५९
२ —वरवय		१९	अ.स.जा.	७३
२ —वरवा		,,	,,	७३
२४ वरवीर.....		१३	सम.	१०
४ वरवेद		१९	अ.स.जा.	७४
२४९ वरशशि	७	सम.	२५१
१५० —वरसुन्दरी	१४	,,	३३८
१५० —वरार्थिनी	वि. वृ.	५१०
७२४ —वरायाति	१२	सम.	३०७
८८९ वरिवसिता, परिवसिता.....	१३	,,	३३०
५६ वरीय.....	५	,,	२३२
१२१७ वरुथिनी	१९	,,	३७८
१७५ वर्करिता, सुभगा, खग, खगा, १ ७ खजा, खडका		,,	२४४
१९ वर्गवती.....		अ.स.वृ.	४७६
१४९१ वर्णककुडली.....	३२	वृ.द.	४५७
१४६० वर्णकइलक.....	२९	,,	४३१
१४९५ —वर्णकमनहर	३२	,,	४५७

१५०७ वर्णत्रिसगी	३४	व द.	४६०
वर्णदडक		४१७
५७७ वर्णवलाका	११	सम.	२८८
१४५५ — वर्णरगी	२८	व द.	४३१
१३१६ दर्णवाघेश्वरी, वागेश्वरी	२३	सम.	३९८
१६६ वर्तिकाविलसित	वि वृ.	५१५
६८५ वनिताविलोक	१२	सम.	३००
१४७ — वर्द्धमान	वि वृ	५०९
१९५ वर्द्धिष्णु, शर	७	सम.	२४६
१२० — वन्ध्यारूढ	१४	,,	३३४
४७२ वर्मिता ..	१०	,,	२७८
४६० वर्हातुरा	१०	,,	२७३
६८२ वलभी	१२	,,	३००
२१ वला, समुहो ...	४	,,	२२८
३१८ वल्लिकेन्दु	८	,,	२५९
८४ वलिमुखी, वागी.	६	,,	२३५
४०५ वल्गा ..	९	,,	२६७
१५० — वल्युर्गाति		६२	आ गी भे.	१२५
११११ — वल्युज	१७	सम.	३६१
१५० — वल्लरिमीति		६२	आ गी भे	१२५
१३७७ — वल्लरिका	२५	सम.	४०९
१३७७ वल्लरी वल्लरिका	२५	,,	४०९
११११ वल्वज, वल्युज	१७	,,	३६१
५३४ वल्लवीविलास	११	,,	२८०
१४२३ वशम्बद, सुख, सामन, सावन मागवी, सवैया, अम्बुज, कुन्ड- लता, किशोर, मालती ...	२६	,,	४१६
६५९ वसनविशाला	१२	,,	२९८
१०८ वसन्त, मालतिका, मालती, मानवक, मनोहर, मानव...	६	,,	२३८
१३२६ वसन्त ..	३४	,,	३३५

७२४	—वसन्तचत्वर	१२	सम.	३०७
९४०	—वसन्ततिलक	१४	,,	३३६
९४०	—वसन्ततिल	१४	,,	३३६
९४०	वसन्ततिलका, उद्धर्षिणी, सिंहोद्धता, सिंहोन्नता, मधुमाधवी, तक्षा, वसन्ततिलक, वसन्ततिल, शोभावती, चेतोहिता	१४	सम.	३३६
२६	—वसन्तमालिका	अ.स.वृ.	४७८
६८८	वसन्तहास	१२	सम.	३०१
७	—वसुकला		८	,,	३
९५८	—वसुवधा	१४	,,	३३९
१४५८	वसुधाधर	२९	व.द.	४३१
११७४	वसुपदमजरी, हरिणाभिनन्दन ...	१८	सम.	३७२
४	वसुमति		७	,,	२
१०६०	—वसुमति	१५	,,	३५३
१२२८	वसुमती	१९	,,	३८०
९१	वसुमती, कमला	६	,,	२३६
१३२२	वसुरत्न, वसुरयण	२३	,,	३९९
१३२२	—वसुरयण	२३	,,	३९९
७९२	वस्तु, वास्तुक	१३	,,	३१८
४३	वस्तु		१५	,,	१६
२६४	—वस्तु	८	,,	२५३
६९८	वला	१२	,,	३०४
१७२	वाहिर्बलि	७	,,	२४४
५४	वाकी	५	,,	२३१
१३१६	—वागेश्वरी	२३	,,	३९८
१३३०	—वाजिवाहन	२३	,,	४०१
५२	वाडमती, यमवती, जममती, अमरावती, परावती, धवमती, यचामती. }		अ स वृ	४८३
६३२	—वाटिका	१४	,,	३३५

९३१ वाटिकाविकाश, वाटिका, वाटि- काविलास.....	१४	सम.	३३५
९३१ —वाटिकाविलास.....	१४	,,	३३५
१०७० वाणिनी.....	१६	,,	३५५
१११५ वाणिनी.....	१७	,,	३६२
४५४ —वाणी.....	१०	,,	२७२
२ वाणी.....	११	,,	२८५
८४— वाणी.....	६	,,	२३५
१६९ —वाणी.....	७	,,	२४४
१२३० वाणीवाण.....	२०	,,	३८०
१००७ वाणीभूषा.....	१५	,,	३४५
१५३४ —वात.....	७२	व.द.	४६७
३३५ वातुलि.....	८	सम	२६०
५६१ वातोर्मी.....	११	,,	२८३
५४० वार्ताहारी.....	११	,,	२८१
२६३ वात्या.....	८	,,	२५३
५२ वार्द्धि.....	५	,,	२३१
२७८ वान्तभार.....	८	,,	२५४
४ —वानवासिका.....	१६	मा.समक		२०८
१३४३ —वाम.....	२४	सम.	४०३
२ वाम.....	६	,,		२
८४१ वामवदना.....	१३	,,	३२४
४८१ —वामा.....	१०	,,	२७५
११५८ —वारवाणावृत्त.....	१८	,,	३६९
५९६ वारयात्रिक.....	११	,,	२९०
४८७ वारवती.....	१०	,,	२७६
१५३३ —वाराह.....	६९	व.द.	४६६
८१ वारि.....	२२	सम.		२८
२४ वारि, कर्तृ, मुद्रा.....	४	,,	२२८
४०९ वारिधियान.....	९	,,	२६८

३१ वाला, समोहासार, समोहा, विद्युतभ्रान्ता	} ५	सम.	२२९
४३६ —वाला	१०	„	२७०
४४९ —वालिका	१०	„	२७२
८७ —वालिका		२३	„	३०
१२७४ वासकलीला	२२	„	३८९
२३८ वासकि, सुवासक, सुवासा, सवा- सनि, सुवास, रासा, सवासन.	} ७	„	२५०
९०८ वासन्ति	१४	„	३३२
७८७ वासरमणिका	१२	„	३९७
४ वासववन्दिता	अ स वृ	४७२
७९६ वासविलासवति	१३	सम.	३१८
१२७ वासववासिनी	अ स वृ	५००
१२८ वासिनी	अ स. वृ.	५००
७९२ —वास्तुक	१३	सम.	३१८
१९० —वास्तुमति	७	„	२४६
८८ —वास्तुक		२४	„	३१
१८ —वास्तुक		९६	वि जा.	१६०
११४१ वाहान्तरित	१७	सम.	३६६
६७१ वाहिनी	१२	सम.	२९९
४१४ विकचवती	९	„	२६८
७५५ विकत्थन	१२	„	३१३
७८२ विकलवकुलवली	१२	„	३१६
५३५ विकसितपद्मावली	११	„	२८०
१४०१ विकुण्ठकृष्ट	२६	सम.	४९३
२३ विकृतिछद्म	२३	„	३९७
८ विगलितक	गालितकप्रकरण	२२१
१०५ —विगाथ	गी भे.	११७
१०५ —विगाथा	„	११७
१०५ —विगाहा	„	११७
२४५ विगाहितगेह, गाहितगेह, गाहितदेह	२४	सम.	४०४

१४२	विगीति.	गी.भे.	१२३
१३९१	—विजय(विजै)२५	सम	४११
१९	विजया..... ४	,,	२२८
१५९	विजया.....	४० मा.दं.	६९
१५०४	विजया.....३२	व.द	४५९
६९४	विजयपरिचया१२	सम.	३०१
१४२६	—विज्जाहर २७	व.द.	४२१
२५५	—विज्जुमाला. ८	सम.	२५२
२५५	—विजुमाला ८	,,	२५२
८१	—विज्जोदा ६	,,	२३५
८१	—विजोहा. ६	,,	२३५
८१	—विज्जौहा ६	,,	२३५
५३	विट्. ५	,,	२३१
२७७	वितान ८	,,	२५४
३०२	वितान ८	,,	२५७
१४३९	वितान२७	व.द.	४२६
९६६	वितानिता १४	,,	३४०
८७६	विदला १३	,,	३२९
३०७	विद्या,उद्या..... ८	सम.	२५८
६४९	—विद्याधर १२	,,	२९७
१४२६	विद्याधर, विज्जाहर..... २७	व.द.	४२१
६४९	विद्याधार,विद्याधर,विद्याधारी } १२	सम.	२९७
	विद्याहार.....		
६४९	—विद्याधारी.....१२	,,	२९७
६४९	—विद्याहार.....१२	,,	२९७
९	—विद्युत ३	,,	२२६
८४३	—विद्युत १३	,,	३२४
३१	—विद्युतभ्रान्ता ५	सम.	२२९
१४७०	—विद्युत्कर्षा२८	व.दं	४३५
१२५७	विद्युदाली३१	सम.	३८५

२५५ विद्युन्माला, विद्युन्लेखा, वीजु-

माला, व्रदामाला, मौक्तिकति-

लक, विज्जुमाला, विद्वनमाला,

सौमकात, सौमकांत, सौमकंतो,

सौमकतो, महाणी, सौमक...

८ सम. २५२

१५५. — विद्युन्लेखा. ८ २५२

६३ विद्युल्लेखा, शेषा, शेषराज, शेष.. ६ २३२

६९१ विद्रमदोला..... १२ ३०१

२५५ — विद्वनमाला..... ८ २५२

७३० — विधाधिनी..... १२ ३१०

७२९ विधारिता १२ ३०९

११९६ विधुनिधुवन १९ ३७५

८३४ विधुरवितान..... १३ ३३४

११३९ विधुरविरहिता..... १७ ३६६

८९१ विनताक्षी, वनिताक्षी..... १३ ३३०

९७० विनन्दिनी..... १४ ३४०

१४११ विनिद्रसिन्धुर २६ ४१४

१३९४ विनयाविलास २६ ४१२

७१ — विनिहरण २० २५

५५९ — विध्वकमाला. ११ १८३

९२० विन्ध्याखूड, वन्ध्याखूड १४ ३३४

१०८३ — विपक्व..... १६ ४५६

१३५४ विपक्व..... २४ ४०५

७९७ विपन्नकदन, विपन्नकलन, वि-
पन्नकवल } १३ ३१८

७९७ — विपन्नकलन. १३ ३१८

७९७ — विपन्नकवल..... १३ ३१८

२०२ विपारितपथ्यावकक. अ.व.भे. ५३०

९७ विपारिताख्यानकी..... अ स ध. ४९४

९७६ विपाकवती..... १४ सम. ३४१

१०२३ विपिनतिलक, विपिनतिलका. १५ ३४४

७४१ विपुलपालिका	१२	सम.	३५१
४७ विपुला		३०, २७=५७(आ.प्र.)	१०६	
२०३ विपुला, युग्मविपुला.	अ.व.मे.	५३०
३३८ विपुला	८	सम.	२६०
१३१७ विपुलायित.	२३	,,	३९९
७१८ विप्लुतशिखा	१२	,,	३०६
५९७ —विबुधवन्दिता	११	,,	२९०
८०० विभा	१३	,,	३१८
७८५ —विभावरी	१२	सम.	३१७
८७१ —विभावरी	१३	,,	३२८
१५४३ —विमर्ष	९६	व.द.	४६९
१९८ विमला	अ.व.मे.	५२७
५६७ विमला	११	सम.	२८४
१८ —विमला	४	,,	२२८
२९ विमानिनी	अ.स.वृ.	४७८
११३ विमुखी	अ.स.वृ.	४९७
८१ विमोहा, विजोहा, विज्जोहा अर्द्धकाममोहिनी, सखिणी, रसावली, चन्द्रमाला, विज्जोदा, वियोधा, जोहा		६	सम. २३५
७७३ वियोगवती	१२	,,	३१५
७ —वियोगिनी	अ.स.वृ.	४७३
८१ —वियोधा	६	सम.	२३५
७४४ विरतप्रभा	१२	,,	३१२
१४२९ विरतिकल्प, विरयिकप्पो	२७	व.द.	४२१
७१३ विरतिमहती	१२	,,	३०५
७ विरया		२३	अ.स.जा.	७५
१४२९ —विरयिकप्पो	२७	व.द.	४२१
४८४ विरलकटिका	१०	सम.	२७५
८३३ विरलविरागा, विरलवैराग	१३	,,	३२३
८३३ —विरलवैराग.	१३	,,	३२३

७३४ विरला, वीरला.	१२	सम.	३१०
७६० विरलौद्धता.	१२	"	३१३
१३७३ विरहविरहस्य	२५	"	४०९
१३२६ विराजित, श्रवणाभरण, सवाइ... २३	२३	"	४००
२६२ विराजीकरा.	८	"	२५३
४६६ विराट, शुद्धविराट.....	१०	"	२७३
८६१ विराधिनी.....	१३	"	३२८
१४१८ विरामवाटिका.....	२६	"	४१५
११३१ विरुद्धरुत	१७	"	३६५
५०५ विरेकी	१०	"	२७८
२२० विरोही	७	"	२४८
१३२१ —विलं	२३	"	३९९
९३७ विलम्बनीया	१४	"	३३५
१३२१ विलम्बललितं, विल	२३	"	३९९
६ विलम्बितगलितक.....		गलितक.प्र.	२२०
५५० विलम्बितमध्या.	११	"	२८२
१४२४ विलास.	२६	"	४१६
१०९८ विलासित	१६	"	३५९
११६९ विलासं.....	१८	"	३७१
३६ —विलास.....	५	"	२३०
१३१० —विलास.....	२३	"	३९७
१५२५ विलास	४९	व.द.	४६४
१६ विलासवापी	अ.स.वृ.	४७६
१३१० विलासवास, सुभाग, विलास ...	२३	सम.	३९७
५६५ विलासिनी	११	"	२८४
५३० विल्लितमंजरी.....	११	"	२८०
११५५ विल्लितवनमाला	१८	"	३६८
६६३ विवरविलासित	१२	"	२९८
१०४५ विज्ञकलिता	१५	"	३५१
४३३ विशदच्छाय, कलगीत	१०	"	२७०
२६७ विशल्य.....	९	"	२६३

४५६ विगालप्रभ	१०	सम.	२७२
४५५ विगालान्तिक.....	१०	,,	२७२
६५६ विगालाम्भोजाली, अम्भोजाली. १२	,,	२९८
१४८८ विशाल	३१	व द.	४५६
७१९ विगिखलता	१२	,,	३०६
१३८३ विगेपकवलित, विशेषित.....	२५	,,	४१०
१५२९ विगेपस्तत्रक.....	५७	,,	४६५
१०८८ —विशेष.....	१६	सम.	३५८
१०८८ —विगेपक.....	१६	,,	३५८
१५११ —विगेपगालिन.....	३६	व द.	४६२
१०८८ —विगेपिका.....	१६	सम.	३५८
१३८३ —विगेपित	२५	,,	४१०
३ निश्लोक	१६	(या म क)	२०८	
१२३२ विगिखितान..	२०	सम	३८१
९१ विश्वप्रभा	अ स वृ.	४९३
४९० विश्वमुखी, सारवनी, सारस्वती १०	सम	२७६
१५२६ —विश्ववाह	५१	व द.	४६५
५६६ विश्वविराट, मदान्धा	११	सम.	२८४
१३९५ विश्वविश्वास	२६	,,	४१२
३६८ —विश्वा	९	,,	२६३
१५३ विपकण्ठी	वि ण	५११
६५१ विगमन्याली	१२	सम.	२९७
३३ विपमपदजाति	२८	वि जा	२०३	
३४ विपमपदजाति	२६	,,	२०४	
३५ विपमपदजाति	२७	,,	२०४	
३६ ,,	२८	,,	२०५	
३७ ,,	३१	,,	,	
१० विपमितगलितक	ग प्र	२२१	
१४१० विषाणाश्रित	२६	सम	४१४
५५१ विष्टम्भ	११	,,	२८२
६१ —विष्णु	५	,,	२३२

१३६३ —विष्णु	२४	सम.	४०७
१०२ विष्णुपद		२६	,,	४१
१२२ विससि	६	,,	२३९
५१७ विस्त्रंसि.	१०	,,	२७९
१५३४ विस्तार, चात.	७२	व.द.	४६७
१२०० —विस्मिता	१९	सम.	३७६
५६० विहारिणी, भासिनी	११	,,	२८३
२९१ विहावा.	८	,,	२५५
१४ विक्षिप्तिकगलितक.....		म.प्र.	२२३
१४७० वीजकर्षा, विद्युत्कर्षा	२८	व.द.	४३५
६५७ वीणादण्ड.....	१२	सम.	२९८
१४१६ वीणार.....	२६	,,	४१५
८७ —वीर्या	६	,,	२३५
२६ —वीर.	४	,,	२२९
१२६ —वीर.		३१	सम.	५०
७७१ वीरणमाला.....	१२	,,	३१४
१२७८ वीरनीराजना	२२	,,	३९०
७३४ —वीरला	१२	,,	३१०
२४६ वीरवट्ट.....	७	,,	२५१
१३९८ वीरविक्रान्त	२६	,,	४१२
१२३८ वीरविमान	२०	,,	३८१
१११० वीरविश्राम.....	१७	,,	३६१
३९८ वीरा, अवीरा, पापित्ता, पवित्रा पाइत्ता, प्रथिता, प्राप्ति, पायत्त, पायत्तारु, पादाताली	९		,,	२६६
४१३ वीरान्ता	१०	,,	२६९
७२७ वीरासिका, इन्दुवशा, इन्द्रवशा ...	१२	,,	३०८
२६ —वीर.....	४	,,	२२९
६१४ वीरघ	११	,,	३९३
१२५० —वृत्त.....	२०	,,	३८४
९८६ —वृत्तचक्र	१४	सम.	३४२

२८७	वृत्तमुखी.....	८	सम.	२५५
१०४	वृत्तहारि	६	,,	२३७
३६६	—वृत्ता.....	९	,,	२६३
५५५	—वृत्ता.....	११	,,	२८२
८	—वृत्ति	३	,,	२२६
८४६	वृद्धवामा	१३	,,	३२५
३३०	वृन्त.....	८	,,	२६०
५५५	—वृन्ता.....	११	,,	२८२
२११	वृन्दा.....	८	,,	२४७
२५५	—वृन्दामाला.....	८	,,	२५२
१०१४	वृषभ	१५	,,	३४६
८	वेगवती	अ स.वृ.	४७४
११३	—वेताल	२८	मा स जा	४५
५६	वेदवाणी.	अ स वृ.	४८४
१३९	वेधा, भक्ति	७	सम	२४१
९३५	—वेलांचल	१४	,,	३३५
९३५	—वेलान्तर	१४	,,	३३५
१३६१	वेल्लितवेल.....	२४	,,	४०६
९९८	वेशम्भरी.....	१४	,,	३४४
३५१	—वेशि.....	८	,,	२६१
१३६०	वैद्याप्रीति	२४	,,	४०६
३५१	वेषि, वेशि.....	८	,,	२६१
२५	वेसर	अर्द्धसमजाति	८७
१५३०	—वैकुण्ठ.....	६०	व द.	४६६
१३५१	वैकुण्ठधामा	२४	सम.	४०४
१६२	वैतालिक.....		वि वृ.	५१४
११३	वैतालिक.....	२८	सम.	४५
१	वैतालीय, अथवा, अपरवक्त्र } प्रकरण.....		...६०	वै प्र.	२१३
४१	वैनम, खजा.....	५	सम	२३०
२१	वैयाली	अ स वृ.	४७६

२ —वैर.....	१९	अ.स.जा.	७३
६७३ वैश्वदेवी	१२	समष्टि.	२९९
३५९ —वैसार.....	९	,,	२६२
३ वैसारी.....	...	अ.स.वृ.	४७२
३५९ वैसार, वेसार	९	सम.	२६२
११४२ —वंगदल	१७	,,	३६६
११४२ —वंगपत्र	१७	,,	३६६
११४२ वशपत्रपातित, जलधररसित वंगवदन, वंगपत्र, वंगदल, वशपत्रपातिता. }	१७	,,	३६६
११४२ —वशपत्रपातिता.....	१७	सम.	३६३
९३४ वशमूल	१४	,,	३५५
११३३ वशल.....	१७	,,	३६५
१३३७ वशलोन्नता	२४	,,	४०२
११४२ —वशवदन	१७	,,	३६६
७२८ —वशस्तनित.....	१७	,,	३०८
७२८ वशस्थ, वशस्थवित्त, महानि- वधा, वशस्तनित }	१२	,,	३०८
७२८ —वशस्थविल	१२	,,	३०८
४२६ वशारोपा	१०	,,	३६९
९०७ वशोत्तसा	१४	,,	३३२
१३६६ व्याकोशकोशल	२५	,,	४०८
७७२ व्यायोगवती	१२	,,	३१५
१५११ व्याल, विशेषशालिन	३६	व.द.	४६२
१९७ व्याहारी	७	स.वृ.	२४६

श

१४ शर्करा [शक्करा]छद	१४	...	३३२
१४५२ शकायतन	२८	व.दं	४३०.
१४१२ शकुन्त कुन्तल.....	२६	स.वृ.	४१४
१२०७ शक्र	१९	,,	३७७
१०१ शङकर, चावर	२६	स.जा.	४१

११९४	—गडकर	१९	स.वृ.	३७५
१०४७	राडकावली ..	१५	,,	३५२
१५२३	गह्व	४८ ,	व.द	४६४
११४	गह्वद्युति.....	६	सम.	२३८
७२	गह्वधारी	६	,,	२३३
७२	—राक्षसारी	६	,,	२३३
७१७	—गह्वारिणी	१२	,,	३०६
२२९	गतनु,लीला	७	,,	२४९
१३५६	गम्वर	२४	,,	४०५
३७१	गम्वरवारी	९	,,	२६४
१३०	गम्वरक.	७	,,	२४०
११९४	गम्भु,राकर,सभो.....	१९	,,	३७५
१३६५	गम्भू	२५	,,	४०७
१०३६	गम्भू	१५	,,	३५०
६५२	गम्या ...	१२	,,	२९७
१०१७	गारकला	१५	,,	३४७
१२६३	गारकाण्डप्रकाण्ड,	२१	,,	३८६
१५३	गारगीति.	७	,,	२४२
४९१	गारन	१०	,,	२७६
१०५१	गारभ	१५	,,	३५२
१३६७	गारभूरिणी	२५	,,	४०८
७०१	गारयेया	१२	,,	३०४
३७३	गारलीटा ...	९	,,	२६४
५०६०	गारहति,वसुमति	१५	,,	३५३
१८३	गारक्षामा	वि.वृ	५२१
५८	गारावती	अ.स.वृ	४८५
१५९	गार्म	वि.वृ	५१३
१२४३	—शर्वरी	२०	स.वृ	३८२
८२८	शालभलोला ..	१३	,,	३२३
२९३	शालकप्लुत.....	८	,,	२५६
६२२	शालककल.....	११	,,	२९४

३९०	शशिकरी	९	सम.	२६५
१०४८	—शशिकला	१५	„	३५२
१२२२	—शशि	१९	„	३७९
१२४४	शशिधर	२०	सम.	३८३
१२७०	—शशिभृता ..	६	„	२३३
७८	—शशिमुखी	६	„	२३४
७८	शशिवदना शशिमुखी, चोरसा चउवंशा, चउरशा, चडरसा, सीसा, चतुरवर्णा, चतुरंशा, मदरशीर्षा, चतुरंख.	६	„	२३४
१०७	—शशिराट	६	„	२३७
१२६६	शशिवदना, सरसी, पचकावली, सिंहक, सलिलनिधि, सिद्धक, सि- द्धिका, सिद्धि, धृतश्री	२१	„	३८७
१०४८	—शशिलेखा	१५	„	३५२
१२२७	—शशिसृ.	१९	„	३८०
८	शशी, बलाका, वृत्ति	३	„	२२६
३३१	शाखोटकि	८	„	२६०
१०४१	शान्तसुरभी	१५	„	३५१
५	—शानु	२	„	२२६
४	शामउल्लाल	५२	„	१७७
१११७	शायिनी	१७	„	३६९
९४४	शारदचन्द्र, प्रिया	१४	„	३३७
११५१	शार्दूल	१८	„	३६८
११८३	शार्दूलललित, शार्दूललसित	१८	„	३७३
११८३	—शार्दूललसित	१८	„	३७३
१२०४	शार्दूलविक्रीडित	१९	„	३७७
११९०	—शारदा	१८	„	३७४
१००	शालभञ्जिका	व स.वृ.	४९५
५५८	शालिनी, मालिनी	११	„	२८३
१४६१	शालुर, सालु, सालुर	२९	व दं.	४३९
५४६	शिखाण्डित	११	सम.	२८१

५५७	—शिखडित	११	सम	२८३
११३६	शिखरिणी	१७	,,	३६५
३९	शिखा		२८+३२=६०	शि.जा.	९३
४०	शिखित		२८ ल+ ग=३०	,,	९३
३१२	शिखिलिखिता, हसकत	८	सम मृ.	२५८
४३८	—शिखिसारिणी,	१०	,,	२७०
१३८०	शिविका, चारु, सारु	२५	,,	४०९
१२७	—शिप्रा	७	,,	२४०
४४	शिला	५	,,	२३१
१२०८	शिलिमुखोज्जृम्भित	१९	,,	३७७
३५	शिशिरशिखा	अ.स.वृ.	४७९
१०८०	शिशुभरण	१६	स.वृ.	३५६
१२५	शिशुमुखी	अ.स.वृ.	५००
१०५	शिशुलीला	अ.स.वृ.	४९६
११४०	—शिशुवनिता	१८	स.वृ.	३६६
१२७	—शीर्षिक	७	,,	२४०
१२७	—शीर्षरूपक	७	,,	२४०
१०४६	शीर्षविरहिता	१५	,,	३५१
१२७	शीर्षा, शिप्रा, शिष्या शीर्षरूपक } शीर्षक, लक्ष्मीसेधाइ, मुक्तागुम्फ }	७	,,	२४०
१२७	शीर्ष्या	७	स.वृ.	२४०
११४०	शुकवनिता, शिशुवनिता	१७	,,	३६६
१४	शुकावली	अ.स.वृ.	४७५
५९७	शुद्धकामदा	११	,,	२९०
२६६	शुद्धगा	८	,,	२५३
१४२	शुद्धध्वनी		३२	सम.	६०
६६४	शुद्धात	,,	२९८
१४८	शुद्धविराट्कृपम, शुद्धविराड्कृपम, } शुद्धविराडापम.		वि.वृ.	५०९
१४८	शुद्धविराडापम.	वि.वृ.	५०९
१४८	—शुद्धविराड्कृपम	,,	५०९

३९०	शशिकरी	९	सम.	२६५
१०४८	—शशिकला	१५	„	३५२
१२२२	—शशि	१९	„	३७९
१२४४	शशिधर	२०	सम.	३८३
१२७०	—शशिभृता ..	६	„	२३३
७८	—शशिमुखी	६	„	२३४
७८	शशिवदना शशिमुखी, चोरसा चउवशा, चउरशा, चउरसा, सीसा, चतुरवर्णा, चतुरंशा, मदरशीर्षा, चतुरंख.	६	„	२३४
१०७	—शशिराट	६	„	२३७
१२६६	शशिवदना, सरसी, पचकावली, सिंहक, सलिलनिधि, सिद्धक, सि- द्धिका, सिद्धि, धृतश्री	२१	„	३८७
१०४८	—शशिलेखा	१५	„	३५१
१२२७	—शशिसू.	१९	„	३८०
८	शशी, बलाका, वृत्ति	३	„	२२६
३३१	शाखोटकि	८	„	२६०
१०४१	शान्तपुरभी	१५	„	३५१
५	—शात्रु	२	„	२२६
४	शामउलाल	५२	„	१७७
१११७	शायेनी	१७	„	३६२
९४४	शारदचन्द्र, प्रिया	१४	„	३३७
११५१	शार्दूल	१८	„	३६८
११८३	शार्दूलललित, शार्दूललसित	१८	„	३७३
११८३	—शार्दूललसित	१८	„	३७३
१२०४	शार्दूलविक्रीडित	१९	„	३७७
११९०	—शारदा	१८	„	३७४
१००	शालभञ्जिका	व. स. वृ.	४९५
५५८	शालिनी, मालिनी	११	„	२८३
१४६१	शाखुर, साखु, साखुर	२९	व. दं.	४३९
५४६	शिखाण्डित	११	सम.	३८१

५५७ —शिखित	११	सम.	२८३
११३६ शिखरिणी	१७	,,	३६५
३९ शिखा		२८+३२=६०	शि.जा.	९३
४० शिखित		२८ ल+ ग=३०	,,	९६
३१२ शिखिलिखिता, हंसकृत	८	सम.वृ.	२५८
४३८ —शिखिसारिणी	१०	,,	३७०
१२८० शिविका, चारु, सारु	२५	,,	४०९
१२७ —शिप्रा	७	,,	९४०
४४ शिला	५	,,	२३१
१२०८ शिलिमुखोज्जृम्भित	१९	,,	३७७
३५ शिशिरशिखा	अ.स.वृ.	४७९
१०८० शिशुभरण	१६	स.वृ.	३५६
१२५ शिशुमुखी	अ.स.वृ.	५००
१०५ शिशुलीला	अ.स.वृ.	४९६
११४० —शिशुवनिता	१८	स.वृ.	३६६
१२७ —शीर्षक	७	,,	२४०
१२७ —शीर्षरूपक	७	,,	२४०
१०४६ शीर्षविरहिता	१५	,,	३५१
१२७ शीर्षा, शिप्रा, शिष्या शीर्षरूपक) शीर्षक, लक्ष्मीमिधाइ, मुक्तागुम्फ)	७	,,	२४०
१२७ शीर्ष्या	७	स.वृ.	२४०
११४० शुक्रवनिता, शिशुवनिता	१७	,,	३६६
१४ शुकावली	अ.स.वृ.	४७५
५९७ शुद्धकामदा	११	,,	२९०
३६६ शुद्धगा	८	,,	२५३
१४२ शुद्धध्वनी		३२	सम.	६०
६६४ शुद्धात	,,	२९८
१४८ शुद्धविराट्कृपभ, शुद्धविराट्कृपभ, शुद्धविराट्कृपभ. }		वि.वृ.	५०९
१४८ शुद्धविराट्कृपभ.	वि.वृ.	५०९
१४८ —शुद्धविराट्कृपभ	,,	५०६

४६६ शुद्धविराट्.....	१०	स.वृ.	२७३
८५ शुनक.....	६	„	२३५
७३१ —शुभ.....	१२	„	३१०
६ —शुभगति	७	सम.	३
१०८ शुभगीता	२७	„	४३
१४३१ शुभङ्कर,सुहकर	२७	व.द.	४२५
१२६० शुभता	२१	स.वृ.	३८६
४१६ —शुभोदर	९	„	२६८
१४१७ शृङ्खलवलियत	२६	„	४१५
७१७ —शृङ्गारिणी	१२	„	३०६
१९५ —शूर	७	„	१४६
१२४३ —शेखर	२०	„	३८२
४२० शोफाली ..	१०	„	२५९
६३ —शेष	६	„	१३२
६३ —शेषराज.....	६	„	१३२
६३ —शेषा.	६	„	१३२
६४६ शेषपीठ.....	११	„	२९६
१०८९ शेषशिखा	१६	„	४५८
१४७१ शोभनसणि	३०	व.द.	४३५
९२ शोभना.	२४	स.जा.	३८
१३११ —शोभा	२३	स.वृ.	३९७
१२३५ शोभा.....	२०	„	३८१
९४० —शोभावति	१४	„	३८५
६९० श्वेतसणिमाला	३०	„	४०९
१९६ श्रेणी	३०	„	३४६
२६५ श्लोक ..	३०	„	२५३
१८ पट्पदी,छप्पय.....	३०	„	१४५
७३ पट्पद	३०	„	१८
११७८ पट्पदेरित.....	३०	„	३
५९८ श्येनिका,श्येनी,श्येनक,श्रेणिका, श्रेणी,ताल	३०	„	३
५९८ —श्येनी	३०	„	३

४६६ शुद्धविराट.....	१०	स.वृ.
८५ शुनक...	६	„
७३१ —शुभ	१२	„
६ —शुभगति		७	सम.
१०८ शुभगति		२७	„
१४३१ शुभङ्कर,सुहङ्कर	२७	व.द.
१२६० शुभता	२१	स.वृ.
४१६ —शुभोदर.	९	„
१४१७ शृङ्खलवलयित	२६	„
७१७ —नृगारिणी.....	१२	„
१९५—शूर	७	„
१२४३ —शेखर	२०	„
४२० शेफाली.	१०	„
६३ —शेष	६	„
६३ —शेषराज.....	६	„
६३ —शेषा.	६	„
६४६ शेयापीड.....	११	„
१०८९ शैलशिखा.....	१६	„
१४७१ शोभनमणि	३०	व.द.
९२ शोभना.		२४	स.जा.
१३११ —शोभा	२३	स.वृ.
१२३५ शोभा.....	२०	„
९४० —शोभावति	१४	„
६९० श्वेतमणिमाला	१२	„
१९६ श्रेणी	७	„
२६५ श्लोक	८	„
१८ षट्पदी,छप्पय.....		१५२	वि.जा.
७३ षट्पद	अ.स.वृ.
६१७८ षट्पदोरित.....	१८	सम.
५९८ श्येनिका,श्येनी,श्येनक,श्रेणिका, } श्रेणी,ताल	११	सम.वृ.

११	समगलितक.....	ग.प्र.	२२२
१२	समगलितक [बीजु].....	" "	" "
१३	समगलितक [त्रीजु].....	म.प्र.	२२२
७६६	समदवदना१२	"	३१४
११३७	समदविलासिनी१७	"	३६६
७६	समदाक्रान्ता.....	अ.स.वृ.	४८९
३७०	सम्बुद्धि ९	सम.	२६४
६७६	समयप्रहिता.....१२	"	३००
१०२	समयवती.....	अ.स.वृ.	४९५
१४५	समानसवैया,सुगतसवैयो	३२ सम.	६२
१६९	—समाना	"	२४४
१६९	—समानिका१७	"	२४४
३२३	—समानिका..... ८	"	२५९
१३४४	समाहित२४	"	४०३
६३२	समित११	"	२९५
१२६१	—समुच्चय२१	"	३८६
५	—समुद्रक्रान्ता.....	अ.स.वृ.	४७३
१२१९	समुद्रतता...१९	सम.	३७९
११	—समुद्रो ४	"	२२८
९००	समूह,समूहा२१	"	३३१
९००	—समूहा२१	"	"
२२३	सम्याक ७	"	२४९
६०७	सम्मदमालिका..... ११	"	२९२
७८४	सयल (शैल)१२	"	३१६
३०१	सरधा ८	"	२५७
१०९९	सरभ१६	"	३६०
९२४	सरमासरणी१४	"	३३४
१२१४	सरल१९	"	३७८
१३९	सरल वि.वृ.		५०५
२१९	सरलाघ्रि ७	"	२४८
५१२	सरसमुखी..... १०	सम.	२७८

११० सरसि	२७	सम.	४४
१२६६ —सरसी	२१	„	३८७
१०९ सरसीक	अ.स.वृ	४९६
४६४ सराविका	१०	सम.	२७३
९४ सरि.....	६	„	२३६
२१२ —सरूप	७	„	२४८
५११ सरोज	१०	„	२७८
५६८ सरोजवनिता	११	„	२८४
७१६ सरोजावली.....	१२	„	३०६
११६६ —सलिलनिधि.	२१	„	३८७
१२८० सर्वगामी,केकनी.	२२	„	३९०
१३०९ सर्वगामी.	२३	„	३९७
१२४६ —सर्ववदना.	२०	„	३८३
१११८ सलेखा	१७	„	३६३
१३१३ —सवाई.	२३	„	३९८
१३२६ —सवाई.	२३	„	४००
२३८ —सवासन.	७	„	२५०
२३८ —सवासनि.	७	„	„
२१० सविपुला.	अ.व.भे.	५३३
१४२३ —सवैयो	२६	„	४१६
१२६ सवैयो	३१	सम.	५०
१२९३ सवैया,मानिनी,ललिता,दिवा, } मालिनी,सुदर	२२	„	३९२
१३११ —सवैया	२३	„	३९७
१३३४ —सवैया	२३	„	४०२
१३२५ —सवैया	२३	„	४००
१३३९ —सवैया	२४	„	४०३
१३४३ —सवैया	२४	„	४०३
१३६९ —सवैया	२५	„	४०८
१३६२ —सवैया	२४	„	४०७
१३५२ —सवैया	२४	„	४०४

१४२३	—सावन.....	२६	सम.	४९६
९५	साहूति.	६	,,	१३६
१२८८	—साहसी.	२२	,,	३९१
६६६	साध्वी.....	१२	,,	२९८
६९०	सिक्तमणिमाला, श्वेतमणिमाला. १२	,,	३०१
१२९७	सितस्तवक, पारिस्तवक.....	२२	,,	३९४
१२६६	—सिद्धि !.....	२१	,,	३८७
१२६६	—सिद्धक.....	२१	,,	३८१
१२६६	—सिद्धिका	,,	,,	,,
६९	सिन्धुरया	६	,,	२३१
१२६६	—सिंहक.	२१	,,	३८१
१४७५	सिंहविक्रीडमोटो	३०	व. दं.	४३६
१०२०	सीता	१५	सम.	३४७
५९९	सीधु	११	,,	२९१
१०३४	सीरिणी	१५	,,	३५०
७८	—सीसा	६	,,	२३४
७	—सीसा	३	,,	२२६
८११	सुकर्णपुर	१३	,,	३२०
९६५	सुकेशर.	१४	,,	३८०
१०२७	सुकेशर, मुखेलक	१५	,,	३४८
५५५	—सुकृति.....	११	,,	२८२
१४२३	—सुख	२६	,,	४९६

१०२६	—मुखेलक	१५	सम.	३४८
१०२७	—मुखेलक	१५	„	३४८
४३९	मुखेल्या	१०	„	२७०
१	सुगण		१७	अ स जा	७३
६	—सुगत		७	सम.	३
१४५	—सुगतसंय्यो ...		३२	„	६३
६	सुगति, सुगत, शुभगति		७	„	३
२	—सुगलितक		५२	ग प्र	२१८
३७५	सुगन्वि.	९	सम	२६८
१४६	सुर्गाति		५९	आ-गी. प्र.	१२४
१००	सुर्गातिका		२५	सम.	४१
६०६	—सुचित्र	११	„	२९२
१३६९	—सुछद	२५	„	४०८
७२२	सुतल	१२	„	३०७
३८	—सुतसगक	५	„	३३०
१२८	सुदायि	६	„	२३९
११८८	सुधा	१८	„	३७४
९	सुधा	अ स वृ.	८७४
४९६	—सुधागत	१०	सम.	२७७
१३३९	—सुधाप	२४	„	४०३
१४४२	सुधाधार	२७	व द.	४२६
५४७	सुधाकाश	११	सम.	२८२
९६१	सुधावरा	१४	„	३३९
११३८	सुधावारा	१७	„	३६६
१५००	सुधानिधि	३२	व द.	४५९
१३२७	सुवालहरी	२३	सम.	४०५
८५८	—सुनन्दिनी	१३	„	३२६
२	सुन्दरगलितक, सुगलितक ..		५२	(ग प्र)	२१८
१२९३	—सुन्दर	२२	सम	३९२
१३२३	—सुन्दर	२३	„	३९९
१३२३	सुन्दरिका, सुन्दरी, सुन्दरिया, सुन्दर ..	२३	„	३९९
१३२३	—सुन्दरिया		„	„	„
७३७	—सुन्दरी	१२	„	३११

१४२३	—सावन.....	२६	सम.	४९६
१५	साहूति.....	६	,,	२३६
१२८८	—साहसी.....	२२	,,	३९१
६६६	साक्षी.....	१२	,,	२९८
६९०	सिक्कतमणिमाला, श्वेतमणिमाला.....	१२	,,	३०१
१२९७	मितस्तवक, पारितवक.....	२२	,,	३९४
१२६६	—सिद्धि.....	२१	,,	३८७
१२६६	—सिद्धक.....	२१	,,	३८७
१२६६	—सिद्धिका.....	,,	,,	,,
६९	सिन्धुरया.....	६	,,	२३३
१२६६	—सिंहक.....	२१	,,	३८७
१४७५	सिंहविक्रीडमोटो.....	३०	व. दं.	४३६
१०२०	सीता.....	१५	सम.	३४७
५९९	सीधु.....	११	,,	२९१
१०३४	सीरिणी.....	१५	,,	३५०
७८	—सीसा.....	६	,,	२३४
७	—सीसा.....	३	,,	२२६
८११	सुकर्णपुर.....	१३	,,	३२०
९६५	सुकेशर.....	१४	,,	३४०
१०२७	सुकेशर, सुखेलक.....	१५	,,	३४८
५५५	—सुकृति.....	११	,,	२८२
१४२३	—सुख.....	२६	,,	४९६
८९६	सुखकारिका.....	१३	,,	३३१
१३६९	—सुखदा.....	२५	,,	४०८
१३६३	सुखदा, विष्णु, सुरेश्वर, कोकी, मुक्ताहरा, मुक्ताहरा, सवैया, माधवी.....	२४	,,	४०७
९९७	सुखदा.....	१४	,,	३४४
१३६९	—सुखदानी.....	२५	,,	४०८
६९२	सुखशैल.....	१२	,,	३०१
११०१	सुखसार.....	१६	,,	३६०
११०४	सुखसार.....	,,	,,	,,
६६५	सुखानन्द.....	१२	,,	२९८

१०२६	—सुखेलक.	१५	सम.	३४८
१०२७	—सुखेलक.	१५	,,	३४८
४३९	सुखेला	१०	,,	२७०
१	सुगण	१७	अ स जा.	७३	७
६	—सुगत	७	सम	३	
१४५	—सुगतसवैयो	३२	,,	६२	
६	सुगति, सुगत, शुभगति	७	,,	३	
२	—सुगलितक	५२	ग प्र	२१८	
३७५	सुगन्धि	९	सम	२६४
१४६	सुगीति	५९	आ-शी प्र.	१२४	
१००	सुगीतिका	२५	सम.	४१	
६०६	—सुचित्र	११	,,	२९२
१३६९	—सुछद	२५	,,	४०८
७२२	सुतल	१२	,,	३०७
३८	—सुतसगक	५	,,	२३८
१२४	सुदायि	६	,,	२३९
११८४	सुधा,	१८	,,	३७४
९	सुधा.	अ न वृ.	४७४	
४९६	—सुध्रागत,	१०	.. .	सम,	२७७
१३३९	—सुधाप	२४	,,	४०३
१८४२	सुधाधार	२७	व द.	४२६
५४७	सुधाधारा	११	सम.	२८२
९६१	सुधाधरा	१४	,,	३३९
११३८	सुधाधारा	१७	,,	३६६
१५००	सुधानिवि	३२	व द.	४५९
१३२७	सुधालहरी	२३	सम	४००
८५८	—सुनन्दिनी	१३	,,	३२६
२	सुन्दरगलितक, सुगलितक	५२	(ग प्र)	२१८	
१२९३	—सुन्दर	२२	सम	३९२
१३२२	—सुन्दर	२३	,,	३९९
१३२३	सुन्दरिका, सुन्दरी, सुन्दरिया, सुन्दर	२३	,,	३९९
१३२३	—सुन्दरिया	,,	,,	,,
७३७	—सुन्दरी	१२	,,	३११

१३२३	—सुन्दरी.....	२३	सम.	३९९
१३६९	—सुन्दरी.....	२५	,,	४०८
७	सुन्दरी, सुरमालिका, कमला, त्रियोगिनी.....	५	अ.स.वृ.	४७३
९५४	सुपवित्र, पवित्र.....	१४	सम.	३३८
५	सुप्रतिष्ठाछन्द.....	५	,,	२२९
२३८	—सुदास.....	७	,,	२५०
२३८	—सुवसा.....	३	,,	,,
१७५	—सुभग.....	७	,,	२४४
१५७	सुभग, उद्धत, उद्धतचाली.....	४०	सा.दं.	६८	
७५९	सुभद्रावतरणी.....	१२	सम.	३१३
६०३	सुभद्रिका, सुमुद्रिका, मद्रिका.....	११	,,	२९१
१३१०	—सुभाग.....	२३	,,	३९७
२५४	—सुमत.....	७	,,	२५१
५५५	—सुमनक.....	११	,,	३८२
१३६९	—सुमिला.....	२५	,,	४०८
६२३	सुमुखी.....	११	,,	२९४
१३२५	—सुमुखी.....	२३	,,	४००
६०३	—सुमुद्रिका.....	११	,,	२९१
४५६	सुमेध.....	११	,,	२८२
१३२	सुमोहिता.....	७	,,	२४०
३०३	सुरकांडा.....	८	,,	२५७
१७१	सुरदु.....	वि.वृ.	५१७
५२६८	सुरनर्तकी.....	२१	सम.	३८७
१६९	सुरभि.....	वि.वृ.	५१६
७	सुरमालिका.....	अ.स.वृ.	४७३
४८३	सुरयानवती.....	१०	सम.	२७५
५२२०	सुरता.....	१९	,,	३७९
११६	सुरहिता.....	अ.स.वृ.	४९८
४४	सुराढ्या.....	,,	४८१
४५२८	सुराम, पौण्डक, ईश.....	५७	व.दं.	४६५	
४३०	सुराक्षी.....	१०	सम.	२७०
१४२	सुरि.....	७	,,	२४१

३०	सुरुषी	१४	सम.	१३
१३६३	—सुरेश्वर	३४	४०७
२९	—सुलक्षण	१४	१२
२९	सुलक्षणी, सुलक्षण	१४	१२
१	सुललित	६६	वि जा.	१२९
७३२	—सुललित.	१२	सम. ३१०
१०९३	सुललिता.	१६	३५९
१२१२	सुललिता.	१९	३७८
४६	सुल्लकरता, कलमुखी.	५	२३१
१२४६	सुवदना, सर्ववदना	२०	३८३
७६३	सुवनमालिका, उपवनमालिका ...	१२	३१३
२३८	—सुवास	७	२५०
२३८	—सुवायक.
४९६	—सुवागत.	१०	२७७
२३८	—सुवासा	७	२५०
७६१	सुविहिता ..	१२	३१३
५८९	सुवृत्ति	११	२९०
१२३३	सुवशा	२०	३८१
४८१	सुयमा, वामा, सुषुमा	१०	२७५
४८१	—सुषुमा
५४३१	—सुहकर	२७	व द. ४२१
८४८	सुक्षमा	१३	सम. ३२५
१४०९	सूरसूचक	२६	४१४
३३	सूरिणी	५	२२९
१०३३	—सूक्षण	१५	३४९
३६६	—सुता	९	२६३
३४४	सुतमधु	८	१६१
५९८	—सेनक	११	३९१
६४१	—सेनिका.	११	२९६
५९०	—सेहोल	११	२९०
६४१	सैनिक, सेनिका	११	३९६
१२९	सैरवी	७	२४०
१५३१	सोत्कळ, इद्र.	६३	व.द ४६६

११३ सोपाधि	६	सम.	२३८
२५५ —सोमक.....	८	”	२५२
२५५ —सोमकान्त.....	”	”	”
२५५ —सोमकन्तो.....	”	”	”
८७ —सोमकुल	६	”	२३५
२५५ —सोमकतो	८	”	२५२
२५५ —सोमकान्त	”	”	”
७२ —सोमराज	६	”	२३३
७२ सोमराजी, शखधारी, अर्द्धभु जगी, हरिशंखाणा, शखनारी, सोमराज }	६	”	२३३
११२ सोमश्रुति	६	”	२३८
९ सोरठा, सोराष्ट्री, सौराष्ट्र, पूर्वोद्गहो.		अ.स.जा.	७९
१३८८ सौदामनदाम.	२५	सम.	४११
५४३ सोवांधि	११	”	२८१
६१३ सौमगकला	११	”	२९३
१४५९ सौभाग्य.	२९	व द.	४३१
४४२ —सौभाग्यवती	१०	सम	२७१
१४४४ सोममाला	२७	व द.	४३६
३६ सोम्याशिक्षा, अनेगक्रीडा.....	६४	शि.जा.	९२
१७७ सौरकान्ता.....	७	राम	२४५
१४१ सौरभक, सौरभ, सौरलक.....		वि.वृ.	५०६
१४१ —सौरभ		”	”
६०४ सौरभवर्द्धिनी... ..	११	सम.	२९२
१२४८ सौरभशोभासार.....	२०	”	३८३
४१ सौरभसंचित, प्रमालिका.....		अ स वृ	४८१
९३ सौरभि.....	६	सम	२३६
१५७ सोराङ्गी.....		वि.वृ	५१२
९ —सौराष्ट्र		अ.स.	७९
९ —सौराष्ट्री		”	७९
१४१ —सौरलक		वि.वृ	५०६
१७८ संकलि.....		वि.वृ	५१९
९०५ —सकत्पाधार.....	१४	सम.	३३२

१०५	संक्रपासार,सक्रपाधार.....	१४	सम	३३२
४७३	—संगतिका.....	१०	,,	२७४
७७४	रागमवती.....	१२	,,	३१५
१	सगलितक.....	५२	ग प्र		२१८
१४८	सगीति.....	६१	आ गी.प्र.		१२५
१५२७	सग्राम,पद्मराग,तक्षक,कालढंड, } चंद्रग,चंद्र }	५४	व द	४६५
४७३	—संजुक्ता	१०	सम	२७४
४७३	—सजुक्ती	,,	,,	,,
४७३	—सजुक्ता	,,	,,	,,
१५४६	सदोह... ..	१०५	व द	४७०
२८९	सध्या, बोधा.	८	सम	२५५
१२	सपातगीला		अ स.वृ.	४७५
९१९	सबोवा	१४	सम.	३३४
३३७	—यभापा	८	,,	२६०
३३७	—समाया	८	,,	२६०
१३३३	सभृतशरधि	२३	...	,,	४०२
११९४	—संभो	१९	...	,,	३७५
७६६	सगढवदना	१२	,,	३१४
३१	—समोहा.	५	,,	२२९
३१	—समोहामार... ..	५	,,	२२९
४७३	—सजुक्ता	१०	,,	२७४
४७३	—सयुगा	१०	,,	,,
४७३	—सयुत	१०	,,	,,
४७३	सयुता,सहातिका,सयुगा,सयुत, } सजुक्ती,सजुक्ता,सगतिका स- } जुक्ता,गीतिक सजुता.कमला. }	१०	,,	२७४
१२३६	सलक्षलीला.....	२०	.. .	,,	३८१
६४०	सथयथ्री	११	. .	,,	२९६
५३८	समृतशोभासार	११	. .	,,	२८१
१५४२	सस्कार.	९३	...	व द	४६९
	सस्कारी... ..	१६	सम		१६

२४ संस्कृतिछंद.....	२४	सम.	४०२
४७३ —सहतिका.....	१०	,,	२७४
१५३५ सहार	७५	व.द.	४६७
६९ सिंधुरया.....	६	सम.	२३३
११६४ सिंधुसौवीर.....	१८	,,	३७०
८२३ —सिंहनाद.....	१३	,,	३२१
१०११ सिंहपुच्छ	१५	,,	३४६
२७९ सिंहलेखा.....	८	,,	२५४
१४३२ —सिंहविज्ञात.....	२७	व.द.	४२३
१४३५ सिंहविक्रिड	२७	,,	४२५
५२ —सिंहविलोकित	१६	,,	२०
११५६ सिंहविस्फूर्जित	१८	सम.	३६८
५२ सिंहावलोकन, सिंहविलोकित ...	१६	,,	२०
१५० सिंहिनी, वल्लरीगीति, वल्गुगीति.	६२	आ.गी.प्र.	१२५
९४० —सिंहोद्धता	१४	सम.	३३६
९४० —सिंहोन्नतो	,,	,,	,,
१५१ —स्कन्धक	६४	आ.गी.प्र.	१२६
२४४ स्तरधि.	७	सम.	२५३
३ —स्त्री.....	२	,,	२२५
८३ स्थाली, खडा	६	,,	२३५
१५५ स्थूला	७	,,	२४२
३५५ स्निग्धा, मणिमध्या.	९	,,	२६२
२ स्तु.....	१	,,	२२५
४७७ स्फुटघटिता	९	,,	२६८
६७२ —स्कूट	१२	,,	२९९
१००२ स्फोटकीड.....	१५	,,	३४५
१४६२ स्मारमालाकुल	२९	व.द.	४३२
१०५२ सक्, माला.....	१५	सम.	३५२
१२५८ सकधरा	२१	,,	३८५
१२५८ सगधरा, रूपकमाला, रूपामाला, } रुद्रामाला, सकधरा. }	२१	,,	३८५

८१	—सखिविणी	६	सम.	२३५
७१७	सखिविणी, गृद्धारिणी, लक्ष्मीधर, लक्ष्मीधरा, चदायणा, चदाणा, चद्रानन, काममोहिनी, चदाना, मलया, कामिनीमोहन, हिंदुदी, झंपताळ.	१२	,,	३०६
१८२	स्वनकरी	७	,,	२४५
६६७	स्वरवर्षिणी.	१२	,,	२९९
२१२	—स्वरूप	७	,,	२४८
१२९१	स्वर्णाभर्ण	२२	,,	३९२
५८२	—स्वगता.	११	,,	२८९
५८२	स्वागता, स्वगता, सगता, स्वागत. ११	,,	२८९
५८२	—स्वागत	,,	,,	,,
१८८	स्विदा	७	,,	२४५
८३९	स्विन्नशरीर	१३	,,	३२४
१३५२	स्वरिणीक्रीडन, गगोदक, जान- की, खंजना, गंगाधर, लक्ष्मी, लच्छी, सवैया.	२४	,,	४०४
ह.					
३०५	हठिनी	८	,,	२५७
३२६	—हनुमंत	८	,,	२५९
६०	—हर	५	,,	२३२
११४	हरगीत	२८	,,	४५
१०	हरगीति	२८	अ. स.	८४
४०१	—हरमुख	९	सम.	२६७
९९१	हरलीला, हरिलील	१४	,,	३४६
२४१	हर्षिणी	७	,,	२५०
३०	—हरि	४	,,	२२९
११२७	हरि	१७	,,	३६४
१३९०	हरि	२५	,,	४११
६२८	हरिकान्ता	११	,,	२९४
११२	हरिगीत	२८	,,	४४
११३	—हरिगीता	२८	,,	४५

२३	—हरिणप्लुता	अ.स.वृ.	४७७
११७५	हरिणप्लुत,हरिणप्लुता	१८	सम.
११७५	—हरिणप्लुता	१८	,,
११७४	—हरिणाभिनदन	१८	,,
६२१	—हरिणी	११	,,
११२६	हरिणी	१७	,,
१४	हरिणी,कमलि,कमल	३	,,
२८	हरिणी	३१	अ.स.	८८
२३	हरिणीप्लुता,हरिणप्लुता	अ.स.वृ.	४७७
३२१	हरित्	८	सम.
१२८६	हरितकी	२२	,,
३१५	हरिपद,हतपद	८	,,
१२	हरिपद	२७	,,
१६१	हरिप्रिया	४६	मा.द.	७०
८१५	—हरिमुख	१३	सम.
६३०	—हरिरूप	११	,,
६३०	हरिरूपक,हरिरूप	११	,,
२८	हरिप्लुता	अ.स.वृ.	४७८
९९१	—हरिलील	१४	सम.
९९२	हरिलीला	१४	,,
८९५	हरिवनिता,उपनिमिता	१३	,,
७२	—हरिशखाणा	६	,,
९६३	—हरी	१४	,,
४०१	—हलनमुख	९	,,
४०१	हलनमुखी,हरमुख,हलनमुख	,,	,,
६२	हलि,जनमि,जमक,जमकाणा, } जमक,यमक,आत्मक	५	,,
३८४	हलोदगता	९	,,
२५	—हाकल	१४	,,
७५८	हाकलिका	१२	,,
२५	—हाकलिका	१४	,,

१३०५	हाटक.....	२२	सम	१५५
१०७	हाटकशालि,मथान,शगिराट ...	६	,,	२३७
११८०	—हारक.....	१८	,,	३७३
१०३३	—हारवती.....	१५	,,	३४९
३५	—हारा.....	५	,,	२२९
१२३७	—हारावतार.....	२०	,,	३८१
११२०	हारिणी.....	१७	,,	३६३
३५	—हारी.....	५	,,	२२९
३५	हारीत,लोल,हारी,बहारी,हारा, { हारीतनवा,फारीबा {	५	,,	२२९
३५	—हारीतववा.....	५	,,	२२९
३९	हासिका.....	५	,,	२३०
७१७	—हिगुदी.....	१२	,,	३०६
१५९	हिन्दीर,मालका.....	७	,,	२४३
१५६	हिंदोल.....	४०	,,	६८
१९	हिमकर.....	२८	अम	८४	
५२०	—हीमाली.....	११	सम	२५९
४९	ही.....	५	,,	२३१
१३६८	हीणहेयगवीन.....	२५	,,	४०८
८४	हीनताली.....	असवृ	४९१	
५२०	हीमाली.....	११	सम.	२७९
८७	हीर,हीरक,वालिका.....	२३	,,	३०
१८७	हीर.....	७	,,	२४५
११८०	—हीर.....	१८	,,	३७३
११८०	हीरक,हीर,हारक,हीरा... ..	१८	,,	३७३
८७	—हीरक.....	२३	,,	३०
११९१	हीरकहारधर.....	१८	,,	३७५
५०३	हीरलवि.....	१०	,,	२७७
११८०	—हीरा.....	१८	,,	३७३
४३५	हीराज्ञी,प्रणव.....	१०	,,	२७०
४	हीरमणि.....	१०८	वि जा.	१३१	
३१५	—हृतपद.....	८	सम.	२५८
९९५	हेति.....	१४	,,	३४४

९९४	हैममिहिका.....	१४	सम.	३४३
२९२	हेमरूप	८	॥	२५६
४३६	हेमहास,वाला,वाला	१०	॥	२७०
१५०८	हेलावली.....	३४	वै.द.	४६१
१५०९	हेली.....	३४	॥	४६१
१४९	होडपदा	७	सम.	२४२
१३४	होली	७	॥	२४०
३७	हसपक्ति,अक्षरपक्ति,फारी, } भूतलमान्या.....	५	॥	२३०
१०३०	—हस	१५	॥	३४९
१२८८	—हंस.....	२२	॥	३९१
३१२	—हंसकृत	८	॥	२५८
७०	हंसगाति	२०	॥	२५
५	—हंसदोहरो.....	४८	वि.जा.	१७९
४५८	—हसनाद.....	१३	सम.	३९६
४९७	—हसपद... ..	१०	॥	२७७
२८८	—हसपदी	८	॥	२५५
१४६	हसमाला.....	७	॥	२४१
२८८	हसरत,हसपदी.	८	॥	२५५
९३०	हससेनी	१४	॥	३३५
१५२	हसाल.....	३७	मा.दं.	६५
४९७	हसो, हसपद	१०	सम.	२७७
५	—हसी	११	॥	२८६
१२८८	हसी, रजतहसी, हंस, साहसी..	२२	॥	३९१
३९	हंसीगाति, कपिला.....	१४	॥	१५

क्ष.

४४३	—क्षमा	१३	॥	३२४
१६०	क्षमापालि	६	॥	२३७
३५०	क्षर, क्षुर	८	॥	२६१
६१	क्षुत,विष्णु,पंचा,पच.....	५	॥	२३२
६०	क्षुप, हर.	॥	॥	॥
६५०	—क्षुर.	८	॥	२६१

રણપિંગલ

માત્રામેલજાતિ.

સમજાતિ.

એકથી તે ચાર માત્રા સુધીની જાતિ ઉપયોગમાં આવે એમ ન હોવાથી એવી રચના કોઈ કરતું નથી.

યાજ્ઞિક આદિ છઠ્ઠા સામાન્ય નામ હિંદ પ્રમાણર ઉપરથી લીધા છે

યાજ્ઞિક. ૫ માત્રાની ૮ વૃત્તિ થાયછે.

૧ ગમક. અંતે લઘુ. ત્રીજી માત્રાએ તાલ.

કલ ધ્રાણ, ૬

પદ અણ; ૬

સ્વ અન્ત, ૬

ધર સન્ત. ૧. ૬

ત્રય તાલ, ૬

સંધાલ; ૪.

તે ગમક, ૭

કલ સમક. ૨. ૮

પિંગલાદર્શ તથા ગણપ્રસ્નારપ્રકાશમાં પાંચ લઘુજ ધ્રાણવા કહ્યું છે, પણ તેમ થવાથી વર્ણવૃત્ત થઈ જાય, માટે વીજાઓએ તે મત પાળ્યું નથી. જુઓ પૃ ૨૩૨ અક ૬૨.

માત્રામેલ જાતિમાં જ્યાં તાલ આવેછે, તે અક્ષરો પણ જાડા મૂક્યા છે.

પ્રત્યેક જાતિના પ્રત્યેક ચરણની જોડે જે આકાશ મૂકેલા છે, તે તેટલી માત્રાના એકદર જેટલાં રૂપ (વૃત્તિ) થાયછે, તે માહેલું તેટલામુ રૂપ છે એમ સમજવું. લઘુ.

रागी. ६ मात्रानी १३ वृत्ति थायछे

२ वाम. त्रीजो अने छट्टी मात्रा लघु आणवी. १, ४ मात्राए ताल.

छ कल नाम,	८	
जाति वाम;	७	
त्रण छ हारां,	२	गुरु
कदि न धार. ३.	८	
एक उपर,	१२	
ने श्रुति पर;	१२	
नयन ताल,	२	वे ताल आवे.
चरण घाल. ४.	८	

गणप्रस्तारप्रकाशमा त्रण गुरु लाववा केहेछे पण ते जुयो वर्णछंदमां अ.

लौकिक. ७ मात्रानी २१ वृत्ति थायछे.

३ कान्ता, कन्ता. अन्ते ग ल. १, ५ मात्राए ताल

मुनि कल जांह,	१३	
कान्ता मांह;	९	
मल धर अन्त,	१३	
तुं धीमन्त. ५.	९	
एके ताल,	९	
पांचे भाळ;	९	
वे धर एम,	१२	
फावे जेम. ६.	९	

४ वसुमति. १,९ मात्राए ताल.

वसुमति जात,	१३
कुल कल सात;	१३
प्रथमे शरै,	९
ताल तुँ करे. ७.	७

५ चटुल. ४+३.=७. १,९ मात्राए ताल.

कल श्रुति करो,	८
त्रण पछौ धरो,	८
चटुले घाल,	१०
शाशि शर ताल. ८.	१३

६ सुगति, सुगत, शुभगति. ४,३ मात्राए यति १,९ मात्राए ताल.

मुनि कल, गणो,	८
सुगति, भणो;	९
श्रुति यति, धरो,	८
चरमई ग, करो. ९.	८ अन्ते.

. वासव. ८ मात्रानी ३४ वृत्ति थायछे.

७ मधुभार, छवी, वसुकला. २+३ (न के गल)+ग ल=८

३,६ मात्राए ताल.

कल आठ मांह,	१८
वे प्रथम ज्यांह;	२०
पछौ त्रिकल धार,	२१
ग ल उपर सार. १०.	२१

रागी. ६ मात्रानी १२ वृत्ति थायछे.

२ वाम. त्रीजी अने छठी मात्रा लघु आणवी. १, ४ मात्राए ताल.

छ कल नाम,	२	
जाति वाम;	७	
त्रण छ हारां,	२	गुरु
कदि न धार. ३.	<	
एक उपर,	१२	
ने श्रुति पर;	१२	
नयन ताल,	२	वे ताल आवे
चरण घाल. ४.	<	

गणप्रस्तारप्रकाशमा त्रण गुरु लाववा केहेछे पण ते जुयो वर्णछंदमा अ.

लौकिक. ७ मात्रानी २१ वृत्ति थायछे.

३ कान्ता, कन्ता. अन्ते ग ल. १, ९ मात्राए ताल.

धुनि कल जांह,	१३	
कान्ता मांह;	९	
मल धर अन्त,	११	
तुं धीमन्त. ५.	९	
इके ताल,	९	
पांचे भाळ;	९	
वे धर एम,	१२	
फावे जेम. ६.	९	

४ वसुमति. १, ५ मात्राए ताल.

वसुमति जात, १३

कुल कल सात; १३

प्रथमे शरे, ५

ताल तुँ करे. ७. ७.

५ चटुल. ४+३.=७. १, ५ मात्राए ताल.

कल श्रुति करो, ८

त्रण पञ्ची धरो; ८

चटुले घाल; १०

शशि शर ताल. ८. १३

६ सुगति, सुगत, शुभगति. ४, ३ मात्राए यति. १, ५ मात्राए ताल.

मुनि कल, गणो, ८

सुगति, भणो; ५

श्रुति यति, धरो, ८

चरमं ग, करो. ९. ८ अन्ते.

७ वासव. ८ मात्रानी ३४ वृत्ति थायछे.

७ मधुभार, छवी, वसुकला. २+३ (न के गल)+ग ल=८

३, ६ मात्राए ताल.

कल आठ मांह, १८

वे प्रथम ज्यांह; २०

पञ्ची त्रिकल धार, २१

ग ल उपर सार. १०. २१

ત્રણ છ પર તાલ,	૨૧
છવો માંહ ઘાલ;	૧૮
મધુભાર એમ;	૧૮
રચ આળો પ્રેમ. ૧૧.	૧૮
વસુકલજ આમ,	૨૧
રચ આળો હામ;	૧૮
કરૂં ફેશ માન,	૧૮
મઠસે જ માન. ૧૨.	૧૮

આળીભૂષણમાં સગળ+જગળ=૮ માત્રા આળવા કહ્યું છે, પણ તેમ થવાથી તો વર્ણવૃત્ત થઈ જાય, માટે તેનો હેતુ એક ચોકલીઓ+જગળ આળવાનો જણાય છે, એમ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રની ટીકામાં લખ્યું છે વળી પ્રા પિ. સૂત્ર, છંદશાસ્ત્ર, ભગવતપિંગલ, इत्यादिમાં તો માત્ર આઠ માત્રાંજ આળવા કહ્યું છે. છંદ, શૃંગારમાં ૫ માત્રા+ગ+લ આળવા કહ્યું છે, વળી મધુભારનાજ માપની વાગ્વલ્લમે વસુકલા જાતિ કહી છે, અને ચિંતામણિ તથા ભાષાછદોમજરી વાળાં એમજ છવો જાતિ કહી છે.

છંદોવૃત્તનુક્રાવલીમાં એમ કહ્યું છે કે:—

“મુખ જગળ સાર, વસુકલસુદાર;
મધુભાર વૃત્ત, માનવ સુવૃત્ત”

આંક. ૯ માત્રાની ૫૫ વૃત્તિ થાય છે.

૮ ચરણ. (ટ)૬+(ઢ) ૩. એમાં અન્તે સગળ. ૧, ૭ માત્રાં તાલ

છ ઉપર ત્રણ વિધે,	૨૧
અંત સગળ દોસે;	૨૦
નવ કલ પદ ધરો,	૨૧
ચરણ જાતિ કરો. ૧૩.	૧૬

તાલ પ્રથમે પરે,	૨૦
સાત ઉપર કરે;	૨૦
એમ તાલ ધરે,	૧૬
ચરણ ઉપર સ્વરે.	૧૪. ૨૧

૯ ગંગ. માત્રા ૯ અતે વે ગુરુ. ૧, ૬ માત્રાએ તાલ

નવ મત્ત આણો,	૬
તે ગંગ જાણો;	૪
ગુરુ વેજ છેલા,	૬
કવિએ કહેલા.	૧૬ ૧૬

આ હંદ પ્રમાણરમા નવી જાતિ કલ્પી છે.

દૈશિક. ૨૦ માત્રાની ૮૯ વૃત્તિ થ.

૧૦ દીપક, દીપ. ૪+૨+૪=૧૦. ૩, ૮ માત્રાએ ત

કલ વાર પર વેજ	૬૨
લઘુ ધાર પદ તેજ,	૬૨
પઢ્યો જગણ ધર છેહ,	૬૬
દગ કલ દીપક એહ.	૧૬. ૬૬
ગુણ ઉપર ધર તાલ,	૬૬
વસુ ઉપર વઠ્યો ભાલ;	૬૬
એ દીપ પળ લાલ!	૬૧
રટ પ્રસુગુણ તું વાલ!	૧૭. ૬૬

* “વેજ-લઘુ” એમ વીજા પદસાથે અન્વય કરવો

હંદ. ગૃગાર, ભગવતપિંગલ અને પિંગલદર્શમા આ જાતિની નવ માત્રા
કેહેછે તે મૂલ છે. નાગરાજપિંગલમાં સ્, ન, ગ, લ એટલે માપ છે, પણ
તે વર્ણમેલ થઈ જાયછે. જુવો પૃ. ૨૫૯ અંક ૩૨૮. લક્ષપત-

ત્રણ છ પર તાલ,	૨૧
છર્ચો માંહ ઘાલ;	૧૮
મધુભાર એમ;	૧૮
રચ આર્ણો પ્રેમ. ૧૧.	૧૮
વસુકલજ આમ,	૨૧
રચ આર્ણો હામ;	૧૮
કરૂં ઈશ ગાન,	૧૮
મલ્લશે જ ઘાન. ૧૨.	૧૮

વાણીભૂષણમાં સગળ+જગળ=૮ માત્રા આળવા કહ્યું છે, પણ તેમ થવાથી તો વર્ણવૃત્ત થઈ જાય, માટે તેનો હેતુ એક ચોકલીઓ+જગળ આળવાનો જણાય છે, એમ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રની ટીકામાં લખ્યું છે વળી પ્રા. પિં સૂત્ર, છંદશાસ્ત્ર, ભગવતપિંગલ, ઇલાદિમા તો માત્ર આઠ માત્રાજ આળવા કહ્યું છે. છંદ. શૃંગારમાં ૫ માત્રા+ગ+લ આળવા કહ્યું છે, વળી મધુભારનાજ માપની વાગ્વલ્લભે વસુકલા જાતિ કહી છે; અને ચિતામણિ તથા ભાષાછદોમજરી વાળાં એનેજ છર્ચો જાતિ કહી છે.

છંદોદૃતસુક્તાવલીમા એમ કહ્યું છે કે:—

“મુખ જગળ સાર, વસુકલસુદાર;
મધુભાર વૃત્ત, માનય સુવૃત્ત.”

આંક. ૯ માત્રાની ૫૫ વૃત્તિ થાય છે.

૮ ચરણ. (ટ)૬+(ઢ) ૨. એમાં અન્તે સગળ. ૧, ૭ માત્રા ૮

છ ઉપર ત્રણ ત્રિષે,	૨૧
અંત સગળ દોસે;	૨૦
નવ કલ પદ ધરો,	૨૧
ચરણ જાતિ કરો. ૧૩.	૧૬

તાલ પ્રથમ પર,	૨૦
સાત ઉપર કરે;	૨૦
એમ તાલ ધરે,	૧૬
ચરણ ઉપર સ્વરે.	૧૪. ૨૧

૯ ગંગ. માત્રા ૯ અંતે વે ગુરુ. ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.

નવ મત્ત આણો,	૧
તે ગંગ જાણો;	૪
ગુરુ વેજ છેલા,	૬
કવિએ કહેલા.	૧૬ ૧૬

આ છંદ પ્રમાણમાં નવા જાતિ કાપી છે

દૈશિક. ૨૦ માત્રાની ૮૯ વૃત્તિ થ.

૧૦ દીપક, દીપ. ૪+૨+૪=૧૦. ૩, ૮ માત્રાએ

કલ ચાર પર વેજ *	૧૨
લઘુ ધાર પદ તેજ;	૧૨
પછો જગણ ધર છેહ,	૧૧
દશ કલ દીપક એહ. ૧૬.	૧૧
ગુણ ઉપર ધર તાલ,	૧૧
વસુ ઉપર વળો આઠ;	૧૧
૯ દીપ પળ લાલ!	૧૧
૨૪ પ્રમુગળ તે વાલ!	૧૭. ૧૧

* “વેજ-લઘુ” એમ વીજા પદસાથે અન્વય કરવો

છંદ-અગાર, ભગવતપિંગલ અને પિંગલદર્શમાં આ જાતિની નવ માત્રા કહેછે તે મૂલ છે. નાગરાજપિંગલમાં સ, ન, ગ, લ. એવું સાપ છે, પણ તે વર્ણમેલ થઈ જાયછે. જુઓ પૃ ૨૫૬ અંક. ૩૨૮. લલપત-

જશર્સિધુ, છંદ.શાસ્ત્ર, વૃત્તમૌલિક અને વાણીભૂષણમાં ૪+લ+લ+જ, એવું માપ છે. આપાહરોમજરીમા છેલ્લો લઘુ લાવવા કેહેછે. વાગ્વલ્લભમા ૪, ૬ એ યતિ કહી છે.

છંદ.પ્રમાકરમા આ જાતિનું નામ “ દીપ ” લખ્યું છે, અને તેમાં પ્રથમ એક ચોકલિયા પછી અંતમાં (। । । S ।) એવી છ માત્રા લાવવા કહ્યું છે.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘી ટીકામાં આનું માપ આ પ્રમાણે છે = ગુરુ અંતવાળો એક ચોકલિયો+ગુરુ અંતવાળો એક પચકલગણ+૧ લઘુ=૧૦ માત્રા.

૧૧ રુડા. માત્રા ૧૦ તેના અક્ષર ૭.૩,૮ માત્રાએ તાલ.

દશમાત્રિકા દેસ, ૩૯

વરણો મુનિ પેસ; ૩૯

જાતિજ રુડા ખાલ, ૪૧

ત્રણ આઠ છે તાલ. ૧૮. ૩૯

૧૨ રતિકરી. (૧+૧+જ)=૧૦ માત્રા. ૧,૬ માત્રાએ તાલ.

પાંચ પર લ રસાય, ૧૪

જગણ તે પર થાય; ૧૦

ચરણ કલ દશ માંય, ૧૬

રતિકરી રચું ત્યાંય. ૧૯. ૧૦

તાલ પ્રથમ ગણાય, ૧૪

છ ઉપર અંદર થાય; ૧૧

અમ ઠીક રસાય, ૪૯

બે સરસ પદમાંય. ૨૦. ૧૪

રૌદ્ર. ૧૧ માત્રાની ૧૪૪ વૃત્તિ થાયછે.

૧૩ આખીર, આહીર. (૭+જ) ૧૧ માત્રા. ૧, ૧, ૯ માત્રાએ

કુલ કલ કર અગિયાર, ૮૯

અંતે જગણ ચરમાં નિરધાર; ૮૯

आमॉर आहॉर नाम, ८०

जाति रच शुभ आम. २१. ८५

छे शशि शर पर ताल, ८८

वळो नव पर ठोक भाळ; ८९

ए रातनी शुभ चाल, ८५

आभोरमां रच वाल. २२. ८०

एमा अते गुरु लघु लाववा कवि दलपतराम केहेछे, छंद, गाल, श्रीधर-
पिंगल, गौड पिंगल, लखपन जशसिंधु, छंद प्रभाकर अने वार्णाभूषणमां
अते जगण लाववा कथुं छे जे पेहेली सात मात्रा छे, त्या ड ढ गण होय
तो ठीक. बीजा प्राकृत पिंगल लखनाराओए पण ४ मात्राए यति पाळी
छे छंदोवृत्तमुक्तावलीमा यति कही नथी, तेम अने जगण लाववा पण
नियम वाध्यो नथी, पण तेना उदाहरणमां जगण आवेछे.

१४ रसीक. $४+७=११$. तेमां अंते त्रणलघु.-१, ५, ९, मात्राए ताल.

शिव कल रसिके गमती, १२३

छे श्रुति, हय पर विरति; १४३

चरमें कवि! लघु त्रि धर, १४१

ताल भू शर नव उपर. २३. १४३

आदित्य. २२ मात्रानी २३३ वृत्ति थायछे.

१५ अचला. $६+६$ तेमां छेला वे लघु. १, ५, ९ मात्राए ताल.

छकल उपर, कर पट कल, २३३

अचला रच, तुं निर्मल; १५४

रवि कलमां, लल सिम धर, २२५

तालो शशि, शर नव पर. २४. २३४

१६ तुरग. चच्चारै यति, यतिमां जगण आणवो नहि.

४+४+४=१२. १,५,९ मात्राए ताल.

चोकल, त्रण यति, धरजो, ८८

^{१२}रवि कल, पदमां, करजो; ६८

प्रति यति, तालर्ज, आवे, २६

तुरगे, जगण न, लावे. २९. ३१

१७ तोमर. मात्रा १२ तेमां अंते गुरु लघु. ३,६,१० मात्राए ताल

मात्रा बधी छे बार, ९३

तुं जाति तोमर धार; १२७

अंते धरी गल भाळ, १२७

^६त्रण ^{१०}षट दिशाए ताल. २६. ९७

अक्षरमेळ प्रकरणमां तोमर वृत्त छे, पण छंद प्रभाकर, तुलसीकृत रामायण, खुशबुकुमारी, वगरे प्रथोमा मात्रामेळ तोमर जाति होता अहि दाखल करी छे.

१८ अनुफल. ८+४=१२. १,५,९ मात्राए ताल.

बार कला सौ, आवत, १४८

यति आठे ठिक, लावत; १६७

ताल अनुफले प्रथमज, २११

चारे चारे, पछो तर्ज. २७. २००

१९ मृदुगति. ५+७=१२. १,७ मात्राए ताल.

आणिये कला रावैज, ^{१२}११७

^५जर हयै, ^७धरी यतिज; ११८

^૧ શશિ^૭ મુનિ, કરી સુતાલ, ૧૧૮
મૃદુગતિ, સુજાતિ માલ. ૨૮. ૧૧૮

ચામ જાતિથી વમળી આ જાતિ છે, ૩, ૬, ૯, ૧૨મી માત્રા લઘુ આળવી.

ભાગવત- ૧૩ માત્રાની ૩૭૭ વૃત્તિ થાયછે.

૨૦ મૂલચંદ્ર. ૭, ૬ યતિ. અંતે જગણ. ૧, ૪, ૮, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

તેર કલ મુનિ, પર વિરામ, ૨૩૨

જગણ અન્તે, પદ તમામ; ૨૧૬

^૧ શશિ^૪ શ્રુતિ^૮ વસુ, શિવ સુ તાલ, ૨૨૮

૬ મૂલચંદ્ર, જાતિ માલ. ૨૯. ૧૯૦

૨૧ ચંદ્રમણિ. માત્રા ૧૩. લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી. ૧, ૧, ૯ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણ પ્રતિ માત્રિકા, ૮૯

આવે તેર પ્રમાણ જો; ૭૭

ચન્દ્રમણિમાં તાલ તો, ૧૯

^૧ મૂ^૫ શર^૬ ભક્તિ જાણજો. ૩૦ ૧૯

ભાપાહંદોમંજરીમા આ જાતિ છે, પળ તે દ્વિદલ જેવી જણાયછે.

૨૨ અવલંબક. માત્રા ૧૩. ૧, ૪, ૯ માત્રાએ યતિ.

૧, ૫, ૯ માત્રાએ તાલ.

^૪ શ્રુતિ^૪ શ્રુતિ, કલ પર, શર કરો, ૧૪૪

^{૧૩} જલ કલ, પ્રતિપદ, કવિ! ધરો; ૧૪૪

^૫ પ્રયમે, શર નવ, તાલ છે, ૮૬

અવલંબકની, ચાલ છે. ૩૧. ૬૬

૨૩ જલતરણ. ૧, ૧, યતિ અંતે ગ લ, યતિમાં જગણ ન આળવો

૧, ૬, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

તેર કલ, જલતરણ, માંહ, ૨૩૨

^૫ શર શરે, વિરતિ છે, જાંહ; ૧૭૩

^૧ શશિ ^૬ પહે, ને ^{૧૧} શિવે તાલ, ૧૬૦

યતિ વિષે, જગણ નવ ઘાલ. ૩૨. ૨૨૮

૨૪ વરવીર. ૮, ૧, યતિ. ૧, ૧, ૯ માત્રાએ તાલ.

યતિ આઠે શર, રાખજો, ૭૮

તેર કલા પદ, નાંખજો; ૮૦

વરવીર જાતિ, ચાલ છે, ૬૦

^૧ શશિ ^૫ શર નવ, પર તાલ છે. ૩૩. ૮૯

ધિંગલાદર્શમાં આ જાતિ ૧૨ માત્રામાં રાખી છે, તે મૂલ છે.

માનવ--૧૪ માત્રાની ૩૧૦ વૃત્તિ થાયછે

૨૫ હાકલી, હાકલ, કાલિક, હાકલિકા. માત્રા ૧૪

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

દ્વિજાં રા મ માં ઠાંક ગણ જાણો, ૮૧ ઠાંચાર લખુ.

ત્રણ તે ધરો ^{૧૨} રવિ કલ આણો; ૮૬

અન્ત ગુરુ ધરો ચૌદ કરો, ૧૬૯

હાકલો જાતિ સુ નામ ધરો. ૩૪. ૧૬૯

તાલ પ્રથમપર એક કરી, ૧૭૭

^૪ શ્રુતિ ^૪ શ્રુતિ ચડતી ઘોજ ધરી; ૧૧૭

त्रण चारे दश वर्ण नस्या. ३५, १६७

छंदःप्रभाकरमा पहेल्य

रणमा १०

अक्षर लाववा क

।यम कस्यो छे.

चिंतामणीमा पेहेला त्रोज।

૧૧ અક્ષર, અને

चोथा चरणमा १४ मात्रा आणवा कथ्युध...

હુદ ગૃહારની એક લિખિત પ્રતિમા “હાલક” નામ છે, તે લિખિતરોપ
 હુએ એમ જણાયછે. તેમા ૧૨+૫=૧૭ માત્રા અને ૧૧, ૧૦, ૧૧, ૧૦
 એમ અક્ષર છે.

છંદ કામદુષાવત્સમાં ત્રણ ડગળના અને ૧૧, ૧૦ અક્ષર આળવી કહ્યું છે.

હંદશાંખમાં વૃત્તમૌલિકના જેવું પેહેલા વે ચરણનું માપ કહ્યું છે, 'પણ ત્રીજા ચોથામાં ડગળ પૈકી સ કે મ અને અતે ગુરુ આળી ૧૦ અક્ષર લાવવા કહ્યું છે, પણ વાળીભૂષણ ઇત્યાદિમા અક્ષરનો ૯ નિયમ માન્યો નથી, એટલે આ માત્રામેઢની જાતિમા અક્ષરમેઢનો નિયમ માનવો અમને ડનિત લાગતો નથી.

૨૬ ગજલ. $૪+૩+૪+૪+૪=૧૮$ માત્રા.

૧, ૫, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

ઞળ પર વે ડ ગળ પર તાલ^{૧ ૫ ૮}, ૩૬૯, ઇશુ લઘુ.

શરિ શર આઠ ચારે તાલ; ૨૪૬

કુલ કલ ચૌદ ચરણે થાય, ૨૮૦

ગજલ જ જાતિ સરસ ગણાય. ૩૬. ૩૬૯.

૨૭ કજ્જલ, કદલી. ૧૮ માત્રા. અન્તે જગળ, વા તગળ.

૧, ૫, ૯, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિ પદ કુલ કલ ચૌદ ધાર, ૩૨૨

અન્ત જગળ વા તગળ સાર; ૩૬૯

^{૧ ૫ ૮ ૧૨}ભૂ શર નિધિ રવિ તાલ આળ; ૩૨૧

કજ્જલ, કદલી જાતિ જાળ. ૩૭. ૩૦૦

૨૮ મધુમત્ત. માત્રા ૧૪. ૧, ૪, ૭, ૧૦, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સકલ કલ ચૌદ તો કરો, ૧૧૬

પ્રથમ ઉપર ઞળ ઞળે ધરો; ૧૪૪

પાંચ તાલ સર્વ આળજો, ૧૧૭

મધુમત્ત જાતિ જાળજો. ૩૮. ૧૧૬

૨૯ સુલક્ષણી, સુલક્ષણ, ૭+૭=૧૪ માત્રા.

પ્રત્યેક ૭ માત્રામા અતે ગલ ૧, ૫, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ

કર કલ સાત, તે પર સાત, ૩૩૬

કુલ કલ ચૌદ, છે પ્રણ્યાત; ૨૪૬

પ્રતિ યતિ આદિ, શર છે તાલ, ૨૮૦

સુલક્ષણીજ, જાતિ રમા

मात्रा चौद करो वरणे;	१३३
'छंदार्णव' मुरूपी वरणे,	१७४
भू शर भक्ति यत्न परे.	१४८
चारे चडनी ताल खरे. ४०.	१९३

३१ सखी. मात्रा १४. तेमां अने म वा यमण ३, ७, ११ मात्राए ताले.

कल चौद सखीनी जेमां,	१०
कर अन्त म वा य तु तेमां;	६९
धर ताल त्रोजे सुनि रुद्रे.	६९
रत्न जाति भली सुभद्रे. ४१.	१०

आ जाति "यनजारा"ना रागनी देवीमां गवाछे.

३२ उद्योद. मात्रा १४. तेमां अन्तेन, ल. १, ३, ५, ८, १०, १२ मात्राए ताले.

कल कुल चौद पदमां आण,	२८०
गुरु लघु अन्त उपर जाण,	३२७
शशि व्रण शर वसु दश तालि,	३६४
रवि पर उद्योरे संभाळ! ४२.	२४१

३३ चंपक. ८, ६ यति. अंते ग, ग. १, ९, ९, १३ मात्राए ताले.

चौद विषे गुरु, वे छेले,	२९
ताल भू शर नवं, जख मेळै;	४८
आठ छये यति, वे आणो.	२६
चंपक जाति, ते जाणो. ४३.	४

૩૪ માલતી. ૧, ૯ યતિ. ૩, ૧૦ માત્રાએ તાલ.

કલ ચૌદ, પદમાં આળજો, ૧૦૭

યતિ શરે, નવમે જાળજો; ૧૦૯

૯ જાતિ, જાળો માલતી, ૯૩

ત્રણ દશે, તાલો ચાલતી. ૪૪. ૯૨

૩૫ કલના. $૪+૪+૪+૨=૧૪$. ૧, ૧, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ત્રણ ચોકલિયા ગળ ઠિક ધર, ૬૮૬

તે પર બે કલ છૂટો કર; ૪૦૨

ચૌદ બને કલ કલનામાં, ૮૦

તાલ શશિ શર નવ જલમાં. ૪૫. ૨૨૪

૩૬ મનમોહન. ૧૪ માત્રા, તેમાં છેલ્લો નગળ. ૩, ૧૦ માત્રાએ તાલ.

કર કલા ચૌદ ચરણ ચરણ, ૬૯૨

ધર પ્રતિપદે અંતે નગળ; ૪૭૪

ત્રણ દશ પરે તાલો સરસ, ૪૭૪

મનમોહન જાતિ ૯ સુરસ. ૪૬. ૪૯૭

ગળગ્રસ્તારપ્રકાશમા આતું નામ મોહન અથવા મનમોહન આપ્યું છે.
અને તેનું માપ $૨+૫+૨+૫$ (તેમાં અન્તે નગળ) $=૧૪$ માત્રા એમ આપ્યું છે.

૩૭ વજ્રચંદ્ર. ૬, ૮ યતિ. પ્રથમ નગળ ને અન્તે જગળ.

૧, ૫, ૯, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

છપર વસુ, કલ ચૌદ જાળ, ૩૧૪

પ્રથમ નગળ, અન્તે 'જ' આળ, ૩૦૧

શશિ શર નવ, બારે જ તાલ; ૩૦૧

નિયમ વજ્રચંદ્રેજ ચાલ. ૪૭. ૩૦૧

૩૮ કિજ્જલક. ગુરુ લઘુનો નિયમ નથી ૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ

કલ ચરણે ચૌદ થાયછે, ૧૧૬

પ્રથમ કલે પે'લો તાલ છે; ૧૧૬

^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ચઢતી વળી કરે, ૧૨૩

કિજ્જલક થાય એમ સરે. ૪૮. ૧૬૧

૩૯ હંસીગતિ, કપિલા. ૬+૮=૧૪. એક પછી ચચ્ચારે ચઢતી

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ

^૬ઘડ પર ^૮વસુ કલ દે પૂરી, ૩૪

હંસીગતિની એ રૂઢી, ૯

ચૌદ કલા કુલ તો માલો, ૨૬

પ્રથમ ચચારે છે તાલો. ૪૯. ૧

તૈથિક-૧૫ માત્રાની ૯૮૭ વૃત્તિ થાયછે.

૪૦ જયકરી. માત્રા ૧૬, તેમાં અંતે લ, ગ.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ

ચરણ ચરણમાં પંદર કલા, ૩૦૧

લઘુ ગુરુ અંતે આવે મલા; ૧૪૯

જાતિ જયકરો જુગતે કરો, ૨૨૯

^૬શગિ ^૫શર ^{૧૩}નવ જલ તાલો ધરો. ૧૦. ૧૭૮

હંદ શૃંગાર અને પિંગલાદર્શમા અંતે ગુરુજ આળવા કચુ છે અને મગ્નપ્ર-
સ્તારપ્રકાશમા ૬+૬+૩=૧૫ માત્રા આગવા કચુ છે અને તેના પેહેલા રૂપમા
બે મગ્ન અને લઘુ ગુરુ છે તથા છેલ્લામા ૧૫ લઘુ છે.

૪૧ પાઙ્ગત. માત્રા ૧૬. તેમાં ૭,૮ યતિ. અંતે સગળ.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ

^{૧૫}તિથિ ^૭કલમાંહ ^૮મુનિ વસુ કરો, ૩૧૪

અંતે એક, સગળ ઠાંક ધરો; ૩૬૧

મૂ પર તાલ, પછી શ્રુતિ શ્રુતિ, ૩૧૩

પાદ્યતની, ગળો ગુમ ગતિ. ૧૧. ૩૦૧

૪૨. ચોપાઈ, ચતુષ્પદી. ૬+૪+૪(તેમાં અંતે ગુરુ હોય)+લ
=૧૫ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

છ પર ડગળ બે પછી લઘુ ધાર, ૧૮૯

તિથિ કુલ કલમાં છેવટ હારાં; ૧૩૪ ગુરુલ્લ

ચતુષ્પદી ચોપાઈ માલ, ૩૮૦

શશિ શર નવ જલ ઉપર તાલ. ૧૨. ૧૧૧

ધાન્વલ્લભમાં જ ચકરી અને ચોપાઈ એકજ લખેછે, ૧૫ માત્રામાં અન્તે
લઘુ સાગરાજપિંગલમાં ૬+૪+૪+લ, એ પ્રમાણે છે, પણ રૂપદીપ પિંગલમાં
૮+૭ તેમાં અંતે ગ, લ, છે. ગળપ્રસ્તારપ્રકાશમાં અન્તે જ, ત, ર, કે, સ્ત,
લાવવા કેહેછે અને તેજુ છેલ્લુ રૂપ સર્વ લઘુજુ આપ્યુ છે.

૪૩ વસ્તુ. ૪+૪+૪+૩=૧૫. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ત્રણ ચોકલપર ત્રણ કલ ધરો, ૩૭૪

એવી પંદર કુલ કલ કરો; ૩૬૧

એક ઉપર ચચારે તાલ, ૩૮૯

વસ્તુ જાતિ વિષે સંમાલ. ૧૩. ૩૯૯

આની અંતે “જી” ઉમેરવાથી રાગ ‘સામેરી’ થાય, એમ “પ્રાચીન કાવ્ય-
માલ”ના રમિકવલ્લભાદિ પ્રથમા પૃષ્ઠ પેહેલે લલ્લુ છે

૪૪ ગોપાલ. ૧૦, ૧ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

દશને પાંચ ઉપર, વિશ્રામ, ૪૯૧

એકંદર પંદર, કલ આમ; ૧૮૧

એક ઉપર શ્રુતિ શ્રુતિ, પર તાલ, ૬૦૯

જાતિ રૂઢી, ગોપાલ. ૧૪. ૩૭૮

હંદ'પ્રભાકર આ જાતિમાં ૭,૮ વિરામ અને અન્તે જગણ આળવાનું
લક્ષી તેનુ વ્રીજું નામ ભુજગિની હોવાનુ પગ કેહેછે

સંસ્કારી-૧૬ માત્રાની ૧,૫૨૭ વૃત્તિ થાયછે.

૪૫ ચરણાકુલ. ૮,૮ યતિ, તેમાં અંતે ગ, ગ.

૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિપદ માત્રા, સોલ જ જાણો, ૧૪૯

અંતે તેમાં, બે ગુરુ આણો; ૧૪૫

તાલ શશી શર, નૈવ જલ લાવો, ૨૨૪

ચરણાકુલ વહુ, બેશ બનાવો. ૫૫. ૧૭૫

પિંગલાદર્શના છેવટે બે ગુરુ અથવા અંતે યગણ આળવા કન્યુ છે, કવીશ્વર
દલપતરામ “અંતે એક ગુરુ હોય તો નમે” એમ લખેછે, પણ તેમ કરવાથી
પાયાકુલક વદ જાયછે

૪૬ અડલ, ઢારિલ, ચોપાડકુલક. માત્રા ૧૬.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાં માત્રા સોલે, ૧૩

ગુરુ લઘુ કો નહિ જેમાં તોલે, ૨૬

તાલ અડલમાં પ્રથમ ઉપર ધર, ૧૫૭૫

પછી શર નવ જલ ઉપર ઠાક કર. ૫૬. ૧૫૪૨

ઢારિલ, વિયાસરી^૧. ૧૬ માત્રા. ૧,૫,૯,૧૩ માત્રાએ તાલ.

ગુરુ લઘુ નિયમ ન કુલ કલ સોલજ, ૧૨૨૦

ઢારિલ જાતિ પણ ગણ એમજ; ૧૧૯૦

તાલ પ્રથમ પર એમાં આવે, ૩૩

પછી ચચારે ચડતો લાવે. ૫૭ ૫૭

चोपाइकुलक. मात्रा १६. १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

सोळ कळा प्रति पदमां आवे, ८०

लघु गुरुनो कंड नियम न लावे; २२५

भाषा चोपइकुलक कहेछे, २२१

प्रथमे श्रुति श्रुति ताल रहेछे. ५८. १७५

४७ भिन्ना. मात्रा १६. तेमां अंते ल. १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

भिन्नामांहे सोळ कळा कर, ११३२

तेमां अंते लघु आणी धर; १०४३

शशि पर ताल धरी पळी ते पर, ११५७

चच्चारे चडती कर कविवर! ५९. १५३०

४८ घातक. $४+४+४+४=१६$ मात्रा, तेना अक्षर १२.

१, ५, ९, १३ मात्राए ताल.

चारे चोकल गणो सरस धर, १४९६

अक्षर तेमां द्वादश कुल कर; १५१२

षोडश कल शशि पळो चच्चारे, ८८

ताल सरस धर घातक ज्यारे. ६०. १७७

४९. पंझटिका, पद्धरी, पाधरी, पद्धरी, पंझटिका, प्रझटिका.

$४+४+४+४=१६$. ३, ६, ११, १४ मात्राए ताल.

त्रण डगण उपरे जगणे धार, ९१९

कल सोळ पद्धरी चरण चार; ९१६

गुण शाल रुद्र रत्ने सुताल, ७७२

कविराज! पंझटिका तुं भाळ. १६. ७७२

वाग्वेल्लभमां नवमी गाथा गुरु लाववा केहेछे, तेमज अते जगण के लघु लाववा नो ना केहेछे, पुण नागापिंगळ, प्राकृतपिंगळमूद्र, वाणीभूषण अने

હંદોદૃત્તમુક્તાવલીમા અતે જગણ લાવવા કેહેછે, માટે તેનુ મત સ્વીકારવા યોગ્ય નથી વળી હંદોદૃત્તમુક્તાવલીમા તો આદિ હગણમા જગણ આળવોજ નહિ, એવો ખાસ નિયમ આપ્યો છે, અને તેનુ નામ પ્રજ્ઞટિકા આપ્યુ છે. વળી હંદ પ્રમાકરમાં પદ્મટિકા, પ્રજ્વલય કે પ્રજ્વાલિયા, એવાં વીજા નામ આપ્યા છે, અને વિશેષમા લેખેછે-આનાજ વમણા માપવાળાને મિશ્કારીદામે લોલાવતી હંદ માન્યો છે માગવી પિંગલહંદોદૃત્તમા પ્રજ્ઞટિકા નામ છે

૫૦ પાદાકુલક, પાયાકુલક. $8+8+8+8=૩૨$ માત્રા,

તેમા અતે ગ (ચરણમાં ચમક આવે) ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ

ચાર ચરણમાં ગુરુ છેવટ છે, ૪ ૪ ૪

સોઠ કળાનો એવો પટ્ટછે; ૩૮૧ ઈસમઠ.

પાયાકુલક ચમકથી શોભે, ૮૫

૧ ૫ ૯ ૧૩
મૂ શર નવ જલ તાલજ થોભે. ૬૨. ૧૭૭

“માત્રાસમક” પ્રકરણમા લેખેલા [૧]ચર્પટ, [૨]વિશ્લોક, [૩]નવાનિકા, [૪] ચિત્રા અને [૫] ઉપચિત્રાના માપમાથી ગમે તે ચાર ચરણ રચવામાં આવે તો તેનુ નામ “પાદાકુલક” કેહેવાયછે, એમ વૃત્તસ્લાકરની નારાયણ-મટ્ટી ટીકામા જણાવ્યું છે; હંદોદૃત્તમુક્તાવલીમા ચાર ચોક્કલિયા તેમા અતે ગુરુ, એમ સોઠ માત્રા આવે-એટલે અલ્પ ગુરુવાળા અગિયે પાદાકુલક કહ્યો છે, વાગ્વલ્લભ અને હંદ-શાસ્ત્રમા આનુ નામ પાદાકુલકજ છે વૃત્તમોક્તિક, હંદ-શાસ્ત્ર, વાગ્વલ્લભ, અને લલપતજનસિંધુમા ગુરુલઘુનો નિયમ નથી, એમ કેહેછે, તેમજ “છેલે ગુરુજોડ્યે” એમ પણ નિયમ કરતા નથી, પણ હંદ ગાલ્લ (પિંગલ) ના નિયમ પ્રમાણે જ્યાં વિશેષ નિયમ ન હોય ત્યાં પાદાન્તે ગુરુ આળવે એમ જણાવી ગયા છે પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમા ગુરુલઘુનો નિયમ કહ્યો નથી, એટલે સોઠ માત્રા વધા ગુરુ કે વધા લઘુની નહિ, પણ ગુરુલઘુ મિશ્રિત લાવવી, એમ કહ્યું છે વાર્ણીભૂષણમા કયું છે કે —

“અક્ષર ગુરુ લઘુ નિયમ વિરહિતં, મુજગરાજ પિંગલ પરિભાણિતમ્
ભવતિ સુ ગુપ્તિત પોડશ કલકં, વાર્ણીભૂષણ પાદાકુલકમ્.”

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આઠ આઠ માત્રાના પ્રતિ યાતિએ પ્રાસ મેળવ્યા છે, એનું પેહેલું રૂપ ત્રણ કર્ણ ને એક મગગનુ યાયછે અને છેલ્લું રૂપ ત્રણ વિપ્ર ને મગગનુ યાયછે.

તાલો પ્રથમે પૂઠો શ્રુતિ ઉપર, ૧૧૯૬
 અલિલા, અનિલામાં લાવી ધર. ૬૭. ૯૯૭
 હંદોલતામાં આ નામ છે. માગધી હંદ:શતકમા એને “વિઆષરી” કહેછે
 મહાસંસ્કારી-૧૭ માત્રાની ૨,૫૮૪ વૃત્તિ થાયછે.

૫૬ મહચંદ્ર. ૮,૯ યતિ, અંતે મગ્ગણ. ૧,૫,૯,૧૨,૧૬ માત્રાએ તાલ.

પદમાં સત્તર, ફુલ કલા આળો, ૧૩૩

આઠે યતિ ને, વઢો નવે જાળો; ૧૧૯

શશિ શર નવ રવિ, નૃપ મહચંદ્ર, ૧૪૪

તાલ ધરો ઠોક, કવિ સ્વરે વંદે. ૬૮ ૧૩૯

૫૭ રામ ૯,૮ યતિ. અંતે યગળ. ૧,૬,૧૨,૧૪ માત્રાએ તાલ.

દશ સાત માત્રા, રામ વિષે છે, ૨૩૮

નવ આઠ એવી, વિરતિ દિસેછે; ૩૨૭

યગળ વિરતિયે, દ્યો પૂઠો તાલો, ૨૪૧

પ્રથમ ષટ ઓશા, મનુષ્ય ધાલો. ૩૩૦

હંદ પ્રમાકરમાં નવો કલ્પ્યો છે.

પૈરાગિક-૧૮ માત્રાની ૪,૧૮૧ વૃત્તિ થાયછે.

૫૮ માલી. $+4+4+4+2=18$ માત્રા. ૧,૫,૯,૧૨,૧૭ માત્રાએ તાલ

ચાર હગળ પર બે કલ લાવેછે, ૧૭૭

અષ્ટાદશ કલ એમ જ આવેછે; ૧૭૪

પ્રથમ પૂઠી ચચાર. ચઢે તાલો, ૧૪૯

સ્વના માલી જાતિ વિષે માલો. ૭૦. ૧૪૬

૫૯ પદ્ધતિકા. નવમી દશમી માત્રા થઈને એક ગુરુ, તેમજ અંતે પળ ગુરુ.

કહિં પળ જગળ ન આળવો. ૧,૫,૯,૧૨,૧૭ માત્રાએ તાલ.

અષ્ટાદશ કલ પાદ વિષે કરજો, ૧૧૬૧

गुरु नव दश मर्कणे अंते धरजो; १०२१

यद्धतिकानी माह जगण न धरो, १५१२

एक उपर चच्चारे ताल करो. ७१. ९९९

६० रण* . मात्रा १८. ९, ९ यति, तेमां अंते म. १, ५, १०, १५ मात्राएतलि.
१० + ८

दश वसु कल कुल, रण जाति ए छे, ३५७

नव नवपर यति, तेमां रहेछे; २५४

शशि वाण पंक्ति, तिथि ताल तेमां, ३२७

स्वर गुणि! पीलुनो, गाओज एमा. ७२. २४६

❦ આ જાતિ અમારા નામથી નવી વર્નાવી દાખલ કરેલી છે.

३१ राजविगणः. ९, ९ यति, मात्रा १८. ३, ७, १०, १४, १७ मात्राए ताः।

कैल सकल पुराण, पदमां आणवी, ७३३

नव नव उपर यति, वे तो जाणवी; १३५

त्रण मुनि दिशि रत्न, सतरे ताल छे. ७३३

રાજીવગણવીજ, સુઢી ચાલ છે. ૭૩. ૬૪૩

‡ छंदःप्रभाकर आते “माली” पण केहेछे, पण अक ५८ मा “माली” जाति आथी जूदाज लक्षणवार्त्ती छै.

६२ परिचरिता. ८, १० यति. तेमां छेछा वै लघु.

४+४+५+३+ल+ल १,५,९,१३,१७ मात्राए ताल

वे चोक्लपर, पांच त्रण कला कर, ३१३५

कुल कल अढार, वे ल चरम तुं धर; ३१२६

शशि पञ्च श्रुति श्रुति, ताल वसु दश विरति, ४१२६

परिचरिता कवि! रचनो धरो सुमति. ७४. ३४१९

મહાપૌરાણિક-૧૯ માત્રાની ૬, ૭૬૫ વૃત્તિ થાયછે.

६३ बोधक. १०,९ यति. १, ६, ११, १६ मात्राए ताल.

कल ओगणशि तो, चरणे रचाशे, १३९

દેશ ને વેળી નવે, યતિ ઠીક થારો; ૬૩૯

ભૂપરે પેછો શેર, ચેડતા જ તાલો, ૬૪૯

જાતિ બોધક તમે, કવિ! એમ માલો. ૭૬. ૬૪૯

અગિયાર અક્ષરમા રૂપ ૨૯૩ મે ગ્રાહીવૃત્ત છે, તેને રાગે અથવા “મદાલસા
ધોને ઋતુધ્વજ” પૃષ્ઠ ૧૨ મે “પ્રાર્થિતે આદેશ સુર શુભકારી” એ રાગે ગવાયો.

૬૪ મોહની* માત્રા ૧૯. અંતે ગુરુ લઘુ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭મી માત્રાએ તાલ.

ઔગણિ માત્રાતળાં ચરણ શ્રુતિ આણે; ૪૦૬૨

તેને મોહની જાતિ ચતુર જન! જાણ; ૪૧૧૪

પ્રથમ પેછો ચચારે ઉપર ધરે તાલ, ૪૦૯૭

અંતવિષે ગુરુ લઘુ વિચારો ઘાલ. ૭૬. ૨૭૧૯

* આ જાતિ પ્રવીણસાગર લેહેર ૫૩ મી પ્રમાણે નવી વાંધી છે.

૬૫ પીયૂષવર્દ, આનંદવર્દન. ૧૦, ૯ યતિ. અંતે લ મે.

૧, ૮, ૧૫ માત્રાએ તાલ.

ઔગણિશ કલ આણ, પ્રતિપદમાંહ તો, ૧૧૬૨

પ્રથમ પેછો વસુ તિથિ, એના તાલ તો; ૧૦૨૧

જાતિ પીયૂષવર્દ, રચના આમ છે, ૧૧૮૦

ને અવર આનંદવર્દન નામ છે. ૭૭. ૧૪૦૫

છંદ:પ્રભાકરમા પીયૂષવર્ષ અને આનંદવર્ષક એવાં નામ છે.

૬૬ નરહરિ. માત્રા ૧૯. ૧૪, ૯ યતિ. તેમાં અંતે ન મ.

૨, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

૧૪ મનુ શેરે યતિ ઔગણિસ, કલ કરો, ૨૨૭૦

પણ તેમાં નગણ ગ અંતે, ઠીક ધરો; ૨૦૬૨

ત્રણ પેછો ચચારે તાલો શેર સરી; ૧૯૭૯

એ જાતિ તો કવિ! જાણો નરહરિ. ૭૮. ૨૦૩૦

મહાદેશિક-૨૦ માત્રાની ૨૦, ૯૪૬ વૃત્તિ થાય છે.

૬૭ દીપકી. (દીપક-માત્રા ૧૦ થી વમળી).

૩, ૮, ૧૩, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

પ્રાતિ ચરણની માંહ કલ સકલ વિશ આણં, ૬૭૧૮

એ દીપકી જાતિ છે એમ કવિ! જાણ; ૬૧૨૩

તર્જી વે પછી તાલ ત્રીજી ઉપર ધાર, ૬૧૨૪

વઝો શર શરે સારો કર સકલ મઝો ચાર. ૭૯-૬૭૧૮

ગણપ્રસ્તાર પ્રકાગમા આનુ માપ ચાર વાઘ ગણ (ટ્રાગ્ગનુ-11J આવું રૂપે)
આળવા કથુ છે. અને તેનુ નામ દીપક આપ્યુ છે.

૬૮ યોગ. ૧૨, ૮ યતિ=૨૦ માત્રા, તેમાં અતે યગ્ગણ.

૧, ૭, ૧૩, ૧૯ માત્રાએ તાલ.

વાર અને આઠ કળા, વીશ ધરોને, ૧૦૪૬

ચરણ અંત એક યગ્ગણ, માંહ કરોને; ૧૧૨૪

એક પછી સ્વટ સ્વટ પર, તાલ સુધારો, ૧૧૨૧૧

યોગ જાતિ એહ કવિ! આપ વિચારો. ૮૦. ૧૧૮૪

આ જાતિ કાપીના જિલ્લોના સ્વરમાં (ઇન્ડ્રસમીને રામે) સ્વાયે છે.

૬૯ નંદી. ૧૨, ૮ યતિ=૨૦ માત્રા, તેમાં અતે વે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

વીશ કળામાં વે ગુરુ, અતે આવે, ૧૪૮

વાર આઠ પ્રતિ પદ, વિરતિ સુધારે; ૧૫૬૪

તાલ પ્રથમ પછી ચડતી, ચારે આળો, ૮૨

આ નંદી જાતિ એ, રીતે જાળો. ૮૧. ૧

૭૦ હંસગતિ. ૧૧, ૯ યતિ=૨૦ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

અગિયારે ને મેવે, વિરતિ આવે છે, ૪૨૨

૧. એ રીતે કવિ વીશ, કલા લાવેછે; ૧૬૬

ભૂપર ને શ્રુતિ ક્રમે, ધરો શર તાલો, ૧૧૨૨

હંસગતિની જાતિ, મલી એ માલો. ૮૨. ૧૪૮

૭૧. મત્તા, વિનિહરણ. $૪+૪+૪+૪+૪=૨૦$ માત્રા. તેમાં
જગણ કોઈ ઠેકાણે આળવો નહિ, અન્તે એક ગુરુ આળવો.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પાંચ ઢગણમાં અંતે તો ગુરુ આવે, ૯૯૯

કરજો કુલ કલ વીશ જગણ વળ ભાવે; ૧૫૩૯

એક ઉપર પછી ચારે ચઢતાં તાલો, ૪૧૦

વિનિહરણે મત્તામાં શર તો ધાલો. ૮૩. ૩૮૨

ત્રિલોક--૨૧ માત્રાની ૧૭, ૭૧૧ વૃત્તિ થાયછે.

૭૨. ચંદ્રાયન, ચાંદ્રાયન. ૧૧, ૧૦ યતિ=૨૧ માત્રા

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિપદમાં અગિયાર, અને યતિ દશ વિષે, ૬૩૨૯

બધી મલી વીશ એક, કલા તેમાં દિસે; ૨૭૫૨

છે ચાંદ્રાયન તાલ પ્લવંગમ ઢાલની, ૩૭૩૭

ચંદ્રાયન પણ કહે, રહેરી ચાલની. ૮૪. ૨૭૨૪

છંદપ્રમાણમાં ૧૧ માત્રા જગણાત અને ૧૦ માત્રા રંગણાંત લાવવાનું કહ્યું
છે, પણ બીજા પિગલક્રોરોએ તેમ કહ્યું નથી, તેથી અમે પણ તે મત પાલ્યું નથી.

૭૩. રાસા. ૧૨, ૯ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૮ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાં રચજો, કલ એકવીશે, ૧૪૩૨

વારે અને વર્ણો નવે, યતિ ઠીક દીસે; ૧૪૩૬

શશિ શર નવ જાણ અઢાર, શર તાલ થાશે, ૧૫૦૮

વસંતતિલકે રાસા, કવિ રાગ ગાશે. ૮૫. ૧૩૭૫

૭૪ પ્લવંગમ. ૧૧, ૧૦ યતિ. † (આદિ ગુરુનો) † ટ+પ+૪+જ+ગ
=૨૧ માત્રા. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

આદિ ગુરુની છ કલ, અસુ પઝો જાણજો, ૩૭૭૪

ચાર ઉપર કરો જગણ, ગુરુ પઝો આણજો; ૩૮૦૩-

મૂ પર ચડતી તાલ, ચતુર શર સૌ કરો, ૪૧૦૪

૧૧ પ્લવંગમ નામ શિવે યતિ તો ધરો. ૮૬. ૩૭૪૦

† છંદ પ્રમાણમાં ૮, ૧૩ માત્રાએ યતિ કરી છે

† હર (SSS), શક (SaaS), કમલ (SASI) કલિ (SSu), કે. ધર્મ (SAAA)
ટગગ એમાં આદિ ગુરુવાળા ટગણ (છ માત્રા) પૈકીનો કોઈ પણ લાવવો.

ચિંતામણીમા ૧૧, ૧૦ યતિ કરી છે, વીજા પિંગલકારો તેમ કેહેતા નથી, વાગવલમ તથા મનહરપિંગલમા આદિ ગુરુ આણવાનું લખ્યું નથી, પણ વાળીભૂષણમાં લખ્યું છે, છંદ ગાલ, વૃત્તમૈત્રિક અને નાગપિંગલમાં માત્રા ૬ (તેમા આદિ ગુરુ) +પ+૪+જ+ગ લાવવા કહ્યું છે આનેજ મલ્તી પણ યતિ રહિત આમાળક કે અઠાણઝુ જાતિ માગધી ‘છંદશતક’ માં કરી છે છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમા પ્રથમ ગુરુ પઝી ચાર ચોકલિયા તે ઉપર લઘુગુરુઅષ્ટવા-કહ્યું છે ઉપરના માપ સિવાય ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં આનું વીજી રીતે ડં+ડં+ડં+ઠં+ઠં=૨૧ માત્રા એવું માપ આપ્યું છે, અને ૨૧ માત્રાનું સામાન્યનામ પ્લવંગમ આપ્યું છે તેના રૂપાંતરમા શિરશ્ચંડી છંદ કહ્યો છે, પણ ૨૧ માત્રા સિવાય તેનું વિશેષ લક્ષણ કંઈ વતાવ્યું નથી માટે અમે તેને દાખલ કર્યો નથી.

મહારૌદ્ર-૨૨ માત્રાની ૨૮, ૬૫ ૭ વૃત્તિ થાયછે.

૭૫ મહીદીપ. ૧૨, ૧૦ યતિ=૨૨ માત્રા, તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧ ૭, ૧૩, ૧૯, માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણમાંહ વધી, વાલીશ કલ જામે, ૩૬૩૯

અંતમાંહ જુગલ ગુરુ, રવિ દશે વિરામે; ૨૪૩૪

ताल एक सात तेर, औगणीश ठामे, २०९१

जाति-तो बने रसाल, महीदीप नामे. ८७. १८५८

आ जाति राग खमायची-जिल्ला अने जंगलामां पण गवायछे.

७६. लीला. ११, ११, यति, अंत गुरु. १, ५, ९, १२, १६, २० मात्राए ताल.

बाविश कुल कल थाय, चरण चरणमांह तो, ६७०९

तेमां कर गुरु एक, छेवट छे ज्यांह तो, ४८७६

शिव शिवमां यति थाय, जाति लीलाविषे, ४२६२

शशि शर नव रवि सोळ, विशपर तालो दिशे. ८८. १११३

७७. रासः ८, ८, ६ यति=२२ मात्रा. १, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल

आठ कलापर, आठ धरी पड, अंत करो, ७९२१

बावीश कळमां, अंतविषे तो, सगण धरो, ९९०९

एक पछी श्रुति, श्रुति चडती शर, ताल दिशे, ७९७६

रासनी रचना, एम करो प्रति, चरणविषे. ८९. १०४९२

७८. राधिका. १३, ९ यति=२२. ३, ७, ११, १५, १९ मात्राए ताल.

बाविश कळमां यति तेर, अने नव ठामे, ३०२८

त्रण पर चचारे ताळ, चडी शर जामे, २९६६

ए जति राधिका छंदप्रभाकर के छे, २९७८

गातां गुणिजन ते राह, लावणी ले छे. ९० ७८४

आ जति लावणीमां गवायछे, अने घुं करी तेमां अंत वे गुरु आवेछे.

७९. विहारी. २२ मात्रा ८, ६, ८ यति. ३, ९, ११, २१ मात्राए ताल

कल आठ छेने, आठ कसे, बावी विचारी, २७२८

कल योग थकी, वे विशेष, थाय विहारी, २८८२

करी त्रण पछी खट, खट्यां ताल, चार आणजो, ९९४९

૧ ગજલ રાહ, તો ગવાતો, જાતિ જાણજો. ૯૧. ૬૪૭૬
૮૦ શ્રીમતી. ૧૨, ૧૦ યતિ. ૬+૬+૫+૫=૨૨ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

છકલ ઉપર છકલા કર, શર શર કલ ત્યાં ધર, ૨૧૮૩૭
એમ કલા વાવોશ ધર, રચના સરસજ કર; ૨૭૬૪૦
વાર એને દશ રંધાને, વિરતિ રચવા મંચ, ૨૦૬૯૭
શ્રીમતોમાં શશિપર ને, તાલો શ્રુતિ શ્રુતિ રચ. ૨૨. ૨૭૧૪૦
૮૧ વારિ. ૧૩, ૯ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, માત્રાએ તાલ.
પ્રતિ પદમાં વાવોશ તો, કુલ કલ ગાયછે, ૬૪૬૮
તેરે એને નવે સરે, યતિ ઠીક થાયછે; ૬૪૬૦
શશિ શર નવ મનુના મઝી, પુરાણ તાલ છે, ૫૪૯૦
વારિ જાતિનો એ રૂંડી, મધૂરી ચાલ છે. ૯૩. ૪૮૬૯
૮૨ ઇલા. ૬+૫+૬+૫=૨૨. ૧૧, ૧૧ યતિ. પ્રતિ યતિમાં

૧, ૪, ૭, ૧૦ માત્રાએ તાલ

છ પર પાંચ થાય છે, છપર શર મુકાયછે, ૬૬૫૦
એમ વીશ વે કલા, યતિ શિવે રચાયછે; ૫૬૬૨
એક ચાર સાત દશ, તાલ યતિ ધારજો, ૪૯૦૮
એહ ઇલા નામની, જાતિ છે વિચારજો. ૯૪. ૫૪૨૬

રૌદ્રાકિ--૨૩ માત્રાની ૪૬, ૩૬, ૮ વૃત્તિ થાયછે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા ૨૩ માત્રાનું સામાન્ય નામ નિશ્ચલ આપ્યુંછે.

૮૩ મૃગાંક. ૧૨, ૧૧ યતિ=૨૩ માત્રા, તેમાં અતે ગ-લ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

તેવોશ કલનું પદ છે, વાર શિવે યતિ આણ, ૨૫૫૩૦

ताल एक सात तेर, औगणीश ठामे, २०९१

जाति तो बने रसाल, महीदीप नामे. ८७. १८९८

आ जाति राग स्वमायची जिल्ला अने जंगलामां पण गवायछे.

७६ लीला. ११, ११, यति, अंत गुरु. १, ५, ९, १२, १६, २० मात्राए ताल

बाविश कुल कल थाय, चरण चरणमां ह तो, ६७०९

तेमां कर गुरु एक, छेवट छे ज्यां ह तो, ४८७६

शिव शिवमां यति थाय, जाति लीलाविषे, ४२६२

शशि शर नव रवि सखे, बिशपर-तालो दिशे. ८८. ५११३

७७ रास. ८, ८, ६ यति=२२ मात्रा. १, ५, ९, १२, १७, २१ मात्राए ताल

आठ कलापर, आठ धरी पड, अंत करो, ७९२१

बावीश कळमां, अंतविषे तो, सगण धरो; ९९०९

एक पछी श्रुति, श्रुति चडती शर, ताल दिशे, ७९७६

रासनो रचना, एम करो प्रति, चरणविषे. ८९. १०४९२

७८ राधिका. १३, ९ यति=३३. ३, ७, ११, १५, १९ मात्राए ताल.

बाविश कळमां यति तेर, अने नव ठामे, ३०२८

त्रण पर चचारे ताळ, चडी शर जामे; २९६६

ए जाति राधिका छंदप्रभाकर के छे, २९७८

गातां गुणिजन ते राह, लावणी ले छे. ९० ७८४

आ जाति लावणीमां गवायछे, अने धुन करी तमां अंतरे बे गुरु आवेछे

७९ बिहारी. २३ मात्रा ८, ६, ८ यति. ३, ९, १५, २१ मात्राए ताल,

कल आठ छने, आठ कसे, बावी बिहारी, २७२८

कल योग थकी, बे विशेष, थाय बिहारी; २८८३

करी त्रण पछी खट, खटयो ताल, चार आणजो, ५५४५

૧ ગજલ રાહ, તો ગવાતો, જાતિ જાણજો, ૯૧. ૧૪૭૬
૮૦ શ્રીમતી. ૧૨, ૧૦ યતિ. ૬+૬+૧+૧=૨૨ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

છકલ ઉપર છકલા કર, શર શર કલ ત્યાં ધર, ૨૧૮૩૭
૧મ કલા વાવોશ ધર, રચના સરસજ કર; ૨૭૬૪૦
વાર અને દશ સ્થાને, વિરતિ રચવા મઠ, ૧૦૬૯૭
શ્રીમતોમાં શશિંપર ને, તાલો શ્રુતિ શ્રુતિ રચ. ૯૨. ૨૭૧૪૦
૮૧ વારિ. ૧૩, ૯ યતિ. ૧, ૯, ૯, ૧૪, ૧૮, માત્રાએ તાલ.
પ્રતિ પદમાં વાવોશ તો, કુલ કલ્લ ગાયછે, ૬૪૪૮
તેરે અને નવે સ્થે, યતિ ઠોક ધાયછે; ૬૪૬૦
શશિ શર નવ મનુના પછી, પુરાણ તાલ છે, ૧૪૯૦
વારિ જાતિનો ૧ હેડો, મધૂરી ચાલ છે. ૯૩. ૪૮૬૮
૮૨ ઇલા. ૬+૧+૬+૧=૨૨. ૧૧, ૧૧ યતિ. પ્રતિ યતિમાં

૧, ૪, ૭, ૧૦ માત્રાએ તાલ

છ પર પાંચ થાય છે, છપર શર મુકાયછે, ૬૬૧૦
૧મ વીશ વે કલા, યતિ શિવે રચાયછે; ૧૬૬૨
૧મ ચાર સાત દશ, તાલ યતિ ધારજો, ૪૯૦૮
૧મ ઇલા નામની, જાતિ છે વિચારજો. ૯૪. ૧૪૨૬

રૌદ્રાક-૨૩ માત્રાની ૪૬, ૨૬૮ વૃત્તિ થાયછે.

ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશમા ૨૩ માત્રાનું સામાન્ય નામ નિશ્ચલ આપ્યું છે.

૮૩ મૃગાંક. ૧૨, ૧૧ યતિ=૨૩ માત્રા, તેમાં અતે ગજલ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

તેવોશ કલનું પદ છે, વાર શિવે યતિ આળ, ૨૧૧૩૦

અંતે ગુરુ લઘુ એમાં, મૃગાંક જાતિ જાણ; ૧૮૪૬૬

એક ઉપર પછી ચઢતી, ચચ્ચારે છે તાલ, ૧૭૭૬૨

પ્રતિપદમાંહે એમજ, ષડ તાલો સંભાળ. ૯૧. ૧૮૨૩૭

૮૪ ઉપમાન. ૧૩, ૧૦ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦ માત્રાએ તાલ.

કલ કર કુલ^{૧૩} ત્રૈવીશ જલ, ને દશ પર યતિ છે, ૧૭૦૨૧

શશિ શર નવ રવિ સોલ^{૧૨} વૌશ, પર તાલનો ગતિ છે; ૧૬૦૧૯

એ રચના ઉપમાનની, કથતાં ઠોંક શોભે, ૪૮૭૧

ગાવા કવિવર તણું અતિ, પૂરું મન લોભે. ૯૬. ૪૪૬૧

છંદ:પ્રભાકરમાં આ જાતિમાં અંતે બે ગુરુ લાવવા કહ્યું છે પણ તેવા નિયમની આના પછીની અંક ૮૫ વાલી દ્રઢપટા જાતિ છે, એટલે એ મેંત ગ્રાહ્ય નથી.

૮૫ દ્રઢપટા, દટપટ. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા. તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રૈવીશ કુલ^{૧૩} કૈલ ચરણમાં, જલ દશ યતિ જાણો, ૬૧૩૧

પ્રતિપદ કેરા અંતમાં, બે ગુરુ ઠોંક આણો; ૧૮૩૮

પ્રતિયતિમાં પેંલે અને, ચઢતી ચચ્ચારે, ૬૭૦

દ્રઢપટમાંહે તાલ તો, કવિ-મહે કુલ ધારે. ૯૭. ૬૪૪૮

* રૂપદીપમાં દટપટ, મૌડપિંમલમાં દિઢપટિ અને વીજાં પિંગલોમાં

દ્રઢપટા, ત્રિટપદ, વગેરે સૌમાં છે.

૮૬ નિશ્રેણી. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા, પ્રતિયતિમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રૈવીશ માત્રા થાયછે, પ્રતિ પદની માહે, ૨૨૬૬

ચિરતિ તેરે પ્રથમ છે, વીજી દશ જ્યાંહે; ૪૨૯૩

પ્રતિ યતિ અંતે ગુરુ કરો, બેમાં બે ધારી, ૧૧૧

દ્રઢપટ પેઠે તાલ તે, નિશ્રેણી-સારી. ૯૮. ૬૦૩

૮૭ હીર, હીરક, વાલિકા. ૩(ધર્મ) ટગણ+૨=૨૩ માત્રા.

ત્રણે ટગણમાં ચમક જોડયે. ૧,૪,૭,૧૦,૧૩,૧૬,૧૯,૨૨.માત્રાએ તાલ.

ધર્મ ટગણ, ધાર તું ત્રણ, અંત રગણ આળજે, ૧૦૧૪૭

આદિ ઉપર, તાલ તું કર, ત્રી ત્રણ પર, જાળજે; ૧૦૧૪૭

ત્રેવિશ કલ, આળ સકલ, એમ અચલ, નેમથી, ૧૦૧૪૭

હીર હીરક, જાણે નિરખ, એમ પરખ, પ્રેમથી. ૧૦.૧૦, ૧૪૭

વૃત્તમૌલિક, મૌલિપિગલ તથા વાણીભૂષણમા આદિ ગુરુ અને ચાર લઘુ (SIIII) વાળી ત્રણ ધર્મ ટગણ+રગણ આળવા કહ્યું છે, અને ઉદાહરણ પણ તેજ પ્રમાણે છે. વૃત્તમૌલિકમા આ પ્રમાણે ઉદાહરણ છે:—

“આદિ મયુત, વેદ લયુત, નામ રવિત, પટ્કલં,

વન્હિ ગદિત, લોક વિદિત, મંત્યકયિત, મધ્યલં.”

પણ ભાષા હંદોમજરી, વાગ્વલ્લભ, (ભાષા)હંદોદર્શક, હંદોલતા, ભાષા હંદ.ગૃહાર અને ચિંતામણીમાં ત્રણ ટકાર- આળવા કહ્યું છે, પણ ટગણના ૧૩ મેદ પૈકી ધર્મ ટગણજ (SIIII) આવે, એવો નિયમ વાલ્યો નથી, તેમ તેમનાં ઉદાહરણમા પણ પાલ્યો નથી.

હંદોવૃત્તમુક્તવર્ણમાં કયું છે કે, પ્રત્યેક ધર્મટગણે યતિ આવે તો હીર જાતિ-અને યતિ ન આવે તો સુહીર જાતિ કેહેવાય, ધર્મ ટગણ ન-મૂકતો શાલી નામના ત્રણ ટગણ [IIIIII] મૂકી અંતે રગણ આવે તો લઘુહીરક જાતિ કેહેવાય, અને બ્રહ્મ નામના ત્રણ ટગણ (IIISII) મૂકી અંતે રગણ આળે તો પરિવૃત્તહીરક જાતિ કેહેવાય છે

હંદ પ્રમાણે ત્રણ ચમક સહિત આદિ ગુરુ અને અંતે રગણ આળી કુલ ૨૩ માત્રા લાવવાનું કેહેલું ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા પેહેલા મગણ વગરના ત્રણ ટગણ આળવા કહ્યું છે

અવતારી--૨૪ માત્રાની ૭૫, ૦૨૫ વૃત્તિ થાય છે.

૮૮ કાવ્ય. વાસ્તુક (પ્રાકૃત પિગલ-ત્ર પ્રમાણે). ૧૧, ૧૩ યતિ=

૨૪ માત્રા ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧.માત્રાએ તાલ.

૬+૧૨ (૪+૪+૪) કે દ્વિજગણ)+૬.

આદિ છે કલ કરી ઉપર, રત્નિકલ ત્રણ ગણમાં કર, ૧૬૯૩૬

અંતે ગુરુ લઘુ ઇમાં, મૃગાંક જાતિ જાણ; ૧૮૪૯૬

એક ઉપર પછી ચડતી, ચચ્ચારે છે તાલ, ૧૭૭૬૨

પ્રતિપદમાંહે એમજ, ષડ તાલો સંભાળ. ૯૧. ૧૮૨૩૭

૮૪ ઉપમાન. ૧૩, ૧૦ યતિ. ૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦ માત્રાએ તાલ.

કલ કર કુલ તૈવીશ જલ, ને દશ પર યતિ છે, ૧૭૦૨૬

શશિ શર નવ રવિ સોલ વૌશ, પરતાલની ગતિ છે; ૧૬૦૧૨

એ રચના ઉપમાનની, કથતાં ઠોક શોભે, ૪૮૭૧

ગાવા કવિવર તણું અતિ, પૂરું મન લોભે. ૯૬. ૪૪૬૧

છંદ: પ્રભાકરમાં આ જાતિમાં અંતે બે ગુરુ લાવવા કહ્યું છે. યેણ તેવા નિયમન
આના પછીની અક ૮૫ વાળી દ્રઢપટા જાતિ છે, એટલે એ મંત પ્રાપ્ત નથી.

૮૫ દ્રઢપટા, દટપટ. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા. તેમાં અંતે બે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રેવીશ કુલ કલ ચરણમાં, જલ દશ યતિ જાણો, ૬૧૩૧

પ્રતિપદ કેરા અંતમાં, બે ગુરુ ઠોક આણો; ૧૮૩૮

પ્રતિયતિમાં પેલે અને, ચડતી ચચ્ચારે, ૬૭૦

દ્રઢપટમાંહે તાલ તો, કવિ-કુલ ધારે. ૯૭. ૬૪૪૮

* રૂપદીપમા દટપટ, મૌહપિંગલમાં દિઢપટિ અને વીજાં પિંગલોમાં
દ્રઢપટા, ત્રિટપદ, વગેરેમાં છે.

૮૬ નિશ્રેણી. ૧૩, ૧૦ યતિ=૨૩ માત્રા, પ્રતિયતિમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

ત્રેવીશ માત્રા થાયછે, પ્રતિ પદની માહે, ૨૨૬૬

વિરતિ તેરે પ્રથમ છે, વીજી દશ જ્યાંહે; ૪૨૯૩

પ્રતિ યતિ અંતે ગુરુ કરો, બેમાં બે ધારી, ૧૧૧

દ્રઢપટ પેઠે તાલ તે. નિશ્રેણી-સારી. ૯૮. ૬૦

८७ हीर, हीरक, बालिका. ३(धर्म) टगण+१=२३ मात्रा.

त्रणे टगणमां यमक जोइये. १,४,७,१०,१३,१६,१९,२२ मात्राए ताल

धर्म टगण, धार तुं व्रण, अंत रगण आणजे, १०९४७

आदि उपर, ताळ तुं कर, त्री व्रण पर, जाणजे; १०९४७

त्रेविश कल, आण सकल, एम अचल, नेमथी, १०९४७

हीर हीरक, जाकिं निरख, एम परख, प्रेमथी. ९९.१०, ९४७

वृत्तमौक्तिक, शौर्गापगळ तथा चाणीभूषणमा आदि गुरु अने चार लघु (SIH) वाला व्रण धर्म टगण+रगण आणवा कयुछे, अने उदाहरण पण तेज प्रमाणे छे. वृत्तमौक्तिकमां आ प्रमाणे उदाहरण छे—

“आदि गयुत, वेद लयुत, नाग रचित, पट्कलं,

वन्हि गदित, लोक विदित, मंत्यकथित, मध्यलं.”

पण भाषा छंदोमजरी, वागवल्हम, (भाषा)छंदार्णव, छंदोलेता, भाषा छंदःशृंगार अने चिंतामणोमा व्रण टक्कर आणवा कयुछे, पण टगणना १३ भेद पैकी धर्म टगणज (SIH) आवे, एवो नियम बाध्यो नथी, तैम तेमना उदाहरणमा पण पाळ्यो नथी.

छंदोवृत्तमुक्तिकमां कयुं छे के, प्रत्येक धर्मटगणे यति आवे तो हीर जाति-अने यति न आवे तो सुहीर जाति केहेवाय, धर्म टगण नल्हकतां शाली नामना व्रण टगण [IIIIH] मूकी अते रगण आवे तो लघुहीरक जाति केहेवाय, अने ब्रह्म नामना व्रण टगण (IIISi) मूकी अते रगण आणे तो परिवृत्तहीरक जाति केहेवायछे.

छंदःप्रभाकर व्रण यमक सहित आदि गुरु अने अते रगण आगी कुल २३ मात्रा लाववानु केहेछे गणप्रस्तारप्रकाशमा पेहेला गगण वमरना व्रण टगण आणवा कयुछे

अवतारी--२४ मात्रानी ७५, ०२५ वृत्ति थायंछे.

८८ काव्य. वास्तूक (प्राकृत पिगळयूत्र प्रमाणे). ११, १२यनि=

२८ मात्रा १, ५, ९, १३, १७, २१, मात्राए ताल.

६+१२ (५+४+ज के द्विगण)+६.

आदि छ कल करी उपर, रत्रिकल व्रण गणमां कर, १६९३३

તેમાં ત્રીજો જગણ, અગર દ્વિજ ગણ લાવી ધર; ૧૦૧૧૬

પછી છ ધરી ચોવીશ, ચતુર કવિ જન કલ લાવે, ૧૦૮૧૨

કાવ્યે યતિ અગિયાર, ત્રયોદશ ક્રમથી આવે. ૧૦૦. ૩૭૪૬

પ્રથમ ઉપર ધર તાલ, પછી શ્રુતિ ચડતી કરજે, ૨૧૪૬૦

સકલ મલીને તાલ, વને પદ ત્યમ પદ ધરજે; ૨૮૧૬૬

લાવળો સાચો રાગ, સમાનજ વદતા માલ્યો, ૩૭૧૯

રોલા છપય સમાન, વલી ઠિક વદતા ચાલ્યા. ૧૦૧. ૩૭૪૬

છંદ:શાસ્ત્રમાં કહેછે કે—વચ્ચેની બાર માત્રાના ત્રણ ચોકલિયામાં સ, જ, કે, વિપ્રગણ, એમાંના ગમે તે ત્રણ ડગણ આવે, પણ જગણ આવવાથી સારુ દેખાતું નથી.

* વૃત્તમૌલિકમાં લલેછે કે—વચ્ચેની બાર માત્રાના ત્રણ ગણ આળવા. તેમાં છેલ્લો ગણ વિપ્ર (।।।) અથવા જગણ આળવો, એવીજ રીતે માંગધ નાગપિંગલ તથા પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્રમાં પણ લખ્યું છે. છંદ શાસ્ત્રમાં વચ્ચેની બાર માત્રામાં સ, જ, કે, વિપ્રગણમાંથી ગમે તે લાવવા, એમ લલેછે, પણ ઉપરના વે પ્રંથોમાં એવી વંધી કરી નથી, માટે અમે પણ તે પાલી નથી; કેમકે છંદ:શાસ્ત્રનાકર્તા કહેછે કે “છપયમાં પ્રથમ એક કાવ્ય અને તે ઉપર ‘ઉત્કલ કરવો’” તો કાવ્યના વધા નિયમ એના અભિપ્રાય પ્રમાણે એમાં પણ લાગુ પડી ગયા. એટલે સ, જ, કે, વિપ્રગણમાંથી ગમે તે, વા માત્રામાં આવવો જોઈયે, તે સિવાય વીજા આવે નહિ પણ છપયનું ઉદાહરણ એમાં આપ્યું છે, તેમાં “સુંદર ભૂપિત” એવા શબ્દ ભગળના આવી જાયછે. એટલે તેનો નિયમ જે સ, જ, કે, વિપ્રગણ લાવવાનો તે તેણે પોતે પણ પાલ્ય નથી, છંદ શૃંગારમાં ૬+૧૨+૬=૨૪ એ રીતે માત્રા લાવવા કહેછે.

છંદ:કામદુષાવત્સમાં ૬+૪+૪+વિપ્ર કે જ+૨+૪=૨૪ લાવવા કહે માથો છંદોમજરી, છંદ પ્રમાકર તથા છંદ:પ્રદીપમાં ૬+૮+૧૦ યોતે લા કહેછે.

છંદોદ્યુતમુક્તાવલીમાં ચોવીજ માત્રા આળવાનું કહી, પ્રથમ ૧૧ ૪ દોહાના લક્ષણયુક્ત આળવા કહેછે, તેમજ ૧૪ મીં માત્રાં લઘુ આળી, આળવા કહેછે, તે પછી વે ચોકલિયા [તેમાં પેહેલો જગણ સિવાય

५२ मात्रा [बने लघु किंवा एक गुरु] एम चौवीश मात्रा चरणमा लाववानु केहेछे. वळी चौदसी मात्राए विराम न आवे तो चपला काव्य नाम आपेछे.

५६ लघुमार्था वच्चे लघु घटाडता अक्केक गुरु ववे, ए क्रमे नीचे प्रमाणे काव्यना ४५ भेद थायछे.

चडतो अंक.	नागापिंगल प्रमाणे भेद.	लघु	गुरु.
१	राक	९६	० शहा जाति
२	शशु	९४	१
३	सूर-सूर्य	९२	२
४	मंड	९०	३
५	स्कध	८८	४
६	विजय	८६	५
७	दर्प	८४	६
८	तालाक, तारांकां, ताटक	८२	७
९	समर	८०	८
१०	सिंह	७८	९
११	शेष, शीर्ष	७६	१०
१२	उत्तेज	७४	११
१३	प्रतिपक्ष, फणीरक्ष, अरि.	७२	१२
१४	परिधर्म, प्रतिधर्म	७०	१३
१५	मराल	६८	१४
१६	मृगेन्द्र	६६	१५
१७	दंड	६४	१६
१८	मर्कट	६२	१७
१९	मदन	६०	१८
२०	महाराष्ट्र, मरह	५८	१९
२१	वसत	५६	२०
२२	कंठ	५४	२१
२३	मयूर, मोर	५२	२२

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी ठीकामां ए नाम छे.

*प्राकृत पिंगल सूत्रकार रविकर ए नाम आपेछे.

२४	बंध	५० २३
२५	अमर*	४८ २४ वैद्याजाति
२६	बीजो महाराष्ट्र	४६ २५
२७	वलभद्र	४४ २६
२८	राजा	४२ २७ क्षत्रियाजाति
२९	वलित	४० २८
३०	राम	३८ २९
३१	मन्थान	३६ ३०
३२	बली	३४ ३१
३३	मोह	३२ ३२ ब्राह्मणीजाति
३४	सहज नेत्र.	३० ३३
३५	वाल.	२८ ३४
३६	दप्त.	२६ ३५
३७	शरभ.	२४ ३६
३८	दंभ.	२२ ३७
३९	अह, दिवस.	२० ३८
४०	उदंभ.	१८ ३९
४१	वलितोक्र.	१६ ४०
४२	तुरंग.	१४ ४१
४३	हरिण.	१२ ४२
४४	अंध.	१० ४३
४५	अंग.	८ ४४

*केटलाक "मित्" नाम पण आपेछे, एम प्रा पि सूत्रज्ञा टिप्पणमां लखळे

काव्य अने पद्यदीना दोष विषे.

१ पददुष्ट एटले व्याकरण रीतिअ अशुद्ध होय तो काव्य पंगु केहेवा.

२ मात्रा ओछी होय तो खज केहेवाय.

३ मात्रा अधिक होय तो-वातुल केहेवाय

४ जेमा रकार के लकार न आवे-ते बधिर केहेवाय.

५ जेमां कोइ अलंकार आवे नहि ते-अंध केहेवाय.

६ लक्ष्मण एटले मात्रानो कम होय ते दूट तो-मूक केहेवाय.

૪ અર્થહીન હોય તે-દુર્વલ કેહેવાય.

૫ જેમા કર્ણકંઠોર અક્ષર આવે તે-કૈંકર કેહેવાય.

૬ ઓજ, પ્રાસાદ, શ્લેષ, આદિથી હીન હોય તો તે કાળ (કાળો) કેહેવાય.

ઉપર લખેલા દોષો કાર્વ્યજાતિ અને ષટ્પદી જે તેનાજ ઉપરથી થાયછે, તેનાં પ્રેમંગમાં નાગપિંગલ અને વૃત્તમૌક્તિક આદિમા જણાવ્યા છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે સર્વ પ્રકારની કવિતાને પણ તે લાગુ પડેછે.

કાર્વ્યજાતિમાં ૩૨ લઘુ સુધીના મેદ હોય તે બ્રાહ્મણીજાતિ કેહેવાય, ૪૦ લઘુ સુધીના ક્ષત્રિયાજાતિ કેહેવાય, ૪૮ લઘુ સુધીના વૈશ્યાજાતિ અને તે ઉપરાંતના શૂદ્રાજાતિ કેહેવાય.

૮૯ રોલા, રોડા. ૧૧, ૧૩ યતિ = ૨૪ માત્રા.

૧, ૫, ૨, ૫૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૪, તેમાં અતે ગુરુ (ચિં. પિ.)

ચોકલિયાં ગણ છ કર, રચી ગુરુ અંતે એમાં, ૧૨૧૧

અગિયારે યતિ આળ, પછી તેરે છે જેમાં; ૧૬૭

પ્રથમ ઉપર છે તાલ, પછી ચચારે આવે, ૧૬૭

રોલા, રોડામાંજ, કલા કવિ ચોવીશ લાવે. ૧૦૨. ૭૮૯૭

૧૧ ગુરુ ને ૨ લઘુના ચરણવાળી કુન્દ જાતિ થાય, તેના બધા મઝાને ૪૪ ગુરુ તથા ૮ લઘુ ચડેને ૯૬ માત્રા થાય, તેમાંથી અલેક ગુરુ ઓછો થાય તથા વધે લઘુ વધે, એ ક્રમથી કર્ણાગલ આદિ ૧૧ મેદ થાય એમ વાગ્વલ્લભ અને માગધી નાગપિંગલમા જણાવેછે મ, ન, ર, મે, ગ. એમ લાવવા લલપતજસંશિષુ તથા ગૌડપિંગલમાં કેહેછે, તે તેર અક્ષરના અતિ-અવધિ હદનો ૧૬૧મો વસ્તુ નામે મેદ થાય, પણ જો તેને અક્ષરમેલ ઠરાવવામા આવે તો પછી તેના મેદ થઈ ઝંક નહિ. મનહરપિંગલમાં ૬+૪+૪+૪+૪+૨=૨૮ માત્રા લાવવા કેહેછે. પણ વાગ્વલ્લભ, હંદશાસ્ત્ર અને વૃત્તમૌક્તિકમાં, કશા નિયમ વિનાની માત્ર ૨૪ માત્રાજ લાવવાનું કેહેછે, અને માગધી નાગપિંગલ અતે ગુરુ લાવવા કેહેછે.

હંદ પ્રમાણ કેહેછે કે-“કોઈ કોઈ કવિયોનું મત એમ છે કે, એના

અતમાં વે ગુરુ જોડ્યે.” પળ તે મત સર્વમાન્ય ન હોવાનું તે પોતેજ કહેછે. વઢી એજ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—“એનુ વૌજુ નામ કામ્ય પળ છે. જે રોલના ચારે ચરણોમાં ૧૧મી માત્રા લઘુ હોય તે રોલ ‘કાવ્ય’ કહેવાયછે. કુદ-લિયામાં એનો પ્રયોગ થવો જોડ્યે, કોઈ કોઈ કવિએ કાવ્યની યતિ ૬, ૮ અને ૧૦ ઉપર માની છે.”

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામાં ઇચ્છાનુસાર ગુરુ લઘુ લાવવાનું કહ્યું છે, વઢી તેમાંજ ૧૧ ગુરુ તથા ૨ લઘુ લાવવાથી શુદ્ધરોલા થાય, એમ પળ કહ્યુંછે.

પ્રત્યેક ચરણમાં ૧૧ ગુરુ અને ૨ લઘુ આવે તો ઉપર લેલ્યા પ્રમાણે શુદ્ધરોલા થાય, પળ યતિ ન પાલિયે તો ૧૨ ગુરુ પ્રત્યેક ચરણમાં ગણી અકેકો ગુરુ ઘટાડી વઢવે લઘુ વધારી પ્રસ્તાર કરતાં ૧૨ ભેદ થાય, એ નારાયણભટ્ટીમાં જણાવી નીચે પ્રમાણે ભેદ લેખેછે:—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.
૧	કુદ.	૧૧	૨
૨	કરતાલે	૧૦	૪
૩	મેઘ.	૬	૬
૪	તાલક.	૮	૮
૫	કાલ.	૭	૧૦
૬	રુદ્ર.	૬	૧૨
૭	કૌકિલ.	૫	૧૪
૮	કર્મલ.	૪	૧૬
૯	હિર.	૩	૧૮
૧૦	શંભુ.	૨	૨૦
		૧	૨૨

૪	તાલક.	૧૦	૭૬	૯૬
૫	કાલરુદ્ર.	૯	૫૮	૯૬
૬	કોકિલ.	૮	૮૦	૯૬
૭	કમલ.	૭	૮૨	૯૬
૮	ચંદ્ર, ઇન્દુ.	૬	૮૪	૯૬
૯	શંભુ.	૫	૮૬	૯૬
૧૦	ચામર.	૪	૮૮	૯૬
૧૧	ગણેશ.	૩	૯૦	૯૬
૧૨	શેષ+	૨	૯૨	૯૬
૧૩	મહસ્તાક.	૧	૯૪	૯૬

+પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમા ૧૨ સુ સહસ્તાક અને ૧૩ મું શેષ
એમ નામ આપ્યાં છે.

જાણીભૂષણમા ૧૧મા માત્રાએ ચતિ લાવવા કહ્યું છે માર્ગથી પિંગલસૂત્રમા
તૈમજ વીજા કેટલાક પિંગલમા 'અને ગુન આગવોજ' એવો પ્રતિવચ નથી,
અને તેવા ઉદાહરણો પણ મળી આવેછે કૃષ્ણમટ કૃત હંદોવૃત્તનુચ્ચાવલીમાં
વારે ચતિ જણાવી, લેંઝે છે કે, અગિયારે ચતિ આળવા કેટલાક કેહેછે, પણ
તેમ કરવાથી કાવ્યજાતિ સાથે મળી જાયછે

૯૦ રસાવલી, શેડક, ચતુષ્પદી, અર્કચ્છાયા. ૧૧, ૧૩ ચતિ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

ચોવિશ કુલ કલ કરો, રસાવલી કે શેડકમા, ૧૮૮૪૧

અગિયારે ચતિ થાય, વઢી તેરે છે તુકમાં, ૧૭૮૭૮

ચતુષ્પદી મઝી સર્વ, રચો રોલાની તાલે, ૧૬૮

અર્કચ્છાયામાંહ, સરસ કવિવર સંભાલે. ૧૦૩. ૪૦૯૩

ચાંપલભાદિ કેટલાક પ્રથમાં કાવ્ય, રોલ અને અર્કચ્છાયાને એકજ
માનેલા છે, પણ ઉપર પ્રમાણે લક્ષણ મિત્ર મઠવાથી અને તેને જુદા પાડયોછે

९१ गुप्त. १४, १० यति=२४ मात्रा तेमां आद्यते नगण;

१, ५, ९, १३, १५, १९, २३ मात्राए ताल.

प्रथम नगण धर प्रति पदमां, चरमे धरी नगण, ६१११६

यति धर चौद अने दशमां, कुल कल चोविशगण; ६७८६०

शशि शर नव जख तिथि औगणी, तालजत्रेविशपर, ६६८६९

सरसंज गुप्तवने जाति, कोइरचेकविवर. १०४ ६६६८६

९२ शोभना. १४, १० यति=२४ मात्रा, तेमां अंतेजगण, छंदः प्रभाकर प्रमाणे,

१, ८, १५, २२ मात्राए ताल

चौद कलने दश उपर यति, जगण छेवट आण, ४२१७३

एम चोविश कलतणी आ, शोभना कवि जाण; ४०६७३

प्रथम पर वळो सात साते, ताल सुंदर सार, ४०६४५

ढाळ रागे गाय तो ते, थाय छे सुखकार. १०९. ४०६२६

९३ रूपमाळा. छंदः प्रभाकर प्रमाणे. १४, १० यति=२४ मात्रा, तेमां अंते गल,

१, ८, १५, २२ मात्राए ताल

चौद ने दश वे विरामे, वीशने कल चार, ४०६३६

शोभना सम ठाठ छे पण, जगण जरूर न धार; ४६१८४

अंतमां गुरु ने लघु तो, रूपमाळा थाय, २६६६३

एकपर पळो सात चडती, ताल एम रचाय. १०६. ४०७८८

९४ दिक्पाल. १२, १२ यति=२४ मात्रा, तेमा अंते वे गुरु.

३, ९, १५, २१ मात्राए ताल.

चोवीश कला पुरी, दर चरणमांहि आणो; ६५४१

यति थाय कला बारे, दिक्पाल जाति जाणो; ५१०६

त्रण पछी भक्ति ताळो, निथि एकवीश माये, ५५६१

वेतोनी राह वोळं, ए जाति गाइ साथे. १०७. ५१८५.

रेखना के नझीरना वेतोनी रीते आ जाति गवाय छे.

९५. दंडी. मात्रा २४ तेना अक्षर १८

गग लललल गग लललल गग लललल

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल

वै गुरू उपर मूकौ लघु कल चारे सरसज, ६५४७३

एवी ठौक रचना तुं त्रिपट करीने पद सज; ६५४७३

एवा वरणज अष्टादश कर चौवीश कलज, ६५४७३

भूने श्रुति श्रुति तालो चडतौज दंडी महि धज. १०८. ६५४७३

वाग्वल्लभमा लखेछे के आ प्रमाणे आ जाति अक्षरमेळ वृत्त थइ जायछे, तेथी जो तेमा गणना करची होय तो छेल्ले सगण आणवो, अने तेनु नाम दड आपवुं

९६ लीला. १२, १२ यति, ६+६+४+४+४=२४ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल

छ कल प्रथम रच चारू, ते पर पळोथी छ कला, २१३१६

तेपर चौकलिया वण, रुडा गण रच तुं भला; २७२२६

रविपर यति कल चौविश, लीला रचना करजे, २०४७३

शशिपर पळी श्रुति श्रुतिपर, तालो चडती धरजे. १०९. २०५२८

भाषा छंदोमजरी अने छंद प्रभाकरमा, ७, ७, ७, ३ यति कहीछे, विजयमां छंद प्रभाकर अते सगण लाववा केहेछे, पण ने मत वीजा त्रिसळकारो मान्य करता नथी वळी एज ग्रयकारे आना अर्दने पण ललल जाति कही छे.

महावतारी-२५ मात्रानी १, २१, ३९३ वृत्ति थायछे.

९७ खांग, गयणंग, गगनागन, नगनंग. १२, १३ मात्राए यति

६+४+४+४+४+४+४=२९ मात्रा. तेना २० अक्षर,

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल

छ कल उपर चौकल गण. च्हाइ रुडाज रचायछे. २५६७५

વિંશ અક્ષર, પ્રથમે ને, ચડતો ચતુર પર તાલ છે, ૨૮૪૫૫

યતિ દ્વાદશ વળી જાવ પર, ગગનાંગણની ચાલ છે ૧૧૦. ૨૦૬૦૨

ચિંતામણી કેહે છે કે આદિ છ કલ, અતે રગણ, અક્ષર ૨૦ અને વારે વિગ્રામ આણવો. ભાષા હંદોમજરી ૧૬, ૯ યતિ કેહે છે, તે બરાબર લાગતુ નથી વૃત્તમાત્રિકામાં પ્રથમ ૬ માત્રા લાવવા કેહે છે, તે પછીનો નિયમ કદ જનાવ્યો નથી માગધી નાગપિંગલમાં પ્રથમ ચાર માત્રા અતે લ ગ, માત્રા વધી ૨૫, તેના અક્ષર વીંશ, ૧૨, ૧૩ યતિ (પાઠાંતરે ૧૬, ૯ યતિ) કહ્યા છે,

ચાગવલભમાં ૧૨, ૧૩, યતિ, માત્રા ૨૫, અતે રગણ આણવા કહ્યું છે, મનહરપિંગલમાં પ્રથમ વિગ્રગણ, તેના અંતે રગણ, માત્રા ૨૫, અને તેના અક્ષર ૨૦ કેહે છે, લક્ષ્મણજગસિધુમાં અતે ગુરુ કહ્યો છે

મારવાડી હરિજશપિંગલમાં અતે ગુરુ અને વીંશ અક્ષર અવશ્ય લાવવા કહ્યું છે હંદ સારમાં વીંશ અક્ષરમાં ૨૫ માત્રા લાવવા કેહે છે, અને તેમાં પદર લઘુ તથા પાંચ ગુરુ લાવવા એમ કેહે છે વાળીશૂષ્ણમાં અંતે લઘુ ગુરુ ન કેહેતા રગણ આણવા કહ્યું છે, અને વીંશ અક્ષર આણવાની ફરજ વતાવી નથી. પ્રાકૃત-પિંગલમૂત્રકાર પ્રથમ ચોકલિયો અને અતે ગુરુ લાવવા કેહે છે.

હંદ પ્રભાકરમાં ગગનાંગણ નામ આપ્યું છે, અને તેમાં ૧૬, ૯ યતિ તથા અતે રગણ લાવવા કહ્યું છે, વળી તેમાં કહ્યું છે કે—“કોઈ કોઈ ૧૨, ૧૩ યતિ માને છે અને તેજ પ્રયોગ વિશેષ નિયમ વતાવે છે કે— પ્રત્યેક પદમાં પાંચ ગુરુ અને પદર લઘુથી વત્તા ઓછા ગુરુ લઘુ ન હોવા જોઈએ

૨.૮ મુક્તામણિ. ૧૩, ૧૨ યતિ=૨૯ માત્રા. તેમાં અતે ગુરુ

૩, ૭, ૧૧, ૧૪, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ

કલે તેર ઉપર પછો વાર, યતિ રહેરા રાજે, ૮૪૦

છે સકલ કલા પચ્ચીશ, કહો મુક્તામણિ કાજે; ૧૧૭૧૨

ત્રણ મુનિ શિવ મનુએ તાલ, પછો શ્રુતિ ચડતો આવે, ૬૫૬૬

દરેક પ્રતિ સ્વટ ઠિક તાલ, રચિને કવિવર લાવે. ૧૧૧. ૧૫૬૭૬

૯૯ મદનાંતક માત્રા ૨૯. તેના અક્ષર ૨૦ અંતે ગ.

પ્રથમ એક ચોક્કલિયો વચ્ચે ગમે તેવા ગુરુ

૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૧, ૨૪ માત્રાએ તાલ

થાય કલા પ્રતિપદ પચિશ પરિપૂર્ણ મદનાંતકે, ૨૭૦૫૧

કરજો વર્ણો સકલ વૌશ જ્યમ પદ વિષે થઈ શકે ૩૬૫૫૧૭

પ્રતિપદ પ્રથમ હગણ ધરી ચરમે ગુરુ આણજો, ૨૦૦૬૨

પછી વચ્ચેચમાં ગમે ત્યમ ગુરુ લઘુ કરી જાણજો. ૧૧૨. ૧૩૪૨૦

‡ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામા આ જાતિ છે ૪૨૧૭૮૨

૧૦૦ સુગીતિકા. ૧૯, ૧૦ યતિ=૨૯ માત્રા. આઘતે લઘુ

૨, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૧૯, ૨૩ માત્રાએ તાલ

સુગીતિકામાં આદિ લઘુ કલ, ચરણ ચરણે આણ, ૫૭૨૨૮

પચીશ કલ ધર ચરણ ચરણે, પ્રમાકર ૬ પરમાણ, ૭૧૮૨૯

દ્વિતીય ઉપર અનુક્રમે જો, તાલ ત્રણપર ચાર, ૭૩૦૭૫

ધરેજ કવિજન ચરણ ચરણે, સાત સૌ નિરધાર. ૧૧૩. ૬૬૦૫૧

§ હંદ. પ્રમાકર અને હંદાર્ણવ પ્રમાણે

મહા ભાગવત-૨૬ માત્રાની ૧, ૯૬, ૪૧૮ વૃત્તિ થાય છે.

૧૦૧ શંકર, ચાવર. ૧૬, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ લઘુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ.

કલ સકલ છવિશ ચરણ ચરણે, છે ગુરુ લઘુ છેહ, ૧૦૬૮૬૩

યતિ સોઢ ને દશ નાહો આણો, જાતિ શંકર એહ; ૧૦૬૩૯૪

ચાવર કવિજન અવર કો છે, છે ત્રીજી પર તાલ, ૧૦૬૪૮૫

ત્રણ ચાર ચડતે તાલ કવિવર, સાત તું સંખાઢ. ૧૧૪. ૭૯૦૮૦

૧૦૨ વિષ્ણુપદ. ૧૬, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ

સોઢ ઉપર વઢો દશે વિરતિ છે, છેલો ગુરુ ધરો, ૩૫૬૪૨

एकंदर कळ छविश एवी, भाव धरीज करो; ५३३७७

एक उपर चच्चारे चडती, सात धरो तालो, ७१५४

विष्णुपद सोहाती जाति, गुणिजन घनघालो. ११५. २७०६६

१०३ लघुझूलणा. ७, ७, ७, ९ यति=२६ मात्रा. अंते ग, ल.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४ मात्राए ताल.

मुनि ससने, मुनि पंच यति, चरमे गुरु, लघु मान, ५७७७५८

ए रीत कुल, छवीश कल, प्रति पदविषे, परमाण; ११०३२०

त्रण चारना, क्रमथो चडे, त्रीजी थकी, तो ताल, ७७७३७

छे जाति ए, लघुझूलणा, कवि सरस ते, संभाळ. ११६. ८१३०५

छंद. प्रभाकर आने "झूलना (प्रथम)" एवु नाम आपेछे.

१०४ गीता. १४, १२ यति=२६ मात्रा अंते गुरु लघु.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४ मात्राए ताल.

मनु भानु विरति धारि गुरु, लघु अंतमां तुं आण, ७६०८०

छवीश कल त्यां सकल तुं, प्रति चरणमाहि जाण; ८१३७५

त्रीजी पछी त्रण चार पर तो, सात छे शुभ ताल, १०६७७०

ते जाति गीता थाय छे, कविराज! तुं संभाळ. ११७. ७८६८६

१०५. गीतिकां १४, १२ यति=२६ मात्रा. अंते लघु गुरु.

१, ४, ८, ११, १५, १८, २२, २५ मात्राए ताल.

૧૦૬ કામરૂપ. ૯, ૭, ૧૦ યતિ=૨૬ માત્રા. તેમાં અંતે ગુરુ લઘુ.

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪ માત્રાએ તાલ

નવ સાત દશપર, ત્રિરતિ લાવી, અંત ગુરુ લઘુ આળ, ૧૧૭૪૪૨

છઞ્ચીશ કલની, જાતિ એવી, કામરૂપ પ્રમાણ; ૧૦૬૩૭૨

ત્રીજી ડર ધરો, તાલ ત્રણ ને, ચાર ચડતો ચાલ, ૮૮૦૬૨

પ્રભુતળી પ્રીતિ, પામવાને, ભજનમાં મન ઘાલ. ૧૧૯. ૧૦૮૬૪૨

હ્રદ પ્રભાકર પ્રમાણે

નાદાત્રિક-૨૭ માત્રાની ૩, ૨૭, ૮૨૨ વૃત્તિ થાયછે.

૧૦૭ આત્રેય. ૧૦, ૧૦, ૭ યતિ=૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે લઘુ ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬ માત્રાએ તાલ

કલ સતાવીશમા, લઘુ ગુરુ અંત છે, એક જાડમાં, ૯૪૬૩૭

પ્રથમપર તાલ પછી, પાંચ ચડતી ધરો, ઠીક પદમાં; ૯૫૧૬૩

દશ પછી દશ અને, સાતપર યતિ કરો, સ્થાન ત્રણમાં, ૯૬૭૧૩

જાતિ આત્રેયતો, ઠીક ગળો જેય તો, કુશલ જનમાં. ૧૨૦. ૧૧૨૩૪૭

૧૦૮. શુભગીતા* ૧૧, ૧૨ યતિ=૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે રગર્ણ

૨, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૧૯, ૨૩, ૨૬ માત્રાએ તાલ.

યતિ ધરી પંદર રવિ પર, રગળ અંતે આળજો, ૫૦૨૮૫

ધરી કલા સત્તાવિશજ કુલ, શુભગીતા તે જાળજો; ૫૦૪૬૩

દ્વિતીય પર દહ તાલ ત્રણને, ચાર પછી ચડતી કરી, ૭૨૭૬૧

મલીજ જાતિ પ્રભાકર* મળો, હરિગીતે ગાજો સ્વરી. ૧૨૧. ૫૦૨૫૧

* હ્રદ પ્રભાકર. † હંદાર્ણવ અન્તે ગુરુજ આળવા કેહેછે

૧૦૯ અતિગીતા. (હંદાર્ણવ પ્રમાણે) ૨૭ માત્રા, તેમાં અંતે લઘુ.

૧, ૪, ૮, ૧૧, ૧૫, ૧૮, ૨૨, ૨૫ માત્રાએ તાલ

ચીશ ને સ્વર માત્રિકામા લઘુ કરજે અંત અંત, ૧૫૪૬૫૭

ए प्रमाणे चरण चारे रची हर्षे बुद्धिबंत; १५०४६७.

पेल्लेने त्रण चार चडते आठ आठज ताल वाल, १६२१७६.

आण अतिगीता विषे रचना रुडेरी एह चाल. १२२. १५१४५५.

११० सरसि.† १६, ११ यति=२७ मात्रा. तेमां अंते गुरु लघु.

१, ५, ९, १३ १७, २१, २५ मात्राए ताल.

रचिये सत्ताविश कलकेरी, सरसी जाति सार, १२४१७८.

सोळ अने अगियारे यति छे, अंते गुरु लघु धार; १८५८७४.

प्रथम पछी चच्चारे चडती, ताल चतुर संभाळ, १४६२५१.

सकल मळीने एवी कविजन, सात सरस धर ताल. १२३. १६३६०६.

† भाषा छंदोमंजरी.

छंद प्रभाकर प्रमाणे

यौगिक-२८ मात्रानी ५, १४, २२९ वृत्ति थायछे.

१११ सारसमाला† ७८(४+४+४+४+४+४+४)=२८ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ मात्राए ताल.

सात डगण संयुत तो अष्टाविश कल सर्वे लावो, ६४१६.

भक्ति रसे भरपूर रहीने श्री प्रभु ने मन भावो; ५३३०२.

एक पछी चच्चारे चडती तालो सातज धरजो, १६८१४२.

छंदलतानी एवी रीते सारसमाला करजो. १२४. १२८१६२.

‡ छंदोलता प्रमाणे.

११२ हरिगीत. ५+६+५+५+५+ ग =२८ मात्रा.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्राए ताल.

कल पांच उपर टगण करी पछी ठगण त्रण ठाँक आणजो, १२१३७७.

हरिगीतमां गुरु एक अन्ते एम अंतर जाणजो; १०६३६४.

कुल कला अष्टावीशमां त्रण उपर पेलो ताल छे, ८१२७३.

पछी त्रणे श्रुतिना क्रमवडे वण जगण कल वस ताल छे. १२५. १२०६७७.

छंदार्णवमा प्रारभमा वे लघु मात्रा लाववा केहेछे पण चाणीभूषणमा प्रार-
भमा इद्रासन गण (ISS) वर्ज्य करिने पाच मात्रा लाववा कहेछे, तो कुसु-
भगण (ISII) लाववाने हरकत नथी एम समजायछे, पण ते मत उचित नथी

छंदोवृत्तमुक्तावलीमा उपरनु माप आषी यतिविषे कळ लख्यु नथी

छंदोवृत्तमुक्तावलीमा हरिगीतना मापमाथी अतनो गुरु कमी करता
वाकी २६ मात्रानो अनुहरिगीत थायछे, एम कथु छे विगेषमा तेमा लख्यु
छे के अनुहरिगीतना मापमा आरंभे वे मात्रा बधारवाथी (२८ मात्रानी)
संदर्भित जाति थायछे, अने ते (अनुहरिगीत) माज वे मात्रा घटवाथी (२४
मात्रानी) लघुहरिगीत जाति थायछे.

१६, १२ यति=२८ मात्रा तेमा अन्ते रगण अथवा गुरु आणवा कही तेनु
नाम हरिगीत आपवानु जे पिंगळमा होय ते बराबर नथी एम उपरना नियम-
थी जणावे

११३ गिया, गीता, गीयऊ, हरिगीता, गियामालती, बेताल,
बैतालिक, गीतक. ९, ७, १२ यति=२८ मात्रा, तेमा अंते गुरु.

२, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्राए ताल

गण चार चौकल, बार तेपर रगण के गुरु राखजो, १०६६६५
नव सात द्वादश, विरति जेमां, ताल हरिगीतनी सजो; ११७४२६
बेताल, गीया, हरिगीता वळी, गियामालती राखजो, १०५८३८
गीतक कहे मरु देशयां ए, वात गोखी राखजो. १२६. ७७७३६

† लपटापमा “कर चार चौगुन धार, सख्या बहुरा बारही लीजिये”

एम जणावी अन्ते रगण लाववा केहेछे

† इमान्धी छंद. गतक्रमा ए वने नाम छे “मारवाटमा ए नाम आपेछे
वृत्तमौक्तिकना कर्ताना पिताए पिंगळविद्वत्तिमा १४, १४ यति बीजा
कवियोनी सम्मतिये राखेली छे छंद प्रभाकरमा हरिगीतिका जानि छे, तेमा
१६, १२ यति=२८ मात्रा अन्ते रगण अथवा लघु गुरु लाववा केहेछे
अमने मळेले प्रथोमा आवी कोड जाति नथी

११४ हरगीत. ९+६+९+९+३+ ग, ग=२८ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ मात्राए ताल

अष्टाविंश कल प्रतिमदमाहे सकल सरस सट आवे, ७३६५७

કલ પાંચ ઉપર એક ટગણ કરો પછીથી ઠગણ વેલાવે; ૨૦૮૫૪
પછી ત્રણ કલપર વે ગુરુ ધરવા હરગોત રચવા કાજે, ૨૭૬૧
પ્રથમ ઉપર પછી ચડો શ્રુતિ શ્રુતિયે મુનિ તાલ વધા રાજે. ૧૨૭. ૨૭૬૦

૧૧૬. ચોપાયા. ૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે ગુરુ.
૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

અઢાવિશ કલ સૌમલ્લે આણો, ચરમે ગુરુ શશિ ધરજો, ૧૮૮૨૩૮
પ્રથમ વિરતોમાં ચાર કલાના, ચાર રુડા ગણ કરજો; ૧૭૪૬૮૩
પ્રથમ ઉપર પછી ચચ્ચારે મુનિ, તાલ પદે ન વિસરજો, ૧૭૫૫૪૯
ચોપાયામાં સોલે વારે, વે યતિ એમ ઉચરજો. ૧૨૮. ૧૭૪૫૨૭

પાદના પ્રારંભમાં જગણ, નગણ ન લાવવા ચિત્રસેન ટીકાવાળા નાગપિંગલમાં
કહ્યું છે; આ જાતિ વે ચરણની પ્રણ કોઈ વોલે છે, મારવાડમાં અને કકુભા કહે
છે, તેનો અર્થ દિશા થાય છે, અને દિશા ચાર છે, માટે ચોપાયા. આ જાતિના
રાગને માટે પ્રાચીન કાવ્યમાંના પ્રથ ૩ જામાં રાજસૂય યજ પૃ. ૬ માં “રાગ
રામગ્રી-ચોપાયાનો દેશ” એમ લખ્યું છે.

૧૧૬. કકુભા. (માપા છંદોમંજરી પ્રમાણે) ૧૬, ૧૨ યતિ=૨૮ માત્રા
૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

સકલ કલા અઢાવિશ આણો, ચરણ ચરણમાં જોઈ, ૨૭૨૦૬
પ્રથમ વિરતિ તો સોલે આવે, વીજી વારે સોઈ; ૧૩
પેલી કલપર તાલ ધરી પછી, ચડતી ચારે ચારે, ૩૭૪૫
જાતિ કકુભા એમ બને છે, કવિજન એમ ઉચારે. ૧૨૯. ૫૫૮૪૯

૧૧૭ પૈંડિ ૧૩, ૧૯, યતિ=૨૮ માત્રા, તેમાં અંતે રંગમ.
૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૬, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ

અઢાવિશ કલ તો સ્વે, પ્રતિ ચરણ ચરણમાં આણજો, ૬૨૪
પ્રથમ વિરતિ છે તેરનો, વઠો વીજો પનરે જાણજો; ૮૬૧
રંગમ અંતે રાસતાં, ઠિક પૈંડિ જાતિ થાય છે, ૭૫.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्राए ताल.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ मात्राए ताळ

१२० श्रीवन्द्यु. ७,७,७,७ यति=२८ मात्रा, तेमां अते गुरु.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्राए ताल.

मुनि यात्रनी, यति चार तो, अंते गुरु, एकज धरो, १५२७६२
 श्रीवन्धुमां, प्रति चरणमां, विश आठकल, कुल तो करो; ११८४१५
 त्रीजी थकी, त्रण चार क्रम, करौ आठ धर, ठाँक ताल तुं, ११८७०३
 श्रीवन्धुए, दोन वन्धु रट, कलिकालनो, धरौ ख्याल तु. १३३. १०७१५७
 महायोगिक-२९ मात्रानी ८, २२, ०४० वृत्ति थायछे.

१२१. महाराष्ट्र, मरहटा. १०,८,११ यति, तेमां अंते ग, ल.

६+४+४+४+४+४+ग+ल=२० मात्रा. ३,७,११,१५,१९,२३,२७ मात्राए ताल.

तुं प्रथम लक्ष्मण कः पांच उमण धर, ते परगुरु लघु मेळ; ५०७३१६

भात्रा ओगणत्रिश, पदमां तुं धरिश, एवो आणी मेल; ३२१६०३

दश वसु यति धारे, पछो अगियारे, एम विरति त्रण थाये, ५०३८१७

धर त्रण पर तालज, श्रुति श्रुति पर सज मरहठा के वाय. १३४३२८७३६

प्राकृतपिंगळमूत्र, वाणीभूषण, छंद कामदुधावत्त, चिंतामणी, इत्यादिमां उपर प्रमाणे माप छे, पिंगळादर्शमा एनी ३० मात्रा लखी छे, ते भूल जणाय छे छंदोवृत्तमुक्तावलीमा सात चोकलिया [तेमां अंत्त चोकलियो अंत्त गुरुवाळो) +ल=२९ मात्रा आणवा कहु छे.

महातैयिक ३० मात्रानी १३, ४६, २६९ वृत्ति थायछे

१२२ ताटंक. १६, १४ यति=३० मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल

त्रीशे त्रीशे मात्रा दीशे, प्रति पद माहे बहु सारी, १३०७४३

सोळे चौदे यति वे आणो, सारी रीते संभारी;

प्रथम उपर पछो चारे चारे, ताले धारेछे जारी,

ताटंके तो एवी ताले, भाळो आठे शुभकारी. १३९. १२१३६४

छंदःप्रभाकरमा अते मगण लाववानुं कहु छे

१२३ चौपैया, चतुष्पदी, चतुरपद. १०, ८, १२ यति.=३० मात्रा

यमक आणवी. ४+४+४+४+४+४+स+ग=३० मात्रा.

३, ७, ११, १५, १९, २३, २७ मात्राए ताल

पट चोकल पर धर, सगण तुं कविवर! तेपर गुरु धरजेजी, १८६६५०

केल त्रीश करौ पूरी, बहुज मधुरी, चौपैया करजेजी; १२१६४५

इश आठे यति करौ, वारे पछो धरौ, एम विरति त्रण आवे, १८६१२१

ताल त्रीजीपर, श्रुति चडती धर, चौपैयामां भावे. १३६. ३१६६

पादना आदिमा जगण नगण न लाववा चित्रसेनटीकावाळा नागपिंगळना कहुंछे छंदोवृत्तमुक्तावलीमां विषम स्थाने जगण न लाववा कहुंछे, छंदःशास्त्र अते छंदःप्रभाकरमां ७ चोकलिया(तेमां अते स)+ग=३० मात्रा आणवा कहुंछे.

વલી ૧૦, ૮ માત્રાણ પ્રામ લાઘ્યા વિનાની પળ ચૌપૈયા જાતિ માગવી
છંદઃગતકમા કહી છે.

૧૨૪ ચૂડામણિ. ૧૨, ૧૮ યતિ=૩૦ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાણ તાલ

ચરણ ચરણમાં મઝાને, સકલ કલા ત્રીશ તો ગણી કરજો, ૩૫૪૬૬૫
વારે અને પુરાણે, કિરતિ વે ગોઠવી સરસ ધરજો; ૪૭૫૦૨૦
રચના વે ગીતિની, ગણિને આળો નિયમ વધા ધારી, ૬૪૪૫૮
તે જાતિને કે' છે, ચૂડામણિ શોભતી સરસ ભારી. ૧૩૭. ૧૫૬૪૦૦

૧૨૫ સાટક. ૧૮, ૧૨ યતિ=૩૦ માત્રા, તેમાં ૧૮ માત્રાના ૧૨

અક્ષર અને ૧૨ માત્રાના ૭ અક્ષર તેમાં અન્તે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૨, ૧૫, ૧૯, ૨૪, ૨૯ માત્રાણ તાલ

આળો ત્રીશ કલા પ્રતિ પદવિપે, અક્ષરે ઓગણીશે, ૮૩૦૮૭
માત્રા અઢાર વાર અક્ષરતળો, એક વિરામ દીશે, ૧૮૩૦૮૨
વીજો વાર કલ થડ વર્ણ સાને, યોજી યતિ આળજો. ૨૧૪૪૬૪
તેને સાટક જાતિ શાર્દૂલસટા, રાગે રુડી જાળજો. ૧૩૮. ૨૧૫૪૨૬

આ જાતિ શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્તના રાગે વોલાય છે. એટલે તેના તાલ તે
પ્રમાણે સમજવા. તેના જે ૪૨ મેદ થાય છે, તે કોઈ માગવી પિંગલને આધારે
લખેલા છે, એ ઉપરથી એમ ધારણા થાય છે કે ૩૦ માત્રા સાથે પૂરેપૂરા ૧૨
અક્ષર આળવા એવો નિયમ નથી, અને તે અભિપ્રાય અમને પણ ઉચિત લાગે છે

માગવી નાગ પિંગલના સાટકના ૪૪ ગુરુ તથા ૩૨ લઘુમાથી
વચ્ચે લઘુ વધારના તથા અલ્પ ગુરુ ઘટાડતા નીચે પ્રમાણે ૮૨ મેદ
લખેલ છે —

૧ સાલૂરો.	૨ બમ્બો.	૩ દમાળો.
૪ ધીરો.	૫ રાહંસો.	૬ ચંદાળો.
૭ કંતો.	૮ સોમંતો	૯ સલ્વંગો.
૧૦ મદગો.	૧૧ ચંગો.	૧૨ મારગો.

ષોડશ ને પદર પર દર બ્રહ્મ, વિગ્નિ રતિ ધરો કવિવર કરે; ૧૦-૨૧૬૬૩
તાલ સવૈયા સમાન માનજ, ડાંપણ ધરો કર યમક અપાર, ૧૩૪૩૧૮૬
રુચિકર રવિરુચિ માત્રા જાતિ, વનો જાતી તે ઇજ પ્રકાર. ૧૪૦.

૧૧૫૨૪૬૬

૧૨૮ સપાદી. ૧૬, ૧૯ યતિ=૩૧ માત્રા. (વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે)

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૩, ૨૬, ૨૮ માત્રાએ તાલ

કુલ મઠોને કલ એકત્રીશ તો, પ્રતિપદમાં આણજો ધારી, ૫૬૧૨૦
સોઠ અને પંદર માત્રાએ, વિરતિ રુડી લાવજો સારી, ૫૫૭૭૬
એકનો પછી વે ત્રણ વે ચડતી, રવિરુચિ કેરો તાલો આણો, ૨૭૫૦૪
એ રચનાથી થાય સપાદી, જાણીતી જાતિ છે જાણો. ૧૪૧. ૪૬૫૧૬

છંદાર્ણવમાં અને સુપસૈયા કહેછે, એના વીજા યતિમા પુષ્પિતાગ્રાનો રાગ છે

લાક્ષણિક-૩૨ માત્રાની ૩૬, ૨૪, ૫૭૮ વૃત્તિ થાયછે

૧૨૯ વત્રીશા સવૈયા. ૧૬, ૧૬ યતિ=૩૨ માત્રા, અને વે ગુરુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

વત્રીશ માત્રા વધી મઠોને, ચરણ ચરણમાં રચજો સારી, ૧૪૮૫૬૭
સોઠે સોઠે યતિ આણીને, કરજો પદરચના શુભકારી; ૩૮૪૫૩૦
વને સવૈયા વત્રીશા ઠિક, જેમાં વે ગુરુ છેહા આણો, ૪૭૩૫૮
એક પછી ચચારે ચડતી, તાલ તળી જુગતી ઠિક જાણો. ૧૪૨ ૩૭૧૩૨૫

૧૩૦ કેતકી (સવૈયા) ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+ગ ગ,=૩૨ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

ચોકલિયા ગણ સાત રચીને, ઉપર વે ગુરુ આણો ધારી, ૫૩૩૦૨
સોઠે સોઠે યતિ રાચીને, પદ રચના કરજો કવિ સારી; ૩૭૩૫૬૪
તાલ સવૈયા વત્રીશા સમ, ચારે પાદે સરગ્વા આવે, ૧૨૨૩૮૪
એમ સવૈયો રચજો કેતકી, જે કવિજનના મનમાં ભાવે ૧૪૩ ૧૪૬૬૧૫

૧૩૧ રેણકી ૯, ૯, ૮, ૯ યતિ=૩૨ માત્રા તેમાં અન્તે લઘુ, ગુરુ

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧, માત્રાએ તાલ

૩૨

ગજ સ્વરસ પ્રાતિપદ, સકલ કલ રદ રદ,

અન્તે લઘુ ગુરુ, પ્રતિ જડમાં,

૧૩૨૧૭૯૩

નવ ઉપર નવ કર, પછી વસુ સ્વટ પર,

એમ વિરતિ ધર, પ્રતિ પદમાં;

૧૩૩૯૩૬૦

ત્રણ પર ધર પ્રથમ, ચચાર ઉપર સ્વમ,

તાલ વસુ સુગમ, એમ નકી,

૧૦૨૧૫૪૯

૯ રેણકી જાતિ, રાસિક ગણાતી,

કાવિ ટોક જાન નુ, રાગ થકી. ૧૪૪. ૯૭૪૧૬૬

૧૩૨ દંડકલા. ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્રા. તેમાં છેલ્લો ગુરુ

૪+૪+૪+૪+૬+૪+૪+૪=૩૨ ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ

પ્રથમે ચોક્કલ ગણ, ચાર પ્રથમ મળ,

પછી પટ કલ કર તે ઉપરે,

૧૦૨૮૩૦૩

બે ચોકલિયા કર, તે પર ગુરુ ધર,

એમ કલા વચ્ચીરા સ્વરે;

૮૫૩૭૬૩

દશને પછી આઠે, ત્રિદ્યા ઠાઠે.

ત્રણ યતિ એવા એમ સજે,

૮૧૬૫૨૬

ત્રણ પછી ચચારે, વસુ કુલ તાલે,

દંડકલા જાતિ નિપજે. ૧૪૫.

૮૫૦૨૭૭

† મનહરપિંગલમા ૧૮, ૧૪ યતિ લખેછે, પણ તે વરાવર નથી

હુંદ પ્રમાકરમા અતે સગળ લાવવાનુ કહ્યુ છે, અને કોઈ કોઈ, અતેમ

એક ગુરુ માનેછે હુંદેવૃત્તમુક્તાવલીમાં આનુ નામ દંડકલ આપી ત્રિજેપ્રમ

જણાવેછે કે, આના માપમાથી આરમ્બની વે માત્રા ઓછી કરવાથી “લઘુદ્વ

કલ" જાતિ ધાયછે. અને તેજ રીતે પદ્યાવર્તી આદિયા પળ ચરણના આન-
મની વે માત્રા ઓછી કરવાથી "લઘુપદ્યાવર્તી" આદિ નામ પડેછે

૧૩૩ લીલાવર્તી. † ૭ ઢગણ+સ=૩૨ માત્રા. ૧૮, ૧૪ વિગમ.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કરો સાત ઢગણ દર ચરણ ચરણમાં, ૧૧૦૨૪૭૮

પછો તે પર તો સગણ કરો, ~~૭૫૨૨~~

અષ્ટાદશ ઉપર પછોથી ચૌદે,

ધોરજ ધરીને ધિરતિ ધરો, ૧૧૭૪૫૭૪

ત્રીજી પર પ્રથમજ પછો ચઢાર

તાલ વધા મઠો આઠ ગજો.

કલ વર્તોશ કેરી એવી જાતી,

લીલાવર્તી વહુ ટીક ભગો. ૧૪૯

† વૃત્તસૌજ્ઞિક, હિંદુ.શાસ્ત્ર અને માગડ

છદાર્ણવમાં અને સગણ લાવવા કહેછે હિંદુવૃત્તમુક્તિ

આળવા કહ્યુ છે, પળ તેના ઉદાહરણમાં અને સગણ આળ-

આઠ ઢગણ આળવાનુ કહી અને ગુરુ કે સગણ કહ આળવા

૧૩૪. ત્રિભંગી. ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ ૮ ઢગણ

તેમાં અને ગ. આઠે ઢગણમાં જગણ ન આળવા

અનુપ્રાસ, ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ

લીલાવર્તી તાલે, કલ રદ ઘાલે, ૩૨

વહુ સમ્ભાલે, કાવિજ સ્વરો, ૧૧૫૭૧૪૬

અન્તે ગુરુ એમાં, જગણ ન જેમાં,

શ્રુતિ યતિ તેમાં, પ્રાસ કરો; ૮૬૭૦૨૬

યતિ દશને આઠે, વયુના ઠાઠે, ~~૭૬૭૦૨૬~~

રસને માયે, રસ ભરો, ૮૩૮૬૫૪

ए जाति त्रिभंगी, रचि बहु रंगी,

अधिक उमंगी, ठीक ठरो. ૧૪૭.

૮૫૭૦૪૬

‡ છંદોદ્યત્તમુક્તાવલીમાં ૧૦, ૧૬, ૬ યતિ કહી છે

દલપતરામ

કવિએ અતે બે ગુરુ લાવવા લખ્યું છે, તેનું પ્રમાણ મળતું નથી. છંદ:શૃંગારમા પળ અતે એક ગુરુ છે. ચિત્રસેન ટીકા, નાગરાજ પિગલ, છંદ:શાસ્ત્ર તથા ધાગવેલ્લભમા આ જાતિના ઉદાહરણમાં પળ એકજ ગુરુ મૂક્યો છે તથાપિ નિયમમાં ગુરુ લાવવો એમ જણાવ્યું નથી માગથી નાગપિગલ્લમા છેલ્લો સ્વગળ લાવવાનું કહ્યું છે, વળી તે વિશેષ એમ પળ જણાવે છે કે “સમ કે વિપમ પદમા જગળ આવે તેની ચિંતા નહિ” લલપતજશસિંધુમાં પળ એમજ છે છંદ:પ્રભાકર કેહે છે કે “કોઈ કોઈ કવિએ આ જાતિને અન્તે લઘુ વર્ણ પળ રાખ્યો છે, પળ શ્રેષ્ઠ કવિઓએ તો ગુરુજ રાખ્યો છે અને તે રુચિકર પળ લાગે છે.” ચિત્રસેન ટીકામાં લખે છે કે, યાતિને અતે જગળ આવે નહિ

ત્રિભંગી જાતિ દૈત્યકુલ્લમાથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે, એમ કેહેવાય છે

૬૦ ગુરુ અને ૮ લઘુનું પેહેલું રૂપ ગણતાં (મૂલ રૂપ રાખતાં)

અંકેકો ગુરુ ઘટી, બઢે લઘુ વધતાં ત્રિભંગીના મુગ્ધાદિ ૬૧

ભેદ થાય છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

ક્રમ.	ભેદનામ.	લઘુ.	ગુરુ.
૧	મુગ્ધા.	૮	૬૦
૨	નદા.	૧૦	૫૮
૩	રોહિની	૧૨	૫૮
૪	રામા	૧૪	૫૭
૫	કલસા.	૧૬	૫૬
૬	છદા	૧૮	૫૫
૭	મદા	૨૦	૫૪
૮	સંખિની.	૨૨	૫૩
૯	હેરવા	૨૪	૫૨
૧૦.	રત્નિ	૨૬	૫૧
૧૧	લકા.	૨૮	૫૦

૧૨	તર્કા	૩૦	૪૯
૧૩	કામિનિ	૩૨	૪૮
૧૪	કટ્ટા	૩૪	૪૭
૧૫	પાલ્લકા	૩૬	૪૬
૧૬	રોટા	૩૮	૪૫
૧૭	લોટા	૪૦	૪૪
૧૮	સકરા	૪૨	૪૩
૧૯	પામા	૪૪	૪૨
૨૦	આમા	૪૬	૪૧
૨૧	મોટા	૪૮	૪૦
૨૨	પરમા	૫૦	૩૯
૨૩	સસુતા	૫૨	૩૮
૨૪	કપાલિની	૫૪	૩૭
૨૫	પારા	૫૬	૩૬
૨૬	સારા	૫૮	૩૫
૨૭	મભરા	૬૦	૩૪
૨૮	ટાંગા	૬૨	૩૩
૨૯	સારા	૬૪	૩૨
૩૦	અવ	૬૬	૩૧
૩૧	પાધા	૬૮	૩૦
૩૨	પદમા	૭૦	૨૯
૩૩	પાર્ગે	૭૨	૨૮
૩૪	પાર્લની	૭૪	૨૭
૩૫	પરિભગા	૭૬	૨૬
૩૬	માથા મંથા, ત્રિ મે	૭૮	૨૫
૩૭	નાથા	૮૦	૨૪
૩૮	અમા	૮૨	૨૩
૩૯	અમલ	૮૪	૨૨
૪૦	અનગ	૮૬	૨૧
૪૧	વેલા	૮૮	૨૦

४२	वाला	८०	१८
४३	वालिनि.	८२	१८
४४	विंवा	८४	१७
४५	माला	८६	१६
४६	उर्ना	८८	१५
४७	रेख	९००	१४
४८	चित्रनी	९०२	१३
४९	वेगा	९०४	१२
५०	चारा	९०६	११
५१	काला	९०८	१०
५२	हसी.	९१०	९
५३	कमनि	९१२	८
५४	सुभकुम्मारि.	९१४	७
५५	कलहम	९१६	६
५६	दोसा	९१८	५
५७	चोसा	९२०	४
५८	मवरु.	९२२	३
५९	सारा	९२४	२
६०	मीआ	९२६	१
६१	हम	९२८	०

अंक २६, २९ अन् ५९ मे "सारा" नाम एनुए आवेले पण ते फेरव्या
बीजी प्रतिना आधार न मळी शकवाथी एमज चलयु छे

३५ प्रेमावती, पोमावती १६, १६ यति=३२ मात्रा, तेमां अन्ते वेगुरु.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल. ३११

सोळे सोळे वे यति बोले, एम कला कुल बचिश लावे, २८५

तेमां चरण चरणनी मांहे. वे गुरु अक्षर अन्ते आवे; ५३२१

प्रथम पळी चच्चारें ताले. चाले वसु कुल हारे हारे, ४५०६

ए रीते रचना करवाथी, प्रेमावती, पोमावती धारे. १४८. ३३५१८

चंद. प्रभाकरमा जावा मापने पञ्चावतीनी यति गृवा तेनी साथे मेळवी

हेले, वळी तेनु वजि नाम कमळावती पण आपले, पण तेवी जाति
जलहरण नामे जुदा ले पञ्चावतीनु माप नीचे प्रमाणे सवळ मनयी प्रति
पादन करथुले, तेज योग्य छे

१३६ पञ्चावती, पडमावती । १०, ८. १४ यति=३२ मात्रा.

४+४+४+४+४+४+४+४=३२ मात्रा.

३, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१ मात्राए ताल

गण चोकल केरा, रचजो साते,

सगण सरस ते पर धरजो १२२०८४६

दश वसु ने रत्ने, विरति प्रयत्ने,

वत्रिश कल करतां करजो, १०१८०३८

शीजी कल उपर, पछी श्रुति श्रुति पर,

ताल सकळ मळी वसु रचजो, १३३६४७६

पञ्चावती माती, ठिक वनी जाति, ८८११०६७

कविजन रचवाने मचजो. १४९ १२२१-२२१

† मागधी छंद गतकमा ए नामले

प्राकृतपिण्गलसूत्रकार, अने वृत्तगत्ताकरनी नागयणभट्टीना टीकाकार, आठ
गण चोकलिया लाववानुं कही(जगण)सिवायना वाकीना चारमायी गमे ते
लावगनु केहेले तेमणे छेत्रे सगण आणवा खाम नियम बताव्यो नयी
पण तेमणे आपेला उदाहरणमा ते जोवामा आवेले छंद गतकमा आठ
जगण पैकी पयोवर (जगण) नामनु रूप न लावनु एस वस्तु छे

१३७ कामकला. १६. १६ यति=३२ मात्रा. तेमां अंते गुरु।

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५ २९ मात्राए ताल

सोळे सोळे यति सर्जो सारा,

कुल कल वत्रिश पूरण करजो, १२०५७६८

तेमा कविवर प्रति पदमाहे,

पूक गुरु ठिक अन्ते धरजो, ८८५३६६

પ્રથમ ઉપર પછી ચારે ચડતી,

વસુ કુલ તાલો પદમાં ગણજો;

૯૬૩૧૯૩

કામકલા એ જાતિ સારી,

એ રીતે આદરથી ધણજો. ૧૧૦. ૯૫૩૪૩૭

૧. છંદાર્ણવમા અન્તે વે ગુરુ કેહેછે પણ તેમ કરવાથી તે પ્રેમાવતી થઈ જાયછે. ચિંતામણી પિંગલ અન્તે સ્વગણ આળવા કેહેછે તે યોગ્ય છે.

૧૩૮. દુર્મિલા, દુર્મિલિયા, દુર્મિલા ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ=૩૨ માત્ર

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧. માત્રાએ તાલ. આઠ ડાંગળ

ગણ ચોકલિયા ઠિક, આઠ રચી વર્ધો,

દ્વિત્રિશ માત્રા તો કરજો;

૮૫૨૭૭૭

દશ આઠ અને વર્ધો, ચૌદ ઉપર યતિ,

એમ તમે ત્રણ ઠિક ધરજો;

૧૨૯૨૯૯૮

તર્જો વે માત્રા પછી, શ્રુતિ શ્રુતિ ઉપર,

આઠ કરી કુલ તાલ ત્વરે;

૯૭૫૨૦૪

દુર્મિલા દુર્મિલા, દુર્મિલિયા વર્ધો,

નામ ધરે કૃતિ એમ કરે. ૧૧૧.

૯૩૬૬૬૮

છંદ. શાલ્વ, નાગપિંગલ, મનહરપિંગલ અને લલ્લપત જશસિંધુમા ૧૦, ૬, ૧૪ યતિ કેહેછે, પણ અન્તે ગુરુ વિષે કહી કહેલું નથી, તો પણ તેમના દ્વિત્રિશ તે છે. છંદોદિતસુક્તાવલીમાં ૧૬ માત્રાએ યતિ કહી છે વળી વિશેષમા જણાવ્યું છે કે “કેટલાક અતે સ્વગણ લાવવા કેહેછે. છંદ પ્રમાણે અન્તે સ્વગણ પછી વે ગુરુ લાવવાનું કહી, ટીકામા જણાવેલે કે” મીઠાચીદાસે (છંદાર્ણવમા) ઉદાહરણમાં પેહેલા વે પાદમાં અન્તે વે ગુરુ અને પછીના વે પાદમાં અન્તે સ્વગણ રાખ્યો છે, પણ તે સર્વ સમ્મત નથી તેમજ તે (છંદ. જાતિ) પ્રથમથી પગ વિરુદ્ધ છે શ્રીમદ્ ભટ્ટ જ્ઞલાયદે અન્તના ગુરુ લઘુ વિષે વિશેષ કહી કહ્યું નથી

૧૩૯ જલહરણાં, કમલાવતીઃ, ધરઃ. ૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ=૩૨ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કુલ કલ્લ વત્રીશે, પૂરી દીશે;

પ્રતિ પદ વિપે, એમ મળી,

૮૫૬૫૨૧

દશપર કલ વસુ ધર, વસુ કલ તેપર,

દસ કલ વલ્લો કર, વિરતિ તળી;

૧૩૪૫૨૮૨

તર્જો વે પછો ધારે, ચારે ચારે,

હારે હારે, વસુ તાલો,

૩૧૭૮૨૧

તો જલહરણ અને, કમલાવતોની,

જુગતી વાળી છે માર્ગો. ૧૧૨.

૭૯૨૯

† ચિંતામણિમા આ જાતિનું માપ જનહરણ પ્રમાણે લખ્યું છે, તે મૂલ છે.

‡ ચિત્રસેનટીકા-માગવી પિંગલ.

‡ માપાછંદોમજરી.

૧૪૦ દંડક ૧૮, ૧૪ યતિ. કોઈ ૧૦, ૮, ૧૪ યતિ કરે છે.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

કંઈ વર્ધો મર્જોને કલ, વત્રીશ પૂરી,

ચરણ ચરણમાં ઠીક ધરી,

૯૦૩૩૨૯

યતિ એક અઢારે, વીજો ચૌદે,

એમ પ્રતિ પદમાં હ કરી,

૯૭૧૧૫૪

તર્જો વે કલ પછોથી, શ્રુતિ શ્રુતિ ઉપર,

૨૫૦૦૪૯

તાલ ચડે વસુ સુધો જાતી,

૧૪૨૨૪૭

એ દંડક નામે, કવિતા કામે,

આવે ઉપયોગી જાતિ. ૧૧૩.

૪૬૫૨૧

છદોદૃત્તપુક્તાવલીમા ૪+૪+૪+૮+૬+૪+૪+૪=૩૨ માત્રા લાવવાં કહ્યું છે.

પણ ૧૩૨ અક્ષરી દંડકલા જાતિ એજ માપની થાય છે વળી વૃત્તરલાકરની

નારાયણભટ્ટી ટીકામા ઉપર મુજબ ગણ વાંચીને તેનું નામ દંડકાહલ આપ્યું છે

१४१ जनहरण. १०, ८, ८, ६ यति=३२ मात्रा, तैसा वधा लघु.

अन्ते एक गुरु. ३, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१ मात्राए ताल.

द्विजवर जल निधि कर, चरण चरण पर,

पछौं तूँ सगण धर, प्रतिपदसां, १३४६२६६

रद कल कर बघौ मलौ, सरस सरस बळौ,

नरस नरस तजौ, दर झड्यां; १३४६२६६

दश कल पर यति धर, वसु वसु पर कर.

पछौं धर रस पर, ठौक यति तो, १३४६२६६

ठौक जनहरण जर, जलहरण ज सुर,

बन नहि कदौ जूर, धरौ मति तो. १५४. १३४६२६६

शुद्धध्वनि मांहे, दश वर्तु ज्यांहे ।

मनु कल त्यांहे विरति दिशे. १९९. ११७४८५७

छंद.प्रभाकर केहेछे के, त्रिभंगीने चौरसरसता वर्णनमा कोइ कोइ
कवि शुद्धध्वनि केहेछे, पण तेमां जगणनो निषेध कर्यो नथी

१ कर्ण (SS) वे गुरु द्विजवर (।।।।) चार लघु

१४३ मदकरण. १०, १२, १० यति. (य+य+ट+ट+ट+ट)=३२मात्रा.

२, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१ मात्राएं ताल

धरो आदिमां वे, तारापति गण ते पर,

वे टै टै गण धरजो, १२६२५३२

दिशा बार लावो, यांत वळीं दश पर त्रींजो,

धरी त्रणन करजो. १२४६६८५

बाँजे सात तालो, पळोथो चडना श्रुति श्रुति,

षट् तालन रचजो, १२२१८३२

कळा थाय पूरी, वर्त्रोण एवी जाति,

मदकरण समजजो. १९६. १३१७६८५

आ जाति वाग्वत्रममायी लीवी छे

१ SS इन्द्रायन गण [पांच मात्रानु पहेलु रूप-यगण]

१४४ मागधी संत्रयो. आठ ड [चोकलिया] गण. लघु गुरुनो नियम नथी.

१, ५, ९, १३, १७ २१, २५, २९ मात्राएं ताल

चोकलिया गण आठ रचीने

कुल वविश कल पूरी करजो, ८६८८७२

गुरु लघुनो तो नियम कशो नहि

एम चतुर कविजन चित धरजो; १३४३२७६

पेले पळो चचारे तालो

भाळो कुल वर्तु प्रतिपद मांहे, ५०३

એમ બને માગધી સવૈયા

જરૂર વિરતિનો નિયમ ન જાહે. ૧૧૭. ૪૬૬૩૭૮

આ જાતિ ગુર્જરી રાગે ગવાયછે, અને તે જયદેવકૃત અષ્ટપદીમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૧૪૬. સમાન સવૈયો ‡, સુગત સવૈયો †.

૧૬, ૧૬ યતિ=૩૨ માત્રા, તેમાં અન્તે ભગણ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

બત્રિશ કલ તું સકલ મળીને,

ચરણ ચરણમાં રચ નિર્વાધક,

૨૩૨૬૬૭૩

સોળે સોળે યતિ બે અંતે

એક ભગણ રચનાતું સાધક;

૨૨૪૬૨૦૬

અથમ ઉપર પછી ચારે ચારે,

તાલ તરત તું દેજે લાગડ,

૨૨૦૨૮૧૬

એમ સમાન સવૈયો રચવા,

લાવ લગાર કાદિ કંઈ ના ઘટ. ૧૧૮. ૨૫૪૬૬૫૫

‡ ભાષાછદોમજરી.

† એ નામ છદોલતામાં છે.

અતે મગણ લાવવા છંદ પ્રભાકરના કહ્યું છે

૧૪૬. સ્વરાસિ (છંદ:પ્રભાકર.) ૮, ૬, ૮, ૧૦ યતિ=૩૨ મા

૩, ૯, ૧૫, ૨૧, ૨૫, ૩૧, માત્રાએ તાલ.

પ્રતિ ચરણ ચરણ, સારો દંત,

કલ સ્વરાસિમાં, ધરો પાદ આદરો,

૬૮૮૪૬૭

છે આઠ છ એ, આઠ દશે,

એમ ચારતો, યતિ માપથી ધરો;

૬૮૭૩૧૧

બે સૂકો કલા, ત્રીજો પર,

તાલ ધરો રે! નવ પંદરે કરો,

૬૮૪૭૨૭

પછી એકવીશ, ને પચીશ,

છઠ્ઠીશ પર, ઠીક તાલ તો મરો. ૧૧૯. ૭૦૫૧૭૧

मात्रा दण्डक.

३३ मात्रानी ५७,०२,८८७ वृत्ति थायछे.

“छंदःप्रभाकर, छंदार्णव, आदि ग्रंथेमा वत्रीश मात्रा पर्छानी जातिने
“दण्डक मात्रा जाति” कही छे.

४७. रंगित्ता. १७, १६ यति=३३ मात्रा, तेमां अंते लघु गुरु.

१, ५, ९, १३, १८, २२, २६, ३० मात्राए ताल.

सत्तर ने कल सोळें विरति रच,
लघु गुरु लावो छेवट चरणे,
तेत्रौश लाव कला कुल खंतमा,
रच्यो प्रति चरणे कविवर चरणे;
प्रथम पछी श्रुति श्रुतिने अंतरे,
आवे ताल चतुर प्रति यतिमां,
एवी रचना जो ठाँक थाय तो,
रंगित्ता खपशे कवि मतिमां. १६०.

३४ मात्रानी ९२,२७,४६५ वृत्ति थायछे.

४८. (अपरा) सपादी. मात्रा ३४ तेना अक्षर २२.

णनो नियम नहि १ ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९, ३३ मात्राए ताल.

चाविश अक्षर धरौने ते मध्ये चात्रौश रचो कल तो सर्वे.

जाति अपरा सपादी ए तो वखाणो वागवलभे विना गर्द;

एक उपर छे ताल प्रथमनो ने चच्चारें चडता तो चाले,

वधा मली छत्रौश धर तालो प्रतिपाठे नाडीयी शुभ म्हाले १६१.

૩૬ માત્રાની ૧, ૪૯, ૩૦, ૩૬૨ વૃત્તિ થાયછે.

૧૪૯ કાનર. ૮, + ૧૦, + ૧૨, યતિ + ૨ = ૩૯ માત્રા.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

પાંતરિશ સકલ, કલ પ્રતિ ચરણ માંહ,

ઠિક થાયછે એમ કવિ! જાણજો,

આઠ દશ વાર, પર વિરતિ તો સરસ,

ને રગણ વઠ્ઠી તે ઉપર, આણજો;

પ્રથમ પર તાલ, પછી ચડે શર ઉપર,

ઠિક એમ સૌ સાત તો, તાલ છે,

એહ આ જાતિ, કાનરતણી સરસ,

તો શોભતી ઠળકતી, ચાલ છે. ૧૬૨.

૩૭ માત્રાની ૩, ૯૦, ૮૮, ૧૬૯ વૃત્તિ થાયછે.

૧૬૦ ઝૂલણા, આંદોલિતા, ઝુલ્લાણા, ઝુલ્લન.

૧૦, ૧૦, ૧૦, ૭ યતિ = ૩૭ માત્રા, તેમાં અંતે એક ગુરુ

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ.

દશ દશે ને દશે, વિરતિ સાતે વસે,

એમ ત્રિશ સાત કલ, સકલ આવે,

સુકવિ કો હોય ને, જે જરૂર જોય તે,

અંતમા એક ગુરુ, આપ લાગે,

પ્રથમ પેલી પછી, પાંચ પાંચે ચડે,

સકલ મઠ્ઠી આઠ છે, તાલ જાતે,

એજ આંદોલિતા, ઝૂલણા જાણજો,

ગાય છે સિન્ધુમાં, ને પ્રભાતે. ૧૬૩.

કથુ નથી, તેમ તેના ઉદાહરણમા પણ એવો નિયમ કહી પાડ્યો નથી છંદો-
વૃત્તમુક્તાવલીમા સાત પચકલિયા+૨માત્રા આળવા કહી, પ્રત્યેક પચકલ
છૂટી રાખવાનુ જણાવેછે વળી એજ ગ્રયમા કહ્યુ છે કે—“ઝૂલણાનાજ
ચરણમાં અંત્ય લઘુ અને ઉપાત્ય ગુરુ આવીને ૩૮ માત્રા થાય તો ઉપઝૂલણા
જાતિ વનેછે. અને ઝૂલણાના માપમાં અતે વે માત્રા (ઉદાહરણમા ૧ ગુરુ છે)
વર્ધાને ૩૯ માત્રા થાય તો સુઝુલ્લન થાયછે, અને ઝૂલણાના માપમા અતે
ત્રણ માત્રા (ઉદાહરણમા ત્રણે લઘુ આળ્યા છે) વધે અર્થાત્ ૪૦ માત્રા થાય
તો અતિ ઝુલ્લન થાયછે ”

૧૫૧ કડ઼ા. ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૭ ચતિ=૩૭ માત્રા, તેમાં અન્તે વે ગુરુ.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ

પ્રથમ દશ તે પછી, દશ ઉપર આળજો,
તે પછી વર્ઘો દશે, વિરતિ જાણો,
એમ સાડત્રિશે, કલ વધી આળતાં,
અન્તમાં વે ગુરુ, અચુક આળો,
તાલ પ્રથમે ધરી, પાંચ પાંચે ચડો,
આઠ તો એમ કુલ, તાલ આવે,
ઝૂલણા રાગથી, થાય કડ઼ા ગઢી,
સિન્ધુ રાગે મલી, માત માવે. ૧૬૪.

૧૫૨ હંસાલ. ૨૦, ૧૭ ચતિ=૩૭ માત્રા, તેમાં અન્તે વે ગુરુ.

(ભાષા છંદો મજરી પ્રમાણે) (તાલ કડ઼ા પ્રમાણે)

સકલ કલ ચરણમા સાડત્રિશે કરી,
તે વિષે અન્તમાં કર્ણ આળો,
વીશ સત્તર વિષે વિરતિવે આળતાં,
થાય હંસાલ ઠિક એમ જાણો;
પ્રથમ પર તાલ ને પાંચ પાંચે પછી,
તાલની જાઠ તો જોડૂ ગૂંથો,

દશ દશે સતર પર વિરતિ કવિ કો કહે,

પણ તેમે તેમ જાતિ ન ચૂંથો ૧૬૫.

પ્રાકૃત-પિંગલ સૂત્રમાં ૧૦, ૧૦, ૧૭ યતિ કહી છે. અને અન્તે એક કો
ગુરુ આળવા કંઈ કહ્યું નથી. તેમજ તેના ઉદાહરણમાં પણ એ નિયમ પાળ્યો
નથી. છંદઃપ્રભાકરમાં ૨૦, ૧૭ યતિ અને અન્તે એક ગુરુ આળવા કહ્યું છે.

૨૫૩ કરાવા. ૮, ૧૨, ૮, ૯ યતિ=૩૭ માત્રા. તાલ કડાવા પ્રમાણે
(માપા-છદોમજરી પ્રમાણે)

આઠ પર પ્રથમ, પછી વાર પર યતિ કરી,

આઠ પર આળો, નવ ઉપર કરજે,

અમ યતિ ચાર, કલ ત્રીશ ને સાતમાં,

પ્રતિ પદે થાય, ઉર અમ ધરજે;

એક પછી પાંચ, પર તાલ ચડતા રચી,

સકલ મઠ્ઠી આઠ, ઠિક તાલ રાજે,

થાયછે સરસ, કરાવા મલી ભાતની,

પ્રભુ તળા ગુણ, તે માંહ ગાજે. ૧૬૬.

છંદ પ્રભાકરમાં અન્તે યગળ આળવા કહ્યું છે, પણ તે સર્વ સમ
છંદઃશૃંગારમાં ૨૦, ૧૭ યતિ, તેમાં અતે ગુરુ છે. ચિંતામણીમાં ૧૦, ૧૦
૧૭ યતિ કહી છે

૩૮ માત્રાની ૬, ૩૨, ૪૫, ૨૮૬ વૃત્તિ થાય છે.

૧૧૪. રાજચંદ્ર. ૬, ૮, ૧૦, ૧૪ યતિ=૩૮ માત્રા.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯, ૩૩, ૩૭ માત્રાએ તાલ
૧૦

પ્રથમ છ પર, પછી આઠ દશે, યતિ ઠિક આળીને
છેલી યતિ ચૌદે લાવો,

માત્રા ૬, રીતે પ્રતિપદ, ઠિક કવિવર વરણે,

૧૬૭. એક ઉપર, પછી શ્રુતિ ચડતા, કવિ! તાલ ધરો ઢગ,
ચાલિશ કુલ એ રીત કરો,
જાતિ એ, રાજચન્દ્ર પદ, તે રચવા મચવા,
અવિશય અંગ ઉમંગ ધરો. ૧૬૭.

૪૦ માત્રાની ૧૬, ૫૫, ૮૦, ૧૪૧ વૃત્તિ થાયછે.

૧૬૫ મદનહરા, મદનહર, મદનગૃહ, મદનહરણ, મદનદીપન.

૧૦, ૮, ૧૪, ૮ યતિ=૪૦ માત્રા. તેમાં આદિ બે લઘુ,
અતે ગુરુ, અને વચમાં છત્રીસ માત્રાના નવ ચોકલિયા
આણવા તેમાં પયોધર=જગણ ન લાવવો. યમક આણવી.

૩, ૪, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧, ૩૫ ૩૯ માત્રાએ તાલ.

લઘુ બે રોકડિયા, નવ ચોકલિયા,
તેપર ગુરુ ગરવો આવે, પદ શોભાવે;
કુલ મઠ્ઠો કઠ્ઠ ચાલિશ, પ્રતિપદ ખાઠ્ઠોશ,
મધ્ય જગણ જો નવ લાવે, ઝડ તો ભાવે,
દશ વનુ મનુ વનુએ, વિરતિ કરો વઠ્ઠો,
ઝગણ ચચ્ચારે તાલ ધરો, પદ એમ કરો;
વઠ્ઠો મદનહરણને, મદનહરા કહો,

મદનગૃહા એ મદનહરજ, રચો ચિત્ત ઠરો. ૧૬૮.

છંદાર્ણવમાત્રિભંગી ઉપર આઠ કલ લાવવા કેહેછે ચિંતામણીમા ૬+(૮
ચોકલિયા)+૧૧ એમ માપ કહ્યું છે છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમા કહ્યું છે કે પ્રધાવતી-
ના પ્રત્યેક ચરણમા (અલ્પ સ્વગણવાળી) આઠ માત્રા વધે તો મદનગૃહ અથવા
મદનદીપન જાતિ થાયછે છંદ પ્રભાકરમા દર્શાવ્યું છે કે, કયાં કયા આ
જાતિમા ૩૨, ૮ ઉપર યતિ કહી છે તે અશુદ્ધ જાણવી; પણ એમ પોતાને
અભિપ્રાય ગાથી થયો છે, તે જણાવ્યું નથી. ચાળીસપણમાં પ્રથમ છ માત્રા
લાવવા કેહેછે, એટલે ગમે તેવી બે માત્રા ઉપર એક ઢગણ લાવતાં પ્રારંભમાં

વે લઘુ અથવા એક ગુરુ આળી સકાય એમ અભિપ્રાય છે. હેંદ દેશનારની મારી પાસે એક પ્રતિ સવત્ ૧૮૫૩ ની સાલની છે તેમા “તિહિ વિચ ગન જગન ન” ઇત્યાદિ છે. તેને બદલે પિંગલાદર્શના કર્તા હીરાચદના હસ્તાક્ષરની લખેલી એક પ્રતિ મારી પાસે છે તેમા તેણે “તિહિ વિચ રન જગરન” એમ અશુદ્ધ પાઠ લખ્યો છે. અને તે ઉપરથી તેવો અર્થ કરી વચ્ચે રગણ ને જગણ ન લાવવા હીરાચદે લક્ષણ વાંધ્યુ છે, તે ખૂલ ઉપરના કારણથી થઈ જણાય છે.

૧૫૬ હિંદોલ ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦ યતિ=૪૦ માત્રા. તેમાં અંતે લઘુ ગુરુ

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬ માત્રાએ તાલ

દશનોં પર દશ કરો, તે ઉપર દશ ધરો,
સાત કલ વઠ્ઠીં ભરો, ઉપર ધ્વજાં આળજો;
એમ ચાલીશ કલ, થાયછે ઠિક સકલ,
જાતિ હિંદોલમાં, જરુર કરીં જાળજો;
દશનોં પછીં દશ અને, દશનોં પર દશ બને,
શ્રુતિ કથી કવિજને, વિરતિ એવીં સરે;
પ્રથમ પછીં પાંચ ને, પાંચ ચડતાં બને,
આઠ કુલ તાલ તે, કવિજનો ઠિક ધરે. ૧૬૯.

૧૫૭ સુભગાં, ઉદ્ધત્, ઉદ્ધતચાલી. ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦ યતિ=૪૦

માત્રા. તેમાં અંતે ગ લ. ૩, ૮, ૧૩, ૧૮, ૨૩, ૨૮, ૩૩, ૩૮ માત્રાએ તાલ

દશ કલ પ્રથમ સાર, દશ તે ઉપર ધાર,
વઠ્ઠીં દશ ત્રીંજી વાર, દશ તે પેરે ધાર;
કલ સકલ ચાલીશ, યતિ ચાર માલીશ,
દશ ઉપર લાવીશ, પ્રતિપદ વિષે સાર;
તજીં વે ત્રીંજે તાલ, ત્યાં પ્રથમ સંભાળ,
ચડીં પાંચની ચાલ, કુલ આઠ માલીજ,
છે સુભગ એ જાતિ, ઉદ્ધત મલી માતિ,

ते थंकोज विख्याति. ए उद्धतचाली ज. १७०.

‡ छंद.मार तथा चिंतामणी प्रमाणे ‡ भाषा-छंदोमंजरी प्रमाणे.
छंद.प्रभाकरमा उद्धत नाम आपी तेना अतमा गुरु लघु आणवा कथ्य छे
पण केडलाक पिगळकार गुरु लघुविषे केहेता नथी एज प्रथकार शुभगने
उद्धतयी जूदी पाटी तेने अते गुरु लघुने वढले तगण आणवा केहेछे

१५८ दीपमाळा. (दीपकथी चोगणो.) (छंदार्णव प्रमाणे.)

१२, १०, १०, ८ यति=४० मात्रा.

३, ८, १३, १८, २३, २८, ३३, ३८ मात्राए ताल

छे यति प्रथम वारने, दश उपर धार ने,
ते उपर दश धरी, आठ पर आण,
ए रीत रचवी चरण, चाळी मात्रा सकळ,
दीपमाळा रुडी, जाति कवि जाण;
छे त्रण उपर ताल ने, पांच चडते वळी,
आण प्रति चरणमा, आठ धरौं ठाठ,
जागी प्रभाते करो, राग परभातथी,
ईश गुण गाननो, प्रेमथी पाठ. १७१.

१५९ विजया. (छंदार्णव प्र.) १०, १०, १०, १० यति=४० मात्रा.

१, ६, ११, १६, २१, २६, ३१, ३६ मात्राए ताल

दश उपर दश करी, ते परे दश धरी.
आणजो दश फरी, विरति रुडा रची,
एमथीते चार तो, प्रति चरण धारजो.
चाळी मात्रा वधी, चरण मध्ये मची,
एक उपर पडी, ताल तच्चे चडी,
आठ प्रति चरणमां, आणजो प्रेमथी,
सो उपर साठनो, मात्रिका ठाठ तो,

જાતિ વિજયા વિષે, લાવજો નેમથી. ૧૭૨.

છંદ:પ્રભાકર કેહેછે કે “ચરણને અતે રચણ આળવાથી કર્ણસધુર લાગે-
છે,” તેમ સ્વાભાવિક રીતે કવિતામા પળ તેમ ઘણીક વાર ઘડજ જાય છે, પણ
કોઈ કવિએ એવો નિયમ કર્યો નથી, તેથી અમે પણ તે ગ્રહણ કર્યો નથી.

૪૬ માત્રાની ૨, ૨૭, ૧૨, ૧૬, ૦ ૭૩ વૃત્તિ થાયછે.

૧૬૦ મત્તચંચરીક. (વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે)

૧૦, ૧૦, ૧૦, ૧૦, ૬ યતિ=૪૬ માત્રા.

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧ ૩૬, ૪૧ માત્રાએ-તાલ.

દશની પર દશ કરી, તે ઉપર દશ ધરી,

લાવજો દશ ફરી, રસ વિષે યતિ કરી, પ્રતિ પદમાં;

એમ યતિ પાંચ છે, દર ચરણ માંજ છે,

તેહ સંભાળીને, આળજો ભાળીને, દર જાડમાં;

મત્તચંચરીક તો, એમ વર્નો જાતિ તો,

વધો કલા કુલ મઠી, થાય છેતાલીશો, ચરણ વિષે;

પ્રથમ પર એક તો, તાલ મૂકાયછે,

પાંચ ચડતે પછી, નવ સકલ તાલ તો, ચરણ દોશો. ૧૭૩.

૧૬૧ હરિપ્રિયા. શાષાછંદોમંજરી પ્રમાણે. ૨૪, ૨૨ યતિ=૪૬

માત્રા. એક ઉપર પછી છા છા ચડતે તાલ.

છેતાલિસ સકલ કલા ચિરતિ માંહ બેજ મલા,

ચોવીશપર એક થાય વીજો બાવીશો;

તાલ પ્રથમ એક કલે સાત તેર ઉપર પછી,

ઓગળીશ ઉપર તે દોઢો જતો દીશો;

પચીશ પર ફરી રચાય એકત્રિશો દોઢો જાય,

સાઠત્રીશો ઉપર થાય પછી ચુવાલીશો;

एम सकल आठ ताल चरण चरण मांढ घाल,
हरिप्रिया वनेज वेश जोड चित्त हीशे. १७४.

१६२ चंचरी. १२+१२+१२+१० यति=४६ मात्रा.

१,७,१३,१९,२५,३१,३७,४३ मात्राए ताल.

वार उपर वार धार, तेज उपर वार सार,
दश कला पळी उचार, एम विगति सोई,
छेतालिस चरण मांढ, एम कला लाव ज्याह,
विरति चार कल्या तेम, आण पदे जोड;
ताल प्रथम उपर धार, पड पडे चडावो चाल,
आठ सकल चरण घाल, नियम चित्त आणी,
एम चंचरीज थाय, जाति ह रुडी जणाय,
मांढ प्रभु गुण गवाय, नकां धूळधाणी. १७५.

५६ मात्रानी ३,६,९,४३,५२,९६,१६२ वृत्ति थायछे.

१६३ मधुरा. ७,७,७,७,७,७,७,७ यति=५६ मात्रा, वनता सुधी
नगण आवे. यतिये यतिये वनी गके तेटली यमक आणवी.

१, ८, १५, २२, २९, ३६, ४३, ५१ मात्राए ताल

सात कलना, आठ यति कर, एम कुल कल, छप्पनज धर,
चरण चरणे, नगण वरणे, वनो शके तो, पूरती कर;
ताल प्रथमे, तुरत दइ दे, मुनि मुनि पछो, चडतो करो दे,
सात एमज, ताल चरणे, सरम हरखे, गणतो करी धर,
प्रति विरतिमा, यमक लावे, ठिकज भावे, तुक सुहावे,
जाति मधुरा, भाति भाति, बहु विभाती, ख्यातिवाळी;
अशरण शरण, बल्लो सुख करण. जे दुग्ध हरण, जग सुख भरण.
तारण करण, दूर कर मरण, तेज प्रभु भज, हृदय वाली. १७६.

१२० मात्रानी

८, ६७, ००, ०७३, ९, ८, ९, ०, ७, ८, ६, ८, ६९, ८०, ६१, ९

वृत्ति थायछे

१६४. चतुष्पदी (वडी) १०, ८, १२ याति तैमां अन्ते ।

एवां चार चरण=१२० मात्रानुं एक ।

न्हानी चोपदीना चार चरण प्रमाणे २८ ताल प्रति चर

कर चौकलिया गण, सात वळी ते, पर गुरु एकज धर
ए उपर एवी, त्रण झड करौने, एक चरण ऊचरजे;
चोपदी न्हानीना, चार चरण सम, प्रतिपद ताल रखाशे,
कुल अठ्ठाविश तो, एवा तालो, पद पदमां ह रचाशे,
दशपर वळी आठे, रविने माथे, ए क्रम साथे याति छे,
ते सकल मळीने, बारज आवे, प्रति पद कविनी मति छे;
जो चौपदी न्हानी, चार करे तो, एक चरण वनी जाशे,
त्रिश कलना टुकडा, चार गण्येथी, सोने वांश कल थाशे,
जे आवी लांबी, जाति सारी, चतुष्पदी के वाशे,
खुब खात धरीने, एमां कवि को, प्रभुना गुण जो गोशे;
मति विमलज थाशे, ज्ञान प्रकाशे, हरि एथी हरखाशे,
मन चोखुं राखी, नीति दाखी, प्रभुजनमां परखाशे;
तुज भवनी भावट, भगवत भजतां, भट लइ भागी जाशे,
छे सत्य प्रभु आ, जगमां एकज, एम तने समुजाशे;
तो पळीथी आडां, अवळीं वलखां, को काळे नहि खाशे,
को पाशे बांध्यो, नहि वंधातां, लीधो नहि लेवाशे. १७७.

અર્દ્ધસમજાતિ.

સમજાતિમાં ચારે પદ સરસા આવેછે, પણ અર્દ્ધસમમા માત્ર અર્દ્ધ પદ એટલે પેહેલા અને ત્રીજા (વિપમ) ચરણોના અને બીજા તથા ચોથા (સમ) ચરણોનાં લક્ષણ સરસા હોયછે, તે માટે તે અર્દ્ધસમજાતિ કેહેવાયછે

પેહેલુ વિપમ પદ અને બીજુ સમ પદ, એ બે મઝીને જોટલી માત્રા થાય, તેનુ પ્રથમ દલ કેહેવાયછે, તેમજ ત્રીજુ વિપમ પદ અને ચોથુ સમ પદ મઝીને તેટલીજ માત્રાનુ બીજુ દલ કેહેવાયછે.

૧. નૃગણ, સુગણ. { વિપમ પદમા ૫+૫=૧૦ માત્રા, ૧, ૬ માત્રાએ તાલ.
સમ પદમા ૪+૩= ૭ માત્રા ૧, ૬ માત્રાએ તાલ

બે ઠકલ વિપમમાં, ઢ ઢ ધરો સમે;

સુગણ નૃગણ જાતિ, રચજો તમે. ૧

પ્રથમ ષટ પર ધરો, તાલ વિપમે;

એ રીતે આળજો, તાલ જ સમે. ૨

વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે

૨. નંદક, વડવા, વરવા, વરવૈ { વિપમ પદમાં ૧૨ માત્રા.
વરવા, વરવય, વૈર. { સમ પદમાં ૭ માત્રા.

પ્રતિ દલ અન્તે ગ, લં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ

વિપમે માનું સમમાં, કલ મુનિ આળ,

તેમા પ્રતિદલ અન્તે, ગુરુ લઘુ જાળ. ૩

પ્રથમે શ્રુતિ શ્રુતિ પ્રતિ દલ, તાલો થાય;

નંદક-વડવા-વરવૈ, એમ રચાય. ૪

છંદોલતામા વરવય નામે છે, વળી તેજ પ્રથમા કહ્યુ છે કે કેટલાક આને આપાઢ પણ કેહેછે. છંદ. પ્રમાકરમા અન્તે જગણ આળવાનું કેહેછે, અને તેનુ નામ ધ્રુવ આપેછે, પણ અમે ધ્રુવજાતિ આનાથી જુદી વતાવી છે છંદોબોધમા વૈર અથવા વાનદ નામ આપ્યુ છે, અને તેમા જગણ કે ગુરુ

લઘુવિષે કંઈ ન લખતાં પ્રતિ દલમાં ૧૨+૭=૧૯ માત્રા આળવાનું કહ્યું છે.

ભાષા છંદોમંજરીમાં ચરવૈયાં નામ આપી તેમાં ૧૨, ૭ ની યતિથી ૧૯ માત્રા લાવવાં કહ્યું છે, અને જગણ કિંવા ગુરુ લઘુ લાવવા નિયમ આપ્યો નથી, પણ તેના ઉદાહરણમાં જગણ છે. વાગ્વલ્લભ આદિ પ્રથમાં અંતે ગુરુ લઘુ આળવા કહ્યું છે; માટે અમને પણ તે અભિપ્રાય યોગ્ય જણાયે છે.

૩ મોહિની, ધ્રુવ, ધ્રુવા. { વિષમ પદમાં ૧૨ માત્રા. } ૧, ૪, ૯, ૧૨.
 { સમ પદમાં ૭ માત્રા. } ૧, ૭ માત્રાએ તાલ.

વિષમે રવિ કલ, મુનિ કલ-, સમમાં ધરો;

મોહિનો ને ધ્રુવ દ્વિપદી, એમજ કરો.

ભૂપર પછો ચચારે, ચડતા તાલ;

પ્રતિ પદ માંહે કવિવર! તું સંભાળ.

છંદ:પ્રભાકરમાં મોહિનીમાં અંતે સગળે લાવવાનું કહ્યું છે, અને ભાષા-છંદોમંજરી આદિ ગ્રંથોમાં સગળવિષે કંઈ કહ્યું નથી, માટે અમે પણ તેમજ ગ્રહણ કર્યું નથી. છંદાર્ણવમાં ધ્રુવ નામ છે

વાગ્વલ્લભમાં મોહિની. ૧૨, ૧૦ માત્રાએ યતિથી નીચે પ્રમાણે છે:-

ત્રયોદશ કલા ભવેયુર્યદિ ચરણે વિષમે ।

પ્રણિપતિરિતિ નિગદતિ ભવતિ મોહિની દશ સમે ॥

પણ એ માપ ગ્રહણ કરવાને વીજુ પ્રમાણ મઠી આવ્યું નથી.

૪ ચરવેદ. { વિષમ પદમાં ૧૧ માત્રા; ૧, ૯, ૯ માત્રાએ તાલ.
 { સમ પદમાં ૭ માત્રા. ૧, ૯ માત્રાએ તાલ.

પ્રત્યેક દલમાં અંતે લઘુ.

વિષમે દ્વાદશ કલ રચ, સમમાં સાત;

સમમાં અંતે લઘુ તો, ધર સાંક્ષાત.

એક ઉપર પછો ચારે, ચડતા તાલ;

ચરવેદવિષે રચો પ્રતિ, પદ સંભાળ.

છંદ:શૃંગાર પ્રમાણે ચરવેદ નામ છે, પણ ભાષા છંદોમંજરીમાં એ ચરવે કહે છે.

५ बर्बरा. $\left\{ \begin{array}{l} ४+४+४=१२ \text{ मात्रा विषम पदमां } \\ ४+ग+ल=७ \text{ मात्रा सम पदमा. } \end{array} \right\} \begin{array}{l} १, ५, ९, १३, \\ १७ \text{ मात्राए ताल.} \end{array}$

चोकलिया गण त्रण कर, विषमे आप;

सममां चार उपर गुरु, लघुनु माप. ९.

प्रथम पल्ली चच्चारै, प्रति पद ताल;

बर्बर जातिमांहे, कवि! सभाळ. १०.

६ निशानी $\left\{ \begin{array}{l} \text{विषम=पेहेले त्रीजे पदे १३ मात्रा} \\ \text{सम=त्रीजे चौथे पदे १० मात्रा} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{प्रतिपदमा १, ५, ९} \\ \text{मात्राए ताल.} \end{array}$

विषम पदे कल तेर ने, सममां दश पूरी,

भू शर भाक्ति तालथी, निशानी मधुरी. ११

भगवतपिंगळमां अने भापाछुंदेमजरीमा निशानी अर्द्धममजातिमा छे.
नि.श्रेणी मात्रा २३ तेमा १३, १० यातिवाळी समजात अक ८६ पृष्ठ ३० मे छे

७ विरया $\left\{ \begin{array}{l} \text{त्रिषम पदमां ४+४+४+४=१६ मात्रा} \\ \text{सम पदमां ४+ग+ल = ७ मात्रा} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{वाग्वद्वम} \\ \text{प्रमाणे} \end{array}$

प्रत्येक ढलमा १, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल

चोकलिया गण चार विषम पद, आव ज्यांह;

चार उपर गुरु लघुछे सममां, विरयामांह. १२

८ दोहा, दूहा, $\left\{ \begin{array}{l} १, ३ \text{ विषममा } ६+४(\text{जगण विता})+ल+२=१३ \text{ मात्रा,} \end{array} \right.$

द्विषया, दोहरा. $\left\{ \begin{array}{l} २, ४ \text{ सममां } ६+४(\text{अल्य गुत्तवाळी})+ल=११ \text{ मात्रा} \end{array} \right.$
प्रतिपदमा १, ५, ९, मात्राए ताल.

छ कल उपर कल चार धर, तेमां जगण न छेक,

तेपर त्रण विषमे वधे, समे वधे कल एक १३

विषम पदे रच तेर कल, सम पदमां अगियार;

लघु कल धर अगियारमी, दोहा चण्णे च १०

દોહાના વિષમ ચરણોમાં વ્યાય જગણ ન આવવો જોઈયે, અતમાં સગણ રગણ અથવા નગણ અવશ્ય રાખવો; અને સમ ચરણોના અતમાં જગણ અથવા તગણ આળવો જોઈયે, અર્થાત્ અંતે ગુરુ લઘુ આળવા જોઈયે. તેમ ન થવાથી કર્ણમધુર થતું નથી. અને તેજા કારણથી દોહાના ૨૧ મેદ કેટલાક ગ્રંથકારોએ સ્વીકાર્યા છે, અને છેલ્લા શ્વાન નામના ૨૧મા મેદમાં બે ગુરુ વ્યાય રાખ્યા છે, તે યોગ્ય છે.

સાહિત્ય સુધાનિધિમાં રત્નાકરે દોહાનું લક્ષણનીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે—

૧, ૩ વિષમ પદમા $૮+૩+૨=૧૩$ માત્રા

૨, ૪ સમ પદમા $૮+૫(તાલ)=૧૩$ માત્રા

પણ એવું લક્ષણ વાંચતાં તેને વિશેષમાં નીચેના નિયમો વાંચવા પડ્યા છે—

૧. આઠ માત્રાઓમાં આરંભની ત્રણ માત્રાઓ પછી બે ગુરુ ન આવવા જોઈયે.

૨. દોહાના વિષમ ચરણો (પંહેલી ત્રીજી તુક) માં આઠ માત્રા પછી ત્રણ માત્રા આળવાની છે, તેમાં ૧૫ વાલુ રૂપ ન આવવું જોઈયે.

પણ અમે ઉપર જે દોહાનું છ કલ જૂદી પાઠવાનું લક્ષણ વાંચ્યું છે, તેથી ત્રણ માત્રા પછી બે ગુરુ ન લાવવાનો નિયમ પોતાની મેલેજ નીકળી આવે છે. કારણ કે બે ગુરુ આળતા સાત માત્રા શ્વ જાય.

બધી અગિયારમી માત્રા લઘુ આળવા શ્રાસ નિયમ છે, એટલે આઠ માત્રા પછી ૧૫ આવું રૂપ ન આળવું, એ વાત સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

ઉપરના નિયમોને અનુસરીને એક દોહરામાં ચાર લઘુ અક્ષર તો અવશ્ય આળવાજ જોઈયે, કેમકે પ્રતિ ચરણમાં અગિયારમી માત્રા લઘુ આળવાનો શ્રાસ નિયમ કહ્યો છે, માટે આવા દોહરાની ૪૮ માત્રા થાય, તેમાં ચાર લઘુ અક્ષરની ચાર માત્રા બાદ કરતા ૪૪ માત્રા રહી, તેના ગુરુ કરિયે તો ૨૧ થાય, એટલે ૨૦ ગુરુ અને ૪ લઘુનું પેહેલું રૂપ ગણતા, અકેકો ગુરુ ઘટાડી બચ્ચે લઘુ વધારતા, છેવટ ૪૪ લઘુ અને ૨ ગુરુ થઈને ૪૬ અક્ષરનું એકવીશમું રૂપ થાય છે.

જૂદા જૂદા પિંગલના પ્રથોમા દોહાના આ એકવીશ રૂપના નામ જૂદા જૂદા જોવામાં આવે છે, તે નીચે વિગત આપી છે, તેપરથી જણાડ આવશે.

બધી કેટલાક ૨૧ ને વધે ૨૩ રૂપ આપે છે, પણ પ્રત્યેક દોહરામાં ઉપરના માપ પ્રમાણે બે ગુરુ આવ્યા વગર મધુરતા રહેતી નથી, એટલે તે અભિપ્રાય અમને યોગ્ય લાગતો નથી.

नांचे दोहराना नाम वताव्या छे, तेमा चार लघुयी आरभीने वार लघु सुधीनी द्विपया [दोहरा] ने विप्रा अथवा ब्राह्मणी केहेछे, तेर लघुयी आरभीने वावांग लघु सुधीनीने श्रत्रिया केहेछे, २२ लघुयी आरभीने २२ लघु सुधीनीने चैश्या केहेछे, अने त्यार पछीनी शूद्रा केहेवायछे

जे दोहाना विपम (१ला, ३जा) चरणोमा जगण आवे ते अंतक, दुष्ट के चांडाल केहेवायछे मुख्य दोष प्रार्चीन कवियोए जनकाव्यमा मान्यो छे, परंतु देव अथवा भगलवाचक काव्यमा तेनो दोष मान्यो नथी

दोहराना भेद.

प्राकृतपिगलमूत्र प्रमाणे. नागगजपिगल प्र.

क्रम	संस्कृत नाम	प्राकृत नाम.	नाम	गुरु,	लघु,	वर्ण	
१	अमर	भमर	हम	२२	४	१६	
२	आमर	भम्मर.	गयद, हयिया	२१	६	२७	
३	शरभ.	गरहु	वागह	२०	८	२८	
४	श्येन.	मेवाणु.	पहु	१८	१०	२८	
५	मण्डवा	मुण्डूअ.	पिगल	१८	१२	३०	
६	मर्कट	मकडु.	तरल.	१७	१४	३१	
७	करभ	करहु	तमाल	१६	१६	३२	
८	नरः	गरु.	मायग	१५	१८	३३	
९	मराल, रसाल	हम	भआलु	मदओ.	१४	२०	३८
१०	{ मदकल, गयद, } { मदगवः }	{ मअगलु. } { मयअधु }	मेर	१३	२२	३५	
११	पयोधर, जलधर	पयोहर	मरु.	१२	२४	३६	
१२	चल, बल, चचल	चलु	कुजर	११	२६	३७	
१३	वानर.	वाणरु	हरि	१०	२८	३८	
१४	त्रिकल	निणिअलु	शुकराल	९	३०	३९	
१५	कच्छप	कच्छ.	परिहण.	८	३२	४०	
१६	सत्स्य.	सच्छ.	चारण.	७	३४	४१	

૧૭	શાદૂલ:	સદૂલ	આદિ	૬	૩૬	૪૨
૧૮	આહિવર	આહિવર.	પવળ.	૫	૩૮	૪૩
૧૯	વ્યાપ્ર, વ્યાલ	વગ્ધ.	વર્દ્ય	૪	૪૦	૪૪
૨૦	વિડાલ	વિરાડલ.	ધળ.	૩	૪૨	૪૫
૨૧	શ્વા, મુનક, શ્વાન	મુળહ	આળદ, હર્ષ	૨	૪૪	૪૬
૨૨	ઉદુવર, ઉન્દુર	ઉન્દુરુ, ઉદર	અકુલ.	૧	૪૬	૪૭
૨૩	સર્પ	સાપ	૦	૦	૪૮	૪૮

હીરાચદ કૃત પિંગલાર્દશમાં અક ચોથે સેન, અને હરિજશ પિંગલમાં સિન્વાળ નામ છે. ચિંતામણી કૃત હંદોલતામાં અક ૧૯મે વગ્ધ નામ છે. અને હંદોમજરીમાં એજ અકમાં વ્યાલ નામ છે

સાહિત્ય સુધાનિધિના ભાગ ૨ જાના અક ૧૦ મામાં ૨૨ ગુરુ અને ૪ લઘુ એમ ૨૬ અક્ષરથી આરંભાને અક્ષેક ગુરુ ઘટાડતા તથા વગ્ધે લઘુ વધારતાં ૨ ગુરુ ને ૪૪ લઘુ, એમ ૪૬ અક્ષર પર્યંતના અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે ૨૧ ભેદ આપ્યા છે:-

(૧) હસ, (૨) મોર, (૩) પિક, (૪) કાર, (૫) કલહંસ, (૬) કપાત, (૭) ચાતૃક, (૮) ચક્રવા, (૯) ચકાર, (૧૦) ગરુડ, (૧૧) ગીધ, (૧૨) રાજહસ, (૧૩) કલકઠ, (૧૪) ચટક, (૧૫) સેન, (૧૬) ક્રૌંચ, (૧૭) લેવા, (૧૮) ટિટિમ, (૧૯) રાયમુન, (૨૦) હારિલ, અને (૨૧) સ્વજન

ચિત્રસેન ટીકાવાળા માગધી પિંગલહંદોગ્રંથમાં દોહાના

૨૨ ભેદ નીચે પ્રમાણે આપે છે:-

(૧) ભવંહ, (૨) ભાવરુ, (૩) સીહ, (૪) સધાળ, (૫) અમરઠલ, (૬) મક્કડલ, (૭) હરુ, (૮) મુરારી, (૯) મયગલ, (૧૦) પડહર, (૧૧) વડરાણ, (૧૨) તિળયળ, (૧૩) સલ, (૧૪) મચ્છ (૧૫) સફૂલ, (૧૬) આહિવર, (૧૭) વરક, (૧૮) વિરાડલ, (૧૯) સુત્રહલ, (૨૦) ઉદર, (૨૧) સપ્પહ અને (૨૨) દીસ. વળી તેજ ગ્રંથકાર પાઠાતરે નીચે પ્રમાણે બીજા નામો આપે છે:-

(૧) હસ, (૨) વરાહુ, (૩) ગયહુ, (૪) પહુ, (૫) પિંગલ, (૬) તરલ, (૭) તમાલ, (૮) સાયરુ, (૯) સુદરુ, (૧૦) મેરુ, (૧૧) નરુ, (૧૨) કુંજરુ, (૧૩) હરિ, (૧૪) શુકુલલ, (૧૫) દમણી, (૧૬) મસુઝી, (૧૭) આદિ, (૧૮) પવણ, (૧૯) ઘણ, (૨૦) વજ્રુ, (૨૧) આળંદુ, અને (૨૨) આમુલો

૯. સોરઠા, સૌરાષ્ટ્રી, { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૧ માત્રા.
 સૌરાષ્ટ્ર, પૂર્વીદુહો. { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૩ માત્રા.
 ૧, ૩ પદનો પ્રાસ મેઢવેઢે.

દુહાથી ડલડા પદ, વાકીના નિયમ અને તાલ દુહા પ્રમાણે, એ પ્રાકૃતચિગલસૂત્ર અને વાણીભૂષણ ઇત્યાદિમા કહ્યું છે

વિષમ પદે અગિયાર, સમ પદમાં રચ તેર કલ,

દુહા નિયમ સૌ ધાર, પદ ડલડાવી સોરઢે. ૧૬

નાગરાજ પિંગલમાં એને ચારણી દુહો કેહેઢે, છંદઃશાસ્ત્રમાં
 ૬ ૮ ૧ ૬ ૩ ૫

ટ+ડ+લ, +ટ+ડ+ખ; એમ અર્ધમાં લાવવા કેહેઢે, પળ તે નિયમ સર્વગ્રાહ્ય નથી જણાતો. દોહાના સર્વ નિયમો પાઢવાના છે, માટે સોરઠાના સમ ચરણોમાં જગણનો પ્રયોગ ન જ થવો જોડ્યે.

૧૦. દોહડિકા. { ૧, ૨ પદે ૧૩ માત્રા } તાલ દોહાના પ્રતિ પદ પ્રમાણે.
 { ૩, ૪ પદે ૧૧ માત્રા }

પેલે વીજે તેર કલ, વીજે ચોથે શિવ કલ;

પદ અંતે લઘુ આળ, દોહડિકા તે જાળ. ૧૬

૧૧. દોહી. { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૬ માત્રા. } દલ્લેઅતે લઘુ વિષમમાં
 { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૧ માત્રા. } ચોપાઈ અને સમપદમાં
 દુહા પ્રમાણે તાલ

વિષમે તિયિ કલ શિવ સમવિષે, દોહી જાતિ વિચાર;

વિષમે છે ચોપાઈ તાલ, સમે દુહો નિરધાર. ૧૭

(છંદઃપ્રમાકર પ્રમાણે)

૧૨. હરિપદઃ { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૬ માત્રા } પ્રત્યેક દલ્લી અતે ગ, લ
 { ૨, ૪ સમ પદમાં ૧૧ માત્રા }

તેમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ.

વિષમ પદે કલ સોઢજ આવે, સમમાં રૂંઢે સુહાય;

એક ડપર પછી ચારે ચડતી, હરિપદ તાલ કહાય. ૧૮

છંદોલતા અને વાગ્વલ્લમ સમમાં ૧૨ માત્રા આળવા કેહેઢે, પળ તે મત્ત ગ્રામ્ય નથી

૧૩ લલિત, લલિતપદ, માલવિકા. { ૧, ૩ વિષમ પદમાં ૧૬ માત્રા
૨, ૪ સમ પદમાં ૧૨ માત્રા

(ચિત્રામણી પ્રમાણે)

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ

વિષમ પદે કલ સોઠ સુહાવે, સમમાં બાર કહાવે;

પ્રથમે પછી ચચારે તાલો, લલિત-લલિતપદ આવે. ૧૯

છંદોદૃત્તમુક્તાવલીમાં આવા માપવાળી જાતિને દ્વિપદી કહી છે, પણ દ્વિપદી
આથી ભિન્ન ટક્ષણવાળી જૂદી છે. છંદોલતામાં માલવિકા નામ અને. પહેલી
૧૬ માત્રાના ૪ હ્રગળ આળવા કહ્યું છે, વાગ્વલ્લભમાં લલિતપદ નામ છે.

૨૪. લયદ્વિપદી, મહાદોહા. $૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪=૨૮$ માત્રા.

પ્રત્યેક દલમાં. ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫ માત્રાએ તાલ

ચોકલિયા ગણ મુનિ પ્રતિ દલમાં પ્રથમે તાલજ ધરજો;

ચારે ચડતા લયદ્વિપદીમાં મહાદોહામાં કરજો. ૨૦

૨૫. ઉલાલા, ઉલાસ, ઉલાલ. $૪+૪+૪+૩+૬+૪+૩=૨૮$

માત્રા, એવા વેદલ ૧૫, ૧૩, ચતિ ૩, ૭, ૧૧ માત્રાએ વિષમ પદમાં તાલ
અને ૧, ૫, ૯ માત્રાએ સમપદમાં તાલ.

ત્રણ ચોકલિયા પર ત્રણ કલા, છ ચાર પછી ત્રણ કલ કરો;

ઉલાલ, ઉલાસમાંજ તો, ચતિ પંદર તેરે ધરો. ૨૧

ત્રણ સાત પછી અગિયાર પર, વિષમ પદે તો તાલ છે;

સમમાં શરિ શર નવ પર ધરો, અગિયારે ઉલાલ છે. ૨૨

માત્રા-છંદોમજરી અને તેના આધારે છંદ પ્રભાકરમાં તેર તેર માત્રા
ચરણ એવાં ચાર પદ લાવવા લેલે છે, તે મૂલ છે વળી. છંદ પ્રદીપમાં
૧૩, ૧૪, ૧૩ માત્રાથી કુલ ૫૪ માત્રા લાવવા કહેલે, અને ૧૩, ૩,
૪, ૩ માત્રાએ ચતિ હોવા જણાવે છે, પણ તે અભિપ્રાય અચિત નથી.

માગની પિંગલ છંદોગ્રંથ જેની ચિત્રસેને ટીકા કરી છે તે

ઉલાલયન્મ ૨૬ મેદ આપે છે. તે પ્રથમ રૂપ (SSS, SS

ISS, SSS, SIS=२८ मात्रा) वे मगण+यगण+मगण+रगणनु
गणेछे, एटले त्रै पदना मळीने उल्लालयना २६ गुरु अने ४
लघुथी आरंभीने अक्कक गुरु घटाडतां तथा वळ्वे लघु वधारातां
नीचे प्रमाणे २६ भेद जणावेछे. —

क्रम.	भेद-नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	रुद्ध.	२६	४	३०
२	कुक्रम.	२५	६	३१
३	कणय.	२४	८	३२
४	मयरंज.	२३	१०	३३
५	मालाहर.	२२	१२	३४
६	जलहरह.	२१	१४	३५
७	कंत.	२०	१६	३६
८	कणउ.	१९	१८	३७
९	मणरग.	१८	२०	३८
१०	अवर.	१७	२२	३९
११	भवरह	१६	२४	४०
१२	मछह.	१५	२६	४१
१३	वरुण	१४	२८	४२
१४	पारिजात.	१३	३०	४३
१५	मंदार	१२	३२	४४
१६	सवर्ग.	११	३४	४५
१७	घणुहर.	१०	३६	४६
१८	कुमुम.	९	३८	४७
१९	करंज	८	४०	४८
२०	मणि.	७	४२	४९

1SS, SSS, SIS=૨૮ માત્રા) વે મગણ+યગણ+મગણ+સગણનું ગણેછે, એટલે વે પદના મઠીને ઉછાલયના ૨૬ ગુરુ અને ૪ લઘુથી આરંભીને એકેક ગુરુ ઘટાડતા તથા વચ્ચે લઘુ વધારતાં નીચે પ્રમાણે ૨૬ ભેદ જણાવેછે:—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	રુદ્ધ.	૨૬	૪	૩૦
૨	કુકમ.	૨૫	૬	૩૧
૩	કણય.	૨૪	૮	૩૨
૪	મયરદ્.	૨૩	૧૦	૩૩
૫	માલાહર.	૨૨	૧૨	૩૪
૬	જલહર.	૨૧	૧૪	૩૫

પ્રથમ ઉપર પછો શ્રુતિ શ્રુતિ ચડતા તાલો મુને કાન ૩૬

દ્વિપદી એમ રચીને રસિક જનોનાં હૃદયજ હરજો. ૨૪

૧૭ કર્પૂરદ્વિપદી. ૧+૨+૪+૨+૨+૮+૨,
+૨+૪+૨+૨+૮+૮+૮=૨૮.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૬, ૨૦, ૨૪, ૨૭ માત્રાએ તાલ.

કલ વૈ વે શ્રુતિ વે વે લઘુ, વે વે પર શ્રુતિ તો તું ધર;

વે વે તે પર તો ત્રણ લઘુ, કર્પૂરદ્વિપદીમાંજ કર. ૨૬

યનિ તિથિ પર ને તેરે થશે, પળ જળવે નહિ કોઈ જળ;

પ્રથમે પછો શ્રુતિ તાલજ ચડે, પ્રતિ યતિમાં એ રીત ગણ. ૨૬

કર્પૂરદ્વિપદીને માગધી લોકોં ઉછાલ કેહેલે, અને તેની રચના મેલવતાં પળ મઠતી આવેછે, માત્ર તેમા છેલ્લી ત્રણ માત્રા છે, તેને વદલે આમા ત્રણે લઘુ ઢાળવાનું કહ્યું છે કર્પૂરદ્વિપદીના છેલ્લા ત્રણ લઘુમાર્થી એક ઘટાડતા ૨૭ માત્રાની કુંકુમ નામની દ્વિપદી થાયલે એમ માગધી નાગાંપગલના દિવ્વળમા કહ્યું છે

ત્રીગ કલાનાં વે દલ છે પળ, ચાર પદે વોલાયા છે;

ચતુર્વચાં વઠોં કોડ કહેછે, ચતુષ્પથા ચૌયાલા છે. ૩૬

છંદોલતામા અન્તે ગુરુલાવવા કહેછે છંદરતાવર્તમા પળ ૪ગણે=૧૬ માત્રાએ
યતિ અને અન્તે ગુરુ લાવવાનુ કહ્યુ છે વાગ્વલ્લભમા ચતુષ્પથા નામ છે,

પ્રાકૃતપિગલસૂત્રસા ચૌયાલા નામ છે, અને છંદોવૃત્તમુક્તાવર્તમા
ચતુર્વચન એ નામ છે

૨૫ વેસર { ૧, ૩ પદમા ૩૬ માત્રા } છંદ ગત્તક પ્રમાણે,
{ ૨, ૪ પદમા ૧૫ માત્રા. }

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

વિપમ ચરણ છે સોઠજ કલનાં, વેસર કલ પંદર સમ પદે,

પ્રથમ ઉપર ચચ્ચાર તાલો, પ્રતિ દલમાં કવિ આઠજ વેદે. ૩૭

૨૬ ઘત્તા, ધ્વાતા. પ્રત્યેક દલમાં ૧૦, ૮, ૧૩ યતિ=૩૧ માત્રા.

૭ હ+૩લ=૩૧ ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

મુનિ ચોકલગણ પર, ત્રણ લઘુ ઠાંક ધર, દશવસુ જલ પર છે વિરતિ,
ઘત્તામાં ત્રણ પર, પછોં શ્રુતિ ચડતા, તાલ વસુ દે તું વરો રતિ. ૩૮

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામા ધ્વાતા નામ છે, ઘત્તાને કાંડ
ધ્રુત્વા પળ કહે છે છંદોવૃત્તમુક્તાવર્તમા ધ્વત્તા નામ આપ્યુ છે મારી પામે

સવત્ ૧૬૨૩નુ લખેછુ પિગલ છંદોગ્રથ નામનુ માગધી પિગલ છે તેસા પૂળ

ઘત્તા નામ છે. વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિગલસૂત્ર, અને વાર્ણાભૂષણમા ૭ ચોક-

લિયા+૩ લઘુ=૩૧ માત્રાનુ ઘત્તાનું પ્રત્યેક દલ આળવા કહ્યુ છે, અને યતિ

પાલવા તે પ્રયોમા જણાવ્યુ નથી. પળ છંદ પ્રમાકરમા ધ્વત્તા નામ અને તેમા

૧૮, ૧૩ યતિ=૩૧ માત્રા અને તેમા છેલ્લો નગણ આળવા નિયમ કહ્યો છે

વઠોં વાર્ણાભૂષણ અને પ્રાકૃતપિગલસૂત્રના હદાહરણોમા ૧૦, ૮, ૧૩ યતિ

જોવામા આવેછે

દડને અને સમમા ત્રણ માત્રા છેવડે દડને ચાર ચાર ચઢતા તાલ દેવાથી ગ-
વાડ ગકાય છે

ई० उद्यन, फुल्लणा. १०, १०, १७=२७ मात्रानुं प्रत्येकदल.

तेमा १, ६, ११, १६, २१, २६, ३१, ३६ मात्राए ताल.

दशर्नी पर दश वळी, सत्तरे यति धर्मी,

साड्योश कलतणुं दलज करजो,

एक पछौं ^५शर ^५शरे, ताल दलमां ठरे,

फुल्लणा उल्लनजनाम धरजो ४३

झूलना १९ अक्षरनु वृत्तछे, ते नाम उपर झूलणाने बदले फुल्लणा
 वंचायु हगे, नेथा भूलश्चेल्ल जणायछे. चिंतामणीमा झूलना एवु नाम राख्यु
 छे अने वै दलमा १०, १०, १० विराम क्यो छे. एने करखा पण केहे छे.
 रूपदापापिगळ तथा भापाळदोमजरांमा १०, १०, १०, ७ याति केहेछे

३१ गंधाना, गंधानक, १, ३ पदमां २० मात्रा तेना १७ अक्षर;
२, ४ पदमां २४ मात्रा तेना १८ अक्षर.

यार्ति के गणनो नियम नथी, समक घणी आवे प्रलेक डलमा एक पदी
चचार मात्राए चढता ताल.

चौश कल सतरज वर्ण विषम पदमाहे,

चोवीस कल दशअष्ट वरण सममां छे जाहे,

प्रथमे ताल पछाँथो ठाँक श्रुति श्रुति धरजो,

गंधानक कढ़ी बहुत अपर गंधाना भणजो. ४४ समाप्त

गंगानामा त्रिषम पादे १७ तथा सप्त पादे १८ अक्षर अने प्रत्येकमां
वच्च्ये चमक जाणवा वाणीभूषणमा तथा प्राकृतपिंगळसूत्रमा दर्शव्यु छे,
पण सात्रानो कइ निग्रम वताच्यो नयी

हर चुड़ाणा. पेहेला दलमां १३, ११; १३, ११ = ४८ मात्रा. आखो दुहो

बीजा दलमा १२,१८;१२,१६,=५७ मात्रा. आखी आर्या.

तालु दुहा तथा आर्या प्रसाणे

૭ ઘત્તાનંદ, ઘાતોનંદ. પ્રત્યેક દલમાં ૧૧, ૭, ૧૩ યતિ.
 $૬+૪+૪+૪+૫+૪+૪=૩૧$ માત્રા. તેમાં અંતે ત્રણ લઘુ.
 પ્રતિ યતિમા ૧, ૫, ૯, ૧૩, અને ૧, ૫, ૯, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

છ પર હમણ ત્રણ વાર, પાંચ તું ધાર,

હ દ્વયમહિ નગણ ચરમ^૫ ધર,

અતે

ઘત્તાનંદ હર મુનિ, જલ્લ યતિ થાય,

ચારે સુતાલ દિરતિ કર. ૩૯

ઘૃતરત્નાકરનો નારાયણમઠી ટીકામાં ઘાતોનંદ નામ છે, અને $૬+૪+૪+૪+૫+૬+૪+૪=૩૧$ માત્રા એક દલમાં આળવા વહ્યુ છે છંદ પ્રમાણે ત્યાંદેમાં આતુ નામ ઘત્તાનંદ આપ્યું છે, પણ તે ઘ ને ધના સૂક્તાપણને કાંઈ મૂલ થયેલી હોય એમ સમજાય છે.

૮. હરિંગી. ૧, ૩ પદમાં ૧૧ અને ૨, ૪ પદમાં ૧૬ માત્રા;

વિષમમા ૧, ૫, ૯, ૧૩ ને સમમાં ૩, ૭, ૧૧, ૧૫ માત્રાએ તાલ

તિથિ કહ પેલા ત્રીજા પદે, સમમાં તો સોલ સદાય વદે;

હરિંગી નામે જાતિ સ્વરી, તે અર્ધસમે કવિયે ઉચરી. ૪૦

વિષમે તાલ પ્રથમ પર ધરો, પછી ચારે ચડતા આપ કરો,

સમમાં ત્રીજે તાલજ થશે, પછી ચારે ચડતા ચાલો જશે. ૪૧

માધાલંદોમજરીમાં આ જાતિ લીધી છે.

૨૯ મનોરમા. ૧૮, ૧૯, યતિ=૩૭ માત્રા. પ્રત્યેક દલમાં

વિષમમા ૩, ૭, ૧૧, ૧૫ તથા સમમા ૪, ૮, ૧૨, ૧૬ માત્રાએ તાલ

વિષમે કલ સકલ અઢાર પ્રમાણો,

ઓગણીશ કલા સમમાં વઢી આણો,

વિષમે જે ત્રણ તર્જો સમમાં તાલો,

ચાર મનોરમામાં ચડતા ચાલો. ૪૨

આ જાનિ માધા-હંદોમજરીમાં છે પરંતુ તેના સમ ચરણોમાં જે ૧૯ મા-
 ત્રાની યોજના કરી છે, તે પસંદ કરવા યોગ્ય નથી, વિષમમા જે માત્રા છોડી-

आदि दलमां दोहरो, आखो आवी जाय,
 चूडामणी अथवा भले, चूडाणामां थाय,
 बीजा दलनी मांहे, आखी आर्या नियम सहित थाशे;
 अडतालिश सत्तावन, कलनां वे दल वनी जाशे. ४६

छंदार्णवमां आ जातिनु. वीजुं नाम चूडामणी वताव्यु छे पण संम
 जातिमा वे गीतिनी चूडामणी जाति पृष्ठ ४९ अक १२४ मे छे, माटे एकनु एक
 नाम राखवाथी गुचवारो थाय तेथी ए नाम अमे राखिनु नथी.

३३. खंजा, खंजिका. ३६ ल+१ रगण=४१ मात्रानुं प्रत्येक दल.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९, ३३, ३७, ४० मात्राए ताल.

छतरिश लघु कल चरण चरण प्रति,

पछो थको उपर तुं शशि^{३३} रगणज सज प्रति पद खंजिके;

प्रथम उपर पछो श्रुति^४ श्रुति चडो चडो,

सकल मळो तुं दश पछो त्रण पर ठिक दूय दल ताल दे. ४६

वर्णमेलना विषम वृत्तना प्रकरणमां ३० लघु+१ गुरु सममां, अने
 २८ लघु+१ गुरु विषममा एवा मापनु आ नामनु वृत्त छे. मनहरपिंगळमां
 ५+५+५+५+५+५+५+५+५+५=४१ मात्रा लाववा कथु छे पिंगळदर्शमां पण एज
 प्रमाणे लीधु छे

३४माला. ३६ ल+१ रगण+गंग (कर्ण)=४९ मात्रानुं पेहेलुं दल

आर्याना उत्तराद्ध प्रमाणे १२+१९=२७ मात्रानुं बीजुं दल.

पेहेला दलमा १, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९, ३३, ३७, ४०, ४४ अने
 बीजा दलमा १, ५, ९, १३, १७, २२, २६ मात्राए ताल.

छतरिश लघु कल प्रथम दल तुं धर रगणपर करण^{३३}

श्रुति श्रुति चडोज र उपर द्विआवता ताले;

बीजुं दल आर्याना, उत्तर दल सरखु धर माले. ४७

शिखा जाति.

वृत्तरत्नाकर तथा छंदःशास्त्र उपरथी शिखा अने तेना अंगभूत छंदो बे दलना सिद्ध थायछे; पण छंदःप्रभाकरमां तेना चार चरण योज्या छे, ते संस्कृत ग्रंथोथी विरुद्ध छे.

शिखामां एक दल सर्व लघुनुं तो बीजुं सर्व गुरुनुं आवे एम छंदःसूत्रमां जणाव्युं छे.

(दुहो) ^{३-२} रद लघु कलनुं एक दल, अवरविषे गुरु सोळ;
नेने कविजन एम के', शिखा नामथी बोल. ४८
शिखातणा बे भेद छे, कविता करवा काम;
सौम्यशिखा ज्योतिःशिखा, एवां एनां नाम. ४९

वीग्वल्लभ तथा छंदरत्नावलीमा २८ लघु+१ गुरु=३० मात्राना बे दल आणवा कलु छे. पण ते अभिप्राय सर्वमान्य नथी.

गुरुना लघु अने लघुना गुरु, एम प्रस्तार करतां आना अनेक भेगे थायछे.

४५ ज्योतिःशिखा { पूर्वार्द्धमां ३२ लघु=३२ मात्रा } आठे अक्षरे
{ उत्तरार्द्धमां १६ गुरु=३२ मात्रा } यति.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

^६ लघु कल दश पड, प्रथम विरति धर,

^{३३} द्वितीय प्रथम सम, रद कल कुल कर;

आठे आठे, थोभी कीजे,

सौंले गुरु, अर्द्ध बीजे. ५०

छंदःप्रभाकर वगेरेमा यति कही नथी.

आना उलटानेज सौम्याशिखा के अनंगक्रीडा केहे छे. छंदः-
प्रभाकरमा अनंगक्रीडा अने ज्योतिःशिखाने तथा छंदार्णवमां अनुष्टुप
(श्लोक), गंधा, घनाक्षरी वगेरेने मुक्तकमां गण्या छे. ते मुक्तकनी व्याख्यामां

જણાવેછે કે, જે વૃત્તમા કયાક ગુરુ લઘુ અને કયાક માત્ર અક્ષરોની સંખ્યાનો જ નિયમ હોયછે, તે મુક્તક કહેવાયછે

૩૬ સૌમ્યાશિલા, { પૂર્વાર્દ્ધમાં ૧૬ ગુરુ=૩૨ માત્રા } આઠ અક્ષરે
અનંગકીડા, { ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૩૨ લઘુ=૩૨ માત્રા } યતિ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પેંલે અર્દ્ધે, ગુરુ સોલે,

આઠે આઠે, થોમી બોલે;

દ્વિતીય દલનો કલ, ધર્યો મઝો રૂંદે કર,

પડે દશ કલ પર, વિરતિ તરત ધર. ૧૧

અનંગકીડામાં વ્યગ્વલ્લભ પેહેલા દલમા આઠ મગળા એટલે ચોવીસ ગુરુ અને વીજા દલમા આઠ નગળા એટલે ચોવીસ લઘુ આળવા કહેછે

૩૭ ચૂલિકા, { પૂર્વાર્દ્ધમાં ૨૭ લ+ગ=૨૯ માત્રા.
{ ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૨૯ લ+ગ=૩૧ માત્રા.

પેહેલા દલમા ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯

અને વીજા દલમા ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પ્રથમ દલ સકલ લઘુ કલ વૌશપર

મુનિવર ધર્યો ગુરુ શર્યો કરો;

લઘુ કલ સકલ મઝો વૌશપર નવ

ધર્યો દ્વિતીય દલપર શર્યો ગુરુ ધરો. ૧૨

છંદ શાસ્ત્રમા જણાવ્યું છે કે—“કેટલાક પૂર્વાર્દ્ધની પેઠે ૨૭ લઘુ+ ૧ ગુરુના બેને દલ આળવાનું કહેછે” પણ તેમ થવાથી અતિરુચિરામાં મઝી જાયછે. એટલે અમે ઉપરનું લક્ષણ વાધ્યું છે.

શિશ્વાના ઉપર જે ત્રણ ભેદ વતાવ્યા છે, તે ઉપરાંત કેટલાક વીજા પ્રથકારોનીચે પ્રમાણે વિશેષ ભેદ વતાવેછે

૩૮ અતિરુચિરા. ૨૭ લ+૧ ગ=૨૯ માત્રા પ્રત્યેક દલમાં

૮, ૮, ૭, ૬ યતિ ૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રાએ તાલ.

પ્રથમ દ્વિતીય દલ, લઘુ કલ વૌશપર,

मुनि धरि + चरम, ग धर धौरा; + अन्ते.

वसु पळो वसुपर, मुनिवरनो उपर,

रसपर विरति, अतिरुचिरा. १२

शिखा { ४+४+४+४+४+४+ज=२८ मात्रानुं पेहेलुं दल,
४+४+४+४+४+४+४+ज=३२ मात्रानुं बीजु.

पेहेला दलमा १, ५, ९, १३, १७, २१, २५ अने बीजा दलमा

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

कविवर! पट चोक्रल कर प्रथम दले पळो जगण धर एक;

वळो जो बीजे सात ड उपर जगणनो शिखाविषे छे विवेक. १४

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टीकामा शिखानु ए प्रमाण माप छे

शिखित. २८ल+१ग=३० मात्रानुं प्रत्येक दल.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

धौश पर वसु कल कुल कल लघु धर

पळो गशि गुरु धर प्रतिदलमां;

४टकर प्रथमपर पळो श्रुति श्रुति चड, न ताल

शिखित तुं रच कविवर! पलमां. १५

अशिखा, { २४ ल+१ज=२८ मात्रा पूर्वार्द्धमां } एकपर चच्चा

नाकि. { २८ल+१ज=३२ मात्रा उत्तरार्द्धमां } चडना ताल.

वौशपर श्रुति कल सकल तुं लघु धर

उपर जगण कर सदाय,

वौशपर वसु कल सकल लघु तुं कर

उपर जगण धर तुं अशिख रचाय १६

छन्दश्चतुष्टयवली तथा प्राकृतपिण्डसूत्रमा आबु नाम शिखा छे.
वाग्विजयनाकि नाम आप्यु छे

२ (अपर)शिखा { $२८ल + १ग = ३०$ मात्रा पेहेला दलम
 $३०ल + १ग = ३२$ मात्रा बीजा दलम

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल

विशपर वसु कल लघु कर तुँ प्रथम
 दलनों चरम धवल कमला छे;

विशपर दश लघु कल कुल कर शशौ
 गुरु चरमनों उपर द्वितीय दल छे.

५

आथी जलटुं ते खंजा. अन्ते गुरु

४३ (अपरा)खंजा (शिखा); { $३०ल + १ग = ३२$ मात्रा पेहेला दलमां
 $२८ल + १ग = ३०$ मात्रा बीजा दलमां
 १, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल.

प्रथम दल तुँ धर विशपर दश कल

सकल कल तुँ लघु धर गुरु चरमे;

द्वितीय दल सकल लघु कल विश वसु

चरमां उपर शशौ गुरु ज रमे.

५६

अन्ते

खंजाथी जलटुं ते शिखा

४४ अतिशिखा, गुणित. $३०ल + १गुरु = ३२$ मात्रा नु प्रत्येक दल.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्राए ताल

प्रथम द्वितीय दल सकल लघु कल तुँ

त्रौश कल पर शशौ गुरु धर तुँ तिखा;

प्रथम उपर पछौ श्रुति श्रुति चडौ कल

टंकर धरौ तुँ रच सरस अतिशिखा. ५९

આર્યા પ્રકરણ.

આર્યાનો પ્રયોગ વિશેષે કરીને સંસ્કૃત, માગધી અને મરાઠી ભાષામાં જોવામાં આવેછે, તૃજભાષામા બહુ ઓછો છે. હવળાં ગૂજરાતી ભાષામાં કાંડક વિશેષ પ્રચાર થવા માંડયો છે.

આર્યાગણ

આર્યા (ગાહા) પ્રકરણમા ચૈચ્ચાર માત્રાના પાંચ ગણ આવેછે, તેએવી રીતે કે મગણ(SSS)માંથી એક ગુરુ ઓછો કરી બાકીના બે ગુરુ (SS)ની ચાર માત્રા ગણાયછે, તેને કર્ણ અથવા મગણ કેહેછે. નગણમાં એક લઘુ વધતાં ચાર માત્રા થાયછે, તેને (IIII) વિપ્રગણ કેહેછે. અને બાકીના ચૈચ્ચાર માત્રાના સ,જ અને મ, એ ત્રણ મૂલ ગણ છે, તે લેવાયછે. તેથી આર્યાના નીચે પ્રમાણે પાંચ ગણ થાયછે:—

૧ SS કર્ણ (મગણ.)

૨ IIS સગણ.

૩ ISI જગણ.

૪ SII મગણ.

૫ IIII વિપ્ર(નગણ)

આર્યાનું સામાન્ય માપ.

પ્રથમ દલમાં—૭ ચોકલિયા ગણ+૧ ગુરુ=૩૦ માત્રા;

બીજા દલમાં—૬ ચોકલિયા ગણ+૧ લઘુ+૧ ચોકલિયો+૧

ગુરુ=૨૭ માત્રા.

પૂર્વાર્ધ (પ્રથમદલ)માં ચૈચ્ચાર માત્રાનો એક એવા સાત ગણ અને એક ગુરુ આવેછે તથા ઉત્તરાર્ધ (બીજાદલ)માં પાંચ

ચોકલિયા ગણ+૧ લઘુ+૧ ચોકલ ગણ+૧ ગુરુ આવે છે. અર્થાત્ બીજાદલમાં છઠ્ઠા ગણને સ્થાને માત્ર એક લઘુ આળવો તથા બંને દલમાં ૧લા, ૩જા, ૫મા, અને ૭મા ઇટલે વિષમ સ્થાનોમાં જગણ આળવોજ નહિ. આર્યાના પૂર્વાર્ધમાં છઠ્ઠા ગણને સ્થાને વિપ્ર (નગણ) અથવા જગણ જ જોડયે; જો વિપ્રગણ હોય તો તેના પ્રથમ અક્ષરે વિરામ આવે, તેમજ જો સાતમો ગણ વિપ્ર હોય તો છઠ્ઠા ગણના છેલ્લા અક્ષરે યતિ આવે, પછી તે છઠ્ઠો ગણ જગણ હોય તોપણ ચિંતા નહિ. તેમજ ઉત્તરાર્ધમાં પાંચમો ન (વિપ્ર)ગણ હોય તો ચોથા ગણના છેલ્લા અક્ષરે યતિ આવે. આ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે-ગાથાની પેઠે ૧૨ અને ૧૮ તેમજ ૧૨ અને ૧૬ માત્રાએ પદ છૂટાં પડતા નથી, પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં વિરામ કહ્યા છે, ત્યાં ત્યાં પદનો સમાપ્તિ થાય છે, અને બીજા પદનો પ્રારંભ થાય છે. છઠ્ઠો અને સાતમો બંને ગણ ન (વિપ્ર)ગણ આવે તો પ્રથમ વિરામ મુલ્ય સમજી ત્યાં આગળ પદનો સમાપ્તિ સમજવી, અને બીજો વિરામ મૌળ સમજવો.

पिंगळाचार्यना मत प्रमाणे पण आर्यानां पूर्वार्द्धे अने उत्तरार्द्धे
एवा वेदल केहेवामां आवेछे, पण पाद ठराववामां आवतां नथी.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકામાં કહ્યું છે કે - “જે આર્યામાં એકજ જગણ હોય તે કુલીના (કુલવતી), જે જગણ હોય તો કુલદા (અથવા વીજા ગ્રંથોના મત પ્રમાણે ધરુણી, સંગૃહિણી અથવા અભિસારિકા કેહેવાય,) વેથી વધારે જગણ આવે તો વેશ્યા અથવા વારાંગના કેહેવાય અને એકે જગણ ન આવે તો રંડા અથવા વિધવા કેહેવાય.” કેમકે જગણનું નામ નાયક પાડેલું છે, તેથી નાયક અથવા ધણી કિનાની તે વિધવા.

દ્વત્તરલાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકા પ્રમાણે ગાઠા વોલવાની રીતિ નીચે પ્રમાણે છે:—

પેહેલું પાદ હંસની પેઠે ધીમેથી વોલવું,
ત્રીજું પાદ સિંહવિક્રમની પેઠે ઉદ્ધતપણે વોલવું,
ત્રીજું પાદ ગજગતિની પેઠે લલિતપણે ઉચ્ચારવું, અને
ચોથું પાદ સર્પની ગતિની પેઠે હોલતું ગાવું.

હંદોમંજરીના ટીકાકાર જીવાનદ ત્રિવિદ્યાસાગર મહાચાર્ય કેહેછે કે— “ કેટલાકનો એવો અભિપ્રાય છે કે, ૧૨, ૧૮ અને ૧૨, ૧૬ માત્રાએ પાદ ગણીયતિ રાગવદ્વામાં આવી છે.” પણ આ મત વરાવર નથી, કારણ કે આ પ્રમાણે પાદ પાઠી લખરના વધા નિયમ લાગુ કરવામાં આવેતો તે જૂદો ભેદ થાય છે, અને તે પદ્યા કેહેવાયછે, એટલે તેને આર્યા કહી શકાય નહિ.

વિપ્રાદિ આર્યાનાં નામ.

વિપ્રા . . . ૧૩ લઘુ સુધીની.
ક્ષત્રિયા . . ૧૩ થી ૨૧ લઘુ સુધીની.
વૈશ્યા . . . ૨૧ થી ૨૭ લઘુ સુધીની.
શૂદ્રા . . . ૨૭ થી ૫૩ લઘુ સુધીની.

આર્યા (ગાથા) દેશ.

વિપ્રા . . . જાજનગર. (કાશી મળી છે)
ક્ષત્રિયા . . . અયોધ્યા.
વૈશ્યા . . . મહારાષ્ટ્ર.
શૂદ્રા . . . કર્ણાટક.

ઉપર પ્રમાણે ચાર જાતિનો આર્યાના ચાર દેશ લખપત-

અશસિંધુ તથા પિંગલછંદોગ્રંથ ઇત્યાદિમાં કહ્યા છે, પણ નાગરાજ-
પિંગલમા અયોધ્યાને વડલે પૂર્વદેશ અને મહારાષ્ટ્રને વડલે
મહુરા એવાં નામ આપ્યાં છે.

પદ્મિનીઆદિ ચાર જાતિનીં આર્યા.

જેમાં પ્રથમ કર્ણ ગણ હોય તે પદ્મિની.

જેમાં આદિ સગણ હોય તે ચિત્રિણી.

જેમાં આદિ ભગણ હોય તે હસ્તિની.

જેમાં પ્રથમ વિપ્રગણ હોય તે શંખિની.

આર્યાની અવસ્થા.

જેમાં કર્ણ ગણ વહુ તે વાળા.

જેમાં વિપ્રગણ વહુ તે મુઠ્ઠા.

જેમાં ભગણ વહુ તે પ્રૌઢા.

જેમાં સગણ વહુ તે ટુઢા કેહેવાય.

પણ પિંગલછંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાળા)માં તથા વીજા
કેટલીક પિંગલોમાં વિપ્રાને વાળા, ક્ષત્રિયાને પ્રૌઢા, વૈશ્યાને
અર્ધવયસી અને શૂદ્રાને ટુઢા કેહેછે.

ઉત્પત્તિ.

ગાથાનું કુલ છંદ, પિતા વેદ, માતા સરસ્વતી અને જન્મ
શ્રવણ નક્ષત્રમાં છે.

આર્યાનાં વર્ણ, વસ્ત્રાદિક.

જાતિ.	વર્ણ.	વસ્ત્ર.	આભરણ.	તિલક.
વિપ્રા,	ગૌર,	શ્વેત,	મોતી,	શ્વેત.
ક્ષત્રિયા,	રક્ત,	રક્ત,	સોનું,	લાલ.
વૈશ્યા,	પીત,	પીત,	રૂપુ,	પીલું.

શૂદ્રા, શ્યામ, કૃષ્ણ, પીતલ, શ્યામ.

પિંગલ છંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાળ)મા શૂદ્રાનુ આભરણ કલ્પાઈ જણાવ્યું છે.

ગાથાની માત્રાનો પિંડ.

ગાથાની કુલ ૧૭ માત્રા છે. તેમાં પૂર્વાર્ધમાં ચાર માત્રાના ૭ ગણ અને ઉત્તરાર્ધમાં ચાર માત્રાના ૬ ગણ એટલે ૧૩ ગણ ચાર માત્રાના છે, તેના ૧૩ અંશ+તે સિવાય વળી પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં એંતે અઢેક ગુરુ હોય છે, તે એક ગુરુની વે માત્રા તેના ૨ અંશ+છઠ્ઠા ગણને સ્થાને ઉત્તરાર્ધમાં એક લઘુ આવેછે, તેની એક માત્રાનો ૧ અંશ=૧૩+૨+૧=૧૬ અંશ એકંદર ગાથાના ગણાયછે.

તોલ.

(પિંગલ છંદોગ્રંથ પ્રમાણે)

ચાર કલા = ૧ પલ,

૧૪ પલ+૧ કલ(લઘુ)=૧ ગાથા.

અનુસ્વાર વિચાર.

કવિ ઉદ્ભટ્ટનીકૃત ભગવતપિંગલમાં કહ્યું છે કે—“જે અનુસ્વાર વગરની ગાથા (આર્યા) તે આંધળી, એક અનુસ્વારવાળી કાળી (એક આંખવાળી), વે અનુસ્વાર વાળી તે વે આંખવાળી (સુનયની), અને વહુ અનુસ્વારવાળી તે વહુ આંખવાળી (મનોહરા) બનેછે.”

કઘઘા આદિ ૨૬ જાતિની ગાથા કેહેવાયછે. ક્ષત્રિયા-ગાથા તે સ્વભાવ ગાથા કેહેવાયછે, અને પદ્યાદિ વિશેષ ગાથા કેહેવાયછે.

અશસિંધુ તથા પિંગલછંદોગ્રંથ ઇત્યાદિમાં કહ્યા છે, પણ નાગરાજ, પિંગલમાં અયોધ્યાને વડલે પૂર્વદેશ અને મહારાષ્ટ્રને વડલે મહુરા એવાં નામ આપ્યાં છે.

પંચિનીઆદિ ચાર જાતિની આર્યા.

જેમાં પ્રથમ કર્ણ ગણ હોય તે પંચિની.

જેમાં આદિ સગણ હોય તે ચિત્રિણી.

જેમાં આદિ ભગણ હોય તે હસ્તિની.

જેમાં પ્રથમ વિપ્રગણ હોય તે શાંસ્વિની.

આર્યાની અવસ્થા.

જેમાં કર્ણ ગણ વહુ તે વાળા.

જેમાં વિપ્રગણ વહુ તે મુઘા.

જેમાં ભગણ વહુ તે પ્રૌઢા.

જેમાં સગણ વહુ તે વૃદ્ધા કેહેવાય.

પણ પિંગલછંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાળા)માં તથા વીજા કેટલીક પિંગલોમાં વિપ્રાને વાળા, ક્ષત્રિયાને પ્રૌઢા, વૈશ્યાને અર્ધવયસી અને શૂદ્રાને વૃદ્ધા કેહેછે.

ઉત્પત્તિ.

ગાથાનું કુલ છંદ, પિતા વેદ, માતા સરસ્વતી અને જન્મ શ્રવણ નક્ષત્રમાં છે.

આર્યાનાં વર્ણ, વસ્ત્રાદિક.

જાતિ.	વર્ણ.	વસ્ત્ર.	આભરણ.	તિલક.
-------	-------	---------	-------	-------

વિપ્રા,	ગૌર,	શ્વેત,	મોતી,	શ્વેત.
---------	------	--------	-------	--------

ક્ષત્રિયા,	રક્ત,	રક્ત,	સોનું,	લાલ.
------------	-------	-------	--------	------

વૈશ્યા,	પીત,	પીત,	રૂપું,	પીલું.
---------	------	------	--------	--------

શૂદ્રા, શ્યામ, કૃષ્ણ, પીતલ, શ્યામ.

પિંગલ છંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાચ્ય)મા શૂદ્રાનુ આભરણ કલ્પાદ
જણાવ્યું છે

ગાથાની માત્રાનો પિંડ.

ગાથાની કુલ ૧૭ માત્રા છે. તેમાં પૂર્વાર્દ્ધમાં ચાર માત્રાના ૭
ગણ અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ચાર માત્રાના ૬ ગણ એટલે ૧૩ ગણ
ચાર માત્રાના છે, તેના ૧૩ અંશ+તે સિવાય વળી પૂર્વાર્દ્ધ અને
ઉત્તરાર્દ્ધમાં અંતે અઢેક ગુરુ હોય છે, તે એક ગુરુની બે માત્રા
તેના ૨ અંશ+છઠ્ઠા ગણને સ્થાને ઉત્તરાર્દ્ધમાં એક લઘુ આવેછે,
તેની એક માત્રાનો ૧ અંશ=૧૩+૨+૧=૧૬ અંશ એકંદર
ગાથાના ગણાયછે.

તોલ.

(પિંગલ છંદોગ્રંથ પ્રમાણે)

ચાર કલા = ૧ પલ,

૧૪ પલ+૧ કલ(લઘુ)=૧ ગાથા.

અનુસ્વાર વિચાર.

કવિ ઉચ્ચદ્વિજીકૃત ભગવતપિંગલમાં કહ્યું છે કે—“જે અનુ-
સ્વાર વગરની ગાથા (આર્યા) તે આંધળી, એક અનુસ્વારવાળી
કાળી (એક આંધળી), બે અનુસ્વાર વાળી તે બે આંધળી
(સુનયની), અને વધુ અનુસ્વાર વાળી તે વધુ આંધળી (મનોહરા)
બનેછે.”

કમ્વલ્લા આદિ ૨૬ જાતિની ગાથા કેહેવાયછે, ક્ષત્રિયા
ગાથા તે સ્વભાવ ગાથા કેહેવાયછે, અને પથ્યાદિ વિશેષ ગાથા
કેહેવાયછે.

૪૬. આર્યા-ગાથા, ગાહ્યા

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+જ કે વિપ્રગણ+૪+ગ=૩૦.

૨. ૪+૪+૪+૪+૪+લ+૪+ગ=૨૭.

પ્રથમ દલમા ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૧,૨૫,૨૯ માત્રાએ તાલ.

દ્વિતીય દલમા ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૨,૨૬,માત્રાએ તાલ.

પાંચ ડગણ પર છઠ્ઠો દ્વિજવર અથવા જ,ગણ ધરો પદમાં,
તેપર એક ડગણ કરો, અંતે ગ કરો પ્રથમ દલમાં. ૬૦

વીજું દલ એમજ પળ, છઠ્ઠે લઘુ માત્ર એક તો ધરવો;

વિષમ ગણે પ્રતિ દલમાં અવશ્ય, જગણ નહિ કદિ કરવો. ૬૧

છઠ્ઠો જો દ્વિજવર તો પ્રથમાશર પછો જ, વિરતિ, પદ કરજો;

૬ રસ મુનિં ^૭વે ગણ દ્વિજતો, ^૬રસની પળ અંત પદ ધરજો. ૬૨

વીજા દલમાં પંચમ દ્વિજવર તો ત્યાં થકીજ, પદ ગણજો;

અવર પ્રકાર વને તો અન્તે, યતિ પદ સહજ મળજો. ૬૩

૫ માગધી હંદ શતક આદિમા આ નામ છે

કેદારકવિનો સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલો “વૃત્તરત્નાકર” નામે ગ્રંથ છે, જેના પર “ધાવંપ્રદીપિકા” નામની ટીકા જનાર્દને કરી છે, તેમાં લેખે છે કે-જેમાં વિષમ અશરવાઢાં પાદ (જેવાંકે ૮, ૧૦, ૭, ૯ અક્ષરનાં અથવા ૩, ૬ પાદનાં) હોય તે ગાથાં કેહેવાય છે.

નકે મંગલ, ગીતિકા, ચૈષ્ટક, વિપદ્વિતિ, ધ્રુવક, ચર્ચરી, પદ્ધતિકા, કાલિકા, વેલ્લિતકા, દ્વિપદી, ઉત્સાહ, ચત્વરી, પદુલિકા, દ્વિપથ, આદિ કેટલાક એવા હંદોનો એમાં સમ્રહ થાય છે. મોટે એ સર્વસંગ્રહિણી કેહેવાય છે.

“વૃત્તરત્નાકર” અને તેની નારાયણમંદ્રે કરેલી ટીકામાં કેહે છે કે, “ગણ, છ, કે દશ અથવા તેથી અધિક જેમાં ચમ્પ

આવે તેને, અને પ્રત્યેક ચરણમાં ન્યૂનાર્ધિક અને નિયમ વગરના ગુરુ લઘુ જેમાં આવે તેને ગાથા કહેછે.

હંદ:શાસ્ત્રમાં એમ કહેછે કે— પ્રસ્તાર પ્રમાણે હંદના જે ભેદ થાયછે, તેમાંથી પ્રાચીન મુનિયો અને ગ્રંથકારો જે પ્રસિદ્ધ હંદોનાં નામ કહી ગયા છે તથા તે સિવાય પ્રસ્તારની રીતિથી નવા થઈ શકે તે વર્જ્ય કરતાં વાકી જે નવા હંદ જોવામાં આવે તે ગાથા કહેવાય.

વળી સંસ્કૃતમાં રચાય તો આર્યા અને પ્રાકૃતમાં રચાય તો ગાથા કહેવાયછે. અને કેટલાક માગધી ગ્રંથોમાં તેનું નીચે પ્રમાણેજ માપ હોયછે:—

ગાથા.

૧, ૩ પાદમાં ૧૨ માત્રા.

૨જા પાદમાં ૧૮ માત્રા.

૪થા પાદમાં ૧૬ માત્રા.

ગાથાના માપ કરતાં વિશેષ નિયમ થવાથી આર્યાર્ધિ ભેદ થાયછે, એમ કેટલાકનું મત છે.

આર્યાના ભેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

ભેદ.	લઘુ	ગુરુ	વર્ણ
૧ લક્ષ્ની, લચ્છી.	૩	૨૭	૩૦
૨ કદ્ધિ.	૫	૨૬	૩૧
૩ વુદ્ધિ.	૭	૨૫	૩૨
૪ લજ્ઞા.	૯	૨૪	૩૩
૫ વિદ્યા, વિજ્ઞા.	૧૧	૨૩	૩૪
૬ ક્ષમા, સ્વમાય.	૧૩	૨૨	૩૫
૭ વૈદેહી, દેહી, અદેહી,	૧૫	૨૧	૩૬

૪૫. આર્યા-ગાથા, માહા-

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+જ કે વિષ્ણુગણ+૪+ગ=૩૦.

૨. ૪+૪+૪+૪+૪+લ+૪+ગ=૨૭.

પ્રથમ દલમાં ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૧,૨૫,૨૯ માત્રાએ તાલ

દ્વિતીય દલમાં ૧,૫,૯,૧૩,૧૭,૨૨,૨૬,માત્રાએ તાલ

પાંચ ડગળ પર છઠ્ઠો દ્વિજવર અથવા જ,ગણ ધરો પદમાં,

તેપર એક ડગળ કરો, એંતે ગ કરો પ્રથમ દલમાં. ૬૦

બ્રીજું દલ એમજ પૂણ, છઠ્ઠે ઘડ્યુ માત્ર એક તો ધરવો;

વિષમ ગણે પ્રતિ દલમાં અવશ્ય, જગળ નહિ કદિ કરવો. ૬૧

છઠ્ઠો જો દ્વિજવર સો પ્રથમાક્ષર પછોં જ, વિરતિ, પદ કરજો;

૬ રસ મુનિં ^૭વે ગળ દ્વિજતો, ^૬રસની પૂળ અંત પદ ધરજો. ૬૨

જીજા દલમાં પંચમ દ્વિજવર તો ત્યાં થકીજ, પદ ગળજો;

અવર પ્રકાર વને તો અન્તે, યતિ પદ સહજ મળજો. ૬૩

૫ માગધી છંદ શતક આદિમાં આ નામ છે

કેદારકવિનો સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલો “વૃત્તરત્નાકર” નામે ગ્રંથ છે, જેનાપર “ભાવેપ્રદીપિકા” નામની ટીકા જનાર્દને કરી છે,

તેમાં લખેછે કે-જેના વિષમ અક્ષરવાળાં પાદ (જેવાંકે ૮, ૧૦,

૭, ૯ અક્ષરનાં અથવા ૩, ૬ પાદનાં) હોય તે ગાથા કેહેવાયછે

જેમકે ધંગલ, ગીતિકા, ચેષ્ટક, વિપદ્વિતિ, ધ્રુવક, ચર્ચરી,

પદ્ધતિકા, કાલિકા, લેહિતકા, દ્વિપદી, ઉત્સાહ, ચત્વરી,

પદુલિકા, દ્વિપથ, આદિ કેટલાક એવા છંદોનો એમા સંગ્રહ

થાયછે માટે એ સર્વસંગ્રહિણી કેહેવાયછે.

“વૃત્તરત્નાકર” અને તેની નારાયણમઢે કરેલી ટીકામાં કેહે છે કે, “ઞળ, છ, કે દશ અથવા તેથી અધિક જેમાં ચરણ

આવે તેને, અને પ્રત્યેક ચરણમાં ન્યૂનાધિક અને નિયમ વગરના ગુરુ લઘુ જેમાં આવે તેને ગાથા કહેછે.

છંદ.શાસ્ત્રમાં એમ કહેછે કે— પ્રસ્તાર પ્રમાણે છંદના જે ભેદ થાયછે, તેમાંથી પ્રાચીન મુનિયો અને ગ્રંથકારો જે પ્રસિદ્ધ છંદોનાં નામ કહી ગયા છે તથા તે સિવાય પ્રસ્તારની રીતિથી નવા થઈ શકે તે વર્ગ્ય કરતાં વાકી જે નવા છંદ જોવામાં આવે તે ગાથા કહેવાય.

વળી સંસ્કૃતમાં રચાય તો આર્યા અને પ્રાકૃતમાં રચાય તો ગાથા કહેવાયછે. અને કેટલાક માગધી ગ્રંથોમાં તેનું નીચે પ્રમાણેજ માપ હોયછે:—

ગાથા.

૧, ૨ પાદમાં ૧૨ માત્રા.

૨જા પાદમાં ૧૮ માત્રા.

૪થા પાદમાં ૧૬ માત્રા.

ગાથાના માપ કરતાં વિશેષ નિયમ થવાથી આર્યાદિ ભેદ થાયછે. એમ કેટલાકનું મત છે.

આર્યાના ભેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

ભેદ.	લઘુ	ગુરુ	વર્ણ
૧ લક્ષ્મી, લક્ષ્મી.	૩	૨૭	૩૦
૨ વ્રહ્મિ.	૫	૨૬	૩૧
૩ વુદ્ધિ.	૭	૨૫	૩૨
૪ લજ્જા.	૯	૨૪	૩૩
૫ વિદ્યા, વિજ્ઞા.	૧૧	૨૩	૩૪
૬ ક્ષમા, સ્વમાય.	૧૩	૨૨	૩૫
૭ વૈદેહી, દેહી, અદેહી, દેવી, દેહીયા.	૧૫	૨૧	૩૬

૮	ગૌરી, ગોરી.	૧૭	૨૦	૩૭
૯	ધાત્રી, ધાડ, રાત્રી, રાયા.	૧૯	૧૯	૩૮
૧૦	ચૂર્ણા, જુહના, પૂર્ણા.	૨૧	૧૮	૩૯
૧૧	છાયા.	૨૩	૧૭	૪૦
૧૨	કાન્તિ, કન્તિ.	૨૫	૧૬	૪૧
૧૩	મહામાયા, મહામંદ્યા.	૨૭	૧૫	૪૨
૧૪	કીર્તિ, કીર્તી.	૨૯	૧૪	૪૩
૧૫	સિદ્ધિ, સિદ્ધા, મુદા.	૩૧	૧૩	૪૪
૧૬	માની, માનિની, મનોરમા,	૩૩	૧૨	૪૫
	મન્ના.			
૧૭	રામા.	૩૫	૧૧	૪૬
૧૮	ગાહિની.	૩૭	૧૦	૪૭
૧૯	વિશ્વા, વિભા.	૩૯	૯	૪૮
૨૦	વાસિતા, સીયા.	૪૧	૮	૪૯
૨૧	શોભા.	૪૩	૭	૫૦
૨૨	હરિણી.	૪૫	૬	૫૧
૨૩	ચક્કી, ચક્કી.	૪૭	૫	૫૨
૨૪	સારસી, રંસી.	૪૯	૪	૫૩
૨૫	કુરરીય.	૫૧	૩	૫૪
૨૬	સિંહી.	૫૩	૨	૫૫
૨૭	હંસી.	૫૫	૧	૫૬

પિંગલ છંદોગ્રંથ (ચિત્રસેનટીકાવાળા)માં અંક ૭મે દેહીયા,
અંક ૯મે રાયા, અંક ૧૫મે મુદા, ૧૬મે મન્ના, ૧૮મે રોહિણી,
૧૯મે વિભા, ૨૦મે સીયા, ૨૩મે ચક્કી, અને ૨૬મે હંસી

જળાવી તેણે એકંદર ૨૬ મેદ વતાવ્યા છે.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામા અંક ૧૦મે પૂર્ણા નામ આપ્યું છે.

વૃત્તમૌક્તિકમાં ૨૪મી “હંસી” અને ૨૫મી “સારસી” ગણી કુલ પચીશ મેદ લખ્યા છે અને તે સર્વેનાં ઉદાહરણ “ઉદાહરણ મંજરી” નામના ગ્રંથમાં આપ્યાં છે.

“છંદ પ્રમાકર”માં કહ્યું છે કે—“એક ગુરુની આર્યા વની શકે નહિ” એટલે તેણે ૨૭ને વઢલે ૨૬ મેદ ઉપર પ્રમાણે કવિ ચંદ્રશેખરના મત પ્રમાણે ગુરુ લઘુના ક્રમથી આપ્યા છે, પરંતુ વચ્ચે ૧૮મો “ગાહિની” નામે મેદ આપ્યો નથી અને અંક ૭મે દેવી નામ આપ્યું છે.

નાગપિગલમાં ગાહાના ૨૬ મેદ આપ્યા છે તેનાં નામ—

૧કમલા, ૨લુલિયા, ૩લીલા, ૪જુહના, ૫રંભાય, ૬માગથી, ૭લચ્છી, ૮વિજ્જૂ, ૯માલા, ૧૦હંસી, ૧૧શશિલેહા, ૧૨જાહનવી, ૧૩મુગ્ધા, ૧૪કાલી, ૧૫કુમારી, ૧૬મેહા, ૧૭સિદ્ધિ, ૧૮રિદ્ધિ, ૧૯કુમ્ભિણી, ૨૦ધરણી, ૨૧જરકણી, ૨૨વીણા, ૨૩વંમી, ૨૪ગંધર્વી, ૨૫મંજરી અને ૨૬ગૌરી.

શંખૂ અથવા સ્વયંભૂ કૃત છંદોગ્રંથ પ્રમાણે આર્યાનાં ૨૬ નામ.

૧ વિમલા.

૨. સરસા.

૩ મદના.

૪ રત્ના.

૫ સંતોષા.

૬ માલતી.

૭ ચમ્પકા.

૮ કનકા.

૯ રૂપા.

૧૦ તમ્વા.

૧૧ વરલા. વારલા.

૧૨ ગમ્ભીરા

ए पांच भेदोमाना प्रत्येकना नीचे प्रमाणे १६ भेद थायछे,

१ पथ्या.	८ मुख विपुला
२ पथ्या चपला.	१० मुखविपुला चपला
३ पथ्या मुखचपला.	११ मुखविपुला मुखचपला.
४ पथ्या जघनचपला.	१२ मुखविपुला जघनचपला
५ विपुला.	१३ जघनविपुला.
६ विपुला चपला.	१४ जघनविपुला चपला.
७ विपुला मुखचपला.	१५ जघनविपुला मुखचपला
८ विपुला जघनचपला.	१६ जघनविपुला जघनचपला.

(छंदःप्रभाकरमां आ १६ नामो केटलाक फेरफार साथे बतावेलां छे.)

प्रथम लखेला मुख्य पांच भेद साथे आ सोळ भेदनुं संमिलन थतां एकंदर ८० भेद थायछे. वळी कोइ कवि केहेछे के सूक्ष्म रीतिना मिश्रणथी एना २००० भेद थइ शके.

४६ पथ्या.

(विराम वर्ज्य करीने बधानियम आर्या प्रमाणे एटले चच्चार आत्रात्ता त्रण गण अर्थात् बार मात्राए विराम आदि)

$$४+४+४. ४+४+ज के द्विप्र+४+ग=३०$$

$$४+४+४. ४+४+१लघु+४+ग=२७$$

त्रीजा गणनी अन्ते, अथवा कल बार हो पूँरी थार्ता;

पथ्यामां यति करजो, आर्या नियमो अवर गातां. ६४

पथ्या आदिना आगिक नियम साथे आर्याना नियम प्रण लागु पडेछे, माटे एने पथ्याआर्या इत्यादि नाम प्रण आपवामां आवेछे

૧૩ સારંગા.	૧૪ લક્ષ્મી.
૧૫ ચન્દ્રાનના.	૧૬ સિદ્ધિકરા.
૧૭ વિપ્રા.	૧૮ મોહકરા.
૧૯ મદોત્કટા.	૨૦ મદજનના.
૨૧ પ્રથુલ્લશ્રોણી.	૨૨ ગજનમના.
૨૩ દીર્ઘકેશી.	૨૪ કદમ્બા.
૨૫ રંગદા.	૨૬ રત્નગર્ભા.

આચી આર્યામાં ૧૩ લઘુ આવે તો તે વિપ્રા કેહેવાયછે, ૨૧ લઘુ આવે તો તે ક્ષત્રિયા કેહેવાયછે, ૨૭ લઘુ આવે તો વૈશ્યા કેહેવાયછે, અને તે ઉપરાંત આવે તો તે શૂદ્રા કેહેવાયછે. અર્થાત્ અંક ૧ થી ૬ સુધીની વિપ્રા, ૭ થી ૧૦ સુધીની ક્ષત્રિયા, ૧૧ થી ૧૩ સુધીની વૈશ્યા, અને ૧૪ થી ૨૭ સુધીની શૂદ્રા જાતિ કેહેવાયછે

આર્યાના મુખ્ય પાંચ ભેદ નીચે પ્રમાણેછે, તેની માત્રા આદિનું કોષ્ટક.

ક્રમ	નામ.	માત્રા			વીર્જા નામ	અર્દ્ધસમ કે વિપ્રમ
		૪૫	૪૬	૪૭		
૧	આર્યા.	૩૦	૨૭	૫૭	ગાહા, ગાથા	વિપ્રમ.
૨	ગીતિ.	૩૦	૩૦	૬૦	ઉગ્ગાહા ઉદ્ગાથા	અર્દ્ધસમ.
૩	ઉપગીતિ.	૨૭	૨૭	૫૪	ગાહુ	અર્દ્ધસમ.
૪	ઉદ્ગીતિ.	૨૭	૩૦	૫૭	વિગાહા, વિગાથા.	વિપ્રમ.
૫	આર્યાગીતિ.	૩૨	૩૨	૬૪	સ્કધક, સ્વધા, સાહિની	અર્દ્ધસમ.

ए पांच भेदोमाना ग्रन्थिना नीचे प्रमाणे १६ भेद थायछे,

१ पथ्या.	६ मुख विपुला.
२ पथ्या चपला.	१० मुखविपुला चपला.
३ पथ्या मुखचपला	११ मुखविपुला मुखचपला.
४ पथ्या जघनचपला.	१२ मुखविपुला जघनचपला
५ विपुला.	१३ जघनविपुला.
६ विपुला चपला.	१४ जघनविपुला चपला.
७ विपुला मुखचपला.	१५ जघनविपुला मुखचपला.
८ विपुला जघनचपला.	१६ जघनविपुला जघनचपला.

(छंद प्रभाकरमा आ १६ नामो केउलाक फेरफार साथे बतावेलां छे.)

प्रथम लखेला मुख्य पांच भेद साथे आ सोळ भेदनुं संमिलन थतां एकंदर ८० भेद थायछे. वळी वोइ कवि केहेछे के सूक्ष्म गतिना मिश्रणथी एना २००० भेद थइ शके.

४६ पथ्या.

(विराम वर्ज्य करीने वचानियम आर्या प्रमाणे एटले चच्चात्र सात्राना व्रण गण अर्थात् वार मात्राए विराम आदि)

$$४+४+४. ४+४+ज के द्विप्र+४+ग=३०$$

$$४+४+४. ४+४+१लघु+४+ग=२७$$

त्रीजा गणनी अन्ते, अथवा कल वार दो पूरी थार्ता;

पुंथप्रामां यति करजो, आर्या नियमे अवर गातां ६४

पथ्या आदिना आगिक नियम साथे आर्याना नियम व्रण लागु पडेछे, माटे एने पथ्याआर्या इत्यदि नाम व्रण आपवामं आवैउ.

પ્રમાણે એટલે વીજુ દલ ૪+જ+૪+જ+૪+લ+૪+ગુ=૨૭.

જયનચપલા પ્રથમ દલ, આર્યા સમ તો અગત્ય કરી આવે;

ચપલા સમાન વીજું, સદાય તો સુકાવે મન માને. ૭૧

છંદોપોવમા પૂર્વાર્ધ સુખચપલા પ્રમાણે લાવવા કઘ્યું છે, પણ તે સ્પષ્ટ નથી.

૬૪ ઉપય (મહા) ચંપલા.

જેના વને દલમા ચપલાનો નિયમ પાલવાના આવે તે

૧. ૪+જ+૪+જ+૪+જ કે વિ+૪+ગુ=૨૭.

૨. ૪+જ+૪+જ+૪+લ+૪+ગુ=૨૭.

ચપલા સમાન જેનાં, દલો વને કે ઉપયજચપલા છે;

ચપલા મહા વઢી તે, કાવિ કહેછે સ્વરે આ છે. ૭૨

એક પઠ્યા ત્રગ વિપુલા થઈને ચાર થાય અને વઢી તે ચાર
ભેદ સાથે ત્રગ પ્રકારની ચપલા મિશ્ર થતા તેના ચાર ભેદ થાય
છે, એ રીતે એક આર્યાના છોલ ભેદ થાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

૬૫ (૧) પઠ્યાર્યા.

આર્યા સમ પઠ્યાર્યા, પણ ચારે પદ ગણાય વિપમે તે
બીજે અઢાર થાતા, ચોથે પંદર કલાણે તો. ૭૩

૬૬ (૨) આદિ વિપુલાર્યા.

આદિ દલે ત્રીજા ગણકેરો, શબ્દજ પૂરો થતાં યતિ છે;
આદિ વિપુલાર્યા, રચનો એમ કવિની મતિ છે. ૭૪

આ ઉદાહરણમાં ત્રીજો ગણ જે ચાર માત્રાએ ગણ એ શબ્દ
જ આગલ પૂરો થાય છે. તે શબ્દનો છઠ્ઠી વિશ્વાક્તિનો પ્રત્યય વે
છે તે ચોથા ગણના અક્ષરથી વિપુલ=વિસ્તારાય છે ને તે ઠેકાણે ર
આવે છે.

૫૭ (૩) અન્ત (જઘન) વિપુલાર્યા.

અન્તજ દલના ત્રીજા, ગણનો શબ્દજ જ્યાં પૂરો કરશે;
ત્યાં યતિ કવિ અન્ત વિપુલા, આર્યામાં સ્વચિત ધરશે. ૭૬

અન્ત એટલે ત્રીજા દલમાં “વિપુલા” શબ્દે ત્રીજા ગણની વાર માત્રા ‘પુ’ આગલ પૂરી થતાં લા અક્ષર ચોથા ગણનો છતાં વિપુલા એ શબ્દ પૂરો થવામાં ત્રીજા ગણને વિપુલ કરવામાં એટલે વિસ્તારવામાં સ્વપી જાયછે અને વિપુલા શબ્દને છેડે યતિ આવેછે.

૫૮ (૪) ઉભય વિપુલાર્યા.

ઉભય દલોતળા ત્રીજા, ગણના શબ્દ જ્યાં પૂરા માનો;

તે ઉભય વિપુલા આર્યા, છે એમજ તમે જાણો. ૭૬

ઉભય એટલે પેહેલા તથા ત્રીજા દલમાં ત્રીજા ગણ ઉપરાંત યતિ વિપુલાયછે એટલે વિસ્તારાયછે, જેમકે, પેહેલા દલમાં ત્રીજા શબ્દના ત્રી આગલ વાર માત્રા પૂરી થતાં ત્યાં યતિ જોડ્યે તેને વદલે જા મળનાં, ત્રીજા એ શબ્દ ચોથા ગણનો વે માત્રા લડને પૂરો થાયછે અને ત્યાં યતિ વિપુલ થાયછે; તેમજ ત્રીજા દલમાં આર્યા એ શબ્દની છેવટે યતિ વિસ્તાર પામેછે.

૫૯ (૫) મુલ્લચપલા પથ્યાર્યા.

પૂર્વાર્ધમાંહ આવે, સદાય ચપલાતળા નિયમ જ્યારે,

મુલ્લચપલા પથ્યાર્યા, વોરે પથ્યાવિરતિ ધારે. ૭૭

૬૦ (૬) મુલ્લચપલા આદિવિપુલા આર્યા.

મુલ્લમા જણાય ચપલાતળાજ, નિયમો સદા સમાયા છે;

યતિ વિપુલા આદિનો, મુલ્લચપલાદિવિપુલાર્યા છે. ૭૮

६१ (७) मुखचपलान्तविपुलार्या.

पूर्वाद्धमां ह धारी, अबाध चपलातणा नियम दीजे;

मुखचपलान्त विपुलार्यामां, विपुला विरति बीजे.

६२ (८) मुखचपलोभय विपुलार्या.

चपलातणा नियम सकल, तो धरो ठिक करी प्रथम दलमां

मुखचपलोभय विपुलार्यामां, विपुला यति द्विदलमां. ८

६३ (९) जघनचपला पथ्यार्या.

जघनजं चपला पथ्या, आर्यामा यति अणाय पथ्याना;

बीजा दले नियम तो, अणाय सर्वेय चपलाना.

६४ (१०) जघनचपलादि विपुलार्या.

जघनचपलादि विपुलार्यामां, विपुलातणी विरति पेल्ले;

चपलातणा नियम तो, जणाय जेतां दले छेले.

६५ (११) जघनचपलान्तविपुलार्या.

जघनचपलान्तविपुला, आर्यामां विपुल विरति बीजे,

चपलातणो कवि! अचूक, उत्तर पदे नियम कीजे.

६६ (१२) जघनचपलोभयविपुलार्या.

जघनचपलोभयविपुलार्यामां ह, विरति विपुला द्वि दले;

चपलातणा नियम सकल, तो बीजे दल झटपट पळे.

६७ (१३) महाचपलापथ्यार्या.

पथ्या यति द्विदलमां, पळे द्विदल नियमज चपलाना तो,

पथ्या महाज चपला, गणाय आर्या सरस आ तो.

६८ (१४) महाचपलादि विपुलार्या.

આદિ વિપુલાજ આર્યા, મહાજ ચપલા નિયમ ધારી. ૮૬

૬૯ (૧૫) મહાચપલાન્તવિપુલાર્યા.

દ્વિદલ ચપલા સુનિયમજ, મહાજ ચપલા સુઅન્દ વિપુલામાં;
ઉત્તર દલે વિપુલાતણી, વિરતિ આળજો આમાં. ૮૭

૭૦ (૧૬) મહાચપલોભય વિપુલાર્યા.

દ્વિદલ ચપલા નિયમજ વિપુલા, યતિ ત્યાં ધરો દ્વિદલમાં તો;
આર્યા મહાજચપલામહાવિપુલા, બને આ તો. ૮૮

ગીતિ.

૭૧ ગીતિ, ઉદ્ગાથા, ઉગ્ગાદા

૧. ૪+૪+૪+૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+ગ=૩૦.

૨. ૪+૪+૪+૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+ગ=૩૦.

પૂર્વાર્દ તથા ઉત્તરાર્દ આર્યાના પૂર્વાર્દ પ્રમાણે

આર્યાના પે'લા દલ, સમાન નિયમો રચો દલે વે તો;
તો પછી જરૂર જાણો, ઉદ્ગાથા-ગીતિ છે સ્વરે એ તો. ૮૯

ઉદ્ગાથાનેજ કેટલાક પિંગલકારો “આર્યાગીતિ” કહેછે, એમ પ્રાકૃતપિંગલમૂત્રની લક્ષ્મીનાથમદે કહેલી પ્રદીપ નામની ટીકામાં કહ્યું છે.

ઉગ્ગાદા (ગીતિ)ની ૬૦ માત્રા થાયછે, તેના ગણ ષાડતાં. સાત ગણ અને છેલ્લા વે ગુરુ થશે. તે સાત ગણના ગાદા પ્રસ્તારની રીતિ પ્રમાણે ૧૨, ૮૦૦ રૂપ પૂર્વાર્દનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દનાં થાય, માટે તે બનેનો પરસ્પર ગુણાકાર કરતાં કુલ રૂપ ૧૬; ૨૮, ૪૦, ૬૦૦ થાયછે.

૭૨ (૧) પથ્યા ગીતિ.

પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધ પથ્યા આર્યાના પૂર્વાર્ધ પ્રમાણે
પથ્યા પૂર્વ દલે જ્યમ, ત્રીશ કલા રવિ અઢાર યતિ આવે;
પથ્યા ગીતિ વિષે તો, તેવાં બે દલ વિવેકો કવિ લાવે. ૯૦

૭૩ (૨) આદિવિપુલા ગીતિ.

પૂર્વાર્ધની યતિ આદિ વિપુલા આર્યાના પૂર્વાર્ધ પ્રમાણે
આદિ દલે યતિ વિપુલાની, ને ગીતિતણા નિયમ બેમાં;
આદિવિપુલા ગીતિ, રચવા કાજે પ્રકાર એ જેમાં. ૯૧

૭૪ (૩) અન્તવિપુલા ગીતિ.

ઉત્તરાર્ધની યતિ અન્ત વિપુલા પ્રમાણે.
અન્તવિપુલા ગીતિ, રચતાં ગીતિતણા નિયમ દ્વિદલે;
અન્ત દલે યતિ વિપુલાકેરી, જેમાં સ્વરે સ્વરીજ પ્રલે. ૯૨

૭૫ (૪) ઉભય વિપુલા ગીતિ.

પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધની યતિ વિપુલાઆર્યાના પૂર્વાર્ધ પ્રમાણે.
ઉભયવિપુલા ગીતિમાંહે, દ્વિદલે યતિ વિપુલાની છે;
નિયમ રચાયજ ગીતિકેરા, જાણે સદાય જ્ઞાની છે. ૯૩

૭૬ (૫) મુખચપલા પથ્યા ગીતિ.

પ્રથમ દલમાં મુખચપલાના નિયમ એટલે બીજા તથા ત્રીજા ગણને સ્થાને
અગળ આવે અને પથ્યાગીતિ પ્રમાણે વારે અને અઢારે યતિ આવે
મુખદલનો માંહ નિયમો, બધાય ચપલાતણા સ્વરાજ પલે;
મુખચપલા પથ્યા ગીતિ, રચતાં પથ્યાતણી વિરતિ દ્વિદલે. ૯૪

૭૭ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા ગીતિ.

પ્રથમ દલમાં મુખચપલાના નિયમ તથા આદિવિપુલાની યતિ આવે;
મુખ દલ વિષેજ ચપલાતણા, નિયમ યતિ ધરાય વિપુલાની;
ગીતિ મુખચપલા, આદિ વિપુલા ગણાયછે જ્ઞાની. ૯૫

૭૮ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલાગીતિ.

પ્રથમ દલમા ચપલાનો નિયમ, અને દ્વિતીય દલમાં વિપુલાની ચતિ.
અન્તવિપુલાગીતિ, ગણાયછે તે મુખચપલા સારી;
અન્ત દલે યાતે વિપુલાની, ને મુખ દલ નિ'મ ચપલા ધારી. ૯૬

૭૯ (૮) મુખચપલા ઉભયવિપુલાગીતિ.

પ્રથમ દલમા ચપલાનો નિયમ અને વને દલમા વિપુલાની ચતિ.
દ્વિદલે યતિ વિપુલાતળીજ, મુખદલ નિ'મ ચપલા થાશે;
મુખચપલા ઉભય વિપુલા, ગીતિ તો રચાઈ ઠિક જાશે ૯૭

૮૦ (૯) જઘનચપલાપથ્યાગીતિ.

જઘન દલે વીજા દલમા ચપલાના નિયમ અને વેમાં પથ્યાની ચતિ.
અન્તદલે ચપલા નિ'મ, પથ્યાગીતિતળી વિરતિ ધારી;
જઘનચપલાજ પથ્યા, રચાય ગીતિ સદાય તે સારી. ૯૮

૮૧ (૧૦) જઘનચપલા આદિવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમાં ચપલાના નિયમ અને પેહેલા દલમા વિપુલાની ચતિ.
ચપલા નિ'મ. ઉત્તર દલમા, યાતે આદિ દલ વિપુલા ધરજો;
જઘન ચપલાજ ગીતિ, વિપુલાદિ સરેસરી કરજો. ૯૯

૮૨ (૧૧) જઘનચપલા અન્તવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમા ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને વિપુલા પ્રમાણે ચતિ.
જઘનચપલાગીતિ, અન્તવિપુલા સદાય રચવી તો;
અન્ત દલમાંજ ચપલાતળો, નિયમ ને ચતિ વિપુલાની તો. ૧૦૦

૮૩ (૧૨) જઘનચપલા ઉભયવિપુલાગીતિ.

વીજા દલમા ચપલા પ્રમાણે નિયમ અને વન્ને દલમા વિપુલા પ્રમાણે ચતિ.
જઘનચપલા ઉભયવિપુલામા, વિપુલાતળી વિરતિ દ્વિદલે;
અન્ત દલમાંજ ચપલાતળો, નિયમ ને ગીતિ વિષેજ પછે. ૧૦૧

પ્રથમ દલે સત્તાવૌશે, બીજે ત્રિશ કલ ગણી આણો;

આર્યા વિલોમ ઉદ્ગીતિ, એજ વિગાથા વિગાહ પળ જાણો: ૧૨૩

નારાયણમઘ્ત્રી પ્રમાણે આર્યાથી વિલોમ એટલે ઉલટુ છે, માટે એનાં ૮, ૧૯, ૨૦,૦૦૦ એટલે આર્યા જેટલાજ રૂપ થાય છે.

૧૦૬ (૧) પથ્યા ઉદ્ગીતિ:

૧૨ ૧૫ ૧૨ ૧૮
રવિ તિથિ પ્રથમ દલે ને, રવિ અષ્ટાદશ વૌજે આવે;

પથ્યાઉદ્ગીતિમાં. એવી પથ્યા સમી વિરતિ લાવે. ૧૨૪

૧૦૭ (૨) આદિવિપુલાઉદ્ગીતિ.

વિપુલાયતિ આદિ દલમાં, ને ઉદ્ગીતિ નિયમ આણો,
આદિવિપુલા નામે, એ ઉદ્ગીતિ તમે સ્વરી જાણો.

૧૨૫

૧૦૮ (૩) અન્તવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

અન્ત દલે વિપુલા યતિ, ઉદ્ગીતિમાંય તો આવે;
અન્ત વિપુલા ઉદ્ગીતિને, નામે કવિજન મન માવે.

૧૨૬

૧૦૯ (૪) ઉભયવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

ઉભય દલે વિરતિ વિપુલાનો, આવે સદા જેમાં;
ઉભય વિપુલા ઉદ્ગીતિ, તો એવી જણાયછે એમાં.

૧૨૭

૧૧૦ (૫) મુખચપલા પથ્યા ઉદ્ગીતિ.

પથ્યા યતિ દ્વિદલમાં, મુખેજ ચપલા ધરો જ્યારે;
મુખચપલા પથ્યા તે, ઉદ્ગીતિ તો ગણો તમે ત્યારે.

૧૨૮

૧૧૧ (૬) મુખચપલા આદિવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

ચપલા અણાય મુખમાંહ, ઠીક વિપુલા યતિ આવે;
મુખચપલાદિ વિપુલા, ઉદ્ગીતિ નામનેજ શોભાવે.

૧૨૯

૧૧૨ (૭) મુખચપલા અન્તવિપુલા ઉદ્ગીતિ.

મુખ દલનો માંહ ચપલા, વિરામ વિપુલાતણે છેલે;

मुखचपला अन्तविपुला, उद्गीति रचाय ए मेले. १३०

११३ (८) मुखचपला उभयविपुला उद्गीति;
चपला धरो मुखे विपुला, विरति ने दले धरजो;
मुखचपला उभयविपुला, उद्गीति नियम धरी करजो. १३१

११४ (९) जघनचपला पथ्या उद्गीति.
अन्त दले चपला नि'म, पथ्याना ह्यो यति उत्तारी;
जघनचपलाज पथ्या, रचाय उद्गीति तो सदा सारी. १३२

११५ (१०) जघनचपला आदिविपुला उद्गीति.
जघनचपलादिविपुलामां, यति विपुलातणी पे'ले;
चपलातणा नियम तो, जणाय उद्गीतिने विपे छेले. १३३

११६ (११) जघनचपला अन्तविपुला उद्गीति.
जघनज चपला उद्गीति, अन्त विपुला सदा मासौ;
अन्त दल मांह चपलातणो, नियमने विरति विपुलानो. १३४

११७ (१२) जघनचपला उभयविपुला उद्गीति.
जघनचपला उभय विपुलामां, विपुला विरति द्विदले;
अन्त दलमांह चपलातणो, नियम उद्गीति विपेज पळे. १३५

११८ (१३) महाचपला पथ्या उद्गीति.
पथ्या यति द्विदलमां, पळे द्विदल नियम चपलानो;
पथ्या महाजचपला, रचाय उद्गीति सदाय ए जाणो. १३६

११९ (१४) महाचपला आदिविपुला उद्गीति.
चपला रचो द्विदलमांह, ने विपुला विरति पे'ले;
उद्गीति महाज चपला, रचाय आदि विपुला सरस मेळे. १३७

१२० (१५) उभय(महा)चपला अन्तविपुला उद्गीति.
चपला करो द्विदलमां, यति-विपुला-तणी छेले;

अन्तविपुलो उभयजचपला, रचो उद्गोति सरस मेळे. १३८

१२१ (१६) महाचपला उभयविपुला उद्गीति.

द्विदल-चपला नियमन विपुला, विरति तो धरो बैसां;

उभयविपुला महाचपलं, तौ वने उद्गमौति सरस एमां. १३९

आर्या गीति.

१२२ आर्या गीति.

ગીતિના પ્રતિ દલમાં અંતે- એક-ગુરુ વધે અને બીજું
 વધું ગીતિ પ્રમાણે આવે તે આર્યાગીતિ કહેવાયછે. મંદાર-
 મરદંચપૂનો કર્તા, પિંગલાચાર્ય અને તેના મતાવલંબી અગ્નિ-
 પુરાણવાલો તેમજ કેટલાક બીજા ગ્રંથકારના મત પ્રમાણે
 આર્યાના પૂર્વાર્દ્ધમાંજ એક ગુરુ વધારવા કહેછે.

$8+8+8+8+8+ज$ के विप्र+ $8+गु+गु=३२$ नुं प्रत्येक दल

आठ ङगण-प्रति दलमां, अथवा गीतिदलपरं गुरु शशि-आणोजी;

तो ते आर्या गीति, गीतिकेरा नियमथकी जाणोजी. १४०

ગીતિના મૂલ લક્ષણમાં બને દક્ષમાં અતે એક ગુરુ હોયછે, અને આર્યા ગીતિમાં ઉપર પ્રમાણે વીજો ગુરુ લાવવા કહ્યું, તેથી બે ગુરુ થયા પણ તેન બદલે પેહેલા બે લઘુ અને અતે એક ગુરુ પણ આવી શકે. એમ “છંદ ગાદ્ય”, મા કહ્યું છે. “પિંગલાદર્શમાં” વ્રતાવેલ આર્યાગીતિનું લક્ષણ “છંદ સૂત્ર” આદિ પ્રધાન પ્રયોધી વિરુદ્ધ થાયછે.

આમાં ગીતિનાં બંને દલ ઉપર એક ગુરુ વધારવો, એમ કહ્યું છે. એટલે છેલ્લા બે ગુરુ તેના તેજ રહેતાં બાકીના આઠ ગણના રૂપ ગીતિ પ્રમાણેજ ૧૬,૩૮,૪૦,૦૦૦ આગઠ કહ્યા પ્રમાણે થાય છે.

१२३ (१) पथ्या आर्यागीति.

पथ्यासम रवि वांशे, प्रति दलमां विरति वे वनी आवेछे;

पथ्या आर्यागीति, एम कहाने कविजन बोलावेछे. १४१

१२४ (२) आदिविपुला आर्यागीति.

आदि दलमां विरति विपुलानो, कवता कदापि जो आवे तो;

ते आर्यागीतिने, आदिविपुला कदाय ए दावे तो. १४२

१२५ (३) अन्तविपुला आर्यागीति.

अन्त दले कदि आवे, विपुलाकेरो विराम ठिक करौने जो;

तो अन्तविपुला आर्यागीति, ते सदाय कवि! केहेजो. १४३

१२६ (४) उभयविपुला आर्यागीति.

उभय दल विषे जो लावो, यति विपुलातणी ठिकज धारी जा;

तो उभय विपुला आर्यागीति, ते गणाय सुखकारी जो. १४४

१२७ (५) मुखचपलापथ्या आर्यागीति.

चपलातणो नि'म मुखे, विराम पथ्यातणो रचो दल माहे;

तो मुखचपला पथ्या, आर्यागीति वने सरस पल माहे. १४५

१२८ (६) मुखचपला आदिविपुला आर्यागीति.

मुखदल विषेज चपलातणा, नियम ने यति विपुलानो आणो,

मुखचपलादि विपुला, आर्यागीति खरी तमे तो जाणो. १४६

१२९ (७) मुखचपला अन्तविपुला आर्यागीति.

चपलातणो नि'म मुखे, विराम विपुलातणो दले छेले छे,

मुखचपला अन्तविपुला, आर्यागीति एमज वनावेछे. १४७

१३० (८) मुखचपला उभयविपुला आर्यागीति.

उभय दलमांहं विपुलातणो, विरतिने नि'म चपलानो मुखमां;

मुखचपला उभयविपुला, आर्यागीति तो रचौने सुखमां. १४८

૧૩૧ (૯) જઘનચપલાપથ્યાર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા પથ્યા, આર્યાગીતિ વિચારો કહું ત્યમ કરજો;
અન્ત દલમાંહ ચપલા, વિરામ પથ્યાતણા દ્વિદલમાં ધરજો. ૧૪૯

૧૩૨ (૧૦) જઘનચપલા આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા આદિવિપુલા, આર્યાગીતિ બને ઠિક તો છે,
છેલા દલેજ ચપલા, વિરામ આદિ વિષે વિપુલાનો છે. ૧૫૦

૧૩૩ (૧૧) જઘનચપલા અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા અન્તે, વિપુલા આર્યાગીતિ રચો તો તેમાં;
અન્તે રચાય ચપલાતણા, નિયમને વિરતિ વિપુલા જેમાં. ૧૫૧

૧૩૪ (૧૨) જઘનચપલાઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

જઘનજચપલા ઉભયવિપુલા, આર્યાગીતિ વિષે છે સારા;
દ્વિદલે વિરામ વિપુલાતણા, જઘનમાં ધરોજ ચપલા ધારા. ૧૫૨

૧૩૫ (૧૩) મહાચપલાપથ્યાર્યાગીતિ.

દ્વિદલે રચાય ચપલા, અને દ્વિદલમાં વિરામ પથ્યાના તો;
પથ્યા મહાજચપલા, ગણાય આર્યાગીતિ સ્તરી છે આ તો. ૧૫૩

૧૩૬ (૧૪) મહાચપલા આદિવિપુલા આર્યાગીતિ.

આદિ દલમાંહ વિપુલાતણો, વિરતિ-વે દલ ચપલા નિમ્ન રીતિ;
આદિવિપુલા સહિત તો, મહાજ ચપલાં રચાય આર્યાગીતિ.

૧૩૭ (૧૫) મહાચપલા અન્તવિપુલા આર્યાગીતિ.

દ્વિદલે રચાય ચપલા, યાતિ વિપુલા જઘન વિષે છે સ્થિતિ
અન્તવિપુલા મહાજ ચપલાં, સહિત તો રચાય આર્યાગીતિ.

૧૩૮ (૧૬) મહાચપલા ઉભયવિપુલા આર્યાગીતિ.

દ્વિદલે ધરાય ચપલાતણા, નિયમને યાતિ વિપુલાના ધારી;
ઉભયવિપુલા મહાજ ચપલાજ, આર્યાગીતિ બનેછે સારી

प्रचूर्णगीति.

१३९ माहो.

प्रथम दल ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+२=१२+१४=२६

द्वितीय दल ४+४+४, ४+४+ल + ४ + २ = १२+१९=२७

वारे चौदे यति धरौ, प्रथम रचो छविस कलनो;

आर्या उत्तर दल करौ, गाहो रचजो यति रविनो. १५७

“नागराज पिंगल” प्रमाणे, मागधी छंद शतकमां एनी ५४

मात्रा कही छे.

१४० प्रमदागीति.

प्र० ४+४+४, ४+४+ल + ४+४=१२+१७=२९

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+४+२=१२+१८=३०

मुग्वदल कल ओगणत्रिश, उत्तर त्रिश गीतिनो निम धारी;

वेमां विराम वारे, ए प्रमदागीति तो घणो सारी. १५८

१४१ चंद्रिकागीति.

प्र० ४+४+४, ४+४+ल + ४+२=१२+१९=२७.

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० वि०+४+४=१२+२०=३२.

प्रथम दले सत्ताविश, बीजे वात्रिश कल आणो;

वेमा यति वारे करौ, चंद्रिकागीति तो सरस ते जाणो. १५९

१४२ विगीति.

१. ४+४+४, ४+४+ल + ४+४=१२+१७=२९.

२. ४+४+४. ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२.

चार सतरजु मुखदल, वार वाँशतणु अवर दल आवे,

श्रुति पण ए विच्छेदे, आर्या नियमे विगीति एवी कावे. १६०

१४३ मंजुगीति.

मुखदल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$

उत्तरदल. $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९=२७$

मुखदल बार सतरनुं, आर्या उत्तर दल अवर आणो;

बारे यति बे दलमां, ए मंजुगीति तो जाणो. १६१

१४४ अनुगीति (मंजुगीतिनुं विलोम.)

पेहेलुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९=२७.$

बीजुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$

आर्याउत्तर दलसम, मुखदल सत्ताविशनुं करजो;

बे कल बीजे वधती, यतीं बारे अनुगीति विषे धरजो. १६२

१४५ चारु गीति.

पेहेलुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$

बीजुं दल. $४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९.$

आर्या अपर दले बे, चडती कल सरस धारी आणो;

बारे विराम बेमा, तेने चारुगीति ठिक जाणो. १६३

१४६ सुगीति (चंद्रिका गीतिनुं विलोम.)

प्र० $४+४+४, ४+४+ज अ०विप्र+४+४=१२+२०=३२$

द्वि० $४+४+४, ४+४+ल+४+२=१२+१९=२७$

गीतिपर बे वधतां, प्रथम दले कल बधौं मळौं बत्रिश छे तो;

उत्तर दल आर्यानुं, बेमां रवि यति सुगीते तो. १६४

१४७ प्रगीति.

મુખ દલ ગીતિ વીજે, આર્યો ઉત્તર દલપર કલ વે છે;

વારે વિરામ વેમાં, પ્રગીતિ તેને કવિજન કે'છે. ૧૬૫

૧૪૮ સંગીતિ*

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અથવા વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+૪=૧૨+૧૭=૨૯

ગીતિપર કલ વે વધુ, મુખ દલમાં ને પ્રગીતિ સમ છેલું છે,

વારે વિરતિ વધામાં, એ લક્ષણ સંગીતિ કરુ છે. ૧૬૬

*છંદોલતામાં સંગીતિનું માપ ૩૦-૨૯ તથા પરિગીતિનું ૨૯-૩૦ દર્શાવ્યું છે

૧૪૯. લલિતાગીતિ, ગાહિની, ગાદિણી, ગાથિની.

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૨=૧૨+૧૮=૩૦.

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨.

પદ્યગીતિ સમ સૌ, ઉત્તર દલમાં પણ કલ-વે વધતી;

લલિતાગીતિ ગાહિની, ગાથિનીની પણ ગણાય એમાં ગણતી. ૧૬૭

ગાહિનીની વાસઠ માત્રા થાયછે, પૂર્વાર્દ્ધના સાત ગણનાં ૧૨, ૮૦૦
રૂપ થાય, તેને ઉત્તરાર્દ્ધના આઠ ગણના ૫૧, ૨૦૦ રૂપથી ગુણતાં.
૬૧, ૫૩, ૬૦, ૦૦૦ રૂપ થાયછે.

૧૫૦ * સિંહિની, વહ્લરીગીતિ, વલ્ગુગીતિ^૧:

પ્ર૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૪=૧૨+૨૦=૩૨.

દ્વિ૦ ૪+૪+૪, ૪+૪+જ અ૦ વિપ્ર+૪+૨=૧૨+૧૮=૩૦.

ગીતિપર કલ વે વધુ, પ્રથમ દલે યતિ^{૧૨} રવિ વૌશપર તો ધરજો;

ઉત્તર દલગીતિસમ, વહ્લરો સિંહિની ગીતિ વિષે કરજો. ૧૬૮

* ભાષાછંદોમંજરીમાં એનું નામ સાહિની રાખ્યું છે. તથા છંદો
દીપિકામાં પણ તેજ નામ રાખ્યું છે. ૧ ચિત્રસેન કૃત ટીકાવાળા.

१४३ मंजुगीति.

मुखदल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$.

उत्तरदल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+२=१२+१९=२७$.

मुखदल बार सतरनुं, आर्या उत्तर दल अवर आणो;

बारे यति बे दलमां, ए मंजुगीति तो जाणो.

१६१

१४४ अनुगीति (मंजुगीतिनुं विलोम.)

पेहेलुं दल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+२=१२+१९=२७$.

बीजुं दल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$.

आर्याउत्तर दलसम, मुखदल सत्ताविशनुं करजो;

बे कल बीजे वधती, यतो बारे अनुगीति विषे धरजो. १६२

१४५ चारु गीति.

पेहेलुं दल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$.

बीजुं दल. $४+४+४$, $४+४+ल+४+४=१२+१७=२९$.

आर्या अपर दले बै, चडती कल सरस धारी आणो;

बारे विराम बेमां, तेने चारुगीति ठिक जाणो.

१६३

१४६ सुगीति (चद्रिका गीतिनुं विलोम.)

प्र० $४+४+४$, $४+४+ज$ अ० विप्र+ $४+४=१२+२०=३२$

द्वि० $४+४+४$, $४+४+ल+४+२=१२+१९=२७$

गीतिपर बे वधतां, प्रथम दले कल बधौ मळौ बत्रिश छे तो,

उत्तर दल आर्यानुं, बेमां रवि यति सुगीते तो.

१६४

१४७ . प्रगीति.

मुख दल गीति बीजे, आर्या उत्तर दलपर कल वे छे;

बारे विराम बेमां, प्रगीति तेने कविजन के'छे. १६५

१४८ संगीति*

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+४+४=१२+२०=३२

द्वि० ४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९

गीतिपर कल वे वधु, मुख दलमां ने प्रगीति सम छेलुं छे;

बारे विरति वधामां, ए लक्षण संगीति केरुं छे. १६६

*छंदोलनामां संगीतिंतुं माप३०-२९ तथा परिगीतिनु २९-३० दर्शाव्युछे.

१४९ ललितागीति, गाहिनी, गाहिणी, गाथिनी.

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+२=१२+१८=३०.

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२.

पथ्या. गीति सम सौ, उत्तर दलमां पण कल-वे वधती;

ललिता गीति गाहिनी, गाथिनीनी पण गणाय एमा गणती. १६७

गाहिनीनी बासठ मात्रा थायछे, पूर्वार्द्धना सात गणनां १२,८००

रूप थाय, तेने उत्तरार्द्धना आठ गणनां ५१,२०० रूपथी गुणतां

६५,५३,६०,००० रूप थायछे.

१५० * सिंहिनी, बल्लरीगीति, बल्लुगीति^१:

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२.

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+२=१२+१८=३०.

गीतिपर कल वे वधु, प्रथम दले यति^१ रवि वींशपर तो धरजो;

उत्तर दल गीतिसम, बल्लरी सिंहिनी गीति विषे करजो. १६८

* भाषाछंदोमंजरीमां एनुं नाम साहिनी राख्युं छे. तथा छंदो दीपिकामां पण तेज नाम राख्युं छे. १ चित्रसेन कृत टीकावाळा

માગધી પિંગલમાં તથા પિંગલછંદોગ્રંથમાં “ગાહિણિ” નામ આપ્યું છે. ને તેના નીચે પ્રમાણે ભેદ કર્યા છે:—

$$૧ \text{ રંગા } ૨૮ \text{ લ} + ૧ \text{ ગુ.} = ૨૦$$

$$૨ \text{ મંમા } ૨૮ \text{ લ} + ૨ \text{ ગુ.} = ૨૨$$

$$૩ \text{ રોહિણિ } ૨૮ \text{ લ} + ૩ \text{ ગુ.} = ૨૪$$

$$૪ \text{ રામા } ૨૮ \text{ લ} + ૪ \text{ ગુ.} = ૨૬$$

પ્રમદાગીતિ આદિ લઈને ઉપર પ્રમાણે ૧૧ ભેદ ગીતિના થયા, તથા આર્યાના પથ્યાદિ ૧૬ ભેદ જે પ્રથમ કહ્યા છે, તેનું પરસ્પર સંમિલન થવાથી $૧૬ \times ૧૧ = ૧૭૬$ ભેદ થાય છે.

વઢી ઉપર જે (૧) ગીતિ, (૨) ઉપગીતિ, (૩) ઉદ્ગીતિ, (૪) આર્યાગીતિ, એ ગીતિના ચાર ભેદ કહ્યા છે, તેની સાથે પથ્યાદિ ૧૬ ભેદનું સંમિલન થતાં $૪ \times ૧૬ = ૬૪$ રૂપ થાય છે, આ ૬૪ રૂપમાં ઉપર લખેલા ૧૭૬ ભેદ મેળવતાં ૨૪૦ જાતના ગીતિના પ્રકાર થાય છે, આમાં વઢી ગુદ્ધ આર્યાના ૧૬ ભેદ થાય છે તે મેળવિયે તો $૨૪૦ + ૧૬ = ૨૫૬$ ભેદ થાય છે.

मुख दल गीति बीजे, आर्या उत्तर दलपर कल वे छे;

बारे विराम बेमां, प्रगीति तेने कविजन के छे. १६५

१४८ संगीति*

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अथवा विप्र+४+४=१२+२०=३२

द्वि० ४+४+४, ४+४+ल+४+४=१२+१७=२९

गीतिपर कल वे वधु, मुख दलमां ने प्रगीति सम छेलुं छे;

बारे विरति वधामा, ए लक्षण संगीति केरुं छे. १६६

*छंदोलतामां संगीतिजुं माप ३०-२९ तथा परिगीतिजु २९-३० दर्शाव्युछे.

१४९ ललितागीति, गाहिनी, गाहिणी, गाथिनी.

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+२=१२+१८=३०.

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२०=३२.

पथ्या. गीति सम सौ, उत्तर दलमां पण कल वे वधती;

ललितागीति गाहिनी, गाथिनीनी पण गणाय एमां गणती. १६७

गाहिनीनी वासठ मात्रा थायछे, पूर्वार्द्धना सात गणनां १२,८००

रूप थाय, तेने उत्तरार्द्धना आठ गणनां ५१,२०० रूपथी गुणतां.

६५,५३,६०,००० रूप थायछे.

१५० * सिहिनी, बलरीगीति, बलुगीति†:

प्र० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+४=१२+२ ४६

द्वि० ४+४+४, ४+४+ज अ० विप्र+४+२=१२+२ ४७

गीतिपर कल वे वधु, प्रथम दले यति^{१२} रति

उत्तर दल गीतिसम, बलरी सिहिनि^{१२} रति

* भाषाछंदोमंजरीमां एतुं नृपण कुम्भने कलननो अर्थ एकज छे माटे-

दीपिकामां पण तेज नामा.

માગધી પિંગલમાં તથા પિંગલઞ્ઞંદોયંથમાં “ગાહિણિ” નામ આપ્યું ને તેના નીચે પ્રમાણે ભેદ કર્યા છે:—

૧ રંગા ૨૮ લ + ૧ ગુ. = ૩૦

૨ મંગા ૨૮ લ + ૨ ગુ. = ૩૨

૩ રોહિણિ ૨૮ લ + ૩ ગુ. = ૩૪

૪ રામા ૨૮ લ + ૪ ગુ. = ૩૬

પ્રમદાગીતિ આદિ લઙ્ગને ઉપર પ્રમાણે ૧૧ ભેદ ગીતિના થયા, તથા આર્યાના પથ્યાદિ ૧૬ ભેદ જે પ્રથમ કહ્યા છે, તેનું પરસ્પર સંમિલન થવાથી $૧૬ \times ૧૧ = ૧૭૬$ ભેદ થાયછે.

વળી ઉપર જે (૧) ગીતિ, (૨) ઉપગીતિ, (૩) ઉદ્ગીતિ, ૪) આર્યાગીતિ, એ ગીતિના ચાર ભેદ કહ્યાછે, તેની સાથે પથ્યાદિ ૧૬ ભેદનું સંમિલન થતાં $૪ \times ૧૬ = ૬૪$ રૂપ થાયછે, આ ૬૪ રૂપમાં ઉપર લખેલા ૧૭૬ ભેદ મેઢવતાં ૨૪૦ જાતના ગીતિના ાકાર થાયછે; આમાં વળી શુદ્ધ આર્યાના ૧૬ ભેદ થાયછે તે મેઢવે તો $૨૪૦ + ૧૬ = ૨૫૬$ ભેદ થાયછે.

૧૨૧ કંદકા, સ્કંધક, સ્વંધા, સ્વંધાન, સ્વંધો.

પ્ર. ૦ $૪+૪+૪, ૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૨+૨૦ = ૩૨$

દ્વિ. ૦ $૪+૪+૪, ૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૨+૨૦ = ૩૨$

ગીતિપર જે વધુ કર, પ્રતિદલ વારે વૌંશે વિરતિ ધરેને તો;

હુત્તર દલ આર્યાનું, વૂર્ણ, કોઈ કહે કંદકા સ્વે એને તો. ૧૬૯

૧૩ એ પ્રમાણે ચતિ અને ૩૧ માત્રાનું એક
૧૪૭

પ્ર. ૦ $૪+૪+૪, ૪+૪+૪$ અથવા ૭ છે.

દ્વિ. ૦ $૪+૪+૪, ૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૨+૨૦$

સ્કંધક-સ્વંધનના ભેદ.

વૃત્તરજાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકામાં સ્કંધકના વધા નિયમ આર્યા પ્રમાણે અને વંને દલમાં $૩૨+૩૨=૬૪$ માત્રા આળવાણુ કેહેતા તેનું જ વીરું નામ આર્યાગીતિ આપ્યું છે

૨૮ ગુરુ અને ૮ લઘુને આરંભીને એકેક ગુરુ ઘટાડવાથી અને વંને લઘુ વધારવાથી એના ૨૮ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	અક્ષર.
૧ નંદ*	૨૮	૮	૩૬
૨ ભદ્ર.	૨૭	૧૦	૩૭
૩ શેષ.	૨૬	૧૨	૩૮
૪ સારંગ.	૨૫	૧૪	૩૯
૫ શિવ.	૨૪	૧૬	૪૦
૬ બ્રહ્મા, બ્રહ્મ. (વૃ.ર. ના. ભટ્ટી પ્રમાણે)	૨૩	૧૮	૪૧
૭ ચારણ, વામણ. (૧વૃ.ર. ૨વા.વ)	૨૨	૨૦	૪૨
૮ વરુણ.	૨૧	૨૨	૪૩
૯ નીલ.	૨૦	૨૪	૪૪
૧૦ નિશંક†	૧૯	૨૬	૪૫
૧૧ મદન.	૧૮	૨૮	૪૬
૧૨ તાલ, તાલાંક, તાલંક.	૧૭	૩૦	૪૭
૧૩ શેખર.	૧૬	૩૨	૪૮

* વૃત્તમૌખિકમાં $૩૦ગુ+૪લ=૩૪$ અક્ષરનો નંદ લખ્યો છે.

† માગધી નાગપિંગલ. વૃ ર તી નારાયણભટ્ટીમાં આ નામ નથી તેને બદલે ૨૭ કુમ્ભ પછી કલશ વધાર્યું છે પણ કુમ્ભને કલશનો અર્થ એકજ છે માટે અમે તે દાખલ કર્યો નથી.

विषमजाति.

जेनां चारे पादनी मात्रा अथवा लक्षण भिन्न भिन्न होय अथवा जेनां समेसम अने विषमेविषमपाद मळतां न होय, समेसम मळे पण विषमेविषम न मळतां होय अथवा जेनां विषमेविषमपाद मळे पण समेसम न मळे अथवा चार करतां विशेष *पाद जेमां होय अर्थात् जे जाति मात्राना सम के अर्द्धसममां न होय ते विषम जाणवी.

१. रसिका, उत्कृष्टा, उक्कच्छा, सुललित, छ पाद-मात्रा ६६
वे विप्र+ल+ल+ल=११ मात्रा. एवां छपाद, (वृत्तमौक्तिक प्र.)

प्रति चरण कल^{११} हर कर,
सकल कल पण लघु धर,
यति निम चरण महि नहि,
सकल पद प्रड^६ रच^६ अहि,
सुललित कहाँ हृदय धर,
रसिक अपर वळी उच्चर. १७०

छंद'शास्त्रमां ११ मात्रानुं एक पद एवा छ पाद लाववा केहेछे. वाग्वल्लभमा रसिका तथा सुललितमा सर्व लघु लाववा केहेछे; वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामां उत्कृष्टा तप्त आपी वे चोकल+१ त्रिकल (४+४+३)=११ मात्रा आणवा कळुं छे. एटले विप्रगणज आवे एवो अभिप्राय नथी. वळी तेना आठ भेद कल्प्या छे. ते जो सर्व लघु आणवानुं लक्षणा मान्य शास्त्रिये तो थड शके नहि. आ जातिमां छण चरणमां मळीने

૧૪	શર.	૧૬	૩૪	૪૯
૧૫	ગગન.	૧૪	૩૬	૫૦
૧૬	શરભ.	૧૩	૩૮	૫૧
૧૭	વિમર્તિ.	૧૨	૪૦	૫૨
૧૮	ક્ષીર.	૧૧	૪૨	૫૩
૧૯	નગર, નનગ. (વા. વલ્લભ)	૧૦	૪૪	૫૪
૨૦	નર.	૯	૪૬	૫૫
૨૧	સ્નિગ્ધ.	૮	૪૮	૫૬
૨૨	સ્નેહ, સ્નેહન.	૭	૫૦	૫૭
૨૩	મન્દકલ.	૬	૫૨	૫૮
૨૪	ભૂપાલ, ભૂપ, લોભ. (વૃ. ર. નારાયણમઢી)	૫	૫૪	૫૯
૨૫	શુદ્ધ, સિદ્ધ.	૪	૫૬	૬૦
૨૬	સારિત.	૩	૫૮	૬૧
૨૭	કુંભ, કલશ.	૨	૬૦	૬૨
૨૮	શશી, શશધર. (વૃ. ર. નારાયણમઢી)	૧	૬૨	૬૩

† વૃત્તમૌલિક પ્રમાણે

† વૃત્તમૌલિકમાં 'લુમકલ' લખ્યું છે ૧ માગથી નાગપિલમાં સુર છે ઉત્તરજીકૃત ભગવત્ પિંગલમાં 'ચોસર ગાહામાં' પ્રત્યેક ચરણમાં સોલ, સોલ, માત્રાના ચાર ગણ લાવી અતે ગુરુ અક્ષર લાવવાનું કેહેછે પણ તેપોજ તેનું ઉદાહરણ પેહેલું આપ્યું છે તેમાં વે ગુરુ અતે લાવવાથી વરાવર બંધ બેસતું નથી. તેમજ ગાહા એ વિષમ જાતિ પ્રસિદ્ધ છે છતાં ઉપરનું માપ સ્વીકારવાથી તે સમ જાતિ થઈ જાય વળી ચરણાકુલ પ્રમાણે તે તાલ ૬૦ માં ભલી જાય છે માટે અમે તેને ગાહાના ભેદ તરીકે જુદો પાડવો યોગ્ય ધાર્યો નથી.

વિષમજાતિ.

જેનાં ચારે પાદનો માત્રા અથવા લક્ષણ ભિન્ન ભિન્ન હોય અથવા જેના સમેસમ અને વિષમેવિષમપાદ મળતાં ન હોય; સમેસમ મળે પણ વિષમેવિષમ ન મળતાં હોય અથવા જેનાં વિષમેવિષમપાદ મળે પણ સમેસમ ન મળે અથવા ચાર કરતાં વિશેષ પાદ જેમાં હોય અર્થાત્ જે જાતિ માત્રાના સમ કે અર્ધસમમાં ન હોય તે વિષમ જાણવી.

૧ રસિકા, ઉત્કષ્ઠા, ઉક્ષ્ઠા, મુલલિત, છ પાદ-માત્રા ૬૬
 બે વિપ્ર+લ+લ+લ=૧૧ માત્રા. એવાં છ પાદ, (વૃત્તમૌલિક પ્ર)

પ્રતિ ચરણ કલ^{૧૧} હર કર,
 સકલ કલ પળ લઘુ ધર,
 યતિ નિ'મ ચરણ મહિ નહિ,
 સકલ પદ^૬ પડ રચ^૧ અહિ,
 મુલલિત કહોં હૃદય ધર,
 રસિક અપર વલોં ઉચ્ચર. ૧૭૦

હ્રદ:શાસ્ત્રમાં ૧૧ માત્રાનું એક પદ એવા છ પાદ લાવવા કેહેછે. વાગ્વલ્લભમાં રસિકા તથા મુલલિતમા સર્વ લઘુ લાવવા કેહેછે; વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામા ઉત્કષ્ઠા નામ આપી બે ચોકલ+૧ ત્રિકલ (૪+૪+૩)=૧૧ માત્રા આણવા કહ્યું છે. એટલે વિપ્રગણજ આવે એવો અભિપ્રાય નથી. વલોં તેના આઠ ભેદ કલ્પ્યા છે. તે જો સર્વ લઘુ આપવાનું લક્ષણ માન્ય શાસ્ત્રિયે તો થઈ શકે નહિ. આ જાતિમાં છપ્પ ચરણમાં મલ્લીને

९. ताल प्रथम पर धरो,

६. चारे चडती करो. १७१

३ अतुला—पाद ९ मात्रा ९४—यतिनो नियम नथी.

$$१. <+ < = १६$$

$$२. <+ < = १६$$

$$३. <+ < = १६$$

$$४. <+ < = १६$$

$$५. १६+१४ = ३०$$

१. एक चरणमां, सोळ कला कर,

२. नियम विरतिनो, जेमां नव धर,

३. चार चरण रच, एवां सुखकर,

४. त्रीश कलानी, झड कर ते पर,

५. तेमां सोळे चौदे यति कर, अतुलां जाति पांच चरण १७२

४ हीरामणि—पाद ४ मात्रा १०८

$$१. ६+४+८+२, ६+४+८=२४$$

$$२. ६+४+८+२, ६+४+८=२४$$

$$३. ४+४+४, ४+४+४ अ० विप्र+४+२=३०$$

$$४. ४+४+४, ४+४+४ अ० विप्र+४+२=३०$$

तेर अने अगियार वळो, तेर अने अगियार,

५. क्रमकेरो दोहरो, प्रथम चरण निरधार;

वार अढारज क्रम पर, वार अढारज पंछीथकी जाणो,

हम अवर पंद गीति, हीरामणिमां हृदय धरी आणो. १७३

१. रंडा, रुण्डा, रड्डा, रड्डा. नवपदी पाद ९ मात्रा १६६.

$$१. ३+४+४+४ के विप्र=१६$$

૬૬ માત્રા લઘુ થાયછે. એટલે સર્વ લઘુનો પ્રથમ ભેદ લોહાંગિની છે. ચચાર ગુરુ વધારતાં તેને વડલે આઠ આઠ લઘુ ઘટાડી તેણે નીચે પ્રમાણે આઠ ભેદ આપ્યા છે.

પ્રા.પિં.સૂત્ર.	વૃત્તરત્નાકર ના ટી તયા વાગ્વલ્લભ.	પ્રા પિ સૂત્ર. વૃત્તમાત્રક.	દ ના મ વાગ્વલ્લભ
		લઘુ ગુરુ.	લઘુ ગુરુ
૧ લોહાંગિણી, લોહાગી	લોહાંગિની	૬૬ ૦	૬૬ ૦
૨ હસિની	હસી	૬૪ ૧	૫૮ ૪*
૩ રેખા		૬૨ ૨	૫૦ ૬
૪ તાલકિણી	તાલકી	૬૦ ૩	૪૨ ૧૨
૫ કપિણી	કપી	૫૮ ૪	૩૪ ૧૬
૬ ગંભીર		૫૬ ૫	૨૬ ૨૦
૭ કાલી		૫૪ ૬	૧૮ ૨૪
૮ કાલરુદ્રાણી		૫૨ ૭	૧૦ ૨૮

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ઉક્તછા નામ આપ્યું છે તેણે પ્રથમ ભેદ ૬૬ લઘુ અને ગુન્ય ગુરુનો ગણી પછી વધે લઘુ ઘટાડતા અકેકો ગુરુ વધારી ઉપર કહેલા ૮ ભેદ વતાવ્યા છે મનહર પિંગલમાં છ પાંચે યતિ કહી છે પ્રાકૃત-પિંગલસૂત્રમાં યતિ વિષે કાંઈ લખ્યું નથી. હુંદ:શાત્રના દૃષ્ટાન્તમાં પાંચ તુકમાં આ પ્રમાણે યતિ મળેછે, પણ હરીમા ત્રેદેહે, તેથી અમે યતિ પાઠવી ઉચિત માનીનથી

૨ કંછા—કચ્છી.

૪+૪+૩=૧૧ એવાં છ પાદ

૧. વે ચોકલિયા આળ,

૨. તે પર ત્રણ કલ જાળ,

૩. છ પાદ એમ રચાય,

૪. કંછા કચ્છી થાય,

९. ताल प्रथम पर धरो,

६. चारें चडती करो. १७१

३ अतुला—पाद ९ मात्रा ९४—यतिनो नियम नधी.

$$१. < + < = १६$$

$$२. < + < = १६$$

$$३. < + < = १६$$

$$४. < + < = १६$$

$$५. १६ + १४ = ३०$$

१. एक चरणमां, सोळ कला कर,

२. नियम विरतिनो, जेमां नव धर,

३. चार चरण रच, एवां सुखकर,

४. त्रीश कलानी, झड कर ते पर,

५. तेमां सोळे चौदे यतिकर, अतुलां जाति पाच चरण. १७२

४ हीरामणि—पाद ४ मात्रा १०८

$$१. ६ + ४ + ल + २, ६ + ४ + ल = २४$$

$$२. ६ + ४ + ल + २, ६ + ४ + ल = २४$$

$$३. ४ + ४ + ४, ४ + ४ + ज अ० विप्र + ४ + २ = ३०$$

$$४. ४ + ४ + ४, ४ + ४ + ज अ० विप्र + ४ + २ = ३०$$

तेर अने अगियार वळो, तेर अने अगियार,

ए क्रमकेरो दोहरो, प्रथम चरण निरधार;

बार अढारज क्रम पर, बार अढारज पछीथकी जाणो,

हम अवर पद गीति, हीरामणिमां हृदय धरी आणो. १७

६ रंडा, रुण्डा, रड्डा, रड्डा. नवपदी पाद ९ मात्रा १६६.

$$૨ \quad ૪+૪+૪ \text{ (વિપ્ર)} = ૧૨$$

$$૩ \quad ૩+૪+૪+૨+૨ \text{ લઘુ} = ૧૧$$

$$૪ \quad ૪+૪+૩ \quad \text{લઘુ} = ૧૧$$

$$૫ \quad ૩+૪+૪+૨+૨ \text{ લઘુ} = ૧૧$$

$$૬ \quad ૬+૪+૨+૨ = ૧૩$$

$$૭ \quad ૬+૪+૨ = ૧૧$$

$$૮ \quad ૬+૪+૨+૨ = ૧૩$$

$$૯ \quad ૬+૪+૨ = ૧૧$$

૧. એક દુહો.

૧ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^{૧૩}જ નિકર ^{૧૧}દ્વિજવર,

૨ ^૪વે ^{૧૧}ચોકલ પર ^{૧૧}દ્વિજ ધર,

૩ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૨દ્વિકલ ^{૧૧}દ્વિલઘુ કર;

૪ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ પર ^૧ત્રણ ^{૧૧}લ ધર,

૫ ^૩ત્રિકલ ^૪શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ^૨દ્વિકલ ^{૧૧}દ્વિલઘુ ધર;

૬ ^૧છ પર ^૨ચાર પર ^૨લઘુ ^{૧૧}દ્વિકલ,

૭ ^૧છ પર ^૨ચાર પર ^{૧૩}બાળ; ૧. એક લઘુ

૮ ^૬ષટ્કલ પર ^૪શ્રુતિ ^{૧૩}ધ્વજ ધરી,

૯ ^૧છ પર ^૨ચાર ^{૧૩}સ્વ આળ. ૧૭૪

૩ ^૪૧૩ ^{૧૩}૧૩
૧૩ શાસ્ત્રમાં પ્રથમ પાદમાં ૬+૨૬+૩ લાવવા કેહે.

૪ ^૩૩ ^{૧૩}૧૩
૨ીજા પાદમાં ૨૬+૧૩ લાવવા કેહેછે.

૫ ^૩૩ ^૪૪
૩ીજા અને પાંચમામાં ૬+૩૬ લાવવા કેહેછે.

૬ ^૩૩ ^૪૪
૪ીથા પાદમાં ૬+૨૬ અને તે પર એક દુહો

લાવવા કેહેછે.

પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—વીજા અને ચોથા ચરણમાં પ્રથમનો ચોકલિયો એવો લાવવો કે જેમાં પેહેલી વે માત્રા છૂટી આવે, અર્થાત્ વીજી અને ત્રીજી મળે એવો ગણ ન મૂકવો. અને ત્રીજા તથા પાંચમા પાદમાં ૩+૩ડગણ માત્ર લાવવા કેહેછે. વિશેષમાં તે આજાતિનુ નામ વસ્તુ કેહેછે. વાગ્વલ્લભમાંજ માત્ર ૮, ૭ યતિ આગળ કહ્યું છે, વીજા ગ્રંથકારો તેમ કેહેતા નથી. વળી વિષમમાં ૧૬ અને સમમાં ૧૧ માત્રા આગવા કેહેછે, અને તેમાં છેલ્લી માત્રા લઘુ લાવવા જણાવેછે, વીજી વિગત આપી નથી.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકામાં ત્રીજા અને પાંચમા ચરણને અતે ભગણ આગવા કહ્યું છે, તે, ઉપર જે માપ બતાવ્યું છે, તેમાં છેલ્લા વે લઘુ પેહેલાંની વે માત્રાનો ગુરુ આવવાથી થઈ શકે, વળી વીજામાં છેલ્લો વિષ્ણુગણ લાવવો જોઈએ એવો નિયમ નથી.

રંડાના સાત ભેદ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી ટીકા, વૃત્તમૌલિકા, અને છંદ શાસ્ત્રમાં આપ્યા છે. તેમાં માત્રાની સંખ્યાનો ક્રમ છે તેને અનુસરીને અમે નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યા છે.

૧. કરમી, નવપદી, ઉપ્પદી, કલમી (૧૦૯ માત્રા).
૨. નંદા (૧૧૨)
૩. ચારુસેના, ચારુમેત્રી, ચારુણી, વલ્લુવા, વસ્તુ (૧૧૬).
૪. રાજસેના (૧૧૬).
૫. મદ્રા, મદ્રિકા (૧૧૭)
૬. તાલંકિની (૧૧૯)
૭. મોહિની (૧૨૭).

માગધી છંદ શતક એજ સાત પ્રકાર, વસ્તુ જાતિના નીચેના ક્રમે ગણાવેછે. તે ઉપરથી રંડાનુ એ પણ એક નામ હોય એમ કલ્પના થાયછે.

१. करही (१११). २. णंदा (११२). ३. मोहिणिय (११३). ४. चारुसेण (११४). ५. मुसभद (११५). ६. राय(इ)सेण (११६). ७. ताडंकिणी (११७).

पिंगलल्लंदोअंय चित्रसन टीकावाळांमां चौथुं नाम चारणीया आप्पुंछे ने तेणे पण उपरना ७ भेद वल्लुआना गणाव्या छे.

६ (१) करभी नवपदी, उप्पी, कलभी. मात्रा १०९.

$$१. ६+४+ल+२ = १३$$

$$२. ६+४+ल = ११$$

$$३. ६+४+ल+२ = १३$$

$$४. ६+४+ल = ११$$

$$५. ६+४+ल+२ = १३$$

$$६. ६+४+ल+२ = १३$$

$$७. ६+४+ल = ११$$

$$८. ६+४+ल+२ = १३$$

$$९. ६+४+ल = ११$$

$$१. छपर डगण पर लघु द्विकल,$$

$$२. विपम चरणमां थाय,$$

$$३. छ चार पर लघु कल समे,$$

$$४. दुहा समान रचाय,$$

$$५. पछो पंचम पद तेरनुं,$$

$$६. ते पण दो'रा मेळनुं,$$

$$७. पछी दुहो रच त्यांय,$$

$$८. नव पद सो नव कलतणां,$$

$$९. कलभी-उप्पीमांय. १०९$$

વૃત્તમૌક્તિકમાં કલમી નામ આપી, માપ અમે ઉપર વાંધ્યું છે તેવું આપ્યું છે. પ્રાકૃતપિગલસૂત્રમાં પ્રથમનાં ચાર પાદ ૧૨, ૧૧, ૧૨, ૧૧ નાં આળવા કહી વિશેષ વિગત જણાવી નથી. તેમ તેમાં દ્રષ્ટાંત પણ નથી.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમટ્ટી ઠીકામાં કલમી નામ આપ્યું છે અને ૧, ૨, ૫ આ પાદમાં ૧૪ માત્રા લાવવા જણાવ્યું છે. પણ તેમ કરવાથી નંદાના માપ સાથે તે મઢી જાયછે.

માગધી છંદ.શતકમા આનું નામ કરહી આપી તેની માત્રા ૧૧૧ ગણાવી છે અને તેને વસ્તુના સાત પ્રકાર પૈકી પેહેલો ગણ્યો છે.

૭ (૨) નંદા-ળંદા (માગ.છંદ શ.૦) માત્રા ૧૧૨.

$$૧. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૨. ૬+૪+૭ = ૧૧$$

$$૩. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૪. ૬+૪+૪ = ૧૧$$

$$૫. ૬+૪+૪ = ૧૪$$

$$૬. ૬+૪+૭+૨ = ૧૩$$

$$૭. ૬+૪+૭ = ૧૧$$

$$૮. ૬+૪+૭+૨ = ૧૩$$

$$૯. ૬+૪+૭ = ૧૧$$

} એક ઢુહો

૧. છ પર ઢર્ગળ વે વિયમ પદે,

૨. છ ચાર લઘુ સમ થાય,

૩. એ રીતે પદ પાંચ રચી,

૪. ઢુહો એક રચાય,

૫. સૌ કલ મો ને વાર થશે;

६. नंदा रचना थायछे,
७. बीजो भेद गणाय;
८. कवि प्रभुगुण तेमां कवी,
९. मनमाहे हरखाय. १७६

चारुसेनी (वृ. र. ना. भ.) चारुणी (मा. छं. शा.)

८. (३) चारुसेना (बल्लुवा=वस्तु जाति) मंत्रा ११५

१. ६+४+४+ल = १५
२. ६+४+ल = ११
३. ६+४+४+ल = १५
४. ६+४+ल = ११
५. ६+४+४+ल = १५
६. ६+४+ल+२ = १३
७. ६+४+ल = ११
८. ६+४+ल+२ = १३
९. ६+४+ल = ११

एक दुहो.

१. तिथि कल विषमे आण अनुष,
२. समसो धर अगियार;
३. विषम वधी चोपाई रूप,
४. सय पद दोहो धार.
५. ते पर दोहा केरुं स्वरूप,
६. सो ने पंदर कल धरी;
७. खड्डुं करो कविराय!
८. चारुसेना चारुणी,
९. बल्लुवा तेह वदाय. १७७

९ (४) राजसेना. मात्रा ११६.

१. $६+४+४+ल=१५$

२. $६+४+२=१२†$

३. $६+४+४+ल=१५$

४. $६+४+ल=११$

५. $६+४+४+ल=१५$

६. $६+४+ल+२=१३$

७. $६+४+ल=११$

८. $६+४+ल+२=१३$

९. $६+४+ल=११$

} एक दोहो.

१. छ पर डगण वे ने लघु आण,

२. विषमपदे चोपाई;

३. छ चार वेनुं वीजु जाण,

४. चोथे छ युग लकार;

५. पाच पैरां रच एवां पाद,

६. ते पर दोहो एक करी,

७. सोने कल रच सोळ,

८. राजसेन रचना करी,

९. कविवर! वाणी बोल. १७८

† भाषा छंदोमंजरीमा ११ मात्रा लाववा केहेछे पण प्राकृतार्पणसूत्र,
 वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीका इत्यादिमां १२ मात्रा लाववा कथुछे माटे-
 अग्रे ते माप राख्यु छे नहिकर चारुसेनाथी जूड न पडे

१० (५) भद्रा-भद्रिका. मात्रा ११७

१. $६+४+४+ल=१५$

$$२. ६+४+२ = १२$$

$$३. ६+४+४+८=१९$$

$$४. ६+४+२ = १२$$

$$५. ६+४+४+८=१९$$

$$६. ६+४+८+२=१३$$

$$७. ६+४+८ = १८$$

$$८. ६+४+८+२=१३$$

$$९. ६+४+८ = १८$$

एक दुहो.

१. भद्रा, भद्रिका नव हार,

२. विषम पदे चोपाई;

३. छ चार वे थइ सममां वार,

४. पांच रचो पद भाई;

५. सुसभद वळो को छे कथनार,

६. ते पर रचजो दोहरो,

७. पद नव रचवा काज;

८. सो ने सत्तर कल करो,

९. सौ मळोने कविराज! १७९.

मांगवी छंद शतकमा तथा वीजामा सुसभद नाम आप्यु छे छंद शतकमा
सो मात्रा ११६ गणी छे पग ते ववारे प्रमाणग्रथोवी जूदुं पडेछे.

११ (६) तालकिनी-मात्रा ११९.

$$१. ४+४+४+४=१६$$

$$२. ६+४+२ = १२$$

$$३. ४+४+४+४=१६$$

$$४. ६+४+८ = १८$$

$$५. ४+४+४+४=१६$$

$$\begin{array}{lcl}
 ६ & ६+४+ल+२=१३ & \\
 ७ & ६+४+ल & =११ \\
 ८ & ६+४+ल+२=१३ & \\
 ९ & ६+४+ल & =११
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{lcl} ६ & ६+४+ल+२=१३ & \\ ७ & ६+४+ल & =११ \\ ८ & ६+४+ल+२=१३ & \\ ९ & ६+४+ल & =११ \end{array}} \right\} \text{दुहो.}$$

१. तालंकिनी रचवा काजे,
२. सोळ रचो कल विषमे;
३. छ चार वे कल बीजे राजे,
४. ^{११} शिव कल चोथे थाय,
५. छ चार लघुनी विगत विराजे,
६. एम पांच पद आर्णोनि,
७. सो पर वींशकमएक, १००+(२०-१)१९
८. कुल कला आणो कवि!
९. धारो वचन विवेक. १८०

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामां जणावेछे के, सम चरणः
(बीजा चोथा)मां वार वार अथवां अर्गियार अर्गियार मात्रा आणवी.

१२. (७) मोहिनीरंदा. मात्रा १२७.

$$\begin{array}{lcl}
 १. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 २. & ६+४+ल & =११ \\
 ३. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 ४. & ६+४+ल & =११ \\
 ५. & ४+४+४+४+३=१९ & \\
 ६. & ६+४+ल+२ & =१३ \\
 ७. & ६+४+ल & =११ \\
 ८. & ६+४+ल+२ & =१३ \\
 ९. & ६+४+ल & =११
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{lcl} १. & ४+४+४+४+३=१९ & \\ २. & ६+४+ल & =११ \\ ३. & ४+४+४+४+३=१९ & \\ ४. & ६+४+ल & =११ \\ ५. & ४+४+४+४+३=१९ & \\ ६. & ६+४+ल+२ & =१३ \\ ७. & ६+४+ल & =११ \\ ८. & ६+४+ल+२ & =१३ \\ ९. & ६+४+ल & =११ \end{array}} \right\} \text{दोहरो.}$$

૧. ત્રણ કલ પેલાં ચોકલિયા ગણ ચાર,
૨. વિષમ પદે નિરધાર,
૩. છ ચાર લલુની શિવ કલ સમમાં સાર,
૪. પાચ પદો સુસ્વકાર,
૫. તે પર રચના દુહાતણી મંડાર,
૬. સો સત્તાવિશ કુલ કલા,
૭. મોહિનીરંડા માંચ,
૮. ઈશોહર્તા જાતે મન ધરી, § ૫-૨૩ અક ૬૪ જુવો.
૯. કર એવી રચનાય. § ૮૧

માગથી છદ્મશતકમાં ૧૧૩ માત્રા ગણી તેને ત્રીજો ભેદ માન્યો છે પણ તે પ્રમાણપ્રયોગી જૂઠું પડે છે વૃત્તરત્નાકર્મની નારાયણમઘ્ની ટીકા તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રને આધારે અમે ઉપરનું માપ વાધ્યું છે વૃત્તમૌલિકમાં (૧, ૩, ૫) વિષમપદમાં નવ વીજામાં દશ તથા ચોથામાં અગિયાર અને અપર એક દુહો એમ વધી ૧૬ માત્રા આગવા કશ્યુ છે પણ તેને ત્રીજો આધાર માન્યો નથી એટલે એ મત ગ્રાહ્ય નથી

૧૩. કુંડલિયા તોટક. માત્રા ૧૧૨.

૧. ૬+૪+૮+૨=૧૩
 ૨. ૬+૪+૮ = ૧૧
 ૩. ૬+૪+૮+૨=૧૩
 ૪. ૬+૪+૮ = ૧૧
- } એક દુહો તેની ચૌ-
 } થી તુકના છેલ્લા શબ્દો
 } ની કુંડલી પાંચમી તુક
 } માં વાળવી.

૫. સ+સ+સ+સ = ૧૬
 ૬. સ+સ+સ+સ = ૧૬
 ૭. સ+સ+સ+સ = ૧૬
 ૮. સ+સ+સ+સ = ૧૬
- } એક તોટક.

૧. તેર અને અગિયારનાં,
૨. ચરણ રચીને ચાર;

३. एम करीने दोहरो,
४. ते पर तोटक धार.
५. धर तोटक ते पर प्रेम धरी,
६. उळ्ळी तुक चोथीं दुहानीं करी;
७. रच तोटक कुंडलिया सरखा,
८. कविता करीं एम पछी हरखा. १८२

आ कुंडलियोतोटक ग्रवीणसागरमा छे आदी रीते वीजी कोड पण मात्रामेळ जानिने वर्णमेळ साधे मेळवी आवा छंदो रची शकाय अने ते कर्तानी धून उार छे

१४. चंद्रावली, चंद्राली. मात्रा ११८.

१. <+४+गु+गु=१६
२. ६+४+ल =११
३. <+४+गु+गु=१६
४. ६+४+ल =११
५. <+४+गु+गु=१६
६. <+४+गु+गु=१६ / एक चरणाकुल
७. <+४+गु+गु=१६ (पृ. १६ अं. ४९ जुवो.)
८. <+४+गु+गु=१६

- १ चंद्रावलीमां के चंद्राली,
- २ वसु पर यति पछी चार;
३. ते पर वे गुरु अन्ते आणी,
४. छ चार ने लवु धार.
५. छ चार ने लवु धार दुहानीं,
६. वे शड पछी कुडलीं कग्वानी;

૧. ત્રણ કલ પે'લાં ચોકલિયા ગણ ચા
૨. વિપમ પદે નિરધાર,
૩. છ ચાર લવુની શિવ કલ સમમા સા
૪. પાંચ પદો સુસ્વકાર,
૫. તે પર રચના દુહાતણી મંડાર,
૬. સો સત્તાવિશ કુલ કલા,
૭. મોહિનીરંડા માંચ,
૮. ઈયોહનો જાતિ મન ધરી, § ૫-૨૩ અક ૬૪ જુવો.
૯. કર એવી રચનાય. ૧૮૧

માગથી છંદ શતકમા ૧૧૩ માત્રા ગણી તેને ત્રીજો મેદ માન્યો છે પણ તે પ્રમાણગ્રંથોથી જૂઠું પડે છે વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઠી ટીકા તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રને આધારે અમે ઉપરતુ માપ વાધું છે વૃત્તમૌલિકમા (૧, ૩, ૫) વિપલ્લપાદમાં નવ વીજામા દશ તથા ચોથામાં અગિયાર અને ઉપર એક દુહો એમ વધી ૧૬ માત્રા આળવા કહ્યું છે પણ તેને વીજો આધાર મળ્યો નથી એટલે એ મત ગ્રાહ્ય નથી

૧૩. કુંડલિયા તોટક. માત્રા ૧૧૨.

૧. ૬+૪+૩+૨=૧૩	} એક દુહો તેની ચો-
થી તુકના છેલ શબ્દો
ની કુંડલી પાંચમી તુક
માં વાળવી.
૨. ૬+૪+૩ = ૧૩	
૩. ૬+૪+૩+૨=૧૩	
૪. ૬+૪+૩ = ૧૩	
૫. સ+સ+સ+સ = ૧૬	} એક તોટક.
૬. સ+સ+સ+સ = ૧૬	
૭. સ+સ+સ+સ = ૧૬	
૮. સ+સ+સ+સ = ૧૬	
૧. તેર અને અગિયારનાં,	
૨. ચરણ રચીને ચાર:	

३. एम करीने दोहरो,
४. ते पर तोटक धार.
५. धर तोटक ते पर प्रेम धरी,
६. उलट्टी तुक चौथो दुहानो करी;
७. रच तोटक कुंडलिया सरखा,
८. कविता करौ एम पछी हरखा. १८२

आ कुंडलियोतोटक अर्वाणिसागरमां छे, आवी रीते बीजी कोड पण मात्रामेल जातिने वर्णमेल सागे मेलवी आवा छंदो रची शकाय अने ते कर्तानी भूत उार छे

१४. चंद्रावली, चंद्राली. मात्रा ११८.

१. $\angle + ४ + गु + गु = १६$
२. $६ + ४ + ल = ११$
३. $\angle + ४ + गु + गु = १६$
४. $६ + ४ + ल = ११$
५. $\angle + ४ + गु + गु = १६$
६. $\angle + ४ + गु + गु = १६$
७. $\angle + ४ + गु + गु = १६$
८. $\angle + ४ + गु + गु = १६$

एक चरणाकुल

पृ. १६ अं. ४५ जुबो.

१. चंद्रावलीमां के चंद्राली,
२. वसु पर यति पछो चार,
३. ते पर बे गुरु अन्ते आणी,
४. छ चार ने लघु धार,
५. छ चार ने लघु धार दुहानी,
६. बे अड-पछो कुडली करवानी;

૭. પછી ચરણાકુલની શ્રુતિ આલી,

૮. ચંદ્રાવલીમાં કે ચંદ્રાલી. ૧૮૩

ગૂજરાતીમાં હાલ જે ચંદ્રાવલા નામ કહેવાયછે તે અશુદ્ધ છે. હિંદુ કામદુઘાવત્સમા એનું નામ ચંદ્રાવલી લખ્યું છે ચંદ્ર+આલી અથવા આવલી એટલે ચંદ્રાલી અથવા ચંદ્રાવલી નામ આપ્યું છે તેમાં કુંડલી વાલવાનું અથવા પ્રથમ ચરણ જેવું છે એટલે આઠમું ચરણ લાવવું એવો નિયમ કયો નથી.

૧૯ ચંદ્રાયણા. માત્રા ૧૨૮.

$$\left. \begin{array}{l} ૧. ૬+૪+૮+૨=૧૩ \\ ૨. ૬+૪+૮ = ૧૧ \\ ૩. ૬+૪+૮+૨=૧૩ \\ ૪. ૬+૪+૮ = ૧૧ \end{array} \right\} \text{એક ઢુહો.}$$

૧૫૦. રગણ અથવા ઠગણની ૨૦ માત્રાનાં ચાર ચરણ

૧. પ્રથમ ઢુહો કરો એકને,

૨. *ચંદાના પછી ધાર;

૩. રગણ ચાર રચું તો ઠિકજ,

૪. વા પછી વૌશ કલ સાર;

૫. વા પછી વૌશ કલ ઠગણ ચારે કરો,

૬. દોહરા અન્ત પદ કુંડલીમાં ધરો;

૭. આદિના બોલ તે અન્ત દેજો ફરી,

૮. જાતિ ચંદ્રાયણે પ્રથમ ઢુહો કરી. ૧૮૪

જગતા છંદના પેટામાં ૧૨ અક્ષર (૪ રગણ) નું ચંદાના, ચંદાયણા આદિ નામનું વૃત્ત છે તે.

૧૬. અમૃતધ્વનિ. પાદ ૬ માત્રા ૧૪૪.

$$\cdot < + < + < = २४$$

$$< + < + < = २४$$

$$< + < + < = २४$$

$$< + < + < = २४$$

घणी यमकें

प्रथमं द्विदल रच दोहरो, अमृतध्वनिनी मांह;

चार चरण चोवीशनां, रचो कर अड पड जांह;

रचो कर ए अड, प्रथम फरीया धर, त्रण त्रण यति कर;

वसु कल प्रति यति, अतिय यमकवर्ता, दर अड अट धर;

ताल प्रथम पर, श्रुति चडती धर, श्रुति पदमां त्यम;

कदि तुं वण शक, कुंडली नियमक, अन्त रच प्रथम. १८५

वोर रसनं वणन करवामां आ जाति विशेष योग्य गणायछे.
गौड पिगळमा केहेछे के, प्रथम दुहो लावीने उपर आठ आठ विरा-
मनी २४ कलवाळां चार पाद आणवां.

चिन्तामणीमां पण एमज केहेछे, लखपतनंशसिन्धुसां केहे-
छे के, आठ आठ मात्राए विश्राम आवे एवा २४ मात्रानां छ पाद,
कुंडलीवाळी धणा अनुप्राससहित आवे ते अमृतध्वनि.

छंदःकामदुधावत्समां त्रण दुहानी आ जाति वनेछे एम केहेछे.

१७. कुंडली, कुंडलिया चरण ६, मात्रा १४४.

१. ६+४+१+२, ६+४+१=२४	}	एक दुहो १३,
२. ६+४+१+२, ६+४+१=२४		११ यति.
३. ६+४+४+४+४+२ =२४	}	एक काव्य ११,
१३ यति.
४. ६+४+४+४+४+२ =२४		
५. ६+४+४+४+४+२ =२४		
६. ६+४+४+४+४+२ =२४		

૧. કુંડલિયે કર છ કલ પર, હગણ-જમણવણ-જાણ,
૨. સમે એક ઋત્રણ વિષમમા, એમ દુહા પદ આણ,
૩. એમ દુહા પદ આણ, કાવ્ય ઇડ પ્રથમજ કરતાં,-
૪. છ પર ચોકલા ચાર, ઉપર વઠ્ઠી કલ બે ધરતા;
૫. છ પર ચોકલા ચાર, રજ પદ ફરો વઠ્ઠી કરિયે,
૬. દુહા આદિના શબ્દ, અન્ત ધરવા કુંડલિયે. ૧૮૬

વાળીભૂષણ અને પ્રાકૃત પિંગલવૃત્તમાં દોહરાના ચાર ચરણી કુલ આઠ ચરણ માનેછે.

કાવ્યમાં ૬+૧૨ (૪+૪+૪)+૬ તેમા ૧૨ માત્રા પૈકી છેલ્લે ગણ વિપ્ર કે જગણ આણવાનો નિયમ છે; પણ કુંડલિયામાં તે છપ્પ જાતિની પેઠે માગધી નાગપિંગલના ઉદાહરણમા ત્રણ ચોકલિયામ છેલ્લો વિપ્ર કે જગણ આણ્યો નથી. વૃત્તમાંત્તિકમા ત્રીજો સગણ ઉદાહરણમાં જોવામાં આવેછે, પણ કાવ્યના નિયમમા ત્રીજો વિપ્ર કે જગણ લાવવા તેણે લલ્યું છતાં કુંડલિયામા તે નિયમ પોતે પાળ્યો નથી. છંદ: શાસ્ત્રમાં તો ત્રણ ગણમાં જ જ કે વિપ્ર ગણ કાવ્યમાં આણવાનો નિયમ કર્યો છે તે પ્રમાણે તેણે કુંડલિયાના પોતાના ઉદાહરણનાં ત્રીજો સગણ આણ્યો છે. રૂઝદીપ તથા લલ્લપત પિંગલ અને વાળીભૂષણમાં દુહા ઉપર શેરો જાતિ લાવવાનું કેહેછે. આ સર્વ ઉપર વિવાર કરીને કુંડલિયાને માટે અમે ઉપર પ્રમાણે નિયમ (છન્નયને અનુસરતો) કર્યો છે તે હાલ સુધી વૃજભાષામાં અને ગુજરાતમાં ચાલેલા નિયમને અનુસરતો પણ છે. કાવ્યની ત્રીજી ઇડની પ્રથમ યતિ ફરીને પાછી ત્રીજી ઇડની પ્રથમ યતિમા આણવી એવો નિયમ છતાં પટ્ટાંડેથી પાઠમાં આવતો નથી. ‘લલ્લપતજરાસિધુ’-માં, પાઠ્યો છતાં કેટલાક કુંડલિયામાં તેમ કર્યું નથી માટે તે વિકલ્પે રાખવો ઠીક છે.

प्राकृत पिंगळसूत्रनी टीकामां पशुपतिना मत प्रमाणे कुंडलियानु माप एम लखेछे के, प्रथम दुहो, पछी सौरठो अने ते पछी एक काव्य जाति एम कुल १९२ मात्रा आणवी.

कुंडलियामा दोहराना अन्तनो लाटानुप्रास काव्यना प्रारंभमां मूकवो अने काव्यने अन्ते दोहराना प्रारंभनो लाटानुप्रास मूकवो एम छंदोवृत्तमुक्तावलिमां कल्यु छे.

नागपिंगळ, प्राकृत पिंगळसूत्र, तथा वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामां $२+४+४+४+४+४+२=२४$ एम गण आवे त्यारे षट्पदी केहेछे, अने प्रारंभमां छ मात्रा आवे $(६+४+४+४+४+२=२४)$ तेने षट्पदी अथवा वरतु एवं नाम आपेछे.

१ मी अने ६ डी तुक उल्लालनीछे, तेनी प्रथमनी चार मात्रामां त्रीजी मात्राए नाल आणवो एम नियम छे, तेनो अर्थ एटलोज छे के, चार मात्रामांथी प्रारंभनी वे मात्रा छूटी पाडवी, एटले $२+२=४$ मात्रा आणवी, मतलब के, बीजी अने त्रीजी मात्रा एकठो आणवी नहि.

१८ षट्पदी-छप्पय. मात्रा १९२

१. $६+१२ (४+४+४)+४+२=२४$	} एक काव्य
११, १३ यति.
२. $६+१२ (४+४+४)+४+२=२४$	
३. $६+१२ (४+४+४)+४+२=२४$	
४. $६+१२ (४+४+४)+४+२=२४$	

५. $४+४+४+३, ६+४+३=२८$	} एक उल्लालो
१९, १३ यति.
६. $४+४+४+३, ६+४+३=२८$	

१. छप्पय-षट्पदो थाय, कल चोर्वाश कुल करजो,
२. छ कल पर ड गण चार, ते पछी वे कल धरजो;

૩. એવી રીતે કાવ્ય, એક વદલીને આળો;
૪. અગિયારે યતિ અરુર, તેર પર પછોથી જાળો;
૫. ત્રણ ચોકલિયા પર ત્રણ કલા, છ ચાર પછો ત્રણ કલ કરો;
૬. એ રીતે હલાલો એક કરો, યતિ પંદર તેરે ધરો. ૧૮૭

જે ષટ્પદીમાં ૪૮ લઘુ હોય તે વિપ્રાજાતિ, તેનું ફલ સિદ્ધિ છે, ૭૯ લઘુવાળી ક્ષત્રિયા કેહેવાય, તેનું ફલ વૃત્તિ (ઉપજીવિકા) છે; ૯૬ લઘુવાળી વૈશ્યા કેહેવાય છે, તેનું ફલ ધન છે; અને તેથી ઉપરાંત લઘુવાળી શૂદ્રા કેહેવાય છે, તેનું ફલ મરણ છે. આ પ્રમાણે ટિપ્પણ “ચિત્રસેન ટીકાવાળા માગધી પિગલ્લમાં” દર્શાવ્યું છે. વળી એક મતાંતર એમ છે કે, અ ક વર્ગવાળી વિપ્રા કેહેવાય, ચ ટ વર્ગવાળી ક્ષત્રિયા કેહેવાય; ત પ વર્ગની વૈશ્યા અને અવર્ગની શૂદ્રા કેહેવાય.

સંસ્કૃત વૃત્તમૌલિકમાં પળ ૬+૧૨ (૪+૪+૪)+૪+૨ એવી રીતે ચોવીશ માત્રા લાવવા જણાવતાં કેહે છે કે, કાવ્યજાતિમાં ૧૨ માત્રાના ચોકલિયા ત્રણ ગણ લાવતાં હેલો વિપ્ર (||II|) અથવા જગણ (|S|) આળવો જોડે, એમ આદેશ કર્યો છે તે ષટ્પદી સંબંધમાં પાઠવાનો નથી.

ષટ્પદીના ૭૧ મેદ કરવામાં પ્રથમ રૂપ ૧૨ લઘુ અને ૭૦ ગુરુનું અજય નામનું યોજ્યું છે, તેનું કારણ એમ જણાય છે કે, ૬+૧૨ (૪+૪+૪) છ કલ ઉપર બાર માત્રાના ત્રણ ચોકલિયા લાવવાના છે તેમાં ત્રીજો ચોકલિયો સગણ (||S|) અથવા જગણ (|S|) લાવતાં પ્રત્યેક ચરણમાં બે લઘુ નિયમિત આવવા જોડે. એ ગણતરી પ્રમાણે ચાર પાદની આઠ લઘુ માત્રા થાય, તે ઉપરાંત, હલાલની પ્રત્યેક યતિમાં હેલી ત્રણ ત્રણ માત્રા આળવાની છે, એટલે તેમાં એકેકો લઘુ આવે છે, એ હિસાબે બે દલની ચાર લઘુ માત્રા થાય તે (૮+૪) આઠમાં ડમેરતાં પ્રથમ રૂપમાં ૧૨ લઘુ માત્રા આવે છે.

एटले पेहेला रूपमां १२ लघु+७० गुरु (१४०) थडने कुल १५२
मात्रा थायछे. तेमां अकेक गुरु घटाडतां अने ते वडले ववे लघु वधा-
रतां सर्व लघु अक्षर आवी जाय त्यांसुधी एकंदर ७१ भेद थायछे.
आ उपरथी एटलं सिद्ध थायछे के, बार मात्राना त्रण गणमां त्रीजो
गण स अथवा जगण लाववानो अभिप्राय भेद पाडनारे अगत्यनो
गण्यो छे.

षट्पदीभेद प्राकृतपिंगलसूत्र प्रमाणे.

छप्पय

अजअ विजअ बलि कण्ण, वीर वेआल विहण्णउ,
मक्कलु हरि हर वंभ, इटु चंदणु सुसुहंकरु,
साण सीह सडूल, कुंम कोडल खरु कुजरु,
मअण मच्छ तालक, सेस सारंग पओहरु,
ता कुंद कमलु वारण सरहु, जंगम जुइअडुवि लहइ,
सरु नुसरु समरु सारसु सरअ, छप्पअ णाम पिंगल कहइ. १
मेरु मअरु मअ सिद्धि, बुद्धि करअलु कमलाअरु,
धवल मणउ धुअ कण्ण, किसणु रंजणु मेहाअरु,
गिह्व गरुड ससि सूर, सल्ल णवरंग मणोहरु,
गअणु रअणु णरु हीरु, भमरु सेहरु कुसुमाअरु,
ता दिप्पु मव वसु सद्द मुणि, णाअराअ पिंगलु कहइ,
छप्पअ णाम एहत्तरिहि, णाअराअ पत्थरि लहइ. २

अक	प्रा पि.सूत्र प्रमाणे नाम	लघु	गुरु	प्राकृत नाम
१	अजय.	१२	७०	अजअ.
२	विजय.	१४	६९	विजअ.
३	बलि, बलि. I	१६	६८	बलि.

४	कर्ण, वर्ण. (वृ र. ना.)	१८	६७	कर्ण.
५	वीर.	२०	६६	वीर.
६	वेनाल.	२२	६५	वेनाल.
७	वृहन्नल, विहंकर.	२४	६४	विहण्णु.
८	मकट.	२६	६३	मकलु.
९	हरि.	२८	६२	हरि.
१०	हर.	३०	६१	हर.
११	ब्रह्मा, ब्रह्म. (छ प्र वृ. र. ना.)	३२	६०	बंभ.
१२	इन्दु.	३४	५९	इन्दु.
१३	चन्दन.	३६	५८	चंदणु.
१४	शुभंकर.	३८	५७	सुहकर.
१५	श्वान, कुकुर.	४०	५६	साण.

† वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टीमां ङाल नाम छे

१६	सिंह.	४२	५५	सहि.
१७	शार्दूल.	४४	५४	सहुल.
१८	कूर्म, कमठ, कच्छ (छ प्र)	४६	५३	काछव, कुंम.
१९	कोकिल.	४८	५२	कोइल.
२०	खर.	५०	५१	खर.
२१	कुंजर.	५२	५०	कुंजर.
२२	मदन.	५४	४९	मअण.
२३	मीन, मत्स्य	५६	४८	मच्छ.
२४	तालाक, तारंग, ताटक	५८	४७	तारंग, तालंक.
२५	शेष.	६०	४६	सेस
२६	सारङ्ग.	६२	४५	सारंग.
२७	पयोधर.	६४	४४	पओहर.

२८	कुंद.	६६	४३	कुंद.
२९	कमल.	६८	४२	कमलु.
३०	वारण. ^१	७०	४१	वारण.

१ वृत्तरत्नाकर नारायणभट्टीमा आने कारण केहेछे ते कदाच भूल होय.

३१	शरभ, शलभ (छ. प्र)	७२	४०	सरहु.
३२	जंगम, अजंगम.	७४	३९	जंगम.
३३	द्युतीष्टम्.	७६	३८	जुइअट्ठ.
३४	दाता, वील. (हिंदीगिण्ठ)	७८	३७	
३५	गर.	८०	३६	सरु.
३६	सुशर.	८२	३५	सुमरु.
३७	समर.	८४	३४	समरु.
३८	सारस.	८६	३३	सारसु.
३९	शारद, सरस.	८८	३२	सरअ.
४०	मेरु.	९०	३१	मेरु.
४१	मदकर.	९२	३०	मअरु.
४२	मद.	९४	२९	मअ.
४३	सिद्धि.	९६	२८	सिद्धि.
४४	बुद्धि.	९८	२७	बुद्धि.
४५	करतल, कलकल.	१००	२६	करअलु.
४६	कमलाकर.	१०२	२५	कमलाअरु.
४७	धवल.	१०४	२४	धवल.
४८	मन.	१०६	२३	मणउ.
४९	ध्वज, ध्रुव.	१०८	२२	धुज्ज, धुअ.
५०	कनक, वलय, करकंकन.	११०	२१	कणउ.
५१	कृष्ण.	११२	२०	किसणु.

५२	रंजन.	११४	१९	रंजणु.
५३	मेघकर, मेघाकर.	११६	१८	मेहाअरु.
५४	ओष्म.	११८	१७	गिह्व.
५५	गरुड.	१२०	१६	गरुड.
५६	शशि.	१२२	१५	सामि.
५७	सूर्य.	१२४	१४	सूर.
५८	शल्य.	१२६	१३	सल्ल.
५९	नवरंग.	१२८	१२	णवरंग.
६०	मनोहर.	१३०	११	मणोहर.
६१	गगन.	१३२	१०	गअणु.
६२	रत्न.	१३४	९	रअणु.
६३	नर.	१३६	८	णरु.
६४	हीर.	१३८	७	हीरु.
६५	भ्रमर.	१४०	६	भमरु.
६६	शेखर.	१४२	५	सेहरु.
६७	कुसुमाकर.	१४४	४	कुसुमाअरु.
६८	दीप, दीपक.	१४६	३	दीप्पु.
६९	शंख.	१४८	२	संख.
७०	वसु.	१५०	१	वसु.
७१	शब्द	१५२	०	सद्.

काव्य जातिना भेद ४९

उल्लालयना भेद २६

मळीने ७१ भेद छप्पयना थया.

जूदा जूदा पिगळकारोए पोतपोतानो कवितामां गोठतो
आवे एवो क्रम लीधो छे, अनेनाम पण केटलाक नविन कल्प्यां
छे; तेथी तेनां अंकना क्रममां फेरफार थइ जतां, तेमां केटला
लघु गुरु थाय ए क्रम पण बदलाइ जायछे, माटे अमे उपर जे
क्रम आप्यो छे तेज ग्राह्य छे. भिन्न भिन्न पिगळमांथी नीचेना
भेद अहि जणाव्या छे, ते उपरथी फेरफार केवो थइ जायछे ते
वताववाने अमे नीचे विगत आपिये छिये.

.चिन्तामणो पिगळ प्रमाणे छप्पय नाम भेद.

छप्पय

अजय विजय बलि करन, वीर वेताल बिहकर;

१ २ ३ ४ ५ ६ ७

मरकर हरि हर ब्रह्म, इंद्र चंदन रु शुभंकर;

८ ९ १० ११ १२ १३ १४

श्वान सिंह सार्दूल, कूर्म कोंकिल खर कुंजर;

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१

मदन मच्छ तारंग, सेस सारंग पयोहर;

२२ २३ २४ २५ २६ २७

कहि कुंद कमळ वारन सरभ, जंगम जुजिठिल अरु विलहु;

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

सर सुसर समर सारस सरह, छप्पय छेद अनुक्रमि लहु. ११

३५ ३६ ३७ ३८ ३९

मेरु मकर मद सिद्धि, बुद्धि करतल कमलाकर;

४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

धवलौ मन धुज कनक, कृष्ण रंजन बहुरौ धरि;

४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

मेधंकरि भनि ग्रीष्म, गरुड शशि सूर वखानिय;

५३ ५४ ५५ ५६ ५७

तालंक साल संभणुं ललु, मथरमति सुहविच्छरण;

६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५

वेयाण वंस वंमाणवर, जोवण पुणगुण नवगहण.

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१

अनुक्रम दूटेछे ते बताववाने षट्पदीना ७१ भेद नीचे जणाव्याछे.

छंदःप्रभाकर.	नारायण-भट्टीप्रमाणे	गुरु	लघु	मा. छंदोप्रथ चि	उरग
१ अजय	अजय	७०	१२	अजय	अजय
२ विजय	विजय	६९	१४	विजय	विजय
३ बल	बलि	६८	१६	बलवंत	बलिवंत
४ कर्न	वर्ण	६७	१८	वीर	वीर
५ वीर	वीर	६६	२०	वेयाल	वेयाल
६ बेताल	बेताल	६५	२२	विहकर	विहगम
७ विहकर	वृहन्नल	६४	२४	मकडु	मकडु
८ मर्कट	मर्कट	६३	२६	हरि	हरि
९ हरि	हरि	६२	२८	हर	हर
१० हर	हर	६१	३०	वम	वम
११ ब्रह्म	ब्रह्म	६०	३२	इद	इद
१२ इद्र	इन्द्र	५९	३४	चदाण	चदाण
१३ चदन	चदन	५८	३६	सुहकर	सुहगम
१४ शुभकर	शुभकर	५७	३८	रखण	रखण
१५ श्वान	शाल	५६	४०	मयण	मयण
१६ सिंह	मिह	५५	४२	गुण	गुण
१७ नार्दूल	नार्दूल	५४	४४	निलय	निलय
१८ कच्छ	कूर्म	५३	४६	तार	तार
१९ कोकिल	कोकिल	५२	४८	ताराह	ताराह

२१ कुजर	कुजर	५०	५१	अमल	अमल
२२ मदन	मदन	४९	५४	विमल	विमल
२३ मत्स्य	मत्स्य	४८	५६	मणहरण	मणहरण
२४ तादक	सारंग	४७	५८	मोह	मोह
२५ शेष	शेष	४६	६०	मोहणह	मोहण
२६ सारंग	सारंग	४५	६२	विहङ्ग	आटंवर
२७ पयोधर	पयोधर	४४	६४	कामीर	कामीर
२८ कमल	कुन्द	४३	६६	चग	चग
२९ कुट	कमल	४२	६८	वसु	वसु
३० वारण	कारण	४१	७०	चगगर	चगधर
३१ जलभ	जरभ	४०	७२	राडगुणह	राडगुणह
३२ भवन	जगम	३९	७४	ससिविच्छर	शशिविच्छरण
३३ अजंगम	सर	३८	७६	वंसाणसिद्धि	वसाम्पानिद्धि
३४ मर	सुगर	३७	७८	वलिमडलह	वलिमडलह
३५ समर	समर	३६	८०	कित्तिविमल	कित्तिविमल
३६ समर	सारंग	३५	८२	अमय	अमय
३७ सारंग	सरस	३४	८४	समय	सुमय
३८ मेरु	मेरु	३३	८६	रमराय	रमराय
३९ मकर	सकल	३२	८८	राज	राज
४० अलि	मृग	३१	९०	आकार	आकार
४१ सिद्धि	सिद्ध	३०	९२	कलकय	अलकय
४२ बुद्धि	बुद्धि	२९	९४	कलि	कालिदी
४३ करतल	कलकल	२८	९६	सवल	कलि
४४ कमलाकार	कमलाकर	२७	९८	कालवि	सवल
४५ धवल	धवल	२६	१००	जाल	जाल
४६ मलय	मृतक	२५	१०२	माल	माला
४७ ध्रुव	ध्रुव	२४	१०४	करकण	करककि

१२	अमोह.	१९	३८	१७
१३	अकोह.	१८	४०	१८
१४	अकाम.	१७	४२	१९
१५	अहंकार.	१६	४४	१००
१६	अद्रोह.	१५	४६	१०१
१७	अतिद्वय.	१४	४८	१०२
१८	अद्वैत.	१३	५०	१०३
१९	अपार.	१२	५२	१०४
२०	अधार.	११	५४	१०५
२१	अधिष्ठा.	१०	५६	१०६
२२	अनासै.	९	५८	१०७
२३	अप्रमेय.	८	६०	१०८
२४	अप्रमाद.	७	६२	१०९
२५	अद्भूत.	६	६४	११०
२६	अलव.	५	६६	१११
२७	अनघ.	४	६८	११२
२८	अकल.	३	७०	११३
२९	अखल.	२	७२	११४
३०	अमर.	१	७४	११५
३१	अजर्ग.	०	७६	११६
३२	अच्छल.	३९	७८	११७
३३	अमल.	३८	८०	११८
३४	अचल.	३७	८२	११९
३५	अतन.	३६	८४	१२०
३६	सत्य.	३५	८६	१२१

३७	शांत.	३४	८१	१२२
३८	सिद्धि.	३३	९०	१२३
३९	मीत.	३२	९२	१२४
४०	सुरभ.	३१	९४	१२५
४१	सूर.	३०	९६	१२६
४२	शेष.	२९	९८	१२७
४३	शल.	२८	१००	१२८
४४	शोभ.	२७	१०२	१२९
४५	सौम	२६	१०४	१३०
४६	गम्भु.	२५	१०६	१३१
४७	कपिल.	२४	१०८	१३२
४८	काम.	२३	११०	१३३
४९	कृष्ण.	२२	११२	१३४
५०	कीर.	२१	११४	१३५
५१	कुशल.	२०	११६	१३६
५२	कूधर.	१९	११८	१३७
५३	केशव.	१८	१२०	१३८
५४	कैटभहा.	१७	१२२	१३९
५५	कोल.	१६	१२४	१४०
५६	कौशल.	१५	१२६	१४१
५७	कंसहा.	१४	१२८	१४२
५८	वनमाली.	१३	१३०	१४३
५९	वामन.	१२	१३२	१४४
६०	विष्णु.	११	१३४	१४५
६१	वीरहा.	१०	१३६	१४६

૬૩	વુધ.	૬	૧૩૮	૧૪૭
૬૩	વૂઝા.	૮	૧૪૦	૧૪૮
૬૪	વેદપા.	૭	૧૪૨	૧૪૯
૬૫	વૈદપત.	૬	૧૪૪	૧૫૦
૬૬	વૌધા.	૫	૧૪૬	૧૫૧
૬૭	વૌધ.	૪	૧૪૮	૧૫૨
૬૮	વંશીધર.	૩	૧૫૦	૧૫૩
૬૯	મંજુ.	૨	૧૫૨	૧૫૪
૭૦	મનોહર.	૧	૧૫૪	૧૫૫
૭૧	માધવ.	૦	૧૫૬	૧૫૬

ઉપર ૭૧ ભેદ વતાવ્યા તે ઉપરાંત ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છપ્પય સંબંધી નીચે પ્રમાણે વિસ્તાર જણાવ્યો છે:—

છપ્પયની રચના કરવામાં રોલા આદિ પાંચ વસ્તુ ભેદની ઉપર ચાર પ્રકારના ઉછાલ તથા હંસ (દોહરાનો પ્રથમ ભેદ) નો ચડાવો કરવામાં આવવાથી છ પાદ રચાઈ $૫ \times ૫ = ૨૫$ ભેદ વિશેષ જણાવ્યા છે, તે સમજવા માટે પાંચ વસ્તુભેદ કયા અને તે પ્રત્યેકના કેટલા ભેદ થાય છે તે જાણવાની અગત્ય છે. એ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ રોલાવસ્તુ.	૪ મોહનવસ્તુ.
૨ આનંદવસ્તુ.	૫ મંગલવસ્તુ.
૩ રાયવસ્તુ.	

(૧) રોલાવસ્તુ. (વત્યૂ-વાસ્તૂક)

$$૬+૪+૭, ૬+૪+૭+ગુ=૨૪.$$

આવાં ચાર ચરણની રોલાવસ્તુ જાતિ થાય છે. અને તેને કાવ્ય

જાતિ માનેછે, યળ તેમાં તફાવત છે. જુવૌ પૃ. ૩૧ અને ૩૬.

રોલાવસ્તૂતું પ્રથમ રૂપ રચતાં સર્વ ગુરુ કરવાને પ્રત્યેક ચરણમાં વૈ લઘુ આવેછે તે તો કાયમ રાખવા પડેછે, માટે આવી જાતિમાં એ હિસાબે ૮ લઘુ અને ૪૪ ગુરુ થઈ ૫૨ વર્ણ થાયછે તે સમજાવવાને નીચે વિષ્ણુ આપિયે છિયે.

૧	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૨	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૩	SSS	SS	1	SSS	SS	15
૪	SSS	SS	1	SSS	SS	15

૪૪ ગુરુમાંથી એકેકો ગુરુ ઘટાડી તેને બદલે ત્રણ લઘુ વધારતાં તેના કુલ મેદ ૪૬ થાયછે અને છેલું રૂપ ૯૬ લઘુનું થાયછે. એ મેદ નીચે પ્રમાણે છે:—

ક્રમ.	મેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	કમઠ.	૪૪.	૮	૫૨
૨	મીન.	૪૩	૧૦	૫૩
૩	વરાહ.	૪૨	૧૨	૫૪
૪	કૃષ્ણ.	૪૧	૧૪	૫૫
૫	નરસિંહ.	૪૦	૧૬	૫૬
૬	વલિ. (વાલિ ^૨)	૩૯	૧૮	૫૭
૭	વામન.	૩૮	૨૦	૫૮
૮	ગિરિધર.	૩૭	૨૨	૫૯
૯	વિષ્ણુ.	૩૬	૨૪	૬૦
૧૦	ત્રિપ્ણુ.	૩૫	૨૬	૬૧

११	वीर.	३४	२८	६२
१२	हरि.	३३	३०	६३
१३	मोहन.	३२	३२	६४
१४	भामन.	३१	३४	६५
१५	माधव.	३०	३६	६६
१६	शिव.	२९	३६	६७
१७	शशि.	२८	४०	६८
१८	सूर.	२७	४२	६९
१९	धराधर.	२६	४४	७०
२०	चनमाली.	२५	४६	७१
२१	श्याम.	२४	४८	७२
२२	राम.	२३	५०	७३
२३	वैकुण्ठ.	२२	५२	७४
२४	देव.	२१	५४	७५
२५	द्विज.	२०	५६	७६
२६	कवि.	१९	५८	७७
२७	शाली.	१८	६०	७८
२८	सज्ञ.	१७	६२	७९
२९	बोध.	१६	६४	८०
३०	नलदेव.	१५	६६	८१
३१	दत्त.	१४	६८	८२
३२	व्यास.	१३	७०	८३
३३	कपिल.	१२	७२	८४
३४	ऋषभ.	११	७४	८५

विषयजाति	मात्रामेळ	१६३
३० श्लेष.	१०	७६ ८६
३६ हंस.	९	७८ ८७
३७ सनकादि.	८	८० ८८
३८ नारायण.	७	८२ ८९
३९ हयग्रीव.	६	८४ ९०
४० धन्वंतर.	५	८६ ९१
४१ कल्कि.	४	८८ ९२
४२ गुरु.	३	९० ९३
४३ शनि.	२	९२ ९४
४४ यम.	१	९४ ९५
४५ इंद्र.	०	९६ ९६

(२) आनंदवस्तु:

प्रथम.	६+४+३,	६+४=२३
द्वितीय.	६+४+३,	६+४=२३
तृतीय.	६+२+३,	३+६+२=२२
चतुर्थ.	६+२+३,	३+६+२=२२
		९०

१, १, १ मात्राएं ताल.

वस्तु आ आनंदमां, छ चार कल व्रण धरं,

छ चार आणो ते परे, वें पद त्रैविश कर,

षड वे ने व्रण आणं, व्रण पर छ पर द्वि उचर,

त्रैव्जे चोथे एस, कल कुल बाविश कर. १८८

ए रीते कुल ९० मात्रानी आ जाति बनेछे, तैमां छ मात्रा लघु

शेखवानी फरज होतां एनुं सर्व गुरुनुं प्रथम विम्ब रचवाने, ६ लघु

૪૨ સૈફ.

૧

૮૮

૮૯

૪૩ સાંગ.

૦

૯૦.

૯૦

૩ રાયવસ્તુ.

પ્ર. ૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧

દ્વિ. ૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧

ત્ર. ૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧

ચ. ૬+૨+૩, ૩+૨+૬=૨૧

પૃ. ૨૬ અં. ૭૪

પ્લવંગમની ચાલ.

૮૪

૧, ૧, ૧, ૧૩, ૧૭ માત્રાણ તાલ.

છ પર કલાં બે કરી, ઉપર ત્રણ કલ કરો;

તે પછી ત્રણ બે પાંચ, વિગતની કુલ ધરો;

રાયવસ્તૂનાં ચરણ, પ્લવંગમ ચાલનાં;

શિવ દશ યતિનાં થાય, પ્લવંગમ તાલનાં. ૧૮૯

આ વસ્તૂમાં ૧૨ લઘુ રાસવાની આવશ્યકતા હોતાં પ્રથમ
રૂપમાં ૧૨ લઘુ અને ૩૬ ગુરુ થઈ ૪૮ વર્ણ થાયછે, તેનું વિશ્વ
નીચે પ્રમાણે:-

૧	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૨	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૩	SSS	S	IS	IS	S	ISS
૪	SSS	S	IS	IS	S	ISS

नीचे प्रमाणे थायछे:-

अंक.	भेदनाम.	शुरु.	लघु.	वर्ण
१	गिरि.	३६	१२	४८
२	तरु.	३६	१४	४९
३	नद.	३४	१६	५०
४	नर.	३३	१८	५१
५	नग.	३२	२०	५२
६	नाग.	३१	२२	५३
७	नीर.	३०	२४	५४
८	नार.	२९	२६	५५
९	निरै.	२८	२८	५६
१०	नून.	२७	३०	५७
११	नेम.	२६	३२	५८
१२	नैन.	२५	३४	५९
१३	नेक.	२४	३६	६०
१४	नौल.	२३	३८	६१
१५	नन्द.	२२	४०	६२
१६	नाम.	२१	४२	६३
१७	हर.	२०	४४	६४
१८	हार.	१९	४६	६५
१९	हिरण्य.	१८	४८	६६
२०	हीर.	१७	५०	६७
२१	हुलस.	१६	५२	६८
२२	हूक.	१५	५४	६९
२३	हेम.	१४	५६	७०

२४	होमः	१३	९८	७१
२५	हौजः	१२	९०	७२
२६	हंसः	११	८९	७३
२७	हांसिः	१०	८८	७४
२८	कापिलः	९	८७	७५
२९	कामः	८	८६	७६
३०	किरणः	७	८५	७७
३१	कीरः	६	८४	७८
३२	कुशलः	५	८३	७९
३३	कूरः	४	८२	८०
३४	केरः	३	८१	८१
३५	कैरः	२	८०	८२
३६	कोकः	१	७९	८३
३७	कौम(मु?)दीं.	०	७८	८४

४ मोहनवस्तु.

प्रथमः	६+२,	६+२=१६
द्वितीयः	६+२,	६+२=१६
तृतीयः	६+२,	६+२=१६
चतुर्थः	६+२,	६+२=१६

६४

चरणाकुलनी चाल
पृष्ठ १६ अंक ४९.

१, ५, ९, १३, मात्राए ताल.

छ कल उपर बे, कल यति त्यां धर,
आठ कला ए, रीते बळी कर;
चरणाकुलनी, चाल चलावो,
मोहनवस्तु, एम बनावो.

મોહનવસ્તૂમાં કોઈ લઘુની આવશ્યકતા નથી, તેથી ૩૨ ગુરુના પ્રથમ રૂપનું વિશ્વ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

૧	SSS	S	SSS	S
૨	SSS	S	SSS	S
૩	SSS	S	SSS	S
૪	SSS	S	SSS	S

ઉપર પ્રમાણે ૩૨ ગુરુમાથી એકેકો ગુરુ ઘટાડતા, અને તેને વડેલે વધે લઘુ વધારતાં સર્વ (૬૪) લઘુનું રૂપ થતા મુઘી તેના ૩૩ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	ઘટ.	૩૨	૦	૩૨
૨	પટ.	૩૧	૨	૩૩
૩	દલ.	૩૦	૪	૩૪
૪	ફલ.	૨૯	૬	૩૫
૫	ફૂલ.	૨૮	૮	૩૬
૬	મૂર.	૨૭	૧૦	૩૭
૭	સત.	૨૬	૧૨	૩૮
૮	રજ.	૨૫	૧૪	૩૯
૯	તમ.	૨૪	૧૬	૪૦
૧૦	તેજ.	૨૩	૧૮	૪૧
૧૧	તરન.	૨૨	૨૦	૪૨
૧૨	તૂર.	૨૧	૨૨	૪૩
૧૩	તન.	૨૦	૨૪	૪૪

१४	मनः	१९	२६	४५
१५	धनः	१८	२८	४६
१६	घनः	१७	३०	४७
१७	मोरः	१६	३२	४८
१८	नागः	१५	३४	४९
१९	नगः	१४	३६	५०
२०	वनः	१३	३८	५१
२१	जनः	१२	४०	५२
२२	तरः	११	४२	५३
२३	पिकः	१०	४४	५४
२४	सारसः	९	४६	५५
२५	शुकः	८	४८	५६
२६	रसः	७	५०	५७
२७	कलः	६	५२	५८
२८	वलः	५	५४	५९
२९	पद्मः	४	५६	६०
३०	पवः	३	५८	६१
३१	प्रावनः	२	६०	६२
३२	सरसः	१	६२	६३
३३	सरभः	०	६४	६४

(५) मंगलवस्तु.

प्रथमः $६+२+३, ६+२+३=२२$

द्वितीयः $६+२+३, ६+२+३=२२$

तृतीयः $६+२+३, ६+२+३=२२$

चतुर्थः $६+२+३, ६+२+३=२२$

छ वे त्रण धरायछे, छ वे त्रण करायछे,

१६ शिव कला यति करी, वावौंशे रखायछे;

एला सम चालथी, चार चरण थायछे;

मंगलवस्तू मली, एम तो रचायछे. १९१

मंगलवस्तूमां आठ लघु राखवानी आवश्यकता होता बाकी
४० गुरुनुं आदि विंश्व नीचे प्रमाणे थायछे—

१	SSS	S	IS	SSS	S	IS
२	SSS	S	IS	SSS	S	IS
३	SSS	S	IS	SSS	S	IS
४	SSS	S	IS	SSS	S	IS

४० गुरुमांथी अकेको घटाडतां अने तेनी बवे लघु मात्रा
वधारता ८८ लघु वर्ण थता मुधी तेनां ४१ रूप थायछे, तेना
नामो गणप्रस्तारप्रकाशमा आप्या नथी, तेथी अमे मंगलगृहना
नामो पडी शके तेवां पाडी नवां कल्प्यां छे—

मंगलवस्तूना ४१ भेद.

क्रम.	नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	तक.	४०	८	४८
२	क्रांतांतक.	३९	१०	४९
३	खोलमुक.	३८	१२	५०
४	अगारक	३७	१४	५१
५	गगनोलमुक.	३६	१६	५२
६	रक्ताग.	३५	१८	५३
७	लोहिताग.	३४	२०	५४

१४	मन.	१९	२६	४९
१५	धन.	१८	२८	४६
१६	धन.	१७	३०	४७
१७	मोर.	१६	३२	४८
१८	नाग.	१५	३४	४९
१९	नग.	१४	३६	५०
२०	वन.	१३	३८	५१
२१	जन.	१२	४०	५२
२२	तर.	११	४२	५३
२३	पिक.	१०	४४	५४
२४	सारस.	९	४६	५५
२५	शुक.	८	४८	५६
२६	भूमृत.	२२	४४	६६
२७	लोहित.	२१	४६	६७
२८	क्षितिमुत.	२०	४८	६८
२९	धरासुत.	१९	५०	६९
३०	महीसुत.	१८	५२	७०
३१	नवदीधिति.	१७	५४	७१
३२	भूमिपुत्र.	१६	५६	७२
३३	धरापुत्र.	१५	५८	७३
३४	भूमिर्नन्दन.	१४	६०	७४
३५	पिगललोचन.	१३	६२	७५
३६	धरासूनु.	१२	६४	७६
३७	भौम.	११	६६	७७
३८	महाकाय.	१०	६८	७८

છ વે ત્રણ ધરાયછે, છ વે ત્રણ કરાયછે;

^{૧૧}શિવ કલા યતિ કરી, વાવોરો રચાયછે;

આ સમ ચાલ્યો, ચાર ચરણ થાયછે,

મંગલવસ્તૂ ભલી, એમ તો રચાયછે. ૧૯૧

મંગલવસ્તૂમાં આઠ લઘુ રાખવાની આવશ્યકતા હોતા વાકી
૪૦ ગુરુતું આદિ વિશ્વ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

૧	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૨	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૩	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૪	SSS	S	IS	SSS	S	IS

જ્ઞાતિના ઉછાલ નીચે પ્રમાણે વચારવામાં આવેછે:—

(૧) રસ. સર્વ માત્રા ૧૬.

(૨) રંગ. „ „ ૧૬.

(૩) કામ. „ „ ૬૦.

(૪) જ્યામ. „ „ ૧૨.

(૧) રસઉછાલ. (માત્રા ૧૬)

પ્રથમ દલ. ૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૧+૩+૨=૨૮

દ્વિતીય દલ. ૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૧+૩+૨=૨૮

૧, ૦, ૯, અને ૧, ૯, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ

વે ^{૧૬}પટ વેપર ત્રણ ધરો, વે ત્રણપર શર ત્રણ વે કરો,

રસઉછાલા દલ રચી, યતિ તેર અને ^{૧૫}તિથિપર ધરો. ૧૯

આમાં આઠ લઘુ આણવાની આવશ્યકતા છે, તેથી તેટલા

१४	मन.	१९	२६	४६
१५	धन.	१८	२८	४६
१६	धन.	१७	३०	४७
१७	मौर.	१६	३२	४८
१८	नाग.	१५	३४	४९
१९	नग.	१४	३६	५०
२०	वन.	१३	३८	५१
२१	जन.	१२	४०	५२
२२	तर.	११	४२	५३
२३	पिक.	१०	४४	५४
२४	सारस.	९	४६	५५
२५	शुक.	८	४८	५६
२६	कमठ.	२२	४९	५७
२७	नरहरि.	२१	१४	३५
२८	बालि.	२०	१६	३६
२९	वामन.	१९	१८	३७
३०	हंस.	१८	२०	३८
३१	ऋषभ.	१७	२२	३९
३२	हयग्रीव.	१६	२४	४०
३३	वृथु.	१५	२६	४१
३४	हरि.	१४	२८	४२
३५	पर्शुधर.	१३	३०	४३
३६	राम.	१२	३२	४४
३७	कृष्ण.	११	३४	४५
३८	कालि.	१०	३६	४६

છ વે ત્રણ ધરાયછે, છ વે ત્રણ કરાયછે,

^{૧૧}શિવ કલા યતિ કરી, વાવોરો રચાયછે,

એલા સમ ચાલ્યો, ચાર ચરણ થાયછે,

મંગલવસ્તૂ મળી, એમ તો રચાયછે. ૧૯૧

મંગલવસ્તૂમા આઠ લઘુ રાખવાની આવશ્યકતા હોતા વાંકી

૪૦ ગુરુનું આદિ વિમ્બ નીચે પ્રમાણે થાયછે -

૧	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૨	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૩	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૪	SSS	S	IS	SSS	S	IS

જાનિયા ----- નીચે પ્રમાણે -

(૨) રંગડલ્લાલ. (માત્રા ૧૬.)

પ્ર. ૦ દ. ૦ ૨+૩+૫+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

દ્વિ. ૦ દ. ૦ ૨+૩+૬+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

વિપમ પદમા ૩, ૭, ૧૧ અને સમમા ૧, ૫, ૯ માત્રાએ તાલ.

વે ત્રણ શર ત્રણપર ત્રે કલા, વે પટ વે ત્રણ આજજો,

^{૧૫}તિથિ તેરતળા યતિનો તમે, રંગડલાલો જાણજો. ૧૯૩

રસડલાલ પ્રમાણે ૧૬ માત્રાની આ જાનિ થાયછે, તેથી તેનું

આદિ વિમ્બ અને તેના મેદ પળ એજ પ્રમાણે થાયછે માટે અહિં

ફરીને જણાવવાની અગત્ય નથી.

(૩) કામડલ્લાલ. (માત્રા ૬૦.)

પ્રથમ દલ. ૨+૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૬+૩+૨=૨૦.

१४	मन.	१९	२६	४९
१५	धन.	१८	२८	४६
१६	धन.	१७	३०	४७
१७	मोर.	१६	३२	४८
१८	नाग.	१५	३४	४९
१९	नग.	१४	३६	५०
२०	वन.	१३	३८	५१
२१	जन.	१२	४०	५२
२२	तर.	११	४२	५३
२३	पिक.	१०	४४	५४
२४	सारस.	९	४६	५५
२५	शुक.	८	४८	५६
३	कमठ.	२२	५५	६०
४	नरहरि.	२१	१४	३५
५	बलि.	२०	१६	३६
६	वामन.	१९	१८	३७
७	हंस.	१८	२०	३८
८	ऋषभ.	१७	२२	३९
९	हयग्रीव.	१६	२४	४०
१०	पृथु.	१५	२६	४१
११	हरि.	१४	२८	४२
१२	पंशुधर.	१३	३०	४३
१३	राम.	१२	३२	४४
१४	कृष्ण.	११	३४	४५
१५	कालिक.	१०	३६	४६

છ વે ત્રણ વરાયછે, છ વે ત્રણ કરાયછે;

^{૧૧}શિવ કલા યતિ કરી, વાવૌરો રચાયછે;

આ સમ ચાલ્યો, ચાર ત્રણ થાયછે;

મંગલવસ્તૂ મલો, એમ તો રચાયછે. ૧૯૧

મંગલવસ્તૂમાં આઠ લઘુ રાગવાની આવશ્યકતા હોતા વાકી
૪૦ ગુરુનું આદિ વિન્ધ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

૧	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૨	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૩	SSS	S	IS	SSS	S	IS
૪	SSS	S	IS	SSS	S	IS

વિગતિ — નીચે પ્રમાણે —

(૨) રંગડલ્લોલ. (માત્રા ૧૬.)

અ. ૦. ૦. ૨+૩+૪+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

દ્વિ. ૦. ૦. ૨+૨+૪+૩+૨, ૨+૬+૨+૩=૨૮

વિષમ પદમાં ૩, ૭, ૧૧ અને સમમાં ૧, ૫, ૯ માત્રાએ તાલ.

વે ત્રણ શર ત્રણ પર વે કલા, વે પટ વે ત્રણ આળજો;

^{૧૫}તિથિ તેરતણા યતિનો તમે, રંગડલ્લોલો જાળજો. ૧૯૩

રંગડલ્લોલ પ્રમાણે ૧૬ માત્રાની આ જાતિ થાયછે, તેથી તેનું
આદિ વિન્ધ અને તેના ભેદ પણ એજ પ્રમાણે થાયછે માટે અહીં
ફરીને જણાવવાની અગત્ય નથી.

(૩) કામડલ્લોલ. (માત્રા ૬૦.)

પ્રથમ દલ. ૨+૨+૬+૨+૩, ૨+૩+૫+૩+૨=૩૦.

છડ વે ત્રણ પર વે કલા, ત્રણ શર ત્રણ વે થાયછે;

તેરે ચતિ પ્રતિ દલ વિષે, શ્યામલહાલામાંય છે. ૧૨૬

આમાં આઠ લઘુ રાશી વાકીના ૨૨ ગુરુનું આદિ ચક્ર નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

પ્ર. દ.	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S
દ્વિ. દ.	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S

વાવીશ ગુરુમાંથી અકેકો ઘટાડો તેના લઘુ કરતાં ૧૨ લઘુનું શ્રેણી રૂપ થતાં, એના એકંદર ૨૩ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાયછે.

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ	વર્ણ
૧	મીન શ્યામલહાલ.	૨૨	૮	૩૦
૨	વરાહ. "	૨૧	૧૦	૩૧
૩	કમઠ. "	૨૦	૧૨	૩૨
૪	નરહરિ. "	૧૯	૧૪	૩૩
૫	વલિ. "	૧૮	૧૬	૩૪
૬	વર્મલ. "	૧૭	૧૮	૩૫
૭	હંસ. "	૧૬	૨૦	૩૬
૮	ઋષભ. "	૧૫	૨૨	૩૭
૯	હયગ્રીવ. "	૧૪	૨૪	૩૮
૧૦	પૃથુ. "	૧૩	૨૬	૩૯
૧૧	હરિ. "	૧૨	૨૮	૪૦
૧૨	પશુધર. "	૧૧	૩૦	૪૧
૧૩	રામ. "	૧૦	૩૨	૪૨
૧૪	કૃષ્ણ. "	૯	૩૪	૪૩

૧૬	કલ્કિ રયામહાલ.	૮	૩૬	૭૭
૧૬	વ્યામ.	૭	૩૮	૪૫
૧૭	મનુ.	૬	૪૦	૪૬
૧૮	દત્ત.	૫	૪૨	૪૭
૧૯	કપિલ.	૪	૪૪	૪૮
૨૦	મનકાદિક.	૩	૪૬	૪૯
૨૧	વૌદ્ધ.	૨	૪૮	૫૦
૨૨	જગદીશ.	૧	૫૦	૫૧
૨૩	ધન્વંતર.	૦	૫૨	૫૨

રસહાલ ૨૫, રંગહાલ ૨૫, કામહાલ ૨૦ અને વ્યામહાલ ૨૩ મેદ
આ મુર્વે મેદનાં નામ પુનાણ ગયવામા આવ્યા છે, માટે તેની ઓલસ રહેવા
ત્રે પ્રકારના હાલના નામ તે હોય તે પ્રકારનુ નામ તે મેદના નામ માયે
ઉમેરવુ, જેમકે મીન રમહાલ, મીન રંગહાલ, મીન કામહાલ, મીન રયામહાલ.

ઉપરના ચાર હાલ ઉપરાંત પાંચમો હંસ નામનો દુહાનો
મેદ પાંચ પ્રકારની રોલાવરતુ ઉપર ચઢાવીને છપ્પય કરવામાં
આવેછે, આ હંસનું માપ અમારા ભ્રમર નામના દુહાના પેહેલા મેદ
પ્રમાણે છે. (જુવો પૃષ્ઠ ૭૭ મે મેદ ૧ લો)

(૫) હંમ દોહરો.

૨૨ગુરુ+૪લલુ=૨૬ વર્ણ, તેની ૪૮માત્રા. ૧, ૫, ૯માત્રાણ તાલ.

‘હંસા દોહા માંહ તો, ગુરુ વાવી’ જાણ;

દોહા ની’મો નાંખિને, ચાર મેદો આણ. ડાંલુ. ૧૯૬

દુહાના ૨૩ મેદ પૃષ્ઠ ૭૭ મે આપ્યા છે, તેમાં પેહેલો ભ્રમર-
હંસ જણાવ્યો છે, તેના ૨૨ ગુરુ અને ૪ લલુ થઈ ૨૬ વર્ણ થાયછે,
બકી ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં દુહાના ૨૧ મેદ જણાવ્યા છે, તેની
ટીપ પૃ. ૭૮ મે આપીછે તે જુવો.

उपर प्रमाणे पांच प्रकारनी वस्तू उपर हंस सुद्धांत पांच प्रकारनी उल्लाला जाति चडावतां तेना मिश्रणथी छप्पयना (१×१)=२१ भेद विशेषमां नीचे प्रमाणे थायळे:-

क्रम	मिश्रण भेद	कयी वस्तू	हं	उल्लाल जातिनी कयी भेद	हं	सर्व मात्रा.
१	रोलाहंस	रोला.	९६	हंस	४८	१४४
२	रोलोरस	रोला.	९६	रस	५६	१५२
३	रोलारंग	रोला	९६	रग.	५६	१५२
४	रोलाकाम	रोला	९६	काम	६०	१५६
५	रोलाश्याम	रोला	९६	श्याम.	५२	१४८
६	आनदहंस.	आनद.	९०	हंस.	४८	१३८
७	आनदरस	आनद	९०	रस.	५६	१४६
८	आनदरंग	आनद	९०	रंग.	५६	१४६
९	आनदकाम	आनद	९०	काम	६०	१५०
१०	आनदश्याम.	आनद	९०	श्याम	५२	१४२
११	राजहंस	राज	८४	हंस	४८	१३२
१२	राजरस	राज.	८४	रस	५६	१४०
१३	राजरंग	राज	८४	रग.	५६	१४०
१४	राजकाम	राज	८४	काम	६०	१४४
१५	राजश्याम.	राज	८४	श्याम	५२	१३६
१६	मोहनहंस.	मोहन.	६४	हंस	४८	११२
१७	मोहनरस	मोहन	६४	रस	५६	१२०
१८	मोहनरंग.	मोहन	६४	रग	५६	१२०
१९	मोहनकाम	मोहन.	६४	काम.	६०	१२४
२०	मोहनश्याम	मोहन.	६४	श्याम	५२	११६
२१	मंगलहंस.	मंगल	८८	हंस.	४८	१३६
२२	मंगलरस.	मंगल.	८८	रस.	५६	१४४
२३	मंगलरंग	मंगल	८८	रग	५६	१४४
२४	मंगलकाम	मंगल	८८	काम	६०	१४८
२५	मंगलश्याम	मंगल.	८८	श्याम.	५२	१४०

पिंगल छंदोप्रथमां नीचे प्रमाणेना त्रण छप्पय उपरना करता भिन्न होंतों, अहि दाखल कर्या छे छप्पयनी सामान्य मात्रा १५२ थायछे, ते करता आ त्रण प्रकारना छप्पयमां मात्रानो पण फेर छे

१९ रयण छप्पय. मात्रा १२०

सोळ मात्रा, तेमा चार गुरु ने ८ लघु-ते आठमां अन्ते त्रण लघु एवां चार चरण उपर एक उल्लालो

- १ प्रति पादे कल सोळ सौळ कर,
- २ तेमां चार गुरु कर कविवर!
- ३ आठ लघुमां १ चरमे त्रण इग्व, १ अते १ लघु
- ४ एक उल्लालो ते पर कवि! कव,
- ५ कल एम वधी मळो सो अने, उपर वीश गर्णा आणजे;
- ६ ते रयण छप्पयनी जाति छे, पिंगलमाह प्रमाणजे. १९७

मात्रा १५२नो रयण नामनो एक भेद थायछे(पृ० १५० अ० ६२ पृ० १५६ अ० ४९) पण आमा मात्रा १२० होता अहि दाखल कर्या छे

२० रासाउल्लाल छप्पय. कुल मात्रा. १४०

(१) १२+९=२१	}	रासा
पृ. २६ अं. ७३
(२) १२+९=२१		
(३) १२+९=२१		
(४) १२+९=२१		
(५) ४+४+४+३, ६+४+३=२८	}	उल्लाल.
पृ. ४० अं. १९
(६) ४+४+४+३, ६+४+३=२८		

रचजो एकज रासो, कल एकवीसे;
 वारे अने नव कले, विश्राम दीसें;
 उल्लाल एक धरजो, ठिक माप लावो,
 तिथि ने तेरे विरति, सारी दिपावो.

કુલ કલ રચજો કવિ! ભાવથી, સો ને ચાલિશ સૌ મઠી;
રાસાહલાલ જ છપય એ, ષટ્પદ જાતિમાં મઠી. ૧૯૮

૨૧ ગયવંધ છપ્પય. માત્રા ૧૪૬.

$$(૧) ૧૩+૧૦=૨૩$$

$$(૨) ૧૩+૧૦=૨૩$$

$$(૩) ૧૪+૮=૨૨$$

$$(૪) ૧૪+૮=૨૨$$

$$(૫) ૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩=૨૮$$

$$(૬) ૪+૪+૪+૩, ૬+૪+૩=૨૮$$

ચૈવૌશ કુલ કલ પ્રથમમાં, ત્રીજે પળ એવી;

વાવિશ કલ ત્રીજે અને, ચોથે ગણો લેવી;

તે પર આળો હાલો, ષટ્ પદ કરવા;

સૌ ને હેતાલીશ કરો, કુલ કલ ભરવા,

એ જાતિ વનેછે શોભતી, ત્રણ જેનામા ભાતિ છે;

ગયવંધ નામની માગધી, ષટ્પદકેરી જાતિ છે. ૧૯૯

૨૨ કુંડલિની, કુંડલિણી, (આર્યાકુંડલિની) માત્રા ૧૫૩

$$૪+૪+૪=૧૨, ૪+૪+૪(વિ.કે.જ.)+૪+૨=૨૦, ૨$$

$$૪+૪+૪=૧૨, ૪+૪+૧+૪+૨=૨૭$$

આર્યા

$$(૪+૪+૩, ૧+૪+૪+૪=૨૪$$

આર્યાના છેલા ચરણનો ઝથલો.

$$૪+૪+૩, ૧+૪+૪+૪=૨૪$$

$$૪+૪+૩, ૧+૪+૪+૪=૨૪$$

$$૪+૪+૩, ૧+૪+૪+૪=૨૪$$

} એક રોલા.

૧. ધરોને પ્રથમજ આર્યા, અંત પદનો કુંડલી ફરો કરજો;

૨. તેમ થતાં રોલાપદ, સરખું આવે ત્યમજ ધરજો;

૩. સરહું આવે ત્યમજ, તમે પછીં રોલા રચજો,
૪. તેમાં કલ ચોવીશ, નિયમસર રચવા મચજો;
૫. આદિ રચેલા ચોલ, ઉચારો અન્તે ફરીને;
૬. રચજો કુંડલિનીજ, પ્રથમમાં આર્યા ધરીને. ૨૦૦

છદોલતામા કુંડલિની નામ કુંડલિયાનુ આગ્યુ છે અને તેનુ વીજુ નામ સાગ છે, એમ કહ્યુ છે તે પ્રાહ્ય નથી.

આર્યા પ્રકરણમાં મુલ્ય પાચ ભેદ ગણ્યા છે; તેમાંથી આર્યા ઉપર રોલાજાતિ આળવાથી ઉપર વતાવ્યા પ્રમાણે આર્યા કુંડલિની થઈ. એજ રીતે નીચેના કોષ્ટકમાં વતાવ્યા પ્રમાણે વધી મળીને પાચ પ્રકારની કુંડલિની થાયછે.—

ક્રમ.	નામ.	આર્યા પ્રકાર	માત્રા	જાતિ	માત્રા	કુલ માત્રા
૧	આર્યા કુંડલિની	આર્યા	૫૭	રોલા	૧૬	૧૫૩
૨	ગીતિ કુંડલિની.	ગીતિ	૬૦	રોલા	૧૬	૧૫૬
૩	ઉપગીતિ કુંડલિની	ઉપગીતિ	૫૪	રોલા	૧૬	૧૫૦
૪	ઉદ્ગીતિ કુંડલિની.	ઉદ્ગીતિ	૫૭	સેલા	૧૬	૧૫૩
૫	આર્યા ગીતિ કુંડલિની	આર્યાગીતિ	૬૪	રોલા	૧૬	૧૬૦

ઉપરના કોષ્ટકને અનુસરીને પ્રચૂર્ણ ગીતિ જૈટલા પ્રકારની ષ્ટ. ૧૨૩ મેથી જણાવી છે, તે ઉપર રોલા ચડાવવાથી તેટલા ભેદના કુંડલિની થઈ શકેછે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ નામના ગ્રંથમા શ્રીવાત્તા રામદાસજિયે ઉપર પાંચ પ્રકારના મુલ્ય ભેદ જણાવ્યા છે. તેને વદલે સિહિની એક નામ વધારીને તે છ પ્રકાર જણાવેછે પણ એ મુલ્ય ભેદ નથી.

તેજ પ્રમાણે લલિતાગીતિ-ગાહિની ઉપર રોલા ચઢાવવાથી ગાહિની કુંડલિની થાયછે, તેમાં પ્રથમ ગાહિનીના બે દલ અને તે ઉપર રોલાનાં ચાર ચરણ ચઢાવવામાં આવેછે. એ રીતિએ એનું આદિ રૂપ રચવા ગાહિનીના પ્રથમ દલમાં છઠ્ઠે સ્થાને જગણ અને બીજા-દલમાં જગણને બદલે વિપ્રગણ લેઈ તે ઉપર રોલાની ૧૧ મી માત્રા લઘુ રાક્ષી બાકીની સર્વ ગુરુ રાક્ષતાં તેનું સ્વરૂપ તીર્થે પ્રમાણે વનેછે:—

[illegible]

પાદ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	લઘુ.	ગુરુ	વર્ણ.	માત્રા
૧								5	૨૬	૨	૨૮	૩૦
૨								55	૨૮	૨	૩૦	૩૨
૩									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૪									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૫									૨૪	૦	૨૪	૨૪
૬									૨૪	૦	૨૪	૨૪
કુલ.									૧૫૦	૪	૧૫૪	૧૫૮

ગીતિને છઠ્ઠે સ્થાને જગણ અથવા વિપ્રગણ લાવવાનો નિયમ હોતાં ઉપરના કોષ્ટકમાં પેઢેલા પાદમાં જગણ મૂક્યો છે. અને વાંજા પાદમાં વિપ્રગણ રાખ્યો છે. તે માત્ર ભેદ જણાવવાને અર્થ છે. બન્ને સ્થાને જગણ કે વિપ્રગણ રાખિયે તોપણ વાધ નથી.

ગાહિનીની અન્તે ગુરુ આવેછે, તેથી બંને દલમાં આઠમે સ્થાને ગુરુ રાખ્યો છે, અને વાંજા દલમાં બે માત્રા છેવટમાં ઉમેરવાનો નિયમ છે, તે માત્રા ગુરુ ગણી છે. તેથી ઉપરના ચક્રમાં ૧૫૦ લઘુ ૪ ગુરુ થઈ ૧૫૪ વર્ણ અને તેની ૧૫૮ માત્રા થાયછે.

ઉપર આદિ અને અન્તનાં રૂપ જણાવ્યાં તે પ્રમાણે અનુક્રમે એકથી તે ૬૯ સુધી રૂપ બનેછે, તેનો કોઠો ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ ઉપરથી અમે નીચે આપિયે છિયે:—

ક્રમ.	ભેદ-નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	મદ્રા.	૭૨	૧૪	૮૬
૨	સુભદ્રા.	૭૧	૧૬	૮૭

३	विभद्रा.	७०	१८	८८
४	जैता.	६९	२०	८९
५	विजैता.	६८	२२	९०
६	सुजैता.	६७	२४	९१
७	अजैता.	६६	२६	९२
८	प्रमथा.	६५	२८	९३
९	सुमथा.	६४	३०	९४
१०	सुगता.	६३	३२	९५
११	अगता.	६२	३४	९६
१२	भगता.	६१	३६	९७
१३	विभगता.	६०	३८	९८
१४	सुभगता.	५९	४०	९९
१५	अनन्ता.	५८	४२	१००
१६	विनन्ता.	५७	४४	१०१
१७	सुनन्ता.	५६	४६	१०२
१८	मंजुल.	५५	४८	१०३
१९	मनोहर.	५४	५०	१०४
२०	मनोरस.	५३	५२	१०५
२१	धीर.	५२	५४	१०६
२२	सुधीर.	५१	५६	१०७
२३	अधीर.	५०	५८	१०८
२४	विधीर.	४९	६०	१०९
२५	सुधा.	४८	६२	११०
२६	वसुधा.	४७	६४	१११
२७	प्रकृति.	४६	६६	११२
२८	विकृति.	४५	६८	११४

२९	सुकृति.	४४	७०	११४
३०	अकृति.	४३	७२	११५
३१	कारन.	४२	७४	११६
३२	करन.	४१	७६	११७
३३	अकरन.	४०	७८	११८
३४	विकरन.	३९	८०	११९
३५	सुकरन.	३८	८२	१२०
३६	परम.	३७	८४	१२१
३७	पवित्र.	३६	८६	१२२
३८	सुचित्र.	३५	८८	१२३
३९	विचित्र.	३४	९०	१२४
४०	चरित्र.	३३	९२	१२५
४१	अचित्र.	३२	९४	१२६
४२	मित्र.	३१	९६	१२७
४३	अमित्र.	३०	९८	१२८
४४	ईश्वर.	२९	१००	१२९
४५	अक्रै.	२८	१०२	१३०
४६	अचल.	२७	१०४	१३१
४७	अलख.	२६	१०६	१३२
४८	अखिल.	२५	१०८	१३३
४९	अच्युत.	२४	११०	१३४
५०	अनंत.	२३	११२	१३५
५१	अद्वैत.	२२	११४	१३६
५२	अशोप.	२१	११६	१३७
५३	अनल.	२०	११८	१३८
५४	अमर.	१९	१२०	१३९

૧૧	પૂરન.	૧૮	૧૨૨	૧૪૦
૧૬	પાવમ.	૧૭	૧૨૪	૧૪૧
૧૭	પરા.	૧૬	૧૨૬	૧૪૨
૬૮	પુરુષ.	૧૬	૧૨૮	૧૪૩
૧૯	પારધી.	૧૪	૧૩૦	૧૪૪
૬૦	પુરપીત્તમ.	૧૩	૧૩૨	૧૪૫
૬૧	પદમાસ્ત.	૧૨	૧૩૪	૧૪૬
૬૨	પ્રમુ.	૧૧	૧૩૬	૧૪૭
૬૩	વિમુ.	૧૦	૧૩૮	૧૪૮
૬૪	બ્રહ્મ.	૯	૧૪૦	૧૪૯
૬૫	વિરુજ.	૮	૧૪૨	૧૫૦
૬૬	વિપ્નુ.	૭	૧૪૪	૧૫૧
૬૭	વોધ.	૬	૧૪૬	૧૫૨
૬૮	વૈમિન.	૫	૧૪૮	૧૫૩
૬૯	વલિ.	૪	૧૫૦	૧૫૪

ઉપર જે નામ આપ્યાં છે તે, વીજા કોઈ પિગલમાં જોવામાં આવતાં નથી તેથી ગ્રંથકર્તાએ પોતે. કલ્પેલાં જણાયછે, એજ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારની આર્યા જાતિના જેટલા ભેદ થાયછે તથા અમે પ્રચૂર્ણ ગીતિ જણાવી છે તેઓના નિયમ ઉપર આધાર રાખીને, પ્રત્યેકના ઉપરની રીતિને અનુસરીને ભેદ કરવા હોય તો થઈ શકેછે અને તેનાં નામ આપણે જેવાં પાડ્યાં હોય તેવાં પડી શકેછે.

સ્વરુ જોતાં તે અમે પૃષ્ઠ. ૧૨૯મે ગાહિનીનાં ૬૬, ૬૩, ૬૦, ૦૦૦

રૂપ થાયછે એમ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે પણ ભેદ થઈ શકેછે.

ચૂડાણા કુંડલિની.

પૃષ્ઠ ૮૯ અંક ૩૨ ચૂડાણા અર્ધસમમાં છે, તે દુહા ઉપર આર્યા ચડાવવાથી થાયછે એમ લક્ષ્યું છે. દુહામાં તેના સર્વે ભેદનો સમાવેશ થઈ જાયછે, અને આર્યામાં તેના જેટલાપ્રકારના ભેદ થાયછે તેનો પણ સમાવેશ થઈ જાયછે. તેમ છતાં ગણ-પ્રસ્તારપ્રકાશમાં ચૂડાણાને વદલે ચૂડામણિ નામ આપી તેની કુંડલી બનાવવાનો પ્રકાર જણાવ્યો છે. પણ ચૂડામણિનાં ચારે ચરણ ગીતિના નિયમ પ્રમાણેજ થાયછે. માટે અમે તે જાતિને અલગી રાત્રી ચૂડાણા ઉપર કુંડલી કરવાની રીતિ ઉપરના ગ્રંથ ઉપરથી જણાવિયે છિયે.

દોહા, સોરઠા (ઉપદોહા) અથવા પંચા ઉપર ગાહા (આર્યા), વિગાહા, ઉદ્ગીતિ, ઉગ્ગાહા (ગીતિ), ગાહૂ (ઉપગીતિ), સિંહિની અને ગાહિની ચડાવવાથી $૩ \times ૬ = ૧૮$ ભેદ ચૂડાણાના થાયછે. અને તેમાં દોહાની છેલ્લી તૂકની કુંડલી ગાહા આદિના પ્રથમ પાદમાં વાઢવાથી તેના મિશ્રણની કુંડલિનીના ૧૮ ભેદ થાયછે, તેમાં ઓછામાં ઓછી ૧૦૦ માત્રા અને વત્તામાં વત્તી ૧૧૦ માત્રા આવેછે.

ધ્વંચા જાતિની બનાવટ વિષે નીચે પ્રમાણે વિવેચન કરવામાં આવેછે:-

૨૩ પંચા.

પૂર્વાર્ધ ૬+૪+૨, ૬+૨+ગુ+લ=૨૩

ઉત્તરાર્ધ ૬+૪+૨; ૬+૨+ગુ+લ=૨૩

પ્રથમ ત્રૌજા પદમાહે, ષટ્ ચોક્કલ વે આળ;

સમસા ષટ્ વે તાલની, પંચા જાતિ જાળ. ૨૦૧

• એનું પેહેલું રૂપ નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

SSS	SS	S	SSS	S	SI
SSS	SS	S	SSS	S	SI

• એના પ્રથમ રૂપમાં ૨૨ ગુરુ અને ૨ લઘુ મળીને ૨૪ વર્ણ થાયછે, તેમાં વીજા અને ચોથા ચરણમાં તાલ(SI)ગુરુ લઘુ લાવવાનાં હોતાં કે ગુરુ અંતના રૂપમાં કાયમ રહેવાથી એના નીચે પ્રમાણે ૨૧ ભેદ થાયછે:—

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.
૧	માલા.	૨૨	૨
૨	બાલા.	૨૧	૪
૩	વેની.	૨૦	૬
૪	જ્વાલા.	૧૯	૮
૫	યોગી.	૧૮	૧૦
૬	ગંગા.	૧૭	૧૨
૭	તારા.	૧૬	૧૪
૮	તરુણી.	૧૫	૧૬
૯	ધરન.	૧૪	૧૮
૧૦	શોભા.	૧૩	૨૦
૧૧	સિધુર.	૧૨	૨૨
૧૨	રગ.	૧૧	૨૪
૧૩	ધરધર.	૧૦	૨૬
૧૪	ગૌરી.	૯	૨૮
૧૫	ગણપતી.	૮	૩૦

१६	शमू.	५	२३	३९
१७	धाता.	६	३४	४०
१८	काम.	५	३६	४१
१९	चुरी.	४	३८	४२
२०	चौसर.	३	४०	४३
२१	हार.	२	४२	४४

चूडाणा कुंडलिनीना १८ भेद थायछे एम उपर जणाववामा
आवु छे ते भेदप्रदर्शक कोष्टक नीचे प्रमाणे छे —

क्र.सं.	चूडाणा कुंडलिनीना भेद.	छन्द.	ति.	छन्द.	ति.	कुल
१	चूडाणा दोहा गाहा कुंडलिनी	दोहा	४८	गाहा	५७	१०५
२	उपदोहा गाहा	उपदोहा	४८	गाहा	५७	१०५
३	पचा गाहा	पचा	४६	गाहा	५७	१०३
४	दोहा विगाहा	दोहा	४८	विगाहा	५७	१०५
५	उपदोहा विगाहा	उपदोहा	४८	विगाहा	५७	१०५
६	पचा विगाहा	पचा	४६	विगाहा	५७	१०३
७	दोहा उगाहा	दोहा	४८	उगाहा	६०	१०८
८	उपदोहा उगाहा	उपदोहा	४८	उगाहा	६०	१०८
९	पचा उगाहा	पचा	४६	उगाहा	६०	१०६
१०	दोहा गौह	दोहा	४८	गौह	५४	१०२
११	उपदोहा गौह	उपदोहा	४८	गौह	५४	१०२
१२	पचा गौह	पचा	४६	गौह	५४	१००
१३	दोहा सिहिनी	दोहा	४८	सिहिनी	६२	११०
१४	उपदोहा सिहिनी	उपदोहा	४८	सिहिनी	६२	११०
१५	पचा सिहिनी	पचा	४६	सिहिनी	६२	१०८
१६	दोहा गौहिनी	दोहा	४८	गौहिनी	६२	११०
१७	उपदोहा गौहिनी	उपदोहा	४८	गौहिनी	६२	११०
१८	पचा गौहिनी	पचा	४६	गौहिनी	६२	१०८

૬૪ ચૂડાણાપંચાઉપગીતિ(ગાહ) કુંડલિની. માત્રા ૧૦૦

પંચા { ૬+૪+૨, ૬+૨+ગુ+લ, =૨૩ માર્ત્તી

{ ૬+૪+૨, ૬+૨+ગુ+લ, =૨૩ માત્રા

ઉપગીતિ { ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+ગુ, =૨૭ માત્રા

{ ૪+૪+૪, ૪+૪+લ+૪+ગુ, =૨૭ માત્રા

પ્રથમ ત્રિજા પદમાંહે, પટ ચૌકલ દે આળ,

સમમા પટ બે તાલે, પંચા જાતિ જાળ;

પંચા જાતિ જાળો, તે પર ઉપગીતિ તો આળો,

ચૂડાણા કુંડલિની, પંચાઉપગીતિ કવિ જાળો. ૨૦૨

ચૂડાણા પંચાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિનીનું પ્રથમ રૂપ.

પંચા	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
ગાહ	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S

૪૮ ગુરુ + ૪ લઘુ = ૫૨ વર્ણની માત્રા ૧૦૦.

ચૂડાણાપંચાઉપગીતિ(ગાહ)કુંડલિનીનું અંત્ય રૂપ.

પંચા	IIII	III	II	IIII	II	SI		
	IIII	III	II	IIII	II	SI		
ગાહ	III	III	III	III	III	I	III	S
	III	III	III	III	III	I	III	S

૪ ગુરુ + ૯૨ લઘુ = ૯૬ વર્ણની માત્રા ૧૦૦.

ઉપરના બે વિશ્વ ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ રૂપમાં ૪૮ ગુરુ અને ૪ લઘુની આવશ્યકતા છે. તેમાંથી પ્રત્યેક ગુરુને બદલે બે લઘુ વધારતાં છેલ્લા રૂપમાં ૪ ગુરુ અને ૯૨ લઘુ ગાય છે, એ રીતે એના ૪૯ ભેદ બની શકે છે. અને તેનાં જે નામ આપવાં હોય તે આપી શકાય છે:—

૨૬ ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિની માત્રા ૧૦૨.

દોહા: $\left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+લગ, ૬+૨+SI = ૨૪ \\ ૬+૪+લગ, ૬+૨+SI = ૨૪ \end{array} \right\}$ પૃ. ૭૧-
અં. ૮

ગાહ: $\left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪+૪+૪+લઘુ+૪+ગુરુ=૨૭ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+લઘુ+૪+ગુરુ=૨૭ \end{array} \right\}$ પૃ. ૧૧૪
અં. ૮૮

નિયમ ધ્યાનમાં ધરી કરી, રત્નો દોહરો એક,

તે પર ઉપગીતિ ધરી, કવિજન! કરો વિવેક:

કવિજન! કરો વિવેકે, દોહા ઉપગીતિ એ નામે;

ચૂડાણાકુંડલિની, આવે કવિતાતળે કામે. ૨૦૩

ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિનીનું પ્રથમ રૂપ.

દોહા	SSS	SS	IS	SSS	S	SI		
	SSS	SS	IS	SSS	S	SI		
ગાહ	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S

૪૮ ગુરુ + ૬ લઘુ = ૫૪ વર્ણની માત્રા ૧૦૨.

ચૂડાણાદોહાઉપગીતિ (ગાહ) કુંડલિનીનું અંત્ય રૂપ.

દોહા	IIII	IIII	III	IIII	II	SI		
	IIII	IIII	III	IIII	II	SI		
ગાહ	III	III	III	III	III	I	III	S
	III	III	III	III	III	I	III	S

૪ ગુરુ + ૯૪ લઘુ = ૯૮ વર્ણની માત્રા ૧૦૨.

ઉપર પ્રમાણે પ્રથમ રૂપમાં ૪૮ ગુરુ અને ૬ લઘુ આવે છે, તેમાંથી અકેકો ગુરુ વઘાડી, તેને વધારે, વધે લઘુ વધારતાં, છેવટ રૂપ ચાર ગુરુ અને ૯૪ લઘુનું થાય છે. અને તેના ભેદ ૪૯ વને છે.

૨૬. ચૂડાણાપંચાગાહા (આર્યા) કુંડલિની. માત્રા ૧૦૩.

પંચા. $\left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+૨, ૬+૨+ ૬। \\ ૬+૪+૨, ૬+૨+ ૬। \end{array} \right. \begin{array}{l} =૨૩ \\ =૨૩ \end{array} \left\{ \begin{array}{l} પૃ. ૧૮૯ \\ અ. ૨૩ \end{array} \right.$

ગાહા. $\left\{ \begin{array}{l} ૪+૪+૪+૪+૪+જ કેવિપ્ર+૪+૨=૩૦ \\ ૪+૪+૪+૪+૪+ લઘુ +૪+૨ =૨૭ \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} પૃ. ૧૦૦ \\ અ. ૪૬ \end{array} \right.$

પંચા એકજ આળી, તે પર ગાહા ધાર,

ચૂડાણાકુંડલિની, એવી છે સુખકાર;

એવી છે સુખકારી, પંચાગાહા તળે મળે નામે;

કવિજન કવિતા કરવા, જોડે છે આપને કામે. ૨૦૪

ચૂડાણાપંચાગાહા (આર્યા) કુંડલિની પ્રથમ રૂપ.

પંચા.	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
ગાહા.	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S
જયુક્ત.	SS	SS	SS	SS	SS	I	SS	S

૪૯ ગુરુ+૯ લઘુ=૫૮ વર્ણની માત્રા ૧૦૩.

ચૂડાણા પંચા ગાહા (આર્યા) કુંડલિની અત્ય રૂપ

પંચા.	IIIIII	IIII	II	IIIIII	II	SI		
	IIIIII	IIII	II	IIIIII	II	SI		
ગાહા.	III	IIII	IIII	IIII	IIII	ISI	IIII	S
જયુક્ત.	IIII	IIII	IIII	IIII	IIII	I	IIII	S

૫ ગુરુ+૯૩ લઘુ=૯૮ વર્ણની માત્રા ૧૦૩

ઉપરના બિમ્બ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રથમ રૂપમાં ૪૯ ગુરુ અને પાંચ લઘુ આવે છે, તેમાંથી અકેકો ગુરુ ઘડાડો વગે લઘુ વધારતાં તેના કુલ ૪૯ મેદ થાય છે. અને છેવટનું રૂપ ૫ ગુરુ અને ૯૩ લઘુનું વને છે.

चूडाणाउपदोहाविगाहा (उद्गीति) कुंडलिनी अंत्य रूप.

मात्रा १०५

उपदोहा								३ गुरु + १९ लघु = १०२
विगाहा								जयुक्त
						S		

उपरना विम्म उपरथौ जणायछे के प्रथम रूपमां ४९ गुरु अने ७ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी ववे लघु वधारता तेना कुल ४७ भेद थायछे; अने छेलुं रूप ३ गुरु अने ९४ लघु वनेछे.

२८ चूडाणापंचागीति (उग्गाहा) कुंडलिनी मात्रा १०६

पंचा { $६+४+२, ६+२+गल = २३$ } पृ. १८९

{ $६+४+२, ६+३+गल = २३$ } अं. २३

उग्गाहा { $४+४+४+४+४+ज+४+ग=३०$ } पृ. १११

{ $४+४+४+४+४+ज+४+ग=३०$ } अं. ७१

पंचा प्रथम रचने, तेपर धर कविराय!

उग्गाहा तुं एकज, जे गीति के'वाय;

जे गीति के'वाती, ते घरवाथी बने सरस जाति;

पंचाउग्गाहानी, चूडाणाकुंडलिनि बहु भाती. २०६

चूडाणापंचाउग्गाहाकुंडलिनीनुं प्रथम रूप. मात्रा १०६

पंचा	SSS	SS	S	SSS	S	SI	गुरु ५०+६ लघु=५६ वर्ण.	
	SSS	SS	S	SSS	S	SI		
उग्गाहा	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S

चूडाणा पंचा कुंडलिनीनुं अंत्य रूप.

पंचा.						SI	६ गुरु + ९४ लघु = १०० वर्ण,		
						SI			
उगगाहा.						ISI		S	
						ISI		S	

उपरना विम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां, ९० गुरु अने ६ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी बन्ने लघु वधास्तां तेना कुल भेद ४९ थायछे, अने छेलुं रूप ६ गुरु अने ९४ लघुनुं बनेछे.

२९ चूडाणापंचासिंहिनीकुंडलिनी. मात्रा १०८.

पंचा $\left\{ \begin{array}{l} ६+४+२+६+२+ ग ल. = २३ \\ ६+४+२+६+२+ ग ल. = २३ \end{array} \right\}$ पृ. १८९
अं. २३

सिंहिनी $\left\{ \begin{array}{l} ४+४+४, ४+४+ज के विप्र+४+४=३२ \\ ४+४+४, ४+४+ज के विप्र+४+२=३० \end{array} \right\}$ पृ. १२९
अं. १९०

प्रथमे पंचा आणी, तेपर सिंहिनीं थाय;

बल्लरीं गीति सिंहिनीं, ए नामे के'वाय;

ए नामे के'वायज, चूडाणाकुंडलिनीं वहु रीतिनी;

पंचा सिंहिनीं शोभित, कविवर केरी अतिशय प्रीतिनी. २०७

चूडाणापंचासिंहिनीकुंडलिनीनुं प्रथम रूप. मात्रा १०८

पंचा.	SSS	SS	S	SSS	S	SI	५० गुरु + ८ लघु = ५८ वर्ण		
	SSS	SS	S	SSS	S	SI			
सिंहिनी.	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	SS	ज
	SS	SS	SS	SS	SS	IIII	SS	S	विप्र

चूडाणापंचासिहिनीकुंडलिनीनुं अंत्य रूप. मात्रा १०८

पंचा

IIII	IIII	II	IIII	II	SI
IIII	IIII	II	IIII	II	SI
IIII	IIII	IIII	IIII	IIII	SI
IIII	IIII	IIII	IIII	IIII	IIII

६ गुरु + ९६ लघु = १०२

वर्ण.

सिहिनी

IIII	SS	ज.
IIII	S	विप्र

उपरना विम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां ९० गुरु
अने ८ लघु आवेछे, तेमांथी अकेको गुरु घटाडी, ववे लघु वधारतां,
तेना कुल ४९ भेद थायछे, अने छेलुं रूप ६ गुरु अने ९६
लघुनुं वनेछे.

३० चूडाणादोहागाहिनीकुंडलिनी. मात्रा ११०

दोहा { ६+४ (जगण विना)+८+२, ६+४ (अंत्य गुरु वाळी)+८.

पृ ७५-अं. ८ { ६+४ (, ,)+८+२, ६+४ (, ,)+८.

विप्रयुक्त { ४+४+४, ४+४+ ^{IIII}विप्र +४+५=३० } पृ. १४९
गाहिनी { ४+४+४, ४+४+ ^{IIII}विप्र +४+४=३२ } अं. १२९

प्रथम स्थान पर रक्कवि, दुहो सामये आप;

तेपर ललिता गीति जे, गाहिनी नामे थाप,

गाहिनी नामे थापी, चूडाणाकुंडलिनी कहौ देजो;

तेने दोहागाहिनी, एवा नामथी कविवर! ठिकके हेजो. २०८

चूडाणादोहागाहिनीकुंडलिनी प्रथम रूप. मात्रा ११०

दोहा

SSS	SS	IS	SSS	S	SI
SSS	SS	IS	SSS	S	SI

४९ गुरु + १२ लघु

६१ वर्ण.

गाहिनी

SS	SS	SS	SS	SS	IIII	SS	S
SS	SS	SS	SS	SS	IIII	SS	SS

चूडाणादोहागाहिनी कुंडलिनी अंत्य रूप. मात्रा ११०

दोहा						SI	५ गुरु+१०० लघु १०५ वर्ण.	
						SI		
गाहिनी								S
								SS

उपरना विम्ब उपरथी जणायछे के, प्रथम रूपमां ४९ गुरु अने १२ लघु आवेछे, तेमाथी अकेको गुरु घटाडी, ववे लघु वधारतां, तेना कुल ४९ भेद थायछे, अने छेलु रूप, ९ गुरु अने १०० लघुचुं बनेछे.

३१ चूडाणाउपदोहागीति (उग्गाहा) कुंडलिनी. मात्रा १०८

उपदोहा	$\left\{ \begin{array}{l} ६+२+गल (ताल), ६+४+ल+गु=२४ \\ ६+२+गल (ताल), ६+४+ल+गु=२४ \end{array} \right\}$		पृ. ७९ अं-९
विप्रयुक्त	$\left\{ \begin{array}{l} ४+४+४+४+४+विप्र+४+S = ३० \\ ४+४+४+४+४+विप्र+४+S = ३० \end{array} \right\}$		पृ. १२१ अ-७१
उग्गाहा			१०८

प्रथम रचो कविराय! उपदोहो के सोरठो,
तेपर पछौथो रचाय, उग्गाहा के गीति तो,
उग्गाहा के गीति, चूडाणाकुंडलिनी ज करवाने,
उपदोहोउग्गाहा, एवुं नामज अति रुहुं धरवाने, २०९.

चूडाणाउपदोहाउग्गाहाकुंडलिनी प्रथम रूप. मात्रा १०८

उपदोहा	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S	८८ गुरु+१२ लघु=१०० वर्ण.
	SSS	S	IS	IS	S	SSS	S	
उग्गाहा	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S
	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S

१४	सरसी.	३५	३८	७३
१५	सुवदा.	३४	४०	७४
१६	गिरिधर.	३३	४२	७५
१७	गिरिवर.	३२	४४	७६
१८	गिरिजा.	३१	४६	७७
१९	गजमुख.	३०	४८	७८
२०	गोविंद.	२९	५०	७९
२१	शंभू.	२८	५२	८०
२२	शारद.	२७	५४	८१
२३	शशिभा.	२६	५६	८२
२४	सूरज.	२५	५८	८३
२५	शिवदा.	२४	६०	८४
२६	शुभदा.	२३	६२	८५
२७	घाता.	२२	६४	८६
२८	धैरज	२१	६६	८७
२९	धवला.	२०	६८	८८
३०	धनदा.	१९	७०	८९
३१	धावन.	१८	७२	९०
३२	धूवर.	१७	७४	९१
३३	धूसर.	१६	७६	९२
३४	धूपत.	१५	७८	९३
३५	धात्री.	१४	८०	९४
३६	माधव.	१३	८२	९५
३७	मोहन.	१२	८४	९६

३८	मंजुल.	११	८६	९७
३९	मोषद.	१०	८८	९८
४०	मथुरा.	९	९०	९९
४१	मांडव.	८	९२	१००
४२	नंदन.	७	९४	१०१
४३	नरहरि.	६	९६	१०२
४४	नारद.	५	९८	१०३
४५	नरपति.	४	१००	१०४
४६	नागपति.	३	१०२	१०५
४७	नाकपति.	२	१०४	१०६

३२ उल्लास. मात्रा १९२.

१. ४+४+४+२+गु=१६
 २. ४+४+४+२+गु=१६
 ३. ४+४+४+२+गु=१६
 ४. ४+४+४+२+गु=१६

एक पादाकुलक (ताल
 तेज प्रमाणे) जुओ
 पृष्ठ १८ अंक ५००

५. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२
 ६. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२
 ७. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२
 ८. २+४+४, ४+४, ४+४, ४+गु=३२

एक त्रिभंगी,
 ताल तेज प्रमाणे
 जुओ पृष्ठ ५३
 अंक १३४

त्रण चौकलिया पर वे कल ने,

ते पर छेलो गुरु ठिक धरने;

एवा चार चरण कवि! करजे,

ते पर एक त्रिभंगी धरने;

कवि! त्रिभंगी धरजे, ए पद करजे, पेले दरजे, उल्लासी,

वसु चौकलिया कर, दश वसु वसु पर, ने पट पर धर, यति लाव,

ગુરુ તેમા કરવો, છેલો ધરવો, છંદ ઉચરવો, લોભાવી,
હાસ વચાણું, સો ને વાણું, કુલ કલ આણ, શોભાવી ૨૧૦

વિષમપદ જાતિ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં વિષમપદ છંદ(જાતિ)ની રચના એમ જણાવી છે કે, ચોવીશ માત્રાથી પ્રારંભ કરીને ઇચ્છાપૂર્વક માત્રાના આવા છંદ બની શકે છે. તેમાં જેટલી માત્રાના છંદ રચવા હોય તેના અર્ધ વિરામની માત્રાનો એક ટેક વાધવો, અને પાંચ ચરણનો એક છંદ પૂરો ગણી અન્તે પાછો તેનો તેજ ટેક મૂકવો. તથા પાંચે ચરણના અથવા તેમ ન બની શકે તો વચ્ચે ચરણના અનુપ્રાસ ટેકના અનુપ્રાસ સાથે મેલવવા:—

૩૩ ચોવીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ.

(બળું કરીને) $૧૪+૧૦=૨૪$ માત્રાના પાંચ ચરણ.

$૪+૩+૪+૩=૧૪$ માત્રાનો ટેક ૧, ૬, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

$૩+૪+૩+૪=૧૪$ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮, ૧૧ માત્રાએ તાલ.

અને $૩+૪+૩=૧૦$ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮, માત્રાએ તાલ.

$૩+૪+૩+૪, ૩+૪+૩=૨૪$ માત્રાનાં પાંચ ચરણ.

પ્રથમે ટેક એકજ આણ—

ચૌદ કલનું થાય છે ઠિક, તે તળુંજ પ્રમાણ;

ચૌદ ને દશ એમ એમાં, વિરતિ જૂદી જાણ;

ત્યાર પછિ ચોવીશ કલનાં, ચરણ રચ તુ વાણ;

પ્રાસ પાંચે આણ મળતા, જાણ પળ ન દવાણ;

વિષમ પદનો છંદ ચોવીશ, કલતળો સુગ્ર વાણ.

પ્રથમે ટેક એકજ આણ. ૧૧૧

૩૪ છઠ્ઠીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ

ચૌદ માત્રાનો ટેક.

૧૬+૧૦ના ચતિથી છઠ્ઠીશ માત્રાનાં પાંચ ચરણ કરવાં.

૪+૩+૪+૩ = ૧૪ માત્રાનો ટેક. ૧, ૬, ૮, ૧૨ માત્રાએ તાલ.

૨+૩+૪+૩+૪ = ૧૬ માત્રા, તેમાં ૩, ૬, ૧૦ ૧૩ માત્રાએ તાલ.

૩+૪+૩ = ૧૦ માત્રા તેમાં ૧, ૪, ૮ માત્રાએ તાલ.

૨+૩+૪+૩+૪, ૩+૪+૩ = ૨૬ માત્રા, એવાં પાંચ ચરણ.

ટેકે ચૌદ કલ વર્ધો થાય,—

કલ સોઠ ને દશ વિરતિ વાઝાં, પાદ પાંચ રચાયે;

કુલ કલા છઠ્ઠીશ થાય ચરણે, એમ રચ કવિરાય!

ત્રણ પછી ત્રણને ચાર ચડતા, તાલ ક્રમથી અણાય;

રચિ પાંચ તુક એ રીતિથી પણ, ટેક પછિથી ગણાય;

કલ છઠ્ઠીશનો વિષમપદ એ, છંદ કવિવર ગાય.

ટેકે ચૌદ કલ વર્ધો થાય. -૨૧૨

૩૫ સત્તાવીશ માત્રાની વિષમપદ જાતિ.

૪+૩+૪+૩ = ૧૪ માત્રાનો ટેક, તેમાં ૧, ૬, ૮, ૧૨

માત્રાએ તાલ.

(૪+૪+૪+૪ =) ૧૬ + (૪+૪+૩ =) ૧૧ = ૨૭ એવાં પાંચ

ચરણ, તેમાં અનુક્રમે ૧, ૬, ૯, ૧૩ અને ૧, ૬, ૯ માત્રાએ તાલ.

દશને ચાર કલનો ટેક,—

સોઠ શિવે ધરિ વિરતિ ચરણે, સત્તાવીશ કલ નૈક;

એક શરે નવ તેરે તાલો, એક શરે નવ ઠેક;

સત્તાવીશ વિષમ પદ છંદે, એમ વિવેક જણાય;

आवी रचना रचवामांहे, जो कवि धरिने टेक;
गाय प्रभुना गुण मन राखी, पद ते पामे एक.
दशने चार कलनो टेक.

२१३

३६ अष्टावीश मात्रानी विषमपद जाति.

$३+४+३+४=१४$ मात्रानो टेक. तेमां १, ४, ८, ११ मात्राए ताल.
 $३+४+३+४, ३+४+३+४=२८$ मात्रा. एवां पांच पद.
१४, १४ मात्राए यति. प्रति यतिमां १, ४, ८, ११ मात्राए ताल.

टेकमां कल चौद आणो,- टेक.

त्रण अने कल चार लावी, त्रण अने कल चार जाणो,

एक चारे आठ रुद्रे, एम तालो तो प्रमाणो;

टेकनी पछी पांच पूरां, पाद आणे प्रविण शाणो,

वीशनी पर आठ कलनी, विषम जाति तो वखाणो,

चतुर! ए तो पारखी ल्यो, जेम चरुमां एक दाणो.

टेकमां कल चौद आणो.

२१४

३७ एकत्रीश मात्रानी विषमपद जाति.

$४+४+४+३=१५$ मात्रानो टेक, तेमां १, ५, ९, १३ मात्राए ताल.
 $(४+४+४+४)=१६, +(४+४+४+३=)१५=३१$ मात्रा, एवां
पांच चरण तेमां ताल टेक प्रमाणे.

(क्याक वे चोक्लनी अष्ट कलने वदले ३+५ नी अष्टकल ताल तूटे
नहि एम आवे तो पण नभे.)

पंदर कलनो टेकज थाय,—

$४+४+४+४+३+३+४+४$
चार चतुर ने चार पछी त्रण, वा त्रण पर शर सात रखाय;
सोळ कलाना चतुर डगण रचौ, ते पर पंदर एम धराय;
एक पछी चचारे चडता, कवितामांहे ताल रचाय;

તો સારી એ વિષમ કવિતા, એકત્રિશ કલતળી ગણાય;
 એમાં હરિના ગુણ ગવાતાં, અન્ત સમયમાં થાશે સા'ય. †
 પંદર કલનો ટેકજ થાય. ૨૧૬

† આનો રાગ એકત્રીશા સવૈયા (પૃ. ૫૦ અ ૧૨૬) ને મળતો છે.

પ્રચૂર્ણ માત્રામેઢજાતિ

માત્રાસમક.

આ સોઢ સોઢ માત્રાના પદની જાતિ છે, તેમાં મિત્ર મિત્ર
 લક્ષણ આવેછે, તેમજ, સમ માત્રા તેની પછીની માત્રા સાથે ન મેઢવવા
 યાસ નિયમ છે.

૧ અચલધૃતિ. (છંદ:શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગીત્યાર્યા.)

૧, ૨, ૩, ૪ પાદમાં <+< એવા ૧૬ લઘુ=૧૬ માત્રા.

એવાં ચાર પાદ. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

ચરણ ચરણ ધર દશ પડ લઘુ કલ,

વસુ વસુ પર યતિ દ્વિપદતણું જ દલ;

પ્રથમ પર ઈટકર પછી ચઢ શ્રુતિ શ્રુતિ, §તાલ

સરસ સરસ રચ દ્વિદલ અચલધૃતિ. ૨૧૬

અચલધૃતિમાં ૧૬ લઘુવાળાં ચાર ચરણ આળવા લાલ્યું છે;

ઈટલે તે અક્ષરમેઢ વૃત્ત થઈ જાયછે, પણ આ પ્રકરણમાં

સોઢ સોઢ માત્રાની નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે જાતિ આવેછે,

તેમાં એ સોઢ માત્રાની આવૃત્તિ વતાવવાને જાણે અધિ-

કારસૂત્ર હોય, એમ ગણી પ્રારંભમાં દાખલ કરવામાં આવી છે.

એને ગીત્યાર્યા પણ કહેછે, આ ઉપરથી ૩૨ માત્રાનાં બે દલ

કરિયે તોપણ થાય.

૨. ચર્પટ. ચારે પાદમાં સોઠ સોઠ માત્રા નિયમસર આવે, પળ નવમી માત્રા લઘુ આળવી, અને છેલ્લો અક્ષર ગુરુ આળવો.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ,

સોઠ કલા, લઘુ નવમી આળો,

ચર્પટમાં ગુરુ *ચરમે જાળો, *અંતે

એક ઉપર ને શ્રુતિયે ચડતા,

તાલ રચો ઠિક ક્રમથી પડતા. ૨૧૭

માત્રાસમકના પ્રત્યેક ચરણમા ચચાર માત્રાના ચાર ગણ આવેછે, અને તેમાની સમમાત્રા તેની પછેની માત્રા સાથે મળે નહિ એવો ખાસ નિયમ છે, માટે પેહેલા સ્થાનમાં ચાર માત્રાનાં પાંચ રૂપ પૈકી જગણવાલું રૂપ (વીજી ત્રીજી માત્રા એકઠી થાયછે માટે) બાદ કરતાં બાકીનાં ચાર રૂપ (SS, IIS, SII, IIIS) કામ લાગેછે, તે ગણ્યાં; વીજા સ્થાનમાં ઉપર લક્ષ્યા ચાર ગણો પૈકી વિપ્રગણ પણ કામ લાગતો નથી, કારણ કે તે વિશ્લોકમાં લાવવાનો ખાસ નિયમ છે—તે લાવવાથી વિશ્લોક થઈ જાય—માટે વીજા સ્થાનમાં ત્રણ રૂપ (SS, IIS, SII) કામમા આવેછે, ત્રીજા સ્થાનમા-નવમી માત્રા લઘુ આળવાની છે માટે પેહેલો લઘુ આવે એવા સ, જ અને વિપ્રગણ પૈકી માત્ર એક સગણજ કામ લાગેછે, કારણ કે જ કે વિપ્રગણનું વાસિકામાં વિધાન કરેલું છે, માટે ત્રીજા સ્થાનનું રૂપ એકજ; ચોથા સ્થાનને અંતે ગુરુ લાવવાનો છે, માટે તેવાં અત્ય ગુરુનાં રૂપ (SS, IIS) વેજ છે, તેથી ચોથા સ્થાનનાં વે રૂપ બને; એટલે એકદર $8 \times 3 \times 1 \times 2 = 24 \times 24 = 96$ પૂર્વાર્દનાં, તેને ઉત્તરાર્દનાં તેટલાંજ રૂપે ગુણવાથી $96 \times 96 = 9216$ —૩,૨૧,૭૭૬—બધા મળીને રૂપ થાયછે.

૩ વિશ્લોક. પ્રત્યેક પાદમાં ૧૬ માત્રા, તેમાં ચાર માત્રા પછી જગણ અથવા વિપ્રગણ આળવો; વીજી નિયમસર આવે. પિંગલાચાર્ય પાંચમી ને આઠમી માત્રા લઘુ આળવા કેહેછે. બાકી ચારે ચરણમાં ગમે તેમ લાવવું. તે પળ ઉપરના મત સાથે મળતુંજ છે. ૧, ૬, ૯. ૧૩ માત્રાએ તાલ.

પ્રતિ પદ વિષે કલા^{૧૬} કલ લાવે, -

શ્રુતિ કલ પછી જ^૪ કે દ્વિજ^{૧૩} આવે; ^{૧૧૧૧}

વિશ્લોક નિયમ એમજ ધાઢો,

આદિ પછીથી ચડતા શ્રુતિ તાલો. ૨૧૮

૫. રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

૫માં પેહેલે સ્થાને જગણ સિવાયના ચાર ગણ આવેછે, માટે તેનાં ૪ રૂપ; વીજે સ્થાને વિપ્ર કે જગણ આળવા રાસ નિયમ છે, માટે તેનાં ૨ રૂપ; ત્રીજા સ્થાનમાં કર્ણ કે ભગણજ આવેછે, કેમકે જગણ, સગણ કે વિપ્ર એ ત્રણ ગણ આવવાથી નવાસિકા કે ચિત્રાનું પાદ બનેછે, માટે ત્રીજા સ્થાનનાં રૂપ ૨; અને ચોથા સ્થાનમાં અંતે ગુરુ લાવવાનો સામાન્ય નિયમ હોતાં તેનાં પણ રૂપ ૨, તેથી $4 \times 2 \times 2 \times 2 = 32 \times 32 = 1024$ ૧૦૨૪ = ૧૦,૪૮,૬૭૬ રૂપ બધા મળીને થાયછે.

૪. નવાસિકા, વાનવાસિકા, આઠ માત્રા પછી જગણ અથવા વિપ્રગણ, બાકી ગમે તેમ માત્રા આવે. પિંગલાચાર્ય કેહેછે કે, નવમી ને બારમી માત્રા પ્રત્યેક પાદમાં લઘુ આળવી, (એનો અર્થ પણ એજ થાયછે, કેમકે, નવમી ને બારમી માત્રાએ લઘુ, જગણ અથવા વિપ્ર

आठ कला पछौ चरण चरणमां,

द्विजवर वा ऽजलधर धर गणमां; ऽजगण (ISI) .

ए छे जाति-नवासिका तो,

ताल प्रथम ने श्रुति चडौ गा तो. २१९

एनी रूप संख्या नीचे प्रमाणे थायछे:-

प्रथम स्थाननां उपर जणाव्या प्रमाणे जगण वाद करतां बाकीनां ४ रूप थायछे, तथा बीजा स्थानना पांच रूपमाथी जगण अने विप्रगण वाद थायछे, कारण के जगणथी छडी ने सातमी मात्रा एकठी थायछे, अने विप्रगण मूकवाथी विश्लोकमां अतिव्याप्ति थायछे, एटले ते वर्ज्य करतां बाकीनां त्रण रूप थायछे; बीजा स्थानमां मात्र जगण के विप्रगणज आवेछे, माटे तेनां वे रूप, अने चोथामां कर्ण के सगण आवे एटले $४ \times ३ \times २ \times २ = ४८ \times ४८ = २३०४$ रूप पूर्वार्द्धनां, अने तेटलांज उत्तरार्द्धनां, माटे $२३०४ \times २३०४ = ५३,०८,४१६$ रूप वधा मळीने थायछे.

५. चित्रा. पांचमी, आठमी ने नवमी मात्रा लघु, बाकी गमे तेम आवे. = १६ मात्रा. १, ९, ९, १३ मात्राए ताल.

सोळ सकल कल धर दर झडमां,

शर वसु नव कल कर लघु पदमां;

ताल प्रथम पर पछौ श्रुति चडता,

चित्रा विषे सरस तो पडता. २२०

एनां रूप $४ \times २ \times ३ \times २ = ४८ \times ४८ = २३०४$ पूर्वार्द्धनां, तेटलांज उत्तरार्द्धनां एटले $२३०४ \times २३०४ = ५३,०८,४१६$ थायछे. प्रथम स्थानमां पूर्वोक्त चार रूप थाय, बीजा स्थानमां

પાંચમી ને આઠમી માત્રા લઘુ લાવવાની છે તેથી માત્ર જગણ ને વિપ્રગણને આવી શકે, માટે તેના બે રૂપ; ત્રીજા સ્થાનમાં નવમી માત્રા લઘુ આણવાની છે, માટે સગણ, જગણ ને વિપ્રગણ એવાં ત્રણ રૂપ થાયછે; અને ચોથા સ્થાનમાં અંતે ગુરુ આણવાનો છે માટે પૂર્વોક્ત કર્ણ અને સગણ એમ બે રૂપ થાયછે.

૬. (૧) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં નવમી ને દશમી માત્રા મેઢી આવે, અર્થાત્ તેના ગુરુ આણવા, વાકી ગમે તેમ આવે.

૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ

સોઠ કલા વર્ધો આણ પ્રતિ પદે,

નવ દશ મેગી આણ ઝટપટે;

ઉપચિત્રાની રીતિ એ છે,

ત્રીજા બે વર્ઢો નોસ્તા કેહે. ૨૨૧

||નું લક્ષણ “હંદ પ્રમાકરમા” આઠ માત્રા+ગુરુ+છ માત્રા (અલ્પ-ગુરુવાળી) એમ આપેછે, આમા વધા પાદોમાં અથવા એક કે તેથી વધારે પાદોમાં જગણ જોડયે, એમ કેહેછે (પૃ ૪૫)

પેહેલા સ્થાનના ચાર (SS, IIS, SII, IIIS) રૂપ, X ત્રીજા સ્થાનના ત્રણ (SS, IIS, SII) X ત્રીજા સ્થાનના બે (SS, SII) રૂપ, X ચોથા સ્થાનનાં બે (SS, IIS) = ૪૮ X ૪૮ = ૨૩૦૪ પૂર્વાર્દના X તેટલાજ ઉત્તરાર્દનાં = ૫૩, ૦૮, ૪૧૬ વધા, મળીને રૂપ થાય

૭. (૨) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં આઠ માત્રા પછી મગણ ને બે ગુરુ આવે. ૧, ૫, ૯, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સોઠ કલા પ્રતિ પાદજ આવે,

આઠ કલા પછી ^{૩૧૧} મો ગણ લાવે;

તે પર ^{૩૩} કર્ણ કરાયજ છેલે,

ઉપચિત્રા વાંજો કર મેઢે.

જનાર્દન વૃત્તરત્નાકરની ટીકામાં પાઠાંતર જણાવેછે કે “અષ્ટ-
મ્યો માદ્ધાવુપચિત્રા. ઇતિ ક્વચિન્ પાઠઃ”

આઠ માત્રા પછી ભગણ આવે અને તે પછી વે ગુરુ આવે તો
“ઉપચિત્રા” થાય (એવો ક્યાંક પાઠ છે.)

એની રૂપસંસ્થ્યા આ પ્રમાણે થાય.—

$૪ \times ૩ \times ૧ \times ૧ = ૧૨ \times ૧૨ = ૧૪૪$ એટલાં રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં \times
 ૧૪૪ ઉત્તરાર્દ્ધનાં $= ૨૦, ૭૩૬$ વધાં મલીને વીજી ઉપચિત્રાનાં
રૂપ થાય.

૮. (૩) ઉપચિત્રા. ચારે પાદમાં આઠ માત્રા પછી ભગણ આવે,
વાકી ગમે તેમ ૧, ૧, ૧, ૧૩ માત્રાએ તાલ.

સકલ મલી કલ સોલજ કરજો,

વસુ કલ પર્જીથી મો ગણ ધરજો,

તે પર ચાર કલા છુટ સજજો,

એમજ ઉપચિત્રા ઠિક રચજો. ૨૨૩

જનાર્દન વૃત્તરત્નાકરનો ટીકામાં જણાવેછે કે “અષ્ટામ્યો મ્લા
વુપચિત્રા મતાન્તરમેતત્.”

આઠ માત્રા પછી એક ગુરુ આવે અને તે પછી વે લઘુ આવે
તો “ઉપચિત્રા” થાય (એવું પણ કેટલાકનું મત છે.)

એની રૂપસંસ્થ્યા આ પ્રમાણે થાય:—

$૪ \times ૩ \times ૧ \times ૨ = ૨૪ \times ૨૪ = ૫૭૬$ એટલાં રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં \times
 ૫૭૬ ઉત્તરાર્દ્ધનાં $= ૩, ૨૧, ૭૭૬$ વધાં મલીને ત્રીજી ઉપચિ-
ત્રાનાં રૂપ થાય.

સદારસરદચપ્પમા પળ એમજ કહેછે

९. पादाकुलक. उपरनी पांच जातिमांथी गमे तेना पादर्थी मिश्रण होय ते. आना ७५ मेद थायछे. १,५,९,१३ मात्राए ताल

चर्पट नवासिका विश्लोकै

विश्लोकनु पद

चित्रानां पद भळाय जो के;

नवासिकानु पद

उपचित्रा मिश्रण तो करजो,

चर्पटनु पद

पादाकुलक नामज धरजो. २२४ उपचित्रानुं (३) पद

भाषा छंदोमजरीमा पेहेलु ने त्रोजुपाद मात्रामयक प्रमाणे, अने वीजुं ने चोथु सोळ मात्रानु लाववा केहेछे

वैतालीय अथवा अपरवक्त्र प्रकरण.

प्रथम. $६+२ (५।५)+८+१=१४$

द्वितीय. $८+२ (५।५)+८+१=१६$

तृतीय. $६+२ (५।५)+८+१=१४$

चतुर्थ. $८+२ (५।५)+८+१=१६$

^{૩ ૧ ૩ ૧ ૩}
 છ કલ વિપમમાં ૨ વાસ છે,
^{૩ ૧ ૩ ૧ ૩}
 વમુ પર મમમાં તો ૨ વાસ છે;
 વિપમે કલ ચૌદ તો ગમે,
 વૈતાલીયમાં સૌઢ તો સમે. ૧. ૨૨૬
 સમ કલ ન પરાશ્રિતા કરો,
 સમમાં તો લઘુ સર્વ ના ધરો;
 એજ નિયમ પાઢજો વધે,
 વૈતાલીય સૌ એમ તો સધે. ૨. ૨૨૬

વૈતાલીયની રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

વૈતાલીયના વિપમ ચરણમા પ્રથમ છ માત્રા લાવવાની છે, તેનાં રૂપ ૧૩ થાયછે, તે પૈકી ૩જું, ૬ટું, ૭મું, ૮મું અને ૧૧મું રૂપ વિરોધી આવેછે, કેમકે તેમાં સમ માત્રા-ઁટલે ૨, ૪, ૬ ઢી માત્રા-પોતાની પછીની માત્રાસાથે મઢી જાયછે, માટે તે પાંચ રૂપ વર્જ્ય કરતાં વાઢીના (૧) SSS, (૨) ||SS, (૪) S||S, (૬) ||||S, (૯) SS||. (૧૦) ||S||, (૧૨) S|||, (૧૩) |||||, એ પ્રમાણે આઠ રૂપ રહેછે.

એજ પ્રમાણે સમ ચરણમાં પ્રથમ આઠ માત્રા લાવવાની છે, તેનાં રૂપ ૩૪ થાયછે, તેમાં વાધકારક ૨૧ રૂપ વર્જ્ય કરતાં, વાઢી ૧૩ રૂપ રહેછે, તે ૧૩ને વિપમ ચરણનાં ૮ રૂપ સાથે ગુણતાં $13 \times 8 = 104$ રૂપ પૂર્વાર્ઢના થાયછે; તેટલાંજ ઉત્તરારઢનાં થતાં $104 \times 104 = 10816$ રૂપ વધાં મઢીને વૈતાલીયનાં થાયછે.

વઢી એજ પ્રમાણે ગણત્રી કરતાં ઔપચ્છંદસિક અને આપા-

२. औपच्छंदसिक.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+र (SIS)+य (ISS)=१६. \\
 \text{बी० } ८+र (SIS)+य (ISS)=१८. \\
 \text{त्री० } ६+र (SIS)+य (ISS)=१६. \\
 \text{चो० } ८+र (SIS)+य (ISS)=१८.
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{बाकीनो नियम} \\ \text{वैतालीय प्रमाणे.} \end{array} \right.$$

विषमे षड ने दिशा समे तो,
^{३१३ १३३}
 र य धर ते पर सौ पदे क्रमे तो;
 कल सोळ गणायछे अयुग्मे,
 औपच्छन्दसिके ^{१८}पुराण युग्मे.

२२७

३. आपातलिका, आपाताली^१ १, ६, ९, १३ मात्राए ताल.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+भ (SII)+S+S=१४ \\
 \text{बी० } ८+भ (SII)+S+S=१६ \\
 \text{त्री० } ६+भ (SII)+S+S=१४ \\
 \text{चो० } ८+भ (SII)+S+S=१६
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{बाकीनो नियम} \\ \text{वैतालीय प्रमाणे.} \end{array} \right.$$

विषम षड आठ समे छे,
^{३११ ३}
 तेपर भ ग बे ठीक गमेछे;
 चौद विषम थाय कला ते,
 सोळ समे आपातलिका ते.

२२८

१ मदारमरदचम्पू प्रमाणे

४. दक्षिणांतिका.

$$\begin{array}{l}
 \text{पे० } ६+र (SIS)+ल+ग=१४ \\
 \text{बी० } ८+र (SIS)+ल+ग=१६ \\
 \text{त्री० } ६+र (SIS)+ल+ग=१४ \\
 \text{चो० } ८+र (SIS)+ल+ग=१६
 \end{array}
 \left\{ \begin{array}{l} \text{वैतालीय प्रमाणे} \end{array} \right.$$

આમાં વીંજી માત્રા ત્રીંજી મેગી અવચ્ચ લાવવી એટલે પેહેલો અક્ષર લઘુ ને વીંજો અક્ષર ગુરુ આવવાથી તેમ થશે ૪,૬,૮માં માત્રા પોતાની પછીની માત્રા સાથે મેગી મેઝવવી નહિ.

સમે દિગા ^{૩ ૧ ૩} સૂર્ય વાસ છે, ^{૧ ૩} રગર્ગ.

કલ્પા છ વિપમે તો ધરાય છે,

પછી ^{૩ ૧ ૩} રગર્ગ વામ અંતિકે,

રંચાય રચના ઢક્ષિણાંતિકે. ૨૨૯

“માપાહ્લંદોમજરીમા” પેહેલ ત્રીંજામા ૧૪ અને વીંજા ચોથામા ૧૬ માત્રા લાવવા કહેછે, પણ તેનો વીંજો આવાર નથી

ઢક્ષિણાંતિકાની રૂપસંખ્યા આ પ્રમાણે થાયછે

એના ચારે પાદમાં વીંજી અને ત્રીંજી માત્રા મેઝી આવે એવા રૂપ લાવવાનાં છે, માટે ત્રીંજું (ISIS), અને અગિયારમું (ISIII) એનાં વેજ રૂપ માત્ર કામમા આવેછે, તેથી વિપમ ચરણના વેજ રૂપ થાય, અને સમ ચરણમાં ત્રીંજુ (ISISS). ૧૧ મુ (ISIIIS), ૨૪ મુ (ISISII), અને ૩૨ મું (ISIIII), એ રીતે ચાર રૂપ કામમાં લાગેછે, તેથી ૨×૪=૮ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધના, અને તેટલાજ રૂપ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં ૮×૮=૬૪ રૂપ કલ્પા મેઝીને થાયછે.

૫ ઉદીચ્યવૃત્તિ. ૧, ૩. માં ૬+૨+૮+૦=૧૬.

૨, ૪. માં ૮+૨+૮+૦=૧૬.

વૈતાલીય પ્રમાણે પાદનો રચના કરવી. પણ પેહેલા ને ત્રીંજા પાદમાં વીંજી ત્રીંજી માત્રા ઢક્ષિણાંતિકા પ્રમાણે એકઠી આવે, ને વીંજા ચોથા પાદમાં એ નિયમ લાગુ નથી, એટલો ઢક્ષિણાંતિકા કરતાં આમાં ફેર છે.

અયુગ્મ પાદે સદા મ્હે,

વીંજી ત્રીંજી નો કલ્પા મ્હે,

ઉદિચ્યવૃત્તિ વિપે દિશે,

જુઓ દક્ષિણાંતિકા વિપે. ૨૩૦

ઉદીચ્યવૃત્તિની રૂપ સંખ્યા નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

એનાં વિષમ ચરણમાં બીજી અને ત્રીજી માત્રા એકઠી આળવાનો હોતાં દક્ષિણાંતિકા પ્રમાણે ત્રીજું (ISIS), અને અગિયારમું (ISIII) એ બે રૂપજ કામમાં આવેછે, અને સમ ચરણોમાં વૈતાલીય પ્રમાણે ૧૩ રૂપ કામમાં આવેછે; એટલે $2 \times 13 = 26$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $26 \times 26 = 676$ રૂપ એકંદર થાયછે.

૬ પ્રાચ્યવૃત્તિ.

વૈતાલીય પ્રમાણે સર્વ રચના કરવી, પંજે બીજાને ચોથા પાદનો ચોથી માત્રા છૂટી ન રાખતાં પાંચમી સાથે મળેલી આળવી-એટલે ચોથીને પાંચમી માત્રાનો એકજ ગુરુ અક્ષર આળવો.

વૈતાલીય નિયમો સદા

પ્રાચ્યવૃત્તિમાં આળજો તદા

શ્રુતિ શર મેળી સમે કરો

ગુરુ તમે મળે ઠામ તે ધરો. ૨૩૧

પ્રાચ્યવૃત્તિની રૂપસંખ્યા કાહાડવા માટે એના વિષમ ચરણમાં વૈતાલીયમાં વર્તવેલાં ૮ રૂપ કામમાં લાગેછે, અને સમ ચરણમાં ચોથી અને પાંચમી માત્રા એકઠી આળવાનો હોતાં (ISSIS) ૬-ટું, (IIISSIS) ૮ મું, અને (SISIII) ૨૮ મું, (IIISSIII) ૨૯ મું, એવાં ચાર રૂપ કામમાં લાગેછે, માટે $8 \times 8 = 64$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $64 \times 64 = 4096$ રૂપ બધાં મળીને પ્રાચ્યવૃત્તિનાં થાયછે.

૭ પ્રવૃત્તક. ૧, ૩ પાદમાં ઉદીચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે. (૨-૩ મેગી વિષમે)
૨, ૪ પાદમાં પ્રાચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે. (૪-૫ મેગી સમે)

સમે ચાર પાંચ તો મળે,
બીજો ત્રીજો તે વિષમે મળે;
વધા અવર વાકીના સ્વરે,
નિયમ તેજ પ્રવૃત્તકે કરે. ૨૩૨

પ્રવૃત્તકનો સંખ્યા વિષે:—

એનાં વિષમ ચરણનાં રૂપ ઉદીચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે બે થાયછે,
અને સમનાં રૂપ પ્રાચ્યવૃત્તિ પ્રમાણે ચાર થાયછે, માટે $૨ \times ૪ = ૮$
રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થયાં; અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થાય, માટે $૮ \times ૮ = ૬૪$
રૂપ વધાં મળીને થાયછે.

૮ અપરાંતિકા. પ્રવૃત્તકના સમ પાદ પ્રમાણે ચારે પાદ આળવાં.

૮ (તેમાં ૪, ૫ મેગી) + ર + લ + ગ = ૧૬ માત્રા, એવાં ચાર પાદ.

આઠ ઉપરે ^{૬ ૧ ૩} સૂર્ય વાસ છે,
કલ વધી મળી સોઠ પાદ છે,
ચાર પાંચ તો એકઠી દિસે,

નિયમ એજ અપરાંતિકા વિષે. ૨૩૩

પ્રવૃત્તકનાં સમચરણ પ્રમાણે એના ચારે ચરણ થાયછે, તેથી $૪ \times ૪ = ૧૬$
રૂપ પૂર્વાર્દ્ધના, અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધના થતા $૧૬ \times ૧૬ = ૨૫૬$ રૂપ વધા
મળીને થાયછે.

૯ ચારુહાસિની. પ્રવૃત્તકના વિષમ પાદ પ્રમાણે ચારે પાદ આળવાં.

૬ (તેમાં ૨, ૩ મેગી) + ર + લ + ગ = ૧૪.

છ ઉપરે ^{૬ ૧ ૩} સૂર્ય વાસ તો,
મળે બીજો ત્રીજો સાથ તો;

વઢી નિયમ ચારુવાહિની,
મનોહરતિ ચારુહાસિની. ૨૩૪

પ્રવૃત્તકનાં વિષમ ચરણ પ્રમાણે ચારુહાસિનીનાં ચોરે ચરણ થાયછે, માટે
 $૬ \times ૨ = ૪$ પૂર્વાર્દના, અને તેટલાજ ઉત્તરાર્દનાં થતા $૪ \times ૪ = ૧૬$ રૂપ વધાં
મઢીને એના થાયછે.

ગલિતક પ્રકરણ.

આ પ્રકરણ મુખ્યત્વે કરીને હંદશાસ્ત્ર, વૃત્તમૌક્તિક, અને
હંદોલતામાંથી લીધું છે. ઘણા ગ્રંથોમાં આ વિષય પ્રસિદ્ધ નથી અને
તેનાં લક્ષણ પણ અપૂર્ણ જેવાં મઢી આવ્યાં છે. અમે બનતો શોધ
કરીને લખ્ય લક્ષણો આપી ચલાવ્યું છે.

૧. સંગલિતક.

$૪+૪+૬=૧૩$ માત્રાનાં ચાર ચરણ. ૧, ૬, ૯ માત્રાએ તાલ.

^૪ હંગણ ^૪ હંગણ પછી પાંચ છે,

સંગલિતક તે નામ છે;

^૫ એક ઉપર શર નવ પરે,

એમ ત્રણે તાલો ધરે. ૨૩૬

૨. સુંદરગલિતક, સુગલિતક. (આ નામ હંદોલતામાં છે.)

$૬+૬+૧+૬=૧૩$. ૧, ૬, ૯ માત્રાએ તાલ.

^૫ શર ^૫ શર કલ પદમાં કરો,

લઘુ ગુરુ પછી તે પર ધરો;

^૧ શશિ ^૫ શર નવ પર તાલ છે,

સુંદરગલિતક ચાલ છે. ૨૩૬

૩ ભૂષણગલિતક. $૧+૧+૩(૬)+૩=૧૬$.

૩, ૭, ૧૧, ૧૬ માત્રાએ તાલ.

કલ પાંચ પરે ફરો પાંચ ધરે,

^૬સુર તે પર ને વઠો ^૩અગ્નિ કરે;

ભણ ભૂષણ નામ ગલિતક રે,

ધર તાલ ત્રણે મુનિ ^૭શિવ ^{૧૧}પરે. ૨૩૭

આ ગલિતક છંદઃશાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌલિકમાં છે.

૪ મુલ્લગલિતક. $૬+૩+૩+૩+૩+૪=૨૦$ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૬, ૧૯, માત્રાએ તાલ.

કલ છ ઉપર ધાર કલા ત્રણ ત્રણ ત્રણ તો,

વઠો ત્રણ પર હાર વિબુધવર! ધર ફરતો;

ત્રણ પર ધર તાલ પછી શ્રુતિ ^૪શ્રુતિ ચડતો,

મુલ્લગલિતક એમ રચાય સરસ પડતો. ૨૩૮

૫ ગલિતક. $૧+૧+૪+૪+૮+૪=૨૧$.

૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૭ માત્રાએ તાલ.

પાંચ ઉપર વઠો પાંચ ^૪ડાળ વે વાર છે,

તેપર લઘુજ રચાય ઉપર વઠો ^૬હાર છે;

શશિપર પ્રથમજ તાલ ચડે જ્યાં ચાર છે,

ગલિતક રચવા કાજ ઘણોજ વિચાર છે. ૨૩૯

છંદઃશાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌલિકમાં ઉપરનું માપ છે. છંદોલ્લતામાં

ઠ(૬)+ડ(૪)=૯ માત્રા આળવાનું કહ્યું છે, તેને બીજો આધાર ન હોતાં તે ગ્રાહ્ય નથી.

૬ વિલંબિતગલિતક. ૬+જ+૪+જ+૪(તેમાં અંતે ગુરુ)=૨૨

૨, ૮, ૧૩, ૧૯ માત્રાએ તાલ.

ધરો છપર પયોધર શ્રુતિ^{૧૩} કલનો વધારો,

પછીયો જગણ મૂર્કો^૪ વે કલ ગુરુજ સારો;

દ્વિતીય વંમુ^૬ જરવે^{૧૩} પછી તાલ ઓગણિશ તો,

વિલંબિત ગલિતક સરસ વને સુગમ તો. ૨૪૦

ઉપર પ્રમાણે માપ વૃત્તમૌક્તિકમાં છે, પણ છંદ:શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે છે. ૬+૪+૪+૪+૪(તેમાં અંતે ગુરુ)=૨૨. છંદોલતામાં આ ગલિતકનું માપ ૮+૪+જ+૪+જ+ગ=૨૬ આપ્યું છે, પણ તેમાં સમજફેરથી ગુરુ જૂદો રાખવા કહ્યું હોય એમ જણાય છે, કેમકે ગુરુ અંતવાળો હગણ આળવો એમ કહેલું છે.

૭ લંબિતગલિતક. § ૪+૪+૪+૪+૪+ગ=૨૨ માત્રા.

(તેમાં જગણ નહિ.) ૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રાએ તાલ.

ચોકલિયા ગણ પાંચ ઉપર ગુરુ તો ધરજો,

લંબિતગલિતક માંહે જગણ ન કહિં કરજો;

એક ઉપર છે તાલ પછી ચારે ચડશે.

આરતો રામે ગાતા ઠીક મણા પડશે. ૨૪૧

§ 'છંદ' શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌક્તિકમાં લંબિતા ઇટલુજ નામ છે, અને ગલિતક પ્રકરણમાં હોતા લંબિતગલિતક નામ રાખવાનું ઠીક છે.

વૃત્તમૌક્તિકમા “વિષમ સ્થાનમા જગણ ન લાવવો” એટલું જ લક્ષણ વાઙ્મયું છે, પણ તેના ઉદાહરણમા તમામ સ્થાનમા જગણ આવતો નથી

૮ વિગલિતક. ૧+૧+૪+૪+૧=૨૩

૧, ૪, ૮, ૧૧, ૧૫, ૧૮, ૨૨ માત્રાએ તાલ.

સકલ કલ ત્રેવીશ કર પદમાં હ ઠિક જાણી,

ઠગણ વે પર ઢગણ વે વઢી વાળ કલ આણી;

પ્રથમ પછી ત્રણ ચાર ચઢતા તાલ શુધ આવે,

વિગલિતક નામની સુશોભિત જાતિ સુહાવે. ૨૪૨

હિંદુ શાસ્ત્ર તથા વૃત્તમૌક્તિકમા ઉપરનું માપ છે, હિંદોલતામા $ઢ (૫) + ઠ (૫) = ૧૦$ માત્રા આળવા કહ્યું છે, પણ તેને વીજો આવાર ન હોતા તે પ્રાપ્ય નથી.

૯. લલિતગલિતક. ૪+૧+૪+૧+૪+૪=૨૪ માત્રા.

૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩ માત્રાએ તાલ

કલ ચાર ઉપર શર ધરી પછી કલ ચાર કરો.

વઢી પાંચ ઉપર કલ ચાર કરી ગુરુ એક ધરો,

ત્રણ કલપર ઢટ ધરી તાલ પછી ચચાર ચડો,

લલિતાગલિતક પદ એમ કલા ચોવીશ ઘડો. ૨૪૩

આ ગલિતકનું કેટલાક ગ્રંથોમાં લલિતા એવું નામ આપ્યું છે,

પણ લલિતગલિતક નામ રાગવું યોગ્ય છે.

૧૦ વિપમિતગલિતક જાતિ.

૧, ૨. પદમાં ૧+૪+૧+૪+(કમલ) ગલગલ = ૨૪

૩, ૪. પદમાં ૧+૧+૧+૪+(સૂર્ય) ગલગલ = ૨૪

४ ४

५ ४

३।३।

ठ ड उपर ठ ड कर ते उपर कमल चडाव एक,

प्रथम ने द्वितीय पद चोविश कुल कलनो विवेक;

त्राजे वळी चोथे त्रण ठपर ड सूर्य चोविशे,

विषमितज गलितक रचना एमज ठिक तो दिशे. २४४

११ समगलितक. $४+५+५+४+४+लग=२५$ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल.

चार उपर धरि शर शर पर वे चोकल जाणजो,

चरमे ल ग धरि प्रतिपद पाचिस कल कवि! आणजो;

ए समगलितक चरण चतुर कवि रचवा काज तो,

रचना कहीं त्यम रचोने रोजेवे राजसमाज तो. २४५

१२ समगलितक (बीजुं). १, ३ पदे $४+३=७$ मात्रा;२, ४ पदे $६+३+३+३+३+५+ग=२५$ मात्रा

विषम ड ड पद,

समे छ पर चार वार ड धरि ठ उपर गुरु करवो;

पाचिस कल वद,

समगलितक एक अपर सरस जातिनो उचरवो. २४६

१३ समगलितक (त्रीजुं). १, ३. $६+३+३+३+३+५+ग=२५$

(छं.शा.वृ.मौ.प्र.) २, ४.

 $४+३=७$

१, ५, ९, १३, १७, २१ मात्राए ताल.

विषम पद छ कल पर त्रण त्रण त्रण त्रण ठ धराये छे,

गुरु ते उपर;

पचिंश कुल कल विपरित समगलितके थायछे,

समे ^६ ड ^३ ढ धर.

२४७

बीजा समगलितकथी आ उलटुं छे.

१४ विक्षिप्तिकगलितक. $६+४+६+४+६+ग=२५$ मात्रा.

१,९,९,१४,१८,२२ मात्राए ताल.

^{५६} ढ ^{५४} परढ ^५ ढर उपर शर, कल गुरु चरमे करवो,

विक्षिप्तिकगलितक चरण, कविवर करशे गरवो;

पचिंश कुल कल प्रतिपदे, गणौने विगते धरवो,

तेर प्रथम कल धरि दुहे, ^{१२} रवि कल पछी उचरवो. २४८

*अंते. आ गलितकमां प्रथम तेर कलनी दुहानी रचना अने ताल पण ते प्रमाणे, बाकीनी वार कलना प्रारंभने प्रथम अक्षरे ताल, पछी चच्चार चडते आवेछे. वृत्तमौक्तिकमां विक्षिप्तिका नाम आप्युं छे.

१५ मुग्धगलितक.

६ डगण $(४+ज+४+ज+४+ज)+ग=२६$ मात्रा.

१,९,९,१३,१७,२१,२५ मात्राए ताल.

^{४।३।}

ढ ज चार वार आणी गुरु धरो चरममां फरी,

ए रीतिथी कला कुल करो वौशपर पट आदरी;

मुग्धज गलितक चरण रचीज ज्यम रागमां गमे,

ईश्वर कथा कथो आ गलितक विषे नमी तमे.

२४९

૧૬. ઉદ્ગલિતક. $૬+જ+૪+જ+૪+જ+૪=૩૦$ માત્રા.

ત્રીજી માત્રાએ, પછી ચચારે ચડતા તાલ.

છ કલ ઉપર ^{૧૩}પયોધર ^૪ધરી ^૪ડ તે પર કરી ^{૧૩}ફરી પયોધર,

તે ઉપર કલ ચાર ને જ ડ વઢી ધરો તે પરે કવીશ્વર!

એમ છ કલ પરે જ ડ ત્રણ કરતાં કલ ત્રીશ કુલ થાય સરસી,

ઉદ્ગલિતક કરો ગણતરી કરી મનવિષે સદાય હરસી. ૨૧૦

છંદોલતામાં $૬+૬+૬+૬+૪=૩૮$ માત્રા કરવા કેહેછે, પણ

છંદ:શાસ્ત્ર અને વૃત્તમૌલિકમા અમે ઉપર બતાવ્યું તે પ્રમાણે માપ છે.

મુગ્ધમાલાગલિતક કરતાં આમા બે ચોકલિયા ઓછા છે.

૧૭ મુગ્ધમાલાગલિતક. $૬+જ+૪+જ+૪+જ+૪+જ+૪=૩૮$

૧, ૧, ૭, ૧૧, ૧૧, ૧૧, ૨૨, ૨૭, ૩૧, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

ત્રીશ આઠે, જ મુગ્ધમાલા વિષે કલા કુલ સમાયછે ને રચાય સારી,

વિગત કરો, કલા છ પ્રથમે ધરી તમે ચાર વાર જ ડ ગણ પદે ઉચારી;

મન દબધી, સદાય હરિગુણ ગવાય નિત્યે ભમાય નહિ તો જણાય રુઝ;

માટેતું, સ્વમાય તેવી સ્વમી પોંડા પણ પ્રભુ ભજન કરૂં તજીજ કૂડું. ૨૧૧

બરોબર રાગથી ગવાય માટે પેહેલી છ માત્રા પૂરી થતા બે માત્રા બોલાય

ષ્ટલો રાગ લવાવવો, અર્થાત્ ત્યા વિરામ લેવો.

रणપિંગલ.

વર્ણમેલછંદ.

સમવૃત્ત.

૧ ઉક્તાછંદ. ૨ ભેદ છે. એક વર્ણ. કેટલામોભેદ.—

૧ શ્રી.

૧ ગુરુ.

૧

ગી, શ્રી.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ શૂલધર આપીને તેને માત્રા-
મેલમાં ગણેલો છે, અને માત્રામેલની રીતિ પ્રમાણે તેનું વીજુ રૂપ બે લઘુનું
કરી વતાવ્યું છે, પણ તેમ કરવું યોગ્ય નથી.

૨ સ્તુ.

૧ લઘુ.

૨

લુ, સ્તુ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આનું નામ અચલ આપીને માત્રામેલમાં
ગણ્યો છે

૨ અત્યુક્તાછંદ. ૪ ભેદ છે. બે વર્ણ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં ચારમાત્રાના રૂપ બે ગુરુથી શિરુકરીને તેનું સામાન્ય
નામ બ્રહ્મા આપ્યું છે

૩ કામા, સ્ત્રી, કામ.

ગ, ગ.

૧

ગા ગા, કામા.

૪ મહી.

લ. ગ.

૨

લ ગી, મહી.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આવા રૂપનું નામ વાસવ આપ્યું છે, અને તેની
માત્રામેલમાં ગણના કરી છે

છંદોલતામાં આનું નામ “રતિ” રાખ્યું છે, કારણ કે તે જણાવે છે કે, મહિરું

માપ ગ,લ રાખવું સૂત્રથી વિરુદ્ધ છે. આ વિચાર અનુવિત છે, કેમકે ધણુંકરિં વૃત્તના નામ એવા પાઢેલ હોય છે કે, તે પોતાના માપની કવિતારચનામાં આવી શકે. રતિમાં “તિ”-હસ્વ છે,તો એ શબ્દના બે લઘુ થાય છે,તેજ પ્રમાણે મહિના પણ બે લઘુ થાય છે, એટલે બે શબ્દ સરસા માપના હોતાં, જો રતિ નામ ગ્રહણ કરિયે તો મહિ નામ ગ્રહણ કરવાને હરકત નથી. મહિ શબ્દમાં “હિ” દીર્ઘ પણ થાય છે, તેથી એ શબ્દમાં પ્રથમ લઘુ અને બીજો ગુરુ વર્ણ આવતાં મહી નામ વધારે વધવેસતુ છે. રતિમાં “તિ” આગલ વિસર્ગ હોતાં સસ્કૃતમાં તે દીર્ઘ ગણી શકાય.

૫ સારુ, ચારુ, શાનુ, સાર, સારસ, ગ, લ. ૩

ગા લુ, ચારુ.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આવું નામ તાલ આપીને તેને માત્રામેલમાં ગણેલો છે, અને તેમાં ત્રણ માત્રાનુ સામાન્ય નામ વજ્ર રાખ્યું છે.

૬ મધુ

લ, લ. ૪

લ લુ, મધુ.

૩ મધ્યા, મધ્યમાહંદ. ૮ ભેદ છે, ત્રણ વર્ણ.

૭ નારી, તાળી, તાલી, માલી, સીસા. ૧ મગણ. ૧

મા નારી.

૧ માગધી પિંગલછદોગ્રધમા સીસા નામ આપ્યું છે.

૮ શશી, વલાકા, વૃત્તિ.

૧ યગણ. ૨

શશી યી.

૧ નાટ્યશાસ્ત્રમાં આ નામ છે.

૯ મૃગી, પ્રિયા, વિદ્યુત.

૧ રગણ. ૩

રી મૃગી.

૧ હંદોલતા પણ આ નામ દર્શાવે છે

૨ હંદોલતામાં મધ્યાના ભેદમાં મૃગી અને પ્રિયા એમ ભેદ જુદા પાડ્યા છે તેમ મગેન્દ્ર જે છંદો ભેદ છે, તે છલ્લો નથી. એમ આટલો ભેદ.

गणावी केहेछे के, सूत्रकार आर्वी रीति देगावेछे.

३ नाटयशास्त्र प्रमाणे

१० रमण, रमणी, रमुना, रजनी,^१ १ सगण. ४
सगणी, रमणी.

१ नाटयशास्त्र प्रमाणे.

११ पंचाल, पांचालि, कामावतार. १ तगण. ५
ता घाल, पंचाल.

१२ मृगेन्दु, नरेन्दु, मृगेन्द्र, नरेन्द्र. १ जगण. ६
ज थाय, कवाय;
मृगेन्द्र, नरेन्द्र.

१३ मंदरि, मंदर, मंदरा, १ भगण. ७
भू धर, मंदर.

१४ हरिणी, कमलि, कमल. १ नगण. ८
नगणी, हरिणी.

गणप्रस्तारप्रकाशमा मात्रामेळमा आनु नाम तांडवें आप्यु छे

४ प्रतिष्ठाछंद. १६ भेद. चार वर्ण.

१५ कन्या, कीर्णा, तीर्णा.^१ तिन्ना.^२ म, ग. १
मा गा कन्या.

१ एक रगणनुं नाम नागराज पिंगळमा तीर्णा लख्यु छे, ए वरावर
नथी, केमके तेनु नाम चार अक्षरमा छे

२ छंदःप्रभाकर प्रमाणे.

१६ क्रीडा^१ च, ग. २

य गा क्रीडा.

१ भोखारीदागाजिने आना वमणा के चोगणाने शुद्धगा वृत्त मान्यु छे.
(जुओ छंदःप्रभाकर टीका पृष्ठ १३०)

૧૭ નંદ.

ર, ગ. ૩

નંદ રા ગા.

૧૮ દોલા, રામા, રામ, વિમલા, ભ્રમરી. સ, ગ. ૪

સ ગ દોલા.

૧ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૧૯ ધરા, વિજયા.

ત, ગ. ૫

તા ગા ધરા.

૧ હંદોલતામાં આ માપના હંદુ નામ સતી છે.

૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે

૨૦ કલા, નગાનિકા, કુમારિકા, નૃગા,

નગણિકા, નર્ગી, નગન્નિકા, જયા,

નિર્ગલા, નગાલિકા, લગ્ગણિય.

જ, ગ. ૬

જ ગા કલા.

૧ હંદોલતા પ્રમાણે

૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૩ લગ્ગણિય (લગ્ના) નામ માગધી પિંગલછંદોગ્રયમા છે.

૨૧ વલા, સમુહો.

મ, ગ. ૭

મા ગ વલા.

૨૨ સતી, તરણીજા.

ન, ગ. ૮

ન ગિ સતી.

૨૩ મુગ્ધ, ગોપાલ.

મ, લ. ૯

મા લા મુગ્ધ.

૨૪ વારિ, કર્ત, મુદ્રા.

ય, લ. ૧૦

ય લા વારિ.

૨૫ ધારિ, ધારા, ધારી, ધારિયા.

ર, લ. ૧૧

રા લ ધારિ.

૧ માગધી પિંગલછંદોગ્રય પ્રમાણે.

२६ कार, वीर, वीर.

स, ल. १२

स ल कार.

२७ तावुरि, कृष्ण.

ते, ल. १३

ले तावुरि.

२८ रुजु, बुद्धि.

ज, ल. १४

ज ले रुजु.

२९ निशि, अनृजु.

म, ल. १५

भी ल निशि.

३० पटु, हरि.

न, ल. १६

न ल पटु.

५ सुप्रतिष्ठा छंद. ३२ भेद. पांच वर्ण.

३१ वाला, संमोहासार,

संमोहा, विद्युतभ्रान्ता.

म, ग, ग. १

मा गा गे वाला.

१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे

३२ नाली.

य, ग, ग. २

य गा गे नाली.

३३ सूरिणी.

र, ग, ग. ३

सूरिणी र गे.

३४ प्रगुण, चतुर्वंशा, घनपंक्ति.^१

स, ग, ग. ४

प्रगुणे रगा गा.

१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे

३५ हारीत, लोल, हारी, बहारी,

हारा, हारीतबंधा, फारीआ.^१

त, ग, ग. ५

હારીત ત ગો. લોલે ત ગા ગા.

૧ માગધી પિંગલછદોગ્રંથમાં આ નામ આપ્યું છે.

૩૬ કાંઠી, વિલાસ, યશોદા. જ, ગ, ગ. ૬

જ ગં ગ કાંઠી.

૧ આ નામ છદ. પ્રભાકરવાળાએ નવું પાડેલું છે, એમ તે પોતે લખે છે, પણ આગળ તેના ઉપલાં બે નામ છે, તે તેમના જાણવામાં નહિ હોય, તેથી “યશોદા” નામ તેમણે ઉપજાવી કાઢાણું હશે.

૩૭ હંસ, પંક્તિ, અક્ષરપંક્તિ, } મ, ગ, ગ. ૭
ફારી, ભૂતલમાન્યા. }

હંસ મ ગા ગે.

૧ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૩૮ કલલિ, સુતસંગક. ન, ગ, ગ. ૮

કલલિ ન ગો.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આને સાત માત્રાનું ત્રીજું રૂપ વતાવ્યું છે.

૩૯ હાસિકા: મ, લ, ગ. ૯

મ્લા ગે હાસિકા.

૪૦ નેરી. ય, લ, ગ. ૧૦

ય લા ગે નેરી.

૪૧ વૈનસ, યંજા. ૧ ર, લ, ગ. ૧૧

રે લ ગા ધરો, વૈનસે કરો. (વૈનસેલગા).

૧ નાગરાજ પિંગલમાં યંજા નામ લખ્યું છે

૪૨ પ્રિયા, રમા. ૧ સ, લ, ગ. ૧૨

સ લ ગ પ્રિયા

૧ છંદોલતામાં રમા કેહે છે

४३ कणिका.	त, ल, ग. १३
त्ला गे कणिका.	
४४ शिला.	ज, ल, ग. १४
ज ला ग शिला	
४५ मंडल.	भ, ल, ग १५
मंडल भल गे.	
४६ सुलू, करता, कलमुखी. ^१	न, ल, ग. १६
न ल ग सुलू.	
१ नाट्यशास्त्र प्रमाणे.	
४७ कुम्भारि.	म, ग, ल. १७
मा ग्ले कुम्भारि	
४८ भ्रू.	य, ग, ल. १८
य गू ले भ्रू ज.	
४९ -ही.	र, ग, ल. १९
-ही र गी लैयौ.	
५० पालि.	स, ग, ल. २०
स ग ले पालि.	
५१ किंजल्कि.	त, ग, ल. २१
किजल्कि ता ग्ल.	
५२ वार्द्धि.	ज, ग, ल. २२
ज गा ल वार्द्धि.	
५३ विद्.	भ, ग, ल. २३
विद् भ गा ला यौ.	
५४ पांशु, वाकि.	न, ग, ल. २४
न ग ल पांशु.	

५५ मालिन.

म, ल, ल. २५

मला ले मालिन.

५६ वरीय.

य, ल, ल. २६

वरीये यल ल.

५७ कल्कि.

र, ल, ल. २७

कल्कि री ल ल.

५८ जतु, नायक.

स, ल, ल. २८

स लि ले जतु.

५९ छिद्र.

त, ल, ल. २९

छिद्रे त ल ल.

६० क्षुप, हर.

ज, ल, ल. ३०

ज ला ल क्षुप.

६१ क्षुत, विष्णु, पंचा, पंच.†

म, ल, ल. ३१

भू ल ल क्षुत.

‡ मागधी पिंगळछंदोग्रंथ

६२ हलि, जनमि, जमक, जमकाणा,

{ न, ल, ल. ३२

जमक, यमक, आत्मक.

न ल ल हलि.

६ गायत्री छंद. ६४ भेद छे. छ वर्ण.

६३ विद्युल्लेखा, शेषा, शेषराज, शेष.†

म, म. १

मा मे विद्युल्लेखा.

† शेष नाम प्राकृत पिंगळसूत्रमा छे.

६४ पंथा.

य, म. २

य मे पंथा थारो.

६५ करेणू.

र, म. ३

छे करेणू रा मे.

६६ अभिख्या.

स, म. ४

अभिख्या सा मा थी.

सगणे माभिख्या.

(सगण म अभिख्या)

६७ वभ्रू.

त, म. ५

ता मा थकी वभ्रू.

६८ कज्जा.

ज, म. ६

ज मा थकी कज्जा.

६९ सिन्धुरया.

भ, म. ७

सिन्धुरया भा मे.

७० गुणवती, शशिभृता.

न, म. ८

गुणवती ना मे.

७१ तंत्री.

म, य. ९

मा ये थाय तंत्री.

७२ सोमराजी, शंखधारी, अर्द्धभुजंगी, }

य, य. १०

हरिशंखाणा, शंखनारी, सोमराज. }

य ये सोमराजी.

गणप्रस्तारप्रकाशमा १० मात्रानु सामान्य नाम सोमराजी राख्युं छे.

तैना उदाहरणमा आज प्रमाणे वे यगण आवे छे

मागधी पिंगलछंदोप्रथमा “ हरशंखाण ” नाम आप्यु छे

७३ पिकाली.

र, य. ११

रा य थी पिकाली.

૭૪ કમની.

સ, ય. ૧૨

કમની સ યી થી.

૭૫ તનુમધ્યા, ચૌરસ (છંદ પ્રભાકર.)

ત, ય. ૧૩

તા યે તનુમધ્યા.

૭૬ અરજસ્કા.

જ, ય. ૧૪

જ યે અરજસ્કા.

૭૭ ઇતિ, કામલતા.

મ, ય. ૧૫

છે ઇતિ મે યે થી.

૭૮ શશિવદના,^૧ શશિમુખી, ચોરસા,^૨ચઝવંશા,^૩ ચઝરંસા,^૪ ચંડરસા,સીસા, ચતુરવર્ણી, ચતુરંશા,^૫મદરશીર્ષા,^૬ ચતુરંસ.^૭

ન, ય. ૧૬

શશિવદના ન્યે, શશિમુખી ના યે.

૧ છંદ પ્રભાકરમાં આનું પાદાકુલક એવું નામ પણ જણાવે છે, પૃષ્ઠ. ૧૩૩. ૨ ભગવત પિંગલમાં. ૩ મનહર પિંગલ અને છંદ શંગારમાં. ૪ નાગરાજ પિંગલમાં. ૫ પૃથોરાજરાસા તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં એ નામ છે. ૬ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે ૭ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાંથી. આ રૂપ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આત્રામેલમાં ગણ્યું છે.

૭૯ અવોઢા.

મ, ર. ૧૭

થાયી ડવોઢા મ રે.

(થાય અવોઢા મ રે)

૮૦ કચ્છપી.

ય, ર. ૧

ચ રે થી કચ્છપી.

૮૧ વિમોહા, વિજોહા, વિજ્જોહા^૧, અર્દ્ધ-
 કામમોહિની, સ્વમિળી, રસાવલી, } ર, ર. ૧૯
 ચંદ્રમાલા, વિજ્જોદા^૨, વિયોધા, જોહા. }

છે વિમોહા ર રે.

૧ છંદોદ્રુતમુક્તાવલી તથા ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે

૨ છંદ.પ્રમાકર પૃષ્ઠ ૧૩૪

૮૨ મૃદુકીલા.

સ, ર. ૨૦

મૃદુકીલા સ રે.

૮૩ સ્થાલી, સ્વંડા.

ત, ર. ૨૧

સ્થાલી ત રા થકી.

૮૪ વલીમુખી.^૧ વાળી.

જ, ર. ૨૨

જ રે વલીમુખી.

^૧છંદોલતા આનુ નામ નગાનિકા કેહેછે, પણ અક્ષર ચાગમા જ ગ
 ના માપયા નગાનિકા છે, માટે તે માનવા જોગ નથી

૮૫ ગુનક.

મ, ર. ૨૩

ગુનક ભૂ ર થી.

નાટ્યશાસ્ત્રમા આને શાલિની નામ આપેછે, પણ શાલિની અક્ષર
 ૧૧માં પ્રસિદ્ધ છે, માટે તે વાત માન્ય નથી

૮૬ નિરસિકા, ગિરા^૧

ન, ર. ૨૪

નિરસિકા ન રે. ન ર ગિરાવિષે.

^૧ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે.

૮૭ નિસ્કા, સોયકુલ, વીર્યા^૨.

મ, મ. ૨૬

નિસ્કા મા સ થકી.

^૨ નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણે

૮૮ મશગા.

ય, સ. ૨૬

य सा थी मृगगा.

८९ कर्मदा, तिल.

र, स. ३०

कर्मदा र स थी.

९० तिलका, अर्द्धतोटक, शील,^१

तिलना, दंडलय, तिल, ध्वज,

डिल,^२ खंडलया,^३ डिल्ला,^४

वनिता,^५ तिल्ला.^६

स, स. ३८

तिलका स स थी.

१ छंदःशृंगार.

२-३ नागराज पिगल.

४ छंदःसार.

५ छंदोलता.

६ छंदः प्रभाकर पृष्ठ. १३५

खंडलया नामे मागधी पिगलछंदोप्रथसा पण छे

९१ वसुमती, कमला.^१

त, स. ३

ता से वसुमती.

१ गणप्रस्तारप्रकाश.

९२ कुही. अपरभा.^१

ज, स. ३

ज से कर कुही.

१ गणप्रस्तारप्रकाश.

९३ सौरभि.

भ, स. ३

सौरभि भ स थी.

९४ सरि.

न, स. ३

सरि न स थी.

९५ साहूति.

म, त. ३

मा ती थी साहूति.

९६ बिन्दु.

य, त. ३१

यतीथी छे बिन्दु

९७ मन्त्रिका.

र, त. ३५

मन्त्रिका रा ता र्थो.

९८ दुण्डि.

स, त. ३६

स त थी तो दुण्डि.

९९ मन्थान, मंथाणा, मंथाण, मन्थानक. त, त. ३७

तं ता र्थो मन्थान. मन्थानके ता त.

१०० क्षमापालि.

ज, त. ३८

ज ता क्षमापालि.

१०१ राढि.

भ, त. ३९

भा त थकी राढि.

१०२ अनिभृत.

न, त. ४०

अनिभृते ना त.

१०३ मङ्कुर.

म, ज. ४१

छे मङ्कुर मूज.

१०४ वृत्तहारि.

य, ज. ४२

य जे वृत्तहारि.

१०५ धारिका (छंदोलता), आर्भव.

र, ज ४३

धारिका र जा र्थो.

१०६ मधुमारक.

स, ज. ४४

मधुमारके सज.

१०७ हाटकशालि, मंथान, शशिराट.

त, ज. ४५

तजा हाटकशालि.

१ छंदोलता.

૧૦૮ વસંત^૧ માલતિકા, માલતી, } જ, જ. ૪
માનવક, *મનોહર, ઇમાનવ.

વસંત જ જા થૌં.

મનોહર જા જ.

જ્ઞ માલતી થાય.

૧ છંદોલતા ૨ મા. પિ છ ગ્રથ ચિ ટી છંદોવૃત્તમુક્તાવલિર્માર્થી.

I માગધી પિંગલછંદોગ્રથ

છંદ પ્રભાકરમા ઘણા મતે આ વૃત્તનુ માપ ઉપર પ્રમાણેજ છે, પણ કોઈ કોઈ પિંગલકાર, ત ચ, અને જ ચથી આનુ માપ વનાવેછે, પણ તેવા માપના વીજાં વૃત્તો આ પિંગલમા દાખલ છે

૧૦૯ પાકલિ.

પાકલિ મ જા થૌં.

૧૧૦ પુટમર્દિ, કરહંચા.

ન જ પુટમર્દિ.

૧૧૧ કંસારિ.

કંસારિ મા મ થૌં.

૧૧૨ સોમશ્રુતિ.

ચ મે સોમશ્રુતિ.

૧૧૩ સોપધિ.

રો મ થી સોપધિ.

૧૧૪ શંહુચુતિ.

સ મ શંહુચુતિ.

૧૧૫ ઇન્ધા.

ઇન્ધા ત મા થકૌં.

૧૧૬ સાવટુ.

ज भार्यो सावटु.

११७ नन्दि, दुमन्दर (छन्दार्णव प्रमाणे.) म, म. ५९
नन्दि म भी थर्को.

११८ अयमित. न, म. ५६
अयमिते न म.

११९ प्रोथा. म, न. ५७
छे प्रोथा म न थो.

१२० अर्ति. य, न. ५८
य ने अर्ति कर.

१२१ प्रतरि. र, न. ५९
री न थो प्रतरि.

१२२ विससि स, न. ६०
स न थो विससि.

१२३ अतिकलि. त, न. ६१
ती ने अतिकलि.

१२४ सुदायि. ज, न. ६२
सुदायि ज न थो

१२५ अनति. म, न. ६३
भी न थो अनति.

१२६ दमनक, उपवलि, दमन } न, न ६३
मदनक, मदन, नदकल. }
न न दमनक.

१ छंदोलता प्रमाणे.

૭ ઉષ્ણિક છંદ. ૧૨૮ ભેદ થાય છે. સાત વર્ણ.

વૃતરલાકરની નારાયણભટ્ટી ટીકામા કહ્યું છે કે “સાત અક્ષરના છંદમા બે અને પાંચે યતિ થાય” એમ કેટલા એકનુ મત છે.

૧૨૭ શીર્ષા, શિપ્રા, શિષ્યા^૧, શીર્ષરૂપક, } મ, મ, ગ. ૧
શીર્ષિક, લક્ષ્મી, શ્વેચાઈ, શ્વુક્તાગુમ્ફ. }

મા મા ગા થી છે શીર્ષા.

૧ છંદ પ્રમાકર. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ ૩ છંદોદ્યુત્તમુક્તાવાલિ.

૧૨૮ પ્રહાણ.

ય, મ, ગ. ૨

પ્રહાણે યા મા ગા છે.

૧૨૯ સૈરવી.

ર, મ, ગ. ૩

સૈરવીમાં રા મા ગા.

૧૩૦ શમ્બૂક.

સ, મ, ગ. ૪

સ મ ગા છે શમ્બૂકે.

૧૩૧ નિમ્નાશયા.

ત, મ, ગ. ૫

નિમ્નાશયા તા મા ગે.

૧૩૨ સુમોહિતા.

જ, મ, ગ. ૬

સુમોહિતા જા મા ગે.

૧૩ અધીરા.

ધ, મ, ગ. ૭

થાય અધીરા ભ્મા ગે.

૧૪ હોલા.

ન, મ, ગ. ૮

ન મ ગ થી હોલા છે.

૧૫ ઇમ્ભ્રાન્તા.

મ, ય, ગ. ૯

મા યા ગે ઇમ્ભ્રાન્તા.

૧૬ અમીક.

ય, ય, ગ. ૧૦

અમીકે ય યા ગા છે.

१३७ अहिंसा. र, य, ग. ११

रा य गे अहिंसा छे.

१३८ रसधारि. स, य, ग. १२

रसधारि सा या गे.

१३९ वेधा, भक्ति.^१ त, य, ग. १३

वेधा रच ता या गे.

१ छंद प्रभाकरवाले मूलनुं वेधा नाम न जाणवाथी आ भाक्ति नाम भवु कल्प्युं छे

१४० पद्या. ज, य, ग. १४

ज या ग थकी पद्या.

१४१ किणपा. भ, य, ग. १५

थाय किणपा भ्या गे.

१४२ सुरि. न, य, ग. १६

सुरि न य गा थी छे.

१४३ किर्मीर. म, र, ग. १७

किर्मीरे छे म रा गा.

१४४ वयस्य, जयमंगल (प्रवीणसागरमा). य, र, ग. १८

वयस्ये या र गा छे.

१४५ भूरिधामा. र, र, ग. १९

भूरिधामा र रा गे.

१४६ हंसमाला. स, र, ग. २०

स र गे हंसमाला.

१४७ भीमार्जन. त, र, ग. २१

भीमार्जने त रा गा.

१४८ पुरोहिता. ज, र, ग. २२

પુરોહિતા જ રા ગે.

૧૪૯ હોડપદા.

મ, ર, ગ. ૨૩

હોડપદા મ રા ગે.

૧૫૦ સ્વરકરા.

ન, ર, ગ. ૨૪

સ્વરકરા ન રા ગે.

૧૫૧ મદલેસ્વા.

મ, સ, ગ. ૨૫

મા સાં ગે, મદલેસ્વા.

આ વૃત્તમાં કેટલાએક ૩, ૪ ચિત્તિ નાનેછે. વલ્લી કોઈ આના વમણને
ગીલા વૃત્ત કેહેછે.

૧૫૨ મહનીયા.

ચ, સ, ગ. ૨૬

ચ સા ગે મહનીયા.

૧૫૩ શરગીતિ.

ર, સ, ગ. ૨૭

રા સ ગે શરગીતિ.

૧૫૪ કરમિત્, રૈરંગ (પિં. છં. ગ્રં.). સ, સ, ગ. ૨૮

કરમિદ્ સ ગા થી.

૧૫૫ સ્થૂલા.

ત, સ, ગ. ૨૯

સ્થૂલા રચ ત સા ગે.

૧૫૬ કુમારલલિતા, લલત,

અવિરામ, રાયપતિ.

જ, સ, ગ. ૩૦

કુમારલલિતા તો,

જ સા ગ થર્કો થાતો.

૧ વે પાંચે ચિત્તિ લાવવા કોઈ કેહેછે. છંદ પ્રમાણક આદિ ગ્રંથોમાં ચિત્તિ
કહી નથી. આઠ અક્ષરમાં આ નામનું વૃત્ત અક ૨૯૦ મે છે.

૨ ગણપ્રસારપ્રકાશમાં

૧૫૭ રુચિર.

મ, સ, ગ. ૩૧

भासग रुचिरे छे.

१५८ दति, करह.

न, स, ग. ३२

दति-करह ना संगे.

१५९ हिन्दीर, सालका(गणप्रतारप्रकाश). म, त, ग. ३३

हिन्दीरे मा ता ग छे.

१६० छपिक.

य, त, ग. ३४

यतागा, छे छपिके.

पिंगलछन्द सूत्र प्रमाणे ३, ४ यति

१६१ मृष्टपादा.

र, त, ग. ३५

मृष्टपादा रा त गे.

१६२ मायाविनी.

स, त, ग. ३६

स त गे मायाविनी.

१६३ राजराजी, भिन्ना.

त, त, ग. ३७

भिन्ना त ता गा थकी,

छे राजराजी नकी.

१६४ कुठारिका.

ज, त, ग. ३८

कुठारिका जा त गे.

१६५ कल्पमुखी, लीला.^१

भ, त, ग. ३९

कल्पमुखी भी त गे.

^१ छंद प्रभाकरमा आ नामछे.

१६६ परभृत.

न, त, ग. ४०

परभृते ना त गा.

१६७ महोन्मुखी.

स, ज, ग. ४१

मा जी गे महोन्मुखी.

૧૬૮ મહોદ્ધતા, કુમારિકા.^૧

ય, જ, ગ. ૪૨

ય જા ગે મહોદ્ધતા.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

૧૬૯ ચામર, સમાનિકા,^૧સમાના,^૨ વાળી.^૩

ર, જ, ગ. ૪૩

છે સમાનો રા જ ગે.

૧ છુદોવૃત્તમુક્તાવલી ૨ ભગવતપિંગલ અને કામદુઘાવત્સ.

૩ એક માગધી પિંગલ.

૧૭૦ કઠોદ્ધતા.

સ, જ, ગ. ૪૪

સ જ ગે કઠોદ્ધતા.

૧૭૧ પૂર્ણા.

ત, જ, ગ. ૪૫

પૂર્ણા ત જ ગા થકી.

૧૭૨ વહિર્વલિ.

જ, જ, ગ. ૪૬

વહિર્વલિ જા જ ગે.

૧૭૩ ઉન્દરિ.

મ, જ, ગ. ૪૭

ઉન્દરિ મજાગથી.

૧૭૪ પુરાટિ.

ન, જ, ગ. ૪૮

પુરાટિ નજાગથી.

૧૭૫ વર્કરિતા, સુભગ, સ્વંગા,
સ્વંગા, સ્વંજા, સ્વંડકા.

મ, મ, ગ. ૪૯

મા મા ગે વર્કરિતા.

૧ માગધી પિંગલછદોપ્રથ.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૭૬ કૈશવતી.

ય, મ, ગ. ૫૦

ય મા ગે કૈશવતી.

- १७७ सौरकान्ता. र, भ, ग. ५१
 सौरकान्ता र भ गे.
- १७८ अधिकारी. स, भ, ग. ५२
 अधिकारी स भ गे.
- १७९ निर्वाधिका, चूडामणि. त, भ, ग. ५३
 निर्वाधिका त भ गे.
- १८० महोधिका ज, भ, ग. ५४
 महोधिका ज भ गे.
- १८१ मौरलिक, कलिता, कलका.^१ भ, भ, ग. ५५
 मौरलिके भ भ गा.
- १ गणप्रस्तारप्रकाश
- १८२ स्वनकरी. न, भ, ग. ५६
 स्वनकरी न भ ने.
- १८३ नवसरा, मदलेखा.^१ म, न, ग. ५७
 मा ना गे नवसरा.
- १ गणप्रस्तारप्रकाश.
- १८४ चिररुचि. य, न, ग. ५८
 य ना गे चिररुचि.
- १८५ बहुलया. र, न, ग. ५९
 रा न गे बहुलया.
- १८६ यमनक. स, न, ग. ६०
 स न गा यमनकै.
- १८७ हीर. त, न, ग. ६१
 छे हीर त न गथी.
- १८८ खिदा. ज, न, ग. ६२

खिदा रच ज न गे.

१८९ उलपा.

म, न, ग. ६३

भा न ग र्थो उलपा.

१९० मधुमती, मधुमत, वास्तुमती.^१ न, न, ग. ६४

न न ग मधुमती.

छंदोलता वि एस आप्टेनी डिक्षनेरीमां पांच वेये यति कही छे

१९१ नीहारी.

म, म, ल. ६५

नीहारी मा मा ला र्थो.

१९२ कंसासारि.

य, म, ल. ६६

य मा ले कंसासारि.

१९३ खर्विणी.

र, म, ल. ६७

खर्विणी रा मा ले र्थो.

१९४ गृहिणी.

स, म, ल. ६८

गृहिणी सा मा ले र्थो.

१९५ वर्द्धिष्णु, शूर.

त, म, ल. ६९.

ता मा ल थो वर्द्धिष्णु.

१९६. श्रोणी.

ज, म, ल. ७०.

ज मा ल थो श्रोणी ज.

१९७ व्याहारि.

म, म, ल. ७१

भा म ल थो व्याहारि.

१९८ किशलय.

न, म, ल. ७२

किशलये ना मा ल.

१९९ देवल.

स, य, ल. ७३

म्या ला देवले थाय.

२०० नर्दि. य, य, ल. ७४

य या ला थकी नर्दि.

२०१ अनासादि र, य, ल. ७५

रा य ले अनासादि.

२०२ अलालापि. म, य, ल. ७६

स य ले अलालापि.

२०३ गुञ्जा. त, य, ल. ७७

गुञ्जा त य ले थाय.

२०४ ऋचा. ज, य, ल. ७८

ऋचा ज य ले थाय.

२०५ नन्दथु. भ, य, ल. ७९

नन्दथु भ या ले थो.

२०६ अनु. न, य, ल. ८०

अनु न य ला थीज.

२०७ अम्मेथी. म, र, ल. ८१

अम्मेथी मो र ले थो.

२०८ मयूरी. य, र, ल. ८२

मयूरी या र ले थो.

२०९ सामिका. र, र, ल. ८३

सामिका रा र ले थो.

२१० प्रोज्झिता. स, र, ल. ८४

स र ले प्रोज्झिता ज.

२११ वृन्दा. त, र, ल. ८५

वृन्दा विषे त रा ल.

२१२ प्रतर्दि, स्वरूप, सरूप. १ ज, र, ल. ८६

प्रतर्दि जा र ला थो

१ सरूप नाम भागधी पिगळदोप्रथनी चित्रसेन टीकामां छे.

२१३ मीनपदी. भ, र, ल. ८७

मीनपदी भ रा ल.

२१४ मणिमुखी. न, र, ल. ८८

मणिमुखी न रा ल.

२१५ मौलिसक्. म, स, ल. ८९

मौलिसक् म स ला थो.

२१६ परभानु. य, स, ल. ९०

य सा लै परभानु.

२१७ मेथिका. र, स, ल. ९१

मेथिका र स ले थो.

२१८ गोधि. स, स, ल. ९२

स स ले कर गोधि.

२१९ सरलांग्रि. त, स, ल. ९३

ता सा ल सरलांग्रि.

२२० विरोहि. ज, स, ल. ९४

ज सा ल थो विरोहि.

२२१ वरजापि. भ, स, ल. ९५

भा स ल वरजापि.

२२२ अहरि, करहंत, कलहंस, करह-
न्ता, करहंज, करहंच, करहंची,
करहंस, करहंत, वच्छ.

न, स, ल. ९६

અહરિ નસલે થો.

૧ છંદોવૃત્તસુક્તાવલિ ૨ છંદ પ્રમાકર ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં
આને ૮ માત્રાનુ ૨૧મુ રૂપ ગણી તેનુ નામ વચ્છ આપ્યુ છે

૨૨૩ સમ્પાક. મ, ત, લ. ૯૭

સમ્પાકે માતા લઘુ.

૨૨૪ પદ્ધરિ. ય, ત, લ. ૯૮

યતોલે થો પદ્ધરિ.

૨૨૫ ગૂર્ણિકા. ર, ત, લ. ૯૯

ગૂર્ણિકા રાતાલથો.

૨૨૬ કાહી. સ, ત, લ. ૧૦૦

સતલે કાહી કર.

૨૨૭ કાયોઢતા. ત, ત, લ. ૧૦૧

કાયોઢતા તાતલ.

૨૨૮ સ્વર્પરિ. જ, ત, લ. ૧૦૨

જતાલથી સ્વર્પરિ.

૨૨૯ શંતનુ, લીલા. ધ, ત, લ. ૧૦૩

શંતનુમા ભાતલ.

“છુદાર્ણવમા” અંતે ગુરુ કહ્યો છે, તે મૂલ છે.

૨૩૦ મુરજિકા. ન, ત, લ. ૧૦૪

મુરજિકા નાતલ.

૨૩૧ કાલમ્વી મ, જ, લ. ૧૦૫

કાલમ્વી મજાલથો

૨૩૨ ઉપોહા. ય, જ, લ. ૧૦૬

ઉપોહા યજાલઘુ.

૨૩૩ કાર્પિકા. ર, જ, લ. ૧૦૭

कार्पिका रजालघु.

२३४ मुहुरा.

स, ज, ल. १०८

मुहुरा स जौ लघु.

२३५ दोषा.

त, ज, ल. १०९.

दोषा रच ता ज ल.

२३६ उपोदरि.

ज, ज, ल. ११०

उपोदरि जो ज ल.

२३७ जासरि.

म, ज, ल. १११

जासरि भ जे ल थौं.

२३८ वासकि, सुवासक,^१ सुवासा,^२

सवासनि, सुवास, रासा,

सवासन.^३

न, ज, ल. ११२

न ज ल थौं वासकि.

१ गणप्रस्तारप्रकाश. २ छंदोवृत्तमुक्तावलि. ३ छंद.प्रभाकर.

२३९ भूरिमधु.

म, भ, ल. ११३

मा भाले भूरिमधु.

२४० भूरिवसु.

य, भ, ल. ११४

य भा ले भूरिवसु.

२४१ हर्षिणी.

र, भ, ल. ११५

हर्षिणीमां र भ ल.

२४२ लोलतनु.

स, भ, ल. ११६

स भ ले लोलतनु.

२४३ क्रोडांतिक.

त, भ, ल. ११७

क्रोडांतिके त भ ल.

२४४ स्तरधि. ज, भ, ल. ११८

ज भा ल थी स्तरधि.

२४५ पौरसरि. भ, म, ल. ११९

भा भ ल पौरसरि.

२४६ वीरवदु. न, भ, ल. १२०

न भ ल वीरवदु.

२४७ अमति. म, न, ल. १२१

मा ना ले थी अमति.

२४८ अहति. य, न, ल. १२२

य ना ले थी अहति.

२४९ वरशशि. र, न, ल. १२३

रा न ले वरशशि.

२५० धनधरि. स, न, ल. १२४

स न ले धनधरि.

२५१ मुषकि. त, न, ल. १२५

ता ना लघु मुषकि.

२५२ कुरदि. ज, न, ल. १२६

ज ना लघु कुरदि.

२५३ कोशि. भ, न, ल. १२७

कोशि क भ न ल.

२५४ अचदु, सुमत (ग. प्र. प्र.). न, न, ल. १२८

अचदु न न लघु,

૮ અનુષ્ટુપ્છંદ. ૨૫૬ મેદ થાયછે. આઠવર્ણ.

૨૫૬ વિદ્યુન્માલા, વિદ્યુન્લેસ્યા, વીજુમાલા,
 ૧ વ્રંદામાલા, ૨ મૌલિકતિલક, વિજ્જુ-
 માલા, વિદ્વનમાલા, ૩ સોમકાન્ત, ૪ સો-
 મક્રાન્ત, ૫ સોમકંતો, ૬ સોમકંતો,
 ૭ મહાળી, સોમક. } મ, મ, ગ, ગ.

મા મા ગા ગે, વિદ્યુન્માલા.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ ૨ મુનિમુદરપિંગલમાંથી. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશર્મી
 આને ૧૬ માત્રાનુ પેહેલું રૂપ ગણ્યુ છે, અને તેમા અર્થે યતિ કહી છે.
 વિદ્યુન્માલા, રાગ ઈંજોટી તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રિપુટ. સંગીતાનુસાર
 છંદોમજરી પ્રમાણે.

૩ માગધી “છંદ શતક” પ્રમાણે ચારે ચારે વિશ્રામ.

૨૫૬ અનિર્ભાર.

સ મ ગા ગા ડનિર્ભારે છે.

૨૫૭ ઇન્દ્રફલા, ઇન્દ્રવલા, દંડલિયા.

ઇન્દ્રફલા મા મા મા ગે.

૨૫૮ ગોપાવેદી.

ન મ ગ ગે ગોપાવેદી.

૨૫૯ ભૂમધારી.

ય

વને ભૂમધારી ય્યા ગે.

૨૬૦ મૌલિમાલિકા.

ર

મૌલિમાલિકા ર્યા ગા ગે

૨૬૧ યુગધારિ.

પ

યુગધારિ સા યા ગા ગે

२६२ विराजिकरा.

ज, य, ग, ग. १४

विराजिकरा ज्या गा गे.

२६३ वात्या.

म, य, ग, ग. १५

भा य ग ग थी छे वात्या.

२६४ पाञ्चालांध्रि, पञ्चा-

स्यांध्रि, वस्तु.^१

न, य, ग, ग. १६

न य ग ग पांचालांध्रि.

^१ छंदोलता

२६५ श्लोके

म, र, ग, ग. १७

मा रा गी गा धरो श्लोके.

२६६ कुलाधारी, शुद्धगा.

य, र, ग, ग १८

कुलाधारी यरी गी गे.

प्रवाणसागर लेहेर ७१ मीए “चित्तामणी” नामने छद छै, ते आश्रो
अपभ्रंज थयो होय एस जणायछे ए फारमी गबलती रीते गवायछे

२६७ परिधारा.

स. र, ग, ग. २०

परिधारा स रा गा गे.

२६८ यशस्करी.

ज, र, ग, ग २२

यशस्करी ज री गा गे.

२६९ कुररिका.

न, र, ग, ग. २४

कुररिका न रा गा गे.

२७० मनोला.

य, स. ग, ग. २६

मनोला य स गा गे थी.

२७१ रमणियशिखा, पञ्चशिखा

स, स, ग, ग. २७

रमणीयशिखाए तो,

સ સ ગા ગ ધરાશે તો.

૨૭૨ ખાંગી.

જ, સ, ગ, ગ. ૩૦

જ સા ગ ગ ધકો ખાંગી.

૨૭૩ રુદ્રાલી.

ન, સ, ગ, ગ. ૩૨

ન સ ગ ગ ચો રુદ્રાલી.

૨૭૪ પારાન્તચારી.

ય, ત, ગ, ગ. ૩૪

ય ત ગે પારાન્તચારી.

૨૭૫ કૌચમાર.

સ, ત, ગ, ગ. ૩૬

સ ત ગા ગા કૌચમારે.

૨૭૬ કરાલી, કામતાકા, કેતુમાલા. ત, ત, ગ, ગ. ૩૭

તા તા ગ મા થી કરાલી.

૨૭૭ વારિશાલા, વિતાન, વિતાન. જ, ત, ગ, ગ. ૩૮

જ તે ગ ગે વારિશાલા.

હ્રદ:પ્રભાકરમા વિતાનના ગણ સ, મ, ગ, ન કહ્યા છે, પણ તેજ માપનો અતિમોહા ૫૨ મા રૂવનો છે, એટલે એ અભિપ્રાય ગ્રાંથ નથી. વલી ધર્મિગ્વલ્લભ તથા ભાગ્યહરોમજરોમા પણ વિતાનના ગણ જ, ત, ગ, ગ. છે.

૨૭૮ વાન્તભાર.

ન, ત, ગ, ગ. ૪૦

ન ત ગ ગા વાન્તભારે.

૨૭૯ સિંહલેલા.

ર, જ, ગ, ગ. ૪૧

રા જ ગી ગ સિંહલેલા.

૨૮૦ દિગીશ.

સ, જ, ગ, ગ. ૪૪

સ જ ગા ગ છે દિગીશે.

૨૮૧ સારાવન્દા.

ત, જ, ગ, ગ. ૪૬

સારાવન્દા ત જા મો.

૨૮૨ કૃષ્ણગતિકા.

ધ, જ, મ, મ. ૪૭

કૃષ્ણગતિકા મ જા મો.

૨૮૩ પ્રતિસીરા, સ્વંજા, † સ્વંજ. ‡ મ, મ, ગ, મ. ૪૯.

મો મે ગી મે પ્રતિસીરા.

† એક મારાગી પિંગલ, જેના ઉપર ચિત્રલેખની ટીકા છે, તેમાં સ્વંજાની ૫૫-૫૫-૫૫-૫૫ પ્રનામે માત્રા કરી માત્રામાં દાખલ કર્યો છે, પણ ચીજદ પિત્તેશ્વરીના ઉપરનું માપ થતા, તથા આજ પ્રમાણથી તે વર્ણમેજનો મિદ્ધ થતા બાદ દાખલ કર્યો છે.

‡ મગત્રત્તાર પ્રકાશ.

૨૮૪ અતિમોહા. સ, મ, ગ, મ, ૫૨

સ મ ગા મે અતિમોહા.

૨૮૫ ચતુરીહા. જ, મ, ગ, મ. ૫૪

જ મે ગ મે ચતુરીહા.

૨૮૬ ચિત્રપદા, ચિત્રપદ. મ, મ, ગ, મ. ૫૬

ચિત્રપદા મ મ ગા મે.

૨૮૭ દૃતમુખી. ન, મ, ગ, મ ૫૬

દૃતમુખી ન મ ગી મે.

૨૮૮ હંસરુત †, હંસપદી ‡. મ, ન, ગ, મ. ૫૭

મ્નાગે હંસરુત ધારો.

† હંદોનજરીનાં હંસકૃત નામ છે. ‡ હંદોલના

૨૮૯ સંધ્યા, યોધા (ગણ. પ્ર. પ્ર.). ત, ન, મ, ગ. ૬૧

સંધ્યા તન ગય આવે.

૨૯૦ તુંગા, તુંગ, તુરંગ (ઊંદ પ્રમાકર). ન, ન, ગ, મ ૬૨

નન ગ ગ કર તુંગે.

૨૯૧ વિહાવા. ય, ય, લ, ગ. ૭૪

વિહાવા ય યા લા મથી.

२९२ हेमरूप.

र, र, ल, ग. ८३

हेमरूपे र रा ल गी.

२९३ शल्लकप्लुत.

स, र, ल, ग. ८४

स ल गा शल्लकप्लुते.

२९४ नाराचिका, नाराच, आणंद,
आनन्दरूपक.

} त, र, ल, ग. ८५

नाराचिका त रा ल गे.

२९५ प्रमाणिका, प्रमाणी^१, पावाणी,
अर्द्धनाराच, सामाणी, प्रवाणिका,
नगस्वरूपिणी, लघुनाराच^२.

} ज, र, ल, ग. ८६

प्रमाणिका ज रा ल गे.

१ मदारसरंदचंपूनी टीकामा केहेछे के, कोइ प्रमाणी एवु नाम पण आपेछे.

२ नानक गुरुनी कवितामा नराज एवु नाम आपेछे

राग परज ताल जलद दादरो (संगीतानुसार छंदोमंजरी)

२९६ नराची, नाराची.

भ, र, ल, ग. ८७

भा र ल गा नराचोमां.

कोइ पिंगळकार आ वृत्तने लघुनाराच केहेछे पण ते अयोग्य छे

२९७ उपलिनी, कृतवती.

न, र, ल, ग. ८८

उपलिनी न रे ल गे.

२९८ कलिला, करिला.

स, स, ल, ग. ८९

कलिलां स स लां ग थो.

२९९ कुमारललिता^१, कुमारिका^२.

ज, स, ल, ग ९४

ज सो लग पदे धरो,

कुमारललिता करो.

१ वृत्तगन्नाकगुनी नारायणभट्टी टीकाना २९८ टिपणमां लेख छे के,

કુમાર લલિતા જ્ઞૌ ગૌ ઇતિ સૂત્રં ક્વચિત્ પળ જસગ માપવાલુ
ભાગિ વૃત્ત ૨૭૨મે અંકે જુદુ છે જસગ એવા માપતું કુમારલલિતા નામનું
વૃત્ત અંક ૧૫૬મે ઊઘિનકનુ ૩૦મુ સ્વ છે ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

૩૦૦ લસદસુ, કમલ^૧, પદ્મ, કમલા^૨. ન, સ, લ, ગ. ૯૬

લસદસુ નસા લગે.

૧ મનહરપિંગલ્લા કમલા છે પળ વૃંહતિનો ૨૫૬મો મેદ કમલા થાય
છે વલી છંદો વૃત્તસુત્તાવલિમા પળ કમલ નામ નીકળે માટે કમલ સ્વરં છે
૨ માયધી પિંગલ્લછંદોગ્રથ.

૩૦૧ સરધા.

સ, ત, લ, ગ. ૧૦૦

સરધા સા તા લ ગ થી.

૩૦૨ વિતાન.

જ, ત, લ, ગ. ૧૦૨

વિતાન જા તા લ ગ થી.

૩૦૩ માળવક, માળવકક્રીડ,

માળવકક્રીડિત, પાયક,

નરક્રીડ, માળવક્રીડા,

સુરક્રીડા,^૧ માળવ.

મ, ત, લ, ગ. ૧૦૩

મૂ ત લ ગા, માળવકે.

ચાર પરે, છેદ ટકે

રાગ સારંગ, તાલ જલદ દ્વાદશી (સંગીતાનુગાર છંદોમંજરી પ્રમાણે.)
મંદારમરંદવપૂમા પળ “ માળવક ” નું માપ ત્રયા યતિ આ પ્રમાણે
આપ્યા છે.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૩૦૪ માળવક.

ન, ત, લ, ગ. ૧૦૪

ન ત લ ગા માળવકે.

૩૦૫ હઠિની.

મ, જ, લ, ગ. ૧૦૫

મો જા લા ગ થી હઠિની.

૩૦૬ શ્રદ્ધરા, હદ્ધરા.

ર, જ, લ, ગ. ૧૦૬

श्रद्धा र जा ल ग थी.

३०७ विद्या, उध्या. त, ज, ल, ग. १०९

विद्या त ज ला ग थी.

३०८ अरालि. ज, ज, ल, ग. ११०

अरालि ज जा ल ग थी.

३०९ अखनि. न, ज, ल, ग. ११२

अखनि न जा ल ग थी.

३१० कुरुचरी. र, भ, ल, ग. ११५

रा ग ला गे कुरुचरी.

३११ गजगति. ४, ४ वर्ण यति. न, भ, ल, ग. १२०

न भ ल गे, गजगति,

चतुर पें, धर यति.

३१२ शिखिलिखिता, हंसकृत. म, न, ल, ग. १२१

मना ला गे शिखिलिखिता.

३१३ ईडा, ईला. त, न, ल, ग. १२३

ईडा त न ल ग थी.

३१४ अरि. भ, न, ल, ग. १२४

भा न ल ग अरि विषे.

३१५ हरिपद, हृतपद. न, न, ल, ग. १२८

हरिपद न न ल गे.

३१६ नागारि. स, य, ग, ल. १४०

स य गा लथी नागारि.

३१७ लक्ष्मी. र, र ग, ल. १४७

रा र गा ला थी लक्ष्मी न.

३१८ बलीकेन्दु. स, र, ग, ल. १४८

स र गा ले बलीकेन्दु.

३१९ अमानिका. ज, र, ग, ल. १५०

अमानिका ज रा गा ल.

३२० नावदा, मालवी. न, र, ग, ल. १५२

नावदा न रा गा ल.

३२१ हरित् न, स, ग, ल. १६०

हरित न स गा ला यो.

३२२ किष्कु. त, त, ग, ल. १६५

ता ता ग ले थाय किष्कु.

३२३ मल्लिका, समानिका^१ । र, ज, ग, ल. १७१

मालिका, मदनमल्लिका. { चार वर्णे यानि.

मल्लिका र, जा ग ले यो.

३२४ ताणी. (मा. पिं. छं प्र) म, भ, ग, ल. १७७

ताणी मा भा ग ल थोज.

राग दिव्य ह्रीं डोल जाति एक ताल मध्य क. ल तिश्च (सर्गांत छन्दे मंजरी प्रमाणे)

१ वज्री मदार मरंद चपूमा पण नाप तथा यति आ प्रमाणं छे

३२५ अनृतनर्म, नृतनर्म (छंद प्रभाकर) स, भ, ग, ल. १८०

नृतनर्मे स भ गा ल.

३२६ अमरन्दि, हनुमन्त. त, भ, ग, ल. १८१

ता भा ग ले अमरन्दि.

३२७ कुलचारि. ज, भ, ग, ल. १८२

ज भा ग ले कुलचारि.

३२८ दीपिका. स, न, ग, ल. १८८

दोपका स न ग ले थो.

३३९ करंजि.

ज, न, ग, ल. १९०

करंजि ज न ग ले थो.

३३० वृन्त.

स, म, ल, ल. १९६

स म ला लो वृन्ते कर.

३३१ शाखोटकि.

ज, म, ल, ल. १९८

ज मा ल ले शाखोटकि.

३३२ पञ्जरि.

भ, म, ल, ल. १९९

भू म ल ले थो पंजरि.

३३३ अप्रीता, प्रीता, अतिप्रीता,

} न, म, ल, ल. २००

अलिप्रीता.

न म ल ले अप्रीता रच.

३३४ मन्थरि.

म, य, ल, ल. २०१

मा या ला ल थो मन्थरि.

३३५ वातुलि.

य, य, ल, ल. २०२

य या ला ल थो वातुलि.

३३६ रामा. (छंदःप्रभाकर)

त, य, ल, ल. २०३

रामा त य ला ले रच.

३३७ भाषा, भासा, संभाषा,

} य, र, ल, ल. २१०

संभासा.

रचो भाषा य रा ल ल.

३३८ विपुला. (छंदःप्रभाकर.)

भ, र, ल, ल. २१३

छे विपुला भ रा ल ल.

३३९ पाकलि.

न, र, ल, ल. २१६

न र ल ले र्यो पाकालि.

३४० अमना, अमनसु. स, स, ल, ल. २२०

अमना स स ला ल र्यो.

३४१ आकतनु. ज, त, ल, ल. २३०

ज ता ल ले आकतनु.

३४२ अखेट. र, ज, ल, ल. २३६

र जल ले अखेट रच.

३४३ अतिजनि. म, भ, ल, ल. २४१

मो भा ला ले अनिजनि.

३४४ सूतमधु. स, भ, ल, ल. २४४

स भ ला ले सूतमधु.

३४५ मरु. ज, भ, ल, ल. २४६

ज भा ल ले रच मरु.

३४६ चयन. य, न, ल, ल. २५०

य ना ला ल र्यो चयन.

३४७ कुशक. र, न, ल, ल. २५१

रा न ला ल र्यो कुशक.

३४८ निरुद, निरद स, न, ल, ल. २५२

स न ला ल र्यो निरुद.

३४९ सन्धुक त, न, ल, ल. २५३

सन्धुक त न ल ल र्यो.

३५० क्षर, क्षुर. ज, न, ल, ल. २५४

ज ना ल ल क्षुर धर.

३५१ वेपि, वेशि. भ, न, ल, ल. २५६

वेषि भनलल थर्का.

३५२ कनयु, कृशयु, नरहरी. १ न, न, ल, ल. २५१

ननललथी कृतयु.

१ गणप्रस्तारप्रकाश.

९ वृहत्सिंह. ५१२भेद थायछे. नव वर्ण

३५३ रूयामाली, रूपमाला, रूपमाली, रूय. म, म, म. १

रूयामाली माहि मा मा मा.

३५४ मेवाळोक.

ध, म, म. २

य मो मा आवे मेवाळोके.

३५५ स्त्रिग्या^१, मणिमध्या. ९, ४ यति. म, म, म. ७

भो म म-आणो, स्त्रिग्या जाणो.

१ मंदारमरदचम्पू

३५६ मायासारी.

न, य, म. १६

नि य म थकी मायासारी.

३५७ खेळाढ्य.

म, स, म. २९

मा सा मा रचजो खेळाढ्ये.

३५८ उदरश्रि, उदरस्रक, उदरास्रक^१. स, स, म. २८

उदरश्रि ससो मे थाजे.

१ आ मापनो छद नागराजपिण्डमां बिम्ब्या कराने लख्यो छे, पण ते भूळ छे, केमके ३६७मे अके ९६मो भेद ए नामनो छे.

३५९ वैसारू, वैसार.

त. स, म. २९

जाणो तसम थी वैसारू.

३६० निर्विन्ध्या, निर्वन्ध्या.

ज, स, म. ३०

अ सा म करता निर्विन्ध्या.

३६१ कर्मिष्ठा, किर्मिष्ठा. भ, स, म. ३१

भू स म रचतां कर्मिष्ठा.

३६२ धृतहाला. म, भ, म. ४२

मा भा मा थो धृतहाला छे.

३६३ कलह. स, भ, म. ५०

कलहे सा भ म आवेछे.

३६४ अयनपताका. म, न, म. ५७

मा ना मा अयनपताका छे.

३६५ रंभा. त, न, म. ६१

रंभा त न म थकी थासे.

३६६ भुजगशिशुभृता-वृता-सृता-युता } ७, २ यति
अदिशिशु^१ भुजगशिशुभृता, } न, न, म. ६४
भुजगशिशुसुता, जुकता. }

भुजगशिशुभृता, नन्ये.

१ गणप्रस्तार प्रकाश

२ आ नाम वृतरन्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामा आप्नु छे पाठांतर्गते स्त्रीवे भिन्न भिन्न नामो थया छे

३६७ विशल्य, य, य, य. ७४

विशल्ये य कारो वणे छे.

३६८ विम्ब, विम्बा, ललित निलका. } न, स, य. ९६
विम्बा, पंक, पंका.^१ }

न स य धर विम्बमां तु.

१ मागरी पिंगल छनोप्रथ

३६९ अर्धक्षामा. म, न, य. ९७

अर्धक्षामा मा त य आप्ये.

३७० सम्बुद्धि.

स, त, य. १००

स त ये सम्बुद्धि बनेछे.

३७१ शम्बरधारी.

भ, त, य. १०३.

शम्बरधारी भ त ये छे.

३७२ महर्ष

ज, ज, य. ११०.

महर्ष ज जा य थकी छे.

३७३ शरलीढा.

न, ज, य. ११२

न ज य थकी शरलीढा.

३७४ कांसीक.

म, न, य. १२१.

कांसीके म न य करोजी.

३७५ सुगन्धि.

स, न, य. १२४

स न ये थो रच सुगन्धि.

३७६ कामा.

त, न, य. १२९

कामा त न य करवाथी.

३७७ भौरिक, महालक्ष्मीका,

महालक्ष्मी, महालक्ष्मी.

र. र, र. १४७

भौरिके रा र रा थायछे.

३७८ निभालिता.

स, त, र. १६४

स त रे थारे निभालिता.

३७९ चारुहासिनी.

ज, न, र. १६६

ज त र थी चारुहासिनी.

भाषा छंदोमंजरीमा मात्रामेलमा छे ८, ६=५४.

३८० भुजंगसंगता. ३, ६ यति.

स, ज, र. १७

स ज रे, भुजंगसंगता.

३८१ रवोन्मुखी.

त, ज, र. १७३

तो जा र रवोन्मुखी विपे.

३८२ अवनिजा.

ज, ज, र. १७४

वने ऽवनिजा ज जा र थी.

३८३ प्रवहिका.

भ, ज, र. १७५

भो ज र थी प्रवहिका.

३८४ हलोद्गता.

न, ज, र. १७६

न ज र थी हलोद्गता.

३८५ मधुमल्ली.

स, म, र. १८०

मधुमल्ली स भ रे वने

३८६ सहेलिका.

ज, भ, र. १८२

सहेलिका रच जा भ रे.

३८७ मदनोद्धरा.

म, म, र. १८३

भू भ र थी मदनोद्धरा.

३८८ करशया.

न, भ, र. १८४

करशया न भ रे करो.

३८९ भद्रिका.

र, न, र. १८७

भद्रिका र न र थी वने.

३९० शशिकरी.

स, न, र. १८८

सन रे शशिकरी वने.

३९१ अर्थ.

न, न, र. १९२

न न र चरण अर्थमा.

नागपिण्ड, चित्रमेनटाका अने पिण्ड छदोषथ

૩૯૨ મણિવંધ, મણિમધ્ય. ૧, ૪ યતિ* મ, મ, સ. ૧૯૯

તું મણિવંધે, મા ય સ દે.

પાંચ શ્રુતિયે, તું યતિ દે.

સંગીતાનુસાર હંદોમજરી પ્રમાણે આ વૃત્ત શ્રીરંજની રાગમાં ગવાય છે
તાલ ચતુશ્ર જાતિ પ્રતિધ્રુવ છે

* હંદ. પ્રમાકરમા યતિ કહ્યો નથી, પણ શ્રુતવોષની ટીકા અને હંદસ્ત્રી
બલીમાં પ્રથમ પાંચ વર્ણ અને ત્યાર પછી ચાર વર્ણ યતિ કહ્યો છે.

૩૯૩ મુખલા, સારંગિકા, સારંગ, ૧રંગીકા, { ન, ય, સ. ૨૦૮
૨સારંગિક, સારંગિય, સારવક, ૩મથના. }

ન ય સ વનાવે મુખલા.

૧ મનહરપિંગલ ૨ હંદ. પ્રમાકરમા માત્રામેઝમાં છે. ૩ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૩૯૪ નિપથ. મ, ર, સ. ૨૧૬

ભૂ ર સ ધાયછે નિપથે.

૩૯૫ રત્નકરા, ૧રલકા. મ, સ, સ. ૨૧૭

થાશે રત્નકરા મ સ સે.

૧ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાથી.

૩૯૬ અર્દ્ધકલા. સ, સ, સ. ૨૨૦

સ સ સે રચ અર્દ્ધકલા.

૩૯૭ રજ્જક. મ, સ, સ. ૨૨૩

મા સ સ ધર રજ્જક મા.

૩૯૮ વીરા, અવીરા, પાપિત્તા, પવિત્રા, { મ, મ, સ. ૨૪૧
પાઈત્તા, પ્રથિતા, પ્રાપિ, પાયત્ત,
પાયત્તારુ, ૧ પાદાતાલી. ૨

વીરામાં મા મ સ ધરજો.

૧ માનશ્રીપિંગલ હંદોમધ્ય ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

३९९ अनवीरा. स, भ, स. २४४

अनवीरा स भ स थी.

४०० प्रियतिलका. भ, भ, स. २४७

भू भ स थी प्रियतिलका.

४०१ हलमुखी, हरमुख, हलनमुख.^१ र, न, स. २५१

रा न से, कर हलमुखी,

छे त्रणे, पेट पर यति.

१ गणप्रस्तारप्रकाश

४०२ आकेकर, पञ्चावती (छंदसार(भाषा) त, न, स. २५३

आकेकर कर त न से

४०३ धौनिक. भ, न, स. २५५

धौनिक रच भ न स थी.

४०४ मदनक, रतिपद, कमला, } न, न, स. २५६
कम्बलया^१, हुहणा^२.

मदनक न न स थी.

१ मागधीपिगळ छंदोग्रथ २ गणप्रस्तारप्रकाश

४०५ वल्गा. त, त, त. २९३

वल्गा विपे ता त ता धार.

४०६ कीटमाला. स, ज, त. ३००

स ज ते थी कीटमालाज.

४०७ मसृण. न, न, त. ३२०

मसृण न न त थी धाय.

४०८ लीला. न, य, ज. ३३६

न य ज थी लीला रचाय.

૪૦૯ વારિધિયાન.

મ, ત, જ. ૩૬૯

મા ત જ થી વારિધિયાન.

૪૧૦ તોમર.

સ, જ, જ. ૩૬૬

સ જ જે થી તોમર થાય.

હૃન્દોમંજરીમાં શ્રી ગજાધરે માત્રામેલ્લમા ઢાલ કરેલ છે.

૪૧૧ કુહૂ.

જ, જ, જ. ૩૬૬

કુહૂ કર જા જ જ થી તું.

૪૧૨ ભૈરવ.

ન, જ, જ. ૩૬૮

ન જ જ થી ભૈરવ થાય.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આને ૧૧ માત્રાનો ૮૧ મો મેદ ગણ્યો છે તે વર્ણવત્ત
થઈ જાયછે માટે અહિં ઢાલ કર્યો છે

૪૧૩ કઠિનાસ્થિ, અહીરિ.

મ, ન, જ. ૩૮૩

મા ન જ કર કઠિનાસ્થિ.

૪૧૪ વિક્રચવતી.

ન, ય, મ. ૪૦૦

વિક્રચવતીમાં ના ય મ.

૪૧૫ વન્દારુ.

મ, સ, મ. ૪૦૯

વન્દારુ મ સ મે થી રવ.

૪૧૬ દધિ, ઉદધિ, શુભોદર.^૧

મ, મ, મ. ૪૩૯

છે દધિમાં ત્રણ મૂળ.

^૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

૪૧૭ સ્ફુટઘટિતા.

ન, ય, ન. ૪૬૪

સ્ફુટઘટિતામાં ન ય ન.

૪૧૮ ચુલક, કુમુદ.

ન, ન, ન. ૫૧૨

ત્રણ ન ગણ્યો ચુલક.

१० पंक्तिछंद. १०२४भैद थायछे. दश वर्ण.

४१९ पद्मावर्त्त. म, म, म, ग. १

मा मा मा गा आवे पद्मावर्त्ते.

४२० शेषाली. य, म, म, ग. २

य मा मा गा थी थाशे शेषाली.

४२१ धूम्राली. य, य, म, ग. १०

य या मा ग थी थाशे धूम्राली.

४२२ नीरोहा. स, र, म, ग. २०

स र मा गे वनेछे नीरोहा.

४२३ वीरान्ता. ज, स, म, ग. ३०

ज सा म ग थकी वीरान्ता छे.

४२४ निर्मेधा. न, त, म, ग. ४०

न त म गे थाय निर्मेधा तो.

४२५ मध्याधार. म, म, म, ग. ४९

मो भो मा गो धर मध्याधारे.

४२६ वंशारोपी. य, भ, म, ग. ५०

य भा मा गा थर्को वंशारोपी.

४२७ विन्दु, वन्धूक. भ, म, म, ग. ५५

विन्दु विषे भ भ मा गा आणो.

सग्नप्रन्तारप्रकाशमा वन्धूक नाम आपी तेनु रूप ८७मुं वर्ग्यायु छे,
ते ५५मुं जोडये

४२८ कूल. त, न, म, ग. ६१

छे कूल न न म गा आण्थायी.

४२९ वोधातुरा, सकृद्वोधा. य, म, य, ग. ६६

ય મા યા ગા બોધાતુરામાં છે.

૪૩૦ સુરાક્ષી.

ન, ય, ય, ગ. ૮૦

ન ય ય ગ આળો સુરાક્ષીમાં.

૪૩૧ કલાપાન્તરિતા.

ય, સ, ય, ગ. ૯૦

કલાપાન્તરિતા ય સે યા ગે.

૪૩૨ દ્વારવહા, ભારવહા.

ર, ત, ય, ગ. ૯૯

રા ત યો ગા દ્વારવહા વૃત્તે.

૪૩૩ વિશદચ્છાય, ૧ કલગીત. ૧, ૧ યતિ. સ, ત, ય, ગ. ૧૦૦

વિશદચ્છાયે, સ ત યો ગા છે.

૧ આ નામ તથા યતિ “મદારમરદ વપ્” માછે

૪૩૪ ઇન્દ્ર, એન્દ્રી.

જ, જ, ય, ગ. ૧૧૦

જ જા ય ગ થી રચ એન્દ્રી તો.

૪૩૫ હીરાક્ષી, પ્રણવ. ૧ ૧, ૧ યતિ. મ, ન, ય, ગ. ૧૨૧

હીરાક્ષી રચ, મ ન યો ગે થી.

પાંચે બે યતિ, ધર છોગેથી.

૧ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમા આંદુ “પ્રણવ” એવું નામ આપ્યું છે

૪૩૬ હેમહાસ, વાલા, વાલા.

ર, ર, ર, ગ. ૧૪૭

હેમહાસે રચો રા ર રા ગો.

૪૩૭ આન્દોલિકા. ૧, ૧ યતિ. ત, ત, ર, ગ. ૧૬૧

આન્દોલિકા છે, ત તા ર ગા થી.

૪૩૮ મયૂરસારિણી, શિશિસારિણી. ર, જ, ર, ગ. ૧૭૧

છે મયૂરસારિણી ર જા મેં.

પાદાન્તેયતિ

૪૩૯ સુસ્વેલા.

સ, જ, ર, ગ. ૧૭૨

સ જ રા ત થાયછે સુસ્વેલા.

४४० नमेरु.

त, ज, र, ग. १७३

ता जार ग थी रचो नमेरु.

४४१ गणदेहा.

स, म, स, ग. १९६

गणदेहामां सा म स गा छे.

४४२ चंपकमाला, चंपामाली, रुका- } म, म, स, ग. १९९
 वनी, रुक्मावती, रूपवती, } (*पादान्ते यति.
 सौभाग्यवती, १ पंचकमाला. } केटलाक केहेछे.)

भू म स गा थी, चंपकमाला.

राग छाया, ताल चतुश्र जाति त्रीताल (संगीतानुसार छंदोमंजरी)

चंपामाली नाम गणप्रस्तारप्रकाशमा छे

श्रुतबोध, छंदरत्नावलि तथा मंदारमरद चंपमा ५, ५-यति कह्यो
 छे पण छंद गात्र तथा प्राकृतपिण्ड सूत्रमा पाळ्यो नथी.

२ छंदोबोधमा कोइना केहेवाथी

४४३ नरगा.

न, य, स, ग. २०८

न य स ग आणो नरगामां.

४४४ प्रसरा. ३, ७ यति.

म, स, स, ग. २१७

वर्णेछे, प्रसरा मससगे,

त्रीजे छे, यति सात प्रसंगे.

४४५ केर.

र, स, स, ग. २१९

केरमां करजो रससं गा.

४४६ उदित, कीर्त्ति.^१

स, स, स, ग. २२०

उदिते रचजो सससं गा.

१ छंद प्रसाकरना कर्ता ए नाम नवु गणेछे, पण ते वृत्त प्रथमर्थीज
 बीजा प्रथोमा छे

४४७ मत्ता, माना. ४, ६ यति.

म, म, स, ग. २४१

यत्तामाहे, धर म भ सा गा,

चारे छेहे, यति कवि गागा.

राग कालिगडा, ताल चतुश्च जानि त्रिताल (संगीतानुसार छंदोमंजरी)
गणप्रसारप्रकाश पिंगळमा माता नाम छे

४४८ वलधारी.

स,म,स,ग. २४४

वलधारी कर सभ संगे.

४४९ अचलपंक्ति, वालिका.

र,न,स,ग. २५१

रान सा ग र्यो अचलपंक्ति.

४५० असितधारा.

स,न,स,ग. २५२

सनसंग र्यो असितधारा.

४५१ उन्नाल.

त,न,स,ग. २५३

उन्नाल तनसग थकी छे.

४५२ निरंतिक.

ज,न,स,ग. २५४

निरंतिक रच जनसंगे.

४५३ उपधाया.

भ,न,स,ग. २५५

भो न स ग थको उपधाया.

४५४ तनिमा, वाणी (भा. पिं. छं. ग्रं.) न,न,स,ग. २५६

न न स ग कर तनिमामा.

४५५ विशालान्तिक.

त,त,त,ग. २५७

ता ता त गा छे विशालान्तिके.

४५६ विशालप्रभ.

ज,न,त,ग. २५८

जतात गा छे विशालप्रभे.

४५७ चरपदे.

न,त,त,ग. २५९

चरपदे नोतना गा धरी.

४५८ उपसंकुला. स,ज,त,ग. ३००

उपसंकुला सजाता ग थी.

४५९ खेटक. भ,ज,त,ग. ३०३

भा ज न ग धारजे खेटके.

४६० बर्हातुरा. त,भ,त,ग ३०२

बर्हातुरा रच ता भा त गे.

४६१ नीराञ्जलि. त,न,त,ग ३१७

नीराञ्जलि रच ता ना त गै.

४६२ दीपकमाला. भ,म,ज,ग. ३२७

दीपकमालामां भ मा ज गा.

४६३ कर्णपालिका, कामदा,^१ मरालिका. २

९, ९, यति

र,य,ज,ग. ३३१

रा य जा ग थी, कर्णपालिका

१ संगीतानुसार छंदोमंजरीमा आ नाम छे तेमा राग केदारो, ताल चतुश्च जाति त्रीताल जगावे छे.

२ आ नाम तथा यति “मंदारमरदचंपूसा” छे

४६४ सराविका. ज,र,ज,ग ३४२

जराजगा थकी सराविका.

४६५ मनोरमा. ६, ४ यति^१ न,र,ज,ग. ३४४

न र ज गा थकी, मनोरमा.

१ मंदारमरदचंपू प्रमाणे

४६६ विराट, शुद्धविराट म,म,ज,ग. ३४५

पादन्ते यति

मा सा जा ग थकी विराट छे.

४६७ अक्षरावली^१, लालिनी.

र, स, ज, ग. ३४७.

रा स जा ग थी अक्षरावली.

१ मंदारमरंदचंपू प्रमाणे

४६८ सहजा.

स, स, ज, ग. ३४८.

सहजा स स जा ग थी बने.

४६९ अहिला.

त, स, ज, ग. ३४९.

केवाय अहिला त सा ज गे.

४७० कुप्य.

भ, स, ज, ग. ३५१.

कुप्य रच कवि भ सा ज गे.

४७१ अनुचायिता.

न, स, ज, ग. ३५२.

नस ज ग अनुचायिता विपे.

४७२ वर्मिता.

र, ज, ज, ग. ३५३.

वर्मिता रचाय र जा ज गे.

४७३ संयुता, संहतिका, संयुगा, संयुत,

१संजुक्ती, संयुक्ता, संगतिका,

स, ज, ज, ग. ३६१.

संजुक्ता, गीतक, संजुता, २कमला.

१, १ यति.

सज जाग थी, यति पांचमे.

रच संयुता, शुभ ए क्रमे.

१ मागधी पिंगलछंदोग्रंथ. २ आ नाम तथा यति मंदारमरंदचंपूसा छे

४७४ उपस्थिता. २, ८ यति केटलाकने मते. त, ज, ज, ग. ३६५

ताजा, जग थाय उपस्थिता.

४७५ जरा.

ज, ज, ज, ग. ३६६.

जरा रच वृत्त ज जा ज गे.

૪૭૬ ભિન્નપદ.

મ,મ,જ,ગ. ૩૭૬

ભિન્નપદે રચ મ મા જ ગા.

૪૭૭ વડિશમેદિની.

ન,મ,જ,ગ. ૩૭૬

ન મ જ ગે વડિશમેદિની.

૪૭૮ પળવ^૧. ૧, ૧ યતિ.^૨

મ,ન,જ,ગ. ૩૭૭

માનાજાગ થૌ, પળવે કરો.

પાંચે ને શર, યતિ તો ધરો.

૧ છંદ શાસ્ત્રમા આ વૃત્તતુ માપ મ ન ય ગ લક્ષ્યું છે, પળ તેવું અ ૪૬૫
મે હીરાગી છે છંદોવોધ તથા છંદ પ્રભાકરમા પળ એનું માપ મ ન ય ગ છે.

૨ મંદારમરદન્ધમ્પૂ તથા વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢીમા આ પ્રમાણે યતિ
લક્ષ્યો છે

૪૭૯ ચિતિભૃત.

ન,ન,જ,ગ. ૩૮૪

ચિતિભૃત રચ ન ના જ ગે.

૪૮૦ પાવક, પત્તિ (મા. પિ. છં. ગ્રં.). મ,મ,મ,ગ. ૩૯૧

પાવકમાં આળો મામ મ ગા.

૪૮૧ સુષમા, ચામા, ^૧સુપુમા.

ત,ય,મ,ગ. ૩૯૭

તા યા મ ગ થી થાશે સુષમા.

૧ ગૌડ પિંગલ

૪૮૨ ફલિની, ચારુમુખી (છંદોલતા). ન,ય,મ,ગ. ૪૦૦

ન ય મ ગ થી થાશે ફલિની.

૪૮૩ સુરયાનવતી.

સ,સ,મ,ગ. ૪૧૨

સુરયાનવતી સો સ મ ગે.

૪૮૪ વિરલ, કટિકા.

મ,સ,મ,ગ. ૪૧૬

थाय विरल मा भास भ गा.

४८५ छलितक. न, त, म, ग. ४२४

छलितके आण ना त भ गा.

४८६ प्रवादपदा. स, ज, म, ग. ४२८

संज भाग छे प्रवादपदा.

४८७ वारवती. स, म, म, ग. ४३६

स भ भा गे रच वारवती.

४८८ परिचारवती. तं, म, म, ग. ४३७

ता भा भ गे परिचारवती.

४८९ काण्डमुखी. जं, म, म, ग. ४३८

ज भा भ गे कर काण्डमुखी.

४९० विश्वमुखी, सारवती, सारस्वती. म, म, म, ग. ४३९

भा भ भ गे रच विश्वमुखी.

४९१ शरत्. न, म, म, ग. ४४०

शरत्तमां कर ना भ भ गा.

४९२ इन्दुमुखी, चन्द्रमुखी (छंदोलता). तं, न, म, ग. ४४१

इन्दुमुखी त न भो ग वडे.

४९३ गहना. म, न, म, ग. ४४७

भा न म ग थकी छे गहना.

४९४ फलधर. न, न, म, ग. ४४८

फलधर रच ना न भ गे.

४९५ धमनिका. स, ज, न, ग. ४९२

स ज ना ग थीज धमनिका.

૪૯૬ મૃગતિલકા, અમૃતગતિ,^૧ } ન, જ, ન, ગ. ૪૯૬
 ત્વરિતગતિ, અમૃતતિલકા,^૨ }
 કુલટા,^૩ સુધાગત.^૪ } ૧, ૧ યતિ.

મૃગતિલકા, ન જ ન ગ થી.

૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમા અમૃતગતિ નામ છે, ગણ મલ્લે છે, પણ તેમાં યતિ

કહી નથી ૨ જાણીભૂષણ ૩ મંદારમરદ્વચમ્પૂ પ્રમાણે

૪ “સુધાગત” નામ ગણપ્રચારપ્રકાશમા છે

૪૯૭ હંસી, હંસપટ.^૧ ૪, ૬ યતિ.^૨ મ, મ, ન, ગ. ૪૯૭

હંસી માહે, રચ મ મ ન ગા.

૧ છંદોલતા. રાગ ચતુકુલ ઝાવોવી તાલ મિશ્રગારગી પચક સ છં મં.

૨ શ્રુતવોવ અને મંદારમરદ્વચમ્પૂમા આજ પ્રમાણે યતિ છે

હંમિની નામ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમા છે અને યતિ આ પ્રમાણે જ કહી છે;
 અને મંદાકાતાથી છેલ્લા સાત ઝર બોટા એક નાપ આવ્યું છે.

૪૯૮ કૃતમણિતા, મણિતા. મ, ન, ન, ગ. ૫૧૧

મા ન ન ગ થી કૃતમણિતા.

૪૯૯ મકરમુખી. ન, ન, ન, ગ. ૫૧૨

ન ન ન ગ થી મકરમુખી.

૫૦૦ મહિમાવસાયિ. સ, મ, ર, લ. ૬૯૨

સ મ રા લે મહિમાવસાયિ.

૫૦૧ કામચારિ. ત, મ, ર, લ. ૬૯૩

તા માર લે રચ કામચારિ.

૫૦૨ નેમધારિ. જ, મ, ર, લ. ૬૯૪

જ માર લે રચ નેમધારિ.

૫૦૩ હીરલંચિ. મ, મ, ર, લ. ૬૯૫

મા માર લે કર હીરલંચિ.

१०४ वनिताविनोदि.

न, भ, र, ल. ६९६

न भ र ले वनिताविनोदि.

१०५ विरोकि.

र, न, र, ल. ६९९

रा न रा ल थको छे विरोकि.

१०६ कृकपादि.

न, र, स, ल. ७२८

न र स ले वने कृकपादि.

१०७ लुलित.

स, स, स, ल. ७३२

लुलिते स स सा ल रचाय.

१०८ सारस. (गणप्रस्तारप्रकाश).

न, स, स, ल. ७३६

न स स ल थीं सारस थाय.

१०९ रसभूम.

स, ज, स, ल. ७४८

स ज सा ल धार रसभूम.

११० चारुचारण.

र, न, स, ल. ७६३

चारुचारण र न स ला थीं.

१११ सरोज. (गणप्रस्तारप्रकाश.)

रा, न, स, ल. ७६५

स न सा ल थी रच सरोज.

११२ सरसमुखी.

त, न, स, ल. ७६९

ता ना स ल सरसमुखीज.

११३ ऋत.

न, न, स, ल. ७६८

ऋत रच न न स ल थीज.

११४ कीलाल.

भ, स, त, ल. ७७९

भा स त ला कीलाले आपण.

११५ खौरलि.

न, य, त, ल. ७८४

न य त ल आप्येथी खौरलि.

५१६ कामनिभा. म,स,त,ल. ७९३

जाणो कामनिभा भा सा त ल.

५१७ विस्रंसि. न,स,त,ल. ८००

न स त ल यर्का विस्रंसि न.

५१८ नीरनिधि. न,त,न,ल. १०००

न त न ले थाय नीरनिधि.

५१९ कृतकवलि. न,न,न,ल. १०२४

न न न ल थो कृतकवलि.

११ त्रिष्टुपछंद. २०४८ भेद छे. वर्ग ११.

५२० माला^१, मालती, भारती, { म,म,म,ग,ग. १
हीमाली^२, मारती: }

मामामागागा आवे माला माहे.

गणप्रस्तारप्रकाशमा आने २२मात्राना सामान्य नाम कमन्दनु पेहेल
रु३ गण्यु छे

१ छंदोवृत्तमुक्तावलिमा आ नाम छे २ गणप्रस्तारप्रकाशमाथी

५२१ आराधिनी. त,म,म,ग,ग. ५

आराधिनी माहे तामामागागा.

५२२ अमालीन. य,य,म,ग,ग. १०

अमालीनमां छे यायामागागा.

५२३ मेघध्वनिपूर. त,य,म,य,य. १३

मेघध्वनिपूरे तायामागागा.

५२४ उद्धतिकरी. य,य,ग,ग,ग. १५

उद्धतिकरीमां भायामागागा.

५२५ अपयोधा.

स,र,म,ग,ग. २०

अपयोधा विषे सा री मा गं गे.

५२६ अंतर्वनिता.

म,स,म,ग,ग. २१

छे अंतर्वनिता मा सी मा गं गे.

५२७ प्रफुल्लकदली.

ज,स,म,ग,ग. ३०

प्रफुल्लकदली जाला गा गा गे.

५२८ लक्षणलीला.

भ,त,म,ग,ग. ३९

लक्षणलीला भ ता मा गा गे थी.

५२९ कूलिका, कूलचारिणी.

र,ज,म,ग,ग. ४३

कूलिका रचाय रा जा मा गा गे.

५३० विलुलितमञ्जरी.

न,ज,म,ग,ग. ४८

विलुलितमञ्जरी ना ज्मा गा गे.

५३१ भूरिघटक.

म,न,म,ग,ग. ५७

छे भूरिघटक मा ना मा गा गे.

५३२ कलितकमलमाला.

न,न,म,ग,ग. ६४

कलितकमलमाला मां लावो,

ननम गग धरीने शोभावो.

५३३ मालतीमाला.

य,य,य,ग,ग. ७४

य या या ग गे मालतीमाला छे.

५३४ बल्लवीविलास.

र,य,य,ग,ग. ७९

बल्लवी विलासे र या या गा गा.

५३५ विकसितपद्मावली

न,य,य,ग,ग. ८०

विकसितपद्मावली जो जाणो,

नयय गगा एम एमां आणो.

५३६ अमोघमालिका. न,र,य,ग,ग. ८६

अमोघमालिका न रा या गा गे.

५३७ ललितागमन. स,स,य,ग,ग. ९२.

ललितागमने स सा या गा गा.

५३८ संसृतशोभासार. स,त,य,ग,ग. १००

स्त य गा गा संसृतशोभासारे.

१३९ ललितालवाल. स,ज,य,ग,ग. १०८

ललितालवाल स जा या गा गे

५४० वार्त्ताहारी. न,ज,य,ग,ग. ११२

न ज य ग गे क वार्त्ताहारी.

५४१ उदितदिनेश. स,भ,य,ग,ग. ११६

स भ या उदितदिनेशे गा गा.

१ वाग्बलममा भ ने वदले न केहेछे पण स न य ग ग एवु टन नीचे

५४३ मे अके छे

५४२ कडार. य,न,य,ग,ग. १२२

कडारे य न य ग गा आवेछे.

५४३ सौधांघ्रि. स,न,य,ग,ग. १२४

स न या ग ग थको सौधांघ्रि छे.

५४४ जालपाद. स,म,र,ग,ग. १३२

स म रो गी गा छे जालपादे तो.

५४५ दारदेहा, दारुदेहा. र,र,र,ग,ग. १४७

दारदेहा वने रार रा गा गे.

५४६ शिखंडित. ज,स,र,ग,ग. १५८

शिखंडित विपे जा स रा गा गा.

- ५२५ अपयोधा. स,र,म,ग,ग. २०
अपयोधा विषे सा री मा गंगा.
- ५२६ अंतर्वनिता. म,स,म,ग,ग. २१
छे अंतर्वनिता मा सी मा गंगे.
- ५२७ प्रफुल्लकदली. ज,स,म,ग,ग. ३०
प्रफुल्लकदली जा ला या गा गे.
- ५२८ लक्षणलीला. भ,त,म,ग,ग. ३९
लक्षणलीला भ ता मा गा गेथी.
- ५२९ कूलिका, कूलचारिणी. र,ज,म,ग,ग. ४३
कूलिका रचाय रा जा मा गा गे.
- ५३० विलुलितमञ्जरी. न,ज,म,ग,ग. ४८
विलुलितमंजरी ना ज्मा गा गे.
- ५३१ भूरिघटक. म,न,म,ग,ग. ५७
छे भूरिघटक मा ना मा गा गे.
- ५३२ कलितकमलमाला. न,न,म,ग,ग. ६४
कलितकमलमाला मां लावो,
ननम गग घरीने शोभावो.
- ५३३ मालतीमाला. य,य,य,ग,ग. ७४
य या या ग गे मालतीमाला छे.
- ५३४ वल्लवीविलास. र,य,य,ग,ग. ७९
वल्लवी विलासे रया या गा गा.
- ५३५ विकसितपद्मावली. न,य,य,ग,ग. ८०.
विकसितपद्मावली जो जाणो,
नयय गगा एम एमां आणो.

૫૩૬ અમોઘમાલિકા. જ,ર,ય,ગ,ગ. ૮૬

અમોઘમાલિકા જ ર યા ગા ગે.

૫૩૭ લલિતાગમન. સ,મ,ય,ગ,ગ. ૯૨.

લલિતાગમને સ સ યા ગા ગા.

૫૩૮ સંવૃત્તશોભાસાર. સ,ત,ય,ગ,ગ. ૧૦૦

સ્ત ય ગા ગા સ સ્વૃત્તશોભાસારે.

૧૩૯ લલિતાલવાલ. સ,જ,ય,ગ,ગ. ૧૦૮

લલિતાલવાલ સ જ યા ગા ગે.

૫૪૦ વાર્તાહારી. ન,જ,ય,ગ,ગ. ૧૧૨

ન જ ય ગ ગે કા વાર્તાહારી.

૫૪૧ ઉદિતદિનેશ. સ,મ,ય,ગ,ગ. ૧૧૬

સ મ યા ઉદિતદિનેશે ગા ગા.

૧ ઘાગ્વત્તમમા ઁ ને વડલે ન કેહેછે પળ સ ન ય ગ ગા ણુ રૂપ નીવે

૫૪૩ મે અકે છે

૫૪૨ કડાર. ય,ન,ય,ગ,ગ. ૧૨૨

કડારે ય ન ય ગ ગા આવેછે.

૫૪૩ સૌધાંધ્રિ. સ,ત,ય,ગ,ગ. ૧૨૪

સ ન યા ગ ગ થકો સૌધાંધ્રિ છે.

૫૪૪ જાલપાદ. સ,મ,ર,ગ,ગ. ૧૩૨

સ મ રો મી ગા છે જાલપાદે તો.

૫૪૫ દારદેહા, દારુદેહા. ર,ર,ર,ગ,ગ. ૧૪૭

દારદેહા વને રાર રા ગા ગે.

૫૪૬ શિશ્વંડિત. જ,સ,ર,ગ,ગ. ૧૫૮

શિશ્વંડિત વિપે જા સ રા ગા ગા.

५४७ सुधाधारा.

र, न, र, ग, ग. १८७

रा न रा ग ग थकी सुधाधारा.

५४८ कुपुरुषजनिता.

न, न, र, ग, ग. १९२.

कुपुरुषजनिता न ना गां गे.

५४९ कन्दविनोद.

भ, म, स, ग, ग. १९९

कन्दविनोदे भो म स गी गा छे.

५५० विलम्बितमध्या.

म, स, स, ग, ग. २१७

मा सा सा ग्गा विलम्बितमध्यामां.

५५१ विष्टम्भ.

स, स, स, ग, ग. २२०

स स सा ग ग आण विष्टम्भे तुं.

५५२ क्रोशितकुशला.

भ, स, स, ग, ग. २२३

क्रोशितकुशला भ स सा गा गे.

५५३ उपहितचण्डी.

स, भ, स, ग, ग. २४४

स भ स ग्गा उपहितचण्डीमां.

५५४ श्रितकमला.

भ, भ, स, ग, ग. २४७

भू भ स ग गे श्रितकमलायांशे.

५५५ रथपद, वृत्ता, सुकृति, {

न, न, स, ग, ग. २५६

सुमनक^१, वज्र^२, वृन्ता^३. }

४, ७ यति४.

रथपद, रच न न रा गा गे.

यति धर, श्रुति पर तुं रागे.

१ गणप्रस्तारप्रकाशमाथी. २ मंदारमरदचम्पूमा ए नाम छे

३ छंदःप्रसाकर. ४ वृत्तस्तराकरनी नारायणमन्त्री टीका.

५५६ सुमेरु:

य, र, त, ग, ग. २७४

सुमेरुमां रचो या रा त गी गा.

છંદ:પ્રમાકરના કર્તાએ આને ૧૯ માત્રાની જાતિ માનીને તેમાં અત્રે યગણ લાવવાનો નિયમ કર્યો છે તો તે ચૂકવી સુમેરુવૃક્તને સુમેરુ જાતિ માની લીધી હોય એમ સહજ-અનુમાન થાયછે

૫૫૭ ઉપસ્થિત, શિખણિત (શબ્દકલ્પદ્રુમમાં) જ, સ, ત, ગ, ગ. ૨૮૬

ઉપસ્થિત વિષે જા સા ત ગી ગા.

૫૫૮ શાલિની, માલિની. ૪, ૭ યતિ. મ, ત, ત, ગ, ગ. ૨૮૯.

માતાતાગા, ગા ધરો શાલિનીમાં.

૪, ૭ યતિ મંદારમરદંચપૂ, શબ્દકલ્પદ્રુમ, તથા છંદોઘૃત્તસુક્તાવલિમાં કહી છે. રાગ કેદાર તાલ ચતુષ્ર જાતિ ઉચ્છવ, વિલવકાલ (સંગીતાનુસારછંદોમજરી). માલિની નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે.

૫૫૯ પ્રાકારવંધ, ગ્રાહી, વિધ્વંક્ર- } ત, ત, ત, ગ, ગ. ૨૯૩
માલા, ગંધીર.

પ્રાકારવંધે ત તા તા ગ ગા છે.

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાલા પિંગલ છંદોગ્રંથમાં ગંધીર નામ છે

૫૬૦ વિહારિણી, ખાસિની. સ, જ, ત, ગ, ગ. ૩૦૦

રચવા વિહારિણી-ખાસિનીમાં;

સજ તા ગ ગા ધરો પાદ સીમા..

૫૬૧. વાતોમી. ૪, ૭ યતિ.. મ, મ, ત, ગ, ગ. ૩૦૧

વાતોમીમાં, રચ મા ખા ત ગી ગા.

મંદારમરદંચપૂમાં ૪, ૭ યતિ કહી છે.

શાલિની અને વાતોમીના મિશ્રણથી ૧૪ જાતિના ઉપજાતિયો થાયછે જોડાશરો આવેછે ત્યાં આ ઓમેછે એમ સુવૃત્તાતિલકમાં લખ્યું છે.

૫૬૨ ર્હામૃગી. ૪, ૭ યતિ. ત, મ, ત, ગ, ગ. ૩૦૨

ર્હામૃગી, રચ તા ખા ત ગી ગે.

૫૬૩ ધીર. (ખાપાછંદોમજરી) ન, મ, ત, ગ, ગ. ૩૦૩

ધીર-મતગાગ-યો ધીરા વનેછે.

૫૬૪ પરિમલલલિત.

ન,ન,ત,ગ,ગ. ૩૨૦

પરિમલલલિતે પૂર્ણ પ્રીતે,

ન ન ત ગ ગ કરો ઠીક રીતે.

૫૬૫ વિલાસિની. (પાદાંતે યતિ)

જ,ર,જ,ગ,ગ. ૩૪૨

વિલાસિની રચો જ રા જ ગા ગે.

૫૬૬ વિશ્વવિરાટ, મદાન્ધા.^૧

મ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૪૬

આળો વિશ્વવિરાટ માંહ પ્રીતે,

મા સા જા ગ ગ માપ તો સુરીતે.

૧ છંદોલતા

૫૬૭ વિમલા.

સ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૪૮

વિમલા રચવા સ સા જ ગી ગા.

૫૬૮ સરોજવનિકા.

જ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૦

સરોજવનિકા જ સા જ ગી ગે.

૫૬૯ અમન્દપાદ.

મ,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૧

ભૂ સ્જ ગ ગ અમન્દપાદમાં છે.

૫૭૦ પંચશાસ્ત્રી.

ન,સ,જ,ગ,ગ. ૩૫૨

ન સ જ ગ ગ થાય પંચશાસ્ત્રી.

૫૭૧ ઇન્દ્રવજ્રા. ૧, ૬ યતિ.

ત,ત,જ,ગ,ગ. ૩૫૭

તા તા જ ગા ગે, કર ઇન્દ્રવજ્રા.

છંદ શાસ્ત્રમા પાદાન્તે યતિ કેહેછે શ્રુતવોધમાં પાંચમે યતિ છે મંદારમરંદચમ્પૂમાં ૫, ૬ એ યતિ કેહેછે. રાગિણી નટભૈરવી, તાલ શ્લેષપદ્યો-યકી ગવાયછે. (સંગીતાનુસારછંદોમજરી)

૫૭૨ ઉપેન્દ્રવજ્રા. ૧, ૬ યતિ

જ,ત,જ,ગ,ગ. ૩૫૮

ઉપેન્દ્રવજ્રા, જ ત જા ગ ગે થી.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં ૫, ૬ યતિ કેહેછે, છંદ શાસ્ત્રમા પાદાન્તે યતિ

કેરેઠે શ્રુતબોધમાં પાંચમે યતિ છે, તેમ ચોલવામા પણ વપરાયછે

ચામન ગિવરામ આપ્ટેના કોપમા ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રા વન્નેમાં પાંચ છ એ યતિ કહી છે, પરંતુ છંદોગ્રંથમુક્તાવલિમા વન્નેમા યતિ કહી નથી.

૫૭૩ 'ઉપજાતિ', ઉપેન્દ્રમાત્રા^૧, આરુયાનકી.

તા તા જગી ગા કદિ પાદ થાશે,

જ તા જગી ગા વળી તો રચાશે;

એ મિશ્રણે તો ઉપજાતિ જાણો,

ત્રિપ્ડુપમાથી કવિ! જોડે આણો.

* જુઓ ૧૨ અક્ષરના માયાવૃત્ત ઉપરની આ વિપેની ટીપ

૧ સંગીતાનુસાર છંદોમજરી પ્રમાણે રાગ સિંધુરો કાનરો, તાલ સં-
કીર્ણ જાતિ હંસનાદ

૨ આ નામ મંદારમરદચમ્પૂમા આપ્યું છે

આ સ્થાને નીચે લખેલા નામ પિંગળોમા મળી આવેછે, અને તે ઇન્દ્રવજ્રા
અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના મિશ્રણથી ચલેલા છે

ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રા મળી ૧૪ ભેદ યાયછે તેના ઉદાહરણ અને
પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે છે, તેમા ગુહની જગ્યાએ ઇન્દ્રવજ્રા અને લઘુની જગ્યાએ
ઉપેન્દ્રવજ્રા જાણવા —

SSSS ચારે ચરણ ઇન્દ્રવજ્રાનાં.

૧ |SSS કીર્તિ. ૧ ઉપેન્દ્રવજ્રા, ૨ ઇન્દ્રવજ્રા,

જ,ત,જ,ગ,ગ. ત,ત,જ,ગ,ગ.

૩ ઇન્દ્રવજ્રા, ૪ ઇન્દ્રવજ્રા.

ત,ત,જ,ગ,ગ. ત,ત,જ,ગ,ગ.

૨ S|SS વાળી. ૧ ઇન્દ્રવજ્રા, ૨ ઉપેન્દ્રવજ્રા

૩ ઇન્દ્રવજ્રા, ૪ ઇન્દ્રવજ્રા.

આના ૧૪ ભેદના ઉદાહરણ છંદ પ્રશાકર પૃષ્ઠ ૧૫૯-૬૧ મે છે

વાગ્વલ્લભમા કીર્તિ નામ નથી તેથી વાળીથી પ્રારંભ થતા કમ ફરી
જાયછે એના ૧૨ મે અંકે વૃદ્ધિ છે અને ૧૪ મે અંકે સ્મૃતી છે.

३ ॥५५ माला.	१ उपेन्द्रवज्रा,	२ उपेन्द्रवज्रा,
	३ इन्द्रवज्रा,	४ इन्द्रवज्रा.
४ ५५५ शाला.	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
५ ५५५ हंसी.	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
६ ५५५ माया.	१ इन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
७ ५५५ जाया.	१ उपेन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ इन्द्र ,,
८ ५५५ बाला.	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
९ ५५५ आर्द्रा.	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१० ५५५ भद्रा.	१ इन्द्र ,,	२ उपेन्द्र
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
११ ५५५ प्रेमा.	१ उपेन्द्र ,,	२ उपेन्द्र ,,
	३ इन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१२ ५५५ रामा.†	१ इन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,
१३ ५५५ कृद्धि.‡	१ उपेन्द्र ,,	२ इन्द्र ,,
	३ उपेन्द्र ,,	४ उपेन्द्र ,,

† गणप्रस्तारप्रकाशमां पावन.

‡ गणप्रस्तारप्रकाशमां कृद्धि.

૧૪ ૬।। સિદ્ધિ.† ૧ ઇન્દ્ર „ ૨ ઉપેન્દ્ર „
૩ ઉપેન્દ્ર „ ૪ ઉપેન્દ્ર „

।।।। ઉપેન્દ્રવજ્રાનાં ચારે પાદ.

† પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના કર્તા બુદ્ધિ નામ આપેછે તથા ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશના ઋદ્ધિ છે.

આ ઉપરથી જણાયછે કે, જો વેજ વૃત્તનુ મિશ્રણ થાય તો તેના માત્ર ૧૪ ભેદ થાય, પણ વે કરતા વધારે એટલ ત્રણ કે ચાર વૃત્તનું મિશ્રણ થાય તો તેના ઘણા ભેદ થાયછે.

ગુરુ અને લઘુ એવા વેજ ચિન્હ છે, માટે વે વૃત્તના મિશ્રણના ભેદનો પ્રસ્તાર આર્હિ જમાવ્યા પ્રમાણે થઈ શકેછે, પણ વે ઉપરાંતનુ ચિન્હ જણાવવાનુ સાધન નથી તેથી તેનો પ્રસ્તાર શક્ય નથી. પણ ત્રણ વૃત્તના મિશ્રણનું ઉપ-જાતિ વૃત્ત કરતા વે પદ તો એકના આવે અને અઠ્ઠાઈ વીજાનુ આવે ત્યારે ચાર પાદ થાય તેની ચાલવણી કરતા ચાર મુખ્ય ભેદ કિયા કિયા મિશ્રણથી થાય-તે નીચે વતાવવામા આવ્યુ છે.

પાદાંગ.	૧ ભેદ.	૨ ભેદ.	૩ ભેદ.	૪ ભેદ.
૧	હ.	ઉ.	ઉ.	હ.
૨	હ.	હ.	વં.	વં.
૩	ઉ.	હ.	હ.	ઉ.
૪	વં.	વં.	હ.	હ.

ઉપર પ્રમાણેનું મિશ્રણ જોવામા આવેછે, પણ એમ કરવુ યોગ્ય નથી એમ વાર અક્ષરના અંક ૬૯૬ના માયા વૃત્તની ટીપ જોવાથી જણાશે એટલે આ ઠેકાણે એ વિષે વિસ્તાર કર્યો નથી.

૬૭૪ પદુપટ્ટિકા.

સ, જ, જ, મ, ગ. ૩૬૪.

પદુપટ્ટિકા સ જ જા મ ગે થી.

ઉપસ્થિતા. ૬, ૧, યતિ. ત, જ, જ, ગ, ગ. ૩૬૬

તા જા જ ગ ગા થૌ, ઉપસ્થિતા છે.

શ્રુતકીર્તિ, અનવસિતા, } ન, ય, મ, ગ, ગ. ૪૦૦
માળિક્યમાલા. ૧ } ૧, ૬ યતિ.

ન ય મ ગ ગા, લાવો શ્રુતકીર્તિ.

આ નામ મંદારમરદવૃમા છે, વલી તેમા ૫, ૬ ઉપર યતિ લખી છે.

૫૭૭ વર્ણવલાકા. સ, સ, મ, ગ, ગ. ૪૧૨

સ સ મા ગ ગ થો વર્ણવલાકા.

૫૭૮ શ્રમિતશિખંડી. મ, સ, મ, ગ, ગ. ૪૧૫

છે શ્રમિતશિખંડી શ્રા મ મી મે.

૫૭૯ માધો (ગણપસ્તારપ્રકાશ) મ, મ, મ, ગ, ગ. ૪૩૬

સ મ મા ગા ગ થવો રવ માધો.

૫૮૦ નીલસરૂપી, નાગસરૂપી, } મ, મ, મ, ગ, ગ. ૪૩૯
દોધક, વન્ધુ, વધા. }

મો મ મ ગા ગ થૌ નીલસરૂપી,

દોધક વન્ધુ જ નાગસરૂપી;

પાદાન્તે પ્રાપ્તે હોત્રાણુ હંદ ગાવમા લરેછે. શ્રુતવોવની ટીકામા ૭, ૪ ઇ
યતિ કહી છે. હંદગેવૃત્તજુક્તાલેમાં આમા કહેલા ગણેવાલુ લીલસરૂપોફઠ
યુત છે તેમા યતિ પાઠી નથી વધા નામ માગધી હંદ સતકયા છે. માગધ
પિંગલ હંદાંપ્રથમા પાઠાતરે અન્તે વે લુ આળવા પળ મત જણાયુ છે.

સંગીતાનુનાર હંદેમંજરીપ્રમાણે રાગ દરવાર્ગી કાનજો, તાલ ચતુર
જાતિ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬ વિલમ્બતાલ

૫૮૧ રોધન

ન, મ, મ, ગ, ગ. ૪૪૦

૫૮૨ સ્વાગતા^૧, સ્વગતા^૨, }
 સગતા^૩, સ્વાગત. } ર,ન,મ,ગ,ગ. ૪૪૩

સ્વાગતા રચ ર ના મ ગ ગે થી.

૧ મંદારમરદચ્છદ, પિંગલછદ સૂત્ર અને વૃત્તદર્પણમા પાદાન્તે યતિ કહી છે.
 ૨ સંગીતાનુસાર હંદોમજરી પ્રમાણે રાગ છાયા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા.
 માત્રા ૧૬, મધ્ય કાલ ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.

૫૮૩ કુપુરુપજનિતા. ન,ન,મ,ગ,ગ. ૪૪૮

કુપુરુપજનિતા ન ન મ ગ ગા.

૫૮૪ મદનમાલા. ન,ર,ન,ગ,ગ. ૪૭૨

ન ર ન ગા ગ થી મદનમાલા.

૫૮૫ ઉદિતવિજોહા. ત,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૬

તા તા ન ગી ગે ઉદિતવિજોહા.

૫૮૬ અનુકૂલા, સાંદ્રપદા. મ,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૭

મૂ ત ન ગા ગે કર અનુકૂલા.

રાગ શંકરા, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ
 (સંગીતાનુસાર હંદોમજરી)

૫૮૭ શ્રી, મૌક્તિકમાલા^૧, } મ,ત,ન,ગ,ગ. ૪૮૭
 કુડ્મલદન્તી^૨ } ૧,૬, યતિ.

મૂ ત ન ગા ગા, શૈર છ યતિ શ્રી

મૌક્તિકમાલા, રચ તું મતિથી.

અનુકૂલા પ્રમાણે શંકરા રાગથી ગવાયછે તેમા યાતે કહી નથી, અને
 આમા ૫, ૬ યતિ છે એટલોજ ફેર છે

૧ મંદારમરદચ્છદમા ૫ ને ૭ યતિ કહી છે, પળ ૫, ૬ જોડયે

૨ પિંગલ છદ સૂત્રમા આ નામ છે અને ૫, ૬ યતિ કહી છે.

૫૮૮ માત્રા. (વાગ્વહમ.) મ,ન,ન,ગ,ગ. ૫૦૬

માત્રા માંહ મ ન ન મ ગ આળો.

૫૮૯ સુવૃત્તિ.

સ,ન,ન,ગ,ગ. ૧૦૮

સ ન ના ગ ન થો ર ચ સુવૃત્તિ.

છંદાર્ણવમાં આનુ માપ ન ન સ ગ ગ આપ્યું છે. છંદ:પ્રભાકરમાં પણ આ માપ વાળા વૃત્તને વૃત્તા અથવા વૃન્તા વૃત્ત કહ્યું છે. અમે એ માપવાળા અંક ૫૫૫ મેં રૂપ ૨૫૬ જે નામ આપ્યા છે તેથી છંદાર્ણવમાં આપેલું માપ મૂલવાલું જણાય છે.

૫૯૦ મુજંગી, કર્ણ, સેહેલ. ૧, ૧ યતિ. ય, ય, ય, લ, ગ. ૧૮૬

મુજંગીજ કર્ણે, ય યા યા લ ગી.

૧ વાગ્વલ્લભ પૃષ્ઠ ૫૦મે તથા છંદ:પ્રભાકર પૃષ્ઠ ૧૬૮મે આ નામ છે.

૨ પ્રવીણસાગર લેહેર ૧૨મીમા આ નામ છે.

૫૯૧ જવનશાલિની.

ન, ર, ય, લ, ગ. ૬૦૦

જવનશાલિની ન રા યા લ ગે.

૫૯૨ પ્રસૂમરકરા. (વાગ્વલ્લભ.)

ન, સ, ય, લ, ગ. ૬૦૮

પ્રસૂમરકરા ન સા યા લ ગે.

૫૯૩ ગલ્લક. (વાગ્વલ્લભ.)

ન, ન, ય, લ, ગ. ૬૪૦

ન ન ય લ ગ કરજે ગલ્લકે.

૫૯૪ પ્રપાતાવતાર.

ય, ય, ર, લ, ગ. ૬૧૦

પ્રપાતાવતારે યા ય રા લ ગી.

૫૯૫ ગહ્વર.

ર, ર, ર, લ, ગ. ૬૧૯

ગહ્વરે આળવા રા ર રા લ ગી.

૫૯૬ વારયાત્રિક.

મ, ર, ર, લ, ગ. ૬૬૩.

મા ર ર લા ગ છે વારયાત્રિકે.

૫૯૭ લલિત, માવિની, કનકમંજરી,

માયિની, ઇન્દિરા, શુદ્ધકામદા^૧,વિવુધવંદિતા, રાજહંસી.^૨

ન, ર, ર, લ, ગ. ૬૬૪

૬, ૧ યતિ.

લલિત ધાયઝે, નારરાલગે,
 કનકમંજરી, ઇન્દિરા ચંગ,
 વિવુધવંદિતા, ભામિની મળો,
 યતિ છયે થરી, ભાવિની ગળો.

૧ સંગીતાનુસાર છંદોમજરી અને છંદ પ્રનાકરમા આ નામ આપ્યું છે
 મા વૃત્ત રાગ પ્રદીપક, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રેતાલ, માત્રા ૧૬ મધ્ય કાલમા
 ૧૬ શકાય છે

૨ મંદારમરદચમ્પૂમા માપ નરરગગ આપ્યું છે તે મૂલ છે, તેને વદલે
 રૂદાહરણમા અને લગ છે તે સ્વર છે

૫૯૮ ઝ્યેનિકા, ઝ્યેની, ઈસેનક } ર, જ, ર, લ, ગ. ૬૮૩
 શ્રેણિકા, શ્રેણી, તાલ^૧. } ૧, ૬ યતિ.

ઝ્યેનિકા રચો, ર જા ર લા ગ થી.

‡ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા આ નામ છે છંદોમજરીમા “શ્રેણી” નામ છે
 ૧ છંદોવૃત્તમુકાવલિમા આ ગળોથી તાલ વૃત્ત કચું છે તેમા યતિ કહી નથી

૫૯૯ સીધુ. (વાગ્વહ્ન) સ, મ, ર, લ, ગ. ૬૯૨

સ મ રા લા ગ કરાય સીધુમાં.

૬૦૦ રથોદ્ધતા^૧, રથોધ્રતા^૨. ર, ન, ર, લ, ગ. ૬૯૬

રા ન રા લ ગ થકી રથોદ્ધતા:

૧ રાગ પુન્નાગ વરાહ, તાલ ચતુશ્રજાતિ ત્રેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્ય કાલ
 (સંગીતાનુસાર છંદોમજરી) ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

૬૦૧ પ્રતારિતા. સ, ન, ર, લ, ગ ૭૦૦

સ ન રા લ ગ થકી પ્રતારિતા.

૬૦૨ નીલા. ત, ન, ર, લ, ગ ૭૦૧

નીલા રચ ત ન રા લ ગા થકી.

૬૦૩ સુમદ્રિકા, ^૧સુમુદ્રિકા, } ન, ન, ર, લ, ગ. ૭૦૪
 મદ્રિકા. ^૨ } ૬, ૧ યતિ

ન ન ર લ ગ થકી સુમદ્રિકા.

રાગ કૌસીકાનઢા (શ્રીરંજની) તાલ ચતુશ્ર જાતિ આઢા ચૈતાલ, માત્રા ૧૪ મધ્યકાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૧ અપરાંતિકા અથવા પરાતિકા જાતિ જે વૈતાલીય ભેદમાં છે તેની સાથે મલે છે છંદ શાસ્ત્રમાં પાદાતે યતિ લે છે શ્રુતવોધ ટીકામાં ૭, ૪, યતિ લે છે.

૨ છંદાર્ણવ તથા વાગ્વલ્લભ (સુમદ્રિકા)

૬૦૪ સૌરભર્વાદ્ધિની.

ન,ય,સ,લ,ગ. ૭૨૦

ન ય સ લ ગે સૌરભર્વાદ્ધિની.

૬૦૫ ધ્રુજગહારિણી.

ન,ર,સ,લ,ગ. ૭૨૮

ધ્રુજગહારિણી ન ર સી લ ગે.

૬૦૬ ઉપચિત્ર, સુચિત્ર, નરેશ. ૬, ૯ યતિ. સ,સ,સ,લ,ગ. ૭૩૨

સ સ સ લ ગ થી, ઉપચિત્ર છે,

૬ ષટ પાંચ પેરે, યતિ મિત્ર છે.

વાગ્વલ્લભમાં યતિ કહી નથી દિગ્ગજદર્શના ઉપચિત્રા નામ આપી છે યતિ કહી છે

૬૦૭ સમ્મદમાલિકા.

ન,સ,સ,લ,ગ. ૭૩૬

ન સ સ લ ગ સમ્મદમાલિકા

૬૦૮ કનકકામિની.

જ,ત,સ,લ,ગ. ૭૪૨

જ તા સ લા ગે કનકકામિની.

૬૦૯ ઉપદારિકા, રંજિતા. ૯, ૬ યતિ. ર,જ,સ,લ,ગ. ૭૪૭

રા જ સ લ ગે તું ઉપદારિકા

૬ દે શરે છે, વિરતિ રંજિતા.

૧ ઉપદારિકા અને દારિકાનું મિશ્રણ થવાથી ૧૪ પ્રકારના ઉપજાતિ ભેદ થાય છે, પણ તેના નામ લખ્યા નથી સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં આનું નામ લલિત છે રાગ કામોદી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રેતાલ, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ.

૨ આ નામ તથા યતિ મંદારમરદન્ધપ્રમા છે.

६१० दारिका, नन्दिनी^१. ५, ६ यति. म, ज, स, ल, ग. ७४८

स ज सा ल गे रच तुँ दारिका;

शर ने छये, यति वदे टोका.

१ मंदारमरदचपूमा ए नाम तथा यति छे वाग्बद्धमं दारिकामं यति कही नथी

६११ मालविका.

त, ज, स, ल, ग. ७४९

छे मालविका त ज स ला ग थी.

६१२ नाभस.

ज, ज, स, ल, ग. ७५०

ज जा स ल गा रच तुँ नाभसे.

६१३ सौभगकला.

भ, ज, स, ल, ग. ७५१

सौभगकला भ ज स ला ग थी.

६१४ वीवध.

न, ज, स, ल, ग. ७५२

न ज स लगी रच तुँ वीवधे.

६१५ आशापाद.

म, भ, स, ल, ग. ७५३

आशापादे म भ स ल गा धरो.

६१६ भुजलता.

न, स, त, ल, ग. ८००

रच भुजलता ना सा त ल गे.

६१७ सायक.

स, म, त, ल, ग. ८१०

रचजो सायक सो भा त ल गे.

६१८ कलस्वनवंश^१, पायका. (ग. प्र. प्र.) म, भ, त, ल, ग. ८१३

वे भ कलस्वनवंशे त ल गा.

१ वाग्बद्धम.

६१९ मदनया.

न, न, त, ल, ग. ८१२

रच तुँ मदनया ना न्त ल गे.

६२० मोटनक, १मोटक, २मनिमाल. त,ज,ज,ल,ग. ८७७

ता जा ज ल गी कर मोटनके.

१ छंदोलतामांथी २ आ नाम प्रवीणसागरमां छे कोइ पाचे यति केहेछे

६२१ खटका, हरिणी. (छंद.प्रभाकर.) ज,ज,ज,ल,ग. ८७८

ज जा ज ल गे रचजो खटका.

६२२ शल्कशकल.

भ,ज,ज,ल,ग. ८७९

शल्कशकले भ ज जा ल ग छे.

६२३ सुमुखी. ७, ४ यति न,ज,ज,ल,ग. ८८०

न ज ज ल गे रच तुं सुमुखी.

*छंदशास्त्र (कलकत्तानीछापेली प्रति) उपरना बेचर रामदेवना टिप्पण (पृ २२२) प्रमाणे, पण “मंदारमरदचपू” पृष्ठ १६मां ६,५ उपर अने वृत्तरत्नाकरनी नारायणमटीमा ५,६ उपर यति पृष्ठ ४३मे कही छे. छंदोवृत्त मुक्तावलीमा यति कही नथी.

६२४ जिह्वाशया. त,भ,ज,ल,ग. ८८१

जिह्वाशया त भ ज ला ग धरो.

६२५ चपला. ६,५ यति. भ,भ,ज,ल,ग. ८८७

भू भ ज ला ग थौं, रचो चपला.

६२६ कुशलकलावतिका. म,न,ज,ल,ग. ८८९

मना ज ला गे कुशलकलावतिका.

६२७ अर्थशिखा. भ,न,ज,ल,ग. ८९५

भा न ज ल ग कर अर्थशिखा,

६२८ हरिकान्ता. स,भ,त,ल,ग. ९२०

हरिकान्ता रच सा भा त ल गे.

६२९ निरवधिगति. न,स,भ,ल,ग. ९२८

निरवधिगति ना स भ ल गे.

૬૩૦ હરિરૂપક, હરિરૂપ. ર,ન,મ,લ,ગ. ૯૫૫

છે હરિરૂપક રા ન મ લ ગે.

૬૩૧ દામઘટિતા. ન,ન,મ,લ,ગ. ૯૬૦

ન ન મ લ ગ થી દામઘટિતા.

૬૩૨ સમિત્. ન,ય,ન,લ,ગ. ૯૭૬

સમિત વનાવો ન ય ન લ ગે.

૬૩૩ સામપદા. મ,સ,ન,લ,ગ. ૯૮૫

જાળો સામપદા મ સ ન લ ગે.

૬૩૪ અણુવિલાસ. ૫,૬ યતિ. ન,ત,ન,લ,ગ. ૧૦૦૦

અણુવિલાસે, ન ત ન લ ગ છે.

૬૩૫ ભ્રમરવિલસિતા^૧, ભ્રમરવિલસિત, { મ,મ,ન,લ,ગ. ૧૦૦૯

^૨ભ્રમરલલિત, ^૩ભ્રમરવિત. } ૪,૭ યતિ.*

મા મ્ના લા ગે, ભ્રમરવિલસિતા.

૧ રાગ હિંદોલ, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલા, માત્રા ૧૬ મધ્યકાલ (સંગી તાનુનાર છંદોમજરી ૨ છંદઃશાસ્ત્રમા ભ્રમરલલિત નામ અને ૪,૭ યતિ કહી છે. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

* મંદારમરદચપૂમા પળ આ પ્રમાણે યતિ છે. વાગ્વલ્લભમાં યાતિ નથી કહી.

૬૩૬ કાહલી. સ,મ,ન,લ,ગ. ૧૦૧૨

સ મ ના લા ગ ધર પ્રતિ પદે,

રચના કાહલી સરસ વદે;

^{૧૪}મનુ માત્રા ચરણ પળ ગણે

કવિ કો' જાતિ કલ પ્રકરણે.

“વૃત્તરત્નાકર” નો નારાયણમંત્રીકામા બા માત્રામેલ જાતિ કહી છે.

૬૩૭ દમનક. ૪,૭ યતિ ન,ન,ન,લ,ગ. ૧૦૨૪

દમનક, રચ ન ન ન લ ગે.

હંદ:ગાત્ર, પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર, વાણીભૂષણ, વાગવદ્ભ અને હંદોદ્યત્ત
મુક્તાવલીમાં આ યતિ પાઠી નથી.

૬૩૮ ગંભારિ.

ર,ર,ર,ગ,લ. ૧૧૭૧

રા ર રા ગા લ થી થાય ગંભારિ.

૬૩૯ કામુકલેખા.

મ,મ,સ,ગ,લ. ૧૨૨૩

કામુકલેખા ભૂ મ સ ગા લે થો.

૬૪૦ સંશ્રયશ્રી.

ત,ત,ત,ગ,લ. ૧૩૧૭

છે સંશ્રયશ્રી ત તા તા ગ લા થો.

૬૪૧ સૈનિક-^૧ સેનિકા.

જ,ર,જ,ગ,લ. ૧૩૬૬

રચાય સૈનિકે જ રા જ ગાલ.

૧ વાણીભૂષણમા તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમા ગુરુ લઘુને ક્રમે ને લઘુ ગુરુને
ક્રમે એમ વત્તે રતિ ૧૧ અક્ષરના છદને સેનિકા એવુ નામ આપ્યુ છે, પણ
આ પિંગલમા ગણના ભેદને લીધે ર્યેનિકા ને ર્યેની વૃત્તને અક ૫૯૮
મે જૂદુ ગણ્યું છે

૬૪૨ પિચુલ.

સ,સ,જ,ગ,લ. ૧૩૭૨

પિચુલે રચવા સ સા જ ગા લ.

૬૪૩ કાલવર્મ.

ન,મ,જ,ગ,લ. ૧૪૦૦

ન મ જ ગા લ રચ કાલવર્મ.

૬૪૪ સાન્દ્રપદ. ચોથે યતિ.

મ,ત,ન,ગ,લ. ૧૫૧૧

સાન્દ્રપદે, આળ ભ ત ન ગા લ.

હંદોમજરીના પરિશિષ્ટમા છે પણ યતિ નથી

૬૪૫ સાલન. (ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશ) મ,મ,મ,લ,લ. ૧૫૯૧

ભૂ મ મ લો લ થકી તો સાલન.

૬૪૬ શેષાપીડ.

મ,મ,સ,લ,લ. ૧૭૭૭

શેષાપીડે મ મ સ લ લા ધર.

६५६ विशालाम्भोजाली, अम्भोजाली. त,स,य,म. ९३

ता सा य म थकी विशालाम्भोजाली.

६५७ वीणादण्ड.

ज,स,य,म. ९४.

ज सा य म धरो तमे वीणादण्डे.

६५८ मत्ताली. (वाग्बल्लभ) ४, ८ यति. म,त,य,म. ९७

मत्ताली मां, मा त य मा छेदो चौथे.

६५९ वसनविशाला.

न,न,य,म. १२८

न न य वसनविशाला छेलो मा.

६६० लीलारत्न.

म,म,स,म. १२३

लीलारत्ने आणो म म सा मा खोळी.

६६१ कान्तोत्पीडा.

भ,म,स,म. १२९

भा म स माथो थायज कान्तोत्पीडा.

६६२ जलधरमाला. ४, ८ यति^१

म,भ,स,म. २४१

मा भा सा मा, जलधरमाला चौथे.

^१ शब्दकल्पद्रुम, अने छंदोमजरी प्रमाणे. वाग्बल्लभ इत्यादिमा यति कही नथ

६६३ विवरविलसित.

त,न,स,म. २५३

ता ना विवरविलसिते छे सा मा.

६६४ शुद्धान्त.

न,न,स,म. २५६

न न स म ठिक रचजो शुद्धान्ते.

६६५ सुखानंद^१.

य,र,त,म. २७४

सुखानंदे रचो या रा त मा शोधी.

^१ छंदःकामदुष्पावत्सेना कर्ता सुखानंदे पोताना नामनो रच्यो छे.

६६६ साक्षी.

स,स,ज,म. ३४८

स स जा म धरो सदाय साक्षीमां.

૬૬૭ સ્વરવર્ષિણી. સ,જ,જ,મ. ૩૬૪

સ્વરવર્ષિણી રચ સો જ જા માથી.

૬૬૮ ધવલકરી. ન,ન,મ,મ. ૪૪૮

રચ ધવલકરી નનમા માથી.

૬૬૯ લુમ્બાક્ષી, લુબ્ધાક્ષી. સ,સ,ન,મ. ૪૭૬

સ સ ના મ થકી રચ તું લુમ્બાક્ષી.

૬૭૦ મલયજસુરાભિ. મ,ન,ન,મ. ૧૦૧

મા ના ન્મા મલયજસુરાભિમાં છે.

૬૭૧ વાહિની. ૭, ૬ યતિ. (પિંગલ્લહંદઃસૂત્રે)ત,મ,મ,ય. ૧૧૭

છે વાહિનીમાં સાતે, દે તા મ માયા.

૬૭૨ પુટ, શ્રીપુટ^૧, સ્ફૂટ. ૮, ૪ યતિ. ન,ન,મ,ય. ૧૭૬

પુટ^૮ વસુ^૪ યુગ નાના, માય થી છે.

૧ મંદારમરદચપૂમા એ નામ છે અને તે તથા હંદોમજરીના પરિશિષ્ટ અને શબ્દકલ્પદ્રુમમા પણ એજ યતિ છે.

વૃત્તરત્નાકરમા મુનિ^૭ શર^૫ વિરતિ એમ કહાને વસુ^૮ યુગ^૪ શતિ પાઠ એમ છે.

૬૭૩ વૈશ્વદેવી. ૧, ૭ વિરામ. મ,મ,ય,ય. ૧૭૭

મા મા યા યે છે, વૈશ્વદેવી શરે તો.

રાગ વેહાગડા, તાલ વિજયાનદ, માત્રા ૧૧ ચિલ્લ કાલ.

(સંગીતાનુસાર હંદોમજરી)

૧ હંદ શાસ્ત્ર, હંદોમંજરી, પ્રાકૃત પિંગલ્લસૂત્ર અને મંદારમરદચપૂમાં પણ આ પ્રમાણે યતિ છે

૬૭૪ આધિદૈવી. (વાગ્વહ્નમ) ૬, ૬ યતિ. ય,મ,ય,ય. ૧૭૮

યમાયાયા છેઢે, યતિ આધિદૈવી.

૬૭૫ ભુજંગપ્રયાત^૧, ભુયંગપથાત^૨. ય,ય,ય,ય. ૬૧૮

ય યા યા ય આવે મુજંગપ્રયાતે.

૧ માગધી “છંદશતક” આના દોટા=છ યગળવાળને ક્રીડાચક્ર અને વમણા=આઠ યગળવાળને મહામુજંગપ્રયાત કેહેછે. પાદાન્તે યતિ.

૨ રાગ માલકૌસ, તાલ શંક જાતિ એકતાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમજરી.)

૬૭૬ સમયપ્રહિતા.

સ,સ,ય,ય. ૬૦૪

સમયપ્રહિતા સસા યા ય થી છે.

૬૭૭ મિહિરા.

ન,સ,ય,ય. ૬૦૮

રચતું મિહિરા નસા યા ય થી તો.

૬૭૮ કલવલીવિહંગ.

જ,ત,ય,ય. ૬૧૪

જતા યયા છે કલવલીવિહંગે.

૬૭૯ અસધારા, અસુધારા. (વાગ્વલ્લભ) જ,ર,ર,ય. ૬૬૨

६८६ कुमुदिनीविकाश.

ज,त,स,य. ७४२

ज ता स या छे कुमुदिनीविकाशे.

६८७ दल^१.

भ,ज,स,य. ७५१

भू ज सं य आण दल वृत्तमांहे.

१ कवि दलपतरामे आ वृत्त पोताना नामनुं नवु बनाव्यु छे.

६८८ वसन्तहास.

म,भ,स,य. ७५३

मो भा सा या कर तुं वसन्तहासे.

६८९ मणिमाला^१, पुष्पविचित्रा. ६,६ यति. त,य,त,य. ७८१

ता या त य आणो, छे मणिमाला.

१ मंदारमरदचंपूमा तथा शब्दकल्पद्रुममां ६,६, यति छे

६९० सिक्तमणिमाला, श्वेतमणिमाला. भ,य,त,य. ७८३

सिक्तमणिमाला भा या त य थी छे.

६९१ विद्रमदोला.

न,य,त,य. ७८४

१ मंदारमर न य त य थी थारे विद्रमदोला.

अने शब्दकल्पद्रुममां ६,६, यति छे

म,भ,त,य. ८१७

वृत्तमांहा मा भा ता या धर शोधो सुखशैले.

६९२ करमाला.

स,भ,त,य. ८२०

करमाला कर सा भा त य आणी.

विजयपरिचया.

न,न,त,य. ८३२

विजयपरिचयामां न न ता या.

कासारक्रान्ता.

म,त,ज,य. ८६५

कासारक्रान्ता म त जा य थकी छे.

६९६ माया, गौरी^१.

त,ज,ज,य. ८७७

माया रचजो त ज जा य धरीने.

१ छंद प्रभाकरमा लखे छे के आ वृत्त "रामचंद्रिका" मा जीवामा आविछे.

૬૯૭ પરિલેખ^૧, ધારી.

જ,જ,જ,ય. ૮૭૮

જ જા જ ય આળ સદા પરિલેખે.

૧ જેવે વૃત્તના ઘણું કરીને પેહેલા અક્ષર ગુરુ અથવા લઘુ હોય, અને બાકીના અક્ષર વિશેષે કરીને સરસ્વા હોય તો તેવાં વે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ વૃત્ત બનેછે; જેમકે-માયા (અં. ૬૯૬) અને પરિલેખ (અં. ૬૯૭) એ વે વૃત્તમા પેહેલાનો પ્રથમ અક્ષર ગુરુ છે, અને બીજાનો પ્રથમ અક્ષર લઘુ છે, અને બાકીના બંને વૃત્તના વધા અક્ષર એક સરસ્વા છે, તો એ વે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ થાયછે. તેવીજ રીતે, ધૃષ્ટપદ (અં. ૭૦૩) અને દૃતપદના (અં. ૭૦૪) મિશ્રણથી પણ ઉપજાતિ થાયછે, અને તે પ્રત્યેક ચૌદ ચૌદ થાયછે. વિષમ-પદના પ્રકરણમાં અસંકીર્ણના પેદામાં કહેલાં વૃત્ત ઉપજાતિ ગણાય. તેમજ વિષમાક્ષરપાદવાળાં વૃત્તોનું મિશ્રણ થવાથી પણ ઉપજાતિ થાયછે. જેમકે, (અં. ૭૨૮) વંશસ્થના અક્ષર વાર છે, અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના (અં. ૬૭૧) અક્ષર ૧૧ છે, તો પણ તે બેનું મિશ્રણ થવાથી ઉપજાતિ થાયછે, તેનું ઉદાહરણ, વાલ્મીકી રામાયણના સુન્દર કાણ્ડમાં નીચે પ્રમાણે છે:-

નમોઽસ્તુ વાચસ્પતયે સચક્રિણે,	૧૨ વંશસ્થનું.
સ્વયમ્ભુવે ચાપિ હુતાશનાય;	૧૧ ઉપેન્દ્રવજ્રાનું.
અનેન ચોક્તં યદિદં મમાગ્રતો,	૧૨ વંશસ્થનું.
વનૌકસાં તચ્ચ તથાસ્તુ નાન્યથા.	૧૨ વંશસ્થનું.

વળી ઇન્દ્રવંશા, ઉપેન્દ્રવજ્રા, અને વંશસ્થ એ ત્રણના મિશ્રણ થકી ઉપજાતિ થાયછે, તેનું ઉદાહરણ ભાગવતના ૧૦ સ્કંધમાં નીચે પ્રમાણે છે.

(ભાગવત સ્કંધ ૧૦ પૂર્વાર્ધ અધ્યાય ૧૨ મો શ્લોક ૩૬)

તાવત્પ્રવિષ્ટા સ્ત્રસુરોદરાન્તરે,	૧૨	ઇન્દ્રવંશાનું.
પરં ન ગીર્ણાઃ શિશવઃ સવત્સા;	૧૧	ઉપેન્દ્રવજ્રાનું.
પ્રતીક્ષમાણેન વકારિવેશનં,	૧૨	વંશસ્થનું.
હતસ્વકાન્તસ્મરણેન રક્ષસા.	૧૨	વંશસ્થનું.

ઇન્દ્રવજ્રા, ઇન્દ્રવંશા, ઉપેન્દ્રવજ્રા અને વંશસ્થનું મિશ્રણ થવાથી ઉપજાતિ થાયછે તેનું ઉદાહરણ પ્રવોધચંદ્રોદય નાટકમાં નીચે પ્રમાણે છે. અંક ત્રીજો (પ્રવેશક) શ્લોક ૧૨મો.

ત્રિધાપ્રવોધોદય જન્મભૂમિ,	૧૧	ઇન્દ્રવજ્રાનું.
વારાણસી બ્રહ્મપુરી દુરત્યયા;	૧૨	ઇન્દ્રવંશાનું.
અતઃ કુલોચ્છેદ વિધિં ત્રિધિત્સુ,	૧૧	ઉપેન્દ્રવજ્રાનું.
નિવરતુ મત્રેચ્છતિ નિત્યમેવસ.	૧૨	વંશસ્થનું.

ઉપરના ઉદાહરણો ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાયછે કે, પ્રાચીન વિદ્વાનોએ એમ માન્યું છે કે, સમાક્ષરવૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ થાય, અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામાં કહ્યું છે કે- ત્રિષ્ટુપમાં વૃત્તોનાં મિશ્રણ થવાથી જેમ ઉપજાતિ થાયછે, તેમજ ચાર તેર અક્ષરના સમાનઅક્ષરના તથા સમાન યતિવાળા પાદોના મિશ્રણથી પણ ઉપજાતિ થાયછે. એટલે વિપમ અક્ષરના વિપમ યતિવાળા, તેમજ બે કરતાં વધારે વૃત્તના મિશ્રણથી ઉપજાતિ વૃત્ત થાયછે, એમ રામાયણ, ભાગવત અને પ્રવોધચંદ્રોદયનાં દ્રષ્ટાંતો સહિત ઉપર જે લખવામાં આવ્યું છે, તે મનનું નારાયણમઢીના અભિપ્રાયથી સ્પષ્ટ થાય છે. એટલે એવા પ્રકારની ઉપજાતિ કરવી યોગ્ય નથી, એમ અભિપ્રાય જણાવેછે તે યોગ્ય છે.

૬૯૮ વસ્યા.

મ, જ, જ, ય. ૮૭૯

મો જ જ ય થી બનશે કવિ! વસ્યા.

૬૯૯ તામરસ, ૧ અભિનવતામરસ, }
લાલિતપદ.

ન, જ, જ, ય. ૮૮૦

ન જ જ ય થાય જ તામરસે તો.

૧ છંદોલતા અને વૃત્તરત્નાકરમા અભિનવતામરસ' - ભાષાછંદોમજરીના
આપમા ત્રણ નગણ પછી એક જગણ છે પણ કવિતામાં તેમ નથી માટે એ
મૂલ જણાય છે ૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘ્ની પ્રમાણે

૭૦૦ કુંભોધી.

મ, મ, જ, ય. ૮૮૧

કુંભોધીમાં મ મ જ યા કરજો જી.

૭૦૧ શરમેયા.

સ, મ, જ, ય. ૮૮૪

શરમેયા રચ સ મ જ ય આળી.

૭૦૨ નીરાન્તિક.

ત, મ, જ, ય. ૮૮૬

નીરાન્તિકે ત મ જ યા ઠાંક આવે.

૭૦૩ ધૃષ્ટપદ.

મ, મ, જ, ય. ૮૮૭

ધૃષ્ટપદે રચ મ મ જ ય આળી.

૭૦૪ દ્રુતપદ, દ્રુતપા.

ન, મ, જ, ય. ૮૮૮

દ્રુતપદે રચ ન મ જ ય શોધી.

૧ 'શબ્દકલ્પદ્રુમમા' આ વૃત્તના ગણ ન મ ન ય છે, પણ તેને બીજા ગ્રંથોનું
પ્રમાણ નથી.

૭૦૫ અર્દિતપાદ.

ર, ન, જ, ય. ૮૯૧

રા ન જા ય ધર તું અર્દિતપાદે.

૭૦૬ પરિતોષા.

સ, ન, જ, ય. ૮૯૨

સ ન જા ય થર્કો રત્નો પરિતોષા.

૭૦૭ છલિતકપદ.

ત,ન,જ,ય. ૮૯૩

આળો છલિતકપદે ત ન જા યા.

૭૦૮ ઉપધાન.

જ,ન,જ,ય. ૮૯૪

જ ના જ ય થો ઉપધાન રચેછે.

૭૦૯ પથિકાન્તા.

મ,ન,જ,ય. ૮૯૫

માનજય થકો રચો પથિકાન્તા.

૭૧૦ નયમાલિની, વનમાલિકા,

નવમાલિની, નવમાલિકા,

નવમાલતી.

ન,જ,મ,ય. ૯૪૪

૮,૪ યતિ. ૧ નારા. મટ્ટી

અને છંદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે.

વર્મુ નવમાલિકા ન,જ મયે થો.

૧ સૂત્રને અનુસરતા કેટલાક ૫, ૭ યતિ માનેછે, વળી મંદારમરદ્વપૂમાં
૭, ૫ ઉપર યતિ કહી છે.

૭૧૧ કુસુમવિચિત્રા. ૬, ૬ યતિ. ૧

ન,ય,ન,ય. ૯૭૬

કુસુમવિચિત્રા, પઠે ન ય ના યે.

૧ મંદારમરદ્વપૂમાં પળ એજ પ્રમાણે યતિ છે.

૭૧૨ અર્પિતમદના.

મ,સ,ન,ય. ૯૯૧

અર્પિતમદના રચ મ સ ના યે.

૭૧૩ વિરતિમહતી.

ત,ન,ન,ય. ૧૦૨૧

તાના ન ય થો વિરતિમહતી છે.

૭૧૪ અગૌરી, લલિત. ૧

ન,ન,મ,ર. ૧૦૮૮

નનમર થો અગૌરી છે શોભતી.

૧ વાગ્વત્ક્રમમાં આ વૃત્તનુનામ લલિત રાખ્યું છે પણ ૧૧ અક્ષરમા પ્રસિદ્ધ
લલિત છે. જુઓ અક ૫૧૭ મે

કામદુઘાવત્ક્રમા પળ આ નામ છે.

૭૧૫ ગલિતનાલા.

જ,મ,ય,ર. ૧૧૪૨

જ મા ય રે ગલિતનાલા થાયછે.

૭૧૬ સરોજાવલી.

ય,ય,ર,ર. ૧૧૬૨

સરોજાવલી માં યા ય રા રા કરો.

૭૧૭ સ્વર્ગિણી, શૃંગારિણી, લક્ષ્મીધર,

લક્ષ્મીધરા^૧, ચંદાયણા^૨, ચંદાણા^૩,ચંદ્રાનન^૪, કામમોહિની, ચંદાના,મલયા^૫, કામિનીમોહન^૬, હિંગુદી,શંપતાલ^૭.

ર,ર,ર,ર. ૧૧૭૧

પાદાન્તે યતિ.

સ્વર્ગિણી તો રચો રારારા ધરો.

૧ છંદ પ્રભાકરમાથી ૨ “માગધી છંદ:શતક”

૩-૪ માગધી પિંગલ છંદોપ્રથમા ચંદાણા, ચંદ્રાનન નામ આપ્યા છે.

૫ પૃથ્વીરાજરાસામા એ નામ વાપર્યું છે.

૬ માગધી “છંદ:શતક”મા એનું કામિનીમોહન નામ લખી તેની ચાર પંચ કલથી ૨૦ માત્રા કહી છે, અને તેના તાલ સ્વર્ગિણી પ્રમાણે છે

૭ પ્રવીણસાગરમા આ નામ છે.

રાગ વાઘેશ્રી, તાલ તિશ્રજાતિ રૂપક, માત્રા ૫, મધ્યકાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમજરી.)

૭૧૮ વિપ્લુતશિખા.

મ,જ,ર,ર. ૧૧૯૯

વિપ્લુતશિખા રચો મ જી રા ર થી.

૭૧૯ વિશિશ્વલતા.

ન,જ,ર,ર. ૧૨૦૦

વિશિશ્વલતા રચો ન જા રા ર થી.

૭૨૦ ગૌરી^૧, પ્રમા^૨, મન્દાકિની^૩, (ન,ન,ર,ર. ૧૨૧૬.પ્રમુદિતમદના, પ્રમુદિતવદના^૪: ૭, ૯ યતિ.હય^૫ શર^૬ ન ન રા, ર ગૌરી વિષે.

૧ મધ્યેજીદીક્ષિતના મત પ્રમાણે એ નામ છે, તેમાં યતિ આઠે છે.

૨ મલ્લિનાથના મત પ્રમાણે પ્રમા નામ છે

૩ એ નામ તથા યતિ મંદારમરદચમ્પૂ અને વાગ્વલ્લભમાં છે. વાગ્-

વલ્લભમા “પ્રમા, મદાકિની” નામ છે, તેનુ માપ ઉપર પ્રમાણે અને તેમા ૭, ૫ યતિ કહી છે શબ્દકલ્પદ્રુમમા યતિ કહી નથી તે મત ગ્રાહ્ય નથી

૪છંદ શાસ્ત્ર, મંદારમરંદચમ્પૂ (પૃષ્ઠ૧૭) અને વૃત્તરત્નાકરમા પ્રસુદિત-
ચદના નામથી આ માપને યતિ છે

૭૨૧ ચપલાક્ષિકા, ચંચલાક્ષિકા^૧. ન,ન,ર,ર. ૧૨૧૬

ન ન ર ર ચપલાક્ષિકામાં દિસે.

૧છંદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે આ નામ છે, પણ કાવિયો ઘણું કરીને વૃત્તના માપમાં આવી શકે નહિ એવા નામ પાડતા નથી “ચંચલાક્ષિકા” એ નામ કોઈ પ્રકારે પણ પોતાના માપના ગણમા આવી શકતુ નથી માટે અમે “ચપલા-
ક્ષિકા” એવો પર્યાય મૂક્યો છે.

૭૨૨ સુતલ.

સ,ર,સ,ર. ૧૨૩૬

સુતલે આળવા સરસારા ગણો.

૭૨૩ અંતર્વિકાશવાસક.

ત,ર,જ,ર. ૧૩૬૬

અંતર્વિકાશવાસકે ત રા જ રા.

૭૨૪ લલામલાલિતાધરા,^૧ }
વસંતચત્વર^૨, વરાયતિ^૩ }

જ,ર,જ,ર. ૧૩૬૬

લલામલાલિતાધરા જ રા જ રા

૧ વાગ્વલ્લભમા યતિ કહી નથી અને લલામલાલિતાધરા નામ છે.

૨ વસંતચત્વર નામ પિંગળાદર્શમા છે તેણે ૬, ૬ યતિ કહી છે પણ તેનુ વીજુ પ્રમાણ જડયુ નથી

૩ આ નામ પ્રવીણસાગર લેહેર ૧૫ મીમા છે આ ગણોવાળા રૂપને શબ્દકલ્પદ્રુમમા “પંચામર” કહ્યુ છે, પણ આ ગ્રંથમા “પંચામર” વૃત્ત અક ૭૮૫ મે જુદું દાખલ છે, તેથી અમે એ નામ ઉમેર્યુ નથી

૭૨૫ પરિપુંચિતા.

ર,સ,જ,ર. ૧૩૭૧

થાયછે પરિપુંચિતા ર સા જ રં.

૭૨૬ પ્રસુમરમરાલિકા.

ન,સ,જ,ર. ૧૩૭૬

પ્રસુમરમરાલિકા ન સા જ રે.

૭૨૭ વીરાસિકા, ઇન્દ્રવંશા,

} ત,ત,જ,ર. ૧૩૮૧

ઇન્દ્રવંશા.

} ૬, ૭ યતિ. ૧

વીરાસિકામાં, શરૂ છે ત તા જ રે.

૧ આ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે પણ તેણે યતિ કહી નથી શ્રુતવોધ
ટીકામાં ૫, ૭ યતિ છે. રાગ નવરોઝ, તાલ ત્રિવંડવજ્ર, માત્રા ૧૯,
અન્યકાલ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૭૨૮ વંશસ્થ, વંશસ્થવિલ,

} જ,ત,જ,ર. ૧૩૮૨

મહાનિવંધા, વંશસ્તનિત ૧

} પાદાંતે યતિ. ૨

રચાય વંશસ્થ જ તા જ રા ધરી.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ ૨ શ્રુતવોધમાં પાંચમે યતિ કેહેછે, પણ મંદારમરદ-
ધમ્પૂમાં ૬, ૬ એ કિંવા પાદાંતે યતિ કહી છે. છંદ-શાસ્ત્રમાં પણ પાદાંતે
યતિ છે પિંગલદર્શમાં વંશસ્થમાં ૬, ૬ યતિ કહી છે તેનું પ્રમાણ જડયુ
નથી રાગ દેવગંધાર, તાલ નિસોરુક, માત્રા ૯, વિલંબકાલ (સંગીતાનુ-
સાર છંદોમંજરી)

ઇન્દ્રવંશા અને વંશસ્થના ચરણોના મિશ્રણથી ૧૪ પ્રકારના
ઉપજાતિ ભેદ થાયછે. (૬) આ ચિન્હ ઇન્દ્રવંશાનું છે. (૧) આ
ચિન્હ વંશસ્થનું છે.

SSSS ચારે ચરણ ઇન્દ્રવંશાનાં છે એમ સૂચવેછે.

૧ 1SSS વૈરાસિકી-

૧ વંશસ્થ, ૨ ઇન્દ્રવંશા,

૩ ઇન્દ્રવંશા, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

૨ 51SS રતાસ્યાનકી.

૧ ,, ૨ વંશસ્થ,

૩ ,, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

૩ 11SS ઇન્દુમા.

૧ વંશસ્થ, ૨ વંશસ્થ.

૩ ઇન્દ્રવંશા, ૪ ઇન્દ્રવંશા.

४ SSIS पुष्टिदा.	१ इन्द्रवंशा, २ इन्द्रवंशा, ३ वंशस्थ, ४ इन्द्रवंशा.
५ ISIS उपमेया, रामणायिक.	१ ,, २ ,, ३ ,, ४ ,,
६ SIII सौरभेयी.	१ इन्द्रवंशा, २ वंशस्थ, ३ वंशस्थ, ४ इन्द्रवंशा.
७ IIII शीलतुरा.	१ ,, २ वंशस्थ, ३ ,, ४ इन्द्रवंशा.
८ SSSI वासन्तिका.	१ इन्द्रवंशा, २ ,, ३ ,, ४ वंशस्थ.
९ ISII मन्दहासा.	१ वंशस्थ, २ इन्द्रवंशा, ३ इन्द्रवंशा, ४ वंशस्थ.
१० SISI शिशिरा.	१ इन्द्रवंशा, २ वंशस्थ, ३ ,, ४ ,,
११ IIIS वैधात्री.	१ वंशस्थ, २ ,, ३ इन्द्रवंशा, ४ ,,
१२ SSII शखचूडा.	१ ,, २ इन्द्रवंशा, ३ वंशस्थ, ४ वंशस्थ.
१३ ISII रमणा.	१ ,, २ इन्द्रवंशा, ३ ,, ४ वंशस्थ.
१४ SIII कुमारी.	१ इन्द्रवंशा, २ ,, ३ वंशस्थ, ४ ,,

७२९ विधारिता.

ज,ज,ज,र १३९०

जजाज र थाय विधारिता विषे.

૭૩૦. પિકાલિકા, વિધાયિની. મ, જ, જ, ર. ૧૩૯૧

મા જ જ ર થાય પિકાલિકા વિષે.

૭૩૧ માલતી^૧, શુભ, વરતનુ, } ન, જ, જ, ર. ૧૩૯૨

યમુના^૨. } ૧, ૭, યતિ. ૩

યતિ શરણે, ન જ જ ર માલતી.

૧ મંદારમરંદચપૂમાં કઘુ છે કે કેટલાકને મતે “માલિની” નામ છે.

૨ શબ્દકલ્પદ્રુગ તથા પ્રાકૃતપિગલસૂત્રમા (પૃષ્ઠ ૧૫૦) મે કહેછે કે, માલતીને કોઈ યમુના કહેછે

૩ નારાયણમઘી પ્રમાણે હંદોલતામા કહેછે કે કેટલાક માલતી ને માલિની કહેછે ૭, ૫, યતિ તેણે કહી છે.

હંદોમંજરીમા યતિ નથી

રાગ ઘસત, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.

(સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી)

૭૩૨. લલિતા, સુલલિત. ૧, ૭ યતિ. ત, મ, જ, ર. ૧૩૯૭

પાંચે વિરામ, લલિતા ત મા જ રે.

ઘાગ્વલ્લભમાં તથા હંદોમંજરીમા લલિતા નામ છે તેમાં યતિ નથી

મંદારમરંદચપૂમાં યતિ લખી નથી, પણ હંદોર્ણવ તથા પિગલાદર્શમા ૫, ૭

યતિ કહી છે (પૃષ્ઠ ૮૫) સુલલિત નામ આપા હંદોમંજરીમા છે તેમા યતિ કહી કે પાલી નથી.

૭૩૩ પ્રિયમ્બદ, પ્રિયંવદા. ન, મ, જ, ર. ૧૪૦૦

ન મ જ રા ધર પ્રિયંવદા વિષે.

રાગ ત્રિવેણી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ ત્રિતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.

(સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી)

૭૩૪ વિરલા, વીરલા. સ, ન, જ, ર. ૧૪૦૪

વિરલા રચ સ ન જા ર આણિને.

૭૩૫ અવિરલરતિકા. મ, ન, જ, ર. ૧૪૦૭

છે અવિરલરતિકા મના જ રે.

७३६ राधिका

स,भ,भ,र. १४६०

स भ भा रे रच वृत्त तुँ राधिका.

७३७ द्रुतविलम्बित,^१ सुंदरी, }
द्रुतविलंब. (गणप्रस्तारप्र.) }

न,भ,भ,र. १४६४

द्रुतविलम्बित थाय न भा भ रे.

१ मंदारमरदचपू प्रमाणे पदमा यति नहि पिगळादर्शमा ६, ६ यति कही छे, पण वृत्तरत्नाकर, छंदोमजरी, प्राकृतपिगळसूत्र (पृष्ठ १५३) वगे प्रमाण ग्रथमा यति नथी प्राकृतपिगळसूत्रमा “सुंदरी” मां द्रुतविलंबितनु माप आर्थुं छे, यति कही नथी. राग स्रोहनी, ताल चतुश्च जाति तेताला मात्रा १६, मध्यकाळ (संगीतानुसार छंदोमजरी)

७३८ यूथिका. ३, ९ यति.

र,न,भ,र. १४६७

यूथिका, र न भ रे यति छे त्रणे.

राग मध्यमावती सारंग मिश्रगजलीला, मात्रा १७, मध्यकाळ (संगीतानुसार छंदोमजरी)

७३९ उज्वला, महोज्वला.

न,न,भ,र. १४७२

न न भ र धरजो कवि! उज्वले.

७४० रास,^१ मता.^२ ६, ६ यति.

न,र,न,र. १४९६

न र न रे मता, छं पर रासमां.

१ रास भगवत्पिगळमाथी २ मंदारमरदचंपूमा ए नाम तथा यति छे

७४१ विपुलपालिका.

र,ज,न,र. १५१५

रा ज ना र आण विपुलपालिका.

७४२ उपलेखा.

स,भ,न,र. १५२४

उपलेखा रच स भ न रा थकी.

७४३. भसलविनोदिता.

ज,भ,न,र. १५२६

ज भान रा थो भसलविनोदिता.

૭૪૪. વિરતપ્રમા.

મ,મ,ન,ર. ૧૧૨૭

માં મ ન રે થો રંચ વિરતપ્રમા.

૭૪૫. મુકુલિતકલિકાવલી.

ર,ન,ન,ર. ૧૧૩૧

રાં ન રે મુકુલિતકલિકાવલી.

૭૪૬. જલમાલા. ૪,૮ ઉપર યતિ. મ,મ,મ,સ. ૧૧૩૧

મા મ મ સા, જલમાલા વેદઃ વસુઃ

મંદારમરદંચૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે આ નામ તથા યતિ છે

૭૪૭ અતિવાસિતા.

સ,ય,ર,સ. ૧૧૭૬

અતિવાસિતામાં સા ય રા સ ધરો.

૭૪૮. ભુજંગજુપી.

ર,સ,ર,સ. ૧૧૯૧

રા સ રા સ થકી છે ભુજંગજુપી.

૭૪૯. અર્જિતફલિકા.

મ,સ,ર,સ. ૧૧૯૫

અર્જિતફલિકા મા સ રા સ થકી.

૭૫૦. લલના. ૬,૭ યતિ.

મ,મ,સ,સ. ૧૭૩૬

છે યતિ પાંચે, મા મ સ સે લલના.

વાગવલ્લભ, છંદ શાસ્ત્રનુ ટિપ્પણ, છંદોમેંજરી શબ્દકલ્પદ્રુમ इत्यादिमां
 યતિ, છે છંદ. પ્રમાકરે યતિ પાઠી નથી

૭૫૧ કુરંગાવતાર.

ય,ય,સ,સ. ૧૭૩૮

કુરંગાવતારે ય ય સા સ ધરો.

૭૫૨. પ્રમિતા.

સ,ર,સ,સ. ૧૭૪૮

પ્રમિતા તો રચો સરસા સ ધરી.

૭૫૩ તોટક, નંદિણી.^૧ પાદાન્તે યતિ^૨. સ,સ,સ,સ. ૧૭૫૬

રચજો ઠાંક તોટક સા સ સ સે.

૧ માગધી પિંગલ છંદોપ્રથમા નંદિણી નામ આપ્યું છે

૨ પિંગલોદર્શમા ૬,૬ યતિ કહી છે. રાગ દેશ, તાલ, ચતુશ્ર જાતિ.
 સૈતાલી, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ, (સંગીતાનુસાર છંદોમેંજરી)

७५४ प्रमिताक्षरा. १ पादान्ते यति. म, ज, स, स. १७७२

प्रमिताक्षरा रच स जा स स थी.

१ छंद प्रभाकरना टीकामां लब्धुं छे के “आ वृत्तमा कोड कोड ठेकाणे न न भ र” गण आवेछे, पण तेनु ए कथन उचित नथी, केसके एवु रूप उज्ज्वलानु अरु ७३९ मे प्रसिद्ध छे राग अनावरी, ताल चतुश्च जाति सवारी, माना १६, मध्यकाल (संगीतानुसार छदोमजरी.)

७५५ विकत्थन. (वागवल्लभ) ज, ज, स, म. १७७४

विकत्थन मांहु धर जा ज स सा

७५६ नीलगिरिका. म, ज, स, स. १७७५

नीलगिरिका रच भ जा स स थी.

७५७ वनिताभरण. म, म, स, स. १७८३

भा भ स सा धर वनिताभरणे.

७५८ हाकालिका. न, न, स, स. १७९२

न न स स थको कर हाकालिका.

७५९ सुभद्रावतरणि. म, त, त, स. १८२५

मा ता ता सा थी सुभद्रावतरणि.

७६० विरलोद्धता. म, स, ज, स. १८८१

मा सजासे विरलोद्धता रच भले.

७६१ सुविहिता. य, स, ज, स. १८८२

य सा जा स थकी बने सुविहिता.

७६२ उदर्करचिता. स, स, ज, स. १८८४

स स जा स थकी उदर्करचिता.

७६३ सुवनमालिका, उपवनमालिका. त, स, ज, स. १८८५

जाणो सुवनमालिका त स ज से.

७६४ जलोद्धतगति. ६, ६ यति. ज, स, ज, स. १८८६

જ સા જ સ છયે જલોદ્ધતગતિ.

મંદારમરદચંપૂ, વૃત્તરત્નાકર, છંદોલતા અને પિંગલ છંદ સૂત્રમાં પણ એજ પ્રમાણે યતિ છે. છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી.

રાગ દિનક્રીપૂર્ણ અથવાં પંચવરાળી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતોલ, માત્રા ૧૬, મધ્ય કાલ. (સંગીતામુસાર છંદોમંજરી.)

૭૬૫ નગમહિતા, કમુકવતી. સ,મ,મ,સ. ૧૯૭૨

સ મ મ સે કરજો નગમહિતા.

૭૬૬ સંમદવદના. મ,મ,મ,સ. ૧૯૭૬

મા મ મ સે કર સંમદવદના.

૭૬૭ ચંદ્રવર્ત્મ, ચન્દ્રવર્તન, ચંદ્રમગ, ૧ ર,ન,મ,સ. ૧૯૭૯

ચંદ્રમગા, ૨ ચંદ્રમગ. ૩ } ૪,૮ યતિ ૪.

ચંદ્રવર્ત્મ, શ્રુતિ રા ન મ સ થકી.

૧ ચંદ્રમગ નામ ભાષા છંદોમંજરીમાં છે તેમાં યતિ કહી નથી

૨ છંદરત્નાવલી. ૩ ચંદ્રમગ નામ છંદ રત્નાવલીમાં છે તેમાં યતિ કહી નથી. ૪ મંદારમરદચંપૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૫૩ મે ચંદ્રવર્ત્મ નામ છે પણ તેમાં અને છંદોલતા તથા છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી, પરંતુ પિંગલદર્શ તથા વૃત્તરત્નાકરની ટીકા (નારાયણ પંડી) પ્રમાણે યતિ દાખલ કરી છે.

૭૬૮ કુમારગતિ. જ,ન,મ,સ. ૧૯૮૨

કુમારગતિ રચો જ ન મ સ થી.

૭૬૯ ઉદયનમુખી. ન,સ,ન,સ. ૨૦૧૬

ઉદયનમુખી રચે ન સ ન સે.

૭૭૦ રસિકપરિચિતા. સ,ત,ન,સ. ૨૦૨૦

સ ત ના સા થી રસિકપરિચિતા.

૭૭૧ વીરણમાલા. (વાગ્વલ્લભ) મ,ત,ન,સ. ૨૦૨૧

વીરણમાલા રચે મ ત ન સે.

७७२ व्यायोगवती. त,ज,न,म. २०२९.

व्यायोगवती रच त ज न स थी.

७७३ वियोगवती. ज,ज,न,स. २०३०.

वियोगवती कर ज ज न स थी.

७७४ संगमवती. भ,ज,न,स. २०३१.

संगमवती रच भ ज न स थी.

७७५ ज्वलिता. स,न,न,स. २०४४.

ज्वलिता रच स न न स धरीने.

७७६ रूपावलि. त,न,न,स. २०४५.

रूपावलि रच त न न स धरी.

७७७ अनीचक. ज,न,न,स २०४६.

अनीचक रच ज न न स थी.

७७८ भासितसरणि. भ,न,न,स. २०४७.

भासितसरणि रच भ न न से.

७७९ कृतकतिका, कतिका. न,न,न,स. २०४८.

न न न स गणर्थो कृतकतिका.

७८० निशानी. १. म,म,म,त. २०४९.

मा मा मा ता थी तो निशानी के'वाय.

१ निशानीमां ११ गुरु+१लघु=१२ अक्षर.

एक गुरु घटे तेमु वे लघु वधे एम निशानीना वार भेद थायछे.

भेद.

गुरु.

लघु.

अक्षर.

१ कीला.

११

१

१२.

२ लीला.

१०

३

१३

३ स्थिरा.

९

५

१४.

૪ કુમારી.	૮	૭	૧૬
૫ વીણા.	૭	૯	૧૬
૬ રંગી.	૬	૧૧	૧૭
૭ ચાતુરચંગી.	૫	૧૩	૧૮
૮ ચારી.	૪	૧૫	૧૯
૯ વિદ્યા.	૩	૧૭	૨૦
૧૦ માલ.	૨	૧૯	૨૧
૧૧ ચાલિકા.	૧	૨૧	૨૨
૧૨ વામા, વામ.	૦	૨૩	૨૩

૭૮૧ સારંગ, મેનાવલી, મેનિકા^૧, } ત,ત,ત,ત. ૨૩૪૧.
 સારંગરૂપ^૨, મૈણાડલ^૩, } ૩,૯ યતિ.^૪
 મદનાકુલ^૫, સારંગા, કામ

સારંગ, તો થાય તા તા તતા થીજ.

૧ વાણીભૂષણ નામે મિથિલાના દાસોદરમિશ્ર કૃત હંદગ્રથમાં આ નામ આપ્યું છે ૨ હંદોલતા અને માગવી પિંગલ હંદોગ્રથમાં કેટલાકને મતે આ નામ જણાવેલ છે ૩-૪ માગધી હંદ શતકમાં અને મદનાકુલ અને મૈણાડલ કેહેછે.

૫ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પ્રમાણે, સારંગમાં ૩,૯ યતિ છે વાણીભૂષણમાં યતિ કહી નથી

આના વમણા-આઠ તગણનું આમાર વૃત માન્યુ છે તે ૨૦ વર્ણમાં રૂપ ૯૫, ૮૬, ૯૮૧ મેં દાખલ છે

૭૮૨ વિકલવકુલવલી. ન,ન,ત,ત. ૨૩૬૮

વિકલવકુલવલી નનાતા ત.

૭૮૩ નિમગ્નકીલા. જ,ત,જ,ત. ૨૪૦૬

નિમગ્નકીલા રચ જાત જાતા થૌ.

૭૮૪ સયલ (જૈલ). ૬,૬ યતિ. ય,ય,ય.જ. ૨૬૩૪

ધરો શૈલ છઠ્ઠે, ય યા યા જ ઠીક.

પિંગલદર્શને આધારે યતિ છે ગણપ્રસ્તાવગ્રન્થમાં આને ૧૯ માત્રાની

તેમાલ જાતિ વાળી છે

૭૮૫ પંચચામર, વિભાવરી. ૧ ર, જ, ર, જ. ૨૭૩૧

રા જ રા જ લાવ પંચચામરે તું.

૧ વાળીભૂષણમા એ નામ છે

૭૮૬ મૌક્તિકદામ, મોતીદામ, } જ, જ, જ, જ. ૨૯૨૬
મુત્તિયદામ^૧, મયંધરમાલવ^૧

જ જા જ જ યી રત્ન મૌક્તિકદામ.

૧ માગવી છંદ શ્લોકમા આ વન્ને નામ છે આના વચ્ચેના મુક્તહરા
કેહે છે પિંગલદર્શમા છઠ્ઠે યતિ કરી છે, પગ વીજુ પ્રમાણ જડયું નથી

૭૮૭ વાસરમણિકા. મ, સ, સ, મ ૩૨૯૧

વાસરમણિકા રત્ન ભાસા સ મ.

૭૮૮ અરિલા. સ, મ, મ, મ. ૩૧૦૮

અરિલામાં ધર ઠીક સ મ મ મ

૭૮૯ મોદક^૧, વયા, મોટકે^૨ મ, મ, મ, મ. ૩૧૧૧

મોદક માંહ રચાય મ મ મ મ.

૧ મોટકથી હલો છે ૨ શબ્દકત્પદ્મમા આ નામ છે મંદારમરદ
ચંપૂમા ચાર ભગળે “ભામિનિ” નામ આપ્યું છે પળતે અગિયાર અક્ષરમા
ન, ર, ર, લ, મ થી અંક ૫૯૭ મે છે એટલે દાખલ કરવા જેવું નથી પ્રાકૃત-
છંદ. કોપમા ચાર મ નો દોષક કલો છે પણ દોષક અક્ષર અગિયારમા
અંક ૫૮૦ મે છે એટલે આ ભૂલ હોય એમ લાગે છે

મોદકમા પિંગલદર્શમા ૬, ૬ યતિ કરી છે તેનું પ્રમાણ જડયું નથી

૭૯૦ તરલનયન, તરલ, તરલનયની, } ન, ત, ન, ન. ૪૦૯૬
તરલદૃઢ.

ન ન ન ન થકો તરલનયન.

તરલનયનમા પિંગલદર્શમા છઠ્ઠે વિરામ આપ્યો છે તેનું પ્રમાણ જડયું નથી.

૧૩ અતિજગતીછંદ. ૮૧૯૨ મેદ. ૧૩ વર્ણ.

૭૯૧ સવ્યાલી.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૧

સવ્યાલીમાં તેરે ગુરુ આવેછે પાદે.

૭૯૨ વસ્તુ^૧, વાસ્તુક.

મ,ત,ર,મ,ગ. ૧૬૧

મા તારા મા ગા રચાયછે વસ્તુ વૃત્તે.

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાળા માગવી પિંગલમા આ વૃત્ત છે તે લખેછે કે
વત્તાને આનંદ દેછે, મિત્ર તથા ગર્વવંતુ ભૂષણ છે, માયિકને તોષક છે તથા
કર્ણને પ્રિય છે.

૭૯૩ ઉલ્કાભાસ.

મ,ત,સ,મ,ગ. ૨૨૬

ઉલ્કાભાસે મા ત સ મ ગા આળો શોધી.

૭૯૪ લીલાલોલ. ૪,૯ યતિ. (વા.વ.) મ,મ,સ,મ,ગ. ૨૪૧

મા ભસા મા ગા, વિરતિ યુગે લીલાલોલે.

૭૯૫ કલાધામ.

મ,મ,જ,મ,ગ. ૩૭૬

મા મ જ મા ગ વરજો કલાધામે તો.

૭૯૬ વાસવિલાસવતી.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૪૩૯

વાસવિલાસવતી મ મ મા મા ગા થો.

૭૯૭ વિપન્નકદન, વિપન્નકલન,
વિપન્નકવલ.

ન,ર,ન,મ,ગ. ૪૭

ન ર ન મ વિપન્નકદને આવેછે.

૭૯૮ રાધા. (છંદ:પ્રમાકર)

ર,ત,મ,યં,ગ. ૬૪૭

રા ત મા યા ગા વંડે રાધા રત્નો માઈ.

૭૯૯ કંદુક, કંદ. (છંદોલતા)

ય,ય,ય,યં,ગ.

નય તયગા આળો આપ વિભા માંહી.

૮૦૧ રસધારા.

ન,ય,ન,ય,ગ. ૯૭૬

ન ય ન ય ગેથી રચ રસધારા તું.

૮૦૨ પ્રજ્ઞામૂલ.

મ,મ,ન,ય,ગ. ૧૦૦૯

પ્રજ્ઞામૂલે રચ મ મ ન ય ગા આળી.

૮૦૩ ચંચરીકાવલી^૧.

ય,મ,ર,ર,ગ. ૧૧૧૪

ય મા રા રા ગેથી ચંચરીકાવલી છે.

૧ મંદારમરદચંપૂ અને વાગ્વદ્ધમમા પળ ચંચરીકાવલી માટે યતિ
સાંતી નથી

૮૦૪ દર્પમાલા,દર્ભમાલા.૬,૭યતિ^૧. ય,ય,ર,ર,ગ. ૧૧૬૨

ય યા રા ર ગે છે, રાગથી દર્પમાલા.

૧ વાગ્વદ્ધમમા એ પ્રમાણે યતિ છે

૮૦૫ ભાજનશીલા.

ત,ય,ર,ર,ગ. ૧૧૬૫

છે ભાજનશીલા તા ય રા રા ગ ધાતાં.

૮૦૬ શ્રાદ્ધરાન્તા.

ર,ર,ર,ર,ગ. ૧૧૭૧

રા ર રા રા ગ યી થાયછે શ્રાદ્ધરાન્તા.

૮૦૭ ચન્દ્રેસ્વા^૧,ચન્દ્રલેસ્વા^૨.૬,૭યતિ.ન,મ,ર,ર,ગ. ૧૧૮૪

ન સ ર ર ગ યી, ને છા ચન્દ્રેસ્વા,

યતિ છ મુનિથી, જાળજો ચન્દ્રલેસ્વા.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમા એ નામ છે ૨ વૃત્તરત્નાકરના પરિચિષ્ટ પ્રમાણે
૧. એ નામ તથા યતિ લલ્લે છે, ચન્દ્રલેસ્વા નામ આ માપ અને યતિવાળું મળી
આવતા વધાર્યું છે, પરંતુ ચન્દ્રલેસ્વા પદર અક્ષરમા સ્પ ૪૬૨૫ મુ છે

૮૦૮ આનતા.

મ,ન,ર,ર,ગ. ૧૨૦૯

સા ના રા ર ગ થકી રત્નો આનતા તો.

૮૦૯ પ્રમોદ^૧, પુસપતાગ્ર.^૨

ન,ન,ર,ર,ગ. ૧૨૧૬

ન ન ર ર ગ ધરો સુખેથી પ્રમોદે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ નામ છે ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૮૧૦ ઉર્વસી^૧. ૭,૬ યતિ. ન,ત,તિ,ર,ગ. ૧૩૨૦

ન ત ત રા ગે મુનિ^૭, અંગ ઉર્વસી છે.

૧ મંદારમરદચપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે.

૮૧૧ સુકર્ણપૂર. ન,ર,જ,ર,ગ. ૧૩૬૮

ન ર જ રા ગ થાયછે સુકર્ણપૂરે.

૮૧૨ જગત્સમાનિકા. સ,સ,જ,ર,ગ. ૧૩૭૨

સસજારગ થી જગત્સમાનિકા છે.

૮૧૩ ઋક્ષપાદ. સ,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૮૮

રઘુ ઋક્ષપાદ સ જા જ રા ગ આળી.

૮૧૪ અતિરંહ. જ,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૯૦

રઘો અતિરંહ જ જા જ રા ગ આળી.

૮૧૫ મૃગેન્દ્રમુખ, હરિમુખ^૧. ન,જ,જ,ર,ગ. ૧૩૯૨

ધર તું મૃગેન્દ્રમુખે ન જા જ રા ગા.

૧ હંદોર્ણમાં એ નામ છે

૮૧૬ પ્રહર્ષિણી^૧. ૩,૧૦ યતિ. મ,ન,જ,ર,ગ. ૧૪૦૧

મા નાં જા, રે ગ થો પ્રહર્ષિણી ત્રણે છે.

૧ સુવૃત્તતિલકમાં લખ્યું છે જે ઘણ કરાને અગ્રકારવાળા અને પ્રથમના ત્રણ અક્ષરો ધીરે અને બાકીના ઉતાવળથી વોત્યાથી આ વૃત્ત શોધેછે પ્રા-
કૃતપિંગલસૂત્ર, પિંગલહંદ સૂત્ર, હંદોમંજરી, વૃત્તરત્નાકર, શબ્દકલ્પદ્રુમ,
અને હંદોવૃત્તમુક્તાવલિને આધારે અમે યતિ આપી છે, પણ હંદ.પ્રભાકર-
(પૃષ્ઠ ૧૮૮) મા યતિ પાઠી નથી

રાગ શેહના, તાલ ચતુશ્ર જાતિ પ્રતિમઠ, માત્રા ૫૦, ચિલ્લિ વાલ.
(સંગીતમુસાર હંદોમંજરી)

૮૧૭ માળવિકાવિકાસ.

ત,મ,મ,ર,ગ. ૧૪૬૧

તા મા મ રા ગુરુ માળવિકાવિકાસે.

૮૧૮ કીરલેલા.

ન,ર,ન,ર,ગ. ૧૪૯૬

ન ર ન રા ગ થાય કવિ' કીરલેલા.

૮૧૯ મત્તમયૂર, માયા,

મ,ત,ય,સ,ગ. ૧૬૩૩

મત્તમયૂરી, માયક.

૪,૯ યતિ. ૧

છે મા તા યા, સા ગ યુગે મત્તમયૂરે.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમા તથા વાણીભૂષણમા યતિ કહી નથી મંદારમર-
દ ચપૂ પ્રમાણે (વર્ણ દ્વાર્ધા સ્તનૈર્યતિઃ)- ચારે તથા નવે યતિ કહી છે;
વળી વાગ્વલ્લભ, હુંદોમજરી, વૃત્તદર્પણ અને શબ્દકલ્પદ્રુમમા ૪,૯ યતિ
કહી છે, પણ વીજા કેટલાક પ્રયકારોએ તેમજ હુંદ પ્રભાકરના કર્તાએ યતિ
પાઠી નથી.

સંગીતાનુસાર હુંદોમજરીમા રાગ શામ, તાલ પઢિતાપુત્રીક્રમ માત્રા
૧૧, વિલંબકાલ કેહેછે.

૮૨૦ આનનમૂલ.

મ,ત,ય,સ,ગ. ૧૬૩૯

આનનમૂલે રચવા મા ત ય સા ગા.

૮૨૧ લોબ્રશિલા.

મ,સ,સ,સ,ગ. ૧૭૧૩

મા સા સા-સ ગ થી રચ લોબ્રશિલા તું.

૮૨૨ તારક.

સ,સ,સ,સ,ગ. ૧૭૧૬

રચજો કવિ' તારક સા સ સ સા ગે.

૧ પિંગલદર્શમા છેટે યતિ આપી છે પણ વાગ્વલ્લભ, હુંદોર્ણવ ઇત્યાદિમા
યતિ કહી નથી

૮૨૩ કલહંસ, સિંહનાદ,

સ,જ,મ,સ,ગ. ૧૭૭૨

કુટજા, પ્રાનપિયારી.

કલહંસ માંહ સ જ સા સ ગ આવે.

છંદ:પ્રમાકર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં નન્દિની નામ વિશેષ છે
પણ અંક ૮૨૬ માં તે જૂદું વૃત્ત છે. વાગ્વલ્લભમાં આ માપનું
ક્ષમા વૃત્ત મૂકેલ છે પણ તે અંક ૮૪૪ માં જૂદું છે.

કલહંસ, સિંહનાદ, ક્ષમા, અને કુદજા, એ નામો વાગ્વલ્લભ
પૃષ્ઠ ૬૧ મે છે તેમાં યતિ કહી નથી.

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૩ મે, છંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૧૫-મે,
છંદોલતા, વૃત્તદર્પણ इत्यादिમાં લેખે છે કે, કલહંસનું બીજું નામ
સિંહનાદ છે તેના માપમાં આ ગણો છે, પણ યતિ કહી નથી.

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કલહંસ અને સિંહનાદ એ બે નામો આપી
તેમાં યતિ કહી નથી.

પિંગલાદર્શના કર્તાએ કલહંસ નામ આપી ૬, ૭ યતિ કહી
છે (પૃષ્ઠ ૭૬), પણ તેનું પ્રમાણ શિષ્ટ ગ્રંથોમાં મળી આવતું નથી;
એટલે ગ્રાહ્ય નથી.

૮૨૪ નન્દિની. ૧, ૮ યતિ. ન, જ, સ, સ, ગ. ૧૭૭૬

રચ નન્દિની, તું ન જ સા સ ગ પાંચે.

૧ પિંગલાદર્શ પ્રમાણે યતિ લેવી છે

૮૨૫ ચંડી. ન, ન, સ, સ, ગ. ૧૭૯૨

રચ કવિ ન ન સ સ ગા થકો ચંડી.

૮૨૬ નન્દિની. સ, મ, ત, સ, ગ. ૧૭૯૬

સ મ તા સંગે નન્દિની કવિ રચે છે.

૧ અગિયાર વર્ણમાં નન્દિની અંક ૬૧૦ મે છે તેમાં સ, જ, ત, લ, ગ,
એ માપ છે અને ૫, ૬ યતિ છે.

૮૨૭ ઉપાસ્થિત. ૬, ૭ યતિ. જ, સ, ત, સ, ગ. ૧૮૨૨

ઉપાસ્થિત વિષે, આળો જ સ ત સા ગા.

છંદોમંજરી અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ ગણોની આ વૃત્ત છે પણ યતિ કહી નથી.

પિંગલાદર્શમાં ૬, ૭ યતિ કરી છે (પૃષ્ઠ ૭૨). પણ તેનું પ્રમાણ જાણતું નથી.

૮૨૮ શલભલોલા.

ચ,ચ,જ,સ,ગ. ૧૮૬૬

યયાજાસમે થી રચો શલભલોલા.

૮૨૯ પંક્કજધારિણી.

મ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૯૧

આશે પંક્કજધારિણી મસજસામે.

૮૩૦ કુવેરકટિકા.

સ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૪

સસજાસગ થી કુવેરકટિકા છે.

૮૩૧ રુચિરવર્ણા,સાલા.(ધાર્ગ્વલ્લભ) જ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૬

જસાજસગ થી રચો રુચિરવર્ણા.

૮૩૨ મયૂપસરણિ.

મ,સ,જ,સ,ગ. ૧૮૮૭

માસજસગ થી મયૂપસરણિ છે.

૮૩૩ વિરલવિરાગા,વિરલવૈરાગ^૧. સ,સ,મ,સ,ગ. ૧૯૪૮

સસમાસગ થી છે વિરલવિરાગા.

^૧ નાગપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૮૩૪ વિધુરવિતાન.

ન,ન,મ,સ,ગ. ૧૯૮૪

રચ વિધુરવિતાન નનમસામે.

૮૩૫ રતિ.^૧

૪,૯ યતિ.

સ,મ,ન,સ,ગ. ૨૦૬૬

સમનાસાગ થકો રતિ શ્રુતિ^૪ સ્વરૂપે.

^૧ મંદારમરદચંપૂમાંથી રતિ નામ લીધું છે.

૮૩૬ કુટજગતી.

૭,૬ યતિ^૧.

ન,જ,મ,ત,ગ. ૨૦૯૬

કુટજગતી^૭ હયે, નાજામાતાગ થો.

^૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં તથા છંદોમજરીના ટિપ્પણમાં એ યતિ છે.

૮૩૭ પારાવત.

ત,ત,ન,ત,ગ. ૨૩૪૧

પારાવતે થાય તાતાજતાગા સ્વરે.

૬૩૮ પ્રવાહિકા.

જ,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૨

પ્રવાહિકા યાય જાતા તતાગ થકી.

૬૩૯ સ્વિન્નશરીર.

મ,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૩

સ્વિન્નશરીરે ધરાશે મતાતા તગા.

૬૪૦ પરિવૃદ્ધ.

ન,ત,ત,ત,ગ. ૨૩૪૪

પરિવૃદ્ધે નાતતા તાગ આવે પદે.

૬૪૧ વામવદના.

મ,જ,ત,ત,ગ. ૨૩૪૫

વામવદના રત્નો ભાજતા તાગ થી.

૬૪૨ કિરાત, કુટિલગતિ.

ન,જ,ત,ત,ગ. ૨૩૪૬

રત્નું કિરાત નાજાતતાગ થકી.

૬૪૩ ચન્દ્રિકા,^૧ ઉત્પલિની,

ન,ન,ત,ત,ગ. ૨૩૪૮

ક્ષમા,^૨ વિદ્યુત.^૩

૭,૬ યતિ.

ન ન ત ત ગ હયે, જોડ તું ચંદ્રિકા.

૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમા ચંદ્રિકા નામ છે, તથા ઉત્પલિની એવું નામ કોઈ કેહેછે એવું લખ્યું છે ૭,૬ યતિ કહી છે. હંદોર્ણવ તથા સંસ્કૃત પ્રાસઙીમા ચંદ્રિકાનું આ માપ છે, પણ યતિ કહી નથી પિંગલદર્શ, તથા હંદોલતામા ન ન ત ર ગ માપ ચંદ્રિકાનું આપ્યું છે અને ચારે યતિ કહી છે, હંદોર્ણમંજરીમાં ચંદ્રિકા નામ છે અને કોઈ ઉત્પલિની કેહેછે એમ જણાવ્યું છે.

૨ વૃત્તરત્નાકર પૃ ૪૬ મે ક્ષમા નામ આપી ૭,૬ યતિ કહી છે અને કોઈ ચંદ્રિકા નામ આપેછે એમ પણ જણાવેછે પિંગલાદર્શમા ૭,૬ યતિ ક્ષમાનાં કહી છે

મંદારમરદ ચંપૂમાં પણ ક્ષમાનું એજ માપ છે, તેમાં ૭,૬ યતિ કહી છે. હંદોર્ણ શાસ્ત્રમા ક્ષમાનું ન ન જ ત ગ માપ અને ૭,૬ યતિ કહી છે; પણ ઘણા પ્રમાણથી એ ગગો જુદા પડેછે માટે ગ્રાહ્ય નથી. હંદોર્ણવ તથા હંદોલતામા ન, ન, ત, ર, ગ ગણ ક્ષમાના લખેછે તે મૂલ છે.

૩ શબ્દકલ્પદ્રુમમા યતિ સહિત આ માપના વૃત્તનું નામ વિદ્યુત પણ આપ્યું છે.

૮૪૪ મસલબદ, મસલપદ. મ,સ,જ,ત,ગ. ૨૩૯૯

છે મસલમદે મ સા જ તા ગા પદે.

૮૪૫ કઠિની. ન,સ,જ,તં,ગં. ૨૪૦૦

રવ તું કઠિની ન સા જ તા ગા થકી.

૮૪૬ વૃદ્ધવામા. ત,ત,જ,ત,ગ. ૨૪૦૬

છે વૃદ્ધવામા ત ત જાં ત ગા આળવે.

૮૪૭ ધર્મસ્ફુર. ત,મ,જ,ત,ગં. ૨૪૨૧

તા મા જ તા મ ધર વૃત્ત ધર્મસ્ફુરે.

૮૪૮ સુક્ષમા^૧. ન,ન,મ,જ,ગ. ૨૬૨૪

ન ન મ જ મ વસ્ત્રાથી થાય સુક્ષમા.

^૧ માપાછંડેમજરીમા સુદમા નામ છે પૃષ્ઠ ૧૮૨

૮૪૯ પૃષ્ઠદ્વતી, નિસ્તુષા. ત,ર,ર,જ,ગ. ૨૭૦૬

લાવો પૃષ્ઠદ્વતી માંહ તા ર રા જ ગા.

૮૫૦ અશ્વંડમંડન. ૬,૭ યતિ (વા૦વ૦) જ,ર,ર,જ,ગં. ૨૭૧૭

અશ્વંડમંડને, આળ જા ર રા જ ગા.

૮૫૧ કલાપતિપ્રભા, રાગ, નંદરાગ. ર,જ,ર,જ,ગ. ૨૭૩૧

છે કલાપતિપ્રભા ર જો ર જા ગ થી.

^૧ છંદ. પ્રમાકરમા આ વૃત્ત છે, તે પોતે નવુ રચ્યું છે એમ લલેછે, પણ
‘‘કલાપતિપ્રભા’’ પ્રથમથીજ રચાયેલુ જાગૃવદ્ધમા છે

૮૫૨ અશોકપુષ્પ. ન,ન,ર,જ,ગ. ૨૭૬૨

ન ન ર જ મ અશોકપુષ્પમાં ધરો.

૮૫૩ કરપલ્લવોદ્ધતા. ય,ય,સ,જ,ગ. ૨૭૬૨

ય યા સા જ ગાથી કરપલ્લવોદ્ધતા.

૮૫૪ સાર્દ્ધપદા. ર,ય,સં,જ,ગ. ૨૭૬૩

રા ય સા જ ગે સાર્દ્ધપદા રચો તમે.

પાડ્યું છે અને તે ત્રણેમા યતિ કહી નથી ૪ છંદોમાત્તરિમા તથા વૃત્તમૌ-
ક્તિકમા એ નામ છે

સ્વગીતાનુનાર છંદોમઝરીમા રાગ મુખારી તાલ વચત, માત્રા ૧૮,
ચિલવકાલ જણાવેછે

૮૫૯ પ્રભાવતી. ૪, ૯ યતિ. ત, મ, સ, જ, ગ. ૨૮૦૬

ચારે નવે, ત મ જ સ ગે પ્રભાવતી.

૧ વૃત્તદર્પણમા જ, મ, સ, જ, ગ. એ માપ છે ૨ વાગ્વલ્લભમા અતિ
કહી નથી શબ્દકતપટ્ટમ, શ્રુતવોધ, છંદોવૃત્તમુક્તાવલિ, અને પિંગલ-
વર્ણમા ૪, ૯ યતિ કહી છે

૮૬૦ રુચિગ, અતિરુચિરા, } જ, મ, સ, જ, ગ ૨૮૦૬
તનરુચિરા, કલાવતી. } ૪, ૯ યતિ.

જ મ સ જા, ગ યૌ રુચિરા યુગે નવે.

૧ વૃત્તરત્નાકર પૃષ્ઠ ૪૭ મે, વાગ્વલ્લભ પૃષ્ઠ ૬૧ મે
રુચિરા અને અતિરુચિરા નામો, ઉપરના માપ તથા યતિયો
જણાવ્યાં છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૮ માં રુચિરા નામ
આપી યતિ અને ગણો ઉપર મુજબ જણાવ્યા છે.

૨ મંદારમરંદચંપૂ પૃષ્ઠ ૧૭ મે અતિરુચિરા નામ આપી
તેના ગણ જ મ સ ર ગ જણાવી ૪, ૯ યતિ કેહેછે, પણ ચોથા ગણ-
ને સ્થાને તેણે જગણને વદલે રગણ મૂલથી ગણ્યો છે.

૩ છંદોર્ણવ પૃષ્ઠ ૮૫ મે, તનરુચિરા નામ, ઉપરના ગણો
અને યતિવાળા વૃત્તનુ આપ્યું છે.

૪ કલાવતી નામ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાંથી લીધું છે.

છંદ પ્રમાકર પૃષ્ઠ ૧૮૯ મે રુચિરામાં યતિ કહી નથી
અને રુચિરાનેજ પ્રભાવતી કેહેવાનું જણાવ્યું છે, પરંતુ પ્રભાવતી
અંક ૮૫૯ મે ઉપર જૂદા માપથી છે,

संगीतानुसार छंदोमंजरी प्रमाणे राग प्रभाती, चतुश्रजाति
मजलीला, मात्रा १८, मध्यकाळ.

८६१ विराधिनी. न,भ,स,ज,ग. २८०८

न भ स जा गथको रचो विराधिनी.

८६२ चंद्रहासकरा. र,स,ज,ज,ग. २९०७

चंद्रहासकरा र सा ज ज गे बने.

८६३ द्रुतलम्बिनी. स,स,ज,ज,ग. २९०८

स स जा ज गथी रचो द्रुतलम्बिनी.

८६४ कनककेतकी, कनककेतन. त,स,ज,ज,ग. २९०९

थाशे कनककेतकी त स जा ज गे.

८६५ गरुदवारिता. ज,स,ज,ज,ग. २९१०

रचो गरुदवारिता ज स जा ज गे.

८६६ अमितनगानिका. भ,स,ज,ज,ग. २९११

छे अमितनगानिका भ स जा ज गे.

८६७ उपगतशिखा. न,स,ज,ज,ग. २९१२

उपगतशिखा न सा ज ज गाथकी.

८६८ आपणिका. ज,त,ज,ज,ग. २९१४

रचायछे आपणिका ज त जा ज गे.

८६९ गुणसारिका, गणसारिका. ज,ज,ज,ज,ग. २९२६

रचाय ज जा ज ज गे गुणसारिका.

८७० प्रमोदतिलका. त,भ,ज,ज,ग. २९३३

थाशे प्रमोदतिलका त भ जा ज गे.

८७१ सारसनावलि, विभावरी^१. न,भ,ज,ज,ग. २९३६

न भ ज जा गथको सारसनावलि.

૧ વૃત્તદર્પણમા આ નામ છે, તથા પાદાન્તે યતિ કહી છે વિભાવરીનો રાગ ઘીહ, તાલ રૂંડ જાતિ આઠા ચૌનાલા, મધ્યસ્થ, માત્રા ૧૭. (સંગીત-તાનુસાર હંદોમજરી)

૮૭૨ ઉપચિતરતિકા.

મં,ન,જ,જ,ગ. ૨૯૪૩

છે ઉપચિતરતિકા મ ન જા જ ગે.

૮૭૩ ઉદાત્તહાસ.

જ,ત,મ,જ,ગ. ૨૯૮૨

ઉદાત્તહાસે ગળો જ ત મં જા ગ છે.

૮૭૪ કલનાયિકા.

જ,ત,ન,જ,ગ. ૩૦૪૬

જ તા ન જા ગે કર તું કલનાયિકા.

૮૭૫ અમ્રમ્રમશીલા.

તં,ય,સ,મ,ગ. ૩૨૭૭

અમ્રમ્રમશીલા ત ય સા મ ગ થકી.

૮૭૬ ત્રિદલા.

ન,સ,ત,મ,ગ. ૩૩૬૦

રત્ન તું ત્રિદલા માંહે ન સા ત મ ગા.

૮૭૭ પ્રપાતલિકા.

મ,સ,જ,મ,ગ. ૩૪૨૩

માસજ મ ગ થી રચો પ્રપાતલિકા.

૮૭૮ મોહપ્રભાપ^૧. ૪,૯ યતિ. મ,મ,મ,મ,ગ. ૩૫૦૬

મા મા મી મા, મથો મોહપ્રભાપ યુગે.

૧ આ વૃત્ત 'મંદારમરંદચપ્પમાયી નવુ મલ્લુ છે, તેમા આ માપ ને યતિ છે.

૮૭૯ કર્મઠ.

મ,મ,મ,મ,ગ. ૩૫૧૧

કર્મઠમા રત્ન આપ મ મા મ મ ગા.

૮૮૦ લલ્લીલતા.

મ,ર,ન,મ,ગ. ૩૬૪૩

છે લલ્લીલતા ધ ર ન મા ગ થકી.

૮૮૧ અનિલોદ્ધતમુરલી.

ન,ર,ર,ન,ગ. ૩૭૩૬

ન ર ર ના મ થી તો ડનિલોદ્ધતમુરલી.

८८२ प्रबोधफलिता. र,न,र,न,ग ३७७१

छे प्रबोधफलिता र ना र न गथी.

८८३ कोमलकल्पकलिका. स,य,स,न,ग. ३७८८

स'य'सा न गे कोमलकल्पकलिका.

८८४ रमणी. ज,स,स,न,ग. ३८०६.

ज सां स न गथी रच ठीक रमणी.

८८५ परगति. र,न,स,न,ग. ३८३५.

थायछे परगति र ना स न गथी.

८८६ अभिरामा. स,भ,त,न,ग. ३८९३

अभिरामा रचजो सा भ त न गथी.

८८७ उपसरसी. स,न,ज,न,ग. ३९६४

स न जा न गथी रचो उपसरसी.

८८८ मदनजवनिका. न,य,न,न,ग. ४०४८

न'य'न न गेथी मदनजवनिका.

८८९ वरिवशिता, परिवशिता स,स,न,न,ग. ४०६०

स स'ना न गथी रच वरिवशिता.

८९० अर्द्धकुसुमिता. भ,स,न,न,ग. ४०६३

अर्द्धकुसुमिता रच भ स न न गे.

८९१ विनताक्षी, वनिताक्षी. स,भ,न,न,ग. ४०८४

विनताक्षी रच स भ न न ग थकी.

८९२ नरावलि, निरावलि. त,भ,न,न,ग. ४०८०

थाशे नरावलि त भ न न ग थकी.

८९३ अंभीरुका. ज,भ,न,न,ग. ४०८८

अंभीरुका रच ज भ न न ग थकी.

૮૯૪ કનકિતા.

મ,મ,ન,ન,ગ. ૪૦૮૭

મા મ ન ના ગ થર્કો રચ કનકિતા.

૮૯૫ હરિવનિતા, ઉપનમિતા.

ન,ન,ન,ન,ગ. ૪૦૯૬

ન ન ન ન ગર્થો રચ હરિવનિતા.

આ વૃત્તના અલ્પ ગુરુને સ્વલ્પે લઘુ મૂકવાથી અડમરવૃત્ત થાય જુઓ
અંક ૧૦૪ મે.

૮૯૬ સુસ્વકારિકા.

મ,જ,જ,મ,લ. ૪૪૬૦

સુસ્વકારિકા રચ સા જ જા મા લાર્યો.

૧ કન્દ, ૨ કન્દા, ૩ કુંદ, ૪ સારંગ. ય,ય,ય,ય,લ. ૪૬૮૨

ય યા યા ય લા આવવાથી વને કંદ.

૧ કન્દ વૃત્ત પ્રાકૃતપિંગલમૂત્ર, છંદ શાસ્ત્ર અને વ્રાણીભૂષણમા છે

૨ પિંગલાર્દર્શમા કંધા અને કેટલાકમા કંદા નામ છે કંધાના પિંગ-
લાર્દર્શમા ૭,૬ યાતિ કહી છે, પળ તેનુ વીજું પ્રમાણ જજ્યુ નથી

૩ આ નામ પ્રવાણમાગરમા છે

કવિ દલપતગમ ડાહ્યાભાઈ કન્નુક નામ આપ્યું છે; અને તેમા છેલ્લો
લઘુ મૂક્યો છે તે ખૂલ છે માગત્રીપિંગલ છંદોપ્રથમા સારંગ નામ આપ્યું છે આ
વૃત્તમાં અલ્પ લઘુને વદલે ગુરુ મૂકવાથી કટુક થાય જુઓ અંક ૭૯૯ મે.

૮૯૮ કનીયા, કનેયા.

ત,સ,ય,ય,લ. ૪૭૦૨

તા સા ય ય લ થો કનીયા કરો વૃત્ત.

૮૯૯ અદ્વાસિની.

ત,મ,ર,મ,લ. ૯૮૧૩

અદ્વાસિની મહિ તા મ રા સ લ થાય.

૯૦૦ સમૂહ, સમૂહા.

ન,જ,સ,જ,લ. ૬૮૯૬

ન જ સ જ લા થો સમૂહા સમૂહ જ.

૧૦૧ પંકવતી^૧, પંકજમાલા, પંક,

પંકજાવલી, એકાવલી, કમલા-

વલી, પંકા, કંજાવલી, પંકજ-

વાટિકા, ચંપકવાટિકા, પંકજ-

મ,ન,જ,જ,લ. ૭૦૩૯

પંકવર્તી મહિ મ ના જ જ લા ધર.

૧ પંકવર્તીને પંકાવલિના મિશ્રણથી ઉપજાતિના ૧૪ ભેદ થાયછે એમ વાગ્વલ્લભમાં લખ્યું છે. હંદોમજરી (શાપા)માં “एकावली, चंपकवाटिका” એવા નામ છે.

૯૦૨ પંકાવલિ.

મ,ન,ય,ન,લ. ૭૮૦૭

મા ન ય ન લથકો પંકાવલિ કર.

૯૦૩ અશનિ.

ન,ન,ત,ન,લ. ૮૦૦૦

ન ન ત ન લ વનાવી રચ અશનિ.

૯૦૪ અંડમરુ.

ન,ન,ન,ન,લ. ૮૧૯૨

અડમરુ મહિ ધર ન ન ન ન લ.

શર્કરી(શર્કરી)છંદ. ૧૬, ૩૮૪ ભેદ. ૧૪૫

૯૦૫ સંકલ્પાસાર, સંકલ્પાધાર.

મ,મ,મ,મ,ગ,ગ.

ચૌદે ગુરુ આવેછે સર્વે સંકલ્પાસારે.

૯૦૬ નીલોદામા.

૪, ૧૦ યતિ. ૧

મ,મ,મ,મ,ગ,ગ.

નીલોદામા, વૃત્તે મા મા મા ગા ગા ગા ચારે.

૧ હંદોલતામા એ પ્રમાણે યતિ છે.

૯૦૭ વંશોત્તંસા.

ત,ય,સં,મ,ગ,ગ. ૨૦૧

શોધી ત ય સા મા ગ ગ જોડો વંશોત્તંસા.

૯૦૮ વાસન્તી. ૧

મ,ત,ન,મ,ગ,ગ. ૪૮૧

વાસન્તીમાં લાવ મ ત ન મા ગા ગા શોધી.

વાસન્તીમા ૭, ૭ યતિ કોઈ કેહેછે, પરંતુ પ્રાકૃતપિગલસૂત્ર, હંદોમજરી વૃત્તરત્નાકરનું ટિપ્પણ, વાગ્વલ્લભ ઇત્યાદિ પ્રમાણ ગ્રંથોમા પાઠી નથી

૯૦૯ કાલધ્વાન્ત, કાલધ્વાન. ૬, ૮ યતિ. ૧ મ,મ,ન,ય,ગ,ગ. ૯૬

કાલધ્વાન્તે છઠ્ઠે, મ મ ન ય ગા ગા આળો.

૧ વાગ્વલ્લભમા એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૦ મધ્યક્ષામા. ૪, ૧૦ યતિ.^૧ મ,મ,ન,ચ,ગ,ગ. ૧૦૦૯

મધ્યક્ષામા, યુગ યતિ મ મના યાગા ગે.

શબ્દકલ્પદ્રુમમા તથા વૃત્તરત્નાકરના પરિણિષ્ટ ભાગમા ૪, ૧૦ યતિ છે
પાગ રીતગોલ, તાલ ચતુશ્રજાતિ પ્રતિમાનુમતિ, માત્રા ૧૧, ચિલ્લકાલ.
(સંગીતાનુમાર હંદોમજરી).

૧૧ ચૂડાપીડ. (વાગ્વલ્લભ) મ,મ,ન,ચ,ગ,ગ. ૧૦૦૯

ચૂડાપીડે મ મનચગગ આળો શોધી.

૧૨ કુટિલ^૧. ૪, ૧૦ યતિ. સ,મ,ન,ચ,ગ,મ. ૧૦૧૨

યતિ વેદે, કુટિલ રચ સ મા ન્યા ગા ગે.

૧ આ નામ છંદ પ્રમાણકરમા છે તેમા યતિ આપી નથી; પરંતુ વૃત્તરત્ના-
રના ટિપ્પણમાં અને શબ્દકલ્પદ્રુમના ટિપ્પણમા તથા પિંગળાદર્શમા આ
મ તથા યતિ કહી છે.

૧૩ પારાવાર. ત,ન,ન,ચ,ગ,ગ. ૧૦૨૧

આળો ઠિક તનનચગગ પારાવારે.

૧૪ પ્રપન્નપાનીય. ત,ચ,ત,ર,ગ,ગ. ૧૨૯૩

તા યા ત ર ગા ગા આવે પ્રપન્નપાનીયે.

૧૫ અનિન્દગુર્વિન્દુ, ગુર્વિન્દુ, પૂર્વેન્દુ. ન,ચ,ત,ર,ગ,ગ. ૧૨૯૬

ન ચ ત ર ગા ગે જોડો અનિન્દગુર્વિન્દુ.

૧૬ ધીરધ્વાન. ૮, ૬ યતિ. મ,મ,મ,સ,ગ,ગ. ૧૬૩૭

ધીરધ્વાને આઠે છેદો, મા ય મ સા ગી ગા.

૧૭ લલિતપતાકા. ન,ચ,સ,સ,ગ,ગ. ૧૭૪૪

લલિતપતાકા રચ ના ચ સ સા ગા ગે.

૮ અસમ્વાધા, અસંવંધા. ૯, ૯ યતિ.^૧ મ,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૨૦૧૭

મા તા ની સં ગે, ગ શર યતિ અસંવાધા.^૫

૧ મદારમરદંચૂમાં અસવધા નામથી એજ માપ ને યતિ આપી છે

૨ વૃત્તરત્નાકર, છંદ'શાસ્ત્ર વાગ્વલ્લભ અને છદ પ્રભાકરમા યતિ કહી નથી રાગ આરમી તાલ ચતુશ્રજાતિ માનુમતિ, માત્રા ૧૧, ચિલ્લકાઠ. (સંગીતાનુસાર છંદોમજરી પ્રમાણે)

૧૧૯ સમ્બોધા. (વાગ્વલ્લભ) જ,ત,ન,સ,ગ,ગ ૨૦૨૨

જ તા ન સા ગા ગ થો કવિ રચ સમ્બોધા.

૧૨૦ વિન્ધ્યારૂઢ, બન્ધ્યારૂઢ. મ,ર,મ,ત,ગ,ગ. ૨૦૬૧

વિન્ધ્યારૂઢે મ રા મા તા ગા ગા આળજોજી.

૧૨૧ વિમ્બાલક્ષ્ય. ૭,૭ યતિ. મ,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૧

વિમ્બાલક્ષ્યે હયે છે, માર તા તા ગ ગા થી.

૧૨૨ દૃપ્તદેહા. ય,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૨

ય રા તા તા ગ ગા થી દૃપ્તદેહા બનેછે.

૧૨૩ વન્ધુલક્ષ્મી. (વાગ્વલ્લભ) ર,ર,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૩

રા ર તા તા ગ ગા થી વન્ધુલક્ષ્મી બનેછે.

૧૨૪ સરમાસરણિ. સ,સ,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૨

સરમાસરણિ જોડો સ સા તા ત ગા ગે.

૧૨૫ પુષ્પશકટિકા. મ,સ,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૬

પુષ્પશકટિકામાં છે મ સા તા ત ગા ગે.

૧૨૬ નિર્યત્પારાવાર. મ,ત,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૭

નિર્યત્પારાવારમાં છે મ તા તા ત ગા ગા.

૧૨૭ કલ્પકાન્તા. ર,ત,ત,ત,ગ,ગ. ૨૩૨૯

કલ્પકાન્તા માંહ રા તા ત તા ગા ગ આવે.

૧૨૮ પરીવાહ. ન,ત,ન,ત,ગ,ગ. ૨૩૪૪

રચ પરીવાહ ના તા ત તા ગા ગ આપી.

૧૨૯ નાન્દીમુખી, વસંત. ૭, ૭ યતિ ન, ન, ત, ત, ગ, મ્. ૨૩૬૮
 ન ન ત ત ગ ગ થી, માત નાન્દીમુખીમાં.

૧ વાગ્વલ્લભમા નાન્દીમુખી નામ, આ માપ ને ૭, ૭ યતિ જણાવે છે.

૨ નારાયણભટ્ટીના ટિપ્પણમાના સૂત્ર પ્રમાણે વસંત નામ તથા યતિ છે.

૧૩૦ હંસસેની. ૪, ૧૦ યતિ ૧ મ, મ, ન, ત, ગ, ગ. ૨૫૪૬
 ચારે થોભો, મ મ ન ત ગ મે હંસસેની.

૧ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીના ટિપ્પણમા અને પિંગળાદર્શમા એ યતિ છે

૧૩૧ વાટિકાવિકાશ, વાટિકા; } મ, ન, ય, જ, ગ, ગ. ૨૬૮૭
 વાટિકાવિલાસ.

મોં નય જ ગ ગ ધરો વાટિકાવિકાશે.

૧૩૨ અર્કશેષા. ર, જ, ર, જ, ગ, ગ. ૨૭૩૧

રાજ રાજ ગા ગ થી રંચાય અર્કશેષા.

૧૩૩ મદાવદાતા સ, મ, ર, જ, ગ, ગ. ૨૭૪૦

સ મ રા જા ગ થી રંચો મદાવદાતા.

૧૩૪ વંશમૂલ: સ, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૪

સ મ સા જા ગ રંચ જોઈ વંશમૂલે.

૧૩૫ ચેલાશ્વલ, વેલાશ્વલ, વેલાંતર. ત, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૬

ચેલાશ્વલે ત મ સ જ ગ ગ આળજોજી.

૧૩૬ કુસુમ્ભિની. જ, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૬

કુસુમ્ભિની જ મ સ જ ગ ગ થી રંચાશે.

૧૩૭ વિલમ્વનીયા. ન, મ, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૦૮

ન મ સ જા ગ ગ થી થશે વિલમ્વનીયા.

૧૩૮ અનન્તદામા. ન, ન, સ, જ, ગ, ગ. ૨૮૧૬

ન ન સ જ ગ ગ થી રંચો અનન્તદામા.

૬૬૯ નદી: ૭, ૭ યતિ^૧ ન, ન, ત, જ, ગ, ગ. ૨૮૮૦

ન ન ત જ ગ ગ થી, છેદ હયે નદી છે:

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ પ્રમાણે યતિ આપી છે:

૬૪૦ વસન્તતિલકા, ^૧ઉદ્ધર્ષિણી,^૨
^૩સિંહોદ્ધતા, ^૩સિંહોન્નતા,
^૪મધુમાધવી, તક્કા,
^૫વસન્તતિલક, ^૬વસન્તતિલ,
^૭શોભાવતિ, ^૮ચેતોહિતા

ત, મ, જ, જ, ગ, ગ. ૨૯૩૩

થાશે વસન્તતિલકા ત મ જા જ ગા ગે.

૧ પિંગલચાર્યના મત પ્રમાણે. ૨ સૈતવ મુનિ. ૩ કાશ્યપ મુનિ. ૪ રામ અને ગોમાનસના મત પ્રમાણે, વઢી વૃત્તરત્નાકરના ટિપ્પણમાં નામે એ નામ આધ્યાનો પાઠ જણાવ્યો છે. ૫ નાગરાજ પિંગલ, ૬ છંદોલતા, ૭ ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશ, ૮ રામકીર્તિ પંડિતે ચેતોહિતા નામ આપ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ કવિયે, મંદારમરંદચંપૂમાં વૃત્તવિદુના પેહેલા ભાગમાં પાદાંતે અથવા ૭, ૭ ઉપર યતિ કહી છે. છેદ:શાસ્ત્રમાં પાદાન્તે યતિ કહી છે. પિંગલાદર્શમાં, વસન્તતિલકા, સિંહોન્નતા, ઉદ્ધર્ષિણી, અને મધુમાધવી એ નામો આપી તેમાં ૮, ૬ યતિ કહી છે; તેજ પ્રમાણે શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ યતિ કહી છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા વાણીભૂષણમાં વસન્તતિલકા, અને સિંહોદ્ધતા એ વન્ને નામો આપી તેમાં યતિ કહી નથી:

રાગ યમનકલ્યાણ, તોલ લક્ષ્મી, માત્રા ૨૧, મધ્યકાલ.

(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

९४१ कुमारी, कुमारिका. ८, ६ यति^१. न, ज, भ, ज, ग, ग २, ९९२

न ज भ ज गा ग आठ, वसुथी कुमारी.

१ वृत्तरत्नाकरमूल तथा शब्दकल्पद्रुममा ८, ६ यति कही छे

९४२ अलोला^१, लोला.^२ ७, ७ यति म, स, म, म, ग, ग. ३, ०९७

साते छे यति मा सा, मा भा गा गु अलोला.

१ वाग्वृत्त २ छंद गालना परिगिष्टमा ए नाम छे, तथा ७, ७ यति कही छे मंदारमंदचपूमा ए नाम तथा याति छे, शब्दकल्पद्रुममा अने छंद - प्रभाकरमा लोला नाम तथा एज यति छे वृत्तरत्नाकरनी टीकामा केहेछे के वी वृत्तनेज केटलाक कुटिल केहेछे, पण ते जूदो छे, जुओ अक ९१२ मे

९४३ कृतमाल. त, ज, य, भ, ग, ग. ३, १८१

आणो कृतमाल विषे ता जा य भ गा गा.

९४४ शारदचन्द्र, प्रिया. त, य, स, भ, ग, ग. ३, २७७

ता या स भ गा गा धरजो शारदचन्द्रे.

९४५ कलहंसी. ६, ८ यति^१. त, य, स, भ, ग, ग. ३, २७७

ता या स भ गा गो, छ दिगाथी कलहंसी.

१ मंदारमंदचपूमाथी

९४६ परिणाही. म, भ, स, भ, ग, ग. ३, ३१३

मा भा सा भू ग ग थो रचागे परिणाहीं.

९४७ रतिरेखा. त, य, भ, भ, ग, ग. ३, ४६९

तया भ भ गा गो तुं रचजे रतिरेखा.

९४८ मन्मथ. स, स, भ, भ, ग, ग. ३, ४८४

स स भा भ ग गा आण तुं मन्मथ. माहे.

९४९ जाहमुखी. भ, भ, भ, भ, ग, ग. ३, ९११

जाहमुखी रच भा भ भ भा ग ग आणी.

૧૫૦ ઇન્દુવદના^૧, ઇન્દ્રવદના^૨, } મ, જ, સ, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૨૩
વરસુન્દરી.

ઇન્દુવદના રચ્ ભ જા સ ન ગ ગા થી.

૧ પિંગલાદર્શમાં ઇન્દુવદના નામ આપી ૫, ૪, ૫ યતિ કહી છે, પરંતુ મં-
દારસરંદચપૂ, છંદોમજરી, વૃત્તરત્નાકર, અને છુદ્ પ્રમાકરમા યતિ કહી નથી

૨ ઇન્દ્રવદનામા શબ્દકલ્પદ્રુમમા યતિ કહી નથી વાગ્વલ્લભમા ઇન્દુવ-
દના અને ઇન્દ્રવદના એ વચ્ચે નામો આપી તેમા યતિ કહી નથી. એટલે અમે
યતિ ગ્રાહ્ય ગણી નથી.

૧૫૧ લક્ષ્મી^૧. પાદાન્તે યતિ. મ, સ, ત, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૬૬

લક્ષ્મીમાં ધરવા મા સા ત ન ગ ગ પાદે.

૧ આ વૃત્તમા વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટ ભાગમા ન ને વડેલે મ અર્થાત્
(મ સ ત મ ગ ગ,) એવું લક્ષણ આપ્યું છે.

૧૫૨ પ્રતિભાદર્શન. સ, મ, ત, ન, ગ, ગ. ૩, ૮૯૨

પ્રતિભાદર્શનમાં છે સ મ ત ન ગી ગા.

૧૫૩ અલિપ્દ^૧, નટગતિ^૨. ન, ન, ન, ન, ગ, ગ. ૪, ૦૯૬

નટગતિ અલિપ્દ ન ન ન ન ગા ગા.

૧ વાગ્વલ્લભમા અલિપ્દ નામ છે, તેમા યતિ કહી નથી

૨ છંદોલતામા છે, તેમા યતિ કહી નથી

૧૫૪ સુપવિત્ર, પવિત્ર. ૮, ૬ યતિ. ન, ન, ન, ન, ગ, ગ. ૪, ૦૯૬

ન ન ન ન ગ ગ વસુ, યતિ સુપવિત્રે.

૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદોમજરીનાટિપ્પણમા સુપવિત્ર નામ છે, એમા ૮, ૬ ય-
તિ કહી છે

૧૫૫ કામલા.

ન, ન, મ, ય, લ, ગ. ૪, ૬૭૨

રચ્ તું ન ન મ યા લા ગા થકી કામલા.

૧૫૬ પ્રપાત.

ય, ય, ય, ય, લ, ગ. ૪, ૬૮૨

પ્રપાતે રત્નો યા યયા યા લ ગા આણિને.

૯૫૭ જલદરસિવા.

ન, સ, ય, ય, લ, ગ. ૪, ૭૦૪

જલદરસિવા નસા યા યલા ગા થકી.

૯૫૮ પઘ્યા,^૧ મંજરી.^૨
વસુધા.^૩

૧, ૯. યતિ. સ, જ, સ, ય, લ, ગ ૪, ૮૪૪

સ જ સા ય લા, ગ શર^૧છેદ પઘ્યા વિપે.

૧ ઘાગ્વલ્લભમા પઘ્યા નામ છે પણ યતિ નથી ૨ આ નામ છેદ કામ-
દુષાવત્સમા છે ૩ આ નામ છેદ પ્રભાકરસા છે ૪ શબ્દકલ્પદ્રુમમા તથા
છંદોમજરીના ટિપ્પણમા અને પિંગલાદર્શમા ૫, ૯ યતિ કહી છે, મંદારમરદ-
ચપૂમા ૧૦, ૪ યતિ કહી છે

૯૫૯ ચંદ્રૌરસ.

મ, મ, ન, ય, લ, ગ. ૬, ૧૦૬

થાશે ચંદ્રૌરસ ટિક મ મ ના યા લ ગે.

૯૬૦ કલ્પમીલિતા.

ર, ર, ર, ર, લ, ગ. ૧, ૨૬૭

રા ર રા રા લ ગે થાયછે કલ્પમીલિતા.

૯૬૧ સુધાધરા.

ર, જ, ત, ર, લ, ગ. ૧, ૪૧૯

રા જ તા ર લા ગ આપ્યા થકી સુધાધરા.

૯૬૨ કલાધર.

ર, ર, જ, ર, લ, ગ. ૧, ૪૧૯

આણજો રા ર જા ર લા ગ આ કલાધરે.

૯૬૩ કુડઝિકા,^૧ હરી, આનન્દા.^૨

જ, ર, જ, ર, લ, ગ. ૧, ૪૬૨

કુડઝિકા રત્નો જ રા જ રા લ ગે કરી.

૧ છેદ પ્રભાકરના પ્રકટકર્તાએ નામ નવું કલ્પ્યું છે, પરંતુ તેનું “કુડ-
ઝિકા” નામ પ્રથમનું જ છે

૨ આનન્દા નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા આપ્યું છે

૯૬૪ મજ્જતી.^૧

સ, સ, જ, ર, લ, ગ. ૧, ૪૬૮

स स जा र ल गा धराय मङ्गली विषे.

१ गणप्रस्तारप्रकाशमा ए नाम छे, छंद कामदुधावत्समां पण ए नाम छे-एज नामनुं वृत्त पदर अक्षरमा छे

९६५ सुकेशर^१.

न,र,न,र,ल,ग. ५,५९२

रच खरे सुकेशर नरानरालगे.

१ वृत्तरत्नाकरमा नरनरैल्लगौच रचितं सुकेशरम् कष्टु छे १५ वर्णमा जूदाज मापथी सुकेशर वृत्त अक १०२७ मे छे

९६६ वितानिता.

न,न,न,र,ल,ग. ५,६३२

न न न र ल ग धर वितानिता विषे.

९६७ अलकालिका, अलिकालका. त,भ,र,स,ल,ग. ५,८१३

ता भा र सा ल ग थी रचो अलकालिका.

९६८ गगनोद्गता.

र,न,र,स,ल,ग. ५,८१९

रा न रा स ल ग थी-रचो गगनोद्गता.

९६९ अपराजिता. ७, ७ यति^१. न,न,र,स,ल,ग. ५,८२४

न न र स ल ग थी, मुनि^७ अपराजिता.

१ घाग्वल्लभ, पिंगल छंद सूत्र, वृत्तरत्नाकर, छंदोमजरी, शब्दकल्प-द्रुम, तथा मंदारमरदचपू प्रमाणे यति लखी छे छंद प्रभाकर (पृष्ठ १९५) मां यति कही नथी.

९७० विनन्दिनी.

स,स,म,स,ल,ग ५,८५२

स स सा स ल गे रच ठीक विनन्दिनी.

९७१ *पुराली, नगरालिका. न,स,भ,न,ल,ग. ६,०५६

न त भ या ला ग थी कवि! पुराली करो.

* मूल नगरालिका नाम छे, पण ते माप कोइ प्रकारे आवा शकतु नथी माटे नगर+आलिका अथवा आली=नगरआली शब्द थाय अमे नगरने बदले पुर शब्द भूकी पुर+आली=पुराली नाम ग्रहण कर्नु छे.

९७२ भूरिशिखा.

भ.स,म,न,ल,ग. ६

સ સ મા ત લ ગા આણ્યે થાશે ભૂરિશિવા.

૧૭૩ ક્રીડાયતન, ક્રીડાવસથ. સ,સ,સ,ત,લ,ગ. ૬,૩૬૪.

સ સ સા ત લ ગા રચ્ચો ક્રીડાયતને.

૧૭૪ નાસાભરણ. ત,ય,મ,ત,લ,મ. ૬,૧૪૧

તા યા મ ત લા ગા આણ તું નાસાભરણે.

૧૭૫ કર્ણિશર. મ,મ,મ,ત,લ,ગ. ૬,૧૮૩

કર્ણિશરે ધર ઠોક મ મા મા ત લ ગા.

૧૭૬ વિપાકવતી. ન,મ,જ,જ,લ,ગ. ૭,૦૩૨

ન મ જ જા લ ગ થી થાય વિપાકવતી.

૧૭૭ કાકિણિકા જ,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૬

જ જા મ જ લા મ થી રચ્ચું કાકિણિકા

૧૭૮ કારવિણી. મ,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૭

તું રચ્ચ મ જા મ જા લ ગ થી કારવિણી

૧૭૯ કુરરીરૂતા, ધૃતિ, પ્રમદા ન,જ,મ,જ,લ,ગ. ૭,૦૮૮.

રચ્ચ કુરરીરૂતા ન જ મ જા લ ગ થી

૧ વાગ્વદ્મમા કુરરીરૂતા સિવાય વીજા નામ નથી, અને યતિ પળ નથી. ૨ વૃત્તરૂતાકરની નારાયણમદ્વના ટિપ્પણના સૂચ પ્રમાણે ધૃતિ નામ છે પણ તેમા યતિ નથી

૩ વૃત્તરૂતાકર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમા યતિ નથી હુંદ કામદુષોવત્સ તથા હુંદેમ્મજરના ટિપ્પણમા છે, તેમા યતિ કહી નથી.

૧૮૦ કૂર્ચલલિત. ર,ર,ર,મ,લ,ગ. ૭,૩૩૬

રા ર રા મો લ ગા થાયછે કૂર્ચલલિતે.

૧૮૧ કલ્હેતિકા. સ,જ,જ,મ,લ,ગ. ૭,૧૩૨

કલ્હેતિકા સ જ જા મ લા ગ થી રચો.

૧૮૨ અંચલવતી. મ,જ,જ,મ,લ,ગ. ૭,૧૩૬

અંચલવતી મજ જા મ લા ગ થીં કરો.

૯૮૩ ગગનગતિકા.

ર,સ,જ,ન,લ,ગ. ૮,૦૨

રા સ જા ન લ ગે. રચો ગગનગતિકા.

૯૮૪ નિર્મુક્તમાલા.

મ,ર,મ,ન,લ,ગ. ૮,૦૮૧

જોડો નિર્મુક્તમાલા મર મ ન લ ગ થીં.

૯૮૫ પ્રહરણકલિકા,

પ્રહરણકલિતા.

૭,૭ યતિ^૧. ન,ન,મ,ન,લ,ગ. ૮,૧૨૮

ન ન મ ન લ ગ થીં, પ્રહરણકલિકા,

મુનિ વિરતિયકો, પ્રહરણકલિતા.

છંદોમંજરી પૃષ્ઠ ૧૧૬ મે પ્રહરણકલિકા નામ ઉપરના ગણોવાળું છે, તેમાં યતિ કહીં નથી પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૬૭ મે, વાગ્વલ્લભ પૃષ્ઠ ૬૪ મે, મંદારમરંદનપૂ પૃષ્ઠ ૧૮ મે, એ માપ છે પણ યતિ કોઈએ કહીં નથી
૧ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પ્રહરણકલિકા નામના વૃત્તનું ઉપર પ્રમાણે માપ અને ૭,૭ યતિ કહીં છે

શબ્દકલ્પદ્રુમ, વૃત્તદર્પણ, વૃત્તરત્નાકર નારાયણભટ્ટી ટીકા (પૃષ્ઠ ૪૮) વાળામાં પ્રહરણકલિતા (પ્રહરણકલિકા શતિ પાઠ) નામ આપી તેમાં ૭,૭ યતિ કહીં છે

છંદ પ્રમાકરમાં આ ગણોથીજ પ્રહરણકલિકા નામ આપી (યતિ કહ્યા વગર) વિશેષમાં જણાવેછે કે, આ વૃત્તનેજ પ્રહરણકલિતા કહેછે.

પિંગલછંદ સૂત્રની હલાયુધની ટીકામાં ૭,૭ યતિ પ્રહરણકલિતા નામ આપતા જણાવેછે

રાગ ગારા (કાનરા), તાલ ચતુશ્ર જાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬ (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે.)

૯૮૬ ચક્ર, ચક્રપદ, ચક્રવર્તી,
વૃત્તચક્ર, ચક્રવિરતિ,
દેવરવરતનુ, ચકુરા.

મ,ન,ન,ન,લ,ગ. ૮,૧૯૧

ચક્ર રચ મ ન ન ન લ ગ કવિ ગણી.

૧ પિંગળાદર્શમા ચક્રપદ નામ આપી તેમા ૭,૭ ચતિ કહી છે ૨
 મગવન્પિંગલમા એ નામ છે ૩ હુંદરલાવલીમા એ નામ છે ૪ હુંદ-
 પ્રમાદરમા એ નામ છે ૫ નાંચાચ નદીના ડિપ્પગના સૂત્ર પ્રનાણે છે
 ૬ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા એ નામ છે

૯૮૭ કામશાલા.

ર,ર,ર,ર,ગ,લે ૯,૩૬૩

કામશાલા વિષે રા ર રા રા ગ લા થાય.

૯૮૮ ઉન્નર્મ.

મ,મ,સ,સ,ગ,લ. ૯,૯૭૧

મા મ સ સો ગ લ થકો તો રચ ઉન્નર્મ.

૯૮૯ લીલા^૧.

ત,મ,ય,જ,ગ,લ. ૧૦,૮૬૯

લીલા વિષે ટિક ત મા યા જ ગ લ થાય.

૧ પિંગળાદર્શમા ૫,૯ ચતિ કહી છે પણ તેને વીલુ પ્રમાણ મળ્યુ નથી

૯૯૦ ગોપ^૧, કુરંગ^૨. ૮,૬ ચતિ. ર,જ,ર,જ,ગ,લ. ૧૦,૯૨૩

ગોપ આઠ છેદ રાજ, રાજ ગા લ ધાર.

૧ પિંગળાદર્શ પૃષ્ઠ ૮૧ મે ગોપ નામ આપી ૮,૬ ચતિ કહી છે.

૨ પ્રવીણમાગરગા કુરંગ નામ છે

૯૯૧ હરલીલા^૧, હરિલીલે.- ત,ત,ત,જ,ગ,લ. ૧૧,૦૪૬

તા તા ત જ ગા લ થી થાય હરિલીલાજ.-

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા એ નામ છે

૯૯૨ હરિલીલા^૧.

ત,મ,મ,જ,ગ,લ. ૧૧,૧૮૯

તા મા મ જા ગ લ થી હરિલીલા રચાય.

૧ ભાષાહંદોમજરી પૃષ્ઠ ૧૮૪ મે એ નામ આપ્યું છે

૯૯૩ ઉપકારિકા.

સ,જ,જ,મ,ગ,લે. ૧૧,૬૨૮

ઉપકારિકા રચવાં સ જા જ મ ગા લ.

૯૯૪ હેમમિહિકા.

મ,જ,જ,મ,ગ,લ. ૧૧,૬૩૧

હેમમિહિકા કરવા મ જા જ મ ગા લ.

अंचलवती भज जा भला ग थीं करो.

९८३ गगनगतिका.

र, स, ज, न, ल, ग. ८, ०२७

रा स जान लगे रचो गगनगतिका.

९८४ निर्मुक्तमाला.

म, र, भ, न, ल, ग. ८, ०८१

जोडो निर्मुक्तमाला मर भ न ल ग थी.

९८५ प्रहरणकालिका,

प्रहरणकलिता.

} ७, ७-यति^१. न, न, भ, न, ल, ग. ८, १२८

न न भ न ल ग थी, प्रहरणकालिका,

मुनि विरतिथकी, प्रहरणकलिता.

छंदोमंजरी पृष्ठ ११६ मे प्रहरणकालिका नाम उपरना गणोवाळु छे, तेमां यति कहीं नथी. प्राकृतपिंगलसूत्र पृष्ठ १६७ मे, वाग्वलभ पृष्ठ ६४ मे, मंदारमरंदचपू पृष्ठ १८ मे, ए माप छे पण यति कोइए कहीं नथी
१. शब्दकल्पद्रुममां प्रहरणकालिका नामना वृत्तनुं-उपर प्रमाणे माप अने ७, ७ यति कहीं छे.

शब्दकल्पद्रुम, वृत्तदर्पण, वृत्तरत्नाकर नारायणभट्टी टीका (पृष्ठ ४८) वाळामां प्रहरणकलिता (प्रहरणकालिका इति पाठ) नाम आपी तेमा ७, ७ यति कहीं छे.

छंद.प्रभाकरमा आ गणोथीज प्रहरणकालिका नाम आपी (यति कहा वगर) विशेषमां जणावेछे के, आ वृत्तनेज प्रहरणकलिता केहेछे

पिंगलछंद सूत्रनी हलायुधनी टीकामा ७, ७ यति प्रहरणकलिता नाम आपता जणावेछे

राग गारा (कानरा), ताल चतुश्र जार्ति तेताल, मात्रा १६ (संगीतानुसार छंदोमंजरी प्रमाणे.)

९८६ चक्र, चक्रपद, चक्रवर्ती,
वृत्तचक्र, चक्रविरति,
देवरवरतन, चक्रा.

म, न, न, न, ल, ग. ८, १९१.

ચક્ર રત્ન મ ન ન ન લ ગ કવિ ગણી.

૧ પિંગલાદર્શમા ચક્રપદ નામ આપી તેમા ૭,૫ ચતિ કરી છે ૨
મગવત પિંગલમા એ નામ છે ૩ હંદરતાવલીમા એ નામ છે ૪ હંદ -
પ્રત્યક્ષમા એ નામ છે ૫ ચારાવ નાદેના દિપ્તિગ્ના સૂત્ર પ્રનામે છે
૬ ગણપ્રત્તારપ્રકાશમા એ નામ છે

૯૮૭ કામશાલા.

રં, રં, રં, રં, મં, લ. ૯, ૩૬૩

કામશાલા વિપે રા ર રા રા મં લાં થાય.

૯૮૮ ઉન્નમ.

મ, મ, સ, સ, ગ, લ. ૯, ૯૭૯

મા મં સં સોં ગં લ થકોં તો રત્ન ઉન્નમ.

૯૮૯ લીલા^૧.

ત, મ, ય, જ, ગ, લ. ૧૦, ૮૬૯

લીલા વિપે ઠિક ત મા યા જ મં લ થાય.

૧ પિંગલાદર્શમા ૫, ૯ ચતિ કરી છે પણ તેને વીજી પ્રમાણ મળ્યું નથી.

૯૯૦ ગોપ^૧, કુરંગ^૧. ૮૬ ચતિ રં, જં, રં, જં, ગ, લ. ૧૦, ૯૨૩

ગોપ આઠ હેદ રાં જ, રાં જ ગાં લ ધાર.

૧ પિંગલાદર્શ પૃષ્ઠ ૮૧ મે ગોપ નામ આર્ષા ૮, ૬ ચતિ કરી છે.

૨ પ્રવીણસાગરમા કુરંગ નામ છે

૯૯૧ હરલીલા^૧, હરિલીલ. ત, ત, ત, જ, ગ, લ. ૧૧, ૦૪૬

તાં તાં ત જં ગાં લ થી થાય હરિલીલાજ.

૧ ગણપ્રત્તારપ્રકાશમા એ નામ છે

૯૯૨ હરિલીલા^૧.

તં, મ, મ, જ, મં, લ. ૧૧, ૧૮૯

તાં મા મ જાં ગાં લ થો હરિલીલા રચાય.

૧ માયાહંદોમજરી પૃષ્ઠ ૧૮૪ મે એ નામ આપ્યું છે

૯૯૩ ઉપકારિકા.

સ, જ, જ, મ, મં, લ. ૧૧, ૬૨૮

ઉપકારિકા રચવા સ જાં જ મં ગાં લ.

૯૯૪ હેમમિહિકા.

મ, જ, જ, મ, મં, લ. ૧૧, ૬૩૪

હેમમિહિકા કરવા મ જાં જ મં ગાં લ.

૯૯૫ હેતિ.

ન, જ, જ, મ, ગ, લ. ૧૧, ૬૩૨.

ન જ જ મ ગ લ થકી રચો કવિ! હેતિ.

૯૯૬ મધુપાલિ, મનોરમ^૧.

સ, સ, સ, સ, લ, લ. ૧૪, ૦૪૪.

સ-સ-સા-સ-લ-લે મધુપાલિ રચો કવિ!

૧. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં એ નામ છે.

૯૯૭ સુખદા^૧.

ત, ય, સ, ત, લ, લ. ૧૪, ૧૪૧

તા યા સ ત લા લે સુખદા શોભે સરસ.

૧. ભાવાલ્લદોમજરી પૃષ્ઠ ૧૮૩ મે એ નામ છે.

૯૯૮ વેશમ્ભરિ.

ન, ન, ય, ન, લ, લ. ૧૬, ૦૦૦

ન ન ય ન લ લ થી વેશમ્ભરિ તું, રચ.

૯૯૯ અકહરિ, અકુહરિ.

ન, ન, ન ન, લ, લ. ૧૬, ૩૮૪

અકહરિ રચ, ન ન ન ન લ લ થકી.

૧૫ અતિશક્તિરીછંદ. ૩૨, ૭૬૮ ભેદ. ૧૫ વર્ણ.

૧૦૦૦-સારંગી, લીલાલેખ^૧, લીલાલેખ, }

કામક્રીડા, સારંગિકા. સાંગ, } મ. મ, મ, મ, મ. ૧

સારંગક, કૈશવલેખ^૨, ત્રિનયન^૩. }

મા મા મા મા માથી જોડો સારંગી રૂડી રીતે.

૧ એ નામ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા હંદોમંજરીમાં છે.

૨ એ નામ હંદોલતામાં છે.

લીલાલેખ, સારંગી અને કામક્રીડા નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

તેમાં યતિ આપી નથી, હંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં સારંગી નામ આપી યતિ કહી નથી.

૩ ત્રિનયન નામ ચિત્રસેનદીકાવાળા માગધી પિંગલમાં છે,

તેમાં પંદર ગુરુ યતિ વગરના કહ્યા છે.

પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર અને હંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી.

હુંદોલતામાં પાંચ મગળવાળા વૃત્તને કામક્રીડા નામ આપતા તેમાં યતિ કહી નથી, અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે, કોઈ એને જ લીલાલેખ, કૈશવલેખ, અને સારંગક એ નામ પણ આપે છે.

કામક્રીડા અને સારંગિકા નામનું ઉપર પ્રમાણે માપ આપી તેમાં પિંગળાદર્શમા પૃષ્ઠ ૮૧ મે ૪, ૪, ૪, ૩, યતિ કહી છે પણ તેનું પ્રમાણ જોવામાં આવતું નથી.

૧૦૦૧ વજ્રાલી. (વા.વ.) ૮, ૭ યતિ. ત, ય, મ, મ, મ. ૧૩

તા યા મ મ મા થી થાશે, ઓઠે થોમો વજ્રાલી.

૧૦૦૨ સ્ફોટક્રીડ. (વા.વ.) ૧૦, ૯ યતિ. ન, ય, મ, મ, મ. ૧૬

વિરતિ દશે સ્ફોટક્રીડે છે, ના યા મા મા મા.

૧૦૦૩ ક્રીડિતકટકા. (વા.વ.) ૧૧, ૪ યતિ. મ, સ, સ, મ, મ. ૨૨૩

ક્રીડિતકટકા મ સ માર્ગા મા, રુદ્રે ૧૧ થોમો.

૧૦૦૪ ચાર્વટક. (વા.વ.) ૧૦, ૯ યતિ. ય, મ, મ, મ, મ. ૪૩૩

ત્રિજા ૧૦ યાંચે યતિ ચાર્વટકે, મા મા મા મા મા.

૧૦૦૫ આનદ્ધ. (વા.વ.) ૧૦, ૯ યતિ. ર, ન, સ, ત, મ. ૨, ૨૯૯

રા ન સા ત મ દશ અને છે, પાંચ આનદ્ધે.

૧૦૦૬ વહુલામ્ર. (વા.વ.) ૯, ૬ યતિ. સ, મ, સ, મ, મ. ૩, ૩૧૬

વહુલામ્રે વિરતિ નવે, સા મ સ મા મા છે.

૧૦૦૭ વાળીધૂષા. (વા.વ.) ૮, ૭ યતિ. મ, મ, ત, ન, મ. ૩, ૮૪૧

વાળીધૂષા ઓઠે સાને, મ મ ત ન મા થી છે.

૧૦૦૮ ચિત્રા^૧, ચિત્ર^૨. મ, મ, મ, ય, ય. ૪, ૬૦૯

ચિત્રા માહે શોધી શોધી આળ મા મા મ યા યા.

૧૦૦૯ ચન્દ્રલેખા^૧, ચન્દ્રસેના. ૭, < યતિ. ૨ મ, ર, મ, ય, ય. ૪, ૬૨૬

સાતે છે ચન્દ્રલેખા, મા રા ય યા યા કન્યાથી.

૧ મંદારમરંદચંપૂમા એ નામ તથા યતિ કહી છે

૨ છંદોમજરી, પિંગલદર્શ, શબ્દકલ્પદ્રુમ, અને વાગ્વલ્લભમા ૭, < યતિ -
અને ઉપરના મંપથી ચન્દ્રલેખા નામ આપ્યું છે હ્રદ પ્રસાદમા યતિ કહી
ચથી. ૧૩ વર્ણમા ૬, ૭ યતિ ને ન સ ર ર ગ એ ગણોથી ચન્દ્રલેખા વૃત્ત
અક ૮૦૭ મે છે.

૧૦૧૦ માલિની^૧, માનિની,^૨ } < ૭ યતિ. ન, ન, મ, ય, ય. ૪, ૬૭૨
નૂતનમાલા.

ન ન મ ય ય વસુએ, માલિની ઠીક થાશે.

૧ વાગ્વલ્લભ, શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદોબોધ, સુવૃત્તાતિલક અને મંદારમરંદચ-
પૂમા પળ આ નામ અને આ પ્રમાણેજ યતિ છે છંદસારમાં માલતી નામ
આપ્યું છે. [પૃષ્ઠ ૨૫ મે] સંગીતાનુસાર છંદોમજરીપ્રમાણે રાગ સોરઠ, તાલ
ચંદ જાતિ જગપાલ, માત્રા ૧૧, વિલ્લવકાલ

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા એ નામ છે

૧૦૧૧ સિંહપુચ્છ. ય, ય, ય, ય, ય. ૪, ૬૮૨

ધરો સિંહપુચ્છે ય યા યા ય યા આપ આળી.

૧૦૧૨ કુમારલીલા. મ, ન, ન, ર, ય. ૫, ૬૨૬

જો જોડો મ ન ન ર ય વને કુમારલીલા.

૧૦૧૩ ચન્દ્રકાન્તા. ૭, < યતિ. ર, ર, મ, સ, ય. ૫, ૬૫૧

રા ર મા સા ય થી ને, સાતે યતિ ચન્દ્રકાન્તા.

૧૦૧૪ વૃષભ. સ, જ, સ, સ, ય. ૫, < ૬૮

વૃષભે રચાય રચના સ જ સા સ યા થી.

૧૦૧૫ દીપક. મ, ત, ન, ત, ય. ૬, ૬૩૧

દીપકમાં લાવ મ ત ન તા યા કવિ શાળા.

૧૦૧૬ પરિચલ. ન, ય, ન, જ, ય. ૭, ૧૨૦

પરિમલ માહે ન ય ન જ યા કર શોધી.

૧૦૧૭ શરકલ્પા.

ન,ન,સ,ન,ય. ૭,૯૩૬

ન ન સ ન ય કેર સદા કવિ! શરકલ્પા.

૧૦૧૮ ઇલા^૧, રેલા^૨, |

સ,જ,ન,ન,ય. ૮,૧૭૨

કવિતરેલા^૩. }

૯, ૧૦ યતિ.

સ જ ના ન યા, શર દશ યતિ ધર ઇલા.

૧ છંદ કામદુધાવત્સમા એ નામ છે વાગ્વલ્લભ અને શાબ્દકલ્પદ્રુમમાં
ઇલા નામ તથા ૫, ૧૦ યતિ છે ૨ મદારમરદચપ્પમા એ નામ તથા યતિ છે.

૩ પિંગળાદર્ગમા કવિતરેલામા ૫, ૧૦ યતિ કહી છે

૧૦૧૯ મુરેલા.

ન,જ,ન,ન,ય. ૮,૧૭૬

ન જ ન ન યા ધરો શુભ રચ તું મુરેલા.

૧૦૨૦ સીતા^૧.

ર,ત,મ,ય,ર. ૮,૭૩૯

રા ત મા યા રે કરી સીતા રંચો આ નેમથી.

૧ આ વૃત્ત છંદ પ્રમાકરના કર્તાએ નવુ કલ્પ્યુ છે

૧૦૨૧ લાસ્યકારી, ચન્દ્રેસ્વા. ૭,૮ યતિ. ર,ર,ર,રે,ર. ૯,૨૬૩

રા ર રા રા ર આળો, તમે લાસ્યકારી વિપે.

રા ર રા રા ર સાતે, યતિ ચંદ્રેસ્વા દિસે.

૧ લાસ્યકારી નામ વાગ્વલ્લભમા છે, તેમા યતિ કહી નથી

૨ પિંગળાદર્ગમા ૭,૮ યતિ ચન્દ્રેસ્વામા કહો છે.

તેર વર્ણમા અક ૮૦૭ મે આ નામનુ વૃત્ત છે તેનુ માપ જૂઠુ છે.

૧૦૨૨ મદનમાલિકા.

ન,ર,ન,ર,ર. ૯,૬૮૮

મદનમાલિકા ન ર ન રા ર થી થાયછે.

૧૦૨૩ વિપિનતિલક^૧, વિપિનતિલકા^૨. ન,સ,ન,ર,ર. ૯,૬૯૬

વિપિનતિલકે ન સ ન રા ર છે સામટા.

૧૦૨૪ તૂળક, તૂળ, ચામર,
પંચામલ

ર, જ, ર, જ, ર. ૧૦, ૯૨૩
૮, ૭ યતિ

આઠ સાત છે યતિ ર, જા ર જા ર તૂળકે.

૧ તૂળકનામ, હંદોમજરી, અને શ્વદકલ્પદ્રુમમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી સંસ્કૃત પ્રોસડીમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે

૨ આ નામ હંદ પ્રભાકરમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી.

૩ મદારમગ્ધવૃક્ષા આ નામ આપ્યું છે, અને તેમાં ર, ર, જ, જ, ર ગણ કહ્યા છે તથા ૭, ૮ યતિ કહી છે, તેનું યોગ્ય પ્રમાણ જડ્યું નથી

૪ વૃત્તદર્પણમાં ચામરમાં પાદાન્તે યતિ કહી છે. હંદોવૃત્ત મુક્તાવલીમાં અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા વાણીભૂષણમાં ચામરમાં યતિ કહી નથી. વાગ્વલ્લભમાં તૂળક અથવા પંચામલ નામ આપી યતિ વિષે કહ્યું નથી. સંગીતાનુસાર હંદોમજરીમાં રાગ પહાડી (કામોદી), તાલ દિવ્ય જાતિ સંકીર્ણ, માત્રા ૨૩, મધ્યકાલ છે.

૧૦૨૫ મૃદંગ. ૮, ૭ યતિ. (પિં. દ.) ત, મ, જ, જ, ર. ૧૧, ૧૨૬

તા મ જ જા ર વસુ ને, મુનિથી મૃદંગ છે.

૧૦૨૬ પ્રમદ્રક^૧, પ્રમદ્રિકા^૨, } ન, જ, મ, જ, ર. ૧૧, ૧૮૪
સુખેલક^૩. } ૮, ૭ યતિ^૩.

ન જ મ જ રા કરાય, વસુથી પ્રમદ્રકે.

૧ પ્રમદ્રક નામ વાગ્વલ્લભમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી. પિંગલદર્શીમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે.

૨ આ બન્ને નામો હંદ પ્રભાકરમાં છે. ૩ નારાયણમઘ્ન પ્રમાણે.

૧૦૨૭ મુકેસર, સુખેલક. ૫, ૧૦ યતિ. ન, જ, મ, જ, ર. ૧૧, ૧૮૪

ન જ મ જ રા, શરે^૫ યતિ મુકેસરે કરો.

વૃત્તરત્નાકર પૃષ્ઠ ૫૦મે “ન જ મ જ રે વિરાજિતમિદં મુકેસરમ્”

જણાવી વિશેષમાં ટિપ્પણ આપ્યું છે કે સુખેલકમ્ શતિ પાઠઃ.

પિંગલદર્શીવાળા મુકેસરમાં ૫, ૧૦ યતિ કહી છે.

૧૦૨૮ પ્લવંગમ^૧.

મ, મ, ત, મ, ર. ૧૧, ૧૭૩

મા મ ત માર ધરો આપ ઠીક પ્લવંગમે.

૧ સાન્નામેઝમા આ નામ છે. જુઓ પૃષ્ઠ ૨૬, અક ૭૪.

૧૦૨૯ ઉપમાલિની. ૮, ૭ યતિ.^૧ ન, ન, ત, મ, ર. ૧૧, ૧૮૪

ન ન ત મ ર વસુઈ, રચો ઉપમાલિની.

૧ ચુત્તરલાકરમા એ યતિ છે

૧૦૩૦ મણિહંસ, માનહંસ, મનહંસ,
 રણહંસ, મનહંસરૂપ, હંસ,
 કલહંસ, મનોહંસ, માનસહંસ,
 પદહંસક, ચૂલિયારા, ચુરિયાર. } સ, જ, જ, મ, ર. ૧૧, ૬૨૬

મણિહંસ ધાય સદા સ જા જ મરે કરી.

૧ છંદ. પ્રમાકરમા માનહંસ છે. ૨ વાર્ણાશ્રવણમા મનહંસ છે. ૩ છંદ-
 રતાવલિમા એ નામ છે ૪ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમા એ નામ છે ૫ શબ્દકલ્પ
 દ્રુમમા એ નામ છે ૬ છંદોત્તમુક્તાવલિમા એ નામ છે ૭, ૮ માગધીપિંગલ-
 છંદોગ્રથમા આ માપવાલા વૃત્તનાં ચૂલિયારા તથા ચુરિયાર એમ બે નામ
 આપેલા છે.

૧૦૩૧ મયૂવદના.

મ, જ, જ, મ, ર. ૧૧, ૬૩૧

તું રજ મયૂવદના મંજાં જ મેં રા થકી.

૧૦૩૨ પલ્લવરી^૧.

મ, મ, મ, મ, ર. ૧૧, ૭૦૩

મા મ મ માર થી પલ્લવરી કરજો તમે.

૧ પ્રવીણસાગર લેહેર ૧૫મીમાથી તે પ્લવંગમ જાતિને રાગે ગવાય છે.

૧૦૩૩ સારસિકા, હારવતી, પરમ- } ર, ન, મ, મ, ર. ૧૧, ૭૦૭
 મેલ, નૂતન, સૂકળ. }

રા ન મા મ ર થકી ઠીક સારસિકા બને.

૧-૨ સારસિકા અને હારવતી નામ વાગવલ્લભમા છે, પણ તેમાં યતિ કદી

નથી. ૩ પિંગલદર્શમા પમગલ નામ છે, તેમાં ૮, ૭ યતિ કહી છે; એ નામ
વ્યાંથી લીધું તે જણાતું નથી.

૧૦૩૪ સીરિણી.

ર, ન, ર, ન, ર. ૧૧, ૯૬૩

રા ન રા ન ર થકી રચો સરસ સીરિણી.

૧૦૩૫ ચમરીચર.

ન, ન, ર, ન, ર. ૧૧, ૯૬૮

તું રચ કવિ! ન નાર નાર ચપરીચરે.

૧૦૩૬ નિશિપાલ, નિશિપાલક,

નિશિપાલિકા, શંભુ, નિશં

પાલિકા, નિશાપાલ.

મ, જ, સ, ન, ર. ૧૨, ૦૧૧

વૃત્ત નિશિપાલ રચ ભા જ સ ન રા ધરી.

૧ માગધી પિંગલછદોગ્રથમાં એ નામ છે.

૨ છંદ. કામદુષાવત્સમાં એ બે નામ છે. અને વિશેષમાં ૮, ૭ યતિ કેહે છે.

પિંગલદર્શમા પળ નિશપાલિકામાં ૮, ૭ યતિ કહી ભજ ય ન ર ગણો
જનાવ્યા છે, તે ભૂલ છે, પરંતુ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણ, વાગ્વલ્લભ
હ્યાદિ વીજા પ્રથોમાં યતિ કહી નથી, અને ગણો ઉપર મુજબ છે.

૧૦૩૭ જલનિધિવેલા.

ન, ય, સ, મ, સ. ૧૨, ૪૯૬

જલનિધિવેલા રચ ના યા સા મા સ થકી.

૧૦૩૮ લીલાચન્દ્ર. ૮, ૭ યતિ. (વા.વ.) મ, મ, ત, ય, સ. ૧૩, ૦૧૭

લીલાચન્દ્રે આઠે સાતે, ગળ મા યા ત ય સા.

૧૦૩૯ મોહનિ.

સ, મ, ત, ય, સ. ૧૩, ૧૦૮

સ મ તા યા સ વડે મોહનિ તો વૃત્ત રચો.

૧ આ વૃત્ત છંદ પ્રમાકરમાં આપેલ છે અને તેનીજ ટીકામાં લખે છે કે,
આ વૃત્તના આદિમાં સ ને બદલે રગણ પળ આવે છે. એમ કહીને પ્રથમના વે
પાદમાં પ્રારંભે સ્વગળ મૂક્યો છે અને વાકીના વે પાદમાં પ્રારંભે રગણ મૂક્યો
છે, પણ એ પ્રમાણે શેલભેલ કરવું યોગ્ય નથી; રગણ મૂકવોથી ૧૩, ૧૦૪ મું
રૂપ જુદું થાય છે.

१०४० धोरित. ९,६ यति. (वा.व.) भ,न,र,र,स. १३,९०३

धोरित यति नेव छण भानरारसयी.

१०४१ शान्तसुरभि. भ,न,र,स,स. १४,०१६

शान्तसुरभि रचो भनारससा धरता.

१०४२ भाम^१. अ,म,स,स,स. १४,०२३

आ म स सा सा आण गणो कवि! भाम विप्रे.

१ आ वृत्त छंद प्रभाकरना कर्ताए नवु कल्यु छे.

१०४३ भमरावलिका^१, मनहरण^२,
 भमरावल, दंडिका^३, रत्न^४,
 मनोहरण^५, भमरावती^६,
 भमरावली, भमरावली^७,
 भवरावलि, नलिनी, भमर^८. } स,स,स,स,स. १४,०४४

भमरावलिका रच. सा स स सा स धरी.

१ वाग्वल्लभ २ छंद प्रभाकरमा ए नाम छे ३ नागराज पिगळमा
 आ नाम छे. ४ छंद कामदुघावत्समा ए नाम छे ५ गणप्रस्तारप्रकाशमा
 ए नाम छे. छंदोवोवमा लखेछे के भाषामा ए नाम छे ६ छंद शास्त्र
 प्रमाणे. ७ भमरावली नाम पिगळदर्शमा छे, तेमा ९,६ यति कही छे
 ८ भगवत् पिगळमा ए नाम छे.

१०४४ कर्णलता. स,भ,भ,स,स. १४,२६०

रचजो कर्णलता स भ भ स सा करिने.

१०४५ विशकलिता. म,भ,स,भ,स. १९,६०१

सा भा सा भा स र्यो झट जोडो विशकलिता.

१०४६ शीर्षविरहिता. म,य,भ,भ,स. १९,७५३

आ या भा भ सा आणी रच कवि! शीर्षविरहिता.

१०४७ शंकावली.

त, भ, र, न, स. १६, ०५३

शंकावली रच ता भ रान स धरौ पदे.

१०४८ मणिगुण, धवलंगर,^१शशिकला^२, चन्द्रावर्त्ता^३,शशिलेखा^४.

न, न, न, न, स. १६, ३८४

मणिगुण रच न न न न स धरौ करी.

१ मागधी पिण्गलछन्दोप्रथ २ प्रा० पिण्गलसूत्रमां ६, ९ यति केहेछे

अण स्वाग्वल्लस तथा छन्द प्रभाकर, छंदोमंजरी अने शब्दकल्पद्रुममा ए नाम

छे पण यति नथी पिण्गलदर्श एमा ७, ८ यति कही छे- ३ छंद शास्त्रमां

ज्वन्दावर्त्ता नाम आपी तेमां ७, ८ यति केहेछे ४ संस्कृत प्रोसडीमां

शशिलेखा अथवा शशिकला नाम आप्यु छे.

१०४९ मणिनिकर. १०, ९ यति^१. न, न, न, न, स. १६, ३८४

૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, છંદ શાસ્ત્ર, શબ્દકલ્પદ્રુમ, છંદ પ્રમાકર, વાગ્-
વલ્લભ, તથા છંદોબોધ અને પિંગલાદર્શમા, એ નામ તથા ચતિ છે.

૧૦૫૩ નિશ્ચલ. ૧, ૬, ૪ ચતિ. (પિ.ક.) મ, ત, ન, મ, ત. ૧૬, ૮૭૧

નિશ્ચલ પાંચે, પડ યુગ મા તા, નાનાતાથો.

૧૦૫૪ રૂવામાલા, રૂપમાલા. ત, ર, ર, ય, જ. ૨૧, ૧૩૦

તો સરયા જ થો થાયછે રૂવામાલ વૃત્ત.

૧ માગધી પિંગલછંદોગ્રંથમા આ વૃત્તનુ માપ ન ર જ ર જ કયું છે. તે
૨૧, ૮૪૮ નુ રૂપ થાયછે

૧૦૫૫ ડહિની. ૮, ૭ ચતિ. (વા.વ.) ર, સ, ય, જ, જ. ૨૩, ૧૩૧

આઠથો ડહિની ગણો, રાસંયા જ જ આળ.

૧૦૫૬ મિતસવિથ. (વા. વ) ન, સ, સ, જ, જ. ૨૩, ૨૬૪

મિતસવિથમા ન સ.સા જ.જા પંદ થાય.

૧૦૫૭ મહાહવઃ. જ, જ, જ, ને, જ. ૨૩, ૪૦૬

મહાહવમાં રચવા જ જ જા જ જ પાદ.

૧ ચિત્રસેનટોકાવાલા માગધીપિંગલમા એ નામ છે

૧૦૫૮ રુચિ. (મંદારમરદ્વપૂ) મ, મ, મ, મ, મ. ૨૮, ૦૮૭

મૂ. મ મ મૂ મ કરી રુચિ.તું રંચ મુંદર.

૧૦૫૯ રમણ. ન, ન, જ, ન, મ. ૨૮, ૧૪૪

સરસ રમણ વિષે ન ન જ ન મા. ધર.

૧૦૬૦ શરહતિ, વસુમતિ. ન, ન, ન, ન, ન. ૩૨, ૭૬૮

શરહતિ-વસુમતિ ન ન ન ન ન થર્કો.

૧ શરહતિ નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

१६ अष्टिछंद. ६५,५३६ भैद. १६ वर्ण.

१०६? चन्द्रापीड, ब्रह्म, ब्रह्मरूप, }
 ब्रह्मरूपक, ब्रह्मारूपा, कामकी, } म,म,म,मं.म,ग. १
 माधोराधा, वंभाण.

मामामामामा गा आवे चंद्रापीडे के ब्रह्मे तो.

त्रिंशुन्मांळाथी आ वृत्त वमणु छे. एटले कोइ ८,८ यति केहेछे,
 परंतु ते सर्वसंमत नथी.

१ चन्द्रापीड तथा ब्रह्म ए वें नाम वाग्वल्लभमां छे, तैमा यति
 कही नथी.

१०६६ वक्रावलोक, चक्रावलोक. न,न,म,र,र,ग. ९,२८०

न न म र र ग आवेछे वृत्त वक्रावलोक.

१०६७ प्रवरललित, प्रवरन ललिता^१. य,म,न,स,र,ग. १०,१७८

य म न स र ग प्रवरललिते लाववाना.

१ छंदोर्णवमा ए नाम छे.

१०६८ अभिधात्री.

स,स,स,ज,र,ग. १०,९७२

अभिधात्रीतण्णि रचना स स स ज र ग थी.

१०६९ पाणी.

न,र,म,ज,र,ग. ११,१६०

न र म ज र ग थी कवि! रचाय वृत्त पाणी.

संस्कृत प्रोमडी पृ ३८ मा वाणिनी ने वदले वाणि स्मज्जी भूल करी
वाणि वृत्त तेणे जूड पाञ्च अर्मे वाणिने वदले पाणी नाम नवु. आसी
तेज मापनु वृत्त आ स्थाने कायम राख्यु छे

१०७० वाणिनी^१ ७,९ यति^२. न,ज,म,ज,र,ग. ११,१८४

मुनि नव छेदथी, न ज म ज र ग वाणिनीमा.

१ वर्ग १७मा आ नामनु वृत्त अंक १११५ मे छे

२ मंदारमरदचंपमा ७,९ यति छे.

१०७१ अनिलोहा.

स,म,त,य,स,ग. १३,१०८

अनिलोहा रच सा भा त य स ग धरवांथी.

१०७२ भोगावलि.

त,न,न,य,स,ग. १३,३०९

भोगावलि रच त न न य स ग पद लावो.

१०७३ कलधौतपद.

स,स,स,स,स,ग. १४,०४४

कलधौतपदे स स सा स स ग धरुपादे:-

१०७४ वलिवदन.

न,म,म,स,ग. १५,३७६

वलिवदने लावो ना या मा म स गुरु शोथी.

१०७५ मताशिखा. ९,७ यति^१. त,य,स,म,स,ग. १५,३६४

છે સૂતશિલા સ્વંદ હયે, તા ય સ મ સ ગા થી.

૧ વાગ્વલ્લભમા એ પ્રમાણે યતિ છે

૧૦૭૬ પરિસ્વાયતન, પરિસ્વાપતન. સ, સ, સ, મ, સ, ગ. ૧૬, ૧૮૦

પરિસ્વાયતન સ સ સાં મ સ ગ ધર લાવી.

૧૦૭૭ માલાવલય.

મ, મ, સ, મ, સ, ગ. ૧૬, ૬૦૧

પાદે માલાવલય વિષે મા મ સ મ સ ગા છે.

૧૦૭૮ શીમાવર્ત.

મ, મ, ન, ન, સ, ગ. ૧૬, ૩૬૯

શીમાવર્તે મ મ ન ન સ ગ ધર પદમાહે.

૧૦૭૯ રતિલેલા.

સ, ન, ન, ન, સ, ગ. ૧૬, ૩૮૦

કવિ! જાણ સ ન ન ન સ ગ થકો રતિલેલા.

૧૦૮૦ શિશુમરણ.

ન, ન, ન, ન, સ, ગ. ૧૬, ૩૮૪

ન ન ન ન સ ગ થકો શિશુમરણ વનેછે.

૧૦૮૧ મન્દાકિની^૧. ૪, ૪, ૪, ૪ યતિ^૨: ત, મ, ય, ર, ત, ગ. ૧૭, ૪૭૭

તા મા ય રા, તા ગા થકી, ચચારથી, મન્દાકિની.

૧ આ સિવાય ૧૨ અક્ષરમા પળ અક ૭૨૦ મે મન્દાકિની વૃત્ત આવેછે.

૨ મન્દારમરદચૂમા ૪, ૪, ૪, ૪ યતિ કહી છે

૧૦૮૨ ગરુડરુત^૧; ગરુડધૃત^૨.

ન, જ, મ, જ, ત, ગ. ૧૯, ૩૭૬

ગરુડરુતે રચો ન જ મ જા ત ગા પાદમાં.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ હ્રંદ કામદુષાવત્સમા આ નામ છે

૧૦૮૩ નરાચ^૧, નારાચ^૨, નરાચ^૩,

નારાજ^૪, નાગસાજ^૫,

પંચામર^૬, વિપક્^૭.

{ જ, ર, જ, ર, જ, ગ. ૨૧, ૮૪૬

જરાજરાજગા ધરો નરાચ માંહ આવર્થી.

પ્રમાણિકાથી વમણું આ વૃત્ત છે.

૧ વાગ્વલ્લભ અને હ્રંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં નરાચ નામ આપી યતિ.

કહી નથી. આ માપમાં એક લઘુ વધારતાં ૧૭ વર્ણમાં અંક ૧૧૪૭
મે દ્વિતીય પંચચામર છે.

૨ ભાષાછંદોમંજરીમાં નારાચ નામ છે. ૩ માગધી છંદ:-
શતકમાં નરાય નામ છે. ૪ સરોજસિંધુમાં નારાજ લેખે છે.

૫ છંદ પ્રમાણે ઠીકામાં નાગરાજ નામ આપ્યું છે, પણ તેમાં યતિ
કહી નથી, અને તેણે નરાચ, પંચચામર એ નામો પણ આપ્યાં છે.

૬ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૧૬ અક્ષરમાં પ્રમાણિકાથી વમણું આ વૃત્ત
જણાવ્યું ૧૭ અક્ષરમાં ષષ્ઠ એજ નામનું વૃત્ત, જરજરજગલ એ
માપથી આપ્યું છે, પરંતુ તેનું બીજું પ્રમાણ ન મળતાં અમે ૧૭ વર્ણ-
માં દાખલ કર્યું નથી.

સંસ્કૃત ગ્રોસડી પૃષ્ઠ ૩૮ મે પંચચામરનું બીજું નામ વિચિત્ર
આપ્યું છે.

૭ માગધી પિંગલ છંદોગ્રંથમાં વિપવક નામ આપ્યું છે.

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણ, છંદોમંજરી આદિ પ્રાચીન પ્ર-
માણ ગ્રંથોમાં યતિ કહી નથી; વઠ્ઠી મંદારમરંદચંપૂના વૃત્તવિંદુમાં
તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, નરાચના પદમાં છેદ(યતિ)નજ આવે. વૃત્તદર્પ-
ણમાં પાદાંતે યતિ કહી છે. કવોશ્વર દલપતરામે અને છંદ પ્રમાણે
પણ યતિ પાઠી નથી. પરંતુ પિંગલાદર્શીમાં ૮,૮ યતિ કહી છે.
તેનું કારણ એમ સમજાય છે કે, પ્રમાણિકાથી વમણુ પદ કરી બોલતાં
યતિ ઓઠે લેવાય છે, તેથી તેણે યતિ કહી છે અને બીજાએ તે ગૌણ
માની છે, કિંવા તે વિષે મૌન્ય પકડ્યું છે.

રાગ શ્રીરાગ કર્ણાટકી, ત્રિશ્રજાતિ એકતાલ, માત્રા ૧, મધ્યકાલ,
(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૧૦૮૪ તરવારિકા. (વાગ્વલ્લભ) ન,સ,સ,જ,જ,ગ. ૨૨,૨૬૪

ન સ સ જ જ ગે તરવારિકા રચજો પદે.

૧૦૮૫ કમલકર, કમઠકર. ન,ય,ન,ય,મ,ગ. ૨૧,૧૧૨

કમલકરે છે ન ય ન ય ધા ગા પાદવિષ્ણે.

૧૦૮૬ પ્રમદા^૧. ૪,૪,૪,૪ યતિ. સ,સ,ય,સ,મ,ગ. ૨૬,૨૧૨

યતિ ચારે, વેદ^૨ સ તા, યા સ મ ગા, છે પ્રમદા.

૧ મંદારમરદચમ્પૂમાં. વર્ણ ચૌદમા પળ પ્રમદા નામે વૃત્ત અંક ૧૭૧ મે છે.

૧૦૮૭ ત્રોટક, મણિકલ્પલતા. ન,જ,ર,મ,મ,ગ. ૨૭,૮૨૪

ન જ ર મ ધા ગ ત્રોટકે છે મણિકલ્પલતા.

ચાર વર્ણમાં ચાર સ્વગણના માર્ગવાલું પ્રસિદ્ધ ત્રોટક વૃત્ત અંક ૭૫૩ પૃષ્ઠ ૩૧૨ મે છે તેથી આ મિત્ર છે.

૧૦૮૮ નીલ^૧, અશ્વગતિ^૨, નીલસ્વરૂપ,^૩
 વિશેષિકા^૪, વિશેષક^૫, વિશેષ,^૬ } મ,મ,મ,મ,મ,ગ. ૨૮,૦૮૭
 લીલા^૭, પદનીલ^૮, સ્વગતિ^૯.

નીલ વિશેષ વિષે ધર પાંચ મ તેપર ગા.

૧ આ નામ હંદોલતામાં છે. ૨ હંદ કામદુષાવત્સમા એ નામ છે.

૩ આ નામ હંદ પ્રભાકરમાં છે. ૪ હંદ શાસ્ત્ર તથા માગધી હંદ:-

શતકમા એ નામ છે. ૫ પ્રવીણસાગરમાં એ નામ છે, પિંગ-

લાદર્શમાં નીલ, વિશેષ અને અશ્વગતિ એ નામો આપી તેમાં પાંચે પાંચે યતિ કહી છે.

૬ વાગ્વલ્લભમાં સ્વગતિ, નીલ, વિશેષિકા એ નામો છે તેમાં યતિ નથી.

૧૦૮૯ શૈલશિખા. મ,ર,ન,મ,મ,ગ. ૨૮,૧૧૬

શૈલશિખા રચો મ ર ન મ મ ગ આપ ધરી.

૧૦૯૦ કલહકર. ન,ન,ન,ન,મ,ગ. ૨૮,૬૭૨

ન ન ન ન મ ગ થો કલહકર વૃત્ત બને.

૧૦૯૧ મદનલલિતા. ૪,૬,૬ યતિ^૧. મ,મ,ન,મ,ન,ગ. ૨૯,૧૬૬

ચારે શાસ્ત્રે, મદનલલિતા, મા મા ન મ ન મે.

૧ વાગ્વદ્ભ, હંદોમજરી, શબ્દકલ્પદ્રુમ, ડ્યાદિમા પળ આજ પ્રમાણે યતિ છે. સંસ્કૃત પ્રોસદીમાં મદનલલિત નામ આપી તેમા યતિ કહી નથી.

૧૦૯૨ ધીરલલિતા.

મ,ર,ન,ર,ન,ગ. ૩૦,૧૬૭

મા ર ન સ ન ગા ધરો રચાય ધીરલલિતા:

૧૦૯૩ સુલલિતા^૧. ૪,૪,૪,૪ યતિ. ન,મ,જ,સ,ન,ગ. ૩૦,૧૩૬

યતિ યુગે, ચોરે ન મા, જ સ ન ગા, સુલલિતા.

૧ મંદારમરદ્વપૂમાદી

૧૦૯૪ નરાશિખી.

ન,મ,જ,સ,ન,ગ. ૩૦,૧૮૪

નરાશિખી રચ ન મા જ સ ન ગા કવિ^૧ કરી.

૧૦૯૫ ચકિતા. ૮,૮ યતિ^૧. મ,સ,મ,ત,ન,ગ. ૩૦,૭૬૧

આઠ વસુ પેરે છેદો, આળો મા સ મ ત ન ગા

૧ વાગ્વલ્લભ, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમા પળ એ પ્રમાણે યતિ છે. હંદ પ્રમા-
કરમા યતિ નથી.

૧૦૯૬ સારવરોહા.

મ,ત,ન,ત,ન,ગ. ૩૧,૨૦૭

સારવરોહા રચ મ ત ના તા ન મે ધરિને.

૧૦૯૭ વસ્યુવતિ.

મ,ર,ય,ન,ન,ગ. ૩૨,૩૪૩

લાવ મ રા ય ના ન ગા ઠીક વસ્યુવતિયે.

૧૦૯૮ ઋષભગજ, વિલસિત^૧,

ગજવિલસિત, ગજતુર-

ગવિલસિત^૨, વિલસિત.

મ,ર,ન,ન,ન,ગ. ૩૨,૭૨૭

૭, ૯ યતિ^૩.

સાત નવે ધરાય, વિરતિ ઠિક વિલસિતે.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વૃત્તરત્નાકરમા ૭,૯ યતિ છે ૨ છંદોલતા.

૩ મંદારમરંદચંપૂમાં એ પ્રમાણે યતિ છે (સ્વર ઘનૌદિછન્મ.)

૪ છ અહીં તથાને બદલે વાપર્યો છે.

૧૦૯૯ સરભ^૧. ૮, ૮ યતિ. ન, ન, ને, નં, ન, ગ. ૩૨, ૭૬૮

વર્સુ વર્સુ યતિ નંન, નનનગં સરભમાં.

૧ પિંગલાર્દર્શ પૃષ્ઠ ૯૪ પ્રમાણે

૧૧૦૦ દન્તાલિકા. (વા.વ.) તં, મ, ર, મ, ય, લ. ૩૬, ૯૯૭

તા માર મા યા લા આળ શોધી દન્તાલિકા માંહ.

૧૧૦૧ સુખસાર. મ, તં, ય, જ, ર, લ. ૪૩, ૬૨૩

મા ત ય જા રા લ ધરી પાદ સુખસારમાંહ.

૧૧૦૨ કલ્પધારિ, કલ્પચારિ. ર, ર, ર, જ, ર, લ. ૪૩, ૬૬૭

રા ર રા જા ર લા થી વને સદાય કલ્પધારિ.

૧૧૦૩ ચિત્ર, ચંચલા, ચિત્રસંગ. ^૧ ર, ^૨ જ, ^૩ ર, જ, ર, લ. ૪૩, ૬૯૧

ચિત્ર, ચંચલા, રચાયછે રજારજારલા થી

૧ પિંગલ છંદસૂત્રનાં ટિપ્પણમાં ચિત્ર નામ છે તેમા યતિ કહી નથી.

૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમા પળ આ નામ છે, તેમા યતિ આપી નથી.

૨ વાગ્વલ્લભમા ચિત્ર અને ચંચલા નામ આપી યતિ કહી નથી

૨ છંદપ્રભાકરે ચંચલા અને ચિત્ર એ બન્ને નામ આપી યતિ કહી નથી

૩ છંદોલતા, છંદોમંજરી, તથા પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રની ટીકામા ચિત્રસંગ નામ છે, તેમા યતિ કહી નથી. સમાનિકા વૃત્તજુ કમણુ આ વૃત્ત છે.

૧૧૦૪ સુખસાર^૧. મં, તં, ય, જ, ર, લ. ૪૭, ૭૧૯

મા ત ય જા સા ગ કરાવો સદાય સુખસારે.

૧ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૧૦૫ કુલ્યાવર્ત, કુલ્યાવૃત્ત. } મ, મ, સ, મ, ત, લ. ૫૨, ૫૧૭
૬, ૧૦ યતિ. }

છઠ્ઠે કુલ્યાવર્તે, યતિ મા મા સ મ તાલા ધર.

૧ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૧૦૬ રાસા^૧.

મ, મ, મ, મ, મ, લ. ૬૦, ૮૧૬

મા મ મ મા મ લ યો રચનો ઘટ રાસ કવિ!

૧ ચિત્રસેન ટીકાવાળા નાગપિંગલ તથા માગધીછંદ ગતકમા એ નામ છે
રાસા નામ વૃત્તમા આવી શકતું નથી માટે અમે રાસ રાલ્યુ છે

૧૧૦૭ અચલધૃતિ^૧.

ન, ન, ન, ન, ન, લ. ૬૧, ૫૩૬

ન ન ન ન ન લ થકો અચલધૃતિ તું રચ.

જુઓ પ્રવૃર્ણ મત્રામેલ જાતિમા પૃષ્ઠ ૨૦૬ માત્રાસમક પ્રકરણ

૧ છંદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે આતું વીજું નામ “ ગીત્યાચર્યા ” આપ્યું છે, અને
તે ઉપરથી છંદ પ્રભાકર પણ એમજ કેહેતા વિગેપમા કેહેછે કે, આના વસણાને
“હમરુ” કેહેછે, તે દંડક પ્રકરણમા ૩૨ લઘુ અક્ષરનુ છે

૧૭અત્યાષ્ટિ છંદ. ૧,૩૧,૦૭૨મેદ. ૧૭વર્ણ.

૧૧૦૮ માનાક્રાન્તા.

મ, મ, મ, મ, મ, ગ, ગ. ૧

માનાક્રાન્તા નામે વૃત્તે મા મા મા મી મા મી ગો આવે.

૧૧૦૯ મંજારી.^૧

મ, મ, મ, ત, ય, ગ, ગ. ૬, ૧૨૯.

મા મા મા તૂ યોગે ગા પદ સારી કેવિતા મંજારી.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા એ નામ છે.

૧૧૧૦ વીરવિશ્રામે.

ન, ન, ર, ન, ર, ગ, ગ. ૧૧, ૯૬૮

ધરુ તું ન ન ર નાર ગા ગ પદ વીરવિશ્રામે.

૧૧૧૧ વલ્લવજ, વલ્લુજ.

મ, મ, ત, ત, સ, ગ, ગ. ૧૬, ૧૮૬

વલ્લવજ- વલ્લુજ માંહે મ મ ત ન સ ગ ગા આવે.

૧૧૧૨ કૂરાશન, કૂરાશન,

કરાશન, કૂરાસન

ત, ન, ત, ત, સ, ગ, ગ ૧૬, ૧૮૬

કૂરાશન રવ તા ના ત ન સ ગ ગ ધરી પાદે.

૧૧૧૩ મન્દાક્રાન્તા. ૪, ૬, ૭ યતિ. મ, મ, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧૮, ૯૨૬

મન્દાક્રાન્તા, શ્રુતિ પડ હયે, મા મ ના તા ત ગા ગે.

૧ છંદ:શાસ્ત્ર, છંદોવૃત્તમુક્તાવાલિ, મંદારમરંદચંપૂ, છંદોમંજરી
અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

રાગ વેગવાહિની, તાલ મિશ્રજાતિ રૂપક, માત્રા ૯, મધ્યકાલ.
(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી પ્રમાણે.)

શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કહ્યું છે કે, કોઈને દૂત તરીકે મોકલતાં તેનું
વર્ણન આ વૃત્તમાં સારું લાગે છે. કાલિદાસનું મેવદૂત ચંડકાવ્ય આ
વૃત્તમાં છે.

૧૧૧૪ કામરૂપ.

મ, ર, મ, ન, ત, ગ, ગ. ૨૦, ૩૬૯

મા રા મા ના ત ગા ગા કવિવર! ધરો કામરૂપે.

૧ આ નામ વાગ્વલ્લભમા છે

૧૧૧૫ વાણિની. ૭, ૧૦ યતિ. ન, જ, મ, જ, જ, ગ, ગ. ૨૩, ૪૭૨

મુનિ દશ વાણિની, યતિ ન જા મ જ જા ગ ગે છે.

૧ વાણિની ૧૬ અક્ષરમા અંક ૧૦૭૦ મે છે, તેમ છતાં પિંગળાદર્શમા
૭, ૧૦ યતિથી ૧૭ વર્ણમા ક્યાથી લાવી ઝમેચો તેનું પ્રમાણ જણતુ નથી.

૧૧૧૬ અતિશાયિની. } સ, સ, જ, મ, જ, ગ, ગ. ૨૩, ૯૦૦
ચિત્રલેખા. } ૧૦, ૭ યતિ.

સસજા મ જ ગા ગ થી દશે, જ અતિશાયિની છે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં ૧૦, ૭ યતિ છે. ૨ વૃત્તરત્નાકરમા ચિત્રલેખા નામ છે.
તેમાં યતિ નથી; વળી ચિત્રલેખા ૧૮ વર્ણમા અક ૧૧૫૩ મે છે.

૧૧૧૭ શાયિની.

ન, સ, જ, મ, જ, ગ, ગ. ૨૩, ૯૦૪

ન સં જ મ જ ગા ગ થી બને સરસ શાયિની તો.

૧૧૧૮ સલેસ્વા^૧.

ન,ન,મ,ન,ન,ગ,ગ. ૩૨,૩૨૦

નનમનનગગે જોડો કવિ! સરસ સલેસ્વા.

૧ વાગ્વલ્લભમા

૧૧૧૯ તિતિક્ષા^૧.

મ,ન,ય,ન,ન,ગ,ગ. ૩૨,૩૮૩

મા નય નનગગ આળી રચ તું પદ તિતિક્ષા.

૧ વાગ્વલ્લભમાં છે

૧૧૨૦ હારિણી^૧. ૪,૬,૭યતિ^૨. મ,મ,ન,મ,ય,લ,ગ, ૩૭,૩૬૧

ચારે ચક્રો, મુનિ મ મ ન મા, યા લાગ્યો હારિણી.

૧ છંદ પ્રભાકરમા આ વૃત્તને હારિણી સાથે એક ગણ્યુ છે, તે મૂલ છે.

૨ છંદોમજરી, વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને છંદ શાસ્ત્રમા આ યતિ છે

૧૧૨૧ પૃથ્વી. ૮,૯ યતિ^૧. જ,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૫૦

દિશા ૮ નવપરે જ સા, જ સ ય લા ગ પૃથ્વી ધરો.

૧ મંદારમરદચપૂ, વાગ્વલ્લભ, છંદોમજરી, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાળી-
ભૂષણ, અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે
રાગ ગૌરી, તાલ ચતુશ્ર જાતિ એક તાલ, માત્રા ૪, મધ્યકાલ (સંગીતાસુ-
સાર છંદોમજરી)

૧૧૨૨ વાલવિક્રીડિત. મ,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૫૧

મા સ જ સ ય લા ગ પાદ રચ વાલવિક્રીડિતે.

૧૧૨૩ માલાધર,	{	ન,સ,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૫૨
માલાહરા ^૧ .		૮, ૯ યતિ ^૨ .

વૃંસુ નવ યતિ ન સા, જ સ ય લા ગ માલાધરે.

૧ પિંગલદર્શમા એ નામ અને યતિ છે પણ તેનુ વીજુ પ્રમાણ મલ્લુ નથી.

૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિ, છંદ પ્રભાકર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, વાગ્વલ્લભ, અને
વાળીભૂષણમા માલાધર નામ માથે યતિ નથી, પણ છંદોર્ણવમા ૮, ૯ યતિ
કહી છે, ને માલાધર નામ આપ્યુ છે

૧૧૨૪ કાલસારોદ્ધત^૧. જ,ત,જ,સ,ય,લ,ગ. ૩૮,૭૬૮

જ તા જ સા યા લ ગ ધાર કવિ! કાલસારોદ્ધતે.

૧ વાગવલ્લભમા છે.

૧૧૨૫ ઘનમયૂર^૧ ૭,૬ યતિ. ન,ન,મ,સ,ર,લ,ગ. ૪૨,૯૪૪

ઘનમયૂર હયે, રસ યો ન ના ભા, સ રા લ ગે.

૧ મંદારમરંદચપૂમા છે.

૧૧૨૬ હરિણી. ૬,૪,૭ યતિ^૧. ન,સ,મ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૧૨

છ યુગ મુનિયે, ન સ્મા રા સા, લ ગે હરિણી કરો.

૧ વાગવલ્લભ, વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, અને મંદાર-
મરંદચપૂ રાગ કામોદ, તાલ મિશ્રજાતિ ધ્રુવર્ષચ, માત્રા ૨૫, મધ્યકાલ.
(સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી)

૧૧૨૭ હરિ. ૬,૪, ૭ યતિ^૧. ન,ન,મ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૪૪.

છ ચરણ હય, છેદે ના ના, મ રા સ લ ગે હરિ.

૧ વૃત્તરત્નાકર પ્રમાણે.

૧૧૨૮ મોહન. ૯,૮ યતિ^૧. ય,ર,સ,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૨૯૦

નવે આઠે વને ય ર સા, રા સ લા ગુરુ મોહને.

૧ પિંગલદર્શ પ્રમાણે યતિ છે

૧૧૨૯ ભારાક્રાન્તા. ૪,૬, ૭ યતિ^૧. મ,મ,ન,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૭૫

ભારાક્રાન્તા, યુગ છ મુનિયે, મ ભા ન ર સા લ ગે.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા છંદોમંજરી પ્રમાણે યતિ છે

૧૧૩૦ કાન્તા. ૪,૬, ૭ યતિ^૧. ય,મ,ન,ર,સ,લ,ગ. ૪૬,૧૭૬

કરો કાન્તા, યુગ છ મુનિયે, ય ભા ન ર સા લ ગે.

૧ શબ્દકતપદ્મ અને નારાયણમઘ્ની ટીકાવાળા વૃત્તરત્નાકરમા ૪,૬,
૭ યતિ કહી છે પણ છંદોમંજરીની ટીકામાં (ભવેત્કાન્તા રસ યુગ હયૈર્યમૌ
પરસા લગૌ) ૬,૪, ૭ યતિ કહી છે

૧૧૩૧ વિરુદ્ધસ્ત. (વા.વ) મ,મ,સ,મ,ત,લ,ગ. ૧૨,૪૬૯.

ચોરે પાદે વિરુદ્ધસ્તે છે મ મ સા મા ત લ ગા.

૧૧૩૨ કાસાર. ૮,૯યતિ(વા.વ.)મ,મ,ત,ન,ત,લ,ગ. ૧૨,૯૯૩.

આટે. સ્વંદે. મા મા તા ના, ત લ ગ થો કાસાર કરો.

૧૧૩૩ વંશલ. (વા. વ.) મ,ત,જ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૧૬૧.

મા તા જી જા જા લ ગ આપ્ત. ધરો કવિ! વંશલમાં.

૧૧૩૪ અવિતથ, નર્દટક, } ન,જ,મ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૨૪૦
 નર્કુટક, નર્દટક^૧, }
 મર્કટક^૨. } ૭, ૧૦ યતિ^૩:

અવિતથમાં રચો, ન જ મ જા જ લ ગા પદમાં.

૧. સંસ્કૃત પ્રોસડીમાથો. ભાગવતના દસસ્કંધના ૮૭મા અધ્યાયમાં વેદસ્તુતિ. આ વૃત્તમાં છે, અને તેમાં. ૭, ૧૦ યતિ છે.

૨ વૃત્તરત્નાકરમાં ૭, ૧૦ યતિ જણાવી તેનાં નામ નર્દટક, નર્કુટક આપ્યાં છે. હંદ:શાસ્ત્રની ટીપમાં યતિ નથી, હંદ્રોમંજરીમાં નર્દટક નામ છે પણ યતિ નથી, મંદારમરંદચપૂમાં પણ યતિ નથી. હંદોલતામાં ૭, ૧૦ યતિ છે, સુવૃત્તતિલકમાં યતિ નથી, પિંગળા-દર્શમાં નર્કુટકમાં ૭, ૪, ૬ યતિ કહી છે. ૩ વૃત્તરત્નાકરની ટીપ.

૧૧૩૫ કોકિલ, } ન,જ,મ,જ,જ,લ,ગ. ૧૬,૨૪૦
 કોકિલક. } ૭, ૬, ૪ યતિ^૧.

હ્ય પટ કોકિલે. ન જ મ જા જ લ, ગા કરજો.

૧ વૃત્તરત્નાકર તથા પ્રાકૃતપિંગળમૂવ્રના ક્ષેપકમાં તથા શબ્દકતપદ્રુમમાં ૭, ૬, ૪ ઉપર યતિ દર્શાવી છે, પણ-હંદ:શાસ્ત્રના આઠમા અધ્યયનના પદરમાં સૂત્રમાં ૮, ૫, ૪ યતિ કહી છે

૧૧૩૬ શિશ્વરિણી. ૬, ૧૧ યતિ. ય,મ,ન,સ,મ,લ,ગ. ૧૨,૩૩૦

છ એ રુદ્રે છેદો, ય મ ન સ મ લા ગે શિખરિણી.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમજરી, વાગ્વલ્લભ, છંદોવૃત્તમુક્તાવલી, વૃત્તરત્નાકર અને પિંગલદર્શમાં ૬, ૧૧-યતિ મૂકી છે.

રાગ વાહાર, તાલ મિશ્રજાતિ ધ્રુવપચ, માત્રા ૨૫, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમજરી)

૧૧૩૭ સમદવિલાસિની. ન, જ, મ, જ, મ, લ, ગ. ૬૦, ૩૩૬.

સમદવિલાસિની ન જ મ જા મ લા ગુરુ રચો,

૧૧૩૮ સુધાધારા. ૬, ૧૧-યતિ. યં, ત, ન, ન, મ, લ, ગ. ૬૧, ૪૧૦.

સુધાધારા રામ, શિવ યતિ યતનાનમલગે.

૧ પિંગલદર્શ પ્રમાણે યતિ છે

૧૧૩૯ વિધુરવિરહિતા^૧. ૧, ૧૨-યતિ. સ, ત, ય, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૬૧૨

સ્તં ય મા ના લા, ગુરુથી પાંચે વિધુરવિરહિતા.

૧ વાગ્વલ્લભ

૧૧૪૦ શુકવનિતા, શિશુવનિતા. સ, સ, મ, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૨૪

સે સ માં મ ન લાગા ધરિને રચ શુકવનિતા.

૧૧૪૧ વાહાન્તરિત. ત, ન, મ, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૧૭

વાહાન્તરિત વિષે ધરજો તનમ્રમ ન લાગા.

૧ વાગ્વલ્લભમા છે.

૧૧૪૨ વંશપત્રપતિત, જલધર-

રસિત, વંશવદન^૧,

વંશપત્ર, વંશદલ, વંશ-

પત્રપતિતા^૨.

મ, ર, ન, મ, ન, લ, ગ. ૬૪, ૯૮૬

૧૦, ૭ યતિ^૩.

^{૧૦ ૭} દિગ્ગુણિ વંશપત્રપતિતૈ, મરંનમ ન લાગા.

૧ શંભુમતે પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં જણાવ્યું છે ૨ “માધકાવ્ય” માં એ નામ છે.

૩ છંદ:શાસ્ત્ર, મંદારમરદચપૂ. વાગ્વલ્લભ, અને વૃત્તરત્નાકરમાં એ પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૪૩ કર્ણસ્ફોટ.

ન,ય,ત,ન,મ,ગ,લ. ૬૯,૩૯૨

કવિ! પદ કર્ણસ્ફોટે નય તનમા ગા લા ધારૂ.

વાગ્વલ્લભમા છે

૧૧૪૪ પ્રતિહાર (વા० વ૦)

ર,ર,ર,ર,ર,ગ,લ. ૭૪,૮૯૬

રા ર રા રા ર ગા લા થકી આપ જોડો પ્રતિહાર.

૧૧૪૫ કાન્તાર (વા० વ૦)

ય,મ,ન,સ,ર,ગ,લ. ૭૫,૭૧૪

તમે જોડો યા મા ન સ ર ગ લ થી વૃત્ત કાન્તાર.

૧૧૪૬ ફલ્ગુ.

૬,૬,૬ યતિ. સ,મ,સ,મ,સ,ગ,લ. ૮૧,૧૪૦

રસ શાસ્ત્રે શર, યતિ સા મા સ મ, સ ગ લે ફલ્ગુ.

૧ વાગ્વલ્લભમા છે.

૧૧૪૭ દ્વિતીયપંચચામર.

જ,ર,જ,ર,જ,ગ,લ. ૮૭,૩૮૨

દ્વિતીય પંચચામરે રચો જ રા જ રા જ ગા લ.

આ વૃત્ત શબ્દકત્પટ્ટેમમા છે આ પિગલ્લમા ૧૬ વર્ણમા અક્ષ ૧૦૮૩
 મેં “પંચચામર” આવી જાયછે, તેથી અહિં પંચચામરના નામસાથે “દ્વિતીય”
 જોડવામા આવ્યું છે.

૧૧૪૮ રૂપમાલ,^૧

ર,સ,જ,જ,મ,ગ,લ. ૯૩,૦૧૯

રૂપમાલા.

૮,૬,૩ યતિ.

રૂપમાલ વસું છુ ઇ, ર સ જા જ મા ગ, લ થાય.

૧ પિગલ્લદર્શમા આ નામ અને ૮,૬,૩ યતિ કહી છે

૧૧૪૯ અચલનયન.

ન,ન,ન,ન,ન,લ,લ. ૧,૩૧,૦૭૨

ન ન ન ન ન લ લ થકી રચ અચલનયન.

વાગ્વલ્લભમા છે.

૧૮ ધૃતિછંદ. ૨,૬૨,૧૪૪ મેદ. ૧૮ વર્ણ.

૧૧૫૦ રણગૂર^૧.

૧૦,૮ યતિ.

મ,મ,સ,ર,ર,મ. ૯,૪૩૩

આશા઼. રણગૂર રચેછે, મસાસા રરા મા આળો

૧૧ આ વૃત્ત અમારા નામથી નવું રચ્યું છે. શ નો છ થાય છે અને ર નો
હ થાય છે, એટલે રણછોડ એમ શબ્દ થયો. તેમાં ડ નો ઓ થતા
રણછોડ એમ છેવટે થાય છે

૧૧૫૧ શાર્દૂલ. ૧૨, ૬ યતિ^૧ મ, સ, જ, સ, ર, મ. ૧૦, ૦૭૩.
વારે છે યતિ છેવટે મ સ જ સા, રા મ શાર્દૂલે. તો.

૧૧ શબ્દકલ્પદ્રુમ, વૃત્તરત્નાકર અને છંદોમજરીમાં એ પ્રમાણે યતિ છે

૧૧૫૨ મંજીરા, મંજીર^૧ ૧૨, ૯ યતિ^૨ મ, મ, મ, મ, સ, મ. ૧૨, ૬૭૩
મંજીરામાંહે સંદે યતિ, મામા મા મ સ મા આળોજી.

૧૧ એ નામ છંદ પ્રભાકરમાં છે, તેમાં લક્ષણમાં યતિ કહી નથી,
પણ ઉદાહરણમાં ઉપર મુજબ યતિ પાઠી છે. ૨ મંજીરા નામ
ચાગ્વલ્લભમાં છે, પણ તેમાં તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વાળીભૂષણ
માં યતિ કહી નથી, પણ છંદ:શાસ્ત્રનું ટિપ્પણ, છંદ:પારિજાત, છંદો-
વૃત્તમુક્તાવલી અને પિંગલાદર્શમાં ઉપર પ્રમાણે યતિ છે.

૧૧૫૩ ચિત્રલેખા^૧ ૪, ૭, ૭ યતિ^૨ મ, ન, ન, ત, ત, મ. ૧૮, ૯૩૭

મા ના ના ત, ત મ યુગ હયે છે, યતિ ચિત્રલેખામાં

૧ ૧૭ વર્ણમાં અક્ષ ૧૧૧૬ મે આ નાગનું વૃત્તન છે.

૨ વૃત્તરત્નાકર, છંદોમજરી, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ યતિ છે

૧૧૫૪ પરામોદ. ય, સ, સ, જ, ન, મ. ૩૧, ૪૯૦.

પરામોદ વિષે ય સ સા જ ના મ સ્વચિંત આવે છે.

૧૧૫૫ વિલુલિતવનમાલા. ન, ત, મ, ન, ન, મ. ૩૨, ૩૨૦.

વિલુલિતવનમાલામાં ન ન મ ન ન મ આવે છે.

૧૧૫૬ સિંહવિસ્ફૂર્જિત. ૬, ૬, ૭ યતિ. મ, મ, મ, મ, ય, ય. ૩૭, ૨૪૯.

યા યા યા યા, પાંચે પટ સાતે, સિંહવિસ્ફૂર્જિતે છે.

વૃત્તરત્નાકરના પરિશિષ્ટમાં આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૫૭ નીલશાર્દૂલ, નીલમાલૂર, }
 નીલશાલૂર. } ન,ન,મ,ય,ય,ય. ૩૭,૪૪૦

ન ન મ ય ય ય આળો નીલશાર્દૂલમાં ઠીક ધારી.

૧૧૫૮ ક્રીડચંદ્ર^૧, વારવાળાવૃત્ત^૧, ક્રીડગા^૧, ચંદ્રિકા^૧, ક્રીડા-
 ચદ્ર^૨, ક્રીડાચક્ર^૩, કીલાનંદ^૪, ચંદ્રક્રીડા^૫, મહા-
 મોદકારી^૬, મહામોદ^૭, ક્રીડચક્ર^૮.

ય,ય,ય,ય,ય,ય. ૩૭,૪૫૦

ચ યા યા ય યા યા ધરો ક્રીડચંદ્રે વઢી ચંદ્રિકામાં.

૧૧ વાગ્વલ્લભમાં, ૨ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, ૩ પિંગલદર્શમાં,
 ૧૧,૭ યતિ કહી છે, પણ તેનું પ્રમાણ જડ્યું નથી. ૪-૬
 ભગવત્ પિંગલમાં છે. ૬ છદઃ પ્રમાકર. ૭ ભાષા છંદોમંજરી.

૧૮ શબ્દકલ્પદ્રુમ.

૧૧૫૯ કુસુમિતલતા^૧, કુસુમિતલતાવેણિતા^૨, કુસુમલતા-
 વેણિતા, ફૂલમાલા, કુસુમિલતા.

૫,૬,૭ યતિ. મ,ત,ન,ય,ય,ય, ૩૭,૮૨૭

આત્રે ચક્રે છે, કુસુમિતલતા, મા ત ના યા ય યે યી.

૧ મંદારમરંદચંપૂમાં એ નામ તથા યતિ છે. ૨ પ્રાકૃત પિંગલ
 સૂત્રમાં આ નામ છે અને યતિ પણ એજ પ્રમાણે છે. ૩ પ્રાકૃત પિ-
 ન્ગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, વૃત્તરત્નાકર, અને છંદઃશાસ્ત્રપ્રમાણે એ યતિ-
 છે, પણ છંદ. પ્રમાકરમાં યતિ કહી નથી.

૧૧૬૦ ચન્દ્રલેખા, }
 ચિત્રલેખા^૧. } મ,મ,ન,ય,ય,ય. ૩૭,૮૭૩
 ૪, ૭, ૭ યતિ^૨.

જારે સાતે, યતિ મ મ ન ય યા, યે બને ચન્દ્રલેખા.

૧ છંદોમંજરીમાં અને પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના પરિશિષ્ટ ભાગમાં
 એ નામ તથા યતિ છે, પળછંદઃપ્રમાકરમાં એ નામ સાથે યતિ નથી.

૨ શબ્દકલ્પદ્રુમ અને વાગ્વલ્લભમાં વન્ને નામ છે, પણ તેણે યતિ
 કહીજ નથી. વર્ણ ૧૬માં અંક ૧૦૦૯ મે ચંદ્રલેખા નામ છે.

૧૧૬૧ સત્કેતુ.

મ,ન,ન,જ,ર,ય. ૪૪,૦૨૬

આ સત્કેતુ મનનજરય આળવે સ્વે વનેછે.

૧૧૬૨ ચન્દ્રકુલ. ૧૦, ૮ યતિ. સ,સ,જ,મ,સ,ય. ૪૮,૪૭૬

ધ્રુવ ચન્દ્રકુલે દશે યતિ, સસજમસાય લાવી.

પિંગલદર્શ પ્રમાણે આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૬૩ કેશર. ૪, ૭, ૭ યતિ. મ,મ,ન,ય,ર,ર. ૭૪,૭૩૭

ચારે સાતે, મમનયરર થી, થાશે પદો કેશરે.

વૃત્તરત્નાકર પ્રમાણે આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૬૪ સિન્ધુસૌવીર. (વા૦ વ૦) ર,ર,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૮૯૬

રા ર રા ર ર રા આળજો ગોઠવો સિન્ધુસૌવીરમાં.

૧૧૬૫ લાલસા. ૯, ૯ યતિ. ત,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૧

છેદો નવ નવ લાલસા, ને ગળો તા ન રા રા રરા.

૧ છંદોમંજરીની ટીપ.

૧૧૬૬ મહામાલિકા^૧, નારાચ^૧, નરાચ^૨, નારાચક, મહામાલા.

૬, ૬, ૬ યતિ.

ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪

છ છ છ વિરતિ, છે મહામાલિકા, ના ન રા રા ર રે.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ નારાચ કે નરાચમાં પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના પરિ-
 શિષ્ટ ભાગમાં ૧૨, ૬ યતિ કહી છે.

૩ છંદોલતામાધી.

૧૧૬૭ નિશા^૧, સાલસા^૨. ૧૦, ૮ યતિ. ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪

દિગ વસુ યતિથી નિશા છે, ન ના રા ર રા રા ધરે.

૧ મંદારમરદચપૂ, તેમા યતિ એજ છે

૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમંદીના ટિપ્પણમા છે

૧૧૬૮ તારકા,^૧ } ન,ન,ર,ર,ર,ર. ૭૪,૯૪૪
મહામાલિની.^૨ } ૧૩,૯ યતિ^૧.

^{૧૩} ^૫

જવ શર યતિ ના નરાં રારે છે, સદા તારકા.

૧ પિંગલાદર્શ. ૨ આ નામ છંદઃપ્રભાકરમાં છે પણ તેમાં યતિ કહી નથી, અને તેણે તારકા ને નારાચને એકઠા ગણ્યા છે.

૧૧૬૯ વિલાસ. ૪,૬,૮ યતિ. મ,સ,સ,ર,ર,ર. ૭૪,૯૬૯.

૪૦૦ ચૌ છૌ આઠ, વિલાસ રચો મા, સંસારારા આગિને.

મંદારમરદચપૂમા છે

૧૧૭૦ નન્દન. ૧૧,૭ યતિ. ન,જં,ખ,જ,ર,ર. ૭૬,૭૨૦

^{૧૧} શિવ મુનિયે યતિ ન જ ખ જા, રરા કરો નન્દને.

છંદોમંજરીમાં આ યતિ છે. શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આની જોડે મહામાલિકા નામ આપેલ છે, પણ તેના લક્ષણમાં “વેદરેષૈઃ” આપ્યું છે, એટલે વાગ્વલ્લભમાં આપેલું માપ વરાવર છે. વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં પણ એજ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૭૧ ગજેન્દ્રલતા, } ન,ન,ર,ખ,ર,ર ૭૬,૯૯૨
લતા.^૧ } ૧૦,૮ યતિ.

નનરખર થી લતા ને, યતિ છે દર્શો અઠમ્.

૧ છંદોમંજરીના પરિશિષ્ટમા ૧૦,૮ યતિ કહી છે

૨ શબ્દકલ્પદ્રુમમા ૧૦,૮ યતિ

૧૧૭૨ પર્વિણી. ૯,૯ યતિ. ન,ન,ર,ન,ર,ર. ૭૭,૯૦૪

નવ નવ યતિ ના નરા, નર રથી બને પર્વિણી.

૧૧૭૩ ક્રોડક્રીડ. મ,ખ,ન,ન,ર,ર. ૭૭,૮૦૯

આળીઘો મા મ ન ન ર ર ગળજ કોડકીડા મહી.

૧૧૭૪ વસુપદમંજરી, હરિણાભિનંદન. ન, જ, મ, જ, જ, ર. ૮૯, ૦૦૮

વસુપદમંજરી રચ ન જા મ જ જાર આળિને.

૧. વાગ્વલ્લભ ૨. હંદોલતા.

૧૧૭૫ હરિણપ્લુત, } મ, સ, જ, જ, મ, ર. ૯૩, ૦૧૭
હરિણપ્લુતા. } ૮, ૯, ૯ યતિ.

આઠે છે હરિણપ્લુતા, શર પાંચ મા, સ જ જા મ રે.

વૃત્તરત્નાકર, હંદોમજરીનુ ટિપ્પણ, અન્ને શબ્દકલ્પદ્રુમ

૧૧૭૬ વિવુધપ્રિયા, મત્તકોકિલ^૧,

કૂર્પર, ચર્ચરી^૨, ચંચરી^૩, } ર, સ, જ, જ, મ, ર. ૯૩, ૦૧
ચંચલી^૪, ચકા. }

થાયછે વિવુધપ્રિયા ઠિક્ર વૃત્ત રાસજ જા મ રે.

૧. મત્તકોકિલ, ચર્ચરી, કૂર્પર, ચંચરી એ નામો વાગ્વલ્લભમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૨. હંદોવૃત્ત-મુક્તાવલિ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, વાળીભૂષણમાં અને હંદોલતામાં આ નામ છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૩. ચંચરી અને ચર્ચરી એ બે નામો પિંગલાદર્શમાં આપી તેણે ૧૦, ૬ યતિ કહી છે, પરંતુ ૧૮ અક્ષરનું આ વૃત્ત હોતાં ૬ને બદલે ૮ લખવા જોડ્યે, ૬નો અંક હસ્તદોષ હગોઃ દશે યતિ બોલાયછે. પરંતુ બીજાં પ્રમાણ નહિ હોતાં અમે આવશ્યકતા ગણી નથી.

૪. હંદઃપ્રભાકરમાં બીજાં કેટલાંક નામો સાથે આ નવું નામ છે, તેણે યતિ કહી નથી. રાગ અસાવરી (જીવનપુરી), તાલ મિશ્રજાતિ. ષષ્ટીતાલ, માત્રા ૨૬, મધ્યકાલ; વિવુધપ્રિયા, ચંચરી અને ચર્ચરી વૃત્તનાં છે, એમ સંગીતાનુસાર હંદોમંજરીમાં લખ્યું છે.

૧૧૭૭ ચલ. ૪,૭,૭ યતિ. મ,મ,ન,જ,મ,ર. ૯૩,૧૬૯.

ચારે સાતે, મ મનજ મર થી, રચો ચલ રીઝથી.

વૃત્તરત્નાકર તથા છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં એ નામ તથા યતિ છે

૧૧૭૮ પટપદેરિત.

ન,ર,ન,ર,ન,ર. ૯૧,૭૦૪

પટપદેરિતે નરનરાનરા પદ રચાયછે.

૧૧૭૯ પાર્થિવઃ ૧૨,૬ યતિ. (વા.વ.) જ,સ,જ,સ,ન,ર. ૯૬,૦૯૪

વિરામ રવિયે જસાજસનરા, ચરણ પાર્થિવે.

૧૧૮૦ હીરક, હીર,

હારક, હીરા.

મ,સ,ન,જ,ન,ર. ૯૭,૨૪૭

૧૨, ૬ યતિ.

હીરક રચવા મંસનજનાર, રવિ છયે યતિ.

૧ છંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં હીરક નામે આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પરંતુ પ્રત્યેક છં વર્ણે અથવા ૧૨,૬ વર્ણે યતિ બોલાયછે. ૨ છંદઃપ્રમાકરમાં હીરક નામ આપી તેમાં ૧૨,૬ યે યતિ કહી છે. માર્ગ જાતિમાં હીરક, હીર, પૃષ્ઠ ૩૦, અંક ૮૭, માત્રા ૨૩માં છે, તે આનીજ વિકૃતિ છે. આની માત્રા ૨૩ થાયછે. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં હીરા નામ છે.

૧૧૮૧ જગદ્ઝદય, જગદુદય^૧. ન,ન,ન,ન,ન,ર ૯૮,૩૦૪

જગદ્ઝદય નનનનનર ચરણ થાયછે.

૧ માગધી પિંગલ્લહોગ્રંથમાં જગદુદય નામ છે.

૧૧૮૨ પરિપોષક.

સ,સ,સ,સ,સ,સ. ૧,૧૨,૩૪૮

પરિપોષકમાં કવિ! સાસસસાસસ આપ વરો.

૧૧૮૩ શાર્દૂલલલિત^૧.

મ,સ,જ,સ,ત,સ. ૧,૧૬,૧૬૯

શાર્દૂલલસિત^૨.

૧૨, ૬ યતિ.

ચારે છેદ છ એ મ સા જ સ ત સા, શાર્દૂલલલિતે.

૧ વાગ્વલ્લભ તથા હંદોમંજરીમા એ નામ અને ૧૨,૬ યતિ કહી છે.

૨ હંદ. પ્રભાકરમા યતિ કહી નથી અને એનું નામ શાર્દૂલલલિતા આપ્યું છે અને ટીકામાં જણાવ્યું છે કે કોઈ કોઈ એને “શાર્દૂલલસિતા” પણ કહે છે.

૧૧૮૪ સુધા. ૬,૬,૬ યતિ. ય,મ,ન,સ,ત,સ. ૧,૧૬,૬૭૪

છે એ ચક્રે છેદો, ય મ ન સ ત સા, આખો પદ સુધા.

૧ વૃત્તરત્નાકર આદિમા આ નામ તથા યતિ છે.

૧૧૮૫ અશ્વગતિ. મ,મ,મ,મ,મ સ. ૧,૨૬,૩૯૧

પાદ વિષે રચ મા મ મ મા મ સ અશ્વગતિ સદા.

હંદોલતામા કહે છે કે, કોઈ એને સુધા કહે છે. પણ વીજા પ્રમાણો ઉપરથી સુધા વૃત્ત તો અ-૧૧૮૪ મેં જડું છે.

૧૧૮૬ ભ્રમરપદ. મ,ર,ન,ન,ન,સ. ૧,૩૧,૦૩૧

મા ર ન ના ન સે કવિ! ભ્રમરપદ ચરણ રચો.

૧૧૮૭ અદ્વાન્તરાલાપિ^૧, } ત,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૭
અદ્વાન્તરાલાપિ^૨. }

અદ્વાન્તરાલાપિ માંહે ત તા તા ત તા તા વધા આળ.

૧-૨ વાગ્વલ્લભમા આ નામ છે, તેમા યતિ કહી નથી.

૧૧૮૮ છેલ. ૧૧,૭ યતિ, ત,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૭

રુદ્રે હયે છેદ તા તા ત તા તા, ત છે છેલની માંહ.

પિંગલાદર્શમાં આ નામ અને યતિ છે તેનું વીજું પ્રમાણ જડ્યું નથી.

૧૧૮૯ પતંગપાદ. જ,ત,ત,ત,ત,ત. ૧,૪૯,૭૯૮

પતંગપાદે રચો જા ત તા તા ત તા પાદ શોભેતે.

૧૧૯૦ સારસ્વતી^૧, } ત,મ,ર,સ,જ,જ. ૧,૮૬,૦૩૭
સારદા^૨. } ૯,૯ યતિ.

સારસ્વતી નવને નવે, ત મ રા સ જા જ ધરાય.

૧ પિંગલાદર્શમા સારસ્વતીમાં ૯,૯ યતિ કહી છે. ૨. ગણપ્રસ્તારપ્રવાજ.

૧૧૯૧ હીરકહારધર. (વા.વ.) મ,મ,મ,મ,મ,મ. ૨,૨૪,૬૯૬

હીરકહારધરે પદ મા મ મ મા ધ મ થી રચ.

૧૧૯૨ દંડી, દંડક. (ગ.પ્ર.પ્ર.) ત,ન,ત,ન,ત,ન. ૨,૪૯,૬૬૧

દંડી રચ કવિ! તા ના ત ન ત ન આળી ઘટપટ.

૧ વાગ્વલ્લભમા,છેછે સ લેલે પળ દૃષ્ટાંતમા ન ગળે

૧૧૯૩ તુમુલક.

ન,ન,ન,ન,ન,ન. ૨,૬૨,૧૪૪

ન ન ન ન ન ન થકો રચ કવિવર! તુમુલક.

૧૧ અતિથૃતિ છંદ.૫,૨૪,૨૮૮ મેદ.૧૧ વર્ણ.

૧૧૯૪ શંભુ^૧, શંકર, સંભો^૨. સ,ત,ય,મ,મ,મ,ગ. ૩,૧૭૨.

સ ત યા મા મા મ ગ આવે શંકર સંભો શંભુ વૃત્તે તો.

૧ છંદોલતામાં ૭,૧ યતિ લાવવા કેહેછે પળ વાગ્વલ્લભ, છંદઃ પ્રભાકર તથા છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં યતિ વિષે કહ્યું નથી. તેમજ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર અને વાળીભૂષણમાં પણ યતિ નથી. ૨ સંભો નામ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં છે, તે શંભુનો અપભ્રંશ છે.

૧૧૯૫ ઝિલીલીલા. ૮,૧૧ યતિ^૧. ન,ય,મ,મ,જ,મ,ગ. ૨૦,૪૯૬

વસુ^૧ શિવ છેદે ના યા, મા મા જા મા ગ થાય ઝિલીલીલા.

૧ વાગ્વલ્લભમા આ યતિ કહી છે

૧૧૯૬ વિધુનિધુવન^૧.

મ,ન,ન,ત,ન,મ,ગ. ૩૧,૨૨૬

આવેછે વિધુનિધુવનમાં મા ન ન ત ન મા ગા પાદે.

૧ આ વૃત્ત વાગ્વલ્લભમા છે

૧૧૯૭ ગીતકા, ભૈરૌ.

ન,ય,ર,ર,ર,ય,ગ. ૪૨,૧૨૮

ન ય ર ર ર યા ગા થકી ગીતકા થાયછે તથા ભૈરૌ.

૧૧૯૮ મારાભિસરણ.

ત,ન,મ,મ,સ,ય,ગ. ૪૮,૧૮૯.

મારાભિસરણમાં આવેછે ત ન મ મ સા ય ગા પાદે.

૩૧૯૯ લોલલોલમ્બલીલ. (વા વ.) ર,ર,ર,ર,ર,ર,મ. ૭૪,૮૯૯

લોલલોલમ્બલીલે રચો રારરા રારરા મા પદે તો.

કોઈ આ વૃત્તમાં ૬,૬,૭ યાતિ માનેછે, પણ તેને વીજું પ્રમાણ મળતુ નથી.

૩૨૦૦ મેઘવિસ્ફૂર્જિતા^૧, } ય,મ,ન,સ,ર,ર,ગ. ૭૯,૭૧૪
 વિસ્મિતા, મેઘવંશ^૨. } ૬,૬,૭ યાતિ.૩

છાં ચક્રે છે યા, મનસરર ગા, મેઘવિસ્ફૂર્જિતા છે.

૧ વાગ્વલ્લભમાં આ નામ અને યાતિ છે. ૨ મેઘવંશ નામ ગણપ્રસ્તાર-
 પ્રકાશમાં છે.

૩ આ વૃત્તમાં છંદઃપ્રભાકરમાં યાતિ કહી નથી, પણ પ્રાકૃત-
 પિંગલસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકરનો પરિશિષ્ટ ભાગ, વાણીભૂષણ અને
 સંદારમરંદચંપૂ એઓમાં આ પ્રમાણે ગણ અને યાતિ છે.

૩૨૦૧ ફુલદામ, પુષ્પદામ. સ,ત,ન,સ,ર,ર,ગ. ૭૯,૭૪૬
 ૬,૭,૭, યાતિ.

માંચે સાતે છે, મતનસરર ગા, પાદમાં ફુલદામે.

ફુલદામને કોઈ પુષ્પદામ કેહેછે, એમ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં કહ્યું છે.
 છંદોમંજરી અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં એ યાતિ કહી છે, છંદઃપ્રભાકર-
 મા યાતિ કહી નથી. સુરસા અંક ૧૨૨૦ મે છે, તેથી આની યાતિ
 ઊભી છે. પુષ્પદામ નામ (યાતિ સહિત) આ માપથી વૃત્તરત્નાકર-
 માં છે.

૩૨૦૨ ઝૂલના. ૧૦,૬,૪ યાતિ. સ,જ,જ,મ,ર,સ,ગ. ૧,૦૯,૯૩૨

સ જ જા મ રા સ ગ થી રચો, ઝટ ઝૂલના, દશ પાંચે.

૧ પિંગલદર્શમાં ૧૦,૬,૪ યાતિ કહી છે.

૩૨૦૩ કિરણકીર્તિ^૧. ત,જ,ત,મ,ન,સ,ગ ૧,૩૦,૩૪૯

સાતે રવિયે યાતિ, ત જ તા મ ન સ ગ કિરણકીર્તિ.

૧૨૦૪ શાર્દૂલવિક્રીડિત. મ,સ,જ,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૨૩૭
૧૨,૭ યતિ^૧.

મા સા જા સ ત તા ગ સૂર્ય મુનિયે, શાર્દૂલવિક્રીડિતે.

૧ વાગ્વલ્લભ, હંદોમંજરી આદિ પ્રમાણે યતિ છે.

આ મૂલ પ્રકૃતિ છે એની વિકૃતિ જુઓ માત્રામેલમાં પૃ. ૪૯,
અંક ૨૯ મે સાટક અને તેના મેદો. રાગ- મુલાવરી, તાલ સ્વંદ
જાનિ, માત્રા ૯, વિલંબકાલ. (સંગીતાનુસાર હંદોમંજરી)

૧૨૦૫ છાયા. ૬,૬,૭ યતિ. ય,મ,ન,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૪૪૨

છા. ચક્રે છાયા, વિરતિ ધરવી, યા મા ન સા તા ત ગે.

હંદ કામદુવાવલ્લભ, હંદોર્ણવ. વૃત્તરત્નાકરનું પરિશિષ્ટ, હંદઃશાસ્ત્ર અને
પ્રાકૃતપિંગલમૂલ, તથા ચાળીભૂષણ એઓમા પળ એ માપ અને યતિ છે હંદોમ-
જરી અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ૧૨ મે તથા અત્યાધરે યતિ કહી છે, અને હંદ પ્રમા-
નમાં યતિ કહી નથી.

૧૨૦૬ વિમ્વ. ૯,૭,૭ યતિ^૧. મ,ત,ન,સ,ત,ત,ગ. ૧,૪૯,૪૭૩

પાંચે સાતે ને, હૈય યતિ મ ત ના, સા તા ત ગા વિમ્વમાં.

૧ હંદોમંજરીના ટિપ્પણમાં અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ યતિ છે.

૧૨૦૭ શક્ર ૧૦,૯ યતિ^૧. ર,સ,જ,જ,ત,ત,ગ ૧,૯૦,૩૬૩

રા સ જા જ ત તા ગ છે દશ, ને નવે છેદ તો શક્રમાં.

૧ પિંગલદર્શમાં એ યતિ છે

૧૨૦૮ શિલીમુલોજ્જૃમ્ભિત^૧. મ,મ,જ,ન,જ,ત,ગ. ૧,૯૯,૪૮૧

મા સા જા ન જ તા ગ આળ ચરણ શિલીમુલોજ્જૃમ્ભિતે.

૧ વાગ્વલ્લભ.

૧૨૦૯ કલાપદીપક. ર,જ,ર,જ,ર,જ,ગ. ૧,૭૪,૭૬૩

રા જ રા જ રા જ ગા ધરો સદા તમે કલાપદીપકે.

૧૨૧૦ પ્રપઞ્ચચામર^૧,
પ્રપઞ્ચ^૨, પંચચામર^૩. { ત,ન,ર,જ,ર,જ,ગ. ૧,૭૪,૭૮૩

ન ન ર જ ર જ ગ ધ રો મ્હે તમે પ્રપંચવામરે.

૧-૨ વાગ્વલ્લભ. ૩ વૃત્તરત્નાકર.

૧૨૧૧ કલ્પલતાપતાકિની. (વા.વ.) મ, ન, ન, સ, સ, જ, ગ. ૧, ૭૮, ૧૬૯.

મા ના ના સ સ જ ગ થકો રચ કલ્પલતાપતાકિની.

૧૨૧૨ સુલલિતા. ન, સ, ન, મ, જ, જ, ગ. ૧, ૮૪, ૮૦૦.

રચ સુલલિતા ચરણ ના સા ના મ જા જ ગ થી કરી.

૧૨૧૩ મણિમંજરી. ૧૨, ૭ યતિ. ય, મ, ન, ય, જ, જ, ગ. ૧, ૮૧, ૩૩૦.

યતિ વારે મુનિ. ય મ ન યં જા જો, રચો મણિમંજરી.

૧- વૃત્તરત્નાકરમાં એ યતિ છે.

૧૨૧૪ સરલ. ૯, ૧૦ યતિ. ન, મ, ર, સ, જ, જ, ગ. ૧, ૮૬, ૦૪૦.

સરલમાં નવ દોષથી, ન મે રા સ જી જ ગ આળજો.

૧ આ વૃત્ત ઉપર પ્રમાણેના માપ અને યતિથી મંદારમરદંચમ્પૂમા છે, અને તે હરિગીતને રાગે ગવાયે છે, પ્રથમની બે મૂકી દેવાની માત્રા ઓછી છે.

૧૨૧૫ મકરંદિકા^૧, મકરંદી. ય, મ, ન, સ, જ, જ, ગ. ૧, ૮૬, ૩૦૬.

છાં ચક્રે સાતે, ય મ ન સ જ જા, ગથી મકરંદિકા.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં મકરંદિકા નામ અને ૬, ૬, ૭ યતિ છે.

૧૨૧૬ નિર્ગલિતમેઘલા. (વા.વ.) ન, ન, ર, ન, મ, જ, ગ. ૧, ૯૨, ૧૬૩.

ચરણ ન ન ર ના મ જા ગ રચ નિર્ગલિતમેઘલા.

૧૨૧૭ વરુથિની. ૧, ૧, ૧, ૪ યતિ. જ, ન, મ, સ, ન, જ, ગ. ૧, ૯૪, ૪૯૪.

જ ના મ સ ન, જ ગા વિરતિ, શરો ત્રણથી, વરુથિની.

આ વૃત્ત મદારમરંદંચમ્પૂમાં છે.

૧૨૧૮ ગ્રાવાસ્તરણ. ૧ મ, મે, સ, મ, મ, મ, ગ. ૧, ૯૯, ૯૨૧.

૧૦, ૯ યતિ.

મા મા સા મા મ મ ગ દશે ને, યતિ અન્તે ગ્રાવાસ્તરણે.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ અને યતિ છે.

૧૨૧૯ સમુદ્રતતા. ૮, ૪, ૭ યતિ જ, સ, જ, સ, ત, મ, ગ. ૨, ૧૪, ૮૭૮

યતિ વસુ યુગે^૬ જ સા, જ સ ત મા, મે છે સમુદ્રતતા.

વૃત્તરત્નાકર તથા હંદોમજરીના પર્ણિશિષ્ટમા આ નામ તથા યતિ છે.

૧૨૨૦ સુરસા^૧. ૭, ૭, ૬, યતિ. માર, મ, ન, ય, ન, ગ. ૨, ૩૭, ૪૬૧

મા રા મા ના ય ના મે, મુનિ^૭ હય શરથી, થાય સુરસા.

૧ વાગ્વલ્લભ, નાગરાજપિંગલ, હંદ કામદુધાવત્સ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર
અને હંદોમજરીમાં આ નામ તથા યતિ છે

૧૨૨૧ ટંકળ. ૯, ૧૦ યતિ. ર, ન, ર, નં, ર, નં, ગ. ૨, ૪૧, ૩૩૯.

આળ ટંકળ વિપે સદા, ર ન ર ના ર ના ગ કવિ^૭ તું.

વાગ્વલ્લભમાં આ નામ-તથા યતિ-છે

૧૨૨૨ ધવલ^૧, ધવલાંગે, { નં, ન, ન, ન, ન, નં, ગ. ૨, ૬૨, ૧૪૪.
ધવલા, શશિ^૨. }

ધવલ પદ સરસં ધર ગણે ન ન ન ન નં ન ગાં.

૧ વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હંદોવૃત્તસુક્તાવલી, વાણીભૂષણ, આ-
ર્દિમા યતિ કહી નથી. ૨ આ નામ માગવી પિંગલહંદોગ્રથમા છે.

૧૨૨૩ મણિમાલ. (ગ. પ્ર. પ્ર.) સ, જ, જ, મ, ર, સ, લ. ૩, ૭૨, ૦૭૬

મણિમાલ માહ સ જાં જ. માર સ લાંધરો કવિ^૧ આપ.

૧૨૨૪ મુનિ^૧, મુનીશ^૨ નં, મ, ન, સ, ન, સ, લં. ૩, ૯૧, ૧૧૨

મુનિ વિપે છેદો દશ નવ, ન મા ન સ ન સ લ આળ.

૧ પિંગલદર્શમા આવૃત્તમા ૧૦, ૧ યતિ કહી છે. ૨ આ નામ ગણપ્રસ્તાર-
પ્રેકાશમા છે.

૧૨૨૫ પ્રેમ. ૯, ૧૦ યતિ. સં, સ, ર, ન, ન, સ, લ. ૩, ૯૨, ૮૬૦

સ સ રા ન ન સાં લા થકી, નવ દશ યતિ કર પ્રેમ.

પ્રેમાનંદ કવિયે^૧ દ્રૌપદીહરણની સમાપ્તિમા પોતાના નામનું નવું વૃત્ત વ-
ર્ણવિલુ જણાય છે, અને તે દૂહાના રાગથી ગવાય છે, વૃત્તના પાદમા દૂહાના
સર્વોનિયમો સચવાય છે. જુઓ પાછલ પૃ. ૭૫ અક ૮૦

૧૨૨૬ રસાલા. મ,ન,જ,મ,જ,જ,લ. ૪,૪૯,૯,૧૯.

મા ન જ મ જ જ લ છે રસાલ શુભ છંદ વિષે પદે.

૧૨૨૭ ચન્દ્રમન, ચન્દ્રમાલા, ^૧
 ચંદ્ર^૨, શશિસૃ, ^૩ } ન,ન,ન,જ,ન,ન,લ. ૬,૨૩,૨૬,૪
 ચંદમાલુ. ^૪

નૈ ન ન જ ન ન લ ચરણ ચન્દ્રમન ધર સરસ.

૧ ચંદ્રમાલામા પિંગલ્લદર્શમા ૧૧,૮ યતિ કહી છે, પળ પ્રાકૃત પિંગલ્લ સૂત્ર, વાળીભૂષણ ઇત્યાદિમાં યતિ કહી નથી, તેથી તે સર્વમાન્ય નથી.

૨ સંસ્કૃત છંદોલતામાં તેમજ છંદોર્ણવિમાં ચંદ્ર નામ આપી ૨૦ માત્રાના માત્રામેઢમાં દાખલ કસ્યું છે. પણ છંદોવૃત્તમુક્તાવેલીમાં આમાં કહેલા ગણો વડે માપ બતાવેલું હોવાથી અમે તેને વર્ણમેઢમાં દાખલ કરેલ છે. વાળીભૂષણમાં ચંદ્ર નામ આપ્યું છે; તેમાં યતિ કહી નથી. ૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. ૪ ચંદમાલુ નામ છંદસારમાં છે.

૧૨૨૮ વસુમતી. જ,જ,ન,ન,ન,ન,લ. ૬,૨૪,૨૬,૯.

જ જા ન ન ના ન લ થેકૌ કવિવર! વસુમતિ રચ.

આ વૃત્ત માંગેથી પિંગલ્લછંદોગ્રંથમા છે.

૨૦ કૃતિછંદ. ૧૦, ૪૮, ૫૭૬ મેદલે. ૨૦ વર્ણ.

૧૨૨૯ ચતુરાનન. ન,ન,સ,સ,સ,મ,ગ,ગ. ૧૪,૦૮૦.

નૈનસસસમગગ થી ચતુરાનન જોડો શોધી પાડે.

૧૨૩૦ વાળીવાળ. ૧૦, ૧૦ યતિ. મ,મ,સ,મ,ત,ય,ગ,ગ. ૬૨,૪૬૬.

વાળીવાળે રચ મ મસા મા, ત ય ગા ગા દશ છેદે આળી.

૧ વાગ્વલ્લમ.

૧૨૩૧ મેકાલોક. (વાગ્વલ્લમ) મ,મ,મ,ત,ન,સ,ગ,ગ. ૧,૨૯,૦૩૧.

તું રચ મેકાલોકે મા મા ગા તા ન સ ગ ગ પદ લાવીને.

૧૨૩૨ વિષ્વગ્વિતાન.

ત, મ, જ, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧, ૧૧, ૪૧૩

વિષ્વગ્વિતાન રચ્જો પદ ત મ જા ના ત તા ગા ગ આળી.

(વાગ્વલ્લભ)

૧૨૩૩ સુવંશા.

મ, ર, મ, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧, ૧૧, ૪૪૧

મા રા મા ના ત તા ગા ગ કવિ રસિયા આળ સુવંશ વૃત્તે.

૧ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઠી ટીકા અને શબ્દકટપદ્મ

૧૨૩૪ ભૂરિશોભા.

મ, મ, ન, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧, ૧૧, ૪૮૯

ચક્રે સાતે સાતે, મ મ ન ન ત ત ગા, ગા થકી ભૂરિશોભા.

વાગ્વલ્લભમા ૬, ૭, ૭ યતિ કહી છે.

૧૨૩૫ શોભા. ૬, ૭, ૭ યતિ. ય, મ, ન, ન, ત, ત, ગ, ગ. ૧, ૧૧, ૪૯૦

છપ સાતે સાતે, ય મ ન ન ત ત ગા, ગા થકી થાય શોભા.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, તથા વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે યતિ છે. વર્ણ ૨૩ મા અંક

૧૩૧૧ મે આ નામનું વૃત્ત પળ છે

૧૨૩૬ સંલક્ષ્યલીલા.

ન, ર, ન, ર, ન, ત, ગ, ગ. ૧, ૬૧, ૨૪૦

ન ર ન રા ન તા ગ ગ થકી વને ચરણ સંલક્ષ્યલીલા.

વાગ્વલ્લભ

૧૨૩૭ ભારાવતાર,

હારાવતાર.

ન, ત, જ, ન, ન, ત, ગ, ગ. ૧, ૬૩, ૬૮૮

પદવિષે આળ ન તા જ ન ન ત ત ગ ગ ભારાવતારે.

૧ વાગ્વલ્લભ

૧૨૩૮ વીરવિમાન.

મ, મ, મ, મ, મ, મ, ગ, ગ. ૨, ૨૪, ૬૯૬

વીરવિમાન વિષે રચ્ મા મ મ મા મ મ મા ગુરુ આળી.

વ્રત્તવલ્લભ.

૧૨૩૯ મત્તેમવિક્રીડિત.

સ, મ, ર, ન, મ, ય, લ, ગ. ૨, ૯૮, ૬૭૬

૧૩ જલ છે છેદ સ મા ર ના મ ય લ ગા, મત્તેમવિક્રીડિતે.

मत्त=मातेलो + इभ=हाथी + विक्रीडित=तेनी क्रीडा-मातेलो
हाथीनी क्रीडा पेठे बोलाय माटे.

छंदोमंजरीना टिप्पणमां तथा शब्दकल्पद्रुममां आ वृत्तमा
१३,७ याति कही छे.

१२४० अवन्ध्योपचार. य,य,य,य,य,य,ल,ग. २,१९,१२६

अवन्ध्योपचारे य या या य या या ल गा आणजो पादमां.

१२४१ पंचचामर, नराय^१. ज,र,ज,र,ज,र,ल,ग. ३,४९,१२६

ज रा ज रा ज रा ल गा र्थो पंचचामरे नराय थायछे.

१ मागधी छंद शतकमा ए नाम छे.

१२४२ उत्पलमालिका. भ,र,न,भ,भ,र,ल,ग. ३,११,७९

उत्पलमालिका भ,र,न,भू,भ,र,ला,ग थकी नवे शिवे.

१ मंदारमरदचम्पूमा ९,११ याति छे.

१२४३ गीतिका^१, मुनिशेखर^२,

शेखर, गीता, शर्वरी^३,

गीतक^४.

{ स,ज,ज,भ,र,स,ल,ग
३,७२,०७६

मुनिशेखरे रच गीतिका स ज जे भ रे स ल गे करी.

ગવાયછે. તેમ વઢી હંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં ઉપરના માપવાઢા વૃત્તને હરિગીત નામ આપ્યુ છે, પળ તેમાં યતિ કહી નથી.

૧૨૪૪ શશિધર. ૯, ૧૧ યતિ^૧. મ, મ, ર, સ, સ, સ, લ, ગ. ૩, ૭, ૪, ૪, ૯

અક શિવે યતિ મ મ રા સ સ સા લ ગ થાય શશિધરે.

૧ પિંગલાર્દશમા એ યતિ કહી છે

૧૨૪૫ માલવ^૧.

ર, જ, ર, જ, ર, જ, લ, ગ. ૪, ૩, ૬, ૯, ૦, ૭

રાજરાજરાજલાગ થી રંચો તમેજ હંદ માલવ તો.

૧ મંદારમરંદચમ્પૂ પ્રણાળે.

૧૨૪૬ સુવદના^૧,

મં, ર, મ, ન, ય, મ, લ, ગ. ૪, ૬, ૬, ૮, ૩, ૩

સર્વવદના^૨.

૭, ૭, ૬ યતિ.

સાતે અશ્વે છયે છે, મરમનયમલા, ગા થી સુવદનાં.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર અને વ્રાગ્વલ્લભમાં એ નામ અને યતિ છે. મંદારમરંદચમ્પૂમાં પળ એજ યતિ છે. ૨ હરદોર્ણવમાં સર્વવદનાં નામ આપીને એજ યતિ કહી છે.

૧૨૪૭ મદકલની.

ન, જ, ન, મ, સ, ન, લ, ગ. ૯, ૦, ૭, ૩, ૭, ૬

નજનમસા, નલગ થકી, કર કવિ! તું, મદકલની.

મંદારમરંદચમ્પૂમાં “ શરાંગવાળાંગે: ” (શર=૯ અંગ=૯, જેમ પંચાંગ. વાળાંગ=૯ અને અંગ=૯ એમ) યતિ કહી છે, અને તેનું ઉદાહરણ રૂતરવૃત્તમાં આપ્યું છે, એટલે તેની યતિ વિષે સ્પષ્ટ લેખ જઢ્યો નથી. વીજા ગ્રંથોમાં એ નામ નથી.

૧૨૪૮ સૌરમશોભાસાર.(વા.વ.) મ, મ, ત, ન, સ, ન, લ, ગ. ૯, ૦, ૭, ૬, ૯, ૬

સૌરમશોભાસારે આળ મ મ ત ન સ ના લ ગ પંદમાં.

૧૨૪૯ કનકલતા.

ન, ન, ન, ન, ન, ન, લ, ગ. ૯, ૨, ૪, ૨, ૮, ૮

ન ન ન ન ન ન લઘુ ગુરુ ધર ચરણ કનકલતા.

૧૨૫૦ ગંડકા^૧, ગંડકી,
ગંડિકા, ગંજિકા^૨,
ઇદ્રશ^૩, માદ્રશ^૩,
દાંડિકા^૪, વૃત્ત^૫,
ચિત્રવૃત્ત^૬, રલ્યકા^૭.

ર, જ, ર, જ, ર, જ, ગ, લ.

૬, ૯૯, ૦૧૧

રા જ રા જ રા જ ગાલ ગંડકા ચ ગંડકી વિપેકરાય.

૧ ગંડકા નામ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમંજરી, અને વાણી-
ભૂષણમાં છે, પણ ત્રણે ગ્રંથોમાં યતિ કહી નથી. ૨ એ નામ
ભગવત્પિંગલમાં છે, તેમાં યતિ કહી નથી. ૩ એ બંને નામો
વાગ્વહ્નિમાં છે, પણ તેમાં યતિ નથી. ૪ ભાષા છંદોમંજરી.
૫ છંદ:શાસ્ત્ર અને છંદોમંજરી પ્રમાણે વૃત્ત નામ છે, તેમાં પા-
દાંતિ યતિ કહી છે; શબ્દકલ્પદ્રુમમાં એ નામ છે, પણ તેમાં
યતિ નથી. ૬ છંદોમંજરીમાં ગંડકાનું એ નામ છે, પણ તેમાં
યતિ કહી નથી. ૭ ગુણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં એ નામ અને ૧૨,
૮ યતિ છે. છંદોવૃત્તેમુક્તાવલીની લિખિત પ્રતિમાં આ માપનું
ગંડકા વૃત્ત લખ્યું છે, તે નવુંજ નામ હોય કે ગંડકાને બદલે
લિખિત દોષ પણ હોય.

૧૨૫૧ મધુકર, મહૂઅર^૧. ન, ય, નં, ય, ધ, મં, ગ, લ. ૭, ૪૬, ૪૪

મધુકરમાંહે ન ય ન ય મ મ ગાલ કરાય સદાય.

૧ માયધી પિંગલછંદોગ્રંથમાં એ નામ છે.

૧૨૫૨ મનોભવ. ૬, ૬, ૮ યત્રિ. સ, સ, સ, સ, સ સ, લ, લ. ૮, ૯૮, ૭૧

રસ ચક્ર દિશા, યતિ સા સ સ સા, સ સ લોલ મનોભવ.

પિંગલદર્શમાં ૬, ૬, ૬ યતિ કહી છે, પણ તેમ કરતાં વે-વર્ણ છેડે છે એટલે
અમે આઠે મૂકી છે.

૨૧ પ્રકૃતિ છંદ. ૨૦, ૧૭, ૧૫૨ મેદ છે. ૨૧ વર્ણ.

૧૨૫૩ અશોકલોક, અશોક-
લોકાલોક. } ૪ મ+તર+મ. ૮૧, ૯૨૧

ચારે મા છે તારા છે મા અન્તે આળો વૃત્તે અશોકલોકે સોઢી.

૧૨૫૪ મન્દાક્ષમન્દર^૧. ૧૦, ૧૧ યતિ. ૨ન+૨મ+જ, ર, મ. ૮૬, ૦૮૦
દ્વિ ન દ્વિ મ પર છે જારા મા, મન્દાક્ષમન્દરે પદે આવે છે.

૧ વાગ્વલ્લભમા આ યતિ તથા નામ છે.

૧૨૫૫ તલ્પકતલ્લજ. ૬ મ+જમ. ૧, ૯૧, ૯૨૭

તલ્પકતલ્લજ પાંચ મ તે પર આળ જ મ તું વધે પાદે.

ગીતિને રાગે ગવાય છે એને એમા તેણુ વધુ માપ સચવાયું છે જુવો
શુદ્ધ ૧૧૧ અક ૭૧.

૧૨૫૬ અહિ. (છંદ: પ્રભાકર.) ૬ મ+મ. ૨, ૨૪, ૬૯૬

મા છ કરી ધર મા ચરમે ચરણે અહિ વૃત્ત વિષે શોધી.

ગીતિને રાગે ગવાય છે.

૧૨૫૭ વિદ્યુદાલી. (વા. વ.) ૭ય. ૨, ૯૯, ૧૯૪

રત્નો વિદ્યુદાલી તમે સાત યા પાદ આર્ણી કરી શોભતા જે.

૧૨૫૮ સ્વધરા, રૂપકમાલા^૧, } મર+મન+૩ય.
રૂપામાલા^૨, રૂવામાલા^૩, } ૩, ૦૨, ૯૯૩
સ્વધરા^૪. } ૭, ૭, ૭ યતિ.

મા રાપૂઠે મના છે, ત્રણ ય હય હયે, છેદ છે સ્વધરામાં.

૧ પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર તથા મંદારમરંદચમ્પૂમાં એ નામ તથા
યતિ છે. ૨ માગધી છંદ: શતક. ૩ માગધીપિંગલછંદોગ્રંથ.

૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. રાગ હરિશ્ચંદ્રિકા, તાલ ચતુશ્ર પંચક, માત્રા ૩૩, મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી.)

૧૨૫૯ સારીસુંદરી.^૧ રસ+મસ+ત+જય. ૪, ૪૪, ૩૧૬.

દ્વિસ છે મસ છે તા પર જય સારીસુંદરીના પદમાંહે.

૧ ત્રેવીશ અક્ષરમાં અંક ૧૩૨૩મે “સુંદરી” વૃત્ત છે, અને તે કેટલાંક પિંગલોમાં છે, છતાં ૨૧ અક્ષરમાં પણ તેજ નામ છે, માટે ફેર રહેવા સારી વિશેષણ મૂકી સારીસુંદરી નામ રાખ્યું છે.

૧૨૬૦ શુભતા. ૭, ૭, ૭યતિ^૧. મર+મન+નજય. ૪, ૬૦, ૪૪૯.

મા રા પૂઠે મના છે, હય હય યતિ છે, જ જ યા શુભતામાં,

^૧ પિંગલોદર્શમાં એ યતિ કહી છે.

૧૨૬૧ નરેન્દ્ર^૧, { મર+રન+રજ+ય. } ૪, ૬૦, ૬૧૬
સમુચ્ચય^૨. { ૧૪, ૭ યતિ. }

માર નરેન્દ્રમાં દ્વિન દ્વિજ પર ય છે, યતિ ચૌદ હયે છે.

૧ વાણીભૂષણ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, અને છંદોવૃત્તસુક્તાવલીમાં એ નામ છે, પણ યતિ કહી નથી. પિંગલોદર્શમાં નરિન્દ્ર નામ આપી તેમાં ૧૪, ૭ યતિ કહી છે. ૨ માંષા છંદોમંજરીમાં યતિ વગરના એજ માપના વૃત્તને સમુચ્ચય નામ આપ્યું છે.

૧૨૬૨ દૂરાવલોક. { મર+મન+યરર. } ૬, ૬૭, ૬૦૬
{ ૧૪, ૭ યતિ^૧. }

મા રા છે માન છે યારર મનુ હય વે, દૂરાવલોકે યતિ.

^૧ વાગ્વલ્લભમાં એ યતિ છે

૧૨૬૩ શરકાંડપ્રકાંડે. સરન+૪ર. ૬, ૬૯, ૬૦૮

શરકાંડપ્રકાંડ સરના પછી ચાર છે રા ગણો પાદમાં.

૧૨૬૪ કલમતાલિકા. (વા વ.) ૩નર+ર. ૬, ૧૯, ૬૯૩

કલમતલિકા ત્રણ નરા પછી ર ગણ છેવટે થાયછે.

૧૨૬૫ ચમ્પકમાલિકા^૧, }
ચમ્પકાવલી. } નતમ+૩જ+ર. ૭,૧૧,૪૦૦

નતસછે ને જ ત્રણ છે ર છેવટે ચમ્પકમાલિકા પદે.

૧ વાગ્વહ્નિમાં આ વને નામ આપી તેનું માપ ન જ મ જ જ-
જ ર આપ્યું છે અને તે ૭,૧૧,૪૦૦ મુ રૂપ છે એમ જણાવ્યું છે,
પણ એવા ગણવાલું રૂપ ૭, ૧૧, ૬૦૦ મુ થાય અને તે તો અંક
૧૨૬૬ મે જૂદુ આપવામાં આવ્યું છે એટલે આ વૃત્તમાં ગણ
લેવાની વાગ્વહ્નિમાં ભૂલ થઈ ગઈ છે.

૧૨૬૬ શશિવદના, સરસી^૧, }
પંચકાવલી^૨, સિદ્ધક^૩ }
સલિલનિધિ^૪, સિદ્ધક^૫, } નજમ+૩જ+ર.
સિદ્ધિકા^૬, સિદ્ધિ, } ૭,૧૧,૬૦૦
ધૃતશ્રી. }

શશિવદના ન જા મ પર જા ત્રણ તે પર રા પદે કરો.

૧-૨ એ વે નામ વાગ્વહ્નિમાં છે, છંદોમંજરી, અને છંદ-
પ્રભાકરમાં પણ સરસી નામ આપી યતિ કહી નથી. છંદોર્ણવ સરસીમાં
एकादश (૧૧) વર્ણે યતિ કેહેછે. ૩-૪ સરસીને કોઈ એવાં
નામ આપેછે, એમ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં છે. પણ તેમાં યતિ કહી
નથી. ૪ વૃત્તરત્નાકરમાં કેહેછે કે, -આનેજ કોઈ સિદ્ધક કેહેછે.
૫ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રની ટીકામાં સિદ્ધક નામ છે, પણ તેમાં યતિ
નથી. ૬ છંદોવોધમાં કહ્યું છે કે કોઈ એને સિદ્ધિકા કેહેછે.

૧૨૬૭ કનકમાલિકા. (વા. વ) ૩રન+ર. ૭,૬૯,૬૨૭

થાયછે કનકમાલિકા ત્રણ ર ના પછી ર ધરવા થકો.

૧૨૬૮ સુરનર્તકી^૧. ૬,૬,૬,૩યતિ. ૩રન+ર. ૭,૬૯,૬૨૭

लोक राने पर, रा थकी रस छ, शाख छेद सुर, —नर्तकी

१ मंदारमरदचम्पू प्रमाणे

१२६९ प्रतिमा.

७स.

८,९८,७८

रत्नजो प्रतिमा कवि! सात स सर्व मळी पदमां ह करो.

१२७० कलमशिखा.

न य म+भ+३ स. ९,००,११२

कलमशिखा ना या मा आणी, भ पर तमे त्रण सा करजो.

अमारा अभिप्राय प्रमाणे १०, ११ यति आवेछे.

१२७१ ललितललाम.

न+२ ज+३ त+स ९,३६,३०४

ललितललाम न थाय वे जा पछी लोक ता छे स चरमे.

१२७२ धर्म.

भ स+न ज+न भ स. १०,१४,७५१

आ स पर न जा धर न भ सा कवि! रच धर्म चरणमां.

१२७३ तडिदम्बर, मदिरा^१.

७ भ. १७,९७,५५९

जुं तडिदम्बरमां रच भा गण सात बधा पदमां कवि!

१ छंदोर्णवमा केहेछे के, साधारण रीते आवां वृत्त सवैयानी सज्ञाथी ओळखायछे. ते नीचे प्रमाणे:—

क्रम	अंक	नाम.	माप.	वर्ण.
१	१२७३	तडिदम्बर, मदिरा.	७ भ	=२३
२	१२९४	मदिरा, मदरा, मालिनी.	७ म+ग.	=२३
३	१३११	{ मत्तगजेंद्र मत्तगयद, इन्द्रविजय, इन्द्रव, मधुमालतिका, शोभा, मदिरा, सवैया.	{ ७भ+ग,ग.	=२३
४	१३२५	{ मलिका, मानिनी, सुमुखी, कुदसवैया, सवैया.	{ ७ज+ल,ग.	=२३
५	१३३४	चकोर, चित्तपदा, ललिता, सवैया.	७भ+ग,ल	=२३
६	१३३५	मजुल. १२,११यति	७भ+ग,ल.	=२३
७	---	{ महाभुजंगप्रयात, भुजङ्ग, सुधाप, महा- सवैया	{ ८ यराण.	=२४

- ८ १३४३ { माधविका, कौक, माधवी, मकरद, } ७ ज+य = २४
 वाम, वाम, वामा, मंजरी, सवैया }
- ९ १३५२ { गगोदक, वैकुण्ठामा, जानकी, खजना, } ८ रगण = २४
 गंगाधर, लक्ष्मी, लच्छी, सवैया }
- १० १३५५ अरसात, मकरद, अलसा. ७ म+र = २४
- ११ १३५७ { दुमिला, मदिरा, द्विमिला, दुर्मिल, चद्र- } ८ सगण = २४
 कला, दोमलया, मुकुन्द, रुपमकरद, }
 घोटक, सवैया. }
- १२ १३५८ { दुर्लतिका, माधवी, दुर्मिला, दुर्मिलका, } ८ सगण = २४
 दुमला. } ८, ६, १० यति
- १३ १३६२ आभार, सवैया. ८ तगण = २४
- १४ १३६३ { सुखदा, विष्णु, सुरेश्वर, कोकी, मुक्त- } ८ जगण = २४
 हरा, मुक्तहरा, माधवी, सवैया } १२, १२ यति
- १५ १३६४ { मेदुरदन्त, किरिटी, किरत, माधविका, } ८ सगण = २४
 करिटी } १२, १२ यति.
- १६ १३६९ { सुदिर, मल्लि, सुमिला, कमला, माधवी, } ८ सगण+ग=२५
 अमला, चद्रकला, सुछंद, सुदरी, सुझुग, } १२, १३ यति
 सुखदानि, सवैया }
- १७ १४२३ { वशवद, लीला, मागधी, कुन्दलना, } ८ स+२ल = २६
 मुख, सामन, सावन, अंबुज, किशोर, } १२, १४ यति.
 मालती, सवैया. }

२२ आकृति छंद. ४१, ४४, ३० ४ भेद छे. २२ वर्ण.

१२७४ वासकलीला. म, स+त, य+भ, म+ग. २, ०२, ९९१

वासकलीला भा. म. स छे ताया उपर भा. मा पर छे गा अन्ते.

१२७५ दंडिका. य, य, य, य, य, य, य, ग. २, ९९, ९९४.

रचो दंडिका सात या आणिने ने पञ्चीथी गुरु एक अंते छे.

१ चित्रसेन टीकावाळा मागधी पिंगळमां आ वृत्त छे, तेना तेणे नीचे प्रमाणे सात भेद पाड्या छे पण ते भेद दडकना थायछे.—

अंक. संस्कृतनाम. प्राकृतनाम. माप. वर्ण.

१४२९ उदर्य, उदृप्पो. २न+७र=३७३

१४२६ विद्याधर, विज्जाहर. $३न+६र=२७$

१४२७ सज्जन, साजण. $४न+५र=२७$

१४२८ दुःखाकर, दुखाकरो. $५न+४र=२७$

१४२९ विरतिकल्प, विरयकप्पो. $६न+३र=२७$

१४३० मतिकर, मकर. $७न+२र=२७$

१४३१ शुभंकर, सुहंकर. $८न+१र=२७$

१२७६ द्रुतमुख. $४ न+मर+यग. ३, ३१, ७७६$

द्रुतमुख चरण चरण कर चारे, ना छे मरा पछी या गा.

अमारा अभिप्राय प्रमाणे १४, ८ यति आवेछे.

१२७७ भीमाभोग. $\left\{ \begin{array}{l} म, त, त, म, म, र, र, ग. \\ ४, ७, ४, ७, यति. \end{array} \right\} ९, ९०, ११३$

चारे साते, चार साते विरामे, भीमाभोगे, मा त ता मा म रा गे.

१ शालिनीथी वमणो आ वृत्त चाग्वल्लभमां छे

१२७८ वीरनीराजना. $४य+३र+ग. ९, ९८, ६०२$

करो चार या लोक रा अन्तमां गा वीरनीराजना वृत्त माहे.

१२७९ कंकणक्वाणवाणी. $म+६र+ग. ५, ९९, १८५$

मां आणीने छ रा ने ग आणी रचो युक्तिथी कंकणक्वाणवाणी.

१२८० सर्वगामी, $\left\{ \begin{array}{l} ७र+ग ५, ९९, १८७ \\ केकनी. १२, १०, यति. \end{array} \right.$

सर्वगामी विषे छेद सूर्य दशे, रा गणो सात अन्ते ग आणी.

पिंगळदर्शमा. १२, १० यति कही छे केकनी गणप्रस्तारप्रकाशमां छे.

वळी सर्वगामी नामनु वृत्त २३ अक्षरमा अंक १३०९ मे छे.

१२८१ कंकणक्वाण. $७र+ग. ५, ९९, १८७$

कंकणक्वाणमां आणवा रा गणो सात अन्ते ग पादे वेत्रे तो.

સર્વગામી અથવા કેકની કરતાં ફેર ઇટલેજ કે, આમાં યતિ પાઠવાની નથી. આ વજ્રે વૃત્ત, ઝૂલણા જાતિ જે ૫૬૪મે અંક ૧૧૦મે છે તેને અને પ્રમાતિયાને રાગે ગવાયછે.

૧૨૮૨ મહાસ્રગ્ધરા. ૮, ૭, ૭ યતિ સ, જ, ત, ન, સ, ર, ર, ગ. ૬, ૦૬, ૯૯૬
વસુ સાત છેદ સા જા, ત ન સ ર ર ગ થી, છે મહાસ્રગ્ધરા તો.

વૃત્તરત્નાકરના ટિપ્પણમાં આ વૃત્ત અને યતિ છે

૧૨૮૩ મોદ. ૬ મ+મમ+ગ. ૮, ૧૪, ૧૧૯

પાંચ મ થી મ સ થી ગ થકી રત્ન મોદ રહેલું વૃત્ત મલાં તું.

જુઓ ટીપ અક ૧૩૦૪

૧૨૮૪. અર્ધકમાલા. મતનત+નમ+સગ. ૮, ૧૭, ૬૩૯

અર્ધકમાલા મ ત ન ત આળો ન મ પ સા ગા પાદ ધરીને.

૧૨૮૫ મહાનિસ્તરણ. મમમ+નજર+સગ ૮, ૭૬, ૪૪૧

મહાનિસ્તરણે મા સ મ પર ન જ રા પછી સ ગા પદ માહે.

૧૨૮૬ હરિતકી. ૧૪, ૮ યતિ. ૭સ+ગ. ૮, ૯૮, ૭૮૦

મનુ આઠ વિરામ હરિતકી માંહ સ, સાત પછી ગ કરેછે.

હકોછદ માગથી છંદ ગતકમા એજ માપથી છે, પળ ૮, ૧૬ પ્રાગ લાવવા કેહેછે

૧૨૮૭ અયમાન. ૭સ+ગ. ૮, ૯૮, ૭૮૦

ગણ સાત સ આળ પદે અયમાન તળે ચરમે ગ કરીને.

૧૨૮૮ હંસી^૧, રજતહંસી^૨, હંસ, સાહંસી^૩.

૮, ૧૪ યતિ. મમ+તન+નન+સગ. ૧૦. ૪૮. ૩૨૧

ઓઠે ચૌદે છેડો મા મા, તન પર ન ન ધર સ ગ કર હસી.

૧ છંદોમંજરીમાં ૮, ૧૪ યતિ કહી છે વ્રાણીભૂષણમાં ૮, ૬,

૮ વિરામ છે ૨ હંસી અને રજતહંસી એ નામ વ્રાગ્વલ્લભમાં આ-

પી તેમાં ૮, ૧૪ યતિ કહી છે. ૩ પિંગલાચાર્યકૃત છંદ શાસ્ત્રમાં

હંસોનું “સાહંસી” નામ આપ્યું છે અને તેના ટિપ્પણમાં વસુ ભુવન
યતિ: એમ કહ્યું છે.

૧૨૮૯ મંદારમાલા. ૪,૬,૧૨યતિ^૧. ૭ત+ગ. ૧૧,૯૮,૩૭૨

ચારે. છા, વારથી તા ગળો, સાત અક્ષરે ગ મંદારમાલા વિષે.

૧૪૮૮દર્પણમાં ૪,૬,૬,૬યતિ કેહેછે. પળ તે પ્રમાણે યતિ જરાતાં
મંદારમાલા એ નામ કોઈ પ્રકારે વૃત્તમાં બંધ બેસતું આવી શકતું નથી,
તેમજ એવી ચાર યતિ કરવાનું. સ્વલ-કારણ જણાતું નથી; મ્મટે
અમે ૪,૬,૧૨ યતિ રાખી છે. પળ છંદ પ્રમાણમાં તથા સંગીતાનુસાર
છંદોમંજરીમાં યતિ કહી નથી. તેથી, યતિનો નિયમ નહિ પડ્યાય તો-
પણ અયોગ્ય નથી. રાગ રવિચ્છદ્રિકા, તાલ સત્યસેના, માત્રા ૩૭,
મધ્યકાલ. (સંગીતાનુસાર. છંદોમંજરી.)

૧૨૯૦ ભોગાવલી. તભર+સનન+જગ. ૧૫,૭૦,૪૮૫

ભોગાવલી રત્ન તાભરા પર સાનન પ્રતિ પદ-જ ગા ધરી.

૧૨૯૧ સ્વર્ણાભર્ણ. ૪સ+નય+ભગ. ૧૬,૩૬,૦૬૦

પદ ચાર સ છે નય આળ પછી ભગ ધર સ્વર્ણાભર્ણ વિષે.

૧૨૯૨ નિષ્કલકળી. મ,મ,સ,ત,ય,સ,ય,ગ ૧૬,૩૭,૫૧૧

પંદર સાતે છેદ ધર્યાથી નિષ્કલકળી, મ મ સા ત્યા સ મ ગે.

૧૫, ૭ યતિ વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે

૧૨૯૩ સવૈયા^૧, માનિની^૨, લલિતા^૩, દિવા^૪, માલિની^૫, સુંદર^૬.

૭મ+ગ.

૧૭,૯૭,૫૫૯

સાત, મ ને ગુરુથીજ દિવા વઠ્ઠી માલિની માનિની ને લલિતા.

૧ છંદોવૃત્તમુક્તાવલિમાં સવૈયા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી.

૨ વાગ્વલ્લભમાં મદિરા અને માનિની નામ આપી તેમાં યતિ કહી
નથી.

૩ છંદોલતામાં લલિતા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. વઠ્ઠી

વિશેષ જણાવેછે કે, તેને કેટલાંક મદિરા ણ કેહેછે.

૪ દિવા નામ છંદ પ્રભાકરમાં છે તેણે યતિ કહી નથી અને આ સાથેજ ઉમા, માલિની, મદિરા અને સવૈયા એકજ ગણ્યા છે. તેણે સાત ભગણને વે ગુરુનો વીજો સવૈયો, આઠ નગણનો ત્રીજો અને આઠ સગણનો ચોથો સવૈયો કહ્યો છે.

૫ છંદઃસારમાં માલિની નામ છે. ૬ છંદરત્નાવલી.

૧૨૯૪ મદિરા^૧, મદરા.

{ ૭મ+ગ. ૧૭,૯૭,૯૯૯
{ ૧૨, ૧૦ યતિ.

ચાર દ્રશે યતિ છે મદિરા હય, મા ગણ અન્ત મા તો ધરવૈ.

૧ વૃત્તરત્નાકરમાં મદિરા નામ આપો તેમાં યતિ કહી નથી. વાગ્વલ્લભમાં મદિરા ને માલિની નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં તથા શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મદિરા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. પિંગલાદર્શમાં ૧૨, ૧૦ યતિ કહી છે. મંદાર-મરંદત્રંપૂમાં મદિરા નામ આપી તેમાં યતિ કહી નથી. ગણપ્રસ્તાર-પ્રકાશમાં મદરા નામ છે, મદિરા નામનું વૃત્ત ૨૩ વર્ણમાં અંક ૧૩૧૧મે છે. તેનું વીજું નામ શોભા અથવા ઇન્દ્રાવિજય ણ છે.

૧૨૯૫ ઉમા. ૬,૬,૬,૪ યતિ. ૭મ+ગ. ૧૭,૯૭,૯૯૯

રાગ છાં ષડ, ચાર ઉમા યતિ, મા ગણ સાત ગ, અન્ત રચો.

વૃત્તદર્પણમાં ઉમા નામ આપી આ માપ અને આ યતિ કેહેછે.

સંગીતાનુસાર છંદોમંજરીમાં ઉમા અથવા મદિરાનું એકજ નામ આપો તેમાં યતિ કહી નથી. તેનો રાગ સિંધુરા, તાલ દિવ્યમાળિ, માત્રા ૩૦, વિલંબકાલ છે.

૧૨૯૬ ભુજંગોદ્ધત.

તમ+ર+સ+નગ. ૧૯, ૧૪, ૦૩૭

તા મા પછી ર ર છે ભુજંગોદ્ધતે સ ર છે ને ન ગા ચરણમાં

૧૨૯૭ સિતસ્તવક, {
પરિસ્તવક. }

તમયજ+સરનગ. ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

આવે સિતસ્તવક વૃત્તે ત મા ય જ પછી સા ર ના ગ પદમા.

આ વ્રને નામ વાગ્વલ્લભમા છે આજ ગણોવાલુ અશ્વઘાટિ વૃત્ત છે, પરં-
તુ તેમા કદ વંચન વિગેષ હોવાથી અમે આ નીચે તેને જૂઠું પાડ્યુ છે.

૧૨૯૮ અશ્વઘાટિ. ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ, ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

તા મા ય જા સ ન ગ છે માઈ! વૃત્ત કવિતા અશ્વઘાટી રચવા.

અશ્વ એટલે ઘોડો, ને ઘાટી એટલે રૂઢી- ચાલ, ઘોડાને ચાલવાની
રૂઢી. ઘોઠો ચાલતા એક ડાવલામા પછવાડેના પગનો ડાવલો
મૂકેછે, એવો આધાર ગણીને અશ્વઘાટી વૃત્ત રચવામાં પ્રત્યેક પાદ-
માં વીજો, નવમો, અને સોઠ્ઠમો અક્ષર જે ગુરુ હોયછે તે તેનો તેજ
આવવો જોઈયે. એજ પ્રમાણે અમારી રચનામાં વીજો મા છે, નવમો
મા છે, ને સોઠ્ઠમો મા આળવો જોઈયે પણ તે આવી શકે એમ નથી.
અશ્વનો અ દીર્ઘ છે તેથી આ ગણવો. આ પ્રમાણેજ અશ્વઘાટી કાવ્ય
૨૬ વૃત્તું જગન્નાથ પંડિતે રચ્યું છે. જુઓ સુમાધિતરત્નાકર
પૃષ્ઠ ૩૧૬ થી ૩૩૦ મે.

૧૨૯૯ મત્તેમ. ૭, ૭, ૮ યતિ. તમય+જસર+નગ. ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

મત્તેમ સાત હય, ઓઠે ત મા ય પર, જા સા ર ને ન મ કરો
આ વૃત્ત મંદારમરદ્વપૂમા છે.

૧૩૦૦ અમૃતધ્વનિ. { ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ. } ૧૯, ૧૯, ૧૦૯
{ ૪, ૭, ૭, ૪ યતિ. }

તા મા ય જા, સ ર ન ગા ચાર ને, હય હયે અમૃતધ્વનિ વ્રને.

૧૩૦૧ ભદ્રક^૧, ભદ્રિક^૨, પ્રભદ્રક^૩, મંદ્રિકા^૪.

૧૦, ૧૨ યતિ. મ+રન+ગ. ૧૯, ૩૦, ૭૧૧

ભદ્રકમાં મ છે ત્રણ ર ના, ગ અન્ત દશ વારથી યતિ કરો.

૧ વૃત્તરત્નાકર, છંદ:શાસ્ત્ર, છંદોલ્લના અને પિંગળાદર્શમા ધ્વજક
ત્રામ આપી ૧૦, ૧૨ યતિ કહી છે, છંદ પ્રમાણમાં યતિ કહી નથી.

૨ ધ્વજિક, ધ્વજક એ વે નામો વાગ્વલ્લભમા આપી ૧૦, ૧૨ યતિ
કહી છે, પણ તેમાં ચોથો ગણ ૨ ને વેદલે સ ગણ્યો છે, એ હિમાવે
તે ૧૯, ૨૧, ૨૨૩ મી વૃત્તિ થાય, તેમ વેદલે ૧૯, ૨૦, ૬૫૧ મી લક્ષી
છે માટે એના માપમાં પણ મૂલ જણાયછે; કારણ કે ૧૯, ૨૦, ૬૫૧
ની વૃત્તિ પ્રમાણે તેનું રૂપ ૨ સં ભ ૨ ન ૨ ન ગ એવું થાયછે.

૩ મંદારમરંદચંપૂ.

૪ ભાષાછંદોમંજરી.

૧૩૦૨ લાલિત્ય.

મસર+સત+જન+ગ. ૨૦, ૧૬, ૯૨૧

લાલિત્યે મસરા છે સ તા પર જા ના તે પર ગા કર ચરમે.

૧૩૦૩ અચલવિરતિ. (વાગ્વલ્લભ) ૭ન+ગ. ૨૦, ૯૭, ૧૫૨

હય ન ગણપર મંધર કવિવર' તું અચલવિરતિમા.

૧૩૦૪ મોદક, ૧ મોદ. (ગ પ્ર પ્ર.) } ૬મ+મ+સ+લ.
૨૯, ૧૧, ૬૭૧

મોદકમાંજ મ પાચ પછી મ સ ને લઘુ લાવો એક સદાય.

મોદ નામનું વૃત્ત અંક ૧૨૮૩ મે ઉપરના ગણો સાથે અંત્ય
લઘુને વેદલે ગુરુવાલું પળ છે. ૧ ભાષા છંદોમંજરીમા મોદ સદૈયા
એવું નામ છે.

૧૩૦૫ હાટક.

૭ સ+લ.

૨૯, ૯૫, ૬૩૨

ઝટ હાટકમા હય તા કર લા ચરમે કરજે કવિરાય!

ચિત્રસેનની ટીકાવાળા નાગપિંગલમા હાટક નામ છે

ખાગવી પિંગલછંદોપ્રથમા હાટકા નામ છે તેમા લખેછે કે —

યેસ્યા પ્રથમ ગુરુ દ્વય સા હાટકી અંજયા

યેસ્યા પ્રથમ હસ્ત ગણ સા વિજયા

યેસ્યા પ્રથમ ચરણ ગણ સા મંગલા

૧૨૯૭ સિતસ્તવક, }
પરિસ્તવક. }

તમયજ+સરનગ. ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

આવે સિતસ્તવક વૃત્તે ત ભા ય જ પછી સા ર ના ગ પદમાં.

આ વને નામ વાગ્વલ્લભમા છે આજ ગણોવાલુ અશ્વઘાટિ વૃત્ત છે, પરં-
તુ તેમા કઈ બંધન વિશેષ હોવાથી અમે આ નીચે તેને જૂદું પાડ્યું છે

૧૨૯૮ અશ્વઘાટિ. ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ, ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

તા ભા ય જા સ ન ગ છે માઈ! વૃત્ત કવિતા અશ્વઘાટી રચવા.

અશ્વ એટલે ઘોડો, ને ઘાટી એટલે રૂઢી- ચાલ, ઘોડાને ચાલવાની
રૂઢી. ઘોઢો ચાલતાં એક ડાવલામા પછવાડેના પગનો ડાબલો
મૂકે છે, એવો આધાર ગણીને અશ્વઘાટી વૃત્ત રચવામાં પ્રત્યેક પાદ-
માં બીજો, નવમો, અને સોઠમો અક્ષર જે ગુરુ હોય છે તે તેનો તેજ
આવૃત્તો જોડ્યે. એજ પ્રમાણે અમારી રચનામાં બીજો ભા છે, નવમો
ભા છે, ને સોઠમો ભા આણવો જોડ્યે પળ તે આવી શકે એમ નથી.
અશ્વનો અ દીર્ઘ છે તેથી આ ગણવો. આ પ્રમાણેજ અશ્વઘાટી કાવ્ય
૨૬ વૃત્તનુ જગન્નાથ પંડિતે રચ્યું છે. જુઓ સુભાષિતરત્નાકર
પૃષ્ઠ ૩૧૬ થી ૩૩૦ મે.

૧૨૯૯ મત્તેભ. ૭, ૭, ૮ યતિ. તમય+જસર+નગ. ૧૯, ૧૯, ૧૦૯

મત્તેભ સાત હય, ઓઠે ત ભા ય પર, જા સા ર ને ન ગ કરો,
આ વૃત્ત મંદારમરદચપૂમા છે.

૧૩૦૦ અમૃતધ્વનિ. { ત, મ, ય, જ, સ, ર, ન, ગ. } ૧૯, ૧૯, ૧૦૯
૪, ૭, ૭, ૪ યતિ. }

તા ભા ય જા, સ ર ન ગા ચાર ને, હય હયે અમૃતધ્વનિ વને.

૧૩૦૧ ભદ્રક^૧, ભદ્રિક^૨, પ્રભદ્રક^૩, ભદ્રિકા^૪.

૧૦, ૧૨ યતિ. મ+૩રન+ગ. ૧૯, ૩૦, ૭૧૧

ભદ્રકમાં મં છે ત્રણ ર ના, ગ અન્ત દશ વારથી યતિ કરો.

૧ વૃત્તરત્નાકર, છંદ ગાસ્ત્ર, છંદોલ્લતા અને પિંગળાદર્શમા ધદ્રક નામ આપી ૧૦, ૧૨ યતિ કહી છે, છંદ પ્રમાણમાં યતિ કહી નથી.

૨ ધદ્રિક, ધદ્રક એ વે નામો ત્રાગ્વલ્લભમાં આપી ૧૦, ૧૨ યતિ કહી છે, પણ તેમાં ચોથો ગૂણ ૨ ને બદલે ૩ ગણ્યો છે, એ હિસાબે તે ૧૯, ૩૧, ૨૨૩ મી વૃત્તિ થાય, તેને બદલે ૧૯, ૩૦, ૬૫૧ મી લખી છે માટે એના માપમા પણ ભૂલ જણાય છે, કારણ કે ૧૯, ૩૦, ૬૫૧ ની વૃત્તિ પ્રમાણે તેનું રૂપ ૨ સ ભ ર નં ર ન્ન ગ એવું થાય છે.

૩ મદારમરદચંપૂ.

૪ ભાષાછંદોમંજરી.

૧૩૦૨ લાલિત્ય.

મસર+સત+જન+ગ. ૨૦, ૧૬, ૯૨૧

લાલિત્યે મસરાં છે સતા પર જાના તે પર ગા કર ચરમે.

૧૩૦૩ અચલવિરતિ. (ત્રાગ્વલ્લભ) ૭ન+ગ. ૨૦, ૯૭, ૧૫૨

હય ન ગણપર મ ધર કવિવર' તું અચલવિરતિમા.

૧૩૦૪ મોદક, ૧ મોદ. (ગ પ્ર પ્ર.) { ૫મ+મ+સ+લ.
૨૯, ૧૧, ૬૭૧

મોદકમાં ૫ મ પાચ પછી મ સ ને લલુ લાલો એક સદાય.

મોદ નામનું વૃત્ત અંક ૧૨૮૩ મે ઉપરના ગણો સાથે અત્યંત લલુને બદલે ગુરુવાલુ પણ છે. ૧ ભાષા છંદોમંજરીમાં મોદ સર્વથા એવું નામ છે.

૧૩૦૫ હાટક.

૭ સ+લ.

૨૯, ૯૫, ૬૩૨

ઝટ હાટકમાં હય સા કર લા ચરમે કરજે કવિરાય

ચિત્રમેનની ટાંકાવાળા નાગપિંગલમા હાટક નામ છે

ખાગધા પિંગલછંદોગ્રંથમા હાટકા નામ છે તેમાં લખે છે કે —

યસ્યા પ્રથમ ગુરુ દ્વય મા હાટકી અજયા

યસ્યા પ્રથમ હરત ગણ મા વિજયા

યસ્યા પ્રથમ ચરણ ગણ મા મંગલા

ચુસ્ત્યાં પ્રથમં વિપ્રગણ સા રસમંગલા.

શેષે પૂર્વોક્તા એવ.

એનો અર્થ નીચે પ્રમાણે—

૧ અજયા તેમાં પેહેલે કર્ણ(ડડ) ગણ વાકી ઉપર પ્રમાણે.

૨ વિજયા તેમાં પેહેલે (હસ્ત) સગણ વાકી ઉપર પ્રમાણે.

૩ મંગલા તેમાં પેહેલે (ચરણ) મગણ વાકી ઉપર પ્રમાણે.

૪ રસમંગલા તેમાં પેહેલે વિપ્ર ગણ (IIII) વાકી ઉપર પ્રમાણે

જો પ્રતિપદની ૨૯ માત્રા કાયમ રાખિયે અને સૂચવ્યા પ્રમાણે પ્રારંભમાં વધારો ઘટાડો કરિયે તો નીચે પ્રમાણે રૂપ થાયછે:—

અજયા- ૨ ગ+૬ સ+લ=૨૧ વર્ણ તેની માત્રા ૨૯. રૂપ ૧૪,૯૭,૯૬૫ મુ.

વિજયા-એક સગણ વધારીને તેને વડલે એકસગણ ઘટાડતા ૭સ+લ=હાટકા

મંગલા- મ+૬સ+લ=૨૨ વર્ણ=૨૯ માત્રા રૂપ ૨૯,૯૫,૯૩૫ મુ.

રસમંગલા- ન+લ+૬સ+લ=૨૩ વર્ણ, ૨૯ માત્રા રૂપ ૫૯,૯૧,૮૭૨ મુ.

જો ઉપર પ્રમાણે કરિયે છિયે તો અંજયામાં એક વર્ણ ઘટેછે. વિજયાનું રૂપ તો મૂલ હાટકા પ્રમાણેજ થઈ જાયછે મંગલામાં માત્ર ૨૨ વર્ણ કાયમ રહેછે, રસમંગલામાં ૨૩ વર્ણ થઈ જાયછે, પણ સર્વેમાં માત્રા તો ૨૯ કાયમ રહેછે.

હવે જો “શેષે પૂર્વોક્તા એવ” એટલે “વાકીનું પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે,” તેનો અર્થ એવો કરિયે કે, હાટકાનું રૂપ જે ૭સ+લ છે તે કાયમ રાખીને પ્રત્યેક ભેદના પ્રારંભમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે ઉમેરો કરિયે તો નીચે પ્રમાણે રૂપ થાય:—

અજયા- ૨ ગ+૭સ+લ=૨૪ વર્ણ. ૧,૧૯,૮૩,૭૨૫ મું રૂપ.

વિજયા- સ+૭સ+લ=૨૫ વર્ણ અંક. ૧૩૮૯ મે અરવિંદમુખી છે.

મંગલા- મ+૭સ+લ=૨૬ વર્ણ ૨,૩૯,૬૭,૪૫૫ મુ રૂપ.

રસમંગલા- ૪ લ+૭સ+લ=૨૬ વર્ણ ૪,૭૯,૩૪,૯૧૨ મુ રૂપ

આ રીતે, “શેષે પૂર્વોક્તા એવ” એવા લક્ષણ ઉપરથી બંને પ્રકારે રચના થઈ શકેછે.

૧૩૦૬ વનવાસિની. $\left\{ \begin{array}{l} સજ+જમ+રન+સલ. \\ ૧૦, ૧૨ યતિ. \end{array} \right\} ૩૧, ૨૪, ૯૮૮$

વનવાસિની સજ છે જમા, રન છે સલા વિરતિ દશ સૂર્ય.
વનવાસિની પ્રમાણે.

૨૩ વિકૃતિ છંદ. ૮૩, ૮૮, ૬૦૮ મેદ. ૨૩ વર્ણ.

૧૩૦૭ ઇચ્છા.

૭મ+૨ગ. ૧

ત્રેવીશે વાંજી વર્ણો આવેછે માતાજીને નામે ઇચ્છા વૃત્તે તો સારા.

અમારાં માતાજીના નામનું નવું વૃત્ત છે

૧૩૦૮ પરિધાનીય. નન+મત+જય+સ+ગંગ. ૮, ૪૨, ૧૭૬

નન પર મત છે જય પૂઠે સ પછી ધર ગા ગા પરિધાનીયે.

૧૩૦૯ સર્વગામી.

૭ત+૨ગ.

૧૧, ૯૮, ૩૭૩

તા સાત આળી ધરો ગા ગ અન્તે વેને એમ તો વૃત્ત આ સર્વગામી.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશ પ્રમાણે સર્વગામી વૃત્ત, વર્ણ ૨૨ માં અંક ૧૨૮૦ મે છે તેથી આ માપ મિત્ર છે.

૧૩૧૦ વિલાસવાસ,

સુભાગ, વિલાસ.

મસ+મમ+સજ+મગગ. ૧૭, ૧૨, ૪૭૯

માસ પર મમા છે સજ તે પર મ ગ ગા વિલાસવાસ-સુભાગે.

આ ત્રણે નામ વાગવલ્લભમા છે

૧૩૧૧ મત્તગજેન્દ્ર^૧, મત્તગયંદ^૨, માલતી^૩, ઇન્દ્રવિજય,ઇન્દ્રવ^૪, મધુમાલતિકા^૫, શોભા^૬, સવૈયા^૭.

૧૨, ૧૧ યતિ.

૭મ+૨ગ.

૧૭, ૨૭, ૧૧૯

વાર શિવે યતિ મા હય અન્ત ગ, -વે પદ મત્તગજેન્દ્ર-સવૈયા.

^૧ વાગવલ્લભમા આ નામ છે, અને તેણે યતિ કહી નથી.^૨ મત્તગયંદમા સાત મગગ+૨ ગુરુ આવેછે, અને તેનેજ માલતી કહેછે, એમ છંદ પ્રમાણરમા કહ્યું છે. ^૩ છત્રલાવલી તથા ગણપ્રસ્તાર-પ્રકાશમા ઇન્દવ નામ છે તેમા યતિ કહી નથી ^૪ વૃત્તદીપિકામા આ નામ છે, તેમા યતિ કહી નથી ^૫ શોભા અને ઇન્દ્રવિજય નામ

પિંગલાદર્શમા આપી તેમા ૧૨, ૧૧ યતિ કહી છે અને તે બોલતાં ઠીક પડેછે માટે અમે સ્વીકારી છે હાથીનો કાન ફરેછે તે પ્રમાણે ગાવાની વ્ય

છે. વીસ અક્ષરમાં શોભા નામ છે જુઓ અંક ૧૨૩૫મે.

૬ સવૈયામા લખપતજગસિધુપ્રમાણે ૧૬, ૧૫ યતિથી ૩૧ માત્રા-૨૩
વર્ણ તેમાં અંતે લ અથવા ગ. વળી મુનિનાયકનું મત પણ એ છે
કે વે ગુરુ અથવા લ ગ આવે મદિરા, શોભા, અથવા હિન્દુવિજે એ
નામ સંગીતાનુસાર હંદોમજરીમાં છે, પણ તેમા તેણે યતિ કહી નથી.
વળી મદિરા નામ ૨૨ વર્ણમાં (૭મ+ગ) આવ્યું છે, એટલે અહિં ગ્રાહ્ય
નથી. રાગ સ્વમાંચ, તાલ ચતુશ્રજાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.
૧૩૧૨ મન્થરાયન, મન્થર. નર+૨ન+૩મ+ગગ. ૧૭, ૯૮, ૧૦૪

નર પછી નવે ત્રણ મ ચરણ છે ચરમે મ ગ મંથરમાંહે.

આ વાક્ય નામ વાગ્વલ્લભમા છે.

૧૩૧૩ મદિરા^૧, સવાઈ^૨. { ૬, ૬, ૬, ૬ યતિ. ૧૮, ૧૩, ૯૪૩
૪મ+૨ન+મ+૨ગ.

ચાર મ ને ૨ન, દે મ પછી દ્વિ ગ, છે સવાઈ છછ, છો મદિરામાં.

૧ મરાઠી વૃત્તદર્પણમાં આ નામ તથા યતિ આપ્યાં છે. યેણ જુઓ
વર્ણ ૨૨માં અંક ૧૨૭૩મે મદિરા નામ છે.

૨ સંગીતાનુસાર હંદોમજરીમાં મદિરા કિંવો સવાઈ નામ આપી
તેમાં આ ગણ લખ્યા છે, પણ યતિ કહી નથી રાગ સ્વરહરપ્રિયા, તાલ
ચતુશ્ર જાતિ તેતાલ, માત્રા ૧૬, મધ્યકાલ.

૧૩૧૪ પુલકાશ્ચિત. ધસ+નય+૨ન+મ+૨ગ. ૧૬, ૩૧, ૯૦૩

ભાસ પર નયા ધર દ્વિ ન છે ભા પર દ્વિ ગ પુલકાશ્ચિત પાદે.

યતિ કહી છે. ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા વાગેશ્વરી નામ પળ અશુદ્ધ છે.

૧૩૧૭ વિપુલાયિત. મન+જમ+નજ+રલગ. ૨૮,૧૭,૪૦૧ ;
માના દે જમ પર નાજ આળ રલગ વિપુલાયિતે વધે પદે.

૧૩૧૮ કાલિકા^૧, { ૩રન+રલગ. ૨૮,૬૨,૭૭૯
કાલકા^૨. { ૧૨, ૧૧ યતિ.

વાર^{૧૧} રુદ્ર યતિ આળ રાન ત્રણ, તે પછી રલગ કાલિકા પદે.

૧ પિંગલદર્શમા કાલિકા નામ આપી તેમા ૧૨, ૧૧ યતિ કહી છે.

૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા આ નામ છે તે કાલિકાનો અપવ્રશ છે

૧૩૧૯ પારાવારાન્તસ્થ^૧, { ૩મ+સમ+સત+લગ. ૩૨,૭૦,૧૪૬.
પારાવારાન્ત^૨. {

પારાવારાન્તસ્થે છે મા તો ત્રણ સામા પર-સત અન્તે લાગ કરો.

૧૩૨૦ રામાવદ્ધ. { મ,મ,સ,મ,ત,ન,ત,લ,ગ. ૩૩,૯૪,૮૦૧,
{ ૧૦,૪,૯ યતિ.

રામાવદ્ધે રચ મમસામા, તનતાલા, ગદશ^{૧૦} યુગે^૪ સ્વડ યતિ.

૧૩૨૧ વિલમ્બલલિત, વિલ. ૩જસ+જ+લગ. ૩૬,૨૮,૬૪

વિલમ્બલલિતે રચો ત્રણ જસા પછી જ પર લાગ અન્ત કરો.

૧૩૨૨ વસુરત્ન^૧, વસુરયણ^૨. ૬અ+તજ+લગ. ૩૬,૬૭,૦૩

આ વસુરત્ન વિષે ધર પાંચ મ તે પરતા જા પર લાગ પદે.

૧ ચિત્રસેનટીકાવાલ્ક નાગપિંગલમા છે ૨ માગધી પિંગલછદોપ્રથમા છે

૧૩૨૩ સુંદરિકા^૧, સુંદરી^૨, { ૨સ+મસ+ત+૨જ+લગ
સુંદરિયા, સુંદર^૩. { ૩૬,૯૦,૦૪૪.

ધર વે સ પછી માસ કર તને વે જા પર છે લગ સુંદરિકા.

૧ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, વાર્ણીભૂષણ, શબ્દકતપદ્રુમ એકેયમા યતિ કહી નથી; છંદોલતા અને છંદ કામદુષાવત્સમા ૭,૬,૧૦ યતિ કહી છે

૨ સુંદરીવૃત્તમા ૭,૬,૧૦ વર્ણે યતિ પિંગલદર્શમા કહી છે પણ પ્રાકૃ

ત પિંગલમૂત્ર, વાણીભૂષણ, છંદોમંજરી, છંદોર્ણવ તથા છંદ પ્રમાકરમા-
યતિ કહી નથી, પણ બોલતા પઢાયછે ૩- સુન્દર-ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા છે.

૧૩૨૪ ડમ્બલયા. ત+૬જ+લગ.

૩૧,૯૧,૦૧૭

તા ઉપર જા છ કરી લગ, છેવટ પાદ ધરી રત્ન ડમ્બલયા.

માગધી, પિંગલછંદોગ્રથમાં એનુ ચરણ ૩૨ માત્રાનુ કહી તે વૃત્તના પિ-
ઢમાં ૩૬ ગુહ ૫૬ લઘુ અને ૧૨ વર્ણ તથા ૧૨૮ સર્વે માત્રા કહી છે, તે
આ માપને મળતુ છે

આમા એક કર્ણ (SS) ગણ ઉપર ૬ સગણ થાયછે.

૧૩૨૫ મલ્લિકા^૧, માનિની^૨,
સુમુખી^૩, સવૈયા^૪,
કુંદસવૈયા.

૭જ+લગ. ૩૧,૯૧,૧૧૮

જ સાત ધરી લગ અન્ત કરી મલિકા-સુમુખી રવ કુંદ-કવિ.

૧ છંદ પ્રમાકર, તેમા યતિ કહી નથી, પિંગલદર્શમા મલિકા નામ છે.

૨- છંદ. પ્રમાકર, છંદોર્ણવ, છંદસાર એમાં યતિ કહી નથી. અક ૩૨૩.

૩- ૮ વર્ણનુ મલ્લિકા નામનુ વૃત્ત જુદું છે ૩ છંદોબોધ, છંદ પ્રમાકર,

૪ છંદોર્ણવ.

૧૩૨૬ વિરાજિત^૧, શ્રવણાભરણ^૨, સઘાઈ^૩ } ત+૬જ+લગ
૩૧,૯૧,૧૨૦

ન ગણ પછી છ જ ને લગ આળ વિરાજિત ને શ્રવણાભરણે.

૧-૨ વાણવલ્લભ. ૩ સંગીતાનુસાર છંદોમંજરી, રાગ જારકુરજી, તાલ

ચંદ્રકાન્તા, માત્રા ૩૦, મધ્યકાલ રામકૃષ્ણ કવિકૃત ભગવતી પદ્ય પુષ્પા-

જલી નામે સ્તોત્ર અને શંકરાચાર્ય કૃત યમુનાષ્ટક આ વૃત્તમા છે તે જુદ

જુદા રાગમા ગવાયછે વૃત્તદર્પણમાં ૭, ૬, ૬, ૪ યતિ કહેછે. તે પ્રમાણે

યમુનાષ્ટકમા ઘણોત્તરો નિયમ સચવાયો છે.

૧૩૨૭ સુધાલહરી.

ત+૬જ+લગ. ૩૧,૯૧,૧૨૬

ન પર છ જા પર અન્ત લગા, હર શાસ્ત્ર છયે, જ સુધાલહરી.

મંદારમરદચપૂમા ૧૧,૬,૬ યતિ છે,

૧૩૨૮ અદ્રિતનયા. નજ+૨ભજ+મલગ. ૩૮,૬૧,૪૨૪

ન જ પરવે મ જા ધર પછી મ લા ગ કર પાદ અદ્રિતનયા.

પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, છંદોમજરી, અને શબ્દકરપદ્મમા યતિ કહી નથી, તેમા જણાવ્યું છે કે, આનેજ વીજા અશ્વલલિત નામ આપે છે. પરંતુ વાણી-ભૂષણમા યતિ ન માર્ગને અશ્વલલિતથી આવૃત્ત જડું માન્યું છે વાગવદ્ભ મા યતિ કહી નથી અને અદ્રિતનયા તથા અશ્વલલિત એમ બે નામ એકઠાં આપ્યા છે

૧૩૨૯ અશ્વલલિત^૧, { નજ+૨ભજ+મલગ. ૩૮,૬૧,૪૨૪
'લલિત^૨. { ૧૧, ૧૨ યતિ.

ન જ પર વે મ જા ધર પછી, મ લા ગ શિવ સૂર્ય^{૧૧ ૧૨} અશ્વલલિતે.

૧ વૃત્તરત્નાકર, છંદ શાસ્ત્ર, અને મંત્રારમગ્દત્તપૂમા અશ્વલલિતના ન,જ,મ,જ,સ,જ,ન,લ,ગ ગણ આપ્યા છે પરંતુ તે પ્રમાણ પ્રયોગથી વિરુદ્ધ હોતા તેમા મૂલ વચેલી જણાય છે, છંદોલનામા ન જ મ જ મ લ ગ એવું માપ છે તેમા પળ મૂલ શ્દ છે

૨ પિંગલદર્શમા અદ્રિતનયા કે અશ્વલલિત એકે નામ ન આપતા એકલ લલિત નામ આપી તેમા ૧૧, ૧૨ યતિ કહી છે અગિયાર અક્ષરમા પૃષ્ઠ ૨૯૦ અક ૫૯૭ મે લલિત નામનું પ્રસિદ્ધ વૃત્ત જડું છે

૧૩૩૦ મત્તાક્રીડ^૧, મત્તા- { ૨મ,ત,૪ન,લમ. ૪૧,૯૪,૦૪૯
ક્રીડા^૨, વ્રાજિવાહન^૩ { ૮, ૧૯ યતિ.

મત્તાક્રીડે વે મા છે તા, ચતુર ન પર લગ વસુ તિથિ યતિ છે.

૧ મત્તાક્રીડ નામ આપી છદ શાસ્ત્ર, છંદોમજરી, અને વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઠી ટીકામા ૮, ૧૫ યતિ કહી છે પરંતુ છંદોલના, છંદોબોધ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, શબ્દકરપદ્મ, સંસ્કૃત પ્રોસડી અને પિંગલદર્શમા ૮ તથા ૧૫ ને વદલે ૫, ૧૦ યતિ કહી છે, તે મૂલનો અર્થ સોટો નમજા-ચથી મૂલ કરી જણાય છે, એવો સ્પષ્ટ લેખ વૃત્તરત્નાકરની ટીપ પૃષ્ઠ ૫૪ મે પણ આપ્યો છે.

૨ છદ પ્રમાકરમા યતિ કહી નથી અને આ નામ આપ્યું છે.

૩ નારાયણમઠી પ્રમાણે આ નામ છે

१३३१ अमरचमरी. ७न+लग.

४१,९४,३०४

हय नगणपर लग थको पद रच कवि! अमरचमरी.

१३३२ कोकिनीशारदा. १२,११यति. ७र+गल. ४७,९३,४९१

वार रुद्रे यति सात रा^{११}अन्तमां, गाल छे कोकिनीशारदा पाद.

१३३३ संभृतशरधि. २भनय+स+गल. ९०,४९,३७९

संभृतशरधि विषे बे भानय पर स तथा गाल पदे अन्त.

१३३४ चकोर^१, चित्तपदा^२,
सवैया, ललिता^३. } ७भ+गल. ९९,९१,८६३

भा गण सात तथा गलथी रच चित्तपदा-ललिता च चकोर.

१ वाग्वल्लभ. २ छंदोलता, वृत्तदीपिका. ३ छंदोलता.

१३३५ मंजुल. ७भ+गल. ९९,९८,८६३

१२,११ अक्षरे एटले-१६ ने १९ मात्राए यति.

सात भ^{१२} ने गल अन्त धरी रवि^{११} रुद्र यति कर मंजुल पाद.

१३३६ सभा. १२,११यति. ७स+लल. ७१,९९,२३६

रवि रुद्र परे यति बे हय सा, गण^७ अन्त ललार्थो सभा पद.

२४ संस्कृति छंद.

१,६७,७७,२१६ भेद छे. २४ वर्ण.

१३३७ वंशलोन्नता. रजर+२म+ज+र+म. ६,८८,२९९

वंशलोन्नता विषे र जा रा ने बे मा छे जा पछो रंथाय अन्ते मा छे.

१३३८ धौरेय, मानविम्ब. २भ+२स+२न+स+म. १०,४६,२६३

बे भ परे द्वि स पर बे न करी स पर म चरण करो धौरेये.

૧૩૩૯ દેવ^૧, મહાભુજંગપ્રયાત, મહાભુજંગ^૨, { ૮ ય.
 ભુજંગ^૩, સુધાપ^૪, મહાનાગ^૫, સવૈયા. } ૨૨, ૯૬, ૭૪૬

કરો આઠ યા દેવમા વાર છેદે, ભુજંગે-મહાનાગ પાદે સવૈયે.

૧ પિંગળાદર્શમા આનુ દેવ અથવા મહાભુજંગપ્રયાત નામ આપી ૧૨,
 ૧૨ યાતિ કહી છે

૨ મહાભુજંગ, ભુજંગ અને સુધાપ એ ત્રણે નામ-વાગ્વલ્લભમા છે કાવ્ય-
 સુધાકર અને છંદોર્ણવમા એને ભુજંગ કહે છે

૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા મહાનાગ નામ છે.

૧૩૪૦ ઝૂલના. ૧૨, ૧૨ યાતિ. ૭સ+ય. ૨૯, ૯૯, ૯૩૨
 કર સાત સ ની પર યા ચરમે, યાતિ વાર પરે ઝૂલના પદે તું.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાથી

૧૩૪૧ ભાસમાનવિમ્બ, { રજ+ભસ+જમ+સય. ૩૧, ૦૨, ૬૩૯
 ભાસમાન.

ભાસમાનવિમ્બમાં રજ પર ભાસ છે જમા પર સય ભાસમાને.

આ વન્ને નામ-વાગ્વલ્લભમા છે

૧૩૪૨ ધૂવા. ૮સ+૨જ+ભર+સ જ+ય. ૩૯, ૧૭, ૮૦૪
 સ પછી જ વે કર માર ને સજ આળ તે પર યા ધરી રજ ધૂવા.

ચિત્રસેનટીકાવાલુ માગધીપિંગલ.

૧૩૪૩ માધવિકા^૧, કોક, સવૈયા, {
 માધવી, મકરંદ^૨, વામ^૩, { ૭જ+ય. ૩૯, ૯૯, ૧૧૮
 વામ^૪, વામા^૫, મંજરી^૬.

જ સાત પછી ય પદે ધરો મંજરી-માધવિકા રજ કોક-સવૈયા.

૧ હંદોન્નધમા આ નામ છે, તે જળાવે છે કે ભાપામા આનુ નામ
 વામા છે ૨, ૩ આ વન્ને નામ ભાષા હંદોમજરીમા છે.

૪ આ વામનુ અપભ્રંજ રૂપ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા છે

૫ હંદોવોવ ૬ કાવ્યસુધાકર અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં આ નામ છે

૧૩૪૪ સમાહિત. ૮ન+૬જ+ય. ૩૯, ૯૯, ૧૨૦

ન પર છ જા ધર તે પર યા કર ને રચ પાદ સમાહિત કરા.

૧૩૪૫ ત્રિંગાહિતગેહ, ગાહિતગેહ, ગાહિતદેહ.

૩ન+ય+મન+જય.

૩૬, ૩૮, ૨૭૨

ત્રણ ન પર ય ધર મન આળી જા યા જોડ પદ ત્રિંગાહિતગેહે.

આ ત્રણે નામ વાગ્વલ્લભમાં છે.

૧૩૪૬ અધીરકરીર. મ+૨ન+મસ+નજ+ય. ૩૬, ૧૩, ૧૧૩

મા ને બે ન પર મ સ કરી ન જ પર યા ચરણ અધીરકરીરે.

૧૩૪૭ તન્વી, } મત+ન+સમ+મ+નય. ૪૧, ૧૧, ૩૬૩

તન્વીસ. } ૧, ૭, ૧૨ ચતિ.

મા ત પછી ના, કર સ મ પર મા, ના ય થકી શર હય રવિ તન્વી.

૧. ઘુત્તરલાકર, છંદોમજરી, વાગ્વલ્લભ, અને પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર, હયાદિમા આ નામ અને ચતિ છે ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં છે

૧૩૪૮ અર્દિત, નર્દિત. ૬મ+ન+ય. ૪૧, ૧૬, ૮૧૧

અર્દિત નર્દિત માં છ મા ગણ, તે પર ના પર ય ગણ ઘરોજી.

અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ૧૨, ૧૨ ચતિ આવેછે.

૧૩૪૯ પાર્ષતસરણ. મન+ય+મ+૩ન+ય. ૪૧, ૧૦, ૩૩૧

પાર્ષતસરણ પદે માં છે યા પર મ પર ત્રિ ન પર ય અન્તે.

૧૩૫૦ કોકપદ. મમ+સમ+૩ન+ય. ૪૧, ૧૩, ૪૭૯

કોકપદે માંમા પર સા મા ઉપર ત્રણ ન પર ય ગણ કરોજી.

૧૩૫૧ વૈકુંઠધામા. ૮ર. ૧૨, ૧૨, ચતિ. ૪૭, ૧૩, ૪૯૧

વાર ને વાર છેદો અને આઠ રા, આળજો આપ વૈકુંઠધામા પદે.

૧૩૫૨ સ્વૈરિણીક્રીડન, ગગોટક,

જાનકી, સંજના, ગંગાધર.

૮ર. ૪૭, ૧૩, ૪૯૧

લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, સૈવયા.

સ્વૈરિણીક્રીડને આઠ રા આણજો પાદ પાદે તમે શોમતા જોડને.

- ૧ મંદારમરદંચપૂમા આ વૃત્ત છે, છદ્દે અક્ષરે યતિ લઢ ઠીક ઘોલાયછે
- ૨ વાગ્વલ્લભમા યતિ કહી નથી. ભાપાહંદોમજરીમા પણ તેજ પ્રમાણે છે.
- ૩ હંદોલના. ૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ ૫, ૬ હંદ પ્રમાણરમા છે, પણ તેમા યતિ કહી નથી.

૧૩૫૩ ઉત્કટપટ્ટિકા. તજ+રજ+નસ+રર. ૪૮, ૪૮, ૩૦૧

છે ઉત્કટપટ્ટિકા પદે ત જા પર ર જ પર ના સા પછી રાર છે.

વાગ્વલ્લભ પ્રમાણે.

૧૩૫૪ ત્રિપક્. ૧૬, ૮ યતિ. ૪ જર. ૧૧, ૧૨, ૬૦૬

ત્રિપક્ પાદ સોઠ આઠ એમ બે ત્રિરામ ને, રચાય ચાર જારથી.

ચિત્રસેનટીકાવાળા માગધીપિંગલમાથી

૧૩૫૫ અરસાત, મકરંદ, અલસા. ૭મ+ર. ૧૧, ૧૧, ૮૬૩

સાત મ આણ ર અન્ત પદે અલસા-મકરંદ અને અરસાતમાં.

- ૧ હંદોર્ણવમા સર્વેયા પ્રકરણમાં આ તથા અલસા નામ છે
- ૨ ગણ-પ્રસ્તારપ્રકાશ
- ૩ કાવ્યસુધાકર.

૧૩૫૬ શમ્વર. { ન+મમ+રન+મમ+ર. } ૧૧, ૧૩, ૧૧૩
 { ૬, ૬, ૬, ૬, યતિ }

ઝુઝુ છો યતિ, ના પર છે ધમા, પર રના મ મ, રા પછી શમ્વરે.

દ્રુતવિલિખિત (પૃષ્ઠ ૩૧૧ અક ૭૩૭મે) ન+૨મ+ર=૧૦ વર્ણનાથી ઘમણ.

૧૩૫૭ { ટુમિલા, મદિરા, દ્વિમિલા^૧,
 ટુમિલ^૨, ચંદ્રકલા^૩, દોમલયા,
 સર્વેયા, મુંકુન્દ, રૂપમકરંદ,
 ઘોટક^૪. } (સ. ૭૧, ૯૦, ૨૩૬)

ટુમિલા-મદિરા-દ્વિમિલા રજ્જો સગળો કુલ આઠ વિચાર કરી.

- ૧ વાગ્વલ્લભ, ૨ હંદોમજરીનું પરિગિષ્ટ, ભાપાહંદોમજરી
- ૩ ભાપા-હંદોમજરી.
- ૪ મંદારમરદંચપૂ

૧૩૬૮ { ^૧દુર્લતિકા, ^૨માધવી, ^૩દુર્મિલા } { ૮સ. ૭૧, ૯૦, ૨૩૬
^૪દુર્મિલકા, ^૫દુમેલા. } { ૮, ૬, ૧૦ યતિ.

વસુ ને છ દશે યતિ, દુર્લતિકા વઠ્ઠી, માધવામાં વસુ સા પદ છે.

૧, ૨ દુર્લતિકા નામ અને ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ છદોબોધમા છે માર્પામા
 એને માધવી કહેછે.

૩ પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રમાં દુર્મિલા નામ આપી તેમાં ૧૦, ૮, ૧૪ માત્રા
 ઇટલે ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ કહી છે, તે એકતુ એકજ છે.

૪ દુર્મિલકા નામ વૃત્તદીપિકામાં આપી ૮, ૬, ૧૦ વર્ણે યતિ કહી છે,
 વાગીભૂષગમા દુર્મિલકા, દુર્મિલા નામ આપી તેમા યતિ કહી નથી.

૫ દુર્મિલા, દુમેલા નામ પિંગલદર્શમાં આપી ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.
 બોલવામા પણ તે ઠીક છે.

૧૩૬૯ નેહપાલ. ૧૨, ૧૨ યતિ. મતર+સત+જમ+સ. ૮૦, ૪૬, ૨૪૧.

બારે બારે નેહપાલ મા તર છે, સાતા પર જામ છે સ ચરમમા

પિંગલદર્શમાં ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.

૧૩૬૦ વેઙ્યાપ્રીતિ. મ મ+ય મ+નમ+નસ. ૮૩, ૧૧, ૮૫૭.

આઠે આઠે ત્રણ યતિ, છે વેઙ્યાપ્રીતિ મ મ ને, ય મ પર નમ નસા.

મંદારમરદચપૂસાં આ વૃત્તમા ૮, ૮, ૮ યતિ કહી છે

૧૩૬૧ વોહિતવેલ. રમ+મસ+નન+સ. ૮૩, ૬૮, ૧૭૭.

વોહિતવેલ વિપે ત્રણ મા ને મા સ પછી નન ચરમ સ રચનો.

વાગ્વલ્લભ.

૧૩૬૨ (અ.) અતુલપુલક. ૭ન+સ. ૮૩, ૮૮, ૬૦૮.

અતુલપુલક કવિવર! રત્ન હય ન ગણપર સર્થો ચરણે.

૧૩૬૨ આભાર^૧, ગવૈયા.

૮ત. ૯૯, ૮૬, ૯૮૧

આળો તમે આઠ તા પાદ પાદે ગળી નામ પાડી સવૈયા ચ આભાર.

૧ છંદોર્ણવ તથા કાવ્યસુધાકર અને છંદ પ્રમાકર

૧૩૬૩ સુખદા^૧, ત્રિપ્ણુ,

સુરેશ્વર, કોકી,

મુક્તાહરા^૨, મુક્તહરા^૩,સવૈયા, માધવી^૪.

૮જ. ૧, ૧૯, ૮૩, ૭૨૬

૧૨, ૧૨ યતિ.

૧૨ રત્નો સુખદા રવિમે યતિ કોકી, સુરેશ્વરે આઠ જ માધવી-ત્રિપ્ણુ.

૧ પિંગળદર્શમા સુખદા નામ આપી ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.

૨ છંદોર્ણવ ૩ છંદ પ્રમાકર ૪ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

૧૩૬૪ મેદુરદન્ત^૧, કિરીટ^૨, કિરત^૩,માધવિકા, કરીટી^૪.

૮મ. ૧, ૪૩, ૮૦, ૪૭૧

૧૨, ૧૨ યતિ.

૧૨ મેદુરદન્ત-કિરીટ વિપે રવિ, છેદ ધરી રત્ન આઠ મ પાદજ.

૧ વાગ્વલ્લભમા યતિ કહી નથી ૨ વાળીભૂષણ, છંદ પ્રમાકર, પ્રાકૃત-પિંગલસૂત્ર અને વાગ્વલ્લભમા આનામ છે પણ એકેયમા યતિ કહી નથી.

૩ છંદોર્ણવત્તમુક્તાવલીમા આને ત્રીજા પ્રકારનો સવૈયો કહ્યો છે, પિંગલદર્શમા કિરીટ અને કીરત નામ આપી ૧૨, ૧૨ યતિ કહી છે.

૪ કરીટી ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા છે

૨૫ અતિકૃતિ અથવા અભિકૃતિ છંદ.

૩, ૨૫, ૫૪, ૪૩૨ મેદ્ર છે. ૨૫ વર્ણ.

૧૩૬૫ શંભુ.

ચચ્ચારે યતિ.

૮મ+ગ.

૧૧

શંભુવૃત્તે, પાદે પાદે, આઠે મા ને, ગા આળાને, ચારે ચારે, છેદો લાવે છે.

શંભુ નામનું ચીજુ વૃત્ત પાછળ જુઓ વર્ણ ૧૯ અક ૧૧૯૪ મે

१३६६ व्याकोशकोशल. त भ+य भ+३स+ज ग. १४, २२, ९६६

व्याकोशकोशल त भो, याभा पर त्रण सा, जग आठ हये दशे यति.

वाग्वल्लभमा आ नाम तथा ८, ७, १० यति छे.

१३६७ शरभूरिणी. र स+जज+भर+सय+ग. २९, ७६, ६०३

रास छे जज छे पछी भर छे अनै सय अन्त गा शरभूरिणी पादे.

१३६८ हीणहैयंगवीन. २र+ग. ४७, ९३, ४९१

आठ रा पाद पादे तेमे आणजो शोभता वृत्तमां हीणहैयंगवीने.

१३६९ कमला, मुदिरे, मेल्ली, सुमिला, माधवी, अमला, चंद्रकला,

सुछंद, सुंदरी, सवैया, सुखदा, सुखदानि.

१२, १३ यति. ८स+ग ७१, ९०, २३६

कमला-सुमिला-मुदिरे राविये, यति नै धर आठ सने गवली तु.

१ वाग्वल्लभ, तेमां यति कही नहीं. २ छंद सारमा आ मापथी मलिका

नाम आपी तेमा यति कही नहीं ३ पिंगलादर्शमा आ नाम आपी तेमा

१२, १३ यति कही छे. ४ छुदरत्नावली ५ काव्यसुधाकर ६ भगवत्पिंगल

७ छंदबोध. अने ८ गणप्रस्तार-प्रकाशमां अनुक्रमे ए नाम छे पण ते

प्रयोमा यति कही नहीं.

१३७० नीपवनीयक, } मनन+सभ+३स+ग. १२, ०२, ८१९
वनीयक, नीपक. }

भा न न पर सभ पर त्रण सा छेवट गुरु नीपवनीयक वृत्त.

१३७१ कुमुदमाला. न त सभ य+न त स ग. ७९, ७६, ८०८

अथवा (न+कर्णगण (111SS) एवा पांच यतिना पांच दूकडा)

कुमुदमाला, न त सभा या, न त सगा छे, यति शरे छे, शर शर ना

अथवा

नगण कर्णे, पचिंश वर्णे, क्रम करीने, शर धरीने, कुमुदमाला.

१३७२ रसिकरसाला. नन+सस+भतन+सग. ८२, ८३, ९०४

नन पर सस धर भातन आणी सग पादे रच रसिकरसाला.

१३७३ विरहविरहस्य. मन+नत+यन+नस+ग. ८३, ६२, ४८९

माना छे नत पर यन पूठे नस अन्ते ग पद विरहविरहस्ये.

१३७४ भास्कर, भास्करविलसित. { मन+ज+यम+नन+सग. ८३, ८१, ३११

भास्कर भ न पर जा धर या भा तेपर नन पर सग कर शाणा.

१३७५ चित्तचितामणि. { ३र+नज+३त+ग. ९९, ६२, ४६७
९, ८, ८ यति. }

लोक^३ राने नजा^३ लोक ता, यति नव आठ अन्ते, गछे चित्तचितामणी.

१३७६ गुणमालाधरा. { ७म+त+ग. १, ०१, ८६, १६७
१२, १३ यति. }

छेरवि^{१२} ने जग्वथी^{१३} यति बे पद, सात भथी रचजो गुणमालाधरा.

१३७७ बल्लरी, बल्लरिका. ५न+जन+ज+ग. १, २९, १७, ३७६

४ शर नगण पर जन धर जगण कर अन्त ग चरण बल्लरी.

१३७८ दास. ६, ६, ६, ७यति. ४सभ+ग. १, ३९, ८१, ९९६

छ^६ छ^७ चक्रे हय, यति आणो कवि! युग^४ साभा पर, ग धरी दास करो.

पिंगळदर्शमा उपर प्रमाणे यति छे

१३७९ बंधूर. (छंदोलता) ४न+२स+२म+ग. १, ४२, ७०, ४६३

४ चतुर नगण पर द्वि स धर द्वि भ अन्त ग बंधूर पदे करजो.

१३८० शिविका^१, { ८म+ग. १, ४३, ८०, ४७३
चारु^२, सारु. } १२, १३ यति.

૧૩૮૬ અલકા, અલિકા. <ન+ગ. ૧,૬૭,૭૭,૨૧૬

ચરણ ચરણ પ્રતિ વસુ નગણપર ચરમ ગ કર તું અલકા.

૧૩૮૭ મલપલીપ્રકાશ. <ય+લ. ૧,૯૧,૭૩,૯૬૨

રવો મલપલીપ્રકાશે વધા આઠ યા ને પછી લા ધરી પાદની માંહ.

આ વૃત્ત વાગ્વત્તભમા છે ભુજગપ્રયાતના વે ચરણોમા એક લઘુ
ઉમેરવાથી આ વૃત્ત યાયછે

૧૩૮૮ સૌદામનદામ ૪સ+નજ+યસ+લ. ૨,૩૯,૨૯,૨૮૪

રચ ચાર સ ને ન જ ને ય સ ને લ ચરમમાં કર સૌદામનદામ.

૧૩૮૯ અરવિંદમુખી, અરવિંદ. <સ+લ. ૨,૩૯,૬૭,૪૯૨

૧૨,૧૩ યતિ.

અરવિંદમુખી વસુ સા ધરતા, પર લા કરતાં રવિ તેર વિરામ.

૧ પિંગળાદર્શમા આ નામ અને યતિ છે ૨ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ

૧૩૯૦ હરિ. ૨સ+ભસત+૩જ+લ. ૨,૮૭,૯૯,૮૬૮

યતિ સાત છયે ને, યુગ વસુ સા વે, ને ભ સ તા, ત્રણ જા પર લા હરિ.

પિંગળાદર્શમા ૭, ૫, ૪, ૮ યતિ છે, તેમા ગત્રુ અથવા રિપુની સજા,
૫ લક્ષી છે ત ભૂલ છે, પદ્ અરિ કેહેવાયછે ૧કામ, ૨ક્રોધ, ૩ભ્રમ,
૪મોહ, ૫મદ, અને ૬મત્સર

૧૩૯૧ લવિગલતા^૧, કલાકુશલ^૨, વિજય,^૩ (વિજે).

૧૨, ૧૩ યતિ <જ+લ. ૨,૮૭,૬૦,૯૪૨

લવિગલતા વસુ જા પર અન્ત, લ પાદ વિરામ કલાકુશલે રવિ.

૧ ભગવત્પિંગળમા વને નામ છે, પળ યતિ વિષે કશુ કત્યુ નથી,
અને તેણે ઉદાહરણમા કહિક ૧૧ અને કહિક ૧૨ વર્ણે યતિ પાઠી છે,
તે આનંદમિત છે એટલે ૧૨, ૧૩ યતિ પાઠવા ટીક છે

૨ પિંગળાદર્શમા આ નામ આપી ઉપર પ્રમાણે ગણ તથા યતિ કેહેછે.

૩ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા વિજયને વદલે વિજે એમ અણુદ પાઠ છે,

२६ उत्कृति छंद.

६,७१,०८,८६४ भेद छे. २६ वर्ण.

१३९२ जीमूतध्वान^१, गौरी^२. ८म+२ग. १

जीमूतध्वाने छव्वीशे लांबा वर्णोना आठे मा बे गुरु गौरी अन्ते आवेछे.

१ वाग्वल्लभ.

२ छंदोलता.

१३९३ तनुकिलकिंचित. ३म+नजन+तय+२ग. ३३,९९,१६९

आठे आशा आठे छेदो, छे तनुकिलकिंचित मम, माना जन ताया गागा.

वाग्वल्लभमा ८,१०,८ यति छे

१३९४ विनयविलास. ४नय+२ग. ३९,९४,५७६

विनयविलासे चरण विषे चार नय पछी बे गुरु चरमे आवेछे.

१३९५ विश्वविश्वास. { म+३य+२र+२त+२ग. ९५,११,४९७.
५,७,७,७ यति.

मा ने लोक या, बे र बे ता गुरु बे, विश्वविश्वास पांचे, साते साते विरामो.

१३९६ अशोकानोकह. मम+नम+नर+२त+२ग. ९५,३४,९६१

माभा छे नाभ पर नर छे द्वि त पर ग बे अशोकानोकहे पाद पादे.

१३९७ आभासमान. ४य+४त+२ग. ९५,८५,२२६

रचो चार या चार ता अन्त बे गा आभासमाने पदो चार एवां रसेथी.

१३९८ वीरविक्रांत. मनजे+५त+२ग. ९५,८७,०६५

जोडो चार चरण वीरविक्रांत मांहे मना जा पछी पांच ता अन्त बे गा.

१३९९ झूलना^१, { नस+यने+रम+जत+२ग. ९९,०७,८०८

झूलणा. { ८,१५ यति.

नस पर यना करो, राभ पर जात ने बे ग वसु पंदरे झूलणांमां.

१ मागधी पिगळछेदोप्रथ प्रमाणे.

૧૪૦૦ અપવાહ^૧, અપવાહક. મ+૬ ન+સ+૨ ગ. ૧, ૦૩, ૮૮, ૯૦ ૧

મા છે ના છ પર સગળ, પેર^૫ દ્વિ મ યતિ, નવ છછ શર^૫; અપવાહે છે.

૧ વૃત્તરત્નાકર તથા વાગ્વલ્લભમા ૯, ૬, ૬, ૫ યતિ કહી છે

૧૪૦૧ વિકુણ્ઠકુણ્ઠ ૪ રજ+૨ ગ. ૧, ૧૧, ૮૪, ૮૧ ૧

થાયછે વિકુણ્ઠકુણ્ઠમાં ચાર રા જ થાય અન્ત પાદ વે ગ આળવાથી.

૧૪૦૨ ચારુગતિ. ૨ ન+સ મ+ન જ+ર જ+૨ ગ. ૧, ૧૨, ૦૨, ૮૧ ૬
દ્વિ ન પર સ મ ધરો ના જા થી ચારુગતિ વિષે રચાય રા જ અન્ત વે ગા.

૧૪૦૩ દ્વિતીયઙ્ગલણા. ન+૨ સ+૨ જ મ+જ+૨ મ. ૧, ૨૨, ૪૬, ૮૨ ૪
ન પર દ્વિ સ વે જ મ ને જ છે દ્વિ ગા રજ દ્વિતીયઙ્ગલણ જરૂર સારા.

માત્રામેલ ઙ્ગલણાના રાગસ્યા આ વ્રત વરાવર વેસુતુ નથી, કારણ કે- આવા ગણથી વે માત્રા ઘટેછે, પળ ઉપર અક ૧૩૯૯મે ઙ્ગલણાના જે ગળ આપ્યા છે તે વધારે મરોમા પાત્ર છે એટલે અમે આ માપ. યયોચિત માનતા નથી, તોપણ માગથી પિંગલછનોગ્રથમા આ પ્રમાણે માપ " હોતા અને દ્વિતીયઙ્ગલણા એવું નામ આપી લાલ કયું છે

૧૪૦૪ પ્રિયજીવિત. ૮ મ+૨ ગ. ૧, ૪૩, ૮૦, ૮૭ ૧

છે પ્રિયજીવિતમાં વસુ મ્મ ગળ તે પર અંતવિષે ગુરુ વે ધરજોજી.

૧૪૦૫ રંજન. મ ન જ+ન સ+૨ ન+મ+૨ ગ. ૧, ૪૬, ૬૩, ૯૯ ૧
૭, ૭, ૭, ૯ યતિ.

રંજન મુનિ હય, સાત શર મ ન જ, છે ન સ પર દ્વિ ન, મા ગળ વે ગા.

૧૪૦૬ મસલસલાકા. { મ મ+સ મ ન+ય ત+ન+૨ ગ.
૧, ૯૭, ૯૦, ૩૨ ૧

આઠે આઠે દશ મ મ, છે સા મા ના પર ય ત, ના છે વે ગા મસલસલાકા-
વાગ્વલ્લભમા આ નામ તથા ૮, ૮, ૧૦ યતિ સહી છે

૧૪૦૭ ઉચ્ચિતકદન. મન+૩જ+૩ન+૨ગ ૧,૬૭,૬૭,૮૭૧
 ઉચ્ચિતકદન વિષે મન છે ત્રણ જા પર ત્રણ ન પર ચરમ વેળા.

૧૪૦૮ કુહકકુહર. ૨ન+મય+૨ન+મય+લગ. ૧,૯૧,૩૨,૯૯૨
 કુહકકુહરમાં વેળા તથા માય પર દ્વિન પ્રછી માયા અને લાગ છે.

૧૪૦૯ સૂરસૂચક. મસજ+૩સ+૨ય+લગ. ૧,૯૨,૪૮,૯૮૯
 માસા જા પદ સૂરસૂચક વિષે ત્રણ સા પર વેળા આળો લગા અન્તમાં.

૧૪૧૦ વિષાળાશ્રિત. { યન+૨મ+જત+સય+લગ.
 ૧,૯૮,૧૬.૬૧૦

વિષાળાશ્રિતવિષે યના છે રમ અને જતા છે સય તથા લગા અન્તમાં.

૧૪૧૧ વિનિદ્રાસિન્ધુર. ૪૨+૨ જ ર+લગ. ૨,૨૩,૬૯.૪૨૭
 ચાર રાં આળજો વેળા જરા જાળજો વિનિદ્રાસિન્ધુરે ધરો લગા પડે પડે.

૧૪૧૨ શકુન્તકુન્તલ^૧. { મ+૨ર+૨ન+૨જ ર+લગ.
 ૨,૨૩,૮૦,૧૭૭

માં ને વેરા ન વેને રજા, ર પર લગ નવે, હયે દશે શકુન્તકુન્તલે.

૧ વાગવલ્લભમા આ નામ અને ૬,૭,૧૦ યતિ છે

૧૪૧૩ ભુજગેરિત. મય+નત+૨ન+૨સ+લગ. ૨,૩૮,૬૩,૬૧૩

માયા ને નતા છે દ્વિન, રસા ને લગ યતિ વસુ હરે, હયે ભુજગેરિતે.

પિંગલદર્શમા ૮,૧૧,૭ યતિ છે.

૧૪૧૪ ભુજંગવિજૃંભિત. મમત+૩ન+૨સ+લગ. ૨,૩૮,૬૪,૮૪૯

આઠે રુદ્રે મા મા તા છે, ત્રણ ન પર રસ પર લગા, ભુજંગવિજૃંભિતે.

વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતાપિંગલસૂત્ર, વાગવલ્લભ, અને શબ્દકલ્પદ્રુમમાં
 ૮, ૧૧, ૭ યતિ કહી છે. પિંગલદર્શમા ૮, ૧૨, ૬ યતિ કહી છે,

તથા હંદ પ્રભાકરમાં યતિ કહી નથી, તે ઉપર જણાવેલા અમાળ અથોમાં
 આપ નહિ જોવાથી વન્યુ હશે.

કયા એવી છે કે, શરદ, મુજગ (નાગ) પછવાડે પડ્યો હતો, તેને મુજંગે પિંગલ મમજાવવા માલ્યુ અને આ વૃત્ત મુર્ધા મમજાવતો અને પ્રસ્તાર કરતો ચાલતા ચાલતા મમુદ્રકિનાગ મુર્ધા આર્ધા પોહોન્યો, પછી મમુદ્રમા પ્રવેગ કરી ગયો. તે ઉપરથી મુજગ=નાગ અને વિજૃમ્ભિત=પલાયન=મુજગનુ નાર્ગા જનુ, એવો અર્થ આવે છે

૧૪૧૫. કાકલીકલકોકિલ. $\left\{ \begin{array}{l} રસ+૨જ+મર+મજ+લગ. \\ ૨, ૮૧, ૪૨, ૪૨૭ \end{array} \right.$

કાકલીકલકોકિલે રસ ને દ્વિ જા પર માર છે મ જ અન્ત લાગ કરો.

૧૪૧૬. વીળાર. $\left\{ \begin{array}{l} ત+૭જ+લગ. ૨, ૮૭, ૬૦, ૯૪૧ \end{array} \right.$

વીળાર વિષ ગણ તા પર માત જ તે પર અન્ત લાગા ચરણે ધરજો.

૧ આ વૃત્ત મારવાડી હારેજગપિંગલમા છે

૧૪૧૭. શૃંખલવલ્લયિત. $\left\{ \begin{array}{l} મ+૨ન+મમ+નન+જલગ. \\ ૨ ૯૩, ૩૦, ૯૪૩ \end{array} \right.$

શૃંખલવલ્લયિત પદ મા પર વેના છે મ મ પર નન પછી જલગા.

૧૪૧૮. વિરામચાટિકા. $\left\{ \begin{array}{l} નજ+રમન+જગ+ન+લગ \\ ૩, ૨૧, ૭૫, ૭૨૨ \end{array} \right.$

ચરણ વિરામચાટિકા ન જ છે રસ ન પછી જ રા અને નગણ લગા

૧૪૧૯. કર્ણાટક તમ+૨જમ+૨ન+લગ ૩, ૩૫, ૧૨, ૮૨૧

કર્ણાટકે તમ રચાય વે જ મ અણાય વે ન પર લગ ચરમ વિષે.

૧૪૨૦. અરિદમન, $\left\{ \begin{array}{l} અરિદલન. \\ ૨મ+ન+૧ન+લગ ૩, ૩૫, ૫૪, ૧૧૭ \end{array} \right.$

આઠે આશા આઠે વે મા, ત પર શર ન પર લગ. પદ અરિદમનમાં.

આ વૃત્ત માગર્ધા પિંગલહંદોમથમા છે અને તેમા ૧૬, ૧૦, ૯ માત્રાણ પડેલે ૮, ૧૦, ૮ વર્ણે યતિ આળવા કેહેછે.

૧૪૨૧. કુંભક. ૨ન+૬ર+ગલ ૩, ૮૩, ૪૭, ૯૬૮

ચરણ ચરણ કુંભકે વે ન છે ને છ છે રા ગણો વે પછી અન્તમાં ગા લ.

૧૪૨૨ કલધુનિ. ૨સજ+નસ+૨ન+ગલ. ૧,૦૧,૯૯,૨૭૬

સજ વે પછી નસ પછી ન વે કલધુનિ પદમાંહ ચરમ.ગલ થાય.

૧૪૨૩ વશમ્વદ^૧, સુખ^૨, સામન^૩, સાવન^૪, માગધી;
સવૈયો, અમ્બુજ^૫, કુન્દલતા^૬, કિશોર^૭, મોલતી^૮.

૧૨,૧૪ યતિ. ૮સ+૨લ. ૧,૭૧,૨૧,૮૮૪

^{૧૨}રવિયે યતિ છે ગણ સા વસુ^૮ વે, -લધુ અમ્બુજ, સુખ, વશમ્વદ, સામન

૧ આ નામ વાગ્વલ્લભમા છે, પળ તેમા યતિ નથી ૧ એ નામ હંદ:પ્ર-
ભાકરમા છે તેમા યતિ નથી ૩ એ વે નામ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા છે.

૪ ભાપાહ્લશેમજરીમા છે ૫ હંદ:ગૃગારમા કિશોર નામ છે તેણે યતિ કહી
નથી, એ વૃત્ત પિંગલાર્દશમા હંદ:ગૃગારમાથી લીધુ છે પરતુ ૧૨, ૧૪ યતિ.
વોલાય છે તેથી તેણે તે પ્રમાણે યતિ આપી છે ૬ હંદોર્ણવ

૧૪૨૪ વિલાસ^૧. ૮મ+૨લ. ૬,૪૭,૧૨,૧૧૯

^{૧૪}વાર્મનુ, યતિ મો વસુ^૮ છે ગણ, ને લધુ વેથકો થાય વિલાસ ચરેળ.

૧ ગૌડપિંગલ તથા લલ્લપતજશસિન્ધુમાં અન્તે વે ગુરુ કહ્યા છે, પરતુ
તેમ થવાથી તો ૧,૪૩,૮૦,૮૭૧ મું રૂપ અક ૧૪૦૪ નુ પ્રિયજિવિત્,
થાયછે, જેથી તે યોગ્ય નથી પિંગલાર્દશમા ૧૨, ૧૪ યતિ છે.

વર્ણદ્વંડક.

છઞ્વીશ વર્ણ ઉપરાંતના સમ ચરણના પદ્યને દંડક કેહેછે. પળ પિપીડિકા આદિ કેટલાંક છઞ્વીશ અક્ષર ઉપરાંતનાં પદ્ય છે તેની ગણના આમાં થતી નથી.

ઓછામાં ઓછા ૨૭ વર્ણ અને ઘણામાં ઘણા ૯૯૯ વર્ણનું એક પાદ થાય એટલો તેના એક ચરણનો વિસ્તાર છે; એવાં ચાર સમચરણનો એક દંડક થાયછે. છંદઃશાસ્ત્રમા સૂત્ર છે કે,

દંડકો નૌરઃ ૭૧૩૧।

૨ન+૨ આવવાયી દંડક થાય છે. આ સૂત્રનો વૃત્તિમાં હલાયુધે ૨ન ઉપર ૭રગણ આવે એમ કહ્યું છે, પળ—

પ્રથમ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાતઃ ૭૧૩૨।

એ સૂત્રમાં પેહેલો દંડક ૨૭ વર્ણનો ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત થાયછે, એમ કેહેછે, તો ૨ન ઉપર ઇચ્છા પૂર્વક રગણ આવે તે દંડક કેહેવાય, એમ માનવામાં આવ્યું છે તે ઓચિત છે.

અન્યત્ર રાત માણ્ડવ્યાભ્યામ્ ૭૧૩૩।

એ સૂત્રમાં એમ કેહેછે કે, રાત અને માણ્ડવ્ય ઋપિયોએ આ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાતને અન્ય સ્થાને વીજું નામ ઠરાવ્યું છે, પળ નારાયણભટ્ટ કેહેછે કે 'એ ઋપિયોએ એનું વીજું નામ નથી ઠરાવ્યું.

શેષઃ પ્રચિતઃ ૭૧૩૪।

આ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત ઉપરાત દંડકપ્રસ્તારપૂર્વક રગણ વધતા જાય તેની સામાન્ય સંજ્ઞા પ્રચિત અથવા પ્રચિતક કેહેવાયછે. પછવાડે ગયેલા વર્ણછંદોમાં એકેકો વર્ણ વધતાં ૨૬ વર્ણ સુધી છંદ વનેછે, તેમ અહિ એકેકો ગણ વધવાયી પ્રચિતક થાયછે.

પ્રચિત અથવા પ્રચિતક ઇટલે વૃદ્ધિ પામેલું. અર્થાત્ એકેકો રગ્ગણ વૃદ્ધિ પામતો જાયછે, માટે એનું સામાન્ય નામ એવું કલ્પ્યું છે. કેટલાંકનો અભિપ્રાય એવો છે કે, ૨૧ ઉપર એકેકો રગ્ગણ વધારવાનું કથન છે તે દંડકના ચરણમાં વધારો કરવાનું સૂચવેછે. અને વૃત્તરત્નાકરની અવધૂરિ ટીકામાં કેહેછે કે, એ પ્રમાણે ચરણમાં રગ્ગણનો વધારો કરવાથી જે દંડક થાય તેનાં નામ અર્ણ, અર્ણવ એવાં છે તે નહિ પણ બીજાં કલ્પવાં. જો આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો નીચે દર્શાવેલા અર્ણ દંડકના પેહેલા ચરણમાં ૮ ર આવે તો બીજામાં ૯ આવે, ત્રીજામાં ૧૦ આવે, અને ચોથામાં ૧૧ આવે ઇટલે અર્ણની રચના નીચે પ્રમાણે થાય:-

પ્રથમ ચરણમાં $૨૧+૮૨=૩૦$ વર્ણ.

બીજા ચરણમાં $૨૧+૯૨=૩૩$ વર્ણ.

ત્રીજા ચરણમાં $૨૧+૧૦૨=૩૬$ વર્ણ.

ચોથા ચરણમાં $૨૧+૧૧૨=૩૯$ વર્ણ.

તેમજ અર્ણવમાં નીચે પ્રમાણે થાય:-

પ્રથમ ચરણમાં $૨૧+ ૯૨=૩૩$ વર્ણ.

બીજા ચરણમાં $૨૧+૧૦૨=૩૬$ વર્ણ.

ત્રીજા ચરણમાં $૨૧+૧૧૨=૩૯$ વર્ણ.

ચોથા ચરણમાં $૨૧+૧૨૨=૪૨$ વર્ણ.

૨૭ વર્ણના દંડક

૧૪૨૬ ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત^૧, ચંડવૃષ્ટિ-
પ્રપાત^૨, ચંડવૃષ્ટિ^૩, ઉદર્પ^૪. } ૨ન+૭૨=૨૭ વર્ણ.

૨ દ્વિ ન પર હય રાગણો ચંડવૃષ્ટિપ્રયાતે ધરો ચાર પાદો વિષે ભાવથી.

૧ છંદ શાસ્ત્ર ૨ વૃત્તરત્નાકર, પ્રાકૃતાપેગલસૂત્ર. ૩ છંદોવૃત્તસુક્તાવલી.

૪ સાગવીપિગલછંદોપ્રય

ચંડવૃષ્ટિપ્રયાત ઉપરાંત અકેકો રગણ વધારતાં જે દંડકો થાયછે, તે વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઢી ટીકામા તથા છંદ.શાસ્ત્ર આદિમા નીચે પ્રમાણે જોવામા આવેછે. તેમાં છંદોબોધમાં માત્ર અક ૧થી ૬ સુધી નામછે. અને છંદોમંજરીમાં અક ૧થી ૭ સુધીછે:—

ક્રમ.	નામ.	લક્ષણ.	વર્ણ.
૧૪૭૦	અર્ણ, દંડકતૃખંગી.	..	૨ન+ ૮૨= ૩૦
૧૪૯૭	અર્ણવ	.	૨ન+ ૯૨= ૩૩
૧૫૦૨	વ્યાલ, ાં વિશેષશાલીન	૨ન+૧૦૨= ૩૬
૧૫૦૫	જીસૂન.૨ન+૧૧૨= ૩૯
૧૫૦૯	લીલાકર	.	.. ૨ન+૧૨૨= ૪૨
૧૫૧૨	ઉદામ.૨ન+૧૩૨= ૪૫
૧૫૧૪	શંખ.	.	..૨ન+૧૪૨= ૪૮
૧૫૧૭	આરામ, અર્ક ^૧ , પન્નક ^૨ , ત્રિશ્વવાહ.		૨ન+૧૫૨= ૫૧
૧૫૧૮	સંગ્રામ, ચંદ્ર ^૧ , તક્ષક ^૨ , પન્નરાગ, ચંદ્રેશ, કાલદંડ.	}	૨ન+૧૬૨= ૫૪

૧ છંદોવૃત્તસુક્તાવલીની લિખિત પ્રતિમા વ્યાજ નામ છે, તે મૂલ જણાયછે

૨ આ નિશાનવાળા નામ છંદોવૃત્તસુક્તાવલીમા છે

૩ વૃત્તરત્નાકરની જનાર્દનની ટીકામા આ નામ છે

૧૫૧૯	સુરામ, રૂઝ, પૌણ્ડક, ભોગીન્દ્ર.	૨ન+૧૭૨=	૫૭
૧૫૨૧	વૈકુંઠ, ભોગી, ઉદારપાદ.....	૨ન+૧૮૨=	૬૦
૧૫૨૨	સૌતકુંઠ, રૂઝ.....	૨ન+૧૯૨=	૬૩
૧૫૨૩	સાર, પીયૂષ.....	૨ન+૨૦૨=	૬૬
૧૫૨૪	કાસાર, વેરાહ.....	૨ન+૨૧૨=	૬૯
૧૫૨૫	વિસ્તાર, વાત.....	૨ન+૨૨૨=	૭૨
૧૫૨૬	સંહાર.....	૨ન+૨૩૨=	૭૫
૧૫૨૭	નીહાર.....	૨ન+૨૪૨=	૭૮
૧૫૨૮	મંદાર.....	૨ન+૨૫૨=	૮૧
૧૫૩૦	કેદાર.....	૨ન+૨૬૨=	૮૪
૧૫૩૧	સાધાર.....	૨ન+૨૭૨=	૮૭
૧૫૩૨	સત્કાર.....	૨ન+૨૮૨=	૯૦
૧૫૩૩	સંસ્કાર.....	૨ન+૨૯૨=	૯૩
૧૫૩૪	માકંદ.....	૨ન+૩૦૨=	૯૬
૧૫૩૫	ગોવિદ.....	૨ન+૩૧૨=	૯૯
૧૫૩૬	સાનંદ.....	૨ન+૩૨૨=	૧૦૨
૧૫૩૭	સંદોહ.....	૨ન+૩૩૨=	૧૦૫
૧૫૩૮	નંદ.....	૨ન+૩૪૨=	૧૦૮

ઉપર પ્રમાણે પ્રમાણગ્રંથોમાં ૨ન કાયમ રાखी તે ઉપર અકેકો રગણ વધારીને જૂદા જૂદા દંડક રચવાનું કેહેવામાં આવેછે, ત્યારે માગધીપિંગલછંદોગ્રંથમાં ઇથી ઉલટું, ૭ રગણમાં અકેકાનો ઘટાડો કરીને નગણમાં વધારો કરવાનું કેહેછે, ૨ન+૭૨નું રૂપ જો ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તેને તે ઉર્ધ્વ નામ આપેછે અને તેના ભેદ ઉપર જણાવેલા ક્રમે નીચે પ્રમાણે થાયછે:—

१४२६ विद्याधर, विज्जाहर.

३न+६र=२७ वर्ण.

त्रण न गण पर पट रा गणो धारिने पादमा आण विद्याधरे दंडके.

१४२७ सज्जन.

४न+५र=२७ वर्ण.

चतुर नगण पर शर रगणो धरो पाद पादे तमे सज्जने दंडके.

१४२८ दु.खाकरो.

५न+४र=२७ वर्ण.

शर नगण पर चतुर रगण धरतां वनेछे खरो भेद दु.खाकरो.

१४२९ विरतिकल्प, विरयिकप्पो.

६न+३र=२७ वर्ण.

पट नगण उपर धर त्रण रगण विरतिकल्पमा पाद पादे खरे.

१४३० मकर, मतिकर.

७न+२र=२७ वर्ण.

हय नगण पर र धर प्रतिपद मकर-मतिकर दंडके पादमां.

१४३१ शुभंकर, सुहंकर.

८न+१र=२७ वर्ण.

वसु न गण पर र गण धरौ कविवर! प्रतिचरण रच शुभंकरे.

उपर जणाव्या प्रमाणे मागधीपिगळंढोग्रंथमां नगण ववारी रगण घटाड्या छे, पण प्रमाणग्रंथमां एम नथी. तेमा तो २नगण+७ रगणनो चंडवृष्टिप्रयात थायछे, तेना उपर अक्को रगण वधारतां ९९९ अक्षर सुधीनुं एक पाद करवाने वे नगण उपर ३३१ रगण सुधी वधारवानु केहेछे. ए हिसावे तेना ३२९ भेद थायछे, तेमांथी ३४ भेदनां नाम तां ग्रंथमां प्रासिद्ध छे, ते उपर जणाववामां आव्यां. जनार्दन, सुखानंद, आदि केहेछे के, आवा दंडकोनां नाम नीचे प्रमाणे कल्पवा—

कुमुद, तक्षक, अब्ज, मंजुल, वारिधि, तरंग, इत्यादि.

વાગ્વલ્લભમાં કેહેછે કે, કવિની ઇચ્છા પ્રમાણે જેમાં વિરામ
ખરાબર સચવાય તેવા ગણોથી અનેક દંડકો થાયછે અને તે ઘણા
ગણોથી ગુંથાયછે, માટે તેનાં ગુચ્છક, દામ, હાસ, પ્રસૂન, મંજરી
અને રુચિરા એવા અર્થવાળાં નામ કલ્પવા. વૃત્તરત્નાકરની અવધૂરિ-
ટીકામાં કેહેછે કે, ગગન, સમુદ્ર, એવાં નામ પણ અપાયછે.

છંદ:શાસ્ત્રનો ઉપર અભિપ્રાય લેવામાં આવ્યો તેમાં ૨ ન-
ગણ ઉપર ૭ રગણ આવે તેજ દંડક કેહેવાય અને રગણનો વધારો
કરવાથી જે દંડક થાય તે પ્રચિત્ત કેહેવાય, એમ ઠરેછે; પણ બીજા
ધ્રંથો જોતાં તથા કવિના પ્રયોગોનું અવલોકન કરતાં રગણ સિ-
વાયના ગણો જોડવાથી પણ દંડક બનેલા જણાયછે. મંગાદાસ અને
કેદારમહે ૨ નગણ ઉપર ૭ રગણનો પ્રચિત્તક કહ્યો છે અને બીજા
ધ્રંથોમાં પણ તેમજ જોવામાં આવેછે.

છંદ:શાસ્ત્રના ટિપ્પણમાં, છંદ:પારિજાત ઉપરથી લેખે છે કે,
છવીશ અક્ષર સુધી એકેક વર્ણ વધતાં જે છંદ થયા તે બતાવવામાં
આવ્યાં, હવે તે ઉપરાંત એકેક ગણ કે વર્ણ વધવાથી દંડક અને
પ્રચિત્તક કેહેવાયછે; એટલે નગણ સાથે રગણનો પ્રયોગ કરતાં
જે બને તે દંડક અને બીજા ગણનો રચના વાળાને પ્રચિત્તક કેહેછે.
નગણ સાંથે ય, ત, ર તથા મ, સ, જ ના પરસ્પરના પ્રયોગથી, અ-
થવા તે ગણોના માંહોમાંહેના સંમિલનથી, તેમજ કેવલ સગણ અને
ભગણના યોગથી, પ્રચિત્તકના કરોડો ભેદ થઈ શકેછે, તે કેવલ
શેષજ જાણી શકેછે.

છંદ:શાસ્ત્રની ટીકામાં છંદ:પારિજાતનું વચન છે કે:—

વિહાય મગણં શુદ્ધં ગણૈરન્યૈરશેષતઃ षड्विंશાદધિ
કૈર્વર્ણૈર્દૃશ્યન્તે પ્રચિતાનિ ચ.

મગણ વર્જ કરતાં વાકીના વગા મળોના સમિલનથી ૨૬ વર્ણ ઉપરાંતના પ્રચિતકો જોવામાં આવેછે.

ઉપર પ્રમાણે મગણને વર્જ કરવા કેહેછે પણ અક ૧૪૩૪ નો ઉદાહરણ મગણનો થાયછે, તેથી ઉપરના વચન ઉપર આધાર રાખવો ઉચિત જણાતો નથી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે રગણવટિત દંડક ૩૨૧ સુધી વની શકેછે, અને એજ પ્રમાણે યગણવટિત પ્રચિતક પણ વનેછે. તેમજ બીજા મળોની યોજનાથી પણ વનેછે. હંદ ગાત્રમાં જે નગણ ઉપર ૭ રગણવાળાને દંડક માન્યો છે, અને સાત ઉપરાંતના રગણવાળાને પ્રચિતક માન્યો છે. અને તેનું સૂત્ર નીચે જણાવ્યું છે—

શેષઃ પ્રચિતઃ ઇતઃ.

આમાં શેષનો અર્થ, સાત રગણ ઉપરાંત અલેક રગણ વધવાથી જે દંડકો થાયછે તે પ્રચિત કેહેવાયછે, એમ હલાયુધે કસ્યો છે; પણ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટની વનાવેલી ટીકામાં કેહેછે કે, યગણ આદિ પ્રયોગથી રચેલા દંડકો કવિઓએ વનાવ્યા છે માટે, શેષઃ એટલે રગણવાળા દંડક સિવાયના યગણોથી રચાયેલા દંડકોને પણ પ્રચિત કેહેવા.

૧૪૩૨ પ્રચિતક^૧, સિંહવિક્રાન્ત^૨. ૨ન+૭ય=૨૭વર્ણ.

પ્રચિતક પદ પદે જે ન છે ને ય છે સાત પૂરા રવો એ પ્રકારે પ્રવીણો!

૧ વાગ્વલ્લભ અને હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં પ્રચિતકનું માપ આ પ્રમાણે છે.

૨ હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં સિંહવિક્રાન્ત નામ આપી તેમાં ૨લ+૫ય લાવવા કહી ઉદાહરણમાં ૫ય આપ્યા છે, તે ઉપરથી જણાય-છે કે, ય યયેચ્છ આગત્તા. પણ હંદોમજરીનું પરિચ્છિદ્ધ તથા વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટીમાં કેહેછે કે—

॥ नयुगलसुरयुगेवं यकाराः कवीच्छानुगोधात्तदा यत्र-
 वक्ष्यन्त एषोऽपरो दण्डकः पण्डितैरीरितः सिंहविजान्तनामा ॥
 २न+इच्छापूर्वक य एवा-मापना- दंडकने सिंहविक्रान्त केहेछे.
 छंदोमंजरीना उदाहरणमां १३ य सूच्या छे.

जेम चंडवृष्टिप्रयातमां २न+७र आवेछे अने ते उपरांत
 एकेको रगण वधवाथी, जूदा जूदा दंडक थायछे तेम, २न+७य
 उपरांत अकेको यगणनो चडावो करतां ९९९ वर्ण सुधीनुं पद
 यतां ३३१ य आवे अने तेना-३२९ भेद थाय तेनां नाम प्रथम
 सूचन्या प्रमाणे पढी शकेछे.

चंडवेगदंडक २न+य (यथेच्छनो) थायछे, एम, छंदोवृत्तमुक्ता-
 वलीमां केहेछे पण छंदोलतामां तेनुं माप २न+८य+२न आप्युं छे;
 माटे अमे ते अहिं दाखल कख्यो नथी.

मुक्तकदंडक.

गणना नियमथी मुक्त एटले जेने गणना नियम लागु
 पडता नथी, पण इच्छापूर्वक वर्णनी रचना करवामां आवेछे ते
 मुक्तकदंडक केहेवायछे.

१४३३ मुनीन्द्र. लघु गुरुनो नियम नहि. २७ वर्ण.
 मुनीन्द्रमाहे लघु गुरु केरो निम न आवे पण सत्ताविश अक्षर आवे.
 मनहरपिंगळमा छे.

धीजा मुक्तक वर्णसंख्याना केमे आगळ जोवागा आवशे.

म य र स त ज भ न ग ल ए थी य ता दंडक.

उपर प्रमाणे आठ गण तथा गुरु अने लघु एवा प्रत्येकना सनाचीज अक्षर-
 ना प्रारंभथी प्रतिचरणमा ९९९ वर्ण आवे त्या सुची दंडक वनेछे तेमां
 केटलाक तो वर्ण वधता जाय तोपण एकेनु एक नाम राखेछे, परंतु, ३७

વર્ણનુ થડ વતાવી તે ઉપરાત તેની ગાંઠાઓ મેદ રૂપે થાય, તે ઓઢાવવાને જૂદા નામ પાડવા ડંચેત છે

૧૪૩૪ ઉદાલ, ઉદાલક.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

ઉદાલે આવેછે પાંદ પાંદ સત્તાવીશે

ગુરુ કેરા મા સૌ સંડે પોહોંચી જાતા.

૧૪૩૫ સિંહવિક્રીડ.

૯મ=૨૭ વર્ણ.

ગળો યા વધા સંડે તો થાયછે સિંહવિક્રીડના

પાદમાં વર્ણ સત્તાવિશેના.

૧૪૩૬ મત્તમાતંગસેલિત, }
મત્તમાતંગલીલાકર. }

૯મ=૨૭ વર્ણ.

મત્તમાતંગલીલાકરે લાવનો સંડે

છેક ઓઢા અને તો ગમે ઇટલા.

વૃત્તરત્નાકરની નારાયણમઘ્ટી ટીકાના પરિગિષ્ટ ભાગમા તથા છંદોલતા-
મા ઇચ્છા પ્રમાણે રગણ કરવાથી આ દડક થાયછે, એમ લક્ષણવાધી, ઉદા-
હરણમા ૧૩ રગણ ઓળ્યા છે (મહાકવિ કાલિદાસકૃત ક્યામલાદંકના
ટિપ્પણમા વે જગણ+યયેચ્છ રગણથી આ દડક વનવાનુ લખ્યુ છે) છંદો-
ર્ણવમા ૧૪ રગણ સુધી, વાર્ણીમૂળમા ૧૧ રગણસુધી, અને પ્રાકૃત પિંગલ-
સૂત્રમા ૧૦ કે ૧૧ રગણ લાવવા કહ્યુ છે છંદ પ્રમાકરે ૧૨નુ માપ વતાવી-
તેવુજ ઉદાહરણ આપી, નોટમા જણાવ્યુછે કે, જેમા ૯થી ઓવેક રગણ હોય
તે પળ આનાજ મેદમા ગણાયછે વાગ્વજ્રમા ૯૨ અને છંદોમજરીમા
ચયેચ્છ ૨ લાવવા કહ્યુછે, પળ એ વને ગ્રંથોમા ઉદાહરણ ૯ રના છે, ઇટલે
નવ કરતા વધારે ઇચ્છાપૂર્વક રગણ આળવાનુ પ્રમાણગ્રંથોપરથી નોંઠેછે
એના મેદમાથી નીચેના વે મઠી આવ્યા છે -

૧૫૦૬ સારંગ ૧૩ ૨=૩૯ વર્ણ.

૧૫૨૧ રુદ્રસારંગ ૧૯ ૨=૪૯ વર્ણ.

૧૪૩૭ કુસુમસ્તવક^૧, કુસુમાસ્તરણ. ૯સ=૨૭ વર્ણ

નવ સા ગણ શોભિત તો સજજો કુસુમસ્તવકો પ્રતિપાદ વિષે સમજી.

૧ છંદોબોધ તથા વાગ્વલ્લભ છંદ પ્રમાકરમાં સ્ત્ર યથેચ્છ અને છંદો-
ઘૃત્તમુક્તાવલીમા ૧૨ સ્ત્રુ ઉદાહરણ છે

૧૪૩૮ દામ. ૯ત=૨૭ વર્ણ.

છે તા ગણો સ્વંદ સર્વે મલી પાદપાદે વધા દામમાં વર્ણ સત્તાવિશે થાય.

ઉદાહરણ ૧૨ ત્તગણનુ છે.

૧૪૩૯ વિતાન. ૯જ=૨૭ વર્ણ.

વિતાન વિષે જમણો નવ થાય પદેપદમાં કુલ વીશ અને હય વર્ણ.

ઉદાહરણ ૧૨ જગણનુ છે.

૧૪૪૦ વર્તુલ. ૯મ=૨૭ વર્ણ.

વર્તુલ દંડકમાંજ પદેપદ છે નવ મા ગણના વિશ ને હય અક્ષર.

ઉદાહરણ ૧૨ મ ગણનુ છે.

૧૪૪૧ અચલ. ૯ન=૨૭ વર્ણ.

નવ તું નગણ ધર ચરણ ચરણ પર વિશ હય કુલ કર અચલ.

ઉપર પ્રમાણે મય રસ ત જ મન એ ગણના દંડક થઈ રહ્યા વાકો ગલ
ના રહ્યા તે જુવો એક ૧૪૪૬ તથા ૧૪૪૭

૧૪૪૨ સુધાધાર. ૪મ+૩ત+૨મ=૨૭ વર્ણ.

ચાર મ ઉપર છે ત્રણ તાગણ વેની પરે તું સુધાધારમાંજ મ વેકર.

૧૪૪૩ દિનકર. ૧મ+૮ન=૨૭ વર્ણ.

એક મ ગણ પર વસુ તું નગણ ધર દિનકર ચરણ ચરણ રજ.

૧૪૪૪ સૌમમાલા. ૪જર+જ=૨૭ વર્ણ. તેમાં ૯,૮ યતિ.

જરાજરાજરાજરાજ, સૌમમાલમાં વિરામ, તો નવેજ આઠ વર્ણ ધાર.

२८ वर्णना दंडक

१४४५ मकरालय. न+ग+र एम सात वर्णनो नगर गण चार
वार आवे.=२८ वर्ण.

नगरनां झूमखां वरण सौ सातनां चरणमां चार छे मकरना आलये.

नगरना झूमखा चारथी आरमीने १९९ वर्ण थाय त्यामुधीनी
हदमा जेटला आवी शके तेटला आना भेद यायछे आ उपरात
छंदोवृत्तमुक्तावलीना अभिप्राय प्रमाणे नगर झूमखामा नग उपर
अनुक्रमे अकेक रगण वधारवाथी इच्छापूर्वक दंडको वनेछे. एनी रच-
नामा काडक चमत्कार होय एम होवुं जोडये एना नीचे प्रमाणे भेद
प्रसिद्ध छे:—

क्रम.	नाम.	माप.	वर्ण.
१४५१	पन्नगेन्द्र.	न+१ग+ ८र=२८	
१४७८	दंभोली.	न+१ग+ ९र=३१	
१४९९	हेलावली.	न+१ग+१०र=३४	
१५०३	मालती.	न+१ग+११र=३७	
१५०८	केली.	न+१ग+१२र=४०	
१५१०	कंकेली.	न+१ग+१३र=४३	
१५१३	लीला	न+१ग+१४र=४६	
१५१६	विलास.	न+१ग+१५र=४९ इत्यादि.	

उपरनुं विवेचन नीचे प्रमाणे छंदोवृत्तमुक्तावलीमां कस्यु छे —

नगणतश्चेद्गुरुस्तस्य पश्चाद्यदाष्टौ तु रेफास्तदा पन्नगेन्द्रकृतः
पन्नगैः (न+ग+८र)

प्रतिपदं पन्नगेन्द्रात्पुनारेफवृद्ध्या तु दंभोलिहेलावलीमालती
केलिकंकेलिलीलाविलासादयः (न+ग+११र)

छंदालतामां आ विषे नीचे प्रमाणे लखेछे:—

जलधिलघोर्भवेद्रेफकैरष्टभिः पन्नगेन्द्राभिधो दंडकश्चाथ

વૃદ્ધિ ક્રમાદંડકં પ્રત્યુપૈતીહ પાદે યદૈકાદિરેફણ ચાંમોલિ
હેલીધૂલોમાતલીકેલિલીલાવિલાસાદયઃ (ન+લ+૨૦૨)

નગણને એક લઘુ ઉપર આઠ રગણ લાવવાથી પન્નમેન્દ્ર દંડક
ધાયછે અને ત્યાર પછી એકેકો રગણ વધારવાથી અંમોલી(૧૪૭૯),
હેલી (૧૯૦૦), ધૂલી (૧૯૦૪), માતલી (૧૯૦૭), કેલિ
(૧૯૦૮), લીલા (૧૯૨૩), વિલાસ (૧૯૧૬) આદિ દંડક થાયછે.

આ વંને ગ્રંથોના જૂદાજૂદા કથનથી શ્રાતિ થાય એવું છે, કેમકે
છંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં ન+મ+૮ર અને છંદોલૈતામાં ન+લ+૮ર ના
પ્રારંભથી મેડ વનાવેછે અને તેનાં નામમાં પણ અવલસવલ ફેર-
ફાર થઈ ગયો છે, પરંતુ મ્કરાલયના શૂંમસ્વામાં ન+મ+૨ આવેછે
તેથી છંદોવૃત્તમુક્તાવલીનો અભિપ્રાય, બીજાં સવલઃ પ્રમાણને અમાલે
અમે માન્ય રાખ્યો છે.

૧૪૪૬ ચંદ્ર.

૨૮ ગુરુ વર્ણ.

ચંદ્રે આવેછે અઠાવીશ વર્ણો પાદે ને પાદે પૂરેપૂરા ઓલો આવેછે ઉદાહરે.

અઠાવીશ કરતા એક વર્ણ ઓછો રાખિયે તો ઉદાહ (૧૪૩૪)

યદ્, જાય માટે આ દંડકનો પ્રારંભ અઠાવીશ અક્ષરથી કરવો યોગ્ય છે.

૧૪૪૭ લલિત.

૨૮ લઘુ વર્ણ.

લલિત ચરણ પર લઘુ તું વરણ કુલ વિશ પર વયુ ધર કવિવર!

જો સત્તાવીશ અક્ષરથી પ્રારંભિયે તો અચ્ચલદંડક થઈ જાયછે,

જુઓ અક ૧૪૪૧

આઠ ગણ અને લઘુ ગુરુના મિશ્રણથી થતા દંડક.

૧૪૪૮ અનંગશેખર, મહીધર^૧.

૧૪ લગ=૨૮ વર્ણ.

અનંગશેખરે રચાય ચૌદ લાગ સામટા

વંધા ગણાય વર્ણ વીશ આઠ તો.

૧ મહીધરનામ છંદ પ્રદીપ અને છંદ પ્રસાકરમા ૧૪ લગ

જેનાચુ છે.

લઘુગુરુના ક્રમે ૨૮ અક્ષરનો આ દંડક હંદોવૃત-
મુક્તાવલીમા છે. આમાં પ્રત્યેક પાદમાં ઇચ્છાપૂર્વક લઘુ ગુરુ આ-
ળના, એમ પ્રમાણગ્રંથોનો અભિપ્રાય છે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં યથેચ્છ
લઘુ ગુરુ લાવવા કેહેછે, પણ તેનો વૃત્તિકાર લક્ષ્મીનાથ મદ્દ વિશેષમાં
એમ વિસ્તાર આપેછે કે, લગ ના ક્રમથી એટલે યથેચ્છ. જગણ
રગણના ક્રમે છેવટ જગણ લાવી તે ઉપર અન્તમા એક લઘુ આળી
૨૮ વર્ણ અથવા તેથી વધારે ૧૦ કે ૧૧ ગણ ઉપર એક લઘુ
આવે એમ રચના કરવી. પણ આ કયન ઉચિત નથી, કેમકે આ
દંડકમા લગ નો ક્રમ ઇચ્છાપૂર્વક આળવાનો પ્રમાણગ્રંથોનો
અભિપ્રાય છે, તેમજ મૂલ સૂત્ર છે—

“લઘુર્ગુર્હર્નિજેચ્છયા યદા નિવેશ્યતે તદૈષ દ્વંડકો ભવ
ત્યનન્નશેઘરઃ ૨૦૬.” આ પ્રમાણે છે તેમાં પણ વૃત્તિકારે જણાવેલો
અભિપ્રાય આવતો નથી માટે તે ગ્રાહ્ય નથી.

ત્રાગ્વલ્લભમાં ઇચ્છાપૂર્વક લગ લાવવા કેહેછે, અને ગોઠતી
આવે એવી યતિ આળવી એમ જણાવેછે, પણ લક્ષણ વાધતાં જે રચના
કરી છે તેમાં લગ નો ક્રમ સાચવ્યો નથી અને વર્ણ ૨૭ આળ્યા છે,
તે પણ તેનીજ ઉક્તિથી તથા પ્રમાણગ્રંથોથી વિરુદ્ધ પડતું છે.

હંદઃશાન્વની ટીકામાં હંદોમજરી ઉપરથી પ્રતિપાદમાં અક્ષર
અઢાવીશ આળ્યા છે, અને લઘુ ગુરુનો ક્રમ સાચવ્યો છે,
હંદોમજરીમા યથેચ્છ લગ લાવવા કેહેછે. ઉદાહરણમાં ૨૮ વર્ણ છે.
ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમા લગ ના ક્રમથી ૩૨ વર્ણના દંડકનું આ નામ
આપ્યું છે, પણ તેનાં વીજાં નામ દ્વિનારાચિકા, મહાનારાચ, એવાં
છે તે આના ભેદ છે. વીજાં ભેદ ૯૯૯ વર્ણની હદ સુધી વની શકેછે.

૧૪૪૯ અશોકપુષ્પમંજરી.

૧૪ગલ=૨૮ વર્ણ.

ચૌદ વાર ગા લ વીશ આઠ વર્ણ છે અશોકપુષ્પમંજરી પદે પદે સદાય.

૧૪ ગલના પ્રારંભથી વેકીના ૯૯૯ અક્ષર સુધી આના ભેદ થાયછે. ૧૬ ગલનો સુધાનિધિ (અં. ૧૪૯૪) આનો ભેદ છે.

વાગ્વલ્લભમાં રજના ક્રમે ૨૭ વર્ણ આપ્યા છે, તેમજ છંદ-કામદુઘાવત્સમાં ૨૭ અક્ષર રાક્ષી છેલ્લો લઘુ મૂકી દીધો છે. એ વિરુદ્ધ પડતું છે. છંદ:પ્રભાકરમાં યથેચ્છ ગુરુ લઘુ લાવવાનું કેહેછે. પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં ગુરુ લઘુના ક્રમે અર્થાત્ રગણ જગણના ક્રમે નવ ગણ અને તેમાં નવમા રગણ ઉપર અંતે એક લઘુ એમ અઢાવીશ વર્ણ લાવવાનું કેહેછે. ને એજ પ્રમાણે છંદ:શાસ્ત્રની ટીકામાં ગુરુ-લઘુને ક્રમે અઢાવીશ અક્ષર આપી તેમાં છેલ્લો લઘુ આપ્યો છે. અનંગશેખર આથી ઉલટું છે. જુવો અંક ૧૪૪૮ મે.

૧૪૫૦ માલા. (છંદોલતા). $૨ન+૭મ+ગ=૨૮$ વર્ણ.

દ્વિ નગણપર સાતે મા તે પૂઠે ગા અન્તે
આળો સર્વે વર્ણો અઢાવી' માલામાંહે.

૧૪૫૧ પન્નગેન્દ્ર. $ન+ગ+૮ર=૨૮$ વર્ણ.

નગણ ને ગા પછી આઠ છે રા ગણો

શોભતા પન્નગેન્દ્રે બધા વર્ણ અઢાવિશે.

છંદોલતામાં $૪લઘુ+૮ર=૨૮$ વર્ણ લાવવા કેહેછે, પણ અંક ૧૪૩૩ મે મકરાલય છે તેનો આ ભેદ છે, તે જાણવામાં નહિ હોવાથી છંદોલતાના કર્તાએ ભૂલ કરેલી જણાયછે.

૧૪૫૨ શકાયતન. (વાગ્વલ્લભ). $૯મ+૧ગ=૨૮$ વર્ણ.

પાદ વિષે વસુ ભા ગણ આળ

શકાયતને પછી એક ગુરુ ધર છેવટ તો.

૧૪૫૩ લાવળ્યલીલાપ્લુત, ઉદાલ. $૧ન+૮ય+લ=૨૮$ વર્ણ.

નગણ પરે આઠ યા ને લ અન્તે ધરો

આપ લાવળ્યલીલાપ્લુતે પ્રાદમા ઠીક.

१४५४ आलानिक. (वाग्वह्य) ननर+६य+ल=२८ वर्ण.

ननर पर य छौ ल अन्त आलानिके

आणजो पादमां सर्व अट्टाविशे वर्ण.

१४५५ रंगियो, वर्णरंगी. लघु गुरुनो नियम नथी, अंते ल ग.

९, ७, ७, ९ यति.

नव साते साते ने पांचे, एम यतिना वर्ण, अते गुरु ने लघु, रंगिया विषे.

१४५६ भगवता. (ग. प्र. प्र.) भजस+नभ+जम+मय+ल.

भा ज स परे न भ करे ज भ धरे

भगवता विषे म य पूठे अन्त ला पाद.

१४५७ अश्वधाटी. तभय+जसरं+नतभ+लग. =२९ वर्ण.

ता भा य छे, गण ज सा रा पछी, न त भ छे

अश्वधाटी पदमांहे लघु गुरु वळी.

१४५८ वसुधाधर. (छंदःप्रदीप) ९स+२ल=२९ वर्ण.

स स सा स स सा स स सा धरिने लघु वे

वसुधाधर दंडक साह सदा कर,

१४५९ सौभाग्य. भज+ततत+सेययं+नगल=२९ वर्ण.

भां ज पर छे त ता ता गणो सा य या छे न ग ल

पाद सौभाग्य माहे सुकविराय!

गणप्रस्तारप्रकाश

१४६० वर्णक दंडक. २न+७य+लग=२९ वर्ण.

द्वि न गण पर करो या वधा सात तो

वर्णके दंडके पादमां अन्त ला गा धरी.

भाषाछंदोमन्त्रीमा.

૧૪૬૧ શાલુર, સાલુ, સાલુર. ત+૮ન+લગ=૨૯ વર્ણ.
૮, ૮, ૧૩ યાતિ.

તા શાલુર પર વસુ, નગને ચરમ લગ,

વિરતિ વસુ વસુ જલ પર ધરો.

૧. “બ્રહ્મા એ ઉંદ સ્વસ્વતીને કહ્યો, અને સ્વસ્વતીના મુખથી શેષ-
જાગે સામિલ્યો, તેણે ગરુડને કહ્યો ” એમ લલપતજશાસેધુમા લલેછે

૨. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ.

માગવી પિગલ્લદોષ્યમા પ્રારમ્ભમા વે ગુરુ+૮નગણ+૧સ્વગણ લાવવા
કયું છે તે માપ ઉપર પ્રમાણે જ થાય છે, પણ તેમા પાઠ્યતરે સ્વગણને વદલે
સ્વગણ બાવે એમ કહ્યું છે.

૧૪૬૨ સ્મારમાલાકુલ. (વાગ્વલ્લભ.) સ+૮ય+લગ=૨૯ વર્ણ.

સ પછી વસુ યા પછી લાગ તો પાદ પાદે

રચીને તમે સ્મારમાલાકુલે આણજો.

કામવાણ.

કામનાં વાણ પુષ્પનાં વનેલાં કલ્પવામાં આવ્યાં છે અને તેની
સંખ્યા પાંચ છે તે પુષ્પનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ અરવિંદ, ૨ અશોક, ૩ આમ્ર, ૪ નવમલિકા, ૫ નીલોત્પલ.

એ પ્રમાણે કામવાણ પાંચ હોતાં આ દંડક કવિએ પાંચ પ્રકારના
કલ્પેલાં હોવા જોઈયે; પણ હંદોવૃત્તમુક્તાવલીમાં લેખે છે કે,—
સ્વાત્કામવાણાભિધો દંડકો ડ્યં યથેચ્છં નિવદ્વૈસ્તત્તજ્યૈર્ગુરુભ્યાં
ચ ચિત્તાભિહારી.

કામવાણ નામનો દંડક ત સ જ ય એ ચાર યથેચ્છ ગણ
ઉપર અનુક્રમે વે ગુરુ લાવવાથી ચિત્તને હરણ કરે એવો થાય છે.
વઢી આગઠ જતાં આ ગ્રંથકારે ભુજંગવિલાસ નામનો દંડક લખ્યો
છે તેનું માપ એવું આપ્યું છે કે:—

યત્ર યથારુચિ મા વિલસન્તિ ગુરુચ સપ્ષ મુજંગવિલાસ
યથારુચિ મગણ ઉપર વે ગુરુ આળવાથી મુજંગવિલાસ થાયછે.

આ ઉપરથી જણાયછે કે, પાંચ પ્રકારના કામવાળ છે તેને
અનુસરતા તસ જય અને મ એવા પાંચ ગણ યથેચ્છ લાવીને
ઉપર અનુક્રમે વે ગુરુ આળતાં પાંચ પ્રકારના કામવાળ દંડક
થાયછે. યથેચ્છ એટલે આ દંડકના ઓછામાં ઓછા ૨૯ (૯ ગણના
 $૨૭+૨ગ=૨૯$) વર્ણ થાય, ત્યાંથી પ્રારંભ કરીને તે ૯૯૯ વર્ણ
થતા સુધી જેટલા કરવા હોય તેટલા મેદ પ્રત્યેક કામવાળના
થઈ શકેછે. આ કામવાળ દંડક એક વીજાથી ઓઢલાવા માટે જેમાં
જે ગણનું પ્રાધાન્ય છે તે ગણનો અક્ષર પ્રારંભમા મૂક્યો છે. વઢી
વધારે સ્પષ્ટ થવામાટે જે જે પુષ્પનાં પાંચ વાળ વન્યાં છે તે તે પુષ્પનું
નામ અનુક્રમે તેની સાથે મૂકીને તે પુષ્પના નામથી પળ તે દંડક
ઓઢલાય એમ ક્રમ ગોઠવ્યો છે, તે રીતે નીચે પ્રમાણે દંડકો વનેછે:—
૧૪૬૩ ત કામવાળ, અરવિદ. (પદ્મ.) $૯૮+૨ગ=૨૯$ વર્ણ.

તાકામવાળે ધરો તાગળો સ્વડ ને તે

પઢી તો કરો વે ગુરુ અન્તમા પદ્મમાહે.

પ્રત્યેક દંડકમાં ૨૭ વર્ણથી ઓછા અક્ષર લાવવા ન જોઈયે,
એટલા માટે અમે ૯ તગણના ૨૭ અક્ષર ઉપર વે ગુરુ મૂકી ૨૯
વર્ણ કહ્યા છે. એના મેદ વધારવા હોય તો ૧૦, ૧૧, ૧૨ इत्यादि
અકેકો તગણ વધારવાથી ૯૯૯ અક્ષર સુધીમાં ઇચ્છાપૂર્વક દંડક
થઈ શકેછે.

૧૪૬૪ સ કામવાળ, અશોક.

$૯૮+૨ગ=૨૯$ વર્ણ.

કવિ! તું નવ સા ગણ આળ પઢી ગુરુ વે

ધર પાદ અશોક સકામતળા વાળે.

૧૪૬૫ જ કામવાણ, આઘ્ર.

૯જ+૨ગ=૨૯ વર્ણ.

ધરો જ ગણો નવ ને પર વે ગુરુ તો

ધરજો પદ આઘ્ર સદાય જકામવાણે.

૧૪૬૬ ય કામવાણ, નવમલ્લિકા.

૯ય+૨ગ=૨૯ વર્ણ.

ધરો સંઢ યા ને પછી વે ગુરુ અન્ત આણો

તમે મલ્લિકા માં યાકામવાણે પાદે.

૧૪૬૭ મ કામવાણ, ભાસ્મરવાણ, નીલોત્પલ, ધ્રુજંગવિલાસ.

૯મ+૨ગ=૨૯ વર્ણ.

છે નવ ભાગણની પર વે ગુરુ અન્ત

નીલોત્પલમાં ચરણે કવિ! ભાસ્મરવાણે.

૧૪૬૮ માનદકર્ષા.^૧ નતસ+નભનસ+રન+ગગ=૨૯ વર્ણ.

નતસ છે નાભનસ, રાન ધર પાદ પર,

ચરમ પછી ગાગ માનદજકર્ષા.

આનો માત્રા ૩૭ છે એટલે ઝૂલણા (પ્રભાત) રાગમાં ગવાયછે. આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં ૮+૮=૧૬ વર્ણ અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૭+૬ અગર ૮+૬=૧૩ વર્ણ આળવાથી લગ્ન ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમલ્લિકા પ્રમાણે.

૧૪૬૯ ભવનિધિ.^૧

મજસન+નતતસય=૨૭ વર્ણ.

મજસન છે નતત, સાય ભવનિધિ વિપે

પાદમાહેજ કવિ તો વેદેછે.

ઝૂલણા (પ્રભાત) ના રાગમાં ગવાયછે. કારણ આનો માત્રા ૩૭ છે. આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં ૮+૮=૧૬ વર્ણ અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૬+૬=૧૨ અથવા ૭+૪ મઝી અગિયાર કે તે જલ્લા-કડકા મૂકીને ૧૨ વર્ણ આળવાથી લગ્ન ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમલ્લિકા પ્રમાણે (આ દડક આટલુ છપાયા વાદ મઝી આવત અહિં દાસલ કલો છે, તે ૨૭ ના પેઠીમાં ગણવો.)

૧૪૭૦. વીજકર્પા, વિદ્યુત્કર્પા.^૧ મજ+તન+સનન+સ+ર+ગ
=૨૮ વર્ણ

માજ પર તાન, સાનાન પર સગળ છે

રગળ પર ચરમ ગા વીજકર્પા.

આનો પળ માત્રા ૩૭ છે, એટલે ઝૂલણા (પ્રમાત) રાગમાં ગવાય-
છે. આના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં છ નવ, નવ છ, સાત આઠ, કે
આઠ સાતના કડકાથી ૧૬ વર્ણ અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૯+૪=૧૩
વર્ણ આળવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે. (આ દંડક આટલું છપાયા વાદ મઝો
આવતાં અહિં દાખલ કસ્યો છે તે ૨૪ વર્ણના પેટામા ગણવો.)

૩૦ વર્ણના દંડક.

૧૪૭૧ શોભનમણિ.^૧ ૬ન+૨+નતમ+ય=૩૦ વર્ણ.

શરૂ ન પર રગળ ધર, નતમ ગળ તે પછી

યગળ પાદાન્ત, શોભનમણીમાં.

આ દંડકની પળ માત્રા ૩૭ થાયછે, એટલે તે ઝૂલણા
(પ્રમાત) રાગમાં ગવાયછે. એના પ્રત્યેક પાદના પૂર્વાર્દ્ધમાં ૧૦+
૮=૧૮ વર્ણ, અને ઉત્તરાર્દ્ધમાં ૬+૬=૧૨ અથવા ૬+૭ અને
તેથી ઝલટા એમ ૧૨ વર્ણ મૂકવાથી લય ઠીક સચવાશે.

૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે.

૧૪૭૨ નીલચક્ર. ૬ રજ=૩૦ વર્ણ.

રાજ પાંચ થાયછે વધાય પાદ પાદમાં

સદાય નીલચક્રમાંહ વર્ણ ત્રીશ માહ!

૧૪૭૩ સ્વંજ. ૯ નગળ+૨=૩૦ વર્ણ.

નવ નગળ કવિવર! કર તરત પછો.

ઉપર ધર રગળ ચરણ સ્વંજમાં.

१४७४ अर्ण, दंडकात्रिभंगी.

२ न+८२=३० वर्ष.

नन पर-वसु रागणो भावथो आणजो

अर्जुना पादमां जेथकी त्रीश वर्णो बने.

१४७५ सिंहविक्रीड मोटो. (१४३५) १० य=३० वर्ण.

નવ અથવા ઇચ્છાનુસાર યગળ મૂકવાથી પણ આનાજ ઉપમેદ થાયછે

रचो सिंहबिक्रीडमोटो तमे पाद पादे

४०
य आशा गणी सामटा जेम शोभे रुडेरा.

१४७६ आर्द्रस्तवक. (न,य,न,य,न,य,न,य,न,य.) = ३० वर्ण.

शरै नय आणी प्रतिपदमां तो झट

रचने तुं मन धरौ आर्द्रस्तवक क्रमेथी.

१४७७ बाललीलातुर. गमे ते क्रमे १० गण=३० वर्ष.

बाललीलातुर नामे दडक रचना काजे

આવે એવા વર્ણ ત્રીશ રુડા ધરજો જી.

आग्वल्लभमां भ, र, न, न, र, न, ज, न, र, र, गण आप्या छे.

१४७८ भायर.१ न न स भ + न न + त र त + य = ३० वर्णः

न न स भ पर न न, आणो त र त चरण,

कवि! अन्ते य जो करो, तो भाधर जाणो.

१ गणप्रस्तारप्रकाश प्रमाणे.

१५७९ त्रीसुं कवित* { १६, १४ यति
गुरु लघुनो नियम नहि. } ३० वर्ष.

{ गुरु लघुनो नियम नहि. }

कुल त्रीश वर्ण पाद यति सोळ चौद धार,

त्रीसुं एम कवित तो चार पादकेरुं.

* વ્રજભાષામાં ૩૦, ૩૧, ૩૨ અને ૩૩ વર્ણના કવિત થાયછે, તે વિષે અમે વિશેષ વર્ણન કવિત પ્રકરણમાં હવે પછી જણાવીશું, પરંતુ અત્રે એટલું જણાવવાની આવશ્યકતા છે કે, ત્રીસ વર્ણના કવિતમાં બધા નિયમ ૩૧ વર્ણના

कवित प्रमाणेज पाळवामां आवेछे, मात्र छेळी यति १५ ने बदले च्वांदनी धायछे, अने तेमां अंते गुरु राखवामा आवेछे. घनाक्षरी नियम रत्नाकरना कर्ता ३० वर्णना कवितनुं नीचे प्रमाणे उदाहरण आपेछे.—

“जै जै ब्रज दुलह दुलारे जमुदाके सुत,
महाराज मोहन मदन मदहारी;
आनँद आखंड रासमंडल विलास भुव,
मंडलके आखंडल देव हितकारी;
वंसीधर श्रीधर गुपाल बनमालधर,
राधावर गोपवर गिरवरधारी;
वृन्दावनचंद नंदनंदन गोविदश्याम,
सुंदर कुंवर कुंज-मंदिर विहारी.”

आ दंडके गणप्रस्तारप्रकाशमां हे

૧૮૩ દંભોલિ.

ન+ગ+૯ર=૩૧ વર્ણ.

નગણ ને એક ગુરુ ધરી તે પછી ટંડ આળો

તમે રાગળો ત્રીશ ને એક દંભોલિમાં.

જુવો અક-૧૪૩૩ ની ટીપ. છંદોલતા પ્રમાણે એનું નામ અંભોલિ છે અને તેનું માપ તેના જણાવ્યા પ્રમાણે નીચે મુજવ થાયછે:—

૧૪૮૪ અંભોલિ.

ન+લ+૯ર=૩૧ વર્ણ.

નગણ ધરી લ લાવો તમે ટંડ રા તે પછી

પાદ અંભોલિ મધ્યે કરો વર્ણ એકત્રીશ.

દંભોલિ એટલે હ્રસ્વનુ વજ્ર પળ અંભોલિનો પ્રસિદ્ધ અર્થ જાણવામાં નથી, કદાપિ અંધસ્+આલિ=અંભોલિ એટલે પાણી ઉપર ફરનારો ધ્રમર એમ અર્થ થઈ શકે.

આ પ્રમાણે હોતાં પળ અંભોલિ નામ અને તેનું માપ દંભોલિથી મિન્ન છે એટલે અમે એને જૂદો દાખલ કર્યો છે.

૧૪૮૫ મુક્તામણિ.^૧ મયર+તરજ+સય+મજ+ગ=૩૧ વર્ણ.

મા મર સાથે તારા જ છે મુક્તામણિ વિષે

સયા પર મજા પછી અન્તે ગા થાય પાદમાં.

^૧ છંદમાલિકા પ્રમાણે.

૧૪૮૬ ઘનાક્ષરી. (લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી, અન્તે ગ=૩૧ વર્ણ.

ઘનાક્ષર.) કવિત. ૧૬, ૧૯ યતિ.

એકત્રીશ વર્ણ જેમાં ગુરુ લઘુ નિમ નહિ,

અંતે ગુરુ એક યતિ સોલે ઘનાક્ષરીમાં.

કેટલાક આને કવિત અથવા મનહર કેહેછે.

કવિત પ્રકરણ.

ધમાધરી આદિ લઈને કેટલાક દડક કવિતના સામાન્ય નામથી ઓઝાવાયછે માટે આ ટેકાણે “કવિત” વિષે વિસ્તાર આપવાની અગત્ય છે.

છંદ:પ્રમાકરમા કહ્યું છે કે “કવિતની લય ઠીક થવા માટે પ્રથમ તેનો ધ્વની સિદ્ધ કરવી જોઈયે, પછી તેમા સમ અથવા વિષમ પ્રયોગનો યોગ્ય યોજના કરવી જોઈયે. કવિતમાં સમ (તેની) પ્રયોગવહુ કર્ણમધુર છે, પરંતુ કહિક વિષમ (એકી) પ્રયોગ આવી જાય તો તેની આગળ એક વીજો વિષમ પ્રયોગ આણવાથી તે વિષમતા મટી સમતા વની જાયછે.

કવિતનો સાધારણ નિયમ એવો છે કે- પેહલાં ત્રણ અષ્ટક અને પછી એક સસક મૂકવુ. અર્થાત્ ૮, ૮, ૮, ૭ એમ વર્ણ મૂકવા, પરંતુ શબ્દયોજના કે વિભક્તિયોના સંબંધથી એ વિભાગ કરવામાં કંઈ કંઈ અંતર પડી જાયછે. જેમકે:—

ખાનદત્તે કદ જગ ૮	જ્યાવન જગત વદ ૮	દશરયનદત્તે ૭	નિવાહેંદ્ર નિવહિયે, ૮
કહે પદમાકર ૭	પવિત્ર પન પાલિવેકો ૯	ચોર ચક્ર પાણિકે ૭	ચરિત્રનકોચહિયે, ૮
અવધવિહારકે ૭	વિનોદનમેંવીવિવીવિ ૯	ગીધગુહ ગીવેકે ૭	ગુણાનુવાદ ગહિયે, ૮
રેનંદિન આઠો જામ ૮	રામ રામ રામ રામ ૮	સોતારામ સીતારામ ૮	સીતારામ કહિયે ૭

આવી કઠણાઈને લીધે પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ કેવલ ૧૬, ૧૯ થતિ માની છે.

સત્ય છે કે—“શિષ્ટસ્ય ગતિશ્ચિન્તનીયા.” પરંતુ સૂક્ષ્મ-દૃષ્ટિથી જોડ્યેછિયે તો, એમાં પણ ઉપર જણાવેલો નિયમ પડાયછે. વીજા અને ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્દ્ધમાં ૧૬ વર્ણ છે, તો તેમાં ૭ વિષમ આગળ ૯ વિષમ આવી જાયછે, એટલે બે વિષમ મળીને એક સમ થઈ જાયછે. પરંતુ ઉત્તરાર્દ્ધ કેવળ ૧૬ વર્ણનું થાયછે, તે પોતે વિષમ અંક છે, એટલે તેના વિભાગમાં બે પૈકી એક સ્થાનમાં વિષમતા અવશ્ય આવવાની જ. તે કારણથી આઠ આઠ વર્ગના ત્રણ અટક અને અંતમાં એક સસક માની લેવું બરાબર છે. જેમકે ઉપરનું કવિત્ર નીચેના કોષ્ટકમાં બતાવવામાં આવેછે:—

આનંદકે કંદજગ	જ્યાવન જગતવંદ	દશરથ નંદકે નિ	વાદેઈ નિચહિયે;
૮	૮	૮	૭
કહૈ પદમાકર પ	વિત્રપન પાલિવેકો	ચોરચક્રપાણિકે ચ	રિત્રનકો ચહિયે;
૮	૮	૮	૭
અવધવિહારીકે વી	નોદનમે વીધિવીધિ	ગીધગુહગીધકે ગુ	ળાતુવાદ ગહિયે,
૮	૮	૮	૭
રેનદિનઆઢોજામ	રામરામ રામરામ	સીતારામસીતારામ	સીતારામ કહિયે.
૮	૮	૮	૭

જે અટકમાં સમ અધિક હોય તેને “સમ” અને જેમાં વિષમ અધિક હોય તેને “વિષમ” કહેવાયછે. સમ વિષમનો વિચાર વિશેષે કરીને અટકના પ્રથમાર્દ્ધમાં જ કરવો જોઈયે. સસકમાં તો બધા પ્રયોગ વિષમ જ થાયછે; તે માટે નીચે જણાવેલા નિયમો ધ્યાનમાં રાખવા જોઈયે:—

“आनंदके” विभक्ति सहित चार वर्णनुं पद . . = सम.

“कहै पद” वे वर्णना वे शब्द = सम.

“अवध” त्रण वर्णनो शब्द + “विहारी” त्रण वर्णनो शब्द = विषम.

“रैन” वे वर्णनो शब्द. = सम.

“ज्यावन” त्रण वर्णनो शब्द = विषम.

“दशरथ” चार वर्णनो शब्द = सम.

(१) अष्टकमां वधा सम शब्दो रही शकेछे. जेम— “रैनदिन आठो जाम,” “कहे पदमाकरप” “वित्रपन पालिवेको” ए त्रणे सम प्रयोग छे. जे अष्टकनो प्रारंभ अपूर्ण शब्दथी थाय छे, तेमां ते अपूर्णने सम मानो लेवो जोइये; कारणके एनी विषमता तेना आदिना पदांतमां लोपाइ गइ होय छे. जेमके:—
“वित्रपन” = ४ वर्ण. — “नौदनमे” ४ वर्ण. ए वे सम छे.

(२) अष्टकमां विषम विषम अने सम पण रही शकेछे. जेमके
“अवध विहारीके वि”, “कुंजमें ललित केलि,” “कौनको सुजस गाय,” ए त्रणे विषम प्रयोग छे,

(३) अष्टकमां कहि कहिं सम, विषम, विषम, एम पण आवेछे, जेम “राम भजन करत.” ए विषम प्रयोग छे. आ सम, विषम, विषम, प्रयोग प्रथम कहेला वे प्रयोगोथी उतरतो छे एटले विशेषे करीने एवो प्रयोग थतो नथी. एटले एनी गणना सर्वथी छेली करी छे. केवल बत्तीश वर्णोना कवित अथवा बीजा दंडकोमां ए कहिं कहिं काममा आवेछे अने ए प्रयोग ज्यां काममा आवेछे, त्यां आदिथी अतसुधी आखुं अष्टक एक सरखुं थायछे.

(४) वे विषमना वचमां एक सम आववुं न जोइये. जेमके
“कुंजमें केलि ललित” “कौनको गाय सुजस” इत्यादि. ए त्रे अष्टक कर्णकटु छे.

(૬) અંત્ય સસકમાં સાત વર્ણ હોવાનાં કારણથી સર્વ પ્રયોગ વિષમ થાયછે. જેમકે “સીતારામ કહિયે.” “રિત્તન કો ત્રહિયે,” “જાનુવાદ ગહિયે.” “બાહેઝ નિવાહિયે.” “રામાહિ મનાઝયે.” “રાધિકે શરણ હૈ.” इत्यादि.

(૬) સોઠ અને પંદર વર્ણોપર શબ્દ પૂર્ણ હોવોજ જોઈયે.

(૭) સમ અથવા વિષમ પ્રયોગનો યોગ્ય ઉપયોગ પ્રત્યેક અટકમાં અથવા અટકના પરસ્પર સંબંધમાં પણ રાખવો યોગ્ય છે. નિકૃષ્ટ પ્રયોગ રચવાથી વની શકે તેટલું અલગ રહેવું જોઈયે, નહિતો કવિત કર્ણકટુ થશે.

(૮) કવિતની રચનામાં ટે નીચેનું કવિત કંઠસ્થ કરવું લાભકારી થશે આઠ આઠ આઠ પછી, સાત વર્ણ સારા સજ, અતપરં એક મુઠ, ધારી ધારી આળે સમ સમ સમ સમ, વિષમ વિષમ સમ, સમ પછી વે વિષમ, એમ યોગ જાણજે; યુગલ વિષમ મધ્ય, સમપદ સજ નહિ, લય નટ થાય, સજ્યે એમ ડર ધારજે, આત્રી રીતિ પ્રતિપદ, નિયમ કવિત કેરા, અંતરમાં આળી આળી, કવિત સુધારજે.

પ્રત્યેક કવિત અથવા સ્વૈયાને બે વાર બોલવાની રીતિ છે, કેમકે તેનો સંપૂર્ણ આંશય ચોથા ચરણમાં અથવા તેના પછી ઉત્તરાર્ધમાં રહેલો હોયછે. એટલે ચોથું ચરણ બોલવાનો સમય આવેછે, ત્યાં સુધી પેહેલા ત્રણ ચરણનો સંબંધ ઠીક સ્મરણમાં રહેતો નથી, એટલે તેને બે વાર બોલવાથી સારી રીતે અર્થ સમજી શકાયછે.” છંદ પ્રભાકર વીજી આવૃત્તિ (પૃ. ૧૮૮ થી ૧૯૦)

કવિત વિષે વિશેષ વિચાર.

જે ઢંડક કવિતના સામાન્ય નામથી ઓળખાય છે, અને જે ૩૦ થી તે ૩૩ વર્ણ સુધીના બનેછે, તે વિષે શ્રીયુત બાબૂ જગન્નાથદાસે “ધનાક્ષરી નિયમ રત્નાકર” નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે; તેમાં તેના વિશેષ નિયમ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા છે:—

નિયમ પેહેલો.

કાવિતના ચરણની આદિમાં તથા ૪, ૮, ૧૨, ૧૬, ૨૦, ૨૪ અને ૨૮ એમ ચચાર ચડતા વર્ણ પછી કોઈ શબ્દનો આરંભ થાય તો તેના આદિમાં જગણ (ISI) કે તગણ (SSI) ન આવવો જોઈએ; વળી એવા શબ્દના આરંભમાં યગણ (ISS) કે મગણ (SSS) આવવાથી પણ મધ્યમ શ્રેણીનો ગતિ થઈ જાય છે.

પણ તેમાં એક વાત લક્ષમાં રાખવાની છે કે, ત્રણ વર્ણથી ઓછા વર્ણના શબ્દને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. કેમકે ત્રણ વર્ણથી ઓછા વર્ણનો ગણ બની શકતો નથી, જેમકે “ન હોય” એમ આદિમાં રચના આવે, તેમાં આદિ શબ્દ “ન” ત્રણ અક્ષરનો ગણ બને છે તે કરતાં ઓછી સંખ્યાનો છે, તે સાથે “હોય” શબ્દ જોડાયાથી જગણ બને છે; અને આદિમાં જગણ આગવાનો નિષેધ કસ્યો છે; તોપણ તે “ન હોય” એવી રચનાને લાગુ પડતો નથી. પણ—

“નિકુંજ વિલોકી વર વૃંદાવન કાનનકે,

લાજે બન નંદન યો શોભા સરસતિ હૈ.”

આ ઉદાહરણમાં “નિકુંજ” શબ્દ ત્રણ અક્ષરનો પરિપૂર્ણ છે. અને તેનો જગણ બને છે, તેથી સરલતાથી ચોલવામાં ઉચ્ચાર કરી શકાતો નથી, તો ઉક્ત નિયમથી વિરુદ્ધ છે.

ચાર અક્ષર પછી પણ જગણાદિ શબ્દનો નિષેધ છે. જેમકે—

“દૂરહીમાં કલીદ સુતા રંધન વીધિનિસો,

મીની શ્યામ રંગે સુલદ દરસતિ હૈ.”

આમાં ચાર અક્ષરો પછી “કલીદ” શબ્દ જગણાદિવાળો હોતા ગતિ વગેરે છે.

आरंभमां तगणादि शब्दनो निषेध छे. जेमके—

“आकाशमें लसति मुहाइ मनभाइ घय,
छहरी छहरी बुंद झीनी बरसती है”.

एमां आरंभमां “आकाशमें” ए शब्द तगणादि छे, तेथी गति बगडेछे
पण चार अक्षर पछी तगणादि शब्दनो निषेध छे. जेमके—

“ऐसे समे सारंगधरपें क्यों न चले वीर!
बैठी कहा मनमै मसूसी तरसती है”.

एमां आरंभना चार अक्षर पछी-सारंगधर अतर्गत “सारंग”
शब्द तगणादि छे, तेथी गति बगडेछे.

आरंभमां मगणादि शब्द मध्यम छे. जेमके—

“आकांक्षी तिहारे दरशनको भयो हौं हौं तो”—

एमां आरंभनो “आकांक्षी” शब्द मगण होतां गतिने मध्यम करेछे.

चार वर्ण पछी मगणादि शब्द मध्यम छे. जेमके—

“केसनमें तातारी मृगमद सुगंध लसै”—इ.

एमां आरंभना चार अक्षर पछी “तातारी” शब्द मगण छे, ते-
थी मध्यम गति थायछे.

प्रारंभमां यगणादि शब्द मध्यम छे. जेमके—

“निकाई तिहारी पर वारी जाती रंभा रमा—” इ.

एमां प्रारंभमां “निकाई” शब्द यगण होतां गति मध्यम श्रेणी-
नी बनावी देछे.

चार वर्ण पछी पण यगणादि शब्द मध्यम छे. जेमके—

“जोम भरी जवानी”—इ०

एमां चार अक्षर पछी “जवानी” शब्द यगण छे, तेथी गति
मध्यम थायछे.

एज रीते ८, १२, इत्यादि वर्णो पछीनेमाटे पण समजो लेवुं.

પેહેલા નિયમનો અપવાદ.

જો આરંભમાં અથવા ચાર, આઠ, ઇત્યાદિ વર્ણોની પછી એવો શબ્દ આવે કે જે ચાર અક્ષરનો પૂરો એક શબ્દ હોય તો જગણ, તગણ, મગણ તથા યગણ આરંભમાં અથવા ચાર વગેરે વર્ણો પછી આવવા વિષે આગળ જે પેહેલા નિયમમાં કહી ગયા હિયે તેનો વાધ આવતો નથી, પણ જો તે ચાર અક્ષરના શબ્દનો અન્ત્યાક્ષર ગુરુ હોય તો ગતિ મધ્યમ થઈ જાયછે.

ચાર વર્ણમાં જગણાદિ શબ્દ નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

“છપાકર છત્ર મોતી જ્ઞાલરન છત્ર માનો.”

આમાં આરંભે “છપાકર” શબ્દ જગણાદિ છે, તથાપિ ચાર અક્ષરનો પૂરો શબ્દ હોતાં તે નિર્દોષ છે.

ચાર વર્ણના તગણાદિ શબ્દ નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

“ચામીકર દેલિકૈ લજાત રૂપ રાવરો હૈ.”

આમાં આરંભમાં “ચામીકર” શબ્દ તગણાદિ છે, તોપણ તે ચાર વર્ણનો એક પૂરો શબ્દ હોવાથી નિર્દોષ છે.

ચાર વર્ણના યગણાદિ શબ્દ મધ્યમ નહિ. ઉદાહરણ.

“નિરાધાર પ્રાણ, બિન પ્રીતમ રહેંગે કિમિ.”

આમાં આરંભમાં “નિરાધાર” શબ્દ યગણાદિ છે, પરંતુ તે ચાર વર્ણનો એક પૂર્ણ શબ્દ હોવાથી મધ્યમ નથી.

ચાર વર્ણનો મગણાદિ શબ્દ મધ્યમ નહિ. ઉદાહરણ.

“પારાવાર પૂરન અપાર પાર વ્રહ્મ રાસિ”—ઈ.

આમાં આરંભમાં “પારાવાર” શબ્દ મગણાદિ છે, પરંતુ ચાર વર્ણનો એક પૂર્ણ શબ્દ હોવાથી મધ્યમ નથી.

एज प्रमाणे चार, आठ, इत्यादि वर्णों पछीने माटे पण समजी लेवुं.

चार वर्णना जगणादि गुर्वन्त शब्द मध्यम.

“विभावरी संग कोक शोक लाग्यो बाढन है”

एमां आरंभमां “विभावरी” शब्द जगणादि छे, अने चार वर्णनो पूरो छे, तथापि अंतमां गुरु होवना कारणथी मध्यम छे.

चार वर्णना तगणादि गुर्वन्त शब्द मध्यम.

“धर्मध्वजा धारी है विचारत न बात नेक”—

एमां आरंभमां “धर्मध्वजा” तगणादि शब्द जो के चार वर्णनो पूरो छे, तथापि गुर्वन्त होवना कारणथी मध्यम छे.

चार अक्षरना मगणादि गुर्वन्त शब्द मध्यम.

“धर्माचारी धर्मकी कहानी कहें लाख भांति”

एमां आरंभमां “धर्माचारी” शब्द मगणादि चार अक्षरनो पूरो छे, तोपण गुर्वन्त होवथी मध्यम गणायछे.

चार वर्णना यगणादि गुर्वन्त शब्द मध्यम.

“समाधानी करत रहत समाधान सदा”—

एमां आरंभमां “समाधानी” यगणादि शब्द जो के चार वर्णनो पूरो छे, तथापि गुर्वन्त होवना कारणथी मध्यम छे.

एज प्रमाणे चार, आठ, इत्यादि वर्णों पछीना वर्ण माटे प. समजवुं.

नियम बीजा.

जो कोइ शब्द ५, ९, १३, १७, २१, २५, अथवा २९ अक्षर उपर समाप्त थाय तो तेना अंतमां लघु गुरु (।ऽ)

આવવા જોઈયે. પરંતુ તેના અંતમાં જો વે ગુરુ (SS) આવે તો તેની ગતિ સર્વથા નષ્ટ તો થતી નથી, પણ મધ્યમ શ્રેણીની તો અવશ્ય થઈ જાયછે:—

નિર્દોષનું ઉદાહરણ:

“સિન્ધુકો સપૂત સુત સિન્ધુતનયાકો વન્ધુ”-૩.

এમાં “તનયા” શબ્દ તેર અક્ષર ઉપર સમાપ્ત થાયછે, અને તેના અંતમાં લઘુ ગુરુ (IS) છે, તેથી તે નિર્દોષ છે.

વે ગુરુ મધ્યમનું ઉદાહરણ:

“આજ સુદામાકે સ્વાઈ તન્દુલ અવાને રૂમિ.” ૬

এમાં “સુદામા” શબ્દ પાંચ વર્ણપર સમાપ્ત થાયછે, અને તેના અંતમાં વે ગુરુ છે, તેથી ગતિ મધ્યમ થઈ ગઈ છે.

દૂપિતનું ઉદાહરણ.

“નિરસિ, ઝ્યામ સુઘર ધીરજ ધરૈ ન મન”-૬૩૫૬. તથા:

“નિરસી મૃદુ નિકાઈ ધીરજ ધરૈ ન મન”-૬૩૫૬.

આ બંને ઉદાહરણોમાં “શ્યામ” તથા “મૃદુ” શબ્દો પાંચ વર્ણ પર સમાપ્ત થાયછે, પરંતુ તેના અંતમાં લઘુ ગુરુ (IS) અથવા વે ગુરુ (SS) ન હોવાથી ગતિ વગડી ગઈ છે.

এજ પ્રકારે નવ, તેર, સત્તર, ઇત્યાદિ અક્ષર પર પૂર્ણ થતા શબ્દ વિષે પણ સમજી લેવું.

નિયમ ત્રીજો.

૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ અને ૧૦ વર્ણોની પછી આ-વતારો શબ્દ જો એક વર્ણનો હોય તો તે ગમે તો લઘુ હોય અથવા ગુરુ હોય તો ચાલે, પરંતુ તે જો એકથી વધારે અક્ષરનો હોય તો તેના આદિમાં લઘુ આણવો જોઈએ.

નિર્દોષનું ઉદાહરણ.

- ૧ પાંચ નવ^૬ તેર^{૧૭} અને, ચાર^{૧૪} ચાર^{૧૪} ચડતાનો,
 પાછલ^{૧૮} હોય^{૨૩} જો^{૨૬} શબ્દ, એક^{૩૦} વર્ણ આવતો;
 ૨ તે^૬ લઘુ^{૧૦} કે ગુરુ^{૧૪} હોય, તોય^{૧૪} તેનો^{૧૪} દોષ નહિ,
 ઝલયે^{૧૮} જણાય^{૨૨} એ^{૨૬} તો, કવિ^{૩૦} મન^{૩૦} આવતો;
 ૩ પળ^૬ જો^{૧૦} તે શબ્દમાંહ, વધુ^{૧૪} વર્ણ^{૧૪} હોય તો તો,
 લઘુ^{૧૮} લગે^{૨૨} કર્ણપ્રિય, કવિ^{૨૬}ત શોભાવતો;
 ૪ પટ^૬ દશ^{૧૦} ચૌદ^{૧૪} અને, તે પછી^{૧૪} અઢાર^{૧૪} બાવી^{૧૪}
 છવિશ^{૧૮} ને ત્રીશ^{૨૨} એમ, લઘુ^{૨૬} કવિ^{૩૦} લાવતો.

આના પ્રથમ ચરણમાં “તેર” એ શબ્દ અંતર્ગત “ર” લઘુ છે. અને તેર વર્ણ પછી “ચડતાનો” શબ્દ છે તે “ચ” લઘુથી પ્રારંભાયલો છે. પ્રથમ ચરણના ચતુરાદમાં “પાછલ” શબ્દ અંતર્ગત ૧૮મો વર્ણ “છ” લઘુ છે અને બાવીશમો વર્ણ “જો” પરિપૂર્ણ એકજ વર્ણનો એક શબ્દ છે તેથી તે ગુરુ છે તોપણ તેનો બાધ નથી એ પ્રમાણે બીજાનું પણ એક ઉપરથી સમજી લેવું.

દૂષિતનું ઉદાહરણ.

“મેઘ વરસે વીર વહી વહી હૈં હુંદ લલો” इत्यादि. એમાં પાંચમા અક્ષર પછી “વીર” શબ્દનો આરંભ ગુરુથી થાયછે, તેથી ગતિ દૂષિત થાયછે.

જુજ પ્રમાણે ૯, ૧૩ इत्यादि वर्णोंનો પછી પણ સમજી લેવું.

નિયમ ચોથો.

૯, ૬, ૧૦, ૧૪, ૧૮, ૨૨ અને ૨૬ વર્ણો પછી જે શબ્દ

आवे तेना आदिमां जगण, तगण, मगण, अने यगणमाथी
गमे ते होय तो मध्यम गति थायछे.

वे अक्षर पछी जगणादि मध्यमनुं उदाहरण.

“देखी निकुंजनकी अनुपे सुखमाको रूप,
हियमें हुलास बाढ्यो कहत बनै नहि.”—इ.

एमां वे अक्षरो पछी “निकुंजन” जगणादि शब्द मध्यम छे.

वे अक्षर पछी तगणादि शब्द मध्यम.

“घेरि आकाशहिं राख्यो सरस घनेरी घटा,
चपला चमकै चख चहत बनै नहि.”—इ.

एमां वे अक्षर पछी “आकाश” शब्द तगण होवाथी मध्यम.

वे अक्षरो पछी मगणादि शब्द मध्यम.

“गंजै सारंगीनि मजु गुंजै यों भँवर भीर,
केकी सहनाइसुर रंचक गनै नहि.”—इ.

एमां वे अक्षरपछी “सारंगीनि” शब्द मगणादि होवाथी मध्यम छे

वे अक्षर पछी यगणादि शब्द मध्यम.

“ऐसी निकाईहिं लखि मान तजो एरी बीर,
जोगी जनहूसों सुनि धीरज ठनै नहि.”—इ.

एमां वे अक्षरो पछी “निकाई” शब्द यगण होवाथी मध्यम
छे. एज प्रमाणे ६, १० इत्यादि अक्षरो पछी पण समजी लेवुं.

नियम पांचमो.

३, ७, ११, १५, १९, २३ अने २७ अक्षरो पछी जे शब्द
आवे, अने ते एकथी वधारे अक्षरनो होय तो तेना आरंभमां ल

गुरु (१५) होवानी आवश्यकता छे, पण जो ते एकाक्षरी शब्द होय तो तेने माटे कंड नियम नथी.

निर्दोषनु उदाहरण.

“शोभाको सकेलि उंची बेलि बाँधी बलीभद्र,
राख्यो सम लोचन कुरंगनिको रोस है;
दीपतिको दीपकको मुख दीपको सुमेरु;
मृदु मुख सारसको सिंहाकन्द जोस है;
कलपतरोवरकी कली कैधो कुंदफली,
उपमा अनुपनिको विविध निसोस है;
तिलको सुमन है कि नासिका तरुनि तेरी,
सुखकी सरन कैधो सौरभको कोस है.”

आमां पेहेला चरणमां त्रण अक्षर पछी “सकेलि” शब्द अने २३ वर्ण पछी “कुरंग” शब्द; तथा बीजा चरणमां ३ अक्षर पछी “तरोवर” शब्द, १९ अक्षर पछी “अनुपनि” शब्द अने २७ अक्षर पछी “निसोस” शब्द लघु गुरु (१५) थो आरंभायछे.

बीजा चरणमां ३ अक्षर पछी “को” शब्द, ७ अक्षर पछी “कै” शब्द अने २३ अक्षर पछी “को” शब्द गुरु पडेलोछे. चळी चौथा चरणमां ७ अक्षर पछी “कि” शब्द लघु छे, पण ते एकाक्षरी शब्द होवाथी वने रूप निर्दोष छे.

एज प्रमाणे बीजां स्थानोपर पण समजी लेवुं जोइये.

दूषित उदाहरण.

“सरस बन लसत नाचत मयूरगन” इ.

“सरस कुंजनी लखि नाचत मयूरगन” इ.

“सरस आकाश लखि नाचत मयूरगन”-इ.

एमां त्रण वर्णो पछी “वन” “कुंज” तथा “आकाश” शब्दो लघु गुरु (।५) थी आरम्भाता नथी, तेथी गति वगडेछे.

एज रीते बीजां स्थानो उपर पण समजी लेवुं जोइये.

पांचमा नियममां अपवाद.

जो ३ अक्षर पछी नगण (।।।) जो पूरो शब्द आवे तो चाले. अर्थात् जो तेना आरम्भमा लघु गुरु (।५) थता नथी, तोपण ते निर्दोष छे.

जैम-उपरना “शोभाको सकेलि” ए शब्दोथी आरम्भाता कवितना चोथा चरणमां ३ अक्षर पछी “सुमन” शब्द तथा ११ अक्षर पछी “तरुनि” शब्द त्रण लघुना पूरा होवाथी निर्दोष छे.

एज प्रमाणे बीजी जग्याए पण समजवुं.

एकद्वर गुरु लघु संख्याविषे.

अंते एक वात ध्यान आपवा योग्य जणायछे के-प्रस्तारनी श्रीति प्रमाणे जेटलां रूप घनाक्षरीना थाय, तेटलां तमाम आवी शकेछे, तोपण घणा लघु अथवा वणा गुरु एकज स्थानमा आववाथी रुचिकर थतानथी एटले ए वात उपर ध्यान आपवुं जोइये के, -१२थी वधारे गुरु अने २४थी वधारे लघु एकठा न थइ जाय तो सारु. १० गुरु तथा २३ लघु सुधीनां उदाहरणी मळी आवेछे.

सामान्य विचार.

कवितवी रचनामां केये स्थाने केवा प्रकारना कया शब्दनी

કેવી રીતે યોજના કરવી, એ કર્ત્તાના જ્ઞાન, અનુભવ, સુઘડતા, સહૃદયતા, અમ્યાસ અને નિપુણતા ઉપર આધાર રાખેછે. એ વિષે વ્રજભાષાના કવિ પદ્માકર, પંજનેસ, તથા હુદેલખંડી કિંશોરસાદિનાં કવિતોનો ગતિ સારી સાર્યદર્શક થશે.

૩૦ અને ૩૩ અક્ષરનાં કવિત ઘણા કવિયોના કાવ્યમાં જોવામાં આવતાં નથી. અને તે કાનને પણ વિશેષ રુચિકર થતાં નથી. તેથી તે વિષે વિશેષ વર્ણન કરવા ઉચિત ધારતા નથી. જે નિયમો ૩૧ તથા ૩૨ વર્ણના કવિતોને માટે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે, તેજ ૩૦ અને ૩૩ વર્ણનાં કવિતોને પણ લાગુ પડેછે.

૩૧ વર્ણના કવિતમાંથી એક અંત્યાક્ષર કમી કરવાથી ૩૦ અક્ષરવાળું કવિત બની શકેછે. અને ૩૨ અક્ષરવાળા કવિતના અંતમાં એક અક્ષર વધારવાથી ૩૩ અક્ષરવાળું કવિત થાયછે. પરંતુ ૩૩ અક્ષરવાળા કવિતમાં અંતના ત્રણ કિંવા વધારે અક્ષરો લઘુ હોવાની આવશ્યકતા જણાયછે. અથવા વીપ્સા થવા માટે ત્રણ લઘુ અક્ષરવાળો શબ્દ બે વાર આવે તો તે અત્યુત્તમ છે.

યતિ વિચાર.

વિશેષે કરીને પ્રત્યેક ગ્રંથમાં કવિતમાં ૧૬ અક્ષરે યતિ માની છે એટલે “મનહર ઘનાક્ષરી”ના એક ચરણમાં ૧૬, ૧૬ અને “રૂપઘનાક્ષરી”ના પ્રત્યેક ચરણમાં ૧૬, ૧૬ અક્ષરે યતિ આવે, એજ રીતે ૩૦ અક્ષરવાળા કવિતમાં ૧૬ ૧૪, અને ૩૩ અક્ષરવાળા કવિતમાં ૧૬, ૧૭ અક્ષરે યતિ આવેછે. કોઈ કોઈ કવિયે ૮, ૮, ૮ ઉપર ત્રણ યતિયો માની છે, પણ તે નિયમ સુપ્રસિદ્ધ કવિયોનાં કવિતોમાં પણ સર્વત્ર પળાયો નથી. એટલે સર્વસંમત નથી. વળી ૧૬ અક્ષર ઉપર યતિ નક્કી

करेली छे, तथापि केटलाक सारा कवियोए ते नियमनो केटलीक जगोए भंग कस्यो छे, तेम छतां तेवा कवित कोइ पण रीते अरुचिकर थतां नथी—अर्थात् १६ अक्षर पर यातिनो नियम छे, पण तेनी अति आवश्यकता नथी, एम जणाइ आवेछे.

साधारण रीते आवा दंडको कवितनी संज्ञाथी ओकरायाछे, ते नीचे प्रमाणे:—

क्रम. अंक	नाम.	माप.	वर्ण.
१ १४७९	त्रीशु कवित.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि अते गुरु १६, १८ यति }	३०
२ १४८६	घनाक्षरी, घनाक्षर.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि अते ग. १६, १५ यति. }	३१
३ १४८७	कवित, मनहरण.....	{ लघु गुरुनो नियम नहि ८, ८, ८, ७ यति. }	३१
४ १४८८	विशाल.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि १६, १५ यति. }	३१
५ १४८९	खंजविशाल.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि १५, १६ यति. }	३१
६ १४९०	जनहरण.....	३० लघु+ग.,.....	३१
७ १४९१	वर्णककुडकी.....	यथेच्छ ३० वर्ण+गल.....	३२
८ १८९२	उपविशाल.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण+गल १६, १६ यति }	३२
९ १८९३	द्वितीय उपविशाल.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण +लल. १६, १६ यति. }	३२
१० १४९४	रूपाण, किरपाण.....	{ यथेच्छ ३० वर्ण+गल ८, ८, ८, ८ यति. }	३२
११ १४९५	रूपक घनाक्षरी, रूप घनाक्षरी.....	{ गुरु लघुनो नियम नहि अते ल ८, ८, ८, ८ यति. }	३२
१२ १४९६	जलहरण, वत्रीशु कवित	{ यथेच्छ ३० वर्ण+लल ८, ८, ९, ७ यति. }	३२

૧૩ ૧૪૯૭ મનોહર.....	{	યથેચ્છ ૩૦ વર્ણ+લલ.	{	૩૨
		૮, ૮, ૮, ૮ યતિ.		
૧૪ ૧૪૯૮ રંગીકા.....	{	યથેચ્છ ૩૧ વર્ણ લ.	{	૩૨
		૧૦, ૮, ૮, ૬ યતિ.		
૧૫ ૧૪૯૯, હમરુ.....		વધા લઘુ વર્ણ.....		૩૨
૧૬ ૧૫૦૪ વિજયા.....	{	૮, ૮, ૮, ૮ યતિ=૩૨ વર્ણ.	{	૩૨
		અંતે લગ અથવા નગળ.		
૧૭ ૧૫૦૫ તેત્રીશ કવિત.....	{	યથેચ્છ ૩૩ વર્ણ	{	૩૨
		ગુરુ.લઘુનો નિયમ નહિ.		
		૧૬, ૧૭ યતિ.		

૧૪૮૭ કવિત, મનહરણ. લઘુ ગુરુનો નિયમ નહિ ૮, ૮, ૮, ૭ યતિ. ૩૧ વર્ણ.

આઠ આઠ આઠ સાતે, યતિ એકત્રીશ માંહ,

ગુરુ લઘુ કેરો નિમ, કવિતમાં છે નહિ.

આને પળ કેટલાક મનહર કેહેછે.

એકત્રીશું, ચત્રીશું અને તેત્રીશું કવિત કેહેવાયછે. વૃત્ત-
રત્નાવલીમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

एकाद्विनियुतास्त्रिंशद्वर्णाः संति कवित्वकै,

अन्ते गुरुलघुर्वीप्साऽतः क्रमात् कविभिः कृता

वीप्सा त्रिवर्णाभिहिता गुरुशून्या सुखावहा,

अन्यथा कर्णतुल्या तोलिता विषमा भवेत्.

વ્રજભાષામાં કવિત ઘણાં રચાયાં છે, અને તેમાં, ઉપર-લઘ્યા

પ્રમાણે પ્રાસમાં વીપ્સા આણેલી ઘણી જોવામાં આવેછે, અને તે
ચત્રીશાં અને તેત્રીશાં કવિતમાં હોયછે. તેમાં છેલ્લા બે કે ત્રણ
લઘુવાળી વીપ્સા મધુરી લાગેછે.

મનહરણ દંડકનું રાજા સંગ્રામસિંહજીકૃત કાવ્યાર્ણવમાં

૧૬ અંતે ૧૫ અક્ષર મૂકી ૩૧ અક્ષરનું ચરણ કહ્યું છે. અને

તેનું બીજું નામ સૌરદંડક આપ્યું છે. વળી વૃંદાવનકૃત છંદો-

નિધિ પિગલ્લમાં મનહરણ દડકના (૧) પ્રકર્ષ, (૨) કામ, (૩) સોમકર, અને (૪) શોભાધર એ પ્રમાણે ચાર ભેદ કહ્યા છે, તેનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપ્યાં છે:—

(૧) પ્રકર્ષનું લક્ષણ. (દોહા).

શશ દશ પુનિ ^૬ ષટ ^૫ નેલ વરન, ચરન હોત વિશ્રામ;

ઇકતિસ વરનહિ અંત ગુરુ, દંડક પ્રકર્ષ નામ.

પ્રથમનો “શશ” શબ્દ તે દશને વદલે હસ્તદોષ હોય તો અને નલ્લ એટલે વીશને વદલે પાંચ ગણિયે તો ૧૦, ૧૦, ૬, ૬ = ૩૧ વર્ણ, તેમાં અંતે ગુરુ, એવો અર્થ થાય.

(૨) કામનું લક્ષણ. (દોહા)

વસુ વસુ વસુ પુનિ સાતે પર, વિરતિ અંતે ગુરુ હોય;

ઇકતિ વરન વસુ ચરનહિ, કામ નામ હે સોય.

૮, ૮, ૮, ૭ = ૩૧ વર્ણ, તેમાં અંતે ગુરુ, તેને કામ દડક કહે છે. ઉપર જણાવેલા કાવ્યાર્ણવ ગ્રંથમાં પળે ઓ દંડકનું માપ ઉપર પ્રમાણે છે. ઉપરના દોહાના ઉત્તરાદ્ધમાં “વસુ ચરનહિ” એ કંઈ અશુદ્ધિ છે.

(૩) સોમકર. લક્ષણ. (દોહા)

અંત ગુરુહિ કામસ વરન, ચરન એક પરમાન,

વસુ વસુ પુનિ પંદ્રહ વિરતિ, કંહત સોમકર જાને.

૮, ૮, ૧૫ = ૩૧ વર્ણ તેમાં અંતે ગુરુ. “કામસ વરન” એટ

(૪) શોભાધર. લક્ષણ. (દોહા)

દશ દશ પટ મંવે પર વિરતિ, પ્રથમ તૃતીય પદ હોય;

ચતુર દ્વિતીય વર્સુ આઠપર, નવ અક્ષરપર સોય.

ઇકતિસ વરન મુચરન ઇક, પછપાછે ગુરુ દીન;

સો શોભાધર કહતહૈ, ટુંદાવન પરબીન.

દશ, દશ, છ, અને મંવેને બદલે નચ્છ દટલે પાંચ કારિયે તો પેહેલા તથા ત્રીજા પદમાં $10+10+6+9=35$ વર્ણ થાય. અને બીજા તથા ચોથામાં ચતુર દ્વિતીય $= 6+4+4+9=35$ વર્ણ થાય અને દરેક પદને અંતે ગુરુ આવે.

૧૪૮૮ વિશાલ. લઘુ ગુરુનો નિયમ નહિ એવા ૩૧ વર્ણ. ૧૬, ૧૫ યતિ

નિયમ વિનાના વર્ણ એકત્રીશ વિશાલમાં,

સોલ્કને પંદરપર વિરતિ રચાયછે.

હંદોવૃત્તમુક્તાવલી પ્રમાણે.

૧૪૮૯ સ્વંજવિશાલ. ગુરુ લઘુનો નિયમ નહિ એવા ૩૧ વર્ણ.

૧૫, ૧૬ યતિ.

તિથિ સોલ્ક યતિથી વર્ણ એકત્રીશ,

ચરણ સ્વંજવિશાલ કવિવર! તું સમાલ.

હંદોવૃત્તમુક્તાવલી પ્રમાણે કૃષ્ણ કવિ કલાનિધિકૃત વૃત્તચંદ્રિકાસર્ગ

આનું નામ ચપલાધનાક્ષરી જણાવ્યું છે

૧૪૯૦ જનહરણ. ૩૦ લઘુ+ગ=૩૧ વર્ણ.

જનહરણ ચરણ ત્રીશ લઘુ ધરો રચ,

ઉપર પૃથિવી ગુરુ ધર તું ચરમમાં.

હંદ. પ્રમાણરમા જણાવેછે કે કોઈ કોઈ કવિયે આને જનહરણ કહ્યો છે તે અપ્રમાણ છે. ગણપ્રસ્તારપ્રકાશવાલ્લા રામદાસજિયે એને મનહરણ માન્યો છે.

३२ वर्णना दंडक.

१४९१ वर्णककुंडली. यथेच्छ वर्ण ३०+ग+ल=३२ वर्ण.

वर्णककुंडली विषे, यथेच्छ त्रीश अक्षरो

ते पर अन्तमां गुरु, लघु लावो धारी आप!

१४९२ उपविशाल. यथेच्छ वर्ण ३०+ग+ल=३२ वर्ण. १६, १६ यति.

त्रीश छे यथेच्छ वर्ण गुरु लघु अन्तपर,

उपविशाल कविने सोळ सोळ पर छेद.

छंदोवृत्तमुक्तावली तथा कलानिधिकृत वृत्तचक्रिका प्रमाणे

१४९३ द्वितीय उपविशाल. यथेच्छ वर्ण ३०+ले+ल=३२ वर्ण.

तेमां १६, १६ यति.

त्रीश वर्ण गमेतेग पञ्ची वे लघु छे अन्त,

द्वितीय उपविशाल छेद सोळ सोळ पर.

१४९४ कृपाण, किरपाण यथेच्छ ३० वर्ण+गल=३२ तेमां

८, ८, ८, ८ यति.

कृपाणमां आठ आठ, एम यति कैरो पाठ,

वत्रीस वरण ठाठ, चरण चरम गा ल.

छंद प्रभाकर प्रमाणे आनी प्रत्येक यति सानुप्राम लाववो जोइये. विशेषे करीने आ वृत्तामा वीर रसतुं वर्णन याचछे प्रत्येक चरणना अतमा न कारनो प्रयोग अति कर्णमधुर मान्यो छे जेमके, तेना उदाहरणमा “महान धम्मस्सान, तडितान” इत्यादि शब्द आनेछे, जुवो छंद प्रभाकर वीजी आवात्ते पृ १९३

१४९५ रूपकधनाक्षरी, रूपधनाक्षरी, वर्णकमनहर.

लघु गुरुनो नियम नथी, अन्ते ल. ८, ८, ८, ८ यति=३२ वर्ण.

रूपकधनाक्षरीमां, चार यति आउ केरा,

अन्ते लघु आपो एक, कुल वर्ण^{३२} रद मांह.

છંદોલતા તથા છંદ:પ્રમાકર ૧૬, ૧૬ ચતિ કેહેછે. માપા છંદોમજરી
આતે વર્ણકમનહર કેહેછે

૧૪૯૬ જલહરણ, { લઘુ ગુરુનો નિયમ નથી. } ૩૨ વર્ણ.
વત્રીશું કવિત. { અન્તે ૨ લ. ૧૬, ૧૬ ચતિ. }

૩૨
વત્રીશા કવિતકેરા રદ વર્ણ અન્તે બે લ,
જલહરણ છે નામ સોઠ સોઠ પર ચતિ.

કોઈ કોઈ આનું નામ જનહરણ આપેછે, તે છંદ:પ્રમાકર,
અપ્રમાણ કેહેછે. ત્રિજભાષાના ગ્વાલ આદિ કવિયો ૩૨
અક્ષરનાં વિપ્સાવાઝાં કવિત ઘણાં કસ્યાં છે.

૧૪૯૭ મનોહરણ. ચથેચ્છ વર્ણ ૩૦+૨ લ=૩૨ વર્ણ.
૮, ૮, ૮, ૮ ચતિ.

૮
ચાર વસુ કેરી ચતિ, વત્રીશા કવિતમાંહ,
અન્તે બે લઘુ લાવેછે, રચતાં મનોહરણ.

જલહરણ પ્રમાણેજ માપ છે, માત્ર ચતિમાજ ફેર છે

૧૪૯૮ રંગીકા. ગુરુ લઘુનો નિયમ નેહિ, અતે લઘુ. ૩૨ વર્ણ.
૧૦, ૮, ૮, ૬ ચતિ.

દશ આઠ આઠ હયે ચતિ, ગુરુ લઘુ નિમ નથી,

૩૨
વર્ણ દાંત રંગીકામાં, અન્તે લઘુ આગ.

આ અન્ત્ય લઘુવાહું વત્રીસાક્ષરી રૂપધનાક્ષર નામે કવિત છે, આઠે
માપ રૂપધનાક્ષરી પ્રમાણેજ છે, માત્ર ચતિમા ફેર છે

૧૪૯૯ હમરુ. બધા લઘુ. ૩૨ વર્ણ.

૩૨
પ્રતિ ચરણ ચરણ રદ ધર સુવસ્થ

હમરુ કવિત કર કવિવર! સ્મર હર.

આ દહક કાવ્યસુધાકર તથા છંદ પ્રમાકરમાં છે છંદ:પ્રમાકરમાં
૧૧+૧૧+૫+૫=૩૨ વર્ણ કહ્યા છે, અને જણાવ્યું છે કે-“ શ્રીયુત
શ્રીચારીદાસજી અને વૈજનાથજી આને જલહરણ માનેછે.

૧૫૦૦ સુધાનિધિ. ગુરુ લઘુને ક્રમે ૩૨ વર્ણ.

ગા લ છે ક્રમે ક્રમે સુવર્ણ ગુદ્ધ^{૩૨} દાત સર્વ
ધારજો ગળી ગળી સુધાનિધિ વિષે સદાય

આ વચ્ચે અશોક પુષ્પમંજરીનો ભેદ છે છંદમાલિકામા આનુ માપ

૩ મ+જર+જજ+નનજ+ગગ=૩૨ આપ્યું છે

૧૫૦૧ ધનપાલ^૧. રતન+ન રજ+ર ન મ+ન ગ લ=૩૨ વર્ણ.

રત્તના નારાજ ધર પદ ધનપાલ દંડકે

રત્તી ર ના મ કર ના ગ લ ચરમમાહ.

૧ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ પ્રમાણે.

૧૫૦૨ દ્વિનારાચિકા, મહાનારાચ. ૧૬ લ ગ=૩૨ વર્ણ.

રત્તાય દ્વિનરાચિકા મહાનારાચ માહ તો,

પદે લઘુ ગુરુ ક્રમે વધા વત્તીશ અક્ષરો-

અનંગશેખર પૃ. ૪૨૮ અંક ૧૪૪૮ મે છે, તેનો આ ભેદ,

છે ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ તથા છંદમાલિકામાં અનુ નામ,

અનંગશેખર આપ્યું છે, પણ આ તો તેનો ભેદ છે, અને તેનાં

ઉપર પ્રમાણે વે નામ તો પ્રસિદ્ધ છે આ કવિ નર્મદાશકરના-

જાણવામાં નહિ હોય તેથી તેમણે નારાચથી વમણો, “નર્મદા”^૧.

પોતાના નામથી નવો કલ્પ્યાનું જણાવ્યું છે.

૧૫૦૩ સ્વંજોપવિશાલ. ૧૫, ૧૭ યતિ=૩૨ વર્ણ.

વર્ણ^{૩૨} દત આળવા સ્વંજોપવિશાલ થવા.

તિથિને સતરે સારા છેદ શોધી આળવા નવા.

૧૫૦૪ વિજયા. ૮, ૮, ૮, ૮, યતિ

અન્તે લ ગ અથવા નગણ=૩૨ વર્ણ.

અક્ષર વધા વત્તીશ છે, વિરતિ વસુ ઉપર,

અતમા લ ગ અથવા, નગણ ધર ચરણ.

છંદઃપ્રમાણકરમા કવિત કરતા આમા ફેર ઇટલોજ જણાવ્યો છે કે
 “કવિતમાં યે વિષમ અક્ષરોના શબ્દની વચ્ચે સ્વય અક્ષરના શબ્દ આવે
 નહિ,” અને આ વિજયદામા એ પ્રમાણે ભાવવા જોઈયે

૩૩ વર્ણના હંડક.

૧૫૦૫ તેત્રીશું કવિત. { ગુરુ લઘુના નિયમ નહિ, } ૩૩ વર્ણ.
 ૧૬, ૧૭ યતિ

અક્ષર મઢીને વધા તેત્રીશે કરોજી પૂરા,
 સોઠ સતર વિભાગે તેત્રીશાન્તકવિત ચરણ.

આવાં કવિતમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરની વિષ્ણા પગ લાવેછે જેમ —

“ત્રિહિ જ્ઞાનકોરે પિક ચાતકી પુકારે વન,
 મોરન ગુહારે ઉઠે જુગનુ ચમકિ ચમકિ;
 ઘોર ઘન કારે ભારે ધુરવા ધરારે ધામ-
 ધૂમન મચાયે નત્રે દામનો દમકિ દમકિ;
 જૂકન વચારિ ઘારિ લૂકન લગાવે અંગ,
 કૂકન ભમૂકનસોં ઔર મો સ્વમકિ સ્વમકિ;
 કૈસેં રહે પ્રાણ પ્રાણપ્યારે યશવંત વિન,
 છોટી છોટી વુંદનસોં વરસે જમકિ જમકિ.”

૧૫૦૬ અર્ગવ. ૨ ન+૯ ર=૩૩ વર્ણ.

નગગ પર ન થાયછે તે પછી પાદમાં સંકેત રા
 આળજો અર્ગવે વર્ણ ચિત્તે ધરી તેત્રીશે.

૩૪ વર્ણના હંડક.

૧૫૦૭ વર્ણત્રિભંગી. { ૨૦ લઘુ+ખ+ત+ચ+ય+ગ+ન= } ૩૪ વર્ણ.
 ૮, ૮, ૯, ૪, ૬, યતિ

વસુ વસુ નવ શ્રુતિ, ગર પર યતિ વૌશ,
 લઘુ ધરો વર્ણત્રિભંગી, સતયાગત, જાગ થકી છે.

છંદ:શાસ્ત્રતા ટિપ્પણમાં આનું નામ ત્રિભંગી છે, પણ માત્રા-
મેલ પૃ. ૧૩ અંક ૧૩૪ મે ત્રિભંગી છે, તેની સાથે મળી ન જાય
માટે અમે “વર્ણત્રિભંગી” એનું નામ રાખ્યું છે.

ગૌડપિંચલમા ૪ ને વડલે લ છે, લઘવન જણાસિન્ધુયાં પણ
તેમજ છે; ઉદાહરણમાં પણ તે પ્રમાણ છે. છંદોનૃત્તમુક્તાવલીમાં
દ્વિતીય (ત્રીજો) ત્રિભંગી નામ આપી આમાં કહેલા ગણો વતાવ્યા
છે, પણ તેમાં યતિ કહી નથી. છંદ પ્રધાનકરમાં યતિ નથી, અને
મળ આ પ્રમાણે છે પણ રૂપ નીચે પ્રમાણે ગોઠવ્યું છે.—

૬ ન+સ+ભ+ભ+ભ=૩૪ વર્ણ.

૧૫૦૮ હેલાવલી. ન+ગ+૧૦ ર=૩૪ વર્ણ.

નગણ આળો પછી એક ગા મોટવી તે પછી રા

ગણો આગ આશા કરો પાદ હેલાવલીમાંજ તો.

જૂઓ અક ૧/૩૩ ની ટીપ.

૧૫૦૯ હેલી. ન+લ+૧૦ ર=૩૪ વર્ણ.

નલપર ધાયછે જા દશે સામટા તેતણા

અક્ષરો સર્વ ચોત્રીશ છે પાદ હેલીતણે દંડકે.

જુઓ અક ૧/૩૩ ની ટીપ. હેલાવલીને વડલે છંદોલતામા હેલી-
નામ આપી ઉપર પ્રમાણે માપ આપ્યું છે, તે મિત્ર હોતા આ સ્થાને દાખલ
કરવામા આવ્યું છે.

૨૬ વર્ણના દંડક.

૧૫૧૦ ચંડવેગ. ન ન+૮ ચ+ન ન=૩૬ વર્ણ.

નનુપર ધર યા આઠ આળી અને વે વને ના

વયા વર્ણ છત્રીશ તો ચંડવેગે શુભ કવિવર!

૧ છંદોલતામા ઉપર પ્રમાણે માપ છે પણ છંદોનૃત્તમુક્તાવલીમા ૨ન+ચ
(યથેચ્છ) લાવના કાઠુ છે તે ઉપર છેલ્લા વ નગણ લાવવા કાઠું નથી, પણ તેવો
દંડક અંક ૧૪૩૨ મે છે, માટે અમે છંદોલતામા માપ પ્રમાણ ગણ્યું છે

૧૫૧૧ વ્યાલ, વિશેષશાલિન. ૧ ૨ ન+૧૦ ર=૩૬ વર્ણ.

ન ન પર દશ રા ગણો વ્યાલ વિશેષશાલીનના

પાદમાં મૂકજો છત્રિશે અક્ષરો આણિને યુક્તિથી.

૫ વાગ્વલ્લભમા ૩૦ ર ઉપરાતનાને આવુ નામ આપવા સૂચવ્યુ છે, પણ એ અભિપ્રાય યોગ્ય નથી.

૩૭ વર્ણના ઢંડક.

૧૫૧૨ માર્લતી. ૧ ન+ગ+૧૧ ર=૩૭ વર્ણ.

નગણ પ્રારંભમાં તે પરે ગા કરો ત્યાર પૂઠે તમે

માલતી માહ તો રા અગિયાર આળો પદે ગોઠવી.

જુવો અંક ૧૪૩૩નો ટીપ.

છંદોલતાના કમમાં ધૂલી નામ આવેછે તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તો ધૂલી થાય પણ તે રગણનો રચનામાં અસી શકતું નથી. “ચાં-મોલી ધૂલી માતલી કૈલિ લીલા વિલાસાદયઃ” એમાં ધૂલી પછી માતલી છે તે આ સ્થાને જોડ્યે અને માર્લતી શબ્દનું ઉલટપાલટ થઈને માતલી થયેલુ લાગેછે. તોપણ માતલી હિન્દ્રનો સારથી કેહેવાયછે, તેને નામે જૂદો ઢંડક ગણિયે તો આ સ્થાને ધૂલી કાયમ રહેતાં તેની સ્વના નીચે પ્રમાણે થાયછે.

૧૫૧૩ ધૂલી. ૧ ન+લ+૧૧ ર=૩૭ વર્ણ.

નલ પર રુદ્ર-છે રગણો-પાદપોદ મઠી ને વધા

ત્રીગ ને સાત તો વર્ણ પ્રત્યેકમા એમ ધૂલી વિષે.

૩૯ વર્ણના ઢંડક.

૧૫૧૪ જીમૂત. ૧ ન+૧૧ ર=૩૯ વર્ણ.

ન ન પર ગણ રા અગિયાર આળો ધરો પાદ જીમૂતમ

અક્ષરો ત્રીશ ને સડ સોલી વધા આપ આ ઢંડકે.

१५१५ सारंग.

१३ र=३९ वर्ण.

पादपादे रचो तेर तो रागणो गुद्ध सारंगना दंडके

प्रीश ने खडछे अक्षरो सर्व तो एम जाणो तमे.

४० वर्णना दंडक.

१५१६ मातली.

न + ल + १२ र = ४० वर्ण.

न ल पर चार आणो त्रमे रागणो सामटा ते तणा सर्व

चाळीश छे वर्ण प्रत्येक पादे सदा मातली दंडके.

१ छदोलतामार्था जुवो अक १४:३नी टीप

१५१७ केली.

न + ग + १२ र = ४० वर्ण.

नगण ने एक गा ते पछी चार छे रागणो पादपादे मळी

अक्षरो सर्व चाळीश केली विषे थायछे सामटा.

४२ वर्णना दंडक.

१५१८ लीलाकर.

२ न + १२ र = ४२ वर्ण.

ननर ररर राररा राररा रार छे पाद लीलाकरे

एटले वे न छे चार तो रा पछी एम लावी धरो दंडके.

४३ वर्णना दंडक.

१५१९ कंकेली.

न + ग + १३ र = ४३ वर्ण.

नगणनी उपेरे एक गुरू धरो तेर तो आणजे रागणो.

तेतणा अक्षरो अग्नि ने आण चाळीश कंकेलीच पादजां.

४५ वर्णना दंडक.

૧૫૨૧ ઉદાસા, ઉદામ. ૨ ન + ૧૩ ર = ૪૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા આજનો છૂલે આપ

ઉદામનાં પાદ જ્યારે રચો બે ન ને તેર શા તે વિષે લાવેજો.

૪૬ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૨ લીલા.

ન + મ + ૧૪ ર = ૪૬ વર્ણ.

ન પર ગા થાયછે નૌદ રા પાદ પાદે બધા આળ આ દંડકે
શોભિતા નામ લીલા ધણું જેહનું માંડ છેતાઠ્ઠીશે અક્ષરો થાયછે.

૧ છંદોલતાના ક્રમ પ્રમાણે આવું માપ ન + લ + ૧૪ ર થાયછે

જુઓ અંક ૧૬૩૩.

૪૮ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૩ શંખ.

૨ ન + ૧૪ ર = ૪૮ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રા કરો છૂલે બે ન ને
નૌદ શાં આજનો શંખના પાદમાં આપ સારો રોતે ગોઠવી ગોઠવી.

૧૫૨૪ વિદગ્ધત્રિધંગી. ૩ ત ન + ૨ મ + ૩ ત ન + ૨ મ = ૪૮ વર્ણ.

આવેત્રણ તનબે ભાત્રણ તન પાછા દ્વિમધર પાદ વિદગ્ધત્રિધંગી
તર્ણો રચનામાં કાવેત્રર તેમાં પ્રમુગુણ ગા મનપૂર્વક.

૧ વાગ્યલભમાં છે.

૪૯ વર્ણના દંડક.

૧૫૨૫ વિલાસ.

ન + મ + ૧૫ ર = ૪૯ વર્ણ.

નપર ગા થાયછે તે પછી પંદરે રા ગળાં સામઠા છે વિલાસે પદે

વર્ણ ચાઠ્ઠીશ ને સ્તંડ આળો વધા તે વિષે ગુણ ગાઓ તાડા ફેશના.

૧ છંદોલતાના ન + લ + ૧૫ ર એવું માપ છે, જુઓ અંક ૧૬૩૩.

५१ वर्णना दंडक.

१५२६ आराम, पञ्चक, विश्ववाह, अर्क. २ न+१५ र=११ वर्ण.
ननर ररर राररा राररा राररा रार छे पञ्चके ने वळी विश्ववाहे
अने अर्क आरामना दंडके वे न ने पंदरे रागणो थायछे.

१ वृत्तरत्नाकरनी जनार्दनी टीका २ वाग्वल्लभ

३ छंदोलता तथा छंदोवृत्तमुक्तावली

५४ वर्णना दंडक.

१५२७ { संग्राम, पद्मराग, तक्षक, } २ न+१६ र=१४ वर्ण.
कालदंड, चन्द्रेश, चन्द्र.

ननर ररर राररा राररा राररा राररा एम वे ना अने सौळ रा
थायछे पद्मरागे अने तक्षके-कालदंडे तथा चन्द्र संग्राममां सामटा.

१ वाग्वल्लभ.

२ छंदोलता

३ छंदोवृत्तमुक्तावली.

५७ वर्णना दंडक.

१५२८ सुराज, पौण्ड्रक, ईश. २ न+१७ र=१७ वर्ण.

ननर ररर राररा राररा राररा राररा रा सुराजे अने पौण्ड्रके
ईश ए दंडके थायछे सौ मळी वे न ने सत्तरे रा वधा सामट्य
पाद पादे खरे.

१ २ छंदोवृत्तमुक्तावलीमा तेमज छंदोलतामाथी

१ पौण्ड्रकनुं माप वाग्वल्लभमा आ प्रमाणे छे

१५२९ विशेषस्तवक. { नय नय नय नय भस भस भस मभस
भस=४नय+३भस+४+२भस=५७

नय युग आणो त्रण भस जाणो पछी म प्रमाणो द्वि भस वखाणो
ने चरण करो भाव मन धरो अक्षर सगळा आणी सत्तावनज विशेष
स्तवकविषे.

१ वाग्वल्लभमा छे

૬૦ વર્ણના ઢંડક.

૧૬૩૦ ઉદારપાદ^૧, વૈકુંઠ^૨, ભોગી^૩. ૨ન+૧૮૨=૬૦વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રાર છે

એમ વે ના ધરો રા અઢારે કરો અક્ષરે સાઠ ઉદારપાદે

અને વૃત્ત વૈકુંઠ ભોગી વિષે પાદપાદે તમે.

૧ વાગ્વલ્લભ. ૨ છંદોવૃત્તમુક્તાવલી તથા છંદોલતામાથે

૩. છંદોવૃત્તમુક્તાવલી

૬૨ વર્ણના ઢંડક.

૧૬૩૧ સોતકંઠ, ઇન્દ્ર. ૨ ન+૧૯૨=૬૨ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા

આણિને વે ન ને ઓગળી' રા કરો સોતકંઠે અને ઇન્દ્રમાં,

અક્ષરો તો વધા અંક તો ત્રેસઠે જાય પો'ંચી તમે જાણજો.

૬૬ વર્ણના ઢંડક.

૧૬૩૨ સાર, પીયૂષ. ૨ ન+૨૦૨=૬૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રા

ધરી એટલે ના રચો વેવલ્લી રા કરો વીશ પૂરા તમે ને વધા

અક્ષરો છાસઠે આજનો સાર પીયૂષ કેસ ધરી પાદ

૬૯ વર્ણના ઢંડક.

७२ वर्णना दंडक.

१८३४ विस्तार, वात. २ न + २२ र = ७२ वर्ण.

ननर ररर रादरा राररा राररा राररा राररा राररा
एम वे ना धरी बाविशे रा करो सामटा माप विस्तार के वातमां
वर्ण बोतेर तो पादमा ऑणजो आ खरी रीत ए दडके जाणजो.

७५ वर्णना दंडक.

१८३५ संहार. २ न + २३ र = ७५ वर्ण.

ननर ररर रादरा राररा राररा राररा राररा राररा
रा धरी सर्व ना वे अने रा करो त्रैविशे एम सर्वे मळी वर्ण सित्तेर ने
पांव पूरा रच्ये पाद संहारतुं पूर्ण तो थायछे एम मानो तमे.

७८ वर्णना दंडक.

१८३६ नीहार. २ न + २४ र = ७८ वर्ण.

ननर ररर रादरा राररा राररा राररा राररा राररा रार
आणी तमे वे न ने ते परे सर्व चोवीश रा लाविने वर्ण सित्तेर ने
आठ पूरा करो पाद नीहारमां ईगना गुण गावा तमे भावयी आदरो.

८० वर्णना दंडक.

१८३७ कुसुमितकाय. $\left\{ \begin{array}{l} मम+न, न.त+य, ज, त+र, भ. \\ स+भ, स, भ+स, भ, त+य, स, \\ भ, +तयस+भ न, न+ग, ग. \end{array} \right\} ८० \text{ वर्ण.}$

एगी पूरा वर्णों आणो कुसुमितकाये ठिक माइ!
रचाय तेमां पदे पदे तो गण समुदायो ठिक ठिक माया पछो
तनताछे यजताछे रभसाछे भसभाछे सभताछे
यसभाछे तयसाछे पछो थको भनन गगाछे.

૮૧ વર્ણના દંડક.

૧૬૩૮ મંદાર.

૨ ન + ૨૬ ર = ૮૧ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
આણિને સૌ મઝીં વે ન ને વીશ ને પાંચ રા લાવજો આપ મંદારમાં
તે પછી એહમાં ભક્તિના ભાવથી ગુણ ગાજો તમે સર્વવ્યાપી પ્રમુખના
સદા પ્રેમથી.

૮૪ વર્ણના દંડક.

૧૬૩૯ કેદાર.

૨ ન + ૨૬ ર = ૮૪ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
વે ન ને તે પરે રા ધરો સર્વ છઞ્વીશ તો જે થકી અક્ષરો અંશિને
ચાર સૌ થાયછે પાદ એકેકમાં એમ કેદાર જોડાયછે તે તમે
જુક્તિથી જાણજો.

૮૭ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૦ સાધાર. ૨ ન + ૨૭ ર = ૮૭ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
સાધાર છે આ રોંતે વે ન ને વીશ ને સાત રા તેહના અક્ષરો
અંશિ ને સાત તો થાયછે પાદમાં તેહમાં ગાયછે ગુણ ગોવિંદના જે
કવિ ભક્તિના ભાવવાળો સરો.

૯૦ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૧ સત્કાર.

૨ ન + ૨૮ ર = ૯૦ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રાર
રારરા લાવતાં આમ સત્કારમાં વે ન ને વીશ ને આઠ રા
થાયછે તેતણા અક્ષરો તેવું તો થાયછે પાદ એકેકમાં
એમ આ દંડકે આપ આળી પછી ગુંથજો કાવ્ય તેમાં તમે.

૯૩ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૨ સંસ્કાર.

૨ ન + ૨૯ ર = ૯૩ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રા ધરી તેહના વે ન ચોવીશ ને પાચ રા લાવતાં
 ત્રાણુ સંસ્કારના થાયછે અક્ષરો પાદપાદે સ્વરા તેહનાં ગુણ જો
 રૂશના ગાય તો થાય ગુદ્ધિ મલી ચિત્તની એમ જાણો તમે.

૯૬ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૩ માકંદ, વિમર્ષ.

૨ ન + ૩૦ ર = ૯૬ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રાર તો થાયછે તેહના વે ન ને ત્રીશ રા આણતાં
 અક્ષરો છન્નુ સૌ થાયછે પાદ માકંદમા ને વિમર્ષે રચી જે કવિ
 કોઈ આ દંડકે રૂશના ગુણનુ ગાન ગાશે જશે મુક્તિ પામી સ્વરે.

આ નિયમ પ્રમાણે જો વે નગણ પછી ૩૦ રગણ ઉપરાંત વ્યવતા જાય
 તો, તેને વિશેષજ્ઞાલીન કહેછે, એવું વાગ્વત્સમા કથ્ય છે

૯૯ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૪ ગોવિંદ.

૨ ન + ૩૧ ર = ૯૯ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા
 રારરા રારરા એમ લાવો તમે જે થકી વે ન ને ત્રીશ ને એક રા તો
 થતાં થાય નવ્વાણુ સૌ અક્ષરો પાદપાદે અને નામ ગોવિંદ કે-
 વાયછે એહનું તે વિષે તો રચો ગુણ ગોવિંદના ભાવ પૂરો ધરી.

૧૦૨ વર્ણના દંડક.

૧૬૪૫ સાનદ.

૨ ન + ૩૨ ર = ૧૦૨ વર્ણ.

નનર રરર રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા રારરા

राररा रा धरी लावजो पाद सानंद्यां बे न ने उपरे बत्राँशे
 रा वधा एम सौ एक सो बे करो अक्षरो पादपादे तमे प्रेम आणी
 पछी गाइ ल्यो गुण आ दंडके दोनआधारना दु खौना बंधुना।

१०५ वर्णना दंडक.

१५४६ संढोह. $२ न + ३३ र = १०५$ वर्ण.

ननर ररर राररा राररा राररा राररा राररा राररा राररा राररा
 राररा रार आणी करो कुल बे ना गणो ने वळी रा गणो तेनिशे
 तोधरो एम सौ अक्षरो एक सो पांच संढोहने पादपादे गणी आणजो
 ते विषे गुण गोविंदना गुंथजो जे थकी चित्त चोखु थशे सामटु.

१०८ वर्णना दंडक.

१५४७ नंद. $२ न + ३४ र = १०८$ वर्ण.

ननर ररर राररा राररा राररा राररा राररा राररा राररा राररा
 राररा एम आण्या थकी नंद नामे बने दंडके बे न ने त्रीश ने चार तो
 रा गणो सामटा तेतणा अक्षरो एक सो ने पछी आठ तो थायछे पाद-
 पादे वधा गोठता घाटमां आवता रागमां बैसता आणजो.

અર્ધસમ વૃત્ત.

જેમાં બે પદોનાં સર્વ લક્ષણ મળતાં આવે એવું એટલે ૧૮ અને ત્રીજું પાદ (વિપમપદ) તેમજ ચોથું અને પાદ (સમપદ) સમાન હોય તે અર્ધસમવૃત્ત કેહેવાય એના બે મેદ છે.

૧ સંકીર્ણ

૨ અસંકીર્ણ.

૧ સંકીર્ણ એટલે વર્ણમા વચ્ચટ ધવાથી ત્રિસપાદ કરતા સમપાદનો વર્ણસંખ્યા ભિન્ન રહે તે

૨ અસંકીર્ણ એટલે ત્રિસમ તથા સમપાદના વર્ણ સરસા હોય પણ ગણ ભિન્ન ભિન્ન હોય તે.

આ એક જાતની ઉપજાતિ પણ કેહેવાય છે.

અામ, ઓજ, અયુમ અયુમક, અને અયુજ એ વિપમ એટલે પહેલા ત્રીજા પદનાં નામ છે.

અનોજ, યુમ, યુમક, અને, યુજ એ સમ એટલે બીજા ચોથા પદનાં નામ છે.

સંકીર્ણ.

ત્રિપદ પદના ૮ ને સમના ૧૦ વર્ણ હોય તો તેનાં કુલ ૨,૬૨,૧૪૪ રૂપ થાય છે.

૧ આટ્ટ. { ૧,૨. સ જ ગ ગ. = ૮ દિગીશ. અક. ૨૮૦
 { ૨,૪. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અક. ૪૬૮

વિપમે સ જા ગ ગા છે;

સ સ જા ગ સમેજ આટ્ટ.

વૃત્તનાં સમ ચરણ (૨, ૪) થાયછે. એ રીતે દિગીશ અને સહજાના મિશ્રણથી આવૃત્ત થાયછે. એજ પ્રમાણે, જે પદની સામે અંક સાહિત વૃત્તનું નામ હોય તે વૃત્તનાં તે પદ થાયછે, એમ સમજવું.

૨ લલિતા. { ૧, ૩. ર સ લ ગ. = ૮ રૂપ. ૯૧
 ૨, ૪. સ જ જ ગ. = ૧૦ સંયુતા. અંક ૪૭૩
 રા સ લા વિષમે ગ છે;
 લલિતા સમે સ જ જા ગ છે.

વિષમપદનું અહિ જે માપ ર સ લ ગ આપ્યુંછે, એવા માપનું સમવૃત્તમાં ૮ વર્ણનું કોઈ વૃત્ત નથી, તેથી ૮ વર્ણમાં એ માપનું રૂપ ૯૧ સું થાયછે, તે અહિ જણાવ્યું છે. એજ પ્રમાણે સમવૃત્તના પેટામાં, જે પાછલ વૃત્ત દાખલ નથી તેનું જેટલામુ રૂપ થાયછે તેનો અંક આપ્યો છે.

૯, ૧૦, નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૩ વૈસારી. { ૧, ૩. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુલ્લી. અંક ૩૮૧
 ૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, ચઢવિરાટ. અંક ૪૬૬
 તા જા ર અયુગ્મમા ગમે;
 વૈસારી મ સ જા ગ થી સમે.

આત્ર વિલોમ કરિયે તો વાસવવંદિતા થાયછે. જુવો અક. ૪

૧૦, ૯નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૪ વાસવવંદિતા. { ૧, ૩. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ. અંક ૪૬૬
 ૨, ૪. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુલ્લી. અંક ૩૮૧
 મા સા વાસવવંદિતા જ ગૈ;
 તા જા ર કરો સમે વગે.

આ વૃત્તમા વૈસારીના વિષમ પદ છે તે સમપદ થયાં છે અને તના સમપદ

છે તે આનાં વિપમ પદ ધયાં છે, આ પ્રમાણે રુલ્લામુલ્લી થાય તે વિલોમ
કેહેવાયછે વૈસારીનું વિલોમ જુવો અક ૬

૧૦, ૧૧નાં રૂપ ૨૦, ૨૭, ૧૫૨ થાયછે.

૫ મદ્રવિરાટ, { ૧, ૨. ત જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦
સમુદ્રકાન્તા. { ૨, ૪. મ સ જ ગ ગ. = ૧૧ વિશ્વવિરાટ. ૧૬૩.

છે મદ્રવિરાટ તા જ રા ગે;

યુગ્મે મા સ જ ગા ગ ઠીક લાગે.

કાન્તા, યુદ્ધવિરાટનું વિલોમ, જુવો અક ૧૭.

વૈતાલિય પ્રકરણમા ઔપચંદસિક, પાછળ પૃ ૨૧૪ મેં જુવો તેમાં
૬ અને ૮ માત્રા અનુક્રમે જણાવી છે, તેને વઢલે આદિ ગણ નક્કી કહ્યાછે
ઐટલોજ ફેર છે

૬ કેતુમતી. { ૧, ૨. સ જ સ ગ. = ૧૦ રૂપ ૨૩૬
{ ૨, ૪. વ ર ન ગ ગ. = ૧૧ રૂપ ૪૭૧

ધરજો સ જા સ ગ અયુગ્મે,

કેતુમતી મ રા ન ગ ગ યુગ્મે.

વિલોમે કેતુ જુવો અંક ૧૮

૭ મુંદરી, સુરમાલિકા, { ૧, ૨. સ સ જ ગ = ૧૦ સદ્જા. ૪૬૮
કમલા, વિયોગિની { ૨, ૪. સ મ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. ૧૯૯

વિપમે સ મ જા ગ મુંદરી;

કમલા મા મરલા મથી ઠરી.

૧ પ્રાકૃત પિંગલમૂત્રમા કેહેછે કે —

અયુજો યદિ મૌ લગૌ^૧ પુનઃ

સમયો સ્મૌ રલમાશ્ચ મુંદરી.

૧^૧ એમા લગૌ છે ત્યાં જગૌ જોડ્યે તેમજ છદોમજરીમાં છે કે —

અયુજો યદિ મૌ જગૌ યુજો,

વૃત્તનાં સમ ચરણ (૨, ૪) થાયછે. એ રીતે દિગીશ અને સહજાના મિશ્રણથી આવૃત્ત થાયછે. એજ પ્રમાણે, જે પદની સામે અંક સહિત વૃત્તનુ નામ હોય તે વૃત્તનાં તે પદ થાયછે, એમ સમજવું.

૨ લલિતા. { ૧, ૩. ર સ લ ગ. = ૮ રૂપ. ૯૧
 . ૨, ૪. સ જ જ ગ. = ૧૦ સંયુતા. અક ૪૭૩
 રા સ લા વિષમે ગ છે;
 લલિતા સમે સ જ જા મ છે.

વિષમપદનું અહિ જે માપ ર સ લ ગ આપ્યુંછે, એવા માપનું સમવૃત્તમાં ૮ વર્ણનું કોઈ વૃત્ત નથી, તેથી ૮ વર્ણમા એ માપનું રૂપ ૯૧ મું થાયછે, તે અહિ જણાવ્યું છે. એજ પ્રમાણે સમવૃત્તના પેઠામાં, જે પાછલ વૃત્ત દાતલ નથી તેનું જેટલામુ રૂપ થાયછે તેનો અંક આપ્યો છે.

૯, ૧૦, નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૩ વૈસારી. { ૧, ૩. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુખી. અંક ૩૮૧
 . ૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શદ્ધવિરાટ. અક ૪૬૬
 તા જા ર અયુગ્મમાં ગમે;
 વૈસારી મ સ જા ગ થી સમે.

આનુ વિલોમ કરિયે તો વાસવવંદિતા થાયછે જુવો અક. ૪

૧૦, ૯નાં રૂપ ૫, ૨૪, ૨૮૮ થાયછે.

૪ વાસવવંદિતા. { ૧, ૩. મ સ જ ગ = ૧૦ વિરાટ. અંક ૪૬૬
 . ૨, ૪. ત જ ર. = ૯ રવોન્મુખી. અક ૩૮૧
 મા સા વાસવવંદિતા જ ગે,
 તા જા ર કરો સમે વગે.

આ વૃત્તમાં વૈસારીના વિષમ પદ છે તે સમપદ થયા છે અને તનાં સમપદ

छे ते आना विषम पद थयां छे, आ प्रमाणे उलटासुलटी थाय ते विलोम.
केहेवायछे वैसारीनुं विलोम जुवो अंक ३.

१०, ११नां रूप २०, ९७, १५२ थायछे.

५ भद्रविराट, { १, ३. त ज र ग. = १० नमेरु. ४४०.
समुद्रकान्ता. { २, ४. म स ज ग ग. = ११ विश्वविराट. ५६३.

छे भद्रविराट ता ज रा गे;

युग्मे मा स ज गा ग ठीक लागे.

कान्ता, युद्धविराटनु विलोम, जुवो अंक १७.

वैतालिय प्रकरणमा औपच्छंदासिक, पाछळ पृ २१४ मे जुवो. तेमां
६ अने ८ मात्रा अनुक्रमे जणावी छे, तेने वदले आहि गण नक्की कखाछे.
एटलोज फेर छे

६ केतुमती. { १, ३. स ज स ग = १० रूप २३६
{ २, ४. भर न ग ग. = ११ रूप ४७१

धरजो स जा स ग अयुग्मे;

केतुमती भ रा न ग ग युग्मे.

विलोमे केतु जुवो अंक १८

७ सुंदरी, सुरमालिका, { १, ३. स. स ज ग. = १० सहजा. ४६८
कमला, वियोगिनी. { २, ४. स भर ल ग = ११ सीधु. ५९९.

विषमे स स जा ग सुंदरी;

कमला सा भर ला ग थी ठरी.

१ प्राकृत पिंगळसूत्रमा केहेछे के —

अयुजो र्यदि सौ लगौ^१ पुन;

समयो.स्मौ रलगाश्च सुन्दरी.

१ एमा लगौ छे ला जगौ जोडये तेमन छंदोमजरीमां छे के —

अयुजो र्यहि सौ जगौ युजो;

સમરાગૌરુ યદિ સુન્દરી તદા.

૨. એમાં ચૌ છે તેને વઢલે સ્ત્રી જોઈએ.

વૃત્તરવાકરની ટીપમા કેહેછે કે —

વિષમે યદિ સૌ જગૌ સમે;

સ્તર^૩લાગોડપરવક્રમીરિતમ્.

૩. એમાં સ્તને વઢલે સ્ત્રી જોઈએ

આવી રચનાથી અપરવક્ર વગેરે, પણ અંક ૨૭મા તે જૂદા માપથી છે અને આ માપ તો સુન્દરીને લાગુ પડેછે.

૮ વેગવતી. { ૧,૨. સ સ સ ગ. = ૧૦ ઉદિત. અંક ૪૪૬
૨,૪. મ મ મ ગ ગ. = ૧૧ દોશક, નીલસરૂપી. ૯૮૦

ગણ છે સ સ સા ગ અયુગ્મે,

વેગવતી મ મ મા ગ ગ યુગ્મે.

વિભોમે વર્ગવતી, જુનો અંક ૧૯

૯ સુધા. { ૧,૨. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬
૨,૪. સંમરલગ. = ૧૧ સીધુ. અંક ૧૯૯

ઓજે થાય મ સા જ ગા શ્વરે;

સંમરાલા ગ સુધા સમે કરે.

{ ૧,૨. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬
૨,૪. ન ન ર લ ગ. = ૧૧ સુમદ્રિકા. ૬૦૩

ઓજે તો મ સ જા ગ છે, સમે

ન ન ર લ કરધા ગ તો ગમે.

વિભોમે વૈયાલી, અંક ૨૧

૧૦ અરુન્તુદ. { ૧,૨. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. ૪૬૮
૨,૪. ન જ જ ર. = ૧૨ માલતી. ૭૩૧

વિષમે સ સ જા ગ તો ધરો,

ન જ જ ર યુગ્મ અરુન્તુદે કરો.

વિલોમે અનૂક્રમ જુઓ અક ૩૮

૧૨ સંપાતશીલા. { ૧,૩. ત મ ર ગ. = ૧૦ રૂપ ૧૩૩
૨,૪. સ ન મ ય = ૧૨ રૂપ ૧૭૨

ઓજે ત મા રા ગા છે રસીલા;

સ ન મા ય સમમા સંપાતશીલા.

વિલોમે પાતશીલા થાયછે, જુઓ અંક. ૩૯

૧૩ અવનીલતા, { ૧,૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. ૪૬૮
નવનીલતા, { ૨,૪. સ મ જ ર. = ૧૨ રૂપ ૧૩૨૬
અવલીલતા.

વિપમે સ સ જા ન તો ગમે,

સ મ જા રા થો અવનીલતા સમે.

વિલોમે કરીરિતા. જુઓ અક ૪૦

૧૦, ૧૩ નાં રૂપ ૮૩, ૮૮, ૬૦૮ થાયછે.

૧૪ શુકાવલી. { ૧,૩. ત જ ર ગ. = ૧૦ લમેરુ. ૪૪૦
૨,૪. મ ન જ ર ગ. = ૧૩ પ્રહાંપિણી. ૮૧૬

ઓજે ત જ રા ગ તો ગમેછે,

મા ના જા ર ગ થો શુકાવલી સમે છે.

વિલોમે કિંશુકાવલી, જુઓ અક ૬૦

૧૫ જારિણી. { ૧,૩ ન ત ત ગ. = ૧૦ ચરપદ. ૪૧૭
૨,૪. ર ર ન ત ગ. = ૧૩ રૂપ ૨૧૧૧ શું

વિપમમાં ના ત તા ગા ધગે,

જારિણીમાં ર રા ન ત ગ આળી કરો

વિલોમે અલિપદ, અક ૬૧ મે જુઓ

૧૦, ૧૪ નાં રૂપ ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ થાયછે.

૧૬ વિલાસવાપી. { ૧,૩. ત જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦.
 { ૨,૪. સ મ ર જ ગ ગ. = ૧૪ મદાવદાતા. ૯૩૩.

ઓજે ત જ રા ગ છે તથાપિ;

સમમાં સા મ ર જા ગ ગા વિલાસવાપી.

વિલોમે અકોષકૃષ્ટા, જુવો અંક ૭૨.

૧૧, ૧૦ નાં રૂપ ૨૦, ૯૭, ૧૫૨ થાયછે.

૧૭ યુદ્ધવિરાટ, { ૧,૩. મ સ જ ગ ગ. = ૧૧ વિશ્વવિરાટ. ૫૬૬
 કાન્તા. { ૨,૪. ત જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ અંક. ૪૪૦

ઓજે યુદ્ધવિરાટ મા સ્જ ગા ગે;

તા જા ર ગ યુગ્મ ઠીક લાગે.

વિલોમે ભદ્રવિરાટ જુવો અંક ૫ મો

૧૮ કેતુ. { ૧,૩. મ ર ન ગ ગ. = ૧૧ રૂપ. ૪૭૧
 { ૨,૪. સ જ સ ગ. = ૧૦ રૂપ. ૨૩૬

છે પ્રથમે મ રા ન ગ ગ ત્રીજે,

સ જ સા ગ કેતુ સમ કીજે.

વિલોમ કરતાં કેતુમતી થાયછે, જુવો અંક ૬

૧૯ વર્ગવતી { ૧,૩. મ ય મ ગ ગ. = ૧૧ દોષક. અંક. ૫૮૦
 { ૨,૪. સ સ સ ગ. = ૧૦ ઉદિત. અંક. ૪૪૬

વર્ગવતી મ મ મા ગ ગ ઓજે,

કરજો સ સ સા ગ અનોજે.

વિલોમ કરતાં વેગવતી થાયછે જુવો અંક ૮

૨૦ અસુધા. { ૧,૩. સ મ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. ૫૯૯
 { ૨,૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ. અંક. ૪૬૬

અસુધા સા મ ર લ ગ ઓજમાં;

મા મા જા ગ ધરો અનોજમાં.

વિલોમે સુધા અંક ૯

२१ वैयाली. { १,३. न न र ल ग.=११ सुभद्रिका. ६०३
 { २,४. म स ज ग. =१० विराट. अंक. ४६६
 न न र ल ग अयुग्ममां गमे;
 वैयाली म त जा ग थी समे.
 विलोमे करधा जुवो अंक १०

११, १२ नां रूप ८३, ८८, ६०८ थायछे

२२ द्रुतमध्या. { १,३. भ भ भ ग ग.=११ दोवक. ९८०
 { २,४. न ज ज य. =१२ नामरस. ६९९
 भो भ भ गा ग अयुग्म पदे छे;
 न ज ज य युग्म विपे द्रुतमध्या.
 अक ४२ मे इहा छे तेनु विलोम

२३ हरिणीप्लुता, { १,३. स स स ल ग.=११ उपचित्र. ६०६
 हरिणप्लुता. { २,४. न भ भ र.=१२ द्रुतविलवित. ७३७
 स स सा ल ग छे विपमे पदे;
 न भ भ रा समसा हरिणीप्लुता.

२४ कोरकिता. { १,३. भ भ भ ग ग.=११ दोधक. ९८०
 { २,४. न य न य.=१२ कुमुमविचित्र. ७११
 कोरकिता भ म था ग ग ओजे;
 न य न य आवे चरण अनोजे.
 अक ४३ ना पाटलिकानु विलोम

२५ अपरवक्र. { १,३. न न र ल ग.=११ सुभद्रिका. अक. ६०३
 { २,४. न ज ज र.=१२ मालती. अंक. ७३१
 — — — — —

ન અપરવક્ત્ર જ ના ર છે સમે.

જુવો પાછલ પૂ. ૨૧૨ ચૈતાલિય અથવા અપરવક્ત્ર તેના ૬૮ માત્રા,
કહી છે તેને વડલે આદિ ગણ નેકી કલા છે

૨૬. માલભારિણી,

ઔષ્ણચંદાલિકા,

વસન્તનાલિકા,

પરિશ્રુતા.

૧,૨. સસજગગ. = ૧૧ વિમલા. ૧૬૭

૨,૪. સ મ ર ય. = ૧૨ વધિરા. ૬૮૧

વિષમે સસજાજંગા ધર છે;

સમમાં સામ્રય માલભારિણીમાં.

અંક ૪૧ પ્રમાલિકા અને સૌરભસ્ત્રચિત્તુ વિલોમ

૨૭ ઉપાદય.

૧,૨. નસજગગ. = ૧૧ પંચશાસ્ત્રી. અંક. ૧૭૦

૨,૪. મ મ ર ય. = ૧૨ વલધી. અંક. ૬૮૨

ન સ જ ગ ગ થી ઉપાદય ઓજે;

મા મ ર યા ધરજો તમે અનોજે.

૨૮ હરિલુપ્તા.

૧,૨. સસસલગ. = ૧૧ ઉપચિત્રા. અંક. ૬૦૬

૨,૪. સ મ મ ર. = ૧૨ રાધિકા. અંક. ૭૩૬

વિષમે સ સ સા લ ગ ઇ ગમે;

હરિલુપ્તા સ મ માર થકી સમે.

વિલોમે લુપ્તા જુવો અંક ૪૭

૨૯ વિમાનિની.

૧,૨. સ મ ર લ ગ. = ૧૧ સીધુ. ૧૨૯

૨,૪. મ ન જ ર. = ૧૨ રૂન. ૧૪૦૧

સ મ રા લા ગ વિમાનિની વિષે;

મા ના જાર મમવિષે વધે હિસે.

૩૦ અસુરાદયા.

૧,૨. મસજગગ. = ૧૧ શિશ્વવિરાટ.

૨,૪. ન ન ર ય. = ૧૨ વિજયા

मायाजागग ओजमा गमेछे:

न न र य असुराढ्यमां समे छे.

विलोमे सुराढ्या जुवो अक ४४.

३१ किलिकिता, { १,३. र न र ल ग. = ११ रथोद्धता. ६००

किलिकिता. { २,४. न भ ज र. = १२ प्रियवदा. ७३३

रा न रा ल ग कराय ओजमां;

किलिकिता न भ ज रा अनोजमां.

३२ किन्नटक. { १,३. त ज ज ल ग. = ११ मोटनक. ६२०

{ २,४. स रा स स. = १२ तोटक. ७५३

ओजे त ज जा ल ग आप धरो;

सम किन्नटके स स सा स करो.

अग ४५ मे नटक छे ते आ वृत्तनु विलोम छे

३३ साचीकृतवदना. { १,३. न य भ ग ग. = ११ श्रुतकीर्ति. ५७६

{ २,४. त न भ स = १२ रूप. १९८१

न य भ ग गा आणो कविओजे,

साचीकृतवदना त न भ स थी.

विलोमे अवाचीकृतवदना आयछे, जुवो अक ४६

३४ कमलाकर. { १,३. भ भ भ ग ग. = ११ दोषक. ५८०

{ २,४. भ न ज य. = १२ पथिकान्ता. ७०९

छे कमलाकर ना भ भ गा गे;

भा न ज य पद समे ठिक लागे.

विलोमे कुसुमचर, जुवो अक ४८

३५ शिशिरशिखा. { १,३. न न र ल ग. = ११ सुभाद्रिका. ६०३

{ २,४. न ज ज र. = १२ मालति. ७३१

न न र ल ग अयुग्ममां गमे,

शिशिरशिखा, न ज जा र थी सने. १,७ यति.

विलोमे मृदुरालति. जुवो अक ४९

३६ उपोद्भता, { १,३. स स ज ग ग.=११ विमला. १६७

फलिताग्र. { २,४. स म र य. =१२ वधिरा. ६८१

विषमे स स जा ग गा गपेछे;

स म रा या थी उपोद्भता समे छे;

विलोमे एनु एज नाम रेहेछे

११,१३ नां रूप १,६७,७७,२१६ थायछे.

३७ वद्धास्य. { १,३. म भ न ल ग.=११ अमरविलसिता ६३६
 { २,४. स स न न ग.=१३ वरिविशिता. ८८९

ओजे आणो म भ न ल ग तमे;

स वधास्य रनाय स न न ग समे.

विलोमे कामाक्षी, जुवो अक ६२.

१२,१० नां रूप ४१,९४,३०४ थायछे.

३८ अनूकष. { १,३. न ज ज र.=१२ मालती. ७३१
 { २,४. स स ज ग =१० सहजा. ४६८

विषम विषे न ज जा र तो खपे;

स स जा ग समे अनूकषे.

विलोमे अरुन्तुद, जुवो अक ११

३९ पातशीला. { १,३. स न म य =१२ रूप. १७२
 { २,४. त म र ग =१० रूप. १३३

विषमे स न म या थी पातशीला;

ता मा र गा युग्मे आण कीला!

संपातशीलानुं विलोम, जुवो अक १२

४० करीरिता. { १,३. स भ ज र. = १२ रूप. १,२९६
 २,४. स स ज ग. = १० सहजा ४६८

विपमे सा भ ज र लावजो तमे;

स स जा ग करीरिता समे.

विलोमे अवनीलता, जुवो अक. १३

१२,११ नां रूप ८३,८८,६०८ थायछे.

४१ सौरभसंचित, { १,३. स भ र य. = १२ वधिरा. ६८१
 प्रमालिका. { २,४. स स ज ग य. = ११ विमला. ९६७

स भ रा सौरभसंचिते य ओजे,

स स जा ग ग थायछे अनोजे.

विलोमे परिश्रुता, जुवो अक, २६

४२ इहा. { १,३. न ज ज य. = १२ तामरस. अंक. ६९९
 २,४. भ भ भ ग ग. = ११ दोधक. अंक. ९८०

भ ज ज य थाय सदाय अयुग्मे;

भा भ भ आण इहा ग ग युग्मे.

अंक २२ मे द्रुतमध्या छे तेनु विलोम

४३ पाटलिका. { १,३. न य न य. = १२ कुसुमविचित्रा. ७११
 २,४. भ भ भ ग ग. = ११ दोधक. ९८०

न य न य आणो चरण अयुग्मे;

भा भ भ पाटलिका ग ग युग्मे.

अक २४ मे कोरकिता छे, तेनु विलोम.

४४ सुराढ्या. { १,३. न न र य. = १२ परिमितविजया. ६८३
 २,४. म म ज ग ग. = ११ विश्वविराट. ९६६

न न र य विपमे रचो सुराढ्या;

યુગ્મે મા સ જ મા ગ થાય, માઈ !

અક ૩૦ મે અસુરાઢ્યાનું દિલોમ.

૪૬ નટક. { ૧,૩. સ સ સ સ. = ૧૨ તોટક. ૭૧૩
 { ૨,૪. ત જ જ લ ગ. = ૧૧ સોટનક. ૬૨૦

વિષમે સસસાસ ધરો નટકે;

તાજાંજલગા સમ પાદ ટકે.

અક ૩૨મે કિનટક છે તેનુ વિલોમ.

૪૬ અવાચીકૃતવદના. { ૧,૩. તનમત્ત. = ૧૨ રૂપ. ૧,૯૮૧
 { ૨,૪. નયમગગ. = ૧૧ શ્રુતકીર્તિ. ૬૭૬

તાનામસ અર્વાચીકૃતવદના;

સમપદમાં નાયામગગા છે.

અક ૩૩મે સ્વાચીકૃતવદના છે તેનુ વિલોમ

૪૭ લુપ્તા. { ૧,૩. સ મ મ ર. = ૧૨ શાધિકા. અંક. ૭૩૬
 { ૨,૪. સસસલગ. = ૧૧ ઉપચિત્રા. અક. ૬૦૬

સ મ લુપ્તા મ ર તો વિષમે કરો;

સ સ સા લ ગ યુગ્મ પદે ધરો.

અક ૨૮મે હરિપ્લુતા છે તેનુ વિલોમ

૪૮ કુસુમચર. { ૧,૩. મ ન જ ય. = ૧૨ પથિકાન્તા. ૭૦૬
 { ૨,૪. મમમગગ. = ૧૧ દોષક. ૬૮૦

છે કુસુમચર મ ના જ ય ઓજે;

છે મ મ મા ગ ગ પાદ અનોજે.

અક ૩૪મે કમલાકર છે તેનુ વિલોમ.

૪૯ મૃદુમાલતી. { ૧,૩. ન જ જ ર. = ૧૨ માલતી. અંક. ૭૩૧
 { ૨,૪. ન ન ર લ ગ. = ૧૧ સુમદ્રિકા. ૬૦૬

ન જ જ ર થી મૃદુમાલતી વને,

ન ન ર લ ગ ધરો તમે સમે.

અંક ૩૫ શિશિરાશિલા છે તેનું વિલોમ

૧૨, ૧૩ નાં રૂપ ૩, ૩૬, ૫૪, ૪૩૨ થાયછે.

૫૦ પુષ્પિતાગ્રા. { ૧, ૩. નનરય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩
 ૨, ૪. નજજરગ = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુક્ત. ૮૧૬

ન ન ર ય પદ ઈકો પુષ્પિતાગ્રા,

ન જ જ ર ગા રચ્ચો તમે સમે તો.

જુવો પૃ ૨૧૪ ઔપચ્છંદસિક

અંક ૬૩ મે અચિતાગ્રા છે તે આનુ વિલોમ છે

૫૧ મૃગી, યવાની. { ૧, ૩. ર જ ર જ. = ૧૨ પંચચામર. ૭૮૫
 ૨, ૪. ત ર જ ર ગ. = ૧૩ રૂપ. ૧, ૩૬૬

રા જ રા જ છે મૃગી અયુગ્મ પાદ,

તા રા જ રા ગ છે અનોજ પાદમાહે

૫૨ વાઙ્મતી^૧, યમવતી,
 જમમતી, અમરાવતી, { ૧, ૩. ર જ ર જ. = ૧૨ પંચચામર ૭૮૫
 પરાવતી, ધવમતી^૨, { ૨, ૪. જ ર જ ર ગ = ૧૩ રૂપ ૧, ૩૬૬
 ચવામતી.

વાઙ્મતી ર જા ર જા અયુગ્મમાર્ત.

સમે ધરો જ રા જ રા ગ પ્રીતિ આળી.

અમરાવતીનું વિલોમ કરવાથી એજ નામ રહેછે એમ વાગ્વલ્લભમા કહ્યું છે

૧ છંદોલતા પ્રમાણે. ૨ વૃત્તરત્નાકરની નારાયણભટ્ટી
 ટીકામાં 'સ્થાદ યુગ્મકે રજૌ રયૌ' એમ પાઠ છે, પણ જનાર્દન
 અને અવધૂરિ ટીકાવાળા મૂળ પાઠમાં 'રજૌ રજૌ' એવો પાઠ છે
 તે સ્વરો છે. શબ્દકલ્પદ્રુમમાં ઉપરના પાઠ ઉપરથી વિષમ પદમાં
 ર જ ર ય મૂકીને ભૂલ સ્વાધી છે.

૫૩ અપ્રમાથિની. { ૧,૩. સ મ ર ય. = ૧૨ વધિરા. અંક ૬૮૧
 { ૨,૪. ન જ જ ર ગ. = ૧૩ મૃગેશ્વરમુખ. ૮૧૪

સ મ ર ય થકો અપ્રમાથિની છે;

ન જ જ ર ગ કથની અનોજની છે.

વિલોમે પ્રમાથિની, અક ૬૪

૫૪ પદ્માવતી. { ૧,૩. ત મ જ ય. = ૧૨ નીરાન્તિક. ૭૦૨
 { ૨,૪. સ જ સ મ ગ. = ૧૩ કલહંસ. ૮૨૩

પદ્માવતી-ત મ જ ય થકો ઓજે;

રત્નજો સદા સ જ સ મ ગ અવોજે.

૫૫ ચમૂરુમીરુ. { ૧,૩. ર ન જ ર. = ૧૨ રૂપ. ૧,૪૦૩
 { ૨,૪. સ ન જ ર ગ. = ૧૩ રૂપ. ૧,૪૦૪

ઓજમાં ર ન જ ર થાયછે શિરુ;

સ ન જ ર ગ સમથી ચમૂરુમીરુ.

વિલોમે ચમૂરુ. અક ૬૬.

૫૬ વેદવાણી. { ૧,૩. મ સ જ મ. = ૧૨ રૂપ. ૩૪૧
 { ૨,૪. સ મ ર ય ગ. = ૧૩ રૂપ. ૬૯૨

ઓજે પક્તિ મ સ જ મા વચાણી છે;

સમમાં સ મ ર ય ગ વેદવાણી છે.

વિલોમ કરવામા આવે તોપણ વેદવાણી નામ રહેછે

૫૭ મંજુસૌરમ. { ૧,૩. ન જ જ ર. = ૧૨ માલતી. અંક
 { ૨,૪. સ જ ય જ ગ. = ૧૩ રૂપ.

વિષમ પદે ન જ જ ર થાય છે;

સમ મંજુસૌરમ સા જા ય જ ગ છે.

તરલાકરમા નીચે પ્રમાણે છે

અંદિ વિષમે ભવતો નજી જરૂ,

स ज या गमे ज गुरु मजुगोरभम
वीजो पाठ शब्दकपट्टममा छे.

स ज या गमेतु जगो मजुसोरभम

“आ उपस्थी जणाय छे के छंदोमंजरीना टीपमा “स ज गाः समेतु ज
गुरु” एम छे तेमा गाः ने ठेकाणे या जोइये.

१२, १५ नां रूप १३, ४२, १७, ७२४.

८ शरावती. { १, ३. न न र य. = १२ परिमितविजया. ६८३
२, ४. स भ न ज र. = १५ रूप. ११, २५२
विषम पद न ना र या थकी छे;

सममां सा भ न ज र थो वने शरावती.

विलोमे बृहच्छरावती, जुवो अंक ८१

१२, १६ नां रूप २६, ८४, ३५, ४५६ थायछे.

९. अहीनताली. { १, ३. म न ज र. = १२ रूप. १, ४०१
२, ४. स भ स ज र ग. = १६ रूप. १, ९६६
ओजे छे म न ज र पाद माह तो;

स भ सा जा र ग सममां वख्ये अहीनताली.

विलोमे हीनताली, अंक ८४

१३, १० नां रूप ८३, ८८, ६०८ थायछे.

१० किंशुकावली. { १, ३. म न ज र ग. = १३ प्रहर्षिणी. ८१६
२, ४. तं ज र ग. = १० नमेरु. ४४०

ओजे पंक्ति म न ज रा ग नी भली छे;

ता जा र ग किंशुकावली छे.

शुकावली विलोम, जुवो अंक १४

अलिपद. { १, ३. र र न त ग. = १३ रूप. २, ५१५
२, ४. न त त ग. = १० चरपद. अंक ४५७

ઑજમાં રા ર ના અલિપદે તા ગ છે;

સમ પદે તો ન તા તા ગ છે.

અક ૧૫ મે જાણિણી છે તેનું વિલોમ.

૧૩, ૧૧ નાં રૂપ ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ થાયછે.

૬૨ કામાક્ષી. { ૧, ૩. સસનનગ. = ૧૩ ઘરિવશિતા. ૮૮૯
 ૨, ૪. મમનલગ. = ૧૧ શ્રમરવિલસિતા. ૬૩૬

ચરણે સ સ ના ન ગ ધર અસમે;

કામાક્ષી મા મ ન લ ગ થૌં સમે.

વદ્ધાસ્થનુ વિલોમ, જુવો અક ૩૭

૧૩, ૧૨ નાં રૂપ ૩, ૩૬, ૬૪, ૪૩૨ થાયછે.

૬૩ અંચિતાગ્રા { ૧, ૩. નજજરગ. = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. ૭૧૬
 ૨, ૪. ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૩

ન જ જ ર ગા વિષમેથૌં અંચિતાગ્રા;

ન ન ર ય સમ પાદ અંચિતાગ્રા.

અક ૫૦ મે પુષ્પિતાગ્રા છે તેનું વિલોમ

૬૪ પ્રમાથિની. { ૧, ૩. નજજરગ. = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. ૮૧૬
 ૨, ૪. સ મ ર ય. = ૧૨ ઘધિરા. ૬૮૧

ન જ જ ર ગા વિષમે પ્રમાથિનીમાં;

સમમાં સા મ ર યા કરાય સોયા.

અક ૫૩ મે અપ્રમાથિનો છે તેનું વિલોમ

૬૫ મિતભાષિણી. { ૧, ૩. સજસજગ. = ૧૩ મંજુભાષિણી. ૮૯૮
 ૨, ૪. સ જ સ. સ. = ૧૨ પ્રમિતાક્ષરા. ૭૯૪

મિતભાષિણી સ જ સ જા ગ વિષમે

સ જ સા સ છે ચરણ માંહ સમે.

६६ चमूरु. { १,३. स न ज र ग = १३ रूप १,४०४
 { २,४. र न ज र. = १२ रूप १,४०३

विषमे स न ज र गा चमूरु आणो;

रा न जा र सम पदे धरो तमे.

अंक ५५ मे चमूरुभीरु छे तेनु विलोम

१३, १४ ना रूप १३, ४२, १७, ७२८ थायछे.

६७ आलेपन. { १,३. न त त त ग. = १३ परिवृद्ध. ८४०
 { २,४. न भ य य ल ग. = १४ रूप ४, ७२८

विषममां ना त ता ता ग आलेपने,

समपदे गण न भा या य ला गा वने.

विलोमे अनालेपन थायछे, जुवो अंक ७४

६८ प्रतिविनीता. { १,३. न य ज र ग. = १३ रूप १,३६०
 { २,४. स भ र न ग ग. = १४ रूप ३, ७६४

विषमविषे ना य जा र गा धरोजो;

सममां सा भ र ना ग गे प्रतिविनीता.

विलोमे आतिप्रतिविनीता, जुवो अंक ७५

६९ षदाक्रान्ता. { १,३. ससज र ग = १३ जगतसमानिका. ८१२
 { २,४. मसज र ग ग = १४ रूप १,३६९

विषमे धरजो ससाजराग क्रान्ता!

वेकीमा मसजरागाग थी षदाक्रान्ता.

विलोमे संमजक्रान्ता, जुवो अंक ७६

७० लाह्यलीलालय. { १,३. त य र र ग = १३ भाजनशीला. ८०९
 { २,४. भसतत ग ग = १४ पुष्पशकटिका ९२९

ता या र र गा आ ओज केरा पदे छे;

આ સતત ગ ગા આ લાસ્યલીલાલયે છે.

વિલોમે લાસ્યલીલા, જુવો અંક ૭૭.

૧૩, ૧૬નાં રૂપ ૫૩, ૬૮, ૭૦, ૯૧૨ થાયછે.

૭૧ પરપ્રીણિતા. $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩. ન ન ત ત ગ = ૧૩ ચંદ્રિકા. ૮૪૩ \\ ૨, ૪. ન ન સ ત ત ગ = ૧૬ રૂપ ૧૮, ૬૬ \end{array} \right.$

ન ન ત ત ગ ધરો ઓજ પાદે તમે;

ન ન સ ત ત ગ પરપ્રીણિતા રચોજી સમે.

વિલોમે અપરપ્રીણિતા, અંક ૮૫.

૧૪, ૧૦નાં રૂપ ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ થાયછે.

૭૨ અકોષકૃષ્ણા. $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩ સ મ ર જ ગ ગ = ૧૪ મદાવદાતા. ૯૩૩ \\ ૨, ૪. તં જ ર ગ. = ૧૦ નમેરુ. ૪૪૦ \end{array} \right.$

સ મ રા જા ગં ગ ઓજમાં અકોષકૃષ્ણા;

તા જા ર ગ છે અનોજ દટા.

વિલોમે વિલાસવાપી, જુવો પાછલ અંક ૧૬.

૧૪, ૧૨ નાં રૂપ ૬, ૭૧, ૦૮, ૮૬૪ થાયછે.

૭૩ પદ્મપદ. $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩. મ ર જ ર ગ ગ. = ૧૪ રૂપ ૧, ૩૬૭ \\ ૨, ૪. ર જ ર ય. = ૧૨ રૂપ ૧૮૩ \end{array} \right.$

પદ્મપદ માર જા ર ગાં ગ ઓજમાં આવે;

રા જ રા ય પાદ તો સમે સમાવે.

૧૪, ૧૩ નાં રૂપ ૧૩, ૪૨, ૧૭, ૭૨૮ થાયછે.

૭૪ અનાલેપન. $\left\{ \begin{array}{l} ૧, ૩. ન મ ય ય લ ગ. = ૧૪ રૂપ ૪, ૭૨૮ \\ ૨, ૪. ન તં ત ત ગ. = ૧૩ પરિવૃદ્ધ. ૮૪૭ \end{array} \right.$

વિપમમાં ન મ ય યા લ ગા અનાલેપને;

મમવિષે આ ન તા તાં ત ગા તો વને.

આલેપન અંક ૬૭ મે છે તેનું વિલોમ.

७३ अतिप्रतिविनीता. { १, ३. स भ र न ग ग = १४ रूप ३, ७६४
 २, ४. न य ज र ग = १३ रूप १, ३६०

स भ रा छे न ग गा अतिप्रतिविनीता;

समपदमां ना य जा र गा विनीता.

प्रतिविनीतानु विलोम, जुओ अक ६८

७६ संमदाक्रान्ता { १, ३. म स ज र ग ग = १४ जगतसमानिका. ८१२.
 २, ४. स स ज र ग = १३ रूप १, ३६९

ओजे छे म स जा र गा ग संमदाक्रान्ता;

सममां स स जा र गा धराय शान्ता!

मदाक्रान्तानु विलोम, जुवो अक ६९

७७ लास्यलीला. { १, ३. म स त त ग ग = १४ पुष्पशकटिका. ९२५
 २, ४. त य र र ग = १३ भाजनशीला. ८०५

छे विपम विपे भा सा त ता गा ग कीला।

ता या र र गा छे युग्ममां लास्यलीला.

लास्यलीलालयनु विलोम, जुवो अक ७०.

१४, १५ नां रूप ५३, ६८, ७०, ९१२ थायछे.

७८ प्रमोदपरिणीता. { १, ३. न न र ज ग ग = १४ रूप २, ७९३
 २, ४. न ज ज भ य = १५ रूप ७, ९३६

विपम चरण ना न रां ज गा ग गीता;

न ज ज भ यार्थो समे प्रमोदपरिणीता.

विलोमे प्रमोदपद. जुवो अक ८२.

७९ अवरोधवनिता. { १, ३. न भ भ र ल ग = १४ रूप ५, ९६०
 २, ४. स स ज भ य = १५ रूप ७, ९१६

विपम पादविपे न भ भा र ला ग छे;

अवरोधवनितां समे स स ज भा या.

અક ૭૩૭ મે દુતવિલંબિત છે તેના પાદ ઉપર લ ગ વધારવાથી
આના વિષમ પદ થાયછે વિલોમમા પળ આ નામ રહેછે.

૧૪,૧૮ નાં રૂપ ૪,૨૯,૪૯,૬૭,૨૯૬ થાયછે.

૮૦ માતંગી, { ૧,૩. સ ન સ ન ગ ગ. = ૧૪ રૂપ. ૩,૮૩૭
માર્દંગી. { ૨,૪. મ ન જ ન ન ય. = ૧૮ રૂપ. ૬૯,૪૦૧

સ ન છે સ ન પર ગ ગા કવિ! અયુગ્મે,

માતંગી મ ન પર જા ન પર ન ય ચરણ યુગ્મે.

વિલોમ થતા પળ એજ નામ રહેછે

૧૫,૧૨, નાં રૂપ ૧૩,૪૨,૧૭,૭૨૮ થાયછે.

૮૧ બૃહચ્છરાવતી. { ૧,૩ સ મ ન જ ર. = ૧૬ રૂપ ૧૧,૨૬૨
{ ૨,૪ ન ન ર ય. = ૧૨ પરિમિતવિજયા. ૬૮૨

વિષમે સા મ ન જ ર થી બૃહચ્છરાવતી;

ન ન ર ય સમ પાદમાં ધરેછે.

શરાવતીનું વિલોમ, જુવો અક ૫૮

૧૫,૧૪ નાં રૂપ ૫૩,૬૮,૭૦,૯૧૨ થાયછે.

૮૨ પ્રમોદપદ. { ૧,૩. ન જ જ મ ય. = ૧૬ રૂપ. ૭,૫૩૬
{ ૨,૪. ન ન ર જ ગ ગ. = ૧૪ રૂપ. ૨,૭૫૨

ન જ જ મ યા કરજો પ્રમોદપદ ઓજે,

સમ ચરણ ન ના ર જા ગ ગા અનોજે.

વિલોમે પ્રમોદપરિણીતા, જુવો અક ૭૮.

૧૫,૧૬ નાં રૂપ ૨,૧૪,૭૪,૮૩, ૬૪૮. થાયછે.

૮૩ આસવવાસિતા. { ૧,૩. ન મ ર ર ય. = ૧૬ રૂપ ૫,૩૦૪
{ ૨,૪. સ મ ર જ સ ગ. = ૧૬ રૂપ ૧૫,૦૨૮

વિષમમાં ન મ છે ર રા અન્ત યા કવેછે;

સમપાદે સ મ છે રજા પછી સ ગ પદે છે

૧ વાગ્વલ્લભમા નાંચે પ્રમાણે છે

ન મ રા શ્ચ વિપમે રયૌ યદા સમે ચેત્;

સ મ રા આસવવાસિતા જસૌ ચ ગુરુરેપા.

વિપય પાદમાં ન મ ર ર ય = ૧૯

સમપાદમાં સ મ ર જ સ ગ = ૧૬

ઉપરની કવિતાની રચના પ્રમાણે તો વિપમ પદમાં ચૌદ વર્ણ
ને સ ન ર જ ગ ગ = ૧૪ થાયછે, એમાં મૂલ છે. પ્રથમ નગણ
જોડ્યે પળ તે થતો નથી.

વિલોમે અનાસવવાસિતા થાયછે, જુવો અક ૮૬

૧૬, ૧૨ નાં રૂપ. ૨૬, ૮૪, ૩૫, ૪૫૬ થાયછે.

૮૪ હીનતાલી. { ૧, ૩. સમસજરગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૦, ૯૯૬
{ ૨, ૪. મનજર. = ૧૨ રૂપ. ૧, ૪૦૧

વિપમે સા મસજરમે રચાય હીનતાલી;

આવેછે મ ન જ ર યુગ્મમાં સદા.

અહીનતાલીનું વિલોમ, અક ૫૯

૧૬, ૧૩ નાં રૂપ. ૫૩, ૬૮, ૭૦, ૯૧૨ થાયછે.

૮૫ અપરપ્રીણિતા. { ૧, ૩. નનસતતગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૬, ૬૮૮
{ ૨, ૪. નનતતગ. = ૧૩ ચંદ્રિકા. ૮૪૩

ન ન સ અપરપ્રીણિતા તા તા ગ છે ઓજમાં,

ન ન ત ત ગ અનોજે રચો મોજમા.

અપરપ્રીણિતાનું વિલોમ જુવો અક ૭૧

૮૬ અનાસવવાસિતા. { ૧, ૩ સમરજસગ. = ૧૬ રૂપ. ૧૫, ૦૨૮
{ ૨, ૪. નમરરય. = ૧૯ રૂપ. ૫, ૩૦૪

સ મ ને રાજ પછી સગા કરાય અસમે તો;

ન મ અનાસવવાસિતા રા ર ચાં સમે તો.

આસવવાસિતાહુ વિલોમ, જુવો અક ૮૩

૧૮, ૧૯નાં રૂપ. ૧, ૩, ૭, ૪૩, ૮૯, ૫૩, ૪૭૨.

૬૭ રણોદય. { ૧, ૩. મસ+સ ર+ર મ. = ૧૮ રણશૂર. ૧, ૧૫૦
૨, ૪ જમ+મ મ+તય+ગ. = ૧૯ રૂપ. ૫૨, ૬૧૪

મા સા ને સર ની પર રા મા, ગળો ઓજ પાદે આવે;

રણોદયે જા મા ને મ મ છે, તય અન્તે ગ સમે લાવે.

રણ+ઉદય=રણોદય—રણછોડભાઈ ઉદયરામ ઇવુ નામસૂચક આ વૃત્ત

નવું કલ્પ્યુ છે.

મૈરવ સગમા મવાયછે; તેમજ લાવણીને રાગે પળ માઈ ચકાયછે.

૬૮ કલિકાલલિતા. { ૧, ૩ સ મ ત ય સ મ ગ ગ = ૨૦ રૂપ ૨૦૯૭૧૬
૨, ૪ સ મ ત ય સ સ = ૧૮ રૂપ ૧૧૧૪૧૫

પ્રથમે ને પદ ત્રીજે સ મ તા યા સ મ ગા ગા ધરજોજી;

સ મ તા યા સ સ આળો સમપાદે કલિકાલલિતા.

અસંકીર્ણ.

૧૦, ૧૦નાં રૂપ ૧૦, ૪૭, ૫૫૨ થાયછે.

૬૯ પ્રભાસિતા. { ૧, ૩. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮
૨, ૪. મ સ જ ગ. = ૧૦ વિરાટ, શુદ્ધવિરાટ. ૪૬૬

વિષમે સ સ જા ગ તો મમે;

મા સા જા ગ પ્રભાસિતા સમે.

૧૦ અતૈલ. { ૧, ૩. જ ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલપ્રમ. અંક ૪૬૬

અતિલ. { ૨, ૪. ત ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલાન્તિક. અંક ૪૬૬

અતૈલ ઓજે જ તા તા ગ છે;

તા તા ત ગા યુગ્મનાં પાદ છે.

વિલોમે વિશ્વપ્રમા, જુવો અંક ૯૧

૯૧ વિશ્વપ્રમા. { ૧,૨. ત ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલ્યન્તિક. અંક ૪૯૬
 { ૨,૪. જ ત ત ગ. = ૧૦ વિશાલપ્રમ. અંક ૪૯૬

ઓજે ત તા તા ગ આપ્યા ગમે;

જ તા ત વિશ્વપ્રમા ગા સમે.

અતૈજનુ વિલોમ, જુવો અંક ૯૦.

૯૨ આલોલઘટિકા { ૧,૨. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮
 { ૨,૪. ત સ જ ગ. = ૧૦ અહિલા. અંક ૪૬૯

વિપમે સ સ જા ગ થાયછે;

આલોલઘટિકા ત સ જા છે.

વિલોમે લોલઘટિકા થાયછે, જુવો અંક ૯૩

૯૩ લોલઘટિકા, { ૧,૨. ત સ જ ગ. = ૧૦ અહિલા. અંક ૪૬૯
 ઘટિકા. { ૨,૪. સ સ જ ગ. = ૧૦ સહજા. અંક ૪૬૮

ઓજે ત સ જ ગા પદે ગમે;

ઘટિકા સ સ જા ગ થી સમે.

આલોલઘટિકાનુ વિલોમ, જુવો અંક ૯૧.

૧૧,૧૧ નાં રૂપ ૪૧,૯૨,૨૫૬ થાયછે.

૯૪ ઉપચિત્ર, { ૧,૨. સ સ સ લ ગ. = ૧૧ ઉપચિત્ર. અંક ૬૦૬
 ઉપચિત્રા. { ૨,૪. ભ ભ મ ગ ગ. = ૧૧ દોષક. અંક ૫૮૦

વિપમે સ સ સા લ ગ આળજો;

મા ભ મ ગા ગ સમે ઉપચિત્રે.

ફહાના સમપદ તે આના સમપદ છે.

દ્વિતમધ્યાના વિપમ પદ તે આના સમપદ છે

અવાહિત્ર-ત્રા અંક ૯૫મે છે, તેનું વિલોમ.

९९ अवहित्र, { १, ३. भ भ भ ग ग. = ११ दोषक. अंक ९८०
अवहित्रा. { २, ४. स स स ल ग. = ११ उपाचित्र. अंक ६०६

भा भ भ गा ग धरो विपमे तो;

अवहित्र स सा स ल गा युजे.

अंक ९४ उपाचित्र, उपाचित्रानु विलोम.

९६ आख्यानकी. { १, ३. त त ज ग ग. = ११ इंद्रवज्रा. ९७१
{ २, ४. ज त ज ग ग. = ११ उपेद्रवज्रा. ९७२

आख्यानकी ता त ज गा ग ओजे;

ज ता ज गा गा करजो अनोजे.

आना उलटाने विपरीताख्यानकी केहेछे जुवो अंक ९७.

आ अने एना पछेनो भेद उपजातिनी अदर आवी शकेछे, तो
पण ते विशेष नाम बताववाने अहि ग्रहण करवामा आव्या छे.

९७ विपरीताख्यानकी. { १, ३. ज त ज ग ग. = ११ उपेद्रवज्रा. ९७
{ २, ४. त त ज ग ग. = ११ इंद्रवज्रा. ९७

विलोम आख्यानकीनुं प्रमाणो;

आख्यानकी ए विपरीत जाणो.

आख्यानकीनु विलोम, जुवो अंक ९६

९८ सारिका. { १, ३. र न र ल ग. = ११ रथोद्धता. ६००
{ २, ४. र न भ ग ग. = ११ स्वागता. ९८२

ओजमां र न र ला ग सारिका;

युग्ममा र न भ गा ग धरेछे.

कर्णिनी अंक ९९मे छे तेनु विलोम.

९९ कर्णिनी. { १, ३. र न भ ग ग. = ११ स्वागता ९८२
{ २, ४. र न र ल ग. = ११ रथोद्धता. ६००

कर्णिनी विषम रा न भ गा गे;

आणजो र न र ला ग युग्ममां.

सारिका अंक ९८मे छे, तेनु विलोम.

१०० शालभञ्जिका. { १,३. स न र ल ग. = ११ प्रतारिता. ६०१
 { २,४. भ त र ल ग. = ११ रूप ६७९

स न रा ल ग र्थो ओज तो गमे;

भा त्र ल गा शालभञ्जिका समे.

करभोद्धता, अक १०१ मे छे तेनु विलोम

१०१ करभोद्धता. { १,३. भ त र ल ग. = ११ रूप ६७९
 { २,४. स न र ल ग. = ११ प्रतारिता. ६०१

ओज विषे भा त रा ल गा गमे;

स्न र ला ग करभोद्धता समे.

शालभञ्जिका अक १०० मे छे, तेनु विलोम

१०२ समयवती. { १,३. त न त ल ग. = ११ रूप ८२९
 { २,४. स म न ल ग. = ११ रूप ९६४

तानातल ग करो ओज गति;

स्य न ला गा युग्मे समयवती.

अयवती अक १०३ मे छे तेनु विलोम

१०३ अयवती. { १,३. स म न ल ग. = ११ रूप ९६४
 { २,४. त न त ल ग. = ११ रूप ८२९

स म ना ला गा ओज पद गमे,

तानात अयवती ला ग समे.

समयवती अक १०२ मे छे तेनु विलोम.

१०४ औपगव. { १,३. न र र ल ग. = ११ कनकमजरी. ललित. ९९७
 { २,४. भ र र ल ग. = ११ वारयात्रिक. ९९६

विषममां न रा, रा ल गा गमे, (६, ९ यति)

औपगवे भरा रा ल गा समे.

औपगवतिनु विलोम, अक १०६

१०५ शिशुलीला. { १,३. ससजगग = ११ विमला. १६७
 { २,४. सरजगग. = ११ रूप ३४०

विषमे रचजो ससाजगागा;

शिशुलीला समे सराजगागा.

१०६ औपगवीत. { १,३. भररलग. = ११. वारयात्रिक. अंक १९६
 { २,४. नररलग. = ११. ललित. अंक १९७

औपगवीतमां भाररालगा;

समविषे करो नाररालगा.

औपगवतुं विलोम, जुवो अंक १०४.

१२,१२ नां रूप १,६७,७३,१२० थायछे.

१०७ कौमुदी. { १,३. ननभभ. = १२ रूप. ३,४८०
 { २,४. ननरर. = १२ चपलाक्षिका. अंक ७२१

ननभभ विषमे करजो कवि!

ननरर सममां धखे कौमुदी.

१०८ उपसरसीक. { १,३. सभजय. = १२ शरमेया. अंक ७०१
 { २,४. तभजय. = १२ नीरान्तिक. अंक ७०२

सभजा उपसरसीक य आवे;

ताभाजया युज विषे कवि लावे.

सरसीकतुं विलोम, जुवो अंक १०९.

१०९ सरसीक. { १,३. तभजय. = १२ नीरान्तिक. अंक ७०२
 { २,४. सभजय. = १२ शरमेया. अंक ७०१

ताभाजया र्थौ सरसीक अयुमे;

सभजाया कवि! पदे कर युमे.

उपसरसीकतुं विलोम जुवो, अंक १०८.

११० अर्भकपंक्ति. { १,३. स भ र य. = १२ वधीरा. ६८१
 { २,४. भ भ र य. = १२ वलभी. ६८२

विषमे सा भ र या धरो तमे तो;

अर्भकपंक्ति भ भा र या समे तो.

उलपोटा अक १११ मे छे तेनु विलोम.

१११ उलपोटा. { १,३. भ भ र य. = १२ वलभी. ६८२
 { २,४. स भ र य. = १२ वधीरा. ६८१

ओज भ भा र य थायछे अयुग्मे;

उलपोटा स भ रा य थाय युग्मे.

अर्भकपंक्तिनु विलोम, जुवो अंक ११०

१३,१३ नां रूप ६,७१,००,६७२ थायछे.

रुचिमुखी. { १,३. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५
 { २,४. न न भ स ग. = १३ विधुरवितान. ८३४

न न स स ग रुचिमुखी विषमे तो;

न न भ स ग धराय पद समे तो.

विमुखीनु विलोम अक ११३

११३ विमुखी. { १,३. न न भ स ग. = १३ विधुरवितान. ८३४
 { २,४. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५

न न भ स ग अयुग्म पद मुखी छे;

न न स स ग सम पदे विमुखी छे.

रुचिमुखीनु विलोम अक ११२.

११४ भुजङ्गभृता. { १,३. स स स स ग. = १३ तारक. ८२२
 { २,४. भ भ भ भ ग. = १३ कर्मठ. ८७९

विषमे रचजो स स सा स ग भाई!

भा म भ भा ग समर्थो भुजंगभृता.

विलोमे अनंगपद, जुवो अक ११५.

११५ अनंगपद. { १,३. म म भ भ ग. = १३ कर्मठ. ८७९.
 { २,४. स स स स ग. = १३ तारक. ८२२

ओज भ भा म भ गा र्थो अनंगपदे;

कवियो समभां स स सा स ग आणो.

भुजंगभृताय विलोम अक ११४

११६ सुरहिता. { १,३. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५
 { २,४. त न न न ग. = १३ रूप. ४,०९३

विषम चरण न न सा स ग आण्ये;

ता ना न न ग समर्थो सुरहिता.

अतिसुरहिताय विलोम अक ११७.

११७ अतिसुरहिता. { १,३. त न न न ग = १३ रूप ४,०९३
 { २,४. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२५

ओजे त न न न ग अतिसुरहिता;

न न स स ग समपदे रचजो जी.

सुरहिताय विलोम अक ११६.

११८ मधुवारी. { १,३. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८८
 { २,४. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८१५

स ज सा ज गा र्थो मधुवारो ओज छे;

ता भा र सा ल समे रचो कवि आप.

निर्मधुवारीय विलोम, जुवो अक ११९.

११९ निर्मधुवारी. { १,३. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८९९
 { २,४. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८९८

ता भा र सा ल र्थो ओज निर्मधुवारो;

सममां स जा स ज ग थायछे खरे.

मधुवारोनु विलोम अक ११८

१२० धीरावर्त्त. { १,३. मतयसग.=१३ मत्तमयूर, प्राया. ८१९
२,४. मभसमग.=१३ लीलालोल. ७९४

मापे ओजे, मा न य सा गा कवि लावे, (४,९ यति)

धीरावर्त्ते, म भ स म गा युग्मे आवे. (४,९ यति)

विलोमे पण एज नाम रहेछे

१२१ अर्द्धरुत. { १,३. भ न य न ल.=१३ पंकावली. अक ९०२
२,४. भ न ज ज ल.=१३ पंकवती. अक ९०१

अर्द्धरुत विपममां भानयनल;

युग्म चरण रचवां भनजाजल.

विलोमे अल्परुत थायछे, जुवो अक १२२.

१२२ अल्परुत. { १,३. भ न ज ज ल.=१३ पंकवती अक ९०१
२,४. भ न य न ल.=१३ पंकावली. अंक ९०२

अल्परुत भनजाजल पदे धर;

युग्म चरण भनयानालथी कर

विलोमे अर्द्धरुत, जुवो अक १२१

१२३ कलना. { १,३. स ज स स ग.=१३ कलहंस. अंक ८२३
२,४. स ज स ज ग.=१३ मंजुभाषिणी अंक ८९८

विपमे स जा, स स ग थी कलना छे, (९,८ यति)

सममां स जा स ज ग तो रचायछे.

कलनावतीनु विलोम, जुवो अक १२४

१२४ कलनावती. { १,३ स ज स ज ग.=१३ मंजुभाषिणी ८९८
२,४. स ज स स ग.=१३ कलहंस. अक ८२३

कलनावती स ज स जा ग ओजमा,

सममां स जा स स ग आण सदा तुं.

कलना, अक १२३ नु विलोम

भा भ भ भा ग समर्थो भुजंगभृता.

विलोमे अनंगपद, जुवो अंक ११५.

११५ अनंगपद. { १,३. भ भ भ भ ग. = १३ कर्मठ. ८७९
 { २,४. स स स स ग. = १३ तारक. ८२१

ओज भ भा भ भ गार्थो अनंगपदे;

कवियो सममां स स सा स ग आणो.

भुजंगभृतातु विलोम अंक ११४

११६ सुरहिता. { १,३. न न स स ग. = १३ चण्डी ८२९
 { २,४. त न न न ग. = १३ रूप. ४,०९३

विषम चरण न न सा स ग आण्ये;

ता ना न न ग समर्थको सुरहिता.

अतिसुरहितातु विलोम अंक ११७.

११७ अतिसुरहिता. { १,३. त न न न ग. = १३ रूप. ४,०९३
 { २,४. न न स स ग. = १३ चण्डी. ८२९.

ओजे त न न न ग अतिसुरहिता;

न न स स ग समपदे रचजो जी.

सुरहितातु विलोम अंक ११६

११८ मधुवारी. { १,३. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८२९
 { २,४. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८२९.

स ज सा ज गार्थो मधुवारो ओज छे;

ता भा र सा ल समे रचो कवि! आप.

निर्मधुवारीतु विलोम, जुवो अंक ११९.

११९ निर्मधुवारी. { १,३. त भ र स ल. = १३ अट्टासिनी. ८२९
 { २,४. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. ८२९.

ता भा र सा लार्थो ओज निर्मधुवारो;

सममां स जा स ज ग थायछे खरे.

मधुवारीनु विलोम अक ११८

१२० धीरावर्त्त. { १,३. मतयसग = १३ मत्तमयूर, माया. ८१९
२,४. मभसमग = १३ लीलालोल. ७९४

मापे ओजे, मा त य सा गा कवि लावे; (४,९ यति)

धीरावर्त्ते, म भ स म गा युग्मे आवे. (४,९ यति).

विलोमे पण एज नाम रहेछे

१२१ अर्द्धरुत. { १,३. भ न य न ल. = १३ पंकावली. अंक ९०२
२,४. भ न ज ज ल. = १३ पंकवती. अक ९०१

अर्द्धरुत विषममां भानयनल;

युग्म चरण रचवां भनजाजल.

विलोमे अल्परुत थायछे, जुवो अक १२२.

१२२ अल्परुत. { १,३. भ न ज ज ल. = १३ पंकवती. अंक ९०१
२,४. भ न य न ल. = १३ पंकावली. अक ९०२

अल्परुत भनजजालपदे धर;

युग्म चरण भनयानालथौ कर.

विलोमे अर्द्धरुत, जुवो अक १२१

१२३ कलना. { १,३. स ज स स ग = १३ कलहंस. अंक ८२३
२,४. स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी. अंक ८१८

विषमे स जा, स स ग थी कलना छे; (१,८ यति)

सममां स जा स ज ग तो रचायछे.

कलनावतीनु विलोम, जुवो अक १२४.

१२४ कलनावती. { १,३ स ज स ज ग. = १३ मंजुभाषिणी ८१८
२,४. स ज स स ग. = १३ कलहंस. अक ८२३

कलनावती स ज स जा ग ओजमां,

सममां स जा स स ग आण सदा तुं.

कलना, अक १२३ नु विलोम

शिशुमुखी न भ ज जा गुरु ओजमां;

पद विषे न भ स ज गा अनोजमां.

विलोमे अनिरया, अंक १२६.

१२६ अनिरया. { १, ३. न भ स ज ग. = १३ विरोधिनी. < ६१
{ २, ४. न भ ज ज ग. = १३ सारसनावली. < ७१

विषममां न भ स ज गा करो तमे;

अनिरया न भ ज जा ग धरो समे.

शिशुमुखीनु विलोम, जुवो अंक १२५.

१६, १६ नां रूप ४, २९, ४९, ०१, ७६० थायछे.

१२७ वासववासिनी. { १, ३ न ज भ ज ज ग = १६ रूप २३, ४७२
{ २, ४. त ज भ ज ज ग = १६ रूप २३, ४६९

न ज भ ज जा ग ओज पद वासववासिनी;

युग्मे धरवा त जा भ ज ज गा पद वासिनी.

वर्ण १४मा अंक ९७९मे कुररीरुता छे ते उपर लग वधारवाथी
आनु विषमपद थायछे

विलोमे वासिनी, अंक १२८.

१२८ वासिनी. { १, ३ त ज भ ज ज ग. = १६ रूप २३, ४६९
{ २, ४. न ज भ ज ज ग. = १६ रूप २३, ४७२

ता जा भ ज वासिनी विषममां ज ग को करे;

न ज भ ज जा ग माप समपाद विषे धरे.

वर्ण १४मा अंक ९७९मे "कुररीरुता" छे ते उपर लग वधार-
वाथी आनां समपद थायछे

विलोमे वासववासिनी, अंक १२७.

અસમ અથવા વિષમવૃત્ત.

મિત્ર મિત્ર લક્ષણવાળાં, એટલે જેનાં ચારે પાદ વિષમ હોય તે વિષમવૃત્ત કહેવાયછે; તેના સંકીર્ણ અને અસંકીર્ણ એવા મે-
દ છે અને તે ત્રણ જાતિના છે:—

૧ પદચતુર્ધ્વ (અથવા પાદચતુર્ધ્વ),

૨ ઉદ્ગતા, ૩ ઉપસ્થિતપ્રચુપિત.

સંકીર્ણ.

૧૨૯ પદચતુર્ધ્વ. { પદ+ચતુર+ઊર્ધ્વ=પદચતુર્ધ્વ, જેના પદમાં
ચાર ચાર વર્ણ વધે એવું, વળી જેમાં લઘુ ગુરુનો
નિયમ નહિ એવું.

પ્રથમે અક્ષર આઠ,

ત્રીજે વારતળો રચાયછે ઠાઠ;

ત્રીજામાં અક્ષર સોઠ સર્વ મઠીને આળજો,

ચોથે અક્ષર વીશ પદચતુર્ધ્વ પદમાંહ જાળજો.

વૃત્તરત્નાકર અને મંદારમરદચપૂ પ્રમાણે

૮, ૧૨, ૧૬, અને ૨૦ એ ક્રમમાં ઉચ્ચલપાચલ કરવામાં આવે તો પદચ-
તુર્ધ્વના ૨૪ રૂપ થાયછે

૧૩૦ આષીઠ. { ૧. ૬લ+૨ગ.= ૮ વર્ણ. તુંગા. ૨૯૦
૨. ૧૦લ+૨ગ.= ૧૨ વર્ણ. રૂપ ૧,૦૨૪
૩. ૧૪લ+૨ગ.= ૧૬ વર્ણ શિશુમરણ. ૧,૦૮૦
૪. ૧૮લ+૨ગ.= ૨૦ વર્ણ. રૂપ ૨,૬૨,૧૪૪

(અન્તમાં પ્રતિપદે બે ગુરુ વાકીના સર્વે લઘુ,)

છ લ દ્વિ ગ પ્રથમે છે,

દશ લ ઉપર દ્વિ ગ યુગલે છે;

૧૪

મનુ લ ઉપર દ્વિગ કવિ ધર પદ ત્રીજે;

૧૮

ધૃતિ લ ઉપર ગગ ધરો કવિવર! શ્રુતિ પદ કીજે.

ઉપરની રીતે આના પળ ચોવીસ મેઢ પ્રસ્તારથી થાયછે.

$$\begin{aligned}
 ૧૩૧ \text{ પ્રત્યાપીડ. } & \left\{ \begin{array}{l} ૧. ૨ગ+૬લ=૮વર્ણ. સન્ધૂક. ૩૪૯ \\ ૨. ૨ગ+૧૦લ=૧૨વર્ણ. રૂપ ૪,૦૯૩ \\ ૩. ૨ગ+૧૪લ=૧૬વર્ણ. રૂપ ૬૧,૧૩૩ \\ ૪. ૨ગ+૧૮લ=૨૦વર્ણ. રૂપ ૧૦,૪૮,૧૭૩ \end{array} \right.
 \end{aligned}$$

વે ગા હૈ લ પ્રથમજ,

વે ગા પર દશ લ દ્વિતીય પદ;

વે ગા ઉપર મનુ લ તૃતીય ચરણ ધર,

વે ગા ઉપર ચરમ ચરણ દશ વસુ લ કવિ! કર.

$$\begin{aligned}
 ૧૩૨ \text{ ઉભયાપીડ. } & \left\{ \begin{array}{l} ૧. ૨ગ+૪લ+૨ગ=૮સંધ્યા,વોધા. ૨૮૯ \\ ૨. ૨ગ+૮લ+૨ગ=૧૨વિરાતિમહતી. ૭૧૩ \\ ૩. ૨ગ+૧૨લ+૨ગ=૧૬રૂપ. ૮,૧૮૯ \\ ૪. ૨ગ+૧૬લ+૨ગ=૨૦રૂપ. ૨,૬૨, \end{array} \right.
 \end{aligned}$$

ગા ગા લ ન ગ ગ પેલે,

ગા ગા વસુ લ ઉપર ગ ગ બીજે;

ગા ગા પર રવિ લ પર ગ ગ ચરણ ત્રીજે,

ગા ગા પર દશ પટ લ ઉપર ગ ગ ધર પદ ચોથે.

ઉભય+આપીડ=ઉભયાપીડ=જેમાં આપીડ અને પ્રત્યાપીડ એ બંનેનાં લક્ષણ આવે તે. એટલે એના માપમાં આપીડમાં અંતમાં વે ગુરુ આવેછે તે લીધા, અને પ્રત્યાપીડમાં પ્રારંભમાં વે ગુરુ આવેછે તે આજ્ઞા પ્રારંભમાં લીધાછે. એ રીતે પ્રત્યેક પાદમાં આદિ અને અન્તમાં વે ગુરુ આવેછે, બાકીના વચ્ચે લઘુ અક્ષર થાયછે.

उभय एटले आदि अने अंत एम वे स्थाने वे गुरु आवे.

१३३ कलिका, $\left\{ \begin{array}{l} १. १० ल+२ग=१२ \text{ वर्ण. रूप } १,०२४ \\ २. ६ ल+२ग=८ \text{ तुंग, तुंगा. अंक } २९० \\ ३. १४ ल+२ग=१६ \text{ शिशुभरण. } १,०८० \\ ४. १८ ल+२ग=२० \text{ रूप } २,६२,१४४ \end{array} \right.$

दश ल पर ग ग प्रथम दीजे,

छ ल ग ग पद बीजे,

^{१८}मनु ल पर ग ग तृतीय पद धरजो जी,

^{१०+८}दश वसु ल पर ग ग चतुरथ चरण करजो जी.

१ मदारमरदचम्पू प्रमाणे

१३४ लवली. $\left\{ \begin{array}{l} १. १० ल+२ग=१२ \text{ रूप } १,०२४ \\ २. १४ ल+२ग=१६ \text{ शिशुभरण. अंक } १,०८० \\ ३. ६ ल+२ग=८ \text{ तुंग, तुंगा. अंक } २९० \\ ४. १८ ल+२ग=२० \text{ रूप } २,६२,१४४ \end{array} \right.$

दश ल पर ग ग प्रथम आणा, (आपोडनुं २ जुं पद= १२०

^{१४}मनु ल उपर द्वि ग लवलीं द्वितीय जाणो; (,, ३ जु)

छ ल द्वि ग पद बीजे, (आपोडनुं प्रथम पद)

^{१०+८}चतुरथ पद दश वसु ल उपर तौक ग ग कीजे. (,, ४ थु)

आमा सकल चरणने अते वे गुरु आवे.

वृत्तरत्नाकर तथा मदारमरदचम्पू प्रमाणे

१३५ लवली. $\left\{ \begin{array}{l} १. १४ ल+२ग=१६ \text{ शिशुभरण. अंक } १,०८० \\ २. १० ल+२ग=१२ \text{ वर्ण. रूप } १,०२४ \\ (द्वितीय) ३. ६ ल+२ग=८ \text{ तुंग, तुंगा अंक } २९० \\ ४. १८ ल+२ग=२० \text{ वर्ण. रूप } २,६२,१४४ \end{array} \right.$

^{१८}प्रथम चरण मनु ल उपर द्वि ग बीजे,

दश ल पर द्वि ग चरण बीजे;

छ ल पर ग ग त्रीजे,

१० + ८

दश वसु ल पर द्वि ग चतुर्थ पद लवलौ कीजे.

पिंगल नागना मत प्रमाणे छंदशास्त्रिमां लख्या मुजव.

१३६ अमृतधारा^१ { १. १० ल + २ ग = १२ रूप १,०२४
 मंजरी^२ { २. १४ ल + २ ग = १६ शिशुभरण १,०८०
 { ३. १८ ल + २ ग = २० रूप २,६२,१४४
 { ४. ६ ल + २ ग = ८ तुंग, तुंगा. २९०

दश ल पर द्वि ग प्रथम आवे,

द्वितीय चरण मनु ल उपर ग ग लावे;

८ + १०

वसु दश ल उपर ग ग तृतीय पद अमृतधारा,

छ ल द्वि ग पद चारा.

१ वृत्तरत्नाकर तथा मंदारमरदचपूना मत प्रमाणे.

२ मंदारमरदचपू केहेछे के कोइ एने मंजरी केहेछे.

१३७ अमृतधारा. { १. १८ ल + २ ग = २० रूप. २,६२,१४४
 (द्वितीय) { २. १० ल + २ ग = १२ रूप. १,०२४
 { ३. १४ ल + २ ग = १६ शिशुभरण. १,०८०
 { ४. ६ ल + २ ग = ८ तुंग, तुंगा. २९०

८ + १०

प्रथम चरण वसु दश ल पर ग ग अमृतधारा;

दश ल द्वि ग द्वितीय पद सारा,

तृतीय पद मनु ल पर द्वि ग ठिक गोठे,

छ ल पर ग ग चौथे.

- ૧૩૮ ઉદ્ગતા. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૬૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
 ૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિલા. અંક ૬૨૧
 ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુમાપિણી. અંક ૮૯૮

પ્રથમે સ જા સ લ ધરાય,
 ન સ જ ગ દ્વિતીય પાદમાં;
 મા ન જ લ ગ તૃતીયે ચરણે,
 સ જ સા જ ગા પદ ચતુર્થ ઉદ્ગતા.

છંદ ગાલ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્ર, વૃત્તરત્નાકર, છંદોમજરી, અં
 મેદારમરદચમ્પૂ પ્રમાણે.

૧ માષ અને ભારવિ કાવિની રચનામાં આવા પ્રકારની ઉદ્ગતા રચ
 છે, માટે તેની પ્રકારાન્તર ગણના કરી છે.

- ૧૩૯ સરલ. { ૧ સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૬૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. „ ૪૭૧
 ૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિલા. અંક ૬૨૧
 ૪. ન ન ન ગ = ૧૦ રૂપ ૬૧૧

પ્રથમે સ જા સ લ ધરાય,
 ન સ જ ગ કરો વૉજે પદે;
 મા ન જ લ ગ તૃતીયે ચરણે,
 ત્રિ ન ગ પદ યુગ સરલા.

- ૧૪૦ ઉદ્ગતા. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. ૬૦૯
 ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. ૪૭૧
 ૩. મ ન મ ગ = ૧૦ મહના. ૪૯૨
 ૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુમાપિણી. ૮૯૮

પ્રથમે સ જા સ લ રચાય,
 ન સ જ ગ દ્વિતીય ઉદ્ગતા;

૩
ભા ન મ ગ અનલે ધરજો,

સ જ સા જ ગા પદ ચતુર્થમાં સજો.

૧ છંદોમજરી તથા પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રમાં પ્રથમ જણાવેલ ઉદ્ગતાવૃત્ત
પ્રાણે આ માપ પળ જણાવ્યું છે, અને તેનું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:-

૧ વિલ્લાસ ગોપરમણીયુ,

૨ તરણિતનયા પ્રમોદ્વતા;

૩ કૃષ્ણનયનચક્રોરયુગે,

૪ દધતી સુધાશુકિરણોમિવિભ્રમ.

ઉદ્ગતાનુ ગ્રીજું પદ શબ્દકલ્પદ્રુમમાં મળતું આવતું નથી પણ છંદો-
મજરી સાથે મળે છે તેમાં બીજો પ્રકાર છે.

૪૧ સૌરભક, { ૧. સ જ સ લ=૧૦ રસભૂમ. અંક ૧૦૯
સૌરમ, { ૨. ન સ જ ગ=૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
સૌરલક. * { ૩. ર ન મ ગ=૧૦ રૂપ. ૪૪૩
{ ૪. સ જ સ જ ગ=૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૧૮

પ્રથમે સ જા સ લ કરાય,

દ્વિતીય ચરણે ન સા જ ગા;

છે તૃતીય પદ રા ન મ ગા,

સ ન સા જ ગા પદ ચતુર્થ સૌરભે.

પેહેલું, બીજું, અને ચોથું ચરણ ઉદ્ગતા પ્રમાણે થાય છે. માત્ર
ગ્રીજું ચરણ જૂદું પડે છે. આ વિષે વાગ્વલ્લભ, પ્રાકૃતપિંગલસૂત્ર,
અને મંદારમરંદચમ્પૂની સંમતિ મળે છે.

પરિભૂત ફુલ શત પત્ર = ૧૦

ચન વિસૃત ગન્ધ વિભ્રમા = ૧૦

કસ્ય હૃન્ન હરતીહ હરે = ૧૦

સુખ પદ્મ સૌરભ કલા તવાદ્વિતા = ૧૩

પણ સ્વરં ઉદાહરણ ઉપર પ્રમાણે છે-તેને વડલે સંસ્કૃતપ્રોસડીમાં

ત્રીજા ચરણની આદિમાં વન ને વદલે વદન શબ્દ મૂકવાથી એક અક્ષર વધેછે અને તેથી માપ ન ન ર લ ગ ગણ્યું છે તે ભૂલ છે. તેમજ પ્રા. પિ. સૂ. માં ત્રીજા ચરણના પ્રારંભમાં મુખ શબ્દ મૂકી દીધો છે, તેથી ૧૩ ને વદલે ૧૧ વર્ણ થાયછે અને તેની ઉદ્વ-
ણિકા તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ર ન ર લ ગ થાયછે, તે પણ ભૂલ છે.

* મંદારમરદંત્વમ્પૂ પ્રમાણે

૧૪૨ લલિત. { ૧. સ જ સ લ = ૧૦ રસભૂમ. અંક ૫૦૯
૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
(વિપમ) { ૩. ન ન સ સ = ૧૨ હાકલિકા. અંક ૭૫૮
૪. સ જ સ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૫૮

પ્રથમે સ જા સ લ રચાય,

દ્વિતીય ચરણે ન સા જ ગા;

તૃતીય ચરણ ન ન સા સ કરો,

સ જ સા જ ગા લલિતમાં યુગે ધરો.

ત્રીજા ચરણ સિવાય બાકીના ચરણ ઉદ્ગતા પ્રમાણે છે.

મંદારમરદંત્વમ્પૂ પ્રમાણે પણ આ લલિત છે —

જેમ ઉદ્ગતાના ભેદ વાયછે તેમ આના પણ ભેદ થઈ શકેછે વર્તી સસ્કૃત પ્રોસડોમાં બે જાતનું લલિત છે તેમાં એકમાં નીચે પ્રમાણે ગણ આપ્યા છે —

૧ પાદમાં સ જ સ લ. રસભૂમ. અંક ૫૦૯

૨ પાદમાં ન સ જ ગ. અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧

૩ પાદમાં ન ન મ ગ. ફલધર. અંક ૪૯૪

૪ પાદમાં સ જ સ જ ગ. મંજુભાષિણી. અંક ૮૫૮

૧૪૩ અપરા + { ૧. સ જ ન ગ = ૧૦ ધ્વનિકા. અંક ૪૯૬
ઉદ્ગતા. { ૨. ન સ જ ગ = ૧૦ અનુચાયિતા. અંક ૪૭૧
૩. મ ન જ લ ગ = ૧૧ અર્થશિલા. અંક ૬૨૭
૪. સ જ મ જ ગ = ૧૩ મંજુભાષિણી. અંક ૮૫૮

प्रथमे स जा न ग कहिजे,
 न स ज ग धरो पदे बौजे;
 भा न ज ल ग पद मांह बौजे,
 स ज सा जग तुर्य अपरोद्धता कौजे.

१४४ अपरोद्धता. { १. स ज भ ग = १० प्रवादपदा. अंक ४८६
 २. म रा ज ग = १० कुप्य अंक ४७०
 ३. ज भ ज ल ग = ११ श्लकशकल. अंक ६२२
 ४. र ज स ज ग = १३ मंजुमालती. अंक ८९७

प्रथमे गणो स जा भ ग छे,
 भा स ज ग द्वितीय पाद छे;
 ज भा ज ला ग पद. थाय बौजे,
 रा ज सा ज छे ग अपरोद्धता युगे.

१४५ अपरोद्धता. { १. स भ स ल = १० रसभूम. ५०९
 २. न न ज ग = १० चितिभूत. ४७९
 (बीजी) { ३. भ ज ज ल ग = ११ श्लकशकल. ६२२
 ४. स ज स ज ग = १३ मंजुभाषिणी. ८९८

स भ सा ला प्रथम रचाय,
 न न ज ग पद द्वितीय छे;
 भा ज ज ल गा अनले कवि छे,
 अपरोद्धता स ज स जा ग तुर्य छे.

उपस्थित प्रचुपित.

१४६ उपस्थित- { १. म स ज भ ग ग = १४ रूप ३,४१७
 प्रचुपित. { २. स न ज र ग = १३ रूप १,४०४
 ३. न न स = ९ मदनक. ४०४
 ४. न न न ज य = १९ रूप ७,१६८

पेहेले पाद म सा ज भा ग गा कवि! आणो,
सन जा रं ग पद छे द्वितीय जाणो;
न न स चरण तृतीये,
न न न ज य प्रचुपित उपास्थित चोथे

मंदारमरंदचपू प्रमाणे

१४७ प्रवर्द्धमान, { १. म स ज भ ग ग = १४ रूप. ३,४१७
वर्द्धमान. { २. स न ज र ग = १३ रूप. १,४०४
३. न न स न न स = १८ रूप. १,३०,८१६
४. न न न ज य = १५ रूप. ७,१६८

मामा ज्भा ग ग वर्द्धमानमां त्रयमे छे,

सन जा र ग चरणे बीजे करेछे,

न न स न न स गण आ अनल पद कवि करे,

त्रि न पर ज य प्रवरधमान चतुर्थे.

१४८ शुद्धविराट्- { १. म स ज भ ग ग = १४ रूप. ३,४१७
पभ, शुद्ध वि- { २. स न ज र ग = १३ रूप. १,४०४
राट्पभ, शुद्ध { ३. त ज र = ९ खोन्मुखी. ३८१
विराट्पभ. { ४. न न न ज य = १५ रूप. ७,१६८

पेहेले चरणे म सा ज भा ग ग कीजे,

स न जा र ग कवि! आण पाद बीजे;

ता जा र तृतीय पाद दे,

न न न ज य श्रुति चरण शुद्धविराटे.

वृत्तरत्नाकरनी नारायणभट्टी टीकामा लखेछे के पेहेलाज पादने अने
यति मानी वाकीना त्रणे पादो साथे बोलाय तो आर्पभ एवु नाम पडे अने
प्रत्येक चरणने अने यति रखाय तो शुद्धविराट्पभ थाय एम यतिना भेद-
थी वे नाम पडेछे एम केदलाक केहेछे.

- १४९ नगोनिता. { १. तरलग=८ नाराचिका. अंक २९४
 २. जरलग=८ प्रमाणिका. अंक २९५
 ३. रजग=७ चामर. अंक १६९
 ४. जरलग=८ प्रमाणिका. अंक २९५

ता रा नगोनिता ल गा,
 बीजा विषे ज रा ल गा;
 रा ज गा त्रीजे धरो,
 ज रा ल गा युगे करो.

- १५० परार्थिनी, { १. न य स = ९ सारंगिका. अंक ३९३
 वरार्थिनी. { २. ज त भ ग = १० रूप ४२२
 ३. भ म स = ९ मणिवंध. अंक ३९२
 ४. त ज र ग ग = ११ रूप १७३

प्रथम न या सा करजो,
 बीजे ज ता भा ग तो धरजो;
 भा म स त्रीजे पाद धरो,
 ता जा र ग गा परार्थिनी चोथे.

- १५१ नगोपमा. { १. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 २. म स ज ग = १० विराट. ४६६
 ३. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 ४. स भरलग=११ सीधु. ५९९

पेले ते ज रा वने खरे,
 बीजे मा स ज गा पदे धरे;
 त्रीजे त ज रा तमे करो,
 स भ रा ला ग नगोपमा धरो.

- १५२ अगाधिका. { १. त ज र = ९ रवोन्मुखी. ३८१
 २. म स ज ग = १० शुद्धविराट. ४६६
 ३. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
 ४. म स ज ग = १० शुद्धविराट. ४६६

पेले त ज रा करो भले,
 बीजे मा स ज गा पदे भळे;
 स स जा ग बीजे अगाधिका.
 चौथे पाद धरो म सा ज गा.

१५३ विषकण्ठी. { १. न भ र = ९ करशया. ३८८
 २. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
 ३. न न र ल ग = ११ सुभद्रिका. ६०३
 ४. स भ स ज ग = १३ रूप. २,८०४

प्रथम ना भ र थायछे,
 स स जा ग बीजे रचायछे;
 न न र ल ग बीजे पदे करो.

विषकण्ठी स भ स ज गा युँगे धरो.

१५४ पंजी. { १. स स य = ९ रूप. ९२
 २. न ज ज र = १२ मालती. ७३१
 ३. न न र ल ग = ११ सुभद्रिका. ६०३
 ४. न ज ज र ग = १३ मृगन्द्रमुख. ८१५

स स या प्रथमे करो जो,
 न ज ज र पाद द्वितीय आणजो;
 न न र ल ग तृतीय जाणजो,
 न ज ज र गा थको तुँय पाद पंजी.

छंदोलतामा आना चौथा पदनु लक्षण उपर प्रमाणे छे पण तेमा उदाहर-
 णमा रगण ने बदले मगण थइ गयो छे

१५५ उदया. { १. न ज न ग = १० अमृतगति. अंक ४९६
 २. स भ स = ९ अनवीरा अंक ३९९
 ३. न न न ल ग = ११ दमनक. अंक ६३७
 ४. म न न ग = १० रूप. ९०५

प्रथम पैदे न न ज न ग छे,

उदया नेत्र स भ स छे;

तृतीय चरण न न न ल गा,

चौथे वर्ण दश म न न गा.

- १५६ नालीका. { १. स स ज ग = १० सहजा. अंक ४६८
 २. स भ र ल ग = ११ सीधु. अंक ५९९
 ३. त ज र = ९ रवान्मुखी अंक ३८१
 ४. म स ज ग = १० विराट. अंक ४६६

प्रथमे स स जा ग नालीका,

स भ रा ल ग द्वितीय छे कौका!

त्रीजे त ज रा तमे करो,

चौथे पाद म सा ज गा धरो.

- १५७ सौराज्ञी. { १. स स ज ग = १० सहजा. अंक ४६८
 २. स भ र ल ग = ११ सीधु. " ५९९
 ३. स स ज ग = १० सहजा. " ४६८
 ४. म स ज ग = १० विराट. " ४६६

प्रथमे स स जा ग थाय रे,

पद बीजे स भ रा ल गा धरे;

तृतीये स स जा ग कार छे,

सौराज्ञी म स जा ग चार छे.

- १५८ मधुमतिकी. { १. न ज ज ल ग = ११ सुमुखी. ६२३
 २. भ भ भ ग = १० विश्वमुखी. ४०९
 ३. न भ भ ग = १० शरत. ४९१
 ४. भ ज त ग = १० सौदक. ४९९

प्रथम पैदे न ज जा लघु गा,

छे द्वितीये पद भा भ म गा;

तृतीये पाद न मा भ ग छे,

मंशुमतिक्रा भ जा ता गं छे.

५९ शर्म.

- { १. न न न ल ग = ११ दमनक. अंक ६३७
 २. न ज न ग = १० त्वरितगति, अमृतगति. ४९६
 ३. भ भ स = ९ प्रियतिलका. अंक ४००
 ४. म न न ग = १० कृन्मणिता अंक ४९८

प्रथम चरण न न न ल गा,

चरण द्वितीय न ज न गा,

छे तृतीये भ भ स खरे,

शर्म युग भ न न ग करे.

६० चिरकरका.

- { १. स स ज ग = १० सहजा. अंक ४६८
 २. स भर लग = ११ सीधु. अंक ५९९
 ३. त ज र = ९ खोन्मुखी. अंक ३८१
 ४. न ज र = १२ मालती. अंक ७३१

प्रथमे स स जा ग थायछे,

द्वितीये सा भ र ला ग गाथछे;

त्रीजे त ज रा तमे धरो,

चिरकरका न ज जा रथी करो.

६१ मणित्यक.

- { १. न न र ल ग = ११ सुभाटिका. ६०३
 २. स भर लग = ११ सीधु. ५९९
 ३. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
 ४. म स ज ग = १० धिराट. ४६६

प्रथम न न र ला ग तो किजे,

स भ रा ला ग मणित्यके बीजे,

तृतीये चरणे स सा ज गा,
चौथे पाद करो म सा ज गा.

- १६२ वैतालीक. { १. स स ज ग = १० सहजा. ४६८
२. म स ज ग = १० विराट, शुद्धविराट. ४६६
३. न न र ल ग = ११ सुभाद्रिका. ६०३
४. स भ र ल ग = ११ सीधु. ५९९

प्रथमे स स जा ग तो कौजे,

वैतालीक म सा ज गा वौजे;

तृतीय चरण ना न रा ल गा,

श्रुति पादे रच सा भ रा ल गा.

- १६३ मन्देहा. { १. न न भ स = १२ रूप १,९८४
२. म न न ल ग = ११ रूप १,०१७
३. भ स ज ग = १० रूप ३५१
४. म त र = ९ रूप १६१

प्रथम चरण ना न भ स धरो,

मन्देहा म न न ल ग थौं करो;

भा स ज ग त्रौजे पदे करे;

चौथे पादे मा त रा धरे.

- १६४ कुथिनी. { १. न ज य ग ग = ११ वार्त्ताहारी. अंक ५४०
२. न न स म = १२ शुद्धान्त. अंक ६६४
३. त न म ग = १० कुल. अंक ४२८
४. स न य ग ग = ११ सौधामि. अंक ५४३

प्रथम पदे न ज या गा गा छे,

न न स म कर कुथिनीमां बीजे;

त्रौजे चरण त ना मा गा छे.

स न या ग ग पद चोथामां छे.

- १६५ कामिकल-शिकां { १. ससर्जगग=११ विमला. अंक ५६७
 २. सभरय =१२ वधिरा. अंक ६८१
 ३. तजरग =१० नमेरु, लाजवती. ४४०
 ४. भसजगग=११ अमंदपोद्. ५६९

प्रथमे स स जा ग गां करोजी,
 पद बीजे स भ रा य तो धरोजी;
 त्रीजे पद थाय ता ज रा गां,
 कामिकलशिका भ सा ज गा गा.

- १६६ वर्तिका-विलसित. { १. रनरलग=११ रथोद्धर्ता. अंक ६००
 २. रनभगग=११ स्वागता. अंक ५८२
 ३. नररलग=११ भाविनी. अंक ५९७
 ४. रनरर =१२ रूप. १,२११

थायछे प्रथम रा न रा ल गा,
 छे द्वितीय पद रा न भ गा गा;
 न र र ला ग आवे त्रीजे पदे,
 वर्तिकाविलसिते र ना रा र दे.

- १६७ उपवैतालिक { १. त भ त ग ग=११ इहामृगी. ५६२
 २. त भ त ग ग=११ इहामृगी. ५६२
 ३. त त ज र =१२ विरासिका. ७२७
 ४. त भ त ग ग=११ इहामृगी. ५६२

ता भा त्ग गा उपवैतालिके छे,
 बीजे पदे त भ ता गा ग के छे;
 त्रीजे पदे छे त त जा र मापमां,
 चोथे पदे कवि! ता भा त गा ग.

- ૧૬૮ મહાતુરા. { ૧. સ ન સ લ ગ = ૧૧ રૂપ. ૭૬૪
 ૨. સ મ ન ર = ૧૨ ઉપલેખા. ૭૪૨
 ૩. ત જ ન ર = ૧૨ રૂપ ૧,૫૧૭
 ૪. મ ન જ ર = ૧૨ રૂપ ૧,૪૦૧

પ્રથમે સ ન સ લ ગ આણજો,
 પદ વીજું સ મ ન ર થો જાણજો;
 ત્રીજે ચરણે ત જ ન ર છે શૂરા!
 ચોથે મા ન જ ર વને મહાતુરા.

- ૧૬૯ સુરભિ. { ૧. ન જ ર ર = ૧૨ વિશિશ્વલતા. અંક ૭૧૬
 ૨. ન જ જ ર = ૧૨ માલતી. અંક ૭૩
 ૩. ન ન ર ય = ૧૨ પરિમિતવિજયા. અંક ૬૮
 ૪. ન જ જ ર ગ = ૧૩ મૃગેન્દ્રમુખ. અંક ૮૧૭

પ્રથમ પદે ન જા ર રા જાણજો,
 દ્વિતીય પદે ન જ જા ર આણજો;
 તૃતીય ચરણ ના ન રા ય આણો,
 સુરભિ ચતુર્થ ન જા જ રા ગ જાણો.

આ વૃત્ત છંદોલતામાથી મળ્યું છે છંદોલતામા તેના પ્રથમ પાદના
 લક્ષણમાં ઉપર પ્રમાણે ગુણ કહ્યા છે પણ ઉદાહરણમાં એક રગણ પાછો છે.

- ૧૭૦ { ૧. સ સ જ ગ ગ = ૧૧ વિમલા. અંક ૫૬૭
 ૨. સ મ ર ય = ૧૨ બધિરા. અંક ૮૧
 ૩. સ સ જ ય સ સ જ સ ગ = ૨૫ રૂપ ૭૬, ૬૩, ૬૨૮
 ૪. સ જ સ સ ગ = ૧૩ કલહંસ. અંક ૮૨૩

પ્રથમે સ સ જા જ ગા ધરાજે,
 ગિરિકન્યા સ મ રા ય આણ વીજે;
 તૃતીયે ચરણે સ સા જ ય સા સા જ સ ગા કરવા વસન્તસૂરિ ભાણે,
 સ જ સા સ ગા શ્રુતિ પદે કવિ દાણે.

છંદોલતામાંથી આ વૃત્ત લીધું છે.

- १७१ सुरद्रु. { १. ४ रगण=१२ स्रग्विणी. अंक ७१७
 २. ३य+लग=११ भुजंगी, कर्ण. अंक ९९०
 ३. ४ य गण=१२ भुजंगप्रयात. अंक ६७९
 ४. ३त+२ग=११ प्राकारबंध. अंक ९९९

आदिना पादमां चार रा तो वदे,

त्रि या छे ल गा छे, द्वितीये पदे;

य तो चार त्रीजे सुरद्रु पदे छे,

चोथे त्रि ता ने द्वि गा माप देछे.

- १७२ अत्सरु. { १. स ज स स=१२ प्रमिताक्षरा. अंक ७५४
 २. त भ ज लग=११ जिह्वाशया. अंक ६२४
 ३. भ ज स स=१२ नीलभिरिका. अंक ७९६
 ४. ज ज स स=१२ विकत्यन. अंक ७९९

स ज सा स अत्सरु विषे प्रथमे,

बीजे त भा ज ल ग थाय क्रमे;

भा ज स स छे गण तृतीय पदे,

ज जा स स तुर्य पदमां वदे.

- १७३ छेकवती. { १. भ भ भ भ=१२ मोदक. ७८९
 २. ज ज ज ज=१२ यौक्तिकदाम. ७८६
 ३. स स स स=१२ तोटक. ७९३
 ४. भ भ भ ग ग=११ दोधक, वंधु. ९८९

भा भ भ भा थकौ छेकवती कर,

ज जा ज न पाद बीजे कवि धार,

स स सा स त्रीजे पद आण सदा,

भा भ भ गा ग बने पद चोथे.

- ૧૭૪ માનમુખી. { ૧. ન ન ભ સ ગ = ૧૩ ત્રિધુરવિતાનં. ૮૩૪
 ૨. મ સ ન ય = ૧૨ અર્પિતમદના. ૭૧૨
 ૩. ન ય ન ય = ૧૨ કુસુમવિચિત્રા. ૭૧૧
 ૪. મ ત ન ગ ગ = ૧૧ અનુકૂલા. ૬૮૬

ન ન ભ સ ગ વવા પદ પ્રથમે છે,
 મા સ ન ય દ્વિતીય પદ ધરે છે;
 ન ય ન ય ત્રીજે ચરણ કરે છે,
 માનમુખી મા ત્ત ગ ગ યુગે છે.

- ૧૭૫ નતભૃગુ. { ૧. મ મ ન લ ગ = ૧૧ શ્રમરવિલસિતા. ૬૩૬
 ૨. સ ન ન સ = ૧૨ રસિકપરિચિતા. ૭૭૦
 ૩. ન ય ન ન ગ = ૧૩ મદનજર્વનિકા. ૮૮૮
 ૪. મ ત ન સ = ૧૨ કીરણમાલા. ૭૭૧

પે'લે પાદે મ મ ન લ ગ ધરો,
 પદ બીજે સા ત ન સા કવિ! કાગે;
 નતભૃગુ ત્રીજે ન ય ન ન ગ પદે,
 તુર્ય પદે મા ત ન સગળ વદે.

- ૧૭૬ ભુવનવિરતિ. { ૧. ન મ જ ય = ૧૨ દ્રુતપદ. ૭૦૪
 ૨. ર ન મ ગ ગ = ૧૧ સ્વાગતા. ૧૮૨
 ૩. જ ન જ ય = ૧૨ ઉપધાન. ૭૦૮
 ૪. ન ન સ સ ગ = ૧૩ ચંડી. ૮૨૬

પ્રથમ પાદ ન મ જા ય ધરે છે,
 રા ન મા ગ ગ દ્વિતીય પદે છે;
 જ ના જ ય પદ રત્નો કવિ! ત્રીજે,
 ભુવનવિરતિ ન ત સા સ ગ ચોથે.

१७७ उदक.	{	१. न भ स ज ग=१३ विरोधिनी.	६८१
		२. स न ज र =१२ विरला.	७३४
		३. त न र ल ग=११ नीला.	६०२
		४. भ न ज र=१२ अविरलरतिका	७३९

न भ स जा ग उदक आदिमा धरो,

स न जा र कवि! द्वितीयमां करो;

बीजे त न र ल गा रचायछे,

भा न ज र चरण तुंये थायछे.

१७८ संकलि.	{	१. न ज ज य=१२ तामरस.	६९९
		२. भ न भ ग ग=११ दोषक.	५८०
		३. न न स स ग=१३ चडी.	८२५
		४. भ न ज य =१२ धधिकान्ता	७०९

प्रथम पदे न ज जा य रचावो,

भा^३ त्रि द्वितीय पदे ग ग लावो;

तृतीय चरण द्विन सा स ग जाणो,

संकलि चतुर भ ना न य आणो.

१७९ दरदपूर.	{	१. न न स ल ग=११ रूप.	७६८
		२. स भ न र =१२ उपलेखा.	७४२
		३. न ज भ ज ग=१३ रूप.	२,९९२
		४. त न र न ग ग=१४ रूप.	३,७७३

प्रथम न न स ल ग आणजो,

पद बीजे स भ न र प्रमाणजो;

तृतीय पदे न जा भ ज ग जाणजो,

- १७४ मानमुखी. { १. न न भ स ग = १३ विधुरवितान. ८३४
 २. भ स न य = १२ अर्पितमदना. ७१२
 ३. न य न य = १२ कुसुमविचित्रा. ७११
 ४. भ त न ग ग = ११ अनुकूला. ९८६

न न भ स ग बवा पद प्रथमे छे,

भा स न य द्वितीय पद धरेछे;

न य न य त्रीजे चरण करेछे,

मानमुखी भा ल ग ग युगे छे:

- १७५ ननभृगु { १. म य न ल ग = ११ भ्रमरविलसिता. ६३६
 २. स न न स = १२ रसिकपरिचिता. ७७०
 ३. न य न न ग = १३ मदनजर्वनिका. ८८८
 ४. भ त न स = १२ वीरणमाला. ७७१

पे'ले पादे म य न ल ग धरो.

भा ज र र पादमांहा बीजे धरे;

भा ज र र थाय पाद त्रीजा विषे,

भा स ज त ग माप पाद चोथे दिसे.

- १८२ नदिष्ठा. { १. म न भ ल ग = ११ रूप ९९३
 २. न य ज म ग ग = १४ रूप ३,४०८
 ३. त न र न ग = १३ रूप २,७७३
 ४. म न ज न य = १९ रूप ८,०९७

पे'ले पाद म न भा ल ग हजो,

चरण द्वितीये न या ज भा ग ग आणो,

त्रीजे चरण त ना र ना ग करजो,

नदिष्ठा चरण युगे म न ज न भु जाणो.

૧૭૭ ઉદક.	૧. ન મ સ જ ગ=૧૨ વિરોચિની.	૬૮૧
	૨. સ ન જ ર =૧૨ વિરળા.	૭૩૪
	૩. ત ન ર લ ગ=૧૧ નીલા.	૬૦૨
	૪. મ ન જ ર=૧૨ અવિરલરતિકા	૭૩૬

ન મ સ જા ગ ઉદક આદિમા ધરો,

સ ન જા ર કવિ! દ્વિતીયમા કરો;

ત્રીજે ત ન ર લ યા રચાયછે,

મા ન જ ર ચરણ તુર્યે થાયછે.

૧૭૮ સંક્રાંતિ.	૧. ન જ જ ય=૧૨ તામરસ.	૬૨૯
	૨. મ ન મ ન ગ=૧૧ દોષક.	૫૮૦
	૩. ન ન સ સ ગ=૧૩ જ્ઞહી.	૮૨૫
	૪. મ ન જ ય =૧૨ પથિકાન્તા	૭૦૯

પ્રથમ પદે ન જ જા ય રવાવો,

સ ન જા ર ય ચરણે દ્વિતીયક ના,

તૃતીય ચરણમાં ન ન મ સ લા ગ છે,

ભૌજંગે મ ન જ ન રા ગ ચરણ થાય ચોથે.

વાગ્વહ્નમમા આવુ માપ છે, પળ તેમા જે ઉદાહરણ છે તેમાં ત્રીજો જગણ જોડ્યે તેને વદલે નગણ આવેછે. અને વળી એક અક્ષર પણ ચૂટેછે. હવો ચોથુ પદ આ પ્રમાણે છે —

‘મો નો જો નર ગણ ગુરુરપિચ ભૌજંગ.’

૧૮૫ ઉપનય.	૧. ન ન મ ન લ ગ=૧૪ પ્રહરણ કલિકા.	૯૮૫
	૨. મ સ ન ન ગ=૧૩ અર્ધકુસુમિતા.	૮૯૦
	૩. સ સ ન ન ગ=૧૩ વરિવાસિતા.	૮૮૯
	૪. ત જ ન સ=૧૨ વ્યાયોગવતી.	૭૭૨

ઉપનય પ્રથમે ન ન મ ન લ ગ છે,

પાદ્મર દ્વિતીય મ સ ન ન ગ છે;

पदमाहं तृतीय स स न न ग छे,
चौथे चरणे गण त ज न स छे.

- १८६ पिसंगी. { १. नजभजलग=१४ कुररीरुता. ९७९
२. भरनभग=१३ लवलीलता. ८८०
३. भजभजलग=१४ कारविणी. ९७८
४. जाजभजलग=१४ काकिणिका. ९७७

प्रथम पदे न जा भ ज ल गा धरजो,
भा र न भा ग आप द्वितीये करजो;
भा ज भ ज ला तृतीय ग पदे रचजो,
पिसंगी चतुर्थ जा ज भ ज ला ग सजो.

- १८७ युतक. { १. सजजभगल=१४ उपकारिका. अंक ९९३
२. तभरसल =१३ अट्टासिनी. अंक ८९९
३. भजजभगल=१४ हेमसिंहिका. अंक ९९४
४. नससजज =१९ मितसकिथ. अंक १,०९६

प्रथमे सदा स ज जा भ गाल रचाय,
बीजे पदे त न रा स ला ठिक थाय,
छे गण तृतीय पदे न जा ज भ गाल,
युतक पद तुर्य न सा स जा ज निहाल.

- १८८ अनसूय { १. न न म य य=१९ शांतिजी अंक १,०१०
२. भसतनगग=१४ पुष्पाशकाटिका. ९२९
३. ससततगग=१४ सरमामरणी. ९२४
४. त य र र ग=१३ भाजनशीला. ८

प्रथम चरण ना ना मा य या आप कीजे,
भा स त त ग गा आणो तमे पाद बीजे;
अनसूय विषे सा सा त ता गा ग बीजे,
चौथे त य रा रा गा पदे आप बीजे.

- १८९ मृदव. { १. स ज ज भ र = १९ मणिहंस. अंक १,०३०
 २. त भ र स ल ग = १४ अलकालिका. अंक ९६७
 ३. थ ज ज भ र = १९ मयूतदना. अंक १,०३१
 ४. न स स ज ज ग = १६ तरवारिका. अंक १,०८४

प्रथमे तमे स ज जा भ रा गण आणजे,
 बीजे पदे त भ रा स ला ग खरे सजो,
 मजन तृतीय पदे भ जा ज भ रा धरो,
 मृदव श्रुतिमां न स सा ज जा ग पदे करौ.

- १९० कलंबडंवर. { १. न भ भ र य = १९ रूप ९,३०४
 २. स भ स ज र ग = १६ रूप १०,९९६
 ३. न न र ज र ग = १६ रूप १०,९४४
 ४. म न ज र य ग = १६ रूप ९,४९७

प्रथममां न भ भा र य सद्य तो धरेछे,
 स भ सा जा र ग कवि तो द्वितीयमां करेछे;
 न न र ज र ग ए त्रौजे कलंबडंवर छे,
 चौथे पाद म न ज रा य गा सदाय रहेछे.

- १९१ { १. म स त य भ म = ७ + ९ + ६ = १८ रूप. २९,३६९
 २. त न त य भ स ग ग = ८ + ९ + ७ = २० " १,२३,७०९
 ३. त न म स भ स ग ग = ८ + ९ + ७ = २० " १,२४,४७७
 ४. त ज ज न स न य ग = ८ + ७ + ७ = २१ " ९,०७,७९७

पेले पाद म सा ता, या भ म साते, पांच छए छेदो,
 बीजे त न त य भा सा, ग म आठे ने, शर मुनि छे छेदो;
 आठे शर मुनि ता ना, मा स भ सा ग्गा, मनमुखमां त्रीजे,
 चौथे त ज जा न स ना, य ग वसु मुनि ने, मुनि यति तो कीजे.
 मारा परम मित्र मनसुखराम सूर्यरामना नामनु आ वृत्त नथु कट्यु छे.

- १९६ मंजिष्ठा. { १. मसमसग=१३ तान्क. ८१३
 २. मजमसग=१३ कलहंस. ८१३
 ३. सजसजग=१३ मंजुमापिणी. ८१८
 ४. मनजरग=१३ प्रहर्षिणी. ८१६

चरणे प्रथमे स स सा म ग कोजे,
 स ज सा स गा क मदा पद बोजे;
 स ज सा ज गा कति पदे जीजे कंग,
 मंजिष्ठा चरण म ना ज रा ग बोधे.

- १९७ मन्वाल्यानिक. { १. ननततग=१३ पण्डित. ८१८
 २. मजततग=१३ व्यामनदना. ८१९
 ३. जतततग=१३ प्रवर्द्धिका. ८१८
 ४. ततततग=१३ पारावृत्त. ८१७

प्रथम चदे रनेछे न ता ता न गा,
 के पद द्वितीयमहि म ना ना न गा;
 जीजे मन्वाल्यानिक के ज ना ता न गा,
 अर्णो रुमे याद बोधे न ना ता न गा.

કેટલાક નીચે પ્રમાણે માપ વતાવેછે:—

૧,૩ વિપમમાં ૪ વર્ણ+ય+લ કે ગ=૮

૨,૪ સમમાં મ+ગ+ય+લ કે ગ=૮

વાગ્વહિમમાં વક્ત્રનો શ્લોક નિયમ—૧,૨,૩,૪ પદમાં પાંચમો લઘુ ને છઠો ગુરુ આવે. ૧,૩ પદમાં ૭મો વર્ણ ગુરુ, ૨,૪ પદમાં ૭મો લઘુ આવે. છંદોવૃત્તનુક્તાવલીમાં તથા પ્રાકૃત વિંગલપૂત્રમાં પળ એ પ્રમાણે નિયમ છે.—

પાંચમો લઘુ ચારેમાં, છ સાતે ગુરુ તો કરો;

સમે સાતે લઘુ લાવો, શ્લોકે આઠજ અક્ષરો.

હલાયુધવૃત્તિ વગેરે છંદોગ્રંથમાં અનેક પ્રકારના ગણ મેદથી આ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તને “વિપમવૃત્તમાં” વક્ત્ર એવાં નામથી ઓળખાવ્યાં છે. સઘઠાં પુરાણોમાં સામાન્ય રીતે આઠ અક્ષરનાં પદવાળાં વૃત્ત અનુષ્ટુપ્ના નામથી ઓળખાય છે.

વક્ત્રની રૂપસંખ્યા નીચે પ્રમાણે નીકળી શકેછે:—

૬માં આઠ અક્ષર આવેછે, તેમાં પહેલો અક્ષર ગુરુ કે લઘુ આવતાં તેના બે રૂપ થાય; અને ત્યાર પછીના ત્રણ અક્ષરમાં ન અને સગણ વર્જ્ય છે, તો તે બે આઠ ગણમાંથી વાદ કરતાં બાકી ૬ રૂપ રહ્યાં, તે વડે આગલાં બે ને ગુણતાં ૧૨ રૂપ થયાં; ત્યાર પછી પાંચ, છ, અને સાતમા અક્ષરને ઠેકાણે માત્ર એકજ યગણ આવેછે, તેનું એકજ રૂપ થાયછે, તે ઉપર એક અક્ષર લઘુ કે ગુરુ આવેછે, છટલે તેનાં બે રૂપ થાય. તો એ પ્રમાણે $12 \times 1 \times 2 = 24$ રૂપ એક ચરણનાં થાય. તેવીજ રીતે બીજા ચરણનાં તેટલાંજ રૂપ થતાં $24 \times 24 = 576$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય અને તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધનાં થતાં $576 \times 576 =$

૩,૩૧,૭૭૬ રૂપ વધાં મળીને થાયછે. એક (પેહેલા) અક્ષર પછી જેમ ન સ વર્જ્ય ગણેલા છે, તેમ છંદ:શાસ્ત્ર અને દ્વિતર-ત્નાકરત્રી નારાયણમહી ટીકામાં સમપદમાં રગણને પણ વર્જ્ય ગણ્યો છે. તેમ ગણતાં પેહેલા ચરણનાં ૨૪ રૂપ થાય, અને બાકી ચરણમાં રગણ વર્જ્ય થવાથી બાકી ૧ ગણ રહેછે, તેથી તેનાં રૂપ $૨ \times ૧ \times ૧ \times ૨ = ૨૦$ થાયછે, એટલે $૨૪ \times ૨૦ = ૪૮૦$ રૂપ પૂર્વાર્દ્ધનાં થાય, તેટલાંજ ઉત્તરાર્દ્ધના થતાં $૪૮૦ \times ૪૮૦ = ૨,૩૦,૪૦૦$ રૂપ વધાં મળીને થાયછે. તેમજ પથ્યાવકત્ર, વિપરીત પથ્યાવકત્ર અને ચપલાવકત્ર એ ત્રણેના પણ વકત્રની પેઠે ૩,૩૧, ૭૭૬ મેદ થાયછે.

૨૦૦ ચપલાવકત્ર. { વિષમ પદમાં ચોથા અક્ષર પછી નગણ આળવો. બાકી વકત્ર પ્રમાણે.

$$૧. (લ કે ગ) ૧+૩ (સ ન વિના)+ન+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૨. (લ કે ગ) ૧+૩ (સ ન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૩. (લ કે ગ) ૧+૩ (સ ન વિના)+ન+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૪. (લ કે ગ) ૧+૩ (સ ન વિના)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

(૧) વિષમે ચાર પર ન, (૨) સમે તો ય કરો એક।

(૩) વકત્ર ધારા અપરજે, (૪) ચપલામાહ વિવેક.

૨૦૧ પથ્યાવકત્ર. { વિષમ પદમાં વકત્ર પ્રમાણે સમ પદમાં ચોથા અક્ષર પછી જોગણ.

$$૧. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૨. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૩. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+ય+૧ (લ કે ગ)=૮$$

$$૪. (લ કે ગ) ૧+૩ (ન સ વર્જ્ય)+જ+૧ (લ કે ગ)=૮$$

(१) समे चार परे जा छे, (२) विषमे य रह्यो वळी,

(२) पथ्यावक्त्र बने तेह, (४) वक्त्र धारा विषे भली.

आठ वर्णना चार चरण आवेछे ते "श्लोक" केहेवायछे. अनुष्टुप्ना लक्षणमा आ नियम म्होटा प्रवधमा पाळेल्लो जणातो नथी. आ नियम कचित्ज पाळवामा आवेछे, एम केटलाकनो अभिप्राय छे.

२०२ विपरीत पथ्या- } विषम पदमां चौथा अक्षर पछी ज-
वक्त्र. } गण आणवो. समपद वक्त्र प्रमाणे.

१. १(ल के ग)+३(सन वर्ज्य)+ज+१ (ल के ग)=८

२. १(ल के ग)+३(सन विना)+य+१ (ल के ग)=८

३. १(ल के ग)+३(सन विना)+ज+१ (ल के ग)=८

४. १(ल के ग)+३(सन विना)+य+१ (ल के ग)=८

(१) पैले बीजे धरी जने, (२) बीजे चौथे य मूकाय;

(३) विपरीत थवा थको, (४) पथ्या विपरीता थाय.

१ केटलाकना मत प्रमाणे विपरीत करवाथी पण पथ्या थायछे, ते ओळखवा भाटे जुडु नाम राख्युं छे.

२०३ विपुला, { सम चरणमां सातमो अक्षर लघु आणवो.

युग्मविपुला. { बाकीना वक्त्र प्रमाणे.

पण सैतव आचार्यना मत प्रमाणे चारे पदमां सातमो लघु आणवो जोइये.

चारे परे भ न त ज, सातमा लघुथी थसै,

विपुला वक्त्रने विषे, एम चारे पदे वसे;

एक वर्ण पछी न स, वसु वर्ण विषे तजो,

विपुला वक्त्रना निम, सर्वे विपुलामां सजो.

૧ ચાર અક્ષર પછી પથ્યાવચ્ચમા સમ ચરણમાં જ આવે-
છે. યુગ્મવિપુલામાં સમ ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ લાવવો,
એમ જો નિયમ કરિયે તો ચાર અક્ષર પછી જગણ મૂકતાં
પણ સાતમો અક્ષર લઘુ આવી જાયછે, તેથી એ રૂપ પથ્યાવચ્ચ
સાથે મઠી જાયછે, માટે તેથી મિત્ર રૂપ પાડવા સારુ માત્ર સમ
ચરણને બદલે ચારે પદમાં સાતમો લઘુ આણવો એ નિયમ સ્વી-
કારવો ઠીક છે તેથી અમે તેનું ગ્રહણ કર્યું છે.

૨ વિપુલામાં યુગ્મ (૨-૪) પદમા સાતમો અક્ષર લઘુ આવે-
છે, માટે કેટલાક, વિપુલાને બદલે યુગ્મવિપુલા નામ આપેછે.
મંદારમરંદચમ્પૂમાં આને યુગ્મવિપુલા કહેલ છે.

વિપુલાની રૂપસંખ્યા કાઠાડવાની રીતિ આ પ્રમાણે છે:—

એનાં માત્ર સમ ચરણમાજ સાતમો અક્ષર લઘુ આણવો, એમ
સ્વીકારિયે તો વચ્ચના રૂપ પ્રમાણે આનું પણ માપ પેહેલા
ત્રીજા પદમાં વચ્ચ પ્રમાણે હોતાં, પ્રથમ ચરણના ૨૪ રૂપ
થાય; અને સમ ચરણના પ્રથમ સ્થાનનાં ૨ રૂપ, ત્યારપછી
૬ ગણનાં ૬ રૂપ, ત્યારપછી અંત લઘુવાળાં (મ, ન, ત, જ,)
ચાર રૂપને ઉપર કહેલા છેલ્લા સ્થાનનાં ૨ રૂપે ગુણતાં એકંદર
(૨×૬×૪×૨)=૯૬ રૂપ થાયછે. એટલે પૂર્વાર્દ્ધનાં ૨૪×
૯૬=૨,૩૦૪ રૂપ થયાં, તેટલાંજ રૂપ ઉત્તરાર્દ્ધના ગણતાં
૨૩૦૪×૨૩૦૪=૫૩,૦૮,૪૧૬ રૂપ થયાં. પરંતુ આપણે
ચારે ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ આણવા સ્વીકાર્યો છે, તે
હિસાબે પ્રત્યેક ચરણનાં ૯૬ રૂપ થાયછે એટલે તેનો ચતુર્ગત
કરતાં (૯૬×૯૬=૯૨૧૬×૯૨૧૬)=૮,૪૯,૩૪,૬૧૬
રૂપ થાયછે.

૨૦૪ ભવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી ભગણ આવે,
સમ પદમાં મ ન ત કે જ માંથી કોઈ આવે.

વિષમે તો ચાર પછી, મ થાયછે પદે સમે;

ભવિપુલામાં મ ન ત, વા જ પાદે સમે ધરે.

૧ કૈટલાકનો મત એમ પણ છે કે, પ્રત્યેક ચરણમાં ચાર અક્ષર પછી ભગણ આણિયે તો તે ભવિપુલા કેહેવાય, તેવીજ રીતે રવિપુલા, નવિપુલા તથા તવિપુલામાં પણ પ્રત્યેક ચરણમાં ચાર અક્ષર પછી જે નામની વિપુલા હોય તે ગણ આણવા. દરેક વિપુલાની રૂપસંખ્યાનો પ્રકાર, ઉપર જે નિયમ બતાવ્યા છે તેથી સમજી લેવો.

૨૦૫ રવિપુલા. { વિષમ પદે ચોથા અક્ષર પછી રગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર પૂઠે મા ન તા કે, જ માંથી કો' ધરે સમે;

વિપુલા રમાં ર ધાર, ચાર પાછલ વિષમે.

૨૦૬ નવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી નગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર ધારી મ ન ત કે, જ ધરો ને પદે સમે;

નવિપુલા વિષમમાં, ન ધરીને રચો તમે.

૨૦૭ તવિપુલા. { વિષમપદે ચોથા અક્ષર પછી તગણ આવે,
બાકી ભવિપુલા પ્રમાણે.

ચાર પૂઠે મા ના-ત કે, જ સમે તો કરો તમે;

તવિપુલામાં થાયછે, ચાર પૂઠે ત વિષમે.

महाकवियोना प्रयोगमां वे विषमपदने बदले गमे ते एकमां
पण भगण आणेले जोवामां आवेछे, ते उपरथी गमे ते विषम
पदमां भगण आणिये तोपण चाले, अने आ विकल्प नियम
बीजा गण नांखवाथी विपुलाने पण लागु पडेछे.

२०८ मविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी मगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

विपुला ममां आणो म, चारनी पछी विषमै;
भ न ता के जा मांथी तो, चार पूठे धरो समे.

२०९ यविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी यगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

यविपुला य आण्येथी, विषमे पदे थायछे;
भ ना ता के जमांथी को, लावी समे रचायछे.

२१० सविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी सगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

सविपुला स धखाथी, विषमे तो बने खरी;
भ किवा न त ज मांथी, समे साचवीने धरै.

२११ जविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी जगण आवे,
बाकी चक्र प्रमाणे.

जविपुला ज विषमे, चार पूठे धरी करो;
ज वा भ वा न के त ए, साचवीने समे धरो.

१. चक्राथी ते विपुला मुधीना छंदाना पदोनं एक बीजामां
मिश्रण धवायी अनेक भेद थायछे. अने एवा संकीर्ण असंकीर्णमां
चौथो अक्षर घणुं करीने गुरु मूकवानो आम्नाय छे.

२०४ भविपुला. { विषमपादे चौथा अक्षर पछी भगण आवे,
सम पदमां भ न त के ज मांथी कोइ आवे.

विषमे तो चार पछी, भ थायछे पदे खरे;

भविपुलामां भ न त, वा ज पादे समे धरे.

१ केटलाकनो मत एम पण छे के, प्रत्येक चरणमां चार
अक्षर पछी भगण आणिये तो ते भविपुला केहेवाय, तेवीज
रीते रविपुला, नविपुला तथा तविपुलामां पण प्रत्येक चरणमां
चार अक्षर पछी जे नामनी विपुला होय ते गण आणवा.
दरेक विपुलानी रूपसंख्यानो प्रकार उपर जे नियम बताव्या
छे तेथी समजी लेवो.

२०५ रविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी रगण आवे,
बाकी भविपुला प्रमाणे.

चार पूठे भा न ता के, ज मांथी 'को' धरे समे;

विपुला रमां र धार, चार पाछळ विषमे.

२०६ नविपुला. { विषमपदे चौथा अक्षर पछी नगण आवे,
बाकी भविपुला प्रमाणे.

चार धारी भ न त के, ज धरो ने पदे समे;

नविपुला विषममां, न धरीने रचो तमे.

२०७ तविपुला. { विषमपदे चौथा अक्षर पछी तगण आवे,
बाकी भविपुला प्रमाणे.

चार पूठे भा ना त के, ज समे तो करो तमे;

तविपुलामां थायछे, चार पूठे त विषमे.

महाकवियोना प्रयोगमां वे विषमपदने बदले गमे ते एकमां
पण भगण आणेलो जोवामां आवेछे, ते उपरथी गमे ते विषम
पदमां भगण आणिये तोपण चाले, अने आ विकल्प नियम
बोजा गण नाखवाथी विपुलाने पण लागु पडेल्ले.

२०८ मविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी मगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

विपुला ममा आणो म, चारनी पछी विषमे;
भ न ता के जा मांथी तो, चार पूढे धरो समे.

२०९ यविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी यगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

यविपुला य आण्येथी, विषमे पदे थायछे;
भ ना ता के जमांथी को, लावी समे रचायछे.

२१० सविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी सगण आवे.
बाकी भविपुला प्रमाणे.

सविपुला स धस्याथी, विषमे तो बने खरी;
भ किवा न त ज मांथी, समे साचवांने धरी.

२११ जविपुला. { विषम पदे चौथा अक्षर पछी जगण आवे
बाकी वक्त्र प्रमाणे.

અન્યદેશીય.

દક્ષિણના છંદ.

અભંગ મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે. એક મ્હોટો અને બીજો ન્હાનો.

૧ મ્હોટો અભંગ.

૧, ૨, ૩ પાદમાં છ છ અક્ષર.

૪ પાદમાં ચાર અક્ષર.

મ્હોટા અભંગના બે પ્રકાર છે:—

પેહેલા પ્રકારમાં ત્રીજી અને ત્રીજી જાડના પ્રાસ મળે.

૬ અક્ષર છે, પેલે ત્રીજે ત્રીજે,

ચોથે ચાર કીજે, અભંગમાં.

ત્રીજા પ્રકારમાં ત્રણે જાડના પ્રાસ મળે.

૬ અક્ષર છ ત્રણે, ચોથે ચાર ગણે;

ત્રણે પ્રાસ મળે, અભંગમાં.

૨ ન્હાનો અભંગ.

એના બે ચરણ થાય છે. પ્રતિ પદમાં આઠ અક્ષર, ક્ષિપ્ર છ અક્ષર
અથવા પ્રથમ પદમાં આવે છે. બન્ને પદના અનુપ્રાસ મળે છે.

ન્હાના અભંગનો પેહેલો પ્રકાર.

વર્ણ આઠ આઠ કરો, એવાં ચરણે બે ધરો;

ક્ષિપ્ર છ પેલે થાય, એમ અભંગ રચાય.

ન્હાના અભંગનો બીજો પ્રકાર.

પેહેલા ચરણમાં આઠ અક્ષર, બીજા ચરણમાં સાત અક્ષર હોતાં યમક આવે.

વર્ણ આઠ પેલે દહે,

— ને ત્રીજે યાત.

न्हाना अभंगनो व्रीजो प्रकार.

आठ अक्षरनां चार चरण तेमा प्रथम व्रणर्ता वमक मळे.

मात्र छेलो अक्षर मळे तोपण चाले.

आठ वर्ण पदे थाय,

चार चरण रचाय,

व्रण प्रास मळी जाय,

तेने अभंग गणाय.

३ दिंडी.

१. (३+६) ९, (३+३+ग+ग) १०=१९

२. (३+६) ९, (३+३+ग+ग) १०=१९

३. (३+६) ९, (३+३+ग+ग) १०=१९

४. (३+६) ९, (३+३+ग+ग) १०=१९

पहेली व्रीजीना प्रास मळे, व्रीजी चौथीना मळे, अथवा चारेना मळे.

कला व्रण खट व्रण, त्रिपर कर्ण आणो,

दिंडीमां विरति, नव दशमे जाणो.

४ साकी.

१. ४+४+४+४+४+४+२+ग=२८

२. ४+४+४+४+४+४+२+ग=२८

चोकलिया गण सात रचातां, तेमां गुरु धर छेलेः

साकी द्विपदी छे सोहाती, अष्टावोशने मळे.

शुभो आज मापनो चोपाया'पृष्ठ ४६ अंक ११५ मे.

૫ ઓવી.

૧. આઠ અક્ષર
 ૨. આઠ અક્ષર
 ૩. આઠ અક્ષર
 ૪. સાત અક્ષર
- ત્રણેના પ્રાસ મળે.

ઓછા વત્તા અક્ષર પણ થઈ જાયછે.

ત્રણે વર્ણ આઠ આળ,

ચોથે પદે સાત જાણ;

નથી વર્ણનું પ્રમાણ,

ઓવીકેરા રાગમાં.

૬ વનાક્ષરી કવિત.

ચાર ઓવીનો એક છંદ થાયછે.

૮, ૮, ૮, ૭ = ૩૧ અક્ષરનાં ચાર ચરણ.

ઘણું કરીને આઠ આઠ અક્ષરની બાર બાર, માત્રા થવી જોઈને

સાત અક્ષરની ૧૧ માત્રા ઘણું કરીને થવી જોઈયે એવો પ્રાયઃ નિયમ

આઠ અક્ષરના ત્રણે યતિના પ્રાસ મળે અને સાત અક્ષરવાળી છેલી મ્રદ

ચારે પ્રાસ મળે. પૃષ્ઠ ૪૫૪ અક ૧૪૮૭ મે કવિત-મનહરણ સ

પ્રાસના વ્યવસ્થા સિવાય આનું મહત્તાપણ છે.

૪
 એકત્રિશ વર્ણ આવે, યતિ તેમાં યુગ લાવે,

પ્રતિપદે એક ભાવે, ઓવી રચ આદરે;

આઠ વર્ણો ત્રણ વાર, એક પછી એક ધાર.

વર્ણ સાત વેળાં સાર, પાદ તળા પાદરે;

आठतणी कला बार, साततणी अगियार,
एम वधी मळी धार, सुडतालीस खरे;
मात्रानो न नि'म कांय, भण ओवी रागमांय,
सर्व प्रास मळे जांय, घनाक्षरी ते ठरे.

७ कटाव-कटिवंध.

कटाव रचना करवा काजे, आठ कला प्रति यति विराजे;
वे यति चरणे चरणे लावो, अथवा फावे तेम वनावो;
यति यति कैरा प्रासो मळता, लागट एक वौजाशुं मळता;
करण घाटपर मधुर ज लागे, रणकारा प्रासोना वागे;
एवी रीते प्रीते प्रीते, प्रास धरीने सोज करीने;
मोज प्रमाणे टाणे टाणे, टूको मूको;
कटिवंधनो वंध बांधवा, वे छेडा सरखाज सांधवा;
प्रथम चरण ते ध्रुवपद जाणो, टेक नाम तेनेज प्रमाणो;
ते तो छेले चरणे राजे, कटाव रचना करवा काजे.

सामान्य कटावनी रचना तो अमे उपर जणावी छे ते प्रमाणे
छे. एमां आठ आठ मात्रानी टूको इच्छा पूर्वक वधारी शकाय
छे. केटलाएक प्रारंभमां ध्रुवपद जूदां जूदां मूकेछे. केटला-
एक अमृतध्वनिनेज कटाव गणेछे, जुवो पृ. १४२ मात्रायेळ
विषम जाति अंक १६, एमां प्रारंभमां एक दुहो अने पछी. प्रण
अष्टकलनुं २४ मात्रानुं सम चरण एवां चार चरण आवेछे,
कवि दलपतरामे (जुवो दलपतकाव्य प्रथम आवृत्ति पृ. १२६मे)

“ પ્રભુસ્તુતિ કઠાવ-અમૃતધ્વાનિ છંદ ” એમ લખ્યું છે; પણ પ્રારંભમાં દુહાને વડલે ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં ચાર ચરણ મૂકીને ઇચ્છાપૂર્વક અષ્ટકલની ટૂકો મૂકી છે અને અંતમાં ટેકના અનુપ્રાસ મેલવવા માટે છેલ્લા અષ્ટકલ ઉપર બે ગુરુવર્ણની ચાર માત્રા વધારી પ્રારંભનો ચૌદ માત્રાવાળો ચારે ચરણનો ટેક ફરી મૂક્યો છે. જેમકે:—

પ્રારંભ.

“જય જય જન અંતરજામી, નિર્મલ ગુણમય બહુનામી;
સ્વદમાં ન મળે કશો સ્વામી, છો સકલ જગતના સ્વામી.” ટેક.

અન્ત.

સદા સ્વતંતર, દલપત અંતરગામી;

જય જય (ઇત્યાદિ ચારે ચરણ પ્રારંભનાં મૂક્યાં છે.)

કવિ દયારામે ટેકમાં ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં બે ચરણ-મૂક્યાં છે.

(જુવો દયારામકાવ્યસંગ્રહ ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૬૯૬,) છેવટે ટેકને અનુસરતું એક એક ચરણ આપ્યું છે.

“ શ્રી બુંદાબન અસ ધૈયેં, પ્રીતમ પ્યારી રસ પૈયેં.”

એ પ્રમાણે પ્રારંભમાં ટેક છે, અને અન્તમાં

“કહો જુ ક્યાં લગ ગૈયે, શ્રી બુંદાબન અસ ધૈયે.” ઇત્યાદિ.

મરાઠી ભાષામાં અસ્તરાવના કઠાવ વધારે વસખાચ છે.

(નવનીત ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૨૨૪,) એમાં જૂદા જૂદા કઠાવમાં નીચે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં ધ્રુવપદ અથવા ટેક છે.

राजाधिराज रामचंद्र गावा हो= २० मात्रा थायछे.

{ सज्जन हो निज गुज आपुलें उमजाना,=२० मात्रा.

{ हरिलागि भजाना.=१० मात्रा.

{ श्री कृष्ण सुदामजील सोन्याची नगरी दिवली.=२८ मात्रा.

{ स्वानुभूत हृदया मधिली.=१४ मात्रा.

{ भगवंत भक्तजनाचें निजनामैं संकटवारी,=२७ मात्रा.

{ करुणाकर कृष्ण मुरारी.=१४ मात्रा.

आनंदे वंदावा गणनायक तो, मंगलदायक तो.=२०+१० मात्रां.

नर्म कविता पृ. ८०२ मे नीचे प्रमाणे ध्रुवपद आप्पुं छे.

गोपियो खेंचाइ हरिनी भणी ते; वांसलडी सुणी ते. टेक.

नर्म कविता पृ. २०८ मां नीचे प्रमाणे छे:—

अदभुत कृत्य पाताळे, संतोषे हर्षे भाले,

सृष्टिक्रम काळे काळे, कीधां जे देव दयाळे;

सुवेलाने पण पाळे, आवे नहि खूवी ख्याले.

ख्याले ख्याले. टेक.

अन्तमां नीचे प्रमाणे छे:—

सुखना साधन आले आले,

आवे नहि खूवी ख्याले ख्याले.

आ उपरधी जणायछे के कवियोए ध्रुवपद आणवानो
संरखो नियम पाळ्यो नथी.

(अवशेष भाग पांडळर्थी छपाशे)

इति प्रथम भागः

“ પ્રમુસ્તુતિ કટાવ-અમૃતધ્વનિ છેદ ” એમ લક્ષ્યું છે; પણ પ્રારંભમાં તુહાને બદલે ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં ચાર ચરણ મૂકીને ઇચ્છાપૂર્વક અષ્ટકલની ઢૂકો મૂકી છે અને અંતમાં ટેકના અનુપ્રાસ મેઢવવા માટે છેલ્લા અષ્ટકલ ઉપર બે ગુરુવર્ણની ચાર માત્રા વધારી પ્રારંભનો ચૌદ માત્રાવાળો ચારે ચરણનો ટેક ફરી મૂક્યો છે. જેમકે:—

પ્રારંભ.

“જય જય જન અંતરજામી, નિર્મલ ગુણમય બહુનામી;
 સુદમાં ન મળે કશો સ્વામી, છો સકલ જગતના સ્વામી.” ટેક.

અન્ત.

સદા સ્વતંતર, દલપત અંતરગામી;

જય જય (ઇત્યાદિ ચારે ચરણ પ્રારંભનાં મૂક્યાં છે.)

કવિ દયારામે ટેકમાં ચૌદ ચૌદ માત્રાનાં બે ચરણ મૂક્યાં છે.

(જુવો દયારામકાવ્યસંગ્રહ ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૧૨૬,) છેવટે

ટેકને અનુસરતું એક એક ચરણ આણ્યું છે.

“ શ્રી વૃંદાવન અસ ધૈયેં, પ્રીતમ પ્યારી રસ પૈયેં.”

એ પ્રમાણે પ્રારંભમાં ટેક છે, અને અન્તમાં

“કહો જુ ક્યાં લગ ગૈયે, શ્રી વૃંદાવન અસ ધૈયે.” ઇત્યાદિ.

મરાઠી ભાષામાં અમૃતરાવના કટાવ વધારે વલ્લણાય છે.

(નવત્રીત ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૨૨૪,) એમાં જૂદા જૂદા કટાવમાં

ત્રીજે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં ધ્રુવપદ અથવા ટેક છે.

रणपिंगल भाग १ ला नी पूरवणी.

रचीने प्रसिद्ध कर्नाट

रणछोडभाई उदयराम.

१८६२

मुंबई:

नेटिव ओपिनिशन मुद्रायंत्र

मार्च १९६२, गै.प.

मन १९०६, जाल्युआंगी.

मार्चम्व स्वाधीन.

मृत्त चार आना

(श्री खंगार वृत्त.)

(पृष्ठ ५२५.)

नृप खंगारजों शरणे रहैने, रणशूर उदयरामे,
धिरजे झाड़े यत्ने करैने, कविने सुखकर कामे,
प्रतिनिधि पद पण नियमे चलवो, कार्ये तनमन दीधुं,
ह्यार पछीयी अवकाशे आ, निज रणपिंगळ कीधुं.

(रणोदय वृत्त.)

(पृष्ठ ४९२.)

छे पंचावन संवत सारो, रह्यो ओगणीसे व्यापी,
अदार ने अठाणु सनमां, धुजयत्रे रचना व्यापी,
बीजा आश्विनतो पुनमे आ, थयो भाग पे'लो आखो,
प्रभु अदा अभ्यासीजनने, जगमाहे सुखिया राखो.

रणपिंगल भाग १ ला नी
पूरवणी.

— ۱۲۵۹۲۵ —

रचीने प्रसिद्ध करना

रणछोडभाई उदयगम.

4423A

सुंवाहि :

नेष्टिद आपिनियन मुद्रायत्र.

सन् १९६०, वि.प.

सन १९०६, जान्युआरी.

गङ्गामित्येव स्वार्थान

मृत्यु चार आना

અંક	છદન નામ.	વર્ણ.	માત્રા.	પ્રકાર.	પૃષ્ઠ.
૯૩	ઉત્પલમાલા ..	૨૦	...	સમ	૮૪
	ઉત્સાહ (કર્નાટકી)	૨૪	,,	૭૨
	ઉદ્ધત	૪૦	,,	૨૭
	ઉપગીતિ મેદ વિમ્બ	૫૭-૫૯
	ઉપ દ્રોહ-સોરઠા	અ.સ	૪૬
	ઉપમાત્રિક—ઉપમત્ત અને તેના મેદ		૭-૮

ઓ.

૭૨	ઓપધ .	૧૬	.	સમ	૮૨
----	-------	----	---	----	----

ક.

	કરિલા, કડલા	૩૧	સમ	૨૦
૧૧	કપિલ ...			૧૦	,,	૭૭
	ક્તમલ	૨૭	,,	૧૧
	કર્નાટકી છદ	૭૧-૭૫
	કલાનિધિ			૨૭	સ.	૧૧

કા.

૩	કાન	વ	...	વિ	૯૦
૭૮	કામ	૧૬	...	સમ	૮૩
	કામુક	૩૦	,,	૧૫
૭૭	કામહા ,,	..	૧૬	...	,,	૮૩
૧૦	કાલ ..	.	વ	..	વિ.	૯૧
	કાળી .	..	૩૨	સ		૭૧
	કુડલિયા	જાતિ	વિ.	૩૧-૪૧
	કુડલિયાનાં ૬૭ નામ	૩૯-૪૧
	કુમુદ	૨૭	સ.	૧૧
	કુસુમ પટ્ટપદી (કર્નાટકી)	જાતિ	વિ	૭૩
	કૂર	૮	..	સમ	૭૬
૨૯	કૃતિ	૧૨	...	સ.	૭૮
	કોકન કુંડલિયા				૩૪-૩૬

અંક	છદનું નામ	વર્ણ	માત્રા	પ્રકર	પૃષ્ઠ
		સ.			
	સ્વગપાન ૪૩	ન ૨૮
			મ		
	મજેદ્ર	.	.	. ૬૫	, ૩૦
૪	મથાનક ૨૬	, ૨૦
	ગીતરુ (હરિ ગીતિ) ૨૮	૧૩
૮	ગુરુ		..	૧૦ ...	, ૭૬
૯	ગુરુનપ	.		૧૦	, ૮૭
૧૬	ગ્રામણી	૨૧ ...	, ૭૭
૫૯	ગોપ	૧૮ .	, ૮૧
			ધ.		
	ચર્ચરી ૪૪	, ૨૯
૮૦	ચડકાળ	..		૧૭	, ૮૩
	ચદન	 ૧૭	, ૬
૨૦	ચદ્રકલા	૧૯	, ૮૪
૬૮	ચન્દ્રાશુ	૧૬ .	સ ૮૨
	ચરના સોરઠા-રાજહસ		અ સ. ૪૮
	ચૂડામણિ અને તેના મેદનુ વિમ્વ	૬૮-૬૯
	ચોપાદયા	૩૦	સ ૭
			જ.		
	જગણયુક્ત આર્યાના મેદ	૪૮-૪૯
૫	જ પ્રચિતક	૨૭ ...	દડક ૮૭
	જ યુક્ત ઝમગાહ અને તેના મેદનુ વિમ્વ	અ સ. ૫૩-૫૪
	જ યુક્ત સિહિની મેદ વિમ્વ	, ૫૬-૫૭
	જ વિપ્ર યુક્ત ગીતિ મેદ વિમ્વ	, ૫૪-૫૫
૩૨	જન્દુ	૧૨ ...	સ ૭૯
૧૫	જ્યોતિ	વ. ...	વિ.વૃ ૯૨
			ઞ.		

पूरवर्णनो अनुक्रमणिका.

अ. छन्द नाम. वर्ण, मात्रा, प्रकार पृष्ठ

ग.

१९	तन	वृ	...	वि.	९४
३	त प्रचितक	२७	...	दडक	८७
	तांडव	३	स.	३
५१	तार	२०	..	„	८८
८८	तारण	१९	...	„	८४
	ताल	.	.	„	३	„	२
९५	तुरग	.	..	२१	...	„	८५
	तोमरना १३ भट	१२	„	४
	त्रिपदी (कनाटका)	वि	७२
	त्रिगुणी	३२	स.		७

द.

	द्वैया	२८	स.		१२
१३	दक्ष	१०	..	„	७७
२६	दारुण	वृ	...	वि	९३
	दीपमाला	४०	स	२४
५३	दुर्धर	१४	..	„	८१
	देवी गांधारी	४०	..	२६
	द्रौपदी	२८	„	१३
	द्रौपदी जाति भेद काटक	१३-१५
६३	द्युतिधर	१५	..	सम	८१
	द्विपदी त्रिपुडे (कनाटको)	२५	अ.स.		७१

ध

२१	धन	वृत्त	...	वि	९४
२६	धरणिधर	१२	..	स.	७८
	धीर	३४	„	२२
५४	धूर्य	२०	...	„	८४

न.

	नदक नड	१९	अ.स	४२
--	--------	---	-----	---	----	-----	----

अंक	छ नु नाम	वर्ण, मात्र	तर	पृष्ठ,
	नडाना १५ वेदनु चक्र	४३
३३	नर	...	५२ ...	७९
	नारामणि	...	४८	३१
३२	नारायण	...	१२	७९
१७	न्याय	...	११	७७
६४	निगुण	...	१५	८२
२०	नेक	.	११	७८
५८	नेक रूप	...	१४	८१

प

५१	पडघमी	...	१४ ..	८०
	पचवदन	..	४७	३०
	पचा-सीढी		..	४७
५	पन्नग	..	५	३
	परिवर्द्धिनी घटपदी (कर्नाटकी)	..	.	७४
७३	पवन	.	१६	८२
७४	पावन	..	१६ ..	८२
२	पुरुष	वृत्त ...	८८
१	पंगल	.	८ ...	७६
६०	प्रकाश	.	१५	८१
	प्रचित	.	४०	२१
	प्रचितक	८६
५	प्रणव	..	व ...	८९
६	प्रथु		वृत्त ...	८९
१०३	प्रभुवृत्त	..	२६ ...	८६
२७	प्रसन्न	.	१२ स	७८
३	प्राण	...	व. ..	८८
४	प्राणद	...	व ...	८९
१८	प्रेम	...	व ...	९३

પૂર્વણીની અનુક્રમણિકા.

છંદનું નામ.

વર્ણ માત્રા, પ્રકાર. પૃષ્ઠ

દ.

ચરવૈ અને તેના ૧૭ ભેદ	૪૪-૪૫
ત્રહા	૪	૩
ચાલા	૧૭ સ.	૬

મ.

ભદ્રક	૮	..	સ	૭૬
મ પ્રચિતક	૨૭	...	દડક	૮૭
માનુ	૧૬	..	સ	૮૨
મામિની-પટ્ટપદી (કર્નાટકી)	વિ	૭૪
મૂતપ	૧૧	...	સ	૭૮
ભોગ ષટ્ટપદી (કર્નાટકી)	વિ.	૭૩

મ.

મગન	૧૪	..	સ.	૮૧
મગલ મહાશ્રી	૨૬	..	સ	૮૫
મત્ત છંદ અને તેના ભેદ	૧
મદનાગ	૨૫	...	૯
મધુ માલતી	૧૪	...	૫
મન	૪.	...	વિ	૯૪
મત્ર	૧૫	૮૨
મરહટ્ટા	૨૯	..	૭
મહા ડુમિલા	૩૦	...	૧૬
મહેન્દ્ર	૧૪	...	સ.	૮૧
મહોપ્ર	૧૩	૮૦
માદ્રિક કુહલિયા	૩૩-૩૪
માર્તણ્ડ અને તેના ભેદનું કોષ્ટક	૬૫-૬૮
માન	૮	...	સ.	૭૬
માનવ	૧૪	સ.	૫
માનિની	૨૬	...	સ.	૮૬
માત્રા દડક અને તેના ભેદ	૬૪
માલ્ય અને તેના ભેદનું ચિન્હ	૬૪-૬૫

अंक छन्दु नाम वर्ण नामा. प्रकार पृष्ठ

य.

१	य प्रचितक सातो	...	२७	...	दडक	८६
२	य प्रचितक आठो	दडक	८७
	यमका (यमकर्ण)		...	३२	य	२२
३७	यज्ञ	१३	...	७९
३४	यज्ञपति	१२	...	७९

र.

	रगी	३३	...	२२
	रगिका	अ.स.	६३
	रडा अने तेना ७ भेदनुं विम्ब	७०
१	रत्ता	२६	स	९
	रम कौकन	३७-३८
१४	राजहंसी	११	स	७७

ल.

	लघु कुडलियांना भेदनुं विम्ब	३३
९६	ललित	२४	स	८५
७५	ललितपदा	१६	...	८३
	लालाम	२४	स	६
६	लाक्षणी, लाक्षणिक प्रचितक	२७	दडक	८७
	लोकायत	३२ स	२१

व.

३	वज्र	३	...	२
५७	वनमयूर	१४	...	८१
१००	वनलता	२६	...	८५
२३	वर्तका	११	...	७८
	वर्णमेल	स वृ	७६
४६	वर्द्धन	१३	स.	८०
४३	वर्द्धमान	१३	...	८०

अंक.	छन्दु नाम	वर्ण	मात्रा.	प्रकार	पृष्ठ.
१३	वर्ण	..	वृ ...	वि	१२
१६	चतु	..	१४ ...	स	८१
१५	वृद्ध	..	१४	८१
२८	वन्निह	..	१२	,	७८
५२	वाग्मा	...	१४	८०
	वाहिक पदपदी (कर्नाटकी)	वि	७५
१४	वास्तु	...	वृत्त	९२
	वासव ३	..	२
६५	विचित्रललितता	...	१५	८२
	विजय दण्ड ४०	..	२७
२	विताळ	...	२६	..	१०
	विप्रगण युक्त उगाढा अने तेना भेदनु				
	कोष्टक	५१-५२
	विप्रगण युक्त गाढा अने तेना भेदनु विम्ब	४९-५१
	विप्र ज गण युक्त गाहिनी भेद विम्ब	५९-६०
	विप्रगण युक्त गाहिनी भेद विम्ब	६१
८३	विवुधप्रिया	..	१८	स	८३
२८	विमु	..	१२	७८
८७	विविक्त	..	१३ ...	,	८०
३५	विशिष्ट	..	१२ ...	,	७९
४२	विष्णु	...	१३	८०
८६	विहार	...	१८	८४
११	वीर	...	३५	..	२३
	वीरवर	..	३२	..	२१
	वृद्ध कुंडलियो	३६-३७
	वृद्ध कुंडलियाणा १२ भेदनु विम्ब	३७
४१	वृषभ	...	१३ ...	स	७९
४०	वृषादी	...	१३ ...	,	७९
४५	वृषोदर	..	१३	८०
	वेदी	...	३९	..	३८

અક	છંદનું નામ	વર્ગ	માત્રા	પ્રકાર	પૃષ્ઠ.
૧	વૈકુઠ વિ	૮૮
	બ્યાલી ૪૪ ન.	૨૯

શ.

	ગર પટ્પટી (કર્નાટકી)	વિ	૭૨
૮	સત્રુબ્ધ	વૃત ... વિ	૯૦
	ગાકી (કર્નાટકી)	૩૨ અ.મ.	૭૨
૩	ઝ્યામ ૨૬ સ	૧૦
૮૪	ગિલ્હડી	૧૮ ... ,,	૮૩
૬૦	ગિપિવિષ્ટ	૧૪ ... ,,	૮૧
૮૨	ગિષ્ટેષ્ટ	૧૮ .. ,,	૮૩
૩૬	શુચિ	.	.	૧૩ ... ,,	૭૧
	શુભ કરણ ૪૦ ,,	૨૬
૧૭	શુભાગ	૪ ... વિ	૯૩
૨	શૂલધર ૨ મ	૨
૧૨	શૂર ૩૬ ,,	૮
૪૮	શ્રુતિસાગર	૧૪ ... ,,	૮૦
૬૬	શ્રીશ	૧૫ ... ,,	૮૨

સ

૭	સગુણ	૯ ... ,,	૭૬
૧૦	સન્ય	૧૦ .. ,,	૭૭
૨	સ પ્રચિત્તક ૨૭ દડક	૮૭
૧૯	સમીરણ	૧૧ ... સમ	૭૮
૧૨	સવત્સર	૪ ... વિ.	૯૧
૨૫	સવિતા	૧૨ ... સ	૭૮
	સવૈયા-સવૈયા મેદનુ કોષ્ટક	૩૧ ,,	૧૭-૨૦
૧૭	સાધ્વી	૨૫ ... ,,	૮૭
૩૦	ગાધુ	૧૨ .. ,,	૭૬
	નિઘ્ર ધુનિ ૩૨ ,,	૧૨
૩૮	નિદ્ધાર્ય	૧૩ ... ,,	૭૬
૩૯	નિદ્ધિદ	૧૩ ... ,,	૭૬

પ્રવર્ણની અનુક્રમણિકા.

અંક.	છંદનુ નામ.	વર્ણ. માત્રા. પ્રકાર.	પૃષ્ઠ
૨	સુતયા	૮ ... "	૭૬
૫૦	સુદૌપદી	૧૪ ... "	૮૦
૪૯	સુમુજ	૧૪ ... "	૮૦
૭૧	સુરેશ્વર	૧૬ ... "	૮૨
	સુર	૩૬ ... "	૨૩
	સોરઠા ના ૨૩ ભેદનુ વિમ્બ	૨૦ ... સ.	૪૬-૪૭
૯૧	સ્કદ		૮૪
	સ્કવક અને તેના ભેદનું વિમ્બ		૬૨-૬૩
	હ.		
૩૦૧	હયખુતી	૨૬ ... સ	૮૫
	હારિજ્જલણા	૪૦ ... "	૨૫
	હારિ મર્દન	૧૧ ... "	૭૭
૧૮	હમપદા	૨૫ ... "	૮૫
	હંસી	૧૫ ... "	૫
૭	હિરણ્ય ગર્ભ વિ	૯૦

रणपिंगल प्रथम भागनी पूरवणी.

मात्रा मेलजाति.

समजाति.

गणप्रस्तारप्रकाशमा एकथी आरंभी २४ मात्रा सुधीनी जातिने मत्तछन्द एवुं नाम आप्युं छे, तेनां सख्यावार भेदनां नाम नीचे प्रमाणे छे:—

मात्रा संख्या,	छन्द अथवा जातिनाम,	मात्रा संख्या,	छन्द अथवा जातिनाम,
१	अचल.	१३	धरणी.
२	शूलधर.	१४	सधुमालती.
३	वज्र.	१५	चोपाई, जयकरी.
४	ब्रह्मा.	१६	विद्युन्माला.
५	पन्नग.	१७	चन्दन.
६	वेणी.	१८	वन्दन.
७	दीप.	१९	तमाल.
८	प्रसिद्ध.	२०	अरुण.
९	रुद्र.	२१	प्लवंगम.
१०	सोमराज.	२२	कमन्द
११	मालती,	२३	निश्चल.
१२	ताडव.	२४	काव्य.

સમજાતિના આરંભમાં યાજ્ઞિકાદિ પાંચ માત્રાની જાતિઓ લેવામાં આવી છે. અને તેથી પૂર્વેની એટલે એકથી ચાર માત્રાની જાતિનો કોઈ ઉપયોગ કરતું નથી એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. અચલથી આરંભી વ્રહ્મા પર્યન્તના મત્ત છંદો—જાતિનો વર્ણવૃત્તિમાં સમાવેશ થતો હોવાથી અથવા ચલું કહિયે તો, તેના જે છંદો બને છે તે નિયત વર્ણમેળને લગતા બનતા હોવાથી તે ત્યાં લેવામાં નથી આવ્યા. પરંતુ તેના જે જે વૃત્ત બને છે તે તે વૃત્ત તલે ટીપમા તેની નોંધ લખોમાં આવી છે. તોપણ વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ માટે તેના વિસ્તારની અગત્ય જણાતાં તે વિષે ક્રમ વાર નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવે છે.

૧ અચલ. ૧ માત્રાની એક વૃત્તિ થાય છે.

૧ ચ

૨ ગ

૩ મ

૪ વ

૨ શૂલધર. ૨ માત્રાની ૨ વૃત્તિ થાય છે.

૧ કૌર

૨ કલ

૩ પ્રતિ

૪ પદ

૩ વઝ્ર. ૩ માત્રાની ૩ વૃત્તિ થાય છે.

વાસવ. લગના ચાર ચરણ કરવાં.

આ પ્રમાણે કરતાં મહિવૃત્ત થાય છે—જુઓ રણ૦ પૃ. ૨૨૫.

તાલ. ગલના ચાર ચરણ કરવાં.

આ પ્રમાણે કરતા સારુ, ચારુ વૃત્ત યાય છે. જુવો ૦ પૃ. ૨૨૬.
તાંડવ. લલલના ચાર ચરણ કરવા.

આ પ્રમાણે કરતા હરિણી, કમલિ, કમલ વૃત્ત યાય છે. જુવો
પૃ ૦ ૨૨૭.

૪. વ્રહ્મા. ૪ માત્રાની ૫ વૃત્તિ થાય છે.

૫ પદ્મગ ૫ માત્રાની ૮ વૃત્તિ યાય છે. તેના છે છા મેદ
।।।। ને ગમકનુ નામ આપ્યું છે. સમજાતિ પૃષ્ઠ ૮
અંક ૧૭ મે તોમર જાતિ છે, એવિપે વિશેષહકીકત નીચે
પ્રમાણે છે.

માપ=ઠગણ (અન્ય ગુરુવિનાનો) + ડગણ (જગણ વિનાનો)
+ તાલ (ડા). = ૧૨ માત્રા.

આમાં પ્રત્યેક ચરણમાં ઠગણનો એક લઘુ એમ બે લઘુ નિશ્ચલ
છે. માટે એના ચારે ચરણના પેહેલા રૂપમા આઠ લઘુ અને ૨
ગુરુ એ પ્રમાણે આવે. તેમાથી એકેક ગુરુ વટાડી બે લઘુ વધારતા
જડ્યે તો તે હિસાબે ૧૭ મેદ થાય; તેમાના છેછા મેદમા ચારે ચર-
ણમા ૪૦ લઘુ અને ચાર ગુરુ આવે. માત્રિક ગણને ધ્યાનમા લડ્યે
અને તેના મેદની ગણત્રી કરિયે તો તે સત્યના નીચે પ્રમાણે આવે:—

ઠ ડ તા

$$\text{ચરણમેદ} = ૫ \times ૪ \times ૧ = ૨૦$$

$$\text{કુલમેદ} = ૨૦ \times ૨૦ \times ૨૦ \times ૨૦ = ૧૬,૦૦૦$$

ઉપર જગાવેલા ૧૬,૦૦૦ મેદમાના કેમઠ લઘુગુરુ ના તફાવતથી
ઉત્પન્ન થતા ૧૭ મેદના નામ અન તેમના સ્વરૂપ નીચે આપેલા.
કોષ્ટક પ્રમાણે છે:—

તોમરના ૧૭ ભેદનું કોષ્ટક.

ક્રમાંક.	નામ.	ગુરુ	લઘુ.	કુલવર્ગ.
૧	શિવ	૨૦	૮	૨૮
૨	વિષ્ણુ	૧૯	૧૦	૨૯
૩	અંજ	૧૮	૧૨	૩૦
૪	શશી	૧૭	૧૪	૩૧
૫	સૂર્ય	૧૬	૧૬	૩૨
૬	હરિ	૧૫	૧૮	૩૩
૭	મદન	૧૪	૨૦	૩૪
૮	ધન	૧૩	૨૨	૩૫
૯	વન	૧૨	૨૪	૩૬
૧૦	પર	૧૧	૨૬	૩૭
૧૧	ગિરિ	૧૦	૨૮	૩૮
૧૨	તિથ	૯	૩૦	૩૯
૧૩	નર	૮	૩૨	૪૦
૧૪	સર	૭	૩૪	૪૧
૧૫	કૌલ	૬	૩૬	૪૨
૧૬	નભ	૫	૩૮	૪૨
૧૭	ધરાણી	૪	૪૦	૪૪

આપેલું રૂપ ઉપર જણાવેલ ૧૭ ભેદમાંના કયા ભેદને લગતું છે, તે જાણવા માટે રૂપોદિષ્ટ વિધિ નીચે પ્રમાણે છે.

આપેલ તોમર જાતિના ચારે ચરણમાંના લઘુ ગુરુનો પ્રથમ પ્રથમ વાળો કરવો, જે લઘુની સંખ્યા આવે, તેનું અર્ધ કરી તેમાંથી ત્રણ વાદ કરતા જે શેષ રહે તેટલાનો એ જાતીનો ભેદ જાણવો.

જગણ પરત્વે આ જાતિની નીચે પ્રમાણે ત્રણ સંજ્ઞા પડે છે.

સમચરણમા માત્ર એકજ જગણ હોય તો તે પતિ કેહેવાય છે.

આઘી જાતિના ચારે ચરણમા ત્રણ જગણ હોય, તો તે ઉપપતિ કેહેવાય છે.

ત્રણથી વધારે જગણવાળી જાતિ વૈશિક જાતિ કેહેવાય છે.

न्यूनाधिक लघुपरत्वे आ जातिना नीचे जणावेला विप्रादि त्रण भेद थाय छे.

आठ लघु होय, तो ते विप्रा केहेवाय छे, दश लघु होय, तो ते वैद्या केहेवायछे, अने बीस लघु होय, तो ते जाति शूद्रा केहेवाय छे.

एनां आद्यन्त रूपनं स्वरूप नीचे प्रमाणे थाय:—

५ ५ । ५ ५ ५ । आदिरूप.

। । । । । । । । । ५ । अन्त्यरूप.

मानव. १४ मात्रानी ३१० वृत्ति.

मधुमालती. ७, ७, यति=१४. ३, ९, १०, १३ ताल.

कर सात फरि कर सात जो,

पद मध्य कुल, कल चौद जो,

मधुमालती, रच भावथी,

त्रणने छ दश, जैख तालथी.

गणप्रस्तार प्रकाशमां आ जातिना आपेला चक्रमां तेनुं पेहेलुं रुप—

५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ गुरुनुं आप्यु छे, ए वरावर नयी. एम थावाथी

सात सात मात्रा ए यति लाववानो नियम त्रुटे छे.

हंसी. मात्रा १९ तेमा अन्ते ल, ग.

पंदर कला करो प्रति पदे,

भूँ पछी श्रुति श्रुति ताले वदे;

हंसी एवी रीते रचो,

हरि गुण गावा मनथी मचो.

ओ नाम वर्णमेलमां पृ. २७७, ३९१ अंक ४९७, १२८८ में अनुक्रमे छे. वळी पृ. २८९ में अंक ५७३ ना उपजातिना पेटामां पृ. २८६ में अंक ५ में पण छे.

વાલા. માત્રા. ૧૭.

$૧+૧+૧+૮=૧૭$ માત્રા.

૧, ૧, ૧, ૧૩, ૧૭ કલા એ તાલ.

પાંચ કલ ત્રેવડી ને ગુરુ છે,

એમ સત્તર કલે પદ પૂર્ણ છે;

એક ઉપર પછી ચાર ચડતા,

જાતિ બાલા વિષે તાલ પડતા.

માત્રા ૧૭ ની જાતિનું સામાન્ય નામ આપણે મહાસંસ્કારી આપ્યું છે તેને ચંદન એમ કેટલાક કહે છે. તેનું માપ:—

ચંદન. $૩+૪+૩+૪+૩=૧૭$. માત્રા.

૧, ૪, ૮, ૧૧, ૧૫ માત્રા એ તાલ.

ધાર ત્રણપર ચાર ત્રણપર ચાર,

નેત્રે તેપર આળ કલ સુખકાર;

જાતિ ચંદન માંહે સત્તર આળ;

પાદમાં કલ કુલ એવી જાળ.

ગણ પ્રસ્તાર પ્રકાશમાં પ્રતિચરણમાં $૭+૭+૩=૧૭$ માત્રા લાગવાનું કહ્યું છે. અમે વિશેષ સરલતા માટે ઉપરપ્રમાણે ૭ ના

$૩+૪=૭$ એવા બે વિભાગ પાડી માત્રા લાગવાનું સૂચવ્યું છે.

અવતારી માત્રા ૨૪ ની વૃત્તિ ૭૧, ૦૨૧ છે તેને ગણપ્રસ્તાર

પ્રકાશમાં કાવ્યનું સામાન્યનામ આપ્યું છે.

લાલામ. પેહેલા અને ત્રીજા પાદમાં ૪ મગળ થઈને માત્રા

૨૪ ત્રીજા ચોથા પાદમાં ગમે તેમ ગુરુલલુ મઝીને માત્રા ૨૪.

૧, ૧, ૧, ૧૩, ૧૭, ૨૧ માત્રા એ તાલ.

પેહે ત્રીજે પાદે વારે ગુરુ આવે,

સમપદ કલ ચોવીશ ગમે ત્યમ ગોળીને લાવે;

પે'લે પાંચે, અકે તેરે ચારે ચાલો,
ચડતા ગેળીને સત્તર તેવિશપર છે તાલો.

કેટલાક છન્દઃશાસ્ત્રકારો ગણપ્રસ્તારપ્રકાશકર્તાં ઇત્યાદિ પર્વાશ માત્રાથી આરંભી ૪૮ માત્રા સુધીની જાતિઓને ઉપ-માત્રિક (ઉપમત્ત) છદો ગણે છે અને તેને નીચે આપેલા કોષ્ટક પ્રમાણે ભેદ અને ઉપભેદમા વિભક્ત કરે છે:--

ક્રમાંક.	નામ.	માત્રા.	ભેદના નામ.
૧	મદનાગ.	૨૫	
૨	અનુહરગીતિ શક- રચાદર.	૨૬	૧ રત્તા. ૨ વિતાલ. ૩ શ્યામ. ૪ ગંધાનક.
૩	કલાનિધિ.	૨૭	૧ સરલી. ૨ લલિતપદ. ૩ કુમુદ. ૪ કમલ.
૪	ગીતક (હરિગીતિ.)	૨૮	૧ ઢવૈયા. ૨ અનુહાર- ગીત. ૩ ગીતક.
૫	મરહટ્ટા.	૨૯	
૬	ચોપાડ્યા.	૩૦	૧ કકુભા. ૨ સાટકા. ૩ કામક. ૪ રુચિરા. ૫ મહાદુમિલા.
૭	સવૈયા.	૩૧	
૮	ત્રિભંગી.	૩૨	૧ પદ્માવતિ. ૨ દંડક. ૩ લીલાવતી (યગનાંત.) ૪ દુમિલા (કર્ણાંત .) ૫ લોકાયત (મધ્યયતિ.) ૬ વીરવર (દ્વિજ જગ- નાત્મક.) ૭ સિવ્યધ્વનિ. ૮ મનહર.

क्रमांक. नाम. मात्रा. भेदनां. नाम.

९ रंगी. ३३

१० धीर. ३४

११ वीर. ३५

१२ शूर. ३६

१३ झूलना. ३७ करखा.

१४ उपझूलना. ३८

१५ अतिझूलना. ३९

१६ हरीझूलना. ४० १ मदनहर. २ उद्धित.
३ दीपमाला. ४ विजय.
५ दंडक. (वैत.)

१७ खंज. ४१

१८ फणीश. ४२

१९ खगपति. ४३

२० व्याली. ४४

२१ गजेंद्र. ४५

२२ चंचरीक. ४६

२३ पंचवदन. ४७

२४ नागमणि. ४८

प्रथम लक्षण.

मदनाग.=१२+१३=२५ मात्रा. अन्ते रगण तेना वधा
मळीने २० वर्ण.

१, ९, ९, १३, १७, २१ मात्रा ए ताल.

वार कला उंपेर विरति, पछीथी वसुंकल धारजो,
तेपर धरी~ एक रगण कल पच्चिश कुल सारजो;
प्रातिपद अक्षर विश कुल, कल पच्चिशना आणजो,
जाति रसिक तणुं नामज, कवि मदनाग ज जाणजो.

वीजुं लक्षण.

मदनाग, =१०+८+७=२५

३, ७, ११, १५, १९, २३ मात्राए ताल.

अथवा

प्रथमे दश आणो, पछी, वसु जाणो छेवट सात,
विरति ए रीते, आणो प्रीते, कवि साक्षात;
कुल कल पच्चिशे तालज त्रिजे, चढता चार,
मदनागे एवो कविये लेवो, अवर विचार.

महा भागवत मात्रा २६ नी सामान्य जातिनुं नाम अमे
आप्युं छे, तेने गणप्रस्तारप्रकाशमा अनुहरगीति कहेली छे.
तेना रत्ता, २ बिताल, ३ श्याम, अने गंधानक एवा चार भेद
तेना केहेवामा आव्या छे. तेमनां क्रमवार लक्षण नीचे प्रमाणे छे.

१ रत्ता.

१४+१२=२६ मात्रा १४, १२ यति.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४ मात्रा ए ताल.

रच जाति रत्तामांह कल, कुल चौद उपर, वार,
प्रतिपद विषे पण विरति तुं, कल चौद वारे धार;
धर ताल त्रणपर प्रथम पछी, कल षट उपर कवि, आण,
ए रीतिथी त्रण चार चडीं, सात ताल प्रमाण.

१ टीप

आ सापनी गीता नामे जाति प्रथम भाग पृष्ठ ४२ अंक २०४ मा
छे. पण तेमां अन्तमा गुरुलघु आणवानो, विशेष नियम बतावेलो होवाने लीधे
अमे आहि आने जूदी पाडी छे

२ विताल. मात्रा २६ तेमां ८, ८, १० यति.

१, ९, ९, १३, १७ २१, २९ मात्रा ए ताल.
आटे आटे, यतिना ठाटे, दश कल तेपर धर,
एवी रीते, रचिने प्रीते, छव्वांश कुल कल कर.,
ताल प्रथमपर धर तु कविवर, चढता चतुर उपर,
एवा ताले, जाति विताले, रचना रच सुखकर.

३ श्याम. १३, १३ मात्राए यति.=२६ मात्रा.

प्रत्येक यतिमां अन्ते गुरु अने १, ९, ९ मात्राए ताल.

तेर कला प्रथमे धरी, तेर पछीथी जाणिये,
एवी ने विरति करी, छव्वांश कुल कल आणिये;
प्रथमे शरपर ने नवे, प्रति यति ताल बलाणिये,
श्याम ज जाति रीति ए, रचवा नियम प्रमाणिये.

४ गंधानक.

पाद	वर्ण	मात्रा.
१	१७	२६
२	१८	२६
३	१७	२६
४	१८	२६

પ્રત્યેક પાદમાં ૧૦ મા વર્ણ પર યતિ.

જાતિ ગંધાનક રચો કવિ, કુલ કલ ધારીને
છવિશ છવિશ પાદમધ્યે, માપ ખૂબ વિચારીને;
કુલવર્ણ ત્રીંદ્ર આઘ પાદે, તૃતીયે તો લાવજો,
અઢાર વર્ણો અન્ય પદમાં, દશે યતિ સમાવજો.

૨૭ માત્રાની નાક્ષત્રિક જાતિ અમે પૃષ્ઠ ૪૩ મા આપેલી છે,
તેને ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમા કલાનિધિ છંદ કેહેછે અને તેનું લ-
ક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે.

કલાનિધિ. ૯+૭+૧૧ (અન્તે ગલ) = ૨૭ માત્રા.
ધર કલાનિધિમાં ચરણ ચરણે, નવ. મુનિ ભૈવ ક્રમવાર
કલા કાઠિવર તું, ઈર્ષી વિગતે, કુલ સત્તાવિશ ધાર
૯ ગણતરી માંહ અન્ય સમીપે ગુરુ લઘુ જનિત જ તાલ,
સરસ જાતિ સરસી સમકલ ધરી, મનમાં મોદ રસાલ.
રણાંગલ પૃષ્ઠ ૪૪ મા સરસી જાતિ છે તેમાં ૧૬+૧૧=૨૭
માત્રા. તેમા અન્તે ગુરુ લઘુ (તાલ) લાવવા જણાવ્યું છે.
કલાનિધિમા ૯+૭ એમ ૧૬ માત્રાના ત્રે વિભાગ પાડ્યા છે.

કુપદ. ૧૪+૧૩ (અન્તે જગણ) = ૨૭ માત્રા.

૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૬, માત્રા ૯ તાલ.

કારિયે પ્રથમે ચૌદ કલા, પછી તેપર તેર રસાય,
તેમાં અન્તે જગણ જરૂર, કુલ કલ સત્તાવિશમાંય;
પ્રથમ ઉપર ધરી તાલ પછી ચઢારે ચઢ કવિરાય,
કુપદ તળી રચના રંગિત, ૯ વહુ ઠિકઠાક ગણાય.

કમલ. ૧૩+૧૪ (તેમાં અન્તે ગુરુ) = ૨૭ માત્રા.

૧, ૬, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૬ માત્રા ૯ તાલ.

दोहानुं पद प्रथम करी चौद पछी कल आणोजी,
 तेमां आवे एक गुरु, छेवटमां कवि जाणोजी;
 बीजा विरतिमां प्रथम, पछी चच्चेरे तालो छे,
 कमल तणी रचना विषे, एवो निम सभाळ्यो छे.

मात्रा २८ नी जातिनु सामान्य नाम केटलक गीतक छे,
 एम केहे छे.

द्वैया. १६, १२, = २८ मात्रा.

६ डगण + गग = ४ + ४ + ४ + ४ + ४ + ४ + गग = २८

छ डगणपर गग धर नर सुखकर, पद कर, कृतमित एमां,
 कुल कल वसुविश कवि कर पदपद, यति रच नृप कल तेमां;
 जाति द्वैया ख्यातिवाळो, कृतपदमां ए रचजो,
 द्विपद द्वैया अर्द्धसमे ते, जूदी आथी गणजो.

प्रथम भाग पृष्ठ ८३ अंक १६ मे अर्द्धसम प्रकरणमां
 द्वैया नामे जाति टगण + ९ डगण + ग ना मापनी आपेल छे ते
 द्विपद होतां आ साथे एक नाम लिवाय बीजो संबन्ध नथी धरावती.

अनुहर गीत

९ + ६ + ९ + ९ + ९ + ७ + ७ = २८.

३, ६, १०, १३, १७, २०, २४, २७ मात्रा ए ताल.

शैर कलापर कर. रसकला बळीं शकला त्रणवार धर
 धरीं पाद अन्ते यम लघु तु, पाद एवा चार कर
 त्रण, तर्क, आशी तेर व्यष्टि विश चोवीश ताल पर
 धर चरम भकले एम क्रमथी श्रेष्ठ अनुहरगीत कर.

ગીતક. ૯, ૭, ૧૨, યતિ = ૨૮ માત્રા. અન્તે ગુરુ.

વૃત્તભોક્તિકના કર્ત્તાના પિતાની ઘેટે ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશકર્તા
 એ પળ આ જાતિના યતિ ૧૪, ૧૪ રાઘવાનુ જણાવ્યું છે.

દ્રૌપદી. માત્રા ૨૮ તેમા અન્તે જગન+ગુરુ.

૧૬, ૧૨ માત્રા એ યતિ.

સોઠ વાર છે યતિ સરસ વઝી,

છેવટ જ ગુરુ આજો,

સાધારણ દ્રૌપદી એહને,

કવિજન, જાતિ જાણજો.

આ દ્રૌપદી જાતિનું પ્રથમ સ્વરૂપ મજ મમ જગ = ૨૮ માત્રા
 લક્ષ્યે તો તેમાં કુલ ૧૨ ગુરુ અને ૪ લઘુ મઝી ૧૬ વર્ણ
 આવે. એટલે ચારે પદમા ૪૮ ગુરુ અને ૧૬ લઘુ મઝી
 ૬૪ વર્ણ થાય. આમાં પદાન્તમાં જગ સર્વ સ્વરૂપમાં એક-
 સરખી રીતે કાયમ રહે છે, માટે તેના ગુરુમાં એકેક ઘટાડતાં
 અને લઘુમાં બેવે વર્ણ વધારતાં તેના જુદા જુદા ૪૯ ભેદ થાય છે.
 તે માગશ્રી પિંગલ છદોગ્રંથમા નીચે આપેલા કોટિકમાં જગાળ્યા
 પ્રમાણે નામ વાર છે.

દ્રૌપદી જાતિ ભેદ કોટિક.

ક્રમ.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	ગૌરી.	૪૮	૧૬	૬૪
૨	છાયા.	૪૭	૧૮	૬૯
૩	પોમા.	૪૬	૨૦	૬૬
૪	પાંખા.	૪૯	૨૨	૬૭
૫	હંસી.	૪૪	૨૪	૬૮

क्रम.	भेदनुं नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
६	राहंसी.	४३	२६	६९
७	सीया.	४२	२८	७०
८	मानंगी.	४१	३०	७१
९	रंगी.	४०	३२	७२
१०	मोहा.	३९	३४	७३
११	चित्रा.	३८	३६	७४
१२	जाई.	३७	३८	७५
१३	नंदा.	३६	४०	७६
१४	संसीआ.	३५	४२	७७
१५	कोमारी.	३४	४४	७८
१६	आरी.	३३	४६	७९
१७	सोही.	३२	४८	८०
१८	धीरा.	३१	५०	८१
१९	दण्पा.	३०	५२	८२
२०	वीरा बीरा.	२९	५४	८३
२१	विंबोटी.	२८	५६	८४
२२	तान्यागी.	२७	५८	८५
२३	णीरा.	२६	६०	८६
२४	लछी.	२५	६२	८७
२५	खेमा.	२४	६४	८८
२६	कोसा.	२३	६६	८९
२७	सिद्धि.	२२	६८	९०
२८	राकंठी.	२१	७०	९१
२९	उखा.	२०	७२	९२

ક્રમ.	મેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૩૦	દેહી.	૧૯	૭૪	૯૩
૩૧	કુમ્તી.	૧૮	૭૬	૯૪
૩૨	લોલા.	૧૭	૭૮	૯૫
૩૩	કુંભી.	૧૬	૮૦	૯૬
૩૪	કોપા.	૧૫	૮૨	૯૭
૩૫	વંગારી.	૧૪	૮૪	૯૮
૩૬	રાહી.	૧૩	૮૬	૯૯
૩૭	સોમંગી.	૧૨	૮૮	૧૦૦
૩૮	રંભા.	૧૧	૯૦	૧૦૧
૩૯	ખંભા.	૧૦	૯૨	૧૦૨
૪૦	પીતા.	૯	૯૪	૧૦૩
૪૧	વંદા.	૮	૯૬	૧૦૪
૪૨	સાસેરાટી.	૭	૯૮	૧૦૫
૪૩	કોકિલગાવણી.	૬	૧૦૦	૧૦૬
૪૪	પોમાવતી.	૫	૧૦૨	૧૦૭
૪૫	સૂરા સિંગારા.	૪	૧૦૪	૧૦૮

ત્રીશ માત્રાની મહાતૈથિક જાતિનું નામ કેટલાક સામાન્ય રીતે ઘોપાઈ હોવાનું જણાવે છે. તદ્દેશંતર્ગત કામક નામક જાતિ નીચે જણાવેલા માપની થાય છે.

કામક. ૧૫, ૧૫, યતિ. ૩૦ માત્રા, અન્તે લઘુ.

૧, ૫, ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧, ૨૫, ૨૯ માત્રા એ તાલ.

તિથિ કલપર ધર તિથિકલ આપ, ત્રીશ કલાનું એવું માપ,

તેમાં અન્તે લઘુ ધર દક, એવી કવિએ મારી છાપ.

પ્રથમ ઉપર ધર, પેલો તાલ, પછી ચચારે ચડતા ચાલ,
કામક જાતિ એવી થાય, કહ્યા નિયમ તેમાં સંભાલ.

મહાદુમિલા.

$૨+૪+૪,+૪+૪,+૪+૪,+૪=૩૦$ માત્રા.

બેકલપર ચોકલ, ગણની સાંકલ, સાત સુહાતી આવે,
કુલ ત્રિશ કલ-એવી, શોભે તેવી મહાદુમિલે, લાવે;
યતિ દશ કલપર કરી, આઠ ઉપર ધરી, વઢી આઠે ને ચારે
કલ ત્રીજી ઉપર તાલ પ્રથમ ધર પછી ચઢ ચારે ચારે.

ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં આ જાતિનું માપ ૧૦, ૮, ૮, ૪=૩૦
માત્રાનું અને ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, અને ૨૭ માત્રા એ
તાલ લાવવાનું જણાવ્યું છે. પરંતુ અમને ઉપરપ્રમાણે ગણાત્મક માપ
વિશેષ સરલ જણાયાથી અમે તેમ કરવાનું સૂચવ્યું છે.

રુચિરા. ૭ ઢગણ+ગુરુ=૩૦ માત્રા. ૧૬, ૧૪ યતિ.

રુચિરા કવિવર રુચિ કરીરચજો સાત ઢગણપર ગુરુ ધારી,
પદ અન્તે ગુરુ ગરવો ધરજો, કરજો કલકુલ ત્રિશ સારી;
પદપદ નૃપકલ મનુકલ યતિવર, સરવર વંદિત પદ કરવા,
એક ઉપર પછી ચારે ચડતા, તાલ વસુ ચરણે ધરવો,

પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૮૫ અક ૨૩ મે અર્ધસમાન્તર્ગત રુચિરા નામે
દિંદલ જાતિ આપી છે તેને આ માપ મૂલતું છે.

૩૧ માત્રાની અશ્વાવતારી સામાન્ય જાત્યન્તર્ગત સવૈયો-વીર નામક
જાતિ આપેલી છે, એનાં લક્ષણ સંબંધમાં ગણપ્રસ્તારપ્રકાશકર્તા નીચે
પ્રમાણે લખે છે.

સવૈયો. ટગણ + ૧ ડગણ + ટગણ (લઘ્વન્તવાક્યો) = ૩૧

ટગણ ઉપર શર ડ ધરીતેપર છેવટ લઘુનો ટગણ ધરાય,

૫ રીતે એકત્રિશ કલનુ-પ્રતિપદ કવિવર ! એમ રચાય:

પ્રથમ ઉપર પછી શ્રુતિશ્રુતિ ચડતા પદપદમાહે તાલ રચાય,

૫૩ સવૈયો એકત્રીશો આદિ ટગણનો એમ કરાય.

ઉપર પ્રમાણે ટગણનાં ૧૩ રૂપ, અને પ્રત્યેક ડગણના ૫ રૂપ તથા ટગણનાં આઠ રૂપ થાય છે તેમાંના ત્રણ ગુર્વન્ત રૂપ વાદ કરતાં વાકીના પાંચ રૂપ થાય છે. તેઓનો ગુણાકાર કરયાથી સવૈયા પ્રથમપાદ રૂપ સંખ્યા આવેછે.

ગણ પ્રસ્તારની રીતિયે સવૈયાજાતિનાં ઉપરપ્રમાણે રૂપ થાય છે તેમાંથી કેવળ લઘુગુરુ અક્ષરની સંખ્યાથી ઉત્પન્ન થતા ૬૧ ભેદ નીચેના કોષ્ટકમા નામવાર આપિયે છિયે.

સવૈયા ભેદ કોષ્ટક.

ક્રમ.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	રઘુવર	૬૦	૪	૬૪
૨	રવન	૫૯	૬	૬૫
૩	મનોહર	૫૮	૮	૬૬
૪	મંજુલ	૫૭	૧૦	૬૭
૫	મદન	૫૬	૧૨	૬૮
૬	કદન	૫૫	૧૪	૬૯

क्रम.	भेदनुं नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
७	सायक	५४	१६	७०
८	सायक	५३	१८	७१
९	मन्दर	५२	२०	७२
१०	मन्द	५१	२२	७३
११	भद्र	५०	२४	७४
१२	भव	४९	२६	७५
१३	गज	४८	२८	७६
१४	गगन	४७	३०	७७
१५	गंभीर	४६	३२	७८
१६	नरेन्द	४५	३४	७९
१७	नवल	४४	३६	८०
१८	नीरज	४३	३८	८१
१९	नागर	४२	४०	८२
२०	नूत	४१	४२	८३
२१	नीरद	४०	४४	८४
२२	नारद	३९	४६	८५
२३	पारद	३८	४८	८६
२४	सिंधुर	३७	५०	८७
२५	शेष	३६	५२	८८
२६	नायक	३५	५४	८९
२७	सर	३४	५६	९०
२८	सारस	३३	५८	९१
२९	सलभ	३२	६०	९२

क्रम.	भेदनं नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
३०	सेन	३१	६२	९३
३१	मुक्क	३०	६४	९४
३२	हारल	२९	६६	९५
३३	हंस	२८	६८	९६
३४	वृषभ	२७	७०	९७
३५	ऐरावत	२६	७२	९८
३६	धीर	२५	७४	९९
३७	गरुड	२४	७६	१००
३८	मयूर	२३	७८	१०१
३९	कपोत	२२	८०	१०२
४०	नाग	२१	८२	१०३
४१	अचल	२०	८४	१०४
४२	कलाधर	१९	८६	१०५
४३	कुसुम	१८	८८	१०६
४४	समीर	१७	९०	१०७
४५	कन्द	१६	९२	१०८
४६	अनन्द	१५	९४	१०९
४७	अन्त	१४	९६	११०
४८	फलपतरु	१३	९८	१११
४९	कनक	१२	१००	११२
५०	कमन्द	११	१०२	११३
५१	कदली	१०	१०४	११४
५२	गिर	९	१०६	११५
५३	हीर	८	१०८	११६

ક્રમ.	મેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧૪	ચંપા	૭	૧૧૦	૧૧૭
૧૫	ચંદન	૬	૧૧૨	૧૧૮
૧૬	ચૌસર	૫	૧૧૪	૧૧૯
૧૭	ચાતક	૪	૧૧૬	૧૨૦
૧૮	તાલ	૩	૧૧૮	૧૨૧
૧૯	તુરગ	૨	૧૨૦	૧૨૨
૬૦	અલિ	૧	૧૨૨	૧૨૩
૬૧	પિક	૦	૧૨૪	૧૨૪

કરિયા, કડયા.

$$(૪+૪+૪+૪) = ૧૬ + (૪+૪+૪+ગલ) = ૧૬$$

$$= ૩૧ માત્રા.$$

કરિયા કડયા રચવામાટે, ચાર ઢગણની માત્રા સોલ,
તેપર ઢગણ વધારી ત્રણને, ગુરુ લઘુ તેમાં છેવટ તોલ;
એવી સોલ તિથિ તળી યતિ બે, એક ત્રિશ માત્રાની થાય,
એક પછી શ્રુતિ ચડતી તાલો, આઠ પ્રતિ પદમાંહ રચાય;

દ્વાત્રિશન્માત્રાત્મક લાક્ષણિક જાતિનુ નામ ગુણપ્રસ્તાર પ્રકાશમા
સામાન્ય રીતે ત્રિભંગી રાચવામા આવ્યું છે. તેના મેદનાં લક્ષણ સવ-
ધમાં ગુણપ્રસ્તારપ્રકાશકર્તા નીચેપ્રમાણે જૂદો પડે છે:—

લીલાવતી ૧૦, ૮, ૧૪ માત્રાએ યતિ લાવી ૩૨ માત્રાની રચના
જણાવે છે અને તેમાં અન્તે યગણ લાવી તેને યગણાન્ત લીલાવતી
કેહેછે.

દુમિલા. અન્તમા કર્ણ એટલે બે ગુરુ લાવવા જણાવ્યું છે અને
તેનું નામ તેપરથી કર્ણાન્તદુમિલા રાખ્યું છે.

लोकायत मध्य यति.

$\angle + \angle + \angle + \angle = ३२$ मात्रा. १, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९

मात्रा ए ताल.

आठ उपर धर, आठ नियम सर, आठ वली कर, आठनी उपर,
एम कला कर, वत्रिश कविवर, लोकायत सर, गा पछी सुस्वर;
प्रथमे लावी, चार चढावी, ताल मचावी, आठ रचावी,
भाव भजावी, भक्ति लावी, देव वधावी, ल्यो हे । भावी.
वीरवर द्विज जगणात्मक

$४ (१ विपरीण + १ ज ग ण) = ३२$ मात्रा.

१, ५, ९, १३, १७, २१, २५, २९ मात्रा ए ताल.

। ५ ।

द्विजपर पछात, जगण समजात, द्विजवर पछात, जयकर कराय,
द्विजवर कराय, जगणज धराय, द्विजवर जगाय, द्विजकल गणाय;
विरवर सदाय, कविवर कराय, ठिक ठिक धराय प्रथम धर ताल,
पछी श्रुति चढाय वसु कुल, गणाय, प्रभुगुण गहवाय, चलव त्यम चाल;

सिध्यधुनि, $(४+४+४+४+ग)+(४+४)+(४+ग)=३२$

$१८, १४$ यति = ३२ मात्रा.

३, ७, ११, १५, १९, २३, २७, ३१ मात्रा ए ताल.

षष्ठादश कलपर यति ठिक धारो, आठ उचारो छकल धरो,
ए रीते कुलकल, वत्रिश आणो, नियम प्रमाणो, जयम उचरो;
त्रीजी कलपर ठिक तालज देजो, चारे लेजो पछी चढता,
ए सिध्यध्वनि श्रुति जे आ आपी बहु प्रतापी, सुख करता.

१ गणप्रस्तारप्रकाशकर्ताना कथा प्रमाणे आ जातिने द्विज जगणात्मक
धवा जता ते वर्णसेल छंद--यस धर जाय छे.

यमका. (यमकर्ण) १ सगण + ५ डगण + १ विप्रगण
+ १ सगण = ३२ मात्रा. ३, ७, ११, १५, १९, २३,

२७, ३१ मात्राए ताल. १०, ८, १४. एवा त्रण यति.

प्रथमे सगण पछी शूर डगण धरी, विप्र पछी चरम सगण धरो,
यति छे दश आठे चौदे एवी, वत्रीश कुलकल सरस करो;

त्रण उपर ताल ज, पछी चच्चारे, चडता कविवर वसु करजो,

यमकर्ण यमका, जमकाणी ए जाति सरस जन मन हरजो.

रंगी. १० + ८ + ८ + ७ = ३३ मात्रा. ३, ७, ११, १५, १९, २३,

२७, ३१ मात्राए ताल

प्रथमे दश करजो, वसु वसु धरजो, यति त्रण रचजो अन्ते सात,

तेत्रिश कल एवी, गणी गणी लेवी, पद पद देवी, कवि विख्यात;

त्रीजीपर तालो, पछी संभालो, चारे चालो चडता, आप,

ए रंगी नामे, कविता कामे, ज्यम रस जामे, कवि प्रताप,

धीर. १० + ८ + ८ + ८ = ३४ मात्रा.

अथवा .

२ + ८ डगण (जगणहीन) = ३४ मात्रा. ३, ७, ११, १५, १९;

२३, २७, ३१, मात्राए ताल

प्रथमे दश आणो, वसु वसु जाणो, वसु परमाणो प्रतिपद लावो,

वेप्रथम कला करी, आठ डगण धरी, चोत्रिश कल, खरी जगण तजावो,

त्रीजीपर तालज, प्रथमे पछी धज, चडता चारज आठ अणात्रै,

ए रीते करवा, कविवर गरवा, जन मन हरवा धीर जणानो.

સરઘતા સરસ વનીં આવશે એમ,
 એ જાતિ તો થાય છે દીપમાઝા વડી,
 દીપમાઝા સમી શોભતી જેમ.

હરિ ઝૂલણા. < ટગણ તેમાં પદાન્તે ગુરુ = ૪૦ માત્રા.

૧+૧+૧+૧+૧+૧+૧+૩+ગ=૪૦

૧, ૬, ૧૧, ૧૬, ૨૧, ૨૬, ૩૧, ૩૬, માત્રા ૧ ૨

પાદ હરિ ઝૂલણામાં ટગણ આઠ છે.
 કુલ કલા ચાલિશે જડ બહે છે પદે,
 અન્તમા એક ગુરુ રાખવા કવિ કહે,
 તે તમે ગોચિને રાખજોજી હ્રદે;
 પ્રથમપર તાલ પડીં પાંચ પાંચે ચડીં
 આઠ તાલો વધીં એમ આણો તમે;
 ઝૂલણા રાગમા ગાઓ તો છેવટે;
 ત્રણ કલા નોં રવીં પડીં જાય ત્યારે ગમે.

પ્રચિત. < ટગણ = ૪૦ માત્રા.

૧+૧+૧+૧+૧+૧+૧+૧=૪૦.

પ્રચિતમા આઠ તો ટગણ ઠિક આળીંને,
 પદ વિષે કલબધી મોઢવી જાણજો;
 કલબધી ચાલિશે ચરણમા થાયછે,
 એમ સૌ કવિજનો ગણતરી આણજો;
 પ્રથમપર તાલ દડ પાંચ ચડતી પછી
 એમ કુલતાલ મઝીં આઠ છે પ્રતિચરણ.
 મન મૂક મટકાં સ્થિર થઈ પ્રસ્તુત,
 રટણ રાચી સદા પ્રતિપલે કર સ્મરણ.

शुभकरण.

$$१०+१०+१०+७+नगण=४०$$

$$(५+५)+(५+५)+(५+५)+(७+॥)=४०$$

पांच पर पांच धर, एम कल दशतणी
 चार यति आणीने, रच सरस शुभकरण,
 एक पर ताल दई पांच पांचे चडी,
 आठ तालो तणुं रच चरण;
 एम कल बधी मळी आण चालीशकवि;
 ते विपे अन्तमां धर नगण,
 प्रभु प्रभु ओ प्रभु, प्रभु प्रभु ओ प्रभु
 जीभयकी प्रभुतणुं कर रटण.

देवी गांधारी.

$$(८+८) + (८+८) + (८+८) + (८+२+ग) = ४०$$

$$(६+४)+(६+४)+(६+४)+(६+२+ग) = ४० \text{ मात्रा}$$

१,५,९ मात्राए चडती ताल.

छ चारनी दशकल व्रण वेळा आणी,
 ते पर षटकल पर बे कल गुरु आणो.
 कुल कल चालिशानु पद एवीरीते,
 रचवामां आवे, ते सरस प्रमाणो;
 प्रथमे ताल दई, पछी चच्चारे तो,
 चडता गणना खुब करीने दश करजो.
 मुदेव गांधारे, रागे ए गवाय,
 देवी गांधारी ए नाम ज धरजो.

उद्धत, ४ (७८+५+८) = ४० मात्रा.

$$(1111111+5+1) + (1111111+5+1) + (1111111+5+1) + (1111111+5+1) = 40$$

लघु कल सरस सात, पछी थकीं उपर ताल,
दश, दश विरति चार, कविवर चरण धार;
त्रिश दश कुल कलाय, उद्धत चरण रचाय,
प्रथम शरै वसु ताल, कवि सरस धर नार;
जीवंतर जल प्रवाह श्रम थकीं न कदि खलाय,
जुगति थकी न जलाय, कर तुँ सद उपयोग;
यलिन मलज धुवाय, सु करणीं हयम सुहाय,
त्यम ठिक चलण थाय, त्यम कर सरस योग.
विजयदंडक ४० मात्रा २०, २० यति.

$$(1<+5) + (1<+5) = 40$$

प्रत्येक यतिमां अन्ते गुरु.

वीसने वीसना विरति बे चरणमां तेतणा अंतमां एक गुरु आणवो,
एम चाळीशकळ प्रतिचरण मांय छे, आ विजय दंडके एम तो जाणजो.
हरिविलासे दीठो छद आ नविन ते, अहि अमे ते मूक्यो फावतो,
प्रथमपर ताल छे ते पछी शर परे एम चडती वधी ताल तो लावतो.

खंज. ६ टगण + १ रगण = ४१ मात्रा.

$$६+६+६+६+६+६+५ \mid ५ = ४१$$

१, ७, १३, १९, २५, ३१, ३७ मात्रा ए त'ल.

१ हरिविलास नामना पिगलमांथी.

२ आ जाति यावनी धेत नामना छदना रागे गनाय छे तेथी केटलाक तेने धेत
पण केहे छे. तेनु नाम बहरे मुतदारिक मुसम्मन सालिम छे तेनी बे मिसरा
(२० + २०) थइने आ बडकनी एक तूक थायछे

तर्क टगण उपर रगण कविवर भग,
 एम चरण चार करी हाम भरी जाणजो;
 एक तालीं भालीं भालीं कल रचावी,
 रस मचावी पाद पाद निर्विवाद आणजो;
 प्रथम थकी ताल धरी अंग चडी,
 सात वळी कडी कडी करी खडी सारजो,
 खज जाति सारी भाति एम रची
 खूब खमी भडि हरे गान ध्यान धारजो

अर्धसम प्रकरणमा खजां अने खजिका नामे जाति आपेली छे
 तेथी आ जूदी छे,

फणीश. मात्रा ४२

२+१० डगण = ४२ मात्रा.

२+(४+४+४+४+४+४+४+४+४+४)=४२

३,७,११,१५,१९,२३,२७,३१,३५,३९ मात्राए ताल.

धर वे कल पेला, वे'ली वे'ली पछी चोकलिया

दश रोकडिया, रच राणगारी,

कल चालिश उपर बेघर कल कविवर

प्रतिपद माहे शोभे त्याहे सुखकारी,

कवि त्रीजिथी पडता पछीथी चडता,

चारे चारे तालो हारे दे सारी;

ए रचना ख्याति फणीश जाति

वळीं बहु विख्याति ने पोशाती छे भारी.

खगपति

१० डगण (जगग विनाना)+ताल (SI)=४२ मात्रा.

तर्क टगण उपर रगण काविवर भग,
 एम चरण चार करी हाम भरी जाणजो;
 एक तालीं भालीं भालीं कल रचावी,
 रस मचावी पाद पाद निर्विवाद आणजो;
 प्रथम थकी ताल धरी अर्ग चडी,
 सात वली कडी कडी करी खडी सारजो,
 खंज जाति सारी भाति एम रची
 खूब खमी भीड हरिं गान ध्यान धारजो

વઢી પંચા કરીને $૨૩+૨૩=૪૬$ માત્રાની જાતિ છે (જુઓ
૨ પિ. પૃષ્ઠ ૧૮૯ મેઅંક)તેનાઉપર પળ વસ્તુનાં ચાર ચરણ આવેછે.

૯ રીતે હંસા કે પંચા ઉપર રોલા વસ્તુ, મંગલવસ્તુ કે રાયવસ્તુ
ચડાવવાથી બે હંદના મિશ્રણનો કુંડલિયો લઘુનામે ઓઢાયા
છે તેના છ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે થાય છે—

લઘુ કુંડલિયાના ભેદ.

ક્રમ	નામ	દુહાની જાતિ	માત્ર	વસ્તુ	માત્રા	કુલમાત્રા
૧	કોકન	હંસા	૪૮	રોલા	૯૬	૧૪૪
૨	માગધ	હસા	૪૮	મંગલ	૮૮	૧૩૬
૩	વંગુલી	હસા	૪૮	રાય	૮૪	૧૩૨
૪	માલવ	પંચા	૪૬	રોલા	૯૬	૧૪૧
૫	મધ્ય	પંચા	૪૬	મંગલ	૮૮	૧૩૪
૬	માદ્રક	પંચા	૪૬	રાય	૮૪	૧૩૦

ઉપરના કોષ્ટક ઉપરથી જણાશે કે, પ્રથમ હંસાદુહાનાં બે દલ
કરીને તેઉપર રોલા ચડાવવાથી કોકન નામે કુંડલિયો થાય છે.
હંસાદુહાનું છેલું ચરણ રોલાના પ્રારંભ ભાગમાં કુંડલિયા તરીકે
મૂકવામાં આવેછે, ૯ કુંડલિયાની રીતિ પ્રથમ જણાવી છે, તેજ
પ્રમાણે છે. હંસા અને મંગલવસ્તુ મળીને માગધ નામે કુંડલિયો
થાય છે. ૯ રીતે બાકીના વિષે સમજવું.

ઉપરના કોષ્ટકપરથી જણાશે કે, ઓછી માત્રાનો માદ્રિક (૧૩૦ માત્રાનો) થાય છે તેમા પંચા ઉપર રાય વસ્તુ ચડાવવામાં આવે છે એટલે પંચાની માત્રા ૪૬+ રાયવસ્તુની માત્રા ૮૪=૧૩૦ સર્વ માત્રા થાયછે.

પંચાના પ્રથમ રૂપમાં ૨૨ ગુરુ અને ૨ લઘુ મળીને ૨૪ વર્ણ છે (જુઓ. ર. પિ. પૃ. ૧૯૦) તેમાં વીજા અને ચૌથા ચરણમા અતે તાલ (૬૧) યાસ આળવાનો છે. એટલે તેના સર્વ લઘુવાળા છેલા રૂપમાં પળ બે ગુરુ તો અવશ્ય રહેવાના.

માદ્રિક કુંડલિયામાં પંચા સાથે રાયવસ્તુ મળેછે. રાયવસ્તુનું માપ ર. પિ. પૃ. ૧૬૬ મેં કહ્યું છે, તથા ત્યા તેનો કોઠો આપ્યો છે, તે પ્રમાણે તો તેના પ્રત્યેક દલમાં ૯, ૧૨, અને ૧૭ મી માત્રા લઘુ આળવી જોડાયે, પરંતુ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. પૃ. ૯૬ મે રાયવસ્તુમાં માત્ર અગિયારમી માત્રા લઘુ રાખી વાકી સર્વ ગુરુનું પ્રથમરૂપ માદ્રિક કુંડલિયાની રચનામા દર્શાવ્યું છે. એટલે તેના ૧૧ લઘુમાથી ૪ લઘુ સ્વીકારયા છે; તેથી માદ્રિક કુંડલિયાનું પ્રથમ તથા અંત્ય રૂપનું ચક્ર નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

માદ્રિક કુંડલિયાનું પ્રથમ રૂપ.

૧	SSS	SS	S	SSS	S	SI
૨	SSS	SS	S	SSS	S	SI
૩	SS	SS	SI	SS	SS	S
૪	SS	SS	SI	SS	SS	S
૫	SS	SS	SI	SS	SS	S
૬	SS	SS	SI	SS	SS	S

ગુરુ ૬૨+૬

લઘુ=૬૮ વર્ણ-

ની માત્રા ૧૩૦

ઘઠી પંચા કરીને $૨૩+૨૩=૪૬$ માત્રાની જાતિ છે (જુઓ
૨ પિ. પૃષ્ઠ ૧૮૯ મેઅંક)તેનાઉપર પળ = સ્તૂનાં ચાર ચરણ આવે છે.

૫ રીતે હસા કે પંચા ઉપર રોલા વસ્તુ, મંગલ વસ્તુ, રાય વસ્તુ
ચઢાવવાથી બે હંદના મિશ્રણનો કુંડલિયો લઘુનામે ઓઠલાય
છે તેના છ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

લઘુ કુંડલિયાના ભેદ.

ક્રમ	નામ	દુહાની જાતિ	માત્રા	વસ્તુ	માત્રા	કુલમાત્રા
૧	કોકન	હંસા	૪૮	રોલા	૯૬	૧૪૪
૨	માગધ	હસા	૪૮	મંગલ	૮૮	૧૩૬
૩	વંગુલી	હસા	૪૮	રાય	૮૪	૧૩૨
૪	માલવ	પંચા	૪૬	રોલા	૯૬	૧૪૧
૫	મધ્ય	પંચા	૪૬	મંગલ	૮૮	૧૩૪
૬	માદ્રક	પંચા	૪૬	રાય	૮૪	૧૩૦

ઉપરના કોષ્ટક ઉપરથી જણાશે કે, પ્રથમ હંસાદુહાનાં બે દલ
કરીને તેઉપર રોલા ચઢાવવાથી કોકન નામે કુંડલિયો થાય છે.
હંસાદુહાનુ ઢેલું ચરણ રોલાના પ્રારંભ ભાગમાં કુંડલિયા તરીકે
મૂકવામાં આવે છે, ૫ કુંડલિયાની રીતે પ્રથમ જણાવી છે, તેજ
પ્રમાણે છે. હંસા અને મંગલવસ્તુ મળીને માગધ નામે કુંડલિયો
થાય છે. ૫ રીતે વાકીના વિષે સમજવું.

ઉપરના કોષ્ટકપરથી જણાશે કે, ઓછી માત્રાનો માદ્રિક (૧૩૦ માત્રાનો) થાય છે તેમાં પંચા ઉપર રાય વસ્તુ ચઢાવવામાં આવે છે એટલે પંચાની માત્રા ૪૬+ રાયવસ્તુની માત્રા ૮૪=૧૩૦ સર્વ માત્રા થાયછે.

પંચાના પ્રથમ રૂપમાં ૨૨ ગુરુ અને ૨ લઘુ મઢીને ૨૪ વર્ણ છે (જુઓ. ર. પિ. પૃ. ૧૯૦) તેમા બીજા અને ચોથા ચરણમા અતે તાલ (૬ |) યાસ આળવાનો છે. એટલે તેના સર્વ લઘુવાળા છેલા રૂપમાં પળ બે ગુરુ તો અવશ્ય રહેવાના.

માદ્રિક કુંડલિયામાં પંચા સાથે રાયવસ્તુ મળેછે. રાયવસ્તુનું માપ ર. પિ. પૃ. ૧૬૬ મે કહ્યું છે, તથા ત્યાં તેનો કોઠો આપ્યો છે, તે પ્રમાણે તો તેના પ્રત્યેક દહમા ૯, ૧૨, અને ૧૭ મી માત્રા લઘુ આળવી જોડ્યે, પરંતુ ગણપ્રસ્તારપ્રકાશ. પૃ. ૯૬ મે રાયવસ્તુમાં માત્ર અગિયારમી માત્રા લઘુ રાખી વાકી સર્વ ગુરુનું પ્રથમરૂપ માદ્રિક કુંડલિયાની રચનામાં દર્શાવ્યું છે. એટલે તેના ૧૧ લઘુમાથી ૪ લઘુ સ્વીકારવા છે; તેથી માદ્રિક કુંડલિયાનું પ્રથમ તથા અંત્ય રૂપનું ચક્ર નીચે પ્રમાણે થાયછે:-

માદ્રિક કુંડલિયાનું પ્રથમ રૂપ.

૧	SSS	SS	S	SSS	S	Si
૨	SSS	SS	S	SSS	S	Si
૩	SS	SS	Si	SS	SS	S
૪	SS	SS	Si	SS	SS	S
૫	SS	SS	Si	SS	SS	S
૬	SS	SS	Si	SS	SS	S

ગુરુ ૬૨+૬

લઘુ=૬૮ વર્ણ-

ની માત્રા ૧૩૦

માદ્રિક કુંડલિયાનું અંત્યરૂપ.

૧						ડા
૨						ડા
૩						
૪						
૫						
૬						

૨ ગુરુ + ૧૨૬

લઘુ = ૧૨૮

વર્ણ તેની

માત્રા ૧૩૦

પ્રથમ રૂપ ૬૨ ગુરુવાલું થાય છે, તેમાંથી એકેકો ગુરુ ઘટાડી તેને બદલે બધે લઘુ બનાવતા જાયે તો માદ્રિક કુંડલિયાના ૬૧ ભેદ થશે, કારણ કે સર્વ લઘુવાળા અંત્ય રૂપમાં પળ બે ગુરુ તો અવશ્ય રહેવાનાજ, કેમકે, પંચામાં પ્રતિદલને અન્ત તાલ (ડા) મૂકવાનું વિધાન કહ્યું છે.

કોકન કુંડલિયા.

માદ્રિક કરતાં ચૌદ માત્રા વધવાથી કોકન કુંડલિયો ૧૪૪ માત્રાનો થાયછે. લઘુકુંડલિયાના ભેદપૈકી આ ભેદ સર્વથી વિશેષ માત્રાનો છે. એમાં હંસા અને રોલાનું મિશ્રણ થાયછે. હંસામાં અગિરમી અને તેરમી માત્રા લઘુ આળવી જોડાયે અને રોલામાં પળ અગિયારમી માત્રા પ્રત્યેક દલમાં લઘુ આળવાની છે, ઇટલે. પ્રથમ રૂપમાં હંસાના ચાર લઘુ + રોલાના આઠ લઘુ મળી ૧૨ લઘુ અને ત્રાકોના ગુરુ થશે. અને અન્ત્ય રૂપમાં બે ગુરુ સિવાય ત્રાકોના લઘુ આવશે; તેનાં વિશ્વ નીચે આપવામાં આવ્યાં છે:-

कोकन कुंडलियानुं प्रथमरूप.

हंसा ४८+ रोला ९६=१४४ मात्रा.

१	SSS	SS	Si	SSS	S	Si
२	SSS	SS	Si	SSS	S	Si
३	SSS	SS	1	SSS	SS	IS
४	SSS	SS	1	SSS	SS	IS
५	SSS	SS	1	SSS	SS	IS
६	SSS	SS	1	SSS	SS	IS

गुरु ६६+१२

लघु=७८वर्णनी

मात्रा १४४

कोकन कुंडलियानुं अंतरूप.

१						Si
२						Si
३			1			
४			1			
५			1			
६			1			

गुरु २+ लघु

१४०=१४२

वर्णनी मा

१४४

ઉપર પ્રમાણે પેહેલુ રૂપ ૬૬ ગુરુ વાલું થાયછે, તેમાથી અકેકો ગુરુ ઘટાડી તેને બદલે બન્ને લઘુ વધારતા જડયે તો કોકન કુંડ-
લિયાના ૬૬ ભેદ થાય. કારણ કે, સર્વ લઘુવાળા અન્ય રૂપમાં
પણ બે ગુરુ તો અવશ્ય રહેવાનાજ. કેમકે હંસાના પ્રતિદલમાં પણ
અંત્યે તાલ (૬ |) રાખવાની આવશ્યકતા છે.

૫ પ્રમાણે લઘુ કુંડલિયાનું સૌથી ઓછામાં ઓછી માત્રાવાલુ
૫ માદ્રિક, અને વત્તામા વત્તી માત્રાવાલૂ રૂપ કોકન થાય છે.
તેજ પ્રમાણે વીજા ભેદમાટે પણ થઈ શકે છે.

વૃદ્ધ કુંડલિયો.

લઘુ કુંડલિયામા બે છંદનું મિશ્રણ આવે છે, તેને બદલે વૃદ્ધ
કુંડલિયામાં ત્રણ છંદનું મિશ્રણ આવે છે. તેમા પ્રથમ હંસા કે પંચાનાં
બે દલ, તેઉપર રોલાવસ્તુ, મંગલવસ્તુકે રાયવસ્તૂનાં બે ચરણ,
અને તે ઉપર ઉલ્લાલના બે ભેદ રસ અને શ્યામમાથી ગમે તેનાં
બે ચરણ ચડાવવામા આવે છે. ૫ રીતે છ ચરણ, ત્રણ જાતિના
મિશ્રણથી થાય છે લઘુ કુંડલિયા જે બે છંદના મિશ્રણના છ નામના
થાય છે, તે પ્રત્યેક ઉપર રસ ઉલ્લાલ ચડવાથી તે છ નામ સાથે પ્રારંભ-
માં રસ નામ ઉમેરવામા આવે છે, અને શ્યામ ઉલ્લાલના ચરણ
ચડવાથી તે છ નામના પ્રારંભમાં શ્યામ નામ ઉમેરવામાં આવતાં,
તેથી વૃદ્ધ કુંડલિયાના ચાર ભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

बृह कुंडलियाना नां भेद.

क्रम	नाम	भेदनाम	मात्रा	भेदनाम	मात्रा	भेदनाम	मात्रा	भेदनाम
१	रसकोकन	हृत्वा	८८	गेल	८८	रस	५६	१५०
२	रसमागधी	हृत्वा	८८	मंगल	८८	रस	५६	१५०
३	रसवगुल	हृत्वा	८८	राय	८८	रस	५६	१५०
४	रसमात्रक	पंचा	४६	गेल	४६	रस	५६	१५०
५	रस मन्त्र	पंचा	४६	मंगल	४६	रस	५६	१५०
६	रस मात्रक	पंचा	४६	राय	४६	रस	५६	१५०
७	श्याम कोकन	हृत्वा	८८	गेल	८८	श्याम	५६	१५०
८	श्याम मागधी	हृत्वा	८८	मंगल	८८	श्याम	५६	१५०
९	श्याम वगुल	हृत्वा	८८	राय	८८	श्याम	५६	१५०
१०	श्याम मात्रक	पंचा	४६	गेल	४६	श्याम	५६	१५०
११	श्याम मन्त्र	पंचा	४६	मंगल	४६	श्याम	५६	१५०
१२	श्याम मात्रक	पंचा	४६	राय	४६	श्याम	५६	१५०

बृहकुंडलियानु पेठुं रूप रसकोकन, नीचेनी जातिना
मिश्रणधी धाव ले -

जातिनाम	गुरु	मधु	मन्त्र
हंसा.....	२२.....	४.....	४८
अर्ध रीला.....	२२.....	४.....	४८
रस उत्तराल.....	२४.....	८.....	५६

ફટલે દેના પેહેલા રૂપમાં ૬૮ ગુરુ ૧૬ લઘુ અવદય આળવાના છે, પછી ૬૮ ગુરુમાંથી અકેકો ગુરુ ઘટાડતાં અને તેને વદલે વધે લઘુ વધારતાં કુલ ૬૭ મેદ થાય છે, તે પાછલ આપ્યા છે. કુડલિયો બનાવવાને સર્વ લઘુવાળા અન્ય રૂપમાં પણ ૨ ગુરુ તો આવે જ. માટે છેલા રૂપમાં બે ગુરુ અને ૧૪૮ લઘુ મળીને ૧૬૦ વર્ણ આવે છે, તેનું ત્રિમ્વ નીચે આપવામાં આવે છે:—

રસ કોકનનું પ્રથમ રૂપ.

૧	SSS	SS	IS	SSS	S	SI	૬૮ ગુરુ+૧૬		
૨	SSS	SS	IS	SSS	S	SI	લઘુ=૮૪ વર્ણની		
૩	SSS	SS	I	SSS	SS	IS	માત્રા ૧૬૨		
૪	SSS	SS	I	SSS	SS	IS			
૫	S	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S
૬	S	SSS	S	IS	S	IS	ISS	IS	S

રસ કોકનનું અંત્ય રૂપ.

૧						SI	૨ ગુરુ+૧૪૮ લઘુ=		
૨						SI	૧૬૦ વર્ણની માત્રા		
૩			I				૧૬૨		
૪			I						
૫									
૬									

८४ कुण्डलियाना साया प्रथम भद्र आ छे. ते सर्व प्रकारना कुण्डलिया करतां मोटो छे कारण के तेमां १५२ मात्रा थाय छे, ते-
टली बीजा कोइमां थती नथी.

कुण्डलियानां ६७ नाम.

क्रम	नाम	गुरु	लघु	वर्ण
१	गिरि	६८	१६	८४
२	कुरु	६७	१८	८५
३	जांगल	६६	२०	८६
४	मध्य	६५	२२	८७
५	व्रज	६४	२४	८८
६	काशी	६३	२६	८९
७	पांचाल	६२	२८	९०
८	मगध	६१	३०	९१
९	मिथिल	६०	३२	९२
१०	वग	५९	३४	९३
११	अंग	५८	३६	९४
१२	कालिग	५७	३८	९५
१३	गौड	५६	४०	९६
१४	कौशल	५५	४२	९७
१५	उत्कल	५४	४४	९८
१६	कर्नाटक	५३	४६	९९
१७	तैलंग	५२	४८	१००
१८	मद्र	५१	५०	१०१
१९	मरहट्टा	५०	५२	१०२

४६	कुसेसै	२४	१०४	१२८
४६	कंज	२३	१०६	१२९
४७	जलज	२२	१०८	१३०
४८	कल्हार	२१	११०	१३१
४९	नीरज	२०	११२	१३२
५०	पाथोज	१९	११४	१३३
५१	शतपत्र	१८	११६	१३४
५२	सरस	१७	११८	१३५
५३	पूपा	१६	१२०	१३६
५४	इन्दीवर	१५	१२२	१३७
५५	अर्विद्र	१४	१२४	१३८
५६	बनज	१३	१२६	१३९
५७	उत्पल	१२	१२८	१४०
५८	वनरुह	११	१३०	१४१
५९	पंकज	१०	१३२	१४२
६०	नाग	९	१३४	१४३
६१	भद्र	८	१३६	१४४
६२	मन्द	७	१३८	१४५
६३	मन्दार	६	१४०	१४६
६४	मृग	५	१४२	१४७
६५	मृगेन्द्र	४	१४४	१४८
६६	शुक्र	३	१४६	१४९
६७	सेन	२	१४८	१५०

२०	लाट	४९	५४	१०३
२१	गूर्जर	४८	५६	१०४
२२	द्रविड	४७	५८	१०५
२३	विदर्भ	४६	६०	१०६
२४	मालवा	४५	६२	१०७
५	अनर्त्त	४४	६४	१०८
१६	मरु	४३	६६	१०९
१७	कैक	४२	६८	११०
२८	वराट	४१	७०	१११
२९	गोड	४०	७२	११२
३०	सिंधु	३९	७४	११३
३१	सौविर	३८	७६	११४
३२	उषा	३७	७८	११५
३३	दंडक	३६	८०	११६
३४	निपाद	३५	८२	११७
३५	गंधार	३४	८४	११८
३६	लंक	३३	८६	११९
३७	मलार	३२	८८	१२०
३८	सास्वत	३१	९०	१२१
३९	श्वेत	३०	९२	१२२
४०	सुराष्ट्र	२९	९४	१२३
४१	पद्म	२८	९६	१२४
४२	कुमुद	२७	९८	१२५
४३	कसार	२६	१००	१२६
४४	नलन	२५	१०२	१२७

४५	कुमेभे	२४	१०४	११२८
४६	कंज	२३	१०६	११२९
४७	जगज	२२	१०८	११३०
४८	बालहार	२१	११०	११३१
४९	नीरज	२०	११२	११३२
५०	पाथोज	१९	११४	११३३
५१	शतपत्र	१८	११६	११३४
५२	सरस	१७	११८	११३५
५३	पूजा	१६	१२०	११३६
५४	इन्दीवर	१५	१२२	११३७
५५	अर्चिद	१४	१२४	११३८
५६	मनज	१३	१२६	११३९
५७	उत्पल	१२	१२८	११४०
५८	चनसह	११	१३०	११४१
५९	पंकज	१०	१३२	११४२
६०	नाग	९	१३४	११४३
६१	भद्र	८	१३६	११४४
६२	मन्द	७	१३८	११४५
६३	मन्दार	६	१४०	११४६
६४	मृग	५	१४२	११४७
६५	मृगेन्द्र	४	१४४	११४८
६६	शुक	३	१४६	११४९

માત્રામેલ.

અર્ધ સમજાતિ.

અમે જે પ્રકારની જાતિને અર્ધસમના પેટામા મૂકી છે, તેને ગણપ્રસ્તારપ્રકાશકર્તા અસમપાદ છંદનુ નામ આપી તેનો જૂદો ભેદ પાડે છે, એ છંદોના નામ તે નીચે પ્રમાણે આપે છે.—

૧ નંદ.	૧ હલ્દાલ.	૯ ધત્તા.
૨ પચા.	૬ જુલ્ય.	૧૦ ગાહા.
૩ દોહા.	૭ ચૌબોલા.	૧૧ સ્કધક.
૪ કુલહરિયા.	૮ શિખા.	૧૨ વિપમપદ.

અર્ધ સમજાતિ માત્રા મેલ પૃષ્ઠ ૭૨મે અંક ૨ માં “ નંદક ” નામે વરવૈ નામે તથા પૃષ્ઠ ૭૪ મે અંક ૪ થે વરવેદ નામે જાતિ આપી ગયા છિયે.

નંદક અથવા વરવૈનુ માપ અમે ૧,૩ પદમાં ૧૨ ૨,૪ પદમાં ૭ તેમાં પ્રતિદલ અન્તે ગલ આપ્યું છે. ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં પૃષ્ઠ ૪૭ મે નંદકને વદલે નંદ નામ આપી તેના વિષે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે

નંદ-વિપમ પદમાં ૧૧ માત્રા સમપદમા ૮ માત્રા=૧૯

આદ્યંત રૂપ પ્રદર્શન ન્યાસ.

આદિ	SS	SS	IS,	IS	S	SI;	SS	SS	IS,	IS	S	SI.
અંત્ય	III	III	III,	III	II	SI:	III	III	III,	III	II	SI.

પ્રથમ રૂપમાં ૧૬ ગુરુ અને ૬ લઘુ આવે છે અને અંત્ય રૂપમાં ૬ હૃગણ + ઈગણ = ૧૧ માત્રા વિપમપદમાં; અને દ્વિગણ

51

+ રુમ્ + તાલ = ૮ માત્રા સમપદમાં આજવાનુ વિધાન છે
 ષ્ટલે વે ગુરુ તેમા કાયમ રહેવાના તેથી અલ્પરૂપમા ૧ ગુરુ
 + ૨૪ લઘુ = ૨૬ વર્ણનુ થશે.

આદિ રૂપમાં ૧૬ ગુરુથી આરંભાય છે. અને અત્ય રૂપમાં
 ત્રે ગુરુ કાયમ રહે છે ષ્ટલે પ્રત્યેક ગુરુ વડલે વે લઘુ મૂલતાં
 યાના ૧૬ ભેદ થાય છે તેનુ કોષ્ટક નીચે આપવામાં આવે છે.

નંદાના પંદર નામનુ ચક્ર.

ક્રમ	નામ	ગુરુ	લઘુ	વર્ણ
૧	રવિ	૧૬	૬	૨૨
૨	શશિ	૧૫	૮	૨૩
૩	મંગલ	૧૪	૧૦	૨૪
૪	બુધ	૧૩	૧૨	૨૫
૫	ગુરુ	૧૨	૧૪	૨૬
૬	કથિ	૧૧	૧૬	૨૭
૭	શનિ	૧૦	૧૮	૨૮
૮	રાહુ	૯	૨૦	૨૯
૯	કેતુ	૮	૨૨	૩૦
૧૦	વસુ	૭	૨૪	૩૧
૧૧	કુબેર	૬	૨૬	૩૨
૧૨	વરુણ	૫	૨૮	૩૩
૧૩	વિધિ	૪	૩૦	૩૪

ઉપદોહા અથવા સોરઠા.

પૃષ્ઠ ૭૯ અક ૯ મે સોરઠાનો જે નિયમ જણાવ્યો છે તેજ ઉપદોહો છે. પણ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં સોરઠાને ઉપદોહાનો એક પ્રકાર ગણે છે. અને તેની રચનાનું માપ નીચેપ્રમાણે આપે છે.

પ્રથમ દલ— $૬+૨+૨=૧૧, ૨+૨+૬+૨=૧૩=૨૪$

દ્વિતીય દલ— $૬+૨+૨=૧૧, ૨+૨+૬+૨=૧૩=૨૪$

આ પ્રમાણે રચના કરતાં પ્રથમ રૂપમાં ૪ લઘુ અવશ્ય આ વધા જોડાયે, તે હિસાબે, ૪ લઘુ અને ૨૨ ગુરુ થઈ કુલ ૨૬ વર્ણ આવે છે. તેમાંથી એકેકો ગુરુ ઘટાડી બે લઘુ વધારતાં સર્વ લઘુ વર્ણ થતાસુધી તેના ૨૩ ભેદ નીચેપ્રમાણે થાય છે.

સોરઠાના ૨૩ ભેદનું વિશ્વ.

ક્રમ	નામ	ગુરુ	લઘુ	વર્ણ
૧	મલૈ	૨૨	૪	૨૬
૨	મલ્ય	૨૧	૬	૨૭
૩	ધ્રુવ	૨૦	૮	૨૮
૪	ધીર	૧૯	૧૦	૨૯
૫	ધામ	૧૮	૧૨	૩૦
૬	ધનુ	૧૭	૧૪	૩૧
૭	કામ	૧૬	૧૬	૩૨
૮	નંદ	૧૫	૧૮	૩૩
૯	સુર	૧૪	૨૦	૩૪
૧૦	ધેનુ	૧૩	૨૨	૩૫
૧૧	ધરત	૧૨	૨૪	૩૬

૧૨	મૃગ	૧૧	૨૬	૩૭
૧૩	મીન	૧૦	૨૮	૩૮
૧૪	સૂર	૯	૩૦	૩૯
૧૫	શશિ	૮	૩૨	૪૦
૧૬	ઋદ્ધિ	૭	૩૪	૪૧
૧૭	સિદ્ધિ	૬	૩૬	૪૨
૧૮	ગુરુ	૫	૩૮	૪૩
૧૯	શંભુ	૪	૪૦	૪૪
૨૦	સૌરિ	૩	૪૨	૪૫
૨૧	કુજ	૨	૪૪	૪૬
૨૨	વુધ	૧	૪૬	૪૭
૨૩	વેળુ	૦	૪૮	૪૮

ઉપદોહા—દોહાના લક્ષણાતરને ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશ.
(પૃષ્ઠ ૫૮) મા ઉપદોહો માન્યો છે.

ઉપદોહા નામ ઉદ્દિષ્ટ ત્રિધિ—અમુક મેદમાં લઘુ કહ્યા-
હોય તેનું અર્ધ કરી તેમાંથી એક ઓછો કરતા રહે તેટલામાં
મેદ તે સમજવો.

ઉપદોહાનું લક્ષણાતર એજ સોરઠો છે. તેના ગણ નીચે
પ્રમાણે છે.

૬+૨+ તાલ = ૧૧ વીજામાં ૬+૪+૩= એમ પ્રત્યેક દલના

છ અને આંખાના ચાર ગણ પડે છે. તેના પ્રથમ તથા અન્ત્ય
રૂપના ન્યામનુ કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે થશે:—

પ્રથમ રૂપ	SSS	S	SI	SSS	SS	IS	SSS	S	SI	SSS	SS	IS
અન્ત્ય રૂપ	IIIIII	II	SI	IIIIII	IIII	III	IIIIII	II	SI	IIIIII	III	III

ચરના—જે સોરઠાના મધ્ય અને અંત્ય વચ્ચે પ્રાસ મળે તેને ચરના કહે છે. ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં લક્ષણાંતરે સોરઠાના બારમા ભેદ રાજહંસનુ એ નામ ગણ્યું છે.

આર્યા પ્રકરણ.

રણપિંગલ પ્રથમભાગ પૃષ્ઠ ૧૦૦ માં આપેલી જગણયુક્ત ગાહાનાં આઘત રૂપ નીચેના વિશ્વમા જણાવ્યા પ્રમાણે થાય છે.

જગણયુક્ત ગાહા સ્વરૂપ વિશ્વ.

આઘ	SS	SS	SS	SS	SS	S	SS	S	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S
અન્ત્ય						S		S								S

આઘ રૂપમાં ૨૭ ગુરુ અને ત્રણ લઘુ મળી ૩૦ વર્ણ આવે છે, અને અન્ત્ય રૂપમાં ત્રણ ગુરુ અને ૧૧ લઘુ વર્ણ આવે છે. આઘ રૂપના ગુરુની સંખ્યામા એક ઘટાડતા અને લઘુની સંખ્યામા બે વધારતાં ગુરુ લઘુની સંખ્યાથી ઉત્પન્ન થતાં આર્યા ગાહાના નીચેના કોષ્ટકમા જણાવેલા ૨૬ ભેદ થાય છે.

જગણયુક્ત આર્યાના ભેદ.

૧	પદ્મ	૨૭	૩	૩૦
૨	રિદ્ધિ	૨૬	૬	૩૧
૩	બુદ્ધિ	૨૬	૭	૩૨
૪	લજ્જા	૨૪	૯	૩૩
૫	વિદ્યા	૨૩	૧૧	૩૪
૬	ક્ષમા	૨૨	૧૩	૩૫
૭	નારી	૨૧	૧૬	૩૬
૮	ગૌરી	૨૦	૧૭	૩૭

અદ્વૈતસમજાતિ.] રણપિંગલ ૧ લા ભાગની પૂરવણી. ૪૨.

૯	ધાત્રી	૧૯	૧૯	૩૨
૧૦	રંભા	૧૮	૨૧	૩૯
૧૧	મૈના	૧૭	૨૩	૪૦
૧૨	ભૂમિ	૧૬	૨૬	૪૧
૧૩	સરી	૧૬	૨૭	૪૨
૧૪	છાયા	૧૪	૨૯	૪૩
૧૫	જાયા	૧૩	૩૧	૪૪
૧૬	કીરત	૧૨	૩૩	૪૫
૧૭	મૂર્તિ	૧૧	૩૬	૪૬
૧૮	ઔષ્ઠ	૧૦	૩૭	૪૭
૧૯	વિમીત	૯	૩૯	૪૮
૨૦	તરુણી	૮	૪૧	૪૯
૨૧	વામુતા	૭	૪૩	૫૦
૨૨	વિશ્વા	૬	૪૬	૫૧
૨૩	માનવ	૫	૪૭	૫૨
૨૪	શોભા	૪	૪૯	૫૩
૨૫	મિત્રા	૩	૫૧	૫૪

પૃષ્ઠ ૧૦૦ મા આપેલી વિપ્રગણયુક્ત ગાહાના આદ્યન્ત
રૂપનું વિશ્વ નિચે પ્રમાણે છે.

વિપ્રગણ યુક્ત ગાહાનું વિશ્વ

SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	S	આદ્યરૂપ
						S									S	અન્યરૂપ

આમાં પ્રથમરૂપમાં ૨૬ ગુરુ અને પાંચ લઘુ મળી ૩૧ વર્ણ

૧૯	વિભીત	૮	૪૧	૪૯
૨૦	તરુણી	૭	૪૨	૫૦
૨૧	વાસુતા	૬	૪૫	૫૧
૨૨	વિશ્વા	૫	૪૭	૫૨
૨૪	માનન	૪	૪૯	૫૩
૨૪	શોભા	૩	૫૧	૫૪
૨૫	ચિત્રા	૨	૫૩	૫૫

રણપિંગલ પૃ. ૧૧૧ માં આપેલ ઉગાહા (ગીતિ) વિપ્ર-
યુક્તનુ રેલાત્મક આઘન્ત સ્વરૂપ નીચેના વિમ્બમાં જણાવ્ય
પ્રમાણે છે.

વિપ્રગણયુક્ત ઉગાહાનું આઘન્ત રેલાત્મક સ્વરૂપ.

SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	આઘરૂપ
							S									S	અન્યરૂપ

આદિરૂપમાં ૨૬ ગુરુ અને આઠ લઘુ મળી ૩૪ વર્ણ છે,
અને અન્યરૂપમાં બે ગુરુ અને ૫૬ લઘુ મળી ૫૮ વર્ણ છે,
તેથી ગુરુમાંથી એક વટાડતાં અને લઘુમાં બે ઉમેરતાં તેના નીચેના
વિમ્બમાં જણાવેલા ૨૮ ભેદ થાયછે.

વિપ્રયુક્ત ઉગાહાના ભેદનું કોષ્ટક.

ક્રમાંક.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	કુલવર્ણ.
૧	પદ્મ	૨૬	૮	૩૪
૨	રિદ્ધિ	૨૬	૧૦	૩૬

જયુક ડગ્ગાદા રેસાત્મક સ્વરૂપ.

SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	આદ્યરૂપ
					ISI		S						ISI		S	અન્યરૂપ

ઉપર જણાવેલા પ્રથમ રૂપમાં ૨૮ ગુરુ અને ચાર લઘુ મળી ૩૨ વર્ણ આવેછે અને અન્ય રૂપમાં ૪ ગુરુ અને ૧૨ લઘુ મળી ૧૬ વર્ણ થાયછે. આઠ રૂપની ગુરુની સંખ્યામાંથી એક ઘટાડા થાથી અને લઘુની સંખ્યામાં બે લઘુ ઉમેરવાથી, તેના નિષેધના કોષ્ટકમાં જણાવેલા ૨૧ ભેદ થાયછે.

જયુક ડગ્ગાદાના ભેદનું વિશ્વ.

ક્રમાંક.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	કુલવર્ણ.
૧	પદ્મ	૨૮	૪	૩૨
૨	રિદ્ધિ	૨૭	૬	૩૩
૩	ત્રુદ્ધિ	૨૬	૮	૩૪
૪	લજ્જા	૨૫	૧૦	૩૫
૫	વિદ્યા	૨૪	૧૨	૩૬
૬	ક્ષમા	૨૩	૧૪	૩૭
૭	નારી	૨૨	૧૬	૩૮
૮	ગૌરી	૨૧	૧૮	૩૯
૯	ધાત્રી	૨૦	૨૦	૪૦
૧૦	રંભા	૧૯	૨૨	૪૧
૧૧	મૈના	૧૮	૨૪	૪૨
૧૨	મૂમિ	૧૭	૨૬	૪૩
૧૩	સરિ	૧૬	૨૮	૪૪
૧૪	છાયા	૧૫	૩૦	૪૫

१	बुद्धि	२४	१२	३६
२	लज्जा	२३	१४	३७
३	विद्या	२२	१६	३८
४	क्षमा	२१	१८	३९
५	नारी	२०	२०	४०
६	गौरी	१९	२२	४१
७	धात्री	१८	२४	४२
८	रत्ना	१७	२६	४३
९	मैना	१६	२८	४४
१०	भूमि	१५	३०	४५
११	सरी	१४	३२	४६
१२	छाया	१३	३४	४७
१३	जाया	१२	३६	४८
१४	कीर्ति	११	३८	४९
१५	मूर्ति	१०	४०	५०
१६	औषट्	९	४२	५१
१७	विभीत	८	४४	५२
१८	तरुणी	७	४६	५३
१९	वासुता	६	४८	५४
२०	विश्वा	५	५०	५५
२१	मानन	४	५२	५६
२२	शोभा	३	५४	५७
२३	चित्रा	२	५६	५८

र. पि. पृ १११ मा आपेल जगणयुक्त उगोहा (गौति

न आद्यन्त रेखात्मक स्वरूप नीचे प्रमाणे छे.

જયુક ડગ્ગાહા રેલાત્મક સ્વરૂપ.

SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	5	SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	5	આદ્યરૂપ
					ISI		5						ISI		5	અંત્યરૂપ

ઉપર જણાવેલા પ્રથમ રૂપમાં ૨૮ ગુરુ અને ચાર લઘુ મઝી ૩૨ વર્ણ આવેછે અને અંત્ય રૂપમાં ૪ ગુરુ અને ૧૨ લઘુ મઝી ૬૬ વર્ણ થાયછે. આ રૂપની ગુરુની સંખ્યામાંથી એક વટાડ ત્રાથી અને લઘુની સંખ્યામાં બે લઘુ ઉમેરવાથી, તેના નિચેના કોષ્ટકમાં જણાવેલા ૨૬ ભેદ થાયછે.

જયુક ડગ્ગાહાના ભેદનું વિશ્વ.

ક્રમાક.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	કુલવર્ણ.
૧	પદ્મ	૨૮	૪	૩૨
૨	રિદ્ધિ	૨૭	૬	૩૩
૩	બુદ્ધિ	૨૬	૮	૩૪
૪	લજ્જા	૨૫	૧૦	૩૫
૫	વિદ્યા	૨૪	૧૨	૩૬
૬	ક્ષમા	૨૩	૧૪	૩૭
૭	નારી	૨૨	૧૬	૩૮
૮	ગૌરી	૨૧	૧૮	૩૯
૯	ધાત્રી	૨૦	૨૦	૪૦
૧૦	રંભા	૧૯	૨૨	૪૧
૧૧	મૈના	૧૮	૨૪	૪૨
૧૨	મૂર્મિ	૧૭	૨૬	૪૩
૧૩	સરિ	૧૬	૨૮	૪૪
૧૪	છાયા	૧૫	૩૦	૪૫

३	बुद्धि	२५	१०	३५
४	लज्जा	२४	१२	३६
५	विद्या	२३	१४	३७
६	क्षमा	२२	१६	३८
७	नशि	२१	१८	३९
८	गौरी	२०	२०	४०
९	धात्री	१९	२२	४१
१०	रंभा	१८	२४	४२
११	मेना	१७	२६	४३
१२	भूमि	१६	२८	४४
१३	सरी	१५	३०	४५
१४	छाया	१४	३२	४६
१५	जाया	१३	३४	४७
१६	कीर्त्ति	१२	३६	४८
१७	मूर्त्ति	११	३८	४९
१८	औपटे	१०	४०	५०
१९	विभीत	९	४२	५१
२०	तरुणी	८	४४	५२
२१	वासुता	७	४६	५३
२२	विश्वा	६	४८	५४
२३	मानन	५	५०	५५
२४	शोभा	४	५२	५६
२५	चित्रा	३	५४	५७

र. पि. पृष्ठ १२५ मां 'आपेल जयुक्र गहिणी (सिद्धिनी)
 नुं प्रस्तारोपल रेखात्मक आचलन स्वरूप विम्ब नीचे मुद्रित है—

SS	SS	SS	SS	SS	S	SS	S	SS	SS	SS	SS	SS	S	SS	SS	આદ્યરૂપ
					S		S						S		SS	અન્યરૂપ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આદિરૂપમા ૨૯ ગુરુ અને ૪ લઘુ મળી ૩૩ વર્ણ આવેછે; અને અન્યરૂપમાં પાંચ ગુરુ અને ૧૨ લઘુ મળી ૧૭ વર્ણ આવેછે આદિના ગુરુમાં એક ઘટાડવાથી અને લઘુની સંખ્યામાં બે લઘુ ઉમેરવાથી તેના નીચે જણાવેલા ૨૬ ભેદ થાયછે. તેનાં નામ અને માપ इत्यादिની વિગત:—

જયુક સિંહિની ભેદવિશ્વ.

ક્રમાંક.	ભેદનું નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	કુલવર્ણ.
૧	પદ્મ	૨૯	૪	૩૩
૨	રિદ્ધિ	૨૮	૬	૩૪
૩	ત્રુદ્ધિ	૨૭	૮	૩૫
૪	લજ્જા	૨૬	૧૦	૩૬
૫	વિદ્યા	૨૫	૧૨	૩૭
૬	ક્ષમા	૨૪	૧૪	૩૮
૭	નારી	૨૩	૧૬	૩૯
૮	ગૌરી	૨૨	૧૮	૪૦
૯	ધાત્રી	૨૧	૨૦	૪૧
૧૦	રંભા	૨૦	૨૨	૪૨
૧૧	મેના	૧૯	૨૪	૪૩
૧૨	મૂર્તિ	૧૮	૨૬	૪૪
૧૩	સરી	૧૭	૨૮	૪૫
૧૪	હાયા	૧૬	૩૦	૪૬

૧૬	જાયા	૧૬	૩૨	૪૭
૧૬	કીર્તિ	૧૪	૩૪	૪૮
૧૭	મૂર્તિ	૧૩	૩૬	૪૯
૧૮	ઔષ્ઠ	૧૨	૩૮	૫૦
૧૯	ત્રિભીત	૧૧	૪૦	૫૧
૨૦	તરુણી	૧૦	૪૨	૫૨
૨૧	વાસુના	૯	૪૪	૫૩
૨૨	વિશ્વા	૮	૪૬	૫૪
૨૩	માનન	૭	૪૮	૫૫
૨૪	શોભા	૬	૫૦	૫૬
૨૫	ચિત્રા	૫	૫૨	૫૭

૨. પિં. પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૧૪ મે અંક ૮૮ માં ઉપગીતિ આપેલ છે, તેને ગણ પ્રસ્તાર પ્રકાશમાં ગાહૂં કેહેછે. તેનાં પ્રસ્તાર જન્ય આદ્યન્ત રેखात्मक रूप નીચે પ્રમાણે છે.—

SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	આચરુપ.
							S								S	અન્યરુપ

ઉપરના પ્રથમરુપમાં ૨૬ ગુરુ અને ૬ લઘુ મળી ૨૮ વર્ણ થાયછે અને અન્યરુપમાં ૬ ગુરુ અને ૫૦ લઘુ મળી ૫૬ વર્ણ થાયછે. આદિ રુપના ગુરુ ને એક હીન કરતાં અને લઘુને ૬ યુક્ત કરતા જવાથી તેના નીચેના કોષ્ટકમાં આપેલા રુપભેદ થાયછે:—

ઉપગીતિ ભેદત્રિમ્વ:

ક્રમાંક.	ભેદ નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	વર્ણ.
૧	પદ્ય	૨૬	૨	૨૮
૨	તિદ્ધિ	૨૬	૪	૨૯

३	बुद्धि	२४	६	३०
४	लज्जा	२३	८	३१
५	विद्या	२२	१०	३२
६	क्षमा	२१	१२	३३
७	नारी	२०	१४	३४
८	गौरी	१९	१६	३५
९	धानी	१८	१८	३६
१०	रंभा	१७	२०	३७
११	मैना	१६	२२	३८
१२	भूमि	१५	२४	३९
१३	सरी	१४	२६	४०
१४	छाया	१३	२८	४१
१५	जाया	१२	३०	४२
१६	कीर्ति	११	३२	४३
१७	मूर्ति	१०	३४	४४
१८	औषट	९	३६	४५
१९	विभित	८	३८	४६
२०	तरुणी	७	४०	४७
२१	वासुतो	६	४२	४८
२२	विश्वा	५	४४	४९
२३	मानन	४	४६	५०
२४	शोभा	३	४८	५१
२५	विज्ञा	२	५०	५२

૨. પિ. પ્રથમ માગે પૃષ્ઠ ૧૨૬ અંક ૧૪૯ માં ગાહિની અને ૧૬૦ માં સિંદિની આપેલ છે તે વજ્રે જાતિ ઉલટ સુલટ વનતી હોવાથી તેના ભેદ પણ સરસા જ થાયછે. એ પ્રમાણે વિપ્રજયુક્ત ગાહિનીનાં રેखात्मक आद्यन्त रूप नीचे आप्या मुजव છે:—

SS	SS	SS	SS	SS	ISI	SS	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	આદ્યરૂપ
					ISI		S									SS	અન્યરૂપ

ઉપર આપેલા આદ્યરૂપમાં ૨૮ ગુરુ અને ૬ લઘુ મઠ્ઠી ૩૪ વર્ણ થાયછે, અને અન્ય રૂપમાં ૬૪ લઘુ અને ૪ ગુરુ મઠ્ઠી ૬૮ વર્ણ થાયછે. આદિરૂપના ગુરુમાં એક ઓછો કરવાથી અને લઘુમાં ત્રે ઉમેરવાથી તેના નીચેના વિશ્વમાં આપેલા ૨૬ ભેદ વને છે.

વિપ્રજગણયુક્ત ગાહિની ભેદવિશ્વ.

ક્રમાંક	ભેદનામ	ગુરુ	લઘુ	કુલવર્ણ
૧	પદ્મ	૨૮	૬	૩૪
૨	રિદ્ધિ	૨૭	૮	૩૫
૩	બુદ્ધિ	૨૬	૧૦	૩૬
૪	લજ્જા	૨૬	૧૨	૩૭
૫	વિદ્યા	૨૪	૧૪	૩૮
૬	ક્ષમા	૨૩	૧૬	૩૯
૭	નારી	૨૨	૧૮	૪૦
૮	ગૌરી	૨૧	૨૦	૪૧
૯	ધાત્રી	૨૦	૨૨	૪૨
૧૦	રંભા	૧૯	૨૪	૪૩
૧૧	મેના	૧૮	૨૬	૪૪

૧૨	ભૂમિ	૧૭	૨૮	૪૬
૧૩	સરી	૧૬	૩૦	૪૬
૧૪	છાયા	૧૬	૩૨	૪૭
૧૫	જાયા	૧૪	૩૪	૪૮
૧૬	કીર્તિ	૧૩	૩૬	૪૯
૧૭	મૂર્તિ	૧૨	૩૮	૫૦
૧૮	ઔષટ	૧૧	૪૦	૫૧
૧૯	વિર્માત	૧૦	૪૨	૫૨
૨૦	તરુણી	૯	૪૪	૫૩
૨૧	વાસુતા	૮	૪૬	૫૪
૨૨	વિશ્વા	૭	૪૮	૫૫
૨૩	માનન	૬	૫૦	૫૬
૨૪	શોભા	૫	૫૨	૫૭
૨૫	ચિત્રા	૪	૫૪	૫૮

વિપ્રગણયુક્ત ગાહિનીનુ પ્રસ્તારજન્ય આયન્ત-રેખાત્મક સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે—

SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	SS	SS	SS	SS	SS		SS	SS	આયરૂપ
							S								SS	અન્યરૂપ

ઉપર આપેલા આય રૂપમા ૨૭ ગુરુ અને ૮ લઘુ મલી ૩૬ વર્ણ છે, અને અન્યમાં ૫૬ લઘુ અને ૩ ગુરુ મલી ૫૯ વર્ણ આવેછે. આયના ગુરુનો સંખ્યામા એક ઘટાડતા જવાથી અને લઘુની સંખ્યામાં બે ઉમેરતા જવાથી તેના નીચેના કોષ્ટકમાં આપેલ ૨૬ ભેદ થાયછે:—

विप्रगणयुक्त गाहिनी भेदविम्ब.

क्रम	नाम	गुरु	लघु	वर्ण
१	पद्म	२७	८	३५
२	रिद्धि	२६	१०	३६
३	वुद्धि	२५	१२	३७
४	लजा	२४	१४	३८
५	विद्या	२३	१६	३९
६	क्षमा	२२	१८	४०
७	नारी	२१	२०	४१
८	गौरी	२०	२२	४२
९	घात्री	१९	२४	४३
१०	रंभा	१८	२६	४४
११	मेना	१७	२८	४५
१२	भूमि	१६	३०	४६
१३	सरी	१५	३२	४७
१४	छाया	१४	३४	४८
१५	जाया	१३	३६	४९
१६	कीर्त्ति	१२	३८	५०
१७	मूर्त्ति	११	४०	५१
१८	औपट	१०	४२	५२
१९	विभीत	९	४४	५३
२०	तरुणी	८	४६	५४
२१	वासुता	७	४८	५५
२२	विश्वा	६	५०	५६

स्कंदकभेद विंव.

श्रु. अ.	जगणयुक्त स्कंधक			विप्रयुक्त स्कंधक			विप्रयुक्त स्कंधक			
	भेदनाम	गुरु	लघु	कुलवर्ण	गुरु	लघु	कुलवर्ण	गुरु	लघु	कुलवर्ण
१	नट	३०	४	३४	२८	८	३६	२९	६	३५
२	मुनद	२९	६	३५	२७	१०	३७	२८	८	३६
३	आनद	२८	८	३६	२६	१२	३८	२७	१०	३७
४	सुछंद	२७	१०	३७	२५	१४	३९	२६	१२	३८
५	अमद	२६	१२	३८	२४	१६	४०	२५	१४	३९
६	गोविंद	२५	१४	३९	२३	१८	४१	२४	१६	४०
७	सुरिद्र	२४	१६	४०	२२	२०	४२	२३	१८	४१
८	खगिंद्र	२३	१८	४१	२१	२२	४३	२२	२०	४२
९	फणींद्र	२२	२०	४२	२०	२४	४४	२१	२२	४३
१०	मृगेंद्र	२१	२२	४३	१९	२६	४५	२०	२४	४४
११	नरेंद्र	२०	२४	४४	१८	२८	४६	१९	२६	४५
१२	गजेंद्र	१९	२६	४५	१७	३०	४७	१८	२८	४६
१३	अंग	१८	२८	४६	१६	३२	४८	१७	३०	४७
१४	सुरग	१७	३०	४७	१५	३४	४९	१६	३२	४८
१५	अनग	१६	३२	४८	१४	३६	५०	१५	३४	४९
१६	सभग	१५	३४	४९	१३	३८	५१	१४	३६	५०
१७	उतग	१४	३६	५०	१२	४०	५२	१३	३८	५१
१८	तुरग	१३	३८	५१	११	४२	५३	१२	४०	५२
१९	मतग	१२	४०	५२	१०	४४	५४	११	४२	५३
२०	धनग	११	४२	५३	९	४६	५५	१०	४४	५४
२१	भुजग	१०	४४	५४	८	४८	५६	९	४६	५५
२२	विहग	९	४६	५५	७	५०	५७	८	४८	५६
२३	मुवास	८	४८	५६	६	५२	५८	७	५०	५७
२४	अवास	७	५०	५७	५	५४	५९	६	५२	५८
२५	विलास	६	५२	५८	४	५६	६०	५	५४	५९
२६	अकाश	५	५४	५९	३	५८	६१	४	५६	६०
२७	अनाश	४	५६	६०	२	६०	६२	३	५८	६१

रंगिका (मागधी पिंगल छंदो ग्रंथ)

१, ५, ९, १३ मात्रा ए ताल.

૨૩	માનન	૧	૧૨	૧૭
૨૪	શોભા	૪	૧૪	૧૮
૨૫	ચિત્રા	૩	૧૬	૧૯

સ્કંધક.

સ્કંધકને ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં સકથ એવું નામ આપેલું છે. તેના પ્રસ્તારજન્ય આઘ અને અન્ય રૂપનાં રેખાત્મક સ્વરૂપ નીચે આપેલા વિંચમાં જણાવ્યા પ્રમાણે થાય છે.

જયુત સ્કંધક.

૨૦ગુ ૪લ	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	S	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	આવ રૂપ
૪ગુ ૬૬લ						SS			S						SS		SS	અન્ય રૂપ

જવિપ્રયુક્ત સ્કંધક.

આવરૂપ	અન્યરૂપ	S	S	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	S	S	S	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS</
-------	---------	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	------

વિપ્રયુક્ત સ્કંધક.

૨૮ગુ ૮લ.	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	S	SS	SS	SS	SS	SS		SS	S	S	આવરિય
૨ગુ ૬૦લ								S									S	S	અન્યરિય

स्कंदकभेद विंव.

क्रम	जगणयुक्त स्कंधक			विप्रयुक्त स्कंधक			विप्रयुक्त स्कंधक			
	भेदनाम	गुरु	लघु	कुलवर्ण	गुरु	लघु	कुलवर्ण	गुरु	लघु	कुलवर्ण
१	नद	३०	४	३४	२८	८	३६	२९	६	३५
२	सुनद	२९	६	३५	२७	१०	३७	२८	८	३६
३	आनंद	२८	८	३६	२६	१२	३८	२७	१०	३७
४	सुछद	२७	१०	३७	२५	१४	३९	२६	१२	३८
५	अमद	२६	१२	३८	२४	१६	४०	२५	१४	३९
६	गोविद	२५	१४	३९	२३	१८	४१	२४	१६	४०
७	सुरिद	२४	१६	४०	२२	२०	४२	२३	१८	४१
८	खर्गिद	२३	१८	४१	२१	२२	४३	२२	२०	४२
९	फर्णिद	२२	२०	४२	२०	२४	४४	२१	२२	४३
१०	मृगेद	२१	२२	४३	१९	२६	४५	२०	२४	४४
११	नरेद	२०	२४	४४	१८	२८	४६	१९	२६	४५
१२	गजेद	१९	२६	४५	१७	३०	४७	१८	२८	४६
१३	वग	१८	२८	४६	१६	३२	४८	१७	३०	४७
१४	सुरग	१७	३०	४७	१५	३४	४९	१६	३२	४८
१५	अनग	१६	३२	४८	१४	३६	५०	१५	३४	४९
१६	सभग	१५	३४	४९	१३	३८	५१	१४	३६	५०
१७	उतग	१४	३६	५०	१२	४०	५२	१३	३८	५१
१८	तुरग	१३	३८	५१	११	४२	५३	१२	४०	५२
१९	मतग	१२	४०	५२	१०	४४	५४	११	४२	५३
२०	धनग	११	४२	५३	९	४६	५५	१०	४४	५४
२१	भुजग	१०	४४	५४	८	४८	५६	९	४६	५५
२२	विहंग	९	४६	५५	७	५०	५७	८	४८	५६
२३	सुवास	८	४८	५६	६	५२	५८	७	५०	५७
२४	अवास	७	५०	५७	५	५४	५९	६	५२	५८
२५	विलास	६	५२	५८	४	५६	६०	५	५४	५९
२६	अकाश	५	५४	५९	३	५८	६१	४	५६	६०
२७	अनाश	४	५६	६०	२	६०	६२	३	५८	६१

रंगिका (मागधी पिंगल छंदो ग्रंथ)

१, ५, ९, १३ मात्रा ए ताल.

१, ३ पादमा १५ मात्रा.

२, ४ पादमां १२ मात्रा.

विषम पदे पदर कल थाय, सममां वार प्रमाणो
शांश शरै नवने तेरे ताल; ए रगिका जाणो.

मात्रादंडक.

गणप्रस्तार प्रकाशकर्ता नीचे आपेली आठ जातिओने मात्रा दंडकमां गणे छे. अने तेमना भेद तथा थता उपभेद माटे अमे प्रथम भागमां जणाव्युं छे, ते करतां नांचे प्रमाणे विशेष लखेछे.

१ माला २ मार्तण्ड. ३ चूडामणि.

४ रङ्गय ५ कुंडलिया. ६ कुडलिनी.

७ अमृतध्वनी < षट्पदी.

माला.

माला जातिनुं प्रस्तारजन्य आद्यन्त रेखात्मक स्वरूप नीचे
 आपेला विवमां जणाव्या प्रमाणे थायछेः—

आद्यस्वरूप.

३८ लघु
१७ गुरु.

अन्त्यस्वरूप.

[illegible]

આદિ રૂપની સંખ્યામાંથી એક ઘટાડવાથી અને લઘુનો સંખ્યામાં
ચે ડમેરવાથી એના નીચે આપેલા ૧૩ ભેદ થાયછે.

માલા જાતિના ભેદનું વિશ્વ.

ક્રમ.	નામ.	ગુરુ.	લઘુ.	કુલરર્ષ.
૧	ચિત્ર.	૧૭	૩૮	૫૫
૨	ત્રિચિત્ર.	૧૬	૪૦	૫૬
૩	સુચિત્ર.	૧૫	૪૨	૫૭
૪	મદન.	૧૪	૪૪	૫૮
૫	સુમદન	૧૩	૪૬	૫૯
૬	ત્રિમદન.	૧૨	૪૮	૬૦
૭	અમદન.	૧૧	૫૦	૬૧
૮	અનંગ.	૧૦	૫૨	૬૨
૯	સુરંગ	૯	૫૪	૬૩
૧૦	અરંગ.	૮	૫૬	૬૪
૧૧	ત્રિહંગ.	૭	૫૮	૬૫
૧૨	સુજાત.	૬	૬૦	૬૬
૧૩	અજાત.	૫	૬૨	૬૭

માર્તણ્ડ જાતિ.

માર્તણ્ડ જાતિ = ૯૬ માત્રા.

$$\text{અપદોહા } \left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+૮, ૬+૪+૮+ગ. \\ ૬+૪+૮, ૬+૪+૮+ગ \end{array} \right\} = ૪૮$$

१, ३ पादमा १५ मात्रा.

२, ४ पादमां १२ मात्रा.

विपम पदे पदर कल थाय, सममां वार प्रमाणो
शार्श शरै नवने तेरे ताल; ए रंगिका जाणो.

मात्रादंडक.

ગુણપ્રસ્તાર પ્રકાશકર્તા નીચે આપેલી આઠ જાતિઓને માત્રા દંડકમાં ગણે છે. અને તેમના ભેદ તથા થતા ઉપભેદ માટે અમે પ્રથમ ભાગમાં જણાવ્યું છે, તે કરતાં નીચે પ્રમાણે વિશેષ લેખે છે.

१ माला २ मार्तण्ड ३ चूडामणि,

४ रङ्गय ५ कुंडलिया. ६ कुंडलिनी.

७ अमृतध्वनी ८ पट्पदी.

माला.

माला जातिनुं प्रस्तारजन्य आद्यन्त रेखात्मक स्वरूप नीचे
आपेला विंशमा जणाव्या प्रमाणे थायले:—

आद्यस्वरूप.

[illegible]

अन्त्यस्वरूप.

५ गुरु
६ रक्त

आदि रुपनी संख्यामांथी एक घटाडवाथी अने लवुनी सख्यामां
चे उमेरवाथी एना नीचे थापेला १३ भेद थायले.

माला जातिना भेदनं विम्ब.

क्रम.	नाम.	गुरु.	लवु.	कुलार्ण.
१	चित्र.	१७	३८	५५
२	विचित्र.	१६	४०	५६
३	सुचित्र.	१५	४२	५७
४	मदन.	१४	४४	५८
५	सुमदन	१३	४६	५९
६	विमदन.	१२	४८	६०
७	अमदन.	११	५०	६१
८	अनंग.	१०	५२	६२
९	सुरंग	९	५४	६३
१०	अरग.	८	५६	६४
११	विहंग.	७	५८	६५
१२	सुजात.	६	६०	६६
१३	अजात.	५	६२	६७

मार्तण्ड जाति.

मार्तण्ड जाति = ९६ मात्रा.

$$\text{उपदोहा ? } \left\{ \begin{array}{l} ६+४+८, \quad ६+४+८+ग. \\ ६+४+८, \quad ६+४+८+ग \end{array} \right\} = ४८$$

૨ (૬+૪+૮ગ, ૬+૧+૮ગ.)

૯૬

પ્રથમ રત્નો કાઝિરાય, ઉપદોહો કે સોરઠો,
તે પર હંમા થાય, બેના નિયમ સરસ ધરી.
૯ રીતે કુલકલ મઢી, નેત્રુંપર ષર્ થાય,
મારતળ્ડ રચના વધી, ૯ રીતે જ રચાય.

આ જાતિનુ આઘન્ત રેલાત્મક સ્વરૂપ નીચેના ત્રિંશ્વમાં જણાવ્યા
પ્રમાણે થાયછે:-

આઘસ્વરૂપ.

SSS	SS		SSS	SS	S	SSS	SS		SSS	SS	S	૪૪ ગુરુ
SSS	SS	S	SSS	S	S	SSS	SS	S	SSS	S	S	૮ લઘુ

અન્ય સ્વરૂપ.

												૧ ગુરુ
					S						S	૧૨ લઘુ

આદિ સ્વરૂપના ગુરુની સંખ્યામાં ૯૬ ઘટાડતા જડ અને લઘુની
સંખ્યામાં ૩ ઉમેરતા જવાથી મારતળ્ડના નીચે આપેલા ૪૩ મેદ
થાયછે

मानेष्ट जानिमेद कोष्टक.

क्र.सं.	नाम.	मु.सं.	पु.सं.	पृ.सं.
१	अक्ष	४४	८	५२
२	सू.सं.	४५	१०	५३
३	वि.सं.	४६	१२	५४
४	अक्ष	४७	१४	५५
५	सू.सं.	४८	१६	५६
६	वि.सं.	४९	१८	५७
७	अक्ष	५०	२०	५८
८	सू.सं.	५१	२२	५९
९	वि.सं.	५२	२४	६०
१०	अक्ष	५३	२६	६१
११	सू.सं.	५४	२८	६२
१२	वि.सं.	५५	३०	६३
१३	अक्ष	५६	३२	६४
१४	सू.सं.	५७	३४	६५
१५	वि.सं.	५८	३६	६६
१६	अक्ष	५९	३८	६७
१७	सू.सं.	६०	४०	६८
१८	वि.सं.	६१	४२	६९
१९	अक्ष	६२	४४	७०
२०	सू.सं.	६३	४६	७१
२१	वि.सं.	६४	४८	७२
२२	अक्ष	६५	५०	७३

$$\begin{array}{l} \text{હસાદોહા} \\ ૨ \end{array} \left\{ \begin{array}{l} ૬+૪+લગ, \\ ૬+૪+લગ, \end{array} \begin{array}{l} ૬+૨+મલ. \\ ૬+૨+મલ. \end{array} \right\} = ૪૮$$

૨૬

પ્રથમ રચો કવિરાય, ઉપદોહો કે સોરઠો,
તે પર હંમા થાય, બેના નિયમ સરસ ધરી.
૯ રીતે કુલકલ મઢી, નેતુપર ષર્ થાય,
મારતળડ રચના બધી, ૯ રીતે જ રચાય.

આ જાતિનું આદ્યન્ત રેખાત્મક સ્વરૂપ નીચેના વિન્નમાં જણાવ્યા
પ્રમાણે થાયછે:--

આદ્યસ્વરૂપ.

SSS	SS		SSS	SS	S	SSS	SS		SSS	SS	S	૪૪ ગુરુ
SSS	SS	S	SSS	S	S	SSS	SS	S	SSS	S	S	૮ લઘુ

અન્ય સ્વરૂપ.

												૧ ગુરુ
					S						S	૧૨ લઘુ

આદિ સ્વરૂપના ગુરુની સંખ્યામાં એક ઘટાડતા જઈ અને લઘુની
સંખ્યામાં બે ઉમેરતા જવાથી માર્તળડના નીચે આપેલા ૪૩ ભેદ
થાયછે

मार्तण्ड जातिभेद कोष्टक.

क्रम.	नाम.	गुरु.	लघु.	वर्ण.
१	चक्र	४४	८	५२
२	सुचक्र	४३	१०	५३
३	त्रिचक्र	४२	१२	५४
४	अचक्र	४१	१४	५५
५	सुधामा.	४०	१६	५६
६	त्रिधामा.	३९	१८	५७
७	अधामा	३८	२०	५८
८	अनामा.	३७	२२	५९
९	मित्र	३६	२४	६०
१०	सुमित्र.	३५	२६	६१
११	अमित्र	३४	२८	६२
१२	चित्र.	३३	३०	६३
१३	सचित्र.	३२	३२	६४
१४	अचित्र.	३१	३४	६५
१५	त्रिचित्र.	३०	३६	६६
१६	मंजन.	२९	३८	६७
१७	विमंजन.	२८	४०	६८
१८	सुरंजन.	२७	४२	६९
१९	निरंजन.	२६	४४	७०
२०	मंजन.	२५	४६	७१
२१	सुमंजन.	२४	४८	७२
२२	अमंजन.	२३	५०	७३

૨૩	ચિરંજન.	૨૨	૬૨	૭૪
૨૪	લેખા.	૨૧	૬૪	૭૬
૨૫	અલેખા	૨૦	૬૬	૭૬
૨૬	સુલેખા	૧૯	૬૮	૭૭
૨૭	માનૂ.	૧૮	૬૦	૭૮
૨૮	વિમાનૂ.	૧૭	૬૨	૭૯
૨૯	સુમાનૂ.	૧૬	૬૪	૮૦
૩૦	પ્રમાકર.	૧૫	૬૬	૮૧
૩૧	મિમાકર.	૧૪	૬૮	૮૨
૩૨	દિવાકર.	૧૩	૭૦	૮૩
૩૩	તરુણી.	૧૨	૭૨	૮૪
૩૪	અતરુણી.	૧૧	૭૪	૮૫
૩૫	સતરુણી.	૧૦	૭૬	૮૬
૩૬	સુગામી.	૯	૭૮	૮૭
૩૭	સુનામી.	૮	૮૦	૮૮
૩૮	સુગામી.	૭	૮૨	૮૯
૩૯	અનામી.	૬	૮૪	૯૦
૪૦	અકામી.	૫	૮૬	૯૧
૪૧	હસંતા.	૪	૮૮	૯૨
૪૨	લસંતા.	૩	૯૦	૯૩
૪૩	અનંતા.	૨	૯૨	૯૪

ચૂડામણિ.

પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૪૯ અંક ૨૪ માં ચૂડામણિ જાતિ બેગીતિની વનેછે, એવું અમે જણાવી ગયાછીએ. ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશકર્તા એની રચના અને ભેદાતરસબંધમાં નીચે પ્રમાણે કેહેછે.

પૂર્વાર્ધ=દોહા, ઉપદોહા (સોરઠા) અને પંચા.

ઉત્તરાર્ધ=ગાહા, વિગાહા, ડગાહા, ગાહૂ, સિંહિની અને ગાહિની,

પૂર્વાર્ધનું ચોથું પદ ઉલટાનીને ઉત્તરાર્ધના આરંભમાં કુંડલી કરવી.

પૂર્વાર્ધના ત્રણ અને ઉત્તરાર્ધના છ પ્રકાર મળીને ચૂડામણિના ૧૮

ભેદ થાયછે. તે નામ વાર નીચેના વિશ્વપરથી જાણવામા આવશે.

ચૂડામણિ ભેદવિશ્વ.

ક્રમ.	જાતિનામ.	જાતિ	માત્રા	જાત	કલા	કુલમાત્રા
૧	દોહા ગાહા	દોહા	૪૮	ગાહા	૧૭	૧૦૫
૨	ઉપદોહા ગાહા	ઉપદોહા	૪૮	ગાહા	૧૭	૧૦૫
૩	પંચા ગાહા	પંચા	૪૬	ગાહા	૧૭	૧૦૩
૪	દોહા વિગાહા	દોહા	૪૮	વિગાહા	૧૭	૧૦૫
૫	ઉપદોહા વિગાહા	ઉપદોહા	૪૮	વિગાહા	૧૭	૧૦૫
૬	પંચા વિગાહા	પંચા	૪૬	વિગાહા	૧૭	૧૦૩
૭	દોહા ડગાહા	દોહા	૪૮	ડગાહા	૬૦	૧૦૮
૮	ઉપદોહા ડગાહા	ઉપદોહા	૪૮	ડગાહા	૬૦	૧૦૮
૯	પંચા ડગાહા	પંચા	૪૬	ડગાહા	૬૦	૧૦૬
૧૦	દોહા ગાહૂ	દોહા	૪૮	ગાહૂ	૧૪	૧૦૨
૧૧	ઉપદોહા ગાહૂ	ઉપદોહા	૪૮	ગાહૂ	૧૪	૧૦૨
૧૨	પંચા ગાહૂ	પંચા	૪૬	ગાહૂ	૧૪	૧૦૦
૧૩	દોહા સિંહિની	દોહા	૪૮	સિંહિની	૬૨	૧૧૦
૧૪	ઉપદોહા સિંહિની	ઉપદોહા	૪૮	સિંહિની	૬૨	૧૧૦
૧૫	પંચા સિંહિની	પંચા	૪૬	સિંહિની	૬૨	૧૦૮
૧૬	દોહાગાહિની	દોહા	૪૮	ગાહિની	૬૨	૧૧૦
૧૭	ઉપદોહાગાહિની	ઉપદોહા	૪૮	ગાહિની	૬૨	૧૧૦
૧૮	પંચાગાહિની	પંચા	૪૬	ગાહિની	૬૨	૧૦૮

રહુ (રહુય) જાતિવિષે પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૩૧ માં વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે, છતાં ગણપ્રસ્તારપ્રકાશમાં તેવિષે કંઈ મતાન્તર જણાતાં અમે નીચે મુજબ આપિયે છીએ.

રહુ

સાત જાતિનું વિમ્બ.

ક્રમ	રહુની સાતી જાતીના નામ	વિપમ પદ	સમ પદ	વિપમ પદ	સમ પદ	વિપમ પદ	સમ પદ	વિપમ પદ	સમ પદ	વિપમ પદ	કુલ
૧	નૈમક	૧૩	૧૦	૧૩	૧૦	૧૩	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૦૭
૨	મોદન	૧૩	૧૩	૧૩	૧૧	૧૩	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૧૧
૩	મદ્રા	૧૫	૧૨	૧૫	૧૨	૧૫	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૧૭
૪	રાયસેન	૧૫	૧૨	૧૫	૧૧	૧૫	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૧૬
૫	નંદા	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૩	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૦૯
૬	ચારસેન	૧૫	૧૧	૧૫	૧૧	૧૫	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૧૫
૭	તાલકન	૧૬	૧૨	૧૬	૧૨	૧૬	૧૩	૧૧	૧૩	૧૧	૧૨૦

ઉપરના કોષ્ટકમાં વિપમપદમાં તેરથી ઓછી કલા આવતી નથી અને સમમાં દશથી ઓછી આવતી નથી; તેમજ વક્તામાંવત્તી વિપમ ૧૬ અને સમમાં ૧૨ થી વત્તી કલા આવતી નથી એમ ગણપ્રસ્તાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે.

ઉપરની ગણપ્રસ્તારની ભિન્નતા કયા ગ્રંથને આધારે આપી છે, તે જણાવ્યું નથી. એટલે મતાન્તર તરીકે જણાવિયે છીએ.

અંજનીગીત (મરાઠી).

S S II S SS IIS

ગા ગા લલગા ગાગા લલગા

સોઠે કલનાં પે, લાં પદ ગા

અથવા પદમાં માત્રા દશ ગા

S S S I I S

ગા ગા ગાલલ ગા,

માયા મમતા મૂકે જનતો

સારું સુખિયુ રે'શે તન તો

દુઘ્ધા અઢગી ધાતાં મન તો

છે સૌ સંપન તો.

કાશી (સમજાતિ.)

૧. ૧૨+૨૦ = ૩૨	} બે સ્કંધકની આ એક જાતિ બને છે. જુઓ રણ. પિ. ભાગ ૧ હો પૂ. ૧૨૬.
૨. ૧૨+૨૦ = ૩૨	
૩. ૧૨+૨૦ = ૩૨	
૪. ૧૨+૨૦ = ૩૨	

વસુગગ ચોકલિયામાં, વારે વીશે વિરામ તો લાવેછે,

એવી ચારે તૂકો, કાશિ જાતિ ત્રિપે સદા આવેછે,

ત્રિવિશ કુલ કઠ આવી, પદે રચાવી કવિવર શોભવે છે,

બે સ્કંધક ભેગાનાં, સરસ પદો મન સદાય લોભાવે છે,

છંદ: સાર નામના કર્ણાટકી પિંગલમાં માત્રિક જાતિના દ્વિપદી,
ત્રિપદી, ચતુષ્પદી અને પદ્મપદી એવા વિભાગપાઢી. જાતિઓ આપ-
વામાં આવી છે તે જાતિઓ નવો જણાયાથી તે દાખલ કરવામાં
આવેછે.

દ્વિપદી ત્રિપદે.

$$૩+૪+૩+૪; ૩+૪+૩+ ૪ = ૨૬$$

ઢપર ઢાગળ ઢપર ઢાગળ, ઢપર ઢાગળ ઢપર ગા

ચૌદ પર યતિ દ્વિપદી ત્રિપદે, છવિશ કલ ચરણ ગા.

દ્વિપદી ૧+૧, ૧+૧૧ = ૧૨. યતિ ૧૦ માત્રા

ત્રણ ઢગળ બે ગુરુ, યતિદશે આવે

ઓગણીશી દ્વિપદી, સારી વનો.

शाकी.

$$४+४+४+४; ४+४+४+ग ग = ३२.$$

१६ मात्रा ए यति.

चार ढगणपर यतिआणीने, त्रण डापर बे गुरू आणो
एम कला वत्रिश दलमांहे, शाकी रचना माहे जाणो.

त्रिपदी.

$$१. ५+५, ५+५ = २०.$$

$$२. ५+३, ५+५ = १८.$$

$$३. ५+३+५ = १३.$$

१ प्रथम ठा चारनो, बीश वच्चे विरति

२ ठा ढ यति ठाठ, धृति^१ वधी द्वितीये३ ठा ढ ठा त्रिपदी^२ तृतीये.

उत्साह.

$$३+३+३+३; ३+३+३+३ = २४.$$

१२, १२, मात्रा ए यति,

आठ ढगण आवतां ज, चौवी, कला-कुल थाय

विरति वार बार उपर, चरण चरणमां रखाय

एक उपर प्रथम ताल, ते पछी त्रेगे चडाय

आठ ताल एम थाय, उत् साह ए कथाय

षटपदी

शरषटपदी

$$१ = ४+४ = ८$$

$$२ = ४+४ = ८$$

$$३ = ४+४+४+ग = १४$$

$$४ = ४+४ = ८$$

$$५ = ४+४ = ८$$

$$६ = ४+४+४+ग = ४$$

- १ डा डा पेले
- २ डा डा बीजे
- ३ डा डा डा गा छे बीजे.
- ४ डा डा चोथे
- ५ डा डा पांचे
- ६ बीजासम षट शर षटपदी

कुसुम षटपदी.

$$\begin{aligned}
 १ &= ५+५ = १० \\
 २ &= ५+५ = १० \\
 ३ &= ५+५+५+ग = १७. \\
 ४ &= ५+५ = १० \\
 ५ &= ५+५ = १० \\
 ६ &= ५+५+५+ग = १७.
 \end{aligned}$$

- १ ठा ठ पेले पदे
- २ कुसुम षटपदीमा
- ३ ठा ठ चोथे बीजे पांचमे छे
- ४ ठा ठ ठा गा त्रिजे
- ५ ठा ठ ठा गा पटे
- ६ एम कळ आणीने कविता रचे.

भोग षटपदी.

$$\begin{aligned}
 १ &= ३+३+३ = ९ \\
 २ &= ३+३+३ = ९ \\
 ३ &= ३+३+३+३+३+३+ग = २० \\
 ४ &= ३+३+३ = ९
 \end{aligned}$$

$$१ = ३+३+३ = ९$$

$$६ = ३+३+३+३+३+३+३ = २०$$

१ ढ गण त्रण प्रथमे

२ ढ गण त्रण द्वितीये

३ छ ढ गणपर गुरु त्रिजे षटे धायछे

४ ढ त्रण चतुर पदे

५ ढ त्रण पांच पदे

६ एम भोग षट्पदी पदो रचायछे.

भामिनी षट्पदी.

$$१. ३+३+३+३+३ = १४$$

$$२. ३+३+३+३+३ = १४$$

$$३. ३+३+३+३+३+३+३ = २०$$

$$४. ३+३+३+३+३ = १४$$

$$५. ३+३+३+३+३ = १४$$

$$६. ३+३+३+३+३+३+३ = २०$$

१ ढ गण चार पर गुरु प्रथमे

२ द्वितीये चतुर वळी पांचे

३ छ ढा परे गुरु त्रिजे षटे पदे छे

४ भामिनी षट्पदी वदे छे

५ त्रणे छये विश रहे छ

६ अवर पदे चौद कळा कवि कोहे छे

परिवर्द्धिनी षट्पदी.

$$१ = ४+४+४+४ = १६$$

$$२ = ४+४+४+४ = १६$$

$$૩ = ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪ = ૨૬$$

$$૪ = ૪+૪+૪+૪ = ૧૬$$

$$૫ = ૪+૪+૪+૪ = ૧૬$$

$$૬ = ૪+૪+૪+૪+૪+૪+૪ = ૧૬$$

૧ ઢા ગણ ચાર રચો પ્રથમે તો

૨ વીજે પળ એ રચના લે તો

૩ ત્રીજે છઠ્ઠે થે ઢાપર ગા અગર પદોથી વત્તા છે

૪ ચોથે ચાર ઢ ગણ આવે છે

૫ પંચમ પદમા પળ ઢા ચારે

૬ પરિવાર્દિકની પટપદી~ કર્ણાટકની જાતિ છે.

વાર્દિક પટપદી.

$$૧ = ૯+૯+૯+૯ = ૨૦$$

$$૨ = ૯+૯+૯+૯ = ૨૦$$

$$૩ = ૯+૯+૯+૯+૯+૯+૯ = ૩૨$$

$$૪ = ૯+૯+૯+૯ = ૨૦$$

$$૫ = ૯+૯+૯+૯ = ૨૦$$

$$૬ = ૯+૯+૯+૯+૯+૯+૯ = ૩૨$$

૧ ચાર ઠા વીશ કલ આળજો પ્રથમમાં

૨ ચાર ઠા વીશ કલ છે વિષા પદમા

૩ ઠા છપર ગા વધી ત્રીજુ છટુ બને વત્રીશ કુલ કલાનું

૪ ચોથુ ઠા ચારનું થાય કલ વીશનું

૫ પાંચમું પળ બને ચાર ઠા વીશનું

૬ એજ વાર્દિક પટપદી વડે કવિજનો જેહ કર્ણાટકે છે.

वर्णमेल.

समवृत्त.

अनुष्टुप् छंद वर्ण ८.

१ पेशल त य ल ल ६

ता या ल ल थी पेशल.

निचेना वृत्तने वृत्तरत्नाकरमां विताननुं सामान्य नाम आप्युं छे.

२ सुतपा स म ग ग १२

सुतपा सा म ग गा थी

३ क्रूर त म ल ग ६९

ता मा ल गा क्रूरे करो.

४ भद्रक र स ल ग. ९१

रा स ला ग थी भद्रक.

५ मान स न ल ग १२४

स न गा ल कर मान.

बृहती छंद वर्ण ९.

६ अज स स य. ७६

स स या करजो अजे तो.

७ सगुण न न म. ४४८

सगुण न न म थी कर.

पंक्ति छंद वर्ण १०.

८ गुरु न म र ग. १३३

ता मा र गा छे गुरु त्रिषेतो.

९ गुरुतम स ज स ग. २३६

स ज सा ग छे गुरुतमे तो

१० सत्य र न भ ग. ४४३

थाय सत्य र न भाग थकी.

११ कपिल म न न ग. ५०५

मा ना ना ग कर कपिलमां.

१२ अनंगशेखर र ज र ल. ६८३

रा ज्र ला अनंगशेखरे ज.

१३ दक्ष त न र ग. ८९२

ता ना र ग धर दक्ष माहे.

त्रिष्टुप् छद वर्ण ११.

१४ राजहंसी न न रे ल ग १५२

न र र ला गथी राजहंसी छे.

अंक ५६१ ललितवृत्त छे तेमा ६, ५ यति छे. आमां यति नयी.

१५ अग्रणी त ज र ग ग. १७३

ता जा र ग गाथी अग्रणी थाशे.

१६ ग्रामणी स र ज ग ग. ३४०

स र जे गा ग ग्रामणी ज थशे.

१७ न्याय भ र न ग ग. ४७१

न्याय करो भ रा न ग ग मूकी.

१८ हरि मर्दन भ त र ल ग. ६७०

भा त र ला गा थकी करो हरि

भा त र ला गाथी मर्दने मचो.

१९ समीरण स न स ल ग. ७६४

स न सा ल ग कर समीरणे.

२० नैक त न त ल ग. ८२९

ता ना त ल ग धरी नैक रचो

२१ भूतप म न भ ल ग. ९१३

मा ना भा ल गाथी भूतप करो.

२२ अनिल स म न ल ग. ९९४

स म ने ला गाथी अनिल रचो.

२३ वर्तका न र र ल ल. १६८८

न र र ला लथी वर्तका कर.

जगती छंद वर्ण १२.

२४ वन्हि म स ज म . ३४९

वन्हिमा म स जा म धारजो पादे.

२५ सविता स न म य १७२

स न मा य चरणे थाशे सविता.

२६ धरणिधर न न न य १०२४

न न न य धर धरणिधरे तुं.

२७ प्रसन्न र न र र १२११

रा न रा र कवि तो प्रसन्ने करो.

२८ विभु स म ज र १३९६

स म जा रा विभु विपे तमे करो.

२९ कृति म न ज र १४०१

मा ना जा र कवि धरे कृति पदे.

- ३० साधु र न ज र १४०३
रा न जा र चरण थाय साधुमां
- ३१ जन्हू त ज न र १५१७
ता जा न र धार जरु जन्हूमां.
- ३२ नारायण त न भ स १९८१
नारायण रच ता न भ स धरी.
- ३३ नर न न भ स १२८४
न न भ स चरणे रच नरमां.
- ३४ यज्ञपति न न भ भ ३५२०
न न भ भ धर यज्ञपति कर.
- ३५ विशिष्ट त न न न ४०५३
विशिष्ट त न न न धर चरण
आति जगती छंद वर्ण १३.
- ३६ शुचि स भ र य ग ६९२
स भ रा या ग वडे रचाय शुचि तो.
- ३७ यज्ञ न य ज र ग १३६०
धर पद यज्ञे न या ज रा ग प्रीते.
- ३८ सिद्धार्थ त र ज र ग १३६५
सिद्धार्थमां धरो पदे त रा ज रा गा.
- ३९ सिद्धिद ज र ज र ग १३६६
ज रा ज रा ग पादमांह सिद्धिदे तो.
- ४० वृषाही स न ज र ग १४०४
स न जा र ग चरण करो वृषाही.
- ४१ वृषभ र स न त ग २५१५

धारजो वृषभे र स न ता गा क्रमे.

४२ विष्णु स ज य ज ग २६६८

स ज या ज गा चरणो विष्णु नां रचो.

४३ वर्द्धमान त न र न ग २७७३

ता ना र न गथी वर्द्धमान रचजो.

४४ महोग्र स भ स ज ग २८०४

स भ सा जा ग धर सदा महोग्रमां.

४५ वृषोदर भ न स ज ग २८१५

भा न स ज ग चरणमां वृषोदरे.

४६ वर्द्धन न ज भ ज ग २९९२

न ज भ ज गा धरो चरण वर्द्धने.

४७ विविक्त त न न न ग ४०९३

विविक्त रच त न न न ग चरणे.

शर्करी छंद वर्ण १४.

४८ श्रुतिसागर भ र ज र ग ग १३६७

भा र ज रा गग पाद श्रुतिसागरे आवे.

४९ सुभुज म स ज र ग ग १३६९

आवेछे सुभुजे म सा ज रा ग गी पादे.

५० सुद्रौपदी न भ ज र ग ग १४००

न भ ज रा ग ग थकी सुद्रौपदी थाशे.

५१ पडघमी न भ ज स ग ग १९१२

न भ ज सा ग ग थकी पडघमी थाशे.

कवि दलपतरामे नवुं रच्युं छे.

५२ वाग्मी स न र ज ग ग २७४८

स न रा ज ग ग आणतां रचाय वाग्मी.

५३ दुर्धर न न र ज ग ग २७५२

न न र ज ग ग आण वृत्त दुर्धरे तो.

५४ महेन्द्र म स ज भ ग ग ३४१७

मा सा जा भ ग गे महेन्द्र वृत्त रचोजी.

५५ वसुद स भ र न ग ग ३७६४

स जा रा ना ग ग थी रचो वसुद भाई !

५६ वसु त न र न ग ग ३,७७३

ता ना र न ग ग धारजो वसु विषे तो.

५७ वनमयुर भ ज स न ग ग ३,८२३

भा ज स न गा ग धरजो वनमयुर

आ वृत्तनुं माप र. पिं. मा अंक ९९० इन्द्रवदना प्रमाणे छे.

५८ नैकरूप स न सु न ग ग ३,८३७

स न सा न ग ग पद नैकरूप माहे.

५९ गोप न भ य य ल ग ४,७२८

न भ य या ल ग करो गोप पादे तमे.

६० शिपिविष्ट न भ भ र ल ग ५,५६०

न भ भ रा ल ग थी शिपिविष्ट जाणजो.

६१ मगन त न न न ग ग ८,११९

ता ना न न ग ग चरण मगन आवे.

अति शर्करी छद वर्ण १९.

६२ प्रकाश न भ र र य ९,३०४

न भ र रा य धरो प्रकाशे पदे क्रमेथी.

६३ द्युतिधर न न न ज य ७,१६८

द्युतिधर रच न न न ज या पद आणी.

६४ निर्गुण न ज ज भ य ७,५३६

न ज ज भ ये पद थाय निर्गुण तणुं तो.

६५ विचित्र ललिता न स न भ य ७,६४८

न स न भ य छे गण विचित्र ललितामां

६६ श्रीश म न ज न य ८,१५७

श्रीशे आण म न ज ना य पद गण सारा.

६७ मंत्र स भ न ज र ११,२५२

स भ ना जा र पद धर सदाय मंत्रमां.

अष्टि छंद वर्ण १६.

६८ चन्द्रांशु म न ज र य ग ९,४९७

चन्द्रांशु म न ज र या गथी करो तमे धीरा !

६९ अमृतांशु न न र ज र ग १०,९४४

न न र ज र ग धार अमृतांशु पादमांहे.

७० भानु स भ स ज र ग १०,९९६

स भ सा जा र ग पदमा धराय भानु वृत्ते.

७१ सुरेश्वर म न ज न र ग १२,१५३

मा ना जा न र ग करो चरण सुरेश्वरे तो.

७२ ओषध भ न ज न र ग १२,१५९

ओषध चरण भ ना ज न र गथी बनावो.

७३ पवन स भ ज र स ग १३,६८४

स भ जा रा स ग धराय छे पदे पवने तो.

७४ पावन स भ र ज स ग १५,०२८

रचजो पावन सा भ रे ज सा ग पद लावी.

૭૬ લલિતપદા ન ન ન જ સ ગ ૧૬,૩૬૦

ન ન ન જ સ ગ લલિતપદા પદ વિષે છે.

આ વૃત્ત કર્ણાટકી છંદસારમાથી મળ્યું છે.

૭૬ અનલ ત ન ન ન સ ગ ૧૬,૩૮૧

તા ના ન ન સ ગ અનલ ચરણ રચવાન.

૭૭ કામદા ન ન સ ત ત ગ ૧૮,૬૮૮

ન ન સ ત ત ગ પદમાં આવ્યે વને કામદા.

૭૮ કામ ત જ મ જ જ ગ ૨૩,૪૬૯

તા જા મ જ જા ગ કામ રચવા પદમાં કરો.

૭૯ અદૃશ્ય ત ન ન ન ન લ. ૬૬,૬૩૩

અદૃશ્ય ત ન ન ન ન લ ચરણ કર કાવિ !

અત્યાદિ છંદ વર્ણ ૧૭.

૮૦ ચંડકીલ ન સ ય ય ય લ ગ (૧લ્લુ+૪રગણ) ૩૭,૪૭૨

શરૂ લ્લુ વ્લ્લી ધરો ચાર રા ચંડકીલે તમે.

૮૧ ઇષ્ટ ત ન ન ન ન લ લ (ત+૧૪લ) ૬૬,૬૩૩

છે ઇષ્ટ ચરણ ત ન ન ન ન લ લ કાવિવર !

ધૃતિ છંદ વર્ણ ૧૮.

૮૨ શિષ્ટેષ્ટ મ ન જ ન ન ય ૬૬,૪૦૧

શિષ્ટેષ્ટે મ ન જ ન ના ય ચરણ ચરણ ધરોજી.

૮૩ વિવૃધપ્રિયા ર જ જ જ મ ર ૯૩.૦૬૬

પાદમા ર જા જ જ માર ધરી કરો વિવૃધપ્રિયા.

કર્ણાટકી-છંદ: સારમાથી આ વૃત્ત મળ્યું છે. ર. પિ. મા અક

૧૧૭૬ મા આ નામ છે પણ તેનું માપ જૂડું છે.

૮૪ શિશુંડી સ મ ત ય સ સ ૧,૧૧,૪૧૩

स भ ता या स स छे पाद शिखंडी रचना करवा.

८९ अशोक न न स न न स १,२०,८१६

न न स न न पर अशोक पद स धरी करजो.

८६ विहार छ ज गण १,८७,२४६

विहार छ जा रचवा पदमांह मने मन थाय.

८७ अरविन्द न न स स त भ २,१४,७८४

न न स स त भ अरविन्द पदे लवे रुडा कवि.

अतिश्रुति छंद वर्ण १९.

८८ तारण ज म भ भ त य ग ९३,६१४

ज मा भ भा ता या गा कर तारण वृत्ते कवि जाणीता.

८९ अम्बुरुह ४ भ + र स ग १,१०,००७

भू भ भ भू र स गा कवि! कोविद अम्बुरुह पदे तुं.

९० चन्द्रकला र स स त ज ज ग १,८६,९८७

रा स सा त ज जा ग थकी तो चन्द्रकला चरणो रचो.

कृति छंद वर्ण २०.

९१ तार स भ त य स भ ग ग २,०९,७१६

करजो तार पदे सा भ त या सा भ ग गा कोड करीने.

९२ स्कंद त + ९ न + २ ग २,६२,१४१

तुं स्कंद चरण रच तगणपर शरै नगण गागे.

९३ उत्पलमाला भ र न भ भ स ल ग ३,८८,९६७

उत्पलमाल पाद भ र ना भ भ सा ल ग धरवे वने.

९४ धूर्य त + ९ न + २ ल १०,४८,९७३

तुं धूर्य चरण रच तगण पर सतर लवु धरी.

प्रकृति छंद. वर्ण २१.

९५ तुरंग र न र न र न र ७, ६५, ६२७

मापमां रच तुरंग पाद रन रानरा नर धरी करी.

र. पि. अं. १२६७ कनकपालिका छे तेज माप.

संस्कृति छंद. वर्ण २४.

९६ ललित (कर्णाटकी) न न भ न ज न न य. ४१, ४५, ०४८

ललित चरण ना न भ न ज न न या धर कवि-
वर रचनामां.

अतिकृति छंद. वर्ण २५.

९७ साध्वी. भ न ज न स न न भ ग. १, ४६, ६३, ५५१

७, ११, ७ अक्षरे. यति.

भा न उपर ज न, सा न न भ ग हय साध्वी शिव,
करण छे यति तो.

९८ हंसपदा. ४ न + स + ३ भ + ग. २, ४३, ६८, ७६८

विधिवर्द्धन नगण उपर सपर भा पाँच गा पछी हंसपदे.

उत्कृति छंद. वर्ण २६.

तैलंगी सुलक्षण ग्रंथमांथी.

९९ मंगलमहाश्री. भ ज स न भ ज स न ग ग. १, ५६, ५८, ७३५

भूज स न भा ज स न गा ग पदमा कविधरी तुं रच मंगलमहाश्री.

१०० वनलता. ८ न + २ ग. १, ६७, ७७, २१६

वसु नगणपर चरण चरण ग ग कविवर कर वनलता मां.

१०१ हयप्लुती. ज स न भ ज स न भ ल ग. २, १३, १७, ४७०

જ સા ન મ જ સા ન મ લ ગા ધર પ્રતિ ચરણમાં
કવિ હયે પ્લુતી વિષે.

છંદ: સાર નામના કર્ણાટકી પિંગલમાંથી.

૧૦૨ માનિતી: ૮ જંગળ+લ+ગ. ૨, ૮૭, ૬૦, ૯૪૨

કરો કવિ! આટ જનીપર લાગ રચો પદ માનિતીનું

ઠીક માપ થકી.

૧૦૩ પ્રમુદ્ધ, ૩ન+૯જ+લ+ગ. ૨, ૮૭, ૬૧, ૦૮૮

૮, ૬, ૮ અક્ષરે. યતિ.

વર્સુ પૈટ વર્સુ યતિ, ત્રિ ન પાડેવ જા, પર લાગ કરી પ્રમુદ્ધ રચો.

વર્ણ દંડક.

પ્રચિતક (દંડક) ૨ ન+(ય સ ત મ જ) માનો કોઈ પળ
ણ (૭) સાત વાર.

રણપિંગલ પૃ. ૪૧૭ થી પ્રારંભી આની વ્યાખ્યા છે. વળી જુઓ
પૃ. ૪૩૨ કામવાણ દંડક.

ત સ જ ય અને મ એમાંના ગમે તે ૯ ગણ ઉપર ૨ ગ
ધારવાથી પેહેલો દંડક બને છે, પછી યથેચ્છ ગણ વધારતાં બીજા
બને છે, તેમ આ પ્રચિતકમાં વૃદ્ધિગત થતા દંડકમાં બે નગણ ઉપર ૭
યથેચ્છ ય આદિ ગણ મૂકવાથી દંડક બને છે. એટલે ૨૬ અક્ષરથી
વધારે વર્ણ દંડકમાં ૯૯૯ સુધી એક પાદમાં આવે છે તે પ્રકારે અહિં
 $૨ ન=૬+૨૧$ યથેચ્છ ગણના થઈને $=૨૭$ નો પ્રથમ દંડક ગણ્યો
છે. તે પ્રકારે નાંચે પ્રમાણે દંડક બને છે.

જુઓ પૃષ્ઠ ૪૨૩ પ્રચિતક, સિંહવિક્રાન્ત વિષે.

૧ ય પ્રચિતકસાતો. ૨ ન+૭ ય=૨૭

य प्रचितक रचवा वे न आणी वधारो य साने वने छे रुडो आम सातो.

९९९ अक्षर थता सुथी अक्केको यगण वधारता जइये तो नवा प्रचितक वने अने तेने यथेच्छ नाम अपाय. जेम,

१ न + ८ य तु नाम य प्रचितक आठो.

१ न+९ थतुं नाम य प्रचितक नवो तेमज दशो, अगियारो, वारो, तेरो इत्यादि एज प्रमाणे नीचेना प्रचितक पण वने छे.

२ सप्रचितक सातो अथवा सत्तावीसो = २ न + ७ स = २७

सप्रचितक चरणमा कर वे नगणो धर ते पर सात स तुं सरखा.

३ तप्रचितक सातो अथवा सत्तावीसो. २ न + ७ त = २७

तप्रचितक रचो वे न आणी वळी आणजो सात ता पाद पादे गणी आप.

४ भप्रचितक सातो = २ न + ७ भ = २७

भप्रचितक पदे धर वे नगणो पर सात भ भाव धरी म-
नमां कवि !

५ जप्रचितक सातो = २ न + ७ ज = २७

जप्रचितक रचवा पद वे न परे ठिक सात जकार जरूर
कराय.

६ लाक्षणी, लाक्षणिक प्रचितक. भ न न न स भ न न स = २७

लाक्षणिक रच भ न न पर न स कही भा न न उपर
स गण चरणे.

સંકીર્ણ વૃત્તો.

નીચે આપેલા માપના સઘળાં વિપસ વૃત્તો રાધગાર્જુનીય નામના

સસ્કૃત કાવ્યમા વપરાયા છે,

	માપ	વર્ણ	કેટલામુ રૂપ	રણપિલમાં કિયે અકે
૧ વૈકુંઠ	૧ મ ર ગ ગ	૮	૧૭	૨૬૬
	૨ ત ત ર	૯	૧૬૬	
	૩ ય ર ય	૯	૮૨	
	૪ ર ય જ ગ	૧૦	૩૩૧	૪૬૩

૧ પેલે મા રા ગ ગા આવે, (શ્લોકનું પાદ)

૨ બીજે ત તા રા પદે રચે;

૩ તૃતીયે યા ર યા ધરે છે;

૪ રા ય જા ગ વૈકુંઠ ચારમાં (કામદા, કર્ણપાલિકા.)

૨ પુરુષ	૧ ન મ ય લ	૧૦	૬૮૪	મું રૂપ
	૨ ત ત ર લ	૧૦	૬૭૭	,,
	૩ ન ર ન ગ	૧૦	૪૭૨	,,
	૪ મ ય જ ગ	૧૦	૩૨૯	,,

૧ પુરુષમાં પેલે ન મા યા લ,

૨ બીજે ત તા રા લ પાદ ઘાલ;

૩ અંતલ પાદ ના ર ન ગ છે.

૪ ચોથે મા ય જા ગા રચાયછે.

૩ પ્રાણ	૧ ર જ મ	૯	રૂપ	૪૩
	૨ ત ત ર	૯	રૂપ	૧૬૬
	૩ ર જ મ	૯	રૂપ	૪૩
	૪ ત ત ર	૯	રૂપ	૧૬૬

- १ प्राणमां र जा म छे पे'ले,
- २ बीजे त ता रा कराय छे;
- ३ रा ज मा धरो पदे त्रीजे;
- ४ चोथे त ता रा धराय छे.

४ प्राणद	१ न र ज ल ग ११	रूप	८९६
	२ त त र ९	रूप	१६५
	३ न म भ ९	रूप	१३६
	४ य र र ल ग ११	रूप	६५८

- १ न र ज ला ग प्राणदे प्रथमे;
- २ बीजे त ता रा पदे करो;
- ३ न म भ त्रीजे लावो कवि !
- ४ य रा रा ला ग चोथे पदे धरो.

५ प्रणव	१ र न ज ल ग ११	रूप	९८१
	२ त त र ९	रूप	१६५
	३ न र ज ल ग ११	रूप	८९६
	४ स य र ल ग ११	रूप	६५९

- १ रा न जा ल ग प्रणवे प्रथमे;
- २ ता ता र बीजे रचाय छे;
- ३ अनल पाद ना र जा ल ग थी;
- ४ स य रा ल गा चोथे कराय छे.

६ प्रथु	१ ज म ग ल ८	रूप	१३४
	२ य र र ल ग ११	रूप	६५८
	३ र त भ ल १०	रूप	९३१
	४ त त र ९	रूप	१६५

- १ ज मा ग ला पे'ले धाय,

२ द्वितीये या र रा ला ग छे पदे;

३ रा त भा ला दोष पाद मथु

४ ता ता र चौथे पदे करो.

७ हिरण्य- गर्भ.	१ र त भ ल १०	रूप	९३१
	२ स य ज ग १०	रूप	३३२
	३ र ज ग ७	चामर	४३ अ. १६९
	४ स य ज ल १०	रूप	८४४

१ रा त्म ला हिरण्यगर्भ विद्यु.

२ स य जा ग बीजे पदे रचो;

३ रा ज गा तृतीय छे;

४ स य जा ल चौथे पदे धर.

८ शत्रुघ्न	१ र ज म ९	रूप	४३
	२ त त र ९	रूप	१६९
	३ र ज ग ७	चामर	४३ अं० १६९
	४ त त र ९	रूप	१६९

१ रा ज मा शत्रुघ्नमां पेले,

२ ता ता र बीजे पदे करो;

३ रा ज गा तृतीयमां;

४ ता ता र चौथा पदे धरो.

९ कान	१ न त स ९	रूप	२३२
	२ न त त र १२	रूप	१३२०
	३ र त त ९	रूप	२९९
	४ त र ल ग ८	रूप	८९ अं० २९४

१ न त स पेले चरण छे;

२ न त न ग कान बीजे पदे करो;

३ रा त ता छे कान वीजे ज;

४ चौथे त रा ल गा धरो. (नाराचिका, आनंद)

१० काल	१ न भ स स १२	रूप	१७८४
	२ त त र ९	रूप	१६५
	३ न र य ल १०	रूप	६००
	४ त त र ९	रूप	१६५

१ न भ स सा धर प्रथमे चरणे;

२ ता ता र वीजे सु कालमां;

३ न र य ला धरो तृतीये ज;

४ ता ता र चौथे पदे करो.

११ उग्र	१ र य र ९	रूप	१३९
	२ त त र ९	रूप	१६५
	३ न र य ९	रूप	८८
	४ म य ज ग १०	रूप	३२९

१ ओझमा र या रा थाय छे,

२ वीजे त ता रा रचाय छे;

३ न र य उग्रमां तृतीये,

४ चौथे मा य जा गा धराय छे.

१२ संव- त्सर	१ न र य ल १०	रूप	६००
	२ त त स ९	रूप	२२९
	३ न र य ग १०	रूप	८८
	४ त म स ९	रूप	१६७

१ प्रथम छे न रा य ला पाद,

२ वीजे त ता सा पद करो;

३ न र य गा करो तृतीये तो,

४ संवत्सरे चौथे त म सा.

१३ वरुण	१ न म ज ल १०	रूप	५८४
	२ स य ज ल १०	रूप	८४४
	३ र म स ९	रूप	१९५
	४ त म र ९	रूप	१३३

१ वरुणमां पेले न मा ज ल;

२ कवि धार बीजे स या ज ल;

३ रा म सा त्रीजे पाद करे,

४ ता मा र चौथे पादे धरे.

१४ वारुण	१ र ज म ९	रूप	४३
	२ त त र ९	रूप	११५
	३ त र ग ग ८	रूप	२१
	४ त त र ९	रूप	११५

१ ओझमां र जा म वारुणे,

२ ता ता र बीजे पदे धरे;

३ ता रा ग गा करो त्रीजे,

४ ता ता र चौथे पदे करे.

१५ ज्योति	१ र त भ ग=१०	रूप	४१९
	२ त ज र =९	रूप	१७३ रवोन्मुखी
	३ ज त ज ग=१०	रूप	७२
	४ स य स ग ग=११	रूप	६८८

१ ज्योतिभा रा ता भ गा प्रथमे;

२ बीजे त ज रा कराय छे;

३ तृतीय जा ता ज ग थाय छे,

४ स य सा ग गा थाय पदे चौथे.

१६ दारुण	१ र ज म	९	रूप	४३
	२ त त र	९	रूप	१६५
	३ र ज म	९	रूप	४३
	४ त त र	९	रूप	१६५

१ ओझमां र जा म दारुणे,

२ ता ता र बीजे पदे करो;

३ रा ज मा धरो पदे त्रीजे;

४ ता ता र चौथे पदे धरो.

१७ शुभांग	१ र ज म = ९	रूप	४३
	२ त त र = ९	रूप	१६५
	३ र त स ल = १०	रूप	९३
	४ स य ज ल = ९	रूप	१४४

१ रा ज मा शुभांग पेले छे;

२ ता ता र बीजे पदे करो,

३ आण त्रीजे रा त स ल आप;

४ स य जा ल चौथे धरो कवि.

१८ प्रेम	१ त त ज ग ग ११	इंद्रवज्रा	अंक	५७१
	२ त त त ग ग ११	ग्राही	अंक	५५९
	३ य य य य १२	भुजगी	अंक	६७५
	४ ज त ज ग ग ११	उपेन्द्रवज्रा	अंक	५७२

१ ता ता ज गा गा प्रथमे रचोजी,

२ ता ता त गा गा द्वितीये करोजी,

३ य या या य त्रीजे थरो प्रेम माहे,

४ ज ता ज गा गा श्रुति पाद ज्याहे.

નીચેનાં ત્રણ વૃત્તના નામ તન મન અને ધન એવા નવા કલપ્યા છે.

૧૯ તન	{	૧ ન ય જ લ ગ ૧૧	રૂપ	૮૧૬
		૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
		૩ ન ર સ ગ ૧૦	રૂપ	૨૧૬
		૪ ર ર લ ગ ૮	હેમ રૂપ	૮૩ અં. ૨૯૨

૧ ન ય જ લ ગા છે તને પ્રથમે,

૨ તા તા ર વીજે પદે કરો;

૩ ન ર સ ગા ધરો પદ ત્રીજે;

૪ થાય ચોથે ર રા લ ગા.

૨૦ મન	{	૧ ર જ ત ૯	રૂપ	૨૯૯
		૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
		૨ ર જ ય લ ૧૦	રૂપ	૬૧૯
		૪ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬

૧ રા જ તા કરો મને ઓછ,

૨ તા તા ર વીજે પદે ધરો;

૩ રા જ યા લ લોકે પદે થાય;

૪ તા તા ર ચોથે પદે કરો.

૨૧ ધન	{	૧ ર ત ત ગ ૧૦	રૂપ	૪૧૯
		૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
		૩ ર ત મ ૯	રૂપ	૩૬
		૪ ત ર સ ૯	રૂપ	૨૧૩

૧ રા ત તા ગા થાય પે'લે પદે,

૨ તા તા ર વીજે ધને ર'ચો;

૩ રા ત મા ત્રીજે પદે આવે;

૪ ચોથે ત રા સ થાય પદે.

નીચેનાં ત્રણ વૃત્તનાં નામ તન મન અને ધન એવા નવા કલ્પ્યા છે.

૧૯ તન	૧ ન ય જ લ ગ	૧૧	રૂપ	૮૬૬
	૨ ત ત ર	૯	રૂપ	૧૬૬
	૩ ન ર સ ગ	૧૦	રૂપ	૨૧૬
	૪ ર ર લ ગ	૮	હેમ રૂપ	૮

૧ ન ય જ લ ગા છે તને પ્રથમે,

૨ તા તા ર બીજે પદે કરો;

૩ ન ર સ ગા ધરો પદ

૪ થાય ચોથે ર રા લ ગા.

૨૦ મન	૧ ર જ ત	૯	
	૨ ત ત ર	૯	
	૩ ર જ ય લ	૧૦	૨
	૪ ત ત ર	૯	૨

૧ રા જ તા કરો મને ઓક્ત,

૨ તા તા ર બીજે પદે ધરો;

૩ રા જ યા લ લોકે પદે થાય;

૪ તા તા ર ચોથે પદે કરો.

૨૧ ધન	૧ ર ત ત ગ	૧૦	રૂપ
	૨ ત ત ર	૯	રૂપ
	૩ ર ત મ	૯	રૂપ
	૪ ત ર સ	૯	રૂપ

૧ રા ત તા ગા થાય પે'લે પદે,

૨ તા તા ર બીજે ધને રચો;

૩ રા તા ર ત્રીજે પદે આવે;

૪ ચોથે પદે,

५ उदयरामे

रचीने

भूज दरवारी तथा

मुंबई

“निर्णयसागर” मुद्रायंत्रमां छपावी ।

संवत् १९६१ सन १९

जेष्ठ. जूत.

मूल्य रुपिया वे.

त्रणे मागना सर्वे हक स्वाधीन राह्या

નોંચેનાં ત્રણ વૃત્તનાં નામ તન મન અને ધન એવા નવા કલપ્યા છે.

૧૯ તન	૧ ન ય જ લ ગ ૧૧	રૂપ	૮૧૬
	૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
	૩ ન ર સ ગ ૧૦	રૂપ	૨૧૬
	૪ ર ર લ ગ ૮	હેમ રૂપ	૮૩ અં. ૨૯૨

૧ ન ય જ લ ગા છે તને પ્રથમે,

૨ તા તા ર બીજે પદે કરો;

૩ ન ર સ ગા ધરો પદ ત્રીજે;

૪ થાય ચોથે ર રા લ ગા.

૨૦ મન	૧ ર જ ત ૯	રૂપ	૨૯૯
	૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
	૩ ર જ ય લ ૧૦	રૂપ	૬૧૯
	૪ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬

૧ રા જ તા કરો મને ઓણ,

૨ તા તા ર બીજે પદે ધરો;

૩ રા જ યા લ લોકે પદે થાય;

૪ તા તા ર ચોથે પદે કરો.

૨૧ ધન	૧ ર ત ત ગ ૧૦	રૂપ	૪૧૯
	૨ ત ત ર ૯	રૂપ	૧૬૬
	૩ ર ત મ ૯	રૂપ	૩૬
	૪ ત ર સ ૯	રૂપ	૨૧૩

૧ રા ત તા ગા થાય પે'લે પદે,

૨ તા તા ર બીજે ધને રંચો;

૩ રા ત મા ત્રીજે પદે આવે;

૪ ચોથે ત રા સ થાય પદે.

रणपिंगल.

द्वितीय भाग

गणित विषयक

रणछोडभाइ उदयरामे

रचीने

भूज दरवारी तथा

मुंबई

“निर्णयसागर” मुद्रायंत्रमां छपावी प्रसिद्ध कृत्यो.

संवत् १९६१ सन १९०५.

जेष्ठ. जून

मूल्य रुपिया वे.

त्रणे भागना सर्वे हक स्वाधीन राख्या छे.

પ્રસ્તાવના.

આ ભાગમાં પિગલ વિષયક ગણિતનું વિસ્તારથી વિવેચન કરાયું છે. જે જે ગ્રંથકારોએ જે જે રીતિ અને અભિપ્રાય પ્રકટ કર્યાં છે તે સર્વે આ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. પરિણામ સર્વેનાં સરસા આવે છે અને પુનરુક્તિ જેવું થાય છે પણ જેને આ વિષયનો પૂરો અભ્યાસ કરવો હોય તેને ફરીફરીને જૂદી જૂદી રીતિએ વતાવેલું મનન કરવાથી મનમાં દૃઢ થઈ જાય છે.

માત્રામેલ ગણનું ગણિત સરલ રીતિથી વતાવવામાં આવ્યું છે, તોપણ દોહરા અને ગીતિના જે જે પ્રકાર થાય છે અને તે વિષયક જે જે ગણિત કરવામાં આવ્યું છે તે ઉદાહરણરૂપે સ્પષ્ટ વતાવ્યું છે તેથી અભ્યાસીને તે પૂરેપૂરું ઠીક જવાથી કોઈ પ્રકારનો સંદેહ તેના મનમાં રહેશે નહિ.

પઢિતોને માટે અને શિશ્વાડાઓને માટે ગ્રંથ રચવાની પદ્ધતિ જૂદી જૂદી હોય છે; શિશ્વાડાને માટે રચાતા ગ્રંથોમાં જે વિષય ચરચવાનો હોય તે વિસ્તારથી વિવિધપ્રકારે રચવાની અગત્ય પડે છે.

એક ગૃહસ્થે મારા આગલ વાત કરી કે “મહાભારત અને રામાયણના રચનારાએ એકનાએકજ વિષયનું ફરીફરીને વિજળું કરીને પુસ્તકનું કદ વધારી દીધું છે, જો સમાજથી લેખ્યું હોત તો એના એ ગ્રંથ ઘણા ટુંકામાં બની શકત.” જે જે સદ્ગુણોનું કથન એક વાર થઈ ગયું છે તે તે સદ્ગુણોનું કથન પ્રસંગ મળતાં ફરીફરીને કરવામાં આવ્યું છે એ વાત સ્તરી છે, પણ મહાકાવ્યની રચના કરવાના જે નિયમ છે તેને અનુસરીને મહાભારત અને રામાયણની રચના થઈ છે. સદ્ગુણો માણસના મનમાં ઠસાવવા માટે જેમ જેમ પ્રસંગ મળતા જાય તેમ તેમ તે ફરીફરીને આવતા જાય છે તેમ તેમ નવી રચના અને નવા પ્રકારથી મન ઉપર અસર કરતા અને દૃઢ થતા જાય છે. આ વાત એ ભાઈને કેહેવામાં આવી તોપણ તેમની નજરમાં તે ઉતરી નહિ એવો આ સમય છે.

રણપિગલ રચવામાં મારે અનેક ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું પડ્યું છે, તેમાં, ભુજના શાસ્ત્રી પ્રભાશંકર તથા લક્ષ્મીશંકર જયશંકર, જેઓ બનાર-

સની પાઠશાળામાં સારો અભ્યાસ કરી ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવી આવ્યા છે, અને જેઓ, માતૃશ્રી ન્હાની બા પાઠશાળામાં અધ્યાપક છે તેઓએ મને સારો આશ્રય આપ્યો છે. તેમજ જ્યોતિષવિદ્યાનું સારું જ્ઞાન મેળવી ગણિત ક્રિયામાં કુશલ થયેલા રા. કાહાનજી મયાશંકરનો શ્રમ આ કામમાં ઘણો છે. ગણિતરચનાની શુદ્ધિ પ્રતિ એમણે પૂર્ણ લક્ષ આપ્યું છે. કચ્છના માજી હેપ્પુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રા. દયાશંકર શ્યામજી તથા રા. મકનજી વાસુદેવ એઓએ પણ કેટલીક વાગતમાં મદદ કરી છે, માટે એ સર્વેનો આ સ્થાને હું ઉપકાર માનું છું.

મહુધા જેષ્ઠ શુદિ ૧૨ }
સંવત ૧૯૬૧.

૨૦ ૩૦.

નીચે જણાવેલા ૧૧ વિમ્બ, પુસ્તકની સમાપ્તિ સ્થાને રાખવામાં આવ્યાં છે તેનો ઉપયોગ જે સ્થાને કરવાનો તે સ્થાને કરી લેવો.

- ૧ નૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્ છદ મેરુ વિમ્બ.
- ૨ અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્ મેરુ વિમ્બ. ૧
- ૩ અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્ મેરુ વિમ્બ. ૨
- ૪ બત્રીશ વર્ણ મેરુ વિમ્બ.
- ૫ દોહામેરુ વિમ્બ ૧ એમા આઢા છઠ્ઠા ધંડમા ૪૦૯૬ ને વદલે ૬૦૯૬ વાચવા તથા આઢા ૧૪ મા ધંડમાં ૧, ૩૪, ૬૪૨ ને વદલે ૧, ૩૯, ૬૪૨ વાચવા.
- ૬ દોહામેરુ વિમ્બ. ૨ } આ બેમાં આઢા છઠ્ઠા ધંડમા ૪૦૯૬
- ૭ દોહામેરુ વિમ્બ. ૩ } છે તેને વદલે ૬૦૯૬ વાચવા.
- ૮ આર્યામેરુ વિમ્બ. ૧
- ૯ આર્યામેરુ વિમ્બ. ૨
- ૧૦ આર્યામેરુ વિમ્બ. ૩
- ૧૧ દોહા પતાકા વિમ્બ. એમા મધ્યસ્થાનના ૧૫ મા ધંડમાં ૧૧, ૧૯, ૩૩૮ ને ઠેકાણે ૧૧, ૧૯, ૩૨૮ વાંચવા.

વિષયક્રમ.

૧ સંખ્યા પ્રસ્તારાદિક પ્રકાર	૧
૨ અવરોહ અને આરોહ ક્રમ	૧
૩ અવરોહ અને આરોહના ત્રણ ત્રણ ભેદ	૨
૧ સ્થાન વિપરીત. ૨ સંખ્યા વિપરીત.					
૩ સંખ્યા અને સ્થાન વિપરીત	૨
૪ માત્રિક સંખ્યારીતિ	,	૫
૫ જાતિ સંખ્યાચિન્હ...	૬
૬ માત્રિક સંખ્યાની વીજી રીતિ	૬
૧ વેકી માત્રાની જાતિની સંખ્યા કાહાડવાની રીતિ	૭
૨ એકી માત્રાની જાતિની સંખ્યા કાહાડવાની રીતિ	૮
૭ માત્રાજાતિ પ્રસ્તાર પિંગલચાર્યના મત પ્રમાણે	૧૦
માત્રાપ્રસ્તારનાં ઉદાહરણ	૧૩
૮ અગત્યમત પ્રસ્તારવિધિ	૧૪
પાંચ માત્રાના પ્રસ્તારનું ચિન્હ	૧૫
૯ પિંગલમત સ્થાન વિપરીત અથવા માસહર્મત	૧૫
૧૦ અગત્યમત સ્થાનવિપરીત	૧૬
૧૧ પિંગલમત સંખ્યા વિપરીત પ્રસ્તાર	૧૭
૧૨ અગત્યમત સંખ્યા વિપરીત પ્રસ્તાર	૧૮
૧૩ પિંગલમત સંખ્યાસ્થાન વિપરીત પ્રસ્તાર	૧૯
૧૪ અગત્યમત સંખ્યાસ્થાન વિપરીત પ્રસ્તાર	૨૦
૧૫ ચારમાત્રાના અષ્ટવિધપ્રસ્તારનું ચિન્હ	૨૧
૧૬ માત્રા પ્રસ્તાર સૂચી	૨૨
૧૭ સૂચીસ્વરૂપ (ચિન્હ)	૨૩
૧ થી ૯ માત્રા સુધીનાં ચિન્હ...	૨૩ થી ૨૬
૧૮ સૂચીની વીજી સુગમ રીતિ	૨૬
૧૯ પાતાલ પ્રક્રિયા	૨૭

२० पाताळ बिम्ब	२९
२१ नष्ट पिगलमत	३०
अगत्स्यमत सामान्य प्रस्तारनष्ट	३२
भामहमत प्रस्तारनष्ट		३३
अगत्स्यमत स्थान विपरीत नष्ट			३३
पिगलमत संख्या विपरीत नष्ट			३४
अगत्स्यमत संख्याविपरीत नष्ट			३५
पिगलमत संख्यास्थान विपरीत नष्ट				३५
अगत्स्यमत	„	„		३६
उद्दिष्ट	३७
अगत्स्यमत सामान्य प्रस्तार उद्दिष्ट	.						३९
भामहमत	३९
अगत्स्यमत स्थान विपरीत उद्दिष्ट					४०
पिगलमत संख्या विपरीत उद्दिष्ट				४०
अगत्स्यमत संख्या विपरीत उद्दिष्ट	..	.					४१
पिगलमत उभय विपरीत उद्दिष्ट				४१
अगत्स्यमत उभय विपरीत	„		४२
मेरु	४२
पक्तियोना खडमा अंक भरवानी रीति	४३
दश मात्रा सुधीनो मेरुयंत्र				४६
एकावली मात्रामेरु		४६
नवमात्रा एकावली मेरुनुं बिम्ब			४७
खड मेरुवर्णन	.	.	.				४८
दश मात्राना खड मेरुनुं बिम्ब				४९
पताका	५०
पताका भरवानी रीति		५१
उत्क्रम प्रस्तार पताकाविधि					५३
मात्राप्रस्तार पताका			५३
दश मात्राना प्रस्तारनी पताकानु बिम्ब				५५

पताकायां अंक भरवानी रीति	५६ थी ६८
पताकाविम्ब एकथी आठ मात्रासुधी	६९ थी ७०
आठ मात्रानी पताका भरवानी कृति	७० थी ७३
उलटी रीतिए वनावेलुं नव मात्रानुं पताकाविम्ब... ..	७४
उत्क्रम प्रस्तार पताकानी रीति	७६
छ मात्रानी उत्क्रम प्रस्तार पताका	७६
मर्कटी... ..	७७
मर्कटीनी रीति	७७
दश मात्रानी मर्कटीनु विम्ब	७८
बीजी रीति	७९
एकथी दश मात्रासुधीनुं मर्कटी विम्ब	७९
वर्ण प्रस्तारादि प्रक्रिया	८०
वर्णसंख्यांक न्यास	८१
वर्णप्रस्तार पिंगलमत प्रमाणे	८८
एकथी ४ वर्णसुधीना प्रस्तारनां विम्ब	८५
अगत्स्यमत सामान्य प्रस्तार	८६
पिंगलमतस्थान विपरीत—भामहमत प्रस्तार	८७
अगत्स्यमत स्थान विपरीत प्रस्तार	८८
पिंगलमत संख्याविपरीत प्रस्तार... ..	८८
अगत्स्यमत संख्या विपरीत प्रस्तार	८९
पिंगलमत उभय विपरीत प्रस्तार	८९
अगत्स्यमत उभय विपरीत प्रस्तार	९०
वर्ण प्रस्तारसूची	९०
एकथी चार वर्णसुधीनी सूची	९१ थी ९२
वर्ण पाताल	९३
वर्ण पातालनी रीति	९३
नव वर्णनुं पाताल विम्ब	९४
वर्ण प्रस्तार नष्ट	९४

पिंगलमत नष्ट	९४
रीति	९५ थी ९७
अगत्स्यमत प्रस्तार नष्ट	९७
पिंगलमत स्थानविपरीत नष्ट	९८
अगत्स्यमत स्थानविपरीत नष्ट	९८
पिंगलमत संख्याविपरीत नष्ट	९९
अगत्स्यमत संख्याविपरीत नष्ट	१००
पिंगलमत उभय विपरीत नष्टविधि	१००
अगत्स्यमत उभय विपरीत नष्ट	१०१
पिंगलमत नष्ट काहाडवानी बीजी रीति	१०१
पिंगलमत नष्ट काहाडवानी बीजी रीति	१०२
वर्ण उद्दिष्टनी पिंगलमत रीति	१०३ थी १०६
अगत्स्यमत प्रस्तार उद्दिष्ट	१०७
भामहमत प्रस्तार उद्दिष्ट	१०७
अगत्स्यमत स्थानविपरीत उद्दिष्ट	१०८
पिंगलमत संख्याविपरीत उद्दिष्ट	१०८
अगत्स्यमत संख्याविपरीत प्रस्तार उद्दिष्ट	१०८
पिंगलमत उभय विपरीत प्रस्तार उद्दिष्ट	१०९
अगत्स्यमत उभय विपरीत उद्दिष्ट	१०९
वर्णक द्वयादि लग क्रिया	१०९
छ वर्णनुं लग क्रियाबिम्ब	१११
वर्णमेरु	१११
वर्णमेरुनी रीति	१११
आठ वर्णना मेरुनुं बिम्ब	११२
वर्णनो एकावली मेरु	११३
छ वर्णना एकावली मेरुनुं बिम्ब	११४
खंड मेरुनी रीति	११५
आठ वर्णना खंड मेरुनुं बिम्ब	११६
खंडमेरुनी बीजी रीति	११७

आठ वर्णना खंडमेरुतुं बीजी रीतीनुं विम्ब	११८
वर्ण प्रस्तार पताका	११९
पांच वर्णनी पताकानुं दंड साथेनुं खाली विम्ब	१२०
अंक भरणविधि न्यास	१२०
खाली खंड सरवानी कृति	१२०
पांच वर्णना प्रस्तारनी पताका	१२३
एकथी चार वर्णसुधीना वर्णनी पताका	१२३-१२४
वर्णप्रस्तार उत्क्रम पताकानी रीति	१२४
उत्क्रम प्रस्तार पताका विम्ब	१२५
वर्णप्रस्तार मर्कटी	१२५
छ वर्णनुं मर्कटी विम्ब	१२६
बीजी रीति	१२७
बीजी रीति प्रमाणे छ वर्ण मर्कटी विम्ब	१२७
त्रीजी रीति	१२७
त्रीजी रीति प्रमाणे छ वर्णनी मर्कटीनुं विम्ब	१२८
मात्रिक गणप्रस्तार विधि	१३०
मात्रिक गणना परस्पर मेलनथी थता भेदांक	१३१
दुहा, आर्या, अनैमिक अनुष्टुप्नास्तुपनी संख्या	१३२
ढ गण ण गण प्रस्तार	१३३
ढ गण ढ गण प्रस्तार	१३३
ड ढ ण गण प्रस्तार विम्ब	१३४
समजण	१३४
ट ढ गण प्रस्तार... ..	१३६
ठ ढ गण प्रस्तार	१३६
ड ढ गण प्रस्तार	१३७
ट ठ गण प्रस्तार	१३७
द्विगण प्रस्तार विम्ब	१३९-१४०
ठ ठ गण प्रस्तार	१४१

ट ट गण प्रस्तार	१४२
अपवाद	१४४
प्रस्तारनी बीजी रीति	१४५
दोहाना प्रस्तारनां प्रथम “५२” रूप	...	१४६	थी	१४८	
गण प्रस्तारनी बीजी रीति	१४८
आर्याना प्रथम त्रण गणनो प्रस्तार	१४९
गुण्य गुणकनुं बिम्ब	१५०
आर्या त्रिगण प्रस्तार	१५१-१५४
वर्णगण प्रस्तार रीति	१५४
अनैमिक गण अनुष्टुप् गणभेद स्वरूपबिम्ब.	१५५
अनैमिक अनुष्टुप् प्रथम पद गणप्रस्तार	...	१५५	थी	१६६	
नैमिकगण अनुष्टुप्	१६६
नैमिकगण अनुष्टुप् भेद बिम्ब	१६७
नैमिकगण अनुष्टुप् प्रथम पद गणप्रस्तार	...	१६७	थी	१६९	
गणप्रस्तार सूची	१६९
गणप्रस्तार सूची रीति	१६९-१७२	
नष्टप्रक्रिया अने तेनी समजुती	१७२
आर्या प्रस्तारनुं अमुक रूप काहाडवानी रीति	१७४
नैमिकगण अनुष्टुप् प्रस्तारनुं अमुक रूप काहाडवानी रीति	१७५
अनैमिक गण	”	”	१७६
गणप्रस्तार उद्दिष्ट	१७६
इष्ट दोहानु उद्दिष्टार्थे तैयार करेलु बिम्ब	१७८
नैमिक गण अनुष्टुप्नुं प्रथम रूप	१८०
उद्दिष्टार्थे बिम्ब	१८१
उद्दिष्टनी बीजी रीति	१८२
गणमेरु	१८५
मात्रिक गण गुणक बिम्ब	१८५
ट, ठ, ड, ढ, ण ए गणनो मेरु करवानी रीति	१८७
मेरु अंक भरवानी बीजी रीति	१९०

મેરુ અંક ભરવાનુ ગણિત	૧૧૨ થી ૧૦૬
નૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ વિષયક મેરુ	૧૧૭
ગણપ્રસ્તાર પતાકા	૧૦૮
પતાકા ભરવાની રીતિ .	૧૧૮
ડ ગણ આદિ પંચ ગણ પતાકા વિમ્બ .. .	૨૦૧
ટ ગણ ડ ગણ પતાકા તથા તેની રીતિનું સ્પષ્ટિકરણ ..	૨૦૨
ટ, ડ અને ણ ગણ પતાકા વિમ્બ .	૨૦૩
ડ, ઢ, અને ણ ગણ પતાકા વિમ્બ	૨૦૩
પતાકા ભરવાની રીતિનુ સ્પષ્ટિકરણ	૨૦૪
અનૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ છંદ દંડ વિમ્બ	૨૦૭
નૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ દંડ વિમ્બ	૨૦૮
અનૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ના પ્રથમ બે ગણની પતાકા ..	૨૦૯
નૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ પ્રથમ પાદ પતાકા	૨૧૦
ગણ મર્કટી	૨૧૦
મર્કટી અંક ભરણવિધિ	૨૧૧
આર્યા મર્કટી	૨૧૩
અર્ધસમ વિષમ જાતિ વૃત્ત સંખ્યા રીતિ	૨૧૫
અર્ધસમ જાતિસંખ્યા જાણવાની રીતિ ...	૨૧૬
અર્ધસમ વૃત્તસંખ્યા જાણવાની રીતિ. . . .	૨૧૮
વિષમ જાતિ તથા વૃત્ત સંખ્યા જાણવાની રીતિ	૨૧૭
વર્ણવૃત્તોની સમ, અર્ધસમ, અને વિષમની રૂપ સંખ્યાનુ વિમ્બ	૨૧૮-૨૧૯
દોહા પ્રસ્તારાદિ	૨૨૦
દોહાના સર્વ ગણના ભેદના સ્વરૂપનું વિમ્બ .. .	૨૨૧
દોહાના ગણનું વિવેચન	૨૨૧
દોહા પ્રસ્તારાર્થે આવર્તન અને અકાન્તર સૂચક અક વિમ્બ	૨૨૪
દોહા સૂચી	૨૨૫
નષ્ટ પ્રક્રિયા	૨૨૬
દોહાના પ્રસ્તારનું પેહલું રૂપ	૨૨૮

દોહાના પ્રસ્તારનું ૩૩, ૭૧, ૩૦૩ નું રૂપ કાહાડવાની ક્રિયા	૨૨૯
શેષાંક અને રૂપનું વિમ્બ....	૨૩૧
ઉપરના વિમ્બની સમજૂતી	૨૩૧
દોહા ઉદ્દિષ્ટ પ્રક્રિયા	૨૩૨
પ્રથમ પ્રશ્નના કથિત દુહાનું વિમ્બ	૨૩૩
બીજા પ્રશ્નના કથિત દુહાનું ઉદ્દિષ્ટાર્થે શેષાંક રૂપાંક વિમ્બ	૨૩૬
દોહામેરુ અને તે ભરવાની રીતિ	૨૩૭ થી ૨૪૫
દોહામર્કટી	૨૫૬ થી ૨૬૭
આર્યા પ્રસ્તારાદિ	૨૬૭
આર્યા ગણ ભેદ અને રૂપ દર્શક વિમ્બ ...	૨૬૯
આર્યાની રૂપ સંખ્યા	૨૭૦
આર્યાના પ્રથમ ૨૦ રૂપનો પ્રસ્તાર	૨૭૦
આર્યા સૂચી	૨૭૮ થી ૨૮૦
આર્યાનિષ્ઠ પ્રક્રિયા	૨૮૧
આર્યા પ્રસ્તારોદ્દિષ્ટ	૨૮૩ થી ૨૯૪
આર્યામેરુ	૨૯૪
આર્યામેરુ વિમ્બ	૨૯૭ પછી
આર્યા પ્રસ્તાર પતાકા	૨૯૭-૩૦૨
આર્યા મર્કટી	૩૦૨
આર્યા મર્કટી વિમ્બ	૩૦૩-૩૦૪

રંગપિંગલ.

ભાગ ૨. જો.

સંખ્યાપ્રસ્તારાદિક વિષય.

આ વિષય કાવ્ય રચનાના કામમાં આશ્રય-ભૂત છે, અને કાવ્યશાસ્ત્ર જાણવાની ઇચ્છા રાખનારાને અગત્યનો છે. કારણ કે અમુક વર્ણ કે માત્રાના જૂદા જૂદા સ્વરૂપ આપતા કેટકેટલા મિત્ર મિત્ર વૃત્ત કે જાતિ થઈ શકે છે તે સર્વ ગણિત વિદ્યાર્થી નક્કી થાય છે અને તે વાત જાણવાની કવિ યનારને આવશ્યકતા છે આ વિષયના મુખ્ય પ્રકાર આઠ છે, તેઓના નામ —

૧ સંખ્યા. ૨ પ્રસ્તાર. ૩ સૂચી. ૪ નટ.

૫ ઉદ્દિષ્ટ. ૬ મેદ ૭ પતાકા. અને ૮ મર્કટી.

માત્રા અને વર્ણના ઇવા આઠ આઠ મેદ થાય છે. એટલે વચ્ચેના મઠીને સોઠ મેદ થાય તેમા વઠી કોડ પાતાલ અને સંક્રમેદ ઇવા કે મેદ વધારી અઢાર મેદ ગણે છે.

૧ પ્રત્યય માધનાના મુખ્ય—અર્પિ પ્રકાર કે છે, પિંગલમત અને અગસ્ત્યમત.

પિંગલમતમા અવગોહક્રમ છે અને અગસ્ત્યમતમા આરોહક્રમ છે એટલે પિંગલમત પ્રમાણે પ્રસ્તાર કરવામા પહેલા રૂપમાં સર્વ ગુરુથી આરંભી સર્વ લઘુ આવતા લગણ ઉતરતા જવાય છે; અને અગસ્ત્યમતના પ્રસ્તારમાં સર્વ લઘુથી આરંભી સર્વ ગુરુ આવે ત્યાં લગણ ચડતા જવાય છે.

ઉપર જણાવેલા કે મુખ્ય પ્રકારમાંથી સ્થાન અને સંખ્યા ક્રમના વિષયથી તેમના નીચે પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ મેદ પડે છે —

નીચેથી, સર્વ લઘુ દર્શક ચિન્હવાળું રૂપ મૂકવામા આવેછે. ને

પર ઉપજાવી, એકપછી એક તેના ઉપર

પાછે સર્વે ગુરુ આવે ત્યાં લગણ ક્રિયા

સંરૂપાપ્રત્યા ક્રમ તો પિગલમત પ્રમાણે, મથાળે

આ વિષય કાવ્યપ્રત્યો ગણવામા આવેછે.

કાવ્યશાસ્ત્ર જાણવાનિયમવિપરીત અથવા પ્રામાણ્યપ્રત્યાર્થ પ્રસ્તારનો

અમુક વર્ણ કે માત્ર સામાન્ય વિધિથી સ્થાન સંબંધમાં ઉલટો

મિત્ર મિત્ર વૃત્ત કે ગેધિમા, ડાવી વાજુના પેહેલા ગુરુતળે લઘુ

નક્કી થાયછે. અને તેમાં આમાં ન થતા, જમણી વાજુ મળીના

છે. આ વિષયના મુ મૂકવામા આવેછે, ને ડાવી વાજુ મળીના

૧ સંરૂપા.

૬ ઉદિષ્ટ.

માત્રા અને

મઠાને મોઠા પ્રથમતનોસ્થાનવિપરીત પ્રસ્તારવિધિ તેના સામાન્ય

પરના કે મેદ ક. ફોર માત્રા એટલો જ છે કે, તેમા પ્રથમના સર્વ લઘુ

એ પ્રત્યયથી વાજુની આદિનિકટકટ ઉપર ગુરુ મૂકાયછે,

અને અગચ્છિન્હ તો નીચે જે પ્રમાણે હોયછે તે પ્રમાણે જ ચડાવી

પિંગલો આવે, ને ડાવી મળી સ્વૂટતી માત્રા કે વર્ણ, લઘુ મૂકી

ક્રમ છે. આવેછે. તેમ આમા દક્ષિણ તરફની પેહેલી આદિની

સર્વ ગુરુ ઉપર ગુરુ મૂકાયછે અને ડાવી મળીના ચિન્હ નીચેના

અને મોહોયછે, તેજ ઉપરના રૂપમાં મૂકવામા આવેછે, અને

સ્વૂટતી માત્રા અથવા વર્ણ, જમણી વાજુ મળી મૂકી, તે ઓઠ

પૂરો કરવામા આવેછે. સંરૂપાક્રમનો પ્રારંભ સર્વ ગુરુવાળી

ઓઠથી ગણવામા આવેછે.

૧ પિંગલમત સંખ્યાવિપરીતપ્રસ્તાર અગસ્ત્યમત સામાન્ય પ્રસ્તારવિધિ પ્રમાણે કરવામાં આવેછે, તેમાં ને આમા માત્ર સંખ્યાનો અને ક્રમનો તફાવત છે તેમાં સર્વ ગુરુનું રૂપ પેહેલું ગણવામા આવેછે. અને આમા, સર્વ લઘુનુ રૂપ પેહેલું ગણવામાં આવેછે. અને ત્યાથી રૂપસંખ્યા ગણાયછે તેમા સર્વ ગુરુના રૂપમાંથી સર્વ લઘુનું રૂપ ગોધવામા આવેછે, તેમ આમાં સર્વ લઘુનુ રૂપ પેહેલુ મૂકી સર્વ ગુરુનુ રૂપ બનાવવામા આવેછે.

૬ અગસ્ત્યમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તાર પિંગલમત સામાન્ય પ્રસ્તારવિધિ પ્રમાણે કરવામા આવેછે. ફેર માત્ર ઇટલો જ છે કે, તેમાં સર્વ લઘુના રૂપથી સર્વ ગુરુનું રૂપ આવવા લગણ જડતા જડ ક્રિયા કરાયછે. અને સંખ્યાક્રમ સર્વ ગુરુના રૂપથી પ્રારંભી ગણવામાં આવેછે. તેમ આમા, સર્વ ગુરુના રૂપથી આરમી આરોહણ ક્રમે, સર્વ લઘુના રૂપ લાવવામા આવેછે, અને સંખ્યાક્રમ સર્વ લઘુના રૂપથી પ્રારંભી ગણવામા આવેછે. સ્થાનક્રમ પૂર્વવત્ કાંચમ રહેછે.

૭ પિંગલમત સ્થાનસંખ્યાવિપરીતપ્રસ્તાર^૧ અગસ્ત્યમત સ્થાનવિપરીત પ્રસ્તાર વિધિએ ઉતરતા જવાના ક્રમથી કરવામાં આવેછે. અને સંખ્યા પછી, સર્વ લઘુના રૂપથી પ્રારંભી, ગણવામાં આવેછે.

૮ અગસ્ત્યમત સ્થાનસંખ્યાવિપરીત^૧ પ્રસ્તાર પિંગલમત સ્થાનવિપરીતની રીતિએ, સર્વ ગુરુના રૂપથી ઉતરતા જવાના વિધિએ વડેછે, જડતા જવાના ક્રમે કરવામા આવેછે, ને તેનો મેં ગ્યાક્રા સર્વ લઘુના રૂપથી આરમી ગણવામા આવેછે,

જે પ્રસ્તારમા સંખ્યાક્રમ સર્વ ગુરુના રૂપથી ગણવામાં આવેછે તેને ક્રમપ્રસ્તાર કહેછે, અને જેમાં સંખ્યાક્રમ સર્વ.લઘુના રૂપથી ગણાયછે તેને ઉત્ક્રમપ્રસ્તાર કહેછે. ઉપર જણાવેલા પ્રથમના ચાર જાતના પ્રસ્તાર, ક્રમપ્રસ્તાર, અને બાકીના પ્રસ્તાર, ઉત્ક્રમપ્રસ્તાર કહેવાયછે.

ઉપર જણાવેલા સર્વ પ્રકારના પ્રસ્તારનાં રૂપ, સંખ્યા, પાતાલ, મેરુ, સૂચી અને મર્કટી સાથવાનો વિવિધ પિંગલમત વિધિ સદશ છે; પણ નષ્ટ, ઉદિષ્ટ અને પતાકાના જૂદા જૂદા વિધિ છે. તે વિષયવાર ચતાવવામા આવશે.

માત્રિકપ્રકરણ.

સંખ્યા.

અમુક માત્રાની વધી મઠીને કેટલી જાતિ થાય તે જાણવાને માટે સંખ્યાનો પ્રકાર ઉપયોગી છે.

રીતિ

એક માત્રાની માત્ર એક જ જાતિ થાય, બે માત્રાની બે થાય, અને ત્રણની ત્રણ થાય. તે પછીની કોઈ પણ માત્રાની જાતિ સંખ્યાંક તે માત્રાની આગળની બે માત્રાની જાતિસંખ્યાંકના સર્વાઠા તુલ્ય થાયછે. ત્રણ માત્રાની જાતિ કરવાને, નીચે પ્રમાણે આંકડા મૂકી પેહેલી તથા બીજી જાતિના અંકનો સર્વાઠો કરતાં ત્રણ આવેછે તેટલી જાતિ થાય.

૧ માત્રાની	૧ જાતિ	{	એમ ઉપરનો અંકનો એક મૂકી
૨ " "	૨ " "		દૂને નીચેના બંને અંકનો સ-
૩ " "	૧+૨=૩ " "		ર્વાલો કરતાં જતાં જે અંક આવે
૪ " "	૨+૨=૪ " "		

तेटली जाति, तेनी हारमां मात्रानो जे अंक होय, तेटली मात्रानी थाय. ए प्रमाणे १ थी ४८ मात्रा लगणनी रूप संख्याओ लाव्या तो नीचेनां बिम्बमां जणाव्या प्रमाणे आबी.

जाति संख्याबिम्ब.

केटली मात्रा	केटली जाति वा छदो बने	केटली मात्रा	केटली जाति वा छदो बने	केटली मात्रा	केटली जाति वा छदो बने
१	१	१७	२५८४	३३	५७०२८८७
२	२	१८	४१८१	३४	९२२७४६५
३	३	१९	६७६५	३५	१४९३०३५२
४	५	२०	१०९४६	३६	२४१५७८१७
५	८	२१	१७७११	३७	३९०८८१६९
६	१३	२२	२८६५७	३८	६३२०५९८६
७	२१	२३	४६३६८	३९	१०२३३४१५५
८	३४	२४	७५०२५	४०	१६५५८०१४१
९	५५	२५	१२१३९३	४१	२६७९१४२९६
१०	८९	२६	१९६४१८	४२	४३३४९४४३७
११	१४४	२७	३१७८११	४३	७०१४०८७३३
१२	२३३	२८	५१४२२९	४४	११३४९०३१७०
१३	३७७	२९	८३२०४०	४५	१८३६३११९०३
१४	६१०	३०	१३४६२६९	४६	२९७१२१५०७३
१५	९६७	३१	२१७८३०९	४७	४८०७५२६९७६
१६	१५९७	३२	३५२४५७८	४८	७७७८७४२०४९

बीजीरीति.

अमे ते बेकी मात्राना अंकनां रूप केटलां नीकळे, ए काहाडवुं होय तो, ते बेकी अंकना बरोबर बे अर्द्ध करवा. तेमांना एक

અર્ધમાંથી એક વાદ કરીને, વાકી રહે, તે સંખ્યાનાં રૂપ જેટલાં
ચનતાં હોય તેનો વર્ગ કરતાં જે અંક આવે, તેમાં આગા અર્ધનો
સંખ્યાનાં જે રૂપ થાય તેનો વર્ગ કરીને મેળવતાં જે સર્વાઠો
આવે તેટલાં રૂપ તે વેકી માત્રાનાં થાય એમ સમજવું.

જેમકે છ માત્રાનાં તેર રૂપ થાય છે, તે આ સંક્ષેપ રીતિયે
કાહાડવાં હોય તો છ વેકીના અંક છે. તેનાં વે અર્ધિયાં ત્રણ
ત્રણનાં થયા, તેમાંથી, એક અર્ધમાંથી એક વાદ કરતાં વાકી
વે રહે છે. ને વે માત્રાનાં રૂપ વે થાય છે તેનો વર્ગ, ચાર, તેમાં
આહું રાખેલું અર્ધ ત્રણ છે તેનાં રૂપ ત્રણ થાય તેનો વર્ગ કરતાં
નવ આવે છે, તે મેળવતાં છ માત્રાનાં રૂપ ($8+9=17$)
તેર થાય.

વાર માત્રાનાં સંક્ષેપ રીતિયે રૂપ કાહાડવાં હોય તો—

૬ અને ૬ એવા વે વિભાગ થાય. તેમાં એક અર્ધ

૬ નુ આશું રહ્યું અને બીજા અર્ધમાંથી એક વાદ

કરતાં વાકી ૫ રહે છે. એટલે ૬ અને ૫ એવા વે ભાગ થયા.

છ માત્રાનાં ૧૩ રૂપ તેનો વર્ગ = ૧૬૯

પાંચ માત્રાનાં ૮ ,, તેનો વર્ગ = ૬૪

∴ વાર માત્રાનાં કુલ ,, = ૨૩૩

ચૌદ માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તો $14(14-1)=154$ થાય.

સાત માત્રાનાં રૂપ $7^2 = 49$

છ માત્રાનાં ,, $6^2 = 36$

∴ ચૌદ માત્રાનાં કુલ ,, = ૯૫

બોલ માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તો $11(11-1)=110$ થાય.

આઠ માત્રાના રૂપ $૩૪^૨ = ૧૧૬૬$

સાત માત્રાનાં „ $૨૧^૨ = ૪૪૧$

∴ સોઠમાત્રાનાંકુલ „ $= ૧૬૯૭$

વીશ માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તો $૧૦ + (૧૦ - ૧) = ૧૯$ થાય.

દશ માત્રાનાં રૂપ $૮૧^૨ = ૭૨૯$

નવ માત્રાના „ $૫૫^૨ = ૩૦૨૫$

∴ વીશ માત્રાનાં કુલ „ $= ૧૦,૯૪૬$

ચોવીશ માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તો $૧૨ + (૧૨ - ૧) = ૧૧$ થાય.

વાર માત્રાના રૂપ $૨૩૩^૨ = ૫૪,૨૮૯$

અગિયાર માત્રાનાં „ $૧૮૪^૨ = ૨૦,૭૩૬$

∴ ચોવીશ માત્રાનાંકુલ „ $= ૭૫,૦૨૫$

અડતાલીશ માં રૂપ કાહાડવાં હોય તો $૨૪ + (૨૪ - ૧) = ૨૩$ થાય.

ચોવીશ માત્રાના રૂપ $૭૫,૦૨૫^૨ = ૫,૬૨,૮૭,૫૦,૬૨૫$

ત્રેવીશ માત્રાનાં „ $૪૬,૩૬૮^૨ = ૨,૧૪,૯૯,૯૧,૪૨૪$

∴ અડતાલીશ માં રૂપ કુલ „ $= ૭,૭૭,૮૭,૪૨,૦૪૯$

પણ એકી સંખ્યાની અમુક માત્રાનાં કેટલાં રૂપ થાય તેમ કાહાડવું હોય તો, જે આકાશનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તેની સમ સંખ્યા કરવાને એક અંક ઓછો કરી તેનું અર્ધ કરી તે અર્ધમા એક ઉમેરતા જે અંક થાય તે પ્રથમ ભાગ સમજવો; અને તે અર્ધમાંથી બે વાદ કરતા જે સંખ્યા આવે તે બીજો ભાગ સમજવો. આ પ્રમાણે થયેલા બે ભાગનો જે સર્વાઠો થાય તે જે અકના રૂપ કાહાડવાં હોય તેથી એક અંક ઓછો થવો જોઈએ. છટ્ટે ૧૧ માત્રાના રૂપ કાહાડવા હોય તો તેના વિભાગ ૧૧-૧=૧૦ તેનું અર્ધ ૫+૧=૬ પ્રથમ ભાગ, અને (૬-૨)=૪

ત્રીજો ભાગ. એમ ભાગ પડ્યા. તે વચ્ચેનો સર્વાલો ૧૦ થયો. (એટલે અગિયારથી એક ઓછો થયો) તેર માત્રાના રૂપ કાહાડવાને તેના ભાગ પાડવા હોય તો $(12-1-2)=6+1=7$ પ્રથમ ભાગ, અને $7-2=5$ ત્રીજો ભાગ. પંદર માત્રાના રૂપ કાહાડવાને તેના ભાગ પાડવા હોય તો $15-1-2=7+1=8$ પ્રથમ ભાગ, અને $8-2=6$ ત્રીજો ભાગ થાય.

એ પ્રમાણે જેટલી એકી માત્રાની સંખ્યાના રૂપ કાહાડવાં હોય તેટલી માત્રાના અંકના જે ભાગ ઉપર કહેલી રીતે પાડી વચ્ચેના ભાગોના વર્ગની વાદવાકી કરવી, એટલે વાકીનો અંક જેટલાં રૂપ કહેલી માત્રાની સંખ્યાના થશે.

(૧) અગિયાર માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં છે, તો અગિયાર માત્રાના વિભાગ ૬ અને ૪ ઉપરની રીતે થાય. તેથી છ માત્રાના ૧૨ રૂપ તેનો વર્ગ ૧૬૯. ચાર માત્રાનાં રૂપ પાંચ તેનો વર્ગ=૨૫. વચ્ચે વર્ગની વાદવાકી કરતા અગિયાર માત્રાનાં રૂપ ૧૪૪ થાય છે.

(૨) તેર માત્રાનાં રૂપ કાહાડવાં હોય તો ભાગ ૭+૧ થાય છે.

૭ માત્રાનાં „ ૨૧^૨ = ૪૪૧

૧ માત્રાનાં „ ૮^૨ = ૬૪

તેર માત્રાનાં „ = ૩૭૭

(૩) પંદર માત્રાનાં „ કાહાડવાં હોય તો ૧૫-૧-૨+૧=૮

એક ભાગ ૮-૨=૬ ત્રીજો ભાગ.

૮ માત્રાનાં રૂપ ૩૨^૨ = ૧૦૨૪

૬ માત્રાનાં „ ૧૨^૨ = ૧૪૪

પંદર માત્રાનાં „ = ૧૦૭૮

(४) सत्तर मात्रानां रूप काहाडवां होय तो $१७-१-२+१$
 $=२$ अने $२-२=०$.

९ मात्रानां „ $५५२=३०२६$

६ मात्रानां „ $२१२=-४४१$

सत्तर मात्रानां „ $=२९८४$

प्रस्तारनुं कारण.

अमुक मात्रानी जेटली जाति वने, ए संख्याथी जाण्युं; पण ते बधी जाति कियो किया केवा रूपनी थाय, ते जाणवानी जे इच्छा थाय तो ते प्रस्तारथी नीकळे.

मात्राजातिप्रस्तार.

मिगलाचार्यमत.

जेटली मात्रानो प्रस्तार करवो होय तेजली मात्राना अर्द्धती संख्या जेटलां गुरु चिन्ह राखवां अने शेष मात्रा रहे तो तेने प्रारंभमां लघु चिन्हथी दर्शाववी. एटले २, ४, ६, ८ ए बेकी एटले सम मात्रानो प्रस्तार करवो होय तो, बे मात्रानो एक गुरु; चार मात्राना बे गुरु, छ मात्राना त्रण गुरु, आठना चार गुरु, एम मूकवा अने १, ३, ५, ७ आदि विषम अथवा एकी मात्रानो प्रस्तार करवो होय तो प्रथम एक लघु मूकी, पछी बाकी रहे तेजली मात्राना जेटला गुरु बनी शके एटला मूकवा. जेमके, सात मात्रानो प्रस्तार काहाडवो होय तो प्रथम एक लघु लकी पछी छ मात्राना ३ गुरु थाय ते मूकवा. ए प्रमाणे प्रस्तारनुं पेहेलुं रूप थाय ते मूकुवुं. पछी बीजुं रूप काहाडवानो नियम

એવો છે કે, ડાવા હાથ મળીથી ગણતાં, હપરં જે પ્રથમ ગુરુ
હોય તે નીચે લઘુ મૂકવો અને પછી, પહેલા રૂપમાં જે પ્રમાણે
હોય તે પ્રમાણે જ જમણી ઢાંજુ મૂકી દેવું.

એ પ્રમાણે પ્રત્યેક રૂપમાં ડાવી માંજુથી ગણતાં, જે ગુરુ પ્ર-
થમનો હોય તેની નીચે લઘુ લખી, ઉપરનાં રૂપ પ્રમાણે વીજાં
ચિન્હ માંડી જવાં. એમ છેવટ સર્વ લઘુ આવી રહે ત્યાંલગી પ્ર-
સ્તાર કરી જવો. જેટલી માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવો હોય તેટલી
માત્રા પ્રત્યેક રૂપની થવી જોડયે. તેમાં જો એક માત્રા ઘટે તો
એક લઘુ, બે ઘટે તો ગુરુ, અને વેથી વધારે ઘટે તો જેટલા ગુરુ
કરી શકાય તેટલા પ્રથમ મૂકી પછીથી વધેલી માત્રાનો લઘુ
મૂકી માત્રા પૂરી કરી દેવી.

ઉદાહરણ—આત માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવો હોય તો, એ વિ-
ષમ અંક છે માટે, પ્રથમ એક લઘુ લખવો, અને પછી વાસ્તે જે
છ માત્રા રહી તેના ગુરુ ત્રણ થયા તે મૂકવા, એટલે પ્રથમ રૂપ
આવું।SSS થયું.

1	5	5	5	1	તે ઉપરથી વીજું રૂપ કાહાડવાને, પ્રારંભથી
5	1	5	5	2	ગણતાં, પ્રથમ લઘુ છે તે સ્થાન વર્જ્ય કરીને
111	5	5	3		વીજો ગુરુ છે તે નીચે લઘુ માંડી પ્રથમ ઓઝમાં
5	5	1	5	8	અક્ષીનાં ગુરુચિન્હ છે તે જણાવી દેવાં, એટલે

બે ગુરુ છે માટે બે ગુરુ મૂક્યા. હવે એ નવું રૂપ ।SS થયું.
તેની માત્રા ગણી તો, પાંચ થયું, પણ પ્રસ્તાર ૭ માત્રાનો છે,
માટે બે માત્રા મૂકી તેનો એક ગુરુ ડાવી વાંજુએ પ્રારંભ સ્થાને

મૂકી ૭ માત્રા પૂરી કરી દીધી, એટલે ત્રીજું રૂપ SSS તૈયાર થયું. પછી તે ઉપરથી ત્રીજું રૂપ કાહાડવાને, ત્રીજા રૂપમાં સૌથી પ્રથમ સ્થાને ગુરુ ચિન્હ છે તે તલે લઘુ ચિન્હ કરવું અને ત્યાર પછીનાં સ્થાનકોમાં એક લઘુ અને બે ગુરુ છે તે ચડાવી દેતા તેના છ માત્રા થાયછે, પણ પ્રસ્તાર માત્ર માત્રાનો છે, માટે સ્વદત્તી એક માત્રા ડાબી બાજુએ એક લઘુ ચિન્હ ઉમેરી પૂરી કરવી એટલે ત્રીજું રૂપ ||SSS પૂર્ણ થયું.

ચોથું રૂપ કાહાડવા માટે ત્રીજા રૂપના પહેલા, ત્રીજા તથા ત્રીજા સ્થાનમાં લઘુ ચિન્હ છે તે વર્જ્ય કરી ચોથા સ્થાનમાં ગુરુ છે તે નીચે લઘુ મૂકવી. અને પછી એક ગુરુ ચિન્હ વાકી રહ્યું છે તે ચડાવી દેવું, એટલે ઉપજેલ રૂપની માત્રા ત્રણ થઈ, પણ સાત માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે એટલે ચાર માત્રા સ્વદત્તી, તેના બે ગુરુ ચિન્હ મૂકવાં એટલે ચોથું રૂપ SSIS એવું થયું. એ પ્રમાણે સર્વ લઘુ છેવટ આવે ત્યાં સુધી પ્રસ્તાર કાહાડવો. ગમે તેટલી માત્રાનો પ્રસ્તાર એવો રીતે નીકળી શકે. અમુક માત્રાનાં કેટલાં રૂપ થઈ શકે તે કાહાડવાને સંખ્યાનો પ્રકાર ઉપયોગમાં આવેછે, અને રૂપ કેવાં કેવાં થાયછે તે પ્રસ્તારથી નીકળેછે.

માત્રા પ્રસ્તારનાં કેટલાંક છૂટક ઉદાહરણો આગળ આપવામાં આવ્યાં છે પણ એકથી માત્ર માત્રા સુધીનાં નીચે આપવામાં આવેછે.

मात्रा प्रस्तारणां उदाहरण.

१	२	३	४	५	मात्रा.
	S	S	SS	SS	१
		S	S	S S	२
			S	S	३
			S	SS	४
				S	५
				S	६
				S	७
					८

छ मात्रानो प्रस्तार.

SSS	१	S	५	SS	९
SS	२	SS	६	S	१०
S S	३	S S	७	S	११
S S	४	S	८	S	१२
					१३

સાત માત્રાનો પ્રસ્તાર.

૧૫૫૫ ૧	૧૧૧૧૫ ૮	૫૧૫૧ ૧૬
૫૧૫૫ ૨	૫૫૫૧ ૯	૧૧૫૧ ૧૬
૧૧૫૫ ૩	૧૧૫૫ ૧૦	૫૫૧૧ ૧૭
૫૫૧૫ ૪	૧૫૧૫ ૧૧	૧૧૫૧ ૧૮
૧૧૫૧ ૫	૫૧૧૫ ૧૨	૧૫૧૧ ૧૯
૧૫૧૧ ૬	૧૧૧૫ ૧૩	૫૧૧૧ ૨૦
૫૧૧૧ ૭	૧૫૧૧ ૧૪	૧૧૧૧ ૨૧

૨ અગસ્ટ્યમતપ્રસ્તાર.

પ્રથમ ઇષ્ટ માત્રાના જેટલા લઘુ ચિહ્ન તલિયે મૂકવા; પછી ડાબી બાજુની આદિ નિકટકલ^૧ ઉપર ગુરુ ચિહ્ન મૂકવું અને તેની જોડે જમણી બાજુએ નીચેના જ બાકી રહેલા ચિહ્ન ચડાવી દેવાં; આમ કરતાં તેમા જેટલી માત્રા સૂટે, તેટલા લઘુ ચિહ્ન ડાબી બાજુએ મૂકી તે રૂપ પૂરું કરવું. ચડતા જવાના ક્રમે, આ પ્રમાણે એક રૂપમાંથી બીજું રૂપ બનાવતા જઈ, સર્વ ગુરુ આવે ત્યાં લગણ, ક્રિયા કરતે જવી. તેમા સંખ્યાક્રમ ઉપરથી લેવો.

પ્રશ્ન. પાંચ માત્રાનો પ્રસ્તાર કરો.

પાંચ માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, તેના આઠ રૂપ થાય છે માટે પ્રથમ પાંચ લઘુ ચિહ્ન, તલિયે આઠમા રૂપને ઠેકાણે મૂક્યાં. તેની ડાબી બાજુની આદિ નિકટકલ । । ઉપરે ગુરુ મૂકી તેની જોડે જમણી બાજુએ બાકી રહેલા ત્રણ લઘુ । । । ચિહ્ન ચડાવી દીધાં. અને ડાબી બાજુએ માત્રા સૂટતી નથી માટે કાંઈ પણ લઘુ

૧ રૂપમાના પેહેલા લઘુ અથવા ગુરુથી આરમ્ભી બીજાં લઘુ આવે ત્ય લગણનું રૂપ તે આદિ નિકટકલ.

ચિહ્ન મૂકવાનું રહેતું નથી એટલે સાતમું રૂપ S|| થયું. તેમાં આદિનિકટકલ S| થઈ, તેના પર છટું રૂપ કરવા માટે S મૂક્યો. તેની જોડે જમણી વાજુએ નીચેના સાતમા રૂપમાં (II) છે તે મૂક્યા, તો માત્રાનો સર્વાલો કરતા ચાર માત્રા થઈ અને પ્રસ્તાર પાંચ માત્રાનો છે તેથી એક માત્રા છૂટી તે વડલે (I) એક લઘુ તેની ડાબી વાજુએ મૂક્યો, તો ત્રીજું રૂપ S|| થયું. એ પ્રમાણે સર્વ રૂપ કાઢાડ્યા, તો તેનું પ્રસ્તારવિમ્બ નીચે પ્રમાણે થયું.

પાંચ માત્રાના પ્રસ્તારનું વિમ્બ.

સંખ્યા. પ્રસ્તારના રૂપ. આદિનિકટકલ. *

૧	=	I S S	
૨	=	S I S	S I, S
૩	=	I I I S	I I, I S
૪	=	S S I	S S I,
૫	=	I I S I	I I, S I
૬	=	I S I I	I S I, I
૭	=	S I I I	S I, I I
૮	=	I I I I	I I, I I I

૩ પિંગલમત સ્થાનવિપરીત અથવા ભામહમત.

પ્રથમ ગુરુ ચિહ્ન મૂકી પિંગલમતના સામાન્ય પ્રસ્તાર વિધિયે સ્થાનમાં વિપર્યય કરી આ પ્રસ્તાર કરવો. અર્થાત્ જમણી વાજુના પેહેલા ગુરુતલે લઘુ મુકવો, ડાબી મળીના વાકીનાં ઉપરનાં જ ચિહ્ન ડાબી વાજુએ મૂકવાં, અને જમણી મળી છૂટતી માત્રા

* નીચેના રૂપમાં ડાબી મળીથી વિરામચિહ્ન પર્યન્તના ચિહ્ન આદિ-નિકટકલ છે.

ગુરુ લઘુથી પૂરી કરતાં બધું સર્વ લઘુ આવે ત્યાં લગણ ઉત્તરોત્તર રૂપ કાઢતે જવાં.

પ્રશ્ન. ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરો.

ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે માટે પેહેલા રૂપમાં ચાર માત્રાના સર્વ ગુરુનું રૂપ SS થાયછે તે મૂક્યું તેમાંથી ત્રીજું રૂપ કાઢાડવું છે, તે માટે જમણી મળીના પેહેલા ગુરુ તલે લઘુ મૂક્યો, ને ડાબી બાજુનું S ચિહ્ન કાયમ રાખતાં એક માત્રા સૂટી, માટે જમણી મળી. ઉમેર્યો, તો ત્રીજું રૂપ SII થયું તેમાંથી ત્રીજું રૂપ ISI થયું. ત્રીજામાંથી ચોથું રૂપ IIS થયું અને ચોથામાંથી પાંચમું રૂપ IIIS થયું. સર્વ લઘુનું રૂપ આવી ગયું માટે પ્રસ્તાર પૂરો થયો. જુઓ નીચેનું પ્રસ્તારવિમ્બ.

સંખ્યા.	રૂપ.	ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર.
૧	SS	
૨	SII	
૩	ISI	
૪	IIS	
૫	IIIS	

૪ અગસ્ત્યમત સ્થાનવિપરીત.

૬૪ માત્રા જેટલાં સર્વ લઘુનાં ચિહ્ન પ્રથમ મૂકી ચડતાં જવાનાં ક્રમે, જમણી મળીની આદિનિકટકલ ઉપર ગુરુ ચિહ્ન મૂકવું, ડાબી મળીનાં બાકીના જ ચિહ્ન ડાબી બાજુએ મૂકવા. અને જમણી મળી સૂટતી માત્રા માટે લઘુ ચિહ્ન મૂકી સર્વ ગુરુ આવે ત્યાં લગણ નીચેનાં રૂપપરથી ઉપરનું રૂપ લાવતા જવું.

પ્રશ્ન. ચાર માત્રાનો અગસ્ત્યમત સ્થાનવિપરીત પ્રસ્તાર રીતિએ પ્રસ્તાર કરો.

ઇષ્ટ માત્રાં ચાર છે, માટે પેહેલાં ચાર લઘુ ચિહ્ન ।।।। મૂક્યાં. એમાંથી વીજું રૂપ લાવવું છે, તેમાં જમણી બળી આદિનિકટકલ ॥ છે, તેનાપર ગુરુ મૂક્યો અને ડાબી બળીનાં વાકીનાં ચિહ્ન ॥ મૂક્યા, તો વીજું રૂપ ॥૬ થયું તેમા આદિનિકટકલ ૧૬ થઈ, તેનાપર ગુરુ મૂકી, ડાબી વાજુનું ચિહ્ન । ડાબી તરફ અને જમણી બળી એક માત્રા ટૂટી માટે એક લઘુ ચિહ્ન મૂક્યું; તો તે રૂપ ૧૬ થયું. તે પછીનું રૂપ ૬૥ થયું. અને છેલ્લું રૂપ ૬૬ થયું. તેની સંખ્યાનો ક્રમ સર્વ ગુરુથી ગણાશે, માટે તે ક્રમે એ પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે થયો:—

સંખ્યા.	રૂપ.	ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર.
૧ =	૬ ૬	
૨ =	૬ । ।	
૩ =	। ૬ ।	
૪ =	। । ૬	
૫ =	। । । ।	

૫ પિંગલમતસંખ્યાવિપરીતપ્રસ્તાર.

ઇષ્ટ માત્રા જેટલાં લઘુચિહ્ન પેહેલાં મૂકી અગત્યમતના સામાન્ય પ્રસ્તારના વિધિએ અવરોહક્રમે સર્વ ગુરુ આવે ત્યાં-લગણ પ્રસ્તાર કરવો અને રૂપસંખ્યા સર્વ લઘુનાં રૂપથી આરંભી ગણવી.

પ્રશ્ન. પિંગલમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તાર વિધિએ ચાર માત્રા-નો પ્રસ્તાર કરો.

ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે ચાર લઘુનું પેહેલું રૂપ ।।। (૪ લઘુનું) મૂક્યું. તેમાં ડાબી બળી આદિનિકટકલ ॥ છે તેના તલે ગુરુ મૂકી. જમણી બળી વાકીનાં રૂપ મૂકી અને

હાથી બાજુએ છૂટતી માત્રાને માટે લઘુ ચિહ્ન મૂક્યાં, તો વીજું
રૂપ ૬ ॥ થયું. બીજામાથી ત્રીજું રૂપ ૭ ॥ થયું. ત્રીજામાથી
ચોથું રૂપ ૮ ॥ થયું અને તેમાથી પાંચમું રૂપ ૯ ॥ આવ્યું. તેની
સંખ્યાનો ક્રમ સર્વ લઘુથી ગણતા તે પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે
આવ્યો.

રૂપ.		સંખ્યા.
	=	૧
૬ ॥	=	૨
૭ ૬ ॥	=	૩
૮ ૬ ૬	=	૪
૯ ૬ ૬ ૬	=	૫

૬ અગસ્ટ્યમત સંખ્યાવિપરીત.

ઇષ્ટમાત્રાનું સર્વ ગુરુનું રૂપ પેહેલુ મૂકી આરોહક્રમે એટલે
નીચેથી ઉપર ચઢતા જવાના ક્રમે પિંગલમત સામાન્યપ્રસ્તાર
વિધિએ સર્વ લઘુનું રૂપ આવે ત્યાંગણ પ્રસ્તાર કરવો. સંખ્યા-
ક્રમ સર્વ લઘુથી આરંભવો.

પ્રશ્ન. ચાર માત્રાનો અગસ્ટ્યમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તારની
રીતિએ પ્રસ્તાર કરો.

ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે માટે પેહેલાં, તેનું સર્વ ગુરુનું
રૂપ ૬૬ થાય છે તે મૂક્યું, પછી ચઢતા જવાના ક્રમે હાથી
મળીના પેહેલા ગુરુ ઉપર લઘુ મૂક્યો, જમણી મળીનું ચિહ્ન
૬ કાયમ રાખ્યું અને હાથી મળી એક માત્રા છૂટી, માટે એક
લઘુ ઉમેર્યો, તો તે ઉપરનું રૂપ ૮૬ થયું. તેમાથી તે ઉપરનું
રૂપ એજ રીતે કાઢાડ્યું તો ૭૬ આવ્યું. તેમાંથી તે ઉપરનું રૂપ
કાઢાડ્યું, તો ૬૬ આવ્યું; ને તેમાંથી તેના ઉપરનું રૂપ કાઢાડ્યું

તો તે ।।। આવ્યું. સર્વ લઘુનાં રૂપને પેહેલું રૂપ ગણી પ્રસ્તાર-
ક્રમ ગોઠવ્યો તો તે નીચે પ્રમાણે આવ્યો.

૧ । ॥ ૧

૨ ૫ ॥

૩ । ૫ ।

૪ ॥ ૫

૬ ૫૫

૭ પિંગલમત સંખ્યાસ્થાનવિપરીત અથવા ઉભય
વિપરીત પ્રસ્તાર.

ઇષ્ટ માત્રા જેટલાં લઘુ ચિહ્ન પેહેલા મૂકી, ઉતરતા જવાના
ક્રમે, અગત્યમતસ્થાનવિપરીત પ્રસ્તાર વિધિએ સર્વ ગુરુનું રૂપ
આવે ત્યાં લગણ ઉપરનાં રૂપપરથી વીજાં રૂપ કાઢાડવાં.
સંખ્યાનો ક્રમ સર્વ લઘુના રૂપથી ગણવો.

પ્રશ્ન. ચાર માત્રાનો પિંગલમત ઉભયવિપરીતપ્રસ્તાર વિધિએ
પ્રસ્તાર કરો.

ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલાં ચાર લઘુ ચિહ્ન
।।। મૂક્યાં. વીજું રૂપ કાઢાડવા માટે જમણી ભણીની આદિ-
નિકટકલ ॥ તલે ગુરુ મૂક્યાં. અને તેની જોડે પેહેલા રૂપનાં
વાકીના વે લઘુ ચિહ્ન ડાબી ભણી મૂક્યાં, અને જમણી વાજુએ
ખૂટતી માત્રા પૂરી કરી, તો તે પછીનું વીજું રૂપ । ૫ થયું. તેમાથી
ત્રીજું રૂપ । ૫ । આ આવ્યું. એમાંથી ચોથું ૫ ૫ રૂપ આવ્યું અને
તેની આદિ નિકટકલ ॥ તલે ગુરુ મૂકી જમણી ભણી ખૂટતી
માત્રાનું ચિહ્ન મૂક્યું ને ડાબી તરફનું ચિહ્ન એજ ઉતાવ્યું તો તે
રૂપ ૫૫ થયું. એ રૂપ કહ્યા પ્રમાણે ક્રમમાં ગોઠવ્યાં, તો તે ત્રિમ્વ
નીચે પ્રમાણે થયું.

સંખ્યા. પ્રસ્તારરૂપ.

$$૧ = ૧ ૧ ૧ ૧$$

$$૨ = ૧ ૧ ૬$$

$$૩ = ૧ ૬ ૧$$

$$૪ = ૬ ૧ ૧$$

$$૫ = ૬ ૬$$

૮ અગસ્ત્યમત સંખ્યાસ્થાનવિપરીત અથવા ઉભય વિપરીતપ્રસ્તાર.

ઇષ્ટ માત્રાનું સર્વ ગુરુનું રૂપ ઉત્ક્રમે પેહેલું મૂકવું; બાદ ભામહમત પ્રસ્તાર વિધિએ નીચે ઉતરવાને બદલે ચઢતે જવાના ક્રમે પ્રસ્તાર કરવો. સંખ્યા સર્વ લઘુના રૂપથી ગણવી.

પ્રશ્ન. અગસ્ત્યમત સંખ્યા અને સ્થાન વિપરીત પ્રસ્તાર વિધિએ ચાર માત્રાનો પ્રસ્તાર કરો.

ઇષ્ટ માત્રા ચાર છે તેનું સર્વ ગુરુનું રૂપ ૬૬ છે તે પ્રથમ લખ્યું. તે ઉપરથી ભામહમત પ્રમાણે જમણી બાજુના પેહેલા ગુરુ ઉપર લઘુ મૂકી ડાબી બાજુનાં રૂપ એજ મૂક્યા ને જમણી તરફ સુ-
ટતી માત્રા ગુરુલઘુથી પૂરી કરી, તો તે રૂપ ૬૧ આવ્યું. તેમાંથી તે ઉપરનું રૂપ ૧૬ આવ્યું અને છેલ્લે સર્વ લઘુનું રૂપ ૧૧૧ આવ્યું. બધાં રૂપ કથિત ક્રમે ગોઠવ્યા તો પ્રસ્તારવિંચ નીચે પ્રમાણે આવ્યું.

સંખ્યા. પ્રસ્તારરૂપ.

$$૧ = ૧ ૧ ૧ ૧$$

$$૨ = ૧ ૧ ૬$$

$$૩ = ૧ ૬ ૧$$

$$૪ = ૬ ૧ ૧$$

$$૫ = ૬ ૬$$

चार भावानो अष्टविध प्रस्तार.

क्रमप्रस्तार.					उत्क्रमप्रस्तार.				
रूप संख्या क्रम.	पिगलमत.	अगस्त्यमत.	भामहमत- पिगलमत स्थानविपरीत	अगस्त्यमत स्थानविपरीत	पिगलमत संख्याविपरीत	अगस्त्यमत. संख्याविपरीत	पिगलमत संख्यास्थान- विपरीत.	अगस्त्यमत संख्यास्थान विपरीत.	
१	५ ५	५ ५	५ ५	५ ५	॥ ॥	॥ ॥	॥ ॥	॥ ॥	
२	॥ ५	॥ ५	५ ॥	५ ॥	५ ॥	५ ॥	॥ ५.	॥ ५	
३	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	
४	५ ॥ ॥	५ ॥ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	५ ॥ ॥	५ ॥ ॥	
५	॥ ॥ ॥ ॥	॥ ॥ ॥ ॥	॥ ॥ ॥ ॥	॥ ॥ ॥ ॥	५ ५	५ ५	५ ५	५ ५	

માત્રાપ્રસ્તારસૂચી.

માત્રાપ્રસ્તાર કરતાં તેમાં નીચે લખેલા પ્ર-
રૂપ થાયછે, તે બતાવવા માટે સૂચી કરવામાં આવેછે:—

જેમકે, આદિ લઘુ ઇટલે લાદિ. (લ આદિ.)

અન્ત લઘુ ઇટલે લાન્ત. (લ અન્ત)

આદિ ગુરુ ઇટલે ગાદિ. (ગ આદિ.)

અંત ગુરુ ઇટલે ગાન્ત. (ગ અન્ત.)

આદિ અંને અન્ત લઘુ ઇટલે લાદિલાન્ત.

આદિ લઘુ અંને અન્ત ગુરુ ઇટલે લાદિગાન્ત.

આદિ ગુરુ અંને અન્ત લઘુ ઇટલે ગાદિલાન્ત.

આદિ અંને અન્ત ગુરુ ઇટલે ગાદિગાન્ત.

જેટલી માત્રાના પ્રસ્તારની સૂચી કરવી હોય તેટલી માત્રા સુધીના એક* આદિ જેટલા ભેદ થતા હોય તે સંખ્યા ક્રમવાર લાના પાડી માડી જવી, પછી છેલ્લા ટંકમાં કુલ રૂપ-સંખ્યા, તેથી ઢાઢા વીજા ટંકમાં લાદિ અને લાન્ત. ત્રીજામાં ગાદિ અને ગાન્ત તથા લાદિલાન્ત; ચોથામાં ગાદિલાન્ત અને લાદિગાન્ત; પાંચમામાં ગાદિગાન્ત, એ પ્રમાણે રૂપસંખ્યા જાણી લેવી. જેમકે, સાત માત્રાના પ્રસ્તારમાં સૂચી કાઢાડવા માટે તેની રૂપસંખ્યા કરી, તો ૧, ૨, ૩, ૫, ૮, ૧૩, ૨૧ થાયછે. તેમાં કુલ રૂપ સંખ્યા ૨૧ થાયછે, તે છેલ્લા લાનામાં સૂકવામાં આવી. (જુવો માત્રાપ્રસ્તાર સૂચીવિમ્બ પૃ. ૨૪)

૧૩ ભેદ લાદિના અને તેટલાજ લાન્તના છે; માટે તેનાથી ઢાઢા વાજુના ટંકમાં ૧૩ નો અક છે.

૮ ભેદ ગાદિના અને તેટલાજ ગાન્તના છે, માટે તે આંકડો ત્રીજા સંક્રમાં આવ્યો છે.

૮ ભેદ લાદિલાન્તના થાયછે માટે તે ૫જા ત્રીજા સંક્રમાં જણાવવામાં આવ્યા છે.

૯ ભેદ લાદિગાન્તના અને તેટલાજ ગાદિલાન્તના છે, તે બતાવવાને ચોથા સંક્રમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

સૂચીરૂપ.

	લાદિ લાન્ત.	ભેદ સંખ્યા	(૧) ૬
૨ માત્રાની સૂચી.	૧	૨	(૨) ૧૧

	ગાદિ ગાન્ત. લાદિલાન્ત.	લાદિ લાન્ત	ભેદ સંખ્યા	(૧) ૬ (૨) ૬ (૩) ૧૧
૩ માત્રાની સૂચી.	૧	૨	૩	

	લાદિગાન્ત. ગાદિલાન્ત	ગાદિ. ગાન્ત લાદિ લાન્ત	લાદિ લાન્ત	ભેદ સંખ્યા	૧ ૬ ૬ ૨ ૧ ૬ ૩ ૬ ૬ ૪ ૬ ૧૧ ૫ ૧ ૧૧
૪ માત્રાની સૂચી.	૧	૨	૩	૫	

	ગાદિગાન્ત.	લાદિગાન્ત ગાદિલાન્ત.	ગાદિ ગાન્ત લાદિલાન્ત	લાદિ લાન્ત	ભેદ સંખ્યા.
૫ માત્રાની સૂચી	૧	૨	૩	૪	૮

સંખ્યા. ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

સં. ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬

		गादि- गान्त	लादिगान्त. गादिलान्त	गादि गान्त लादिलान्त	लादि. लान्त	भेद. संख्या
६ मात्राणी सूची.	१	२	३	५	८	१३

संख्या. १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

लप. ५५ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५

९ १० ११ १२ १३

५५ ५५ ५५ ५५ ५५

		गादि- गान्त.	लादिगान्त गादिलान्त.	गादि गान्त. लादिलान्त	लादि. लान्त.	भेद. संख्या
७ मात्राणी सूची	१ २	३	५	८	१३	२१

सात मात्राणी प्रस्तार.

१ । ५५५ ८ ॥ ॥ । ५ १५ ५ । ५ ॥

२ ५ । ५५ ९ ५५५ । १६ ॥ । ५ ॥

३ ॥ । ५५ १० ॥ ५५ । १७ ५५ ॥ ।

४ ५५ । ५ ११ । ५ । ५ । १८ ॥ ५ ॥ ।

५ ॥ ५ । ५ १२ ५ ॥ ५ । १९ । ५ ॥ ॥

६ । ५ ॥ ५ १३ ॥ ॥ ५ । २० ५ । ॥ ॥

७ ५ ॥ । ५ १४ । ५५ ॥ २१ । ॥ ॥ ॥

૧૬ ॥ ૧ ૬ ॥ ૬	૧૭ ૬ ૬ ॥ ૧ ૬	૧૮ ૧ ૧ ૬ ૧ ૬
૧૯ ૧ ૬ ૧ ૧ ૧ ૬	૨૦ ૬ ૧ ૧ ૧ ૧ ૬	૨૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૬
૨૨ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૨૩ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૨૪ ૧ ૬ ૧ ૬ ૬ ૧
૨૫ ૬ ૧ ૧ ૬ ૬ ૧	૨૬ ૧ ૧ ૧ ૬ ૬ ૧	૨૭ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૨૮ ૬ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૨૯ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૩૦ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૩૧ ૧ ૬ ૧ ૬ ૬ ૧	૩૨ ૧ ૬ ૧ ૬ ૬ ૧	૩૩ ૬ ૧ ૧ ૬ ૬ ૧
૩૪ ૧ ૧ ૧ ૬ ૬ ૧	૩૫ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૩૬ ૬ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧
૩૭ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૩૮ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૩૯ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૪૦ ૧ ૬ ૧ ૬ ૬ ૧	૪૧ ૬ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૪૨ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧
૪૩ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૪૪ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૪૫ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૪૬ ૬ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૪૭ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૪૮ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૪૯ ૬ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૫૦ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૧	૫૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૫૨ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૫૩ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧	૫૪ ૬ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧
૫૫ ૧ ૧ ૬ ૬ ૬ ૬ ૧		

સૂચીની વીજી સુગમ રીતિ.

જેટલી માત્રાના પ્રસ્તારની સૂચી, કાહોડવી હોય તેટલી માત્રાના અક્રમાંથી ક્રમે ૦, ૧, ૨, ૩, ૪ અંક બાદ કરવા; ને જે બાકી રહે તે અંક જૂદા જૂદા માંડવા. શૂન્ય બાદ કરતાં જે શેષ રહે તેટલી માત્રાની ભેદસંખ્યા તે ઇષ્ટ માત્રાની ભેદસંખ્યા થાયછે. એક બાદ કરતાં જે શેષ રહે તેટલી માત્રાના ભેદાઢ્ઢ, જેટલા લાદિનાં અને લાન્તનાં રૂપ થાયછે. બે બાદ કરતાં શેષ રહે તેટલી માત્રાના ભેદાઢ્ઢ, જેટલા ગાદિ, ગાન્ત અને લાદિલાન્ત, એવાં ત્રણ પ્રકારના રૂપ થાયછે. ત્રણ બાદ કરતાં જે શેષ રહે તેટલી માત્રાના ભેદાઢ્ઢ, જેટલાં ગાદિલાન્ત

અને લાદિગાન્તનાં રૂપ થાયછે. ચાર વાદ કરતાં જે શેષ રહે, તેટલી માત્રાના ભેદાઢ્ઢ જેટલાં ગાદિગાન્તનાં રૂપ થાયછે. જેમકે, ૯ માત્રાના પ્રસ્તારની સૂત્રી કાઠાડવાની છે તો—

૯-૦=૯ શેષાઢ્ઢની ભેદસંખ્યા ૧૧ થાયછે, માટે ૬૪ માત્રા ૯ ની ભેદ સંખ્યા ૧૧ થઈ.

૯-૧=૮ શેષાઢ્ઢની ભેદસંખ્યા ૩૪ થાયછે, માટે તેમાં તેટલાં રૂપ લાદિ અંત લાન્તનાં છે.

૯-૨=૭ તેની રૂપ સંખ્યા ૨૧ છે માટે તેટલાં રૂપ ગાદિ અને ગાન્ત તથા લાદિલાન્તનાં આવેછે.

૯-૩=૬ તેની રૂપ સંખ્યા ૧૩ આવી, માટે ગાદિલાન્ત અને લાદિગાન્તનાં રૂપ ૧૩ થાયછે

૯-૪=૫ તેની રૂપ સંખ્યા ૮ છે, માટે ગાદિગાન્તનાં રૂપ ૮ છે.

પાતાલ^૧ પ્રક્રિયા

માત્રા મેલની જાતિના ભેદ અર્થાત્ તેના કેટલાં રૂપ થાયછે તથા તેમાં લઘુ ગુરુ કેટલા આવેછે અને ત્રીજી માત્રા કેટલી થાયછે અથવા મર્વવર્ણ (પિડ) કેટલા થાયછે તે જાણવાની ક્રિયાને પાતાલ કહેછે.

જેટલી માત્રા મુગીનું પાતાલ વિસ્ત્ર કમ્બુ હોય તેથી એક વાર, એમ ઉપી લીટિયો લેવનો, અને ચાર લેટી આડી સંચ-વો; કે જેથી ઉભા લંડ ત્રગ થાય. પછી ડાવા હાથ મળીથી ચાલતા, પેહેલી પંક્તિના પ્રથમ લંડમાં એક, ત્રીજામાં બે, ત્રીજા-

૧ મર્કટીમાં આનો સમાવેશ થઈ જાયછે, છતાં પૂર્વાચાર્યોએ તે ક્રિયા જૂદી લાગલ હોવા અમે પણ આમા કવલ તન્વ રૂપે દાલ કરેલા છે

માં ત્રગ આદિ ચડના અંક અનુક્રમે લખવા. તેની નીચેની
 બીજી પંક્તિના શ્વંડમાં મેદ સહ્યાના અંક મૂકી દેવા. અને તે
 તળેની ત્રીજી પંક્તિના શ્વંડમાં પેહેલામાં એક અને બીજામાં બે
 મૂકવા. પછીના ઘર ભરવા માટે આ નિયમ છે. કે જે ઘર ભર-
 વાનું હોય, તેની ડાબી બાજુ પામેના બે ઘરમાં જે અંક હોય, તે
 તથા જે ઘર ભરવાનું હોય તેના ડાબી કોણાક બીજી પંક્તિમાં
 હોય તે, એ ત્રગ ઘરના અંકનો જે સર્વાંકો આવે, તે અંક
 સ્વાલી શ્વંડમાં ભરવો. જેમકે, ત્રીજી પંક્તિનું ત્રીજું ઘર ભરવા
 માટે તે પેહેલાના ડાબી બાજુના બીજા બે ઘરમાં ૧, તથા ૨,
 છે તે અને સ્વાલી ઘરની બીજી પંક્તિમાં ડાબી કોણાક બે છે,
 એ ત્રગ ઘરનો સર્વાંકો $(૨+૧+૨) = ૫$ થયો તે ત્રીજા
 ઘરમાં મૂકવો.

$$\text{ચોથા ઘરમાં } (૫+૨+૩) = ૧૦.$$

$$\text{પાંચમા ઘરમાં } (૧૦+૫+૫) = ૨૦.$$

$$\text{છઠ્ઠા ઘરમાં } (૨૦+૧૦+૮) = ૩૮.$$

$$\text{સાતમા ઘરમાં } (૩૮+૨૦+૧૩) = ૭૧.$$

$$\text{આઠમા ઘરમાં } (૭૧+૩૮+૨૧) = ૧૩૦.$$

$$\text{નવમા ઘરમાં } (૧૩૦+૭૧+૩૪) = ૨૩૫.$$

$$\text{દશમા ઘરમાં } (૨૩૫+૧૩૦+૫૫) = ૪૨૦.$$

$$\text{અગિયારમા ઘરમાં } (૪૨૦+૨૩૫+૮૫) = ૭૪૦.$$

$$\text{બારમા ઘરમાં } (૭૪૦+૪૨૦+૧૪૪) = ૧૩૦૪.$$

એ પ્રમાણે ત્રીજી પંક્તિ ભરવી આવેલ સહ્યાને પંક્તિમાં ભરતા
 વાર માત્રાનું સાતાલગ્નિમ્બ નીચે પ્રમાણે આવ્યું.

પાતાલચિમ્વ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૧	૨	૩	૪	૮૧૩	૨૧	૩૪	૫૫	૮૯	૧૧૬	૨૩૩	
૧	૨	૫	૧૦	૨૦	૩૮	૭૧	૧૩૦	૨૩૫	૪૨૦	૭૮૬	૧૩૦૮

આ ચિમ્વ ઉપરથી નીચેની વાતો જાણવામાં આવેછે પહેલી પક્તિ માત્રાના અંક વતાવેછે, ત્રીજી પક્તિ પ્રત્યેક માત્રાની સંખ્યાના કુલ કેટલા રૂપ થાયછે તે વતાવેછે, અને ત્રીજી પક્તિ તેના પ્રસ્તારમાં કેટલા લઘુ, કેટલા ગુરુ. વધી માત્રા કેટલી તથા વધા વર્ણ કેટલા અને તેનો પિંડ કેટલો હોયછે તે વતાવેછે. જેમકે, છ માત્રાની જાતિ સર્વથી ઉપર લેવી હકીકત કાઢાડવી હોય તો, પહેલી પક્તિના છઠ્ઠા સ્તંભ તલે ત્રીજી પંક્તિમાં ૧૩નો અંક છે, તો છ માત્રાની વધી મળીને ૧૩ જાતિ થાયછે, અને ૧૩ના સ્તંભની નીચે ત્રીજી પંક્તિમાં ૩૮ નો અંક છે તો છ માત્રાની વધી જાતિમાં ૩૮ લઘુ આવે એમ સમજવું.

આડત્રીશની પૂર્વે ઢાવી વાજુળ વીશનો અંક છે, તો છ માત્રાની જાતિમાં ૨૦ ગુરુ છે, એટલે ૩૮ લઘુની ૩૮ માત્રા તથા વીશ ગુરુની ૪૦ માત્રા થઈ તે વધી માત્રા ૭૮ છે.

૩૮ લઘુ અને ૨૦ ગુરુ એ વન્નેનો સર્વાઠો ગણતાં ૫૮, થાયછે તેટલા છ માત્રાની જાતિમાં એકદર વર્ણ છે.

વધી માત્રાનું જે અર્ધ આવે તે પિંડ કહેવાયછે. અર્ધ ૭૮ કુલ માત્રા છે તેના અર્ધની ૩૯ માત્રા થઈ તેટલાનો પિંડ કહેવાય. એ પ્રકારે પાતાલમાં ત્રીજી માત્રાઓ વિષે સમજી લેવું.

૧ ૨ ૩ ૫ ૮ ૧૩ અંક ૧૩ છે, તેમાંથી સાતમું રૂપ
 | | | | | | પૂછ્યું છે તો, તે સાત વાદ કસ્યો
 ~~~~~ ~~~~~ તો, ૬ શેષ રહ્યા. તે છમાંથી
 ૬ | ૬ | આઠનો અક વાદ નહિ જાય, માટે
 તે પછીનો અંક પાંચ વાદ કસ્યો તો, બાકી ૧ રહ્યો. માટે
 ૬ તલેનો એક લઘુ અને આઠ તલેનો એક લઘુ મઠી ગુરુ
 થયો. તે તે હેઠલ કૌંસ કરી મૂકી દીધો. હવે શેષ એક રહ્યો છે
 તેમાંથી ૩ અને ૨, વાદ નહિ થાય, પણ એક થશે, માટે ત્રણ
 તલેનું લઘુ ચિહ્ન કાયમ રહ્યું, અને એક તથા બે નીચેનો લઘુ
 મઠી એક ગુરુ થયો તેને તે તલે મૂકી દીધો. ઇટલે છ માત્રાના
 પ્રસ્તારમાં માનમા મેદનું રૂપ ૬|૬| થયું

ઉદાહરણ વીજુ.

સાત માત્રાના પ્રસ્તારમાં ૯ મા મેદનું રૂપ કેવું છે?

સાત માત્રાના પ્રસ્તારમાનું રૂપ જાણવું છે, માટે સાત લઘુ
 ચિહ્ન મૂકી પ્રત્યેક ઉપર સંખ્યાક કહ્યા પ્રમાણે મૂકી ગયા.
 તો તે નીચે પ્રમાણે આવ્યા.

૧ ૨ ૩ ૫ ૮ ૧૩ ૨૧ } આમાંનો હેલ્લો અક ૨૧ છે
 | | | | | | } તેમાંથી ૯ પ્રશ્નાંક વાદ કસ્યો,
 ~~~~~ ~~~~~ ~~~~~ } ત્યારે વાર બાકી રહ્યા. હવે ૯
 ૬ ૬ ૬ | } વારમાંથી તેર વાદ થઈ શકતા

નથી, પણ આઠ વાદ થઈ શકેછે, માટે આઠ નીચેની એક માત્રા
 અને ૧૩ નીચેની એક માત્રા (એમ બે માત્રા) સાથે મઠીને વજ્ર
 ગુરુ ચિહ્ને મૂકાઈ. ૧૨ માંથી ૮ જતાં ૪ રહેછે. તે ચારમાંથી
 પાંચ વાદ થતા નથી. ત્રણ વાદ થાયછે; માટે ત્રણની નીચેની
 અને પાંચની નીચેની લઘુ માત્રા એકઠી મેઢવીને તેને વદલે

ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યું. ૪ માંથી ૩ જતાં ૧ શેષ રહ્યો છે. તે
 એકમાર્થી બે વાદ થતા નથી; એક વાદ થાય છે; માટે એકની
 નીચેની અને બેની નીચેની માત્રાં એકઠી મેઢવીને તેને વદલે
 ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યું. આ પ્રમાણે કરતા ૯ માં મેદનું (૬૬૬૬)
 રૂપ આવ્યું.

ઉદાહરણ ત્રીજું.

પ્રશ્ન. સાત માત્રાના ૧૭મા મેદનું રૂપ કેવું થાય છે?

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૧૩ ૨૧ } સાત માત્રાનાં કુલ રૂપ ૨૧-
 ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ } ૧૭=૪. ૪માંથી ૧૩, ૮ કે ૫
 ૬ ૬ ૧ ૧ ૧ } વાદ થઈ શકતા નથી. તેથી ૧૩,
 ૨૧ અને ૮ની નીચે લઘુ ચિહ્ન

મૂકી દીધા. પછી ત્રણ વાદ થઈ શકે છે, વાસ્તે ૩ અને ૫ની
 તલેની લઘુ માત્રાને વદલે તે મેઢવી એક ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યું,
 બાકી એક રહ્યો, તેમાંથી ૨ જતા નથી, પણ એક જાય છે, માટે
 એક અને બે તલેની લઘુ માત્રાને વદલે ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યું ત્યારે
 સત્તરમા મેદનું (૬૬ III) રૂપ આવ્યું.

અગત્યમત સામાન્ય પ્રસ્તાર નષ્ટ.

માગેલી સંખ્યાનું રૂપ આ પ્રસ્તારમાનું જાણવાનું હોય તો
 પિંગલમત પ્રસ્તારનષ્ટ વિધિયે નષ્ટ જાણવું.

પ્રશ્ન. અગત્યમત સામાન્ય પ્રસ્તારમા છ માત્રાના પ્રસ્તારમાં
 દશમું રૂપ કેવું હશે?

છ માત્રાના પ્રસ્તારમાનું રૂપ માગ્યું છે. માટે પેહેલાં છ લઘુ
 મૂકી તે પર કવિત ક્રમે સંખ્યાઙ્ક મૂક્યા તો, તે નીચે પ્રમાણે
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૧૩ } આવ્યા માગેલ સંખ્યા ૧૦ ની છે.
 ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ } માટે છેલ્લી સંખ્યા ૧૩-માંથી ૧૦

बाद कख्या तो ३ शेष रह्या, ए त्रणमांथी पांचनी डावी मणीना
त्रण बाद थायछे, ते बाद कख्या तो शेष ० रह्युं. शेषमाथी
मात्र त्रण बाद थइ शकेछे माटे ए त्रण तळेनो लघु तेनी
जमणी बाजु ना ५ तळेना लघुनी साथे मळी गुरु थतां
मांगल संख्यानुं रूप ॥ ५ ॥ थयु.

भामहमत प्रस्तार नष्ट.

मांगल संख्यानुं रूप आ प्रस्तारने लगतुं जाणवानुं होय
तो संख्याक उत्क्रमे एटले अवळे क्रमे मांडी इष्ट संख्याने छेली
संख्यामाथी बाद करवी. जे शेष रहे तेमांथी ते आगळनी जे जे
संख्या बाद थइ शके, ते ते तळेनो लघु तेनी पूर्वना अंक तळे
ना लघु साथे मळी गुरु थतां, जे रूप बने ते मांगली संख्यानुं
रूप जाणवुं.

प्रश्न. भामहमत प्रस्तारमां चार मात्रांना प्रस्तारमांनुं चौथुं
रूप केवुं हशे?

उपर कख्या प्रमाणे लघु चिह्न मूकी संख्या भरता पासेना
विम्ब प्रमाणे अक आल्या. एमां ए क्रम प्रमाणे छेली संख्या
५ ३ २ १ ॥ ५ छे, तेमाथी इष्ट संख्या ४ छे, ते बाद
॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ करी तो, शेष १ रह्यो; ए जमणी तरफनां
पेहेला लघु उपरनो छे माटे ते ते पेहेलांना २ तळेना लघु
साथे मळी गुरु थयो तो ते रूप ॥ ५ थयु.

अगस्त्यमत स्थानविपरीत नष्ट.

मांगल रूप आ जानना प्रस्तारने लगतुं जाणवुं होय तो
ए विधि पिंगलमत स्थानविपरीतनष्ट विधि प्रमाणे करवो.

उदाहरण.

प्रश्न. पांच मात्राना प्रस्तारमां सातमुं रूप अगस्त्यमत स्थानविपरीत प्रस्तार प्रमाणे कस्वामां आवेल प्रस्तारमा केवुं हशे?

लघुचिह्न मूकी अंक स्थापन कखुं तो { ८ ५ ३ २ १
बिम्ब प्रमाणे अंक आव्या. एमा छेली स- { | | | | |
ख्या ८ छे. तेमाथी मागेली संख्या ७ छे ते बाद करी तो,
शेष १ रह्यो, ते जमणी वाजुना पेहेला लघु अक्षरनी संख्या
समान छे माटे ते तेनी पेहेलाना लघुनी साथे मळीने गुरु थयो
तो मागेलु रूप । । । ५ आव्युं.

पिंगलमत संख्या विपरीत नष्ट.

आ प्रस्तारमानु इष्ट संख्यानुं रूप जाणवानुं होय तो, सा-
मान्य कथन प्रमाणे लघु चिह्न मूकी, तेमना पर क्रमे एकादि
मात्राना संख्यांक मूकी जवा. बाद मागेली संख्या होय तेमां-
थी एक बाद करवो. जे शेष रेहे ते जे संख्याना सर्वाळा
तुल्य होय अर्थात् तेमांथी जे जे संख्या बाद अती होय ते ते
संख्या तळेना लघु तेमनी जमणी भणीना लघुनी साथे मळीने
गुरु थता जे रूप बने ते मागेलु रूप समजवु.

प्रश्न. पिंगलमतसंख्या विपरीत छ मात्राना प्रस्तारमानुं
सातमुं रूप केवुं थाय?

लघु चिह्न मूकी संख्याङ्क मूक्या तो बिम्ब { १ २ ३ ५ ८ १
अहिं आप्या प्रमाणे आव्युं. मागेलु रूप { | | | | |
७ मुं छे, माटे तेमांथी एक बाद कख्यो तो, शेष ६ रह्या. ए
मूकेल संख्यामांनी ५+१ नी बरोबर छे; माटे ए बे संख्या

तळेना लघुने तेमनी जमणी वाजुना लघुमा मेळवी गुरु वना-
व्या तो ते रूप S । S । आवुं थयुं.

अगस्त्यमतसंख्याविपरीत नष्ट.

आ जेतना प्रस्तारने लगतुं कोइ पण रूप जाणवानुं होय
तो ते पिंगलमतसंख्याविपरीतनष्ट विधिचे जाणवुं.

प्रश्न. अगस्त्यमतसंख्याविपरीत प्रस्तारविधिण करवामां
अविळा छ मात्राना प्रस्तारमा वारमुं रूप केवुं थाय?

लघु चिह्न मूकी संख्या भरता विम्ब (१ २ ३ ५ ८ १३
अहिं आप्या प्रमाणे थयुं. वारमुं रूप (। । । । । ।
मागुं छे मोटे वारमांथी, १ बाद करतां शेष ११ रह्या. ए
८+३ नी वरोवर छे, माटे ८ अने ३ तळेनी लघु मात्रा,
तेमनी जमणी वाजुनी लघुमात्रा साथे मळी, गुरु थइ, तो
मागेलुं रूप । । S S थयुं.

पिंगलमत संख्यास्थानविपरीत नष्ट.

आ विधिण करायला प्रस्तारमांनुं कोइपण रूप जाणवानुं
होय तो, भामहमत प्रमाणे लघु चिह्नपर अवळा क्रमथी
संख्याङ्क मूकी जवा, बाद जेटलामुं रूप जाणवानुं होय ते
संख्याङ्कमांथी एक बाद करतां जे शेष रहे, ते मांडेली जे
संख्याना योगथी थयेली होय, ते ते संख्या तळेना लघु,
तेमनी आगळना लघुनी साथे मळी गुरु वनी जता, जे रूप
बने, ते मागेलुं रूप जाणवुं.

प्रश्न. छ मात्राना प्रस्तारमां वारमुं रूप केवुं थाय? कथित
क्रमे लघु मूकी संख्यांक भर्या तो विम्ब (१३ ८ ५ ३ २ १
अहिं आप्या प्रमाणे थयुं. इष्ट संख्या वार (। । । । । ।

છે, તેમાંથી વાદેક કયો તો, શેષ ૧૧ રહ્યા. એ (૮+૩)
 આઠ ગણની વરોવર છે માટે ૮ અને ૩ તકેના લઘુને
 તેમની ડાબી તરફના લઘુ સાથે મળી ગુરુ કયો તો મોગલું
 રૂપ S S । । થયું.

અગસ્ત્યમત ઉભયવિપરીતનષ્ટ.

આ શોધનની રીતિ પિંગલમત ઉભય વિપરીતનષ્ટ પ્રમાણે છે.

પ્રશ્ન. વંશ માત્રાના પ્રસ્તારમા ૮૬ મું રૂપ કેવું થાય?

કહ્યા પ્રમાણે સંખ્યાકે ભરતાં. વિન્ધ પામે આપ્યા પ્રમાણે

૮૯	૧૧	૩૪	૨૧	૧૩	૮૬	૩	૨	૧	} આવ્યું. ૬૪ સં-
રૂપ ૮૬ છે, તેમાંથી
એક વાદ કયો
તો, શેષ ૮૬ રહ્યા.
એ ૧૧+૨૧+૮+૧=૮૬ છે, માટે એ સંખ્યા તકેના લઘુને
તેમની ડાબી તરફના લઘુમાં મેળવી ત્યાં ગુરુ મૂક્યા તો તે રૂપ
S S S । । S આવ્યું.
।	।	।	।	।	।	।	।		
~~	~~~~	~~~~	~~~~	~~~~	~~~~	~~~~	~~~~		
S	S	S	।	।	S				

એ ૧૧+૨૧+૮+૧=૮૬ છે, માટે એ સંખ્યા તકેના લઘુને
 તેમની ડાબી તરફના લઘુમાં મેળવી ત્યાં ગુરુ મૂક્યા તો તે રૂપ
 S S S । । S આવ્યું.

દઈને અંક શોધિયે અર્થાત્ બાદ કરિયે તો $૧+૩=૮$ અથવા
 $૧+૨+૧=૮$ બાદ કરી શકાયછે; પરંતુ નિયમ પ્રમાણે, છેલ્લી
સંખ્યામાંથી તે આગળના ક્રમવાર સંખ્યાંક બાદ કરવાના છે,
માટે એ પ્રમાણે થાય નહિ, પણ ૮ જે છેલ્લી સંખ્યા ૧૩ થી
આગળનો પહેલોજ અંક છે, તે બાદ કરવો જોઈયે. આ નિયમ
સંખ્યાશોધન સંબંધમાં સર્વત્ર એક સરસી રીતે લાગુ પાડવો.
ક્રમનો ત્યાગ કરી વોહ પણ પ્રકારનો શોધન ક્રિયા કરવી
નહિ તેમજ સામાન્ય પ્રસ્તારમાં જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ
જવાનો અંતર્યાનવિપરીત પ્રસ્તારમાં ડાબી બાજુથી જમણી
બાજુ જવાનો ક્રમ સદા લક્ષમાં રાખવો. સામાન્ય પ્રસ્તારમાં
છેલ્લે મોટો સંખ્યાક જમણી બાજુના છેલ્લા લઘુપર અને સ્થાન-
વિપરીત પ્રસ્તારના ન્યૂના બાજુના પહેલા લઘુપર, સ્વચિત્ત
અવિચ્છે એ ખૂલવું નહિ. વળી કહ્યા પ્રમાણે કેટલે સંખ્યામાંથી
લઘુપરનો સંખ્યાક શોધાઈ જાય, અર્થાત્ બાદ કરી શકાય, અને
નિયમ પ્રમાણે તે તલ્લેની લઘુ માત્રાને ગુરુ બતાવવા માટે તેથી
પૂર્વાપરમાં કહ્યા પ્રમાણે કોઈ લઘુ માત્રા ન હોય, તો માગેલું
રૂપ માંડેલા સર્વ લઘુનું સમજવું.

અર્થાત્.

આપેલું રૂપ પ્રજારમાં કેટલાક છે તે કેહેવાની રીતિને
અર્થાત્ કેહેલું.

કોઈ અમુક ગતિના પ્રજારનું અમુક રૂપ દેખાઈને પૂછે
જે આ કેટલાક છે તે કાહાગવાને ડાબા હાથ બાજુથી આરંભ
કરી, આપેલા રૂપમાં જે જે ટેકાણે ગુરુ ચિહ્નો હોય, તેની
ઉપર અને હેઠળ, બન્ને ટેકાણે સંખ્યાના અંક ક્રમે લખવા. અને

લઘુ ચિહ્નો હોય તો, માત્ર ઉપરજ અંક લખવા. પછી છેલ્લા અંકમાંથી, પૂછેલા રૂપમાં જેટલાં ગુરુ ચિહ્નો હોય, તે ઉપર આવેલા આંકડાઓનો સર્વાઙ્કો લેઈ વાદ કરવો. જે શેષ રહે તેટલામું ઇષ્ટ રૂપ સમજવું. અત્યાંક હમેશાં કંઈ ઉપરજ આવે એમ ન સમજવું. અંતે ગુરુવાળું રૂપ હોય તો અત્યાંક તેની તકે પળ આવેછે.

ઉદાહરણ ૧. લું. $S S 1 1 1$ આ રૂપ સાત માત્રાનાં
 $\left. \begin{array}{l} 1 \ 3 \ 4 \ 1 \ 2 \ 2 \ 1 \\ S \ S \ 1 \ 1 \ 1 \\ 2 \ 9 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{પ્રસ્તારમાં કેટલામું છે. તે કાઢાડવા} \\ \text{માટે આમાં પ્રથમ બે ગુરુ છે તેની} \\ \text{ઉપર તથા તકે બન્ને જગનોએ ક્રમે} \end{array}$
 ભેદસંખ્યાઢ્ઢ મૂક્યા. અને વાકીના ત્રણ લઘુ છે તેની ઉપરજ સંખ્યાઢ્ઢ મૂક્યા. એટલે છેવટનો સંખ્યાઢ્ઢ ૨૧ નો છે (૭ માત્રાનાં ૨૧ રૂપ થાય. માટે) તેમાંથી ગુરુ ચિહ્નો ઉપરના અંક $(1+3)=4$ વાદ કરતા વાકી ૧૭ રહેછે; તો તે સુત્તરમો ભેદ અથવા ૧૭ મું પ્રસ્તારનું રૂપ થયું.

ઉદાહરણ ૨. જું. $S S S 1$ આ રૂપ સાત માત્રાનાં પ્રસ્તારમાં કેટલામું છે?

$\left. \begin{array}{l} 1 \ 3 \ 4 \ 2 \ 1 \\ S \ S \ S \ 1 \\ 2 \ 9 \ 1 \ 2 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \\ \\ 21 - (1+3+4) = 12 = 9 \text{ મો ભેદ.} \end{array}$

ઉદાહરણ ત્રીજું. $S 1 1 1 S S 1 1 S$ તેર માત્રાનાં પ્રસ્તારમાં આ રૂપ કેટલામું છે?

$\left. \begin{array}{l} 1 \ 3 \ 4 \ 5 \ 1 \ 3 \ 3 \ 8 \ 4 \ 9 \ 1 \ 8 \ 8 \ 2 \ 2 \ 2 \\ S \ 1 \ 1 \ 1 \ 1 \ 1 \ 1 \ 5 \ 5 \ 1 \ 1 \ 1 \ 5 \\ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \\ \\ 1+13+38+222=264, \ 264-261=3 \text{ મું રૂપ થયું.} \end{array}$

અગસ્ત્યમત સામાન્ય પ્રસ્તાર ઉદિષ્ટ.

આ મતના પ્રસ્તારમાં ઉદિષ્ટની રીતિ પિંગલમત ઉદિષ્ટ પ્રમાણે છે માટે તેમ કરવું.

ઉદાહરણ

પ્રશ્ન. અગિયાર માત્રાના અગસ્ત્યમત પ્રસ્તારમાં આ
| ૬ | | ૬ ૬ | રૂપ કેટલામું હશે ?

કહ્યા પ્રમાણે ક્રમે સંખ્યાઢ્ઢ ચડાવતા વિશ્વ અહિ, આપ્યા

૧	૨	૬	૧૩	૨૧	૬૬	૧૪૪	{ પ્રમાણે થયું. તેના ગુરુ
ત્રિહૂનના મથાળાના અક
$૨ + ૨૧ + ૬૬ = ૮૮$
૧-૬				૬	૬		
૩				૩૪	૮૯		

 ને છેલ્લી સંખ્યા ૧૪૪ માંથી વાદ કહ્યા તો, આપેલા રૂપની
 સંખ્યા = ૬૬ આવી.

ભામહમત પ્રસ્તાર ઉદિષ્ટ.

આપેલું રૂપ આ પ્રસ્તારમાં કેટલામું છે, તે જાણવું હોય તો.
 આપેલા રૂપપર પિંગલમત પ્રમાણે જમણી મળીથી ક્રમવાર
 અથવા ઢાલી મળીથી મૂળ પ્રથાથી ઉત્ક્રમે સંખ્યાઢ્ઢ મૂકી જવા
 અને શેષ વિધિ પિંગલમત પ્રમાણે કરવો.

ઉદાહરણ.

પ્રશ્ન.—૧૧ માત્રાના ભામહમત પ્રસ્તારમાં | ૬ ૬ | | ૬ |
 રૂપ કેટલામું હશે ?

કથિત ક્રમે સંખ્યા મૂકતાં નીચે પ્રમાણે વિશ્વ તૈયાર થયું

૧૪૪	૬૬	૨૧	૧૩	૬	૬	૨	૧
	૬	૬				૬	
							૩
૮૯	૩૪						

અગસ્યમત સમગ્રવિપરીત હરિદ્ર.

ધાં હરિદ્રની રીતિ ઉપરની રીતિ પ્રમાણે છે.

પ્રશ્ન. છ માત્રાના અગસ્યમત સમગ્રવિપરીત પ્રસ્તારમાં
આ ૬ । । । । રૂપ કેટલામું હશે?

આપેલા રૂપ પર સંખ્યાંક કહ્યા પ્રમાણે ઉત્ક્રમે મેલ્યા તો
૮ ૧ ૨ ૨ ૧ } આવું રૂપ બન્યું. તેમાં ગુરુના સંખ્યાંકનો
૬ । । । । } અંક ૮ છે તેમાં ૧ ઉમેરતાં ૯ થાય છે
૧૨ } માટે આપેલા રૂપની સંખ્યા = ૯ થઈ.

મેરુ.

કોઈ પૂછે કે, પ્રસ્તારમાં સમગ્ર ગુરુ અક્ષરના કેટલા ભેદ છે.
વેળી અક્ષરો ગુરુ ઓછો કરતાં જતાં શેષ ગુરુવાળા કેટલા ભેદ
થાય છે? તેમ સમગ્ર લઘુના કેટલા અને તેમાં અક્ષરો ઓછા
લઘુના કેટલા કેટલા ભેદ થાય છે? એ સમગ્ર વતાવનારા વિશ્વને
મેરુ ૧ કહે છે.

રીતિ.

જેટલી માત્રાનો મેરુ કરવો હોય તેટલી આઢી પંક્તિઓ
કરવી. આ પંક્તિમાં સ્વંદ પાડવાનો વિધિ એવો છે કે, જેટલી
માત્રાની પંક્તિમાં સ્વંદ પાડવા હોય તે માત્રાની સંખ્યાને વેચે માગતાં
જેટલી પૂર્ણાંક આવે તેમાં એક ઉમેરતાં જેટલા અંક આવે, તેટલા
સ્વંદ તે પંક્તિમાં પાડવા; કારણ કે વેચો માગતાં જેટલા પૂર્ણાંક
આવે તેટલા ગુરુ સ્થાન થાય છે, તે ઉપરાંત, શૂન્ય ગુરુ
અથવા સર્વ લઘુનું સ્થાન પણ વતાવવામાં આવે છે માટે ગુરુની

૧ મેરુના સ્વરૂપ અને ગુણ પરત્વે મેરુ, સ્વંદમેરુ, પક્ષાવલંમેરુ
શ્યાદિ જુદા જુદા ભેદ પડે છે તેમજ વર્ણન યથાસ્થાન આપવામાં આવ્યું.

સંખ્યાના સ્વંડ ઉપરાંત એક સ્વંડ સ્થાપવાની અગત્ય પડેછે.

પંક્તિયોના સ્વંડમાં અંક ભરવાની રીતિ.

એક માત્રાનું એક રૂપ થાયછે માટે પ્રથમ પંક્તિ એક સ્વંડની થતાં તેમાં ૧ ભરવો. બે માત્રાનાં બે રૂપ થાયછે. માટે તેના બે સ્વંડમાં અંકોનો એકડો ભરવો; કારણ કે તેના બે રૂપમાં એક રૂપ શૂન્ય ગુરુનું છે અને એક. એક ગુરુનું છે. હવે ત્રણ અને તે પછી ની માત્રાની પંક્તિના સ્વંડ ભરવાની રીતિ એવી છે કે, તેના ઉપરની બે પંક્તિના સ્વંડમાંથી નવી પંક્તિ નીચે પ્રમાણે ભરવી.

જેટલી માત્રાની પંક્તિના સ્વંડ ભરવા હોય તેના ઉપરની બે પંક્તિમાંથી પ્રથમની પંક્તિના સ્વંડના સર્વ ગુરુઆદિ દર્શક આંકડા હોય. તે ક્રમવાર માંડી જવા, પછી તેના સર્વ ગુરુ દર્શક સ્વંડના આંકડા વર્જ્ય કરીને વાકીના આંકડા નીચે ક્રમવાર ત્રીજી પંક્તિના સ્વંડના આંકડા માંડી જવા. એટલે પછવાડેનો એક અંક સ્વાલી રહેશે; તેને વધે અગાડીનો એક અંક આગળ વધશે; મતલબ કે, તેની ઉપર કોઈ પણ અંક હશે નહિ. પછી તે આંકડાની પંક્તિનો સ્વંડવાર પ્રથમ પ્રથમ સર્વાલો કરતાં જે અંક આવે તે હાત્રી વાજુથી અનુક્રમે સ્વાલી સ્થાનામાં ભરી દેવા. જેમ કે ત્રણ માત્રાની ત્રીજી પંક્તિના બે સ્વંડ ભરવાના છે તો:—

પહેલી પંક્તિના એક સ્વંડનો આંકડો—૧ તે કેવળ શૂન્ય ગુરુ એટલે સર્વ લઘુદર્શક છે અને તેમાં સર્વ ગુરુદર્શક અંક એક છે નહિ, માટે તે વર્જ્ય કસ્યા વિના તેની નીચે ત્રીજી પંક્તિના

૧	{	અંક મૂકી સર્વાલો કરતાં તેના સ્વંડમાં મૂકવાના
૧ ૧		અંક ૨, ૧ આ-યા તે તેમાં ભરી દીધા. હવે ૪
૨ ૧		માત્રાની પંક્તિના ત્રણ સ્વંડ ભરવાના છે તો તેની

उपरनी बीजी पंक्तिना खंडना अंक १, १ छे तेमांथी पे-
हेलो सर्वगुरु दशक छे ते वर्ज्य करी बाबीना बीजी
खंडना अंक तळे त्रौजी पंक्तिना खंडना अंक २, १ मूकी
१ १ } सर्वाळा देतां आ प्रमाणे १, ३, १ आंकड़ा आवछे
२ १ } तेमने चौथो पंक्तिना खंडना क्रमवार भरौ दीधा.
१ ३ १ }

आ प्रमाणे सर्व पंक्तिना खंड भरवाती रीति तपनी लेवी.

(अथवा)

प्रथम शिखरनो एक खंड करवो. तेनी पीने अनुक्रमे
अकेको खंड वधतो जाय एवा जोड पंक्तिना खंड करवा.
एम् जेठली मात्रानो मेरु रचयो होय तेठली पंक्तिने थवी
जोड़ए.

चेकी मात्रानो मेरु रचवो होय तो छेछो जोडपक्ति पण
एकज आवे.

प्रथम पंक्तिना पहिला खंडमां १ ए अंक लखवो; पेथी सम-
णा हाथ भरीना प्रत्येक पंक्तिना जे छेछा खानां छे ते सचळमां
एकड़ा लखी जवा. डावी बाजुनी पंक्तिप्रांता छेछा खंडमां
१, २, १, ३, १, ४, १, ५ एन अनुक्रमे अंक लखवा.
हवे मध्यनां खानां भरवां रखां ते विने एवा नियम छे के,
जे खानु भरवानु होय तेना शीप केने वन गुतिवे एटले
ईशानकोणना उपरना खंडना अंक साथे सर्वाळा कराने
तेमां लखता जवुं. अर्थात् भरवाना खानाने लगतु साथो उत्तर
दिशाए एटले खानानी उपरना भागमा बराबर खानु होय
तो तेमांनो अंक अथवा तेम न होय तो भरवाना खानाना
वायव्य दिशावा खानानो अंक तथा ए उत्तर अथवा ए

વાડ્યપ્તિ સ્થાનાની રીતે જાણવા જે સ્થાનું છે, તેમાંનો અંક એ
 બંનેનો સર્વાંકો લઈને મરવાનું સ્થાનું સ્થાનું મરવું. એ
 મધ્યસ્થાનું મરી મેલ્યાં પૂરો કરવો. પછી તેની બાહ્ય
 હાથ મળી પ્રત્યેક સ્થાન આગળ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૮, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૦, ૨૩૧, ૨૩૨, ૨૩૩, ૨૩૪, ૨૩૫, ૨૩૬, ૨૩૭, ૨૩૮, ૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૧, ૨૪૨, ૨૪૩, ૨૪૪, ૨૪૫, ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૪૮, ૨૪૯, ૨૫૦, ૨૫૧, ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૫, ૨૫૬, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૫૯, ૨૬૦, ૨૬૧, ૨૬૨, ૨૬૩, ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૬૬, ૨૬૭, ૨૬૮, ૨૬૯, ૨૭૦, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૨૭૪, ૨૭૫, ૨૭૬, ૨૭૭, ૨૭૮, ૨૭૯, ૨૮૦, ૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૫, ૨૮૬, ૨૮૭, ૨૮૮, ૨૮૯, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨, ૨૯૩, ૨૯૪, ૨૯૫, ૨૯૬, ૨૯૭, ૨૯૮, ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૧, ૩૦૨, ૩૦૩, ૩૦૪, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૦૭, ૩૦૮, ૩૦૯, ૩૧૦, ૩૧૧, ૩૧૨, ૩૧૩, ૩૧૪, ૩૧૫, ૩૧૬, ૩૧૭, ૩૧૮, ૩૧૯, ૩૨૦, ૩૨૧, ૩૨૨, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫, ૩૨૬, ૩૨૭, ૩૨૮, ૩૨૯, ૩૩૦, ૩૩૧, ૩૩૨, ૩૩૩, ૩૩૪, ૩૩૫, ૩૩૬, ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૧, ૩૪૨, ૩૪૩, ૩૪૪, ૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨, ૩૫૩, ૩૫૪, ૩૫૫, ૩૫૬, ૩૫૭, ૩૫૮, ૩૫૯, ૩૬૦, ૩૬૧, ૩૬૨, ૩૬૩, ૩૬૪, ૩૬૫, ૩૬૬, ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૬૯, ૩૭૦, ૩૭૧, ૩૭૨, ૩૭૩, ૩૭૪, ૩૭૫, ૩૭૬, ૩૭૭, ૩૭૮, ૩૭૯, ૩૮૦, ૩૮૧, ૩૮૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૮૫, ૩૮૬, ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૮૯, ૩૯૦, ૩૯૧, ૩૯૨, ૩૯૩, ૩૯૪, ૩૯૫, ૩૯૬, ૩૯૭, ૩૯૮, ૩૯૯, ૪૦૦, ૪૦૧, ૪૦૨, ૪૦૩, ૪૦૪, ૪૦૫, ૪૦૬, ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૦૯, ૪૧૦, ૪૧૧, ૪૧૨, ૪૧૩, ૪૧૪, ૪૧૫, ૪૧૬, ૪૧૭, ૪૧૮, ૪૧૯, ૪૨૦, ૪૨૧, ૪૨૨, ૪૨૩, ૪૨૪, ૪૨૫, ૪૨૬, ૪૨૭, ૪૨૮, ૪૨૯, ૪૩૦, ૪૩૧, ૪૩૨, ૪૩૩, ૪૩૪, ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૩૮, ૪૩૯, ૪૪૦, ૪૪૧, ૪૪૨, ૪૪૩, ૪૪૪, ૪૪૫, ૪૪૬, ૪૪૭, ૪૪૮, ૪૪૯, ૪૫૦, ૪૫૧, ૪૫૨, ૪૫૩, ૪૫૪, ૪૫૫, ૪૫૬, ૪૫૭, ૪૫૮, ૪૫૯, ૪૬૦, ૪૬૧, ૪૬૨, ૪૬૩, ૪૬૪, ૪૬૫, ૪૬૬, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૬૯, ૪૭૦, ૪૭૧, ૪૭૨, ૪૭૩, ૪૭૪, ૪૭૫, ૪૭૬, ૪૭૭, ૪૭૮, ૪૭૯, ૪૮૦, ૪૮૧, ૪૮૨, ૪૮૩, ૪૮૪, ૪૮૫, ૪૮૬, ૪૮૭, ૪૮૮, ૪૮૯, ૪૯૦, ૪૯૧, ૪૯૨, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૬, ૪૯૭, ૪૯૮, ૪૯૯, ૫૦૦, ૫૦૧, ૫૦૨, ૫૦૩, ૫૦૪, ૫૦૫, ૫૦૬, ૫૦૭, ૫૦૮, ૫૦૯, ૫૧૦, ૫૧૧, ૫૧૨, ૫૧૩, ૫૧૪, ૫૧૫, ૫૧૬, ૫૧૭, ૫૧૮, ૫૧૯, ૫૨૦, ૫૨૧, ૫૨

મેરુવિમ્બ સત્યાપત્રી અનુક માત્રાની પત્તિમાં અનુક લઘુ તથા ગુરુ દર્શક કોટલાં રૂપ છે તે જાણના માટે જમણા હાથ મળીથી આરંભાને પ્રથમ લાગું જેના એકનો અંક પૂરેલો હોયછે તે ઉપર જેટલી માત્રાની પત્તિ હોય તેટલો અંક મૂકીને જોડે લઘુ વિહન મૂકાવું. અને તેથી એમ સમજાવું કે, તેટલા લઘુ અથવા સર્વ લઘુનું એક રૂપ એના પ્રજારનાં થાયછે. પછી ઢાંચા હાથ મળી ચાચતાં પ્રત્યેક જ્ઞાનામાં અનુક્રમે ધવે લઘુ ઘટાડી અંકેક ગુરુ વધારી જે અંક આવે તે લખી તેની જોડે લઘુ અને ગુરુ વિહન મૂકવાં. એમ ઢાંચા હાથ મળીનું સૌથી છેલ્લું જ્ઞાનુ જો તે પાત્તિ સમમાત્રાની હશે, તો તમામ ગુરુ વિહન અને સૂર્ય લઘુ વિહન દર્શક આવશે; પણ જો પત્તિ મિલન માત્રાની હશે, તો તથા ગુરુ સાથે એક લઘુ ચિહ્નુ વધાવું આવશે. જેમકે નોંધના વિ વધા સૌથી છેલ્લી પાત્તિ દર્શ માત્રાની છે તો જમણા હાથ મળીના પ્રથમ સંક્રમાં ૧૦ લઘુ વિહને મૂકવાં. એટલે ૧૦ લઘુ અથવા સર્વ લઘુનું એક રૂપ સમજવું. પછી ઢાંચા હાથ મળી ત્રીજા જ્ઞાનામાં એક ગુરુ અને આઠ લઘુવાળાં ૯ રૂપ સમજવાં. એ પ્રમાણે તમામ જ્ઞાનાં કરવાં.

दशमात्रा सूचीनो मेरु यं

	१	१	१			
	२	१	१	२		
	३	२	१	३		
४	१	३	१		५	
५	३	४	१		६	
६	१	६	५	१	१३	
७	४	१०	६	१	२१	
८	१	१०	१५	७	१	३४
९	५	२०	२१	८	१	५५
१०	१	१५	३५	२८	९	१
	SSSSS	SSSSII	SSSSIII	SSSSIIII	SSIIIIII	IIIIIIII

एकावली मात्रामेरु.

रीति.

पहेलो एक खंड करवो, पछी अनुक्रमे, अक्केको वधे एम वधे खंडनी जोड पंक्तियो वधारतां जवो, एटले के, बीजी, त्रीजी पंक्तिमां वधे खंड, चौथी पांचमीमां त्रण त्रण खंड, छठ्ठी सातमीमां चच्चार खंड, एम जेटली मात्रानो मेरु रचवो होय तेटली पंक्ति जमणी तरफ विस्तार पामतां खंडवाळी करवो. बाद तेमां नीचे प्रमाणे अंक भरवा.

सर्व पंक्तिनी डाबी बाजुना सर्व प्रथम खंडमां एकडा मूकवा; तेमज सर्व पंक्तिना जमणा हाथ भणीना छेला खंडमा अनुक्रमे १, २, १, ३, १, ४, १, ५ इत्यादि अंक भरी जवा. पछी पूर्ण मेरुमां बतावेली रीति प्रमाणे बाकीनी पंक्तिना खंड सर्वाळा करीने भरता जवा.

एटले के, पाछळ कहेला मेरुमां शून्यथी मांडीने क्रमे एक पछी चवता एक गरु दर्शक स्थानो जमणी बाजुथी सूचववामां

आवेछे तेने बदले तेज स्थानो तेज वामे डावी बाजुथी प्रारंभी
आ मेरुमां माडवामां आवेछे. जुओ नीचे आपेलुं एकावली
मेरुविभव.

१ मात्रानो एकावली मेरु.

१	१	१	१	१	१	एक लघुनु एक रूप
२	२	१	१	१	२	वे लघुनु एक रूप, १ गुरुनु एक रूप.
३	३	१	२	१	३	त्रण लघुनु एक रूप, एक गुरुने एक लघुना वे रूप.
४	४	१	३	१	४	४ लघुनु १, एक गुरु २ लघुना ३, वे गुरुनु १.
५	५	१	४	३	५	५ लघुनु १, १ गुरु ३ लघुना ४, २ गुरु १ लघुना ३
६	६	१	५	४	६	६ लघुनु १, १ गुरुने चार लघुना ५, वे गुरुने ३ लघुना ६, त्रण गुरुनु एक.
७	७	१	६	५	७	७ लघुनु १, एक गुरुने पाच लघुना ६, वे गुरुने त्रण लघुना १०, ३ गुरु १ ल ४.
८	८	१	७	६	८	८ लघुनु १, १ गुरु ६ लघुना ७, २ गुरुने ४ लघुना १५, ३ गुरुने २ लघुना १० चार गुरुनु १
९	९	१	८	७	९	९ लघुनु १, १ गुरुने ७ लघुना ८, २ गुरुने ५ लघुना २५, ३ गुरुने ३ लघुना २० ४ गुरुने १ लघुना ५.
	१०	१	९	८	१०	
	११	१	१०	९	११	
	१२	१	११	१०	१२	
	१३	१	१२	११	१३	
	१४	१	१३	१२	१४	
	१५	१	१४	१३	१५	
	१६	१	१५	१४	१६	
	१७	१	१६	१५	१७	
	१८	१	१७	१६	१८	
	१९	१	१८	१७	१९	
	२०	१	१९	१८	२०	
	२१	१	२०	१९	२१	
	२२	१	२१	२०	२२	
	२३	१	२२	२१	२३	
	२४	१	२३	२२	२४	
	२५	१	२४	२३	२५	
	२६	१	२५	२४	२६	
	२७	१	२६	२५	२७	
	२८	१	२७	२६	२८	
	२९	१	२८	२७	२९	
	३०	१	२९	२८	३०	
	३१	१	३०	२९	३१	
	३२	१	३१	३०	३२	
	३३	१	३२	३१	३३	
	३४	१	३३	३२	३४	
	३५	१	३४	३३	३५	
	३६	१	३५	३४	३६	
	३७	१	३६	३५	३७	
	३८	१	३७	३६	३८	
	३९	१	३८	३७	३९	
	४०	१	३९	३८	४०	
	४१	१	४०	३९	४१	
	४२	१	४१	४०	४२	
	४३	१	४२	४१	४३	
	४४	१	४३	४२	४४	
	४५	१	४४	४३	४५	
	४६	१	४५	४४	४६	
	४७	१	४६	४५	४७	
	४८	१	४७	४६	४८	
	४९	१	४८	४७	४९	
	५०	१	४९	४८	५०	
	५१	१	५०	४९	५१	
	५२	१	५१	५०	५२	
	५३	१	५२	५१	५३	
	५४	१	५३	५२	५४	
	५५	१	५४	५३	५५	
	५६	१	५५	५४	५६	
	५७	१	५६	५५	५७	
	५८	१	५७	५६	५८	
	५९	१	५८	५७	५९	
	६०	१	५९	५८	६०	
	६१	१	६०	५९	६१	
	६२	१	६१	६०	६२	
	६३	१	६२	६१	६३	
	६४	१	६३	६२	६४	
	६५	१	६४	६३	६५	
	६६	१	६५	६४	६६	
	६७	१	६६	६५	६७	
	६८	१	६७	६६	६८	
	६९	१	६८	६७	६९	
	७०	१	६९	६८	७०	
	७१	१	७०	६९	७१	
	७२	१	७१	७०	७२	
	७३	१	७२	७१	७३	
	७४	१	७३	७२	७४	
	७५	१	७४	७३	७५	
	७६	१	७५	७४	७६	
	७७	१	७६	७५	७७	
	७८	१	७७	७६	७८	
	७९	१	७८	७७	७९	
	८०	१	७९	७८	८०	
	८१	१	८०	७९	८१	
	८२	१	८१	८०	८२	
	८३	१	८२	८१	८३	
	८४	१	८३	८२	८४	
	८५	१	८४	८३	८५	
	८६	१	८५	८४	८६	
	८७	१	८६	८५	८७	
	८८	१	८७	८६	८८	
	८९	१	८८	८७	८९	
	९०	१	८९	८८	९०	
	९१	१	९०	८९	९१	
	९२	१	९१	९०	९२	
	९३	१	९२	९१	९३	
	९४	१	९३	९२	९४	
	९५	१	९४	९३	९५	
	९६	१	९५	९४	९६	
	९७	१	९६	९५	९७	
	९८	१	९७	९६	९८	
	९९	१	९८	९७	९९	
	१००	१	९९	९८	१००	
	१०१	१	१००	९९	१०१	
	१०२	१	१०१	१००	१०२	
	१०३	१	१०२	१०१	१०३	
	१०४	१	१०३	१०२	१०४	
	१०५	१	१०४	१०३	१०५	
	१०६	१	१०५	१०४	१०६	
	१०७	१	१०६	१०५	१०७	
	१०८	१	१०७	१०६	१०८	
	१०९	१	१०८	१०७	१०९	
	११०	१	१०९	१०८	११०	
	१११	१	११०	१०९	१११	
	११२	१	१११	११०	११२	
	११३	१	११२	१११	११३	
	११४	१	११३	११२	११४	
	११५	१	११४	११३	११५	
	११६	१	११५	११४	११६	
	११७	१	११६	११५	११७	
	११८	१	११७	११६	११८	
	११९	१	११८	११७	११९	
	१२०	१	११९	११८	१२०	
	१२१	१	१२०	११९	१२१	
	१२२	१	१२१	१२०	१२२	
	१२३	१	१२२	१२१	१२३	
	१२४	१	१२३	१२२	१२४	
	१२५	१	१२४	१२३	१२५	
	१२६	१	१२५	१२४	१२६	
	१२७	१	१२६	१२५	१२७	
	१२८	१	१२७	१२६	१२८	
	१२९	१	१२८	१२७	१२९	
	१३०	१	१२९	१२८	१३०	
	१३१	१	१३०	१२९	१३१	
	१३२	१	१३१	१३०	१३२	
	१३३	१	१३२	१३१	१३३	
	१३४	१	१३३	१३२	१३४	
	१३५	१	१३४	१३३	१३५	
	१३६	१	१३५	१३४	१३६	
	१३७	१	१३६	१३५	१३७	
	१३८	१	१३७	१३६	१३८	
	१३९	१	१३८	१३७	१३९	
	१४०	१	१३९	१३८	१४०	
	१४१	१	१४०	१३९	१४१	
	१४२	१	१४१	१४०	१४२	
	१४३	१	१४२	१४१	१४३	
	१४४	१	१४३	१४२	१४४	
	१४५	१	१४४	१४३	१४५	
	१४६	१	१४५	१४४	१४६	
	१४७	१	१४६	१४५	१४७	
	१४८	१	१४७	१४६	१४८	
	१४९	१	१४८	१४७	१४९	
	१५०	१	१४९	१४८	१५०	
	१५१	१	१५०	१४९	१५१	
	१५२	१	१५१	१५०	१५२	
	१५३	१	१५२	१५१	१५३	
	१५४	१	१५३	१५२	१५४	
	१५५	१	१५४	१५३	१५५	
	१५६	१	१५५	१५४	१५६	
	१५७	१	१५६	१५५	१५७	
	१५८	१	१५७	१५६	१५८	
	१५९	१	१५८	१५७	१५९	
	१६०	१	१५९	१५८	१६०	
	१६१	१	१६०	१५९	१६१	
	१६२	१	१६१	१६०	१६२	
	१६३	१	१६२	१६१	१६३	
	१६४	१	१६३	१६२	१६४	
	१६५	१	१६४	१६३	१६५	
	१६६	१	१६५	१६४	१६६	
	१६७	१	१६६	१६५	१६७	
	१६८	१	१६७	१६६	१६८	
	१६९	१	१६८	१६७	१६९	
	१७०	१	१६९	१६८	१७०	
	१७१	१	१७०	१६९	१७१	
	१७२	१	१७१	१७०	१७२	
	१७३	१	१७२	१७१	१७३	
	१७४	१	१७३	१७२	१७४	
	१७५	१	१७४	१७३	१७५	
	१७६	१	१७५	१७४	१७६	
	१७७	१	१७६	१७५	१७७	
	१७८	१	१७७	१७६	१७८	
	१७९	१	१७८	१७७	१७९	
	१८०	१	१७९	१७८	१८०	
	१८१	१	१८०	१७९	१८१	
	१८२	१	१८१	१८०	१८२	
	१८३	१	१८२	१८१	१८३	
	१८४	१	१८३	१८२	१८४	
	१८५	१	१८४	१८३	१८५	
	१८६	१	१८५	१८४	१८६	
	१८७	१	१८६	१८५	१८७	
	१८८	१	१८७	१८६	१८८	
	१८९	१	१८८	१८७	१८९	
	१९०	१	१८९	१८८	१९०	
	१९१	१	१९०	१८९	१९१	
	१९२	१	१९१	१९०	१९२	
	१९३	१	१९२	१९१	१९३	
	१९४	१	१९३	१९		

ઉપરનાં એકાવલી મરુથી માન્ય પદ્યું જે, તે માત્રાનો જાતિયો અથવા સ્વરો સર્વ લઘુત્વ એક રૂપ છે. અને એક ગુરુ તથા સાત લઘુ આવે એવાં આઠ રૂપ છે. તે ગુરુ અને પાંચ લઘુ આવે એવાં ૨૧ રૂપ છે. ત્રણ ગુરુ અને ૩ લઘુવાળાં ૨૦ રૂપ છે. ચાર ગુરુ અને એક લઘુવાળાં ૯ રૂપ છે.

ए प्रमाणे गमे तेऽपि मात्रानो एकावली मेरु थाय.

खंडमेरु वर्णा.

મેરુ બનાવ્યા વિના જેનાથી કેરની ગરજ સરે તેને સ્વંદ મેરુ કહેછે.

સિતિ.

જેટલી માત્રાનો સ્વંદમેરુ કરવો હોય તેથી એક વધારે સ્વંદની પ્રથમ પંક્તિ બનાવવી તેની નીચે બીજી પંક્તિમાં પેહેલી પંક્તિથી તે સ્વંદ ઓછા કરવા. તેની નીચે ત્રીજી પંક્તિમાં બીજી પંક્તિથી તે સ્વંદ ઓછા કરવા. એન પ્રત્યેક પંક્તિ વધે ઓછા સ્વંદનો કરી જવી.

પ્રથમ પંક્તિના પ્રત્યેક સ્વંદમાં એકડા ભરી જવા. પછી બીજી પંક્તિના પ્રથમ સ્વંદમાં ૧ લખવો. પછી વક્ર ગતિથી અંક મેઢોને લખવા, એટલે બીજી પંક્તિનું ઘીનું ઘર પરવને દ્વિતીય પંક્તિના પ્રથમ ઘરનો અંક ૧+ પ્રથમ પંક્તિના દ્વિતીય ઘરનો અંક ૧=૨.

ત્રીજું ઘર ભરવાને—

દ્વિતીય પંક્તિના દ્વિતીય સ્વંદનો અંક ૨+ પ્રથમ પંક્તિના

ते नीचेना दंडांकने अनुक्रमे बाद करता जइ बीजी लेहेर भरवी. एम उपरनी भरायली लेहेरनी अनुक्रम सख्यामांथी दंडांकने अनुक्रमे बाद करता जइ जे संख्या आवे ते नीचेनी लेहेरोमां भरता जवी.

२. पेहेली^१ लेहेरमां दंडांकनो छेलो अंक भरवो, पछी दंडना अक्केक, वठवे, त्रण त्रण, चच्चार एम अनुक्रमे अक्केक वधती संख्याना सर्वाळाने तेमांथी बाद करी क्रमवार लेहेरो भरवी, एटले के, अक्केक सख्या बाद करीने बीजी लेहेर, वठवे बाद करीने त्रीजी, त्रण त्रण बाद करीने चौथी, चार चार बाद करीने पांचमी. ए प्रमाणे जेटली लेहेरो भरवानी होय ते प्रमाणे तेटली भरवी.

३. पताकानी छेली लेहेरना प्रथम खंडमां^२ दंडनो छेलो अंक १ होयछे ते भरी देवो. पछी दंडनी क्रमवार संख्याने ए भरायली लेहेरना अंकमा उभेरता जइ उत्तरोत्तर लेहेरो भरवी. एटले पेहेली लेहेरना अंकमां क्रमवार भेळवी बीजी लेहेर भरवी. तेमज बीजीमां एज दंडांक भेळवी त्रीजी लेहेर भरवी. एम जेटली लेहेरो भरवानी होय तेटली भरी देवी. शून्य गुरुनी लेहेरमां दंडनो छेलो अंक ए प्रमाणे आवशे.

१ आ लेहेर मात्र एकज खंडनी होयछे कारण के. प्रतारमां शून्यगुरु दर्शक रूप मात्र एकज होयछे

२ वर्णमेळमां तो एकज खंड होयछे, पण मात्रामेळमां एकथी वजार खंड एज पक्तिना आवेछे

पूर्वनी लेहेरमां भराइ गयेली तेनी ते सख्या करीने आवे, अथवा सर्व भेदांक जेटली सख्या आवे, अथवा तेथी वधार सख्या आवे, तो ते उपयोगमां लेवी नहि.

उत्क्रमप्रस्तार पताकाविधि.

पूर्वनी क्रमपताका भरवानी रीतिए लेहेरवार जे अंक आवे, तेमने उत्क्रमे लेहेरो गोठवी. तेमा भरवा, एटले उत्क्रम-पताका तैयार थशे.

मात्राप्रस्तार पताका.

जेटली मात्रानी पताका करवी होय, तेनुं ^१अद्ध करी, तेमां एक उमेरी जे अंक आवे, तेटला खंडवाळी आडी पंक्ति करवी. त्यारपछी तेनी नीचे इष्ट मात्रानो जे अंक होय, तेटला खंडनी वीजी पंक्ति करवी. आ पंक्ति पताकानो दड थशे; माटे ते मध्यमां गोभनी आवे एवी रीते गोठवाय तो ठीक लागशे.

(अंकानाम् वामतो गतिः) अंक मांडवानो क्रम जमणी वाजुथी आरभी डावी वाजु मणी जवानो छे; माटे पंक्तिना खंडमां अंक भरवानी क्रिया ते प्रमाणे करवी.

प्रथम पंक्तिना खंडमां शून्य आदि चडता गुरुनी संख्या भरी जवी. त्यार पछीनी वीजी पंक्तिमां, इष्ट मात्राना मेरुनी

१ कारण के, पताकामां इष्ट मात्राना जेटला गुरु वर्ण थता होय तेनाथी एक वधारे सख्यानी लेहेरो करवानी होयछे. विषम अकमां अर्द्ध करता शेष ववे ते छोडी देवा

છેલ્લી પંક્તિના ટંડોમાં જે જે અંક હોય, તેને અનુક્રમે ભરી જવા. ત્રીજી પંક્તિના ટંડોમાં ઇષ્ટ માત્રાના આરંભથી તે એક માત્રા સુધીના જેટલા જેટલા રૂપાઢક થતાં હોય, તે તે કથિત ક્રમવાર ભરી દેવા.

એ પ્રમાણે પતાકાનો ઢંડ તૈયાર થતાં, તે ઉપર વાવડાં રૂપ લેહેરો (પંક્તિ), ત્રીજી પંક્તિના ટંડોમાં જે અંક માંડ્યા હોય તેટલા ટંડવાળી તે તે ટંડની નીચે વિસ્તારવી.

પ્રશ્ન. દશ માત્રાના ક્રમપ્રસ્તારની પતાકા તૈયાર કરો.

મેરુમાં ઇષ્ટમાત્રા દશની પંક્તિમાં છ ટંડ છે, માટે તેની પતાકામાં છ લેહેર કરી છે, અને તેનાપર શૂન્યાદિ ગુરુ સૂચક સંખ્યા ભરેલ છે. શૂન્ય ગુરુની પેહેલી લેહેરમાં શૂન્ય ગુરુનું રૂપ ૧ થતું હોવાથી એક ટંડ કરેલ છે, ત્રીજીમાં ૧ ગુરુનાં ૯ રૂપ થાયછે, માટે ૯ ટંડ કરેલ છે, ત્રીજામાં બે ગુરુના ૨૮ રૂપ થાયછે માટે ૨૮ ટંડ કરેલ છે. ચોથી લેહેર ત્રણ ગુરુની છે તેનાં રૂપ ૩૬ થાયછે, માટે તે લેહેરમાં ૩૬ ટંડ પાડેલા છે. પાંચમી લેહેર ચાર ગુરુની છે તેટલા ગુરુનાં રૂપ ૧૬ થાયછે, માટે તેમાં ૧૬ ટંડ પાડેલા છે. અને છેલ્લી લેહેર મર્વ ગુરુની એટલે પાંચ ગુરુની છે તેનું એ પ્રસ્તારમાં માત્ર એકજ રૂપ થાયછે; માટે તેમાં માત્ર એકજ ટંડ પાડેલ છે. (જુઓ પાસેના ચિત્રમાં.)

दश मात्राना प्रस्तारणी पताकानु बिम्ब.

५	४	३	२	१	०
१	१५	३०	४८	७२	९६
१	२	३	४	५	६
१	२	३	४	५	६

५५ ८९

3	6	29	44
6	90	25	56
5	99	22	65
3	92	29	69
8	95	22	66
78	96	33	68
94	92	62	60
93	20	13	66
52	23	40	
54	26	40	
55	24	43	
36	20	46	
53	26	50	
55	20	55	

25	44
28	43
40	49
69	69
11	22
44	46

THE

[illegible]

मात्रा पताकादंडमां इष्ट मात्रा सुधीनी एकादि मात्राना संख्यां
 ए तेना दंडांक थायछे; माटे तेमने पताकामां ए खानामां मूक्या छे
 त्रीजी पंक्तिमा दंडांकमांनो सर्वलघु जणावतो, छेह
 अंक ८९ छे, माटे शून्य गुरुनी लेहेरमां खंड भरवा अर्थ.
 $८९-०=८९.$

एक गुरुवाळी लेहेरना खंड भरवा माटे—

$८९-९९=३४$	प्रथम	खंडमां भरवा.
$८९-३४=५५$	बीजा	" "
$८९-२१=६८$	त्रीजा	" "
$८९-१३=७६$	चोथा	" "
$८९-८=८१$	पांचमा	" "
$८९-५=८४$	छठ्ठा	" "
$८९-३=८६$	सातमा	" "
$८९-२=८७$	आठमा	" "
$८९-१=८८$	नवमा	" "

वे गुरुवाळी लेहेरना २८ खंड भरवा माटे—

११ अंक साथेनी क्रिया थइ रहेनां बाकी खंड २१
भरवाना रह्या माटे ३४ अंक साथे क्रिया चलावतां—

८९-(३४+२१)=११=३४ भराइ गया छे माटे वर्ज्य.

८९-(३४+१३)=४७=४२ आठमा खंडमां ३३ नीचे.

८९-(३४+ ८)=४२=४७ नवमा खंडमा.

८९-(३४+ ५)=३९=५० दशमा खंडमा.

८९-(३४+ ३)=३७=५२ अगियारमा खंडमां.

८९-(३४+ २)=३६=५३ बागमा खंडमां.

८९-(३४+ १)=३५=५४ तेरमा खंडमा.

३४ साथेनी क्रिया पूरी थतां बाकी खंड ११ भरवाना
रह्या तेमां ३४ पछीना अंक २१ साथे क्रिया करतां—

८९-(२१+१३)=३४=५५ प्रथम छे माटे वर्ज्य.

८९-(२१+८)=२९=६० चौदमा खंडमां.

८९-(२१+५)=२६=६३ पंद्रमा खंडमां.

८९-(२१+३)=२४=६५ सोळमा खंडमा

८९-(२१+२)=२३=६६ सत्तरमा खंडमां

८९-(२१+१)=२२=६७ अठारमा खंडमा.

२१ साथेनी क्रिया थइ रही ने १० खंड भरवाना खाली रह्या छे.

२१ पछीना अंक १३ नी साथे क्रिया करतां—

८९-(१३+८)=२१=६८ आवी गया छे.

८९-(१३+५)=१८=७१ ओगणीशमा खंडमां भरवा.

८९-(१३+३)=१६=७३ बीशमा खंडमां

८९-(१३+२)=१५=७४ एकबीशनामा

८९-(१३+१)=१४=७५ बाबीशमामा.

१३ साथेनी क्रिया थइ रही पण ६ खंड भरवाना रह्या, माटे
आठ अंक साथे क्रिया करतां—

$$८९-(८+९)=१३=७६ आवी गया छे.$$

$$८९-(८+३)=११=७८ त्रैवीशमामां.$$

$$८९-(८+२)=१०=७९ चोवीशमामां.$$

$$८९-(८+१)=९=८० पचीशमामां.$$

८ साथेनी क्रिया थइ रही ने ३ खंड भरवाना रह्या, माटे
ते पछीना ९, अंक साथे क्रिया करता—

$$८९-(९+३)=८=८१ आवी गया छे.$$

$$८९-(९+२)=७=८२ छत्रीशमामां.$$

$$८९-(९+१)=६=८३ सत्तावीशमामां.$$

हवे त्रण साथेनी क्रिया करतां—

$$८९-(३+२)=९=८४ आवी गया छे.$$

$$८९-(३+१)=८=८५ अट्ठार्वीशमामां.$$

त्रण गुरुवाळी लेहेरनां ३५ रूप भरवा माटे.

$$८९-(९९+३४+२१)=११०$$

$$८९-(९९+३४+१३)=१०२$$

दश मात्रानां रूप बधां मळीने ८९ थायछे ते उपरांतनी
सख्या थइ जाय, तो ते उपयोगमां लेवाती नथी; माटे
९९+३४+२१ ए संख्यानी क्रिया करवी उपयोगनी नथी;
माटे ते छोडी दइ तेनी पछीना अकोनी क्रिया करतां एट्ठले
तेनी पछी २१ अंक छे ते साथे ९९ नी क्रिया करता—

$$८९-(९९+२१+१३)=८९=० निरुपयोगी छे.$$

$$८९-(९९+२१+८)=८४=९ प्रथम खंडमा.$$

$$८९-(५५+२१+५)=८१=८ त्रीना ,,$$

$$८९-(५५+२१+३)=७९=१० त्रीना ,,$$

$$८९-(५५+२१+२)=७८=११ चौथा ,,$$

$$८९-(५५+२१+१)=७७=१२ पाचमा ,,$$

२१ अंकनी क्रिया ५५ साथे थड रहेतां भगवाना खड ३० बाकी रह्या माटे १३ साथे करतां—

$$८९-(३९+१३+८)=७६=१३ आवी गयाछे.$$

$$८९-(५५+१३+५)=७३=१६ छठ्ठा खानामां.$$

$$८९-(५५+१३+३)=७१=१८ मानमामां.$$

$$८९-(५५+१३+२)=७०=१९ आठमामां.$$

$$८९-(५५+१३+१)=६९=२० नवमामां.$$

१३ साथेनी क्रिया ५५ साथे थड रहेतां खड २६ बाकी रह्या, माटे ५५ साथ ८ नी क्रिया करतां—

$$८९-(५५+८+५)=६८=२१ आवी गयाछे.$$

$$८९-(५५+८+३)=६६=२३ दशमा खंडमां.$$

$$८९-(५५+८+२)=६५=२४ अगियागमामां.$$

$$८९-(५५+८+१)=६४=२५ बारमामां$$

आठ साथेनी क्रिया थड रहेता खंड २३ बाकी रह्या, माटे

५५ साथे ९ नी क्रिया करतां,

$$८९-(५५+५+३)=६३=२६ आवीगया छे.-$$

$$८९-(५५+५+२)=६२=२७ तेरमामां.$$

$$८९-(५५+५+१)=६१=२८ चौदमामां.$$

९, साथेनी क्रिया थड रहेता बाकी खंड २१ रह्या, ते

भरवा ५५ साथे ३ नी क्रिया करतां—

$८९-(५५+३+२)=६०=२९$ आवी गया छे.

$८९-(५५+३+१)=५९=३०$ पंदरमामां भरवा.

३ साथेनी क्रिया थइ रहेतां बाकी खंड २० रह्या, ते भरवा २ साथे क्रिया करतां—

$८९-(५५+२+१)=५८=३१$ आवी गया.

उपर प्रमाणे ५५ साथेनी सर्व अंकनी क्रिया थइ रही अने २० खंड बाकी रह्या, तेथी ५५ पछीना अंक ३४ साथे तेनी आगळना अंकोनी क्रिया करतां—

$८२-(३४+२१+१३)=६८=२१$ आवी गया छे.

$८९-(३४+२१+ ८)=६३=२६$ आवी गया छे.

$८९-(३४+२१+ ५)=६०=२९$..

$८९-(३४+२१+ ३)=५८=२९$..

$८९-(३४+२१+ २)=५७=३१$..

$८९-(३४+२१+ १)=५६=३३$..

३४ साथे २१ नी क्रिया थइ रहेतां पण २० खंड बाकी रह्या, मोटे ३४ साथे १३ नी क्रिया करतां—

$८९-(३४+१३+ ८)=५५=३४$ आवी गया छे.

$८९-(३४+१३+ ५)=५२=३७$ सोळमामां.

$८९-(३४+१३+ ३)=५०=३९$ सत्तरमामां.

$८९-(३४+१३+ २)=४९=४०$ अंदारमामां.

$८९-(३४+१३+ १)=४८=४१$ ओगणीशमामां.

३४ साथे १३ नी क्रिया थइ रहेता बाकी खंड १६ भरवाना रह्या, मोटे ३४ साथे ८ नी क्रिया करतां

$८९-(३४+८+५)=४७=४२$ आवी गयाछे

$८९-(३४+८+३)=४५=४४$ बीशमां.

$$८९-(३४+८+२)=४४=४५ एकवींशमामां.$$

$$८९-(३४+८+१)=४३=४६ त्रिवींशमामां.$$

३४ साथे ८ नी क्रिया थइ रहेता बाकी खंड १३ रह्या ते भरवा ३४ साथे ५ नी क्रिया करता—

$$८९-(३४+३+३)=४२=४७ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+५+२)=४४=४८ त्रिवींशमामा.$$

$$८९-(३४+५+१)=४०=४९ चोवींशमामा.$$

३४ साथे ५ नी क्रिया थइ रही पण ११ खंड बाकी रह्या, माटे ३४ साथे पाच पछीना ३ अंकनी क्रिया करता—

$$८९-(३४+३+२)=३९=५० आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+३+१)=३८=५१ पचींशमामां.$$

३४ नी ३ नी साथेनी क्रिया थइ रही, पण १० खंड बाकी रह्या, माटे ३४ साथे २ नी क्रिया करता—

$$८९-(३४+२+१)=३७=५२ आवी गया छे.$$

३४ साथेनी त्री क्रिया थइ रहेतां पण १० खंड भावा बाकी रह्या, माटे ते पछीना २१ अंक साथे क्रिया करता—

$$८९-(२१+१३+८)=४२=४७ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+१३+५)=३९=५० आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+१३+३)=३७=५२ "$$

$$८९-(२१+१३+२)=३६=५३ "$$

$$८९-(२१+१३+१)=३५=५४ "$$

२१ साथे १३ पछीना आठ अंकनी क्रिया करतां—

$$८९-(२१+८+५)=३४=३५ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+८+३)=३२=५७ छवींशमामां.$$

$८९-(२१+८+२)=३१=९८$ सत्तावीशमां

$८९-(२१+८+१)=३०=९९$ अष्टावीशमां.

२१ साथेनी ८ नी क्रिया थइ रहेतां षण ७ खंड भरवाना वाकी रह्या, माटे ते साथे ९ नी क्रिया करतां—

$८९-(२१+९+२)=२९=६०$ आवी गया छे.

$८९-(२१+९+१)=२८=६१$ ओगणत्रीशमां.

$८९-(२१+९+१)=२८=६२$ त्रीशमां.

२१ साथे ९ नी क्रिया थइ रहेतां ९ खंड भरवना रह्या माटे ते साथे ३ नी क्रिया करता—

$८९-(२१+३+२)=२६=६३$ आवी गया छे.

$८९-(२१+३+१)=२५=६४$ एकत्रीशमां.

२१ साथे ३ नी क्रिया थइ रहेता २ नी करवानी माटे—

$८९-(२१+२+१)=२४=६५$ आवी गया छे.

२१ नी सर्व क्रिया थइ रहेता ते पछीना १३ अकनी साथे क्रिया करतां—

$८९-(१३+८+९)=२६=६२$ आवी गया छे.

$८९-(१३+८+३)=२४=६५$ "

$८९-(१३+८+२)=२३=६६$ "

$८९-(१३+८+१)=२२=६७$ "

१३ नी आठनी साथेनी क्रिया थइ रहेता ९ नी करवाम आवी तो—

$८९-(१३+९+३)=२१=६८$ आवी गया छे.

$८९-(१३+९+२)=२०=६९$ बत्रीशमां.

$८९-(१३+९+१)=१९=७०$ तेत्रीशमां.

१३ नी साथे ९ नी क्रिया थइ रहेतां ३ नी करवानी रही ते करतां—

$$८९-(१३+३+२)=७१ आवी गया छे.$$

$$८९-(१३+३+१)=१७=७२ चौत्रीशमामां$$

१३ नी साथे त्रण ९ नी क्रिया थइ जतां, २ साथे क्रिया करवानी माटे—

$$८९-(१३+२+१)=१६=७३ आवी गया छे.$$

१३ साथे सर्व क्रिया थइ रहेतां, ८ साथे करवानी रही ते करतां—

$$८९-(८+९+३)=१६=७३ आवी गया छे.$$

$$८९-(८+९+२)=१९=७४ ,,$$

$$८९-(८+९+१)=१८=७५ ,,$$

८ साथे ९ नी क्रिया थइ रहेतां ३ साथे करवानी रही ते करतां—

$$८९-(८+३+२)=१३=७६ आवी गया छे.$$

$$८९-(८+३+१)=१२=७७ पांत्रीशमामा.$$

चार गुरु सामेनो छेहेर भरवा माटे नियम प्रमाणे तेथी पूर्वना दंडमांनो चच्चारनो सर्वालो छइ मात्रानी रूप संख्यामांथी बाद करवो जोइये; माटे तेम करतां—

$$८९-(९९+३४+२१+१३)=१२३ बाद जता नथी$$

९९ नी साथे ३४ ना योगनी कोइ पण संख्या ८९ उपरांत थइ जतां निरुपयोगी छे, माटे २१ नी साथे मिश्रण करतां—

$$८९-(९९+२१+१३+८)=२७ बाद जता नथी.$$

$$८९-(९९+२१+१३+९)=२४ ,,$$

$$८९-(५५+२१+१३\times ३)=९२ \text{ बाद जता नहीं।}$$

$$८९-(५५+२१+१३+२)=९१ \quad "$$

$$८९-(५५+२१+१३+१)=९० \quad "$$

५५, २१, नी साथे १३ नी क्रिया थइ रही, माटे आठ साथे करता—

$$८९-(५५+२१+८+३)=८९=०$$

$$८९-(५५+२१+८+३)=८७=२ \text{ पेहेला खंडमां।}$$

$$८९-(५५+२१+८+३)=८६=३ \text{ बीजा खंडमां।}$$

$$८९-(५५+२१+८+१)=८५=३ \text{ त्रीजा खंडमां।}$$

५५, २१ नी साथे ८ नी क्रिया थइ रही, माटे ५ नी करतां—

$$८९-(५५+२१+३+३)=८४=५ \text{ आवी गया छे।}$$

$$८९-(५५+२१+३+२)=८३=६ \text{ चौथा खंडमां।}$$

$$८९-(५५+२१+५+१)=८२=७ \text{ पांचमा खंडमां।}$$

५५, २१ साथे ५ नी क्रिया थइ रहेतां, हवे ३ नी करवी रही ते करतां—

$$८९-(५५+२१+३+२)=८१=८ \text{ आवी गया छे।}$$

$$८९-(५५+२१+३+१)=८०=९ \text{ छठ्ठा खंडमां}$$

३ साथे क्रिया थइ रहेतां-२ साथे करवी रही ते करता—

$$८९-(५५+२१+२+१)=७९=१० \text{ आवी गया छे।}$$

५५ साथे २१ नी क्रिया थइ रही, माटे ते पछीना १३ साथे नी क्रिया करवानी रही ते करतां—

$$८९-(५५+१३+८+५)=८१=८ \text{ आवी गया छे।}$$

$$८९-(५५+१३+८+३)=७९=१० \quad "$$

$$८९-(५५+१३+८+२)=७८=११ \quad "$$

$$८९-(५५+१३+८+१)=७७=१२ \quad "$$

૧૧, ૧૩, સાથે ૮ ની ક્રિયા થઈ રહી, માટે તે પછી-
ના ૧ ની ક્રિયા કરવી રહી તે કરતાં—

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૫+૨)=૭૬=૧૩ આવી ગયા છે.$$

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૫+૨)=૭૬=૧૪ સાતમા સ્તંભમાં.$$

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૫+૧)=૭૪=૧૫ આઠમા સ્તંભમાં.$$

૧૧, ૧૩ ની ૧ સાથેની ક્રિયા થઈ રહેતાં ૩ ની કર-
વાની રહી તે કરતાં—

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૩+૨)=૭૩=૧૬ આવી ગયા છે.$$

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૩+૧)=૭૨=૧૭ નવમા સ્તંભમાં.$$

ત્રણ પછી બેની સાથેની ક્રિયા કરવાની રહી તે કરતા—

$$૮૯-(૧૧+૧૩+૨+૧)=૭૧=૧૮ આવી ગયા છે.$$

૧૧ સાથે ૧૩ ની ક્રિયા થઈ રહેતા તે પછીના ૮ ની
કરવી રહી તે કરતાં—

$$૮૯-(૧૧+૮+૫+૨)=૭૪=૧૮ આવી ગયા છે.$$

$$૮૯-(૧૧+૮+૫+૨)=૭૦=૧૯$$

$$૮૯-(૧૧+૮+૫+૧)=૬૯=૨૦$$

૧૧ તથા ૮ ની સાથે ૧ ની ક્રિયા થઈ રહી માટે તે
પછીના ૩ અને ૨ છે તે સાથે ક્રિયા કરી તો—

$$૮૯-(૧૧+૮+૩+૨)=૬૮=૨૧ આવી ગયા છે.$$

$$૮૯-(૧૧+૮+૩+૧)=૬૭=૨૨ દશમા સ્તંભમાં.$$

$$૮૯-(૧૧+૮+૨+૧)=૬૬=૨૩ આવી ગયા છે.$$

૧૧ સાથે ૮ ની સર્વ ક્રિયા થઈ રહી માટે તે પછીના
૧ ની સાથે કરતાં.

$$૮૯-(૧૧+૧+૩+૨)=૬૫=૨૪ આવી ગયા છે.$$

$$૮૯-(૧૧+૧+૩+૧)=૬૪=૨૫$$

$$८९-(९९+२१+१३\times ३)=९२ \text{ वाद जता नथी.}$$

$$८९-(९९+२१+१३+२)=९१ \quad "$$

$$८९-(९९+२१+१३+१)=९० \quad "$$

९९, २१, नी साथे १३ नी क्रिया थइ रही, माटे आठ साथे करतां—

$$८९-(९९+२१+८+९)=८९=०$$

$$८९-(९९+२१+८+३)=८७=२ \text{ पेहेला खंडमां.}$$

$$८९-(९९+२१+८+३)=८६=३ \text{ बीजा खंडमां.}$$

$$८९-(९९+२१+८+१)=८९=३ \text{ त्रीजा खंडमां.}$$

९९, २१ नी साथे ८ नी क्रिया थइ रही, माटे ९ नी करतां—

$$८९-(९९+२१+९+३)=८४=९ \text{ आवी गया छे.}$$

$$८९-(९९+२१+९+२)=८३=६ \text{ चौथा खंडमां.}$$

$$८९-(९९+२१+९+१)=८२=७ \text{ पांचमा खंडमां.}$$

९९, २१ साथे ९ नी क्रिया थइ रहेतां, हवे ३ नी करवी रही ते करतां—

$$८९-(९९+२१+३+२)=८१=८ \text{ आवी गया छे.}$$

$$८९-(९९+२१+३+१)=८०=९ \text{ छठा खंडमां}$$

३ साथे क्रिया थइ रहेता २ साथे करवी रही ते करतां—

$$८९-(९९+२१+२+१)=७९=१० \text{ आवी गया छे.}$$

९९ साथे २१ नी क्रिया थइ रही, माटे ते पछीना १३ साथेनी क्रिया करवानी रही ते करतां—

$$८९-(९९+१३+८+९)=८१=८ \text{ आवी गया छे.}$$

$$८९-(९९+१३+८+३)=७९=१० \quad "$$

$$८९-(९९+१३+८+२)=७८=११ \quad "$$

$$८९-(९९+१३+८+१)=७७=१२ \quad "$$

११, ९, अने त्रणनी साथे क्रिया थइ रही, माटे २, नी करतां—

$$८९-(११+९+२+१)=६३=२६ आवी गया छे.$$

११, साथेनी सर्व क्रिया थइ रही, माटे ते पछीना ३४ साथे करी तो—

$$८९-(३४+२१+१३+८)=७६=१३ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+२१+१३+९)=७३=१६$$

$$८९-(३४+२१+१३+३)=७१=१८$$

$$८९-(३४+२१+१३+२)=७०=१९$$

$$८९-(३४+२१+१३+१)=६९=२०$$

३४, साथे २१, नी क्रिया थइ रही माटे १३ नी करी तो—

$$८९-(३४+१३+८+९)=६०=२९ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+१३+८+३)=५८=३१$$

$$८९-(३४+१३+८+२)=५७=३२$$

$$८९-(३४+१३+८+१)=५६=३३$$

३४, ने १३, नी साथेनी क्रिया थइ रही, माटे ९ साथे करवानी रही ते करतां—

$$८९-(३४+१३+९+३)=५९=३४ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+१३+९+२)=५८=३५ अगियारमां.$$

$$८९-(३४+१३+९+१)=५७=३६ बारमां.$$

३४ १३, ने ९ नी क्रिया थइ रही, माटे ३ नी करवानी रही ते करतां—

$$८९-(३४+१३+३+२)=५२=३७ आवी गया.$$

$$८९-(३४+१३+३+१)=५१=३८ तेरमां.$$

३४, १३ ने ३ नी क्रिया थड़ रही, माटेवे साथे करवानी रही ते करतां—

$$८९-(३४+१३+२+१)=५०=३९ आवी गया छे.$$

३४ साथे १३ नी क्रिया थड़ रही, माटे ८ नी करवी रही ते करतां—

$$८९-(३४+८+५+३)=५०=३९ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+८+५+२)=४९=४० "$$

$$८९-(३४+८+५+१)=४८=४१ "$$

३४ ने ८ नी क्रिया थड़ रही, हवे ३ नी करवी रही, ते करतां—

$$८९-(३४+८+३+२)=४७=४२ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+८+३+१)=४६=४३ चौदमा खंडमां.$$

३४ ने ८ साथे ३ पत्या, माटे, २ साथे क्रिया करतां—

$$८९-(३४+८+२+१)=४५=४४ आवी गया छे.$$

३४ साथे ८ नी क्रिया थड़ रही, माटे ५ साथे करतां.

$$८९-(३४+५+३+२)=४४=४५ आवी गया छे.$$

$$८९-(३४+५+३+१)=४३=४६ "$$

३४, ने ५, साथे ३, पती गया, माटे २ नी क्रिया करतां—

$$८९-(३४+५+२+१)=४२=४७ आवी गया छे.$$

३४ साथे ५ नी क्रिया थड़ रही, माटे त्रण साथे करतां—

$$८९-(३४+३+२+१)=४०=४९ आवी गया छे.$$

३४ साथेनी बथी क्रिया थड़ रही, माटे २१ साथे करतां—

$$८९-(२१+१३+८+५)=४७=४२ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+१३+८+३)=४५=४४ "$$

$$८९-(२१+१३+८+२)=४४=४५ "$$

$$८९-(२१+१३+८+१)=४३=४६ "$$

२१, १३ ने ८ नी साथेनी क्रिया थइ रही, माटे ९नी साथे करतां—

$$८९-(२१+१३+९+३)=४२=४७ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+१३+९+२)=४१=४८$$

$$८९-(२१+१३+९+१)=४०=४९$$

९ नी साथेनी क्रिया थइ रही ने ३ नी करवानी रही माटे—

$$८९-(२१+१३+३+२)=३९=९० आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+१३+३+१)=३८=९१$$

३ नी क्रिया थइ रही ने २ नी करवानी रही माटे—

$$८९-(२१+१३+२+१)=३७=९२ आवी गया छे.$$

२१ साथे १३, नी क्रिया थइ रही माटे ८ नी करतां—

$$८९-(२१+८+९+३)=३७=९२ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+८+९+२)=३६=९३$$

$$८९-(२१+८+९+१)=३५=९४$$

२१, ने ८, साथे ९ नी क्रिया थइ रही, माटे ३ साथे करतां—

$$८९-(२१+८+३+२)=३४=९९ आवी गया छे.$$

$$८९-(२१+८+३+१)=३३=९६ पंदरमामां.$$

९, गुरुनो १, खंड भरवा माटे पांच पांच खंडनो सर्वालो करचो तो—

$$८९-(९९+३४+२१+१३+८)=१३१, वाद थता नथी.$$

तेमज ९९, साथे ३४, नो सर्वालो ८९, थइ जवार्थी ते साथेनी क्रिया निरर्थक छे, माटे ९९, ने २१, नी साथे बीजा अंकनी क्रियामा छेवट नीचेनु रूप आव्युं; तेने पेहेला खंडमां मूक्युं तो छेवट पताका विम्ब पृष्ठ ९९ मां आप्या प्रमाणे तैयार थयुं.

$$૮૯-(૧૧+૧૧+૮+૨+૧)=૮૮=૧$$

ઉપર આપેલી રીતિ પ્રમાણે એકથી આરંભી આઠ માત્રા પર્યન્તના પ્રસ્તારની પતાકા તૈયાર કરી આ નીચેના વિશ્વમાં આપેલી છે, તેથી એ નિયમો વાંચનારને વધારે વ્યક્ત થશે.

એક માત્રાની પતાકાનું વિશ્વ.

૧ ।

૧

 ૧ શૂન્ય ગુરુનું રૂપ.

બે માત્રાની પતાકાનું વિશ્વ.

૨ । સર્વ લઘુનું સ્થાન.

૨

 ૧ શૂન્ય ગુરુનું રૂપ.

૧ ૬ એક ગુરુનું સ્થાન.

૧

 ૧ એક ગુરુનું રૂપ.

ત્રણ માત્રાની પતાકાનું વિશ્વ.

૩ ।

૩
૨

 ૧ શૂન્ય ગુરુનું રૂપ.

૧ ૬ ને ૧ લ.

૧	૨

 ૨ એક ગુરુનું પેહેલું અને બીજું રૂપ.

ચાર માત્રાની પતાકાનું વિશ્વ.

૪ । લઘુ

૫
૩

 શૂન્ય ગુરુનું પાંચમું રૂપ,

૧ ૬, ૨ ।

૨	૩	૪

 એક ગુરુનાં ૩ રૂપ.

૧ ૬

૧

 બે ગુરુનું પેહેલું રૂપ.

પાંચ માત્રાની પતાકાનું વિશ્વ.

૫ ।

૮
૫

 ૧ શૂન્ય ગુરુ અથવા પાંચ લઘુનું આઠમું રૂપ,

૧ ૬, ૩. ।

૩	૫	૬	૭
૨			

 એક ગુરુનાં ૪ રૂપ.

૨ ૬, ૧. ।

૧	૨	૪

 બે ગુરુનાં ૩ રૂપ.

છ માત્રાની પતાકાનું વિમ્બ.

૧ ૧૦ ગુરુ	૧૩	૧ શૂન્ય ગુરુદર્શક રૂપાંક.
	૮	
૧ ૬, ૪ ૧	૫	૮ ૧૦ ૧૧ ૧૨ એક ગુરુદર્શક રૂપાંક ૬.
	૩	
૨ ૬, ૨ ૧	૨	૩ ૪ ૬ ૭ ૯ બે ગુરુદર્શક
૩ ૬	૧	રૂપાંક ૬.

સાત માત્રાની પતાકાનું વિમ્બ.

૭ ૧	૨૧	૧ શૂન્ય ગુરુદર્શક રૂપાંક.
	૧૩	
૧ ૬, ૧ ૧	૮	૧૩ ૧૬ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૬ રૂપ એક ગુરુદર્શક.
	૫	
૨ ૬, ૩ ૧	૩	૫ ૬ ૭ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૪ ૧૫ ૧૭
	૨	ઉપરના ૧૦ રૂપ બે ગુરુદર્શક,
૩ ૬, ૧ ૧	૧	૨ ૪ ૯ ૪ રૂપ ત્રણ ગુરુદર્શક.

આઠ માત્રાની પતાકાનું વિમ્બ.

૮ ૧	૩૪	૧ શૂન્ય ગુરુ દર્શક રૂપાંક.
	૨૧	
૧ ૬, ૬ ૧	૧૩	૨૧ ૨૬ ૨૯ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૭ એક ગુરુ દર્શક રૂપાંક
	૮	
૨ ૬, ૪ ૧	૫	૮ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૬ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૭ ૨૮ ૩૦
	૩	ઉપરના ૧૫ બે ગુરુ દર્શક રૂપાંક.
૩ ૬, ૨ ૧	૨	૩ ૪ ૬ ૭ ૯ ૧૪ ૧૫ ૧૭ ૨૨ ૩ ગુરુ ૬૦ રૂપાંક ૧૦
૪ ૬	૧	ચાર ગુરુદર્શક રૂપાંક.

આઠ માત્રાની પતાકા ભરવાની કૃતિ.

પેહેલી લેહેર એક ગુરુદર્શક રૂપાંક ભરવાની છે, એમાં દંડ શીર્ષાંક ૩૪ છે, તેમાંથી ૨૧ બાદ કરતાં ૧૩ શેષ રહે છે, તે અંક તો દંડમાં પ્રથમથીજ અંક ભરતાં આવી ગયો છે, માટે તે વર્જ્ય કરી પૃષ્ઠ ૬૧ માં આપેલા પતાકા તૈયાર કરવાના નિયમ ૧

प्रमाणे तेथी आगळना २१, १३, ८, ९, ३, २, अने १
अंक तेमांथी शोध्या, तो एक गुरुनी लेहेरना खंडवार अंक
नीचे प्रमाणे आव्या—

३४-२१=१३ प्रथम खंडनो अंक.

३४-१३=२१ द्वितीय खंडनो अंक.

३४-८=२६ त्रीजा खंडनो अंक.

३४-९=२५ चोथा खंडनो अंक.

३४-३=३१ पांचमा खंडनो अंक.

३४-२=३२ छट्टा खंडनो अंक.

३४-१=३३ सातमा खंडनो अंक.

वे गुरु स्थाननी लेहेर भरवाने पेहेली लेहेरनो दंडाङ्क
१३, छे तेमांथी तेनी पछीना दंडाङ्क वाद थनां—

१३-९= ८ बीजा खंडनो अंक.

१३-३=१० त्रीजा खंडनो अंक.

१३-२=११ चोथा खंडनो अंक.

१३-१=१२ पाचमा खंडनो अंक.

पांचमा खंडनो अंक भरतां १० खंड वाकी रह्या, ते भरवाने
पेहेली लेहेरना १३ दंडाङ्कनी पछीनी लेहेरनो प्रथम अंक
२१ छे तेमांथी १३ नीचेनो ८ वाद करतां शेष १३ रेहेंछे.
ते अंक तो पूर्वे भराइ गयो छे माटे ते वर्ज्य करी ८ नी नी-
चेना ९ इ० दंडाङ्क वाद करतां—

२१-९=१२ छट्टा खंडनो अंक.

२१-३=१८ सातमा खंडनो अंक.

२१-२=१९ आठमा खंडनो ,,

२१-१=२० नवमा ,, ,,

२१ साथे कृति थड रही; एटले तेनी पछोनो लेहेराङ्क २६ छे तेमाथी दंडाङ्क १३नी नीचेना ८ अंक बाद करतां १८ आवेछे ते पूर्वे भराइ गयो छे माटे ते वर्ज्य करी आगळक्रिया चलावतो—

२६-९=२१ आवी गयो छे माटे नहि.

२६-३=२३ दशमा खंड माटे.

२६-२=२४ अगियारमा खंडनो.

२६-१=२५ बारमा खंडनो.

२९-९=२४ आवी गयो छे माटे नहि.

२९-३=२६ " "

२९-२=२७ तेरमा खंड माटे.

२९-१=२८ चौदमा खंड माटे.

३१-१=३० पंदरमा खंड माटे.

ए प्रमाणे ए बे गुरुनां रूप बतावनारा आंकडानी लेहेर पूरी थइ.

अण गुरुना स्थाननी लेहेर भरवा माटे बे गुरुनी लेहेरना दंडाङ्क पांचमांथी ते नीचेना ३ बाद करतां २ शेष रहेछे ते दंडाङ्कमां ज पूर्वे आवी गयेछ छे माटे ते वर्ज्य करीने तेनी नीचेना २ इ० बाद करचा तो—

५-२=३ बीजा खंड माटे.

५-१=४ त्रीजा खंड माटे.

बाकीना खंड ७ खाली रह्या ते भरवाने ५ दंडाङ्कनी लेहेरनी पासेनो अंक तेमाथी बाद करचा तो—

८-२=६ चौथा खंड माटे.

८-१=७ पांचमा खंड माटे.

આઠપાંચની નીચેનો દંડાઢક ૩ વાદ કરતાં વાકી શેષ ૬ રહેછે તે ભરાઈ ગયલ છે માટે આઠની સાથેની ક્રિયા પૂરી થતાં તેની પાસેના યંડના દશ અંક સાથે ક્રિયા કરવાની છે, તો તેમાંથી દંડાઢક ૩, ૨ વાદ કરતાં જે શેષ આવેછે તે અંક પ્રથમ ભરાઈ ગયા છે તે વર્ગ્ય કહ્યા. તેમજ ૧૦ પછીના યંડાંક ૧૧ તથા ૧૨ માંથી દંડાઢક ૩, ૨, ૧ અનુક્રમે વાદ કરતાં જે શેષ રહેછે તે અંક પૂરાઈ ગયા છે માટે ૧૬ અંકમાંથી ૩ દંડાઢક વાદ કહ્યા તો ૧૩ આવેછે તે પણ ભરાઈ ગયલ છે માટે વર્ગ્ય. હવે ૧૮ સાથેની ક્રિયા કરતાં તેમાંથી ૩, ૨ વાદ કરતાં ૧૬ અને ૧૬ આવેછે, તે પ્રથમ આવી ગયા છે માટે વર્ગ્ય. ૧૮, પછીના ૧૯ તથા ૨૦ માં યંડ સાથે ક્રિયા કરી તેમાં જે પરિણામાઢક આવેછે તે વધા પ્રથમ ભરાઈ ગયાછે માટે ૨૩ માં યંડ સાથે ક્રિયા કરવા ૩, ૨ વાદ કરતાં ૨૦ અને ૨૧ અંક આવેછે, તે પ્રથમ મંડાઈ ગયા છે; માટે ૨૩ માંથી તેમને વાદ કહ્યા, તો એ હેરના વાકીના યંડવાર અંક નીચે પ્રમાણે આવ્યા:—

$$૧૦-૧=૯ \text{ છઠ્ઠા યંડ માટે.}$$

$$૧૬-૨=૧૪ \text{ સાતમા ,,}$$

$$૧૬-૧=૧૫ \text{ આઠમા ,,}$$

$$૧૮-૧=૧૭ \text{ નવમા ,,}$$

$$૨૩-૧=૨૨ \text{ દશમા ,,}$$

કેટલાક ઉપરની રીતિથી ઉલટી રીતે આ પ્રમાણે વિશ્વ બનાવેછે.

આ રીતિમાં શ્વંડ ભરવાની રીતિ પ્રથમના જેવીજ છે, પણ પહેલી રીતિના વિમ્બથી આ વિમ્બ ઉલટું છે; એટલે પ્રથમની રીતિમાં મર્વલઘુનું સ્થાન ટોચ ઉપર આવે છે, તેમ આ રીતિમાં મર્વથી હેઠલ આવે છે. અને પછી તે ઉપર અકેક સ્વડન અંતર જે લેહેરો ચાલે છે, તે પ્રત્યેક, અકેક ગુરુ વધતા તથા વધે લઘુ ઘટનાની ધાય છે; અને તેમાં મેરુમાં કહ્યા પ્રમાણે શ્વંડ કરવામાં આવે છે.

પહેલી રીતિમાં દંડમાં સંખ્યાંક હેઠલથી આરંભી મુકાય છે અને આ રીતિમાં ટોચથી આરંભી નીચે ઉતરાય છે. પછી પ્રત્યેક લેહેરના શ્વંડ ભરવાની રીતિ એવી છે કે, દંડમાં જે સંખ્યાંક મરાયા હોય, તેમાં છેલ્લો આંકડો હોય તેમાંથી તેના ઉપરનો આંકડો ૧ છોડીને વીજા આંકડા અનુક્રમે વાદ કરીને પતાકાની લેહેરોના શ્વંડમાં નગ્વા એ પ્રમાણે એક લેહેર પૂરી થયા પછી, તે લેહેરના અંકમાંથી ઉપરની રીતે નવીન લેહેરો બનાવવી. તેના શ્વંડ ભરવાનો નિયમ પહેલી રીતિ જેવોજ છે.

પ્રત્યેક લેહેર કેટલા કેટલા ગુરુ લઘુ દર્શક છે તે રૂપાંક બનાવે છે. તે તેની ડાબી બાજુએ લખાય છે. તેમાં પહેલી રીતિથી એટલોજ ફેર છે કે, પહેલી રીતિમાં શૂન્યગુરુ, એટલે સર્વ લઘુનું સ્થાન ટોચ ઉપર હોય છે તેને વડલ આ રીતિમાં તે સૌથી નીચે આવે છે. અર્થાત્ એ રીતિ પહેલી રીતિથી એકદરે ઉલટી છે તે ઉપરની આકૃતિથી મટ સમજાશે એટલે વિશેષ વિવેચન કરવાની અગત્ય

૧ જે દટાકની સાથે લેહેરો વિસ્તારાય છે તે વિનાના તેમાના મલ્યાક ચાલી રહે છે તે વાદ કરતા જે ઓમ મેહે છે, તે અક તો દંડમાં મલ્યાક પ્રથમ મેરુમાં હોય છે, તેમાં આવી ગણા-હોય છે અને એક વાર આવેલો અક ફરીને પતાકામાં ટાવલ કરાતો નથી, માટે તે વર્જ્ય કરવામાં આવે છે

રહેતી નથી. આ બીજી રીતિયે કોઈક પિંગલકાર પતાકા બનાવેછે; પરંતુ સામાન્ય રીતિ પ્રથમની જ છે, અને બીજી રીતિ-વાળા પળ લેહેરો ભરવાનો આરંભ નીચેથી કરી ઉચ્ચ ચડતા જાયછે; તો પછી એ રીતિમાં ઉલટા વિમ્બ સિવાય કાંઈ વિશેષતા જણાતી નથી. તો પળ તે અન્ય અભિપ્રાય તરીકે દાખલ કરવામાં આવી છે.

ઉત્ક્રમપ્રસ્તાર પતાકાની રીતિ.

ક્રમ પતાકામાં આવેલા અંકને જમણી તરફની અથવા આડી પતાકામાં ઉપરની લેહેરમાં ભરવાના અક આવતા જાય તેને છેલ્લી લેહેરથી અથવા ડાબી મળીની પ્રથમ લેહેરથી ક્રમવાર ભરવા.

છ માત્રાની ઉત્ક્રમ પ્રસ્તાર પતાકા.

ગુરુ સૂચક	૩	૨	૧	૦		
છ માત્રાની મેરુ પક્તિ	૧	૬	૫	૧		
છ માત્રાના દડાક	૧	૨	૩	૫	૮	૧૦
પતાકા	૧૩	૫	૨	૧		
		૭	૩			
		૮	૪			
		૧૦	૬			
		૧૧	૯			
		૨૧				

સમજણ.

ક્રમ પતાકા પ્રમાણે ૧૩ નો અક શૂન્ય ગુરુની લેહેરમાં મૂકવો જોડ્યે તેને આમાં સર્વ ગુરુની લેહેરમાં મૂકવો. તે પછીના ઉત્તરોત્તર મઠેલા અંક તેથી એક ઓછા ગુરુની લેહેરમાં અને છેલ્લો એક ૧ સર્વ લઘુની લેહેરમાં ભરેલ છે.

મર્કટી.

અમુક માત્રાના પ્રસ્તારમાં લઘુ, ગુરુ અને સર્વવર્ણ તથા કઠ્ઠા કેટલી હોયછે તે જેથી જાણી શકાયછે તેને મર્કટી કેહેછે.

રીતિ.

ઉભી પંક્તિઓ છ બનાવવી અને જેટલી માત્રા સુધીની મર્કટી રચવી હોય તેટલી આડી કરવી.

પેહેલી પંક્તિમાં ૧, ૨, ૩, ૪, इत्यादि ચડતા અંક લખી જવા એટલે એ સંઢમાં જેટલી માત્રાની મર્કટી કરવી હશે તેટલા અંક આવશે.

વીજી હારમાં ૧, ૨, ૩, ૬ इत्यादि સંખ્યાના અંક (છેલ્લા બે અંકનો સર્વાઠો કરી) અથવા પૃષ્ઠ ૬ માં આપેલા કોટકમાંથી ક્રમવાર લઈ લખતા જવા. તે પાંક્તિ રૂપસંખ્યા-કની સમજવી.

ત્રીજી પંક્તિના સંઢ પૂરવાને માટે પ્રત્યેક ઉભા સંઢના ઉપરની પેહેલી તથા વીજી પંક્તિના અંકનો ગુણાકાર કરી તેમાં લખવો. તે પાંક્તિ સર્વ કઠ્ઠા અથવા માત્રાઓની સમજવી.

ચોથી તથા પાંચમીને પડતી મૂકીને, છઠ્ઠી ભરવા માંડવી. તે પાંક્તિના પ્રથમ સંઢમાં ૧ લખવો. પછી તેનું ચમણુ કરીને

ત્રીજી, હારના બીજા ટંડના અંકમાંથી બાદ કરીને શેષ અંક રહે તે છઠ્ઠી હારના બીજા ટંડમાં લખવો. પછી તેજ અંકનું વમણું કરીને, ત્રીજી હારના ત્રીજા ટંડના આંકડામાંથી બાદ કરવો, ને જે અંક આવે, તે છઠ્ઠી હારના ત્રીજા ટંડમાં પૂરવો. એ પ્રમાણે ધારી ટંડ ભરવાનો હોય તે ટંડની ડાબી બાજુએ જે અંક છઠ્ઠી પંક્તિમાં ભરી ગયા હોય, તેને વમણો કરી ત્રીજી પંક્તિમાં છઠ્ઠી પંક્તિના ધારી ટંડ ભરવાના સ્થાન ઉપર જે અંક હોય તેમાંથી બાદ કરી, નવા સ્થાનમાં ભરતા જવા. એ પ્રમાણે સર્વ પંક્તિ ભરી. એ છઠ્ઠી પંક્તિ લઘુ અક્ષરો જણાવનારી સમજવી.

પાંચમી હારના ટંડ ભરવા માટે તેના પેહેલા ધારીના શૂન્ય મૂકવું, અને પછી છઠ્ઠી હારના આંકડા બીજા ધારીના પ્રારંભી અનુક્રમે ભરી જવા; એટલે ગુરુ અક્ષર જણાવનારી પાંચમી પંક્તિ થશે.

ચોથી હારના ટંડ ભરવા માટે પાંચમી અને છઠ્ઠી પંક્તિના ટંડાંકોનો અનુક્રમે સર્વાંકો મૂકવો. તે પંક્તિ અમુક માત્રાનો જાતિમાં લઘુગુરુ મળીને કુલ કેટલા અક્ષરો આવે છે તે જણાવે.

દશમાત્રાનું મર્કટી વિમ્બ.

૧	માત્રા મળ્યા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૨	રૂપ	૧	૨	૩	૫	૮	૧૩	૨૧	૩૪	૫૫	૮૯
૩	સર્વ માત્રા	૧	૪	૯	૨૦	૪૦	૭૮	૧૪૭	૨૭૨	૪૯૫	૮૯૦
૪	વર્ણ	૧	૩	૭	૧૫	૩૦	૫૮	૧૦૯	૨૦૧	૩૬૫	૬૫૫
૫	ગુરુ	૦	૧	૨	૫	૧૦	૨૦	૩૮	૭૧	૧૩૦	૨૩૫
૬	લઘુ	૧	૨	૫	૧૦	૨૦	૩૮	૭૧	૧૩૦	૨૩૫	૪૨૦

बीजी रीति.

केटलाक मर्कटीमा छ उभी पंक्तिने बदले सात वनाववा केहेछे अने ते क्रममा नीचे प्रमाणे फेरफार करेछे.

पहेली अण पंक्तिओ तो तेओ उपरनी रीते ज कळा. संख्या तथा सर्व मात्रानी करेछे. पण चौथी पंक्ति गुरुनी करेछे. ते पहेली रीतिमा पांचमी थायछे.

पांचमी पंक्ति लघुनी मूकेछे, जे पहेली रीतिमा सौथी छेली एटले छट्टे स्थाने छे.

छट्टी पंक्ति सर्ववर्ण केटला छे ए दर्शवेछे. ते पहेली रीतिमा ४थी पंक्तिमा आवेछे.

सातमी पंक्ति पिंड बतावेछे, तेमां त्रीजी पंक्ति जे सर्व-कळा दर्शावनारी छे, तेनुं अर्द्ध करीने भरनुं. पण ए पंक्तिना प्रथम घरमा शून्य ज मूकनु.

एक मात्राधी दश यात्रा सुधीनु मर्कटी विम्ब.

१	०	३	४	५	६	७	८	९	१०	कला.
१	२	३	५	८	१३	२१	३१	५५	८९	मन्त्राक के रूप
१	६	९	२०	४०	७८	१४०	२७१	४९५	८९०	सर्व कला.
०	१	२	५	१०	२०	३८	५९	९३०	२३५	गुरु
१	२	५	१०	२०	३८	५९	९३०	२३५	४२०	लघु.
१	३	७	१५	३०	५८	१०९	२०१	३६५	६५५	वर्ण.
०	२	४॥	१०	२०	३९	७३॥	१३६	२४७॥	४४५	पिंड.

समजुती.

વર્ણ પ્રસ્તારાદિ પ્રાક્રિયા.

જાત્યન્તર્ગત લઘુ ગુરુ માત્રાના સ્થાન ફેરથી થતાં તેમનાં સ્વરૂપાન્તરો, જેમ માત્રિક પ્રસ્તારાદિ ક્રિયાથી જાણી શકાય છે; તેમ વૃત્ત અર્થાત્ અક્ષરમેઠા હંદોન્તર્ગત ગુરુ લઘુ વર્ણનાં સ્થાન ફેરફારથી થતાં વૃત્ત સ્વરૂપાન્તરો, વર્ણ પ્રસ્તારાદિ પ્રાક્રિયાથી જાણી શકાય છે. માત્રિક પ્રાક્રિયાની પેઠે આ અષ્ટ-વિધ વર્ણ પ્રસ્તારાદિ સાધન પણ અષ્ટ પ્રકારે કરવામાં આવે છે. આ વિષે પૂર્વના પ્રકરણમાં ઘણા વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે, એની અહિં પુનરુક્તિ ન કરતાં કથિત પ્રાક્રિયા સાધન કરવા માટે જે કંઈ સ્વાસ નિયમો છે, તે તથા માત્રિકપ્રકરણમાં જણાવેલાં નિયમોથી આમાં જે કાંઈ નવું છે તેજ માત્ર આ પ્રકરણમાં અમે ક્રમવાર આપીશું.

અક્ષરવૃત્તસંખ્યા કાઢાડવાની રીતિ.

एक १ अंक प्रथम लेखी तेनु बमणुं करीने, जे अंक आवे-
ते तेनी सामे मांडवो, पछी तेने वेए गुणीने बीजो अंक आवे
ते प्रथम मांडेला अंकनी नीचे मांडवो, अने ए रीते आगळ
पण बमणा बमणा करता जवुं. अथवा जेटला वर्णनी वृत्त
संख्या काहाडवीं होय तेटलामो घात बेना अंकनो करवो, एटले
जे उत्तर आवे तेटलां वृत्त तेटला अक्षरनां थशे.

एक वर्णची आरभी २६ वर्ण सुधीना छंदनां अनुक्रमे
केटकेटलां वृत्त गुरुलघुना फेरफारची थायछे, ते नीचेना
कोष्टक उपरची जणाशे.

वर्ण संख्यांक न्यासः.

रणापिगले.

८२

छंदसु नाम.	वर्ण संख्या	वेना यात.	वृत्त संख्या.
उक्ता	१	२१	२
अत्युक्ता	२	२१=२×२	४
मध्या	३	२१=२×२×२	८
प्रतिष्ठा	४	२१=२×२×२×२	१६
सुप्रतिष्ठा	५	२१=२×२×२×२×२	३२
गायत्री	६	२१=२×२×२×२×२×२	६४
लृणिक्	७	२१=२×२×२×२×२×२×२	१२८
अनुष्टुप	८	२१=२×२×२×२×२×२×२×२	२५६
बृहती	९	२१=२×२×२×२×२×२×२×२×२	५१२
पंक्ति	१०	२१=२×२×२×२×२×२×२×२×२×२	१,०२४
त्रिष्टुप	११	२१=२×२×२×२×२×२×२×२×२×२×२	२,०४८
जगती	१२	२१=२×२×२×२×२×२×२×२×२×२×२×२	४,०९६

वर्ण संख्या जाणवानी हुंकी रीति एवी छे के, जेदला वर्णनी संख्या जाणवी होय ते वर्णांकने चार भागतां जे लब्धि आवे, ते अंक १६ ना घात गणायछे; माटे ते हिसेवे १६ ना तेदलामो घान करतां जे संख्या आवे तेने, शेष रहेली संख्याना रूपांक गुणवाथी जे लब्धि आवे ते इष्ट संख्या जाणवी.

एक वर्णनां वे रूप थायछे, वेनां चार थायछे, अने त्रणना आठ थायछे, माटे उपर कइया प्रमाण घात कइया पछी आवेछी संख्याने, जो एक शेष हाय तो बेए गुणवाथी बे शेष हाय तो चार गुणवाथी उन त्रण शेष होय तो आठ गुणवाथी इष्ट संख्या आवेछे. अने शून्य शेष होय तो सोळीनो उपर प्रमाणे घात करवाथी आवेछे.

४ वर्णनी संख्या काहाडवा $४-४=१$ लब्धि, शेष, $० = १६$

५ वर्णनी संख्या काहाडवा $५-४=१$ लब्धि, १ शेष रहेछे तेनी रूप संख्या २ थी गुणतां $१६ \times २ = ३२$

६ वर्ण माटे $६-४=१$ लब्धि, २ शेष, तेनो रूपांक; ४ माटे $१६ \times ४ = ६४$

७ वर्ण माटे $७-४=३$ लब्धि, ३ शेष माटे १६ ने त्रणनो रूपांक ८ छे, तेथा गुणता $१६ \times ८ = १२८$

ए प्रमाणे अनुक्रमे करता जतां, जो १५ वर्णना छंदनी वृत्तसंख्या जाणवी होय तो,

$१५-४=३$ लब्धि, ३ शेष रह्य. त्रण लब्धि छे माटे—

$१६३=१६ \times १६ \times ३६=४०९६$

३ शेषनो रूपांक ८ छे, माटे $४०९६ \times ८ = ३२,७६८$.

१४ वर्णना छंदनी वृत्त संख्या माटे,

૨૪ ÷ ૪ = ૬ લઘિય, શેષ ૦. લઘિય છ છે, માટે—

$$૧૬૬ = ૧૬ \times ૧૬ \times ૧૬ \times ૧૬ \times ૧૬ \times ૧૬ = ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬.$$

૨૪ વર્ણની સંખ્યા = ત્રીસ, સતાં, દો આગઠાં, આગઠ-પાછે

સોઠ = ત્રણ વાર સાત = ૭૭૭.

તેની આગઠ બે = ૭૭૭૨.

તેની આગઠ પાછઠ સોઠ = ૧૬ ૭૭૭૨ ૧૬.

૨૬ વર્ણની વૃત્તસંખ્યા કાઠાડવાને ૨૬ ÷ ૪ = ૬ લઘિય,

૨ શેષ. છ લઘિય છે, માટે—

૧૬ નો (ષડ્ ઘાત છ વાર ઘાત કરતાં ઉપર સંખ્યા—

૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ આવી છે, તેને ૨ શેષનાં ૪ રૂપાંકે

ગુણતાં ૧, ૬૭, ૭૭, ૨૧૬ × ૪ = ૬, ૭૧, ૦૮, ૮૬૪.

વર્ણ પ્રસ્તાર.

પિંગલમત.

અમુક વર્ણનાં સર્વ મઠી આટલાં વૃત્ત થઈ શકેછે, એમ જાણ્યા પછી તે કયાં કયાં અથવાં કેવે કેવે રૂપે થાયછે, તે બતાવવાની રીતિને અથવા રૂપભેદ કથન વિધિને પ્રસ્તાર કહેછે.

રીતિ.

જેટલા વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવો હોય, તેટલા વર્ણનાં ગુરુ ચિહ્ન પ્રથમ લખવાં, તે સર્વ ગુરુનું પ્રથમ રૂપ સમજવું. તે ઉપરથી બીજાં રૂપ ઉપજાવવાને, પેહેલા ગુરુની નીચે લઘુ ચિહ્ન લખવું; અને તેના જમણા હાથ ભળી ઉપરના રૂપમાં હોય તેવાં અને તેટલાં ચિહ્ન માંડી જવાં, અને પૂર્વે ઇટલે હાથ ભળી, સૂટે તેટલા વર્ણ પ્રમાણે ગુરુ ચિહ્ન જામૂકવાં. આ રીતે જ્યાં સુધી સર્વ લઘુ ચિહ્નો આવે, ત્યાં સુધી કસ્યાજવું.

आ रीति प्रमाणे एकथी चारवर्णना प्रस्तार नीचे प्रमाणे
थाय छे.

एक वर्ण प्रस्तार.

५ पेहेलो भेद.

। बीजो भेद.

त्रण वर्ण प्रस्तार.

SSS १ लो भेद.

ISS २ जो भेद.

SIS ३ जो भेद.

ISS ४ थो भेद.

SSI ५ मो भेद.

ISI ६ ठो भेद.

SII ७ मो भेद.

III ८ मो भेद.

वे वर्ण प्रस्तार.

SS १ लो भेद.

।S २ जो भेद.

S। ३ जो भेद.

।। ४ थो भेद.

चार वर्ण प्रस्तार.

SSSS १ लो भेद.

ISSS २ जो भेद.

SISS ३ जो भेद.

IISS ४ थो भेद.

SSIS ५ मो भेद.

ISIS ६ ठो भेद.

SIISS ७ मो भेद.

IIIS ८ मो भेद.

SSSI ९ मो भेद.

ISSI १० मो भेद.

SISI ११ मो भेद.

IIIS १२ मो भेद.

SSII १३ मो भेद.

ISII १४ मो भेद.

SIII १५ मो भेद.

IIII १६ मो भेद.

અગસ્ટ્યમત સામાન્ય પ્રસ્તાર.

જેટલા વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો હોય તેટલાં પ્રથમ લઘુ ચિહ્ન મૂકવાં. બાદ ચઢતા જવાના ક્રમે પ્રથમ રૂપમાંના ઢાઘી વાજુના પેહેલા લઘુ ઉપર ગુરુ ચિહ્ન મૂકવું. જમણી બળીનાં ચિહ્ન, નીચેના રૂપમાં જેવાં ને જેટલાં બાકી હોય, તેટલાં તેની જમણી બળી મૂકવાં અને ઢાઘી વાજુએ રૂપમાં જેટલી વર્ણસંખ્યા સૂટે તેટલાં લઘુ ચિહ્ન મૂકી, સર્વ ગુરુનું રૂપ આવે ત્યાંલગણ નીચેના રૂપમાંથી ઉપરનું રૂપ લાવવાની ક્રિયા કરતે જવી; અને છેવટ સંખ્યા, સર્વ ગુરુનાં રૂપથી આરંભી ગણવી.

પ્રશ્ન. અગસ્ટ્યમત સામાન્ય પ્રસ્તાર વિધિયે બે વર્ણનો પ્રસ્તાર લેંચો.

બે વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલું રૂપ ૧૧ નું માંડયું. તેમાં ઢાઘી વાજુએ લઘુ છે તેનાપર ગુરુ મૂકયો. જમણી વાજુએ એક લઘુ બાકી છે તેને તેની જમણી વાજુએ મૂકયો અને ઢાઘી બળી સૂટતા વર્ણની જરૂર નથી, માટે કંઈ પણ ન મૂકયું; તો તેના ઉપરનું રૂપ ૬૧ થયું. એ રૂપમાંના પ્રથમ લઘુપર ગુરુ મૂકયો. જમણી બળી કંઈ ચિહ્ન નથી માટે કંઈ ન મૂકયું, ને તેની ઢાઘી વાજુએ, રૂપમા એક વર્ણ સૂટેછે, માટે લઘુ ચિહ્ન મૂકયું, તો ત્રીજું રૂપ ૧૬ થયું. આ રૂપમા પ્રથમ લઘુ છે, તેનાપર ગુરુ મૂકયો. તેની જમણી બળી એક ગુરુ છે, તેને સૂકાયલા ગુરુની જમણી બળી મૂકયો. સર્વાઠો કરતાં વર્ણ સૂટતા નથી માટે ઢાઘી વાજુએ કંઈપણ ન ઉમેર્યું, તો તે રૂપ ૬૬ થયું. બે વર્ણનો પ્રસ્તાર છે ને બેઉ ગુરુ ચિહ્ન આવી ગયાં, માટે પ્રસ્તાર પૂરો થયો. તેમને સંખ્યાક્રમમાં મૂક્યાં, તો ૬૬, ૧૬, ૬૧, ૧૧, આવાં રૂપ થયાં.

પિંગલમત સ્થાનવિપરીત અથવા માપહમત પ્રસ્તાર.

પ્રથમ ગુરુ અમુક વાજુથી ગળી તેની નીચે લઘુ ચિહ્ન મૂકવાં ઇત્યાદિ સ્થાન વિષય સિવાય સમ્પૂર્ણ વિધિ પિંગલમત સદશ છે. પિંગલમતમાં ડાબી ભળીના પેહેલા ગુરુ ચિહ્ન તલે લઘુ મૂકાયછે, તેમ આમાં જમણી ભળીના પેહેલા ગુરુ તલે મૂકાયછે. તેમાં ડાબી વાજુએ ચૂટતા વર્ણ માટે ગુરુ ચિહ્ન મૂકાયછે, તેમ આમાં જમણી ભળી ચૂટતાં વર્ણચિહ્ન ગુરુ ચિહ્નથી પૂરવામાં આવેછે અને તેમાં જેમ જમણી ભળીના ઉપરનાં રૂપનાં જ ચિહ્ન નીચેના રૂપમાં મૂકાયછે, તેમ આમાં ડાબી ભળીનાં રૂપ ચિહ્ન ડાબી તરફ મૂકાયછે, આ પ્રમાણે કરવાથી પિંગલમતથી ઉલટાં રૂપ આવશે. જેમકે ત્રણ અક્ષરનો ત્રીજો ભેદ । ૬ ૬ (ય) થાય તેને વદલે આ મત પ્રમાણે ૬ ૬ । (ત) થશે.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણનો માપહમત પ્રમાણે પ્રસ્તાર કરો.

ત્રણ વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલા ત્રણ ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યાં. ત્રીજું રૂપ લાવવા માટે એ મૂકાયલાં રૂપમાંના જમણી ભળીના ગુરુ તલે લઘુ મૂક્યો. ડાબી વાજુનાં ચિહ્ન ઉપરનાં જ મૂક્યાં, તો ત્રીજું રૂપ ૬ ૬ । થયું, જમણી તરફના પેહેલા ગુરુ તલે લઘુ મૂક્યો. તેની ડાબી ભળીનું ચિહ્ન ૬ કાયમ રાખ્યું ને જમણી ભળી એક વર્ણ ચૂટ્યો; માટે ગુરુ ચિહ્ન ઉમેર્યું; તો ત્રીજું રૂપ ૬ । ૬ આવ્યું. ત્રીજામાંથી ચોથું ૬ । । ચોથામાંથી પાંચમું । ૬ ૬, પાંચમાંથી છઠ્ઠું । ૬ ।, છઠ્ઠામાંથી સાતમું । । ૬, અને સાતમાંથી આઠમું રૂપ । । । આવ્યું. તેમને સંક્રયાક્રમે ગોઠવ્યા, તો પ્રસ્તાર રૂપ ૬ ૬ ૬, ૬ ૬ ।, ૬ । ૬, ૬ । ।, । ૬ ૬, । ૬ ।, । । ૬, । । । થયાં.

અગસ્ત્યમત સ્થાનાવિપરીત પ્રસ્તાર.

આમાં સ્થાનાન્તર સિવાય વાકીની રીતિ, સામાન્ય અગસ્ત્ય મત પ્રસ્તાર પ્રમાણે છે; અર્થાત્ પ્રથમ ઇષ્ટવર્ણ જેટલા લઘુ ચિહ્ન મૂકવાં. જમણી મળીના પેહેલા લઘુ ઉપર ગુરુ મૂકવો, તેની ઢાબી વાજુનાં જેવાં ચિહ્ન, નીચેના રૂપમાં હોય તેવાજ અને તેટલાં જ મૂકવાં. અને જમણી મળી સૂટતા વર્ણ માટે લઘુ ચિહ્ન મૂકતા જઈ નીચેનાં રૂપમાથી તેની ઉપરનું રૂપ કાઢાવું સંખ્યાક્રમ સર્વ ગુરુના રૂપથી ગણવો.

પ્રશ્ન. અગસ્ત્યમત સ્થાનાવિપરીત મતે બે વર્ણનો પ્રસ્તાર કરો.

ઇષ્ટવર્ણ બે છે, માટે પેહેલા બે લઘુ મૂક્યા. તેની જમણી વાજુના પેહેલા લઘુ ઉપર ગુરુ મૂકી, ઢાબી તરફનો લઘુ તેની ઢાબી વાજુએ મૂક્યો, તો વીજું રૂપ । ૬ થયું. તેમાંથી તેજ પ્રમાણે ત્રીજું રૂપ ૬ । થયું. અને ત્રીનામાથી ચોથું રૂપ ૬ ૬ આવ્યું માટે એ પ્રસ્તારનાં ક્રમવાર રૂપ ૬૬, ૬૧, ૧૬, ૧૧ આવ્યાં.

પિગલમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તાર.

ઇષ્ટવર્ણ જેટલાં લઘુ ચિહ્ન મૂકી અગસ્ત્યમત સામાન્ય પ્રસ્તાર પ્રમાણે ઉપર ચડવાને વદલે નીચે ઉતરવાના ક્રમે પ્રસ્તાર કરવાથી આ મતનો પ્રસ્તાર થાયછે. એમા સંખ્યાક્રમ સર્વ લઘુના રૂપથી શિરુ કરવામાં આવેછે.

પ્રશ્ન. બે વર્ણનો પ્રસ્તાર, ઉપર જણાવેલી રીતિએ કરો.

બે વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલાં બે લઘુ ચિહ્ન મૂક્યાં, બાદ અગસ્ત્ય સામાન્ય મત પ્રમાણે પ્રસ્તાર રેંચ્યો, તો તે રૂપ ક્રમવાર ૧૧, ૬૧, ૬૬ આવ્યાં.

અગસ્ત્યમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તાર.

પ્રથમ ઇષ્ટ વર્ણ જેટલાં ગુરુ ચિહ્ન મૂકી, ઉતરતા જવાને વડલે ચઢતા જવાના ક્રમે સામાન્ય પિંગલમત પ્રસ્તાર વિધિયે પ્રસ્તાર કરવાથી આ પ્રસ્તાર થાય છે. તેમાં ને આમાં માત્ર સંખ્યાનો ઉલટો ક્રમ છે. તેનાં સર્વ ગુરુથી આરંભી રૂપ સંખ્યા ગણાયછે, તેમ આમાં સર્વ લઘુથી આરંભી રૂપ સંખ્યા ગણવામાં આવેછે.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણનો અગસ્ત્યમત સંખ્યાવિપરીત વિધિયે પ્રસ્તાર શેંચો.

ત્રણ વર્ણનો પ્રસ્તાર શેંચવાનો છે, માટે પેહેલાં ત્રણ ગુરુ ચિહ્ન મૂક્યાં. પછી ચઢતા જવાના ક્રમે વાકીના રૂપ કાઢાઢ્યાં તો. III, SII, ISI, SSI, IIS, SIS, ISS, SSS રૂપ આવ્યાં.

પિંગલમત ઉભયવિપરીત પ્રસ્તાર.

પ્રથમ ઇષ્ટ વર્ણ જેટલાં લઘુ ચિહ્ન માંડી, અગસ્ત્યમત સ્થાન વિપરીત પ્રસ્તાર પ્રમાણે ઉપર ચઢતા જવાને વડલે ઉતરતા જવાના ક્રમે પ્રસ્તાર કરવો, અને સંખ્યાક્રમ સર્વ લઘુનાં રૂપથી ગણવો.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણનો પિંગલમત ઉભય વિપરીત પ્રસ્તાર વિધિયે પ્રસ્તાર શેંચો.

ત્રણ વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલાં ત્રણ લઘુનાં ચિહ્ન મૂક્યાં, ને કહ્યા પ્રમાણે પ્રસ્તાર કરવો, તો તેનાં રૂપ સંખ્યાક્રમવાર III, IIS, ISI, ISS, SII, SIS, SSI, SSS આવ્યાં.

અગસ્યમત ઉપય વિપરીત પ્રસ્તાર.

ઇષ્ટ વર્ણ જેટલાં ગુરુ ચિહ્ન મૂકી, ચઢતા જવાના ક્રમે પિંગ-
લમત સ્થાનવિપરીત પ્રસ્તાર વિધિયે પ્રસ્તાર કરવાથી આ પ્રસ્તા-
ર થાયછે. આમાં એમ કરતાં સંખ્યા ક્રમ સર્વ ગુરુનાં રૂપથી ન
ગણતાં સર્વ લઘુનાં રૂપથી ગણવો.

પ્રશ્ન. બે વર્ણનો અગસ્યમત ઉપયવિપરીત પ્રસ્તાર વિધિયે
પ્રસ્તાર કરો.

બે વર્ણનો પ્રસ્તાર કરવાનો છે, માટે પેહેલાં બે ગુરુ ચિહ્ન
મૂક્યાં, ને બાકીનાં રૂપ ક્રમવાર કહાડી તેને સંખ્યાક્રમે
ગોઠવ્યાં તો । ।, । ૬, ૬ ।, ૬ ૬ રૂપ આવ્યાં.

વર્ણપ્રસ્તાર સૂચી.

જેટલા વર્ણના પ્રસ્તારની સૂચી કરવા ઇચ્છા હોય તેટલા વર્ણ
સુધીના વર્ણના એકાદિ ભેદાંક ' થતા હોય તે સંખ્યા ક્રમવાર
સંક્રંડ પાઠી માંડી જવી એટલે એક બે, ચાર इत्यादि વૃત્ત ભેદ
સંખ્યાંક આગલ કેહેવાઈ ગયા છે, તે માંડી જવા. તેમાં જે છેડી
સંખ્યા હશે, તે ઇષ્ટ વર્ણ પ્રસ્તારની ભેદ સંખ્યા બતાવશે. તેથી
હામી ખીનીનો પ્રથમનો સંક્રંડ ગાદિ, ગાન્ત, લાદિ અને લાન્તનાં
રૂપ બતાવશે. અને દ્વિતીય સંક્રંડનો અંક લાદિગાન્ત, ગાદિલાન્ત,
લાદિલાન્ત અને ગાદિગાન્તના રૂપ બતાવશે.

બેથી આરંભી ચાર વર્ણ સુધીની સૂચીનાં વિશ્વ હેઠલ
આપવામાં આવેછે.

એક વર્ણના પ્રસ્તારની સૂચી થતી નથી.

૧. એટલે પૃષ્ઠ ૮૧ ૮૨. મા જે રૂપસંખ્યાંક આપ્યા છે, તેના
આરંભમાં એક મૂકતા જે સંખ્યાક અથવા ભેદાંક ક્રમવાર આવે છે તે.

વે વર્ણની સૂચીમાં પ્રથમ સંદમાં વર્ણ સંખ્યા લઘી, તેની જોડે એક સંદ વધારી તેમાં ૧ મૂકયો; પછી ત્રીજા સંદમાં ૨, અને ચોથામાં ૪ મૂકયા. છેલ્લી સંખ્યા ૪ આવી, માટે વે વર્ણની વૃત્ત ભેદસંખ્યા ચાર. છેલ્લાથો વીજો અક્રમે વે અને એક છે, માટે તેના પ્રસ્તારમાં ક્રમે લાદિ અને લાન્ત તથા ગાદિ અને ગાન્તનાં રૂપ વે તથા લાદિલાન્ત, ગાદિગાન્ત, ગાદિલાન્ત અને લાદિગાન્તનાં રૂપ એક છે એમ સમજવું.

વે વર્ણની સૂચી.

| | લાદિગાન્ત
અને
ગાદિલાન્ત. | લાદિ અને
લાન્ત. | |
|-------------------|--------------------------------|--------------------|--------------------|
| ૨ વર્ણની
સૂચી. | ૧ | ૨ | ૪ વૃત્તભેદ સંખ્યા. |
| | ગાદિગાન્ત
અને
લાદિલાન્ત. | ગાદિ અને
ગાન્ત. | |

ત્રણ વર્ણસૂચી વિશ્વ.

| | લાદિલાન્ત
તથા
ગાદિગાન્ત. | લાદિ અને
લાન્ત. | |
|----------------|--------------------------------|--------------------|--------------------|
| ૩ વર્ણની સૂચી. | ૨ | ૪ | ૮ વૃત્તભેદ સંખ્યા. |
| | લાદિગાન્ત
તથા
ગાદિલાન્ત. | ગાદિ અને
ગાન્ત | |

ચાર વર્ણસૂચી વિશ્વ.

| | | લાદિલાન્ત
અને
ગાદિગાન્ત. | લાદિ તથા
લાન્ત. | |
|-------------------|---|--------------------------------|--------------------|----------------------|
| ૪ વર્ણની
સૂચી. | ૨ | ૪ | ૮ | ૧૬ વૃત્ત ભેદ સંખ્યા. |
| | | લાદિગાન્ત
અને
ગાદિલાન્ત. | ગાદિ તથા
ગાન્ત. | |

ચાર વર્ણની સૂચીથી એમ જણાય છે, કે ૪ વર્ણનાં વર્ણ મળીને ૧૬ વૃત્ત થઈ શકે છે, અને તેમાં ૮ વૃત્ત એવાં થશે, કે જેમાં આદિમાં અને અંતમાં લઘુ આવશે, અને તેટલાજ વૃત્ત આદિ ગુરુ અને અન્ત્ય ગુરુનાં થશે. ચાર વૃત્ત એવાં થશે, કે જેના આદિ અને અંતમાં લઘુ આવશે, અને તેટલાંજ આદ્યત ગુરુનાં, તથા લઘુઆદિ અને અન્તગુરુનાં, તેમજ ગુરુઆદિ તથા અન્ત્યલઘુનાં થશે.

ચાર વર્ણનું ઉપર પ્રમાણે સમજાવ્યું તે પ્રમાણે બે અને ત્રણ વર્ણનું પણ સમજી લેવું.

સાત વર્ણ પ્રસ્તારમાં ૧૨૮ સર્વ ભેદ પાડાયે છે. તેમાં ૬૪ નો અંક લાદિ તથા લાન્તના અને ગાદિ તથા ગાન્તના ભેદ બતાવે છે, અને ૩૨ નો અંક બાકી ઉપર જણાવેલા પ્રકારના તમામ ભેદ બતાવે છે.

ઉપરના વિસ્તારનો સાર એ છે કે વર્ણ પ્રસ્તારમાં ૬૪ વર્ણની

વૃત્તભેદસંખ્યાનું અર્ધ કરિયે તેટલાં રૂપ લાદિ, લાન્ત, ગાદિ અને ગાન્તનાં આવેછે, અને ચતુર્થાંશ કરિયે તેટલાં રૂપ લાદિ-લાન્ત, ગાદિગાન્ત, લાદિગાન્ત અને ગાદિલાન્તનાં હોયછે.

જેમકે ૬ વર્ણના પ્રસ્તારમાં ૯ રૂપ જાણવાં હોય તો, તેની વૃત્તભેદસંખ્યા ૬૪ થાયછે, તેનું અર્ધ ૩૨ રૂપ લાદિ, લાન્ત, ગાદિ, અને ગાન્તનાં થાયછે; અને ૬૪ નો ચોથો ભાગ ૧૬ આવેછે, તેટલાં રૂપ લાદિલાન્ત, ગાદિગાન્ત, લાદિગાન્ત, અને ગાદિલાન્તના થાયછે.

વર્ણપાતાલ.

પ્રત્યેક વર્ણના છંદોના ભેદ અર્થાત્ સંપૂર્ણ સંખ્યાનું જ્ઞાન અને લઘુઆદિ, લઘુઅંત, તથા ગુરુઆદિ, ગુરુઅંત, અને સર્વગુરુ તથા સર્વ લઘુ વર્ણ જાણવાની કૃતિને પાતાલ કહેછે.

રીતિ.

જેટલા વર્ણનું પાતાલ રચવું હોય તેટલાં ઉમાં લાનાં કરવાં, અને ચાર પંક્તિ આડી કરવી. પેહેલી પંક્તિમાં એક, વે, ત્રણ, ચાર, એમ ક્રમવાર ૬૪ સંખ્યા સુધી અંક લખવા. બીજી પંક્તિમાં વૃત્તભેદ રૂપ અંક લખી જવા. ત્રીજી પંક્તિમાં બીજી પંક્તિના અંકનું અર્ધ લખવું. ચોથી પંક્તિમાં પેહેલી અને ત્રીજી પંક્તિના અંકનો ગુણાકાર લખવો. એ પ્રકારે ઇચ્છિત વર્ણ સૂધીનું પાતાલ રચવું.

પેહેલી પંક્તિ વર્ણસંખ્યા, બીજી પંક્તિ વૃત્તભેદસંખ્યા, ત્રીજી પંક્તિ તેમાં લાદિલાન્ત, ગાદિ અને ગાન્તમાં રૂપ અને ચોથી પંક્તિ, પ્રસ્તારાન્તર્ગત લઘુગુરુ વર્ણની સંખ્યા બતાવશે.

૯ વર્ણનું પાતાલ વિસ્મ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	વર્ણ સંખ્યા.
૨૪	૮૧૬	૩૨	૬૪	૧૨૮	૨૫૬	૫૧૨			વૃત્તભેદ-રૂપસંખ્યા.
૧૨	૪	૮૧૬	૩૨	૬૪	૧૨૮	૨૫૬			લાદિ, લાન્ત તથા માદિ, માન્ત
૧૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨	૪૪૮	૧૦૨૪	૨૩૦૪		સર્વગુરુ, સર્વલઘુ.

આ પાતાલ બનાવવાથી એમ જણાયું કે ૯ વર્ણના ૧૧૨ વૃત્ત ભેદ થઈ શકેછે, અને એમાં ૨૫૬ લઘુ આદિ અને લઘુઅંત તથા તેટલાજ ગુરુ આદિ અને લઘુઅંત આવેછે. નવ વર્ણના આઠ પ્રસ્તારમાં બધા મળીને ૨૩૦૪ ગુરુ અને તેટલાજ લઘુ છે. એજ પ્રમાણે આઠ, સાત, છ, પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે, ને એક વર્ણના વૃત્તવિષે પળ જાણી લેવું.

વર્ણપ્રસ્તાર નટ.

પ્રશ્ન કર્તા પૂછે, કે અમૂક વર્ણના પ્રસ્તારમાં અમૂક ભેદ કેવો થાય ? તો એ જાણવાની રીતિને વર્ણ નટ કેહેછે.

પિંગલમત નટ.

જેટલા વર્ણના પ્રસ્તારને લગતું રૂપ જાણવાનું હોય, તેટલાં લઘુ ચિહ્ન માંડી મૂક, તેના પર ઢાંચી મળીથી એકાદિ વર્ણ વૃત્તભેદ સંખ્યાંક માંડી જવા. બાદ જેટલા વર્ણના પ્રસ્તારમાનું રૂપ જાણવાનું હોય તેટલા વર્ણના જે વૃત્ત ભેદાંક હોય તેમાંથી પૂછેલ સંખ્યા બાદ કરવી. શેષ જે રહે, તેમાંથી જમણી મળીના લઘુ ચિહ્નથી આરંભી લઘુ ચિહ્ન પરના સંખ્યાંક તેમાંથી બાદ કરી શકાતા હોય તે ક્રમવાર બાદ કરી નાંખવા અને જે જે બાદ થાય, તે તે તલેના લઘુને ગુરુ બનાવવો એટલે માગેલું રૂપ તૈયાર થશે.

પ્રશ્ન. દશ વર્ણના પ્રસ્તારમાંનું ૧૦૦ મું રૂપ કેવું હશે તે જાણવો.

દશ વર્ણના પ્રસ્તારમાંનું રૂપ જાણવાનું છે, માટે દશ લઘુ ચિહ્ન મૂકી તેના પર કહ્યા પ્રમાણે એકાદિ સંખ્યાંક માડી ગયા, તો તે વિશ્વ નીચે પ્રમાણે તૈયાર થયું.

૧	૨	૪	૮	૧૬	૩૨	૬૪	૧૨૮	૨૫૬	૫૧૨
S	S								S

દશ વર્ણના પ્રસ્તારમાંનું રૂપ જાણવાનું છે માટે દશ વર્ણની વૃત્તમેદ મંરુયા ૧૦૨૪ છે તેમાંથી ૧૦૦ વાદ કરચા તો રેષ ૧૨૪ રહ્યા. આમાંથી જમણી મગીના છેડા લઘુથી તેમના પરના સંખ્યાક ક્રમે ૧૧૨, ૮, અને ૪ વાદ કરચા તો, $૧૨૪ - (૧૧૨ + ૮) = ૪$ આવ્યા. ૧૧૨, ૮, અને ૪ વાદ થયા, માટે તેમના તહેના લઘુને ગુરુ વનાવ્યા તા, માગેલું રૂપ ||SS|||S થયું.

રીતિ.

પ્રશ્નનો અંક એકી (વિષમ) હોય તો પ્રથમ ગુરુ લખવો, અને બેકી (સમ) હોય તો પ્રથમ લઘુ લખવો, પછી તેના અર્દ્ધ કરના જવું. જ્યાં એકી સંખ્યા હોવાથી અર્દ્ધ ન થઈ શકે તેવું હોય, ત્યાં એક ડમરી અર્દ્ધ કરવું; તે અર્દ્ધનો અક જો બેકી આવે તો લઘુ ચિહ્ન, અને એકી આવે તો ગુરુ ચિહ્ન લખવું. એમ જેટલા વર્ગનું નષ્ટ કાઢાડવું હોય તેટલા વર્ણ ચિહ્ન આવતા લખી કરવું. પણ જો લઘિ ૧ આવે, તો ત્યારપછીના છૂટતા વર્ણને ઠેકાણે તેટલાં S ગુરુ ચિહ્ન મૂકી દેવા. એમ કરતાં જે રૂપ તૈયાર થાય તે માગેલું રૂપ જાણવું.

પ્રશ્ન. ૧ લો. ચાર વર્ણના પ્રસ્તારમાં નવમો ભેદ કેવો છે?

$$૯, (૯+૧) \div ૨=૫, (૫+૧) \div ૨=૩,$$

$$(૩+૧) \div ૨=૨, ૨ \div ૨=૧ \left\{ \begin{array}{cccc} ૯ & ૫ & ૩ & ૨ \\ ૫ & ૫ & ૫ & ૧ \end{array} \right.$$

નવ, પાંચ, ત્રણ એ એકીના અંક છે માટે તે પ્રત્યેકના ત્રણ ગુરુ ચિહ્નો તે તે અંકની નીચે (૫ ૫ ૫) લખવાં, અને ૨ બેકોનો અંક છે, માટે તેની નીચે લઘુ ચિહ્ન (૧) લખવું. તેથી ચાર અક્ષરના પ્રસ્તારમાં નવમું રૂપ (૫ ૫ ૫ ૧) આવું છે, એમ નષ્ટથી સિદ્ધ થયું.

પ્રશ્ન. ૨ જો. ચાર અક્ષરના પ્રસ્તારમાં વારમો ભેદ કેવો થાય ?

$$૧૨, ૧૨ \div ૨=૬, ૬ \div ૨=૩. ૩+૧ \div ૨=૨, ૧૨ \div ૨=૬ \left\{ \begin{array}{ccc} ૧ & ૨ & ૩ \\ ૬ & ૬ & ૬ \end{array} \right.$$

વાર, છ, અને બે બેકો અંક છે, માટે તે નીચે લઘુ અને ત્રણ એકી છે માટે તે તલે ગુરુ મૂકવાથી વારમો ભેદ (૧ ૨ ૩) આવો થયો.

પ્રશ્ન. ૩ જો—પાંચ વર્ણના પ્રસ્તારમાં ત્રીજો ભેદ કેવો થાય?

$$૩, ૩+૧ \div ૨=૨, ૨ \div ૨=૧, ૧+૧ \div ૨=૧, ૧+૧ \div ૨=૧ \left\{ \begin{array}{ccccc} ૩ & ૨ & ૧ & ૧ & ૧ \\ ૫ & ૧ & ૫ & ૫ & ૫ \end{array} \right.$$

ત્રણ અને એક, એકી અંક છે માટે તે તલે ગુરુ, અને બે, એ બેકો અંક છે તે તલે લઘુ મૂકતાં (૫ ૧ ૫) આવું રૂપ થયું. એટલે ત્રણ ચિહ્નો થયાં, પણ પાંચ વર્ણના પ્રસ્તારનું રૂપ પૂછ્યું છે એટલે બે ચિહ્ન યોગ્ય છે તે બે ગુરુ ચિહ્ન વડે પૂર્ણ કરવાં, તેથી આવું રૂપ ત્રીજું (૫ ૧ ૫ ૫ ૫) થયું. કારણ માટે જુઓ ઉપરનો ન્યાસ.

प्रश्न ४थो. सात अक्षरना प्रस्तारमा २३ सो भेद केवो थाय?
 $२३, २३+१-२=१२, १२\div २=६, ६\div २=३, ३+१-२=२,$
 $२-२=१. २३ १२ ६ ३ २$ खूट्या ते.

५ १ १ ५ १ ५ ५ त्रेवीशमो भेद थयो.

१ वर्णानुं नष्ट २ वर्णानुं नष्ट ३ वर्णानुं नष्ट.

१ ५

१ ५ ५

१ ५ ५ ५

२ १

२ १ ५

२ १ ५ ५

३ ५ १

३ ५ १ ५

४ १ १

४ १ १ ५

५ ५ ५ १

६ १ ५ १

७ ५ १ १

८ १ १ १

अगस्त्यमन प्रस्तार नष्ट.

इच्छेल संख्यानुं रूप आ प्रस्तारने लगतु जाणवानुं हो
 तो पिंगलमतनष्टविधि प्रमाणे जाणवुं.

प्रश्न. पांच वर्णना प्रस्तारमां २४ मु रूप केवु हशे ते
 जणावो.

सामान्य रीति प्रमाणे पांच लघु चिह्न सूकी तेनापर एकादि
 वर्णवृत्तसंख्याक मूक्या तो पामेना बिम्ब (१ २ ४ ८ १६
 प्रमाणे अंक आख्या. चौवीशमुं रूप १ १ १ १ १ १
 जाणवानुं छे माटे पांच वर्णना भेदाक ३२ माथी तेन बाद कख्या.
 तो शेष ८ रख्या, एमाथी क्रमवार भेदाक बाद करना गया, तो
 $८-८=०$ आव्युं. ८ शोधायो, माटे ए नळेनो लवु, गुरु यचो.
 माटे मागेली संख्यानुं रूप १ १ १ ५ १ आव्युं.

पिगलमत स्थानविपरीत नष्ट.

पूर्व रीतिमां कदा प्रमाणे लघु चिह्नो भूको तनापर
संख्याकने डावी बाजुएधी न सूकतां जमणी बाजुथी एटले
उत्तमे सूकवा. बाकीनो विधि पिगलमत प्रमाणे करवो; एटले
आपेती संख्यानुं नष्ट रूप जणाशे.

प्रश्न. दश वर्णना प्रस्तारमां १००० मुं रूप केवुं हजे ते
जणावो.

दश वर्णनो प्रस्तारछे. माटे दश लघु चिह्न सूक्यां, ने तेनापर
जमणी बाजुथी संख्याक सूक्या; तां तेनु स्वरूप नीचे प्रमाणे
आव्यु — १ २ २६६ १२८ ६४ ३२ १६ ८ ४ २ १
| | | | | | | | | |

दश वर्णभेदांक १०२४ छे तेमांथी इष्ट संख्या १००० बाद
करी, तो शेष २४ रह्या; तेमाथी डावी भणीथी बाद जनारी
संख्या $१६ + ८ = २४$ छे, माटे ए १६ ने ८ तळेना लघुने
गुन कख्या, तो मागेलुं रूप । । । । । ५ ५ । । । थयं.

अमस्त्यमत स्थानविपरीत नष्ट.

आ मनना प्रस्तारनुं नष्ट पिगलमत स्थान विपरीतना नष्ट
प्रमाणे जागी शक्याछे.

प्रश्न. चार वर्णना प्रस्तारमां दशमुं रूप केवुं प्रकारनुं हजे
ते जणावो.

चार वर्णना प्रस्तार छ माटे चार लघु सूकी तना-५२
उलटा जमथी एकादि द्विगुणोत्तरे वर्णता संख्यांक सूक्या, तो
ननं चिम्ब नीचे प्रमाणे आव्युं ८ ४ २ १

आमां तर्ण ४ ना भेदाय १६ छे, तेमांथो इष्ट सख्या १०
बाद करो, तो शेष ६ रह्या. एमांथो लावी भणीथो ४ अने २
बाद थानछे मोटे बाद तख्या. तो शेष ० रह्यु ४ अने २
बाद थया, मोटे ते तलेता नव, गुरु थता ते मागेलुं ५५ ॥ ८३ ॥
आव्युं

पिंगलमत संख्याविषयीत नट.

जेठला वर्णना प्रस्तान्गानु रूप जाणवानुं होय तेठलां गुरु
चिह्नन मूकी जवा बाद तेमना पर लावी भणीथो पेहेला गुरु
पर १, बीना पर वे इत्यादि आगळ्यो वमणी वमणी सख्या
एठले वर्णवृत्तभेदगंख्या मूकी जवी. बाद जेठलामु रूप
जाणवानी इच्छा होय, ते सख्याने इष्टवर्ण प्रस्तारभेदसंख्या-
मांथी बाद कर्यो, जे शेष रेहे ते संख्या, गुरु चिह्नपर
मूकायली जे संख्या अथवा संख्याओता सर्वाळा जेठली थता
होय, ते ते सख्या तलेनो गुरु, लघु करतां जे रूप आवे, ते
आपली सख्यानुं रूप जाणवुं.

प्रश्न. चार वर्णना प्रस्तारमा दशमु रूप आ प्रस्तारने
लगवुं केवु होय

अ. वर्णनो ४ तरे छे, मोटे चार गुरु मूकी तना पर क्रमवार
संख्यांक मूकी थया. तो चिन्व पासे आप्या प्रमाणे आव्यु.

१ २ ४ < १ चार वर्णनी भेद सख्या १६ छे. तेमांथो इष्ट
संख्या १० बाद करो, तो शेष ६ रह्या ए ४+२ ती वर्णवार
छे, मोटे ते तलेता गुरुने लघु बनायता रूप ३॥ ८४ ॥ यु. ते लागलु

अनस्त्यमत संख्याविपरीत नष्ट.

आ तनना प्रस्तारयो नष्टविधि पिंगलमत संख्याविपरीत
प्रस्तारनष्ट प्रमाणे छ.

प्रश्न पांच वर्णना प्रस्तारमा वीमसु रूप केवुं हशे ते
जणावो.

पांच वर्णना प्रस्तार छे माटे पांच गुरु सूकी ते पर क्रमवार
संख्याक सूक्या, तो नीचेनां बिम्ब प्रमाणे अक आव्या.

१	२	४	८	१६
५	५	५	५	५

पांच वर्णनी मेहू र ह्या २२ छे तेमाथी इष्ट संख्या २० बाद
कगता शेष १२ रहेछे. ते सूकेला संख्यांक ८+४ नी बरोबर
छे, माटे एमा ८ अने ४ तळो गुरुने न्यु बनाव्या, तो मागेछे
रूप ५ ५ १ १ ५ आव्युं

पिंगलमत भगविपरीतनष्ट.

पिंगलमत संख्याविपरीत नष्टविधिमां जणाव्या प्रमाणे
गुरु चिह्न सूकी संख्यांकने डावी भणीया न सूकतां जमणी
भगीया क्रमवार सूक्या. शेष विधि संख्याविपरीत नष्ट
प्रमाणे करवो.

प्रश्न छ वर्णना प्रस्तारमा १० मुं रूप केवुं हशे ते
जणावो.

छ वर्णना प्रस्तार छे, माटे छ गुरु वत् सूकी ते पर
संख्यांकने अवले क्रमे माड्या तो नीचे प्रमाणे रूप थ्यु.

છ વર્ણ મેદમલ્યા ૬૪ થાયછે. માટે ઇષ્ટ મલ્યાને તેમાંથી વાદ કરી તો શેષ ૧૪ રહ્યા એ $૮+૪+૨$ ની વગેરે છે, માટે તેમની નીચેના ગુરુને લઘુ બનાવતાં માગેલું રૂપ ૬ ૬ ૧ ૧ ૧ ૬ થયું.

અગમ્યમત ઉચ્ચવિવર્ધીત નાટનિધિ

આ નષ્ટ નિધિ નષ્ટ પ્રમાણે છે.

નક્ષ. ત્રણ વર્ણના પ્રસ્તારમા વીજી રૂપ કેવું હશે.

ત્રણ વર્ણનો પ્રસ્તાર છે, માટે ત્રણ ગુરુ ચિહ્ન સૂકી તેપર

અવલે ક્રમે સંખ્યાંક ચઢાવ્યા, તો $\left\{ \begin{matrix} ૪ ૨ ૧ \\ ૬ ૬ ૬ \end{matrix} \right\}$ આવ્યા

મેદસંખ્યા ૮ છે તેમાંથી ત્રે વાદ કરના શેષ ૬ રહ્યા. તે $૪+૨=૬$ થાયછે, માટે ૪ ને ૨ તલેના ગુરુ ને લઘુ બનાવતા માગેલું રૂપ ૧ ૧ ૬ થયું.

પિંગલમત નષ્ટ કાઠાડવાની વીજી રીતિ

જેટલા વર્ણના પ્રસ્તારમા જેટલામું રૂપ કાઠાડવું હોય તેટલાં લઘુ ચિહ્ન લખીને તેપર એકાદિ વર્ણ રૂપ સંખ્યાંક માડી જવા, પછી અન્તના સંખ્યાંકને વમણા કરીને તેમાંથી પૂછેલાં રૂપની ઇષ્ટ મલ્યા વાદ કરવી જે શેષ રહે તે અંક જે રૂપસંખ્યાંકના યોગથી વનેલ હોય, તે તે સંખ્યા તલેના લઘુને ગુરુ બનાવવાથી માગેલું રૂપ તૈયાર થાયછે.

પ્રશ્ન આઠ વર્ણના પ્રસ્તારમા ૨૯ મું રૂપ કેવું હશે?

આઠ વર્ણના પ્રસ્તારમાંનું ૨૯ મું રૂપ જાણવાનું છે, માટે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે આઠ લઘુ ચિહ્નપર એકાદિ વર્ણસંખ્યાંક માડ્યા. તો નીચે પ્રમાણે અંક અને ચિહ્ન આવ્યાં.

१	२	४	८	१६	३२	६४	१२८

छेलो अक १२८ छे, तेने वमणी कख्या तो २५६ आव्या.
तेमाथी इष्ट मख्या २५ छे ते बाद करी, तो शेष २५६--
२५=२३१ रह्या. जा शेष तख्या २३१ उपर मांडेला रूपांक
१२८+६४+३२+४+२+१ ना योगथी बनेली छे. माटे ते ते
मख्या तळेना लघु चिह्नने गुरु चिह्नमा पलठव्या तो नष्टरूप
S S S | | S S S आव्युं. ए प्रमाणे सर्वत्र समजवुं.

पिगलमत नष्ट काहाडवानी बीजा रीति.

मात्रा नष्टना विधि प्रमाणे लघुपर वर्णना संख्यांक
शिरपर ज मूकी जवा, पछी इष्ट संख्याने सर्व भेद संख्यामाथी
बाद करतां जे शेष रहे, तेमाथी जमणी वाजुथी जे जे संख्यांक
बाद थता होय, ते बाद करते जवा, जे संख्यांक बाद थाय
ते तळेनुं लघु चिह्न गुरु कगता जे आवे ते मागेलुं रूप समजवुं.

प्रश्न. आठ वर्णना प्रस्तारमां २३१ मुं रूप केवुं हशे,
ते जणावो.

आठ वर्णना प्रस्तारमां २३१ मु रूप काहाडवुं छे, माटे
आठ लघुना उपर एकादि मख्यांक मख्या तो अक
नीचेनां त्रिम्ब प्रमाणे आव्या.

१	२	४	८	१६	३२	६४	१२८

छेलो संख्यांची वमणी=२५६, आठ वर्णना कुल भेदनी
संख्या छे, माटे तेमाथी २३१ बाद कख्या, तो शेष २५ रह्या.
एमाथी १२८, ६४ के २२ बाद नहि थाय, पण १६ बाद

थने, मांड ते वाद कस्यो ने तेना लवुने गुरुमा पळटाव्या. शेष
 $२५ - १६ = ९$, रह्या, तेमांथी ते पळीनो अक ८ वाद थायछे,
 ते वाद कस्यो तो शेष $९ - ८ = १$ आव्यो मांड ८ तळेंतु लवु
 चिह्न पळटाव्हे गुरु वयु शेष १ रह्यो छे, तेमांथी ४ के २
 वाद नहि थाय पण १ थशे, ते वाद कस्यो, तो शेष शून्य
 रह्यो, ने तेना लवुने गुरुमा पळटाव्यो तो मागेल मंग्यानु रूप
 $५ । । ५ ५ । । ।$ आव्यु.

वर्णउद्दिष्ट.

अमक वर्णना प्रस्तारमा अमक रूप केल्यामु छे ए काहा-
 उवानी गीतिने उद्दिष्ट केहेछे.

पिंगलपत उद्दिष्टांनी रीति

आपेलु स्वरूप मांडी जट तेना प्रत्येक चिह्न उपर डावा
 हाथ भणीथी आरभ करीने १. २. ४, ३ रूप मख्याक
 अनुक्रमे मांडी जवा. पळी लवु चिह्न उपरना मख्यांकनो
 सर्वाळो लइ तेमां एक उमेरता. जे सर्वाळो आवे तेदलामुं रूप
 प्रश्ननुं समजवुं, अथवा गुरु चिह्न उपरना अकना सर्वाळाने
 लेह्ला वर्ण उपरनी मंग्या (वर्ण मख्याक) ने वमणी करीने
 वाद करवाथी जे शेष अक आवणे ते दृष्ट रूपानी मंग्या थणे.

प्रश्न. चार वर्णना प्रस्तारमा (॥५॥) आवु रूप केल्यामु छे?

आपेल ॥ ५ ॥ पर डावा हाथ भणीथी प्रत्येक चिह्न
 उपर मख्याक मांडी गद्या अने लवु चिह्न उपरना मंग्या-
 कनो सर्वाळो लइ, एक उमेरता $(१ + २ + ८) + १ = १२$
 सर्वाळो थयो, एतेंद चार वर्णना प्रस्तारनु नारमु रूप

એ થયું. વીંજી રીતિએ ત્રીજે સ્થાને માત્ર એકજ ગુરુ છે, અને તે ઉપરની સંખ્યા ૪ છે તેને બેલો અંક ૮ છે તેને વમણા કરતાં ૧૬ આવે છે, તેમાંથી એને બાદ કરતાં $૧૬-૪=૧૨$ રહે છે માટે દૃષ્ટ રૂપ સંખ્યાંક ૧૨ થયો.

પ્રશ્ન. સાત વર્ણના પ્રસ્તારમાં (|| 5 || 55) આવું રૂપ કેટલાંમું છે?

૧ ૨ ૪ ૮ ૧૬ ૩૨ ૬૪ | આપેલાં રૂપ || 5 || 55
 | 1 5 | 1 5 5 | પર હાથા હાથ વર્ણાથી
 પ્રત્યેક ચિહ્ન ઉપર સંખ્યાંક માંડી ગયા, તો પાસેનાં વિંમ્બ પ્રમાણે અંકાદિ આવ્યા. એમાંનાં લઘુ ચિહ્ન ઉપરના સંખ્યાંકોનો સર્વાંકો લેઈ એક ઉમેરતાં $(૧+૨+૮+૧૬+૧)=૨૮$ સર્વાંકો થયો, એટલે સાત વર્ણના પ્રસ્તારમાં ૨૮ મું રૂપ એ થયું.

પ્રશ્ન. આજ ગ્રંથના પ્રથમ ભાગના પૃ. ૩૬૭ મે રણશૂર નામનું ૧૮ વર્ણનું વૃત્ત છે, તેનું “આશા એ રણશૂર રચે છે મસા-સારમાં આળી” ચરણ છે, તે તેના પ્રસ્તારમાં કેટલામો મેદ હશે તે જણાવો.

कला प्रमाणे तनु गुरु परना अकनो सर्वाळो करता आपेला
रूपर्ना संख्या नीचेना न्यास प्रमाणे ९४३३ आवा.

तनुतो सर्वाळो.

गुरुतो सर्वाळो.

<	१
१६	२
६४	४
१२८	३२
१०२४	२५६
८१९२	०१२
-----	२०४८
९४३२	४०९६
१ एक मेळवताना मोटे	१६३८४
-----	३२७६८
९,४३३ इष्टवृत्तरूप	६५५३६
	१३१०७२

	२,९२,७११

२६२१४४ छेळा रूपाकर्ना वमणी संख्या

२९२७११ गुरु चिह्न परनी मळ्याना सर्वाळो.

९,४३३=इष्ट रूप संख्या.

विद्यार्थीओने विशेष ज्ञान थवाना हेतुर्था १ वर्णयी ४ वर्णना
उद्दिष्टनां चिन्व नीचे आपवागा आवेचे.

अनन्यमत प्रस्ताव उद्दिष्ट

जिह्वा की संख्या जानवानी होय. ते लक्षण उची बाजुयी
पिगळमत उद्दिष्ट प्रमाणे संख्या मी, लघुना शिरोअंकना
नवाळामां एक उमेरवायी अथवा गुरु चिह्नना उपरना
अंकना सर्वाळाने सर्व भेद संख्याणावी वाद करवायी इष्ट
रूपनी संख्या आवेछे

प्रश्न त्रण वर्णना प्रस्तावमा । ५ । रूप केवळामुं तजे,
ते जणावे

आपला रूप । ५ । उपर संख्याक कामे माट्या तो $\left\{ \begin{matrix} १ & २ & ४ \\ & १ & ५ \end{matrix} \right\}$

रूप धनु. सर्व भेद संख्या = ८ छे लघुपरना अंक
 $१+४=५+१=६$ छे माटे मागेळ रूपनी संख्या ६. अथवा
गुरुपरना अंक २ छे तेने सर्व भेद संख्या ८ मांथी वाद करता
जेप ६ गेहे छे माटे इष्ट रूपनी संख्या ६.

मायहमत प्रस्ताव उद्दिष्ट

आपला रूपपर संख्याक तगणी तरफयी मरी उपर प्रमाणे
क्रिया करतां जे संख्या आवे ते आपला रूपनी मागेळ संख्या
जानवी.

प्रश्न त्रण वर्णना प्रस्तावमा । ५ । रूप केवळामुं छे

कदा भनाणे तेल्य. ५. म. ॥ १२३ $\left\{ \begin{matrix} ४ & २ & १ \\ & १ & ५ \end{matrix} \right\}$

अथुं, माटे इष्ट रूप संख्या $४+२=६+१=७$ अथवा सर्व
भेद = ८ - १ = ७.

અગસ્ત્યમત સ્થાનવિપરીત ઉદિષ્ટ.

મામહમત ઉદિષ્ટ રીતિયે આ મતના પ્રસ્તારનું ઉદિષ્ટ
યછે.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણના પ્રસ્તારમાં ૬૫ રૂપ કેટલામું છે, તે જણાવો?

ક્રમશઃ પ્રમાણે સંખ્યા ધરતાં ત્રિમ્બ { ૪ ૨ ૧ }
{ ૬ ૧ ૧ }

આવું તેમાં લઘુ શિરો અંક $૧+૨=૩$ છે, તેમાં ૧ ઉમેર્યો
તો શેષ ૨ થયા; માટે માગેલ રૂપ સંખ્યા ૪ અથવા ભેદાંક ૮-ગુરુ

શિરો અંક $૪=૪$.

પિંગલમત સંખ્યાવિપરીત ઉદિષ્ટ.

આપેલા રૂપ પર સંખ્યાંક ક્રમે ધરવા ગુરુ ચિહ્ન પરના
સંખ્યાના ૧ તીઠામાં એક ઉમેરતાં જે સંખ્યા આવે તે, અથવા
લઘુ ચિહ્ન પરનો અંકના સર્વાઠાને જેટલા વર્ણના પ્રસ્તારમાંનું
આપેલ રૂપ હોય, તેની ભેદ સંખ્યામાંથી બાદ કરતાં જે સંખ્યા
આવે તે, આપેલા રૂપની સંખ્યા થાયછે.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણના પ્રસ્તારમાં ૬૫ કેટલામું છે?

સંખ્યાંક ધરતા રૂપ { ૧ ૨ ૪ } આવું. એમાં લઘુના
{ ૧ ૬ ૧ }

શિરો અંક $૪+૧=૫$ છે. તેને ભેદ સંખ્યા ૮ માંથી બાદ કર્યા
તો શેષ ૩ રહ્યા, માટે રૂપની સંખ્યા ૩. અથવા ગુરુ શિરો
અંક $૨+૧=૩$.

અગસ્ત્યમત સંખ્યાવિપરીત પ્રસ્તાર ઉદિષ્ટ.

આ જાણવાનો વિધિ પિંગલમત સંખ્યાવિપરીત ઉદિષ્ટના
જેવોજ છે.

પિંગલમત ઉભયવિપરીત પ્રસ્તાર ઉદિષ્ટ.

ઓપેલા રૂપમાં અવલા ક્રમથી સંખ્યાક મરી પિંગલમત સંખ્યાવિપરીત પ્રમાણે ઉદિષ્ટ વિધિ કરવો.

પ્રશ્ન. ત્રણ વર્ણના પ્રસ્તારમાં ૧૧૬ રૂપ કેટલામું હશે?

અંક મૂકતાં સ્વરૂપ $\left\{ \begin{array}{ccc} ૪ & ૨ & ૧ \\ ૧ & ૧ & ૬ \end{array} \right\}$ થયું. ગુરુ શિરો અંક ૧ છે તેમા ૧ ઉમેર્યો તો ૨ થયા, માટે ઓપેલા રૂપની સંખ્યા ૨. અથવા લઘુ શિરો અંક $૪+૨=૬$ ને આઠમાથી બાદ કરતાં બે રહેછે માટે સંખ્યા = ૨

અગસ્યમત ઉભય વિપરીતઉદિષ્ટ.

આનો વિધિ પિંગલમત વિધિ પ્રમાણે છે.

વર્ણકદ્વયાદિલગ્નક્રિયા.

જેટલા વર્ણની લગ્ન ક્રિયા કરવી હોય તેટલા એકઠા એક પછી એક ઉભી અને આડી બન્ને બાજુમાં સમાઈ શકે એવો કાટખૂણ ત્રિકોણ કરવો, અને તેની ઉભી અને આડી લીટિયે તેટલા એકઠા એક પછી એક મૂકી જવા, પછી કર્ણ લીટીને અડાડીને કાટખૂણાના પાયાની આડી લીટીપર તેટલાજ એકઠા એક પછી એક સમાઈ રહે તેવી ઉભી લીટી એક વીજાને સમાતર દોરવી આવી સમાતર લીટિયો આગા ત્રિકોણમા બંધી મઠીને જેટલા વર્ણની લગ્નક્રિયા કરવી હોય તેટલી થશે અને તેમા તેટલા એકઠા આવી જશે. આ પ્રમાણે ત્રિકોણ તૈયાર થયા પછી

પેહેલી ડમી લીટીને જગ વધારીને તેને મથાળે કર્ણ લીટી
 ઉપર એકડો મૂકવો, અને ત્યાંથી કર્ણ લીટીને સમાંતર એવો
 એક બીજો કર્ણ દોરવો. આ પ્રમાણે આકૃતિ તૈયાર થયા પછી
 આડી લીટી ઉપર પ્રત્યેક સ્થાનામા એકડા પૂરાઈ ગયા છે તે
 ઉપર નીચેથી અનુક્રમે ઉપર ચડતાં, ડમી લીટીના એકડાની
 હારનાં સમાંતર સ્થાનાં પૂરવા માટે એવી રીતિ છે કે, જે સ્થાનું
 પૂરવાનું હોય, તેની નીચેનો અંક તથા તેની ડાબી બાજુનો જે
 અંક હોય, તે બેનો સર્વાળો કરીને ભરી દેવો. આવા અંક બે
 કર્ણ લીટિયોની વચ્ચેના સ્થાનામાં પણ પૂરવા. આ પ્રમાણે સર્વે
 હારો પૂરાઈ ગયા પછી એમ નીકળશે કે, બે કર્ણ લીટિયો
 વચ્ચે પ્રથમ એકનો અંક છે તો એક ગુરુનાં રૂપ, જેટલા
 વર્ણનો લગક્રિયા આપણે તૈયાર કરી, તેમાં તેટલાં થશે, માટે તે
 એકડાની સામે આડી બાજુએ બીજા કર્ણ ઉપર તેટલો અંક
 મૂકીને ત્યાં ગુરુનું ચિહ્ન કરવું. બીજું, ત્રીજું, ચોથું એમ અનુ-
 ક્રમે રૂપ માંડવા માટે એક ગુરુ ઘટાડીને એક લઘુ વધારનાં
 જવું. અને તે પ્રમાણે તેટલા ગુરુ અને તેટલા લઘુ એમ સમજવા
 માટે તેવા અંક મૂકી, તે સાથે તેવાં ચિહ્ન મૂકતાં જવું. આવા
 પ્રકારની લગક્રિયા છે, તે મેરુક્રિયાની ઉત્પત્તિ સમજવાનું
 મૂલ છે. એટલે બે કર્ણ વચ્ચે જે અંક આવે છે તે તેટલા વર્ણના
 મેરુના સ્થાનામાં પૂરવામાં આવે છે.

छवर्णनं लगक्रियाविम्ब.

[illegible]

वर्ण मेरु.

અમક વર્ણના પ્રસ્તારમા શૂન્યાદિ ગુરુનાં જેટજેટલાં રૂપ થતાં હોય, તે જે કોટાપરથી માલૂમ પડે અથવા તે જેમાં લગ્નવામાં આવ્યા હોય તેને વર્ણમેરુ ચિન્હ કહેછે

रीति.

પ્રથમ બે શ્લોકોની પહેલી પંક્તિ કરવી, તે નીચે ત્રણ, તે નીચે ચાર, એમ અકેકા વધારે શ્લોકો જોડ્યા વર્ણનો મેરુ રચવા હોય તેટલી પંક્તિ કરવી. બાદ પ્રત્યેક પંક્તિના પહેલા અને છેલ્લા શ્લોકમાં એકઠા મરો જવા; અને દ્વિતીય પંક્તિ ઉપરની પંક્તિના પૂર્વાપર શ્લોકો આવેલા અંકોનો સર્વાંગો લેઈ તેના બાકીના શ્લોકો શ્લોક મરવા. આ પ્રમાણે બધા શ્લોક મરાઈ ગયા પછી, મેરુ ચિમ્બની ડાબી બાજુના પ્રત્યેક પંક્તિના શ્લોકોમાં ૧, ૨.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે, પેહેલી પંક્તિના સ્વૂળામાં
 એકડો છે, તો એક વર્ણની પંક્તિમાં એક ગુરુનું એક રૂપ, અને
 એક લઘુનું એક રૂપ છે. એમ પેહેલા તથા ત્રીજા સ્વંડમા
 જણાવ્યા પ્રમાણે તે રૂપ (જમણા સ્વૂળાના સંખ્યાક) તુલ્ય થશે.
 એ પ્રમાણે આઠે પંક્તિનું સમજવું. એટલે આઠ વર્ણની પંક્તિમા
 પેહેલા સ્વંડમા એકડા ઉપર ૮ ૬, આઠ ગુરુ એમ માંડેલું છે,
 તો આઠ (અહિ સર્વ) ગુરુનું એક રૂપ. તેમજ ત્રીજા આસનમાં
 ૭૬૧। સાત ગુરુ અને એક લઘુના આઠ રૂપ થાયછે એમ
 બતાવે છે. ત્રીજા આસનમાં ૬ ગુરુ ને ૨ લઘુનાં ૨૮ રૂપ
 થાયછે એમ બતાવેછે. ચોથા આસનમા ૫ ગુરુ અને ૩
 લઘુનાં ૧૬ રૂપ થાયછે એમ બતાવેછે. પાંચમા આસનમાં
 ૪ ગુરુ અને ૪ લઘુના ૭૦ રૂપ થાયછે એમ બતાવેછે.
 છઠ્ઠા આસનમા ૩ ગુરુ અને ૫ લઘુના ૧૬ રૂપ થાયછે,
 એમ બતાવેછે. સાતમા આસનમાં ૨ ગુરુ અને ૬ લઘુનાં ૨૮
 રૂપ થાયછે એમ બતાવેછે. આઠમા આસનમાં ૧ ગુરુ અને
 સાત લઘુનાં ૮ રૂપ થાયછે એમ બતાવેછે. અને નવમું આસન
 ૮ લઘુ અર્થાત્ સર્વ લઘુનું એક રૂપ થાયછે એમ બતાવેછે.
 એ રીતે એકંદર આઠ વર્ણનાં ૨૧૬ રૂપ થાયછે, તે મેરુ-
 વિશ્વની જમણી બાજુએ મૂકેલો અક બતાવેછે.

વર્ણનો એકાવલી મેરુ.

ઉપર કહેલા મેરુમાં જે જાણવાનું છે તેજ આ એકાવલી
 મેરુથી જાણી શકાયછે, પણ ફેર માત્ર એટલોજ છે કે, પેહેલા
 પ્રકારમા ડાબી બાજુથી સર્વ ગુરુથી આરંભ કરી અકેકો ગુરુ

આ મેરુથી પળ ઉપરના મેરુની માફક છ વર્ણના થતા વધાં વૃત્તમાં શૂન્યાદિ ગુરુવાળાં કેટલાં કેટલાં રૂપ થાયછે તે, નીચે પ્રમાણે જાણી શકાયછે.

૧ વૃત્ત એવું છે, કે જેમાં ૬ લઘુ આવેછે.

૬ વૃત્ત એવાં છે, કે જે જેમાં ૧ લઘુ અને ૧ ગુરુ આવેછે.

૧૧ વૃત્ત એવાં છે, કે જેમાં ૪ લઘુ અને ૨ ગુરુ આવેછે.

૨૦ વૃત્ત એવાં છે, કે જેમાં ૩ લઘુ અને ૩ ગુરુ આવેછે.

૧૧ વૃત્ત એવાં છે, કે જેમાં ૨ લઘુ અને ૪ ગુરુ આવેછે.

૬ વૃત્ત એવાં છે, કે જેમાં ૧ લઘુ અને ૧ ગુરુ આવેછે.

૧ વૃત્ત એવું છે, કે જેમાં ૬ ગુરુ આવેછે.

એ રીતે છ વર્ણનાં એકંદર ૬૪ વૃત્ત થાયછે, તે જમણી વાજુએ ચિમ્બની વહાર મૂકેલો આંકડો દર્શાવેછે. ચિમ્બની ઢાલી વાજુએ એક વે ત્રણ ઇત્યાદિ ચડતા અંક મૂકેલા છે, તે તે વર્ણનાં વૃત્ત તે અંકની આડી પંક્તિમાં વતાવ્યા પ્રમાણે થાયછે, એમ સૂચવેછે.

સ્વંડમેરુ.

મેરુ વતાવ્યા વિના જેથી મેરુનું કામ સરે તેને સ્વંડમેરુ કહેછે.

રીતિ.

જેટલા વર્ણનો સ્વંડ મેરુ કરવો હોય તેટલા આડા અને ઉભા કોઠા કરવા, અને એક કોઠો તેથી વધારે કરવો, પછી તે આડા ઉભા કોઠામાં એકઠા ભરી દેવા, પછી આડી હારમાં જમણી વાજુએ અકેકો કોઠો ઓછો થતો જાય, એમ કોઠા વધારવા. વીજી આડી હારમાં જેટલા વર્ણનો સ્વંડ મેરુ કરવો હોય, ત્યાં સુધી એક વે ત્રણ આદિ ચડતા અંક માંડવા.

ત્યાર પછી ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી આદિ હારો ભરવાને જે આસન ભરવું હોય, તેની ડાબી બાજુનો અંક અને ઉપરની પંક્તિનો તેનાજ ઉપરના કોઠાનો અંક લઈને, બેનો સર્વાઠ્ઠી કરવો અને તેને ખાલી આસનમાં ભરવો. આ પ્રમાણે વિશ્વ ભરાઈ રહ્યા પછી, પ્રત્યેક હારમાં જમણી બાજુએ જે અત્યંત્ત્વે સ્થાનમાં અંક આવે, તેટલાં રૂપ, તે સંદ એ પંક્તિમાં ઉપરથી પ્રથમ સંદ મૂકી ગણતાં જેટલામો હોય તેટલાં ગુરુવાઠ્ઠાં સમજવાં.

આઠ વર્ણના સંદમેરુનું વિશ્વ.

૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૮૧
								૧
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૧૫૭૧	
							૮	
૧	૩	૬	૧૦	૧૫	૨૧	૨૬૬૧		
						૨૮		
૧	૪	૧૦	૨૦	૩૫	૫૬	૮૫૫૧		
						૫૬		
૧	૫	૧૫	૩૫	૬૫	૧૦૫	૧૫૫૧		
						૬૦		
૧	૬	૨૧	૫૬	૧૦૫	૧૫૫	૨૧૫૧		
						૬૬		
૧	૭	૨૬	૬૬	૧૦૫	૧૫૫	૨૧૫		
						૨૮		
૧	૮	૨૮	૬૬	૧૦૫	૧૫૫	૨૧૫	૮૫૧૧	
							૮	
૮૬								
૧								

આ વિમ્બના અત્ય કોણના ૧, ૮, ૨૮, ૧૬, ૭૦, ૧૬, ૨૮, ૮ ને ૧ અક છે તે આઠ વર્ણના પ્રસ્તારમાં શૂન્યાદિ ગુરુવાળા ક્રમવાર કેટલાં રૂપ આવેછે તે બતાવેછે.

સ્વંડમેરુની વીજી રીતિ.

જેટલા વર્ણનો સ્વંડમેરુ કરવો હોય તેટલી ઊંચી પક્તિ ચનાવવી, અને તેની નીચે વીજી બે આડી કરવી. ત્રીજી પક્તિ જે સૌથી નીચેની છે, તેમા જેટલા વર્ણનો મેરુ કરવો હોય તેટલા ૧, ૨, ૩ હ૦ ચડના અંક ઢાંચી વાજુરથી આરંભી ભરી જવા, પછી વીજી પંક્તિમાં જમણી વાજુરથી અક ભરવાનો આરંભ કરી, ૧, ૨, ૩, इत्यादि અંક ભરી જવા. હવે પ્રથમ પંક્તિ ભરવાની રહી તેની ઢાંચી વાજુના સ્વંડ જોડે એક સ્વંડ વધારીને તેમાં એકડો ભરવો. વીજો સ્વંડ ભરવા માટે તે સ્વંડની નીચે વીજી હારના પેહેલા આસનમાં જે અંક હોય તેનો અને ઊપરની પેહેલી હારના પેહેલા આસનમાં જે અંક હોય તેનો ગુણાકાર કરી, ત્રીજી હારના પેહેલા આસનમાં જે અક હોય, તેથી ભાગતાં જે ભાગાકાર આવે તે પેહેલી હારના વીજા સ્વંડમાં ભરી દેવો. અર્થાત્ $૬ \times ૮ = ૪૮$ પંક્તિનું જે સ્વાલી ઘર ભરવું હોય તેની ઢાંચી વાજુના અકને તેની સામે અગ્નિકોણમા વીજી પક્તિમા જે અંક આવ્યો હોય તેણે ગુણી, ત્રીજી પક્તિમા તેજ સ્વંડ નીચે જે અક હોય તેણે ભાગતાં જે ભાગાકાર આવે તે સ્વાલી ઘરમાં લખવો. જેમકે $-૧ \times ૮ = ૮ - ૧ = ૮$.

પેહેલી હારનુ ત્રીજુ આસન મરવા માટે, તેની નીચેનું વીજી પંક્તિનું આસન છે તેમા ૭ અક છે, અને તેમા ભરવાના આસનની ઢાંચી વાજુ ઉપાન્ત્ય અક ૮ છે તેનો ગુણાકાર

કરતાં ૧૬ આવેછે; તેને ત્રીજી પંક્તિના મરવાના આસનનો ઉમી હારના આસનમા ૨ અંક છે, તે વડે યાગવાથી ૨૮ અંક આવેછે, તે મરી દેવો. એ પ્રમાણે વધાં સ્થાનાંના અંક લાવ્યા તો નીચે પ્રમાણે આવ્યા.

ચોથું સ્થાનું મરવું છે તો $૨૮ \times ૬ = ૧૬૮ - ૩ = ૧૬૫$

પાંચમું સ્થાનું મરવું છે તો $૧૬ \times ૫ = ૨૮૦ - ૪ = ૭૦$.

છટું સ્થાનું મરવું છે તો $૭૦ \times ૪ = ૨૮૦ - ૫ = ૧૬૫$.

સાતમું સ્થાનું મરવું છે તો $૧૬ \times ૩ = ૧૬૮ - ૬ = ૨૮$.

ઠાઠમું સ્થાનું મરવું છે તો $૨૮ \times ૨ = ૧૬ - ૭ = ૮$.

નવમું સ્થાનું મરવું છે તો $૮ \times ૧ = ૮ - ૮ = ૧$.

આઠ વર્ણના સ્વંડ મેરુનું ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વીજી રીતિનું વિમ્બ.

૮૬	૭૬૧	૬૬૨	૫૬૩	૪૬૪	૩૬૫	૨૬૬	૧૬૭	૮	
૧	૮	૨૮	૫૬	૭૦	૫૬	૨૮	૮	૧	પેહેલી
	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	વીજી
	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	ત્રીજી

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે, પેહેલી પંક્તિના પેહેલા સ્વંડમાં ૧ અંક છે, તો (આઠ) ગુરુનું એક રૂપ થાયછે; પછી અકેકો ગુરુ ઓછો કરી અકેકો લઘુ વધારતા વીજા આસનમાં ૮ છે તો સાત ગુરુ અને એક લઘુનાં આઠ રૂપ થાયછે એમ સમજવું, તેમજ ત્રીજા આસનમાં ૨૮ અંક છે, તો ૬ ગુરુ અને બે લઘુનાં તેટલાં (૨૮) રૂપ થાયછે એમ જાણવું. ચોથા આસનમાં ૧૬ અંક છે તો ૫ ગુરુ અને ત્રણ લઘુનાં તેટલાં (૧૬) રૂપ થાયછે. એ રીતિયે વધાં આસનનું જાણવું.

વર્ણપ્રસ્તાર પતાકા.

માત્રા પ્રકરણમાના ૧૦મા પાનામા પતાકા વનાવવાનો જે વિધિ આપ્યો છે, તે અત્રે લાગુ પાડવો, અને ત્યાં આપેલ નિયમ પ્રમાણે વર્ણ-મંડ લખી, પતાકા भरવી.

પ્રથમ પાંચ વર્ણના પ્રસ્તારના પતાકા તૈયાર કરો.

પાંચ વર્ણની પતાકા રચવી છે, તો છ છ સ્વરવાળી જે ઉમી પંક્તિઓ દોરી, તેમાંની પહેલીમાં શૂન્યાદિ ગુરુસન્નાદર્શક મેરુના અક્ષર, અને ત્રીજીમાં વિભાગ ક્રમે વૃત્તભેદ સંખ્યા ભરી દીધી, એટલે ત્રીજીના વિશ્વમા જણાવ્યા પ્રમાણે જે ઉમી પંક્તિ તૈયાર થયે. પહેલી પંક્તિ લેખની જાતિઘોષક અને ત્રીજી મંડ છે.

પાંચવર્ણની પતાકાનું દંડ સાથેનું સ્વાલી વિમ્બ.

	મેરુઅંક	વૃત્તમેદાક									
IIII	૧	૩૨									
IIIS	૫	૧૬									
IISS	૧૦	૮									
IISSS	૧૦	૪									
ISSSS	૫	૨									
SSSSS	૧	૧									
		દંડ									

અંકભરણવિધિન્યાસ.

દંડના અંકો પ્રત્યેક પંક્તિના પેહેલા સ્વંડના અંક થાયછે, માટે પેહેલી લ્હેરનો પ્રથમાઢ્ક ૩૨, બીજી લ્હેરનો ૧૬, ત્રીજી લ્હેરનો ૮, ચોથી લ્હેરનો ૪, પાંચમીનો ૨ અને છઠ્ઠીનો ૧ થયા.

પ્રત્યેક લ્હેરનો ઉપરના આઘાંકમાંથી તે અંક તલેના દડાઢ્કોને અનુક્રમે વાંદે કરતા જવાથી લ્હેરના શેષ સ્વંડોના અંક આવેછે; માટે એ પ્રમાણે વિધિ કસ્યો તો નીચે જણાવેલા અંક દર્શાવેલ પ્રમાણે લ્હેરવાર અંક આવ્યા.

સ્વાલી સ્વંડ ભરવાની કૃતિ.

બીજા સ્વંડ ભરવા માટે—

$$\left. \begin{array}{l}
 ૩૨-૧૬=૧૬ \text{ આવોગયા છે માટે વર્જ્ય } \\
 ૩૨-૮=૨૪ \\
 ૩૨-૪=૨૮
 \end{array} \right\} \begin{array}{l}
 ૩૨-૨=૩ \\
 ૩૨-૧=૩
 \end{array}$$

त्रीजी लेहेरना खाली खंड भरवा माटे:—

१६-८= ८ आवी गया माटे वज्य.

१६-४=१२

१६-२=१४

१६-१=१५

२४-८=१६ आवी गया माटे वज्य.

२४-४=२०

२४-२=२२

२४-१=२३

२८-८=२० आवी गया माटे वज्य.

२८-४=२४

”

२८-२=२६

२८-१=२७

३०-८=२२

३०-४=२६ } आवी गया माटे वज्य.

३०-२=२८

३०-१=२९

३१-८=२३

३१-४=२७

३१-२=२९

३१-१=३०

आवी गया माटे वज्य.

चोथी लेहेरना खाली खंड भरवा माटे —

८-४= ४ आवी गया माटे वज्य.

८-२= ६

८-१= ७

१२-४= ८ आवी गया माटे वज्य.

१२-२=१०

$$१२-१=११$$

$$२०-४=१६ \quad \text{आवी गयो माटे वज्यः.}$$

$$२०-२=१८$$

$$२०-१=१९$$

$$१४-४=१०$$

$$१४-२=१२$$

$$१४-१=१३$$

$$२२-४=१८$$

$$२२-२=२०$$

$$२२-१=२१$$

$$२६-४=२२$$

$$२६-२=२४$$

$$२६-१=२५$$

आवी गया माटे वज्यः.

आवी गया माटे वज्यः.

आवी गया माटे वज्यः.

पाचमी लेहेरना खाली खानां भरवा माटे:-

$$४-२= २ \quad \text{आवी गयो माटे वज्यः.}$$

$$४-१= ३$$

$$६-२= ४ \quad \text{आवी गयो माटे वज्यः.}$$

$$६-१= ५$$

$$७-२= ५$$

$$७-१= ६$$

$$१०-२= ८$$

$$१०-१= ९$$

$$११-२= ९$$

$$११-१=१०$$

$$१३-२=११$$

$$१३-१=१२$$

$$१८-२=१६$$

आवी गया माटे वज्यः.

आवी गया माटे वज्यः.

$$१८-१=१७$$

छठ्ठी लेहेर भरवा माटे—

$$२-१= १ \text{ आवी गयो माटे वर्ज्य.}$$

उपर प्रमाणे गणित करतां लेहेरवार आवेल अंकने तैयार करेल पताका विम्बमां भरी आप्या, तो पांच वर्णना प्रस्तारनी पताका नीचे आप्या प्रमाणे आवी.

पांच वर्णना प्रस्तारनी पताका.

दंड.

शून्य गुरु.	३२										
एक गुरु.	१६	२४	२८	३०	३१						
दो गुरु.	८	१२	१४	१५	२०	२२	२३	२६	२७	२९	
त्रय गुरु.	४	६	७	१०	११	१३	१८	१९	२१	२५	
चार गुरु.	२	३	५	९	१७						
पांच गुरु.	१										

आपेल रीति गुणव एकवी आरभी चार वर्ण पर्यन्तना जूदा जूदा वर्णनी पताका तैयार करी, तो ते नीचे प्रमाणे आवी:—

एक वर्णनी पताका.

वे वर्णनी पताका.

१	शून्यगुरु १	२
५	सर्वगुरु १	१

सज्ञा	दंड	
१ ॥	४	
२ ॥ ५	२	३
१ ५ ५	१	

ત્રણ વર્ણની પતાકા.

ચાર વર્ણની પતાકા.

સંજ્ઞા મેરુ દડ				
	૧	<		
S	૩	૪	૬	૭
ISS	૩	૨	૩	૫
SSS	૧	૧		

સંજ્ઞા મેરુ દડ				
	૧	૧૬		
S	૪	<	૧૨	૧૪, ૧૫
SS	૬	૪	૬	૭ ૧૦ ૧૧ ૧૩
SSSS	૪	૨	૩	૫ ૯
SSSSS	૧	૧		

વર્ણપ્રસ્તાર ઉત્ક્રમપતાકાની રીતિ.

ક્રમપતાકાના અંકને ઉલટાવીને, ઇટલે પહેલી લેહેરના અંકને ક્રમવાર છેલ્લો લેહેરમાં, ત્રીજી લેહેરના અંકને છેલ્લીથી ત્રીજી લેહેરમાં, એકમ પ્રમાણે છેલ્લોથી ક્રમવાર ભરવા, ઇટલે ઉત્ક્રમ પતાકા તૈયાર થશે. અથવા ક્રમપતાકામાં જે શૂન્યાદિ સૂચક અક્ષરો અથવા ચિન્હો મૂકેલાં હોય, તેમને જ માત્ર ઉલટાવીને એમાં જ લખવાથી પણ ઉત્ક્રમ પ્રસ્તાર પતાકા તૈયાર થશે.

ઉદાહરણ.

પાંચ વર્ણના પ્રસ્તારની ઉત્ક્રમ પતાકા તૈયાર કરો.

ક્રમ પતાકામાં શૂન્ય ગુરુની લેહેરમાં ૩૨નો અંક છે તેને આ પતાકામાં સર્વગુરુ, અર્થાત્ પાંચ ગુરુની લેહેરમાં મૂક્યો. ત્રીજી લેહેર એક ગુરુની છે તેમાં ૧૧, ૨૪, ૨૮, ૩૦ અને ૩૧ અંક છે, તેને છેલ્લી લેહેરથી ત્રીજી લેહેર જે આ પતાકામાં ચાર ગુરુની છે તેમાં મૂક્યા. એ પ્રમાણે સર્વ અંકને ક્રમવાર ભરી દીધા, તો ઉત્ક્રમ પ્રસ્તાર પતાકા નીચે પ્રમાણે તૈયાર થઈ.

ઉત્ક્રમપ્રસ્તાર પતાકાવિમ્વ.

સજા	મેરુ દડ	
SSSSS	૧ ૩૦	
SSSS I	૫ ૧૨	૨૪ ૨૮ ૩૦ ૩૧
SSS II	૧૦ ૮	૧૨ ૧૪ ૧૫ ૨૦ ૨૨ ૨૩ ૨૬ ૨૭ ૨૯
SS III	૧૦ ૪	૬ ૭ ૧૦ ૧૧ ૧૩ ૧૮ ૧૯ ૨૧ ૨૫
S IIII	૫ ૨	૩ ૫ ૯ ૧૦
I IIII	૧ ૧	

કેવલ શૂન્યાદિ ગુરુનાં સ્થાનનો ક્રમ ફેરવવાથી પણ ક્રમ પતાકામાંથી આ પતાકા તૈયાર થઈ શકેછે, એ ઉપરનું વિમ્વ જોતાં સ્પષ્ટ સમજાઈ આવશે.

ક્રમ પતાકામાં ૨૨ નો અંક જે લેહરમાં છે તે સ્થળે શૂન્યગુરુ સજ્જાના ચિન્હ છે, તે આમાં છેવટના સર્વગુરુ સ્થળે છેલ્લે મૂકવામાં આવેલ છે તેથી બીજું જે ચિન્હ એક ગુરુનું છે તે છેલ્લેથી બીજે મૂકેલ છે. ત્રીજું છે તે ત્રીજું, મૂક્યું છે, જે છેલ્લું ને જે સર્વગુરુનું છે તે પેહેલું મૂક્યું છે.

વર્ણપ્રસ્તાર મર્કટી

પ્રસ્તારજન્ય છંદસરૂપા, તદન્તર્ગત લઘુગુરુ વર્ણસંરૂપા, લઘુગુર્વન્ત રૂપસરૂપા, રાવ કલા અને પિડ. इत्यादि મર્કટી વિમ્વથી જાણી શકાયછે એમ માત્રા પ્રસ્તાર પ્રકરણમાં જણાવાઈ ગયું છે, છતાં તે સંબંધની વ્યાખ્યા અત્ર ફરીને ન આપતાં આ પ્રસ્તારને લગતી મર્કટી શી રીતે તૈયાર કરવી તેજ માત્ર જણાવિયે છિયે.

છન્દ:શાસ્ત્રકારો આ મર્કટી નીચે જણાવેલી ત્રણ રીતિયે બનાવેછે.

પ્રથમ રીતિ. જેટલા વર્ણ પર્યન્તની મર્કટી રચવી હોય તેટલા ઉપા કોઠા કરવા અને તે પ્રત્યેક ઉપા કોઠાના છ વિભાગો

ત્રણ વર્ણની પતાકા.

ચાર વર્ણની પતાકા.

સજ્ઞા	મેરુ	દંડ		
	૧	<		
S	૩	૪	૬	૭
ISS	૩	૨	૩	૫
SSS	૧	૧		

સજ્ઞા	મેરુ	દંડ					
	૧	૧૬					
S	૪	<	૧૨	૧૪	૧૫		
SS	૬	૪	૬	૭	૧૦	૧૧	૧૩
ISSS	૪	૨	૩	૫	૯		
SSSS	૧	૧					

વર્ણપ્રસ્તાર ઉત્ક્રમપતાકાની રીતિ.

ક્રમપતાકાના અંકને ઉલટાવીને, એટલે પહેલો લેહેરના અંકને ક્રમવાર છેલ્લે લેહેરમાં, બીજી લેહેરના અંકને છેલ્લીથી બીજી લેહેરમાં, એ ક્રમ પ્રમાણે છેલ્લીથી ક્રમવાર ભરવા; એટલે ઉત્ક્રમ પતાકા તૈયાર થશે. અથવા ક્રમપતાકામાં જે શૂન્યાદિ સૂચક અક્ષરો અથવા ચિન્હો મૂકેલાં હોય, તેમને જ માત્ર ઉલટાવીને એમાજ લખવાથી પણ ઉત્ક્રમ પ્રસ્તાર પતાકા તૈયાર થશે.

ઉદાહરણ.

પાંચ વર્ણના પ્રસ્તારની ઉત્ક્રમ પતાકા તૈયાર કરો.

ક્રમ પતાકામાં શૂન્ય ગુરુની લેહેરમાં ૩૨નો અંક છે તેને આ પતાકામાં સર્વગુરુ, અર્થાત્ પાંચ ગુરુની લેહેરમાં મૂક્યો. બીજી લેહેર-એક ગુરુની છે ને તેમાં ૧૧, ૨૪, ૨૮, ૩૦ અને ૩૧ અંક છે, તેને છેલ્લી લેહેરમાં બીજી લેહેર જે આ પતાકામાં ચાર ગુરુની છે તેમાં મૂક્યા. એ પ્રમાણે સર્વ અંકને ક્રમવાર ભરી દીધા તો ઉત્ક્રમ પ્રસ્તાર પતાકા નીચે પ્રમાણે તૈયાર થઈ.

વિમ્બમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કરવા. એટલે આજી વિમ્બમાં સંકેતી સંખ્યા, વર્ણસંખ્યા \times ૬ વરોવર થશે એ પ્રમાણે વિમ્બ તૈયાર કરી તેના પ્રત્યેક ઉભા કોઠાના આઘ સંકેતમાં એકાદિ ચડતો અંક લખી જવો. વીજા સંકેતમાં ઉપર લખેલી વર્ણ સંખ્યાની જે રૂપ સંખ્યા થતી હોય તે લખી જવી. તે તલેના ત્રીજા કોઠામાં ઉપરના પ્રથમ અને દ્વિતીય સંકેતની સંખ્યાનો ગુણાકાર ભરી દેવો. ચોથા અને પાંચમા સંકેતમાં ત્રીજા સંકેતમાં લખેલ-સંખ્યાનું અર્ધ કરી દેતાં જે સંખ્યા આવે તે ભરી દેવી. અને છઠ્ઠા છલ્લા અથવા છઠ્ઠા સંકેતમાં પાંચમા સંકેતમાં ભરાયેલી સંખ્યાને ત્રણથી ગુણતાં જે ગુણાકાર આવે તે ભરી દેવો. વાદ એ છપ પક્ષને નીચે પ્રમાણે સજ્ઞા દેવી. પ્રથમ સંકેત. વર્ણ, વીજો રૂપસંખ્યા; ત્રીજો વર્ણ સંખ્યા, ચોથો અને પાંચમે ગુરુ અને લઘુ વર્ણસંખ્યા; અને છઠ્ઠો સંકેત માત્રાસંખ્યા સૂચવનારા છે, માટે તે તે સંજ્ઞા ઢાંચી મળી ભરી જવો; એટલે મર્કટી વિમ્બ તૈયાર થશે.

મ્મશ્ન. છ વર્ણની મર્કટી તૈયાર કરો.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કોઠા પાડી અંક ભરી, એ વિમ્બ તૈયાર કર્યું તો તે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યું—:

છ વર્ણનું મર્કટી વિમ્બ.

વર્ણ	૧	૨	૩	૪	૫	૬
રૂપસંખ્યા.	૨	૪	૮	૧૬	૩૨	૬૪
વર્ણસંખ્યા	૨	૮	૨૪	૬૪	૧૬૦	૩૮૪
ગુરુ વર્ણસંખ્યા	૧	૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨
લઘુ વર્ણસંખ્યા	૧	૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨
માત્રાસંખ્યા.	૩	૧૨	૩૬	૯૬	૨૪૦	૫૭૬

વીજી રીતિ.

ઉપર પ્રમાણે વિશ્વ તૈયાર કરો. ઉમા કોઠાના પેહેલા તથા વીજા સંક્ર તેમાં કહેલી રીતિયે ભરી જવા. ત્રીજો સંક્ર તેમાં આપેલી રીતિથી ન ભરતા, તેનો છઠ્ઠો સંક્ર. જે રીતિયે ભરાયકે, તે રીતિયે ભરવો, અને ચોથા, પાંચમો તથા છઠ્ઠો સંક્ર તેના ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સંક્રે ભરવાની રીતિયે ભરવા. અને સજ્ઞા સ્થળે ડાબી બાજી ક્રમે વર્ણ, રૂપસંખ્યા, માત્રા-સંખ્યા, ગુરુવર્ણસંખ્યા ને લઘુવર્ણ સંખ્યા, એ નામ ભરી જવાં એટલે આ પ્રકારની મર્કટીનું વિશ્વ તૈયાર થશે.

પ્રશ્ન. ઉપર આપેલી વીજી રીતિથી છ વર્ણની મર્કટીનું વિશ્વ તૈયાર કરો.

છ વર્ણ મર્કટીવિશ્વ.

વર્ણ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬
રૂપસંખ્યા.	૨	૪	૮	૧૬	૩૨	૬૪
માત્રાસંખ્યા	૩	૧૨	૩૬	૯૬	૨૪૦	૫૭૬
વર્ણસંખ્યા	૨	૮	૨૪	૬૪	૧૬૦	૩૮૪
ગુરુ વર્ણસંખ્યા	૧	૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨
લઘુ વર્ણસંખ્યા	૧	૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨

ત્રીજી રીતિ.

જેટલા વર્ણની મર્કટી તૈયાર કરવાની હોય, તે સંખ્યાથી એક વધારે જેટલી ઉમી અને સાત આઢી પંક્તિવાળું એક વિશ્વ તૈયાર કરવું. એટલે એ વિશ્વમાં એ રીતે સર્વ સંક્ર સંખ્યા $૭ \times$ દૃષ્ટવર્ણસંખ્યા + ૧ વરોવર થશે. એ પ્રમાણે વિશ્વ તૈયાર કરી નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે અંક ભરવા :—

હાથી મળીની પ્રથમ ડમી પંક્તિ સંજ્ઞા દ્યોતક છે, માટે તેના સાત ટંડમાં ક્રમે વર્ણ સંખ્યા, છન્દોરૂપ સંખ્યા, લઘુગુર્વાચ્ચન્ત-રૂપસંખ્યા, સર્વવર્ણ, લઘુગુરુવર્ણ, સર્વકળા અને પિંડ એ નામ લખી જવાં. વીજીથી આરંભી જેટલી ડમી પંક્તિઓ હોય તેમાં એકાદિ ચડતા અંક ભરી જવા. તે તલે ઉપર ભરાયલા અંક તુલ્ય વર્ણની જે રૂપ સંખ્યા થતી હોય, તે ભરી જવી. પ્રત્યેક પંક્તિના ત્રીજા ટંડમાં વીજા ટંડમાં ભરાયલી સંખ્યાને બેથી ભાગતાં જે સંખ્યા આવે તે ભરી જવી. ચોથા ટંડમાં, પેહેલા અને વીજા ટંડમાં ભરાયલી સંખ્યાનો ગુણાકાર ભરવો. પાંચમામાં ચોથા ટંડની સંખ્યાને બેથી ભાગતાં જે અંક આવે તે ભરવો. છઠ્ઠા ટંડમાં ચોથા અને પાંચમા ટંડમાં ભરાયલી સંખ્યાનો સર્વાઘો ભરવો, અને છેલ્લા, એટલે સાતમા ટંડમાં છઠ્ઠા ટંડમાં ભરાયલી સંખ્યાને બેથી ભાગતાં જે સંખ્યા આવે તે ભરવી, એટલે મર્કટી તૈયાર થશે.

પ્રશ્ન. ઉપર જણાવેલી રીતિયે છ વર્ણની મર્કટીનું વિમ્બ તૈયાર કરો.

છવર્ણની મર્કટીનું વિમ્બ.

૧ વર્ણ સંખ્યા.	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૨ છન્દોરૂપ સંખ્યા	૨	૪	૮	૧૬	૩૨	૬૪
૩ લઘુ ગુર્વાચ્ચન્તરૂપ સંખ્યા	૧	૨	૪	૮	૧૬	૩૨
૪ સર્વવર્ણ સંખ્યા.	૨	૮	૧૪	૬૪	૧૬૦	૩૮૪
૫ લઘુગુરુ સંખ્યા.	૧	૪	૧૨	૩૨	૮૦	૧૯૨
૬ સર્વ કળા	૩	૧૨	૩૬	૯૬	૨૪૦	૫૭૬
૭ પિંડ-	૧૧	૬	૧૮	૪૮	૧૨૦	૨૮૮

પ્રથમ ડમી પંક્તિમાં સંજ્ઞાદ્યોતક નામ મર્યા છે. તે પછીની પ્રત્યેક પંક્તિના પ્રથમ સંડમાં એકાદિ ચઢતો અંક લખ્યો છે. ત્રીજા સંડમાં ઉપર લખાયેલા અંકની રૂપસંખ્યા લખી છે. ત્રીજામાં તેની અર્ધ સંખ્યા લખી છે. ચોથામાં ત્રીજા અને ત્રીજા સંડના અંકનો ગુણાકાર મર્યા છે. પાંચમામાં એ ગુણાકારનું અર્ધ મર્યા છે. છઠ્ઠામાં ચોથા અને પાંચમા સંડના અંકનો સર્વાઠો મર્યા છે. અને સાતમા સંડમાં એ સર્વાઠાનું અર્ધ મર્યા છે. દાખલા તરીકે એ સાતમી ડમી પંક્તિમાં ચઢતો અંક ૬ આવે છે તે મર્યા છે. ત્રીજા સંડમાં છ વર્ણની રૂપ સંખ્યા ૬૪ થાય છે તે અંક મર્યા છે. ત્રીજા સંડમાં $૬૪ \div ૨ = ૩૨$ થાય છે તે મર્યા છે. ચોથામાં $૬ \times ૬૪ = ૩૮૪$ થાય છે તે મર્યા છે. પાંચમામાં $૩૮૪ \div ૨ = ૧૯૨$ થાય છે તે મર્યા છે. છઠ્ઠામાં $૩૮૪ + ૧૯૨ = ૫૭૬$ થાય છે તે મર્યા છે, અને સાતમા સંડમાં $૫૭૬ \div ૨ = ૨૮૮$ થાય છે તે મર્યા છે. જે અંક જે સંજ્ઞાની સામે આવેલ હોય તે તે સૂચવનાર હોય છે માટે છ વર્ણના પ્રસ્તાર સંવંધી આ મર્કટો વિશ્વમાયો વિગત જાણવી છે તો વર્ણસંખ્યા સામે છ વર્ણની તલેના અંકથી ને જાણી શકાશે; માટે ૬, રૂપવર્ણસંખ્યા ૬૪, લઘુ ગુર્વાચળ રૂપસંખ્યા ૩૨. સત્તે વર્ણસંખ્યા ૩૮૪, ગુરુ લઘુ વર્ણસંખ્યા ૧૯૨, સર્વકલસંખ્યા ૫૭૬, અને પિંડસંખ્યા ૨૮૮.

ગણપ્રસ્તારવિધિ.

માત્રા અને વર્ણ પ્રસ્તારાદિક પ્રત્યય વિધિ વિસ્તાર પૂર્વક કેહેવાયો, હવે વર્ણ અને માત્રિક ગણજન્ય પ્રસ્તારાદિ પ્રત્યય સિદ્ધ કરવાનો વિધિ કહિયે છિયે.

પ્રસ્તારભેદાંક માત્રાના સંખ્યાંક જેમ તેની પેહેલાંની બે માત્રાના સંખ્યાંકના યોગથી અને વર્ણના ભેદાંક બેના ગુણોત્તરથી નીકળેછે તેમ ગણપ્રસ્તારના ભેદાંક નીકળતા નથી પરંતુ તે જાણવાને નીચે પ્રમાણે ગણિત કરવું પડેછે.

આરંભના ગણથી ઇટગણ પર્યંતના ગણના જેટલા જેટલા ભેદ થતા હોય તેનો ગુણાકાર તે ઇટગણના ભેદાંક થાયછે માટે જે ગણમેળ છંદના ભેદાંક (કુલરૂપ સંખ્યા) જાણવાની ઇચ્છા હોય તેના યથોક્તરીતે ગણ પાઠી તેના ભેદ ક્રમવાર માંડીજવા. પછી તેમનો એકત્ર ગુણાકાર કરવો, જે જવાબ આવે તેને ભેદાંક કેહેવા.

૧. દુહાનો પેહેલો ગણ ટગણ છે, અને બીજો ગણ હગણ છે તે બે ગણના ભેદાંક કેટલા થશે ?

ટગણના ભેદ ૧૩ થાય છે, અને હગણના ભેદ ૬ થાય, પરંતુ દુહામાં પાંચને બદલે માત્ર ચાર કામ આવેછે, માટે ત્યાં તેના ચાર ભેદ ગણાશે, માટે ટગણ અને હગણના ભેદાંક દોહા પ્રસ્તારમાં $૧૩ \times ૪ = ૫૨$ થયા. પણ હગણના પાંચ ભેદ માનિયે તો ટગણ તથા હગણના $૧૩ \times ૫ = ૬૫$ ભેદ થાય.

૨. નીચેના માત્રિક ગણના પરસ્પરના મેલનના કેટલા ભેદાંક થશે; ૫ પ્રથક્ પ્રથક્ કોહો.

ટગણ અને ટગણના ભેદાંક= $૧૩ \times ૧૩ = ૧૬૯$.

ટગણ અને ઠગણના ભેદાંક= $૧૩ \times ૮ = ૧૦૪$.

ટગણ અને ડગણના ભેદાંક= $૧૩ \times ૯ = ૧૧૭$.

ટગણ અને ઢગણના ભેદાંક= $૧૩ \times ૩ = ૩૯$.

ટગણ અને ણગણના ભેદાંક= $૧૩ \times ૨ = ૨૬$.

એજ પ્રમાણે—

ઠગણ અને ઠગણના ભેદાંક= $૮ \times ૮ = ૬૪$.

ઠગણ અને ડગણના ભેદાંક= $૮ \times ૯ = ૭૨$.

ઠગણ અને ઢગણના ભેદાંક= $૮ \times ૩ = ૨૪$.

ઠગણ અને ણગણના ભેદાંક= $૮ \times ૨ = ૧૬$.

એજ પ્રમાણે—

ડગણ અને ડગણના ભેદાંક= $૯ \times ૯ = ૮૧$.

ડગણ અને ઢગણના ભેદાંક= $૯ \times ૩ = ૨૭$.

ડગણ અને ણગણના ભેદાંક= $૯ \times ૨ = ૧૮$.

એજ પ્રમાણે—

ઢગણ અને ઢગણના ભેદાંક= $૩ \times ૩ = ૯$.

ઢગણ અને ણગણના ભેદાંક= $૩ \times ૨ = ૬$.

એજ પ્રમાણે—

ણગણ અને ણગણના ભેદાંક= $૨ \times ૨ = ૪$ થાય.

એમ જે જે છંદના જેટલા જેટલા ગણ પાડવામાં આવ્યા હોય તેમના જેટલા જેટલા ભેદ તેમાં ઉપયોગમાં આવતા હોય, તેમનો ગુણાકાર કરવાથી છંદની ભેદસંખ્યા મળી આવેછે. પાંચે ગણની ભેદસંખ્યા જાણવાની હોય તો તે $૧૩ \times ૮ \times ૯ \times ૩ \times ૨ = ૩૧૨૦$.

એજ નિયમ પ્રમાણે દોહાના ચૌદ ગણના ભેદપરથી તેની રૂપ સંખ્યા= $13 \times 8 \times 1 \times 2 \times 13 \times 2 \times 1 \times 13 \times 8 \times 1 \times 2 \times 13 \times 2 \times 1 = 73,11,616$ થાય.

અને આર્યાના સોઠ ગણનાં રૂપની સંખ્યા તેમનાં ગણનાં રૂપપરથી નીચે પ્રમાણે આવે.

આર્યા રૂપ સંખ્યા= $8 \times 9 \times 8 \times 9 \times 8 \times 2 \times 8 \times 1 \times 8 \times 9 \times 8 \times 9 \times 8 \times 1 \times 8 \times 1 = 6,19,20,000$

અને અનૈમિક અનુષ્ટુપનાં રૂપ એજ નિયમ પ્રમાણે:—
 $1 \times 2 \times 4 \times 2 \times 1 \times 2 \times 4 \times 2 \times 1 \times 2 \times 4 \times 2 \times 1 \times 2 \times 4 \times 2 \times 1 = 8,29,49,60,296$ થાય.

અને નૈમિકગણ અનુષ્ટુપના રૂપની સંખ્યા:—
 $2 \times 2 \times 1 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 1 \times 2 \times 2 \times 2 \times 1 \times 2 \times 2 \times 1 \times 2 = 10,88,966$ થાય.

પ્રસ્તાર. અગાઉ જણાવી ગયેલા માત્રા અને વર્ણ પ્રસ્તારના વિધિથી ગણપ્રસ્તારનો વિધિ જૂદા પ્રકારનો છે. માત્રા તથા વર્ણના પ્રસ્તારમાં જેમ લઘુ નીચે ગુરુ અને ગુરુ નીચે લઘુ એમ મૂકાયછે, તેમ અકેકા ગુરુ લઘુનું સ્થાન બદલવાથી આ પ્રસ્તાર થતો નથી, પણ આમાં તો ગણના આંશનાં રૂપને બદલે તેનું બીજું રૂપ ક્રમવાર મૂકાયછે, અને પૂર્વના એક ગણનાં આવર્તન પર્યન્ત પાછળનાં સર્વ ગણોનાં તેનાં તેજ રૂપ લખવામાં આવેછે તે એવી રીતે કે—

જેટલા ગણનો પ્રસ્તાર કરવાનો હોય તેટલા ગણના પ્રથમ રૂપ ક્રમવાર પહેલા લખી જવાં. બાદ પ્રથમ ગણના રૂપ તોડે તે ગણનાં બીજાં જેટલાં જેટલાં રૂપ થતાં હોય તે ક્રમવાર લખી જવાં. બાકીનાં ગણના પહેલાં રૂપ જ લખવાં હ્યારે પહેલા ગણનાં

સર્વ રૂપ લખાઈ રહે, ત્યારે પેહેલાં ગણના રૂપોનું ફરી આવર્તન કરવું; એટલે કે, તે ફરી ક્રમવાર લખવાં અને વીજા ગણનું વીજું રૂપ લખવું અને વાકીના ગણનાં પેહેલાં રૂપ જ લખતાં. જવાં. એમ પ્રથમ ગણના એક આવર્તને વીજા ગણનું અકેકું રૂપ લખતાં, જ્યારે સઘઠાં રૂપ લખાઈ જાય, ત્યારે પેહેલા અને વીજા ગણના સમુદાયે એક આવર્તન દીઠ ત્રીજા ગણનાં રૂપ લખતાં જવાં. એમ ત્રીજા ગણનાં સઘઠાં રૂપ પ્રસ્તારમાં આવી ગયા વાદ ત્રણે ગણમાં આવેલા રૂપના આવર્તન દીઠ ચોથા ગણનાં રૂપે ક્રમવાર લખવાં. એમ છેલ્લા ગણનાં સઘઠાં રૂપ તેથી પેહેલાના ગણના થયેલા રૂપના આવર્તન દીઠ લખવાં; જ્યારે સર્વ ગણના એકીવારે છેલ્લાં રૂપ પ્રસ્તારમાં આવી જાય ત્યારે પ્રસ્તાર પૂરો થયો સમજવો.

૧. ઢગણ અને ણગણનો ભેગો પ્રસ્તાર કરો

આ ઉદાહરણમાં ઢગણ ૧૬ નાં ત્રણ રૂપ અને ણગણનાં બે રૂપે ધાયછે તે કહ્યા પ્રમાણે લખ્યા તો તેનો પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે આવ્યો.

૧. ઢગણ ણગણ પ્રસ્તાર.

૨. ઢગણ ઢગણ પ્રસ્તાર.

$૩ \times ૨ = ૬$ રૂપ).

($૩ \times ૩ = ૯$ રૂપ)

૧. ૧૬, ૬,

૧ ૧૬ ૧૬

૨. ૬, ૬,

૨ ૬ ૬

૩. ૧૧, ૬,

૩ ૧૧ ૬

૪. ૧૬, ૧૧

૪ ૧૬ ૬

૫. ૬, ૧૧.

૫ ૬ ૬

૬. ૧૧, ૧૧.

૬ ૧૧ ૬

૭ ૧૬ ૧૧

૮ ૬ ૧૧

૩. ઢઢણણણપ્રસ્તાર.

	ઢ	ઢ	ણ		ઢ	ઢ	ણ
૧	SS	IS	S	૧૬	SS	IS	II
૨	IISS	IS	S	૧૭	IISS	IS	II
૩	ISI	IS	S	૧૮	ISI	IS	II
૪	SII	IS	S	૧૯	SII	IS	II
૫	IIII	IS	S	૨૦	IIII	IS	II
૬	SS	SI	S	૨૧	SS	SI	II
૭	IISS	SI	S	૨૨	IISS	SI	II
૮	ISI	SI	S	૨૩	ISI	SI	II
૯	SII	SI	S	૨૪	SII	SI	II
૧૦	IIII	SI	S	૨૫	IIII	SI	II
૧૧	SS	III	S	૨૬	SS	III	II
૧૨	IISS	III	S	૨૭	IISS	III	II
૧૩	ISI	III	S	૨૮	ISI	III	II
૧૪	SII	III	S	૨૯	SII	III	II
૧૫	IIII	III	S	૩૦	IIII	III	II

સમંજણ.

પેહેલા ઉદાહરણમાં ઢઢણ અને ણણણનો પ્રસ્તાર કરવો છે, માટે તેમનાં પેહેલાં રૂપ IS, S પ્રસ્તારમાં અનુક્રમે પેહેલાં મૂક્યા. એમા પેહેલો ગણ ઢઢણ છે તેનાં ણણ રૂપ IS, SI, III થાયછે તેમા પેહેલું લખાઈ ગયું, માટે બીજાં બે રહ્યાં તે તેની નીચે ક્રમવાર મૂક્યાં અને વાકીના ગણ ણણણનું પેહેલું રૂપ તેના પેહેલા રૂપની નીચે મૂક્યું.

ત્રણની સંખ્યા મામેના પ્રસ્તાર સુધીમા પેહેલા ગણનાં ત્રણ રૂપ લગ્વાઈ રહ્યાં, માટે ચોથી સંખ્યાથી પેહેલા ગણનાં ક્રમવાર રૂપ લખ્યાં ને ત્રીજા ગણનું ત્રીજું રૂપ ॥ છે તે લખ્યું એમ જ્યારે પેહેલા ગણનું ત્રીજું આવર્તન પૂરું થયું ને છતી મામે તેનું છેલ્લું રૂપ ॥૧ આવી અંતે ત્રીજા ગણનું પણ છેલ્લું રૂપ આવી ગયું માટે પ્રસ્તાર પૂરો થયો.

ત્રીજા ઉદાહરણમા ઢગણ અને ઢગણનો પ્રસ્તાર કહ્યો છે. તેમાં પ્રથમ ગણના અલગ આવર્તન તે પછીના ત્રીજા ગણના રૂપમાંનું અલગ રૂપ લીધું છે, તે સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે માટે વિગતવાર લખતા નથી.

ત્રીજા ઉદાહરણમાં ૬૬ અને ૯ ગણનો પ્રસ્તાર કહ્યો છે તેમાં પ્રથમ ગણનાં પાંચ રૂપ થાય છે તે પ્રથમ લખી, તેમની હાગમાજ તે પછીના ગણનાં પેહેલાં રૂપ લખ્યાં છે. પેહેલા ગણના પેહેલા આવર્તન ત્રીજા ગણનું પેહેલું રૂપ લખ્યું છે અને ત્રીજાનું પેહેલુંજ રૂપ કાયમ રાખ્યું છે. ત્રીજા આવર્તન ત્રીજા ગણનું ત્રીજું રૂપ લખ્યું છે ને ત્રીજાનું પ્રથમ રૂપ કાયમ રાખ્યું છે એમ એટલા સુધી ૧૧ રૂપ તૈયાર થયાં. તેના એક આવર્તન સુધી ત્રીજા ગણનું પેહેલું રૂપ આવી ગયું છે માટે ત્રીજા આવર્તનમાં ત્રીજું રૂપ ॥ લીધું છે. એવટ ૩૦ માં ભેદમાં ૯ ત્રણ ગણનાં છેલ્લાં રૂપ ॥૧, ॥૨, ॥ આવી ગયાં છે એટલે પ્રસ્તાર પૂરો થયો.

ઢગણાદિ ગણનાં પ્રસ્તારવિધ આ નીચે આપ્યા છે, એથી

ट ट गणप्रस्तार.

१ SSSSS	२ SSSS	३ S SSS
४ S SSS	५ SSS	६ SS SS
७ S S SS	८ S SS	९ SS SS
१० S SS	११ S SS	१२ S SS
१३ SS	१४ SSS S	१५ SS S
१६ S S S	१७ S S S	१८ S S
१९ SS S	२० S S S	२१ S S
२२ SS S	२३ S S	२४ S S
२५ S S	२६ S	२७ SSS S
२८ SS S	२९ S S S	३० S S S
३१ S S	३२ SS S	३३ S S S
३४ S S	३५ SS S	३६ S S
३७ S S	३८ S S	३९ S
४० SSSS	४१ SSS	४२ S SS
४३ S SS	४४ SS	४५ SS S
४६ S S S	४७ S S	४८ SS S
४९ S S	५० S S	५१ S S
५२ S	५३ SSS	५४ SS
५५ S S	५६ S S	५७ S
५८ SS	५९ S S	६० S
६१ SS	६२ S	६३ S
६४ S	६५	

ठ ठ गणप्रस्तार.

१ SSSS	२ S SSS	३ SSS
४ SS SS	५ S SS	६ S SS
७ S SS	८ SS	९ SS S
१० S S S	११ S S	१२ SS S

१३ ॥५॥५	१४ ॥५॥५	१५ ॥५॥५
१६ ॥५॥५	१७ ॥५॥५	१८ ॥५॥५
१९ ॥५॥५	२० ॥५॥५	२१ ॥५॥५
२२ ॥५॥५	२३ ॥५॥५	२४ ॥५॥५
२५ ॥५॥५	२६ ॥५॥५	२७ ॥५॥५
२८ ॥५॥५	२९ ॥५॥५	३० ॥५॥५
३१ ॥५॥५	३२ ॥५॥५	३३ ॥५॥५
३४ ॥५॥५	३५ ॥५॥५	३६ ॥५॥५
३७ ॥५॥५	३८ ॥५॥५	३९ ॥५॥५
४० ॥५॥५		

ढ ढ गणप्रस्तार.

१ ॥५॥५	२ ॥५॥५	३ ॥५॥५
४ ॥५॥५	५ ॥५॥५	६ ॥५॥५
७ ॥५॥५	८ ॥५॥५	९ ॥५॥५
१० ॥५॥५	११ ॥५॥५	१२ ॥५॥५
१३ ॥५॥५	१४ ॥५॥५	१५ ॥५॥५
१६ ॥५॥५	१७ ॥५॥५	१८ ॥५॥५
१९ ॥५॥५	२० ॥५॥५	२१ ॥५॥५
२२ ॥५॥५	२३ ॥५॥५	२४ ॥५॥५
२५ ॥५॥५		

ट ठ गणप्रस्तार.

१ ॥५॥५॥५	२ ॥५॥५॥५	३ ॥५॥५॥५
४ ॥५॥५॥५	५ ॥५॥५॥५	६ ॥५॥५॥५
७ ॥५॥५॥५	८ ॥५॥५॥५	९ ॥५॥५॥५
१० ॥५॥५॥५	११ ॥५॥५॥५	१२ ॥५॥५॥५
१३ ॥५॥५॥५	१४ ॥५॥५॥५	१५ ॥५॥५॥५
१६ ॥५॥५॥५	१७ ॥५॥५॥५	१८ ॥५॥५॥५
१९ ॥५॥५॥५	२० ॥५॥५॥५	२१ ॥५॥५॥५

२२ SS SIS	२३ S SIS	२४ S SIS
२५ S SIS	२६ SIS	२७ SSS S
२८ SS S	२९ S S S	३० S S S
३१ S S	३२ SS S	३३ S S S
३४ S S	३५ SS S	३६ S S
३७ S S	३८ S S	३९ S
४० SSSSS	४१ SSSS	४२ S SSS
४३ S SSS	४४ SSS	४५ SS SS
४६ S S SS	४७ S SS	४८ SS SS
४९ S SS	५० S SS	५१ S SS
५२ SS	५३ SSS S	५४ SS S
५५ S S S	५६ S S S	५७ S S
५८ SS S	५९ S S S	६० S S
६१ SS S	६२ S S	६३ S S
६४ S S	६५ S	६६ SSS S
६७ SS S	६८ S S S	६९ S S S
७० S S	७१ SS S	७२ S S S
७३ S S	७४ SS S	७५ S S
७६ S S	७७ S S	७८ S
७९ SSSS	८० SSS	८१ S SS
८२ S SS	८३ SS	८४ SS S
८५ S S S	८६ S S	८७ SS S
८८ S S	८९ S S	९० S S
९१ S	९२ SSS	९३ SS
९४ S S	९५ S S	९६ S
९७ SS	९८ S S	९९ S
१०० SS	१०१ S	१०२ S
१०३ S	१०४	

द्विगण प्रस्तार.

	ट ण	ठ ण	ड ण	ढ ण	ण ण
१	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
३	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
४	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
५	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
६	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
७	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
८	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
९	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१०	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
११	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१२	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१३	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१४	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१५	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१६	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१७	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१८	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
१९	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२०	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२१	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२२	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२३	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२४	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२५	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२६	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२७	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२८	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS
२९	SSSS	SSSS	SSS	SSS	SS

द्विगण प्रस्तार.

	ट	ठ	ड	ढ
१	SSSSIS	SSIS	SSIS	ISIS
२	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
३	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
४	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
५	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
६	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
७	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
८	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
९	SSSSIS	SSIS	SSIS	SSIS
१०	SSSSIS	SSIS	SSIS	९
११	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१२	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१३	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१४	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१५	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१६	SSSSIS	SSIS	SSIS	१५
१७	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१८	SSSSIS	SSIS	SSIS	
१९	SSSSIS	SSIS	SSIS	
२०	SSSSIS	SSIS	SSIS	
२१	SSSSIS	SSIS	SSIS	
२२	SSSSIS	SSIS	SSIS	
२३	SSSSIS	SSIS	SSIS	

२४	SSSSIS	SSIS
२५	SSSSIS	२४
२६	SSSSIS	
२७	SSSSIS	
२८	SSSSIS	
२९	SSSSIS	
३०	SSSSIS	
३१	SSSSIS	
३२	SSSSIS	
३३	SSSSIS	
३४	SSSSIS	
३५	SSSSIS	
३६	SSSSIS	
३७	SSSSIS	
३८	SSSSIS	
३९	SSSSIS	
४०	SSSSIS	

ठ ठ गणप्रस्तार.

१ ।।।।।।।।	२ ।।।।।।।।	३ ।।।।।।।।
४ ।।।।।।।।	५ ।।।।।।।।	६ ।।।।।।।।
७ ।।।।।।।।	८ ।।।।।।।।	९ ।।।।।।।।
१० ।।।।।।।।	११ ।।।।।।।।	१२ ।।।।।।।।
१३ ।।।।।।।।	१४ ।।।।।।।।	१५ ।।।।।।।।
१६ ।।।।।।।।	१७ ।।।।।।।।	१८ ।।।।।।।।
१९ ।।।।।।।।	२० ।।।।।।।।	२१ ।।।।।।।।
२२ ।।।।।।।।	२३ ।।।।।।।।	२४ ।।।।।।।।
२५ ।।।।।।।।	२६ ।।।।।।।।	२७ ।।।।।।।।
२८ ।।।।।।।।	२९ ।।।।।।।।	३० ।।।।।।।।
३१ ।।।।।।।।	३२ ।।।।।।।।	३३ ।।।।।।।।
३४ ।।।।।।।।	३५ ।।।।।।।।	३६ ।।।।।।।।
३७ ।।।।।।।।	३८ ।।।।।।।।	३९ ।।।।।।।।
४० ।।।।।।।।	४१ ।।।।।।।।	४२ ।।।।।।।।
४३ ।।।।।।।।	४४ ।।।।।।।।	४५ ।।।।।।।।
४६ ।।।।।।।।	४७ ।।।।।।।।	४८ ।।।।।।।।
४९ ।।।।।।।।	५० ।।।।।।।।	५१ ।।।।।।।।
५२ ।।।।।।।।	५३ ।।।।।।।।	५४ ।।।।।।।।
५५ ।।।।।।।।	५६ ।।।।।।।।	५७ ।।।।।।।।
५८ ।।।।।।।।	५९ ।।।।।।।।	६० ।।।।।।।।
६१ ।।।।।।।।	६२ ।।।।।।।।	६३ ।।।।।।।।
६४ ।।।।।।।।		

ट ट गणप्रस्तार.

१ SSSSSS	२ SSSSSS	३ S SSSS
४ S SSSS	५ SSSS	६ SS SSS
७ S S SSS	८ S SSS	९ S SSS
१० S SSS	११ S SSS	१२ S SSS
१३ SSS	१४ SSS SS	१५ SS SS
१६ S S SS	१७ S S SS	१८ S SS
१९ SS SS	२० S S SS	२१ S SS
२ SS SS	२३ S SS	२४ S SS
५ S SS	२६ SS	२७ SSS S S
१८ SS S S	२९ S S S S	३० S S S S
३१ S S S	३२ SS S S S	३३ S S S S S
३४ S S S S	३५ S S S S S	३६ S S S S S
३७ S S S S	३८ S S S S	३९ S S S
४० SSSS S	४१ SSS S	४२ S SS S
४३ S SS S	४४ S S S	४५ SS S S
४६ S S S S	४७ S S S	४८ SS S S
४९ S S S	५० S S S	५१ S S S
५२ S S	५३ SSS S	५४ SS S
५५ S S S	५६ S S S	५७ S S
५८ SS S	५९ S S S	६० S S
६१ SS S	६२ S S	६३ S S
६४ S S	६५ S	६६ SSS SS
६७ SS SS	६८ S S SS	६९ S S SS

७० S SS	७१ SS SS	७२ S S SS
७३ S SS	७४ SS SS	७५ S SS
७६ S SS	७७ S SS	७८ SS
७९ SSSS S	८० SSS S	८१ S SS S
८२ S SS S	८३ SS S	८४ SS S S
८५ S S S S	८६ S S S	८७ SS S S
८८ S S S	८९ S S S	९० S S S
९१ S S	९२ SSS S	९३ SS S
९४ S S S	९५ S S S	९६ S S
९७ SS S	९८ S S S	९९ S S
१०० S S S	१०१ S S	१०२ S S
१०३ S S S	१०४ S S	१०५ SSSSS
१०६ SSSS	१०७ S SSS	१०८ S SSS
१०९ SSS	११० SS SS	१११ S S SS
११२ S SS	११३ SS SS	११४ S SS
११५ S SS	११६ S SS	११७ SS
११८ S S S S	११९ SS S	१२० S S S
१२१ S S S	१२२ S S	१२३ S S S
१२४ S S S	१२५ S S	१२६ SS S
१२७ S S	१२८ S S	१२९ S S
१३० S	१३१ SS S	१३२ SS S
१३३ S S	१३४ S S	१३५ S
१३६ SS S	१३७ S S S	१३८ S S
१३९ SS S	१४० S S	१४१ S S
१४२ S S	१४३ S	१४४ SSSS

૧૪૬ SSS	૧૪૬ S SS	૧૪૭ S SS
૧૪૮ SS	૧૪૯ SS S	૧૫૦ S S S
૧૫૧ S S	૧૫૨ SS S	૧૫૩ S S
૧૫૪ S S	૧૫૫ S S	૧૫૬ S
૧૫૭ SSS	૧૫૮ SS	૧૫૯ S S
૧૬૦ S S	૧૬૧ S	૧૬૨ SS
૧૬૩ S S	૧૬૪ S	૧૬૫ SS
૧૬૬ S	૧૬૭ S	૧૬૮ S
૧૬૯		

અપવાદ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રસ્તાર કરવામાં જે ગણનું જે રૂપ વર્જ્ય
 ણટલે મૂકી દેવાનું કહ્યું હોય, તે મૂકી દેવું, અને જે ગણનું રૂપ
 નિયત ઠરાવ્યું હોય, તે પ્રસ્તારના પ્રત્યેક ભેદમાં એનું એક
 કાયમ રાખવું.

દાખલા તરિકે, દુહાના બીજા ગણમાં જગણ (ISI) રૂપ વર્જ્ય
 ગણ્યું છે. માટે તેના પ્રસ્તારમાં તેના રૂપ પાંચ ન ગણતાં ચાર ગણવાં.
 તેમજ તેના પ્રથમ પાદમાં અગિઆરમી સ્થાના એક લઘુનો
 નિયત લાવવાની છે, માટે તેનો પ્રસ્તાર કરતી વખતે દુહાના
 પ્રસ્તારના જેટલા ભેદ થતા હોય, તેટલા ભેદમાં એ માત્રાના ગણ-
 નો જગોણ હમેશાં લઘુ જ કાયમ રાખવો. તેમજ આર્યાના
 ઉભયદલના અવસાનમાં ગુરુ અક્ષર કાયમ રાખવો અને તેના
 ચૌદમા ગણમાં લઘુ અક્ષર તેના પ્રસ્તારમાં કાયમ રાખવો. એમ
 વર્ણન મેલમાં પણ જ્યાં, જે ગણ નિયત હોય, ત્યાં તે નિયત
 મૂકી વાંકીનો પ્રસ્તાર કરવો.

दाखला तरिके, नैमिकगणअनुष्ठुप्मां वीजो गण यगण
अने सानमो गण जगण नियत छे मोटे तेमने तेना उभयदलमां
कह्या प्रमाणे तेना प्रस्तार करनी वेळा कायम राखवा.

प्रस्तारनी वीजी रीति.

जे गणमेळ छंदनो प्रस्तार करवां होय, ते छंदना जेठला गण
थना तोच, ते ते गणना रचपमा जे वे पेहेलुं रूप होय, ते
प्रस्तारना प्रारम्भा मांडो जवुं पछो पिंगळमतमात्राप्रस्तारनी
सामान्य रीतिने डावी बाजुनी प्रथम गुरु मात्राची प्रस्तारना
आरंभ करवो त्यारे दावा गणना गुरु अक्षर डावी बाजुनो
पेहेलो गुरु धाग, अर्थात् पेहेला गणनुं अन्तिम रूप आवी जाय,
त्यारे ते गणना गुरु अक्षर बनावी ते रूप तळे मूकवा अने वीजा
गणना गुरुची नीचे एक लघु मूकता ते गणनी मात्रांमां एक
मात्रा झूटे ते ते लघुनी डावी बाजुए मकी देवी अर्थात् गुरु
नीचे लघु मूक्या पछी तेगी पूर्वनी मात्रांना गुरु अक्षर बनावी
खूटती मात्रा डावी तरफ पेहेला मूकवा रिवाज छे तेम न करवुं;
पण जे गणनी मात्रा एन करतां खूटती होय, ते गणमां ज ते
मात्रा डावी बाजुए तेना रूपना आरंभमा मूकवो. एम डावी
तरफना प्रथम गुरुनी नीचे लघु मूकता जइ, अने जमणी तरफनां
चिन्ह कायम राखता जइ, सर्व गणना रूपमा सर्वलघुनु अन्तिम
रूप आवी जाय, त्यालगण प्रस्तार कर्ये जवा जे गणमा जे रूप
नियत होय ते कायम राखता जवु ते जेमा जे रूप त्याज्य
गणांयुं होय ते रूप जाय त्यारे ते काहाडीनाखीने ते पछीनुं रूप
होय ते गणमा लखवुं. जुओ आ पासेना पृष्ठपर आपलो
दोहानो ५२, रूप सुधीनो प्रस्तार तेमा तेरमुं रूप |||||, 55, 1,

ડ; SSS, SS, 1. SSS, SS, 1, S; SSS, SS, 1. આવું છે. હવે
 ચૌદમું રૂપ કાહાડવું છે તો, પ્રથમ ગુરુ બીજા ગણમાં છે તે
 તલે એક લઘુ મૂક્યો અને બાકીની ૭ માત્રાના ગુરુ SSS અને
 એક લઘુ થાય તે SSS આવાં ચિન્હથી માત્રા પ્રસ્તારના નિયમ
 પ્રમાણે લખાવાં જોઈયે; પરંતુ પ્રથમ ગણ છ માત્રાનો છે, માટે
 તે સાત માત્રાનો થાય નહિ, તેથી વધારાના લઘુને ઢાબી બાજુએ
 પ્રથમ ગણના પ્રારંભમાં ન મૂકતાં તે બીજા ગણમાં એક માત્રા ઘટે છે
 ત્યાં ઢાબી બાજુએ જ્યાં 1 S રૂપ થયું છે તેની પેઠેલાં મૂકી તો
 તે રૂપ SSS, 11S, 1S, SSS, SS, 1; SSS, SS, 1S, SSS, SS,
 1 આવું થયું. એમ આગળ ચાલતાં સતાવીશમું રૂપ SSS, 1S,
 1, S, SSS, SS, 1. SSS, SS, 1S, SSS, SS, 1 આવું આવ્યું.
 પછી બીજા ગણમાં જગણ “1S” ન લેવો એવો નિયમ છે, માટે
 તે કાહાડીનાં સ્ત્રી તે પછીનું રૂપ S 11 મૂકતાં, એ રૂપ SSS, S11,
 1, S; SSS, SS, 1. SSS, SS, 1, S; SSS, SS, 1 આવું થયું.
 ૪૦મું રૂપ SSS, 1111, 1S; SSS, SS, 1. SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1
 અને ૫૨મું રૂપ 11111, 1111, 1, S; SSS, SS, 1. SSS, SS,
 1S; SSS, SS, 1 આવ્યું.

દોહાના પ્રસ્તારનાં પ્રથમ “૫૨” રૂપ.

૧=SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1. SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૨=11SS, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૩=1S1S, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૪=111S, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૫=1111S, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૬=1SS1, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

૭=1S1S, SS, 1, S, SSS, SS, 1, SSS, SS, 1, S, SSS, SS, 1.

८=IIISI, SS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

९=SSII, SS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१०=IISSI, SS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

११=ISIII, SS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१२=SIIII, SS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१३=IIIIII, SS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१४=SSS, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१५=IISS, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१६=ISIS, IIS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१७=SIIIS, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१८=IIIIIS, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

१९=ISSI, IIS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२०=SISI, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२१=IIISI, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२२=SSII, IIS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२३=IISSI, IIS, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२४=ISIII, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२५=SIIII, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२६=IIIIII, IIS, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२७=SSS, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२८=IISS, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

२९=ISIS, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

३०=SISI, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

३१=IIIIIS, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

३२=ISSI, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

३३=SISI, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

३४=IIISI, SII, I, S, SSS, SS, I, SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

૩૫=	SSII, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૩૬=	IISSI, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૩૭=	IIISII, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૩૮=	SIISII, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૩૯=	IIIIII, SII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૦=	SSSS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૧=	IISS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૨=	SISS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૩=	SIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૪=	IIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૫=	SSSI, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૬=	SISS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૭=	IIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૮=	SSII, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૪૯=	SIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૫૦=	IIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૫૧=	SIIS, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.
૫૨=	IIIIII, IIII, I, S, SSS, SS, I; SSS, SS, I, S, SSS, SS, I.

ગગપ્રસ્તારની ત્રીજી રીતિ.

દૃષ્ટગણને ગુણક કહેવો, અને તેના પૂર્વના ગણ અથવા ગણ સમૂહના રૂપને ગુણ્ય કહેવો. ગુણ્ય અને ગુણકનો પ્રસ્તાર કરવામાં આવેછે તે एवો રીતે કે ગુણ્યનાં રૂપને ગુણકના ભેદ જેટલી વાર અને ગુણકનાં રૂપને ગુણ્યનાં ભેદાંક જેટલી વાર લખી જવાં. એમ પૂર્વના ગણરૂપને ગુણ્ય અને પછીના ગણને ગુણક કલ્યા નહ, જેટલા ગણ હોય તેમનો પ્રસ્તાર કરવો. પ્રસ્તારના

છેલ્લા રૂપમા સઘઘા ગણોનાં અન્તિમ સર્વલઘુનાં રૂપ આવી જવાં જોઈયે; અન્યથા પ્રસ્તારમાં ભૂલ સમજવી.

ઉદાહરણ.

૧. આર્યાના પ્રથમ ત્રણ ગણનો પ્રસ્તાર કરો.

આર્યાના ત્રણ ગણ ચચાર માત્રાના છે, માટે તેમનો પ્રસ્તાર ઢગણ, ડગણ અને ડગણના પ્રસ્તાર શદ્દશ થશે, ફેર માત્ર એટલોજ રેહેશે કે, પહેલાંની ત્રીજા ગણનાં પાંચ રૂપને વદલે જગણ વર્જિત હોતા, ચાર રૂપ કામમાં લેવાશે, એટલે તે ગણમાં ઉપયોગમાં લેવાના રૂપ ગણવાર ક્રમે નીચે પ્રમાણે થશે.

ગણ	૧	૨	૩
	ડગણ.	ડગણ.	ડગણ
રૂપ	ડ ડ	ડ ડ	ડ ડ
	ડ ડ	ડ ડ	ડ ડ
	ડ ડ	ડ ડ	ડ ડ
	ડ ડ	ડ ડ	ડ ડ
	ડ ડ	ડ ડ	ડ ડ
ભેદ.	૪	૫	૪

એક પછી એક, એમ અલેક ગણ ઉમેરતા જઈને અનુક્રમે પ્રસ્તાર કરવાનો નિયમ છે, માટે પ્રથમનો ડગણ ગુણ્ય થયો, અને દ્વિતીય ડગણ ગુણક થયો કારણ કે પ્રથમના ડગણ સાથે બીજા ડગણને મેલવીને પ્રસ્તાર કરવાનો છે.

ગુણાંક ડગણના ભેદ ૫ છે, માટે આરંભમા ગુણ્યને પાંચવાર માંડ્યો અને ગુણ્યના ભેદ ૪ છે, માટે તેના પ્રત્યેક રૂપની હારમાં ગુણકનું એક રૂપ ચચારવાર અનુક્રમે માંડ્યું; તો પહેલા તથા બીજા ગણનો પ્રસ્તાર નીચે પ્રમાણે થયો:—

પહેલો ગુણ્ય ગણ:

વીજો ગણ ગુણક.

૧ પહેલીવાર.	{ ૧. S S	S S	પહેલુંરૂપ
	{ ૨. S	S S	
	{ ૩. S	S S	
	{ ૪.	S S	

૨ બીજીવાર.	{ ૫. S S	S	બીજુંરૂપ
	{ ૬. S	S	
	{ ૭. S	S	
	{ ૮.	S	

૩ ત્રીજીવાર.	{ ૯ S S	S	ત્રીજુંરૂપ
	{ ૧૦ S	S	
	{ ૧૧ S	S	
	{ ૧૨	S	

૪ ચોથીવાર.	{ ૧૩ S S	S	ચોથુંરૂપ
	{ ૧૪ S	S	
	{ ૧૫ S	S	
	{ ૧૬	S	

૫ પાંચમીવાર.	{ ૧૭ S S		પાંચમુંરૂપ
	{ ૧૮ S		
	{ ૧૯ S		
	{ ૨૦		

ઉપર પ્રમાણે બે ગણનો પ્રસ્તાર થતાં તેના સઘઠાં રૂપ વીશ થયાં; તેમને પૂર્વ ગણનાં રૂપ માની લઇને, તેને ગુણ્ય ગણ્યો. હવે પછી તેની સાથે ત્રીજા ગણનો પ્રસ્તાર વધારવાનો છે, એટલે એ ગણને ગુણક ગણ્યો. ગુણ્યના સઘઠા વીશ ભેદ થયાછે તે ગુણકના ભેદ ૪ છે, માટે ગુણ્યને ચાર વાર અને ગુણકને પૂર્વ

गणना भेदांक जेटली वार लख्या तो ए वण गणनो प्रस्तार नीचे प्रमाणे तैयार थयो.

आर्यात्रिगण प्रस्तार.

		गुण्य		गुणक	पहेलुरुप
पहेलीवार	१	SS	SS	SS	
	२	S	SS	SS	
	३	S	SS	SS	
	४		SS	SS	
	५	SS	S	SS	
	६	S	S	SS	
	७	S	S	SS	
	८		S	SS	
	९	SS	S	SS	
	१०	S	S	SS	
	११	S	S	SS	
	१२		S	SS	
	१३	SS	S	SS	
	१४	S	S	SS	
	१५	S	S	SS	
	१६		S	SS	
	१७	SS		SS	
	१८	S		SS	
	१९	S		SS	
	२०			SS	

बीजीवार २१	SS	SS	॥S	बीजुंरूप
२२	॥S	SS	॥S	
२३	SII	SS	॥S	
२४	IIII	SS	॥S	
२५	SS	॥S	॥S	
२६	॥S	॥S	॥S	
२७	SII	॥S	॥S	
२८	IIII	॥S	॥S	
२९	SS	ISI	॥S	
३०	॥S	ISI	॥S	
३१	SII	ISI	॥S	
३२	IIII	ISI	॥S	
३३	SS	SII	॥S	
३४	॥S	SII	॥S	
३५	SII	SII	॥S	
३६	IIII	SII	॥S	
३७	SS	IIII	॥S	
३८	॥S	IIII	॥S	
३९	SII	IIII	॥S	
४०	IIII	IIII	॥S	
त्रीजीवार ४१	SS	SS	SII	त्रीजुंरूप
४२	॥S	SS	SII	
४३	SII	SS	SII	
४४	IIII	SS	SII	

४५	SS	11S	S11	
४६	11S	11S	S11	
४७	S11	11S	S11	
४८	1111	11S	S11	
४९	SS	1S1	S11	
५०	11S	1S1	S11	
५१	S11	1S1	S11	
५२	1111	1S1	S11	
५३	SS	S11	S11	
५४	11S	S11	S11	
५५	S11	S11	S11	
५६	1111	S11	S11	
५७	SS	1111	S11	
५८	11S	1111	S11	
५९	S11	1111	S11	
६०	1111	1111	S11	
शुक्रवार ६१	SS	SS	1111	चोथुरूप
६२	11S	SS	1111	
६३	S11	SS	1111	
६४	1111	SS	1111	
६५	SS	11S	1111	
६६	11S	11S	1111	
६७	S11	11S	1111	
६८	1111	11S	1111	

૬૯	SS	S	
૭૦	S	S	
૭૧	S	S	
૭૨		S	
૭૩	SS	S	
૭૪	S	S	
૭૫	S	S	
૭૬		S	
૭૭	SS		
૭૮	S		
૭૯	S		
૮૦			

વર્ણગણપ્રસ્તાર રીતિ.

વર્ણપ્રસ્તારનો રીતિયે પ્રસ્તાર કરવો, નિયતગણ રૂપને નિયતગણ સ્થળે કાયમ મૂકતાં જવાં ઇટલે એ પ્રસ્તાર તૈયાર થશે.

ગુણ્ય અને ગુણકના હિસાબે પળ આ પ્રસ્તાર થઈ શકેછે.

૧. અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપના પ્રથમ પદનો પ્રસ્તાર કરો.

આ વૃત્તના પ્રથમ પદમાં આઠ અક્ષર છે ને ત્રણ અક્ષરનો ગણ પડેછે તો તેના ગણ નીચે પ્રમાણે ત્રણ પડેછે.

૧ ગણ.

૨ ગણ.

૩ ગણ.

૧.

SSS.

SSS.

SS.

પ્રત્યેક ગણના ભેદ અને તેનાં સ્વરૂપ નીચેના વિમ્બમ દર્શાવ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરવાં અને તેના પરથી ઇનો વા પ્રસ્તાર રીતિયે પ્રસ્તાર કર્યો તો તે નીચેના વિમ્બસા જણાવ પ્રમાણે આવ્યો.

अनैभिक गण अनुष्टुप् गणभेद स्वरूप चिम्ब.

पदेछ.			वाञ्छ			त्राञ्छ			चोश्छ			पद
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	वर्णसङ्ख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	भेदाक
८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	भेदाक
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	भेदाक १
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	२
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	३
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	४
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	५
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	६
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	७
८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८८	८८	८

अनैभिकगण अनुष्टुप्.

प्रथमपद गणप्रस्तार.

१ प्र ग.	२ द्वि ग.	३ तृ ग.
८८८	८८८	८८
८८८	८८८	८८

३	५१५	५५५	५५
४	॥ ५	५५५	५५
५	५५१	५५५	५५
६	१५१	५५५	५५
७	५११	५५५	५५
८	१११	५५५	५५
९	५५५	१५५	५५
१०	१५५	१५५	५५
११	५१५	१५५	५५
१२	११५	१५५	५५
१३	५५१	१५५	५५
१४	१५१	१५५	५५
१५	५०११	१५५	५५
१६	१११	१५५	५५
१७	५५५	५१५	५५
१८	१५५	५१५	५५
१९	५१५	५१५	५५
२०	११५	५१५	५५
२१	५५१	५१५	५५
२२	१५१	५१५	५५
२३	५११	५१५	५५
२४	१११	५१५	५५
२५	५५५	११५	५५
२६	१५५	११५	५५

२७	SIS	S	SS
२८	S	S	SS
२९	SSI	S	SS
३०	S	S	SS
३१	S	S	SS
३२		S	SS
३३	SSS	SSI	SS
३४	SS	SSI	SS
३५	SIS	SSI	SS
३६	S	SSI	SS
३७	SSI	SSI	SS
३८	S	SSI	SS
३९	S	SSI	SS
४०		SSI	SS
४१	SSS	S	SS
४२	SS	S	SS
४३	SIS	S	SS
४४	S	S	SS
४५	SSI	S	SS
४६	S	S	SS
४७	S	S	SS
४८		S	SS
४९	SSS	S	SS
५०	SS	S	SS
५१	SIS	S	SS

୬୨	115	511	55
୬୩	551	511	55
୬୪	151	511	55
୬୫	511	511	55
୬୬	111	511	55
୬୭	555	111	55
୬୮	155	111	55
୬୯	515	111	55
୭୦	115	111	55
୭୧	551	111	55
୭୨	151	111	55
୭୩	511	111	55
୭୪	111	111	55
୭୫	555	555	15
୭୬	155	555	15
୭୭	515	555	15
୭୮	115	555	15
୭୯	551	555	15
୮୦	151	555	15
୮୧	511	555	15
୮୨	111	555	15
୮୩	555	155	15
୮୪	155	155	15
୮୫	515	155	15
୮୬	115	155	15

७७	SSI	ISS	IS
७८	ISI	ISS	IS
७९	SII	ISS	IS
८०	III	ISS	IS
८१	SSS	SIS	IS
८२	ISS	SIS	IS
८३	SIS	SIS	IS
८४	ISS	SIS	IS
८५	SSI	SIS	IS
८६	ISI	SIS	IS
८७	SII	SIS	IS
८८	III	SIS	IS
८९	SSS	ISS	IS
९०	ISS	ISS	IS
९१	SIS	ISS	IS
९२	ISS	ISS	IS
९३	SSI	ISS	IS
९४	ISI	ISS	IS
९५	SII	ISS	IS
९६	III	ISS	IS
९७	SSS	SSI	IS
९८	ISS	SSI	IS
९९	SIS	SSI	IS
१००	ISS	SSI	IS
१०१	SSI	SSI	IS

१०२	।५।	५५।	।५
१०३	५।।	५५।	।५
१०४	।।।	५५।	।५
१०५	५५५	।५।	।५
१०६	।५५	।५।	।५
१०७	५।५	।५।	।५
१०८	।।५	।५।	।५
१०९	५५।	।५।	।५
११०	।५।	।५।	।५
१११	५।।	।५।	।५
११२	।।।	।५।	।५
११३	५५५	५।।	।५
११४	।५५	५।।	।५
११५	५।५	५।।	।५
११६	।।५	५।।	।५
११७	५५।	५।।	।५
११८	।५।	५।।	।५
११९	५।।	५।।	।५
१२०	।।।	५।।	।५
१२१	५५५	।।।	।५
१२२	।५५	।।।	।५
१२३	५।५	।।।	।५
१२४	।।५	।।।	।५
१२५	५५।	।।।	।५
१२६	।५।	।।।	।५

१२७	511	111	15
१२८	111	111	15
१२९	SSS	SSS	51
१३०	1SS	SSS	51
१३१	515	SSS	51
१३२	115	SSS	51
१३३	SS1	SSS	51
१३४	151	SSS	51
१३५	511	SSS	51
१३६	111	SSS	51
१३७	SSS	1SS	51
१३८	1SS	1SS	51
१३९	515	1SS	51
१४०	115	1SS	51
१४१	SS1	1SS	51
१४२	151	1SS	51
१४३	511	1SS	51
१४४	111	1SS	51
१४५	SSS	515	15
१४६	1SS	515	51
१४७	515	515	51
१४८	115	515	51
१४९	SS1	515	51
१५०	151	515	51
१५१	511	515	51

૧૬૨	111	S1S	S1
૧૬૩	SSS	11S	S1
૧૬૪	1SS	11S	S1
૧૬૫	S1S	11S	S1
૧૬૬	11S	11S	S1
૧૬૭	SS1	11S	S1
૧૬૮	1S1	11S	S1
૧૬૯	S11	11S	S1
૧૬૦	111	11S	S1
૧૬૧	SSS	SS1	S1
૧૬૨	1SS	SS1	S1
૧૬૩	S1S	SS1	S1
૧૬૪	11S	SS1	S1
૧૬૫	SS1	SS1	S1
૧૬૬	1S1	SS1	S1
૧૬૭	S11	SS1	S1
૧૬૮	111	SS1	S1
૧૬૯	SSS	1S1	S1
૧૭૦	1SS	1S1	S1
૧૭૧	S1S	1S1	S1
૧૭૨	11S	1S1	S1
૧૭૩	SS1	1S1	S1
૧૭૪	1S1	1S1	S1
૧૭૫	S11	1S1	S1
૧૭૬	111	1S1	S1

२०१	SSS	ISS	II
२०२	ISS	ISS	II
२०३	SIS	ISS	II
२०४	IIS	ISS	II
२०५	SSI	ISS	II
२०६	ISI	ISS	II
२०७	SII	ISS	II
२०८	III	ISS	II
२०९	SSS	SIS	II
२१०	ISS	SIS	II
२११	SIS	SIS	II
२१२	IIS	SIS	II
२१३	SSI	SIS	II
२१४	ISI	SIS	II
२१५	SII	SIS	II
२१६	III	SIS	II
२१७	SSS	IIS	II
२१८	ISS	IIS	II
२१९	SIS	IIS	II
२२०	IIS	IIS	II
२२१	SSI	IIS	II
२२२	ISI	IIS	II
२२३	SII	IIS	II
२२४	III	IIS	II

२२५	SSS	SS1	11
२२६	ISS	SSI	11
२२७	SIS	SSI	11
२२८	11S	SSI	11
२२९	SSI	SSI	11
२३०	ISI	SSI	11
२३१	SII	SSI	11
२३२	111	SSI	11
२३३	SSS	ISI	11
२३४	ISS	ISI	11
२३५	SIS	ISI	11
२३६	11S	ISI	11
२३७	SSI	ISI	11
२३८	ISI	ISI	11
२३९	SII	ISI	11
२४०	111	ISI	11
२४१	SSS	SII	11
२४२	ISS	SII	11
२४३	SIS	SII	11
२४४	11S	SII	11
२४५	SSI	SII	11
२४६	ISI	SII	11
२४७	SII	SII	11
२४८	111	SII	11

૨૪૯	SSS	III	II
૨૫૦	ISS	III	II
૨૫૧	SI&	III	II
૨૫૨	SII	III	II
૨૫૩	SSI	III	II
૨૫૪	ISI	III	II
૨૫૫	SII	III	II
૨૫૬	III	III	II

ઉપરના ઉદાહરણમાં એક પણ નિયત ગણ નથી મ્હોટે કોઈ પણ ગણનું રૂપ નિયત નથી લેવાયું.

૨. નૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ના પ્રથમ ચરણનો પ્રસ્તાર કરો.

આપેલા વૃત્તનું એક ચરણ ૮ વર્ણનું થાયછે તેના ગણ નીચે પ્રમાણે પડેછે. જુવો પ્રથમ ભાગ પૃ. ૧૨૮.

પાંચમાં લઘુ ચારેમાં, છ સાતે ગુરુ તો કરો;

સમે સાતે લઘુ લાવો, શ્લોકે આઠજ અક્ષરો.

પેહેલો ગણ ત્રણ વર્ણનો. SSS; ત્રીજો ગણ એક વર્ણનો. S

ત્રીજો ગણ ત્રણ વર્ણ IISનો નિયત. ચોથો ગણ એક વર્ણનો. S

એને નીચેના ચિન્હમાં મોઠવી ગણવાર પ્રથમ વર્ણના રૂપમાં

ગુરુવર્ણ અને નિયત ગણમાં નિયત રૂપ ISS લેવી, વર્ણ પ્રસ્તાર

પ્રમાણે પ્રસ્તાર કહ્યો, તો એ પ્રસ્તાર નીચે આપેલા ચિન્હમાં

જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યો:—

नैमिकगण अनुष्ठान प्रमेद निम्न.

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	गण क्रमांक
२	१	३	२	३	१	३	१	३	१	३	१	३	१	३	वर्ग सदस्या
२	२	१	२	२	२	१	२	२	२	१	२	२	२	२	नेद सदस्या
SSS	5	ISS	SSS	SSS	5	ISS	SSS	SSS	5	ISS	SSS	SSS	5	5	१
ISS	1		ISS	ISS	1		ISS	ISS	1		ISS	ISS	1	१	२
SIS			SIS	SIS			SIS	SIS			SIS	SIS		३	३
ISS			ISS	ISS			ISS	ISS			ISS	ISS		४	४
SSI			SSI	SSI			SSI	SSI			SSI	SSI		५	५
ISI			ISI	ISI			ISI	ISI			ISI	ISI		६	६
SI			SI	SI			SI	SI			SI	SI		७	७
III			III	III			III	III			III	III		८	८

नैमिकगण अनुष्ठान.

प्रथमपदगणमस्वार.

क्रमांक.	प्र. १.	द्वि. २.	तृ. ३.	च. ४.
१	SSS	5	ISS	७
२	ISS	5	ISS	८

३	SSS	S	SSS	S
४	SSS	S	SSS	S
५	SSS	S	SSS	S
६	SSS	S	SSS	S
७	SSS	S	SSS	S
८	SSS	S	SSS	S
९	SSS	S	SSS	S
१०	SSS	S	SSS	S
११	SSS	S	SSS	S
१२	SSS	S	SSS	S
१३	SSS	S	SSS	S
१४	SSS	S	SSS	S
१५	SSS	S	SSS	S
१६	SSS	S	SSS	S
१७	SSS	S	SSS	S
१८	SSS	S	SSS	S
१९	SSS	S	SSS	S
२०	SSS	S	SSS	S
२१	SSS	S	SSS	S
२२	SSS	S	SSS	S
२३	SSS	S	SSS	S
२४	SSS	S	SSS	S
२५	SSS	S	SSS	S
२६	SSS	S	SSS	S
२७	SSS	S	SSS	S

૨૮	S		ISS	
૨૯	SS		ISS	
૩૦	S		ISS	
૩૧	S		ISS	
૩૨			ISS	

ગણપ્રસ્તાર સૂચી.

સૂચી એટલે શું એ માત્રાપ્રસ્તારપ્રકરણમાં પૃષ્ઠ ૨૨મેં લખાઈ ગયું છે એટલે તે વિષે પુનઃ ન વર્તતાં તે જાણવાનો વિધિ માત્ર અત્ર દર્શાવિયે ઢિયે.

જે ગણના પ્રસ્તારની સૂચી જાણવાની હોય તેના પ્રસ્તાર વિધિયે સથळा મઠીને કેટલા ભેદ (ભેદાંક) થાયછે તે પ્રથમ નાળી લેવું. બાદ લાદિ રૂપ કાઢવાં હોય તો પ્રથમ ગણના રૂપમાં લાદિનાં જેટલાં રૂપ હોય તે સંખ્યાથી અને ગાદિ રૂપ કાઢાડવાં હોય તો ગાદિની સંખ્યાથી એ ભેદાંકને ગુણી પ્રથમ ગણની ભેદ સંખ્યાએ ભાગવાથી ઇષ્ટ પ્રસ્તારના લાદિ અને ગાદિનાં રૂપની સંખ્યા આવેછે. એજ પ્રમાણે અન્ત્ય ગણના રૂપનાં લાન્ત અને ગાન્ત રૂપની સંખ્યાથી પ્રસ્તાર ભેદ સંખ્યાને ગુણી અન્ત્ય ગણના ભેદ વહેં ભાગવાથી લાન્ત અને ગાન્ત રૂપની સંખ્યા મળેછે.

પ્રસ્તારના ઇષ્ટગાન્ત રૂપને પ્રથમ ગણના ગાદિ રૂપથી ગુણી તેના ભેદથી ભાગ દેવાથી પ્રસ્તારના ગાદિગાન્ત રૂપની સંખ્યા આવેછે. અને લાન્ત રૂપની સંખ્યાને પ્રથમ ગણના લાદિ રૂપની સંખ્યાથી ગુણી પ્રથમ ગણના ભેદથી ભાગ દેવાથી લાદિલાન્ત રૂપની સંખ્યા આવેછે.

ગાન્ત રૂપની સંખ્યાને આઘ ગણના લાન્ત રૂપથી ગુણી અને

લાન્ત રૂપની સંખ્યાને ગાદિની સંખ્યાથી ગુણી તેની ભેદ સં-
ખ્યાથી ભાગ દેવાથી ક્રમે લાદિગાન્ત અને ગાદિલાન્ત રૂપની
સંખ્યા આવેછે.

ટ ઠ ઢ ઢ અને ણ ગણના પ્રસ્તારનાં કુલ ૩,૧૨૦ રૂપ
થાયછે તેમાં લાદિ, લાન્ત, ગાદિ, ગાન્ત અને લાદિલાન્ત અને
ગાદિગાન્તનાં રૂપ કેટલાં કેટલાં છે તે પ્રથમ્ પ્રથમ્ કહો.

પ્રસ્તારનાં કુલ રૂપની સંખ્યા ૩,૧૨૦ છે. અને પ્રથમ ગણ
ટયગમાં લાદિ રૂપ ૮ અને ગાદિ રૂપ ૬ છે માટે

$$\text{ઇષ્ટલાદિ રૂપ} = \frac{૩,૧૨૦ \times ૮}{૩૧} = ૮૦૦.$$

$$\text{ગાદિ} = \frac{૩,૧૨૦ \times ૬}{૩૧} = ૬૦૦.$$

અન્યગણ જગણ છે તેનાં બે રૂપમાં એક લાન્ત અને એક
ગાન્ત રૂપ છે માટે ઇષ્ટપ્રસ્તારમાં

$$\text{ગાન્ત} = \frac{૩,૧૨૦ \times ૧}{૨} = ૧૫૬૦ \text{ અને}$$

$$\text{લાન્ત} = \frac{૩,૧૨૦ \times ૧}{૨} = ૧૫૬૦.$$

પ્રથમ ગણમાં લાદિ ૮ છે ને ગાદિ ૬ છે માટે ગાદિ ગાન્ત
અને લાદિ લાન્તની સંખ્યા =

$$\text{ગાદિ ગાન્ત} = \frac{૧૫૬૦ \times ૬}{૩૧} = ૩૦૦$$

$$\text{લાદિ લાન્ત} = \frac{૧૫૬૦ \times ૮}{૩૧} = ૪૦૦.$$

પ્રથમ ગણમાં લાદિ રૂપ ૮ છે તેથી પ્રસ્તારનાં ગાન્ત રૂપ ૧૧૬૦ ને ગુણી પ્રથમ ગણના મેદ ૧૩ થી યાગ આપ્યો તો લાદિ ગાન્તના રૂપની સંખ્યા:—

$$\frac{૧૧૬૦ \times ૮}{૧૩} = ૭૧૦ \text{ થઈ.}$$

તેજ પ્રમાણે પ્રથમ ગણના ગાદિલાન્તનાં રૂપની સંખ્યા:—

$$\frac{૧૧૬૦ \times ૧}{૧૩} = ૯૦૦ \text{ આવી.}$$

નૈમિક અને અનૈમિક ગણ અનુષ્ટુપના પ્રસ્તારની સૂચી કરો.

નૈમિક ગણ.

$$\text{ગાદિરૂપ} = \frac{૧૦,૪૮,૧૭૬ \text{ સર્વરૂપ} \times \text{આઘગણ ગાદિરૂપ ૪}}{\text{પ્રથમ ગણ મેદ સંખ્યા.} = ૮}$$

$$= ૫,૨૪,૨૮૮. \text{ ગાદિરૂપ.}$$

$$\text{લાદિરૂપ} = \frac{૧૦,૪૮,૧૭૬ \times \text{લાદિરૂપ ૪}}{૮} = ૫,૨૪,૨૮૮$$

$$\text{લાન્તરૂપ} = \frac{૧૦,૪૮,૧૭૬ \times \text{લાન્ત ૧}}{\text{અન્તિમગણમેદ} = ૨} = ૫,૨૪,૨૮૮$$

$$\text{ગાન્તરૂપ} = \frac{૧૦,૪૮,૧૭૬ \times \text{ગાન્તરૂપ} = ૧}{\text{અન્ત્યગણમેદ} = ૨} = ૫,૨૪,૨૮૮$$

$$\text{ગાદિગાન્ત} = \frac{૫,૨૪,૨૮૮ \times \text{ગાદિરૂપ} = ૪}{\text{મેદ} = ૮} = ૨,૬૨,૧૪૪$$

$$\text{લાદિલાન્ત} = \frac{૫,૨૪,૨૮૮ \times \text{લાદિ} = ૪}{\text{મેદ} = ૮} = ૨,૬૨,૧૪૪$$

$$\text{લાદિગાન્ત રૂપ} = \frac{\text{ગાન્ત } ૧, ૨, ૪૨૮૮ \times \text{લાદિ } ૪}{\text{ભેદ} = ૮} = ૨, ૬૨, ૧૪૪.$$

$$\text{ગાદિલાન્ત રૂપ} = \frac{\text{લાન્ત } ૧, ૨૪, ૨૮૮ \times \text{ગાદિ } ૪}{\text{ભેદ} = ૮} = ૨, ૬૨, ૧૪૪.$$

એજ પ્રમાણે અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપના પ્રસ્તારાન્તર્ગત લાદિ વિગેરે રૂપની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે આવી.

$$\left. \begin{array}{l} \text{ગાદિ, લાદિ રૂપ} \\ \text{ગાન્ત, લાન્ત;} \end{array} \right\} ૨, ૧૪, ૭૪, ૮૩, ૬૪, ૮.$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{ગાદિગાન્ત, લાદિલાન્ત} \\ \text{લાદિગાન્ત, ગાદિલાન્ત} \end{array} \right\} ૧, ૦૭, ૩૭, ૪૧, ૮૨૪.$$

નષ્ટપ્રક્રિયા.

માત્રા અને વર્ણ પ્રસ્તારના નષ્ટ વિધિથી ગણ પ્રસ્તારનું નષ્ટ શોધન જૂદી પ્રકારનું હોતાં તે અત્ર આપિયે છિયે. નષ્ટની વ્યાख्या પૂર્વે પૃષ્ઠ ૩૦ મે અપાઈ ગઈ છે. એનો વિધિ નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રસ્તારમાંનું જેટલામુ રૂપ જાણવાની ઇચ્છા હોય તે સંખ્યા લખવી; બાદ ઇષ્ટ હંદમાં જેટલા ગણ પાડેલા હોય તેમના ભેદની સંખ્યા ક્રમવાર માંડી જવી. બાદ આપેલ સંખ્યાને પેહેલા ગણની ભેદ સંખ્યાથી ભાગ દેવો, ભાગતાં જે લઘિ આવે તેમાં શેષ જો શૂન્ય ન હોય તો એક ૧ મેઠવવો; અને તે પછીના ગણના ભેદની સંખ્યાથી એને ભાગતાં જે લઘિ આવે, તેમાં પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ૧ મેઠવવો અને તે પછીના ગણના ભેદની સંખ્યાથી ભાગ દેવો. એમ લઘિમાં ૧ ઉમેરતાં જેટલા ગણ હોય તેટલા ગણની ભેદ સંખ્યાથી ઉત્તરોત્તર મેઠવે લઘિને ભાગતા જવું. ડ્યારે સર્વ ગણની ભેદ સંખ્યા વડે

માગવાનું થઈ રહે ત્યારે ગણવાર જે જે શેષ રહ્યા હોય તેટલામુ તે પૂછેલી સંખ્યાના પ્રસ્તારમાં તે તે ગણનું રૂપ થાયછે. જે ગણનો શેષ શૂન્ય હોય તે ગણનું છેલું રૂપ ઇષ્ટરૂપ સમજવું.

ઉદાહરણ.

૧. ટગણ અને ટગણના મિશ્રણ પ્રસ્તારમાં ૧૬૦ મું રૂપ કેવું હશે?

ઇષ્ટ સંખ્યા ૧૬૦ છે અને પ્રસ્તારમાંના ગણ બેની ભેદ સંખ્યા ક્રમવાર ૧૩ અને ૧૩ છે. ઇષ્ટ સંખ્યા ૧૬૦ ને ૧૩ થી ભાગ્યા તો લઘિવ ૧૨ આવી અને શેષ ૪ આવ્યા. શેષ શૂન્ય નથી માટે લઘિવ ૧૨ માં ૧ મેલવ્યો એન તેને બીજા ગણની ભેદ સંખ્યા ૧૩ થી ભાગ આપ્યો તો લઘિવ ૧ અને શેષ ૦ રહ્યો જે ગણ છે, માટે હવે માગવાનું રહ્યું નહિ. ઇષ્ટ ગણવાર શેષ ૪ અને ૦ રહ્યા.

પ્રથમ ગણનો શેષ ૪ છે માટે તે ગણનું ચોથું રૂપ SIIIS થયું અને બીજા ગણનો શેષ શૂન્ય છે માટે તે ગણના રૂપમાં તેનું છેલું રૂપ IIIIII આવ્યું. માટે પૂછેલા પ્રશ્નમાં ઇષ્ટ સંખ્યાનું વર્ણ ગણને લગતું રૂપ SIIIS , IIIIII આવ્યું,

૨. ટ ઠ ઢ ઢ અને ણ ગણના પ્રસ્તારમાં ૩૧૦૦ મું રૂપ કેવું હશે?

ઇષ્ટ સંખ્યા ૩૧૦૦ છે અને ગણના ભેદની સંખ્યા ક્રમવાર ૧૩, ૮, ૯, ૩ અને ૨ છે. કહ્યા પ્રમાણે ઇષ્ટ સંખ્યા અને તે માંથી મલતી લઘિવને ભાગ્યા તો ગણવાર શેષ નીચે પ્રમાણે આવ્યા.
 ગ. ૧ ઇષ્ટસંખ્યા. ૩૧૦૦-૧૩=૮. ૨૩૮ શેષ=૬ પ્ર. ગ. મે.
 ગ. ૨ ૮. ૨૩૮+૧-૮=૩. ૨૯ „ =૭

१२ लविध=	८०-५=	१६ ० IIII.
१३ लविध=	१६-४=	४ ० IIII.
१४ लविध=	४-१=	४ ० I.
१५ लविध=	४÷४=	१ ० IIII.
१६ लविध=	१÷१=	१ ० S.

माटे पूछेली संख्यांनुं आर्या प्रस्तारनुं रूप

IIII, IIII, IIII, IIII, IIII, 'IIII, IIII, S. पूर्वदल.

IIII, IIII, IIII, IIII, IIII, I, IIII, S. परदल.

उदाहरण बीजुं.

नैमिकगण अनुष्टुप् प्रस्तारमां १०,४८,९६८मुं रूप केतुं
थाय?

ल. शे ग. रूप.

द्वष्टरांख्या = १०४८५६८-प्र ग. भेदांक=८= १३१०७१= ० १ III

शून्यशेषमाटे लविध १३१०७१-(२ग. भे)=२= ६५५३५= १ ३ S

एकशेषमाटे लविध ६५५३५+१-(३ग. भे)=१= ६५५३६= ० ३ ISS

शून्यशेषमाटे लविध ६५५३६-(४ग. भे)=३= ३२७६८= ० ४ I

ल. = ३२७६८-(५ग. भे)=८= ४०९६= ० ५ III

ल. = ४०९६-(६ग. भे)=२= २०४८= ० ६ I

ल. = २०४८-(७ग. भे)=१= २०४८= ० ७ ISI

ल. = २०४८-(८ग. भे)=२= १०२४= ० ८ I

ल. = १०२४-(९ग. भे)=८= १२८= ० ९ III

ल. = १२८-(१०ग. भे)=३= ६४= ० १० I

ल. = ६४-(११ग. भे)=१= ६४= ० ११ ISS

ल. = ६४-(१२ग. भे)=२= ३२= ० १२ I

ल. = ३२-(१३ग. भे)=८= ४= ० १३ III

ल. = ४-(१४ग. भे)=३= ३= ० १४ I

$$\text{લ.} = ૨ - (\text{ગ.} ૧૫\text{મે}) = ૧ = ૨ = ૦ ૧૫ \text{ ISI}$$

$$\text{લ.} = ૨ - (\text{ગ.} ૧૬\text{મે}) = ૨ = ૧ = ૦ ૧૬ \text{ I}$$

માટે પૂછેલી સંખ્યાનું નૈમિક ગણ અનુષ્ટુપ્ રૂપ

$$\text{III, S, ISS, I; III, I, ISI, I;}$$

$$\text{III, I, ISS, I; III, I, ISI, I. થયું.}$$

૬૭ સંખ્યાનું અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્ રૂપ કેવું થશે ?

લ. શે. ગ. રૂપ

$$\text{સંખ્યા } ૧૦, ૪૮, ૧૬૮ \div ૮ = ૧, ૩૧, ૦૭૧ - ૦ = ૧ \text{ III.}$$

$$\text{લઘિ } ૧, ૩૧, ૦૭૧ + ૦ \div ૮ = ૧૬, ૩૮૩ - ૦ = ૨ \text{ SII}$$

$$\text{લઘિ } ૧૬, ૩૮૩ + ૧ \div ૪ = ૪, ૦૯૬ - ૦ = ૩ \text{ II.}$$

$$\text{લઘિ } ૪, ૦૯૬ \div ૮ = ૫૧૨ - ૦ = ૪ \text{ III.}$$

$$\text{લઘિ } ૫૧૨ \div ૮ = ૬૪ - ૦ = ૫ \text{ III.}$$

$$'' ૬૪ \div ૪ = ૧૬ - ૦ = ૬ \text{ II}$$

$$'' ૧૬ \div ૮ = ૨ - ૦ = ૭ \text{ III.}$$

$$'' ૨ \div ૮ = ૦ - ૨ = ૮ \text{ ISS.}$$

$$'' ૦ + ૧ \div ૪ = ૦ - ૧ = ૯ \text{ SS.}$$

$$'' ૦ + ૧ \div ૮ = ૦ - ૧ = ૧૦ \text{ SSS}$$

$$'' ૦ + ૧ \div ૮ = ૦ - ૧ = ૧૧ \text{ SSS.}$$

$$'' ૦ + ૧ \div ૪ = ૦ - ૧ = ૧૨ \text{ SS.}$$

માટે માગેલી સંખ્યાનું રૂપ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે થયું.

$$૧ \text{ (III, SII, II)} \quad ૨ \text{ (III, III, II).}$$

$$૩ \text{ (III, ISS, SS)} \quad ૪ \text{ (SSS, SSS, SS).}$$

ગણપ્રસ્તારઉદ્દિષ્ટ.

માત્રા અને વર્ણના પ્રસ્તારની સામાન્ય ઉદ્દિષ્ટ રીતિથી ગ

प्रस्तारना उद्दिष्टनी रीति जूदी छे. ते नीचे बताववामां आवेछे.

इष्ट छंदमां जेटला गण थता होय, अर्थात् इष्ट छंद जेटला गणनो बनेलो होय तेटली उभी पंक्ति दोरवी; ते पछी आडी छ पंक्ति करी बिम्ब तैयार करवुं. प्रथमनी आडी पंक्तिमां १, २, ३ इत्यादि क्रमवार संख्या मांडी जवी. बीजी पंक्तिमां गणवार भेद संख्या मूकवी. त्रिजीमां प्रत्येक गणनी भात्रा जेटला इष्ट जातिना पदना अक्षर ते ते गण नीचे मांडी जवा. चौथीमां उपर मांडेला अक्षर जे जातना होय अर्थात् गुरु लघु होय तेवां चिन्ह मूकवां. पांचमीमां चौथी पंक्तिमां बतावेलुं रूप, ते गणना कुल थता रूपमां जेटलासुं थतुं होय, ते संख्यानो आंकडो मूकी दर्शाववी. छठी पंक्ति शोधितांकनी छे, तेमां पांचमी पंक्तिनी रूप संख्याने बीजी पंक्तिमां मांडेली भेद संख्यामांथी बाद करतां जे शेष रहे ते संख्या मांखवी. ए प्रमाणे बिम्ब तैयार थाय एटले गणित क्रम नीचे प्रमाणे चलाववो.

અનત્યગણના રૂપની સંખ્યાને ઉપાનત્ય ગણની ભેદ સંખ્યાથી ગુણતાં જે અંક આવે, તેમાંથી ઉપાનત્ય ગણનો શોધિતાંક વાદ કરવો, અને જે શેષ રહે, તેને ઉપાનત્ય ગણની ભેદ સંખ્યા માનવી. વાદ એ ઉપાનત્ય ગણને અનત્યગણ અને તેથી પેહેલાના ગુણને તેનો ઉપાનત્ય ગણ માની લઈ ઉપર પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર ક્રિયા ચાલુ રાખવાથી છેલ્લે જે સંખ્યા આવે તે પૂછેલાં પ્રશ્નની હદિષ્ટ સંખ્યા થાયછે.

उदाहरण.

१. रणछोडे-रचना करी रणपिंगळनी जेम,

रणशूरे रचना करी रणपिंगळनी तेम.

आ दुहो तेना प्रस्तारमां केटलामा रूपनो छे ते जणावो.
इष्ट दुहाना गण पाडी उद्दिष्ट करवा माटे तेनुं नीचे प्र-
माणे विम्ब तैयार थयुं.

१	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	गणना चडतो अक.
२	१३	४	१	२	१३	२	१	१३	४	१	२	१३	२	१	गणना भेदना सद्व्या
३	रणछोडे	रचना	क	री	रणपिगल	नीजे	म	रणछोरे	रचना	क	री	रणपिगल	नी	तेम	अपेख पद गणवार
४	११५५	११५	१	५	११५॥	५५	१	११५५	११५	१	५	११५॥	५५	१	पदनु गणवार रूप.
५	२	१	१	१	१०	१	१	३	२	१	१	१०	१	२	गणना रूपमा ए स्वरूप
६	११	३	०	१	११	१	०	११	२	०	१	३	१	०	केटलामुछेतेदशावनारक.
															दशपिताक

इष्ट द्वाहानुं उद्दिष्टार्थे तैयार करेलुं विम्ब.

अन्त्य गण १४मो छे तेनो रूपांक १ छे तेने तेना उपान्त्य गणनी भेद संख्या २थी गुण्या तो बे आव्या. तेमांथी ए उपान्त्य गणनो शोधितांक १ बाद कख्यो तो शेष १ रह्यो, ते तेनो रूपांक थयो, तेने तेना उपान्त्य बारमा गणनी भेद संख्या ११थी गुण्या, तो १३ आव्या, तेमांथी तेनो शोधितांक ३ बाद कख्यो तो शेष १० रह्या, ते बारमा गणनो रूपांक थयो. हवे बारमो गण अन्त्य गण ने अगिआरमो गण उपान्त्य गण थयो; माटे अन्त्य गणना रूपांक १० ने उपान्त्य गणना भेदनी संख्या बेथी गुण्या तो २० आव्या, तेमांथी तेनो शोधितांक १ बाद कख्यो तो शेष १९ रह्या, ते तेनो रूपांक थयो; तेनापरथी इष्ट संख्या जाणवा माटे गणित कर्यु तो नीचे प्रमाणे आव्युं.

१४	रूपांक=१		
१३	$१ \times २ =$	$२ - १ =$	१.
१२	$१ \times १३ =$	$१३ - ३ =$	१०.
११	$१० \times २ =$	$२० - १ =$	१९.
१०	$१९ \times १ =$	$१९ - ० =$	१९.
९	$१९ \times ४ =$	$७६ - २ =$	७४.
८	$७४ \times १३ =$	$९६२ - ११ =$	९५१.
७	$९५१ \times १ =$	$९५१ - ० =$	९५१.
६	$९५१ \times २ =$	$१९०२ - १ =$	१,९०१.
५	$१९०१ \times १३ =$	$२४७१३ - ३ =$	२४,७१०.

$$\begin{aligned}
 ૪ \quad ૨૪૭૧૦ \times ૨ &= ૪૯૪૨૦ - ૧ = ૪૯,૪૧૯. \\
 ૩ \quad ૪૯૪૧૯ \times ૧ &= ૪૯૪૧૯ - ૦ = ૪૯,૪૧૯. \\
 ૨ \quad ૪૯૪૧૯ \times ૪ &= ૧૯૭૬૭૬ - ૨ = ૧,૯૭,૬૭૪. \\
 ૧ \quad ૧૯૭૬૭૪ \times ૧૩ &= ૨૫૬૯૭૬૨ - ૧૧ = ૨૫,૬૯,૭૫૧.
 \end{aligned}$$

છેલ્લી સંખ્યા ૨૫,૬૯,૭૫૧ની આવી, માટે આપેલ જાતિ દુહાના પ્રસ્તારમાં ફટલામું રૂપ છે.

નૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્પ્રથમ પહેલું રૂપ અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્પ્રથમ પ્રસ્તારનું કેટલામું છે ?

નૈમિકગણઅનુષ્ટુપ્પ્રથમરૂપ.

ગણ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬
રૂપ	SSS	SIS	SS,	SSS	SIS	IS,
ગણભેદાક્ષરોમાં
થતા ભેદમાનું
કેટલામું છે.	૧	૩	૧	૧	૩	૨
ભેદાક.	૮	૮	૫	૮	૮	૪

ગણ	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
રૂપ	SSS	SIS	SS	SSS	SIS	IS
ગણભેદાક્ષરોમાં
થતા ભેદમાનું
કેટલામું છે	૧	૩	૧	૧	૮	૨
ભેદાક	૮	૮	૪	૮	૮	૪

પ્રથમાં પૂઝેલ હંદ નીચે પ્રમાણે છે—

“વાઓ ધાઓ પ્રમુ વેલા, મક્તોની મીડ માંગવા,”

વાઝ મારા ચઢી વા'રે, પ્રીતેથી પાશ કાપવા.

આ એક અનુષ્ટુપ હંદ છે, જે નૈમિકગણ અનુષ્ટુપનું પ્રથમ સ્વરૂપ છે તેને કહ્યા પ્રમાણે વિશ્વમાં ગોટવી શોધિકાકઆદિ કહ્યા પ્રમાણે તૈનાર કહ્યા તો તે નીચે આપેલા વિશ્વમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યા.

ઉદિષ્ઠાર્થે વિશ્વ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	ગણ
૮	૮	૪	૮	૮	૪	ભેદમર્યા
ધાઓગ ઓપ્રમું	વે'લા	મક્તોની	મીડમા	ગવા	આપેલુ ગણવાર પદ	
SSS	SIS	SS	SSS	SIS	IS	પદનુસ્વરૂપ
૬	૩	૧	૧	૩	૨	ગણના રૂપમા પ. કેટલામુ છે તે સંખ્યા
૭	૫	૩	૭	૫	૨	શોધિતાક

૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	ગણ
૮	૮	૪	૮	૮	૪	ભેદસંખ્યા
હાલામા રાવડી	વા'રે	પ્રીતેથી	પાશકા	પવા	આપેલુ ગણવાર પદ	
SSS	SIS	SS	SSS	SIS	IS	પદનુસ્વરૂપ
૬	૩	૧	૧	૩	૨	ગણના રૂપમા પ. કેટલામુ છે તે સંખ્યા
૭	૫	૩	૭	૫	૨	શોધિતાક.

અન્ય ગણના રૂપાંકને ઉપાન્ય ગણની ભેદ સંખ્યાથી ગુણી તેમાંથી શોધિતાક બાદ કર્યા, અને આવેલી સંખ્યાને રૂપાંક-

मानी उत्तरोत्तर गणवार गणितक्रम चलाव्यो तो नीचे प्रमाणे विम्ब थयुं:-

ग. रु. भे. पु. शो. रु.

$$११=२ \times ८=१६-५=११$$

$$१०=११ \times ८=८८-७=८१$$

$$९=८१ \times ४=३२४-३=३२१$$

$$८=३२१ \times ८=२५६८-५=२५६३$$

$$७=२५६३ \times ८=२०५०४-७=२०४९७$$

$$६=२०४९७ \times ४=८१९८८-२=८१९८६$$

$$५=८१९८६ \times ८=६५५८८८-५=६५५८८३$$

$$४=६५५८८३ \times ८=५२४७०६४-७=५२४७०५७$$

$$३=५२४७०५७ \times ४=२०९८८२२८-३=२०९८८२२५$$

$$२=२०९८८२२५ \times ८=१६७९०५८००-५=१६७९०५७९५$$

$$१=१६७९०५७९५ \times ८=१३४३२४६३६०-७=१३४३२४६३५३$$

माटे मागेल सख्या=१,३४,३२,४६,३५३

उद्दिष्टनी बीजी रीति.

प्रथमे रीतिमा बताव्या प्रमाणे आपेला पदना गण पाडी तेमना रूपांक नक्की करवा. अंत्यगण विना जेना रूपांक अने भेद संख्या समान होय तेना रूपांक स्थळे शून्य मूकवुं. बाद अंत्य गणना रूपांकने, उपान्त्य गण सरूप^१ होय तो एक हीन करीने अने नीरूप^२ होय तो एमना एम कायम राखीने उपान्त्य गणनी भेद संख्याथी गुणवा. जे गुणाकार आवे तेमां उपान्त्य गणनी रूपांक मेळवता जे सर्वाळो आवे तेने ए गणनी रूपांक मानवो. पछीथी उपान्त्य गणने अन्त्य गण गणवो अने

१ रूप सहवर्तमान, एटले रूपदर्शक एकादि आकडो जेमा होय ते; अंकवाळो.

२ रूप नाहि ते, एटले, रूपदर्शक कोइ पण अंक न होता, केवल शून्य होय ते; शून्यवाळो.

तेथी पेहेलाना गणने तेनो उपान्त्य गण गणवो अने ए
रूपांकने केह्यो प्रमाणे ऐक हीन करी उपान्त्य गणना मर
संख्याथी गुणी तेमां तेनो मूळ रूपांक मेळवना जवु. एग कर्मना
जे छेवट संख्या आवे ते पूछेला रूपनी प्रस्तार संख्या जाणवी.

उदाहरण.

१. "रणपिंगलनी रचना" आ आयीतुं एक चरण छे
ते ए चरण गणना प्रस्तारमां केटलासुं रूप ह्मो?

पूर्वे कहेली रीति प्रमाणे तेमना गणवार पद पाई रूपांक
आदि नक्की कख्या तो नीचे प्रमाणे आख्या.

उद्दिष्टार्थे विम्ब.

१	१	२	३	४
४	५	६	७	८
रणपि	गणनी	रचना	प्र.	
॥५	॥५	॥५	॥५	
२	२	२	२	२

તો ૭-૧=૬ આવ્યા, તેને ઉપાન્ત્ય ગણ પેહેલાની મેદ સંખ્યા
૪ થી ગુણ્યા તો $૬ \times ૪ = ૨૪$ આવ્યા. તેમાં તેનો રૂપાંક ૨ છે
તે ઉમેર્યો તો પૂછેલ રૂપની સંખ્યા પ્રસ્તારમાં $૨૪ + ૨ = ૨૬$
આવી. જુઓ પ્રસ્તાર ત્રિમ્બ પૃષ્ઠ ૧૯૨ માં.

પ્રશ્ન. નીચે આપેલો અનુષ્ટુપ્ છંદ અનૈમિક અનુષ્ટુપ્છંદ
પ્રસ્તારમાં કેટલામું રૂપ છે તે કહો.

“ધાઓ ધાઓ પ્રભુ વે'લા, મકનોનો મીઠા મંગવા,”

વા'લા મારા ચડી વહારે, પ્રાંતેથી પાશ કાંપવા.

આ છંદ આગળ પૃષ્ઠ ૧૮૧ માં ઉદાહરણમાં લીધેલો છે ત્યાં તેનાં
૫૬વાર ઉદિષ્ટાર્થે ત્રિમ્બ તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. એના કેટલ
રૂપાંકને ઉપયોગમાં લઈ આ ચીજી રીતે ગણિત કર્યું તો તે
ત્રીજે પ્રમાણે આવ્યું—

$$૨-૧=૧$$

$$૧ \times ૮ = ૮ + ૩ = ૧૧ - ૧ = ૧૦$$

$$૧૦ \times ૮ = ૮૦ + ૧ = ૮૧ - ૧ = ૮૦$$

$$૮૦ \times ૪ = ૩૨૦ + ૧ = ૩૨૧ - ૧ = ૩૨૦$$

$$૩૨૦ \times ૮ = ૨૫૬૦ + ૩ = ૨૫૬૩ - ૧ = ૨૫૬૨$$

$$૨૫૬૨ \times ૮ = ૨૦૪૯૬ + ૧ = ૨૦૪૯૭ - ૧ = ૨૦૪૯૬$$

$$૨૦૪૯૬ \times ૪ = ૮૧૯૮૪ + ૨ = ૮૧૯૮૬ - ૧ = ૮૧૯૮૫$$

$$૮૧૯૮૫ \times ૮ = ૬૫૫૮૮૦ + ૩ = ૬૫૫૮૮૩ - ૧ = ૬૫૫૮૮૨$$

$$૬૫૫૮૮૨ \times ૮ = ૫૨૪૭૦૫૬ + ૧ = ૫૨૪૭૦૫૭ - ૧ = ૫૨૪૭૦૫૬$$

$$૫૨૪૭૦૫૬ \times ૪ = ૨૦૯૮૮૨૨૪ + ૧ = ૨૦૯૮૮૨૨૫ - ૧ = ૨૦૯૮૮૨૨૪$$

$$૨૦૯૮૨૨૪ \times ૮ = ૧૬૭૮૫૭૯૨ + ૩ = ૧૬૭૮૫૭૯૫ - ૧ = ૧૬૭૮૫૭૯૪$$

$$૧૬૭૮૫૭૯૪ \times ૪ = ૬૭૧૪૩૧૬૫૬ + ૧ = ૬૭૧૪૩૧૬૬ - ૧ = ૬૭૧૪૩૧૬૫$$

માટે માંગેલ સંખ્યા = ૧, ૨૪, ૩૨, ૪૬, ૩૧૩.

ગણમેરુ.

માત્રા મેરુની રીતિથી આ મેરુનો રીતિ બિન્ન છે. તેમાં જેમ પૂર્વનાં કે માત્રાના યોગ (મર્લા)થી દૃષ્ટમાત્રાનો મેરુ ભરાયંછ તેમ આમા મેરુનો નથી, પરંતુ, જેમ ગણના મેરુનાંક તેના પછીનાં એટલે આગલના ગણના મેરુનાંકના ગુણોત્તરે વધેછે તેમ પ્રત્યેક ગણનાં પંક્તિના સંદમાં ભરાયલા અંક પણ દૃષ્ટ ગણના શૂન્યાદિ ગુરુના ગુણોત્તરે વધેછે. ગણના શૂન્યાદિ ગુરુદર્શક ગુણક નીચે પ્રમાણે છે.

માત્રિકગણગુણકવિમ્વ.

સજા	ટગણ	ઠગણ	ઢગણ	ડગણ	ણગણ	ગુરુ
શૂન્યગુરુ.	૧	૧	૧	૧	૧	૦
૧ગુરુ	૫	૪	૩	૨	૧	૧
૨ગુરુ	૬	૩	૧	યતાનથી	યતાનથી	૨
૩ગુરુ.	૧	યતાનથી	યતાનથી	યતાનથી	યતાનથી	૩

જે ગણના જેટલાં રૂપ થતાં હોય તેમાંથી જેટલાં ઓછાં રૂપ ઉપયોગમાં આવતાં હોય તેા તેટલાં તેના ગુણકમાંથી વર્જ્ય કરતાં જે શેષ રહે તેને તે ગણનો ગુણક ગણવો.

જેમકે, શોદાના પ્રકરણમાં પ્રત્યેક પદના સીજા ગણમાં જગણ વર્જ્ય છે, માટે તે ગણ ૪ માત્રાનો ઢગણ હોતાં તેનો તેનો ગુણક નીચે પ્રમાણે થશે.

શૂન્ય ગુરુનું ૧ રૂપ = ૧

૧ ગુરુનાં રૂપ = ૩ - ૧ જગણનો = ૨

૨ ગુરુનું ૧ રૂપ = ૧

એમજ, આર્યાના વિષમ ગણોમાં પણ એજ પ્રમાણે ગુણક આવશે, એમકે તેમાં પણ જગણ વર્જ્ય છે.

આર્યાના ઉભય દલનો અન્ત્ય ગણ માત્ર એકજ ગુરુ અક્ષરનો છે, માટે તેનો ગુણક નીચે પ્રમાણે કરવાશે.

શૂન્ય ગુરુનું ૦ રૂપ.

એક ગુરુનું ૧ રૂપ.

એજ પ્રમાણે ચાર માત્રાના છઠ્ઠા ગણમાં જગણ અને વિષ્ણુગણ એવાં માત્ર બેજ રૂપ કામ આવેછે માટે તે ગણનો ગુણક—

શૂન્ય ગુરુનું ૧ રૂપ = ૧

એક ગુરુનાં રૂપ ૩-૨ = ૧

બે ગુરુનું રૂપ ૧-૧ = ૦ થશે. તેજ પ્રમાણે જ્યાં એક લઘુ નિયત હશે ત્યાં ગુણક શૂન્ય ગુરુ = ૧ અને એક ગુરુ = ૦ રહેશે.

એ પ્રમાણે જે જાતિ અથવા હંદના માત્રિક ગણના રૂપમાં ન્યૂનતા થઈ હોય તો તેમના ગણના ગુણક પ્રથમ નક્કી કરવા.

વર્ણજન્ય ગણના ગુણક નીચે જણાવેલા વિશ્વ પ્રમાણે છે.

વર્ણજન્ય ગણનો ગુણક.

સંજ્ઞા.	ત્રણવર્ણ	બે વર્ણ	એકવર્ણ
શૂન્યગુરુ	૧	૧	૧
એક ગુરુ	૩	૨	૧
બે ગુરુ	૩	૧	
ત્રણ ગુરુ	૧	થાય નહિ	

ગુણક

દૃષ્ટહંદમાં જેટલા ગણ હોયછે તેટલીજ આડી પંક્તિ તે હંદના સમગ્ર મેરુમાં કરવામાં આવેછે. અને પ્રારંભનો ગણના ગુરુ અક્ષરની સંખ્યામાં તે પછીના ગણનો ગુરુ અક્ષર સંખ્યા ઉમેરતાં જતાં દૃષ્ટગણ સુધી, જેટલા ગુરુ અક્ષરની સંખ્યા થાય

તેમા એકનો વધારો કરતા જે આવે એટલા સ્વંદ તે તે ગણની પંક્તિમાં કરવામાં આવેછે.

જેમકે, ટ, ઠ, ઢ, ટ, ણ એ ગણનો મેરુ કરવો હોય તો તે પાંચ ગણ છે માટે તે મેરુ પાંચ પંક્તિવાળો થશે. હવે ટગણ ત્રણ ગુરુનો છે, માટે તેની પંક્તિમા તેથી એક વધારે એટલે ચાર સ્વંદ થશે. ત્યાર પછી બીજો ગણ ટગણ છે તેમા બે ગુરુ છે અને પૂર્વના ટગણમા ૩ ગુરુ છે તો $૩+૨=૫+૧=૬$, માટે તેની પંક્તિમાં છ સ્વંદ થશે. ત્રીજો ગણ ઢગણ છે ત્યા સુધી આરંભથી ગણતાં ટના ૩, ઠના ૨, અને ઢના $૨=૭+૧=૮$ થાયછે માટે તેની ત્રીજી પંક્તિમાં આઠ સ્વંદ કરાશે. ચોથો ટગણ છે તે તેની મેરુની પંક્તિમાં પૂર્વથી એક વધારે એટલે ટના ૩, ઠના ૨ ઢના ૨ મળીને $૭+૬નો ૧=૮+૧=૯$ સ્વંદ કરવામાં આવશે. પાંચમો ણ ગણનો છે ત્યા સુધી $૩+૨+૨+૧=૮+૧=૯+૧=૧૦$ થાયછે માટે દશ સ્વંદ કરવામા આવશે (જુઓ પાસેના પૃષ્ઠ ૧૯૫ માં આપેલુ ટગણાદિ મેરુચિમ્બ)

એ પ્રમાણે જેટલા ગણ હોય અને તેમા જેટલા જેટલા ગુરુ અક્ષર હોય તેટલા તેટલા વધારે સ્વંદવાળી તે તે ગણની પંક્તિઓ કરવી. એ પ્રમાણે જ્યારે તૈયાર થાય, ત્યારે તેમના ગુણક પરથી નીચે પ્રમાણે ગણિત કરી તેમાં અક ભરવા.

જે પંક્તિ જે ગણની હોય, તે ગણનો અક તે પંક્તિની ડાબી બાજુના સ્વાંચામા માંડવો અને જમણી બાજુના સ્વાંચામાં પ્રત્યેક ગણના મેદાક મૂકવા. પેહેલા ગણની પંક્તિ સૌથી ઉપર મૂકવી. તે તળે બીજા ગણની, તે તળે ત્રીજા ગણની એમ એક ઉત્તરોત્તર ગણાનુક્રમે પંક્તિઓ મેરુના આકારમાં ગોઠવવી.

૫છી છેહા ગણનો પાંક્તિના સ્વંડનો નીચે જમણી તરફથી ક્રમવાર શૂન્યાદિ ગુરુ દર્શક મેરુના ભરી જવી.

દુહાના ચૌદ ગણ છે, તો તેના મેરુની ચૌદ પાંક્તિ થશે. તેમજ આર્યાના સોઠ ગણ છે તો તેમના મેરુની સોઠ પાંક્તિ થશે. અનેમિક અનુષ્ટુપના ચાર ગણ છે તો તેનો મેરુ ચાર પાંક્તિ વાળો અને નૈમિકગણ અનુષ્ટુપના સોઠ ગણ છે તો તેનો મેરુ સોઠ પાંક્તિનો થશે.

મેહેલા ગણની પાંક્તિમાં જે સ્વંડ હોય તેમાં તે ગણનો ગુણક ક્રમવાર જમણી વાજુથી ભરી દેવો. વીજા ગણની પાંક્તિ ભરવી હોય તો મેહેલા ગણના અંકને વીજા ગણના ગુણકથી ગુણી ગુણાકારની રકમોની માલક જમણી તરફથી અંકેક કર મૂકી રકમો મૂકતે જવી, વાદ પ્રથક્ પ્રથક્ સવાળાં લેવો જે પરવાળાં આવે તે વીજા ગણના મેરુના અંક વાદક. વીજા ગણના મેરુના અંકને વીજા ગણના શૂન્યાદિ ગુરુગુણકે ગુણવાથી વીજા ગણના મેરુના અંક આવેછે, એ પ્રમાણ કોઈ પણ ગણના મેરુની પાંક્તિ તે ગણથી આગળના ગણના મેરુના અંકને તે ગણના શૂન્યાદિ ગુરુ ગુણકે ગુણવાથી રૂઢ ગણના મેરુની પાંક્તિના અંક તૈયાર થાયછે.

જ ગણ અને ઢ ગણનો મેરુ ભરવો હોય તો જ ગણ સ્વંડમાં જમણી તરફથી ક્રમે (૨, ૧) ભરાશે. અને ઢ ગણના સ્વંડમાં—

૨ ૧ (ગુણ્ય)

૧ ૧ (ગુણક)

૨ ૧

૨ ૧

૨, ૨. ૧ = ભરાશે

दृगण, दृगण अने पगणमेक.

दृगण=१	१	३	१	५
दृगण=२	२	७	५	१५
पगण=३	३	९	१२	६१
	४	३	२	१, ०

दृगण पगण मेक.

दृगण=	२	१	३
पगण=	२	३	१
	२	१	०

धरौ के, आर्याना मेरुमां बीजा गणनी पंक्ति भरवानी छे, ती एनां, तीसी आगळना पहेला गणनी पंक्तिमां अक १, २, १ छे. तेने बीजा गणना गुणक १, ३, १ थी गुण्या तो इदृगण बीजा गणनी पंक्तिनी संख्या नीचे प्रमाणे आवी.

प्रथम गण अक, = १, २, १,

इदृगण गुणक. = १, ३, १.

एकथी गुणता =	१	२	१
त्रयथी " =	३	६	३
एकथी " =	१	२	१
दृ० ग० प० =	१, ६, ८, ५, १.		

मेव अक

गुन प्रमाणे दृगणादि मेरुमां बीजा गण दृगणनी पंक्ति भरवी छे, तो दृगण मेरु पंक्ति अक १, ६, ५, १, ने दृगण गुणक १, ४, ३, गुण्या तो इष्ट गण दृगणनी पंक्तिना संख्या नीचे प्रमाणे आव्या —

૧, ૬, ૯, ૧.

૧, ૪, ૩.

૩, ૧૮, ૧૯, ૩

૪, ૨૪, ૨૦, ૪

૧, ૬, ૯, ૧

૧, ૧૦, ૩૨, ૩૯, ૧૯, ૩.

મેરુ અંક ભરવાની વીજી રીતિ.

પ્રથમ ગણની પંક્તિમાં તે ગણના ગુણકના અંક ભરવામાં આવેછે. ત્યાર પછીની પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે ભરાયછે.

તે ઉપરથી ઇષ્ટગણ ઢગણ હોય અને તેના પંક્તિ ભરવાની હોય તો તેથી ઉપરના ગણની પંક્તિના સંક્રમાં જે ક્રમે અંક મળ્યા હોય તેજ ક્રમે પ્રતિ અંકને તે અંકથી જમણી વાજુના પેહેલા સંક્રના અંકને ૧ થી, વીજા સંક્રના અંકને ૬ થી અને ત્રીજા સંક્રના અંકને ૯ થી ગુણતાં જે ગુણાકાર આવે તેમાં તે ઉમેરી દેવાથી તે ગણની પંક્તિના સંક્રવાર અંક તૈયાર થાયછે.

ઇષ્ટગણ ઢગણ હોય તો ઉપરની પંક્તિના સંક્રમાંના પ્રત્યેક અંકમાં તેમનાથી દક્ષિણ તરફના પેહેલા અંકને ૪ થી અને વીજા અંકને ત્રણથી ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તે તેમાં ઉમેરી દેવાથી ઇષ્ટગણની પંક્તિના ક્રમવાર અંક આવેછે.

ઇષ્ટગણ ઢગણ હોય તો તે ઉપરની પંક્તિના પ્રત્યેક સંક્રના અંકમાં તે તે સંક્રથી દક્ષિણ તરફના પેહેલા સંક્રના અંકને ત્રણથી અને વીજા સંક્રને ૯ થી ગુણવાથી જે સંખ્યા આવે તે ઉમેરી દેવાથી જે સંખ્યા આવે તે તે ગણની પંક્તિના અંક થાયછે.

इष्टगण ठगण होय तो, ते उपरना गणनी पंक्तिना खंडमा जे संख्या होय ते प्रत्येकने तेमनाथी दक्षिण तरफना खंडनी संख्याने वमणी करी ते साथे मेळववाथी जे अंक आवे ते ते पंक्तिना अंक थायछे.

इष्टगण णगण होय तो उपरना गणनी पंक्तिना खंडनी प्रत्येक संख्याने तेथी दक्षिण तरफना खंडनी संख्या साथे मेळववाथी इष्टगणनी पंक्तिना अंक आवेछे.

इष्ट पंक्तिना खंड भरावा खाली होय अने उपरना गणना स्थान तथा अंक साथेनी क्रिया थड रहीं होय तो ते पछी अथवा पेहेलां स्थान छे एम मानी लड ते स्थानना अंकने ठेकाणे शून्य गणीने अन्य क्रिया करवी.

अपवाद.

आर्या अने दोहामां ठगणना पांच रूपने बदले चार रूप काम आवेछे मोटे त्यां पूर्वना गणनी पंक्तिना अंकमां तेथी दक्षिणना पेहेला खंडना अंकने अने बीजा खंडना अंकने एकथी गुणनां, जे आवे, ते उमेरीने इष्ट गणनी पंक्तिना खंड भरवा.

इष्ट गण एकज गुरु अक्षरना होय तो तेथी उपरना गणना मेरुनी पंक्तिना अंकने शून्यथी गुणी तेथी दक्षिण तरफना खंडना अंक तेमां मेळवी देवाथी जे अंक आवे ते ते गणनी पंक्तिना खंडमां क्रमवार भरवा.

इष्ट गण शून्य गुरुना होय तो तेथी आगळना गणनी मेरुनी पंक्तिना अंक जेमना तेम ए गणनी मेरु पंक्तिना खंडमां क्रमवार भरवा.

બીજી રીતિનું ઉદાહરણ.

દોહાના મેરુમાં પેહેલા ગણના અંક તેની પંક્તિમાં
૧૬૫૧ મરાયલા છે. તે પરથી તેના ત્રીજા હ્રસ્વગણ
 ગણની પક્તિ મરવા માટે તે અંક સાથે, ઉપર લેતા પ્રમાણે
 ગણિત કરવાનું છે.

હવે હ્રસ્વગણની પક્તિ મરવાની છે માટે તે દુર ના પ્રવરણમાં
 બીજો ગણ હોતા ઉપરના ગણની પંક્તિના સ્વરના અંકને તેથી
 નેવત તેની સાથે હ્રસ્વગણ હોય તો તેનો ત્રીજો પંક્તિ મરવા માટે
 ત્રીજી પક્તિના અંક ૨, ૩, ૧ ને હ્રસ્વગણના ગુણક ૧, ૨, ૧ થી
 ગુણ્યા તો એ ત્રીજા ગણના મેરુના અંક:

મેરુના અંક	૨	૩	૧
	૧	૨	૧
	૨	૩	૧
	૬	૯	૩
૨	૩	૧	

૨, ૯, ૧૨, ૬, ૧ આવ્યા.

એ અંક એ ગણની પંક્તિમાં મર્યા તો એ ધ્રુવ ગણનો મેરુ
 નીચે પ્રમાણે આવ્યો.

જ હ હ ગણ મેરુ.

ધ્રુવગણ=૧	૧	૧			
ટગણ=૨	૨	૩	૧		
હ્રસ્વગણ=૩	૨	૯	૧૨	૬	૧

ધ્રુવગણ, ટગણ, હ્રસ્વગણ, હ્રસ્વગણ અને ધ્રુવગણનો મેરુ તૈયાર
 કરવાનો છે. તેમાં પેહેલો ગણ ટગણ છે, માટે તેની પંક્તિમાં તેનો

ગુણક ૧, ૬, ૯, ૧ ક્રમે મર્યો; હવે ળોજા ઢગળની પંક્તિ મરવાની છે તે મરવા માટે તેથી ડપરના ઢગળની પંક્તિના અંક ૧, ૬, ૯, ૧ને ઢગળના ગુણકથી ગુણવા જોડ્યે અને ળ્રીજા ગળ ઢગળની પંક્તિના અંક લાવવા માટે તેથી ડપરના ઢગળની પંક્તિના અંકને ઢગળના ગુણકથી ગુણવા જોડ્યે અને ચોથા ગળ ઢગળની પંક્તિના અંક લાવવા માટે તેની પંક્તિના અંકને ઢગળના ગુણકથી ગુણવા જોડ્યે અને પાંચમા ળગળની પંક્તિના અંક, તેથી ડપરના ઢગળની પંક્તિના અંકને ળગળના ગુણકથી ગુણતાં આવે, માટે તે પ્રમાણે ડપરના ગળની પંક્તિના અંકને નીચેના ળગળના ગુણકથી ગુણ્યા તો ઢ, ઢ, ઢ અને ળ ગળની પંક્તિના અંક નીચેના અંકદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયા.

ઇષ્ટ ગળની ડપરના ગળની પંક્તિના અંક= ૧, ૬, ૯, ૧.

ઇષ્ટગળ ઢગળ ગુણક

૩, ૪, ૧

(ઁકથી ગુણતા)

૧, ૬, ૯, ૧.

(ચારથી ગુણતા.)

૪, ૨૪, ૨૦, ૪,

(ત્રણથી ગુણતાં.)

૩, ૧૮, ૧૯, ૩,

ઇષ્ટગળ પંક્તિના અંક=

૩, ૨૨, ૪૦, ૨૯, ૯, ૧.

ળ્રીજો ગળ ઢગળ છે તેની પંક્તિ મરવા છે, માટે તેથી પેહેલાના ઢગળની પંક્તિના અંક ૩, ૨૨, ૪૦, ૨૯, ૯, ૧, છે તેને ઢગળના ગુણક ૧, ૩, ૧ થી ગુણ્યા, તો તેની પંક્તિના અંક નીચે પ્રમાણે આવ્યા.

ठगण पंक्तिना अंक, ३, २२, ४०, २९, ९, १
इष्ट ढगणनी गुणक: १, ३, १

एकथी गुणतां. = ३, २२, ४०, २९, ९, १

त्रणथी गुणतां. = ९, ६९, १२०, ८७, २७, ३

एकथी गुणतां = ३, २२, ४०, २९, ९, १

ढ० पं० अंक = ३, ३१, १०९, १७१, १३६, ५७, १२, १

हवे चोथा ढगणनी पंक्ति भरवी छे, माटे तेथी उपरना गण
ढगणनी पंक्तिना खंढवार अंकने ढगणना गुणकथी गुण्या. तो
ढगणनी पंक्तिना अंक नीचे प्रमाणे आव्या.

ढगण पंक्तिनी अंक = ३, ३१, १०९, १७१, १३६, ५७, १२, १
इष्ट ढगण गुणक १, १.

एकथी गुणतां = ३, ३१, १०९, १७१, १३६, ५७, १२, १.

वेथी गुणता = ६, ६२, २१८, ३४२, २७२, ११४, ३४, ९.

ढ पंक्तिना अंक = ६, ६५, २४९, ४५१, ४४३, २५०, ८१, १४, १.

हवे पांचमा गण णगणनी पंक्तिना अंक लाववा छे, माटे
तेनी उपरना ढगणनी पंक्तिना अंकने णगणना गुणक १, १थी
गुण्या तो ते नीचे प्रमाणे आव्या.—

ढगण पंक्ति अंक = ६, ६५, २४९, ४५१, ४४३, २५०, ८१, १४, १.

णगण गुणक = १, १

एकथी गुणता = ६, ६५, २४९, ४५१, ४४३, २५०, ८१, १४, १

एकथी गुणता = ६, ६५, २४९, ४५१, ४४३, २५०, ८१, १४, १

णगण पंक्ति अंक ६, ७१, ३१४, ७००, ८९४, ६०३, ३३१, ९५, १५, १

ટગણાદિ મેરુત્રિગ્વ.

ટગણગણનોઅંક	૧	૬	૫	૧	૧૩					
ટગણ=	૩	૨૨	૪૦	૨૯	૯	૧	૧૦૬			
ડગણ=	૩	૩૧	૧૦૯	૧૦૧	૧૩૬	૫૭	૧૨	૧	૫૩૦	
ઢગણ=	૬	૬૫	૨૪૯	૪૫૧	૪૪૩	૨૫૦	૮૧	૧૪	૧	૧૫૬૦
ળગણ=	૬	૭૧	૩૧૪	૭૦૦	૮૯૪	૬૯૩	૩૩૧	૧૫	૧૫	૧
	૩	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	૦

ટગણ, ડગણ મેરુ.

ટગણ=૧	૩	૪	૧	૮
ડગણ=૨	૩	૧૩	૧૬	૭
	૪	૩	૨	૧

ટગણ, ડગણ, ઢગણ અને ણગણ મેરુ.

ટગણ=૧	૩	૪	૧	૮
ડગણ=૨	૩	૧૩	૧૬	૭
ઢગણ=૩	૬	૨૯	૪૫	૩૦
ળગણ=૪	૬	૩૫	૭૪	૭૫
	૬	૭	૮	૩

બીજી રીતિનું ઉદાહરણ.

પ્રશ્ન. દોહાના મેરુમાં તેનાં બીજો ગણ ડગણ છે તે મેરુની પંક્તિના અંક લાવો.

દોહાના મેરુમાં પ્રથમ ગણ ટગણની પંક્તિના અંક ૧, ૬, ૫, ૧ છે. બીજો ગણ ડગણ છે તેની પંક્તિના અંક લાવવાનું છે; માટે રીતિમાં કહ્યા પ્રમાણે દક્ષિણ તરફના પહેલાં સ્વંડર્ન મેરુવાને બેથી અને બીજા સ્વંડર્નની સંખ્યાને એકથી ગુણી દેતાં ન મેરુવા આવે તે મેલવવી જોઈએ માટે પ્રથમ સંખ્યા=૧ છે

તેથી દક્ષિણ તરફ એક ધણ સ્વંડ નથી માટે ઇષ્ટ ગણની પંક્તિના પ્રથમ સ્વંડનો અંક $= 1 + (0 \times 2) + (0 \times 1) = 1$ થયો.

બીજા સ્વંડની સંખ્યા ૧ છે, તેથી દક્ષિણમાં પેહેલું ઘર છે તેમાં ૧ છે ને બીજું ઘર નથી માટે ઇષ્ટ ગણની પંક્તિના બીજા સ્વંડનો અંક $= 1 + (1 \times 2) + (0 \times 1) = 3$ થયો.

ઉપરના ગણની પંક્તિના તૃતીય સ્વંડમાં સંખ્યા ૬ છે. તેથી જમણી તરફના પેહેલા સ્વંડમાં ૧ ને બીજા સ્વંડમાં ૧ છે માટે ઇષ્ટ ગણની પંક્તિના ત્રીજા સ્વંડનો સંખ્યા $= 6 + (2 \times 1) + (1 \times 1) = 9$ થઈ.

ઉપરના ગણની ચોથી સંખ્યા ૧ છે; તેથી દક્ષિણ તરફના પેહેલા ઘરમાં છ છે અને બીજા ઘરમાં પાંચ છે, માટે ઇષ્ટગણની પંક્તિના ચોથા સ્વંડની સંખ્યા.

$$= 1 + (6 \times 2) + (5 \times 1) = 17 \text{ થઈ.}$$

પાંચમા ઘરમાં સંખ્યા કોઈ નથી ધણ તેથી દક્ષિણમાંના પેહેલા ઘરમાં ૧ અને બીજા ઘરમાં ૬ છે માટે ઇષ્ટગણની પંક્તિના પાંચમા સ્વંડની

$$\text{સંખ્યા} = 0 + (1 \times 2) + (6 \times 1) = 8 \text{ થઈ.}$$

હવે છઠ્ઠા ઘરમાં સંખ્યા નથી, પરંતુ તેથી દક્ષિણ તરફના પેહેલા ઘરમાં શૂન્ય અને બીજા ઘરમાં ૧ છે માટે ઇષ્ટગણની પંક્તિના છઠ્ઠા સ્વંડની સંખ્યા =

$$0 + (0 \times 2) + (1 \times 1) = 1 \text{ થઈ.}$$

આ પ્રમાણે ઇષ્ટગણની પંક્તિની સ્વંડવાર સંખ્યા, ક્રમે ૧, ૩, ૯, ૧૭, ૭, ૧ આવી, જુઓ દુહાના મેરુના ત્રિમ્વમાં આ ગણની પક્તિ.

પ્રશ્ન. અનુષ્ટુપ્ચંદનો મેરુ તૈયાર કરો.

મેરુ બનાવવા માટે શૂન્યાદિ ગુરુદર્શક ગુણકની જરૂર હોય છે માટે તે કહ્યા પ્રમાણે તૈયાર કર્યા તો તેમના વિંમ્બ નીચે પ્રમાણે આવ્યાં:—

નૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્.

મેરુ રચનાર્થે ગણવાર શૂન્યાદિ ગુરુદર્શક ગુણક.

ગણ.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૦ ગુરુદર્શક	૧	૧	૦	૧	૧	૧	૦	૧	૧	૧	૦	૧	૧	૧	૦	૧
૧ ગુરુદર્શક	૩	૧	૦	૧	૩	૧	૧	૩	૧	૦	૧	૩	૧	૧	૧	૧
૨ ગુરુદર્શક	૩	૧	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૧	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
૩ ગુરુદર્શક	૧	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩

અનૈમિકગણ અનુષ્ટુપ્.

શૂન્યાદિ ગુરુદર્શક ગુણક.

શૂન્યાદિગુરુ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૦	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧
૧	૩	૩	૨	૩	૩	૨	૩	૩	૨	૩	૩	૨
૨	૩	૩	૧	૩	૩	૧	૩	૩	૧	૩	૩	૧
૩	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧

મેરુ બનાવવાની રીતિયે આ-ગુણકના આધારે મેરુ વિંમ્બ તૈયાર કર્યાં તો પાસેના ટુટ્ટમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યાં.

પૂર્વે, માત્રા અને વર્ણ પ્રત્યયના વર્ણનમાં જેટલા પ્રકારના મેરુ જણાવ્યા છે તેટલાજ પ્રકારના મેરુ-ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં બની શકે છે. અમુક પ્રકારનું મેરુવિંમ્બ ગ્રાહ્ય છે અને અમુક

નથી એવું કોઈપણ હ્રસ્વઃશાસ્ત્રકાર જણાવી નથી ગયા, એટલે
જેને જે વિશ્વ રુચે છે તે તે જાતનું વિશ્વ વાપરે છે.

આ પ્રકરણમાં જે ગુણપંક્તિ સ્વંદવાર સંસ્થા સાધવી કરી
દેવાઈયું છે તે સામાન્ય મેરુની પંક્તિ સંબંધનું છે; અને ઇતર મેરુમાં
યોજવા જેની ઇચ્છા હોય તેણે પ્રત્યય વર્ણનાન્તર્ગત મેરુ રચનાના
વિધિ પ્રમાણે યોજવું. (જુઓ પાછળ પૃષ્ઠ ૪૨ થી ૫૦)

ગણપ્રસ્તાર પતાકા.

જે જે ગણના પ્રસ્તારની પતાકા કરવાની હોય તે તે ગણને
તેમના પ્રથમ સ્વરૂપવાર પ્રથમ માંડી જવા. પછી તેમની નીચે
પ્રત્યેક સ્વરૂપની એકાદિ માત્રાના જેટલા જેટલા ભેદ થતા હોય
તે સંખ્યા તેની તકે માંડવી, અને તે પ્રત્યેકની નીચે તેથી
પેહેલાના ગણના ભેદાંક લખી જવા. એમ કોઈક તૈયાર કરી
ભેદાંક અને ભેદ સંખ્યાનો ગુણાકાર કરી તે તકે મૂકવો.
જે ગુણાકાર આવે તે 'ક્રમવાર' માંડી જવો. પણ તેમાં જે સંસ્થા
એક કરતાં વધારે વાર આવતી હોય તો તે વધારાના અંક
ઉપયોગમાં લેવા નહિ આ પ્રમાણે ક્રમવાર મંડાયલી અંક ઇષ્ટ
ગણના પ્રસ્તારનો દંડ કેહેવાય છે.

પતાકા ભરવાની રીતિ.

જેટલા ગણની પતાકા ભરવાની હોય તેમાંના છેલ્લા ગણના
મેરુના અંક તેમની સંજ્ઞા સાથે (એટલે તે જેટલા ગુરુ દર્શક
હોય તે સૂચવે એમ) પ્રથમ પંક્તિમાં માંડી જવા. તેની નીચે
ઉપરની વિધિયે તૈયાર કરેલ દંડ માંડી જવો. મેરુની પંક્તિમાં
જેટલા સ્વંદ હોય તેટલી ઉપી પંક્તિ કરવી. તે પંક્તિમાં જેટલી
સંસ્થા હોય તેટલી તેમાં સ્વંદ કરવા. પછી સામાન્ય પતાકાના
વિધિયે પતાકા ભરવી. (જુઓ પૃષ્ઠ ૫૧ માં)

ઉદાહરણ.

૧. ઢગણ અને જગણના પ્રસ્તારની પતાકા તૈયાર કરો.

ઢગણ અને જગણનો મેરુ છે તેમાં છેલ્લી પંક્તિમાં શૂન્યાદિ ગુરુના અંક ૧, ૪, ૪, ૧ છે. તે ઉપરથી તેમનો દંઢ નીચે પ્રમાણે આવે છે.

ગણનુનામ	ઢગણ	જગણ
ગણનુસ્વરૂપ	SS	S
મેરુ	૧, ૨, ૩, ૫
—	૧, ૩
૫, ૫
દંઢાક	૧, ૨, ૧, ૫	૫ ૧૦

પેદેલા ગણનો મેરુક.

આમાં ૫ ને વાર આવે છે; માટે તે વર્ગ્ય કસ્યો, તો તેના દંઢાંક ક્રમવાર ૧, ૨, ૩, ૫, ૧૦ આવ્યા. તેને મેરુવાર પંક્તિની નીચે માંડી પતાકા માટે લેહેરો દોરી ત્વંડ પાડ્યા તો તેનું ચિત્ર નીચે પ્રમાણે થયું.

ઢગણ જગણ પતાકા.

	ત્રણગુરુ	બેગુરુ.	એકગુરુ	શૂન્યગુરુ
ઢગણ મેરુમાની
જગણી પંક્તિ	૧	૪	૪	૧
દંઢાક.	૧	૨	૨	૫
	૧	૨	૫	૧૦
		૩	૭	
		૪	૮	
		૫	૯	

આમાં મેદાંક ૧૦ છે માટે તે શૂન્યગુરુની લેહેરમાં મૂક્યા,
 તેમાંથી તેની પછીના અંક ૬-૩-૨-૧ છે તે ક્રમવાર બાદ
 કર્યા તો ક્રમે ૬, ૭, ૮ અને ૯ આવ્યા; એ એક ગુરુની લેહેરના
 થયા, તેને તેમાં મૂક્યા. હવે એજ અંકનાં જોડણાં $૬+૩=૮$,
 $૬+૨=૭$, $૬+૧=૬$, $૩+૧=૪$ દશ મેદાંક છે તેમાંથી બાદ
 કર્યા તો શેષ ક્રમવાર ૨, ૩, ૪ અને ૬ રહ્યા; એ બે ગુરુની
 લેહેરના અંક થયા તેમને તેમાં મૂક્યા. પુનઃ ઘ્રણ ઘ્રણનો સર-
 વાઠો $૬+૩+૧=૯$ ને સર્વ મેદાંક (૧૦)માંથી બાદ કર્યા
 તો શેષ ૧ રહ્યો, તેને ઘ્રણ ગુરુની પંક્તિમાં મૂક્યો, એટલે ઉપરનાં
 વિશ્વ પ્રમાણે હ્રગણ ણગણની પતાકા તૈયાર થઈ ગઈ.

એ પ્રમાણે ગમે તે ગણની પતાકા બરવી હોય તે મરાય. યો-
 ગાંક (સરવાળાનો અંક) શોધતાં શેષાંક જો આવી ગયેલ જ-
 ણાય તો તે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતો નથી એ મુશ્કેલી કરીને
 ધ્યાનમાં રાખવું.

પ્રશ્ન. ટ ઠ ડ ઢ ણગણની પતાકા તૈયાર કરો તથા તેમાં
 બે કે વધારે ગણની જૂદી જૂદી પતાકાઓ તૈયાર કરો.

इत्याणां द्वे वंश्याण पुराका.

આદિગુરુસૂચકઅંક	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
ક્રમાંકિતપદ્ધતિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
વિસ્તારઅર્થથી આ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
પ્રત્યાકાના વિસ્તારની	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
રચનાજ અર્થ જ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
તાલી છે	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦

ठगण, डगण पताका.

गुरुसूचक अंक= ४ ३ २ १ ०

रुमां डगणनी छेली पक्ति

भेदांक=

३	१३	१६	७	१																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									</

रीतिनुं स्पष्टीकरण.

कुल भेद संख्या=४०

४०-२४=१६

४०-१६=२४

४०-८=३२

४०-६=३४

४०-३=३७

४०-२=३८

४०-१=३९

एक गुरुनी
संख्या.

एज प्रमाणे वेवना सर-
वाळा परथी बे गुरुनी
छेहर ने त्रणना सरवाळा
थी त्रण गुरुनी ने चारना
सरवाळाथी चार गुरुनी
छेहर भरेल छे.

ટ ડ એન દ ણગણ પત્રાકા.

શૂન્યાદિ ગુહમૂલક સંખ્યા.	૬	૫	૪	૩	૨	૧	૦
મેરુમાં છેલ્લી પત્તિ સંખ્યા.	૬	૩૫	૭૪	૭૫	૧૧	૧૦	૧
દહાક.	૧	૨	૩	૫	૮	૧૬	૨૪
						૧૨૦	૧૪૦
						૧૬૦	
						૨૦૦	
						૨૧૬	
						૨૨૪	
						૨૩૨	
						૨૩૯	
						૨૪૭	
						૨૩૮	
						૨૩૯	

કે ઢ ણગણાદિ પત્રાકા.

	૪	૩	૨	૧	૦
ગગણપત્તિ=	૨	૯	૧૨	૬	૧
ધેત્રાક=	૧	૨	૩	૫	૧૦
	૧	૨	૫	૧૫	૩૦
	૬	૩	૧૦	૨૦	
	૪	૧૨	૨૫		
	૭	૧૩	૨૭		
	૮	૧૪	૨૮		
	૯	૧૭	૨૯		
	૧૧	૧૮			
	૧૬	૧૯			
	૨૧	૨૨			
	૨૩				
	૨૪				
	૨૬				

રીતિનું સ્પષ્ટીકરણ.

શૂન્ય ગુરુનું ૧ રૂપ છે માટે તેની લેહરમાં ૧ સ્વંડ કસ્યો છે.

એક ગુરુનાં ૬ રૂપ છે " " ૬ "

બે ગુરુનાં ૧૨ " " ૧૨ "

ત્રણ ગુરુનાં ૧૮ " " ૧૮ "

ચાર ગુરુનાં ૨૪ " " ૨૪ "

સર્વ ભેદાંક = ૩૦ છે. તે શૂન્ય ગુરુની લેહરમાં મળ્યા છે.

એક ગુરુની લેહરના સ્વંડના અંક નીચે પ્રમાણે આવ્યા છે.

$$૩૦ - ૧૫ = ૧૫$$

$$૩૦ - ૧૦ = ૨૦$$

$$૩૦ - ૬ = ૨૪$$

$$૩૦ - ૩ = ૨૭$$

$$૩૦ - ૨ = ૨૮$$

$$૩૦ - ૧ = ૨૯$$

એક ગુરુની લેહરના અંક.

બે ગુરુની લેહરના અંક નીચે પ્રમાણે આવ્યા છે.

સર્વ રૂપ સંખ્યા ૩૦

$$૩૦ - (૧૫ + ૧૦) = ૫$$

$$૩૦ - (૧૫ + ૬) = ૯$$

$$૩૦ - (૧૫ + ૩) = ૧૨$$

$$૩૦ - (૧૫ + ૨) = ૧૪$$

$$૩૦ - (૧૫ + ૧) = ૧૫$$

$$૩૦ - (૧૦ + ૩) = ૧૭$$

$$૩૦ - (૧૦ + ૨) = ૧૮$$

બે ગુરુની લેહરના અંક.

$$\left. \begin{aligned} ૩૦-(૧૦+ ૧)&=૧૯ \\ ૩૦-(૬+ ૩)&=૨૨ \\ ૩૦-(૬+ ૨)&=૨૩ \\ ૩૦-(૬+ ૧)&=૨૪ \\ ૩૦-(૩+ ૧)&=૨૬ \end{aligned} \right\}$$

ત્રણ ગુરુની લેહેરના નવ સંકના અંક નીચે પ્રમાણે આવ્યા:-

$$\left. \begin{aligned} \text{સર્વ સંખ્યા}&=૩૦-(૧૬+૧૦+૩)= ૨ \\ &=૩૦-(૧૬+૧૦+૨)= ૩ \\ &=૩૦-(૧૬+૧૦+૧)= ૪ \\ &=૩૦-(૧૬+ ૬+૨)= ૭ \\ &=૩૦-(૧૬+ ૬+૨)= ૮ \\ &=૩૦-(૧૬+ ૬+૧)= ૯ \\ &=૩૦-(૧૬+ ૩+૧)=૧૧ \\ &=૩૦-(૧૦+ ૩+૧)=૧૬ \\ &=૩૦-(૬+ ૩+૧)=૨૧ \end{aligned} \right\} \text{ત્રણ ગુરુની લેહેરનાં અંક.}$$

ચાર ગુરુની લેહેરના અંક લાવવા છે તો—

$$\begin{aligned} \text{સર્વ સંખ્યા}&=૩૦-(૧૬+૧૦+૩+૧)=૧. \\ &=૩૦-(૧૬+ ૬+૩+૧)=૬. \end{aligned}$$

ઉપર આવેલા અંક પૃષ્ઠ ૨૦૩ ની પતાકામાં ભરેલા છે.

ઢગણ અને ળગણ પતાકા.

શૂન્યાદિ ગુરુ સૂચક સંખ્યા= ૨ ૧ ૦

$$\begin{aligned} \text{ળગણ મેરુપક્તિના અંક} &= \begin{array}{|c|c|c|} \hline ૨ & ૩ & ૧ \\ \hline \end{array} \text{ક} \\ \text{મેરુકાંક} &= \begin{array}{|c|c|c|c|} \hline ૧ & ૨ & ૩ & ૬ \\ \hline \end{array} \text{સ} \\ & \begin{array}{|c|c|c|} \hline ૧ & ૩ & ૬ \\ \hline \end{array} \\ & \begin{array}{|c|c|} \hline ૨ & ૪ \\ \hline \end{array} \text{ત} \\ & \begin{array}{|c|} \hline ૨ \\ \hline \end{array} \text{ધ} \end{aligned}$$

ક પેહેલી પંક્તિ છે તે ઢગણ અને ણગણના મેરુમાં છેલ્લે સ્થાને
 ણગણની પંક્તિ છે. જુવો પૃ. ૧૮૯.

સ્વ પંક્તિમાં માત્રાવાર ભેદાંકની સંખ્યા પરથી તૈયાર કરેલ
 દંડ મૂક્યો છે.

ગ શૂન્ય ગુરુની લેહેર છે, તેમાં મેરુ સંખ્યા ૧ છે માટે એક સ્વંડ.

ઘ એક ગુરુની લેહેર છે, તેમાં મેરુ સંખ્યા ૩ છે માટે ત્રણ સ્વંડ.

ઙ બે ગુરુની લેહેર છે, તેમાં મેરુ સંખ્યા ૨ છે માટે બે સ્વંડ.

કુલ સંખ્યા=૬! શૂન્ય ગુરુની લેહેરમાં ભરવાના!

$$\left. \begin{array}{l} \text{સંખ્યા}=૬-૩=૩ \\ ૬-૨=૪ \\ ૬-૧=૫ \end{array} \right\}$$

એક ગુરુની લેહેરમાં ભરવાના અંક!

$$\left. \begin{array}{l} \text{સંખ્યા}=૬-(૩+૨)=૧. \\ ૬-(૩+૧)=૨. \end{array} \right\}$$

બે ગુરુની લેહેરના અંક!

तेना जेटला गण थता होय तेटली उमो पंक्तिओ अने अगि-
यार आडी पंक्तिओ दोरवी. अने तेमां नीचे आपेला नियम
प्रमाणे नीचे जणावेला अगियार प्रकारना अक भरवा.

१. प्रत्येक गणना पेहेल्या खंडमां गणनो चडतो अंक
भरवो.

२. बीजा खंडमां गणना प्रथम स्वरूपनां चिन्ह मांडवां.

३. त्रीजा खंडमां तेनी मात्राना जेटला भेद थता होय
अने तेमांथी जेटला काम आवता होय ते संख्या भरवी.

४. चौथा खंडमां भेदांकनी संख्या मूकवी.

५. पांचमा खंडमा अन्त गुरुनी अथवा गान्त रूपनो
संख्या मूकवी.

६. छठा खंडमां लान्त रूप जेटलां थतां होय तेनी संख्या भरवी.

७. सातमा खंडमां गुरु अक्षरनी संख्या भरवी.

८. आठमा खंडमां लघु अक्षरनी संख्या भरवी.

९. नवमा खंडमां कुल वर्णनी संख्या मूकवी.

१०. दशमा खंडमां कुल मात्रानी संख्या भरवी.

११. अगिआरमा खंडमां पिडनी संख्या भरवी.

मर्कटी अंकभरणविधि.

१. पेहेली आडी पंक्तिमां गणना क्रमवार अक भरी जवा.

२. बीजीमां गणनी मात्रानां प्रथम स्वरूप चिन्ह मूकवी देवां.

३. गणनी मात्राना प्रस्तार संख्याकमांथी जेटला भेद काममां
आवता होय ते संख्या भरवी.

४. भेदांक भरवा तेना नियम —

લાન્ત રૂપ છે માટે તેથી પેહેલાના ગતપેહેલા ગણના ભેદાંક

ને ઇષ્ટની ગાન્ત સંખ્યા ૨ થી ગુણ્યા તો ઇષ્ટ ગણની ગાન્ત

સંખ્યા ૮ અને લાન્ત સંખ્યા ૩ થી ગુણ્યા તો ઇષ્ટ ગણનાં

ગાન્ત રૂપની સંખ્યા ૧૨ આવી તેમને તેમના સ્વંદમાં ભરેલ છે.

ગત ગણ ૧ ના ગુરુ અક્ષર ૪ ને ઇષ્ટ ગણ ૨ ની ભેદ

સંખ્યા ૬ થી ગુણ્યા તો ૨૦ આવ્યા. તેમાં ગતગણના ભેદાંક

૪ ને ઇષ્ટ ગણના ભેદમાં આવતી ગુરુ સંખ્યા ૬ અને લઘુ

સંખ્યા ૧૦ ગુણતાં આવેલા ગુણાકાર ૨૦ અને ૪૦ ને પ્રથક્

પ્રથક્ ઉમેર્યા તો બીજા ગણના ગુરુ અક્ષરની સંખ્યા ૪૦ અને

લઘુ અક્ષરની સંખ્યા ૮૦ આવી. તેમને તેમના સ્વંદમાં ભરેલ છે.

ઇષ્ટ ગણના ગુરુની સંખ્યા ૪૦માં તેની લઘુની સંખ્યા ૮૦

ઉમેરી તો ઇષ્ટ ગણના વર્ણની સંખ્યા ૧૨૦ આવી.

ઇષ્ટ ગણ બીજો છે ત્યાં સુધીની માત્રાનો સરવાલો ૮ થાય

છે; માટે ઇ ગણની કલ્પા $(૮ \times \text{ભેદાંક}) ૨૦ = ૧૬૦$ થાય અને

કલ્પાનું અર્ધ તે પિંડ થાયછે; માટે તે ગણની પિંડ સંખ્યા

૮૦ થાય.

એજ પ્રમાણે દાસલા તરીકે પંદરમા ગણના અંક પરથી

સોઠમા ગણના અંક લાવ્યા ડિયે તેનું ઉદાહરણ.

ગણની સંખ્યા સોઠ છે માટે તે સ્વંદમાં સોઠ મૂક્યા છે; તે બે

માત્રાનો નિયત ગુરુનો ગણ છે માટે ત્યાં ૬ ચિન્હ મૂક્યું છે તેનો

ભેદ એકજ કામ આવેછે માટે તે સ્વંદમા એકડો મૂક્યો છે.

ગતગણના ભેદાંકને ઇષ્ટગણના ભેદે મુળવાથી ઇષ્ટ ગણના

ભેદાંક આવેછે માટે તે સ્વંદમાં $૮, ૧૬, ૨૦, ૦૦૦ \times ૧ = ૮, ૧૬,$

$૨૦, ૦૦૦$ મૂક્યા છે.

જેનાં સવ્વળાં ચરણ અસમાન હોય તે વિષમ કહેવાયછે.

સમ જાતિ અને વૃત્તના ભેદની સંખ્યા જાણવાનો વિધિ અગાઉ આપી ગયા છિયે. જુઓ પૃષ્ઠ ૬.

અર્દ્ધ સમજાતિસંખ્યા જાણવાની રીતિ.

પ્રથમ ચરણની માત્રાની ભેદ સંખ્યાને દ્વિતીય ચરણની માત્રાની ભેદ સંખ્યાથી ગુણવાથી અર્દ્ધ સમજાતિ સંખ્યા આવેછે

સોરઠાની અર્દ્ધ સમ સંખ્યા કેટલી થશે?

સોરઠાના પ્રથમ ચરણની માત્રા ૧૧ છે તેના ભેદ ૨૬ છે તેને બીજા ચરણની ૧૨ માત્રા છે તેના ભેદ ૧૦૪થી ગુણ્યા તો ૨૭૦૪ આવ્યા. માટે અર્દ્ધ સમ સંખ્યા = ૨૭૦૪ એજ પ્રમાણે દોહાની અર્દ્ધસમ જાતિ સંખ્યા:—

$$= 104 \times 26 = 2704 \text{ આવી.}$$

એજ પ્રમાણે વર્વરા જાતિની અર્દ્ધસમ સંખ્યા.—

$$= 129 \times 9 = 1161 \text{ આવી.}$$

અર્દ્ધસમવૃત્તસંખ્યા જાણવાની રીતિ:—

દ્વિવૃત્તનાં પ્રથમ ચરણની ભેદસંખ્યાને દ્વિતીય ચરણનો ભેદસંખ્યાએ ગુણવાથી અર્દ્ધસમવૃત્ત સંખ્યા આવેછે. પ્રત્યેક પદ સમ અક્ષરવાળું હોય તો સ્વર પ્રમાણે આવેલ સંખ્યાને તેનો વર્ગમૂલ હોતી કરવાથી અર્દ્ધસમ સંખ્યા આવેછે.

જે વૃત્તનો વિષમ ચરણમાં ૮ વર્ણ છે અને સમચરણમાં ૧૦ વર્ણ છે તેના વૃત્તની અર્દ્ધસમ સંખ્યા કેટલી થશે?

પ્રથમ ચરણ વર્ણ ૮ સંખ્યા = ૨૫૬.

દ્વિતીય ચરણ વર્ણ ૧૦ સંખ્યા = ૧૦૨૪.

$$256 \times 1024 = 262144$$

પ્રત્યેક ચરણમાં ચચાર વર્ણવાળા વૃત્તની અર્ધસમ સંખ્યા કેટલી થશે ?

$$\left. \begin{array}{l} \text{પ્રથમ ચરણ વર્ણ ૪ તેની ભેદ સંખ્યા} = ૧૬. \\ \text{દ્વિતીય ,, ,, ૪ ,, ,, = ૧૬.} \end{array} \right\} ૧૬ \times ૧૬ = ૨૫૬$$

$$૨૫૬ - \sqrt{૨૫૬} = ૧૬ = ૨૪૦$$

વિષમજાતિ તથા વૃત્તસંખ્યા જાણવાની રીતિ:—

સમજાતિની પેઠે દ્રષ્ટ જાતિનાં ચાર ચરણની માત્રાની ભેદ સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવાથી વિષમજાતિ વૃત્તસંખ્યા આવે છે.

૧. એક એવી જાતિ છે કે જેનું પેહેલું ચરણ ચાર માત્રાનું, વીજું ત્રણ માત્રાનું, ત્રીજું પાંચ માત્રાનું, અને ચોથું છ માત્રાનું છે તેની ભેદસંખ્યા કેટલી થશે ?

$$૧. \text{પ્રથમ ચરણની માત્રા ૪ તેની ભેદસંખ્યા} = ૫$$

$$૨. \text{દ્વિતીય ચરણની માત્રા ૩ તેની ભેદસંખ્યા} = ૩$$

$$૩. \text{તૃતીય ચરણની માત્રા ૫ તેની ભેદસંખ્યા} = ૮$$

$$૪. \text{ચતુર્થ ચરણની માત્રા ૬ તેની ભેદસંખ્યા} = ૧૩$$

$$\text{માટે ભેદસંખ્યા} = ૫ \times ૩ \times ૮ \times ૧૩ = ૧,૫૬૦.$$

૨. જે વૃત્તના પ્રથમ ચરણમાં બે, વીજામાં ત્રણ, ત્રીજામાં ચાર, અને ચોથામાં ૫ વર્ણ છે, તેની ભેદસંખ્યા કેટલી થશે ?

$$૧. \text{ચરણના વર્ણ ૨ તેના ભેદ} = ૪$$

$$૨. \text{ચરણના વર્ણ ૩ તેના ભેદ} = ૮$$

$$૩. \text{ચરણના વર્ણ ૪ તેના ભેદ} = ૧૬$$

$$૪. \text{ચરણના વર્ણ ૫ તેના ભેદ} = ૩૨$$

$$\text{માટે ભેદસંખ્યા} = ૪ \times ૮ \times ૧૬ \times ૩૨ = ૧૬,૩૮૪.$$

વિદ્યાર્થીની સગવડ માટે એક વર્ણથી આરંભી ૩૨ વર્ણ પર્યંતના સમાક્ષરીવૃત્તની અર્ધસમાદિ સંખ્યા પાસેના કોષ્ટકમાં અગાડ આપેલા નિયમ પ્રમાણે ગણીને મૂકેલી છે.

વર્ણવૃત્તોની સમ, અર્ધસમ અને વિષમની રૂપસંખ્યાનું વિમ્બ.

અંક	છદનું નામ	સમસંખ્યા.	અર્ધસમસંખ્યા.	વિષમસંખ્યા.
૧	અક્ષર	૨	૪	૧૬
૨	અત્યુક્તતા	૪	૧૬	૨૫૬
૩	મત્યા	૮	૬૪	૪,૦૯૬
૪	પ્રતિષ્ઠા	૧૬	૨૫૬	૬૫,૫૩૬
૫	સુપ્રતિષ્ઠા	૩૨	૧,૦૨૪	૧૦,૪૮,૫૭૬
૬	ગાયત્રી	૬૪	૪,૦૯૬	૧,૬૭,૭૭,૨૧૬
૭	અષ્ટિક	૧૨૮	૧૬,૩૮૪	૨૬,૮૪,૩૫,૪૫૬
૮	અનુષ્ટુપ	૨૫૬	૬૫,૫૩૬	૪,૨૬,૪૬,૬૭,૨૯૬
૯	બૃહતિ	૫૧૨	૨,૬૨,૧૪૪	૬,૮,૭૧,૬૪,૭૬,૭૩૬
૧૦	પંક્તિ	૧,૦૨૪	૧૦,૪૮,૫૭૬	૧૦૯૬૫૧૧૬૨૭૭૭૬
૧૧	ત્રિષ્ટુપ	૨,૦૪૮	૪૧,૯૪,૩૦૪	૧૭૫૬૨૧૮૬૦૪૪૪૧૬
૧૨	જગતી	૪,૦૯૬	૧,૬૭,૭૭,૨૧૬	૨૮૧૪૭૪૯૭૬૭૧૦૬૫૬
૧૩	અતિજગતી	૮,૧૯૨	૬,૭૧,૦૮,૮૬૪	૪૫૦૩૫૬૯૬૨૭૩૭૦૪૯૬
૧૪	શર્કરી	૧૬,૩૮૪	૨૬,૮૪,૩૫,૪૫૬	૭૨૦૫૭૫૬૪૦૩૭૯૨૭૯૩૬

१५	अतिशक्ति	३२, ७६८	१, ०७, ३७, ४१, ८२४	११५२९२१५०४६०६८४६९७६
१६	अष्टी	६५, ५३६	४, २९, ४९, ६७, २९६	१८४४६७४४०७३७०९५१६१६
१७	अस्यष्टी	१, ३१, ०७२	१, ७, १७, ९८, ६९, १८४	२९५१४७९०५१७९३५२८२५८५६
१८	धृति	२, ६२, १४४	६८७१९४७६७३६	४७२२३६६४८२८६९६४५२१३६९६
१९	अतिधृति	५, २४, २८८	२७४८७७९०६९४४	७५५५७८६३७२५९१४३२३४१९१३६
२०	कृति	१०, ४८, ५७६	१०९९५११६२७७७६	१२०८९२५८१९६१४६२९१७४७०६१७६
२१	प्रकृति	२०, ९७, १५२	४६९८०४६५१११०४	१९३४२८१३११३८३४०६६७९५२९८१६
२२	आकृति	४१, ९४, ३०४	१७५९२१८६०४४४१६	३०९४८५००९८२१३४५०६८७२४७८१०५६
२३	विकृति	८३, ८८, ६०८	७०३६८७४४१७७६६४	४९५१७६०१५७१४१५२१०९९५९६४६८९६
२४	सकृति	१, ६७, ७७, २१६	२८१४७४९७६७१०६५६	७९२२८१६२५१४२६४३३७५९३५४३९५०३३६
२५	अतिकृति	३, ३५, ५४, ४३२	११२५८९९०६८४२६२४	१२६७६५०६००२२८२२९४०१४९६७०३२०५३७६
२६	उत्कृति	६, ७१, ०८, ८६४	४५०३५९९६२७३७०४९६	२०२८२४०९६०३६५१६७०४२३९४७२५१२८६०१६

सर्वे वृत्तसंख्या १३, ४२, १७, ७२८

દોહાપ્રસ્તારાદિ.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં આ વિષે પ્રત્યયવાર છૂટ છૂટ લખવામાં આવ્યું છે, ને ઉદાહરણો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. પણ એ સઘટ્ટું શૃંખલાબંધ ન હોવાથી તથા પૂર્વાચાર્યોએ પણ એ વિષે વિવરણ સહિત ન લખેલું હોવાથી પૂર્વના નિયમોનું દઢીકરણ થવામાટે આ જાતિના એ સઘટ્ટા પ્રત્યયોવિષે પુનઃ વિવેચનવાર વિસ્તારવામાં આવે છે.

દોહાની રચના શી રીતે કરવી તેના નિયમવિષે આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગનાં પૃષ્ઠ ૭૫ થી ૭૮ સુધીમાં કેહેવામાં આવ્યું છે.

દોહાની ૪૮ માત્રાના સઘટ્ટા મઠીને ૧૪ ગણ થાય છે; પૂર્વ દલના ૭ અને ઉત્તર દલના ૭. ઉભય દલનો પ્રથમ ગણ છ માત્રાનો ૮ ગણ છે; બીજો ચાર માત્રાનો ૬ ગણ છે; ત્રીજો ગણ એક માત્રાનો એટલે નિયત લઘુનો છે; ચોથો બે માત્રાનો ૫ ગણ છે; પાંચમો છ માત્રાનો ૮ ગણ છે; છઠ્ઠો ચાર માત્રાનો ૬ ગણ છે અને સાતમો એક માત્રાનો નિયત લઘુનો છે.

ઉભય દલમાં પ્રથમ ગણ ૮ ગણ છે માટે તેનાં તેર રૂપ થાય છે, તે તે ગણના રૂપની ભેદસંખ્યા થશે. બીજો ગણ ૬ ગણ છે તેનાં પાંચ રૂપ થાય છે; પણ દુહામાં તેમાંનો |ડ| જ ગણ ઉપયોગમાં ન આવતાં માત્ર ચાર રૂપ કામમાં આવે છે. ત્રીજો ગણ નિયત લઘુનો હોતાં તેનું એક જ રૂપ ગણાય છે. ચોથો ગણ ૫ ગણ છે તેનાં બે રૂપ થાય છે. પાંચમો ગણ ૮ ગણ છે; માટે તેનાં તેર રૂપ થશે. છઠ્ઠો ગણ ૬ ગણ છે તેનાં પાંચ રૂપ થાય; પરંતુ દોહાના ઉભય દલમાં ઉપાન્ત્ય ગુરુવર્ણ નિયત છે; માટે તેનાં રૂપમાંથી |ડ|, |ડ|, |ડ| રૂપ જતાં બાકીનાં બે રૂપ ડડ, |ડડ રહેછે. તે ઉપયોગમાં આવે છે; અને સાતમો ગણ એક

લઘુનો હોતાં તેનું એકજ રૂપ તેમાં વપરાય છે. એ પ્રમાણે દોહાના ચૌદ ગણની માત્રા અને તેના ભેદ અને તજ્જન્ય સ્વરૂપ થાય છે તે નીચેના વિશ્વમાં દર્શાવ્યાં છે તે પરથી વાંચનારને સ્પષ્ટ સમજાશે.

દોહાના સર્વ ગણના ભેદના સ્વરૂપનું વિશ્વ.

	પૂર્વાર્ધ.							પરાર્ધ.						
ગણક્રમાક	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
ગણ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
દલવાર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
માત્રા	૬	૪	૧	૨	૬	૪	૧	૬	૪	૧	૨	૬	૪	૧
ભેદ	૧૩	૪	૧	૨	૧૩	૨	૧	૧૩	૪	૧	૨	૧૩	૨	૧
ભેદ
સ્વરૂપ	૧	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS
૨	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૩	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૪	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૫	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૬	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૭	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૮	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૯	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૧૦	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૧૧	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૧૨	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I
૧૩	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I	SSS	SS	I	S	SSS	SS	I

દોહાના ગણનું વિવેચન.

કેટલાક ચૌદ ગણને બદલે દોહાના બાર ગણ પાડે છે. અને તેમ કરવામાં ત્રીજા અને ચોથા ગણને સાથે મેળવે છે ને તેની

ત્રણ માત્રામાં આઘ લઘુનાં જેવે રૂપ થાય છે, તેને તેનાં રૂપ ગણે છે; અને પાંચમો ગણ એક ગુરુનો અર્થાત્ ણ ગણ માને છે, અને છેલ્લો એટલે ઉભય દલનો છઠ્ઠો ગણ “ડ” ત્રણ માત્રાનો ઢ ગણ નિયત ગણી તેનો એકજ ભેદ તેના પ્રસ્તારના ઉપયોગમાં લે છે.

વઠ્ઠી કેટલાક, આના સોલ ગણ પાડે છે. ઉભય દલમાં પેહેલો ગણ ડ ગણ ચાર માત્રાનો, વીજો ગણ ણ ગણ બે માત્રાનો, ત્રીજો ગણ ઢ ગણ ચાર માત્રાનો, ચોથો ગણ ઢ ગણ ત્રણ માત્રાનો, પાંચમો ગણ ડ ગણ ચાર માત્રાનો, છઠ્ઠો ગણ ણ ગણ બે માત્રાનો, સાતમો ગણ ણ ગણ બે માત્રાનો અને આઠમો એટલે ઉભય દલનો છેલ્લો ગણ ઢ ગણ ત્રણ માત્રાનો ગણે છે; તેમાં છેલ્લો ગણ નિયત ગણે છે, અને ત્રીજો ગણ ઢ ગણ છે; તેનાં પાંચ રૂપ પૈકી જ ગણ સૂકી દહને શુદ્ધ ચાર રૂપ ઉપયોગમાં લે છે.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગણમેલ છંદની ભેદાંક સંખ્યા તે છંદની ભેદ સંખ્યાના ગુણાકાર સમાન થાય છે; માટે દોહાના ભેદની સંખ્યા નીચે જણાવેલા ગણવાર ભેદ પરથી કાઢાડી તો નીચેની વિગત પ્રમાણે ૭૩,૧૧,૬૧૬ આવી.

ગણ. ૧,૨,૩,૪, ૫,૬,૭, ૮,૯,૧૦,૧૧, ૧૨,૧૩,૧૪.

ભેદ. ૧૩,૪,૧,૨,૧૩,૨,૧,૧૩,૪, ૧, ૨, ૧૩,૨, ૧.

$૧૩ \times ૪ \times ૧ \times ૨ \times ૧૩ \times ૨ \times ૧ \times ૧૩ \times ૪ \times ૧ \times ૨ \times ૧૩ \times ૨ \times ૧$
= દોહાની ભેદાંક સંખ્યા ૭૩,૧૧,૬૧૬.

જેઓ આના બાર ગણ પાડે છે તેમના મતે ણ એ સંખ્યા=

$૧૩ \times ૪ \times ૨ \times ૧૩ \times ૨ \times ૧ \times ૧૩ \times ૪ \times ૨ \times ૧૩ \times ૨ \times ૧ =$

૭૩,૧૧, ૬૧૬ થાય છે.

અને જેઓ સોલ ગણ પાડે છે તેમના મત પ્રમાણે દોહાની

પ્રસ્તારસંખ્યા = $૫ \times ૨ \times ૪ \times ૨ \times ૫ \times ૨ \times ૨ \times ૧ \times ૫ \times ૨ \times ૪ \times ૨ \times ૫ \times ૨ \times ૨ \times ૧$ = ભેદસંખ્યા = ૨૫,૬૦,૦૦૦ થાય છે.

આ રીતિથી અન્યથા ગણ પાઠી કેટલાક છંદઃશાસ્ત્રકારોએ દોહાની ભિન્ન ભિન્ન પ્રસ્તારસંખ્યા જણાવી છે, તે ઉત્તમ અને તાલગુદ્ધ દોહાને માટે અસત્ છે, એમ કહ્યાવિના ચાલતું નથી.

દોહા પ્રસ્તાર.

દોહાજાતિ માત્રિક ગણવદ્ધ હોતાં તેનો પ્રસ્તાર ગણપ્રસ્તાર પૃષ્ઠ ૧૩૦ થી ૧૪૮ સુધીમાં વતાવ્યા પ્રમાણે થઈ શકે. તેમ જ નીચે આપેલી ટુંકી રીતિથી પણ તે વની શકે.

જેટલા ગણનો પ્રસ્તાર કરવા ઇચ્છા હોય તેટલી ઊંચી પંક્તિઓ પાઠી તેના પર ગણનાં નામ અને સંખ્યા મૂકી જવી. પછી નીચેના કોષ્ટકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જે ગણનાં ભેદજન્ય રૂપનાં જેટલી જેટલી સંખ્યાએ જેટલાં જેટલાં આવર્તન થવાનું તેમાં જણાવ્યું હોય, તેટલી તેટલી વાર તે તે ગણનાં રૂપને માંડી જવાં, એટલે પ્રસ્તાર તૈયાર થશે.

દોહા પ્રસ્તારાર્થે આવર્તન અને અંકાન્તર સૂચક અંક વિશ્વ.

ગણકમાંક.	૧૪	૧૩	૧૨	૧૧	૧૦	૯	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧
ગણભેદ સંખ્યા રૂપ સંખ્યા	૧	૨	૧૩	૨	૧	૪	૧૩	૧	૨	૧૩	૨	૧	૪	૧૩
કેટલા કેટલા અંકાન્તરે
એકલું રૂપ મૂકવું.	૧	૩૬,૫૫,૮૦૮	૨,૮૧,૨૧૬	૧,૪૦,૬૦૮	૧	૩૫,૧૫૨	૨,૭૦૪	૧	૧,૩૫૨	૧૦૪	૫૨	૧	૧૩	૧
સરવાળે કેટલાં કેટલાં
આવર્તન કરવાં.	૭૩,૧૧,૬૧૬	૧	૨	૨૬	૭૩,૧૧,૬૧૬	૫૨	૨૦૮	*૭૩,૧૧,૬૧૬	૨,૭૦૪	૫,૪૦૮	૭૦,૩૦૪	+૭૩,૧૧,૬૧૬	૧,૪૦,૬૦૮	૫,૬૨,૪૩૨

* થોડા ગણના રૂપનોજ પ્રસ્તાર કરવા દેખા હોય તો આવાં વિહ જેટલાં તે ગણનાં રૂપનાં આવર્તન ન કરતાં પ્રસ્તાર કરવા ધારેલા ગણના જેટલા ભેદાંક હોય તેટલાં તેનાં આવર્તન કરવાં.

દુહા સૂચી.

દુહામાં છેલ્લો લઘુ આળવાનો છે, એટલે તેમાં અન્ય ગુરુવાલું એક પણ સ્વરૂપ થઈ શકે નહિ; તેમજ આદિ લઘુ અને અન્ય ગુરુ, તથા આઘન્ત ગુરુવાલું એક પણ રૂપ થઈ શકે નહિ. વાકી આદિ ગુરુ, આદિ લઘુ, આદિ ગુરુ અને અન્ય લઘુ, આઘન્ત લઘુ, અને અન્ય લઘુવાળાં રૂપ બની શકે છે, માટે એવા રૂપની સંખ્યા દુહાના સમગ્ર પ્રસ્તારમાં કેટલી કેટલી થાય છે, એ જાણવાનો વિધિ નીચે આપિયે છિયે.

દુહાના ભેદ ૭૨,૧૧,૬૧૬ ને ૧૩ થી ભાગતાં જેટલા પૂર્ણાંક આવે તેને ૫ થી ગુણવાથી આદિ ગુરુવાળાં રૂપની સંખ્યા નીકળે છે. કારણ કે કુલ ભેદમાં પૂર્ણાંક જેટલી વાર આવે છે તેટલી વાર છ માત્રાના ૧૩ રૂપનું પુનરાવર્તન થાય છે; અને પ્રત્યેક આવર્તનમાં આદિ ગુરુવાળાં પાંચ રૂપ આવે છે. તેમજ રૂપભેદની સંખ્યાને ૧૩ થી ભાગતાં જે લઘ્વિ (ભાગાકાર) આવે તેથી આઠગણાં આદિલઘુનાં રૂપ થાય છે; કારણ કે એકેકા આવર્તનમાં તે આઠ વાર આવે છે.

જેટલાં રૂપ આદિગુરુનાં હોય તેટલાં જ રૂપ આદિગુરુ અને અન્ય લઘુવાળાં જાણવાં. અને જેટલાં આદિ લઘુનાં રૂપ હોય તેટલાં જ આઘન્ત લઘુવાળાં રૂપ જાણવાં. દુહાના રૂપ ભેદની સંખ્યાતુલ્ય તેનાં અન્ય લઘુવાળાં રૂપ હોય છે.

ઉપરના નિયમ પ્રમાણે દુહાના સમગ્ર પ્રસ્તારમાં આદિ ગુરુનાં રૂપ ૨૮,૧૨,૧૬૦. આદિ લઘુનાં રૂપ ૪૪,૯૯,૪૫૬. આદિ ગુરુ અને અન્ય લઘુનાં રૂપ ૨૮,૧૨,૧૬૦. આઘન્ત લઘુનાં રૂપ ૪૪,૯૯,૪૫૬ અને કેવલ અન્ય લઘુનાં રૂપ ૭૨,૧૧,૬૧૬ થાય. વિશેષ સમજણ માટે જુવો પાછલ (પૃષ્ઠ ૧૬૯ થી ૧૭૧ સુધી ગણપ્રસ્તાર સૂચી.)

नष्ट प्रक्रिया.

आनी रीति गणप्रस्तार प्रकरणमां पृष्ठ १७२ में छे ते अहिं योजवी.

दोहाना प्रस्तारमां ७३,११,६१६ मुं रूप केवुं थाय ?

आपेली संख्या ७३,११,६१६ छे माटे तेने तथा लब्धिने दोहाना गणना भेदनी संख्याथी भागवानी क्रिया करी तो शेष-
वार मागेल स्वरूप नीचे प्रमाणे आव्युं:—

$$\text{गण १} = \frac{\text{संख्या} = ७३,११,६१६}{\text{ग. भे. १३}} = \text{लब्धि} = ५,६२,४३२ \text{ शेष} = ०.$$

$$\text{गण. २} = \text{लब्धि} = \frac{५,६२,४३२}{४} = ,, १,४०,६०८ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ३} = ,, = \frac{१,४०,६०८}{१} = ,, १,४०,६०८ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ४} = ,, = \frac{१,४०,६०८}{२} = ,, ७०,३०४ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ५} = ,, = \frac{७०,३०४}{१३} = ,, ५,४०८ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ६} = ,, = \frac{५,४०८}{२} = ,, २,७०४ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ७} = ,, = \frac{२,७०४}{१} = ,, २,७०४ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ८} = ,, = \frac{२,७०४}{१३} = ,, २०८ ,, = ०.$$

$$\text{गण. ९} = ,, = \frac{२०८}{४} = ,, ५२ ,, = ०.$$

ગણ. ૧૦=લઘિ=	$\frac{૫૨}{૧}$	=લઘિ= ૫૨	શેષ=૦.
ગણ. ૧૧=લઘિ=	$\frac{૫૨}{૨}$	=૨૬	„=૦.
ગણ. ૧૨= „ =	$\frac{૨૬}{૧૩}$	=૨	„=૦.
ગણ. ૧૩= „ =	$\frac{૨}{૨}$	=૧	„=૦.
ગણ. ૧૪= „ =	$\frac{૧}{૧}$	=૧	„=૦.

પ્રથમ ગણનો શેષ શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ. |||||

વીજા ગણનો શેષ શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ. |||

ત્રીજા ગણનો શેષ શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ. |

ચોથા	„	„	„	„	.
પાંચમા	„	„	„	„	
છઠ્ઠા	„	„	„	„	S
સાતમા	„	„	„	„	
આઠમા	„	„	„	„	
નવમા	„	„	„	„	
દશમા	„	„	„	„	
અગિયારમા	„	„	„	„	
બારમા	„	„	„	„	
તેરમા	„	„	„	„	S
ચૌદમા	„	„	„	„	

ए प्रमाणे आपेली संख्यानुं रूप=

IIIIII, IIII, I, II, IIIII, II, I पूर्वदल.

IIIIII, IIII, I, II, IIIII, II, I परदल.

दोहाना प्रस्तारनुं पेहेलुं रूप केवुं हशे?

इष्ट संख्या १ छे तेने गण भेदांकथी भाग्या तो प्रत्येक गणनुं शेषवार स्वरूप नीचे प्रमाणे आव्युं:-

गण १ संख्या. १ लब्धि शेष. मागेलुं रूप

$$\text{भेदांक} = १३ = ० \quad १ = \text{SSS}$$

$$\text{गण २ ल} = \frac{०+१}{४} = ० \quad १ = \text{SS}$$

$$\text{गण ३ ल} = \frac{०+१}{१} = १ \quad ० = \text{I}$$

$$\text{गण ४ ल} = \frac{१+०}{२} = ० \quad १ = \text{S}$$

$$\text{गण ५ ल} = \frac{०+१}{१३} = ० \quad १ = \text{SSS}$$

$$\text{गण ६ ल} = \frac{०+१}{२} = ० \quad १ = \text{SS}$$

$$\text{गण ७ ल} = \frac{०+१}{१} = १ \quad ० = \text{I}$$

$$\text{गण ८ ल} = \frac{१+०}{१३} = ० \quad १ = \text{SSS}$$

$$\text{गण ९ ल} = \frac{०+१}{४} = ० \quad १ = \text{SS}$$

$$\text{ગણ } ૧૦ \text{ લ } = \frac{૦+૧}{૧} = ૧ \quad ૦ = ૧$$

$$\text{ગણ } ૧૧ \text{ લ } = \frac{૧+૦}{૨} = ૦ \quad ૧ = ૫$$

$$\text{ગણ } ૧૨ \text{ લ } = \frac{૦+૧}{૧૩} = ૦ \quad ૧ = ૫૫૫$$

$$\text{ગણ } ૧૩ \text{ લ } = \frac{૦+૧}{૨} = ૦ \quad ૧ = ૫૫$$

$$\text{ગણ } ૧૪ \text{ લ } = \frac{૦+૧}{૧} = ૧ \quad ૦ = ૧$$

આ ઉદાહરણમાં ત્રીજા, સાતમા, દસમા, અને ચૌદમા ગણમાં લઘિને ભાગતાં શેષ શૂન્ય રહેલ છે માટે તે પછીના ગણમાં તેમની લઘિમાં એક ઉમેરવો નથી ને વાકીના ગણમાં શૂન્યથી વધારે શેષ છે માટે તેમાં એક ઉમેરવો છે.

દોહા પ્રસ્તારનું ૩૩,૭૧,૩૦૩ સું રૂપ કેવું થાય ?

આપેલી સંખ્યા = ૩૩,૭૧,૩૦૩ છે.

પ્રથમ ભેદનાં તેર રૂપ } $\frac{૩૩,૭૧,૩૦૩}{૧૩} = ૨,૫૯,૩૩૧.૦$ શેષ.
થાય છે તેથી ભાગતાં.

ત્રીજા ભેદનાં રૂપ ચાર તેથી } $\frac{૨,૫૯,૩૩૧}{૪} = ૬૪,૮૩૨.૨૭૫$.
તે ભેદાંકથી ભાગતાં.

ત્રીજા ગણનો ભેદાંક $૬૪,૮૩૨ + ૧ = ૬૪,૮૩૩ = ૬૪,૮૩૩.૦$
૧ છે તેથી ભાગતાં.

ચોથા ગણના ભેદાંક વેથી ભાગતાં $\frac{૬૪,૮૩૩}{૨} = ૩૨,૪૧૬. ૧$ શેષ.

पांचमा गणना भेदांक १३थी भागतां ३२,४१६+१=३२,४१७

$$\frac{३२.४१७}{१३} = २,४९३. \quad \text{८शे.}$$

छठ्ठा गणना भेदांक वेथी भागता २,४९३+१ $\frac{२,४९३+१}{२} = १,२४७.०$ शेष.

सातमा गणना भेदांक १थी भागतां $\frac{१,२४७}{१} = १,२४७. \quad ०$ शेष.

आठमा गणना भेदांक १३थी भा. $\frac{१,२४७}{१३} = ९५. \quad १२$ शेष.

नवमा गणना भेदांक ४थी भा० $\frac{९५+१}{४} = २४. \quad ०$ शेष.

दशमा गणना भेदांक १थी भा० $\frac{२४}{१} = २४. \quad ०$ शेष.

अगियारमा गणना भेदांक २थी भागतां. $\frac{२४}{२} = १२. \quad ०$ शेष.

चारमा गणना भेदांक १३थी भागतां $\frac{१२}{१३} = ०. \quad १२$ शेष.

तेरमा गणना भेदांक २थी भागतां $\frac{०+१}{२} = ०. \quad १$ शेष.

चौदमा गणना भेदांक १थी भागतां $\frac{०+१}{१} = ०. \quad १$ शेष.

ઉપરના અંકદર્શન પ્રમાણે ગણવાર શેષાક અને તે ઉપરથી તેનાં રૂપ નીચે પ્રમાણે આવે છે.

ગણ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
શેષાક	૦	૩	૦	૧	૮	૦	૦	૧૨	૦	૦	૦	૧૨	૧	૧
રૂપ		S		S	S	S		S				S	SS	

ઉપરના વિશ્વની સમજુતી.

પેહેલા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ |||||
 વીજા ગણનો શેષાક ૩ છે માટે તે ગણનું ત્રીજું રૂપ S||
 ત્રીજા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ |
 ચોથા ગણનો શેષાક ૧ છે માટે તે ગણનું પેહેલું રૂપ S
 પાંચમા ગણનો શેષાક ૮ છે માટે તે ગણનું આઠમું રૂપ |||S|
 છઠ્ઠા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ ||S
 સાતમા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ |
 આઠમા ગણનો શેષાક ૧૨ છે માટે તે ગણનું વારમું રૂપ S||||
 નવમા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ ||||
 દશમા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ |
 અગિયારમા ગણનો શેષાક શૂન્ય છે માટે તે ગણનું છેલ્લું રૂપ ||
 વારમા ગણનો શેષાક ૧૨ છે માટે તે ગણનું વારમું રૂપ S||||
 તેરમા ગણનો શેષાક ૧ છે માટે તે ગણનું પેહેલું રૂપ SS
 ચૌદમા ગણનો શેષાક ૧ છે માટે તે ગણનું પેહેલું રૂપ |

ઉપરના રૂપનો દુહો નીચે પ્રમાણે:-

ક ર ક સ ર ક ર ચા વ ણ ક દિ, ધ ન વ ચા વ ન વ થા ય
 | | | | | S | | | S, | | | S | | | S |
 | | | | | | | | | |, S | | | | | S S |
 ય ક દિ અ ઢ લ ક ધ ન પ ણ, સ્વર્ચ થ કીં સુ ટી જા ય.

દુહા ઉદિષ્ટ પ્રક્રિયા.

આપેલો દુહો પ્રસ્તાર વિધિથી કઈ સંખ્યાનો થાય છે; એ શોધી કાઢાડવાની રીતિને દોહા ઉદિષ્ટ પ્રક્રિયા કહે છે.

આ રીતિ ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણ પૃષ્ઠ ૧૭૬ માં અપાઈ ગઈ છે. છટલે અત્ર ફરી ન આપતાં તેનાં જૂદાં જૂદાં ઉદાહરણ આપી તેનું દટીકરણ કરિયે છિયે.

૧ પ્રશ્ન. કર કસર કરચાવણ કદિ, ધન વચાવ નવ થાય,

હોય કદિ અઢલક ધન પણ, સ્વર્ચથકીં સુટી જાય.

આ દુહો પ્રસ્તારમાં કેટલામા રૂપનો છે ?

કહ્યા પ્રમાણે દુહાના ગણ અને માત્રાવાર પદ પાડી બિંમ્બમાં ગોઠવ્યા તો તેનું બિંમ્બ નીચે પ્રમાણે તૈયાર થયું.

गण	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
नाम	टयाण
IIIIII	डयाण
SII	ल
I	णयाण
S	टयाण
IIISI	डयाण
IIS	ल
I	टयाण
SIIII	डयाण
IIII	ल
I	णयाण
II	टयाण
SIIII	डयाण
SS	ल
I
गणमेद	१३	४	१	२	१३	२	१	१३	४	१	२	१३	२	१
आपेलपद	करकलसरक	रयावण	क	दि	वनवचाव	नवया	य	होयकदि	अदलक	ध	न	पण	खर्चथकी	खुटी जाय
गणना भेदमा
कंटलासु रूप.	०	३	०	१	८	०	०	१२	०	०	०	१२	१	१

૧,૨,૬,૭,૯,૧૦,૧૧ મા ગણમાં આપેલુ રૂપ છેલ્લું છે, માટે તેમાંથી તેના ભેદાંક શોધીને દટલે વાદ કરીને જે શેષ રહેલ છે તે તેમના રૂપાંક તરીકે તેમાં મૂકેલ છે. છેલ્લાગણનું રૂપ પણ છેલ્લું છે પણ ત્યાં તે નિયમ અપવાદરૂપ હોતાં લાગુ પાડ્યો નથી.

અન્ય ગણના રૂપાંકને ઉપાન્ત્ય ગણ શૂન્યથી વધારે રૂપાંક-વાળો હોય તો એક હીન કરી તેને ઉપાન્ત્ય ગણના ભેદાંકથી ગુણવા ને રૂપાંકથી યુત કરવા એ નિયમ પ્રમાણે છેલ્લા ગણથી તે પ્રમાણે કર્યું તો તેનું અંકદર્શન નીચે પ્રમાણે આવ્યું.

અન્ય ગણ ૧૪ રૂપાંક=૧

ઉપાન્ત્ય ગણ ૧૩ રૂપની સંખ્યાવાળો છે માટે:-

$$૧-૧=૦ \times \text{ઉપાન્ત્ય ગણ ભેદ સંખ્યા } ૨=૦+૩. ગ. રૂ. ૧=૧$$

હવે રૂપાંક ૧ અન્ય ગણ ૧૩ મો અને ઉપાન્ત્ય ગણ ૧૨ મો થયો ઉપાન્ત્ય ગણ રૂપવાળો છે માટે રૂપાંક $= ૧-૧=૦ \times$
 ઉપાન્ત્ય ભેદ સંખ્યા $૧૩=૦+૧૨=૧૨$

अन्यगण	रूपांक	उपान्त्यगणभेद	उपान्त्य	रूपांक
१२	"	१२ - ० =	१२ × २ =	२४
११	"	२४ - ० =	२४ × १ =	२४
१०	"	२४ - ० =	२४ × ४ =	९६
९	"	९६ - १ =	९५ × १३ =	१२४७
८	"	१२४७ - ० =	१२४७ × १ =	१२४७
७	"	१२४७ - ० =	१२४७ × २ =	२४९४
६	"	२४९४ - १ =	२४९३ × १३ =	३२४०९
५	"	३२४१७ - १ =	३२४१६ × २ =	६४८३३
४	"	६४८३३ - ० =	६४८३३ × १ =	६४८३३
३	"	६४८३३ - १ =	६४८३२ × ४ =	२५९३३१
२	"	२५९३३१ - ० =	२५९३३१ × १३ =	३३७१३०३

माटे मागेली सख्या=३३,७१,३०३

आमा ३,५,६, ने ९ अन्य गणना रूपांकने तेमना उपान्त्य गण शून्यथी वधारे शेपवाळा छे
माटे एक हीन कर्गो छे ने बीजाने करया नथी.

२ प्रश्न. जीव्यो तेने जाणजो, छूट्यो मायाबंध,
हारचो तेने जाणजो, जे मायाथी अंध.
आ दुहो तेना प्रमत्तारमा केटलामा रूपनो छे?

દુહાના સઘઝા મઝીને ચૌદ ગણ છે માટે તેના મેરુમાં ચૌદ આડી પંક્તિ થશે. પેહેલો ગણ ટગણ છે માટે તેની પંક્તિમાં $૩+૧=૪$ ઘંડ થશે. વીજો ડગણ છે માટે તેની પંક્તિમાં $૪+૨=૬$ ઘંડ થશે.

ત્રીજો ગણ એક લઘુનો છે માટે તેની પંક્તિમાં તેનાથી ઉપરના વીજા ડગણની પંક્તિ જેટલા જ છ ઘંડ થશે. ચોથો ગણ ણ ગણ છે તેમાં એક ગુરુ છે માટે તેની પંક્તિમાં $૬+૧=૭$ ઘંડ થશે. પાંચમો ગણ ટગણ છે તેમાં ત્રણ ગુરુ છે માટે તેની પંક્તિમાં $૭+૩=૧૦$ ઘંડ થશે. એમ છઠ્ઠાગણની પંક્તિ ૧૨ ઘંડવાઝી, સાતમા ગણની પંક્તિ ૧૨ ઘંડ વાઝી, આઠમા ગણની પંક્તિ ૧૫ ઘંડ વાઝી, નવમા ગણની પંક્તિ ૧૭ ઘંડવાઝી, દશમા ગણની પંક્તિ ૧૭ ઘંડવાઝી, અગીઆરમા ગણની પંક્તિ ૧૮ ઘંડવાઝી, વારમા ગણની પંક્તિ ૨૧ ઘંડવાઝી, તેરમા ગણની પંક્તિ ૨૩ ઘંડવાઝી અને ચૌદમા ગણની પંક્તિ ૨૩ ઘંડવાઝી થશે. એ પ્રમાણે પંક્તિ પાડી દુહાનો મેરુ ગોઠવ્યો છે. જુઓ આ સાથે આપેલુ વિશ્વ.

પેહેલો ગણ ટગણ છે માટે તેની પંક્તિમાં તેનો ગુણક જમણી વાજુના ક્રમે તેમા ભરેલો છે. વીજા ગણની પંક્તિના ઘંડવાર અંક તે તે ગણની પેહેલાની પંક્તિના અંકને તે તે ગણના શૂન્યાદિ ગુણસૂચક ગુણકથી ગુણતાં આવે છે માટે તે પ્રમાણે કરયું તો—

$$\text{પ્રથમ ગણ પંક્તિ સંખ્યા} = ૧, ૬, ૫, ૧$$

$$\text{વીજો ગણ ડગણ ગુણક} = \times ૧, ૨, ૧$$

$$\hline ૧, ૬, ૫, ૧$$

$$૨, ૧૨, ૧૦, ૨$$

$$૧, ૬, ૫, ૧$$

$$\text{વીજા ગણની પંક્તિના અંક} = \underline{૧, ૮, ૧૮, ૧૭, ૭, ૧}$$

$$\text{बीजा गण पंक्ति अंक} = १, ८, १८, १७, ७, १$$

$$\text{त्रीजा गणनो गुणक} = \frac{१}{१, ८, १८, १७, ७, १}$$

$$\text{तृतीय गण पंक्ति अंक} = १, ८, १८, १७, ७, १$$

$$\text{चोथा गण णगण गुणक} = \frac{\times १, १}{१, ८, १८, १७, ७, १}$$

$$\text{चोथा गण पंक्ति अंक} = १, ९, २६, ३५, २४, ८, १$$

$$\text{चोथा गण पंक्ति अंक} = १, ९, २६, ३५, २४, ८, १$$

$$\text{पांचमा गण टगण गुणक} = \frac{१, ६, ५, १}{१, ९, २६, ३५, २४, ८, १}$$

$$१, ९, २६, ३५, २४, ८, १$$

$$५, ४५, १३०, १७५, १२०, ४०, ५$$

$$६, ५४, १५६, २१०, १४४, ४८, ६$$

$$१, ९, २६, ३५, २४, ८, १,$$

$$१, १५, ८५, २३७, ३७३, ३५३, २०४, ७०, १३, १$$

उपरप्रमाणें पांचमा गणनी पंक्तिना अंक थया.

पांचमा गण पंक्ति अंक=

छद्मा गण डगण गुणक=

१, ९५, ८५, २३७, ३७३, ३५३, २०४, ७०, १३, १
X १, १, ०

० ० ० ० ० ० ० ० ० ०
१ १५ ८५ २३७ ३७३ ३५३ २०४ ७० १३ १
१ १५ ८५ २३७ ३७३ ३५३ २०४ ७० १३ १

छद्मा गणना अंक= १, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०

छद्मा गणना अंक= १, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०

सातमा गण लघुनो गुणक=

१, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०
X १

सातमा गणना अंक= १, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०

आठमा गण टगणना गुणक

१, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०
५, ८०, ५००, १६१०, ३०५०, ३६३०, २७८५, १३७०, ४१५, ५, ०
६ ९६, ६००, १९३२, ३६६०, ४३५६, ३३४२, १६४४, ४६८, ८४, ६, ०
१, १६, १००, ३२२, ६१०, ७२६, ५५७, २७४, ८३, १४, १, ०

आठमा गण= १, २२, २०१, १००३, ३०५८, ६०९६, ८२८५, ५२३८, २४३३, ७७४, १५९, १९, १, ०

गण अंक= १, २२, २०१, १००३, ३०५८, ६०९६, ८२८५, ७८५६, ५२३८, २४३९, ७७४, १५९, १९, १, ०
 उगण गुणक= X १, २, १

१, २२, २०१, १००३, ३०५८, ६०९६, ८२८५, ७८५६, ५२३८, २४३९, ७७४, १५९, १९, १, ०
 २, ४४, ४०२, २००६, ६११६, १२१९२, १६५७०, १५७१२, १०४७६, ४८७८, १५४८, ३१८, ३८, २, ०
 १, २२, २०१, १००३, ३०५८, ६०९६, ८२८५, ७८५६, ५२३८, २४३९, ७७४, १५९, १९, १, ०

मा ग०= १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०

मगण अंक= १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०
 मा गण लघुलो गुणक= X १

मगण अंक= १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०

शमगण अंक= १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०
 गिचारमा गण ण गणनो गुणक= X १, १

का गण= १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०
 १, २४, २४६, १४२७, ५२६५, १३२१५, २३५३५, ३०५२२, २९२३५, २०७७१, १०८९०, ४१४६, ११११, १९८, २१, १, ०

१, २५, २७०, १६७३, ६६९२, १८४८०, ३६७५०, ५४०५७, ५९७५७, ५०००६, ३१६६१, १५०३६, ५२५७, १३०९, २१९, २२, १, ०

एकादश गणअंक नीचे प्रमाणे आव्या छे:—

१, २५, २७०, १६७३, ६६९२, १८४८०, ३६७५०,
५४०५७, ५९७५७, ५०००७, ३१६६१, १५०३६,
५२५७, १३०९, २१९, २२, १, ०

उपरना अकने, द्वादश (१२) गण ट गण गुणक

१, ६, ५, १ छे ते चारे आंकडाथी जूदा जूदा गुण्या तो
पेहेला एकडानो गुणाकार:—

१, २५, २७०, १६७३, ६६९२, १८४८०, ३६७५०,
५४०५७, ५९७५७, ५०००७, ३१६६१, १५०३६,
५२५७, १३०९, २१९, २२, १, ० आवे छे.

वीजो अंक ५ छे तेथी गुणवाथी

५, १२५, १३५०, ८३६५, ३३४६०, ९२४००,
१८३७५०, २७०२८५, २९८७८५, २५००३५,
१५८३०५, ७५१८०, २६३८५, ६५४५, १०९५,
११०, ५, ०.

त्रीजो अंक ६ छे तेथी गुणवाथी

६, १५०, १६२०, १००३८, ४०१५२, ११०८८०,
२२०५००, ३२४३४२, ३५८५४२, ३०००४२,
१८९९६६, ९०२१६, ३१५४२, ७८५४, १३१४,
१३२, ६, ० आवे छे.

चौथो अंक १ छे तेथी गुणवाथी

१, २५, २७०, १६७३, ६६९२, १८४८०, ३६७५०,
५४०५७, ५९७५७, ५०००७, ३१६६१, १५०३६,
५२५७, १३०९, २१९, २२, १, ० आवे छे.

ए चारे आंकडानो सरवाळो द्वादश गणपंक्ति अंक नीचे-
प्रमाणे आवे छे:—

૧, ૩૧, ૪૨૫, ૩૪૧૯, ૧૮૧૦૫, ૬૭૨૬૭,
૧૮૨૭૬૩, ૩૭૩૬૪૯, ૫૮૬૩૨૯, ૭૧૫૫૮૩,
૬૮૪૫૩૯, ૫૧૪૭૮૯, ૩૦૩૭૮૪, ૧૩૯૬૯૨,
૪૯૩૯૪, ૧૩૧૩૮, ૨૫૩૭, ૩૨૫, ૨૭, ૧, ૦.

ઉપરના અંકને તેરમા હગણનો ગુણક ૧, ૧, ૦ છે તે ત્રણે
આંકડાથી જૂદા જૂદા ગુણ્યા તો પેહેલા મીડાનો ગુણાકાર:—

૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ આવે છે.

વીજો અંક ૧ છે તેથી ગુણ્યા તો

૧, ૩૧, ૪૨૫, ૩૪૧૯, ૧૮૧૦૫, ૬૭૨૬૭,
૧૮૨૭૬૩, ૩૭૩૬૪૯, ૫૮૬૩૨૯, ૭૧૫૫૮૩,
૬૮૪૫૩૯, ૫૧૪૭૮૯, ૩૦૩૭૮૪, ૧૩૯૬૯૨,
૪૯૩૯૪, ૧૩૧૩૮, ૨૫૩૭, ૩૨૫, ૨૭, ૧, ૦ આવે છે.

ત્રીજો અંક ૧ છે તેથી ગુણ્યા તો

૧, ૩૧, ૪૨૫, ૩૪૧૯, ૧૮૧૦૫, ૬૭૨૬૭,
૧૮૨૭૬૩, ૩૭૩૬૪૯, ૫૮૬૩૨૯, ૭૧૫૫૮૩,
૬૮૪૫૩૯, ૫૧૪૭૮૯, ૩૦૩૭૮૪, ૧૩૯૬૯૨,
૪૯૩૯૪, ૧૩૧૩૮, ૨૫૩૭, ૩૨૫, ૨૭, ૧, ૦ આવે છે.

૬ ત્રણે આંકડાનો સરવાલો તેરમા ગણપંક્તિ અંકનો નીચે
પ્રમાણે આવે છે:—

૧, ૩૨, ૪૫૬, ૩૮૪૪, ૨૧૫૨૪, ૮૫૩૭૨,
૨૫૦૦૩૦, ૫૫૬૪૧૨, ૯૫૯૯૭૮, ૧૩૦૧૯૧૨,
૧૪૦૦૧૨૨, ૧૧૯૯૩૩૮, ૮૧૮૫૭૩, ૪૪૩૪૭૬,
૧૮૯૦૮૬, ૬૨૫૩૨, ૧૫૬૭૫, ૨૮૭૨, ૩૬૨, ૨૮,
૧, ૦, ૦ આવે છે.

ઉપરના અંકને, ચૌદમા ગણના લઘુ ગુણક એકે ગુણવાથી તેનો
ગુણાકાર

૧, ૩૨, ૪૫૬, ૩૮૪૪, ૨૧૫૨૪, ૮૫૩૭૨,
૨૫૦૦૩૦, ૫૫૬૪૧૨, ૦.૫૦૦.૭૮, ૧૩૦૧૯૧૨,
૧૪૦૦૧૨૨, ૧૧૯૯૩૨૮, ૮૧૮૫૭૩, ૪૪૩૪૭૬,
૧૮૯.૦૮૬, ૬૨૫૩૨, ૧૫૬૭૫, ૨૮૭૨, ૩૬૨, ૨૮,
૧,૦,૦ આવે છે.

ए प्रमाणे चौदमा गणना पंक्तिना अंक आव्या तेमने पूर्वे
तैयार करेला मेरुविम्बमां भरी दीधा तो दुहानो मेरु आ
साथेना पट प्रमाणे तैयार थयो.

दुहा पताका प्रकरण.

पताकानी रचना करवामाटे दंड वनाववानी अगत्य છે, તે
તૈયાર કરવાનો વિધિ ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં પૃષ્ઠ ૧૦૮ થી
૨૦૬ સુધીમાં આપવામાં આવ્યો છે, એ પ્રમાણે, તેનો દડ સાથેના
૨૪૮, ૨૪૯ પૃષ્ઠમાં તૈયાર કરી આપવામાં આવેલ છે.

દુહાના ચૌદ ગણ છે માટે તેના દંડમાં ચાર આડી પંક્તિ પાડી
છે અને ચૌદ ગણની ચૌદ ડમી પંક્તિ કરેલી છે. પ્રથમ આડી
પંક્તિમાં ગણ અને તેનાં નામ ભરેલાં છે. વીજી આડી પંક્તિમાં
તે તે ગણની માત્રાના એકાદિ માત્રાજન્ય ભેદસંખ્યાંક મૂક્યા
છે. ત્રીજીમાં દરેક ગણની પેહેલાના ગણના ભેદાકની સંખ્યા
મૂકી છે. ચોથી આડી પંક્તિમાં દરેક ગણની માત્રા ભેદસંખ્યા
અને તે તલેનો ભેદ સંખ્યાનો જે ગુણાકાર થાય છે તે મૂક્યો છે;
અને તે ગુણાકારની જે સંખ્યા એક કરતાં વધારે વાર આવી છે
તે તલે \times આવું ચિહ્ન મૂક્યું છે.

પેહેલો ગણ ટગણ છે તે છ માત્રાનો છે તેની પેહેલી માત્રાનો
૧ વીજીના ૨, ત્રીજીના ૩; ચોથીના ૫, પાંચમીના ૮, અને
છઠ્ઠીના ૧૩ થાય છે; માટે તે ગણની તલેની પંક્તિમાં ક્રમવાર

મૂક્યા છે. વીજા ગણની ચાર માત્રા છે તેના ચાર ભેદ થાય છે. તેમાં પેહેલી માત્રાનો ૧, વીજીના ૨, ત્રીજી ચોથી સૂધી ૪ ભેદ થાય છે, માટે તે તહેના યંડમાં ૧, ૨, ૪ અંક ભરેલા છે. ત્રીજો ગણ એક માત્રાનો છે. તેનો એક ભેદ થાય છે માટે તે તહે ૧ મૂકેલ છે. ચોથો ગણ ણ ગણ છે તેની બે માત્રામાં એકનો એક ભેદ ને બેના બે ભેદ થાય છે, માટે તે તહેની પંક્તિમાં ૧, ૨, અંક ભરેલા છે. એમ તેરમો ગણ ઢગણ છે તેના ચાર ભેદ પૈકી ૨ ભેદ કામ લાગે છે માટે તેની સંખ્યા ૨ ત્યાં મરી છે અને ચૌદમો ગણ એક લઘુનો છે તેનો એક ભેદ થતો હોવાથી ૧ અંક તેની પંક્તિમાં મરચો છે.

પેહેલા ગણથી આગલ કોઈ ગણ નથી માટે તેની માત્રાની ભેદ-સંખ્યા તહે કોઈ ગણના ભેદાંકની સંખ્યા મૂકી નથી. વીજાથી પેહેલો ગણ ૧ છે તેના ૧૩ ભેદ થાય છે, તેની સંખ્યા તહે ૧૩ નો અક મૂક્યો છે. ત્રીજા ગણથી પેહેલો ગણ વીજો છે તેની ભેદાંક સંખ્યા ૫૨ છે તે ત્યાં મરેલ છે. પાંચમો ઢગણ છે તેની પેહેલાં ચોથો ગણ છે માટે તેની ભેદાંક સંખ્યા ૧૦૪ થાય છે તેને પાંચમા ગણની માત્રાના ભેદસંખ્યા તહેના યંડમાં ૧૦૪ નો અંક ભરેલ છે. એમ તેરમો ગણ ઢગણ છે તેથી પેહેલાના બારમા ગણના ભેદાક ૩૬,૫૫,૮૦૮ થાય છે. તેને યુ ઢગણની ભેદસંખ્યા તહે મૂક્યા છે; અને ચૌદમા ગણમાં તેરમા ગણના ભેદાક ૭૩,૧૧,૬૧૬ મરચા છે.

પેહેલા ગણની પંક્તિમાં ત્રીજા યંડમાં અંક નથી માટે ગુણા-કારના યંડમાં વીજા યંડની સંખ્યા મૂકી છે. વીજા ગણમાં પ્રથમ પંક્તિમાં ૧ છે તેને તે તહેના યંડમાં ૧૩ છે તેથી ગુણતાં ગુણાકાર ૧૩ આવેલ છે તે તેની ત્રીજી પંક્તિમાં મૂકેલ છે.

વીજી પંક્તિમાં ૨ છે તેને ૧૩ થી ગુણતાં ૨૬ આવે છે તે ત્યાં મૂકેલ છે. ત્રીજી પંક્તિમાં ૪ છે તેને ૧૩ થી ગુણતાં ૫૨ આવે છે તે ત્યાં મૂકેલ છે. એમ તેરમા ગણમાં ચોથી પંક્તિના અંક તેની વીજી અને ત્રીજી પંક્તિના અંકનો ગુણાકાર ૩૬૫૫૮૦૮૪૨ કરીને મૂકેલો છે. એમ કથિત રીતિ પ્રમાણે ગણિત કરચું તો દંડાંકનું વિમ્વ સાથેના ૨૪૮,૨૪૯ પૃષ્ઠમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યું.

મૂક્યા છે. બીજા ગણની ચાર માત્રા છે તેના ચાર ભેદ થાય છે. તેમાં પેહેલી માત્રાનો ૧, બીજીના ૨, ત્રીજી ચોથી સૂઘી ૪ ભેદ થાય છે, માટે તે તલ્લેના ટંકમાં ૧, ૨, ૪ અંક મરેલા છે. ત્રીજો ગણ એક માત્રાનો છે. તેનો એક ભેદ થાય છે માટે તે તલ્લે ૧ મૂકેલ છે. ચોથો ગણ ણ ગણ છે તેની બે માત્રામાં એકનો એક ભેદ ને બેના બે ભેદ થાય છે, માટે તે તલ્લેની પંક્તિમાં ૧, ૨, અંક મરેલા છે. એમ ત્રેરમો ગણ ઢગણ છે તેના ચાર ભેદ પૈકી ૨ ભેદ કામ લાગે છે માટે તેની સંખ્યા ૨ ત્યાં ભરી છે અને ચૌદમો ગણ એક લઘુનો છે તેનો એક ભેદ થતો હોવાથી ૧ અંક તેની પંક્તિમાં ભર્યો છે.

વીજી પંક્તિમાં ૨ છે તેને ૧૩ થી ગુણતાં ૨૬ આવે છે તે ત્યાં
 મૂકેલ છે. ત્રીજી પંક્તિમાં ૪ છે તેને ૧૩ થી ગુણતા ૫૨
 આવે છે તે ત્યાં મૂકેલ છે. એમ તેરમા ગણમાં ચોથી પંક્તિના
 અંક તેની વીજી અને ત્રીજી પંક્તિના અંકનો ગુણાકાર
 ૩૬૫૫૮૦૮X૨ કરીને મૂકેલો છે. એમ કથિત રીતિ
 પ્રમાણે ગણિત કર્યું તો દંડાંકનું વિન્ધ સાથેના ૨૪૮,૨૪૯
 પૃષ્ઠમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આવ્યું.

મૂક્યા છે. વીજા ગણની ચાર માત્રા છે તેના ચાર ભેદ થાય છે. તેમાં પેહેલી માત્રાનો ૧, વીજીના ૨, ત્રીજી ચોથી સૂધી ૪ ભેદ થાય છે; માટે તે તલેના સંક્રમાં ૧, ૨, ૪ અંક ભરેલા છે. ત્રીજો ગણ એક માત્રાનો છે. તેનો એક ભેદ થાય છે માટે તે તલે ૧ મૂકેલ છે. ચોથો ગણ ણ ગણ છે તેની વે માત્રામાં એકનો એક ભેદ ને વેના વે ભેદ થાય છે, માટે તે તલેની પંક્તિમાં ૧, ૨, અંક ભરેલા છે. એમ તેરમો ગણ ઢગણ છે તેના ચાર ભેદ પૈકી ૨ ભેદ કામ લાગે છે માટે તેની સંખ્યા ૨ ત્યાં ભરી છે અને ચૌદમો ગણ એક લઘુનો છે તેનો એક ભેદ થતો હોવાથી ૧ અંક તેની પંક્તિમાં ભર્યો છે.

પેહેલા ગણથી આગલ કોઈ ગણ નથી માટે તેની માત્રાની ભેદ-સંખ્યા તલે કોઈ ગણના ભેદાંકની સંખ્યા મૂકી નથી. વીજાથી પેહેલો ગણ ૧ છે તેના ૧૩ ભેદ થાય છે, તેની સંખ્યા તલે ૧૩ નો અંક મૂક્યો છે. ત્રીજા ગણથી પેહેલો ગણ વીજો છે તેની ભેદાંક સંખ્યા ૫૨ છે તે ત્યાં ભરેલ છે. પાંચમો ટગણ છે તેની પેહેલાં ચોથો ગણ છે માટે તેની ભેદાંક સંખ્યા ૧૦૪ થાય છે તેને પાંચમા ગણની માત્રાના ભેદસંખ્યા તલેના સંક્રમાં ૧૦૪ નો અંક ભરેલ છે. એમ તેરમો ગણ ઢગણ છે તેથી

ગણ નામ	ગણના ભેદ	૧૩, ૫૫, ૮૦૮ થાય છે. તેને	
		ચૌદમા ગણમાં તેરમા	
		૩૬, ૫૫, ૮૦૮ થાય છે. તેને	
		૩૬, ૫૫, ૮૦૮ થાય છે. તેને	
૧	૨	૩	૪

આ વિમ્બમાં જે અંક તલે \times નિશાની મૂકી છે તે અંકનું પુનરાવર્તન થાય છે. તે માટે દંડમાં નિરૂપયોગી હોતાં વાકીના અંકપરથી દંડ વિમ્બ નક્કી કરવું તો નીચેપ્રમાણે આવ્યું:—

૧, ૨, ૩, ૫, ૮, ૧૩, ૨૬, ૫૨, ૧૦૪, ૨૦૮, ૩૧૨,
૫૨૦, ૮૩૨, ૧૩૫૨, ૨૭૦૪, ૫૪૦૮, ૮૧૧૨, ૧૩૫૨૦,
૨૧૬૩૨, ૩૫૧૫૨, ૭૦૩૦૪, ૧૪૦૬૦૮, ૨૮૧૨૧૬,
૫૬૨૪૩૨, ૮૪૩૬૪૮, ૧૪૦૬૦૮૦, ૨૨૪૯૭૨૮,
૩૬૫૫૮૦૮, ૭૩૧૧૬૧૬.

આ દંડાંકની પતાકાવિધિ પ્રમાણે યોજના કરી તો તે વિમ્બનું પૂર્વરૂપ સાથે જોડેલા વિમ્બપટમાં ભર્યા પ્રમાણે આવ્યું:—

આજ્ઞા દુહાની પતાકા ભરી વતાવવામાં આવે તો એક પુસ્તક મરાય માટે તેના વિમ્બનું દર્શન કરાવી તેના આરંભના ત્રણ ગણની પતાકા પૂર્વના નિયમ પ્રમાણે નીચે આપિયે છિયે.

दुहा प्रथम त्रणगण पताका.

| मेरुना अक-
गण ३ नी
प्रतिना | | | पाचगुरु | चारगुरु | त्रणगुरु | वेगुरु | पात्रगुरु | शून्य
गुरु |
|----------------------------------|---|---|---------|---------|----------|--------|-----------|---------------|
| | | | १ | ८ | १८ | १७ | ७ | १ |
| दंडक | १ | २ | ३ | ५ | ८ | १३ | २६ | ५२ |
| | | | १ | २ | ५ | १३ | २६ | ५२ |
| | | | | ३ | ८ | १८ | ३९ | |
| | | | | ४ | १० | २१ | ४४ | |
| | | | | ६ | ११ | २३ | ४७ | |
| | | | | ७ | १२ | २४ | ४९ | |
| | | | | ९ | १५ | २५ | ५० | |
| | | | | १४ | १६ | ३१ | ५१ | |
| | | | | २७ | १७ | ३४ | | |
| | | | | | १९ | ३६ | | |
| | | | | | २० | ३७ | | |
| | | | | | २२ | ३८ | | |
| | | | | | २८ | ४१ | | |
| | | | | | २९ | ४२ | | |
| | | | | | ३० | ४३ | | |
| | | | | | ३२ | ४५ | | |
| | | | | | ३३ | ४६ | | |
| | | | | | ३५ | ४८ | | |
| | | | | | ४० | | | |

સમજૂતી.

પતાકાની પેહેલી પંક્તિના ઉપર શૂન્યાદિ ગુરુની સંજ્ઞા લખી છે. પેહેલી પંક્તિમાં દુહાના મેરુમાં ત્રીજા ગણની પંક્તિના જે અંક છે તે ક્રમવાર લખ્યા છે તેમની તલે એ ત્રણ ગણ સૂધીના દંડાંક પૂર્વે તૈયાર કરેલા સમગ્ર દંડમાંથી લઈને મૂક્યા છે. સર્વ ભેદ સંખ્યા ૫૨ આવી છે.

મેરુમાં જેટલાં અંકસ્થાન છે તે તે સ્થાનની એકેકી લેહેર તે તલે દોરેલી છે. જમણી વાજુથી પ્રારંભ કરતાં પેહેલી લેહેરમાં શૂન્ય ગુરુનો એક અંક છે માટે (દંડાંકની પંક્તિનીચે) એક સ્વંડ કરચો છે. બીજી લેહેર એક ગુરુની છે તેનો અંક ૭ છે માટે તેમાં ૭ સ્વંડ કરચા છે. ત્રીજી લેહેર બે ગુરુની છે તેના અંક ૧૭ છે માટે તેમાં ૧૭ સ્વંડ કરચા છે. ચોથી લેહેર ત્રણ ગુરુની છે તેના અંક ૧૮ છે માટે તેમાં ૧૮ સ્વંડ કરચા છે. પાંચમી લેહેર ચાર ગુરુની છે તેના અંક ૮ છે માટે તેમાં ૮ સ્વંડ કરચા છે. છઠ્ઠી લેહેર પાંચ ગુરુની છે તેનો અંક ૧ છે માટે એકજ સ્વંડ કરેલો છે.

પેહેલી લેહેરમાં સર્વ ભેદસંખ્યા મૂકાય છે માટે તે મૂકી છે. બીજી લેહેરમાં સર્વ ભેદસંખ્યામાંથી તેથી પેહેલાના ભેદાંક શોધતાં (વાદ કરતાં) જે શેષ રહે તે મૂકાય છે માટે સર્વ ભેદસંખ્યા ૫૨ માંથી તે અંક નીચે પ્રમાણે શોધી શેષ રહેલો અંક તેમાં મૂક્યો છે.

સર્વભેદસંખ્યા ભેદાંક બીજી લેહેરના અંક

$$૫૨ - ૨૬ = ૨૬$$

$$૫૨ - ૧૩ = ૩૯$$

$$૫૨ - ૮ = ૪૪$$

$$૫૨ - ૫ = ૪૭$$

$$૫૨ - ૩ = ૪૯$$

$$૫૨ - ૨ = ૫૦$$

$$૫૨ - ૧ = ૫૧$$

ત્રીજી લેહેરના અંક ૫૩ સંખ્યામાથી તેના ઘેરોમાંની સંખ્યાનાં જોડલાં વાદ કરાય છે માટે તે સંખ્યા તે પ્રમાણે નીચેના વિધિય લાવી તેમાં મરી છે.

સર્વભેદસંખ્યા જોડલાં ત્રીજી લેહેરના અંક

$$૫૨ - (૨૬+૧૩)= ૧૩$$

$$૫૨ - (૨૬+ ૮)= ૧૮$$

$$૫૨ - (૨૬+ ૫)= ૨૧$$

$$૫૨ - (૨૬+ ૩)= ૨૩$$

$$૫૨ - (૨૬+ ૨)= ૨૪$$

$$૫૨ - (૨૬+ ૧)= ૨૫$$

$$૫૨ - (૧૩+ ૮)= ૩૧$$

$$૫૨ - (૧૩+ ૫)= ૩૨$$

$$૫૨ - (૧૩+ ૩)= ૩૬$$

$$૫૨ - (૧૩+ ૨)= ૩૭$$

$$૫૨ - (૧૩+ ૧)= ૩૮$$

સર્વભેદ સંખ્યા. જોડલાં. ત્રીજી લેહેરના અંક

$$૫૨ - (૮+૫)= ૩૯ \text{ આ સંખ્યા આવી ગઈ છે માટે ન્દ.}$$

$$૫૨ - (૮+૩)= ૪૧$$

$$૫૨ - (૮+૨)= ૪૨$$

$$૫૨ - (૮+૧)= ૪૩$$

$$૫૨ - (૫+૩)= ૪૪ \text{ આ સંખ્યા આવી ગઈ છે માટે ન્દ.}$$

$$૫૨ - (૫+૨)= ૪૫$$

$$૫૨ - (૫+૧)= ૪૬$$

$$५२ - (३+२) = ४७ \text{ आ संख्या आवी गई छे मोटे रद.}$$

$$५२ - (३+१) = ४८$$

$$५२ - (२+१) = ४९ \text{ आ संख्या आवी गई छे मोटे रद.}$$

चौथी लेहेर त्रण गुरुनी छे, तेना अठार खंड छे त्रण त्रण दंडांक संख्या साथे उमेरी सर्वभेदसंख्यामांथी बाद करी, तो ते अंक नीचे प्रमाणे आव्या.

सर्वभेदसंख्या. त्रणत्रणनो योग. त्रण गुरुनी लेहेरना अंक.

$$५२ - (२६+१३+८) = ५$$

$$५२ - (२६+१३+५) = ८$$

$$५२ - (२६+१३+३) = १०$$

$$५२ - (२६+१३+२) = ११$$

$$५२ - (२६+१३+१) = १२$$

$$५२ - (२६+ ८+५) = १३ \text{ आवी गया.}$$

$$५२ - (२६+ ८+३) = १५$$

$$५२ - (२६+ ८+२) = १६$$

$$५२ - (२६+ ८+१) = १७$$

$$५२ - (२६+ ५+३) = १८ \text{ आवी गया.}$$

$$५२ - (२६+ ५+२) = १९$$

$$५२ - (२६+ ५+१) = २०$$

$$५२ - (२६+ ३+२) = २१ \text{ आवी गया}$$

$$५२ - (२६+ ३+१) = २२$$

सर्वभेदसंख्या. त्रणत्रणनो योग. त्रण गुरुनी लेहेरना अंक.

$$५२ - (२६+२+१) = २३ \text{ आवी गया.}$$

$$५२ - (१३+८+५) = २६ \text{ ,,}$$

$$५२ - (१३+८+३) = २८$$

- $५२ - (१३+८+२) = २९$
 $५२ - (१३+८+१) = ३०$
 $५२ - (१३+५+३) = ३१$ आवी गया.
 $५२ - (१३+५+२) = ३२$
 $५२ - (१३+५+१) = ३३$
 $५२ - (१३+३+२) = ३४$ आवी गया.
 $५२ - (१३+३+१) = ३५$
 $५२ - (१३+२+१) = ३६$ आवी गया.
 $५२ - (८+३+१) = ४०$

चार गुरुनी आठ खंडवाळी लेहेर भरवामाटे भेदांकमांथी तेनी आगळना दंडांकने चार चारनां जोडलां करी वाद करचा तो तेना अंक नीचे प्रमाणे आव्या छे:—

सर्वभेदसंख्या. चव्यारनां जोडलां. पांचमी लेहेरना अंक.

- $५२ - (२६+१३+८+३) = २$
 $५२ - (२६+१३+८+२) = ३$
 $५२ - (२६+१३+८+१) = ४$
 $५२ - (२६+१३+५+३) = ५$ आवी गया.
 $५२ - (२६+१३+५+२) = ६$
 $५२ - (२६+१३+५+१) = ७$
 $५२ - (२६+१३+३+२) = ८$ आवी गया.
 $५२ - (२६+१३+३+१) = ९$
 $५२ - (२६+१३+२+१) = १०$ आवी गया.
 $५२ - (२६+८+३+१) = १४$
 $५२ - (१३+८+३+१) = २७$

छठी लेहेर पांच पांच योगने वाद करीने भराय छे माटे तेनो एक खंड भरवा माटे तेनी संख्या नीचे प्रमाणे लाव्या:—

સર્વભેદાંક. પાંચ પાંચનો યોગ. છઠ્ઠી લેહેરની સંખ્યા.

$$૫૨ - (૨૬ + ૧૩ + ૮ + ૩ + ૧) = ૧$$

દુહા મર્કટી.

આ પાસેના પૃષ્ઠમાં જે મર્કટી બિમ્બ છે તે દુહાની મર્કટી છે. તેમાં દુહાના ચૌદ ગણ હોતાં ૧૪ ઝમી પક્તિઓ દોરવામાં આવી છે અને આગિયાર આડીપંક્તિઓ પાડી પ્રત્યેક ગણના પેહેલાં સ્કંડમાં ગણનું નામ છે, બીજા સ્કંડમાં તેનું પ્રથમ રૂપ છે જેમ કે પ્રથમ ગણ ટગણ છે તેનું પેહેલું રૂપ “SSS” થાય છે માટે તે ત્યાં મૂક્યું છે. બીજો ગણ ડગણ છે તેનું પેહેલું રૂપ “SS” છે તે તે ગણના સ્કંડમાં મૂક્યું છે. એમ તેરમો ગણ ઢગણ છે તેના સ્કંડમાં તેનું પેહેલું રૂપ “SS” થાય છે, તે મૂક્યું છે. અને ચૌદમો ગણ એક લઘુ માત્રાનો છે માટે ત્યાં તેનું રૂપ “1” આવું મૂક્યું છે. ત્રીજો સ્કંડ ગણની માત્રાના ભેદ દર્શાવનારો છે તેમાં તે નીચે પ્રમાણે ભરી છે:—

પેહેલા ગણના ૧૩ ભેદ થાય છે માટે તેના સ્કંડમાં ૧૩, બીજાના ચાર ભેદ થાય છે માટે ૪, ત્રીજાનો એક ભેદ થાય છે માટે ૧, ચોથાના બે ભેદ થાય છે માટે ૨, પાંચમાના તેર ભેદ થાય છે માટે ૧૩, છઠ્ઠાના બે ભેદ થાય છે માટે ૨, સાતમાનો એક ભેદ થાય છે માટે ૧, આઠમાના તેર ભેદ થાય છે માટે ૧૩, નવમાના ચાર ભેદ થાય છે માટે ૪, દશમો એક લઘુનો છે માટે ૧, અગિયારમાના બે ભેદ થાય છે માટે ૨, બારમાના તેર ભેદ થાય છે માટે ૧૩, તેરમા ગણના બે ભેદ થાય છે માટે ૨, અને ચૌદમો ગણ એક લઘુનો હોતાં તેના સ્કંડમાં ૧ મૂક્યો છે.

પોતાથી પેહેલા ગણની ભેદાંક સંખ્યાને પોતાના ભેદથી ગુણવાથી ઇષ્ટ ગણના ભેદાંક થાય છે માટે તે નીચે પ્રમાણે ગણીને ચોથા સ્કંડમાં ભર્યા છે:—

ગણ	પૂર્વગણભેદાંક	સર્વભેદસંખ્યા	દ્વિગણભેદાંક
૧	૧	૧૩	૧૩
૨	૧૩	૪	૫૨
૩	૫૨	૧	૫૨
૪	૫૨	૨	૧૦૪
૫	૧૦૪	૧૩	૧૩૫૨
૬	૧૩૫૨	૨	૨૭૦૪
૭	૨૭૦૪	૧	૨૭૦૪
૮	૨૭૦૪	૧૩	૩૫૧૫૨
૯	૩૫૧૫૨	૪	૧૪૦૬૦૮
૧૦	૧૪૦૬૦૮	૧	૧૪૦૬૦૮
૧૧	૧૪૦૬૦૮	૨	૨૮૧૨૧૬
૧૨	૨૮૧૨૧૬	૧૩	૩૬૫૫૮૦૮
૧૩	૩૬૫૫૮૦૮	૨	૭૩૧૧૬૧૬
૧૪	૭૩૧૧૬૧૬	૧	૭૩૧૧૬૧૬

પ્રત્યેક ગણની પંક્તિના પાંચમા યંડમાં ગાન્ત રૂપની સંખ્યા અને છઠ્ઠા યંડમાં લાન્ત રૂપની સંખ્યા મૂકવામાં આવેછે માટે તે ત્યાં મૂકી છે. પેહેલા ગણની પંક્તિમાં તે ગણના ગાન્ત રૂપ ૫ અને લાન્ત રૂપ ૮ થાય છે તે મૂક્યા છે, તે પરથી વીજા ગણનાં ગાન્ત, લાન્ત રૂપ નીચેના પ્રમાણસર કાઢાડી તેમાં ભર્યાં છે:—

ગાન્ત રૂપ = ગત ગણ ભેદાંક × દ્વિગ ગણ ગાન્ત રૂપ સંખ્યા.

લાન્ત રૂપ = ગત ગણ ભેદાંક × દ્વિગ ગણ લાન્ત રૂપ સંખ્યા.

ગત ગણ ભેદાંક = ગાન્ત રૂપ સંખ્યા × લાન્ત રૂપ સંખ્યા.

ગણ પૂર્વગણ ભેદાંક દ્વિગ ગણ ગાન્ત રૂપ ગાન્ત રૂપ

૧ × ૫ ૫

પૂર્વગણ ભેદાંક દ્વિગ ગણ લાન્ત રૂપ લાન્ત રૂપ

૧ × ૮ $\frac{૮}{૧૩}$

गण २	} गतगण भेदांक	१३	×	स्वगान्त रूप	=	२	२६ गान्त रूप
		१३	×	स्वलान्त रूप	=	२	२६ लान्त रूप
गण ३	} गतगण भेदांक	५२	×	स्वगान्त रूप	=	१	५२ गान्त रूप
		५२	×	स्वलान्त रूप	=	०	० लान्त रूप
गण ४	} गतगण भेदांक	५२	×	स्वगान्त रूप	=	१	५२ गान्त रूप
		५२	×	स्वलान्त रूप	=	१	५२ लान्त रूप
गण ५	} गतगण भेदांक	१०४	×	स्वगान्त रूप	=	५	५२० गान्त रूप
		१०४	×	स्वलान्त रूप	=	८	८३२ लान्त रूप
गण ६	} गतगण भेदांक	१३५२	×	स्वगान्त रूप	=	२	२७०४ गान्त रूप
		१३५२	×	स्वलान्त रूप	=	०	० लान्त रूप
							२७०४

गण ७	{ गतगण भेदांक
"	२७०४ ×
२७०४ ×	स्वगान्त रूप
स्वलान्त रूप	=
=	०
१	० गान्त रूप
२७०४ लान्त रूप
						<u>२७०४</u>
गण ८	{ गतगण भेदांक
"	२७०४ ×
२७०४ ×	स्वगान्त रूप
स्वलान्त रूप	=
=	५
८	१३५२० गान्त रूप
२१६३२ लान्त रूप
						<u>३५१५२</u>
गण ९	{ गतगण भेदांक
"	३५१५२ ×
३५१५२ ×	स्वगान्त रूप
स्वलान्त रूप	=
=	२
२	७०३०४ गान्त रूप
७०३०४ लान्त रूप
						<u>१४०६०८</u>
गण १०	{ गतगण भेदांक
"	१४०६०८ ×
१४०६०८ ×	स्वगान्त रूप
स्वलान्त रूप	=
=	०
१	० गान्त रूप
१४०६०८ लान्त रूप
						<u>१४०६०८</u>

પ્રત્યેક ગણની પંક્તિના સાતમા ટંડમાં ગુરુ અક્ષર અને આઠમા ટંડમાં લઘુ અક્ષરની સંખ્યા ગતગણ ગુરુસંખ્યા \times ઈષ્ટ ગણભેદ + ગતગણ ભેદાંક \times ઈષ્ટગણરૂપસ્થ ગુરુ લઘુ સંખ્યા નીચે પ્રમાણે કાઢાડીને મરી છે.

પ્રત્યેક ગણમાં ગુરુ લઘુ સંખ્યા.

૧૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	
ગુરુ	૨૦	૪	૦	૧	૨૦	૩	૦	૨૦	૪	૦	૧	૨૦	૩	૦
લઘુ	૩૮	૮	૧	૨	૩૮	૨	૧	૩૮	૮	૧	૨	૩૮	૨	૧

પ્રત્યેક ગણના પ્રસ્તારમાં આવતી ગુરુલઘુ સંખ્યા નીચે મુજબ—

ગણ ૧ = આમાં તેનાજ ગુરુ અને લઘુ મરાય છે માટે તે મૂક્યા છે. ૨૦ ગુરુ ૩૮ લઘુ.

ગણ ૨ = ગત ગુરુસંખ્યા ૨૦ \times ઈષ્ટ ગણભેદ ૪ + ગ. ભેદાંક ૧૩ \times ૪ = ૧૩૨.

ગત લઘુસંખ્યા ૩૮ \times ઈષ્ટગણભેદ ૪ + ગ. ભેદાંક ૧૩ \times ૮ = ૨૫૬.

ગણ ૩ = ગ. ગુ. ૧૩૨ \times ઈ. મે. ૧ + ગ. મે. ૫૨ \times ૦ = ૧૩૨.

ગ. લ. ૨૫૬ \times ઈ. મે. ૧ + ગ. મે. ૫૨ \times ૧ = ૩૦૮.

ગણ ૪ = ગ. ગુ. ૧૩૨ \times ઈ. મે. ૨ + ગ. મે. ૫૨ \times ૧ = ૩૧૬.

ગ. લ. ૩૦૮ \times ઈ. મે. ૨ + ગ. મે. ૫૨ \times ૨ = ૭૨૦.

ગણ ૫ = ગ. ગુ. ૩૧૬ \times ઈ. મે. ૧૩ + ગ. મે. ૧૦૪ \times ૨૦ = ૬૧૮૮.

ग. ल. ७२० × इ. मे. १३ + ग. मे. १०४ × ३८ =
१३३१२.

गण ६ = ग. गु. ६१८८ × इ. मे. २ + ग. मे.
१३५२ × ३ = १६४३२.

ग. ल. १३३१२ × इ. मे. २ + ग. मे. १३५२ × २
= २९३२८

गण ७ = ग. गु. १६४३२ × इ. मे.

२७०४ × ० = १६४३२.

ग. ल. २९३२८ × इ. मे. १ + ग. मे. २७०४ × १
= ३२०३२.

गण ८ = ग. गु. १६४३२ × इ. मे. १३ + ग. मे.

२७०४ × २० = २६७६९६.

ग. ल. ३२०३२ × इ. मे. १३ + ग. मे. २७०४ ×
३८ = ५१९१६८.

गण ९ = ग. गु. २६७६९६ × इ. मे. ४ + ग. मे.

३५१५२ × ४ = १२११३९२.

ग. ल. ५१९१६८ × इ. मे. ४ + ग. मे. ३५१५२
× ८ = २३५७८८८.

$$\text{ગણ ૧૨} = \text{ગ. ગુ. } ૨૫૬૩૩૯૨ \times \text{હ. મે. } ૧૩ + \text{ગ. મે. } ૨૮૧૨૧૬ \times ૨૦ = ૩૮૯૪૮૪૧૬.$$

$$\text{ગ. લ. } ૫૨૭૮૨૦૮ \times \text{હ. મે. } ૧૩ + \text{ગ. મે. } ૨૮૧૨૧૬ \times ૩૮ = ૭૯૩૦૨૯૧૨.$$

$$\text{ગણ ૧૩} = \text{ગ. ગુ. } ૩૮૯૪૮૪૧૬ \times \text{હ. મે. } ૨ + \text{ગ. મે. } ૩૬૫૫૮૦૮ \times ૩ = ૮૮૮૬૪૨૫૬.$$

$$\text{૧૧ } ૩૬૫૫૮૦૮ \times \text{હ. મે. } ૨ + \text{ગ. મે. } ૩૬૫૫૮૦૮ \times ૨ = ૧૬૫૯૧૭૪૪૦.$$

$$\text{ગણ ૧૪} = \text{ગ. ગુ. } ૮૮૮૬૪૨૫૬ \times \text{હ. મે. } ૧ + \text{ગ. મે. } ૭૩૧૧૬૧૬ \times ૦ = ૮૮૮૬૪૨૫૬.$$

$$\text{ગ. લ. } ૧૬૫૯૧૭૪૪૦ \times \text{હ. મે. } ૧ + \text{ગ. મે. } ૭૩૧૧૬૧૬ \times ૧ = ૧૭૩૨૨૯૦૫૬.$$

મર્કટીમાં પ્રત્યેક ગણની પંક્તિના નવમા યંડમાં તે તે ગણના પ્રસ્તારમાં આવતાં રૂપોમાં કેટલા કેટલા ગુરુ અને લઘુ આવે છે તે ભરવાના હોતાં સાતમા અને આઠમા યંડના અંકનો સર્વાલો કરી તેમાં મૂક્યો છે.

$$\text{ગણ ૧} = \text{ગુરુ સંખ્યા } ૨૦ + \text{લઘુ સંખ્યા } ૩૮ = ૫૮ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૨} = \text{ગુરુ સંખ્યા } ૧૩૨ + \text{લઘુ સંખ્યા } ૨૫૬ = ૩૮૮ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૩} = \text{ગુરુ સંખ્યા } ૧૩૨ + \text{લઘુ સંખ્યા } ૩૦૮ = ૪૪૦ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૪} = \text{ગુરુ સંખ્યા } ૩૧૬ + \text{લઘુ } ૭૨૦ = ૧૦૩૬ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૫} = \text{ગુરુ } ૬૧૮૮ + \text{લઘુ } ૧૩૩૧૨ = ૧૯૫૦૦ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૬} = \text{ગુરુ } ૧૬૪૩૨ + \text{લઘુ } ૨૯૩૨૮ = ૪૫૭૬૦ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૭} = \text{ગુરુ } ૧૬૪૩૨ + \text{લઘુ } ૩૨૦૩૨ = ૪૮૪૬૪ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૮} = \text{ગુરુ } ૨૬૭૬૯૬ + \text{લઘુ } ૫૧૯૧૬૮ = ૭૮૬૮૬૪ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૯} = \text{ગુરુ } ૧૨૧૧૩૯૨ + \text{લઘુ } ૨૩૫૭૮૮૮ = ૩૫૬૯૨૮૦ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૧૦} = \text{ગુરુ } ૧૨૧૧૩૯૨ + \text{લઘુ } ૨૪૯૮૪ ૩૭૦૯૮૮૮ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૧૧} = \text{ગુરુ } ૨૫૬૩૩૯૨ + \text{લઘુ } ૭૮૪૧૬૦૦ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૧૨} = \text{ગુરુ } ૩૮૯૪૮૪૧૬ + \text{લઘુ } ૭૯૩૦૨૯૧૨ = ૧૧૮૨૫૧૩૨૮ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૧૩} = \text{ગુરુ } ૮૮૮૬૪૨૫૬ + \text{લઘુ } ૧૬૫૯૧૭૪૪૦ = ૨૫૪૭૮૧૬૯૬ \text{ વર્ણ.}$$

$$\text{ગણ ૧૪} = \text{ગુરુ } ૮૮૮૬૪૨૫૬ + \text{લઘુ } ૧૭૩૨૨૯૦૫૬ = ૨૬૨૦૯૩૩૧૨ \text{ વર્ણ.}$$

પ્રત્યેક ગણની પંક્તિના દશમા ટંકમાં તેના પ્રસ્તાર પર્યંતની માત્રાનો સર્વાઙ્ગો તે ગણ સુધીની માત્રાને તેના ભેદાંકથી ગુણીને નીચે પ્રમાણે મૂકેલ છે અને અગિયારમા ટંકમાં તે માત્રાની સંખ્યાનું અર્ધ તે પિંડ ગણાય છે તે પ્રમાણે ગણતાં નીચે પ્રમાણે અંક આવેલ છે:—

ગણ માત્રા × ભેદાંક = દશમા ટંકના અંક ÷ ૨ = અગિયારમા ટંકના અંક પિંડ.

	કલા		ટંકના અંક પિંડ.
૧ ૬ ×	૧૩ =	૭૮ ÷ ૨ =	૩૯
૨ ૧૦ ×	૫૨ =	૫૨૦ ÷ ૨ =	૨૬૦
૩ ૧૧ ×	૫૨ =	૫૭૨ ÷ ૨ =	૨૮૬
૪ ૧૩ ×	૧૦૪ =	૧૩૫૨ ÷ ૨ =	૬૭૬

$$५ \ १९ \times \ १३५२ = \ २५६८८ \ -२ = \ १२८४४$$

$$६ \ २३ \times \ २७०४ = \ ६२१९२ \ -२ = \ ३१०९६$$

$$७ \ २४ \times \ २७०४ = \ ६४८९६ \ -२ = \ ३२४४८$$

$$८ \ ३० \times \ ३५१५२ = \ १०५४५६० \ -२ = \ ५२७२८०$$

$$९ \ ३४ \times \ १४०६०८ = \ ४७८०६७२ \ -२ = \ २३९०३३६$$

$$१० \ ३५ \times \ १४०६०८ = \ ४९२१२८० \ -२ = \ २४६०६४०$$

$$११ \ ३७ \times \ २८१२१६ = \ १०४०४९९२ \ -२ = \ ५२०२४९६$$

$$१२ \ ४३ \times \ ३६५५८०८ = \ १५७१९९७४४ \ -२ = \ ७८५९९८७२$$

$$१३ \ ४७ \times \ ७३११६१६ = \ ३४३६४५९५२ \ -२ = \ १७१८२२९७६$$

$$१४ \ ४८ \times \ ७३११६१६ = \ ३५०९५७५६८ \ -२ = \ १७५४७८७८४$$

गण, आंक	१	२	३	४	५	६	७	८	९
गणरूप	५५५	५५	५	५	५५५	५५	५	५५५	५५
गण भेद	१३	४	१	२	१३	२	१	१३	४
गण भेदांक	१३	५२	५२	१०४	१,३५२	२,७०४	२,७०४	३५,१५२	१,४०,६०८
गान्तरूप	५	२६	०	५२	५२०	२,७०४	०	१३,५२०	७०,३०४
लान्तरूप	८	२६	५२	५२	८३२	०	२,७०४	२१,६३२	७०,३०४
गुरु वर्ण	२०	१,३२	१,३२	३१६	६,१८८	१६,४३२	१६,४३२	२,६७,६९६	१२,११,३९२
लघु वर्ण	३८	२५६	३०८	७२०	१३,३१२	२९,३२८	३२,०३२	५,१९,१६८	२३,५७,८८८
वर्णयुति	५८	३८८	४४०	१,०३६	१९,५००	४५,७६०	४८,४६४	७,८६,८६४	३५,६९,२८०
(कला)मात्रायोग	७८	५२०	५७२	१,३५२	२५,६८८	६२,१९२	६४,८९६	१०,५४,५६०	४७,८०,६७२
पिंड	३९	२६०	२८६	६७६	१२,८४४	३१,०९६	३२,४४८	५,२७,२८०	२३,९०,३३६

૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧	૫	૫૫૫	૫૫	૧
૧	૨	૧૩	૨	૧
૧,૪૦,૬૦૮	૨,૮૧,૨૧૬	૩૬,૫૫,૮૦૮	૭૩,૧૧,૬૧૬	૭૩,૧૧,૬૧૬
૦	૧,૪૦,૬૦૮	૧૪,૦૬,૦૮૦	૭૩,૧૧,૬૧૬	૦
૧,૪૦,૬૦૮	૧,૪૦,૬૦૮	૨૨,૪૯,૭૨૮	૦	૭૩,૧૧,૬૧૬
૧૨,૧૧,૩૯૨	૨૫,૬૩,૩૯૨	૩,૮૯,૪૮,૪૧૬	૮,૮૮,૬૪,૨૫૬	૮,૮૮,૬૪,૨૫૬
૨૪,૯૮,૪૯૬	૫૨,૭૮,૨૦૮	૭,૯૩,૦૨,૯૧૨	૧૬,૫૯,૧૭,૪૪૦	૧૭,૩૨,૨૯,૦૫૬
૩૭,૦૯,૮૮૮	૭૮,૪૧,૬૦૦	૧૧,૮૨,૫૧,૩૨૮	૨૫,૪૭,૮૧,૬૯૬	૨૬,૨૦,૯૩,૩૧૨
૪૯,૨૧,૨૮૦	૧,૦૪,૦૪,૯૯૨	૧૧,૭૧,૯૯,૭૪૩	૩૪,૩૬,૪૫,૯૫૨	૩૫,૦૯,૫૭,૫૬૮
૨૪,૬૦,૬૩૦	૫૨,૦૨,૪૯૬	૭,૮૫,૯૯,૮૭૨	૧૭,૧૮,૨૨,૯૭૬	૧૭,૫૪,૭૮,૭૮૪

આર્યા પ્રસ્તારાદિ.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં ગણમેઝ છંદના પ્રસ્તારાદિનો વિધિ કેહેવાઈ ગયો છે અને ત્યાં આ વિષે કેટલાંક ઉદાહરણો પણ અપાયલાં છે તો પણ વાંચનારને એ સઘળો વિષય સમજવાનું

गण, आंक	१	२	३	४	५	६	७	८	९
गणरूप	SSS	SS	1	5	SSS	SS	1	SSS	SS
गण भेद	१३	४	१	२	१३	२	१	१३	४
गण भेदांक	१३	५२	५२	१०४	१,३५२	२,७०४	२,७०४	३५,१५२	१,४०,६०८
गान्तरूप	५	२६	०	५२	५२०	२,७०४	०	१३,५२०	७०,३०४
लान्तरूप	८	२६	५२	५२	८३२	०	२,७०४	२१,६३२	७०,३०४
गुरु वर्ण	२०	१३२	१३२	३१६	६,१८८	१६,४३२	१६,४३२	२,६७,६९६	१२,११,३९२
लघु वर्ण	३८	२५६	३०८	७२०	१३,३१२	२९,३२८	३२,०३२	५,१९,१६८	२३,५७,८८८
वर्णयुति	५८	३८८	४४०	१,०३६	१९,५००	४५,७६०	४८,४६४	७,८६,८६४	३५,६९,२८०
(कला)मात्रायोग	७८	५२०	५७२	१,३५२	२५,६८८	६२,१९२	६४,८९६	१०,५४,५६०	४७,८०,६७२
पिंड	३९	२६०	२८६	६७६	१२,८४४	३१,०९६	३२,४४८	५,२७,२८०	२३,९०,३३६

૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
૧	૬	૬૬૬	૬૬	૧
૧	૨	૧૩	૨	૧
૧,૪૦,૬૦૮	૨,૮૧,૨૧૬	૩૬,૫૫,૮૦૮	૭૩,૧૧,૬૧૬	૭૩,૧૧,૬૧૬
૦	૧,૪૦,૬૦૮	૧૪,૦૬,૦૮૦	૭૩,૧૧,૬૧૬	૦
૧,૪૦,૬૦૮	૧,૪૦,૬૦૮	૨૨,૪૯,૭૨૮	૦	૭૩,૧૧,૬૧૬
૧૨,૧૧,૩૯૨	૨૫,૬૩,૩૯૨	૩,૮૯,૪૮,૪૧૬	૮,૮૮,૬૪,૨૫૬	૮,૮૮,૬૪,૨૫૬
૨૪,૯૮,૪૯૬	૫૨,૭૮,૨૦૮	૭,૯૩,૦૨,૯૧૨	૧૬,૫૯,૧૭,૪૪૦	૧૭,૩૨,૨૯,૦૫૬
૩૭,૦૯,૮૮	૭૮,૪૧,૬૦૦	૧૧,૮૨,૫૧,૩૨૮	૨૫,૪૭,૮૧,૬૯૬	૨૬,૨૦,૯૩,૩૧૨
૪૯,૨૧,૨૮	૧,૦૪,૦૪,૯૯૨	૧૫,૭૧,૯૯,૭૪૩	૩૪,૩૬,૪૫,૯૫૨	૩૫,૦૯,૫૭,૫૬૮
૨૪,૬૦,૬૪૦	૫૨,૦૨,૪૯૬	૭,૮૫,૯૯,૮૭૨	૧૭,૧૮,૨૨,૯૭૬	૧૭,૫૪,૭૮,૭૮૪

આર્યા પ્રસ્તારાદિ.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણમાં ગણમેઠ છંદના પ્રસ્તારાદિનો વિધિ કેહેવાઈ ગયો છે અને ત્યાં આ વિષે કેટલાંક ઉદાહરણો પણ અપાયેલાં છે તો પણ વાંચનારને એ સઘળો વિષય સમજવાનું

થાય, એ વેનો ગુણાકાર કરતાં $૧૨૮૦૦ \times ૬૪૦૦ =$
 $૮,૧૯,૨૦,૦૦૦$ આર્યાનાં બધાં મલીને આઠ કરોડ ઓગણીશ
 લાખ અને વીશ હજાર રૂપ થાય છે.

ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણ પૃષ્ઠ ૧૨૦ ના પ્રારંભથી જણાવ્યા પ્રમાણે
 આર્યાનાં પ્રથમ વીશ રૂપનો પ્રસ્તાર સ્વેચ્છ્યો તો તે નીચે
 પ્રમાણે આવ્યો:—

$$૧ = \text{SS.SS.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૨ = || \text{S.SS.SS.SS.SS.} | \text{S}; \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૩ = \text{S} || . \text{SS.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૪ = |||| . \text{SS.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૫ = \text{SS.} || \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૬ = || \text{S.} || \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૭ = \text{S} || . || \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૮ = |||| . || \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૯ = \text{SS.} | \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૦ = || \text{S.} | \text{S.SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૧ = \text{S} || . | \text{S}. \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૨ = |||| . | \text{S}. \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૩ = \text{SS.} \text{S} || . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૪ = || \text{S.} \text{S} || . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૫ = \text{S} || . \text{S} || . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૬ = |||| . \text{S} || . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૭ = \text{SS.} |||| . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૮ = || \text{S.} |||| . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૧૯ = \text{S} || . |||| . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

$$૨૦ = |||| . |||| . \text{SS.SS.SS.} | \text{S}. \text{SS.S;SS.SS.SS.SS.SS.} | . \text{SS.S;}$$

एज नियम प्रमाणे प्रथमना चार गणनो प्रस्तार कर्यो तो ते नीचे जणाव्या प्रमाणे आव्योः—

४	५	४	५		
१	SS. SS. SS. SS.			२६	॥S. ॥S. ॥S. SS.
२	॥S. SS. SS. SS.			२७	S॥. ॥S. ॥S. SS.
३	S॥. SS. SS. SS.			२८	॥॥. ॥S. ॥S. SS.
४	॥॥. SS. SS. SS.			२९	SS. ।S. ॥S. SS.
५	SS. ॥S. SS. SS.			३०	॥S. ।S. ॥S. SS.
६	॥S. ॥S. SS. SS.			३१	S॥. ।S. ॥S. SS.
७	S॥. ॥S. SS. SS.			३२	॥॥. ।S. ॥S. SS.
८	॥॥. ॥S. SS. SS.			३३	SS. S॥. ॥S. SS.
९	SS. ।S. SS. SS.			३४	॥S. S॥. ॥S. SS.
१०	॥S. ।S. SS. SS.			३५	S॥. S॥. ॥S. SS.
११	S॥. ।S. SS. SS.			३६	॥॥. S॥. ॥S. SS.
१२	॥॥. ।S. SS. SS.			३७	SS. ॥॥. ॥S. SS.
१३	SS. S॥. SS. SS.			३८	॥S. ॥॥. ॥S. SS.
१४	॥S. S॥. SS. SS.			३९	S॥. ॥॥. ॥S. SS.
१५	S॥. S॥. SS. SS.			४०	॥॥. ॥॥. ॥S. SS.
१६	॥॥. S॥. SS. SS.			४१	SS. SS. S॥. SS.
१७	SS. ॥॥. SS. SS.			४२	॥S. SS. S॥. SS.
१८	॥S. ॥॥. SS. SS.			४३	S॥. SS. S॥. SS.
१९	S।S. ॥॥. SS. SS.			४४	॥॥. SS. S॥. SS.
२०	॥॥. ॥॥. SS. SS.			४५	SS. ॥S. S॥. SS.
२१	SS. SS. ॥S. SS.			४६	॥S. ॥S. S॥. SS.
२२	॥S. SS. ॥S. SS.			४७	S॥. ॥S. S॥. SS.
२३	S॥. SS. ॥S. SS.			४८	॥॥. ॥S. S॥. SS.
२४	॥॥. SS. ॥S. SS.			४९	SS. ।S. S॥. SS.
२५	SS. ॥S. ॥S. SS.			५०	॥S. ।S. S॥. SS.

૫૧	ડ . ડ . ડ . ડડ.	૮૦	. . . ડડ.
૫૨	. ડ . ડ . ડડ.	૮૧	ડડ. ડડ. ડડ. ડ.
૫૩	ડડ. ડ . ડ . ડડ.	૮૨	ડ. ડડ. ડડ. ડ.
૫૪	ડ. ડ . ડ . ડડ.	૮૩	ડ . ડડ. ડડ. ડ.
૫૫	ડ . ડ . ડ . ડડ.	૮૪	. ડડ. ડડ. ડ.
૫૬	. ડ . ડ . ડડ.	૮૫	ડડ. ડ. ડડ. ડ.
૫૭	ડડ. . ડ . ડડ.	૮૬	ડ. ડ. ડડ. ડ.
૫૮	ડ. . ડ . ડડ.	૮૭	ડ . ડ. ડડ. ડ.
૫૯	ડ . . ડ . ડડ.	૮૮	. ડ. ડડ. ડ.
૬૦	. . ડ . ડડ.	૮૯	ડડ. ડ . ડડ. ડ.
૬૧	ડડ. ડડ. . ડડ.	૯૦	ડ. ડ . ડડ. ડ.
૬૨	ડ. ડડ. . ડડ.	૯૧	ડ . ડ . ડડ. ડ.
૬૩	ડ . ડડ. . ડડ.	૯૨	. ડ . ડડ. ડ.
૬૪	. ડડ. . ડડ.	૯૩	ડડ. ડ . ડડ. ડ.
૬૫	ડડ. ડ. . ડડ.	૯૪	ડ. ડ . ડડ. ડ.
૬૬	ડ. ડ. . ડડ.	૯૫	ડ . ડ . ડડ. ડ.
૬૭	ડ . ડ. . ડડ.	૯૬	. ડ . ડડ. ડ.
૬૮	. ડ. . ડડ.	૯૭	ડડ. . ડડ. ડ.
૬૯	ડડ. ડ . . ડડ.	૯૮	ડ. . ડડ. ડ.
૭૦	ડ. ડ . . ડડ.	૯૯	ડ . . ડડ. ડ.
૭૧	ડ . ડ . . ડડ.	૧૦૦	. . ડડ. ડ.
૭૨	. ડ . . ડડ.	૧૦૧	ડડ. ડડ. ડ. ડ.
૭૩	ડડ. ડ . . ડડ.	૧૦૨	ડ. ડડ. ડ. ડ.
૭૪	ડ. ડ . . ડડ.	૧૦૩	ડ . ડડ. ડ. ડ.
૭૫	ડ . ડ . . ડડ.	૧૦૪	. ડડ. ડ. ડ.
૭૬	. ડ . . ડડ.	૧૦૫	ડડ. ડ. ડ. ડ.
૭૭	ડડ. . . ડડ.	૧૦૬	ડ. ડ. ડ. ડ.
૭૮	ડ. . . ડડ.	૧૦૭	ડ . ડ. ડ. ડ.
૭૯	ડ . . . ડડ.	૧૦૮	. ડ. ડ. ડ.

१०९	SS. ।।।। ।।S. ।।S.	१३८	।।S. ।।।। S।। ।।S.
११०	।।S. ।।।। ।।S. ।।S.	१३९	S।। ।।।। S।। ।।S.
१११	S।। ।।।। ।।S. ।।S.	१४०	।।।। ।।।। S।। ।।S.
११२	।।।। ।।।। ।।S. ।।S.	१४१	SS. SS. ।।।। ।।S.
११३	SS. S।। ।।S. ।।S.	१४२	।।S SS. ।।।। ।।S.
११४	।।S. S।। ।।S. ।।S.	१४३	S।। SS. ।।।। ।।S.
११५	S।। S।। ।।S. ।।S.	१४४	।।।। SS. ।।।। ।।S.
११६	।।।। S।। ।।S. ।।S.	१४५	SS. ।।S. ।।।। ।।S.
११७	SS. ।।।। ।।S. ।।S.	१४६	।।S. ।।S. ।।।। ।।S.
११८	।।S. ।।।। ।।S. ।।S.	१४७	S।। ।।S. ।।।। ।।S.
११९	S।। ।।।। ।।S. ।।S.	१४८	।।।। ।।S. ।।।। ।।S.
१२०	।।।। ।।।। ।।S. ।।S.	१४९	SS. ।।S. ।।।। ।।S.
१२१	SS. SS. S।। ।।S.	१५०	।।S. ।।S. ।।।। ।।S.
१२२	।।S. SS. S।। ।।S.	१५१	S।। ।।S. ।।।। ।।S.
१२३	S।। SS. S।। ।।S.	१५२	।।।। ।।S. ।।।। ।।S.
१२४	।।।। SS. S।। ।।S.	१५३	SS. S।। ।।।। ।।S.
१२५	SS. ।।S. S।। ।।S.	१५४	।।S. S।। ।।।। ।।S.
१२६	।।S. ।।S. S।। ।।S.	१५५	S।। S।। ।।।। ।।S.
१२७	S।। ।।S. S।। ।।S.	१५६	।।।। S।। ।।।। ।।S.
१२८	।।।। ।।S S।। ।।S.	१५७	SS. ।।।। ।।।। ।।S.
१२९	SS ।।S. S।। ।।S.	१५८	।।S. ।।।। ।।।। ।।S.
१३०	।।S. ।।S. S।। ।।S.	१५९	S।। ।।।। ।।।। ।।S.
१३१	S।। ।।S. S।। ।।S.	१६०	।।।। ।।।। ।।।। ।।S.
१३२	।।।। ।।S S।। ।।S.	१६१	SS. SS SS. ।।S.
१३३	SS. S।। S।। ।।S.	१६२	।।S. SS. SS. ।।S.
१३४	।।S. S।। S।। ।।S.	१६३	S।। SS. SS. ।।S.
१३५	S।। S।। S।। ।।S.	१६४	।।।। SS. SS. ।।S.
१३६	।।।। S।। S।। ।।S.	१६५	SS. ।।S. SS. ।।S.
१३७	SS. ।।।। S।। ।।S.	१६६	।।S. ।।S. SS. ।।S.

૧૬૭	ડ . ડ. ડડ. ડ .	૧૯૬	. ડ . ડ. ડ .
૧૬૮	. ડ. ડડ. ડ .	૧૯૭	ડડ. . ડ. ડ .
૧૬૯	ડડ. ડ . ડડ. ડ .	૧૯૮	ડ. . ડ. ડ .
૧૭૦	ડ. ડ . ડડ. ડ .	૧૯૯	ડ . . ડ. ડ .
૧૭૧	ડ . ડ . ડડ. ડ .	૨૦૦	. . ડ. ડ .
૧૭૨	. ડ . ડડ. ડ .	૨૦૧	ડડ. ડડ ડ . ડ .
૧૭૩	ડડ. ડ . ડડ. ડ .	૨૦૨	ડ. ડડ. ડ . ડ .
૧૭૪	ડ. ડ . ડડ. ડ .	૨૦૩	ડ . ડડ. ડ . ડ .
૧૭૫	ડ . ડ . ડડ. ડ .	૨૦૪	. ડડ. ડ . ડ .
૧૭૬	. ડ . ડડ. ડ .	૨૦૫	ડડ. ડ. ડ . ડ .
૧૭૭	ડડ. . ડડ. ડ .	૨૦૬	ડ. ડ. ડ . ડ .
૧૭૮	ડ. . ડડ. ડ .	૨૦૭	ડ . ડ. ડ . ડ .
૧૭૯	ડ . . ડડ. ડ .	૨૦૮	ડ. ડ. ડ . ડ .
૧૮૦	. . ડડ. ડ .	૨૦૯	ડડ. ડ . ડ . ડ .
૧૮૧	ડડ. ડડ. ડ. ડ .	૨૧૦	ડ. ડ . ડ . ડ .
૧૮૨	ડ. ડડ. ડ. ડ .	૨૧૧	ડ . ડ . ડ . ડ .
૧૮૩	ડ . ડડ. ડ. ડ .	૨૧૨	. ડ . ડ . ડ .
૧૮૪	. ડડ. ડ. ડ .	૨૧૩	ડડ. ડ . ડ . ડ .
૧૮૫	ડડ. ડ. ડ. ડ .	૨૧૪	ડ. ડ . ડ . ડ .
૧૮૬	ડ. ડ. ડ. ડ .	૨૧૫	ડ . ડ . ડ . ડ .
૧૮૭	ડ . ડ. ડ. ડ .	૨૧૬	. ડ . ડ . ડ .
૧૮૮	. ડ. ડ. ડ .	૨૧૭	ડડ. . ડ . ડ .
૧૮૯	ડડ. ડ . ડ. ડ .	૨૧૮	ડ. . ડ . ડ .
૧૯૦	ડ. ડ . ડ. ડ .	૨૧૯	ડ . . ડ . ડ .
૧૯૧	ડ . ડ . ડ. ડ .	૨૨૦	. . ડ . ડ .
૧૯૨	. ડ . ડ. ડ .	૨૨૧	ડડ ડડ. . ડ .
૧૯૩	ડડ. ડ . ડ. ડ .	૨૨૨	ડ. ડડ. . ડ .
૧૯૪	ડ. ડ . ડ. ડ .	૨૨૩	ડ . ડડ. . ડ .
૧૯૫	ડ . ડ . ડ. ડ .	૨૨૪	. ડડ. . ડ .

२२५	SS. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५४	॥S. S॥. SS. S॥.
२२६	॥S. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५५	S॥. S॥. SS. S॥.
२२७	S॥. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५६	॥॥. S॥. SS. S॥.
२२८	॥॥. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५७	SS. ॥॥. SS. S॥.
२२९	SS. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५८	॥S. ॥॥. SS. S॥.
२३०	॥S. ॥S. ॥॥. ॥S.	२५९	S॥. ॥॥. SS. S॥.
२३१	S॥. ॥S. ॥॥. ॥S.	२६०	॥॥. ॥॥. SS. S॥.
२३२	॥॥. ॥S. ॥॥. ॥S.	२६१	SS. SS. ॥S. S॥.
२३३	SS. S॥. ॥॥. ॥S.	२६२	॥S. SS. ॥S. S॥.
२३४	॥S. S॥. ॥॥. ॥S.	२६३	S॥. SS. ॥S. S॥.
२३५	S॥. S॥. ॥॥. ॥S.	२६४	॥॥. SS. ॥S. S॥.
२३६	॥॥. S॥. ॥॥. ॥S.	२६५	SS. ॥S. ॥S. S॥.
२३७	SS. ॥॥. ॥॥. ॥S.	२६६	॥S. ॥S. ॥S. S॥.
२३८	॥S. ॥॥. ॥॥. ॥S.	२६७	S॥. ॥S. ॥S. S॥.
२३९	S॥. ॥॥. ॥॥. ॥S.	२६८	॥॥. ॥S. ॥S. S॥.
२४०	॥॥. ॥॥. ॥॥. ॥S.	२६९	SS. ॥S. ॥S. S॥.
२४१	SS. SS. SS. S॥.	२७०	॥S. ॥S. ॥S. S॥.
२४२	॥S. SS. SS. S॥.	२७१	S॥. ॥S. ॥S. S॥.
२४३	S॥. SS. SS. S॥.	२७२	॥॥. ॥S. ॥S. S॥.
२४४	॥॥. SS. SS. S॥.	२७३	SS. S॥. ॥S. S॥.
२४५	SS. ॥S. SS. S॥.	२७४	॥S. S॥. ॥S. S॥.
२४६	॥S. ॥S. SS. S॥.	२७५	S॥. S॥. ॥S. S॥.
२४७	S॥. ॥S. SS. S॥.	२७६	॥॥. S॥. ॥S. S॥.
२४८	॥॥. ॥S. SS. S॥.	२७७	SS. ॥॥. ॥S. S॥.
२४९	SS. ॥S. SS. S॥.	२७८	॥S. ॥॥. ॥S. S॥.
२५०	॥S. ॥S. SS. S॥.	२७९	S॥. ॥॥. ॥S. S॥.
२५१	S॥. ॥S. SS. S॥.	२८०	॥॥. ॥॥. ॥S. S॥.
२५२	॥॥. ॥S. SS. S॥.	२८१	SS. SS. S॥. S॥.
२५३	SS. S॥. SS. S॥.	२८२	॥S. SS. S॥. S॥.

૨૮૩	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૨	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૪	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૩	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૫	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૪	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૬	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૫	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૭	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૬	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૮	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૭	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૯	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૧૮	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૯૦	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૧૯	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૯૧	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૦	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૯૨	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૧	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૩	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૨	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૪	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૩	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૫	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૪	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૬	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૫	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૭	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૬	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૮	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૭	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૯	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૮	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૩૦૦	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૯	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૧	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૦	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૨	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૧	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૩	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૨	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૪	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૩	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૫	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૪	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૬	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૫	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૭	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૬	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૮	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૭	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૯	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૩૮	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૧૦	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૩૯	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૧૧	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૪૦	ડા. ડા. ડડ. ડા.

३४१	SS. SS. S. .	३७०	S. S . S . .
३४२	S. SS. S. .	३७१	S . S . S . .
३४३	S . SS. S. .	३७२	. S . S . .
३४४	. SS. S. .	३७३	SS. S . S . .
३४५	SS. S. S. .	३७४	S. S . S . .
३४६	S. S. S. .	३७५	S . S . S . .
३४७	S . S. S. .	३७६	. S . S . .
३४८	. S. S. .	३७७	SS. . S . .
३४९	SS. S . S. .	३७८	S. . S . .
३५०	S. S . S. .	३७९	S . . S . .
३५१	S . S . S. .	३८०	. . S . .
३५२	. S . S. .	३८१	SS. SS. . .
३५३	SS. S . S. .	३८२	S. SS. . .
३५४	S. S . S. .	३८३	S . SS. . .
३५५	S . S . S. .	३८४	. SS. . .
३५६	. S . S. .	३८५	SS. S. . .
३५७	SS. . S. .	३८६	S. S. . .
३५८	S. . S. .	३८७	S . S. . .
३५९	S . . S. .	३८८	. S. . .
३६०	. . S. .	३८९	SS. S . . .
३६१	SS. SS. S . .	३९०	S. S . . .
३६२	S. SS. S . .	३९१	S . S . . .
३६३	S . SS. S . .	३९२	. S . . .
३६४	. SS. S . .	३९३	SS. S . . .
३६५	SS. S. S . .	३९४	S. S . . .
३६६	S. S. S . .	३९५	S . S . . .
३६७	S . S. S . .	३९६	. S . . .
३६८	. S. S . .	३९७	SS. . . .
३६९	SS. S . S . .	३९८	S. . . .

૨૮૩	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૨	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૪	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૩	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૫	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૪	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૬	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૫	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૭	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૬	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૮૮	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૧૭	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૮૯	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૧૮	ડડ. ડા. ડા. ડા.
૨૯૦	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૧૯	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૯૧	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૦	ડા. ડા. ડા. ડા.
૨૯૨	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૧	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૩	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૨	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૪	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૩	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૫	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૪	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૬	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૫	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૭	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૬	ડડ. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૮	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૨૭	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૨૯૯	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૮	ડા. ડડ. ડડ. ડા.
૩૦૦	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૨૯	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૧	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૦	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૨	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૧	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૩	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૨	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૪	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૩	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૫	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૪	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૬	ડડ. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૫	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૭	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૬	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૮	ડા. ડડ. ડા. ડા.	૩૩૭	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૦૯	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૩૮	ડડ. ડા. ડડ. ડા.
૩૧૦	ડડ. ડા. ડા. ડા.	૩૩૯	ડા. ડા. ડડ. ડા.
૩૧૧	ડા. ડા. ડા. ડા.	૩૪૦	ડા. ડા. ડડ. ડા.

३४१	SS. SS. S. .	३७०	S. S . S . .
३४२	S. SS. S. .	३७१	S . S . S . .
३४३	S . SS. S. .	३७२	. S . S . .
३४४	. SS. S. .	३७३	SS. S . S . .
३४५	SS. S. S. .	३७४	S. S . S . .
३४६	S. S. S. .	३७५	S . S . S . .
३४७	S . S. S. .	३७६	. S . S . .
३४८	. S. S. .	३७७	SS. . S . .
३४९	SS. S . S. .	३७८	S. . S . .
३५०	S. S . S. .	३७९	S . . S . .
३५१	S . S . S. .	३८०	. . S . .
३५२	. S . S. .	३८१	SS. SS. . .
३५३	SS. S . S. .	३८२	S. SS. . .
३५४	S. S . S. .	३८३	S . SS. . .
३५५	S . S . S. .	३८४	. SS. . .
३५६	. S . S. .	३८५	SS. S. . .
३५७	SS. . S. .	३८६	S. S. . .
३५८	S. . S. .	३८७	S . S. . .
३५९	S . . S. .	३८८	. S. . .
३६०	. . S. .	३८९	SS. S . . .
३६१	SS. SS. S . .	३९०	S. S . . .
३६२	S. SS. S . .	३९१	S . S . . .
३६३	S . SS. S . .	३९२	. S . . .
३६४	. SS. S . .	३९३	SS. S . . .
३६५	SS. S. S . .	३९४	S. S . . .
३६६	S. S. S . .	३९५	S . S . . .
३६७	S . S. S . .	३९६	. S . . .
३६८	. S. S . .	३९७	SS. . . .
३६९	SS. S . S . .	३९८	S. . . .

$$\begin{aligned}
 \text{लादिरूप} &= \frac{\text{सर्वभेदसंख्या} \times \text{लादिरूप}}{\text{प्रथमगणभेदसंख्या}} = \frac{८१९२०००० \times २}{४} = ४०९६०००० \\
 \text{गादिरूप} &= \frac{\text{स. भे. सं.} \times \text{गादिरूप}}{\text{प्रथमगणभेदसंख्या}} = \frac{८१९२०००० \times २}{४} = ४०९६०००० \\
 \text{लान्तरूप} &= \frac{\text{स. भे. सं.} \times \text{लान्तरूप}}{\text{अन्त्यगणभेद}} = \frac{८१९२०००० \times ०}{१} = ० \\
 \text{गान्तरूप} &= \frac{\text{स. भे. सं.} \times \text{गान्तरूप}}{\text{अन्त्यगणभेद}} = \frac{८१९२०००० \times १}{१} = ८१९२०००० \\
 \text{लादिलान्तरूप} &= \frac{\text{प्रस्तार लान्तरूप} \times \text{प्रथमगणलादि}}{\text{प्रथम गणभेद}} = \frac{० \times २}{४} = ०
 \end{aligned}$$

$$\frac{\text{गादिगान्तरूप} = \text{प्रस्तार गान्तरूप} \times \text{प्रथमगणगादि}}{\text{प्रथम गणभेद}} = \frac{४०९६००० \times २}{४} = २०४८०००$$

$$\frac{\text{लादिगान्तरूप} = \text{प्रस्तार गान्तरूप} \times \text{प्रथमगणलादि}}{\text{प्रथम गणभेद}} = \frac{८१९२०००० \times २}{४} = ४०९६०००$$

$$\frac{\text{गादिलान्तरूप} = \text{प्रस्तार लान्तरूप} \times \text{प्रथमगणगादि}}{\text{प्रथम गणभेद}} = \frac{० \times २}{४} = ०$$

આર્યા નષ્ટ પ્રક્રિયા.

પ્રશ્ન-પ્રસ્તારમાં ૮,૧૬,૨૦,૦૦૦ મું રૂપ કેવું હશે તે જણાવો ?

ઉત્તર-ઇષ્ટ સંખ્યા ૮,૧૬,૨૦,૦૦૦ છે તેને ક્રમવાર ગણ-
ભેદાઙ્ક ૪,૫,૪,૫,૪,૨,૪,૧,૪,૫,૪,૫,૪,૧,૪,૧ થી ગણ-
પ્રસ્તાર પ્રકરણ પૃ. ૧૭૨ માં નષ્ટ વિધિ વતાવ્યો છે તે પ્રમાણે
ઉત્તરોત્તર ભાગ આપ્યા તો તેનું અંકદર્શન નીચે પ્રમાણે આવ્યું:-

લઘિ શ્લેષ રૂપ

૧	ઇષ્ટ સંખ્યા	$= \frac{૮૧૬૨૦૦૦૦}{૪} = ૨૦૪૦૫૦૦૦$	૦	IIII
૨	"	$= \frac{૨૦૪૦૫૦૦૦}{૫} = ૪૦૮૧૦૦૦$	૦	IIII
૩	"	$= \frac{૪૦૮૧૦૦૦}{૪} = ૧૦૨૦૨૫૦$	૦	IIII
૪	"	$= \frac{૧૦૨૦૨૫૦}{૫} = ૨૦૪૦૫૦$	૦	IIII
૫	"	$= \frac{૨૦૪૦૫૦}{૪} = ૫૧૦૧૨$	૨	II
૬	"	$= \frac{૫૧૦૧૨+૧}{૨} = ૨૫૫૦૬$	૧	ISI
૭	"	$= \frac{૨૫૫૦૬+૧}{૪} = ૬૩૭૬$	૩	SI
૮	"	$= \frac{૬૩૭૬+૧}{૧} = ૬૩૭૭$	૦	S
૯	"	$= \frac{૬૩૭૭}{૪} = ૧૫૯૪$	૧	SS

१०	"	$= \frac{१५९४+१}{५} = ३१९$	०	
११	"	$= \frac{३१९}{४} = ७९$	३	SS
१२	"	$= \frac{७९+१}{५} = १६$	०	
१३	"	$= \frac{१६}{४} = ४$	०	
१४	"	$= \frac{४}{१} = ४$	०	I
५	"	$= \frac{४}{४} = १$	०	
६	"	$= \frac{१}{१} = १$	०	९

माटे मागेलुं रूप नीचे प्रमाणे आव्युं:-

||||,||||,||||,||||,||S,|S|S||,S,SS,||||,S||,||||,||||,|,||||,S.

प्र.-प्रथम चार गणना प्रस्तारमां १८८ मुं रूप केवुं हशे ?

उ.- १८८ मुं रूप काहाडवानुं छे माटे तेने गणना क्रमवार भेदाङ्कथी भागवानी क्रिया करी तो तेनुं अंकदर्शन नीचे प्रमाणे आव्युं:-

	लब्धि	शेष	रूप
इष्ट संख्या	$\frac{१८८}{४} = ४७$	०	
"	$\frac{४७}{५} = ९$	२	S

$$\text{" } \frac{૧+૧}{૪} = ૨ \quad ૨ \quad ||S$$

$$\text{" } \frac{૨+૧}{૫} = ૦ \quad ૩ \quad |S|$$

માટે માગેલું રૂપ |||| ||S ||S |S| આવ્યું.

પ્ર.- આર્યાના પ્રથમ ચાર ગણના પ્રસ્તારમાં ૧૪૧ મું રૂપ કેવું હશે?

ઉ.- ૧૪૧ મું રૂપ કાહાડવાનું છે માટે તેને મેદાંકથી ભાગવાની ક્રિયા કરી તો તેનું અંકદર્શન નીચે પ્રમાણે આવ્યું:-

	લઘિ	શેષ	રૂપ
દ્વિઘ સંખ્યા	$\frac{૧૪૧}{૪} = ૩૫$	૧	SS
"	$\frac{૩૫+૧}{૫} = ૭$	૧	SS
"	$\frac{૭+૧}{૪} = ૨$	૦	
"	$\frac{૨}{૫} = ૦$	૨	S

માટે માગેલું રૂપ SS SS |||| ||S આવ્યું.

આર્યા પ્રસ્તારોદિષ્ટ.

રીતિ ગણપ્રસ્તાર પ્રકરણ પૃષ્ઠ ૧૭૬ થી આપેલ છે તે પ્રમાણે છે. વિશેષ સમજણ માટે ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે છે.

પ્ર. ઉ. “મજતાં રામારામનું” આ આર્યાના ત્રણ ગણનું પદ છે તે તેટલા જ ગણના પ્રસ્તારમાં કેટલામું રૂપ છે?

આમાં “મજતાં” એ પહેલા ગણનું રૂપ છે તેમાં પહેલા બે

લઘુ અને ત્રીજો ગુરુ છે અને તે તે ગણના ચાર રૂપમાં બીજું રૂપ છે, માટે તે પ્રમાણે વિમ્બમાં મૂકેલ છે; “રામા” એ બીજો ગણ છે તેમાં બેડ ગુરુ છે તે તે ગણનું પેહેલું રૂપ છે માટે વિમ્બમાં તે પ્રમાણે મૂક્યું છે. ત્રીજો ગણ “રામનું” છે તેમાં પેહેલો ગુરુ અને છેલ્લા બે લઘુ છે તે તે ગણના રૂપમાં ત્રીજું રૂપ છે માટે તે પ્રમાણે વિમ્બમાં દાખલ કરેલ છે.

પેહેલા ગણના ચાર ભેદ થાય છે માટે ૪, બીજાના ૫ ભેદ થાય છે માટે ૫, અને ત્રીજાના ૪ ભેદ થાય છે માટે ૪, તેના ભેદના ચંડમાં મૂકેલ છે. ભેદાંકમાંથી આપેલાં પદજન્ય રૂપની સંખ્યા બાદ કરીને જે શેષ રહ્યા છે તેને શોધિતાંકના ચંડમાં મર્યા છે તેથી એ વિમ્બ નીચે પ્રમાણે તૈયાર થયું છે:—

| ગણનું સ્થાન | વિષમ
૧ | સમ
૨ | વિષમ
૩ |
|-------------------------|-----------|---------|-----------|
| ગણ સંખ્યાંક ભેદાંક. | ૪ | ૫ | ૪ |
| આપેલું ગણસ્વરૂપ | S | SS | S |
| ગણ સ્વરૂપ કેટાલામું રૂપ | ૨ | ૧ | ૩ |
| શોધિતાંક | ૨ | ૪ | ૧ |

ઉપર પ્રમાણે વિમ્બ તૈયાર કરી જમણા હાથથી આરંભ કરતાં જે પ્રથમગણસંખ્યાઢક ચાર છે તેમાંથી તે તલેનો શોધિતાંક ૧ બાદ કર્યો પછી વઢી ઢાવી વાજુના શીર્ષ સંખ્યાઢકે ગુણી તે તલેનો શોધિતાંક ૪ બાદ કર્યો એમ પ્રથમના ગણ સુધી કરી ગયા તો છેવટ માંગેલી સંખ્યા ૪૨ નીચે પ્રમાણે આવી.

ઉપરના કોઠામાં જમણા હાથથી આરંભ કરતાં ત્રીજા ગણ

સંખ્યાઢ્ઢ ૪ છે તેમાંથી તેના શોધિતાઢ્ઢ ૧ વાદ કરતાં વાકી ત્રણ રેહે છે તેને ૫ થી ગુણી તેની નીચેનો શોધિતાઢ્ઢ ૪ વાદ કર્યો તો $૩ \times ૫ = ૧૫ - ૪ = ૧૧$ રહ્યા તેને પ્રથમ ગણના શીર્ષાઢ્ઢ ચારે ગુણી તેમાંથી તેની નીચેનો શોધિતાઢ્ઢ ૨ વાદ કર્યો તો $૧૧ \times ૪ = ૪૪ - ૨ = ૪૨$ મું રૂપ ત્રણ ગણના પ્રસ્તારમાં ં છે ંમ નીકલ્યું.

પ્રશ્ન ૨ જો.

ત્રણ ગણના પ્રસ્તારમાં નીચેનું રૂપ કેટલામું છે ંમ કાહાડવું હોય તો |||| |S| S||

ઉત્તર. નીચે પ્રમાણે વિમ્વ થશે.

| ગણનું સ્થાન | વિષમ
૧ | સમ
૨ | વિષમ
૩ |
|--------------------------|-----------|---------|-----------|
| ગણ સંખ્યાંક | ૪ | ૫ | ૪ |
| ગણ સ્વરૂપ | | S | S |
| ગણસ્વરૂપનું કેટલામું રૂપ | ૪ | ૩ | ૩ |
| શોધિતાંક | ૦ | ૨ | ૧ |

૪ (અંત્ય ગણનો શીર્ષાંક) - ૧ ભરવું (શોધિતાઢ્ઢ) = ૩

૩×૫ (ઉપ્રાંત્ય ગણનો શીર્ષાંક) = $૧૫ - ૨$ (શોધિતાઢ્ઢ) = ૧૩

૩×૪ (પ્રથમ ગણનો શીર્ષાંક) = $૫૨ - ૦$ (શોધિતાઢ્ઢ) = ૫૨

ટલે ત્રણ ગણના પ્રસ્તારમાં ં રૂપ વાવનમું થયું.

પ્રશ્ન ૩ જો.

નીચેનું રૂપ ત્રણ ગણના પ્રસ્તારમાં કેટલામું છે ?

ઉ. |||| |||| S||

एनुं बिम्ब नीचे प्रमाणे थशे.

| ગણનું સ્થાન | વિષમ
૧ | સમ
૨ | વિષમ
૩ |
|--------------------------|-----------|---------|-----------|
| ગણ સંખ્યાંક | ૪ | ૫ | ૪ |
| ગણ સ્વરૂપ | | | |
| કેટલામું ગણ સ્વરૂપ છે તે | ૪ | ૫ | ૩ |
| શોધિતાંક | ૦ | ૦ | ૧ |

૪ (અંત્ય ગણનો શીર્ષ સંખ્યાઢક) - ૧ મ (શોધિતાઢક) = ૩

૩ × ૫ (ઉપાંત્ય ગણનો શીર્ષ સંખ્યાઢક) = ૧૫ - ૦ = ૧૫

૧૫ × ૪ (પ્રથમ ગણનો શીર્ષ સંખ્યાઢક) = ૬૦ - ૦ = ૬૦

ઁટલે ત્રણ ગણના પ્રસ્તારમાં પૂછેલું રૂપ સાઠમું થયું.

આર્યા ઉદ્દિષ્ટનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ થવા માટે હેઠલ ઁક નવી આર્યા ગોઠવી તેનો ઉદ્દિષ્ટ કરી વતાવવામાં આવે છે. તે ઉપરથી ઁ વિષે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થશે.

આર્યા.

શ્રી કચ્છાધિપ કેરા, અમાત્ય રણછોડભાઈ ઁ મુજમાં;

આ રણપિગલ રચિયું, ઁગણિ સુડતાલિ સંવતમાં.

ઉપલી આર્યાના ગણ પાઢીશું તો નીચે પ્રમાણે પઢશે.

પૂર્વાર્ધ.

ગણસ્થાન.

૧ શ્રી ક = (ક થડકાય છે તેથી) સર્વ ગુરુ માટે કર્ણ (

૨ ચ્છાધિપ = આદિ ગુરુ માટે મગણ (||)

૩ કેરા = સર્વ ગુરુ માટે કર્ણ (SS)

૪ અમાત્ય = મધ્ય ગુરુ માટે જગણ (|S|)

૫ રણછો = અંત્ય ગુરુ માટે સગણ (||S)

૬ હમાઈ = મધ્ય ગુરુ માટે જગણ (IS|)

૭ એ ભુજ = પ્રથમ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૮ માં = ગુરુ (S)

ઉત્તરાર્ધ.

૧ આ રણ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૨ પિંગલ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૩ રચિયું = અંત્ય ગુરુ માટે સગણ (IIS)

૪ ઓગણિ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૫ મુડતા = અંત્ય ગુરુ માટે સગણ (IIS)

૬ લિ = છઠ્ઠે સ્થાને લઘુ જ આવે એમ ખાસ નિયમ છે માટે (I)

૭ સંવત = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૮ માં = આઠમા સ્થાનનો નિયત ગુરુ (S)

પૂર્વાર્ધના શોધિતાક્રાન્તિ કોષ્ટક વનાવવા વિષે.

૧ પ્રથમ સ્થાનમાં “કર્ણ” છે પેહેલું સ્થાન વિષમ હોવાથી
- તેનાં એકંદરે ચાર રૂપ થાય છે તેમાં કર્ણ એ પ્રથમરૂપ છે
- માટે $૪-૧=૩$ એ શોધિતાંક થયો તે કર્ણ તલે મૂકવો.

— વીજા સ્થાનમાં ભગણ છે એ સમસ્થાનમાં કુલ રૂપ પાંચ થાય
છે તેમાં ભગણ એ ચોથો છે માટે $૫-૪=૧$ શોધિતાંક તે
વીજા સ્થાનના ભગણ નીચે મૂકવો.

૩ ત્રીજે સ્થાને કર્ણ છે એ વિષમ સ્થાનમાં ૪ રૂપ પૈકી પેહેલું
રૂપ છે માટે $૪-૧=૩$ શોધિતાંક થયો તે કર્ણ તલે મૂકવો.

૪ ચોથે સ્થાને જગણ છે એ સમસ્થાનનાં ૫ રૂપ થાય છે તેમાંનું
ત્રીજું રૂપ છે માટે $૫-૩=૨$ શોધિતાંક થયો તે જગણ
નીચે મૂકવો.

૬ ડભાઈ = મધ્ય ગુરુ માટે જગણ (IS)

૭ એ ભુજ = પ્રથમ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૮ માં = ગુરુ (S)

ઉત્તરાર્ધ.

૧ આ રણ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૨ પિગલ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૩ રચિયું = અંત્ય ગુરુ માટે સગણ (IIS)

૪ ઓગણિ = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૫ સુડતા = અંત્ય ગુરુ માટે સગણ (IIS)

૬ લિ = છઠ્ઠે સ્થાને લઘુ જ આવે એમ ધ્યાન નિયમ છે માટે (I)

૭ સંવત = આદિ ગુરુ માટે ભગણ (SII)

૮ માં = આઠમા સ્થાનનો નિયત ગુરુ (S)

પૂર્વાર્ધના શોધિતાંકનું કોષ્ટક વનાવવા વિષે.

પ્રથમ સ્થાનમાં “કર્ણ” છે પેહેલું સ્થાન વિષમ હોવાથી તેનાં એકંદરે ચાર રૂપ થાય છે તેમાં કર્ણ એ પ્રથમરૂપ છે માટે $૪-૧=૩$ એ શોધિતાંક થયો તે કર્ણ તલે સૂકવો.

ત્રીજા સ્થાનમાં ભગણ છે એ સમસ્થાનમાં કુલ રૂપ પાંચ થાય છે તેમાં ભગણ એ ચોથો છે માટે $૫-૪=૧$ શોધિતાંક તે ત્રીજા સ્થાનના ભગણ નીચે સૂકવો.

ત્રીજે સ્થાને કર્ણ છે એ વિષમ સ્થાનમાં ૪ રૂપ પૈકી પેહેલું રૂપ છે માટે $૪-૧=૩$ શોધિતાંક થયો તે કર્ણ તલે સૂકવો.

ચોથે સ્થાને જગણ છે એ સમસ્થાનનાં ૫ રૂપ થાય છે તેમાં ત્રીજું રૂપ છે માટે $૫-૩=૨$ શોધિતાંક થયો તે જગણ નીચે સૂકવો.

उत्तरार्द्धना शोधितांकनुं विम्ब.

गणस्थानानुक्रम	१	२	३	४	५	६	७	८
गणस्थान सम के विषम	विषम	सम	विषम	सम	विषम	सम	विषम	सम
गण संख्याङ्क	४	५	४	५	४	१	४	१
मूल आर्या उत्तरार्द्ध	आ रण	पिगल	रचियुं	ओगणि	सुडता	लि	सवत	मां
गणस्वरूप	डा॥	डा॥	॥ड	डा॥	॥ड	।	डा॥	ड
प्रस्तारमां केटलासु स्थान	३	४	२	४	२	१	३	१
शोधितांक	१	१	२	१	२	०	१	०

३. १५,४९९ ने पूर्वार्द्धना छठा स्थानना शीर्षाङ्क २ ए गुणी
ते स्थाननो शोधिताङ्क १ वाद कस्यो तो $१५,४९९ \times २ =$
 $३०,९९८ - १ = ३०,९९७$ थया.
४. ३०,९९७ ने पूर्वार्द्धना पांचमा स्थानना शीर्षाङ्क ४ रे गुणी
ते स्थाननो शोधिताङ्क २ वाद कस्यो तो $३०,९९७ \times ४ =$
 $१,२३,९८८ - २ = १,२३,९८६$ थया.
५. १,२३,९८६ ने पूर्वार्द्धना चोथा स्थानना शीर्षाङ्क ५ चे
गुणी ते तळेनो शोधिताङ्क २ वाद कस्यो तो $१,२३,९८६ \times$
 $५ = ६,१९,९३० - २ = ६,१९,९२८$ थया.
६. ६,१९,९२८ ने पूर्वार्द्धना त्रीजा स्थानना शीर्षाङ्क ४ रे
गुणी ते तळेनो शोधिताङ्क ३ वाद कस्यो तो $६,१९,९२८ \times$
 $४ = २४,७९,७१२ - ३ = २४,७९,७०९$ थया.
७. २४,७९,७०९ ने पूर्वार्द्धना बीजा स्थानना शीर्षाङ्क ५ चे
गुणी ते तळेनो शोधिताङ्क १ वाद कस्यो तो ते $२४,७९,$
 $७०९ \times ५ = १,२३,९८,५४५ - १ = १,२३,९८,५४४$ थया.
८. १,२३,९८,५४४ ने पूर्वार्द्धना प्रथम स्थानना शीर्षाङ्क
४ रे गुणी ते तळेनो शोधिताङ्क ३ वाद कस्यो तो ते
 $१,२३,९८,५४४ \times ४ = ४,९५,९४,१७६ - ३ = ४,९५,९$
 $४,१७३$ थया एटले ४,९५,९४,१७३ मुं रूप ए आपेली.
आर्यानुं उद्दिष्ट रीति ए सिद्ध थयुं.

एज प्रमाणे नीचेना गणनी आर्या केटलामी छे ते काहाडवुं
थि तो.

पूर्वार्द्ध

उत्तरार्द्ध

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

SS.SS.||S,SS.S||.S|.||S.S;SS.S||SS,||S.S||.I.SS.S.

ગણાક	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
શૂન્ય ગુરુ/દર્શક સંખ્યા	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૦	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૦
૧ ગુરુ દર્શક સંખ્યા	૨	૩	૨	૩	૨	૧	૨	૧	૨	૩	૨	૩	૨	૦	૨	૧
૨ ગુરુ દર્શક સંખ્યા	૧	૧	૧	૧	૧	૦	૧	૦	૧	૧	૧	૧	૧	૦	૧	૦

આ બિન્ધ ઉપરથી સમજાય છે કે,

પેહેલા ગણમાં શૂન્ય ગુરુ ૧ ગુરુ અને ૨ ગુરુનાં રૂપ.

આ પ્રમાણે છે ૧ ૨ ૧

વીજા ગણમાં ૧ ૩ ૧

પેહેલા અને વીજા ગણના ૧ અંકોનો ગુણાકાર કરતાં,

પેહેલા ગણની પંક્તિના અંક ૧ ૨ ૧ × ૧ × ૩ × ૧

૧ ૨ ૧

૩ ૬ ૩

૧ ૨ ૧

વીજા ગણની પંક્તિના અંક ૧ ૫ ૮ ૫ ૧

વીજા ગણની પંક્તિના અંક લાવવા માટે તે ગણના ગુણાકાર

૨ ૧ થી ગુણ્યા તો.

૧ ૫ ૮ ૫ ૧ × ૧ × ૨ × ૧

૧ ૫ ૮ ૫ ૧

૨ ૧૦ ૧૬ ૧૦ ૨

૧ ૫ ૮ ૫ ૧

૧ ૭ ૧૯ ૨૬ ૧૯ ૭ ૧

• ए प्रमाणे त्रीजा गणनी पंक्तिना अंकौ आव्या, हवे चोथा गणनी पंक्तिना अंक लाववा माटे ते गणना गुणाङ्क १ ३ १ थी गुण्या तो.

$$१ \ ७ \ १९ \ २६ \ १९ \ ७ \quad १ \times १ \times ३ \times १$$

$$१ \ ७ \ १९ \ २६ \ १९ \ ७ \ १$$

$$३ \ २१ \ ५७ \ ७८ \ ५७ \ २१ \ ३$$

$$१ \ ७ \ १९ \ २६ \ १९ \ ७ \ १$$

$$१ \ १० \ ४१ \ ९० \ ११६ \ ९० \ ४१ \ १० \ १$$

ए प्रमाणे चोथा गणनी पंक्तिना अंक आव्या. हवे पांचमा गणनी पंक्तिना अंक लाववा माटे ते गणना गुणाङ्क १ २ १ थी गुण्या तो १ १२ ६२ १८२ ३३७ ४१२ ३३७ १८२ ६२ १२ १ आव्या.

हवे उपर जणावेली रीति मुजब छट्टा गणनी पंक्तिना अंक लाववा माटे गुणाङ्क ०, १, १ छे तेथी गुण्या तो.

१, १३, ७४, २४४, ५१९, ७४९, ७४९, ५१९, २४४, ७४, १३, १ आव्या तेमने सातमा गणना गुणाङ्क १, २, १ थी गुणतां सातमा गणनी पंक्तिना अंक आवशे, तेने आठमा गणना गुणाङ्क ०, १, ० थी गुणतां आठमा गणनी पंक्तिना अंक आवशे, तेने नवमा गणना गुणाङ्क १, २, १ थी गुणतां नवमा गणनी पंक्तिना अंक आवशे, तेने दशमा गणना गुणाङ्क १, ३ १ थी गुणतां दशमा गणनी पंक्तिना अंक आवशे, तेने अगियारमा गणना गुणाङ्क १, २, १ थी गुणतां अगियारमा गणनी पंक्तिना अंक आवशे, तेने बारमा गणना गुणाङ्क १, ३, १ थी गुणतां बारमा गणनी पंक्तिना अंक थशे, तेने तेरमा गणना गुणाङ्क १, २, १ थी गुणतां तेरमा गणनी

दंडांक विम्ब.

पूर्वोद्ध.

गणनु नाम	मात्रावार भेद	पूर्व गणभेदांक	दंडांक
गण ८	१		००७८६
गण ७	४	००८८६	००७८६
गण ६	२	००८८६	००८३
गण ५	२	००३६	००८८६
गण ४	४	००८	००३६
गण ४	२	००८	००७
गण ४	५	०७	००८
गण ४	३	०७	०८८
गण ४	२	०७	०३६
गण ४	१	०७	०७
गण ३	४	०८	०७
गण ३	२	०८	०८
गण २	५	८	०८
गण २	३	८	८६
गण २	२	८	७
गण २	१	८	८
गण १	४	०	८
गण १	२	०	८
गण १	१	६	६

आर्या मर्कटी.

| १०
SS | ११
SS | १२
SS | १३
SS | १४
I | १५
SS | १६
S |
|----------|-----------|------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| ५ | ४ | ५ | ४ | १ | ४ | १ |
| २,५६००० | १०,२४००० | ५१,२०००० | २,०४८०००० | २,०४८०००० | ८,१९२०००० | ८,१९२०००० |
| १,०२४०० | ५,१२००० | २०,४८००० | १,०२४०००० | ० | ४,०८६०००० | ० |
| १,५३६०० | ५,१२००० | ३०,७२००० | १,०२४०००० | २,०४८०००० | १,१०५९२०००० | १,८७८४०००० |
| २४,३२००० | १,०७५२००० | ५,८८८०००० | २५,६०००००० | २५,६०००००० | २,२९३७६०००० | २,२९३७६०००० |
| ४८,६४००० | २,१५०४००० | ११,७७६०००० | ५१,२०००००० | ५२,२४८०००० | ३,३९९६८०००० | ३,४८१६००००० |
| ७२,९६००० | ३,२२५६००० | १७,६६४०००० | ७६,८०००००० | ७८,८४८०००० | ४,५०५६००००० | ४,६६९४४०००० |
| ९७,२८००० | ४,३००८००० | २३,५५२०००० | १,०२४०००००० | १,०४४४८०००० | ४,५०५६००००० | ४,६६९४४०००० |
| ४८,६४००० | २,१५०४००० | ११,७७६०००० | ५१,२०००००० | ५२,२४८०००० | ३,३९९६८०००० | ३,४८१६००००० |

५ दिवस : आ पुस्तक वधुमां वधु १५ दिवस
माटे राखी शकाशे.

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

અમદાવાદ - ૬૫